

Sum (Ein) Gaudi mutli prim 3°

IESV CHRISTI

D. N. NOVVM TE-
STAMENTVM,

Theodoro Beza interprete.

*Additæ sunt summæ breues doctrinæ in E-
uangelistas, & Acta Apostolorum.*

ITEM.

Methodus Apostolicarum Epistolarum ab eodem autore,
cum breui phraſeon, & locorum difficiliorum expoſitione,
ex ipſius auctoris maioribus annotationibus deſumpta: pau-
cis etiam additis ex Ioach. Camerarij notationibus in E-
uangelistas & Acta.

uangelistas & Acta.
Eius uisum dicitur uideri, me mem
ulpa cum uisum.

LONDINI,

Excudebat Thomas Vautrollerius, Typographus.

ANNO M. D. LXXIX.

Cum Privilegio Regiæ Maiestatis.

in mundo militat, sub vana gloria:
tunc q̄speritas, est transitoria.
Tam cito habitus, et potentia:
quoniam vasa figuli, que sunt fragilia.
plus vides, et scriptis in glariis:
quam mundi fragilibus, vana fallacia.
fallax in p̄miis, virtutis sperit:
quis vñq̄ habuit tempus fiducia.
Credendum est magis, vitiis fallacibus:
quam mundi miseris q̄speritatibus.
falsus insaniis, ac vanitatibus:
falsus et studiis, et voluptatibus.
Dixit vibi Solomon, olim tam nobilis:
vel etiam Sargon, dux inuincibilis.
vel pulcher Absolon, vultu mirabilis:
vel dulcis sonatp̄ad, vultu amabilis.
Ano c̄asar abiit, et eius imperio:
vel dūm splendoris totus in prandio.
Dixit vibi Cullius, clarus eloquio:
vel Aristoteles, summo ingenio.
Tot clari, quereb, tota vñq̄ spacia:
tot mundi principes, tanta potentia.
in ita omni, clauduntur omnia.
Anae semper subtrahunt, aeterna p̄mia:
et dūnt feminem, ad dira demia.
O ceta vermin, o massa pulueris:
o res, opantat, cur sit extolleris.
Ignarus p̄mitis, vtrum tunc videris:
for bonū singulis, quam diu poteris.
hæc raris gloria, qua magni penditur:
paris in tuis, flos, fami dūritur.
vel bene fellis, quod vento rapitur:
sit vita p̄minu, sit vita tollitur.
nil tunc dixeris, quod potes perdere:
quod mundo tribuit, intendit rapere.
Suprema rogitā, tot sit in attere:
foelix qui potuit, mundum contemnere.

NOBILISSIMO

AC ILLVSTRISSIMO

DOMINO D. HENRICO, COMITI

Huntingdonia, Hastingsua Domino,

&c. consilij Maiestatis Regiae,

in parte boreali Praefidi.

EATENTVR omnes, Ecclesiae Dei pernecessarium esse, vt extet vtriusque Testamenti fidelis Latina versio, quae etiam si extaret, inutilis tamen esset Ecclesiae, nisi omnium hominum manibus ea assidue tere-retur. Nam si (vt dici solet) avaro tam diest quod habet, quam quod non habet, iudicandum erit non minus Ecclesiae deesse versionem eam quae negligitur, quam si illa omnino careremus. Itaque quum ad professionem Theologicam in hac inclita & celeberrima ciuitate vocarer, prtem autem Noui Testamenti interpretandam sumpsissem, indicaui mihi etiam versionem aliquam esse assumendam: quae adhuc recepta minus esset, familiaris tamen opera mea auctoribus redderetur. Quum autem nostra memoria fuerint vultu viri doctissimi qui diligentem in conuertendis Noui Testamenti scriptis operam nauauerint, quorum studia laudo, et illis quantam possum, habeo gratiam, hoc tamen cum eorum venia dictum esse velim, & cum omnium ferè doctorum hominum assensione à me dictum iri confido, Noui nempe Testamenti Bezae versionem, omnium castissimam esse & purissimam. Itaque meum esse existimaui procurare, illa non tantum vt extaret, sed etiam velut à vulgata versione quam-

minimum abest, sic in eius locum in schola & in Ecclesia succederet, donec (quod ut aliquando fiat à Deo peto) ex Principum Christianorum voluntate, aut illa ipsa, aut melior aliqua, communibus quasi suffragijs ab omnibus reciperetur. Quòd autem aliquando mihi ab ipso Beza relictum onus fuisset, ut eius breuiores annotationes in Gallicam linguam inflexa ad vulgi captum interpretatione conuerterem, & quæ occurrunt subinde difficiliiores & minus vsitatae phrasæ, cum in verbis tum in sententijs, breuioribus notis explicarem: opus institutum importuna illa Ecclesiarum nostrarum vexatio abruptit, atque in aliud illud tempus differre me coëgit: Fecit tamen illius de me iudicium, ut ingratum illi minimè fore putarem, quum is tantam mihi concessisset in sua libertatem, si dum integras illas annotatiunculas cum versione ab ipso coniunctas edi curarem; notas eas adijcerem Latinas, quas mihi concesserat ut Gallicas ederem. Porro in his scribendis, illud meum fuit consilium, ut quemadmodum opus ipsum est ab ipso Beza profectum: sic etiam & quæ iam obscuriorum locorum interpretationis gratia coniunguntur, ea omnia ita ex ipsius maioribus annotationibus transferrentur, ut integrum opus Bezæ meritò censeretur. Meum sanè iudicium, ut nunquam aut perrarè sequutus sum: Bezæ verò iudicio opinia ut in eius agens fundo permisi, si pauca excipias, quæ ex Ioachimi Camerarij viri doctissimi, & amantissimi ipsius lezæ, notationibus transtuli, maximè in quatuor Euangelistas & Acta, vbi minus annotatum fuerat à Beza. In Paulinis autem & aliorum Apostolorum Epistolas solum Bezam idò sum sequutus, quòd pauca viderentur in earum expositione ab illo prætermissa. Huic porro curæ dum incumberem, maiores illæ annotationes in quibus phrasæ & obscuriores loci diligentius examinatur, perpetuò mihi ob oculos versabatur: versabantur etiam minores, quibus diligentius methodum persequitur, illæ quidem, Serenissimæ & suis non minis quam regijs virtutibus, splendidæ Elizabethæ Reginae inscriptæ, hæ verò Illustrissimis Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, & cæteris generosis Dominis Euangelium in Galliæ regno amplexis. Hæc faciebant

bant vt quæ qualisquæ esset Ecclesiæ Christi conditio, assidue mihi in mentem veniret. Cum enim celeberrimum illud Serenissimæ Reginæ se nomen offerret, non poteram non beatæ illi Angliæ vestræ conditioni gratulari, quæ scilicet ac nimium scilicet omnium iudicio censetur, modo tamen, vt Poetæ verbis vtar, bona sua norit: Miseranda porrò nostrarum Ecclesiarum seruitus dies noctesque se mihi offerebat, quæ non minus tristitiæ, quàm vestra incolumitas lætitiæ argumentum afferebat. Vester quidem status mihi gratas illas promissiones de pacata Ecclesiæ forma, & de quiete quæ nobis ad tempus esset concedenda, admonebat, quibus promissionibus euentum videbam respondere. Quauis enim vos aliquando Dominus vexasset duriter, & quasi ad momentum concussisset, noluit tamen virgam impietatis requiescere super sortem vestram, ne mitteretis ad iniquitatem manus vestras, sed decurtauit Dominus dies illos propter electos suos, quod fecit quando & quomodo voluit, iuste tamen fecit. At nostræ, quantas nostri non audierunt patres, ærumnæ, in durissimis nostris casibus, & tristissimis Ecclesiæ calamitatibus, mihi tristem quidem carnî, veram tamen nec nobis inutilem proponebant, nostri Magni Prophetæ sententiam, qui diceret, Non est discipulus supra magistrum, & Si me persequuti sunt, & vos persequentur. Quod etiam Gentium, id est, noster Apostolus expertus est, quodque nos experturos longè ante prædixit, oportere nos per multas oppressiones ingredi in regnum Dei, & omnes qui pie volunt viuere in Christo, persecutionem passuros. Itaque quum omnium nostrum communis sit fides, vna futuræ vitæ expectatio, diuersa tamen conditio: agnosco scilicet, in hac tanta diuersitate Deum iustum, veracem, & fidelem: qui quod promisit, in tam variis rerum euentis, constantissimè præstet. Hæc apud me sæpissimè cogitans, atque in his sapientissimam Dei sapientiam adorans, leuabam curas meas, & anxias nimis animo pellebam sollicitudines. Sic labori isti meo sensi non parum leuationis adferri, quum, non quod multos facere memini, & in quo ipse non semel peccaui, inani rerum desiderio me afflictabam: sed meipsum diuinis admonitus exemplis, ad

ardentes concipiendum preces cohortabar, quibus petebam, ut vestræ felicitàssimæ genti daret Dominus aures ad magis atque magis audiendum, oculos ad amplius atque amplius videndum, cor autem ad verè sentiendum, quantos benignitatis suæ thesauros vobis aperuerit ille, qui quum in Christo sibi reconciliauit mundum, nunc per Euangelij sui prædicationem vos precetur ut seriò ad Christum ab operibus mortuis conuertamini. Nobis autem nostrisq; adeò ad hunc usque diè miserè & crudeliter vexatis, Dominus tandem dimitteret peccata nostra, illisq; debitas pœnas. Negare certè non possumus quin nos in penetralia suæ veritatis deduxerit, quin sæpè nostri misertus, in nostram perniciè iam depromptas sagittas, in pharetram condiderit: fatemur tamen ingenuè, nos de his seriò ut par erat non cogitasse, atque ut innumera alia silentio præteream, quin hominem, brachium nostrum posuerimus, non inficiamur. Iustum itaq; Dominum esse agnoscebam, & vias eius esse iudicia: hæc inquam, susceptum laborem si non omninò leuabāt, ex parte tamen minuebant, & dulces mihi meas reddebant vigilias, Tales ergo in opere faciundo meæ erāt cogitationes. Non abs re autem videbitur, si de mei etiam instituti ratione aliquid dicam: Primùm, etsi pro ea ingenij & doctrinæ mediocritate quā mihi Dominus concessit, aliquid afferre potuissem, quod ad Euāgelistarum & Apostolorum explicationem rē inutile fuisset: quum tamen mihi semper inuidiosum fuerit fucorum istud genus, qui aliorū aluearia expilant, alienoq; labore inuenta verbis in se transmovent, & ea pro suis venditant, tum verò maximè eorū, qui usque adeò pudorem omnem abiecerūt, ut eos manifesti plagij non pudeat, existimaui turpe mihi fore, si ad idem saxum impingerē ad quod alios allisisse damnabam. Ea porrò causa fuit, cur in hoc opere Bezæ sentētia tanquam meæ commentationi impositis terminis me continuerim, interea maiorum illarum annotationū tanquam specimen tradēs, ut si quibus plus suppetit otij, eas tamen nondum euoluissent, saltem ex notarum mearum lectione intelligerent quantum ex illis fructus essent percepturi, si modò ad illas diligenter euoluendas animū appellerent. Quum autem plerique omnes homines qui in Ec-

clesia

clesia censentur, aut Magistratum gerunt, aut Ecclesie Dei
præsent, aut priuatorum hominum sunt loco, ijs omnibus v-
tilem meam qualemunque operam futuram iudicaui: Si e-
nim aliqui sint quibus voluntas (quæ semper adesse debet)
& otium adsint, eorum doctas legendi commentationes,
qui in Nouum Testamentum scripsere, quales nostra me-
moriam Dominus multos excitauit: tantum abest ut hæc mea
ab instituto illos reuocare debeat opera, ut potius ad tam
præclarum studium illos sit prouocatura. At verò si qui sint,
qui aut præter muneris amplitudinem, aut magnam negotio-
rum molem ita distineantur, ut amplius illis vacare tam san-
ctis studijs non liceat, quum eis in illa rerum difficultate ver-
santibus indignum sit, non quotidie aliquid operæ dare edi-
scendæ eius sacræ voluntati, cuius exercent iudicium: opti-
mè sanè illis consultum erit, si quod Tullius de Cyri prædia
fecisse se scribit, Nouum istud Testamentum assiduus & quo-
tidianis lectionibus terant. Quantum autem ad priuatos at-
tinet, etsi non tanto negotiorum onere premuntur, multi ta-
men, ut ad rem natura sumus attentiores quàm decet, causifi-
cantur sibi per negotia non licere tot & tantos doctorum
commentarios euoluere, quibus hoc meo labore satisfacisse
nemo non iudicabit, quod & illi vel me tacente facillè agnos-
cent. Ut autem de Verbi ministris aliquid dicā, in quorum
gratiam hæc esse potissimum à me scripta fateor: sic omnia
mihi temperasse videor, ut doctis, mediocribus, & qui infra
mediocritatē adhuc subsidunt benè meo quidē iudicio con-
suluerim: Sanè si qui sint doctiores qui otio indulgeant, non
hic illi quod satis erit, si sit publicè dicendum, inuenient: non
etenim sic eos leuabit à studijs meus labor, ut non apud seip-
sos commentari, & magno studio consequi sit illud necesse,
quoties apud populum erit dicendū, si modò cum fructu do-
cere volent: Erit tamen hæc strenuis & diligentioribus veluti
vigiliarum epitome, ut in memoriā studiosam illis reuocet cō-
mentationē. At mediocribus, & minus doctis, duarū præstan-
tissimarū in docēdo rerū vsum ostendent, Methodi, & Grāma-
ticæ interpretationis, modò in vtrāq; auream teneant medio-
critatem, id est, ut neq; ambitiosè nimis Methodicos se & Lin-

guarum peritos ostentent, nec nimis superbè vtrunque fasti-
diant, in quæ vitia nimium multos incidere quotidie videmus:
quorum dum hi ignorantiam affectatam, illi inanem pom-
pam sectantur, vtrique à simplici illa docendi ratione quam
nobis Paulus præscribit, absunt longissimè. Sed hîc non est de
his amplius disputandi animus, fortassis aliàs commodior da-
bitur de his differendi occasio. Cur autè nomini tuo, Domine
Nobilissime & Comes Illustrissime, hæc inscribi voluerim,
multæ grauesque causæ fuerunt, quas non ita necessarium
fuisset enarrare, si quibus Anglia clauditur terminis, ijsdem
nostra hæc opera terminaretur finibus. Nam vel argumen-
tum, & operis materia satis ostendit ijs qui te norunt (norunt
autem omnes Angli) cur tuæ potissimum Amplitudini offera-
tur. Sed quoniam & ad eos quoque hæc forsân peruentura est
lucubratio, qui non ita bene norunt quibus te virtutibus Deus
ornauit, mihi aliqua mei facti reddenda est ratio, vt alijs pos-
sit etiam tuum exemplum ad amplectendum ex animo Chri-
sti Euangelium, prodesse. Primùm quidem fateor opus mini-
mè dignum fuisse quod tuo nomini inscriberetur, si ea respi-
cias quæ à me sunt profecta. Præter operam enim, & aliquam
tenuem iudicij exercitationem, nihil meum dici potest. Sed
quia videram maiores illas annotationes Serenissimæ Regi-
næ Elizabethæ: minores autem Gallorum procerum, quos
non pûduit Euangelij Christi, quorum maior pars quiescit à
suis laboribus, nomini inscriptas: quum inter Anglos Proce-
res ad Regiam familiam proximè accedas: nemo autem sit
inter Procere, qui magis quàm tu virtutem illam heroum
nostrorum Euangelicam admiretur & referat, putaui non abs-
re fore, vt si quibus & familiæ & gētis & animi nobilitate ac-
cedis, ijsdem etiam eodem in opere coniungereris. Quum
autem ex virtutes eius sint generis, vt etiam si in ijs æquales
non habeas multos, habeas tamen qui sibi etiam aliquid te-
cum commune vindicare possint, In ijs equidem quæ verè
Christianum principem decent charitatis officijs, quoniam
neminem noui qui tuam beneficentiam erga Christi exules
superet: ego quoque Christi exul omnium exulum nomine
qui tibi debent plurima, quum & ipse præterea me debere
priuatim

privatim sentiam, has offero meas in exilio meo laborum
primitias, in quibus si nihil est à me profectū quod tua Am-
plitudine sit dignum, alia tamen ex alijs sumpsi, quæ meā te-
nuitatem suis diuitijs abundè compensent. Quod si meam
hanc erga tuam Amplitudinem addictissimam voluntatem,
eamque minimè beneficiorum acceptorum immemorem
probaueris, magna mihi benevolentiae Diuinæ accessio fa-
cta videbitur. Dominus Spiritu suo prudentiae, fortitudinis,
consilij, & timoris, te magis ac magis locupletet. Vale.
Londini, sexto Calend. Nouembr. Anno Domini millesimo
quingentesimo septuagesimo tertio.

Tuae Amplitudini addictissimus
P. Losclerius Villerius.

ILLVSTRISSIMO

PRINCIPI LUDOVICO

BORBONIO, PRINCIPI CONDENSIS,

& c. ceterisque illustribus ac generosis Ducibus Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Gallia regno verum Christi Evangelium amplexis, THEODORVS BEZA Uzalius, Geneuensis Ecclesia minister, gratiam & pacem à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.

ADFERO tibi, Illustrissime Princeps, ceterisque vobis vera Christi cognitione per clementissimi Patris coelestis misericordiam nobilitatis, Noui illius scøderis libros, aliquot antè annis à me in Latinum conuersos, nunc vero quanta quidem à me fide ac diligentia fieri potuit, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis comprehensæ summis illustratos: munus Ecclesijs Dei (quarum ex Christianissimi Regis edicto tutores & alumni estis) vtinam tam utile, quàm id vobis gratum ac iucundum fore confido. Quidni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui quàm vos Christi & Euangelij non pudeat, coram vniuerso mundo tam fortiter tamque constanter declarastis? Et quibus, quæso, potius quàm vobis, eius quæ hîc traditur doctrinæ, non approbatoribus modò, sed etiam assertoribus ac vindicibus, meos istos qualescunque labores consecrarim? At enim (dicent nonnulli) nihil istis opus erat. En igitur consilij mei rationes paulò altius repetitas.

Intollerabiles sunt omninò qui nouitatis studio vetustatem damnant: sed ij quoque magnam reprehensionem merentur quibus nihil nisi vetustum sapit. Obscuro enim, qui veteres nunc sunt, annon aliquando fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentiosis ingenijs constat, nulli vnquã seculo defuisse qui Dei veritatē vel de industria vel præ ignorantia obscurarēt. Imò etiã liquet, quanuis nunquam ita seuerè vltus sit Deus mundi perfidiam vt Ecclesiam suam penitus destituerit vera verbi sui notitia, non semper tamen parem fuisse intelligentiæ mensurā, in ijs etiam quæ sunt ex præcipuis nostræ religionis

ligionis capitibus. Itaque vetustissimi sunt nonnulli quoque falsissimi & perniciosissimi errores: adeò quidem vt Paulus etiam ipse iam olim ad Thessalonicenses scripserit, iam tum mysterium iniquitatis perfici cœpisse: & Iohannes, multos iam tum fuisse Antichristos.

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, nisi qui veras eorum causas cognouerit. Sunt autem hæ quidem multiplices, sed quæ ex vno veluti fonte profluxerint: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquam, Prophetarum & Apostolorum libris cōprehensò, ad sua commenta deflexerint. Sublata enim luce illa quam in Ecclesia Dei vnicam ac planè singularem esse qui non videt, nihil planè videt, quid aliud consequi poruit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllò modo audiendi sunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiunt) ànnon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaq; regula aliqua opus est, qua falsæ interpretationes verbi plerunq; ancipitis & ambigui à veris distinguantur. At quænam erit hæc regula? Hic alij nobis inanissimum illud suum CATHOLICVM obtrudunt, quod semper & vbique apud omnes obtinuit. A quibus si pergas quærere ecquid sit huiusmodi, ibi necesse est vt tanquam in luto hæreant, quum de plerisq; controuersijs quæritur.

Alij Concilia & veteres Canones sibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quasi inde sarcienda sit Ecclesiæ concordia: sed infœlici successu. Multas enim Synodos (de ijs loquor quæ non sunt apertè damnandæ) in ijs etiam quæ ad doctrinam spectant, nescio an quisquā nunc ignoret, non obscure tantum sed etiam imperitè sæpe iudicasse. Itaque prouinciales sæpe à generalibus sunt correctæ. Sed quid si prouinciales interdum rectius quàm vniuersales senserunt? Hoc autem ita esse, facile animaduertet quisquis vel vnicam Gangrensem cum multis quas OEcumenicas vocant, compararit. Omitto quod ipsa temporum historia manifestè probat, optimis etiam illis temporibus, (si cum posterioribus cōferantur) eam fuisse Episcoporum partim ambitionem, partim futilitatem & ignoratiam, ac multorum etiam apertissimam ac desperatissimam improbitatem, vt Satanam planè cœtibus eorum præfuisse, vel

ipſi cæci facillimè perſpiciant. Quid ſi igitur Synodos ab eo tempore coactas, quo manifefſiſſima tyrannis Eccleſiam oppreſſit (vt recentem iſtam Tridentinā) pro regula nobis proponamus? Quid verò quòd ne illæ quidem probatiſſimæ Synodi de vllis religionis capitibus, niſi de vno & altero, conſtituunt? Quid quòd quorundam malitia, falſæ epistolæ, ſuppoſita decreta, ementiti infiniti canones irreperſerunt? Nota eſt illa Bonifacij Romani pontificis fraus, Auguſtini temporibus in Africano concilio deprehenſa, quam nuper ineptiſſimus ſimul & impuriſſimus quidam apoſtata, tibi, Illuſtriſſime Princeps, à ſclerata ſua audacia non ignotus, conatus eſt excuſare. Quid igitur in ijs regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inauſum & intentatum perſiti homines reliquerunt? Et de Concilijs quidem hætenus.

Alij igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocant ſcripta confugiunt. Sed quosnam tandem, quæſo, ex tanto numero deligemus? Vetiſſimos enim paucos habemus: (id eſt vſq; ad Conſtantini tempora) inter quos Latini certè excellunt, eiufmodi tamen vt ne ipſi quidem Patrum admiratores in ijs ſine multis exceptionibus acquieſcant. Ætatem ſequentem vſque ad imperij Romani manifeſtam inclinationem, exercuit Arius in primis, deinde Macedonius Pneumatomachus, ſed multò magis Neſtorius & Eutyches, in Oriente præſertim: quibus maxima clariſſimæque ingenia ſeſe oppoſuerunt, nec vlla fuit ætas doctorum epiſcoporum feracior. Occidentem verò exercuit in primis Pelagiana factio, cuius reliquæ etiam num hodie Eccleſiam vaſtant. Sed hîc peto vt ſine cuiuſquam iniuria mihi liceat dicere quod res eſt. Quæro igitur quem poſſiſſimum aut quòſnam ex iſtis velint pro hodiernarum controuerſiarum diremptoribus habere. Primùm enim hoc (ſicuti par eſt) omnes ipſi recuſabunt. Clamant enim vna veluti voce, adferre ſeſe quod dedit Dominus, nec ijs quæ docent aliter ſtandum quàm ſi ex Verbo Dei ſcripto comprobentur. Notæ ſunt his de rebus, Cypriani, Auguſtini & Chryſoſtomi in primis voces, quibus ad vnicam ſacram Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius, bona (vt ſpero) cum eorū venia qui in illorum ſcriptis ſunt verſati. Iam tum iaciebat

bat in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis funda-
menta, quibus tātū aberat vt sese opponerent nonnulli pri-
mæ notæ Episcopi, vt alij quidem alioqui pij & docti, tamen
in scribendis encomijs eloquentiam suam immodicè prorsus
ostentarent: alij indoctiores nulli æquè rei atque vanis nescio
quibus studijs, quibus Græca gens semper dedita fuit, vt ex-
truendis magnificis templis, honorandæ martyrum memo-
riæ, & accumulandis ritibus, incumberent: alij partim igno-
rantia, partim avaritia & ambitione, manifesta denique im-
probitate, apertas superstitiones nascentes non modò non
reprimerent, sed etiam fouerent. Sed hæc tum in primis mala
regnabant: vnum, quòd qui in philosophorum scriptis erant
exercitati, parum memores grauissimè ac planè Apostolicæ
illius sententiæ, Videte ne quis sit qui vos deprædetur per
philosophiam, præterquam quod in multis speculationibus
euanuerunt, vt quum Platonica de genijs & intelligentijs
commenta ad Angelos transferrent, (quod malum videtur
ab ipsius Apostoli tempore, Angelorum cultum apertè
damnantis, inualuisse) verbum Dei ad philosophorum pla-
cita quibus imbuti erant, manifestè inflectebant. Hinc illæ li-
beri arbitrij opiniones planè Aristotelicæ, quibus nunc quo-
que Ecclesia Dei concurritur, & iam tum esset pessūdata nisi
sese Augustinus à Pelagio excitatus opposuisset, interdum ta-
men & ipse in illos humanæ philosophiæ scopulos velut æstu
quodam abreptus: vt alia multa prætermittam, quæ libenter
sanè veluti patrum pudenda, tegi patiar. Alterum maximum
malum fuit, quòd velut fatalis quidam morbus omnium ani-
mos inuaserat, incredibile nimirum studium totam Scriptu-
ram in allegorias transformandi: in quibus excogitandis adeò
sibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hic
sibi licere sit arbitratus, Vtriq; autem huic malo videtur sanè
Origenes occasionem præbuisse, homo (vt mihi quidem vi-
detur) omnium qui vnquam de rebus sacris scripserunt, im-
purissimus: quem etsi (vt merebatur) multi execrabantur,
nonnulli tamen vicissim, quòd linguarum & artium cognitio-
ne præ cæteris excelleret, admirabantur: nonnulli verò inui-
dia potius quàm certo animi iudicio persequebantur. Neque

verò hoc malum intra Orientem constitit, sed Africam quoque, Italiam, Gallias, & Hispaniam inuasit, adeò vt tota Scriptura in perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti sunt Pelagius & Cælestinus, (vt Donati schisma taceam) quibus Augustinum opponens Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Christianæ capitum, nempe prouidentiae, liberi arbitrij, fidei & gratiæ iustificationis notitia, philosophicis Græcorum Episcoporum commentis penè oppressa, rursus emergeret. Et tamen (quod mirum est) inualescebat eodem tempore mortuorum inuocatio, & stulta opinio coelibatus: quos pudendos errores apertè defendit Hieronymus. Crescebat quoque rituum multitudo, vt queritur Augustinus ad Ianuarium: & monachos (in Ægypto & Syria præsertim, gentibus omnium superstitionissimis) non aliter quàm Angelos plerique admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum liberius adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæstio: quam tamen in Ecclesijs passim non fuisse receptam, Augustini scripta manifestè ostendunt. Ergo (vt tandem ad rem redeam) quos potissimum ex ista multitudine iudices statuemus? Si apostatam illum de quo dixi, audiamus, eos deligemus qui circa Theodosij magni seculum vixerunt. Et certè fateor eo tempore doctissimos Episcopos extitisse. At hoc ego tamen affirmo (quod testor me nullius insectandi causa dicere) vix posse quenquam illorum dari qui non & secum ipse, & ab alijs, multis in rebus, & ijs quidem maximi momenti, dissentiat. Quod si fortè noster ille apostata inficiabitur, tum ego mendax habear nisi ita id esse conuicerim. Sed hîc audio quid excipiat. Saltem enim ex ijs scriptoribus, inquit, apparebit quæ tum fuerit externa Ecclesiæ Catholicæ forma. Quasi verò præcipuum sit hoc nostrum certamen, ac non de doctrina ipsa potius: quasi sine exceptione quouis tempore recipiendi sint ritus quoscunque Apostolica etiam Ecclesia vel vt viles, vel etiam vt suo tempori necessarios vsurpauit: quasi denique non ineptissimè faciant qui colabantibus ædium fundamentis, de instaurando fastigio labberent. Et quid pluribus opus est? Meminerunt, opinor, multi vestrûm, illustris, & generosissimi domini, quum in illa ludi-

cra

cra potius velitatione quā seria disputatione Possiacena, de hac re differeremus, nos paucis verbis istam quam importuni nonnulli (ne dicam proterui) homines medij tantopere commendant, turbarum componendarum rationem sic definitiſſe, vt diceremus, primū omniū de doctrina ipsa & fide ex Dei verbo disceptandum & constituendum esse: quæ si semel esset stabilita, tum nos de ritibus longè facilius trāfacturos: quorum alios vt inanes, alios vt per se vel ob aliud superstitiosos, alios vt prorsus impios reijceremus, alios demū (quos vel necessarios, vel utiles esse constaret) non inuiti ad mitteremus. Quid igitur isti amplius requirunt? certè hoc vnum illustriſs. princeps, vt fidei Dei ministris, quasi seditioſe vel ambitioſe omnia nouantibus, in odium adductis, greges impunè populentur. Sunt enim planè eorum similes quos testatur Dominus nec in cœlorum regnum introire, nec alios ingredi sinere: homines profectò omnium qui hodie viuunt, perniciosissimi, & apertis illis Euangelij hostibus multo nocentiores: ac proinde in primis fugiendi vobis Ecclesiarum Dei ex Christianissimi regis edicto tutoribus & alūnis, quibus isti præcipuè, partim ventris & lucri causa, partim inuidia & improbitate, partim in eorum quibus assentantur gratiam, insidiantur.

Sed video me in hac sententia refutanda fuisse paulò longiorem. itaque ad rem redeo. Illis autem quid facias qui publicum errorem pro regula religionis sequendum arbitrantur? qui Patrum & consuetudinis inania nomina quibusuis rationibus & testimonijs opponunt? qui deniq; vna illa, quā non minus ridiculè quā falsò catholicam Romanam (id est vniuersalem particularem) Ecclesiam appellant, nituntur? Eos quidem ego dimittendos censeo, ne cum ratione videamur insanire.

Quod si nulli istorum de quibus diximus, iudices in hac causa sedere, imò potius ab alio quopiam iudicari debent, in quo tandem foro tanta ista lis agitabitur? Nempè corā vnius Dei tribunali. Euocetur ergo (inquierit isti) ex cœli penetrabilibus. Imò cur illum ipsi ex illis suis adytis nō depromunt? Quoniam scilicet, Deo non muto & silente, (quale est illorū

crustaceum nurmen) sed clarè & apertè loquente nobis est opus. Cedo verò vbi hunc inueniemus? Nusquam certè nisi in eorum scriptis qui (sicut testatur Petrus) diuino impulsu locuti sunt vt Dei homines: eorum, inquam, quorum doctrina tanquam fundamento superstructam Ecclesiam clamat Apostolus: Prophetarum videlicet & Apostolorum libris, qui vtriusque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt isti) de huius interpretatione quærimus, quam ex Ecclesia petendam esse docemus. Verùm quæ sit Ecclesia, primùm omnium constituendum erit, quandoquidem Satanae synagoga speciosa etiam Ecclesiae nomine abutitur. Hoc ipsum autem quomodo nisi ex doctrinae genere statues? Doctrinam autem veram à falsa vnde nisi ex sacris literis discreueris? Successio enim illa in qua nonnulli proram & puppim cōstituunt, iam pridem valere desijt, quum certum sit pessimos & ignarissimos homines multis iam seculis, bonis & doctis Episcopis successisse, & legitimæ vocationis in Ecclesia illa Romana ne vestigia quidem vlla iam pridem apparere. Deinde non personarum, sed doctrinae, doctrinae, inquam Propheticae & Apostolicae successionem quærimus: vt sit rursus necessarium ad Prophetarum & Apostolorum libros probandæ veræ successionis causa recurrendum.

Traditionis verò nomen, quod nonnulli rursus nihil magis quàm Scripturae examen metuentes, nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud est, obsecro, quàm larua? Nam si de dogmatibus intelligitur, vbi Verbum scriptum habemus, quorsum non scriptum aliquid? Est enim hoc certè per se illo incertius: nemo autem ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hîc video multa posse nobis obijci. Primùm enim dicent sese traditionis nomine intelligere, nō quod à nullo profusus sit scriptum, & per manus duntaxat traditum, sed quod sacris illis libris quos Canonicos vocant, non comprehensum, potest tamen ex idoneis alijs scriptoribus probari: adeo vt quod initio non scriptum erat, scriptum merito nunc habeatur: quas traditiones Apostolicas vocant, Deinde & illud adferent, se hoc nomine quasdam in Ecclesia vetere receptas dogmatum

dogmatum Christianæ doctrinæ planas & perspicuas explicaciones, (vt de hominibus, de duarum naturarum vnione, & similes alias) intelligere. Deligere enim solent homines isti quæ certa sunt, & maximè plausibilia.

Ego verò etsi existimo ad hæc abundè à me paulò antè responsum esse quam de Synodis & Patrum scriptis dicerem; tamen habeo quod præterea respondeam. Ista enim primùm omnium non esse sine discrimine recipienda, ne ipsi quidem negabunt. Quam igitur regulam hîc sequemur? Si ab hominum scriptis & autoritate pendemus, & fortè de ritibus quaratur, quàm multa hîc comperiemus non tantùm diuersa, sed etià contraria? Quàm vetustissimis temporibus de festo Paschæ controuersia futilitatem; ambitionem, ignorantiam, peruersitatem denique plerorùmque totius orbis Episcoporùm manifestè probans; in Ecclesiam incidisset, adeò vt non secus quàm si de summa fidei actum esset, totus orbis concuteretur, & vtraque pars ad Apostolicas traditiones confugisset: quid tandem effectum est, nisi vt vtraque factione suos duces Apostolos (vt aiebant) nacta, incrucesceret certamen? Legatur Irenæi ad Romanum illum stultissimum & ambiosissimum, non Papam OEcumenicum, sed Episcopum epistola, & quæ in singulis Ecclesijs fuerit olim in his rebus libertas, donec tyrannide quorundam opprimerentur, facillè cognoscetur. Nec enim hic liber singula recensere, quoniam integro volumine nobis ad eam rē opus esset. Quid igitur hîc sequemur? Quod comperietur, inquit, ab omnibus vbique receptum, vt est eucharistia, consignatio crucis, & alia eiusmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi vt solæ catholicæ recipiantur: quæ de re postea dicemus.

VENIAMVS ad dogmatū traditiones. Ex verò vel quæ in sacris libris tradita sunt explicant, aduersus hæreticos qui clarissimis etiam rebus tenebras offundere consueuerunt: vel quæ totidem verbis nusquam perscripta, tamen ex locorum inter se comparatione sunt eruta, proponunt: vel aliquid partim manifestè, partim obliquè scriptis Prophetiis & Apostolicis aut adijciunt, aut detrahunt, aut etiam immutāt. Illas verò vtrisque (cuiusmodi sunt quatuor illarum Synodorum

fidei quas vocant expositiones) tantum obesse vt repudiemus,
vt contrā obuijs (quod aiunt) vltis, quicquid eiusmodi est li-
bentissimis animis amplectamur.

Tertiam autem speciem quomodo tandem admittendam
censuerimus? Nam siquid adijciendum est Verborum illi ser-
pto, consequitur non omnia quæ ad salutem nostram requi-
runtur, perscripta fuisse in Lege & Euangelio. Ceterum de
Lege hoc dici profectò nec potest, nec debet. Iniquus enim
alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adijci disortè
verans. Nec verò me hic mouent Cabalitzæ, Talmuditzæ,
& totum hoc audacium hominum genus, quid enim à Do-
mino expressius dici potuit? Et quàm seuerè illam audaciam
vltus sit Dominus, siquid in ritibus (nedum in doctrina)
adiectum esset, tot Prophetarum (id est Legis interpretum)
de his rebus clamores, tota sacra historia, ipse denique Chri-
stus est luculentus testis. An porrò vel suæ Ecclesiæ minus ca-
uisse Deum arbitramur, missio in terras Filio suo: vel Apo-
stolos minus in ea re quàm Prophetas, diligentes fuisse arbi-
trabimur? Testatur Paulus Ephesijs sese omne Dei consilium,
de salute æterna videlicet, ipsis absque vllò prorsus subterfu-
gio exposuisse. Ostendant igitur quid Paulus docuerit, qui-
dem, at non perscripserit: aut plenam doctrinam Euangelij
(quum ipse potentiam Dei ad salutem vocat) in eius scriptis
comprehensam esse fateantur. Sed quorsum tam multa? quom-
ad rem ventum est, quid isti proferre possunt ab Euangelistis
& Apostolis in doctrina fidei prætermissum? Fortassis quod
beata illa virgo Maria non sit in originis peccato concepta,
quod virgo perpetuò vixerit, quod baptizandi sint infantes,
nec iterandus Baptismus, ieiunandum in quadragesima, sa-
crum chrisma, aqua benedicenda, consecranda altaria, drum
adoranda, & quid non? Nihil enim istorum in sacris literis
comprehendi consentitur. Transsubstantiationem autem cõ-
fessionem auricularem, inuocationem sanctorum, Purgato-
rium ignem, iam pridem in sacris literis, sed frustra, quaerunt.
Atqui beatæ virginis Mariæ conceptum eiusmodi non modo
sacrae literæ, sed ne ex veteribus quidem vllus commemorat.
Perpetuam autem ipsius ad mortem vsque virginitatē
elis

estipiti solibenter credo, tamen (quod aliquando te audien-
te, illusterrime princeps, cuiusdam importuno monacho re-
spondi) nihil hoc ad nostræ salutis mysterium pertinet. Suffi-
ciat enim nos credere quod res est, & ab Evangelistis narratur,
cōceptum esse Christum servatorem nostrum ex Spiritu san-
cto & ex Maria virgine natum. Baptizandos autem esse infan-
tos, necesse iterandum Baptismum, absit vt ex nuda traditio-
ne non apte ex Dei verbo, colligamus. Reliqua verò illa
quomodo tandem sacræ literæ exprimerent, quæ non nisi e-
uersa verbi Dei autoritate in Ecclesia sanciri potuisse, mani-
festis rationibus euincitur? Sed de his plus satis: nec enim sin-
gularia ista nunc suscepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Ver-
bo scripto comprehensa aliquid detrahitur, veluti quod alte-
ra Cœnæ Domini pars laicis est adempta: quod verbis Pauli
dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & discriminis
ciborum legem, adscripta est concepti voti exceptio: & alte-
ra illa quam vniuersaliter valere nonnulli volunt, NISI
aliter domino nostro Papæ visum fuerit, Sed quis tandem cui
chæra fuerit Dei gloria, (vt esse debet) tam execrandum sa-
cilegium ferat? Nam certè si quicquam scriptæ illi doctrinæ
fas erit adimere, necesse est vt quemadmodum paulò antè
isti dictatam à Spiritu sancto doctrinam, mancā & muti-
lam esse volebant, ita nunc in alijs eam redundare & luxu-
riam dicant: quod vtrunque piorum aures sine magna offen-
sione ne audire quidem possunt. At enim, inquiunt, ceremo-
niarū Legis olim sublatas esse negari non potest. Nos verò de
ritibus non agimus, sed de ipsa cultus Dei substantia, cuius
partem etiam olim ceremonias fuisse censeamus, hoc tamē
nihil ad sacrilegam istorum audaciam tuendam facit. Quid
mirum est enim Legem ijs adumbrandis sancitam quæ suo
tempore futura sperabantur, ad ipsarum rerum lucem ac con-
spicuum disparuisse? Sin autem isti sublatas veterum agapas,
& apostolicum de idolothytis & suffocato decretum com-
mune consensu abolitum, & vñctionem Apostolicam quam
numquam sublatam, opponant, iterum respondeo, externa hæc
esse, de quibus postea differemus. Stat igitur illud, doctrinam

salutis Verbo Dei comprehensam, non tantum in vniuersum, sed etiam in singulis vel minutissimis partibus sactam tectam esse oportere.

Tertiam autem speciem earum traditionum quæ vel ipsa fundamenta Christianæ salutis conuellunt, vel ijs fundamentis superstructa subuertunt, quid attinet commemorare? Eiusmodi sunt, Romani pontificis primatus, inuocatio diuorum, preces pro mortuis. idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrij, meriti, indulgentiarum, cæterarum denique eiusmodi spurcitiarum magistrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam nisi conuulsa doctrinæ cælestis autoritate stabiliri potuerint, nimium sunt impudentes qui vel falso Ecclesiæ nomine appposito, vel opposita longi temporis præscriptione, illas validari potuisse existimant.

Age igitur hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus qui putant necessariò retinendos, valdè hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam errores, qui paulatim in Ecclesiam, plerorumque Episcoporum partim ignorantia, partim negligentia, partim praua imitatione, atque ad eò ambitiosissima auaritia, & auarissima Romanorum in primis præsulum ambitione, inuaserunt. Deinde quum in ritibus instituendis habita semper sit à prudentibus hominibus & temporis & loci & personarum ratio, quis non videt in hoc rerum genere ineptissimos esse qui variatis circumstantijs non modò nihil mutandum, sed etiam quæ optimis de causis vel temporis spatio vel alio quouis modo abolita sunt, tamen quoniam vetusta sunt, in vsum reuocanda putant? Iam verò quid ijs fiet quæ in manifestas idolomanias degenerarunt? quæ infœlicissimo seculo, & Deo nostris peccatis irato, pauculis quibusdam frustra initio reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè sint vitata, tamen eiusmodi sunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem possint?

Hic verò mihi in mentem venit vox illa hominum (vt sibi quidem videntur) acutissimorum, qui non transformandam, sed reformatandam Ecclesiam arbitrantur. Reformationem vocant, eorum rituum qui florente, vt loquuntur, Ecclesia ob-

tinuerunt,

tinuerunt, (sublatis nonnullis quæ temporum iniuria velut
rubiginem quâdam illis obduxerunt) restitutionem: quæ nisi
à nobis admittatur, Ecclesiam transformari, & penitus suo
decore priuari contendunt. Bella certè & speciosa oratio, sed
à Satanz spiritu profecta, qui tum demum se prodit quum
ad rem ventum est. Tum enim nihil adeò turpe est quod isti
vetustatis fucò illitum, pro bello & venusto non obtrudant.
Exemplo sint G. Cassandri & ipsius discipuli (futilis, inquam,
illius apostatz, cuius nomine has chartas cômaculare nolui)
inanissimæ de his rebus rhapsodiæ. At ego exemplum Eze-
chiæ regis tantopere celebratum sequutus, longè malim eos
imitari qui offendiculum in publica via positum, etiamsi quis
sit alioquin aut aliquando fuerit ipsius vsus, è medio tollen-
dum censent, potius quàm monitores adhibendos qui præ-
tereuntibus denuntient ne per imprudentiam ad illud impin-
gant. Quid si enim qui admoniti sunt, non pareant, vel moni-
tores officium non faciant? Deinde præterquam quòd in ple-
risque hypothesibus non tantùm ab istis dissentio, sed etiam
iplos planè abominor, in ipsa thesi non possum illis assentiri.
Nam si formosissima Ecclesiæ species, ipsumq; adeò arche-
typon à nobis quæritur, id ego esse puto quod ab Apostolis
ipfis (cuiusmodi artifices nec habuit vnquam, nec habitura est
Ecclesia) non tantùm, vt isti volunt, inchoatum, siue primis
lineamentis adumbratum, sed viuis additis coloribus quam-
diligentissimè & quamuenustissimè expressum fuit: à quibus
quanto absueris longius, tanto magis ab operis regula disces-
seris. Cuiusmodi autem illud fuerit, cur non aliunde quàm ex
ipsorummet scriptis & Apostolica Lucæ historia (quem ego
quidem hac in re pictorem longè excellentissimum fuisse cõ-
cedo) petendum esse credam, facit eorum tum inter se di-
screpantia, tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas, qui Apò-
stolicas quas vocant traditiones sparsim commemorarunt, aut
etiam collegerunt: cuiusmodi sunt ridiculæ illæ & falsissimæ
informationes quæ Clementi tribuuntur, & Apostolici non-
nulli Canones, iam olim inter reiectaneos libros numerati.
Quòd si qui obijciat non omnia ab Apostolis vel à Luca fuisse
perscripta, quæso cur ita censent? an quia pauca continent?

Imò verò utinam ea paucitate contenti fuissent qui se Apo-
stolis iactant successisse. Neque enim voluit abrogari Domi-
nus Mosaiscos ritus ut alij substituerentur: & si iudicare non
licuit, multo minus gentiliscare oportuit, quod si veteribus
Episcopis in mentem venisset, Christiana religio neque tam
cito, neque tam turpiter, primum in ceremonias vanas & su-
dicras liturgias, deinde etiam in manifestissimam superstitio-
nem, ac tandem etiam in atheismum degenerasset. Verè enim
Paulus atheos vocavit qui vnum verum Deum ritè non co-
lunt. An verò quia hoc argumentum Apostoli propitè non
tractarunt? Imò certè quædam est impietatis species, Spi-
ritum sanctum arbitrari quantam oportuit ecclesiæ rationem
non habuisse. & hoc ausim ego affirmare, qui diligenter Lu-
cæ historiam & Apostolicas epistolas legerit, eum non modò
præcipua illa Ecclesiasticæ administrationis capita, sed etiam
penè singulas eius partes ex ijs optimè cogniturum: ut tradi-
tionibus illis non scriptis locus penè nullus relinquatur. Sed
ut sit, quum inter illas penè infinitas traditiones exacta di-
stinctione sit opus, ad quam tandem amussim illas exigemus?
Nam neque ex vetustate, neque ex scriptorum autoritate, ne-
que ex eorum multitudine à quibus approbatæ fuerint, satis
firmum argumentum colligi posse demonstravimus. Itaque
vno verbo Dei, verbo inquam illo à Prophetis & ab Apo-
stolis in publicas tabulas relato, nobis opus est, ex quo san-
ctas à prophanis, utiles à damnosis aut futilibus, necessarias à
superuacaneis distinguamus, & distinctas optima quadam ra-
tione stabiliamus.

Quòd si ad ritum dijudicationem præire nobis verbi
scripti lucem necesse est, quanto magis ad dogmatum ipso-
rum cognitionem nobis eadem ista lux præeat oportet, in
quibus longè magis cæcutiunt homines, & multo periculo-
sius erratur? Nam si nihil (ut antè ostendimus) in doctri-
na nobis est sequendum nisi quod vel est in verbo Dei di-
sertis verbis expressum, vel ex collatione locorum necessa-
riò consequitur, quomodo mihi à pseudoprophetis caueam
nisi propolitam ab eis doctrinam cum ipso Dei verbo com-
pararim?

At enim dices, Quid si & ille verbum Dei proferat? Sic enim Arius illud: Pater maior me est, vrgebat: sic cum Macedonio, de Spiritus sancti persona: cum Nestorio & Eutyches, de naturarum vnione: cum Pelagio, de gratia & natura disputatum est. Sic & hodie de sacramentalibus loquutionibus contenditur, dum alij transubstantiationem, alij consubstantiationem, alij sacramentalem duntaxat cōiunctionem ex iisdē verbis, & quidem paucissimis, (nempè *h o c est corpus meū, & h o c est sanguis meus*) eliciunt. Denique, inquiunt isti mediatores, quum incidit controuersia non de verbo sed de sententia, quò tandem potius perfugietur quàm ad Ecclesiam, ad patrum orthodoxorum scripta, ad Synodos denique germanas ac legitimas? Ego verò (vt antè dixi) nec Ecclesiæ nec Patrum, nec Synodorum testimonia repudianda censeo, sed multiplici cautione vtendum esse arbitror.

Primum enim siquid sine Dei Verbo affirmatur, frustra Ecclesiæ, Patrum, Synodorum inania nomina prætexuntur, vbi ne Angeli quidem sunt audiendi. Stât enim illud Pauli, Si vel quispiam Angelus è cœlo aliud Euangelium annuntiarit, anathema esto: nec Ecclesiæ est loqui, sed maritum loquentem audire.

Patres autem orthodoxi non alia lege scripta sua legi voluerunt quàm vt ad Verbi scripti regulam exigerentur. Synodorum denique non est hoc munus, doctrinam nouam condere, sed à Deo conditam ex eiusdē Verbo confirmare. Quæ secus fecerint, impiorum sunt cathedræ, & derisorû scamna, quæ fugere iubemur vt beati simus.

Deinde si de interpretatione Verbi scripti quæritur, testes quidem illos (vt dixi) minimè repudio, sed primum omnium veram Ecclesiam à Satanæ synagoga: suspectæ nec damnatæ fidei Patres ab hominibus vel manifestè imperitis, vel hærenicis, vel aliqui suspectis: Synodos quoque legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis concilijs & cœtibus aduersus Christi veritatem coactis: veros denique libros à supposititijs accuratè discernendos arbitror.

His verò constitutis, rum istos ego non vt iudices, (iudex enim est vnus Deus ex scripto suo verbo) sed vt iuratos &

vocatos testes audiendos dico: & quidem eo modo quo à peritis iudicibus in forensibus controuersijs testes audiri solent, ita videlicet vt sui etiam testimonij causas reddant, causas, inquam, non aliunde quàm ex eo ipso verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Augustinus, humanas rationes repudians, Per Scripturas diuinas, inquit, multo tutius ambulatur: quas verbis translatis opacatas quum scrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat controuersiam: aut si habet, ex eadem Scriptura vndeunque inuentis atque adhibitis eius testibus terminetur. Hæc ille, & rectè quidem. Nam si ex solo Scripto Verbo sapere nos oportet, ne aliunde quidem vlla Verbi interpretatio petenda est. Sic enim (vt idem Augustinus inquit) temperauit Scripturas Spiritus sanctus, vt quod alicubi obscurius dictum est, clarius alibi explicetur.

Denique quem alium potius quàm Christum ipsum & Apostolos sequemur? Christus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadem Scriptura refutauit. Apostoli ex Prophetarum scriptis sui confirmant, & Bercæin-fes Iudæi laudantur, quòd audiram ex Paulo doctrinam, cum Prophetarum scriptis contulerint, vt viderent an hæc ita se haberent. Certè non alio telo Nicenæ Synodus Arium, Constantinopolitana Macedonium, Ephesina Nestorium, Chalcedonens Eutychen, Augustinus Pelagium & Donatum iugulauit. Itaque qui Scripturam sic ambiguam & obscuram esse putant, vt illata aliunde luce indigeat, digni sunt quos vt blasphemos conspuant pij omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum scripta & interpretationes vitupero, quum sui verbi in Ecclesia tum voce tum scriptis interpretandi autor sit ille qui pastores & doctores ad corporis ædificationem constituit: sed quatenus illis stādum sit ostendendo, eatenus videlicet, vt nihil de suo proferant, ne tum quidem quum de sententia & interpretatione loci alicuius agitur, sed ex Scripturis ipsis Scripturas secundum analogiam fidei interpretentur. quod quisquis fecerit, siue sit nouus seu vetus, seu priuatus, seu munus aliquod gerens in Ecclesia, siue senex, siue iuuenis, siue solus, siue cum multis audiatur. Esi enim

enim retinendus est ordo in Ecclesia Dei, tamen nulli magis falluntur, quàm qui certis locis aut personis alligant Spiritus sancti gratiam. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Christum crucifixerunt? ij certè quibus tanquam cardinibus sustineri veram religionem oportuerat. Itaque Propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, sed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec alia verò iam pridem fuit Ecclesie conditio, reprobatò ab ipsis architectis angulari lapide, & in ipsius Dei templo sedente Antichristo.

¶ Quid igitur? nempe Dei verbo controuersias omnes dirimis & falsum Verbum à vero, sicut & Ecclesiam germanam ab adulterina: & Synodos à Spiritu sancto gubernatas, ab ijs quibus Saran præest: denique veritatem à mendacio ex Dei verbo dijudicari necesse est: quia in ijs quæ salutis sunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum est.

¶ Quæ quum ita sint, efficitur illud verissimum esse, Illustriss. Princeps, vnde initio diximus, potissimum orta esse mala illa omnia, quibus Patrum nostrorum memoria Ecclesia penè oppressa fuit: ac proinde hanc vnā esse ipsius erigendæ viam ac rationem, si ex puro Dei verbo de controuersijs istis decidatur. Ita enim fiet vt de plerisque ne quærendum quidem sit, de quibus tamen hodie nonnulli partim propter ignorantiam, partim quia proterui & malitiosi sunt, pertinacissimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ testimonijs videbuntur, si non ex consuetudine (quæ quum à Verbo discedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum seu nouorum nuda autoritate, sed ex doctorum inter se collatione, reuocatis ad analogiam fidei omnibus interpretationibus, iudicentur: tum demum nihil tam difficile occurreret quod facile non intelligatur, nihil tam obscurum, quod non illustretur, nihil tam perplexum quod non planum & expeditum reddatur. Sed istā cognitionem quis tandem instituit? quis actionem istam moderabitur? quinam denique de rebus istis communi auctoritati conferent? Ista verò persequi nostri non est instituti, quantuis sæpè ac multum de hoc quoque cogitanti, nonnulla in mentem venerint, de quibus fortassis alius dabitur

dicendi locus. Nunc quod instat agamus.

Quum igitur ex sacro Dei verbo omnes istæ controver-
sæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandum arbi-
tror, ut quum non omnes (quod optandum esset) suis illis pe-
culiaribus linguis Hebræa & Græca loquentem. Dum pro-
sint exaudire, vera & commoda quæpiam utriusque Testa-
menti interpretatio habeatur, quod iam pridem efficere co-
nati sunt nonnulli: satis autem foeliciter prestitit nemo. Vetus
enim editio (cuiuscunque tandem sit) quavis minime im-
probanda, tamen & obscura, & manca, & redundans, ac falsa
etiam in multis comperitur: ut de codicum infinita penè va-
rietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure studuerunt mul-
ti eruditi & pii homines emendare: quavis non omnes pari
successu. Et tamen quàm hoc sit necessarium, maximo cum
dolore fatebitur quisquis Græcos illos etiam eruditissimos
scriptores leget, & eorum interpretationes plerumque absur-
dissimas cum Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos
autem, non tantum idem malum viguit, sed etiam alterius
(id est Græcæ) linguæ ignoratio, qua plerique laborantes
dum à vulgata interpretatione pendent, nodum in scirpo sæ-
pè quærun, & foedissimos errores admittunt.

Hæc me igitur causa impulit, ut collatis quamdiligen-
tissimè possem varijs codicibus, & expensis quamplurimo-
rum doctorum hominum sententijs, eorum præsertim quos
nostra hæc ætas linguarum peritos, multo certè plures ac do-
ctiores tulit quàm antea unquam, repetita usque ab Apostolorum
temporibus memoria, habuerit Ecclesia, eos saltem non-
nihil subleuarem qui puriorem interpretationem deside-
rant. Id autem ut maiore cum fructu fieret, addidi etiam an-
notatiunculas in quibus & varias interpretationes inter se
contuli, & quoad à me fieri potuit, obscurissimorum quorum-
cunque locorum sententiam planè ac perspicuè exponere
studui. Sed quum spissum illud opus, & valdè (quod expertus
profecdo loquor) laboriosum, sub incudem reuocatū, & de-
nuò excussum, se viderem excreuisse, ut eo non satis commo-
dè plerique uti possent, curavi ut absque illis annotationi-
bus seorsim excuderetur: quarum tamè loco mihi substituere
videor

videor quod (si satis rectè à me perfici potuisset) non dubi-
tarem non modò utilitatis nomine, sed etiam vt valdè neces-
sarium commendare.

Duo sunt enim interpretum genera : vnum, eorū qui quid
dicatur (id est res ipsas) propriè non considerant, sed quibus
verbis aliquid dicatur, mutato tantum idiomate declarandum
susceperunt. quod munus interpretandi etsi vix ac ne vix qui-
dem ab eo præstari potest qui res ipsas non intelligat, tamen
intra verba consistit. Alterum, eorum est, qui res ipsas pluri-
bus verbis & adhibitis rationibus explicant: in quo genere in-
terpretandi (meo quidem, & vt arbitror, eruditorum omnium
iudicio qui libros eius inspexerint) comperietur magnus ille
Iohannes Calvinus, beatæ memoriæ vir, & meus in Christo
parens (quod sine cuiusquam invidia dictum sit) veteres &
recentiores omnes longè superasse. Itaque etsi interdum in
quibusdam, non quod ad doctrinam ipsam attinet (quam ego
purissimam ac solidissimam in eius hominis scriptis, si in quo-
quam alio interprete, semper animaduerti) sed in locorum
quorundam explicatione dissentio : tamen de ipsius commen-
tarijs statuo quod in genere scribendi multum dissimili Ci-
cero de Iulij Cæsaris commentarijs iudicabat, eum videlicet
sanos homines à scribendo deterruisse. Et verò vtinam no-
bis qui per Dei gratiam ministerio fungimur in ipsius Eccle-
sia (ac mihi in primis) in discendo & docendo potius quam
in scribendo occupatis esse liceret. Verum quid facias? hoc à
nobis extorquet partim quorundam aduersariorum importu-
nitas, quorum conatibus necesse est veritatis amâtes sese mo-
dis omnibus opponere, ne simplices incauti intercipientur:
partim etiam charitas, quæ nos monet, quicquid accepimus,
in fratrum utilitatem conferre.

Visi sunt autem mihi semper nimium multi (siue quo-
nam ita est, siue quòd ipse potius halluciner) in eo peccare
quòd in Euangelicæ quidem & Apostolicæ historiæ particu-
laribus narrationibus, in quas diuino planè artificio distri-
buita est, ad quod potissimum doctrinæ Christi caput sin-
gula sint referenda non animaduertunt. Minus autem
in Apostolicarum epistolarum grauius illis, & (quod

verissimè dico) excellenti methodo contextis disputationibus, quis sit illarum status, quæ argumentorum series, quis denique scopus, parum considerent. Hinc factum ut neque pes neque manus sæpe in quorundam scriptis & dictis appareat, & relicto scopo ad quasdam observatiunculas contentus & perturbatè congestas deueniatur, atque adeò in plerisque maximi momenti locis nulla sententiæ ipsius ratio habebatur. Hinc fit etiam ut apud Paulum præsertim (quo tamen scriptore nihil fuit unquam in scribendo iudiciosius) infinita ananapodota & hyperbata imperitissimi homines iampridè somniarint, & passim etiam suis in eum commentarijs, magna certè cum sua ignominia, inculcarint: adeò quidem ut interpreti ille omnium Dei arcanorum excellentissimus, non minus fuerit in scholis ignotus, quàm si nulla eius monumenta extarent: imò non aliter eum quàm scopulum quendam multi refrigerent. Itaque ut huic malo mederer, conatus sum in hoc opere, quantum à me præstari potuit, breues doctrinæ summas in historicis narrationibus annotare, ut quisquis in illo veluti mari nauigabit, potum ad quem cursum dirigat, ob oculos positum obseruet. In epistolis autem operam dedi, ut & scopus & series argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine distributis genuinæ expositiones cognosci possint.

Quòd si mihi dederit Dominus ut duò prætereà tandem aliquando adijciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expositionem, & prætereà locos communes, suis quosque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium fecisse existimabo. Sed hæc aliquando fortassis dabit Dominus. Intereà quod mihi datum est, illustres & generosi Domini, id omne vobis potissimum, veram in Gallia patria mea religionem amplexis, scriptum & dicatum volui, tum ut grati mei animi significationem ederem (quid non enim vobis, miseras ouiculas aduersus luporum rabiem, vestrorum etiam corporum obiectu protegentibus, omnes debemus) tum verò ut vos in sancta ista & necesse vestris animis digna fortitudine & perseuerantia magis ac magis confirmarem.

En igitur tibi, Illustris Princeps, sacros illos cælestis do-
ctrinæ interpretes, pro cuius defensione non dubitasti tot tan-
tusque periculis caput tuum obijcere: en vobis, illustres & ge-
nerosi Domini, sacra illa æternæ illius Sapientię arcana, quæ
quanto magis cognoscetis, tanto minus vos poenitebit, quum
huc adacti essetis, pro eo vicissim sanguinem vestrum sudasse,
qui vos pretiosissimo suo sanguine redemit. Præclara sunt il-
la, & coram ipsis cælestibus Angelis insignia fidei & zeli ve-
stri trophæa: quibus tamen statuendis vtinam, vtinam, inquā,
sicut optabatis, solis spiritualibus armis vti licuisset. Nunc
potrò restituta pace, spirituali constantia & inuicta fidei forti-
tudine opus est, vt inchoatum opus perpetua vestra cum lau-
de absoluator. Suppeditabit autem eam Dominus iugi & alli-
dua huius verbi auditione ac meditatione. siquidem quod cor-
poribus nostris cibus, hoc animis nostris cælestes istæ dapes
præbent, nempe vt earum succo non tantum viuamus, sed etiam
crescamus & adulescamus, dum perfecti tādē, vltimo vide-
licet illo die, reddamur. Et hic quoque peto à vestris Excellen-
tissimis vt quædam ad vos maximè pertinentia æquis animis ex me
audiat. Si nos quos adhuc audiuitis, & à quibus geniti estis
in Domino, vera & sancta docere vobis persuasistis, ne, quæ-
so, patimini vos ab ijs vel tantillum abduci. Neque id ego te-
merè moneo. Et si enim mihi notum est animi vestri robur,
tamen quis sit quorūdam vestræ salutis insidiantium astus, quæ
impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis
hostibus non loquor, sed Simones illos intelligo, partim me-
diam nescio quam religionem fabricantes, partim etiam ex in-
felicibus illis de Cœna Domini conuiciis, vt occasione
ferenda inter vos discordes captantes. Quæ enim, inquies,
an idem est Ecclesiæ transformare ac reformare? an
nihil viderunt Patres? an non nescio qui capiunt? an isti
sunt quos doctissimi quique sacramentarii vocant, ac de-
stantur? Nos verò quid ad hæc respondere vobis non
ignotum: nec vnquam recusabimus, quum ad nos
nostræ quæ isti vocant transformatio, non reformatio, sed
autem illiusmodi homines capiunt, qui non solum
spectum, quum alij eorum in

verissimè dico) excellenti methodo contextis disputationibus, quis sit illarum status, quæ argumentorum series, quis denique scopus, parum considerent. Hinc factum ut neque pes neque manus sæpe in quorundam scriptis & dictis appareat, & relicto scopo ad quasdam obseruationunculas contentus & perturbatè congestas deueniatur, atque adeò in plerisque maximi momenti locis nulla sententiæ ipsius ratio habeatur. Hinc fit etiam ut apud Paulum præsertim (quo tamen scriptore nihil fuit vnquam in scribendo iudiciosius) infinita anantapodota & hyperbata imperitissimi homines iam pridè somnariint, & passim etiam suis in eum commentarijs, magna certè cum sua ignominia, inculcarint: adeò quidem ut interpret ille omnium Dei arcanorum excellentissimus, non minus fuerit in scholis ignotus, quàm si nulla eius monumenta extarent: imò non aliter eum quàm scopulum quendam multi refugerent. Itaque ut huic malo mederer, conatus sum in hoc opere, quantum à me præstari potuit, breues doctrinæ summas in historicis narrationibus annotare, ut quisquis in illo veluti mari nauigabit, potum ad quem cursum dirigat, ob oculos positum obseruet. In epistolis autem operam dedi, ut & scopus & series argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine distributis genuinæ expositiones cognosci possint.

Quod si mihi dederit Dominus ut duo præterea tandem aliquando adijciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expositionem, & præterea locos communes, suis quosque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium fecisse existimabo. Sed hæc aliquando fortassis dabit Dominus. Interea quod mihi datum est, illustres & generosi Domini, id omne vobis potissimum, veram in Gallia patria mea religionem amplexis, scriptum & dicatum volui, tum ut grati mei animi significationem ederem (quid non enim vobis, miseras ouiculas aduersus luporum rabiem, vestrorum etiam corporum obiectu protegentibus, omnes debemus) tum verò ut vos in sancta ista & heroicis vestris animis digna fortitudine & perseverantia magis ac magis confirmarem.

EN igitur tibi, Illustris Princeps, sacros illos cælestis doctrinæ interpretes, pro cuius defensione non dubitasti tot tantisque periculis caput tuum obijcere: en vobis, illustres & generosi Domini, sacra illa æternæ illius Sapientiæ arcana, quæ quanto magis cognoscetis, tanto minus vos poenitebit, quum huc adacti essetis, pro eo vicissim sanguinem vestrum sudasse, qui vos pretiosissimo suo sanguine redemit. Præclara sunt illa, & coram ipsis cælestibus Angelis insignia fidei & zeli vestri trophæa: quibus tamen statuendis vti, vti, inquæ, sicut optabatis, solis spiritualibus armis vti licuisset. Nunc porro restituta pace, spirituali constantia & inuicta fidei fortitudine opus est, vt inchoatum opus perpetua vestra cum laude absoluator. Suppeditabit autem eam Dominus iugi & assiduo huius verbi auditione ac meditatione. siquidem quod corporibus nostris cibus, hoc animis nostris cælestes istæ dapes præbent, nempe vt earum succo non tantum viuamus, sed etiam crescamus & adolescamus, dum perfecti tadem, vltimo videlicet illo die, reddamur. Et hic quoque peto à vestris Excellentijs vt quædam ad vos maximè pertinentia æquis animis ex me audiat. Si nos quos adhuc audiuitis, & à quibus geniti estis in Domino, vera & sancta docere vobis persuasistis, ne, quæso, patimini vos ab ijs vel tantillum abduci. Neque id ego temerè moneo. Etenim mihi notum est animi vestri robur, tamen quis sit quorundam vestræ saluti insidantium astus, quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hostibus non loquor, sed Simones illos intelligo, partim nescio quam religionem fabricantes, partim etiam ex infelicibus illis de Cæna Domini contentionibus occasionem ferendæ inter vos discordiæ captantes. Quid enim, inquiunt? an idem est Ecclesiam Dei transformare atque reformare? an nihil viderunt Patres? an soli isti nescio qui sapiunt? an isti non sunt quos doctissimi quique sacramentarios vocant, ac detestantur? Nos verò quid ad hæc respondeamus vobis non est ignotum: nec vnquam recusabimus coram vniuerso mundo nostræ quæ isti vocant transformationis causas reddere. Quid autem istiusmodi homines capient mirum ni omnibus sit perspectum, quum alij quidam palam perditissimis Euangelij

Christi inimicis seruiar, alij multiplices apostasie sunt celebresq;
alij quæ sua sit inconstantia & futilitas, aut certe quam nulli
sint iudicio præditi, tota vita mundo patefecerint, quia totiq;
triginta annis nondū didicerint in religione non esse fluctuan-
dum. Ab his igitur vobis maximè cauendum esse præmonedo.
Cauetis autem si in ea quam ex fidei vestris pastoribus ac-
cepistis fide, tot martyrum sanguine obfignata, & cuius con-
fessio plana & perspicua edita est, perseverantes, pestes istas
vel statim abegeritis: vel si semel audire constituistis, adhibitis
ijs pastoribus audiat is à quibus illorum fraudes patefieri, &
mendacia conuinci possint.

Neq; causa vlla est cur ista vos perturbent. Hanc enim Ec-
clesiæ cōditionem esse Dominus ipse ac præceptor noster se-
dulò nos admonuit, & perpetua omnium temporū experien-
tia confirmat. Sic nostris temporibus exorti sunt Anabaptistæ
in plurimas sectas diuisi: sic hodie eousq; efferbuit quorun-
dam in manifestis erroribus defendendis pertinacia, vt iam a-
pertè Christi naturas cum Nestorio dissoluant, proprietates
verò cum Eurychete confundat: quorū etiam pestilētes quos-
dam libros Gallicè quoque iam conuersos esse præmoneo.
Alibi in Polonia exorti sunt execrabiles Thritei, quā penè
totam deuastarunt. Cudit etiam clandestina quædam alia San-
tanus, aduersus quæ necesse est vt sinceritate & simplicitate
Christianæ quam accepistis doctrinæ, resistatis.

Iam verò quoniam neq; offendiculis quibus ira Dei pro-
uocari solet, obstiti, neque hæreses quibus vera doctrina op-
primatur, maturè tolleri, nisi vera ac legitima Ecclesiasticæ
disciplinæ ratione iussuta, possunt: adeo illud quoque à
vobis peto per illij Dei nomē, illud inquam, vos obtestor, ne
disciplinam istam itoquam humanam aliquod commentum
repudiatis, sed vt diuinam ordinem, sine qua necesse est
eorum ædificium corrumpere, omni studio & animi contentione
ne stabilitis, si vel stabilitam retineatis. Quid enim à mō-
aliera hinc est? Diuini patris. Certè qui hoc negat, solus
negat mō- aliera. Ea quæ tandem Respublica, quæ
chum, non dissoluetur, nisi legi-
vinculis. An verò Christianam Ecclesiam omnis
pietatis

pietatis & honestatis magistrā, in nequitia & licentia ludum
trahere formam pati mur? Atqui sublata illa de qua loquor disci-
plina, si quis ad hoc secundum verbum admittatur, si in pasto-
rum doctrinam & mores non inquiratur, si cuius promiscue
ad Sacramentum usum recipiatur, si cum offendiculo pec-
cantis turbis gregis si contumaciter sese opposcentes severe
centorei, ac tandem etiam, (si ita opus est) exemplo Aposto-
licis reliquos sua contagione inficiant, ex grege extrudere nō
luebit, nisi etiā pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spi-
ritu sancto instituto eleemosynæ administrantur: nisi denique
omnia in Dei domo ritè & ordine fiant, quid aliud mox erit
Ecclesia, maxima ex parte, quàm hominum audacissimorum,
& ad omne flagitium projectorum coitio? At enim, inquirunt
nonnulli, hæ sunt magistratuū partes. Quasi verò nos vel de
ijs quæ ad hanc vitam pertinent, siue de ijs quæ sunt huius se-
culi, velimus in Ecclesiastico conuentu vilo modo disceptari,
vel ipsos pastores aut quosquam alios eorum more quos Ca-
tholicos nunc vocant, Magistratum iurisdictioni & imperio
eximamus. Quis me (inquebat Christus ijs respondens qui
pro diuidenda hæreditate ipsum interpellabant) vestrū iudi-
cem constituit? At ille idem inquit, Qui Ecclesiam nō audie-
rit, sit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Distinguenda
sunt igitur quæ Dominus distinxit, non autem collenda quæ
stabilivit: imò verè dicendum, quod quædam sunt quæ
legitime sunt, quædam non sunt, quædam sunt, quædam non sunt.

Christi inimicis seruiâr, alij multiplici apostasia sint celebres; alij quæ sua sit inconstantia & futilitas, aut certè quàm nullo sint iudicio præditi, tota vita mundo patefecerint, quàm totis triginta annis nondû didicerint in religione non esse fluctuandum. Ab his igitur vobis maximè cauendum esse præmoneo. Cauebitis autem si in ea quam ex fidis vestris pastoribus accepistis fide, tot martyrum sanguine obsignata, & cuius confessio plana & perspicua edita est, perseverantes, pestes istas vel statim abegeritis: vel si semel audire constituistis, adhibitis ijs pastoribus audiat à quibus illorum fraudes patefieri, & mendacia conuinci possint.

Neq; causa vlla est cur ista vos perturbent. Hanc enim Ecclesiæ cõditionem esse Dominus ipse ac præceptor noster sedulò nos admonuit, & perpetua omnium temporû experientia confirmat. Sic nostris temporibus exorti sunt Anabaptistæ in plurimas sectas diuisi: sic hodie eousque efferbuit quorundam in manifestis erroribus defendendis pertinacia, vt iam apertè Christi naturas cum Nestorio dissoluant, proprietates verò cum Eutychete confundât: quorû etiam pestilētes quosdam libros Gallicè quoque iam conuersos esse præmoneo. Alibi in Polonia exorti sunt execrabiles Threiteæ, quâ penè totam deuastarunt. Cudit etiam clandestina quædam alia Satanas, aduersus quæ necesse est vt sinceritate & simplicitate Christianæ quam accepistis doctrinæ, resistatis.

Iam verò quoniam neq; offendiculis quibus ira Dei prouocari solet, obstiti, neque hæreses quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, nisi vera ac legitima Ecclesiasticæ disciplinæ ratione instituta, possunt: idcirco illud quoque à vobis peto per Filij Dei nomē, illud, inquam, vos obtestor, ne disciplinam istam tanquam humanum aliquod commentum repudietis, sed vt diuinam ordinationem, sine qua necesse est totum ædificium corruere, omni studio & animi contentione stabilietis, & semel stabilitam retineatis. Quid enim? annò altera hæc est Verbi Diuini pars? Certè qui hoc negat, solem negat meridie lucere. Et, quæso, quæ tandem Respublica, quæ ciuitas, quæ familia & domus non statim dissoluetur, nisi legû vinculis adstringatur? An verò Christianam Ecclesiam omnis pietatis

pietatis & honestatis magistrā, in nequitia & licentia ludum transformari patiemur? At qui sublata illa de qua loquor disciplina, si quis ad docendum verbum admittatur, si in pastorum doctrinam & mores non inquiratur, si quis promiscuè ad Sacramentorum usum recipiatur, si cum offendiculo peccantes redarguere, si contumaciter sese opposcentes seuerè coercere, ac tandem etiam, (si ita opus est) exemplo Apostolice reliquos sua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit, nisi etiā pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu sancto instituto elemosynæ administrantur: nisi denique omnia in Dei domo ritè & ordine fiant, quid aliud mox erit Ecclesia, maxima ex parte, quàm hominum audacissimorum, & ad omne flagitium prosectorum coitio? At enim, inquiunt nonnulli, hæ sunt magistratuum partes. Quasi verò nos vel de ijs quæ ad hanc vitam pertinent, siue de ijs quæ sunt huius seculi, velimus in Ecclesiastico conuentu villo modo disceptari, vel ipsos pastores aut quosquam alios eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magistratuem iurisdictioni & imperio eximamus. Quis me (inquit Christus ijs respondens qui pro diuidenda hereditate ipsum interpellabant) vestrum iudicem constituit? At ille idem inquit, Qui Ecclesiam non audierit, sit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Distinguenda sunt igitur quæ Dominus distinxit, non autem tollenda quæ stabilivit: imò verò tantum abest vt hæc disciplina, siquidem legitimè (id est ex vno Dei verbo) constituatur, Magistratuum authoritatem imminuat, vt econtrariò vel maximè stabilita, quum nulla res æquè publicam tranquillitatem tueri possit atque illud vnum, si omnium conscientia in Dei timore contineantur. At metuendum est ne pontificia illa tyrannis rursus in Ecclesiam inuehatur. Ita est profecto. Sed stultorum est (vt inquit ille) sic vitare quædam vitia vt in contraria incurras. Itaque vt hominum tyrannidem vitemus, non excutendum sed recipiendum est iugum illud Christi, solis prophanis & impijs ingratum, bonis autem & pijs longè suauissimum. Magistratus autem, voque adeò quos Dominus Ecclesie suæ nutritios ex Regie maiestatis edicto constituit, tantum abest vt quorundam exemplo pro laicis (quos isti vocant) habea-

mus, & ab ista de qua loquor disciplina alienos esse arbitremur, vt econtrariò vestrum istud præcipuum munus esse censeamus, turbulentos Ecclesiæ contemptores quãseuerissimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro vestro imperio procurare. Quumque presbyterium non tantum ex pastotibus, sed ex ijs quoque constitutum esse oporteat, à quibus ipsi etiam pastores quum opus est coerceri possint, quis ita est insanus vt in deligendis presbyteris summam eorum rationem haberi nolit, qui præterquam quod à pietate commendantur, autoritate etiam & dignitate in Ecclesia præstent?

Sed de his fortasse nimium multa, apud vos præsertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem scribendi facio, & Deum Optimum Maximum precor vt te, Illustrissime Princeps, vosque cæteros illustres & generosos Dominos, excellenti illo suo Spiritu indutos, veraque Filij sui notitia & excellenissimis quibusque donis magis ac magis ornatos, potenti sua virtute fulciat: vt magnum illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cœlestis regni sui instaurationem, quam scelicissimè, immortalis cum vestra laude & gloria, perficiat. Genevæ, decimo Calendas Martias. Anno à Christo pro nobis incarnato, M. D. L X V.

mus, & ab ista de qua loquor disciplina alienos esse arbitremur, vt econtrariò vestrum istud præcipuum munus esse censeamus, turbulentos Ecclesiæ contemptores quæseuerissimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro vestro imperio procurare. Quumque presbyterium non tantum ex pastorebus, sed ex ijs quoque constitutum esse oporteat, à quibus ipsi etiam pastores quum opus est coerceri possint, quis ita est insanus vt in deligendis presbyteris summam eorum rationem haberi nolit, qui præterquam quod à pietate commendantur, autoritate etiam & dignitate in Ecclesia præstent?

Sed de his fortasse nimium multa, apud vos præsertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem scribendi facio, & Deum Optimum Maximum precor vt te, Illustrissime Princeps, vosque cæteros illustres & generosos Dominos, excellenti illo suo Spiritu indutos, veraque Filij sui notitia & excellentissimis quibusque donis magis ac magis ornatos, potenti sua virtute fulciant: vt magnum illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cœlestis regni sui instaurationem, quam felicissimè, immortalis cum vestra laude & gloria, perficiat. Genevæ, decimo Calendas Martias. Anno à Christo pro nobis incarnato, M. D. L X V.

EVAN-

EVANGELIVM SECUNDVM MATTHÆVM.

CAPVT. I.

1 Quod Iesus sit Messias ille promissus, Servator patribus.
18 Christianitas.

1 ^{1a} IBER ^b generationis IE-
s^v Christi, filij David, ^c filij A-
braham.

2 ¹ Abraham genuit Isaac ¹ I-
saac autem genuit Iacob. ¹ Ia-
cob autem genuit Iudam, &
fratres eius.

3 ¹ Iudas autem genuit Phares & Zara è Tha-
mar. ¹ Phares autem genuit Esrom. Esrom autem
genuit Aram.

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab
autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Sal-
mon.

5 Salomon autem genuit Booz è Rachab. ¹ Booz
autem genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit
Iesse.

6 ¹ Iesse autem genuit David regem. ¹ David
autem rex genuit Solomonem ex ea quæ fuerat
uxor Viæ.

7 ¹ Solomon autem genuit Roboam. Roboam
autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa,

8 Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem
genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

A

CAP. I.

Luc. 3. 24.

1 Iesus Chri-
stus ortus est
ex Abrahamo,
ex tribu Iuda,
& ex familia
David, sicut
Deus promi-
serat.

Genes. 21. 2.

Genes. 23. 24.

Genes. 29. 35.

Genes. 38. 27.

1. Paral. 2. 5.

a Recensio He-
braorum idiotis-
mo, ut Genes. 3.
i liber genera-
tionum.

Ruth. 4. 18.

1. Reg. 16. 1. &

17. 12.

2. Reg. 12. 24.

b Matrimonium, ex
quibus ortus est
Christus.

c Qui. sub. Chri-
stus est etiam fi-
lius Abraham.

3. Reg. 11. 43.

1. paral. 3. 10.

4 Reg. 20. 31. &
31. 18.

1. paral. 3. 13.

4 Reg. 23. 34. &
34. 1.

2. Paral. 36. 4.

4 Reg. 24. 6.

2 paral. 36. 9.

1. paral. 3. 16.

1. Esdr. 3. 4. &
5. 2.

2 Christus ve-
rus Immanuel
ac proinde Ie-
sus (id est Ser-
uator) ex Spi-
ritu sancto,
conceptus est
in Virgine, si-
cut prædictū
fuit à Prophe-
tis.

Id est, incidit
deportatio in
tempora Iakimi
& Iechoniam: nam
Iechonias natus
erat ante depor-
tationem.

Luc. 1. 27.

¶ Vel natus.

f Omnes isti sub
gradibus prout
alii, quos go-
nat, in hac fa-
milia Christi
deservientes am-
moneant.

Domini.

g Sponsus pro
David nuncupatus

9 Hozias autem genuit Ioathan. Ioathan au-
tem genuit Achaz. Achaz autē genuit Ezechiam.

10 ¶ Ezechias autem genuit Manasse. Manasses
autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.

11 ¶ Iosias autem genuit Iakim. Iakim autem
genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatio-
ne Babylonica.

12 Post verò deportationem Babylonicam,
¶ Iechonias genuit Salathiel. ¶ Salathiel autem ge-
nuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud au-
tem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem
genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem
genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ,
ex qua^e genitus est I E S V S, qui dicitur Christus.

17 ¶ Vniuersæ igitur progenies ab Abraham
vsque ad David, progenies quatuordecim: & à Da-
uid vsque ad deportationem Babylonicam, proge-
nies quatuordecim: & à deportatione Babylonica
vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

18 ¶ I E S V verò Christi natiuitas ita fuit. ¶ Nam
quum mater eius Maria^h desponsa esset Ioseph,
priusquam ipsi conuenissent, inuenta est^h vterum
ferre ex Spiritu sancto.

19 Porro Ioseph vir eius quum esset iustus, &
nollet eam ¶ ignominie exponere, voluit clam e-
am dimittere.

20 Huc autem quum^k cogitasset, ecce, Angelus
Domini^l in somnio apparuit ei, dicens, Ioseph fili
David, nuncupatus^m accipere Mariamⁿ vxorem

¶ Quod si fecisset, non fuisset. ¶ Potest etiam addi, exemplum in
causa. ¶ Nocturna visione. ¶ A parentibus
videtur velle, quod non vult. ¶ Quod tibi pro vxore patia est.

tuam

tuam. Nam quod in ea ° genitum est, ex Spiritu sancto est.

21 3 Pariet autem filium, || & vocabis nomen eius IESVM. Ipse enim ||^p seruat populum suum ex peccatis ipsius.

22 (Porro totum hoc factum est vt ° impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

23 || Ecce, Virgo ° quædam ° vterum feret, & pariet filiū, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus)

24 Experrectus autem Ioseph ex somno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorē suam.

25 Et non cognouit eam ° quousque peperisset Filium illum suum primogenitum: vocauitque nomen eius IESVM.

Luc. 1. 31.

Mat. 4. 11.

3 Christus ex eadem virgin incorrupta natus est, & Iesus vocatus ab ipso Deo per Angelum. Esa. 7. 14.

o E substantia matris, à Spiritu sancto.

p Liberabit, est autem interpretatio nominis Iesu.

q Eorum, id est, populi, collectiui.

r Præstaretur.

s Per excellenti-

am additur articulus in Hebræo & Græco contextu. 1 Ad virb. in utero habebit, scilicet fœtum. u Particula quousque sine donec, Hebræi de futuro etiam tempore negat, aut affirmat, vt Michol non sustulit liberos vsque ad diem obitus sui, 2, Sam. 6. 23. infra ultimo cap. ecce, vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.

CAP. II.

1 Magi primitia Gentium Christum adorant. 14 Fugit Ioseph cum Iesu & matre in Egyptum. 16 Herodes pueros occidit.

1 QVum ° || ergo natus esset Iesus in ea Bethleem ° que est Iudææ, temporibus Herodis regis, ecce ° magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma,

2 Dicentes, Vbi est ille rex Iudæorum qui natus est ? vidimus enim eius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.

lebre testimonium habet suæ diuinitatis à cælo & regis maiestatis ab exteris: quod etiam ab eis ipsis à quibus non agnoscitur, tamen imprudenter approbatur.

a Ad differentiam alterius qua est in tribu Zabulon. b Sapientes & docti Persicum est nomen, quod in bonam partem à Persis sumitur.

CAP. II.

Luc. 2. 6.

1 Christus pauperulus puer in præsepi reclinatus, & à suis neglectus, nihilominus ce-

Cap. 1.

EVANGELIUM

4 Reg. 20. 21. &
21. 18

1. Paral. 3. 12.

4 Reg. 23. 31. &
24.

2 Paral. 26. 4.

4 Reg. 14. 6.

2 Paral. 26. 9.

1 Paral. 3. 18.

1. Esdr. 5. 4. &
5. 2.

2 Christus ve-
rus Immanuel
ac proinde Ie-
sus (id est Ser-
uator) ex Spi-
ritu sancto,
conceptus est
in Virgine, si-
cut prædictū
fuit à Prophe-
tis.

d Id est, incidit
deportatio in
tempora Iakimi
& Iechoniam nam
Iechonias natus
erat ante depor-
tationem.

Luc. 1. 27.

e Vel natus.

f Omnes isti suis
gradibus prout
alius alium ge-
nuit, in hac fa-
milia Davidis
descriptione enu-
merati.

Dent. 24. 1.

g Sponsione pro-
missa.

h Ad verb. in utero habere, sub. factum. i Potest etiam reddi, exemplum in
ea fieri. k Apud se statuisse. l Nocturna visione. m A parentibus
videlicet vel à cognatis traditam. n Quasi tibi pro uxore pacta est.

9 Hozias autem genuit Ioathan. Ioathan au-
tem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

10 ¶ Ezechias autem genuit Manasse. Manasses
autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.

11 ¶ Iosias autem genuit Iakim. Iakim autem
d genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatio-
ne Babylonica.

12 Post verò deportationem Babyloniam,
¶ Iechonias genuit Salathiel. ¶ Salathiel autem ge-
nuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud au-
tem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem
genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem
genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ,
ex qua^e genitus est I E S V S, qui dicitur Christus.

17 ¶ Vniuersæ igitur progenies ab Abraham
vsque ad David, progenies quatuordecim: & à Da-
uid vsque ad deportationem Babyloniam, proge-
nies quatuordecim: & à deportatione Babylonica
vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

18 ¶ I E S V verò Christi natiuitas ita fuit. ¶ Nam
quum mater eius Maria^g desponsa esset Ioseph,
priusquam ipsi conuenissent, inuenta est^h yterum
ferre ex Spiritu sancto.

19 Porro Ioseph vir eius quum esset iustus, &
nollet eam ¶ ignominia exponere, voluit clam e-
am dimittere.

20 Hæc autem quum^k cogitasset, ecce, Angelus
Domini^l in somnio apparuit ei, dicens, Ioseph fili
g Sponsione pro-

Dauid, ne metuito^m accipere Mariamⁿ vxorem
tuam

tuam. Nam quod in ea ° genitum est, ex Spiritu sancto est.

Luc. 1. 35.

Mat. 1. 18.

21 ¶ Pariet autem filium, ¶ & vocabis nomen eius IESVM. Ipse enim ¶ seruabit populum suum ex peccatis ipsius.

3 Christus ex eadem virgin incorrupta natus est, &

22 (Porro totum hoc factum est ut impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

Iesus vocatus ab ipso Deo per Angelum.

23 ¶ Ecce, Virgo quædam vterum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus)

Esai. 7. 14.

o E substantia matris, a Spiritu sancto.

24 Experrectus autem Ioseph ex somno, fecit ut ei imperarat Angelus Domini, & accepit uxorem suam.

p Liberabit, est autem interpretatio nominis Iesu.

25 Et non cognouit eam quousque peperisset Filium illum suum primogenitum: vocauitque nomen eius IESVM.

q Eorum, id est, populi, collectus.

r Prostraretur.

s Per excellentiam.

am additur articulus in Hebræo & Græco contextu. 1 Ad verbum utero habent, scilicet factum 2 Partienta quousque scire donec, Hebræis de futuro etiam tempore negat, aut affirmat, ut Michol non fuisse liberos usque ad diem obitus sui, 2, Sam. 6. 23. in fine ultimo cap. ecce, vobiscum sum usque ad consummationem seculi.

CAP. II.

1 Magi primitia Gentium Christum adorant. 14 Fugit Ioseph cum Iesu & matre in Egyptum. 16 Herodes pueros occidit.

1 Q Vum ¶ ergo natus esset Iesus in ea Bethleem^a quæ est Iudææ, temporibus Herodis regis, ecce^b magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma,

CAP. II.

Luc. 2. 6.

1 Christus pauperulus puer in præsepi reclinatus, & a suis neglectus, nihilominus ce-

2 Dicentes, Vbi est ille rex Iudæorum qui natus est? vidimus enim eius stellam in Oriente, & venimus ut adoremus eum.

lebre testimonium habet suæ diuinitatis è caelo & regis maiestatis ab exteris: quod etiam ab eis ipsis a quibus non agnoscitur, tamen imprudenter approbatur.

^a Ad differentiam alterius quæ est in tribu Zabulon. ^b Sapientes & docti Persicum est nomen, quod in bonam partem à Persis sumitur.

Cap. 11.

E V A N G E L I V M

2 Christus vix-
dm natus, in-
cipit pro no-
bis crucifigi,
tum in sese,
tū in membris
suis.

Mich. 2. 5.

iohan. 7. 44.

c Multum com-
motus, quia alie-
nigena vi regnū
occuparat, Iudai
autem turbati
quia improbitas
res est vesana at-
que demens.

d Primarijs Sa-
cerdotibus, id est
ijs qui erāt de fa-
milia Aaronis in
24 classes distri-
buiti 1. Paral. 24.
5. & 2. Paral. 36
14.

e Qui legem in-
terpretabantur
populo, Hebrai
enim derivant a
verbo quod enar-
rare significat.

f Etiam si sis exi-
guum oppidulū,
futura es tamen
Messia ortu no-
bilissima ac celo-
berrima.

g Qui reget &
gubernabit: Re-
ges enim elegan-
ter dicuntur po-
puli pastores.

h Certē & exploratē cognovit.
& Reconditis opibus quas attulissent.

i Humilis & abiecta venerationis gestus.
l Significatione divina, etiam cum ni-
hil rogassent.

3 His autem auditis, Herodes rex ^c turbatus
est, & tota Hierosolyma cum eo.

4 Et conuocatis omnibus ^d principibus Sacer-
dotum & ^e Scribis populi, percontatus est ab eis
vbi Christus nasceretur.

5 At illi dixerunt ei, In ea Bethlehem *que est*
Iudæ: Sic enim scriptum est per Prophetam,

6 || Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam ^f mi-
nima es inter duces Iuda. ex te enim exiit dux
qui pascet populum illum meum Israël.

7 Tum Herodes clam vocatis magis, ^h exqui-
sivit ab eis quo tempore stella apparuisset.

8 Et eis Bethlehem dimissis, dixit, Profecti il-
luc, penitus exquirite de puerulo: postquam autē
inueneritis, renuntiāte mihi, vt & ego veniam & a-
dorem eum.

9 Ipsi verò audito rege, profecti sunt. & ecce,
stella quā viderant in Oriente, præibat eis, donec
venit, stetitque supra locum in quo erat puerulus.

10 Visa autem stella gauisi sunt gaudio magno
valdē.

11 Et ingressi domum, inuenerunt puerulum
cum Maria matre ipsius: & procidentes ⁱ adorauc-
runt eum: apertisque ^k thesauris suis obtulerunt
ei munera, aurum, & thus, & myrrham.

12 Et ^l diuinitus admoniti in somnio ne reuerte-
rentur ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in
regionem suam.

13 ² Ipsi autem regressis, ecce Angelus Domi-
ni apparet in somnio Ioseph, dicens, Experrectus
accipe puerulū & matrem eius, & fuge in Ægyptū:
& esto illic vsq; dum dixero tibi. Futurum est enim
vt Herodes quærat puerulum, ad eum perdendum.

14 Ille verò expectatus accepit puerulum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.

15 Et fuit illic vsque ad^m obitum Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, || Ex Ægypto vocaui Filium meum.

16 Tum Herodes quum vidisset se illusum esse à magis, excanduit valdè: & missis carnificibus interemit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibusⁿ eius, à bimulis & inferioribus, secundum tempus quod exquisierat ex magis.

17 Tunc impletum fuit quod ait^o Dominus per Hieremiam Prophetam, dicentem,

18 ||^p Vox in Rhama audita est, lamentatio & fletus, & eiulatus multus, ¶ Rachel plorans filios suos: & noluit cōsolationem admittere de eo quòd non sint.

19 ¶^r Quum autē obijisset Herodes, ecce, Angelus Domini in somnio apparet Ioseph in Ægypto,

20 Dicens, Expectatus accipe puerulum & matrem eius, & proficiscere in terram Israël. Mortui sunt enim qui petebant^r animam pueruli.

21 Ille verò expectatus accepit puerulum & matrem ipsius, & venit in terram Israël.

22 Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verum diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galilææ.

23 Et quum eò venisset, ¶ habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum est per Prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

mortua sepultaq. fuit. r Ad verbum finiuisset sub. vitam, sic obire & oppetere Latinis sub. mortem. s Id est, Vitam, Hebraismus. t Sibi domicilium elegit. id est, firmam stationem. CAP. III.

1 Iohannes concionatur. 4 Vestitus & victus ipsius. 5 Baptizatus. 8 Frensus penitentia. 10 Securus ad radicem. 12 Ventilabrum, palea. 13 Christus baptizatur.

Mar. 1. 4.

Luc. 3. 3.

I Iohannes singulari sancti-
monia & ex-
traordinaria
vitæ austerita-
te omnium
oculos in se
conuertens,
Christo statim
sequuturo, ve-
luti viam præ-
parat, sicut E-
saïas prædixe-
rat, summā E-
uāgelij plenius
mox tradendi
prænuntians.

Esa. 40. 3. mar. 1.

4, luc. 3. 4, ioh. 1.

33.

Mar. 1. 6.

Mar. 1. 3, luc. 3. 7

Infra, 12. 34.

Ioh. 8. 39,

act. 13. 26.

2 Nihil æquè
nobis viam ad
misericordiam
& salutem præ-

cludit quam nostræ iustitiæ opinio. 3 Vera resipiscencia, est res in-
terior, quæ in mente & animo sedem habet. 4 Patrum fides incredu-
los filios nihil iuuat, neque propterea tamen Deus in suo cum sanctis pa-
tribus fœdere mendax euadit.

a Ad verbum diebus, Hebr. non autem illis diebus quibus Nazareth Ioseph com-
migravit, sed longo post tempore circiter 25. post annis. 30. enim atatu anno bapti-
tus fuit Iesus à Iohanne, illis igitur diebus quibus incola fuit adhuc Iesus urbis Na-
Zareth. b In regione saluosa, quæ tamen incolas reciperet, ut Zachariam, Luc. 1.
40. illuc fuit domus loab, 1. Reg. 2. 34. & huius deserti sex oppida numerantur, Ios.
15. 61. c Metanocin, mutari significat animo & mente, idque in melius. d Reg-
num Messia, cuius gubernatio plane erit cælestis. e Planum & aquabile iter fa-
cite. f Locusta cibus fuit quibusdam Orientalibus, qui dicti sunt acridophagi,
id est, locustivora, Euseb. in od. 9. g Hierosolymita. h Agnoscentes ex gratuita
remissione, se salutem consequi, i Ne existimetis causam esse cur de Abra-
hamo superbiatis. k In cordibus vestris, sic. 2. Macch. 8.

10 || Iam

I Temporibus ||^a autem illis adfuit I Iohannes
Baptista, prædicans^b in deserto Iudææ.

2 Dicenq; , Resipiscite. appropinquauit enim
^d regnum cœlorum.

3 Nam hic est ille de quo dictum est per Esaïā
Prophetam, dicentem, || Vox clamantis in deserto,
Parate viam Domini, ^e complanate semitas eius.

4 || Ipse verò Iohannes habebat vestimentum
suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam cir-
cum lumbos suos. alimentum autem eius erat flo-
culstæ & mel agreste.

5 || Tunc exiuit ad eum^f Hierosolyma, & tota
Iudæa, totaq; regio circumiacens Iordani:

6 Et baptizabantur ab eo in Iordane, ^h confi-
tentes peccata sua.

7 ² Quum videsset autem multos ex Pharisæis
& Sadducæis venientes ad baptismum suum, dixit
eis, || Progenies viperarum, quis vobis præmon-
strauit vt fugeretis à futura ira?

8 ³ Ferte igitur fructū dignū ijs qui resipuerūt.

9 ⁴ Et neⁱ putetis vobis dicendum apud^k vos-
ipsum, || Patrem habemus Abraham : dico enim
vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excita-
re liberos Abrahamo.

10 || Iam verò securis ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor non ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abijcitur.

Infra. 7. 19.

Mar. 1. 8. Luc. 9. 16. ioh. 1. 26. act. 1. 3. & 19. 4.

11 || ⁵ Ego quidem baptizo vos aqua¹ ad resipiscentiam: is verò qui ponè me venit, ^m validior me est, cuius non sum dignus qui ⁿ soleas portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

Mar. 1. 9.

Luc. 3. 17.

12 || ⁶ Cuius ventilabrū in manu ipsius, & ^o per-purgabit aream suam: & coget triticum suum in horreum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

⁵ Ne in signis quidem à Deo

salutis nostræ causa institu-

tis vel in eorū administris hæ-

rendū est: sed assurgendū est

ad eam ipsam,

i. ad Christum,

intus sua vni-

us viefficientē quod exterius figuratur.

13 || ⁷ Tunc aduenit Iesus à Galilæa in Iordanē ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo.

⁶ Impiorum triumphi sem-

piterno cruci-

atu termina-

buntur.

14 At Iohānes obnixè prohibebat eū, dicens, Ego necesse habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

1. Pet. 1. 17.

coloss. 2. 13.

15 Respondens autem Iesus dixit ad eum, Ommitte me nunc: ita enim decet nos implere ^p omnē iustitiam. Tunc omittit eum.

⁷ Christus no-

16 Et baptizatus Iesus ascendit statim ex aqua: & ecce aperti sunt ⁹ ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & venientem super ipsum.

consecratio &

initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipsius voce & visibili sancti Spi-

ritus symbolo declaratur.

17 ⁸ Et ecce vox è cælis, dicens, || Hic est Filius ille meus dilectus in quo ^r acquiesco.

strum baptismum in sese sanctificat. 8 Christi plena

l Externum signum de vita in melius commutanda admonebat, & obsignabat eorum in Christum infusionem, qua fit, vt vetus homo moriatur, & nouus exurgat, Rom. 6. m Fortior. n Ad verbum, pedum vincula. i. calceos. o Omnia purgabit. p Legitimas obseruationes. q Iohanni. r Gratum verbum, significationem habet praelara existimationis, & eius quod valde placet: dicit itaque Pater, Christum vnum esse, quem cum intuetur omnem in nos conceptam opinionem deponat.

C A P. IIII.

1 Tentatur Christus. 4 Scripseris conuincit Diabolum.

11 Angeli ei inserviunt. 17 Prædicat pœnitentiam & se

aduennisse. 18 Vocatio Petri & Andrea. 21 Iacobi,

Iohannu. 23 Prædicat Euangelium, & sanat infirmos.

Mar. 1. 12.

Luc. 4. 3.

1 Christus omnibus modis tentatus, semper victor eua-
dit, vt & nos ipsius virtute eundum ho-
stem supere-
mus.

Deut. 8. 3.

Psal. 90. 12.

Deut. 8. 16.

2 Cessante prae-
conis voce, se-
se patefaciens
Dominus, ple-
nam lucem in-
fert mundi te-
nebris, gratui-
tam peccato-
rum remissio-
nem respiscen-
tibus offerens.

Deut. 6. 13 &
10. 20.

Mar. 1. 13.

Luc. 4. 14.

ioh. 4. 41.

a Continuos,
nam quartus ca-
sus solet fere
continuum tem-
pus indicare.
b i Iuba, cum e-
nim dicit Deus,
perinde est at-
que si imperaret.
c Grac. acceptum
adducit, vel

transfert. d Ambitum illum quo planities templi tectum ambiebatur, nequis inde posset decidere, sicut cautum erat. Deut. 8. e Ad verbum, non pertenta-
lus. f Coniectum in carcerem, ad verbum traditum sub custodia. g Qua
multo celebrior erat quam Nazareth.

1 Tunc ¶ Iesus subductus fuit in desertum à
Spiritu, vt tentaretur à diabolo.

2 Et quum ieiunasset 40 dies quadraginta &
noctes quadraginta, postea esuriit.

3 Et quum venisset ad eum tentator, dixit; Si
Filius es Dei, b dic vt isti lapides panes fiant.

4 At ille respondens dixit, Scriptum est, ¶ Non
è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prode-
unte per os Dei.

5 Tunc c transfert eum diabolus in Sanctam
vrbem, & statuit eum super d pinnas templi.

6 Dicitque ei, Si Filius es Dei, iace te ipsum de-
orsum: nam scriptum est, ¶ Quia Angelis suis man-
dabit de te, & ipsi tollent te in manus, nequãdo of-
fendas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit ei Iesus, Rursum scriptum est, ¶ Non
e tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum transfert eum Diabolus in montem
sublimem valde, & ostendit ei omnia regna mun-
di & gloriam eorum.

9 Dicitque ei, Hæc omnia tibi dabo si proci-
dens adoraueris me.

10 Tunc dicit ei Iesus, Abi Satana: scriptum est e-
nim, ¶ Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruias.

11 Tunc omittit eum diabolus: & ecce, Ange-
li accedebant, & ministrabant ei,

12 2 ¶ Quum audisset autem Iesus Iohannem
f traditum esse in custodiam, rediit in Galilæam.

13 Et relicta Nazareth, venit & habitauit in
g Capernaum, vrbe maritima in finibus Zabulon &
iohanphthalim:

14 Vt impleretur quod dictum est per Esaiam

Prophetam, dicentem,

15 || Terra Zabulon & terra Nephthalim ad vi-
am^h maris trans Iordanem, ⁱ Galilæa Gentium:

16 Populus^k positus in tenebris, vidit lucem
magnam: & positus in regione & umbra mortis,
lux exorta est.

17 || Ex eo tempore coepit Iesus prædicare, &
dicere, Resipiscite. ^l appropinquavit enim regnum
cælorum.

18 ³ Ambulans autem Iesus ad mare Galilææ,
vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus, &
Andream fratrem eius, iacentes rete in mare. (e-
rant enim piscatores.)

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos pis-
catores hominum.

20 Illi verò statim omiſſis retibus, sequuti sunt
eum.

21 Tunc progressus illinc, vidit alios duos fra-
tres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannē fratrem
eius, in nauigio cum Zebedæo patre suo, sarcientes
retia sua: & vocavit eos,

22 Illi autē statim omiſſo nauigio & patre suo,
sequuti sunt eum.

23 ⁴ Et circumiit totam Galilæam Iesus, docens
in^m synagogisⁿ ipsorum, & prædicans Euangelium
^o regni, & sanans^p quemuis morbum & quemuis
^q languorem in populo.

24 Tūc exijt^r fama eius in totā Syriam: & obtu-
lerūt ei omnes malè affectos, varijs morbis^s & cru-

Esa. 9. 1.

Mar. 1. 15.

³ Christus de
suo à nobis

recessu ali-

quando futu-

ro maturè co-

gitans, iam ab

ipsis initijs

sue prædica-

tionis, disci-

pulos sibi di-

uinitus ascis-

cit, pauper-
culos quidem il-

los & planè

rudes, sed eo-

rum quæ vi-

dissent & au-

dissent tanto

minus suspe-

ctos testes fu-

turos.

⁴ Christus cor-

porales mor-

bos sanans,

spiritualem &

saluificam su-

am virtutem

in animis cre-

dentium ob-

signat.

*h Tiberiadin, vel
quod ea regio
tenderet Tyrum
versus ad mare
aia. mediterraneum.*

i Sic dicta quod vicina esset Tiryis & Sidenijs, & quod in inno te Solomon con-

cessisset Tyriorum regi viginti vrbes, 1. Reg 9. 11. k Id est, Qui versabatur.

l Ad vos peruenit. m Iudaorum ecclesiu. n Galilaorum. o Missia.

p Id est, Omnis generu morbos, non autem singulos. q Proprie significat igna-

niam stomachi, sed hic sumitur pro ijs morbis quo qui sunt correpti, languent & co-

tabescunt. r Ad verbum auditio, metonymicè, id est, fama. s Basanos pro-

prie, est cuticula qua aurum exploratur, transfertur ad quasung, quæstiones tor-

mentorum, hoc loco sumitur pro morbis qui acerrimè agrotos excruciant.

† Qui malis spiritibus vexantur, Damon enim in scriptura in malam partem sumi solet, etsi alias sit nomen commune.

ciatibus detentos, & ^t dæmoniacos, & ^u lunaticos, & ^x paralyticos: sanauitque eos.

25 Et sequuta est eum turba multa, à Galilæa ac Decapoli & Hierosolymis & Iudæa, & regionibus trans Iordanem sitis.

u Qui ad conuersiones lunares acerbis morbis corripiuntur. x Enervatos, languentibus & debilitatis corporis membris.

C A P. V.

CAP. V.
1 Christus docet summum bonum in huius vitæ commodis & rebus secundis positum non esse, sed in cælo, esse repositum ijs qui vt à reliquis miserabiliter & modis omnibus ideò vexentur quòd nolint eorum mores imitari, nihilominus in Dei voluntate sponte acquiescunt, & quibus suis prodesse student.

Luc. 6. 20.

Luc. 6. 21,

esai. 61. 2. 3.

Psal. 37. 11.

Esai. 64. 13.

Psal. 34. 4.

1. Pet. 3. 14. a Paupertatis nomine intelliguntur omnes coniuncta cum ea miseria. b Quorum spiritus domiti sunt & qui sese Deo subiiciunt. c Vnusquisque, Græci katharous vocantur, vt enim in speculo perpurcato fulgens imago liquidi conspicitur sic relucens in corde puro, & apparere quasi faciem Dei æterni. d Erunt Hebr. e Persequutione exagitati.

1 Qui beati. 13 Apostoli sal & lux mundi. 14 Vrbem supra montem posita. 15 Lucerna. 16 Opera bona. 19 Mandatorum Christi impletio. 21 Occidere quid. 23 Reconciliatio sacrificijs præfertur. 27 Adulterium. 29 Oculi erutio. 30 Manus abscissio. 31 Libellus abscissionis. 33 Non iurandum. 43 Inimici diligendi. 48. Perfectio.

1 Q Vum vidisset autem turbam, ascendit in montem: & quum consedisset, adierunt eum discipuli eius.

2 ¹ Tunc aperto ore suo docebat eos, dicens,

3 || Beati ^a pauperes ^b spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

4 || Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.

5 || Beati mites: quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.

6 || Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur,

7 Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

8 || Beati ^c mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9 Beati pacifici: quoniam filij Dei ^d vocabuntur.

10 || Beati qui ^e persecutionem patiuntur iu-

sticiæ causa: quoniam ipsorum est regnū cælorum.

11 || Beati eritis quum conuictiati fuerint vobis, & persequuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes, propter me.

12 Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis. ita enim persequuti fuerunt Prophetas qui fuerunt ante vos.

13 || ² Vos estis sal terræ: quodd si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet amplius nisi vt abijciatur foras, & conculcetur à quibusuis.

14 Vos estis lux mundi. Non potest vrbs occultari suprâ montem posita.

15 || Neque accendunt lucernâ & ponunt eam subter modium: sed in candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo.

16 || Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, glorificentque Patrem vestrum qui est in cœlis.

17 ³ Ne existimate me venisse vt dissoluâ legem aut Prophetas: non veni vt dissoluâ, sed vt implêâ.

18 || Amen quippè dico vobis, Vsq̃uedum præterierit cælum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam præterierit ex Lege vsque dum omnia facta fuerint.

19 ⁴ Quisquis igitur soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & ita docuerit homines, minimis hominibus à maledictione Legis: deinde vt verū obediētix à Lege præscriptæ vsum doceret, atq; adeò vim obediendi mentibus insculperet. ⁴ Incipit à vera Legis expositione, quam vetustis quidem sed falsis Scribarum commentis opponit, nedum vt vel minimum præceptorum Patris velit abolere.

^f Doctrina vestra esse debet sinceritate & integritate efficax, quia si talis non sit, in sua inutilitate contemnetur & refutabitur. ^g Quid supererit quo uti possit ad salendum, sic Latini fatuos, insulsos vocant. ^h Participando veram lucem, lucetis. ⁱ Instrumentum erat, eminenti loco positum, cui imponebatur vel insigebatur lucerna. ^k Gloriam Dei prædicent. ^l Vt absoluta euadens prophetia. ^m Verè & certò. ⁿ Violauerit vel minimum præceptum Legis. ^o Nullus censetur in Ecclesia.

1. Pet. 4. 14.

2 Verbi præsertim ministros necesse est (nisi velint omnium esse miserari) hanc viam ad summum bonum, & verbis & re ipsa ceteris cōmonstrare.

Mar. 9. 50.

Luc. 14. 34.

Mar. 4. 21.

Luc. 8. 16. & 17.

33.

1. Pet. 2. 12.

Luc. 16. 17.

iac. 2. 10.

3 Christus nō venit vt nouā quampiam iustitiæ & salutarisationem in mūdum inueheret, sed partim vt quod ceremonijs erat adumbratum, re ipsa impleret, libertatis per gratiā

LUC. 11. 39.

5 Sexti præcepti vera expositio.

Exod. 20. 13,

dent. 5. 17.

LUC. 12. 58.

6 Docebant

auri Pharisei

placari Deum

oblationibus

in Lege præ-

ceptis, quas

ipsi vorabant.

Negat contrà

Christus Deo

gratà esse cu-

iusquam obla-

tionē qui fra-

tri offenso nō.

satisfecerit: at

que etiā affir-

mat nunquam

præfractis istis

fratrum con-

temptoribus patefaciendum esse velut exitum ex ira & maledictione

Dei, priusquam fratri penitus satisfecerint.

p Erit. Hebr. q De diuinis iudicijs & peccatorū discrimine differens, orationem ad consuetam civilium iudiciorū formam accommodat. certum est enim hic non agi de politicis legibus.

r In quo sedebant triumviri qui de pecuniarijs & minimis causis cognoscebant. s Incondita hominis indignanti vox. t Iudicio quod ex

23. iudicijs constabat, qui de grauioribus causis & capitalibus cognoscebant, sicut summi erant iudices, 71. qui de grauiissimis causis cognoscebant, vt de tribu integra, vel de summo sacerdote, aut Pseudopropheta. v Gehenna nomen Hebraicū com-

positum, idem sonat ac vallis Hinnon, id est, Tophet. quo loco Israhēlita soliti erant inaudita crudelitate suos liberos dijs adolere, unde factū est vt acciperetur pro loco cruciandi reprobis destinato, Ier. 7. 31. x Quatuor erant suppliciorum genera

Hebraei visitata, antequam politia ab Herode euertetur, strangulatio, gladius, lapidatio, ignis: hic ergo respexit Christus, quia ignis summū erat supplicium. quod ergo mentionē facit iudicij, confessus, & gehenna, ostēdit peccata alia, alijs grauiora esse, sed omnia esse eiusmodi, vt eorum rationem reddere oporteat, & pœnas luere.

y Accommodat totum hunc sermonē, ad rationem suorum temporum, quibus etiam erat Hierosolymis altare: inepti ergo qui inde altaria extrui colligunt, & vsur-

pātis oblationes, ineptiores qui quid de mutua reconciliatione dicitur, ad purgatorij transferant. z Præcide omne inimicitiarū causam, a Ad verbū, cōtra litigatorē.

es in via cum eo, nequando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat^b ministro, & in custodiam conijciaris.

26 Amen dico tibi, nequaquam exhibis illinc vsque dum^c reddideris vltimum quadrantem.

27 7 Audistis dictum fuisse antiquis, || Non mœchaberis.

28 Ego verò dico vobis, Quicumque aspicit mulierem vt eam concupiscat, iam adulterauit eam in corde suo.

29 || Quòd si oculus tuus^d dexter facit vt^e tu offendas, erue eum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

30 Et si dextera tua manus facit vt tu offendas, excinde eam, & abijce abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

31 Dictum est autem, || Quisquis^f dimiserit vxorem suam, det ei^g libellum discessionis.

32 Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit vxorem suam, extra rationem^h scortationis, facere vt ea mœchetur: & eum qui dimissam duxerit, mœchari.

33 8 Rursum, audistis dictum fuisse antiquis, || Nō i peierabis: sed reddes Domino quæ tu iuraueris.

34 Ego verò dico vobis, ne iuretis omninò: neq; per cœlum, quia thronus Dei est:

35 Neque per terram, quia^k scabellum est pedum eius, neque per Ierosolyma, quia vrbs est magni regis.

36 Neque per caput tuum iures: quia non potes

7 Scortator cœsetur coram Deo quisquis mulierem concupiscit: ac proinde oculi continendi sunt & membra omnia, omnesq; adeò occasiones quibus ad male agendum commoueri possumus, vel maximis cum damnis sunt vitandæ.

Exod. 20. 14.

Infra 18. 8.

mar. 9. 47.

Infra 19. 7.

dent. 24. 1.

mar. 10. 6.

luc. 16. 18.

1. cor. 7. 10.

8 Tertij præcepti explicatio, aduersus peruersam Scribarū sententiam, qui obliquas siue indirectas iurandi formas excusabant.

Exod. 20. 7.

lemi. 19. 12.

dent. 5. 11.

^b Apparitori. ^c Summo iure tecum agitur. ^d Dexter oculi & dextera manus meminit, quia dextera partes potiores sunt, & expeditiores ad quoduis scelus patrandum. ^e Ad verbum, scandalizat: peccata enim sunt veluti scandala, i. saxa ad qua impingimus. ^f Ad verbum, absoluerit. ^g Ad verb. abcessionale. ^h Scortatio, hic sumitur pro adulterio. ⁱ Peierare, nō significat falsum iurare, sed quod iuratum nō prestare. Cic. Offi. 3. ^k Ad verb suppedale, quod pedibus subicitur.

Iac. 5. 12.

9 Secūdz Tabulz summam contrā quā docebāt Scribā, sic ostēdit accipiendā, vt malū malo retaliare nullo modo liceat, imò potius repetitā iniuriā sint perferendā, & ipsis capitalibus hostibus sit benefaciendum.

Exo. 21. 24, leuit.

24. 20, deu. 9. 21.

Leu. 6. 29,

rom. 12. 17,

1. cor. 6. 7.

Dent. 15. 8.

Leuit. 19. 18.

Luc. 6. 27.

Luc. 23. 34,

act. 7. 60,

1. cor. 4. 13.

Luc. 6. 13.

10 Argumētū duplex: vnum à relatis, Qualis pater, tales liberos esse oportet: alterū à cōparatis, Præstare oportet Dei filios huius seculi filijs.

l Quod affirmatis nudè affirmetis, quod negatis nudè negetis. *m* A conscientia mala, vel à Diabolo. *n* Sub. erue. *o* Potest exponi in tertio casu, id est, illi qui malus est, vel sexto, id est, per malum, ut sit sensus, ne pēfate iniuriā iniuriā p Fuste vel virga, quod ignominiosum est. *q* Nomē Persicum, Herodotus lib. 1. angari autem dicebantur, quos hodie postas dicimus, hoc interest, quod Persis licebat equos, naues, ipsos deniq. homines ad cursum rapere: sic angariatus dicitur Cyrenaus ille, qui ad baiulandum crucem adactus est, infra 27. 32. *r* Bene precemini. *s* Hostium more, & violenta cum contumelia. *t* Qui vectigalibus praeerant, genti hominum Iudeis insidiosum, quia Romani (quorum ingū ferebant impatientissimi Iudaei) operam suam locassent, tum verò quòd soleāt auaritia esse dediti publicani.

amplius

vnum capillum album aut nigrum facere.

37 || Esto autem sermo vester ¹ etiam etiam, non non: quod autem suprā hęc redūdat, à ^m malo est.

38 ⁹ Audistis dictum fuisse, || ⁿ Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

39 Ego verò dico vobis, || ne resistatis ^o malos: sed quisquis te ^p cēdet in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.

40 Et ei qui vult tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

41 Et quisquis te ^q angariabit ad militare vnum, abi cum eo duo.

42 || Petenti abs te dato: & volentem mutuari abs te, ne auersere.

43 Audistis dictum fuisse, || Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

44 Ego verò dico vobis, || diligite inimicos vestros, ^r benedicite ijs qui deuouent vos, benefacite ijs qui oderunt vos, & || precamini pro ijs qui vos ^f infestant & persequuntur vos:

45 || ¹⁰ Vt sitis filij Patris vestri qui est in caelis, facit enim vt sol suus exoriat super malos ac bonos, & pluit super iustos & iniustos.

46 Nam si dilexeritis eos qui diligūt vos, quam mercedem habebitis? nōne & ^r publicani idem faciunt?

47 Et si cōplexi fueritis fratres vestros solū, quid

amplius facitis? nōne & publicani ita faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, vt Pater vester qui est in cælis, perfectus est.

CAP. VI.

1. Eleemosyna. 5 Oratio. 14 Condonandum fratri. 16 Ieiunium. 19 Thesauri. 20 Pauperibus subueniendum. 24 Deus & dimitta. 25 Sollicitudo de viliu & vestitu tollenda. 33 Regnum Dei, & eius iustitia.

1 Attendite ¹ ne eleemosynam vestram detis coram hominibus, vt spectemini ab eis: alioqui ² mercēdem non habebitis apud Patrem vestrum qui est in cælis.

2 ¶ Itaque quum dabis eleemosynam, ne curres buccina cani coram te, sicut ^b hypocritæ faciunt in ^c synagogis & in plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis eos referre mercedem suam.

3 Quum verò tu das eleemosynam, ne nouerit sinistra tua quid faciat dextera tua.

4 Vt sit eleemosyna tua in occulto: Pater autē tu⁹ qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

5 ² Et quum precaris, ne sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in ^d angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus. amē dico vobis, eos ^e referre mercedem suam.

6 Tu verò, quum precaris, introito in ^f claue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuū qui est in occulto: & Pater tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

7 Precātes autē ne sitis ^g loquaces vt Ethnici. putāt enim fore vt sua illa ^h loquacitate exaudiantur.

8 Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

CAP. VI.

1 Eleemosynas ambitio irritas facit.

2 Duo in precibus maxima vitia reprehendit, ambitionem & inanem garrulitatem.

Rom. 12. 8.

a Mercedi nomen passim in Scripturis sumitur pro premio, sed gratuito, idēō frustra a scolasticis opponitur merito.

b Simulatores, hypocrita enim erant histriones, qui personam aliquam in fabula sustinebant.

c In locis celebrioribus, quod solent histriones.

d Ad verb. in platearum angulus i ubi via desinunt, scilicet in compitis & quadriuijs, vbi solent homines conuener.

e Scilicet, gloriosam illā predicationem, quā ab hominibus consequuntur.

f Ad verb. in locum interiore & abditum. g Longa preces non damnantur, sed vana, inanes, & superstitiosæ. h Ad verb. verbositate.

Luc. 11. 2.

3 Vera omnium
Christianorum
precum summa
ac formula.

4 Condonan-
tibus iniurias,
condonantur
peccata, vlti-
mibus autem pa-
rata est vltio.

Infra 13. 19.

Marc. 11. 25.

eccl. 28. 2.

5 In eos qui
sanctitatis fa-
mam ex ieiun-
iis venantur.

6 Vana homi-
num studia o-
stenduntur, qui
certo vitæ æ-
ternæ thesau-
ro neglecto, in
caducis & ina-
nibus opibus
cogere dis vi-
tæ consumunt.
i Sancte cola-
tur.

Luc. 12. 33.

1. tim. 6. 19.

k Ad verb. ido-
neum & utilem
natura nostra
ad quotidianam
vitam, vel eum
quo contenta esse
possit natura at-
que constitutio
nostra.

l Inferas. m Diabolo, vel ab omnibus malis & aduersis rebus. n Anti-
thesis ad excitandam attentionem in doctrina huius diligentia. o Aequalibus
vestris p Non sinunt conspici faciem priorem, id est, colorem faciei nativum
vitiant, ut appareant macra & pallida facie.

9 3 Vos igitur ita precamini, || Pater noster
qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut
in cœlo, ita etiam in terra.

11 Panem nostrum^k quotidianum da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos
remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne nos^l inducas in tentationem, sed libe-
ra nos à ||^m malo. Quia tuum est regnum, & po-
tentia, & gloria in secula. Amen.

14 4ⁿ Nam si remiseritis^o hominibus offensas
ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cœlestis.

15 Sin autem non remiseritis hominibus ipso-
rum offensas, nec Pater vester remittet vobis of-
ensas vestras.

16 5 Quum autem ieiunatis, ne sitis vt hypo-
critæ, tetrici. p obscurant enim facies suas, vt ap-
pareant hominibus ieiunare. amen dico vobis, re-
ferunt mercedem suam.

17 Tu verò, quum ieiunas, vnge caput tuum,
& faciem tuam laua:

18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Pa-
tri tuo qui est in occulto: & Pater tuus qui aspicit
in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 6 Ne thesauros congerite in terra, vbi tinea
& erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac fu-
rantur:

20 || Sed congerite vobis thesauros in cœlo, vbi
neque tinea neque erosio corrumpit, & vbi fures
non perfodiunt, neque furantur.

21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam
cor vestrum.

12 || ⁷ Lucerna corporis est oculus : itaque si
⁷ oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum
⁷ lucidum erit :

Luc. 11. 34.
⁷ Homines
 quantulancun-
 que naturæ
 suæ lucem ma-
 lignè extingūt
Luc. 11. 35.

23 Quod si oculus tuus malus fuerit, totū cor-
 pus tuum tenebrosū erit, Ergo si lumen quod est
 in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ ?

⁸ Deus à toto
 homine vult
 coli.

24 || ⁸ Nemo potest ⁷ duobus dominis servire.
 aut enim vnum habebit odio, & alterū diligit : aut
 vni adhærebit, & alterum cōtemnet. Non potestis
 Deo servire & ⁷ mammonæ.

Luc. 12. 22.
philip. 4. 8.

25 || ⁹ Propterea dico vobis, ne estote solliciti
 de ⁷ anima vestra, quid esuri sitis aut quid bibitori :
 neque de corpore vestro, qua re sitis induendi.
 nōne anima plus est quā alimentum, & corpus
 quā vestitus ?

1. tim. 6. 8.
1. pet. 5. 7.
psal. 54. 33.

26 Intuemini in volucres ⁷ cæli : non serunt e-
 nim, neque merunt, neque cōgunt in horrea, & Pa-
 ter vester cælestis alit eas : nōne vos multò præ-
 statis eis ?

⁹ Peruersa so-
 licitudo de
 huius vitæ re-
 bus seria pro-
 uidentia Dei
 medicatione
 corrigitur in
 Dei filijs.

27 Quis autem ex vobis ² sollicitè cogitando,
 potest apponere ad staturam suam cubitum vñum ?

*q. Mentis iudici-
 um, ut sicut ocu-
 li corpus, ita
 recta ratione.*

28 Ac de vestitu quid solliciti estis ? discite quo-
 modo lilia agrorum crescant : non ² faugantur, ne-
 que nent.

*1. Spiritu Dei
 illustrata tota
 vita nostra re-
 gatur.*

29 Sed dico vobis, ne Solomonem quidem
 cum vñiuerſa^a gloria sua, sic amictum fuisse vt v-
 num ex istis,

*1. Purus, cui op-
 ponitur postea
 malus, i. inquis
 natus.*

30 Quid si herbam agri quæ ⁷ hodie extat, &
 cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit,
 nōne vos multò magis, & ^d exigua fide præditi ?

*1. Oculi luce illu-
 stratum.*

31 Ne igitur estote solliciti, dicentes, Quid ede-

*1. Disidentibus,
 nam si duo con-
 ſentiant, instar vñius erunt.*

*u. Vox Syriaca, significans quacunque ad rem pa-
 cuniarum pertinent. x. De vita vestra. y. Aerem, siue in aëre versantes :
 cælum enim pro aëre in omnibus ferè linguis vsurpatur. z. De sollicitudine loqui-
 tur, quæ conuicta est cum animi anxietate, cui annexa est vt plurimum d. fidentia
 a. Opere faciundo. b. In splendore regio. c. Qua est in natura rerum, vt
 vulgò dici solet. d. Languida.*

e Erunt vobis
inftar aulicorum.

f Propter tras-
stinum, hebr. vt
Pro. 2. 1.

g Afflictio.

CAP. VII.

1 Reprehēde
re quidem ali-
quos debemus
sed nec teme-
rē, neque vt
sanctiores vi-
deamur, neq;
villo fratrum
odio.

Luc. 6. 37.

Rom. 2. 1.

1 Cor. 4. 3.

Mat. 4. 3. 4.

Luc. 6. 38.

2 Peruicaces
Euangelij ho-
stes indigni e-
ius prædica-
tione.

Luc. 6. 41.

3 Preces cer-
tū in omnibus
malis perfugiū

a Par pari refu-
getur.

b Qua fronte.

Infra. 21. 22.

Mat. 21. 24.

Luc. 11. 9.

Joh. 14. 13. &.

16. 14.

Iac. 1. 6.

c Margarites
dicitur Græc.

d nitore splendente, Latinis unio in summo fuit olim pretio, nam unio Cleopatra
estimata fuit ducentis quinquaginta millibus coronatis: transfertur ad significa-
dam preciosissimam doctrinam caelestem. *d* Canes vel porci.

mus: aut quid bibemus? aut quo amiciemur?

32 (Nam omnia ista gentes requirunt) nouit
enim Pater vester cælestis vos indigere his om-
nibus.

33 Sed quærite primò regnum Dei, & iustitiam
eius, & ista omnia^e adiicientur vobis.

34 Ne sitis igitur solliciti^f de crastino: nam
crastinus dies sollicitus erit de rebus suis, sufficit diei
s^g vexatio.

CAP. VII.

1 Non iudicandum de proximo. *6* Non dandum sanctum
canibus. *13* Via lata & arcta. *15* Pseudo propheta.
18 Arbor & fructus. *24* Domus super petram funda-
ta. *26* Super arenam.

1 NE^{||} iudicate, vt ne iudicemini.

2 Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini
& quæ^a mēsurā metimini, vicissim metietur vobis

3 Quid autem aspicias festucam quæ est in oculo
fratris tui, trabem verò quæ est in oculo tuo,
non animaduertis?

4 || Aut^b quomodo dicēs fratri tuo, Sine ei-
ciam festucam ex oculo tuo: & ecce trabs in oculo
tuo?

5 Hypocrita, eiice primū trabem illam ex
oculo tuo, & tū dispicies vt eiicias festucam ex
oculo fratris tui.

6 ² Ne date quod sanctum est canibus, nec pro-
ijcite^c margaritas vestras corā porcis: nequan-
do conculcent eas pedibus suis, &^d conuersi lace-
rent vos.

7 || ³ Petite, & dabitur vobis, quærite, & inue-
nietis: pulsate, & aperietur vobis.

8 Quisquis

8 Quisquis enim petit, accipit, & qui quærit inuenit: & pulsanti aperietur.

9 Nam quis est ex vobis ^c homo, qui, si filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

10 Et, si piscem petierit, num serpentem dabit ei?

11 Si vos igitur, quum sitis mali, nostis dona bona dare liberis vestris, quantò magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona ijs qui ab ipso petent?

12 ⁴ Quæcunque igitur volueritis vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. ^f ista enim est Lex & Prophetæ.

13 ⁵ Introite per angustam portam: quoniam lata est porta, & spaciola via quæ adducit in exitum, multiq; sunt qui introeunt per eam.

14 Quia ⁶ angusta est porta & stricta via quæ ducit ad vitam: & pauci sunt qui inueniant eam.

15 ⁶ Cauete verò vobis à pseudoprophetis, qui veniunt ad vos cum vestimentis ^h ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.

16 A fructibus eorum agnoscetis eos. ^{||} Num colligunt ex spinis vnam, aut ex tribulis ficus?

17 Ita omnis arbor bona fert fructus bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

18 Non potest arbor bona fructus malos ferre, neque arbor putris fructus bonos ferre.

19 ^{||} Quæcunque arbor non fert fructum bonum, exciditur, & in ignem coniicitur.

20 Nempè igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos.

21 ⁷ Non quisquis dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnū cælorum, sed qui facit quod vult pater meus qui in cælis est.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetauimus, & gredi ad vitam, Rom. 1.13. iac. 1.22. h Hominum mansuetorum.

4 Anacephalaosis interpretationis secundæ Tabulæ.

5 Exemplum vitæ non pendendum à multitudinem.

Luc. 6.31.

10. 4. 16.

Luc. 13. 24.

6 Cauendi doctores falsi, quorum notæ sunt falsa doctrina & mali mores.

7 Excellentissima etiam doctrina absque pietate nihil est.

e Homo quum sit, sub. eum Deo benignitate minime comparandus.

Luc 6. 43. 44. f Metonymicè, id est, doctrina Legu & Prophetarum.

Supra 3. 10.

g Angusta est & arcta via: per hanc ipsam asperam viam, & transire oportet, & perpeti, seu tolerare & committi, & ita in

8 Vera pietas vno Christo nititur, ideó. que perstat in uita.

Luc. 13. 35. 37.

Psal. 6. 9.

Luc. 6. 47.

i Nomen signi-
ficat celebrem il-
lam virtutem
Dei, quam testa-
tur quisquis Deū
appellat.

k Ad verbum,
potestates, dictū
tur autē illi ex-
cellentes effectus,
potestates Dei
ab effectū, quia
ex illis quāta sit
Dei potestas in-
telligitur.

Marc. 1. 13,

Luc. 4. 32.

l Palam dicam. m Non est ignorantia, sed reiectionis. n Qui omni vi-
tiorum generi estū additū, & qui ex vitijs videmini artem facere. o Ruina,
p Ad verbum, excutiebantur, nam qui obstupescunt, illis veluti valido aliqui
ictu mens excutitur. q Ea pradiūm potestate admiratur multitudo, qua esset
egregia & libera doctrina, dissimilis Pharisæica.

CAP. VIII.

Marc. 1. 40,

Luc. 5. 12.

i Christus le-
prosum manu
tactum sanans,
declarat se
nullos quan-
tumvis impu-
ros peccato-
res ad se con-
fugientes abhorrere.

2 Lepra, non est ille morbus quem Græci elephantiasin vocant, sed pertinaci-
sima scabiei genus.

per i nomen tuum dæmonia eiecimus, & per no-
men tuum multas k virtutes edidimus?

23 Tunc autem l profitebor eis, || Nunquam
noui vos: || discedite à me qui n facitis iniquitatem.

24 || 8 Quisquis igitur audit ex me sermones i-
stos, & eos præstat, assimilabo eum viro prudenti,
qui edificauit domum suam super petram:

25 Descendit autem pluuia, & venerunt flumi-
na, & flauerunt venti, & inciderunt domui illi: &
non cecidit. fundata enim fuerat super petram.

26 Et quisquis audit ex me hos sermones: & eos
non præstat, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit
domum suam super arenam.

27 Descendit autem pluuia, & venerunt flumi-
na, & flauerunt venti, & impacti sunt domui illi: &
cecidit, & fuit o casus eius magnus.

28 || Et factum est quum finisset Iesus sermones
istos, p percelleretur turba super doctrina ipsius.

29 Docebat enim eos vt habens q autoritatem,
& non vt Scribæ.

CAPVT VIII.

3 Leprosus purgatus. 5 Centurionis fides. 11 Gen-
tium vocatio. 12 Iudeorum reiectio. 14 Socrus Pe-
tri sanatur. 19 Scriba Christum sequi volens. 23 Tem-
pestas in mari. 28 Duo dæmoniaci sanantur. 33 Dæ-
mones in porcos abeunt.

Q Vum autem descendisset è monte, sequu-
ta est eum turba multa,

2 || 1 Et ecce, 2 leprosus veniens adorauit

cum,

eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

3 Extensaque manu tetigit eum Iesus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

4 Tunc dicit ei Iesus, Vide ut nulli dicas: sed abi, ostende te ipsum sacerdoti, & offer donum illud quod || imperavit Moses, ut hoc sit eis testimonio.

5 ||² Ingressum autem Iesum in Capernaum adiit Centurio precans eum,

6 Et dicens, Domine, ^b puer meus ^c proiectus est domi paralyticus, vehementer vexatus.

7 Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sanabo eum.

8 Et respondens Centurio dixit, Domine, non sum dignus ut sub tectum meum ingrediaris: sed ^d solum loquere, & sanabitur puer meus.

9 Nam & ego sum homo, sub potestate *confessus*, & habeo sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 *Hæc* autem quum audisset Iesus, miratus est: & ait sequentibus, Amen dico vobis, ne in Israël quidem tantam fidem inueni.

11 Dico autem vobis, multos ab Oriente & Occidente venturos, & ^e discubituros cum Abraham & Isaac, & Iacob in regno celorum.

12 || Filios verò regni eiectum iri in tenebras ^f exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

13 Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & ut credidisti fiat tibi, Sanatusque est puer eius eo ipso momento.

14 ||³ Et quum venisset Iesus domum Petri, vidit socrum eius in lecto projectam & febricitantem.

un'go vocant naturales, quales erant Iudæi. in regno lux, extra regnum, tenebra.

2 Christ⁹ proposito Centurionis incircūcisi, sed excellenti fide præditi, exemplo Iudæos ad emulationem prouocat, simul prædicans eorū reiectionem, & Gentium vocationem.

Leuit. 14.4.

Luc 7.1.

3 Christus varios morbos sanans, ostendit se missum à Patre, ut in eo vno remedium in quibusuis malis quaeratur.

b Pueri nomine intelligi potest filius, minister & seruus.

c In lecto, quod cadaver, sicut sunt paralytici. Infra, 22.13.

d Tantum verbo iube.

Marc. 1.29,

Luc. 4.38.

e Metaphora sumpta à conuiuijs, qui enim simul asident, socij sunt in conuiuijs.

f Indigenæ, quos.

g Quæ sunt extra regnum:

Marc. 1. 32,

Luc. 4. 46.

Esai. 54. 4,

1. pet. 2. 34,

4 Veri discipuli Christi ad quasvis ærumnas se comparent.

Luc. 9. 59.

5 Cesset quæcunque hominib⁹ debemus officia, ubi iubet Dominus operâ sibi impendi.

6 Christus etiam si videatur suos interdum etiam in extremis periculis negligere, suo tamen tempore sedatis omnibus tempestatib⁹, illos in portû perducit.

Marc. 4. 35,

Luc. 8. 22.

h Sermone solo.

i Omni generâ.

k Transire. Capernaû enim sita erat ad locû Tiberiadis.

l Ad verbum, ymbracula ex suis contexta.

m Increduli, incredulos. n Hebr. id est, additis minis, precepit, ut Psal. 106. 9. fima scavit mare Suph. o Quia.

15 Tetigitque manum eius, & reliquit eam febris : & surrexit, ac ministravit eis.

16 ¶ Quum autem serum diei esset, obrulerunt ei dæmoniacos multos, & eiecit spiritus ^h verbo, omnesq; malè affectos sanauit:

17 ¶ Ut impleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit.

18 ¶ Quum vidisset autem Iesus turbam multam circum sese, iussit suos discipulos abire in ^k vltiorem ripam.

19 ⁴ Et quum accessisset quidam Scriba, dicit ei, Magister, sequar te quocunque abieris.

20 Tunc dicit ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli, ^l nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.

21 ⁵ Alius autem ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primùm abire, & sepelire patrem meum.

22 Iesus autem dixit ei, Sequere me, & sine ^m mortui sepeliant mortuos suos.

23 ¶ ⁶ Et quum ipse esset ingressus nauigium, sequuti sunt eum discipuli eius.

24 Et ecce motus magnus factus est in mari, adeò ut naus operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicentes, Domine, serua nos, perimus.

26 Et dicit eis, Quid timidi estis, ô exigua fide præditi? Tunc exprofectus ⁿ obiurgauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò mirati sunt, dicentes, Qualis est iste, ° ut venti quoque & mare auscultent ei?

28 || 7 Et quum ipse venisset ad vltiorem vi-
pam, in regionem Gergesenorum, occurrerunt ei
duo dæmoniacy, è monumentis exeuntes, sæui
valdè : adèò vt non valeret quisquam præterire
per viam illam.

29 Et ecce clamarunt, dicentes, Quid p nobis
tecum, Iesu Fili Dei ? venisti huc vexatum nos
ante tempus ?

30 Erat autem ^a longè ab eis grex porcorum
multorum pascens.

31 Dæmones verò precabantur eum, dicentes,
Sic ijs nos, permitte nobis abire in gregem por-
corum illorum.

32 Et ait eis, Abite. Illi verò egressi abierunt
in illum gregem porcorum : & ecce ruit totus ille
grex porcorum è præcipicio in mare, & mortui
sunt in aquis.

33 Pastores autem fugerunt : & quum abijissent
in urbem, renunciarunt omnia, & quæ dæmoniacy
facta fuerant.

34 Et ecce, tota vrbs exiuit in occursum Iesu,
& quum vidissent eum, rogarunt vt ⁱ digrederetur
à finibus ipsorum.

CAP. IX.

1 Paralyticus sanatur. 5 Remissio peccatorum. 9 Mat-
thæus vocatur. 10 Peccatores. 17 Vinum nouum.
18 Principis filia suscitatur. 20 Mulier à fluxu san-
guinis sanatur. 22 Duo caci fide sanantur 32 Mu-
tus dæmoniacus sanatur. 37 Messu, Operarij.

1 ET ⁱ ingressus nauigium, traiecit, & venit in
suam urbem.

2 || Et ecce, obtulerunt ei paralyticum in lecto
proiectum : quumq; ^b vidisset Iesus fidem eorum,

^a Capernaum, nam ut inquit Theoph. Bethleem genuit, Nazareth educavit,
Capernaum incolam habuit Christum. ^b Id est, ex manifesto signo cognov-
isses.

Marc. 5. 7.

Luc. 8. 26.

7 Christus ho-
mines à mise-
rabili Satanæ
seruitute libe-
ratum venit :
sed mundus
Christo quàm
vilibus vel le-
uissimis com-
modis carere
mauit.

p Sub. est rei.

q In monte, sta-
stantibus marco
& Luc. Gadara
autem teste Io-
sephe, libr. 27.
ca. 13. erat Gra-
canici instituti,
unde mirum esse
nō debet si porci
illic fuerant.

r Ubi vita de-
gitur qualis est
porcorum, ibi
Christus nō ma-
net, sed Dæmo-
nes.

CAP. IX.

1 Peccata sunt
nostrarum af-
flictionū cau-
tæ, & ab vno
Christo cre-
dentibus re-
mittuntur.

Marc. 2 5.

Luc. 5. 18.

2 Christus hu-
miles peccato-
res ad se vo-
cat, hypocri-
tas falluosos
aspernatur.

3 Aduersus
prauam æmu-
lationem in
rebus medijs,
c Blasphemare a-
pud sacros scrip-
tores, est impiè
loqui, apud diser-
tiores & rarios sig-
nificat, calumnia-
ri.

Marc. 3. 14.
Luc. 5. 27.

d Ad publicano-
rum mensam.

e Publicanorum
socij, qui Iudæa
in formam pro-
uincia redacta,
operam suam
Romanis ad ex-
actionem tribus-
torum locabant,
& idè a reli-
quis Iudæis, pec-
catores, id est,
sceleratè perditij
vocabantur.

Osè. 6. 6, infra,
12. 7.

1. Tim. 1. 15.

Marc. 3. 18.

Luc. 5. 29.

f Heb. qui in con-
clauē sponsi, vt
maximè familia-
res admittuntur.

dixit paralytico, Confide fili, remissa sunt tibi pec-
cata tua.

3 Et ecce, quidam é Scribis dicebant apud se,
Iste c blasphematur.

4 Et quum videsset Iesus cogitationes eorum,
dixit, Quid cogitatis mala in cordibus vestris ?

5 Vtrum enim est facilius ? dicere, remissa sunt
tibi peccata : an dicere : Surge & ambula ?

6 Vt autem sciatis auctoritatem habere Filium
hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit pa-
ralytico) Surge, tolle tuum lectum, & abi domum
tuam.

7 Tunc ille surrexit, abiitq̃ue domum suam.

8 Turba verò quum hoc videsset, mirata est, &
glorificauit Deum qui dedisset talem potestatem
hominibus.

9 || 2 Et quum prætergrederetur Iesus illinc,
vidit quendam sedentem ad d telonium, qui Mar-
thæus dicebatur, & dixit ei, Sequere me. Atque i
surgens sequutus est eum.

10 Et factum est quum Iesus accumberet do-
mi illius, ecce, multi publicani & c peccatores qui
venerant simul accubuerunt cum Iesu & discipulis
eius.

11 Quumque id videssent Pharisei, dixerunt
discipulis eius, Quare cum publicanis & peccato-
ribus edit magister vester ?

12 Iesus autem quum hoc audisset, dixit eis, Qui
valent non egent medico, sed malè affecti.

13 Profecti verò discite quid sit, || Misericordiā
volo, & non sacrificium. non enim veni vt vocarē
iustos, || sed peccatores ad resipiscentiam.

14 3 Tunc adeunt eum discipuli Iohannis, di-
centes, || Quare nos & Pharisei multum ieiuna-
mus, discipuli verò tui non ieiunant ?

15 Et dixit eis Iesus, Num possunt f filij thala-
mi luge-

mi lugere quandiu cum eis est sponsus ? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.

16 Nullus autem immittit panniculum & impexum in vestimentum vetus: illud enim ipsius ^h supplementum tollit *aliquid* ex illo vestimento, & fit peior fissura.

17 Neque iniiciunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed iniiciunt vinum nouum in vtres recentes, & vtraque conseruantur.

18 || ⁴ Hæc eo loquente ipsis, ecce, quidam princeps *synagoge* quum venisset, adorauit eum dicens, Filia mea ⁱ modò defuncta est: sed veni & impone manum tuam super eam, ac viuet.

19 Tunc surgens Iesus sequutus est eum, & discipuli eius.

20 (Et ecce, mulier sanguinis profluuiio laborans à duodecim annis, accedens à tergo, tetigit fimbriam vestimenti illius.

21 Dicebat enim apud se, Si solùm tetigero vestimentum eius, seruator.

22 Iesus verò conuersus & intuitus eam, dixit, Confide filia: fides tua te seruauit. Et seruata est mulier ab eo ^k momento.)

23 ⁵ Et quum venisset Iesus Domum principis *synagoge*, vidissetq; ⁱ tibicines, & turbā tumultuātē,

24 Dicit eis, Recedite: non enim mortua est adolescentula, sed dormit, Et deridebant eum.

25 Quum autem fuisset eiecta turba, inerssus, ^m prehendit manum eius: & surrexit adolescentula.

26 Et exijt hæc fama in totam illam regionem.

27 ⁶ Quumq; prætergrederetur illinc Iesus, sequuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Misere nostri fili Dauid.

28 Quum autem venisset ⁿ domum, adierunt

4 Nullum est tam inueteratum vel insanabile malum quod Christus vera fide tanquam manu, vel leuissime attactus, protinus non sanet.

Mar. 5, 23.

Luc. 8. 47.

5 Christi potentia mors etiam ipsa cedit.

6 Christus factus natus duobus cæcis, confirmat se esse mūdi lucem.

^g Rursum, qui fultoni traditus non fuit.

^h Quod immisit est ad implendam fissuram.

ⁱ Nuper.

^k Eo temporis articulo quo hæc dicta sunt.

^l In lucem adhibitos tibicines constat.

^m Vi adhibita cepit.

ⁿ In illam domū quam inhabitare solitus erat.

eum cæci illi, & dicit eis Iesus, Creditis me hoc posse facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

7 Exemplum potestatis

Christi in diabolum.

8 Etiam si cessent ordinarii pastores, Christus tamē Ecclesiæ suæ curam non abiecit.

Luc. 11. 14.

9 Hebraei vocant oculos clausos, qui nihil vident: apertos, qui vident.

Infra 12. 34.

Mar. 3. 22.

Luc. 11. 15.

Mar. 6. 6.

Luc. 13. 22.

p Cum vehementi commotione, & interiore animi fremitu.

Mar. 6. 34.

Luc. 10. 2.

Ioh. 4. 36.

q Cuiusvis generis.

r Ex intimis visceribus profecta. s Ad verb. exoluti. t Ad verb. ejciet, nam in tam sancto opere homines sunt tardissimi.

29 Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis.

30 Et aperti sunt oculi eorum: & grauius interminatus est eis Iesus, dicens, Videte nemo sciat.

31 At illi egressi sparserunt eius famam in tota illa regione.

32 ¶ Ipsis autem egredientibus, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.

33 Et eiecto dæmonio loquutus est mutus: & mirata est turba, dicens, Nunquam apparuit tale quidpiam in Israël.

34 ¶ Pharisei verò dicebant, Per principem dæmoniorum eiecit dæmonia.

35 ¶ Et circuibat Iesus vrbes omnes ac vicos, docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni, & sanans quæ quæuis morbum & quæuis languorem in populo.

36 ¶ Quum vidisset autem turbam, & misericordia commotus est super eis, quod essent dissipati & disiecti quasi oves non habentes pastorem.

37 Tunc dicit discipulis suis, ¶ Ipsa quidem messis multa, operarii autem pauci.

38 Rogate igitur dominum messis, ut emittat operarios in messem suam.

CAP. X.

1 Apostoli datur gratia sanitatum. 3 Mittuntur ad prædicandum Euangelium. 13 Pax. 14 Pulueris excussio. 16 Afflictio. 22 Persecrantia. 23 Fuga. 28 Timor. 29 Passeres duo. 30 Capilli. 32 Confiteri Christum. 34 Pax, gladius. 35 Dissidia. 37 Amor parentum. 38 Crux. 39 Perdere animam. 40 Recipere Euangelium.

1 Tunc

I ¶ Vnc ¹ aduocatis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros, vt eijcerent eos, & sanarent omnem morbum & omnem languorem.

2 Porro duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: ² primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius.

3 Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus filius Alphæi, & ^b Lebbaeus, cognominatus Thaddæus:

4 Simon ^c Cananites, & Iudas ^d Iscariotes, qui etiam prodidit eum.

5 Hos duodecim misit Iesus, & addidit eis mandata, dicens, In ^e viam Gentium ne abieritis, & in urbem Samaritanorum ne ingrediamini.

6 Sed proficiscimini potius || ad oues perditas domus Israël.

7 ² Profecti verò prædicate, || dicentes, Appropinquauit regnum cælorum.

8 ³ Ægrotos sanate, leprosos purgate, mortuos excitare, dæmonia eijcite. dono accepistis, dono date.

9 || ⁴ Ne ^f comparate aurum, neque argentum, neque æs in zonis vestris:

10 Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque soleas, neque virgam. || nam dignus est ^g operarius alimento suo.

11 || ⁵ In quamcunque verò urbem aut vicum in-

Mittuntur Apostoli ad prædicandum Euangelium in Israël.

Marc. 3. 13,

Luc. 9. 1.

² Summa Euāgelij siue prædicationis Apostolicæ.

³ Miracula, verbi appendices.

⁴ Abijciendæ sunt verbi ministris quæcūque sollicitudines, vel tantilū possint eos remorari.

Mat. 13. 46.

Luc. 10. 9. 11.

⁵ Felicitissimi, qui præconiū Euangelij recipiunt: infelicitissimi, qui reijciunt.

Marc. 6. 8,

Luc. 9. 3.

^a Theoph. primos dicit Petrum & Andream dictos, quod primo vocati fuerint.

1. Tim. 5. 18.

Luc. 10. 8.

^b Latine, corculum sonat.

^c Ad differentiam Petri. ^d Vir Kerioth, id est, Keriothites: Kerioth autem erat in tribu Iuda, Iosue 15. 25. ^e Ad exteras gentes. ^f In hanc professionem, nempe vt & nullis impedimentis retineantur, & vt aliquem percipiant gustum prouidentia Diuina, nam ex illis domum reuersis querit Dominus, eequid illi in via defuerit, Luca 22. 35. ^g Vobis Deus de alimento prouidebit.

6 Christus docet quomodo se gerere debeat ministri sub cruce.

Marc. 6. 11,
Luc. 9. 5.

Mat. 3. 51, &
16. 8.

h Satis sit dignus, ad vos recipiendos, ut Hebr. 11. 38. dicit mundum non fuisse dignum.

Luc. 10. 3.

i Ex Hebraeorum idiotismo qui patet nomine omnia falsa intelligunt.

k Versabimini in summo discrimine.

Marc. 13. 11,
Luc. 12. 11.

Luc. 31. 16.

Marc. 13. 13,
Luc. 21. 39.

l Qui ne iniuriam quidem vlciscamini: ex his autem animantium naturis admixti, nec sunt prudentiam fieri malitiosam, nec simplicitatem amentem, sed una virtutis formam, quam maxime licuit, ex ambobus exquisitè constituit.

m Nam in causa religionis, homo homini solet esse fere semper lupus. n Aduersus eos & gentes. o Per vos vel inter vos. p In quam ingressi eritis. q Ad finem deduxeritis.

troieritis, h exquirite quis in ea sit dignus: & illic manete vsquedum exeatis.

12 Introeuntes autem domum, salutate eam.

13 Et si quidem fuerit domus digna, veniat i pax vestra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

14 || Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes domo aut vrbe illa, || excutite puluerem pedum vestrorum.

15 Amen dico vobis, tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quàm vrbis illius.

16 || ⁶ Ecce ego mitto vos ut ^k oues in medio luporum: estote igitur prudentes ut serpentes, & ^l innocentes ut columbæ.

17 Cauete autem ab ^m hominibus. tradent enim vos in confectus, & in synagogis suis flagellabunt vos.

18 Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, ut hoc sit ⁿ eis & Gentibus testimonium.

19 || Sed quum tradiderint vos, ne estote solliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quid loquamini.

20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, is est, qui loquitur ^o in vobis.

21 || Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi in parentes, & morte multandos eos curabunt.

22 Eteritis ex omni omnibus propter nomē meū: || verum qui sustinuerit ad finē vsque, is seruetur.

23 Quum autem persequentur vos in ^p ea vrbe, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, nequaquam ^q obieritis vrbes Israël, quin venerit Filius

lius hominis.

24 || Non est discipulus suprà magistrum, neque seruus suprà dominum suum.

25 Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & vt seruus sit sicut dominus ipsius. || si ipsum patrem familiàs Beelzebub vocarunt, quanto magis domesticos eius?

26 ^r Itaque ne eos timete. || nihil enim est occultum quod non sit relegendum, & nihil occultum quod non sit cognoscendum.

27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate ^r suprà domos.

28 ^u Et ne timete vobis ab ijs qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potius eum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nónne duo passeruli ^x assario vaneunt, & vnus ex eis non cadet ^y humi ^z sine patre vestro?

30 Vestri verò etiam || capilli capitis omnes numerati sunt.

31 Ne igitur timete: vos multis passerulis præstatis.

32 ⁷ || Quisquis igitur ^a confitebitur me coràm hominibus, confitebor & ego eum coràm Patre meo qui est in cælis:

33 Quisquis autem negauerit me coràm hominibus, negabo eum & ego coràm Patre meo qui est in cælis.

34 ⁸ || Ne existimetis, me venisse missurum pacem in terram: non veni missurus pacem, sed gladium.

35 || Nam veni facturus vt dissideat filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrem suam, & nurus aduersus socrum suam.

Luc. 6. 40.

ioh. 13. 16. &

15. 20.

Infrà 12. 34.

7 Confessionis publicæ necessitas & præmium.

Mar. 4. 23.

Luc. 8. 17 & 12. 2.

8 Euangelij prædicatione ciuilia dissidia cōsequuntur.

^r Fuit Acarnitarum idolum, quod appellare possumus Dominum muscatum, s. Veritas non semper occulta-bitur.

1. Reg. 14. 45.

alt. 27. 34.

Mat. 8. 38.

Luc. 9. 26 & 12. 8.

2. Tim. 2. 12.

^t Propalam & in editoribus lochi: erant enim adiū summa ita fabricata vt in illis ambulare & versari possent.

Deut. 22. 8.

3. Sam. 11. 3.

alt. 10. 9.

Luc. 12. 51.

Mich. 7. 6.

^u Quamuis immanes & scelerati tyranni non sunt nobis metuendi.

^x Quarta vncia parte. ^y Ad verb. ad terram. ^z Non interueniente patris vestri decreto. ^a Me confessione libera agnoscat.

Luc. 14. 26.

9 Omnia sunt sine exceptio-
ne, nostro er-
ga Deum offi-
cio postpo-
nenda.

Infrā, 16. 24,

mar. 8. 34,

Luc. 9. 23, &

14. 27.

Infrā, 16. 25,

mar. 8. 35,

Luc. 9. 24, &

17. 33,

ioh. 12. 25.

Luc. 10. 6,

ioh. 13. 20.

Marc. 9. 41.

10 Deus sacri
ministerij est
autor & vin-
dex.

11 Nullum officium Christo impensum perit.

b Ad verb. retro me, qui me praeueniunt sequuntur: doctrina enim & afflictioni-
bus praestitit Christus. *c* Seruauerit vitam: seruare autem dicuntur qui illam ex
discrimine eximunt. Dicuntur autem ea ex vulgi opinione qui eos perisse putant
qui moriuntur, quoniam de futura vita non cogitant. *d* Vt Prophetam. *e* Qui
eorum mundo sunt viles & abiecti.

36 Et inimici hominis erunt qui sunt domestici
ipsius.

37 ||⁹ Qui amat patrem aut matrem supra me,
non est me dignus: & qui amat filium aut filiam
supra me, non est me dignus.

38 || Et qui non accipit crucem suam, ac sequi-
tur me a^b tergo, non est me dignus.

39 || Qui inuenerit animam suam, perdet eam:
& qui perdiderit animam suam mea causa, inue-
niet eam.

40 ||¹⁰ Qui recipit vos, me recipit: & qui me
recipit, recipit eum qui misit me.

41 ||¹¹ Qui recipit Prophetam in^d nomine Pro-
phetæ, mercedē Prophetæ accipiet: & qui recipit
iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

42 || Et quicumque potū dederit vni ex his^e par-
uis poculū frigidae solū, in nomine discipuli, amē
dico vobis, non perdiderit mercedem suam.

CAP. XI.

3 Iohannes mittit discipulos ad Christum. 7 Testimonium
Christi de Iohanne. 13 Lex & Prophetæ. 18 Chri-
stus & Iohannes. 21 Choraazin. Bethsaida. 25 Evan-
gelium reuelatum paruulo. 28 Fatigati & onerati.

CAP. XI.

1 Christus ex
suis operibus
probat se esse
promissum illū
Messiam.

Luc. 7. 18.

a Preceptis in-
sitpendi.

b Discipulorum, id est, in Galilæa, unde plerique eorum oriundi erant, *Act. 1. 7.*

1 **E**T¹ factum est quum finem fecisset Iesus
præcipiendi duodecim discipulis suis, di-
gressus est illinc vt doceret, & prædicaret in vrbibus^b eorum.

2 || Iohannes autem quum audisset in vinculis
opera Christi, misit duobus ex discipulis suis,

3 Dixit

3 Dixit ei, Tūne is es qui venturus erat, an alterum expectabimus?

4 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis.

5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperibus Euangelizatur.

6 Et beatus est qui non fuerit offensus in me.

7 2 Illis autem abeuntibus cœpit Iesus dicere turbæ de Iohanne, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ agitetur à vento?

8 Sed quid existis vt videretis? hominem molibus vestibus amictum? ecce, qui gerunt molles vestes, in domibus regum sunt.

9 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

10 Iste enim est de quo scriptum est, || Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coràm te.

11 Amen dico vobis, non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus, quisquam maior Iohanne Baptista: sed qui est minimus in regno cælorum, maior eo est.

12 || Porro à diebus Iohannis Baptistæ vsque nunc regno cælorum vis adfertur, & violenti rapiunt illud.

13 Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Iohannem prophetarunt.

14 Et, si vultis recipere, || ipse est Elias ille qui venturus erat.

15 Qui habet aures ad audiendum, audiat,

Iohanni cum lege & Prophetis, & cum illo rursus clarissima illa Euangelij prædicatio. ^h A tempore. ⁱ Id est, quasi impetu quodam in illud perumpitur. ^k Vim inferentes rapiunt, id est, corripunt. ^l Futura tantum vaticinati sunt quæ nunc præsentia clarè & perspicuè cernuntur.

2 Quæ conuenientia, quod item discriminè inter Prophetarum ministerium, Iohannis præconium & plenam Euangelij lucem à Christo allatam.

c Pauperes euangelizantur, id est, pauperibus annuntiatum Euangelium.

d Qui ex me non ceperit offendiculi occasionem.

Malach. 3. 2.

e Ad verb. quæ undarum mora hac atque illuc impellitur, quod fluctuare dicuntur Latini.

f Cōfirmo vobis quod videritis quendam Prophetam præstatiorem.

Luc. 16. 16.

Malac. 4. 5.

g Novus ecclesiæ status in quo vera Dei gloria elucet: comparantur non persona, sed doctrina generæ, præconium

Luc. 7. 31.

3 Nulli perui-
caciores Euā-
gelij hoſtes,
quā iij qui-
bus chariſſimū
eſſe oportuit.
4 Quod pleri-
que repudiāt
electi ample-
ctuntur.

Luc. 10. 17.

5 Superbi Euā-
gelium oblatū
ſuo maximo
malo reiſciūt,
quod paruulis
cedit ſaluti.

6 Nulla niſi in
vno Chriſto
vera Dei noti-
tia, nulla animi
tranquillitas

*m. Et ut iſtam,
ſine ſeculum pro
hominibus iſtius
atati.*

*n. Accuſatur
proverbij figura
peruerſitas ſecū-
li, quod neque
durus neque mol-
libus moueretur.*

Luc. 10. 31.

*o. Lugubres can-
tiones cecinimus.*

p. Vt ſup. 9. 10.

Ioh. 7. 75, &

6. 46.

g Sapientes a-

gnoſcunt Euāgelij ſapientiam, quā illud recipiunt. *r. Ut ſup. 7. 22. ſ. Vt-
rum ſit conſuetudo in ſacco & cinere lugere. s. Heb. id eſt, orationē continuā,
nemo enim interrogauerat. n. Miniſterio Chriſti qui unicuſque eſt interpres vniuerſa
veritatis verū diuinarū. x. Hac particula declarat ſe in patrū conſilio acquieſcere.
y. Sola voluntas Dei in ſiſtita norma. z. Ad verb. ante te Heb. in oculis tui.*

16 ||³ Sed cui aſſimilabo^m generationem hanc?
ⁿ Similis eſt puerulis qui ſedent in foris: & accla-
mant ſodalibus ſuis,

17 Ac dicūt, Tibi cecinimus vobis, & non ſal-
taſtiſ: ^o lamentati ſumus vobis, & non planxiſtiſ.

18 Venit enim Iohannes nec edens nec bibens,
& aiunt, Dæmonium habet.

19 Venit Filius hominis edens ac bibens, & di-
cunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum
amicus & ^p peccatorum. ^q Sed iuſtificata eſt ſapi-
entia à filiis ſuis.

20 ||⁵ Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus in
quibus editæ fuerāt plurimę ^r virtutes ipſius, quod
non reſipuiffent.

21 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethſaidan. nam
ſi in Tyro & Sidone editæ fuiſſent virtutes quæ e-
ditæ ſunt apud vos, olim ^r cum ſacco & cinere ſe-
dentes reſipuiffent.

22 Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tole-
rabilior erit conditio in die iudicij quā vestrā.

23 Et tū Capernaum, quæ es vſque ad cœlum
ſublata, vſque ad inferos deprimēris. nam ſi Sodo-
mis editę fuiſſent virtutes quæ editæ ſunt apud te,
manſiſſent vſque ad hodiernum diem.

24 Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum
tolerabilior erit conditio in die iudicij quā tua.

25 || In illo tempore, ^r reſpondens Ieſus dixit,
Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ, quod
abſconderis hæc à ſapientibus & intelligentibus, &
ea ⁿ detexeris infantibus.

26 ^x Etiam Pater, ^y quia ita placuit ^z tibi.

27 ⁶ || Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo: &

nemo nouit Filium, nisi Pater, neque Patrem quifquam nouit, nisi Filius, & cuiunque uoluerit Filius reterege.

a Quod facile fieri potest, nam mandata eius grauiam non sunt, quia omne quod genitum est ex Deo vincit mundum.

28 Venite ad me omnes qui fatigati estis & onerati, & ego faciam ut requiescatis.

29 Tollite iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sum & humilis corde: || & inuenietis requiem animabus uestris.

30 || Iugum enim meum ^a facile est, & onus meum leue est.

1. Ioh. 5. 2. ierem. 6. 16. 1. Ioh. 5. 3.

CAP. XII.

1 Discipuli spicas vellunt. 6 Misericordia, sacrificium.
10 Arida manus sanatur. 12 Sabbathi benefaciendum.
22 Dæmoniacus sanatur. 25 Regnum diuini. 31 Peccatum, Blasphemia. 33 Arbor bona aut mala. 34 Vipera. 41 Ninivita. 42 Regina Saba. 48 Veri parentes Christi.

CAP. XII.

Mar 2. 23. Luc. 6. 1. 1 De vera sanctificatione Sabbathi, & eiusdem abrogatione. Deut. 23. 25. 1. Reg. 21. 6. Exod. 29. 33. Leuit. 3. 32. & 24. 9. num. 28. 9. a Per id tempus huius autem verbum indicatur hanc historiam non narrari iuxta temporis seriem.

1 IN || ¹ illo tempore, ibat Iesus Sabbatho per Ibsa: discipuli verò ipsius esuriebant, cœperuntque vellere spicas, & edere.

2 Pharisei autem, quum eos vidissent, dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt || quod non licet facere in sabbatho.

3 Ipse verò dixit eis, Non legistis quid fecerit || Dauid, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum eo?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes ^b propositionis ederit, quibus vesci non erat ipsi licitum, neque ijs qui cum eo erant, sed || sacerdotibus solis?

5 Aut non legistis || in Lege, ^c sabbathis sacerdotes in templo sabbathum ^d profanare, & sine cri-

^b Hebraei panes facierum vocant, quia coram Domino appositi tota hebdomada manerent in aurea mensa, huic cultui consecrata, Leuit. 24. 6. ^c Singulis sabbathis. ^d Sacerdotes quum Dei opus faciunt sabbatho, tamen legem non violant: ergo multò minus sabbathi Dominus, sabbathum violabit.

2 Legales ce-
remonias cum
dilectione pro-
ximi minimè
pugnare.

Osea 6.7.

3 Quatenus &
quo respectu
cedendum in-
domito impio-
rum furori.

Mar. 3. 1.

Luc. 6. 6.

4 Additu minis
vetuit.

f Iudicij nomine
compositum sta-
tū intelligit, quia
videlicet a Chri-
sto vera religio

erat inter Gentes
promulganda, e-
iectu superstitio-
nibus, quod ubi-
cunque sit, ibi
regnare dicitur
Dominus, & iu-
dicare, id est, re-
bus praesse &
illas moderari.

g Gracia dictio,
significationē ha-
bet clamoris ve-
hementis, & vo-
ciferationis tur-
bulenta.

Esa. 42. 1.

h Cum vi quadā
(frustra obfistēte
mundo et Satana)
feret sententiā &
iudiciū, qua se
victorē declarat
omnium inimi-
corum suorum.

mine esse?

6 Dico autem vobis, *quendam* templo maio-
rem hīc esse.

7 Quòd si nossetis quid sit, || Misericordiam
volo & non sacrificium, non condemnassetis in-
fontes.

8 Nam Dominus est etiam sabbathi Filius ho-
minis.

9 ² || Et digressus illinc venit in synagogam
eorum.

10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens a-
ridam: & interrogarunt eum dicentes, Licetne
sabbathis *quempiam* sanare? vt accusarent eum.

11 Iple verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui
habeat ouem vnā, & si ea incidit sabbatho in
foueā, non apprehendat eam & erigat?

12 Quantum autem homo pretat ouī? Itaque
licet sabbathis benefacere,

13 Tunc dicit homini illi, Extende manum
tuam Et is extendit: estque restituta sana vt altera.

14 ³ Pharisei verò egressi ceperunt consilium
aduersus eum, vt eum perderent.

15 Iesus autem quum *hoc* nosset, secessit illinc,
sequutaque est eum turba multa, sanauitque eos
omnes.

16 Et ^e interminatus est eis ne ipsum palām fa-
cerent:

17 Vt impleretur quod dictum erat per Esaiam
prophetam, dicentem,

18 || Ecce seruus meus, quē elegi: dilectus meus,
in quo acquiescit anima mea: ponam Spiritū meū
super eum, & iudicium Gentibus annuntiabit.

19 Non litigabit, neque ^r clamabit, neque au-
diedit quisquam in plateis vocem eius.

20 Arundinem quassatam non confringet, &
linum fumigans non extinguet, vsquedum ^h pro-
ferat

ferat ad victoriam iudicium.

21 Et in eius nomine Gentes sperabunt.

22 || 4 Tunc oblatus est ei dæmoniacus cæcus & mutus: & sanauit eum, adeò vt qui cæcus ac mutus fuerat, & loqueretur & videret.

23 Et ¹ obstupuit tota turba, dicebantq;: Nónne iste est filius ille Dauid?

24 Pharisei verò, quum hæc audissent, dicebāt, || Iste nō eijcit dæmonia nisi per ^k Beelzebub principem dæmoniorum.

25 ⁵ Iesus autem quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum ¹ dissidens aduersus sese, vastatur: & omnis vrbs aut domus dissidens aduersus seipsam, non stabit.

26 Sed si Satanās Satanam eijcit, aduersus seipsum dissidet: quomodo ergo stabit regnum eius?

27 Et si ego per Beelzebub eijcio dæmonia, ^m filij vestri per quem eijciunt? propterea ipsi erūt vestri ^m iudices.

28 Sin autem per Spiritum Dei ego eijcio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

29 Nam quomodo potest aliquis ingredi domum validi *alicuius*, & ^o vasa eius diripere, nisi primò vinxerit validum illum, & tunc domum illius diripiet.

30 Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non cogit mecum, spargit.

31 || Propterea dico vobis, quoduis peccatum & ^p blasphemia remitteretur hominibus: ^o blasphemia verò in Spiritum non remittetur hominibus.

32 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autem fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei ^q neque in hoc seculo, neque in futuro.

Suprà, 9. 3. q Nec in vita, nec post mortem, id est, nunquam.

Suprà 9. 32, luc. 11. 4.

4 Manifestissimæ etiam veritatis, impiorum calumnijs est obnoxia: sed ea nihilominus est fortiter asserenda.

Suprà, 9. 34, mar. 3. 2, luc. 11. 17.

5 Christi & Satanæ regna simul consistere non possunt.

6 De blasphemia in Spiritu sanctum.

i Græcum verbū significat præ admiratione apud se non esse & de statu mentis deijci, unde ecclasi. k Suprà 9. 34. l In partes distractum, unde nascuntur seditiones. m Vestrales.

Mar. 3. 29,

luc. 12. 10,

1. ioh. 5. 13.

n Vestra vitia (etiam tacentes) virtutibus suis condemnabunt.

o Res & suppellectilem, Hebrais.

7 Hypocritæ
tādem seipſos
ſuo teſtimonio
produunt.

Luc. 6. 45.

8 Aduerſus
præpoſteros
miraculorum
flagitatores.
9 Docet Chri-
ſtus trifti Iu-
deorum exem-
plo, nullos ef-
ſe infeliciores
quā qui accē-
ſam in ſe Euan-
gelij lucem ex-
tinguunt.

Infra. 16. 3.

Luc. 11. 29.

1. cor. 1. 22.

r Arborem pro-
ponite egregiam
& bonā, vel ma-
lam & putridam
ut fructus ſint
conſimiles.

Ion. 3. 1.

Ion. 3. 5.

f Vana & inuti-
les nugæ in qui-
bus pleriq; vitam
terunt.

3. Reg. 10. 1.

3. paral. 9. 1.

t Abſoluerū.

Luc. 11. 34.

u Illegitima, qua
deſecit à ſcedere
Abraha, vel
quia reliquit vo-
rum Dei cultum.

x In ſépulchro, id eſt, in viſceribus terra. y Meridiei: loquitur autem de Re-
gina Saba i Sabaorum regina, qua regio Iudæa reſpectu eſt meridionalis, 1. Reg. 10.
z Sabaa enim ſita eſt in extremo Arabia feliciſſimo littore, ad fauces ſinus Arabici.

33 Aut r facite arborem bonam, & fructum e-
ius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum
eius putrem: nam è fructu arbor cognoscitur.

34 7 Progenies viperarum: quomodo poſſit
bona loqui, quum ſitis mali? || nam ex abundantia
cordis os loquitur.

35 Bonus homo è bono theſauro cordis pro-
fert bona: & malus homo ex malo theſauro pro-
fert mala.

36 Sed dico vobis, quodcunque v^r verbum otio-
ſum loquuti fuerint homines, de eo reddituros ra-
tionem in die iudicij.

37 Ex ſermonibus enim tuis r iuſtificaberis, &
ex ſermonibus tuis condemnaberis.

38 8 Tunc reſponderunt quidam è Scribis &
Phariſæis, dicentes, Magiſter, || velimus ex te ſi-
gnum videre.

39 Ipſe verò reſpondens dixit eis, Natio mala
& u adulterina ſignum requirit: ſed ſignum non
dabitur ei niſi ſignum illud Ionæ Prophetæ.

40 || Sicut enim fuit Iona in ventre ceti tres
dies & tres noctes, ita erit filius hominis in x corde
terræ tres dies & tres noctes.

41 9 Niniuitæ reſurgent in iudicio cum natione
hac, & condemnabunt eam: || quòd ipſi reſpice-
rint ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quā
Iona eſt in hoc loco.

42 || Regina y Aſtri ſurget in iudicio cum na-
tione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à
terminis terræ ut audiret ſapientiam Solomonis,
& ecce, plus quā Solomon eſt in hoc loco.

43 || Cæterū quum impurus ſpiritus exierit
ab homine, ambulat per arida loca, quærens re-

quiem: & non inuenit.

44 Tunc dicit, Reuertar domum meam, vnde exiui. Et quum venit, inuenit *eam* vacantem, ^a versam & ornatam.

45 Tunc proficiscitur, & accipit secum septem alios spiritus peiores quàm ipse *fit*: & ingressi habitant illic, || fitque vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

46 ¹⁰ || Quum autem adhuc loqueretur turbæ, ecce, mater & fratres eius stabant foris, quærentes eius colloquium.

47 Dixit autem ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tuum colloquium.

48 Ipse verò respondens dixit illi qui *hoc* ei dixerat, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

49 Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, ¹¹ Ecce mater mea & fratres mei.

50 Quisquis enim fecerit quod vult Pater meus qui est in cælis, is est meus frater, & soror, & mater.

C A P. XIII.

1 Parabola seminanti. 11 & 34 Cur in parabolis loquutus Christus. 18 Expositio parabola. 34 Parabola 7. 7. a. niorum. 31 Gram sinapu. 33 Ferments. 44 Thesauri absconditi. 45 Margarita. 47 Sagena iacta in mare. 53 Christus a Nazareth non suscipitur.

C A P. XIII.

1 Christus proposito satoris ænigmate, declarat semen vitæ impari successu in mundo feri, quod videlicet plerique vel non admittant, vel adulescere non sinant.

^a Comparationes & similitudines.

1 **I**llo ¹ verò die egressus Iesus domo, sedit iuxta mare,

2 Et coacta est ad eum turba multa, adeò vt nauigium ingressus sederet: tota autem turba suprà littus stabat.

3 Et loquutus est eis multa per ² parabolas, dicens, Ecce, *quidam* sator exijt ad seminandum.

4 Et in seminâdo, alia quidem ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in petrosa, vbi nō ha-

bebant terram multam:& statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram,

6 Sole autem exorto torrefacta sunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt. 7 Alia verò ceciderunt in spinas:& ^b ascenderunt spinæ, & suffocarunt ea.

8 Alia verò ceciderunt in terram bonam:& ediderunt fructum, aliud quidem ^c centena, aliud verò sexagena, aliud verò tricenaria.

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Tunc accedentes discipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

11 ² Ipse verò respondens dixit, Quia vobis datum est nosse ^d mysteria regni cælorum, illis autem non est datum.

12 || Quisquis enim habet, dabitur ei, & reddetur abundantior: quisquis autem non habet, etiam quod ^e habet tolletur ab eo.

13 Propterea per parabolas loquor eis, qui videntes non vident, & audientes nò audiunt, nec intelligunt.

14 || Itaque completur in ipsis prophetia Esaie quæ dicit, Auditum audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non ^e cernetis.

15 Pinguefactum est enim cor populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculis suis conuoluerunt: nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & ⁸ conuertantur; & faciem eos.

16 ³ Vestri verò beati sunt oculi, quòd cernant & aures vestræ, quòd audiant.

17 || Amen enim dico vobis, multi Prophete & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

18 Vos igitur audite parabolam eius qui seminat.

² Intelligentia & fidei donum est proprium electorum, reliquis iusto Dei iudicio excæcatis.

³ Potior est Ecclesiæ præsentis conditio, quam Patrum qui fuerunt sub Lege.

^b Excreuerunt. ^c Ad verb centum, Hebrai enim carent distributiu.

^d Infrà, 25. 29. ^e Id est, Arcana.

^e Etiam quod se putat habere, vide luc 8. 18.

^f Perspicietis, ut animi etiam illam notionem intelligat.

Esa 6. 9,

Mar. 4. 12,

luc 8. 10,

ioh. 2. 40,

act. 28. 26,

rom. 1. 8.

^g Hebr. id est, respiciant.

Luc. 10. 24.

19 ¶ Quoties ^h quispiam audit sermonem de
i regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, &
rapit quod satum est in ^k corde ipsius: is est qui
iuxta viam ^l semen excepit.

Mar. 4. 15.
Luc. 8. 11.

20 Qui verò in petrosa semen excepit, is est
qui sermonem audit, & cum statim cum gaudio
accipit.

4 Christus a-
lio anigmate
mali seminis
cum bono per
mixti, docet
nunquam fore
penitus libera-
ram Ecclesiam
ab offendicu-
lis, tum in do-
ctrina, tum in
moribus, do-
nec aduenerit
dies ille inlau-
rationi rerum
omnium desti-
natus.

21 Non habet autem radicē in sese, sed ⁿ tem-
porarius est: ortūque oppressione vel persecutio-
ne propter sermonem, statim offenditur.

h Ad verb. omni
audiente, ut u-
niuersali nota
ad tempus non
ad personam re-
feratur.

22 Qui verò in spinas semen excepit, is est qui
sermonem audit: sed sollicitudo seculi huius, &
ⁿ fallacia diuitiarum suffocat sermonem, & fit in-
fructuosus.

i Caelsti.

23 Qui verò in terram bonam excepit semen,
is est qui sermonem audit & intelligit, ^o qui vide-
licet fructum fert, editque, alius quidem centena,
alius sexagena, alius verò tricena.

k Satio ista ad
auditionem re-
fertur sine intel-
ligentia, etiamsi
coram fiat men-
tio: nā sine exci-
piatur semē ani-
mo, si se non, qui
tamen seminat,
animo seminat.

24 ⁴ Aliam parabolam proposuit eis, dicens,
Simile est regnum celorum homini seminanti bo-
num semen in agro suo.

l Ad verb. satus
homo enim hic
dicitur satus, ut
ager satus.

25 Quum autem dormirent homines, venit
eius inimicus, & seminauit ^p zizania inter triticum:
abiitque.

m Ad quoddam
tempus durat, est
herba quasi certi

26 Quum verò germinasset herba, & fructum
edidisset, tunc apparuerunt etiam zizania.

27 Accedentes autem serui patris familiās, di-
xerunt ei, Domine, nōne bonum semen semina-
sti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

28 Ille verò dixit eis, Inimicus quispiam hoc
fecit, Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus
& colligamus ea?

p Latini, solium.

29 At ille dixit, Non: ne colligendo zizania,
eradicetis simul cum eis triticum.

30 Sinite simul crescere vtraque vsque ad mes-
temporis. ⁿ Ad verb. extra viam abductio. ^o Qui homo.

Mar. 4. 30.

Luc. 13. 18.

5 Deus regnū suum à tenuissimis principijs auspiciatur, ut inspirati progressus, melius illustrent eius potentiam.

Luc. 13. 20.

6 Explicatio superioris ænigmatis, de bono & malo semine.

q Vmbracula cōtexant ex bacillis & frondibus, Supr. 8. 20.

Mar. 4. 33.

Psal. 73. 8.

r Modios quantur & semis, nam seha mēsa ra fuit rerum aridū sēsquimodū continēs.

f Hebr. loquar in parabolis.

t Declara & explica.

u i. Quia in illo agro sata esse dixisti.

x Qui ita sunt in Ecclesia, ut etiam sint de Ecclesia.

Apoc. 14. 15.

Isa. 3. 13.

y Diaboli.

sem : & tempore messis dicam messoribus, Colligite primū zizania, & ligate ea in fasciculos, ad exurendum ea : triticum verò cogite in horreum meum.

31 || Aliam parabolam proposuit eis dicens, 5 Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptum quispiam seminavit in agro suo.

32 Quod minimum quidem est omnium seminum : quum autem excreuerit, maximum est olerum, & fit arbor : adeò ut veniant volucres cœli, & nidulentur in ramis ipsius.

33 || Aliam parabolam loquutus est eis, dicens, Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ : satis tribus, usquequò fermentaretur tora.

34 Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbam : || & absque parabola nihil loquutus est eis :

35 Ut compleretur quod dictum fuit per Prophetam, dicentem, || 1 Aperiam per parabolam os meum : eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.

36 Tunc dimissa turba, venit domum Iesus : & adierunt eum discipuli eius, dicentes, 1 Ediffere nobis parabolam zizaniorum 2 agri illius.

37 6 Ipse verò respondens, dixit eis, Qui seminat bonum semen, est Filius hominis.

38 Ager autem, est mundus : bonum verò semen, sunt 7 filij regni, zizania verò, sunt filij illius y Mali.

39 Inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus : || messis verò, consummatio seculi est, messores autem, Angeli sunt.

40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exurantur : ita erit in consummatione seculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos suos, qui colligent

colligent ex ipsius regno omnia ² offendicula, & eos qui ^a faciunt iniquitatem:

42 Projicientque eos in ^b fornacem ignis: illic erit fletus, stridorque dentium.

43 || Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

44 ⁷ Rursus, simile est regnum cœlorum thesauro occultato in agro: quem inuentum, homo occultauit, & præ gaudio quod accipit ^c ex eo, ^d subducit sese, & omnia quæ habet vendit, emitque agrum illum.

45 Rursus, simile est regnum cœlorum cuiuspiam negotiatori, quærenti pulchras ^e margaritas:

46 Qui inuenta quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & emit eam.

47 ⁸ Rursum, simile est regnum cœlorum saginæ iactæ in mare, & quæ ex ^f omni rerum genere coegit:

48 Quam impletam *piscatores* subduxerunt in litus: & sedentes collegerunt quæ bona sunt, in vasa, ^g putria verò foras abiecerunt,

49 Ita erit in consummatione seculi: ^h prodibunt Angeli, & ⁱ separabunt malos è medio iustorum:

50 Projicientque eos in caminum ignis: illic erit fletus & stridor dentium.

51 ⁹ Dicit eis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.

52 Ipse verò dixit eis, Propterea omnis ^k Scriba edoctus in regno cœlorum, similis est cuiuspiam patrifamiliæ, qui profert è thesauro suo noua & vetera.

⁷ Quanta sint opes regni cœlestis, paucissimi intelligunt: nec fit quisquam earum particeps, nisi qui aliarum omnium rerum iactura illas redimit.

Sap. 3. 7.

Dan. 12. 3.

⁸ Multi sunt in Ecclesia, qui tamen non sunt ex Ecclesia, ac proinde tandem eiciuntur. Sed plena ista repurgatio, in ultimum illum diem differtur.

⁹ Sedulos esse oportet, quos non solum sibi sapere, sed etiam alijs Dei sapientiam dispensare necessesse est.

² Metonymia, i. eos qui designant turpia, & alijs nocentia facinora.

^a *Supr. 7. 33.*

^b *Hebr. ardētē.*

^c *Reperto.*

^d *Clam discedit.*

^e *Supr. 7. 6. f* Quæ colligit res varias. ^g Qualia multa è mari fundo una cum piscibus eruntur, vt sunt muscus & alga. ^h Missi à Domino. ⁱ Tanquam ad certum finem destinatos, malos siquidem, mori secunda, electos visa. ^k *Supra 2. 4.*

Cap. XIII.

E V A N G E L I V M

Mar. 6. 1.

Luc. 4. 16.

30 Homines

nō sola igno-

rancia peccāt,

sed vltro sibi

accersunt of-

fendicula, ne

obsequantur,

Deo vocanti

idq; certa cū

eorū perniciē.

Ioh. 6. 42.

Mar. 6. 4, Luc.

4. 24, Ioh. 4. 44.

1 Nauiganit.

m In Nazareth.

n Sup. 7. 28.

o Sup. 11. 6.

p Sup. 7. 22.

53 Et factum est quum finisset Iesus parabolas istas, ¹ soluit illinc.

54 || ¹⁰ Et quū venisset in ^m patriā suam, docuit eos in synagoga eorum *aded* vt ⁿ percellerentur, ac dicerent, Vnde huic sapientia ista & virtutes?

55 Nōne iste est ille fabri filius? nōne mater eius dicitur Maria, || & fratres eius Iacobus & Ioses & Simon & Iudas?

56 Et sorores eius nōne omnes apud nos sunt? vnde igitur isti hęc omnia?

57 Et offendebantur in ^o eo. Iesus autem dixit eis, || Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & domo sua.

58 Neque ^p edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

C A P. X I I I I.

1 Herodis indicium de Iesu. 3 Iohannes quare vinctus. 10 Capite truncatur. 13 Secedit Iesus. 18 De quibus panibus, &c. 23 Orat Christus. 24 Apostoli iactati sunt. 27 Fides. 30 Petrus periclitatur. 36 Fimbria vestimenti.

C A P. X I I I I.

Mar. 6. 14.

Luc. 9. 7.

1 In Iohanne

exemplum for-

titudinis inui-

tiæ, quod om-

nes fidi Verbi

ministri imi-

tentur: in He-

rode, exemplū

tyrannicę va-

nitatis, super

bie, ac iequitę,

aulicę deniq;

conscientiæ,

& miserabilis

eorum serui-

tutis, qui sese

voluptatibus

semel dederunt

in Herodiade

& eius

filia, exemplum

meretriciæ lasciu-

iæ, & fœminæ

crudelitatis.

a Seruis. b Per virtutes intelligit vim illam & facultatem, non autem ef-

festa, vt antea sepi.

1 **I**N || ¹ illo tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam de Iesu.

2 Et dixit ^a pueris suis, Iste est Iohannes ille Baptista: ipse surrexit à mortuis, & propterea ^b virtutes agunt in eo.

3 || Nam Herodes prehenderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui.

4 Dicebat enim ei Iohannes, Non licet tibi eam habere.

5 Et quum vellet eum occidere, timebat tur-

bam,

bam, || quodd eum haberent vt Prophetam.

6 Quum autem agerentur natalitia Herodis, saltauit filia Herodiadis^c in medio: & placuit^d Herodi.

7 Vnde cum iureiurando spondit^e se datum ei quicquid petijset.

8 Illa verò^e producta à matre sua, Da mihi (inquit) hic in patina caput Iohannis Baptistæ.

9 Et contristatus est Rex: sed propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, iussit dari.

10 Et misso carnifice decollauit Iohannem in carcere.

11 Et allatum est caput eius in patina, datumq; est puellæ: & ipsa obtulit matri suæ.

12 Tunc accesserunt discipuli eius, & sustulerunt corpus, idq; sepelierunt: & venientes renuntiauerunt Iesu.

13 || Quum autem hoc audisset Iesus, secessit illinc in nauigio in desertum locum priuatim: & quum audisset turba, pedibus sequuta est eum ab vrbibus.

14 Et egressus Iesus vidit multam turbam: & misericordia commotus est erga eos, sanauitq; eorum ægrotos.

15 || Quum autem serum diei esset, adierunt eū discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & tempus iam præterijt: dimitte turbam vt abeat in vi-
cos, & emant sibi escas.

16 Iesus autem dixit eis, Non habent necesse abire: date eis vos quo vescantur.

17 Ipsi vero dicunt ei, Non habemus hic nisi quinq; panes & duos pisces.

18 Ipse autem dixit, Adferre mihi eos huc.

19 Et iussa turba per^g herbas discumbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piscibus, cit. ^h Inducta vel persuasa. ^f Ex animo, id est, corde. ^g Per gramina.

Mar. 6. 17,
Luc. 3. 19,
infra, 21. 26.

2 Christus
quinque pani-
bus & duobus
pisciculis ma-
ximam turbam
reficiens, ostē-
dit nihil defu-
turum ijs qui
regnum Dei,
postpositis om-
nibus, quæ-
runt.

^c Palam & pu-
blicè.

Mar. 6. 32,
Luc. 9. 10.

Mar. 6. 33, Luc. 9.
12, Ioh. 6. 3.

^d Tres fuerunt
Herodes, primus
filius Antipatri,
qui Ascalonius
etiam dicitur,

quo regnante na-
tus est Christus,
cuius iussu inter-
fecti sunt pueri:

^e Alter dicitur
Antipas, Magni
filius, matre Mal-
thaca seu Mar-
taca, qui Tetra-
rcha dicitur esse, cui
auctum fuit im-
perium, Archi-
lao Viennam in
Gallia relegato.

^f Tertius Acrippa
Magni nepos, ex
Aristobulo, qui
Iacobum interfe-
cit.

3 Nauigādum ^b suspiciens in cælum, ⁱ benedixit: & quum fregisset dedit discipulis panes, discipuli verò turbæ.

20 Et comederunt omnes, & saturati sunt: stuleruntq; quod superfuerat fragmentorum, duodecim ^k cophinos plenos.

21 Qui autem ederant, fuerunt viri quasi quinque mille, absque mulieribus ac puerulis.

22 Et statim coëgit Iesus discipulos suos inscendere in nauigium, & præire sibi in ripam vltiorem, ^l dum dimitteret turbam.

23 Dimissa igitur turba, ascendit in montem priuatim, ad orandum. || Quum autem serum diei esset, solus erat illuc.

24 3 Nauigium verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

25 Quarta autem noctis ^m vigilia abiit ad eos Iesus, ambulans super mare.

26 Et eo viso super mare ambulante, discipuli turbati sunt, dicentes, ⁿ Spectrum est: & præ metu clamarunt.

27 Sed statim loquutus est eis Iesus, dicens, Cōfidite: ego sum, ne timete.

28 4 Respondens autem ei Petrus, dixit, Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.

29 Ipse verò dixit, Veni. Et quum descendisset è nauigio Petrus, ambulauit super aquas, vt veniret ad Iesum.

30 0 Videns autem ventum validum, timuit: & quum cœpisset demergi, clamauit, dicēs, Domine, serua me.

31 Statim verò Iesus, extenta manu, apprehendit eum, dicitque ei, O exigua fide prædite, quid dubitasti?

ⁿ Spectrum seu phantasma est ad quod animus attrahitur specie inani, quem videre sibi aliquid videtur, quod re ipsa nihil est. ^o Animaduertens, translatio à corpore ad animum.

32 Et quum essent ingressi nauigium, quicuit
ventus.

33 Qui autem erant in nauigio, venientes ado-
rauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

34 || Et quum traiecissent, venerunt in terram
? Genezaret.

35 ^s Et quum agnouissent eum viri loci illius,
miserunt in totam circumiacentem regionem il-
lam, & obrulerunt ei omnes malè affectos.

36 Et precabantur eum, vt solùm tangerent
fimbriam ^q pallij ipsius, & quotquot tetigerunt,
^r seruari sunt.

Galilæa & Tyberiadis dicitur: vnde nomen datum regioni.
^r Amorbo.

C A P. X V.

3 Mandata & doctrina hominum. 13 Scandalum.
13 Plantatio qua eradicatur. 14 Caci cacos ducentes.
18 Cor. 23 Chananaa. 26 Panis filiorum. Catelli.
28 Fides. 32 4000. hominum satiantur. 36 Gra-
tiarum actio.

C A P. XV.

Marc. 7. 1.

1 **T**Vnc || ^r accedunt ad Iesum Ierosolymitani
quidam Scribæ & Pharisei, dicentes,

2 Quare discipuli tui transgrediuntur tradi-
tionem seniorum? ^a non enim lauant manus suas
quum ^b edant panem.

3 ^a At ille respondens dixit eis, Quare & vos
transgredimini mandatum Dei per traditionem
vestram?

4 Nam Deus mandauit dicens, || ^c Honora
patrem tuum & matrem, &, || Qui maledixerit pa-
tri aut matri, ^d morte moriatur.

1 Nulli ple-
runque auda-
ciores Dei cõ-
reptores, quã
quos Deus
suos nomo-
phyllacas con-
stituit.

Exo. 20. 13, & 31

17, deut. 5. 16,

ephe. 6. 2.

Exod. 21. 17, leui.

20. 9. pro. 20. 20.

3 Arguitur sa-

crilega eorum audacia in corrupendis Dei mandatis, idque pietatis
obtentu, & legum condendarum autoritate vsurpanda.

^a Qua à maioribus sunt quasi de manu in manum tradita, vel qua approbata
sunt a senioribus, penes quos erat eccl-^sia gubernatio. ^b Cibum comedant, heb.

^c Honoris nomine, intelligitur officij orme genus, quod à liberis parentibus debetur.
^d Absque ulla spe veniæ moriatur.

Summa vestis.

3 Idem dam-
nantur simula-
tionis & super-
stitutionis, quod
in rebus exter-
nis constituât
regnum Dei.

Esā. 29. 13.

Marc. 7. 17.

4 Christus do-
cet non esse ne
in rebus qui-
dē medijs fo-
uendam falso-
rum doctorum
hypocrisin,
qui animabus
nostris ludāt,
& causam non
esse cur eorum
vocatio ordi-
naria nobis
perstringat o-
culos: alioqui
nos vnā cum
illis peritu-
ros.

Iohan. 15. 8.

Luc. 6. 39.

Marc. 7. 17.

e Sensus est,
Quicquid tēplo
donauero, cedit
in rem tuā, per-
inde enim est ac si
tibi dederō, quia
(ut Pharisei no-
stri temporis lo-
quantur) erit tibi meritorium. Nam hac specie religionis, illi ad se transferebant
omnia, quasi qui templo donasset, filij officium impleuisset. f Ad verb. spo-
liasti omni imperio & autoritate, quantumquidem in vobis fuit: nam alioquin
iuncto mundo & Satana, stant praecepta Dei in Ecclesia ipsius g Ad verbum,
communem reddit, id est, profanum: Hebraei enim commune, id est, cuius usus est
vulgari, profanum vocant, quod promiscuo usu velut inquinatum est. h Dux
fuerit itineris.

5 Vos autem dicitis, ^c Quicumque dixerit pa-
tri aut matri, Donum quodcunque à me erit, tibi,
proderit, etiamsi nequaquam honorauerit patrem
suum, aut matrem suam, *insons erit.*

6 Et ^f irritum fecistis mandatum Dei per tra-
ditionem vestram.

7 ³ Hypocritæ, benè de vobis prophetauit
Esaias, dicens,

8 || Appropinquat mihi populus hic ore suo,
& labijs me honorat: cor autem eorum procul
abest à me.

9 Sed frustra me colunt, docentes doctrinas
quæ sunt mandata hominum.

10 || ⁴ Et aduocata turba, dixit eis, Audite &
intelligite.

11 Non quod ingreditur in os, ⁸ polluit ho-
minem, sed quod egreditur ex ore, hoc polluit
hominem.

12 Tunc accedentes discipuli eius dixerunt
ei, Nosti Phariseos audito sermone isto offensos
fuisse?

13 Ipse verò respondens dixit, || Omnis plan-
ta quam non plantauit Pater ille meus cælestis, e-
radicabitur.

14 Sinite eos: || duces sunt cæci cæcorum. porro
si cæcus cæco ^h præierit, ambo in foueam cadent.

15 || Respondens autem Petrus dixit ei, Edisse-
re nobis parabolam istam.

16 Iesus autem dixit, Adhuc & vos sine intelli-
gentia estis?

Nam hac specie religionis, illi ad se transferebant
omnia, quasi qui templo donasset, filij officium impleuisset. f Ad verb. spo-
liasti omni imperio & autoritate, quantumquidem in vobis fuit: nam alioquin
iuncto mundo & Satana, stant praecepta Dei in Ecclesia ipsius g Ad verbum,
communem reddit, id est, profanum: Hebraei enim commune, id est, cuius usus est
vulgari, profanum vocant, quod promiscuo usu velut inquinatum est. h Dux
fuerit itineris.

17 Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eijci?

18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

19 || Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonio, obreftationes.

20 Hæc sunt quæ polluunt hominem: illotis autem manibus vesci, non polluit hominem.

21 || Egressus illinc Iesus recessit ^k in partes Tyri & Sidonis.

22 Et ecce, mulier ^l Chananæa à finibus illis egressa, clamauit, dicens ei, Miserere mei Domine, Fili David: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23 ^s Ille verò non ^m respondit ei quicquam. Tunc accedentes discipuli eius rogarunt eum, dicentes, Dimitte eam: nam clamat post nos.

24 Ipse verò respondens dixit. || Non sum misus nisi ad oues perditas ⁿ domus Israël.

25 Illa autem venit, & adorauit eum dicens, Domine, ^o succurre mihi.

26 Ipse verò respondens, dixit, Non est bonum accipere panem liberorum, & obijcere catellis.

27 Ipsa autem dixit, Etiam Domine. Etenim catelli vescuntur micis quæ cadunt è mensa domitorum suorum.

28 Tunc respondens Iesus, dixit ei, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi vt vis. Et sanata fuit filia eius ab eo momento.

29 ⁶ || Et digressus illinc Iesus venit iuxta mare Galilææ: & quum ascendisset in montem, sedit illic.

30 Tunc adiit eum turba multa, habens secum

5 Quod Christus interdum conuiuet ad sanctas etiam preces, suæ gloriæ studio & nostro bono facit.

Gene. 6.5. & 8.21.

Mar. 7.34.

6 Christus, vbi etiam cõtemnitur, tamen non desinit esse benedictus, & in medio luporum, ouile suum congregat & fouet. Supra 10.6.

i Hic legitur à Græci, blasphemia, sumitur tamen hoc loco pro calumnijs in proximum sparsis.

k Regiones vicinas Tyro & Sidoni, id est, ea parte quæ Palestina vergeat ad Phœniciam, & mare Syriacum. Mar. 7.31.

l Ex Chananæorum stirpe, qui in Phœnicia habitabant.

m Ne verbum quidem respondit. n Gentiis Israelitica, quæ diuisa quidem erat in tribus sed quæ ab una domo egressa sunt. o Ad verbum, ad vocem aliquid accurrere iuvandi gratia.

Esa. 35. 5.

7 Christus re-
petito miracu-
lo, confirmat
se nunquam
defuturum iis
qui etiam per
deserta ipsum
sequuntur.

Marc. 8. 1.

p Quibus mem-
bra erant debili-
tata paralyti, vel
naturæ. postea e-
nim opponitur,
sanos. Sic autem
solitus est sanare
Christus, ut mē-
bra debilitata sa-
natis restitueret
quæ tamen alio-
qui difficile illi
non fuerit pedes
aut manus ijs da-
re qui illis mem-
bris carerent.

q Vide sup. 9. 36.

r A meo latere
non discedunt.

s Ad verb. resus.

pinent sese, veluti remiges adducentes remos.

1 Sporta est vasis textilis genus.

C A P. X V I

CAP. XVI.

Marc. 8. 11.

1 Oprimè cō-
uenit aduersus
Christū inter

impios alioqui dissidentes: sed iisdem inuitis Christus triumphat.

a Vt experirentur ecquid hoc posset præstare quod petebant, sed malo animo ipsi
insurgente, nempe quod sperarent se reperturos aliquid in eo, unde iusta reprehen-
sionis occasionem arriperent: vel impellente eos dissidentia aut curiositate, quibus
modis dicitur tentari Deum, i. ad iracundiam provocari, quasi velint homines cum
eo certare.

|| claudos, cæcos, mutos, p mancos, & alios multos:
& abiecerunt eos ad pedes Iesu: & sanauit eos.

31 Adeò vt turba mirata sit, quum videret mu-
tos loquentes, mancos sanos, claudos ambulantes,
cæcos videntes: & glorificauerunt Deum Israël.

32 || 7 Iesus autē aduocatis discipulis suis dixit,
q Cōmoueor misericordia erga turbā, quia iam tri-
duū r permanēt apud me, & nō habēt quo vesan-
tur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiāt in via.

33 Tunc dicunt ei discipuli eius, Vndē nobis in
deserto tot panes vt saturemus turbam tantam?

34 Dicit igitur eis Iesus, Quot panes habetis?
Illi autem dixerunt, Septem, & paucos pisciculos.

35 Tunc iussit turbam r discumbere humi.

36 Et acceptis septem illis panibus ac piscibus,
quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis
suis: discipuli verò turbæ.

37 Comederuntque omnes, & saturati sunt: &
sustulerunt quod superfuerat fragmentorū septem
r sportas plenas.

38 Erant autem qui comederant, quatuor mille
viri, absque mulieribus & puerulis.

39 Tunc dimissa turba inscendit in nauigium:
venitque in fines Magdala.

4 Signum Iona. 6 Fermentum Phariseorum. 12 Pro do-
ctrina 13 Opinio populi de Christo. 17 Fides à Deo. 18
Petra. 19 Claves. 21 Prædicat Christus mortem suam.

24 Abnegatio sui, & crux. 25 Perdere animam.

ET || 1 quum accessissent Pharisei & Saddu-
cæi, a tentantes rogarunt eum vt signum ē

cælo ipsis ostenderet.

2 Ipse verò respondens dixit eis, Quando serum est dici, dicitis, Serenitas *eris*: rubet enim cælum.

3 Et manè, Hodie *eris* tempestas: rubet enim cælum triste. Hypocritæ,^b faciem quidem cæli notis discernere, signa verò temporum non potestis?

4 || Natio mala & adultera signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi || signum^d illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abiit.

5 ||² Et quum venissent discipuli eius in ulteriore ripam, obliti fuerant sumere panes:

6 Iesus autem dixit eis, Videte & caute à fermento Phariseorum & Sadduceorum.

7 Ipsi verò disceptabant inter se, dicentes, Panes non sumpsimus.

8 Id autem quum^e nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis inter vos, exigua fide præditi, quòd panes non sumpstistis?

9 Nondùm intelligitis neq; meministis ||^f quinque illos panes *hominum* quinquies mille, & quot cophinos acceperitis?

10 Neque septem illos panes || quater mille *hominum* & quot sportas acceperitis?

11 ||⁸ Quomodo non intelligitis me non^h dixisse vobis de pane, vt caucretis à fermento Phariseorum & Sadduceorum?

12 Tunc intellexerunt eum non dixisse vt cauerent à fermento panis, sed à doctrina Phariseorum & Sadduceorum.

13 ||³ Quum venisset autem Iesus in partes *Cæsaræ*, quæ dicuntur Philippi, interrogauit disci-

3 Vitandi falsi doctores.

3 Christus varijs quidem est hominum iudicijs obnoxius, sed nihilominus à suis agnoscitur.

Supra. 12. 34.

Ioh. 2. 1.

Mar. 8. 14.

Luc. 12. 1.

b. Hebr. facies est externa species, & quasi verum omnium vultus.

c. Supra. 12. 34.

d. Articulus ce- lebritatem facti indicat.

Supra. 14. 27.

Ioh. 6. 9.

e. Non ex alijs sed vi sua diminutatis.

Supra. 15. 34.

f. Tot numero panibus, quinq; millia hominum satiatos fuisse.

g. Interrogatio cum admiratione coniuncta.

Mar. 6. 27.

Luc. 9. 13.

h. Dicere, pro iubere. Hebr. i. Dua fuerunt Cæsarae, una Stratonis ad mare Mediterraneum, ab Herode magnifice extructa in honorem Octauij, altera Philippi Herodi Magni ex Cleopatra filij Tetrarchæ in honore Tyberij, ad radices Libani, Iosaph. libro decimoquinto.

4 Fides à gratia est, non, à natura.

5 Ea demùm est vera fides, quæ Christum confitetur, cuius etiam virtus est inuicta.

Iohan. 6. 69.

6 Ministerij ecclesiastici auctoritas cælestis.

Iohan. 1. 43.

7 Prius discendum est quàm docendum.

Iohan. 3. 0. 23.

8 Aduersus crucis offendiculum tempestiue præparandi sunt omnium animi.

k Per appositionem.

l Quod suspicatus est Herodes, supr. 14. 9. m Fili. n Hoc dicto significatur naturalis hominis procreatio in terris, ipsa creata natura non extincta, sed per peccatum deformata: sensus ergo est, Ista patefactio non est humana atque terrena intelligentia: sed demonstrationis diuina & cælestis. o Iesus Syriacè est loquutus: itaque non est usus æronomine Petri & petra, usus est enim utrobique nomine Cæpha: Sed qui Gracè scripsit, discrimine terminationis, voluit Petrum qui pars est adificij, a Christo petra, i. fundamento distinguere, vel Petrum à fidei confessione quæ Ecclesia est communis, quod veteres testantur: Sic enim Theoph. Ea confessio quam es confessus, fundamentum futurum est credentium. p Aduersary Ecclesia comparantur regno munito, itaque per portas intelliguntur ciuitates munitæ consilio & propugnaculis. Sensus est, Quicquid consilio vel viribus potest Satan, Sic Paulus 2. Corinth. 10. 4. vocat munitiones. q Metaphora sumpta ab æconomis, qui clauis gerunt: describitur ministrorum verbi potestas, ut Esai. 22. 22. illa autem potestas communis est omnibus ministris, infra, 18. 18. Itaque ministerium Euangelicum ritè dici potest, clauis regni cælorum. r Ligantur quorū peccata retinentur, illi cælum clauditur, nempe quod fide non recipiant Christum: contra quàm beati sunt, quibus cælum apertum est, qui Christum amplexi, ab eo liberantur, & fiunt illi cohæredes.

pulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse, k Filium hominis?

14 Illi verò dixerunt, Alij quidem I Iohannem Baptistam, alij verò Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

15 Dicit eis, Vos autem quem me dicitis esse?

16 || Respondens verò Simon Petrus, dixit, Tu es Christus ille Filius Dei viuentis.

17 4 Tunc respondens Iesus, dixit ei, Beatus es Simon m Bar-ionæ: quia n caro & sanguis hæc non retexit tibi, sed Pater meus qui est in cælis.

18 5 || Sed & ego tibi dico, tu es o Petrus, & super hanc petram ædificabo meam Ecclesiam: & portæ inferorum non superabunt eam.

19 6 || Et tibi dabo a clauis regni cælorum: & quicquid r ligaueris in terra, erit ligatum in cælis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cælis.

20 7 Tunc interdixit discipulis suis, vt nemini dicerent ipsum esse Iesum illum Christum.

21 8 Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, oportere se abire Ierosolymam, & multa

pati à Senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die suscitari.

22 Et prehensum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23 At ille conuersus dixit Petro, Abscede à me satana, scandalo es mihi: nam non sapis quæ sunt Dei, sed quæ sunt hominum.

24 ¶ Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

25 ¶ Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam.

26 ¶ Quid enim prodest cuiquam si totum mundum lucratus fuerit, anima verò sua multetur? aut quam dabit quisquam compensationem animæ suæ?

27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat cum gloria Patris sui cum Angelis suis: & tunc reddet vnique secundum facta eius.

28 ¶ Amen dico vobis, sunt quidam ex ijs qui hîc adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint Filium hominis venientem in regnum suum.

9 Aduersus præposterum zelum.

10 Nulli peius sibi consulunt, quàm qui sese suprâ Deum amant.

Suprà, 10. 38, mar. 8. 34, luc. 9. 23. & 14. 27.

Suprà, 10. 39, mar. 8. 35, luc. 9. 24, & 17. 33.

iohan. 12. 25.

Mar. 8. 36, luc. 9. 25.

f Dignitatù erat non atati nomen: eos designat penes quos erant iudicia, qua Hebrai vocabulo Sanhedrim vocabant: ij sunt, quos à senio Senatores Latini vocant.

Psal. 61. 12, rom. 2. 6.

Marc. 9. 1, luc. 9. 17.

t Manus prehensum seduxisset, vt solent familiarius aliquid dicturi. u Satan, id est, aduersarius, per antonomasiam Hebrai dicitur qui Græci Diabolus, id est, calumniator, vel tentator: sed tribuitur ijs qui malitia vt Iudas, Iohan. 6. 70. vel leuitate aut arrogantia Dei voluntati resistunt. x Eo verbo significatur Petrum falsa de se persuasionem peccasse. y Vitam suam hebr. vel synecdochicòs, seipsum. z Suprà, 10. 39. a Seipsum lucrificerit: Sensus est, eos qui sui seruandi causa Christum abnegant, non modò lucrum non faciunt, quod captant, sed etiam eius rei quam seruata esse volunt, id est, suipsius iacturam faciunt, quod est damnum omnium maximum: contra verò qui pro Christo mori non dubitant. b Seipsum perdat, vt Luc. interpretatur. 9. 25. c Qua sese redimat. d Suprà, 6. 29. e Per regnum intelligenda est gloria ascensionis, & qua illam sequuta sunt, Ephes. cap. 4. vers. 10. vel predicationem Euangelij, Marc. 9. 1.

CAP. XVII.

CAP. XVII.

Mar. 9. 2,
Luc. 9. 27.

1 Christus sic
est humilis in
Euangelio, vt
interea sit celi
& terræ Do-
minus.

a Lucas octo dies
numerat, in qui-
bus primum &
ultimum Mat-
thæus interme-
dios.

b In aliam for-
mā est mutatus.

c Hebr.

Supra, 3. 17,
1. pet. 2. 17.

d Articulus Ie-
sum à reliquis fi-
lijs distinguit: Ille
enim natura Fi-
lius est, nos ado-
ptione, ideo pri-
mogenitus dici-
tur inter fratres,
quia licet ipso in
re sit vnicus, prin-
ceps tamen est in-
ter multos, qua-
tenus est fons ado-
ptionis ac caput.

e Heb. proni ado-
raverūt, Sup. 2. 11.

Malach. 4. 5,
supra, 11. 14,
mar. 9. 11.

f Quod vidis-
sent, alioquin pro-
prie de ijs dicitur
horama, quod
per quietem som-
ni cernitur.

1 Transformatio Christi. 5 Audiendus Christus.
11 Elias. 13 Iohannes Baptista. 17 Infidelitas A-
postolorum. 20 Fidei vis. 21 Oratio, & Ieu-
nium. 22 Christus passionem suam predicat. 24 Tri-
butum soluit.

1 S||Exto ¹a verò post die accepit Iesus Pe-
trum ac Iacobum & Iohannem fratrem e-
ius, & subducit eos priuatim in montem subli-
mem.

2 ^b Transformatusq; est coram eis, & splen-
duit facies eius vt sol: vestimenta autem eius fa-
cta sunt alba vt lux.

3 Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias,
cum eo colloquentes.

4 ^c Respondens autem Petrus dixit Iesu, Do-
mine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic
tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Elize
vnum.

5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida in-
umbravit eos: & ecce vox è nube, dicens, ||Hic est
Filius ^d ille meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum
audite.

6 Et quum hæc audissent discipuli, ^e ceciderūt
in faciem suam, & timuerunt vehementer.

7 Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixitq;
Surgite, & ne timete,

8 Sublatis autem oculis suis neminem vide-
runt, nisi Iesum solum.

9 Et quum descenderent de monte, manda-
uit eis Iesus, dicens, Nemini dixeritis hanc ^f visio-
nem, vsquequò Filius hominis à mortuis resurgat.

10 Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, di-
centes, Quid igitur Scribæ dicunt, || oportere vt
Elias primum veniat?

11 Iesus autem respondens dixit eis, Elias qui-
dem veniet primum, & restituet omnia.

12 Sed dico vobis Eliam iam venisse:quem non agnouerunt, sed fecerunt ei quæcunq; voluerunt: ita futurum est vt & Filius hominis patiat^r ab eis.

13 Tunc intellexerunt discipuli eum de Iohanne Baptista, hæc sibi dixisse.

14 ² ¶ Et quum venissent ad turbam, adiit eum quidam, ³ accidens ei ad genua.

15 Et dicens, Domine, miserere filij mei, quoniam lunaticus est, & malè afficitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec eum poterunt sanare.

17 Respondens autem Iesus, dixit, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero vobiscum? quousque tandem ¹ tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Et obiurgauit dæmonium Iesus, exiitq; illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

19 ³ Tunc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerunt, Quare nos non potuimus illud eicere?

20 Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram. ¶ amen quippè dico vobis, si habeatis fidem quantulū est granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil impossibile erit vobis.

21 ⁴ Hoc verò genus dæmoniorum non egreditur nisi per ^k precationem & ieiunium.

22 ⁵ ¶ Versantibus autem ipsis in Galilæa, dixit eis Iesus, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

23 Et trucidabunt eum, sed tertio die suscitabitur: Et contristati sunt vehementer.

24 ⁶ Quum autem venissent Capernaum, ve-

3 Indigni quidem sunt homines Christi beneficentia, sed ipse nihilominus eos respicit.

Mar. 9.17,
Luc. 9.37.

3 Dissidentia interruptit diuinorum beneficiorum cursum.

4 Remedium aduersus dissidentiam.

5 Magis ac magis præparandi sunt animi nostri aduersus crucis offendiculum.

Luc. 17.6.

6 Christus vltro sese Cæsaris edictis subiiciens, ostendit ciuiles politias Euangelij doctrina minime aboleri.

Infra, 20.17,

Mar. 9.31,

Luc. 9.44.

g Supplicatium morte.

h Qui tertius luna temporibus committali morbo,

aut alio genere morbi laborant:

hoc tamen loco ita accipiendum est, vt ad morbum naturalem intelligamus accessisse diabolicum furorem. i Sustinebo vos. k Vt intelligatur attentio & diligentia precationis ardens, qua extra sobrietatem esse nequit.

l Non negat, sed interrogat.

m Soluere debet.

n Qui viginti annos essent nati ad quinquagesimum, pendebant sicli sanctuarij dimidium, Exo. 30.

13. Hoc erat didrachmon Atticum, quod Indæ subacta exegerunt Romani.

o Per filios non subditos qui tributum soluebant, sed naturales filios intellige.

nerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixeruntq; Magister vester^l non^m soluitⁿ didrachma?

25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum, præuenit eum Iesus, dicens, Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa aut censum? o à filiis suis, an ab alienis?

26 Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Iesus, Nèpè igitur liberi sunt filij.

27 Sed ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum: & cum piscem qui p ascenderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies q statèrem: acceptum illum da eis pro me & pro te.

p Ad hamum. q Stater erat tetradrachmus, id est, quatuor drachmarum.

C A P. XVIII.

C A P. XVIII.

Mar. 9. 33,

Luc. 9. 46.

1 Submissio animi, vera ad excellentiam via.

2 Fratrum quantumvis abiectionum summa nobis habenda ratio. Qui secus fecerit, graues pœnas dabit.

Infr. 19. 14,

1. cor. 14. 20.

a Puerum as ate.

b Hebr. respue-
ritis.

Mar. 9. 42,

Luc. 17. 1.

c Lapis quo fruges moluntur.

1 Maximus in regno Dei. 5 Suscipere puerulum. 6 Scandalizare. 7 Scandala. 9 Oculi erutio. 10 Angeli. 12 Omnia perdit. 15 Correptio. 17 Excommunicatio. 21 Fratri resipiscenti semper parcendum. 23 Parabola Regis conferentis rationem cum seruū suū.

1 EO|| ipso tempore adierunt Iesum discipuli, edicentes, Quisnam maximus est in regno cælorum?

2 1 Et quum aduocasset a puerulum Iesus, statuit eum in medio eorum.

3 || Et dixit, Amen dico vobis, nisi b conuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cælorum.

4 Quisquis igitur demiserit seipsum sicut est puerulus iste, is est maximus ille in regno cælorū.

5 Et quisquis exceperit aliquem puerulum talem in nomine meo, me excipit.

6 2|| Quisquis autem offenderit aliquem ex paruis istis qui in me credūt, præstiterit ei vt suspēdatur mola c afinaria in collo eius, ac demergatur in pro-

in profundo maris.

7 ³ Vt mundo ab offendiculis, necesse est enim vt eueniant ^d offendicula: veruntamen vt homini illi per quem offendiculum euenit.

8 || Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu ^e offendas, excinde ea, & abijce abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mancum *potius*, quàm duas manus vel duos pedes habentem conijci in ignem æternum.

9 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abijce abs te: bonum est tibi ^f luscum ingredi in vitam, *potius* quàm duos oculos habentem conijci in gehennam ignis.

10 ⁴ Videte ne contemnatis aliquem ex paruis istis: || dico enim vobis, Angelos eorum in cœlis per omne *tempus* videre faciem Patris mei qui in cœlis est.

11 || Venit enim Filius hominis vt seruet quod perierat.

12 Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex eis, nōne relictis ipsis nonagintanouem, profectus in montes, querit eam quæ aberrauerat?

13 || Quod si acciderit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonagintanouem quæ non aberrarunt.

14 Ita non ⁵ vult Pater vester qui in cœlis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

15 ⁵ || Si verò peccauerit ^h in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipsum solum. si te audierit, lucratus es fratrem tuum:

16 Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc

3 Non potest quidem vir bonus nisi per media offendicula incedere, sed omnes præcidendæ sunt occasiones.

Supra 3. 30.

Mat. 9. 43.

4 Quo quispiam est infirmior, eo magis oportere illius salutem nobis curæ esse, Deus ipse suo exemplo nos docet.

Psal. 34. 7.

Luc. 19. 10.

Luc. 15. 4.

5 Studendum est faciendæ concordia, non autem vindicandæ iniuriæ.

^d Impedimenta quæ inferantur operibus bonis.

Grac. scandala, id est, ad quæ impingitur.

e Supra 5. 29.

Leuit. 19. 17.

eccle. 19. 13.

Luc. 17. 3.

iac. 5. 19.

^f Ad verbum

unoculum, qui natura vnum tantum habet oculum unoculus dici potest, seu qui altero captus oculo. ^g Ad verb. non est voluntas ante patrem vestrum. Hebr.

^h Si peccauerit ita, vt solus peccatum fratris nonis.

Deut. 19. 5.

Ioh. 18. 17.

1. Cor. 5. 9.

2. Cor. 13. 1.

3. Theff. 3. 14.

Heb. 10. 18.

1. Cor. 5. 9.

3. Theff. 3. 14.

Ioh. 30. 23.

6 Qui Ecclesie iudicium contemnit, Deum contemnit.

7 Implacabilem Deum experietur qui à fratribus quantumvis magnis multisque iniurijs provocati, non ignoscunt.

Luc. 17. 4.

Luc. 17. 4.

i Id est sermone ac testimonio: os enim aliquando sumitur pro sermone, Num. 3.

16. atque etiam pro tacito testimonio scilicet,

quum res per se loquitur, Infra. 21. 16. k Ratum firmumque. l Ad verb. non sit audire dignatus, vel audire dissimularit. m Agit non de quadam politia, sed de ecclesiastico conventu, nam postea addit ligandi & solvendi potestatem, qua ecclesia erat: respicit autem rationem sui temporis, quo penes seniores iudicium erat ecclesia, Iohan. 9. 22. item. 12. 42. item. 16. 3. apud quos supplicium erat à Synagoga eijci, velut apud nos excommunicari. n Profanus & à religione alienus. qui tales erant, Gentes ab Hebræis vocabantur, quorum sicut & publicanorum consuetudo fuzeretur. o Supr. 16. 19. p Translatio à corpore ad animum, nam ad cantum proprie refertur vox Græca, à symphonia derivata q Subducere rationem. r Ut sit insigne discrimen, memoratur ingens summa sexages centena millia aureorum coronatorum, & exigua decem aureorum, inter qua proportio emanescit.

vnum aut duos: || vt in ore duorum aut trium testimonium k stabile sit omne verbum.

17 6 Quod si n neglexerit eos audire, dic m Ecclesie: quod si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut quispiam || n ethnicus & quispiam publicanus.

18 Amen dico vobis, || quæcunque o ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cælo.

19 Rursum dico vobis, si duo ex vobis p consenserint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à Patre meo qui in cælis est,

20 Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorum.

21 7 Tunc adiens cum Petrus, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? an || vsque septies?

22 Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.

23 || Propterea simile est regnum cælorum regi qui voluit q conferre rationem cum servis suis,

24 Et quum cœpisset conferre, oblatu est ei quidam debitor r decies mille talentorum.

25 Quum autem is non posset hæc reddere, iussit cum dominus eius venundari, & uxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi debitum.

26 Procidens ergo seruus ille^f adorabat eum, dicens, Domine, differ iram erga me, & omnia tibi reddam.

f *Cinili adoratione, qua in Oriente eras frequens.*

27 Commotus autem misericordia dominus serui illius, dimisit eum, & mutuum remisit ei.

Ne indulgeas iracundia tua erga me, sic Deus macrothymos in sacris literis celebratur, id est, clemens & cohibens impetum animi, Psal. 86. 5. patiens & multa misericordia.

28 Egressus verò seruus ille, inuenit vnum ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & prehensum eum, suffocabat, dicens, Redde quod debes.

29 Procidens ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: sed abiens coniecit eum in carcerem, quousque redderet debitum.

u *Supr. 9. 36. x* *Premebat fauces illius, sem collum obstruebat.*

31 Quum autem vidissent conserui eius quæ facta fuerant, contristati sunt vehementer: & quum venissent, declararunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

32 Tunc eo aduocato dominus ipse dixit ei, Serue male, totum debitum illud remisit tibi, quia precatus es me:

33 Nonne oportuit & te misereri conserui tui, vt & ego tui misertus sum?

34 Tunc iratus dominus eius tradidit eum tormentibus, vsquequò redderet id omne quod sibi debebatur,

35 Ita & Pater meus cælestis faciet vobis, nisi remiseritis suo quisque fratri, ex cordibus vestris offensas eorum.

CAP. XIX.

Sanantur infirmi. 3. & 7. Libellus discessionis. 13 Eunuchi. 13 Puerni oblato. 17 Bonus Deus. Mandata seruanda. 21 Perfectus. 23 Dives. 26 Salus à Deo. 27 Relinquere omnia & Christum sequi.

CAP. XIX.
Mar. 10. 1.
a Traiecit à Galilæa in fines Iudææ.

ET || factum est, quum finijisset Iesus sermo-
Enes istos, soluit à Galilæa, & venit in Iudæam.

Cap. xix.

EVANGELIUM

¹ Indissolubile est coniugij vinculum, nisi ob scortationem.

² Non statim probat Deus quod ciuiles leges coguntur tolerare.

Gen. 1. 14.

Gen. 2. 24.

1. cor. 6. 16.

ephes. 5. 31.

Deut. 24. 1.

³ Pecuniare est continentie donum: ac proinde perpetue continentie legem ne sibi quidem potest quisque indicare.

Supra, 5. 32.

mar. 10. 11.

Luc. 16. 18.

1. cor. 7. 11.

^b Libellum mittere repudij, sup.

1. 19.

^c Ad verb. qui fecit, sub. hominem.

^d Exprimatur

vis Græci vocabuli,

quo significatur arctissima illa coniunctio viri & uxoris, quasi glutine cœmestorum. ^e Qui duo erant homines, fiunt velut unus homo, caro autem per Synecdochen pro toto homine seu corpore, Hebr. ^f Vide coniugium & coninges, quasi à iugo translatione facta. ^g Ratione vel causa vestra duritiei. ^h Legi scilicet politica, non morali. hac enim perpetua est regula diuina iustitia, illa sese aliquando ut regula Lesbia inflectit. ⁱ Hoc itaque tempore in adulteros laticulantes negligebantur: repudium enim non fuisset opus, si capitali supplicio diremptum fuisset matrimonium. ^k Ad verb. si ita est causa hominis cum muliere, id est si ita se res habet de viro & uxore, seu de coniugio. ^l Recipiunt & admittunt, sicut translatiue, locum aliquem angustum capere non posse multas res.

hunc

nes Iudææ, traiceto Iordane.

² Et sequuta est eum turba multa: sanauitque eos illic.

³ ¹ Tunc adierunt eum Pharisei, tentantes eum, & dicentes ei, Licetne homini ^b dimittere uxorem suam quauis ex causa?

⁴ Ille verò respondens dixit eis, Non legistis || ^c opificem ab initio fecisse masculum & foeminam?

⁵ Et dixisse, || Propterea relinquet homo patrem & matrem. & ^d agglutinabitur uxori suæ: & ^e qui duo fuerant, erunt vna caro.

⁶ Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro, quod ergo Deus ^f coniunxit, homo ne sciungat.

⁷ ² Dicunt ei, Cur ergo || Moses mandauit dare libellum discessionis, & eam dimittere?

⁸ Dicit eis, Moses ^g pro duritia cordis vestri ^h permisit vobis dimittere uxores vestras: cæterum à principio non fuit ita.

⁹ Dico autem vobis, || quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ⁱ ob scortationem, & aliam duxerit, eum mœchari: & qui dimissam duxerit, mœchari,

¹⁰ ³ Dicunt ei discipuli eius, ^k Si tale est negotium hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium.

¹¹ Ipse verò dixit eis, Non omnes ^l capiunt

hunc sermonem, sed quibus datum est.

12 Sunt enim ^m eunuchi qui ex matris utero nati sunt ita : & sunt eunuchi qui castrati sunt ab hominibus : & sunt eunuchi qui ⁿ seipso castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

13 ⁴ ¶ Tunc oblatis sunt ei pueruli ut manus eis imponeret, & precaretur : discipuli autem obiurgaverunt eos.

14 Iesus autem ait, Sinite puerulos, & ne prohibere eos ad me venire. talium est enim regnum cælorum.

15 Et quum imposuisset eis manus, profectus est illinc.

16 ⁵ ¶ Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam ?

17 Ipse verò dixit ei, Cur me dicis bonum ? nullus est bonus, nisi vnus, nempe Deus. Si vis autem ad vitam ingredi, serua mandata.

18 Dicit ei, Quæ ? Iesus autem dixit, ¶ Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non dices falsum testimonium.

19 Honora patrem, & matrem. Et, Diliges proximum tuum ut teipsum.

20 Dicit ei adolescens, Omnia hæc observaui à iuventute mea : quo adhuc deficior ?

21 Ait ei Iesus, ° Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, & da pauperibus : & habebis thesaurum in cælo : & veni, sequere me.

22 Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abiit contristatus. habebat enim bona multa.

23 Iesus autem dixit discipulis suis, ⁶ Amen dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cælorum.

⁴ Et si etiam infantes in gratuito Dei scdere comprehenduntur.

*Supra, 18.3,
mar. 10.13,
luc. 18.15.*

⁵ Et legem & seipso minime omnium norunt qui ex Lege salutem petunt.

*Mar. 10.17,
luc. 18.18.*

⁶ Diuites peculiari Dei dono egent, ut possint ex Satanæ tendiculis euadere.

Exod. 20.13.

^m Eunuchus nomen est generis, eius species sunt spadones, thlibia & castrati.

ⁿ Qui à coniugio abstinent, & continentiam servant, ex Dei scilicet dono.

^o Non verè responderat iuuenis se omnia mandata seruasse : ideò vera charitatis exemplo proposito, latentem in animo morbum indicat.

Cap. xx.

E V A N G E L I V M

7 Minimè perit quod Dei causa negligitur.

8 Non modò nihil iuuat, sed etiam valdè nocet, benè cœpisse, nisi quis ad extremū perseueret.

Mar. 10. 27,
Luc. 18. 28.

o Ad verb. leuior est laboris.
Luc. 22. 30.

p Theoph. cameli nomine, funem anchorarium intelligit, Caninius uero ex Thal. mudisti obseruat proverbialem esse locutionem, & cameli nomine animal intelligi.

Mar. 10. 31,
Luc. 12. 30.

q Regeneratio sumitur pro illa die, qua electi incipient nouam vitam viuere, illa est, cum animo & corpore fruuntur illa hereditate celesti. r Ad verb. quacumque tantis sunt.

24 Rursum uerò dico vobis, ° Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei introire.

25 His autem auditis discipuli eius perculsi sunt valdè, dicentes, Quis ergo potest seruari?

26 Intuitus autem eos Iesus, dixit eis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

27 7 || Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis?

28 Iesus autem dixit eis, Amen dico vobis, vos qui sequuti estis me, 9 in regeneratione, quum sederit Filius hominis in throno gloriæ suæ, || sedebitis etiam, vos, inquam, super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël.

29 Et quisquis reliquerit domos aut fratres, aut sorores, aut patrē, aut matrē, aut vxorē, aut liberos, aut agros, causa nominis mei, 1 cētuplicia accipiet, & vitam æternam hæreditatis iure possidebit.

30 8 || Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi, primi.

C A P. X X.

1 Operarij conducuntur in vineam. 15 Oculus nequam. 17 Passionem suam pradicat. 20 Zebedei filij. 22 Calix. 28 Minister noster Christus. 30 Caci duo.

C A P. X X.

1 Deus nemini obstrictus, quoscunque quandocunque libuit, vocat. Tantum dan-

da est opera vnicuique; ut ad metam in offenso cursu, nihil in alium vel in Dei iudicia curiosè inquirens, perueniat.

a Ad verbum, concentum habuit, translatio à musica symphonia. b De singulis in diem denarijs.

1 Simile 1 enim est regnum cælorum patrifamilias, qui exijt cum prima luce ad conducendos operarios quos mitteret in vineam suam.

2 2 Pactus autem cum operarijs b denario in

diem,

diem, misit eos in vineam suam.

3 Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quocunque iustum fuerit, dabo vobis.

5 Illi autem abierunt. Rursum egressus circa sextam & nonam horam, fecit itidem.

6 Circa horam autem ^c vndecimam egressus, inuenit alios stantes otiosos, ac dicit eis, Cur hic statis totum diem otiosi?

7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iustum accipietis.

8 Quum autem serum diei esset, dicit dominus vineę procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab ultimis vsq; ad primos.

9 Et quum venissent qui circa vndecimā horam ^{condukti} fuerant, acceperūt ^d singuli denarium.

10 Venientes autem & primi, existimarunt se plus esse accepturos: sed acceperunt ipsi quoq; singuli denarium,

11 Et quum accepissent, murmurabant aduersus patrem familiās.

12 Dicentes, Isti ultimi vnam horam ^{opus} ^e fecerunt, & eos equales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei, & æstum.

13 Ipse verò respondens dixit vni eorum, ^f Amice, non facio tibi iniuriam: nonne denario parus es mecum?

14 Tolle quod tuum est, & abi. volo autem huic ultimo dare vt & tibi.

15 ¶ Annon licet mihi q̃ volo facere in ^g meis? an oculus tuus ^h malus est quia ego bonus sum?

16 Sic ultimi erunt primi: & primi, ultimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

17 ² Et ascendens Iesus Hierosolyma, assumpsit

^c Horā ultimā, dies enim 12. horis continebatur, quarū prima ab ortu solis numerari solet.

^d Ad verb. æqualiter denarium.

^e Subauditur operam vel actionem. Hebraei enim in verbo, verbale nomen includunt vt Psa. 13. 4. Ne dormiam mortui sub dormitione.

^f Ad verb. sodalis quo vocabulo in omnibus fere linguis compellamus ignotos.

^g Sub. rebus. ^h Nequam. i. An inuides isti benignitatem meam, Hebraei enim per oculum malum inuidentiam significant, quoniam elucent potissimum in oculis tales affectus. Sup. 6. 25. opponitur vitiosa sumitur autem illic pro simplice. Supra, 19. 30. mar. 10. 31. luc. 13. 30, infra 32. 14.

2 Christus necessarium quidem, sed voluntarie tamen crucem adije.

Cap. xx.

E V A N G E L I V M

*Marc. 10. 32,
Luc. 18. 31.*

3 Christum ij
demum acer-
bissime perse-
quuntur, quos
minime omniū
oportuit.

Ioh. 18. 23.

Mar. 10. 35.

4 Ignominia
crucis, certum
iter ad æternæ
vitæ gloriam.

5 Contraria
prorsus est ra-
tio regni cæ-
lestis & terre-
ni.

i Supr. 13. 22.

*k Metonymia,
poculum, pro eo
quod poculo con-
tinetur. Deinde
poculi nomine,
Hebrai modum
pœna qua pec-
catis infligitur,
psal. 1. 16, vel
letitia qua cu-
mulantur fide-
les, psal. 23. 5.
aliquando sortem
sive conditionem
intelligunt, psal.
16. 5.*

Marc. 10. 14,

Luc. 21. 25.

Phi. 2. 7.

*l Transfertur ad
afflictiones, tran-
slatione Davidi
familiari.*

*m Non excluditur omnipotentia divinitatis in Christo, sed indicatur demissio ad
copulationem naturæ humanæ. n Cum quadam acerbitate.*

duodecim discipulos suos priuatim in via, & dixit
eis,

18 ||³ Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius
hominis tradetur principibus Sacerdotum ac Scri-
bis, & condemnabunt eum morte:

19 ||⁴ Tradentque eum Gentibus ut illudant,
& flagellent, & crucifigant: sedⁱ tertia die re-
surret.

20 ||⁵ Tunc venit ad eum mater filiorum Ze-
bedæi cum filijs suis, adorans, & petens aliquid
ab eo.

21 Ipse verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic ut
sedeant isti duo filij mei, vnus ad dexteram tuam,
& alter ad sinistram, in regno tuo.

22 Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid
petatis. potestis^k bibere poculum quod ego bibi-
turus sum, &^l baptismo quo ego baptizor, ba-
ptizari? Dicunt ei, Possumus.

23 Tunc dicit eis, Poculum quidem meum bi-
betis, & baptismo quo ego baptizor, baptizabi-
mini: sedere autem ad dextram meam & sinistram
meam, ^m non est meum dare, sed dabitur quibus
paratum est à Patre meo.

24 || Et quum hæc audissent alij decem, indi-
gnati sunt de duobus fratribus.

25 Iesus autem quum eos aduocasset, ait, Scitis
principes Gentium in easⁿ dominari, & qui magni
sunt, licentia uti in eas.

26 Verum non ita erit inter vos: sed quicunq;
voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister.

27 Et quicunq; voluerit inter vos primus esse,
sit vester seruus.

28 Sicut Filius hominis non venit ut sibi mini-
straretur, sed ut ministraret, || daretque animam
suam

suam in redemptionis pretium pro ° multis.

29 ||⁶ Tunc egredientibus ipsis ex Iericho, se-
quuta est eum turba multa.

30 Et ecce, duo cæci sedentes iuxta viam, quum
audissent Iesum præterire, clamauerunt, dicentes,
Misere nostri Domine, fili David.

31 Turba autem obiurgabat eos vt silerent: illi
verò magis clamabant, dicentes, Misere nostri
Domine, fili David.

32 Et quum substitisset Iesus, p vocauit eos, &
ait, Quid vultis faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine, vt aperiatur oculi nostri.

34 Misericordia autem commotus Iesus, teti-
git oculos eorum: & statim visum receperunt ocu-
li eorum, & sequuti sunt eum.

C AP. XXI.

1 Christus asina infidens, ingreditur Ierusalem. 12 Venden-
tes eiecit. 13 Orationis domus. 19 Ficus arefacta. 25
Baptismus Iohannis. 28 Qui voluntatem Dei faciant.
30 Publicani, Meretrices. 33 Vineæ Dei. Iudæi. 38
Filius occisus ab agricolis. 42 Lapis angularis.

1 ET ||¹ quum appropinquassent Hierosolymis,
& venissent Beth-phage ad montem Olea-
rum, tunc Iesus misit duos discipulos.

2 Dicens eis, Ite in vicum qui vobis est ex ad-
uerso, & statim inuenietis asinam ligatam, & pullū
cum ea: soluite, & adducite mihi.

3 Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Domi-
no his opus esse: statim enim mittet eos.

4 Hoc autem totum factum est, vt impleretur
quod dictum est per Prophetam, dicentem,

5 || Dicit^b filiæ Sion, Ecce, Rex tuus venit ti-
bi mansuetus, & infidens asinæ, ac pullo filio subi-
gis asinæ.

6 Profecti sunt autem discipuli, feceruntque
sicut imperarat eis Iesus.

Mar. 10. 46.

Luc. 18. 35.

6 Christus
duobus cæcis
solo contactu
sanatis, con-
firmat se vnum
esse mundi lu-
cem.

o Multorum vi-
ce vel causa.
p Voce, non alio-
rums ministerio.

C AP. XXI.

Mar. 11. 7.

Luc. 19. 29.

1 Christus hu-
milis de mun-
di superbia
triumphans,
ad veram glo-
riam per cru-
cis ignomini-
am ascendit.
a i. Ille qui vobis
aliquid dixerit,
dimittet eos,
scilicet asinam
& pullum.

Esa. 62. 11. Zach.

2. 9 Ioh. 12. 15.

b Civitati Sion,
Hebr. frequens in
Threnis Ierem.

2 Vrantur in primis gloria Christi, quos oportuit pietatis esse magistros : sed frustra.

3 Christus sic deserit impios vt tamen habeat Ecclesiæ rationem.

e Vestem exteriorem.

d Sub. vestimenta, non asina.

Mar. 11. 11. Luc.

19. 45. Joh. 3. 13.

Deut. 4. 25.

e Fuit vetus acclamationis formula, qua utebantur in festo tabernaculorum, quum ramos gestarent ex Dei mandato, Levit.

23. 40. composita dictio ex corruptis, dicendum enim esset Hosanna, id est,

serua quæso.

Esa. 56. 7.

Ierem. 7. 11.

Mar. 11. 17.

Luc. 19. 46.

Psal. 8. 3.

f Bene sit ei qui venit in nomine Domini. i. quem nobis dedit regem Dominus.

g Hypallage. i. omnes Hierosolymita. h A quibus pecunia permutatur, qui Græce collybia dicuntur: Collybum enim, permutatio est pecunia. i. Erit. Hebr.

k Supr. 8. 16. l Omnibus numerus absoluiisti, apud Dauidem legitur, firmasti seu fundasti, à quo non dissentit Euangelista si sententia spectetur, nam illud firmum est, quod omnibus numeris est absolutum.

7 Et adduxerunt asinam & pullum, & eis imposuerunt ^e pallia sua, & collocarunt *ipsum* super ^d ea.

8 Plurima autem turba strauerunt pallia sua in via: alij verò cædebant ramos ex arboribus, & sternebant in via.

9 Porro turba quæ præibat & quæ sequebatur, clamabat dicens, ^e Hosanna filio David: ^f benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna ^g qui es in cælis altissimis.

10 Et quum introisset Hierosolyma, & commota est vniuersa vrbs, dicens, Quis est hic?

11 Turba autem dicebat, Hic est Iesus ille Prophetæ ex Nazareth vrbe Galilææ.

12 || Et introiit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes || vendentes & ementes in templo: mensasque ^h numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

13 Et dixit eis, Scriptum est, || Domus mea, domus orationis ⁱ vocabitur: || at vos fecistis eam speluncam latronum.

14 || Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in templo: & sanauit eos.

15 ² Quum vidissent autem principes sacerdotum & Scribæ miranda illa quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt:

16 Et dixerunt ei, Audis quid isti dicant? Iesus autem dixit eis, Eriam. nunquam legistis, || Ex ^k ore infantium & lactentium ^l perfecisti laudem?

17 ³ Et eis relictis, exijt extra urbem in Betha-

niam: & diuersatus est illic.

18 4 Manè autem rediens in urbem, esuriit.

19 Et quum vidisset ficum quandum in via, venit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia solum: tunc dicit ei, || Ne amplius ex te fructus nascatur in æternum. Et exaruit illicò ficus.

20 Quum igitur hoc vidissent discipuli, mirati sunt, dicentes, Quomodo illicò exaruit ficus!

21 5 Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, neque ^m hæsitaueritis, non solum hoc *quod factum est* ficui, facietis: verumetiam si monti isti dixeritis, Tollitor, & projicitor in mare, fiet.

22 || Et quæcunque precando petieritis, si ⁿ crederitis, accipietis.

23 6 Et quum venisset in templum, principes Sacerdotum & seniores populi eum docentem audierunt, dicentes, Qua ^o autoritate facis ista? & quis tibi dedit istam autoritatem?

24 Respondens autem Iesus dixit eis, Interrogabo vos & ego ^p rem quandam: quam si dixeritis mihi, dicam & ego vobis qua autoritate ista faciam.

25 9 Baptisma Iohannis unde erat? è ^c cælo, an ex hominibus? At illi ^r ratiocinabantur apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Quare ergo non credidistis ei?

26 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timeamus turbam. || omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.

27 Et respondentes Iesu dixerunt, Nescimus. Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iure ista faciam.

eos, prædicatio Iohannis dicebatur baptisma, prædicabat enim baptismum penitentiae, &c. Mar. 1. 4. act. 1. 9. 3. r Deo, vt constet ratio antitheseos. f. Ratiocinando cogitabant, vel rationes conferebant.

4 Hypocritæ tandem suo fūco nudantur.

5 Fidei virtus quanta.

Mar. 11. 23.

6 In eos qui ordinariæ successioni, præterita doctrina, vocationis alligant, & hoc falso prætextu, Christo volunt os occludere.

Mar. 11. 27.

Luc. 10. 1.

m Verb. Gratum significationem habet dubitandi, & ambigendi in quodam quasi discrimine cogitationum.

n Ad verbum, credentes. sed participium includit conditionem.

o Sen qua potestate.

p Ad verb. vnum verbum vel sermonem. ego interrogabo vos vno sermone.

Supra. 1. 4. 5.

q Synecdochi.

7 Nouum non est, omniū hominum esse de terrimos, quos pieratis iter alijs com- monstrare oportuit.

8 Ij sapen- merò sapien- mi sunt Ecce- siaz hostes, quorum fidei commissa est. Sed Dei voca- tio nec tempo- ribus nec locis nec personis certis est alli- gata.

Esa. 5. 1, 5.

ierem. 2. 21.

mar. 12. 1.

luc. 20. 9.

† Supr. 3. 2.

9 Cessantibus vobis, properavit ad regnum Dei, ut vos oportue- rit saltem eorum exemplum imi- tari. Itaque im- proprie hic dicitur Pyrite, quos nemo sequi- tur.

Infra. 26. 3. &

27. 1.

iohan. 11. 39.

10 Agens vitam iustam, vel vitam

et moribus integer, via enim Hebrais sumitur pro vita & moribus.

11 Locum munit, turris enim munit pars firmissima. 2. Ad verbum fir- miter teneamus.

28 7 Quid autem vobis videtur? Quidam ha- bebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fi- li, abi, hodie operare in vinea mea.

29 Ille verò respondens ait, Nolo: sed postea quum resipisset, abiit.

30 Et accedens ille ad secundum, dixit eidem. Is verò respondens ait, Ego abeo, domine. sed non abiit.

31 Vter è duobus fecit quod voluit eius pater? Dicunt ei, Prior. Dicit eis Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices ¹¹ præeunt vobis in regnū Dei.

32 Venit enim ad vos Iohannes ^x via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui hoc vidistis, non pœ- nituistis postea, ut ei crederetis.

33 8 Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamilias qui plantauit vineam, & sepem cir- cumposuit ei, foditque in ea torcular, & 7 ædifica- vit turrim: & elocauit eam agricolis, ac peregrè profectus est.

34 Quum autem, tempus fructuum appropin- quasset, misit seruos suos ad agricolas, ut eius fru- ctus acciperent.

35 Agricola verò, captis eius seruis, alium qui- dem ceciderunt, alium verò trucidarunt, alium au- tem lapidarunt.

36 Rursum, misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis eundem.

37 Postremò autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerebuntur filium meum.

38 Agricola verò, viso filio dixerunt inter se, Ille est hæres, venite, trucidemus eum, & 7 obti-

neamus

neamus hæreditatem eius.

39 Tunc captum cum eiecerunt extrà vineam, & trucidarunt.

40 Quum igitur venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt ei, ^a Malos ipsos malè perdet, & vineam suam elocabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

42 Dicit eis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, || Quem lapidem reprobarunt ^b ædificantes, is factus est ^d caput anguli: à Domino ^e factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

43 Propterea dico vobis, fore ut tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ ^f ferat eius fructus:

44 || Porro qui ceciderit super lapidem istum, conquassabitur: super quem verò ceciderit, ^g dissipabit eum.

45 Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisei parabolas eius, cognouerunt hæc de se dici.

46 ^h Et quum studerent eum prehendere, timuerunt turbam, quoniam ut Prophetam eum habebat.

† Ea res (sub quod lapis reiectus sit caput) facta est à Domino, quod cum summa admiratione à nobis spectatur. *†* Ferunt fructus regni Dei, qui edunt fructus spiritus, non carnis, Galat. 5. *g* Sicut palea à vento dissipari solent, utitur enim verbo, quod proprie, ventilando paleas de frumento minutim dispersas separare significat.

9 Impij nihil possunt nisi quod Deo libet.

a Prouerbialis sententia indicans quo sint exitu digni, mali.

Psalm. 118. 22,

act. 4. 11,

rom. 9. 33,

2 pet. 2. 7.

b Architecti, qui adificanda domus, id est, Ecclesia præsumunt.

Esa. 8. 14.

c Hebr. capis esse.

d Lapis in angulo præcipuus dicitur, caput anguli, qui totius adificij iuncturas

CAP. XXII.

1 Nuptiarum parabola. *9* Gentium vocatio. *11* Verba nuptiali, fides. *16* De censu Caesaris. *23* De resurrectione interrogatur Christus. *32* Deus viuendum. *36* Mandatum maximum. *37* Dilectio Dei. *39* Dilectio proximi. *42* Interrogat Iesus Phariseos de Messia.

E ij

Luc. 14. 16,
apoc. 19. 9.

1 Vera coram
Deo Ecclesia

non est eorum
omniū cætus
qui voce Euā-
gelij inuitan-
tur, quum ple-
rique seruire
malint huius
vitæ commo-
dis, nec desint
qui inuitato-
res crudeliter
persequantur:
sed est eorum
duntaxat qui
vocati parent
cuiusmodi fe-
rè sunt quos
mundus mini-
mi facit.

2 Triste con-
tēptorū Chri-
sti exitium.

3 Deus prior
nos nihil tale
cogitantes
vocat.

4 In ista etiam
paucitate, nō
nulli sunt reie-
ctij, qui vide-
licet vitæ no-
uitate fidē nō
approbant.

a Qui inuitati essent, Hebr. 1. Sam. 9. 13. b Irenæus saginata, Græc. enim
verb. de animalibus dicitur, quæ accuratè aluitur ut pinguescant, & magis idoneæ
sint ad suauitatem ciborum. c Vtitur verb. sacrificijs familiarij, quod trans-
fertur ad alias etiam epulas, solebant tamen, & conuiuia a sacrificijs auspiciari.
d Metonymia, id est, conuiuium nuptiarum. e Ad verb. exitus, solent enim
illic esse trimia. f Vocatio generalis offert Euangelium omnibus, sed eorum qui
intrarunt, vita non est expers inquisitionis. g Ad verb. Capistratus fuit, id est,
prorsus obmutuit quasi freno vel capistro iniecto.

1 Tunc || respondens Iesus, rursus loquu-
tus est eis per parabolas, dicens,

2 Simile est regnum cælorum cuidam Regi
qui fecit nuptias filio suo:

3 Et misit seruos suos qui vocarent ^a vocatos
ad nuptias: sed noluerunt venire.

4 Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vo-
catis, Ecce, prandium meum paraui, tauri mei, &
^b altitia ^c mactata sunt, & omnia parata: venite ad
nuptias.

5 Illi autem quum hoc neglexissent, abierunt:
alius quidem in agrum suum, alius verò ad merca-
turam suam.

6 Reliqui verò prehensos seruos eius contu-
melijs affecerunt, & trucidarunt.

7 ^a Rex autem quum hoc audisset, iratus est: &
missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, &
urbem eorum incendit.

8 Tunc dicit seruis suis, ^d Nuptiæ quidem pa-
ratæ sunt: sed qui vocati erant, non erant digni.

9 ^e Ite ergo ad ^c compita viarum, & quoscun-
que inueneritis, vocate ad nuptias.

10 Et egressi serui illi in vias, congregarunt om-
nes quos inuenerunt, ^f malos pariter ac bonos: &
impletæ sunt nuptiæ conuiuiis.

11 ^g Ingressus autem Rex ut spectaret cōuiuia:
vidit illic hominem non indutum veste nuptiali:

12 Tūc dicit ei, Amice, quomodo huc introissi
nō habens vestē nuptialē? At illi ^h os occlusum est.

13 Tunc dicit Rex ^h ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & conijcite in tenebras exteriores: || illic erit fletus & stridor dentium.

*Suprà, 8. 12, & 13. 42.
Infrà, 25. 30.
Mar. 12. 13,
Luc. 20. 26.*

14 || Multi enim sunt vocati, pauci verò electi:

15 || Tunc profecti Pharisei consilium cœperunt ⁱ vt ^k illaquearent eum in sermone.

16 Itaque mittunt ad eum discipulos suos cum ^l Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in ^m veritate docere, nec quinquam curare: non enim ⁿ respicis in personam hominum.

17 ^s Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet ^o census dare Cæsari, an non?

18 Cognita autē Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19 Ostendite mihi numisma census, Ipsi verò obtulerunt ei ^p denarium.

20 Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?

21 Dicunt ei, Cæsaris, Tunc dicit eis, || ^q Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.

22 Quum igitur hoc audissent, mirati sunt: & omissio eo abierunt.

23 ⁶ || In illo die adierunt eum Sadducei, || qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum,

24 Dicentes, Magister, || Moses dixit, Siquis

5 Christianos oportet magistratibus etiam impijs & exactoribus parere, sed ita vt Deo salua sua autoritas maneat.

6 Christus asserit resurrectionem carnis, aduersus Sadduceos.

^h Illi qui consilium ministrabant.

ⁱ Vel quomodo. Rom. 13. 7.

^k Irretirent in verbis seu oratione verbum Græcum deductum à laqueis quæ à venatoribus signantur.

Mar. 13. 19,
Luc. 20. 27.

Act. 23. 6.

Deut. 25. 3.

^l Qui cum He-

rede nomam quandam religionem, ex Paganismo & Iudaismo constabant.

^m Veri & sinceri. ⁿ Hebr. Non moueri specie, i. apparentia. ^o Census est facultatum aestimatio, pro cuius ratione in prouincijs vectigalibus tributum soluebatur, sumitur autem hoc loco pro tributo.

^p Suprà 17. 24. fit mentio drachma, hic verò denarij, cum drachma septima parte superet denarium, hanc diuersitatem sic conciliare licet, denarium soluebatur Romanis in tributum pro ratione census, drachma templo viritim quod Iudæa subacta ad se transferunt Romanis.

^q Persoluit.

7 Evangelium
minimè aboler
Legis præce-
pta, sed stabi-
lit potius.

7 Ad verb. libe-
ros, quorum ap-
pellatione veni-
unt & filia, sed
quia quod ad
familie rationem
attinet, qui filius
reliquerit, perin-
de est atque si
nihil reliquisset:
non enim illa nu-
merabantur in
familia: libero-
rum nomine in-
telliguntur filij,

Deut. 25. 5.

Exod. 23. 6.

s. Hebr. restituet
semen fratri suo,
satis liberis & po-
steritatem.

Marc. 12. 38.

7 Non dicit in-
corporeos fore
homines, ita e-
nim non amplius
essent homines,
sed qui tanquam
Angeli iam non
magis ducant v-
xores neque nu-
bant.

Deut. 6. 5,

Luc. 10. 27.

Luc. 19. 18,

Mar. 12. 31.

u Scriba, ut in-
quit Mar. 12. 38.

quid autem sit Scriba, vide Sup. 2. 4. x Hebraei legunt, Deut. 6. 5. corde, anima &
viribus, Mar. 12. 30, & Luc. 10. anima, corde, viribus, & cogitatione.

mortuus fuerit nō habens filios, eius frater s. du-
cet affinitatis iure uxorem eius, & suscitabit semē
fratri suo:

25 Fuerunt autem apud nos septem fratres, &
primus vxore ducta obiit: & quum non haberet
semen, reliquit uxorem suam fratri suo:

26 Similiter etiam secundus & tertius, vsq; ad
illos septem:

27 Post omnes autem mortua est & mulier:

28 In resurrectione ergo, cuius ē septem erit
vxor? omnes enim habuerunt eam.

29 Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis,
nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

30 Nam in resurrectione neque vxores du-
cunt, neque nuptum dantur: sed sunt vt Angeli
Dei in cælo.

31 De resurrectione verò mortuorum, non le-
gistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

32 || Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac,
& Deus Iacob? Deus, non est Deus mortuorum,
sed viventium.

33 Et quum hoc audisset turba, perculsa est ob
doctrinam eius.

34 7 || Pharisei verò, quum audissent eum oc-
clusisse os Sadducæis, coacti sunt in vnum.

35 Tunc interrogauit eum quidam ex ipsis Le-
gis interpret, tentans eum, & dicens,

36 Magister, quod est mandatum magnum in
Lege?

37 Iesus autem dixit ei, || Diliges Dominum
Deum tuum ex toto corde tuo, & ex x tota anima
tua, & ex tota cogitatione tua.

38 Istud est primum & magnum mandatum.

39 Secundum autem simile est huic, || Diliges

y proximum

proximum tuum ut teipsum.

40 Ab istis duobus mandatis, tota Lex & Prophetæ pendent.

41 || 8 Coactis autem Phariseis, interrogavit eos Iesus,

42 Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Davidis.

43 Dicit eis, Quomodo ergo David per a Spiritum vocat eum Dominum? dicens,

44 || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam vsque dum b ponam inimicos tuos c scabellum pedum tuorum.

45 Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

46 Et nemo poterat ei respondere d quicquam: neque ausus fuit quispiam ab illo die amplius eum interrogare.

CAP. XXIII.

1 Scriba docentes populum Legem Moſis, quales. 5 Phylacteria, Fimbria. 7 Salutationes. 8 Fratres. 9 Paſter. 10 Miniſter. 23 Claudere regnum cælorum. 14 Comedere domos viduarum. 15 Proſelytus. 16 Iurare per templum. 23 Decimare mentham. 25 Purgaris exteriorem poculi partem. 37 Sepulchra dealbata. 38 Serpentes, Vipera. 37 Gellina.

1 Tunc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis,

2 1 Dicens, || In cathedra Moſis a sedent Scribæ & Pharisei:

3 b Omnia ergo quæ dixerint vobis ut ſervetis, ſervate & facite: ſed ſecundum opera eorum ne facite. dicunt enim, & non faciunt.

a Quoniam is ordo fuerat à Deo inſtitutus, idè etiamſi hypocritæ & mercenarij irreſſiſſent in hunc ordinem, ex eorum tamen ore volebat Dominus audiri verbum ſuum. b Nimirum tradentes Moſis doctrinam, quam proſtitentur hoc enim induit metaphora ſedis, quam illi ut doctores Moſaica diſciplina occuparent.

Mar. 12. 35.

Luc. 20. 41.

8 Chriſtus ſeſe Davidis quidem filium ſecundum carnem ſed alia etiam ratione Dividis Dominum, & verum Deum eſſe aperte oſtendit.

Pſal. 110. 1.

7 Alterum hominem.

2 Ex cuius gente ſeu familia, Hebraei enim poſteritatem filios vocant.

a Vide Mar. 12. 36.

b Faciã ut ſint, hebr.

c Supra, 5. 35.

d Supra, 5. 23.

CAP. XXIII.

1 Audiendum quod ſlagitioſi etiam doctores Dei verbo purè docuerint, ita tamen ut pravi eorum mores vitentur.

2 Eſdr. 8. 4.

Luc. 11. 46.

Mat. 23. 10.

2 Hypocritæ
plerunq̃ se-
uerissimi eorū
exactores, quæ
ipsi maximè
negligunt.

Num. 15. 38.

Deut. 6. 8. & 10.
12.

Mat. 23. 38.

Luc. 11. 43.

& 29. 46.

3 Hypocritæ
ambitiosi.

Malach. 1. 6.

4 Modestia,
singulare mi-
nistorum Dei
ornamentum.

Luc. 14. 11.

& 18. 14.

e Filium erat,
vel vitta hya-
cintina, in fim-
bria anguli, quo
conspicuo memo-

ria edictorum legitimorum conservaretur: unde Phylacterion, quasi conservatori-
um dictum, Num. 15. 38. vel erant lamina aut membranula quadam ex Dei insti-
tuto fronti alligata, Exod. 13. 16 Deut. 6. 8. quo ritu abusi sunt postea Iudæi, similes
illis qui hodie de collo amuleta suspendunt, in quibus initium Evangelij secundum
Iohannem inscriptum est: quod olim Antiochena Synodus damnavit. d Ad
verb contorti filorum cincti qui ab extrema vestium ora pendeabant. e Qua-
si presidentias dicas. f Quando coguntur conventus & concilia. g Rab,
eminentem declarat, & qui multorum sit instar, ex repetitione quam fastuosus
fuerit titulus declaratur. Dicebantur autem Rabbi, qui per impositionem manuum
declarabantur sapientes. h Ne ambiatis: alioquin non damnat Dominus
quin honorem suum exhibeamus Magistratui vel Magistris Augusti. De sermone
verbi Domini, ex Matthai 11. cap. i Videtur alludere ad locum Esaiæ,
cap. 54. vers. 13. & Ieremia, cap. 31. vers. 34. k Respicit Iudeorum con-
suetudinem, apud quos Rabbinus vocabantur patres nostri. l Apparet
Scribas eiusmodi titulos perlibenter captasse, quos vers. decimo sexto, vocat Duci
cacos. m Videtur ad Rabbinorum nomen alludere: Rab, enim eminen-
tiam significat.

4 || 2 Ligant enim onera grauia difficiliaque
portatu, & imponunt in humeros hominum: digi-
to autem suo nolunt ea mouere.

5 3 Omnia verò opera sua faciunt vt specten-
tur ab hominibus. dilatant enim || c phylacteria sua,
& producunt d fimbrias palliorum suorum.

6 || Amantque e primos accubitus in cœnis:
& primos confessus in f conuentibus.

7 Et in foris salutationes, & vocari ab homini-
bus g Rabbi, Rabbi.

8 4 Vos autem ne h vocemini Rabbi: i vnus
enim est doctor vester, nempe Christus: omnes au-
tem vos fratres estis.

9 || k Et Patrem vestrum neminem vocetis
in terra: vnus enim est Pater vester qui in cœlis
est.

10 Ne vocemini l doctores: vnus enim vester
est doctor, nempe Christus.

11 Sed qui maximus est vestrum, sit minister ve-
ster.

12 || Porro qui sese m extoller, deprimetur: &
qui sese demiserit, extolletur,

13 Sed vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quoniam clauditis regnum cœlorum o corâ hominibus. || vos enim non introitis, nec introeuntes finitis introire.

14 || 6 Vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quoniam exeditis domos viduarum, & in speciem vtimini longis precibus : propterea auferetis grauius iudicium.

15 Vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quoniam circumitis mare, & aridam, vt faciatis vnum profelytum : & quum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplò magis quàm vos fisis.

16 Vobis duces cæci, qui dicitis, Quisquis iurauerit per templum, nihil est : quicumque autem iurauerit per aurum templi, debet.

17 Stulti & cæci: vtrum enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum ?

18 Et, Quisquis iurauerit per altare, nihil est: quicumque autem iurauerit per donum quod est super ipsum, debet.

19 Fatui ac cæci, vtrum enim maius est munus, an altare quod sanctificat munus ?

20 Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum & per omnia quæ super illud sunt :

21 || Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum, & per eum qui habitat in eo :

22 Et qui iurauerit per cœlû, iurat per thronum Dei, & per eum qui sedet super ipsum :

arum bona exederent : altera, quòd id prætectu pietati fieret.

dicatur pars illa terra, quam Dominus nobis ad habitandum concessit. 1 Pro-

phylus erat, qui patria superstitione relicta, Iudaismum erat amplexus, quasi ad-

monitum dicas. u Qui gehenna addicitur, hebr. Quid autem sit gehenna,

na, vide suprâ, cap. quinto, vers. vigesimo secundo. x Obnoxius est mul-

ta: peccata autem Syriaca lingua dicuntur debita. constat autem Syriacè loqui-

non Dominum, y Facit ut aurum, scilicet vsui sacro destinatum, san-

ctum habeatur. z Si cœlum est solum Dei, sequitur illum esse extra re-

gionem omnium vniuersitatem.

5 Hypocritæ ferre non possunt illos sese meliores.

Luc. 11. 53.

Mar. 12. 40.

Luc. 20. 47.

6 Hypocritis familiare est zeli prætectu ad auaritiam & rapacitatē abuti.

n Vehemēter aliquos increpans

Christus, hoc nomine utitur, vt

intelligatur nihil esse simulatione

atque falsitate in religione execra-

bilis.

o In os hominū.

p Pedem habentes in limine.

q Denotati.

r prapositio enim

auget.

3. Reg. 3. 13.

3. par. 6. 3.

r Ad verb. prætectu longū pre-

cantes. Coniunctio

(&) duplicem no-

tat improbitatē,

una quòd vidu-

Arida

Pro-

Obnoxius est mul-

Syriacè loqui-

Facit ut aurum, scilicet vsui sacro destinatum, san-

Si cœlum est solum Dei, sequitur illum esse extra re-

gionem omnium vniuersitatem.

Luc. II. 42.

7 Hypocritæ
in minutis an-
xii, præcipua
ex professo
negligunt.

Luc. II. 39.

8 Hypocritæ
de externis
plus æ quo so-
liciti, interio-
ra prorsus as-
pernantur.
9 Hypocritæ
ex iusto Dei iu-
dicio, seiplos
aspergunt de-
decore, quum
maximè volūt
scelera sua te-
gere.

10 Hypocritæ
crudeles.

a In quibus plus
est momenti.

b Constantiam
in promissioni-
bus.

c Poculi & pati-
na.

d Opere testorio
inductu.

e Ad verb. in
sanguine.

f Proverbia
hebraicum, quo
significatur, Per-

gite vos quoque
imitari maiores
vestros, ut tan-

dem vestra im-

probitas ad summum gradum perveniat. g Vide supra, cap. 5. vers. 22.

23 || 7 Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ,
quoniam decimatis mentham & anetum & cumi-
num, & omittitis quæ^a graviora sunt Legis, iudici-
um & misericordiam ac^b fidem. hæc oportuit fa-
cere, & illa non omittere.

24 Duces cæci, qui excolatis culicem: camelum
autem deglutitis.

25⁸ || Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ,
quoniam purgatis exterioriorem poculi patinæque
partem, intus autem illa^c plena sunt rapina & in-
temperantia.

26 Phariseæ cæce, purga primùm quod est in-
tra poculum & patinam, ut id quoque quod extra
est, purum fiat.

27 Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ,
quoniam assimilés estis sepulcris^d dealbatis, quæ
extrâ quidem apparent speciosa, intus verò plena
sunt ossibus mortuorum, omniq; immunditia.

28 Ita & vos extrâ quidem apparetis homini-
bus iusti, intus autem pleni estis hypocriti & ini-
quitate.

29⁹ Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ,
quoniam ædificatis sepulcra Prophetarum, & or-
natis monumenta iustorum :

30 Et dicitis, Si fuissēmus temporibus patrum
nostrorum, non fuissēmus eorum socij^e in cæde
Prophetarum.

31 Itaque testamini aduersus vosmetipsos, vos
esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

32^f Vos quoque complete mensuram patrum
vestrorum.

33 Serpentes, progenies viperarum, quomodo
effugere possitis iudicium & gehennæ?

34¹⁰ Propterea ecce, ego mitto ad vos prophe-
tas & sapientes, & Scribas, & ex ipsis nonnullos

trucidabitis

trucidabitis & crucifigētis : & ex ipsis nonnullos flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in urbem.

35 ¹¹ Ut veniat super vos omnis sanguis ^h iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zacharię filij ¹ Barachiz, || quem occidistis inter templum & altare.

36 Amen dico vobis, venient hæc omnia super nationem istam.

37 ¹² Ierusalem, Ierusalem, quæ trucas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare liberos tuos, || quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluitis?

38 Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta.

39 Dico enim vobis, Nequaquam me videbitis ab hoc tempore usque dum dicatis, ¹ Benedictus qui venit in nomine Domini.

C A P. X X I I I I.

1 ¹ Destructio templi. 4 ² Signa aduentus Christi. 12 ³ Iniquitas. 23 ⁴ Pseudochristi. 29 ⁵ Signa consummationis seculi. 31 ⁶ Angeli. 32 ⁷ Ficus. 37 ⁸ Tempora Noe. 43 ⁹ Vigilandum. 45 ¹⁰ Seruus.

1 ¹ Egressus Iesus è tēplo, abibat : & accesserūt discipuli eius vt ostētarēt ei ēdificia tēpli.

2 ¹ Iesus autem dixit eis, Nōne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non ² dissoluatur.

3 Sedente autem eo in monte Olearum, adierunt eum discipuli priuatim, dicentes, Dic nobis, quando hæc erunt, & quod eris signum ^b aduentus tui, & ^c consummationis seculi?

4 ² Et respondens Iesus, dixit eis, || Videte ne quis vos seducat.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus : multosq; seducent.

6 Futurū est autem vt audiat bellum, & rumor dies aduenerit. ^a ^b ^c

11 Exitus eorum qui zeli prætenu Eūgelium persequuntur.

12 Vbi maxima Dei misericordia, ibi summa perfidia, & eadē severissima dei iudicia.

2. Par. 24. 31.

Luc. 13. 34.

4. Esd. 1. 30.

^h Iustorum.

ⁱ Ioradæ, qui & Barachias. i. bene dictus Dei dicebatur.

^k De externo misterio loquitur & quatenus huic gēti seruāda promissus, iā à promissione Abrahamæ sollicitus.

1 Iud. 26. 29.

C A P. X X I I I I.

Mar. 13. 1, 14. 21.

5 & 19. 44.

1 Prædicatur urbis & quidē in primis templi dirutio.

2 Ecclesiæ perpetuū erit certamen cum infinitis calamitatibus & offēdiculis, atq; adeo cum falsis prophetis, donec idē victorię & triumphī

^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z

3 Mundo & Satana frustra furentibus, v-
bique propa-
gabitur Euan-
gelium, & qui
constanter cre-
diderint, ser-
uabuntur.

*Suprà, 10. 17,
Luc. 21. 12,
Ioh. 15. 20, &
26. 2.*

4 Deleta fun-
ditus vrbe Ie-
rusalē, nō abo-
lebitur, sed ad
fines vsq; or-
bis terrarum
protendetur
Christi regnū.

*d Id est, cum ea
peracta fuerint,
nondum tamen
aderit finis,
& Passim,*

*Mar. 13. 14,
Luc. 21. 30.*

*Dan. 9. 27.
f Ad verb. gra-
uium cruciatuū,
quales esse solent
parturientium.*

*g Felix de re-
gno calorum nū-
tatio.*

*h Ad verb. in
vniuersa habita-
bili.*

*i Ad verb. abo-
minationem de-*

*solationis, id est, quam omnes propter scditatem atque turpitudinem, execrando a-
uerferentur: loquitur autem de idoli in templo collocati, vel ut alij volunt, respexit
ad depravationem doctrina in ecclesia. k Secum consideret. l In superius
domus parte. m Summa trepidatio indicatur futura.*

res bellorum: videte ne turbemini. oportet enim
omnia hæc fieri: sed nondum erit ^d finis.

7 Insurret enim gens in gentem, & regnum
in regnum: & erunt fames, & pestilentia, & terræ
motus ^e singulis locis.

8 Hæc autem omnia principium sunt ^f dolo-
rum.

9 ¶ Tunc tradent vos oppressioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter
nomen meum.

10 Et tunc offendentur multi: & alius alium
prodet, & odio habebit alius alium.

11 Et multi pseudoprophetae surgent ac sedu-
cent multos.

12 Et quoniam multiplicata erit iniquitas, re-
frigescet charitas multorum.

13 ³ Sed qui sustinuerit ad finem vsque, is ser-
uabitur.

14 Et prædicabitur istud ⁸ Euangelium regni
^h in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gen-
tibus: & tunc veniet finis.

15 ⁴ ¶ Quum ergo videritis ⁱ abominationem
illam vastatricem quæ dicta est ¶ à Daniele Pro-
pheta, posita in loco sancto: (qui legit, ^k ani-
maduertat.)

16 Tūc qui in Iudæa fuerint, fugiant in mōtes.

17 Qui ^l suprà domum, non descendat vt su-
mat quicquam è domo sua:

18 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt su-
mat ^m vestimenta sua.

19 Væ autem vterum ferentibus & lactantibus
per illos dies.

20 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, || ne-
queⁿ sabbatho.

Mat. 1. 12.

5 Vnicum re-
medium aduer-
sus mundi fu-
rores, sese vnà
cùm Christo
aggregare.

*Mar. 13. 11,
Luc. 17. 33.*

6 Impiorù se-
curitatē æter-
na condemna-
tio, piorum
autem mise-
rias perpetua
fœlicitas suo
tempore exci-
piet.

*n Non licebat
Sabbatho iter
facere, Iosép.
lib. 13.*

Luc. 17. 37.

Mar. 13. 34,

Luc. 21. 25,

Isa. 13. 10,

2 Esch. 32. 7,

*ioel 3. 15, &
3. 15.*

Apoc. 1. 7,

dan. 7. 13,

Zach. 12. 11.

o Miscentur eo
qua populo Iu-

21 Erit enim tunc oppressio magna, qualis non
fuit à principio mundi ad hoc vsque tempus, ne-
que erit.

22 ° Et nisi contracti fuissent dies illi, periret
p omnis caro : sed propter electos contrahentur
dies illi.

23 Tunc si quis vobis dixerit, || Ecce, hîc Chri-
stus, aut hîc : ne credite.

24 ¶ Surgēt enim pseudochristi & pseudopro-
phetæ, & edent signa magna & miracula : ita vt
seducant (si fieri possit) etiam electos.

25 Ecce, prædixi vobis.

26 Itaq; si dixerint vobis, Ecce, in deserto est : ne
egredimini. Ecce, in conclaibus : ne credite.

27 Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet
vsque in Occidentem : ita etiam erit aduentus Fi-
lij hominis.

28 ¶ Vbicunque enim fuerit s cadauer, illuc
congregabuntur aquilæ.

29 ¶ Statim autem post oppressionem dierum
illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendo-
rem suum, & stellæ cadent e cælo, & potestates
cælorum concutientur.

30 Tunc apparebit s signum Filij hominis in
cælo : & tunc u omnes tribus terræ x plangent, || &

daico euenerunt anni 34. cum tota terra vastata, tandem vrbs Hierosolymorum ca-
pta fuit & vnà cum templo deleta cum ijs qua ultimum illum aduentum Domi-
ni nostri antecessura sunt. p Tota gens funditus periret, caro autem synecdo-
chico pro homine, Hebr. q Exorientur. r Palam insignia signa proponend
spectanda. s Christus, qui celeriter & illustri præsentia aderit, ad quem omnes
aquilarum instar aggregabuntur. t Summa gloria & maiestas, qua testabitur
Christum illum Dominum cali & terra, aduentare ut orbem terra indicet.

u Omnes gentes, alludit ad dispersionem, de qua, Gen. 10. & 11. vel ad Israelitica
genti distributionem. x Tanto dolore afficientur, vt seipsos plangant, id est,
tristant : transfertur autem ad luctum.

2. Cor. 19. 52,

2. thess. 4. 16.

7 Si Deus certum ordinem naturæ præscripsit, multo magis suis æternis iudicijs: sed eum non intelligunt ac etiam irrident impij, pij verò obseruant & expectant.

Mat. 13. 32.

8 Iam incipit Dominus iudicium quod tandem cõplebit.

Luc. 17. 28,

gen. 7. 5,

1. pet. 3. 20.

Luc. 17. 35,

2. thess. 4. 17.

9 Satis sit nobis scire constitutum esse à Deo vltimum diem instaurationis. Quãdo enim is sit futurus nostro bono, omnib⁹ occultauit, vt tanto magis vigilemus, ne deprehendamus, sicut olim accidit in diluio. qui sibi pollicentur Deum omnibus fore misericordem, vt securè intèrèa delicientur.

y Nubibus insidentē, velut sublatus est in calum. z Quatuor partibus orbis.

a Lani, id est, cum laior indicat succum vitalem è radice ad corticem euasisse

b Suprà, 11. 16.

c Significanter Euangelista verbo vitium quod proprium est brutis, fore enim indicat vt eius temporis homines instar brutorum sint ventri dediti: alioqui edere & bibere per se vitium non est. d Gracæ & barbaræ mulieres molebant & coquebant, t. luv. in lib. Problematum.

videbunt Filium hominis, & venientem in nubibus celi cum potentia & gloria multa.

31 ¶ Is verò mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à² quatuor ventis, à cælorum extremo ad eorum extremum.

32 7A hñc autem discite parabolam. quum iam ramus eius¹ tener sit, & folia germinat, nostis propè esse æstatem.

33 Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote illum propè esse & ad fores.

34 Amen dico vobis, nequaquam præterierit^b ætas hæc vsquedum omnia ista facta sint.

35 ¶⁸ Cælum & terra præteribunt: sermones autem mei nequaquam præteribunt.

36 9 De die autem illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cælorum, sed Pater meus solus.

37 Sicut autem erant dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

38 ¶ Sicut enim diebus qui præcesserunt diluuiū^c edebant, & bibebant, vxores ducebāt & nuptum dabant, ad eum vsque diem quo ingressus est Noe in arcam.

39 Nec cognouerunt diluuiū vsquedū venisset, & sustulisset omnes: ita erit & aduent⁹ Filiij hominis.

40 ¶¹⁰ Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

41 10 Duæ molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

10 Aduersus eos

42 ¶ Vigilate

42 || Vigilate ergo: nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.

Mat. 13. 35.

Luc. 12. 19.

2. thess. 5. 2.

apoc. 16. 15.

43 || Illud autem scitote, si sciret paterfamilias qua vigilia fur venturus sit, vigilet, nec sineret perfodi domum suam.

11 Exemplum horrendæ hominum securitatis in ijs de quibus illos oportuit maxime esse sollicitos.

Luc. 12. 32.

e Ad ver. qua cu

stodia. sup. 14. 3.

f Sub. à reliquis,

vel in duas par-

tes scabit, quod

genus erat suppli-

cij atrocissimum,

quo Iust. Mat.

refert afflictum

Esaiam à Iudæis,

ligna nempe

ferra: eius sup-

plisij exempla

habetur, 1. Sam.

15. 33. & Dan.

3. 29.

Suprà, 13. 42.

infra, 25. 33.

44 Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est.

45 || Quis igitur est fidelis servus & prudens, quem constituit dominus super famulitium suum, ut det illis alimentum in tempore?

46 Beatus servus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem.

47 Amen dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum.

48 Quod si dixerit servus ille malus in corde suo, Tardat dominus meus aduentum:

49 Cœperitque verberare cōseruos, quinetiam edere & bibere cum ebrijs:

50 Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua non nouit:

51 Et separabit eum, ac partem ei assignabit cum hypocritis: illic erit fletus & stridor dēum.

C A P. XXV

1 Virgines expectantes sponsum. 13 Vigilandum. 14 Talenta seruis tradita. 24 Servus nequam. 30 Extremum iudicium quale. 41 Maledicti.

1 Tunc erit simile regnum cœlorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis prodierunt in occursum sponsi.

C A P. XXV.

1 Petenda est

à Deo virtus

quæ nos per te

nebras incedat

tes, ad extre-

mū vsq; veluti

fax deducat:

alioqui si fasti-

dio torpescam^{us},

ipfi quoq;

excludemur.

2 Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.

3 Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis, non ceperant oleum secum.

4 Prudentes verò ceperant oleum in vasis suis, una cum suis lampadibus.

5 Nuptiarum pompa solebat noctu ferè celebrari, idque à puellis,

5 Tardante verò sponso, ^b nictarunt omnes, ac dormierunt.

6 Media autem nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce, sponsus venit, exite in occursum eius.

7 Tunc surrexerunt omnes illæ virgines, & præpararunt lampades suas.

8 Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro : quia lampades nostræ extinguuntur.

9 Responderunt verò prudentes illæ, dicentes, *Nequaquam*, ne non sufficiat nobis & vobis : ite verò potius ad eos qui vendūt, & ipsæ vobis emite.

10 Quum autem irent emptum, venit sponsus : & quæ paratæ erant, introierunt cum eo ad nuptias, clausaq; est ianua.

11 Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.

12 Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, non novi vos.

13 || Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam qua Filius hominis veniet.

14 ² || Ita enim est vt *quum* quispiā peregrè proficiscēs vocavit seruos suos, & tradidit eis bona sua.

15 Et huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum : vniqueque secundum ipsius ^c facultatem : & peregrè profectus est statim.

16 Profectus autem qui quinque talenta acceperat, ^d negotiatus est ex ijs : & ^e fecit altera quinque talenta.

17 Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est & ipse altera duo.

18 Qui autem vnum acceperat, abiens defodit *illud* in terram : & abscondit pecuniam domini sui.

19 Post multum verò tempus, venit dominus seruorum illorum, & confert rationem cum eis.

20 Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat,

^a Christus testatur magnū, quidem fore in teruallum inter suum ad Patrem discessum & reditū ad nos, sed se nihilominus eo die subducturum rationes accepti & expensi non modò cum rebellibus, sed etiam cum suis domesticis qui acceptis donis præ ignauia vsi non fuerint.

Suprà, 24. 43.

marc. 13. 33.

Luc. 19. 12.

^b Oculū somno grauatis.

^c Prudentiam & peritiam in negotiando id est, quæ præditi erant.

^d Ad verb.

quæstum fecit, vel rem fecit.

^e Id est, lucratuſ est.

perat, attulit altera quinque talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus sum ex eis.

21 Dixit autem ei dominus eius, Bene habet, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ^fingredere in gaudium domini tui.

22 Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce, alia duo lucratus sum supra ea.

23 Ait ei dominus eius, Bene habet, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

24 Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, noueram te hominem & durum esse, qui metas ubi non seminasti, & inde cogas ubi non sparsisti:

25 Itaque timens abij, & occultaui talentum tuum in terra: ecce, habes quod tuum est.

26 Respondens autem dominus eius dixit ei, Serue male & cunctator, sciebas me metere ubi non seminaui, & inde cogere ubi non sparsi:

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam ^b mensarijs: & veniens ego recepisssem meum, cum scenore.

28 Tollite ergo ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

29 || (Omni enim habenti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam quod habet, tollitur ab eo.)

30 Et inutilem seruum ei jcite || in tenebras exitimas: illic erit fletus & stridor dentium,

31 ³ Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

32 Et cogentur coram eo omnes gentes: & se-

f Id est, ad sedem
ut percipias fructum
benignitatis meae: gaudium
autem Domini
reciprocatur, Io-
han. 15. 11. ut
gaudium illud
meum in vobis
maneant, & gau-
dium vestrum
impleatur.
g Gratiæ aucto-
rum, quem Co-
mici vocant se-
mpernum.

h Quos trapesti-
tas vocant, qui
mensuris propo-
sitis pecuniam
scenore elocant.
Supra, 13. 12.
mar. 4. 25.
luc. 8. 18.
& 19. 26.
Supra, 3. 12.
& 22. 13.

3 Futuri æter-
ni iudicii gra-
phica descri-
ptio.

parabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat o-
ues ab hœdis.

33 Et statuet, oues quidem ad dexteram suam,
hœdos autem ad sinistram.

*i Beati & feli-
ces, quos Pater
meus beneficys
suis cumm'auit.
Esa. 58. 7.
ezech. 18. 7.*

34 Tunc dicet rex ijs qui ad dexteram ipsius e-
runt, Venite ⁱ benedicti Patris mei, possidete regnū
paratum vobis à iactis fundamentis mundi.

35 || Esuriui enim, & dedistis mihi quo vesce-
rer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram, &
collegistis me:

Eccle. 7. 39.

36 Nudus, & amiciuistis me: || ægrotui, & inui-
sistis me: in carcere eram, & venistis ad me.

& Nutrimus.

37 Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Do-
mine, quando te vidimus esurientem, & ^k aluimus?
aut sitientem, & dedimus tibi potum?

38 Quando autem te vidimus hospitem, & col-
legimus te? aut nudum, & amiciuimus?

39 Aut quando te vidimus ægrotum, aut in car-
cere, & venimus ad te?

40 Et respondens rex dicet eis, Amen dico vo-
bis, quatenus id fecistis vni ex istis fratribus meis
minimis, mihi fecistis.

*Psal. 6. 9.
supra, 7. 33.
luc 13. 37.
l Ad verb. exa-
crandi.*

41 Tunc dicet etiam ijs qui ad sinistram *erunt*,
|| ^l Maledicti, abite à me in ignem æternum, qui pa-
ratus est diabolo & angelis eius.

42 Esuriui enim, & non dedistis mihi *quo* vesce-
rer: sitiui, & non dedistis mihi potum:

43 Hospes eram & non collegistis me: nudus,
& non amiciuistis me: ægrotus & in carcere *eram*,
& non inuissistis me.

44 Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicen-
tes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut si-
tientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum,
aut in carcere, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit eis, dicens, Amen dico
vobis, quatenus *id* non fecistis vni ex istis minimis,
nec

nec mihi fecistis.

46 || Et abibunt isti in supplicium æternum : iusti verò in vitam æternam. Dan. 12. 1.
Ioh. 3. 36

C A P. X X V I.

1 Consilium sacerdotum contra Christum. 6 Christo pedes unguntur. 15 Illum vendit Iudas. 29 Institutio Cænæ. 34 & 69 Petri abnegatio. 38 Tristis Christus. 47 Osculo proditus. 57 Ad Caiapham ducitur. 64 Faciatur se Christum. 67 Conspicitur.

C A P. XXVI.

1 E T || ¹ factum est quum finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,

Mat. 14. 1.

Luc. 22. 1.

Iohan. 11. 47.

2 Scitis intra duos dies Pascha fore, & filium hominis tradendum vt crucifigatur.

1 Christus ad mortem vltro properans, testatur se obedientia sua voluntaria, Adami transgressio- nem expiaturum.

Mat. 14. 32.

Iohan. 11. 30.

3 || ² Tunc coacti sunt principes sacerdotum & Scribæ & seniores populi in aulam ^a Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:

2 Non homines, sed ipse Deus decreuit quo tempore crucifigendus esset Christus.

4 Et simul consularunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarent.

3 Christus in-

5 Dicebant autem, Non ^b in festo, ne tumultus fiat in populo.

6 || ³ Quum autem Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,

7 ^c Venerat ad eum mulier, habens ^d alabastrum vnguenti grauis pretij, & effuderat super caput ipsius accumbentis.

expectato facto peccatricis mulieris, contiuas admonet vicinæ suæ mortis ac sepulturæ, cuius odor viuificus esset omnibus peccatoribus ad ipsum confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarij consilij occasionem.

a Sup. 3. 4. b Festi nomine totum Azymorum festum intelligitur, cuius primus, & octauus ita sancti erant, vt omnino cessandum esset, quamuis totus ordo Sanhedrin aliter censuerit: Dei providentia tamen accidit, vt eo tempore pateretur Christus, scilicet vt sui æterni sacrificij Israelitem totum testem haberet.

c Hac enim gesta erant antequam Christus venires Ierosolymam, aliqui tamen putant duas historias ab euangelistis recenseri. d Alabastra dicta sunt vascula vnguentaria, quod alabastrum lapidem veteres plerumq. excavarant ad eos usus: quoniam optimè seruare incorrupta vnguenta traditur. Plinius lib. 12. cap. 1.

F ij

4 Non temerè
damaandum
quod extra
ordinem agi-
tur.

5 Christus in
seipso semel
vnctus, semper
est in pauperi-
bus vnendus.
Deut. 10. 11.

*Mar. 14. 10,
Luc. 22. 7.*

6 Christus ve-
rè nos in pa-
triam mox in-
troduciturus,
ac proinde le-
galè typū ab-
rogaturus, Le-
gi tamè satisfa-
cit, neglecta
contraria tra-
ditione & con-
suetudine Iu-
dzorū, simul-
q; ostendit sic
omnia mox ef-
se euentura
hominum mi-
nistrio, vt æ-
ternum Dei de-
cretum ea gu-
bernauerit.

*Mar. 14. 12,
Luc. 22. 7.*

*e Synecdoche, Iu-
das enim idè
commotus dici-
tur. Iohan. 12. 4.*

f Inutilis profusio.

*g Id est, effuso hoc vnguento in corpus meum, hac illa facta
ad me sepeliendum. h Is fuit dies primi mensis decimusquartus: primus autem
azymorum debuit esse decimusquintus, sed quia huius diei vespere qua Romani
more referebatur ad diem præcedentem, Iudeorum more ad sequentem diem perti-
neret, idè dicitur primus azymorum.*

8 ^e Videntes autem discipuli eius, indignati
sunt, dicentes, Quorsum ^f perditio hæc?

9 Potuit enim istud vnguetum venundari ma-
gno, & dari pauperibus.

10 ⁴ Quum autem hoc cognouisset Iesus, ait eis,
Quid molestiam exhibetis isti mulieri? opus enim
bonum operata est erga me.

11 ⁵ || Semper enim pauperes habebitis vobis-
cum: me verò non semper habebitis.

12 ⁸ Quòd enim hæc vnguentum hoc iniecit
corpori meo, ad sepeliendum me fecit.

13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum
fuerit hoc Euangelium in toto mūdo, etiam quod
hæc fecit, dicetur ad memoriam ipsius.

14 || Tunc profectus vnus ex duodecim, qui di-
cebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdo-
tum,

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis
eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei triginta ar-
genteos numos.

16 Et ex eo tempore quærebat opportunitatē
vt eum proderet.

17 ⁶ || ^b Primo autem die Azymorum, venerunt
discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi
ad vescendum pascha?

18 Ipse verò dixit, Abite in urbem ad quen-
dam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum
propè est, apud te faciam pascha cum discipu-
lis meis.

19 Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis Ie-
sus: & parauerunt pascha.

20 Quum autem serum diei esset, ⁱ recubuit cū duodecim.

21 ¶ Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vobis: vnus vestrū me prodet.

22 Tunc contristati vehementer, cœperunt dicere singuli eorum ei, Num ego sum, Domine?

23 Ipse verò respondens, ait: Qui intingit mecum manum in catino, iste me proditurus est.

24 Filius quidem hominis abit sicut scriptum est de eo: vā autem homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

25 Respondens autem Iudas qui prodebat eum, dixit, Num ego sum, Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti.

26 ¶ Edentibus autem eis, accepit Iesus panem: & quum benedixisset, fregit, deditq; discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.

27 Et accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo omnes.

28 Hoc est enim sanguis meus Novi testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

Mar. 14. 17, Luc. 22. 14, iohan. 13. 21.
7. Christus vesteris fœderis promissiones re ipsa mox impleturus, novum fœdus novis quoq; mysterijs sancit.
1. Cor. 11. 24.
i. Quia ex praescripto legis calicem etiam, & baculum gestabant tæquam fœderis, inde competitur nā recevuisse comedentes Pascha, sed sistisse, cum aliis, quin sumpturi cibū calices exuebant, laqueitur itaque hoc loco non de Paschate, sed de agena, qua per alio solenni vā Paschatis adornata est.

k Id est, quem mea mensa d'gnabat, alludens ad locum, Psal. 42. 10. quod non est ita accipiendum, quasi eo ipso tempore quo hac a Domino dicebantur: Iudas manum haberet in patina (fuisse enim indubitatum signum) sed ad mutuum convitium refertur. l Id est, qui in eo iam totus erat, ut proderet. m Marcus dicit gratias egisset: itaq; benedicere, non est murmuratione magica, aut vi verborum consecrare: mutantur tamen panis & vinum non natura, se qualitate, sunt enim corporis & sanguinis Christi symbola, non sua natura nec vi verborum, sed Christi institutione, qua recitari & explicari debet, ut habeat fides quod amplectatur & in verbo & in elemento. n Metonymicè, ita tamen ut per fidem verè, sed spiritali modo a credentibus recipiatur Christus cum suis donis, ita ut unum cum illo fiant. o Contra Christi institutionem faciunt, qui calicem sustulerunt. p Scilicet poculum seu vinum, est sanguis meus, sacramentaliter nimirum, sic Luc. 22. 20. q Vel fœderis, id est, quo novum fœdus sancitur, in fœderibus enim faciendū, adhibebantur vini libationes & sanguinis fisiones.

8 Christus sollicitus de suis potius quam de seipso, prædicat ipsorum fugam, monet ut mox speret meliora.

Mar. 14. 27, Ioh.

16. 30, & 18. 8.

Zach. 13. 7.

Mar. 14. 31, &

29. 7.

Iohan. 13. 38.

Mar. 14. 31,

Luc. 22. 39.

9 Christus discipulorum infirmitati consulens, alijs in tuto relictis, tres tantum assumit suæ angustię testes futuros, & in locum prodicioni destinatum ultro progreditur.

10 Christus veniens homo pœnas nobis Dei desertoribus debitas luiturus, à suis de-

29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, usque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

30 Et quum hymnum cecinissent, abierunt in montem Olearum.

31 8 || Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me. scriptum est enim, || Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.

32 Postquam autem surrexero, || præibo vobis in Galilæam.

33 Respondens verò Petrus dixit ei, Etiam si omnes offendantur in te, ego nunquam offendar.

34 Dixit ei Iesus, || Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

35 || Dicit ei Petrus, Etiam si oportuerit me mori tecum, non te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

36 9 Tunc venit Iesus cum eis in locum qui dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hic, usquequo abiens, precatus fuero illic.

37 Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedei, cepit contristari, & gravissimè angere.

38 10 Tunc dicit eis Iesus, Undiquaque tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic, & vigilate mecum.

39 Et progressus paululum, procidit in faciem suam, precans, & dicens, Pater mi, si possibile est, abeat à me poculum istud. veruntamen non

feritur. luctatur terribiliter cum maledictionis Dei horrore: ex quo tandem victor evadens efficit ut mors non sit amplius nobis formidabilis.
 r Quum peregissent solennem cantum, quem putant quidam fuisse sex, Psal. continetur, à 113. ad 117. s Verbum quo vititur significationem habet ingentis doloris, & maxima atq. mortifera tristitia, quod ut indicat veritatem humana natura, qua mortem, qua contra naturam inuasit, fugiebat, sic ostendit Christum (ceterum a peccato immunem) has horribiles pœnas sustinuisse, quia sensiret iram Dei in nos accensam propter peccata, qua in ipso ulcisceretur. t Præterrat me & intactum relinquat. u Id est, quod impendit, quod offertur & quod paratum est, Hebr. pro ira Dei & supplicio. sup. 30. 33.

vt ego volo, sed vt tu.

40 ¹¹ Tunc venit ad discipulos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro, Itane non potuistis vnam horam vigilare mecum?

¹¹ Imago humanæ securitatis.

41 Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. Spiritus quidem promptus, sed caro infirma est.

42 Rursum secundò abiit, & precatus est, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum abire à me quin bibam ipsum, fiat voluntas tua.

43 Et quum venisset reperit eos rursum dormientes, erant enim oculi eorum grauati.

44 Et relictis eis, rursum abiit: & precatus est tertio, eundem sermonem dicens.

45 Tunc venit ad discipulos suos, & dicit eis, Dormite quod superest, & requiescite: ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

Mar. 14. 43.

Luc. 22. 47.

ioh. 18. 3.

46 ¹² Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me prodit,

¹² Christus ultro capiendū

47 ¶ Et adhuc eo loquente, ecce, Judas vnus ex duodecim, venit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à principibus Sacerdotum & senioribus populi.

se præber, vt

voluntaria o-

bedientia vo-

luntariam, A-

dami defecio-

nem luat.

48 Is verò qui prodebat eum dederat eis signum dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: prehendite eum.

¹³ Christus

capitur vt li-

beremur.

49 Itaque statim quum venisset ad Iesum, dixit, Aue Rabbi. Et deoscularus est eum.

x Submissi.

50 At Iesus dixit ei, Amice, quorsum ades?

y Reprehensio

ironica, & obisur-

gatio increpans

¹³ Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & prehenderunt eum.

Iudam. Nō enim

ignorabat cau-

sam aduentus

ipsius.

51 Et ecce, vnus ex ijs qui erant cum Iesu, extensa manu exeruit gladium suum, & percussit seruo Pontificis maximi, abstulit auriculam eius.

x Ad verba-

mulsi.

14 Vocatio-
nem oportet
esse zeli regu-
lam.

Gene. 9. 6.

apoc. 13. 10.

15 Christus i-
ded captus,
quia capi vo-
luit.

Esa. 53. 10.

16 Christus
innocens dam-
natur à Pon-
tifice, eius im-
pietatis, cuius
nos rei sumus.

Suprà, 14. 31.

Mar. 14. 53.

Luc. 22. 54.

Ioh. 18. 14.

a Accipere gla-
dium dicuntur,
quibus à Domi-
no non traditur.
i. qui præter vo-
cationem gladio
utuntur.

Mar. 14. 55.

b Per eperote.

fin tacita obie-
ctioni respondet,
n. m. p. e. cur à Pa-
tre in extremo
periculo subsidium
non petat, &
respondens in-
terrogat.

Ioh. 2. 19.

c Ab Anna ad
Caiapham, apud
quem coactus fuit
catus, Ioh. 18. 13.

d Aula proprie est locus ante ades spatiosus sub aperto calo-
cuiusmodi solent esse ante ades Regum & Potentum, per Synecdochen pro ipsis edi-
bus sumitur. e Suprà, 24. 3. f Qui sit ut isti aduersum te testimonium dicant

52 14 Tunc ait ei Iesus, Conuerte gladium tu-
um in locum suum. || quicumque enim ^a acceperint
gladium, gladio peribunt.

53 15 An putas me non posse nunc precari Pa-
trem meum, qui huc sistat mihi plures quàm duo-
decim legiones Angelorum?

54 ^b Quomodo ergo implerentur || Scripturæ,
que dicunt sic oportere fieri?

55 In illa hora dixit Iesus turbæ, ut aduersus
latronem exiistis cum gladijs & fustibus, ut com-
prehenderetis me, quotidie apud vos sedebam do-
cens in templo, nec prehendistis me.

56 || Hoc autem totum factum est ut impleren-
tur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes
relicto eo, fugerunt.

57 16 || Illi verò prehensum Iesum abduxerunt
ad Caiapham Pontificem maximum, ubi Scribæ
& seniores coacti erant.

58 Petrus autem sequebatur eum procul, usque
in ^d aulam Pontificis maximi: & ingressus intro, se-
debat cum ministris, ut videret finem.

59 || Principes autem Sacerdotum & seniores
& totus confessus quærebant falsum testimonium
contra Iesum, ut eum morte mulctarent:

60 Et non inuenerunt: etiam quum multi falsi
testes accessissent, non inuenerunt. Postremo verò
aduenientes duo falsi testes,

61 Dixerunt, Iste dixit, || Possum ^e dissoluere
templum Dei, & triduo ipsum ædificare.

62 Et surgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil
respondes? quid illud est quod isti aduersum te te-
stificantur?

63 Iesus autem fielebat. Et respondens Ponti-

fex

sex maximus, dixit ei ⁸ Adiuro te, per Deum viuentem vt dicas nobis, an tu sis Christus ille Filius Dei.

64 Dicite ei Iesus, Tu dixisti : quinetiam dico vobis, ^h ab hoc tempore videbitis || Filium hominis sedentem ad ⁱ dextram potentiae Dei, & venientem in ^k nubibus caeli.

65 Tunc Pontifex maximus ^l dirupit vestimenta sua, dicens, Blasphemaui. quid amplius egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam eius.

66 Quid vobis videtur? Ipsi verò respondentes dixerunt, Tenetur mortis poena.

67 || Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerunt: alij verò ^m baccillis eum ceciderunt.

68 Dicentes, Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percussit.

69 ¹⁷ || Petrus autem sedebat ⁿ extrà in aula: & accessit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.

70 Ipse verò negauit coràm omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

71 Eum autem egredientem in vestibulum vidit alia ancilla, & dixit ijs qui erant illic, Et iste erat cum Iesu Nazareno.

72 Tunc rursus negauit cum iureiurâdo, Non noui hominem.

73 Paulo post autem accesserunt qui adstabat, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipsis es : nam & loquutio tua te manifestum facit.

17 Petrus mirabili Dei providentia horum omnium futuris testis, ad singularis constantiae exemplum suae incredulitatis experientia præparatur.

Suprà. 16. 17.

rom. 14. 10.

1. thess. 4. 14.

g Iuratum te iubeo dicere per Deum.

Esa. 50. 6.

h Distinguit hac particula priorem aduentum à posteriore.

Mar. 14. 66.

luc. 22. 55.

ioh. 18. 25.

i .i. Deo assistentem pari scilicet honore prædum, vel à dextris potentia

sua i. in potestate maxima: dextra enim Hebraei

quiddam potentius indicat.

k Sup 24. 30.

l More apud

Iudaos recepto, qui illud facere tenebantur, ubi à quopiam Israelita audissent blasphemiam in Deum, idq; ex traditione Talmudii, libro de Magistratibus, titulo, De quadruplici morte. m In Marc. 14. 65. n Id est, Extrà eum locum in quo Pontifex sederat, non autem extra domum: nam inde paulo post in vestibulum sese recipit.

o i. iurādo seip-
sum execrari.

74 Tunc cœpit seipsum o deuouere, & iurare,
dicens, Non noui hominem. Et statim gallus mi-
sit vocem.

75 Tunc meminit Petrus verborum Iesu, qui
dixerat ei, Priusquam gallus vocem mittat, ter me
abnegabis. Et egressus extrā, fleuit amarē.

CAP. XXVII.

3 Pilato vinctus traditur. 5 Iudas seipsum strangulat. 19
Vxor Pilati. 20 Barabbas petitur. 24 Pilatus lauat ma-
nus. 29 Christus spinis coronatur. 34 Crucifigitur. 41
Consijs incesitur. 50 Emissis spiritum. 57 Sepulchri
imponitur. 63 Custoditur a milibus.

CAP. XXVII.

1 Exemplum
horrendi iudi-
cij Dei in eos, i
tum qui Chri-
stum vendunt,
tum qui Chri-
stum emunt.

a Ex hominum
conspetu.

b Infr. act. i. 18

c Templi arariū.

mar. 15. 1. luc. 22.

66. ioh. 18. 28.

d Vita aut cadu.

e Peregrinorū

et hospitū, qui-

bui etiā mortui

coniungi religio

erat Iudai.

Act. i. 18.

Act. i. 19.

Zach. 11. 13.

f Cum hac pro-

phetia legatur

apud Zachariā,

aut libroriorum

culpa, aut quo-

rundam inscitia,

nomen Ieremia

irrepisse faten-

dum est, forsā ex margine cū literarum compendia iou & zou vicina sint. In

Syriaca utrō paraphrasi nullum ascribitur Prophetæ nomen. g Sequitur Euan-

gelista non verba, sed sententiam Prophetæ, quam ostendis impletum esse.

MANÈ || autem quum esset, consilium cœ-
perunt omnes principes Sacerdotum &
seniores populi aduersus Iesum, vt eum morte mul-
tarent.

2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderunt
Pontio Pilato prædidi.

3 Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eū
damnatum esse, pœnitens, retulit triginta argēteos
numos ad principes Sacerdotum & seniores,

4 Dicens, Peccaui, prodito sanguine innoxio.
At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.

5 Et ipse abiectis illis numis argenteis in tem-
plum, secessit: & abiens || strangulauit sese.

6 Principes autem Sacerdotū acceptis numis
illis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere e in
corbanam: quoniam pretium d sanguinis est.

7 Consilio autem capto, emerunt ex eis agri
illum figuli, ad sepulturam e hospitum.

8 Quapropter vocatus est ager ille, || ager san-
guinis, vsque in hodiernum diem.

9 (Tunc impletum est quod dictum est per
Ieremiam Prophetam, dicentem: || Et e accepe-

runt triginta numos argenteos, pretium æstimati, qui æstimatus fuit à filiis Israël.

10 Et dederunt eos ad emendum agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.)

11 ² ¶ Iesus autem stetit coràm præfide, & interrogavit eum præses, dicens, Tūne es Rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Iesus, Tu dicis.

12 Et quum ipse accusaretur à principibus Sacerdotum & senioribus, nihil respondit.

13 Tunc dicit ei Pilatus, Nō audis quàm multa aduersum te testificentur?

14 Et non respondit ei ad vllum verbum: ita ut miraretur Præses valdè.

15 ³ Præses autem in festo consueuerat turbæ dimittere vnum vinctum, quem voluissent.

16 Habebant verò tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

17 Iphis igitur coactis, dixit eis Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabban, an Iesum qui dicitur Christus?

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.

19 Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi rei sit cum iusto illo: multa enim passa sum hodie in somnijs propter eum.

20 ¶ Principes autem Sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ ut peteret Barabban, Iesum verò perderet.

21 Respondens autem præses dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis ut vobis dimittam? Ipsi verò dixerunt, Barabban.

32 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Iesu qui dicitur Christus? Dicūt ei omnes, Crucifigatur.

23 Præses autē ait, Enimuero quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur,

Marc. 15. 3,

Luc. 23. 3,

Ioh. 18. 33.

2 Christus taceret accusatus, ut non accusetur: nostrum reatum agnoscēs, simul suā innocentiam silentio probans.

3 Christus ab eodem iudice prius absoluitur quàm damnetur, ut eum constet iustum pro iniustis mori.

Marc. 15. 15,

Luc. 23. 18,

Ioh. 18. 40,

Act. 2. 14.

4 Christus iudicis testimonio absolutus, damnatur tamen ab eodem iudice, vt coram Deo absoluiamur.

Mar. 15. 16,
iohan. 19. 1.

5 Christus ignominiam subit peccatis nostris debitam: Interim tamen occulta Dei prouidentia ab ijs ipsis rex designatur à quibus afficitur contumelia.

6 Educitur extra urbem, vt in cœleste regnum introducamur.

Mar. 15. 22,
luc. 19. 36.

Marc. 15. 32,
luc. 23. 32,
iohan. 19. 16.

7 Hoc se nihil inuare.

8 Veteribus moris erat, in homi-

num caide alysiue mactationibus aqua ablueri manus expiationis gratia. a A

cade. Hebr. b

Si quid peccabitur in eo occidendo, nos & posteritas nostra

pœnas luamus. c

Superinjicitur enim chlamys & circumuoluitur carum

nimirum manicis. d

Apud Iohannem, & Marcum, fit mentio purpure,

qua & ipsa suauiter rubet: Ad ludibrium autem petulantia prophana militum illa

vestiuit Iesum, qui vex perhiberetur. e

Implexu spinu concinnatam.

f Supra, cap. 5. vers. 42. id est, coegerunt Simonem ad ferendum onus cruce:

unde constat tam duriter antea afflictum fuisse Iesum, v' viribus ad crucem in itinere ferendum fueris destitutus. Nam illum gestasse crucem scribit

Iohannes.

24 4 Videns autem Pilatus se nihil proficere, sed maiorem tumultum fieri, accepta aqua 2 abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego sum à sanguine huius iusti: vos videritis.

25 Et respondens vniuersus populus dixit, b Sanguis eius super nos & super filios nostros.

26 Tunc dimisit eis Barraban: Iesum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

27 || Tunc milites prædis, quum abduxissent Iesum in prætorium, coegerunt ad eum vniuersam cohortem.

28 5 Et quum exuissent eum, c circumposuerunt ei chlamydem d coccinam.

29 Et coronam e spinis e contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum submisso, illudebant ei, dicētes, Aue, rex Iudæorum.

30 Et quum inspiciissent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

31 Et quum illuissent ei, exuerunt eum chlamyde, indueruntq; vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.

32 || Exeuntes autem inuenerunt quēdam Cyrenæum, nomine Simonem: hunc f angariauerunt vt portaret crucem eius.

33 6 || Et quum venissent in locum qui dicitur Golgotha, quod est Caluarie locus.

34 ⁷ Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

35 ⁸ Postquam autem crucifixerunt eum, partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, || Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam iecerunt sortem.

36 Et sedentes seruabant eum illic.

37 Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptum, ⁹ HIC EST IESVS REX ILLE IVDÆORVM.

38 ¹⁰ Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones: vnus ad dexteram, & alter ad sinistram.

39 ¹¹ Qui verò præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua,

40 Et dicentes, || Tu qui destruis templum, & triduo ædificas, serua te metipsum: si Filius Dei es, descende è cruce.

41 Similiter autem etiam, principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare: si Rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei.

43 || Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum, dixit enim, Filius Dei sum.

44 Id ipsum autem etiam & latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

45 ¹² A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super ^h vniuersam regionem, vsq; ad horam nonam.

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens, || Eli, Eli, lama-sabachtani? ^h In Marc. 15. 34.

⁷ Christus nulum vsquā solamē inuenit, vt omni cōsolatione in eo repleamur:

Marc. 15. 34.

Psal. 33. 19.

⁸ Fit maledictio, vt in ipso benedicamur nudatus suis etiā vestibibus, vt ipsius nuditate ditemur.

⁹ Pronuntiatur verus Messias ab ijs ipsis a quibus reijcitur.

Ioh. 8. 19.

¹⁰ Pendens medius inter latrones Christus, iudicatus iam tum incipit mundum iudicare.

Psal. 33. 19.

Sapient. 1. 38.

¹¹ Christus vt plenè pro nobis satisfaceret, non tantum corporis, sed etiam summos animi cruciatus sustinuit & vicit.

Psal. 33. 3.

¹² Cælum ipsum præ horrore obtenebratur, & Iesus in inferorum gurgitem immersus eiulat, &

^h Synecdoche: alter enim solus conuitiabatur. Vide Luc. ^h In Marc. 15. 34.

hoc est, Deus meus, Deus meus, curⁱ deseruisti me?

47 Quidam autem ex ijs qui illic stabāt, quum hoc audissent, dicebant, ^k Eliam vocat iste.

Psalm. 89. 32.

13 Christus superatis ceteris hostibus tandem etiam mortem ipsam laceffit.

14 Christus etiam mortuus se Deum omnipotentem esse, vel ipsis hostibus confitentibus, demonstrat.

2. Par. 3. 14.

15 Christus non clam, sed præsidiis consensu ab homine celebri, loco non procul sito, in monumento nouo sepelitur, ut de vera ipsius morte ambigi non possit.

Marc. 15. 42,

Luc. 23. 50,

Ioh. 19. 38.

i In hac scilicet calamitate: Hac

autem exclamatio humana natura peccato quidem experti, sed qua iram Dei sustineret debitam peccati nostri.

^k Ad nomen Eli alludunt, non ex ignoratione lingua, sed ex profana petulantia: illa autem verba ideo recitauit ut ista amarissima paronomasia intelligeretur.

^l Extremo calamo circumuolutam. ^m Quo diuidebantur Sancta sanctorum. ⁿ Id est, sicut patris monumenta sunt aperta, ut hoc Symbolo doceretur mortem esse deuictam mortuorum autem resurrectio sequuta est resurrectionem Christi, ut apparet in proxime sequente versiculo.

48 Et statim currens quidam ex eis, quum acceptam spongiam impleuisset aceto, & ^l circumposuisset calamo, dedit ei ut biberet.

49 Reliqui verò dicebāt, Sine, videamus an veniat Elias seruaturus eum.

50 ¹³ Iesus autem quum rursus clamasset voce magna, emisit spiritum.

51 ¹⁴ || Et ecce, ^m aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsq; ad imum: & terra mota est, & petreæ fissæ sunt.

52 Et ⁿ monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.

53 Qui egressi è monumentis post resurrectionem eius, introierunt in sanctam urbem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cum eo erant seruantes Iesum, viso terræ motu & ijs quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

55 Erant autem illic mulieres multæ, procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

57 || ¹⁵ Quum autem serum diei esset, venit homo diues ab urbe Arimathæa, nomine Ioseph, qui

& ipse

& ipse discipulus fuerat Iesu.

58 Is adiit Pilatum, & petijt corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

59 Et Ioseph, quum accepisset corpus, inuoluit illud sindone pura :

60 Posuitque in monumento suo nouo quod exciderat in petra : & aduoluto saxo magno ad ostium monumenti, abiit.

61 Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulcrum.

62 16 Postero autem die quæ sequitur parasceuen, coacti sunt principes sacerdotum & Pharisei ad Pilatum,

63 Dicentes, Domine, meminimus r planum illum dixisse, quum adhuc viueret, Tertio post die surgam.

64 Iube ergo muniri sepulcrum vsque in diem tertium : nequando veniant discipuli eius nocte, & furentur eum, dicantque populo. Surrexit à mortuis, & erit vltimus error peior priore.

65 Dixit eis Pilatus, 9 Habetis custodiam: abite, munite sicut scitis.

66 Ipsi autem profecti munierunt sepulcrum, obsignato lapide, cum custodia.

CAP. XXVIII.

1 Mulieres sepulcrum adeunt. 2 Angelus. 3 Christus conspicitur à mulieribus. 10 Mittit Apostolos ad pradicandum.

1 E^x t^{er}mo || 1 autem Sabbatho, quum b lue-
sceret in primum diem hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt spectarent sepulcrum.

2 Et ecce, terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini quū descēdisset è cœlo, & accesset, deuoluit lapidē ab ostio, sedebatq; super eum.

3 Erat autem c visus eius vt fulgur, & vestimē-

16 Ipsius Christi interfectori bus sepulcrī custodia committitur, quominus possit de eius resurrectione dubitari.

p Seductorū, vel praefigiatorem. q Praefidarios milites, templi nimirū custodia designatos.

CAP. XXVIII.

1 Christus profigata in ipso sepulcro morte, sua vi resurgit: quod mox Angelus testificatur.

a Exeunte iam Sabbatho, i. sub diluculum, mora scilicet Romano-rū, qui diem naturalem ab ortu solis ad sequentiū ortum numerāt: nō autē Hebræorum, qui à vespere ad vespere. Mar. 16. 6.

ioh. 20. 11.

b. i. primū à Sabbatho diei illucescēte diluculo: prius autē dies illa est, quæ hodie Dominicū vocamus. c Oculorū radij & per synecdoch. pro vuln.

tum eius album sicut nix.

4 Custodes autem concussi sunt præ ipsius timore, & facti sunt sicut mortui.

5 Respondens autem Angelus dixit mulieribus, ^d Vos verò ne timete : scio enim vos Iesum crucifixum quærere,

6 Non est hic : surrexit enim prout dixit, Venite, videte locum ubi iacebat Dominus.

7 Et citò profectæ dicite discipulis eius, eum surrexisse à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam : illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis,

8 Tunc egressæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent discipulis eius.

9 ² Quum autem proficiscerentur vt renuntiarent discipulis eius, ecce, Iesus occurrit eis, dicens, Aucte. Illæ autem accesserunt, & prehenderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc ait eis Iesus, Ne timete : abire, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam : & illic me videbunt,

11 ³ Proficiscentibus autem ipsis, ecce, quidam ex custodia venerunt in urbem, & annuntiaverunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12 Tunc coacti cum senioribus, consilio capto, ^e pecuniam multam dederunt militibus,

13 Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & eum furati sunt nobis dormientibus.

14 Quòd si hoc ^f auditum fuerit apud præfide[m], nos persuadebimus ei, & scturos vos præstabit.

15 Ipsi verò accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti : & divulgatus est iste sermo apud Iudeos vsque ad hodiernum diem.

16 ⁴ Vndecim autem discipuli profecti sunt in Galil-

d Emphaticè,
mulieres confir-
mat, perterritis
scilicet militibus.

a Christus ipse post resurrectionem appareret, & missis ad discipulos mulieribus, ostendit se curâ eorum non abiectis.

3 Quo magis sol lucet, eo magis excedatur impij.

e Satis multum
munerum.

f Periculum enim erat ne deferrentur.

4 Discipulis quoque appareret Christus, quos etiam Apostolos designat.

Galilziam, in montem vbi constituerat eis Iesus.

17 Et cum vidissent eum, adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt.

18 Et accedens Iesus loquutus est eis, dicens, || Data est mihi omnis authoritas in cœlo & in terra.

19 || ⁵ Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in ⁸ nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.

20 Docentes eos seruare omnia quæ mandavi vobis: & ecce, ego vobiscum sum ^b omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Amen.

tre, Filio, & Spiritu sancto. b In omne tempus, intelligitur autem hic locus de modo presentia Spiritus, quo se suaq, nobis communicat, ceterum corpore abesse.

*Heb. 1. 2.
3. Kephala, 2.
postolat, do-
ctrinæ à Chri-
sto traditæ per
orbem terrarum
promulgatio,
& sacramento-
rum administra-
tio: quarum re-
rum efficacia
nō à ministris,
sed à Domino
pendet.
Mar. 16. 35.*

EVANGELIUM

SECVNDVM

MARCVM.

CAP. I.

4 Baptizat Iohannes. 6 Vestitus & victus ipsius. 9 Bap-
tizatur Iesus. 12 Tentatur. 14 Prædicat Evang. 16. 31. & in libro Prophe-
39 Docet in synagoga. 23 sanat demoniacum. 29 Sa-
crum Petri. 32 Multos infirmos, 40 Leprosum.

1 **R**INCIPIVM Euangelij Iesu
Christi Filij Dei:
2 ¹ Vt scriptum est in ² Pro-
phetis, || Ecce, ego ^b mitto nun-
tium meum ^c ante faciem tuā,
qui parabit viam tuam corā te.

sumpta à Regum consuetudine, qui solent habere suos anteambulones.

CAP. I.
1 Iohannes
præit Christo
sicut prædictū
est à Prophetis
Malach. 3. 1.
^b Tempore præ-
senti utitur Pro-
pheta de re futu-
ra, tam certus
quam si eam ce-
neret.
^c Metaphora

Esa. 40. 3.

Luc. 3. 4.

Job. 1. 5.

Mat. 3. 4.

Mat. 3. 3.

3 Summa doctrinæ Iohannis, aut potius Christi, remissio peccatorum & emendatio vitæ.

Leuit. 11. 32.

Mat. 3. 12.

Luc. 3. 16.

Job. 1. 37.

3 Iohannes & omnes ministri in Christum Dominum respiciunt.

Act. 1. 3. & 3. 4. & 11. 16. & 19.

4. *Mat. 3. 14. Luc. 3. 22. Job. 1. 33.*

4 Christus baptismum nostrum in sese consecrat.

Mat. 4. 1. Luc. 4. 1.

5 Vocatio Christi est cœlis ut capitis Ecclesiæ.

6 Christus cœtatus vincit.

d Multa erant apud Iudæos genera Iuacorum: hic autem agitur de singulari Iuacro, quod veri baptismati omnes habet partes, resipiscentiæ & remissionem peccatorum. e Matth. 3. 4. f Voluit Evangelista infirmi servi conditionem significare. g Docet vim omnem baptismi à Christo manare qui intus baptizat. h Iohannes qui descendebat in aquam cum Iesu. i Vide Matthæum, 3. vers. 19. k Non significatur expulsio violenta, sed vis divina qua Christus (qui ad illud usque tempus ut priusatus vixerat) noua persona induit, ac Iuacum & ministerio præparatur.

3 || Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

4 || ² Baptizabat Iohannes in deserto, & prædicabat ^d baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.

5 || Et exibat ad eum tota Iudææ regio, ac Ierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.

6 ^e Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona pellicea circa lumbos suos: || & edebat locustas & mel syluestre.

7 ³ || Et prædicabat dicens, Venit ponere me qui validior me est, cuius non sum dignus qui ^f incuruatus soluiam corrigiam solearum.

8 || Ego quidem ^g baptizavi vos aqua: ipse vero baptizabit vos Spiritu sancto.

9 || ⁴ Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth urbe Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.

10 ⁵ Et statim ^h ascendens ex aqua, vidit super eum cœlos, & Spiritum tanquam columbam descendere super eum.

11 Et vox exiit de cœlis, Tu es Filius ille meus dilectus, in quo ⁱ acquiesco.

12 || ⁶ Statimque Spiritus eum ^k expellit in desertum.

13 Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana. eratque cum feris: & Angeli ministrabant ei.

14 ||⁷ Postquam autem traditus fuit Iohannes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangelium regni Dei:

*Matth. 4. 13.
Luc. 4. 14.
Ioh. 4. 43.
7 Iohanne capto, plenè se prodit Christus.*

15 Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquavit Regnum Dei, ¹ respiscite, & credite Euangelio.

16 ||⁸ Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacentes rete in mare, (erant enim piscatores.)

*Mat. 4. 18.
Luc. 5. 3.
8 Vocatio Simonis & Andree.*

17 Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam ut sitis piscatores hominum.

18 Et *ipsi* statim omisiss retibus suis sequuti sunt eum.

19 ⁹ Tunc progressus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant retia.

9 Vocatio Iacobi & Iohannis.

20 Statimq; vocauit eos: & *ipsi* omisso patre suo Zebedæo in nauigio cum mercenarijs, sequuti sunt eum.

21 || Et ingrediuntur ^m Capernaum: statimq; sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat.

*Mat. 4. 23.
Luc. 4. 31.
Mat. 7. 28.
Luc. 4. 32.*

22 || Et percellabantur super doctrina eius. docebat enim eos ut auctoritatem habens, & non ut Scribæ.

10 Annuntiat doctrinam quam sola expellitur Satan e mundo quod etiam miraculo confirmat.

23 ||¹⁰ Erat autem in synagoga eorum quidam ⁿ in quo erat spiritus impurus, qui exclamauit,

*1 Mat. 3. 2.
m Ab urbe Nazareth.*

24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu ^o Nazarene? venisti ut perderes nos? noui te quis sis, *mirum* ^p Sanctus ille Dei.

n Ad ver. homo in spiritu impuro i. quæ spiritus impurus corrumpit.

25 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmute-sce, & exi ab eo.

26 Tunc quum ^q discerpisset eum spiritus impurus, & clamasset voce magna, exiit ab eo.

rat. o Natus erat in urbe Bethleem, sed errore un'gi Nazarenus dictus est, quia educatus esset in Nazareth. p Alludit ad nomen illud quod Pontificis maximi tiara inscriptum erat, Exod. 28. 36. q infra. 9. 26.

r Velut attoniti.

f Id est, Pro suo iure, vel pro imperio.

r Non solum in Galilaam, sed etiam in vicinis regionibus.

Matth. 8. 14, Luc. 4. 32.

11 Varijs sanatis morbis, demonstrat se veram vitam in mundum attulisse.

12 Non enim est demoniorum Evangelium pradicare. Act. 16. 17.

x Vicos qui essent instar urbis.

12 Curato leproso ostendit se idcirco venisse, ut mundi fordes suo contactu eluat.

Matth. 2. 1, Luc. 5. 12.

27 Et expauerunt omnes, ita ut mutuo quererent inter se dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc, ut per ^f potestatem imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

28 Peruenit autem fama eius statim in totam regionem ^r circumiacentem Galilææ:

29 ¹¹ || Et statim è synagoga egressi, venerunt domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febricitans: & statim dicunt ei de illa.

31 Tunc accedens erexit eam, prehensa manu eius: & dimisit eam febris statim: & ministravit eis.

32 Quum autem serum *diei* esset, occidente sole, adducebant ab eum omnes malè affectos & dæmoniacos.

33 Et vrbs tota coacta erat ad ostium.

34 Et sanauit multos malè affectos varijs morbis: & dæmonia multa eiecit: & non ^u sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nossent.

35 Et manè valdè multa nocte, quum surrexisset exijt, & abiit in desertum locum, & illic precabatur.

36 Et prosequuti sunt eum Simon, & qui cum ipso erant.

37 Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omne te querunt.

38 Tunc dicit eis, Eamus in contigua ^x opidula, ut & illic prædicem. ad hoc enim sum egressus.

39 Et prædicabat in synagogis eorum, in tota Galilæa, & dæmonia eiiciebat.

40 ¹² || Venitq; ad eum leprosus, precans eum ei; ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potest me purgare.

41 Iesus autem misericordia commotus, extensa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

42 Et quum hæc dixisset, statim abiit ab eo lepra, & purgatus fuit.

43 Et grauitur interminatus ei Iesus, statim ablegauit eum:

44 ¹³ Dixitq; ei, Vide ut nemini quicquam dicas: sed abi, ostende te ipsum y sacerdoti, & offer pro purgatione tua quæ || imperauit Moyses, ut hoc sit eis testimonio.

45 || Ille verò egressus, coepit prædicare multa, & rem diuulgare, ita ut iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

13 Testatur se non ambitione, sed solius Patris gloriæ & amoris in miseros peccatores studio duci.

Leui. 14. 5.

Luc. 5. 18.

y Omnes posteri Aaronis de lepra indicare poterat.

z Ad verb. sermonem.

CAP. II.

CAP. II.

3 & 4 Paralyticus remisus peccatis sanatur. 14 Matthæi vocatio. 19 Ieiunia & afflictiones pradicuntur. 23 Discipuli spicas vellunt. 26 Panes propositionis.

Matth. 9. 7.

1 ET || ¹ rursus intrauit Capernaum interieclis aliquot diebus, & auditum est eum a domo esse.

1 Christus sanato paralytico demonstrat homines amissas omnes vires in se vno per fidem recuperare.

2 Statimq; coacti sunt multi, aded ut iam non caperent eos ^b ne ea quidem loca quæ erant ad ostium, & loquebatur eis sermonem Euangelij.

a In domo in qua commorari solebat, nam Capernaum sibi elegerat ad habitandum, relicta Nazareth.

3 Tunc veniunt ad eum feretes paralyticum, qui a quatuor portabatur.

b Nec domus, nec vestibulum eos caperet.

4 Et quum nõ possent ei appropinquare propter turbam, detexerunt tectum ædium in quibus erat, eoq; perfosso, funibus ^c demiserunt ^d grabbatum in quo paralyticus iacebat.

c Superiore parte tecti perfossa (qua plana erat)

5 Quum autem vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.

demiserunt paralyticum in inferiorem partem, ubi Christus concionabatur: alioqui enim in eius conspectum illis perrumpere non licebat. d. Sic Latini vocant laicos viliores, in quibus meridiari solent.

*e In animis suis,
in utramq; par-
tem de eo facto
disputantes.
Ioh. 1. 4. 4.
[4. 43. 15.]*

6 Erant autem illic quidam ex Scribis seden-
tes, & ^e ratiocinantes in cordibus suis,

7 Quid iste ita loquitur blasphemias? || quis
potest remittere peccata, nisi solus Deus?

8 Et quum statim cognouisset Iesus spiritu suo,
eos ita ratiocinari apud se, dixit eis, Quid ista ra-
tiocinamini in cordibus vestris?

9 Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remis-
sa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grab-
batum tuum, & ambula?

10 Vt autem sciatis Filium hominis præditum
esse autoritate remittendi peccata in terra, (ait pa-
ralytico)

11 Tibi dico, surge, ac tolle grabbatum tuum,
& abi domum tuam.

*f Ad verb. men-
sem loco moue-
rent.*

12 Tunc ille statim surrexit: sublatoq; grab-
bato, egressus est coram omnibus: adeo vt ^f obstu-
pescerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes,
Nunquam tale quicquam vidimus.

*Matt. 9. 9,
Luc. 5. 27.*

13 || ² Et egressus est rursus ad mare: totaq; tur-
ba veniebat ad eum, & docebat eos.

*2 Euangelium
superbos offe-
dit, humiles
seruat.*

14 Et quum prætergrederetur, vidit ³ Levin
Alphæi *filium* sedentem ad ^h telonium, dixitq; ei,
Sequere me. Et *is* surgens, sequutus est eum.

*g Alterū Mat-
thæi nomen. Luc.
5. 27.*

15 Et factum est quum Iesus accumberet in do-
mo illius, multi etiam publicani & peccatores si-
mul discumbabant cum Iesu & discipulis eius: erāt
enim multi, & sequuti fuerant eum.

*h Telonay erant
qui vestigalia re-
dimebāt, teloniū
aut redemptionē
vestigalis, aut lo-
cum ubi telona
præsidebant.*

16 Quumq; Scribæ ac Pharisei vidissent eum
edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt
discipulis eius, Quid est quod cum publicanis &
peccatoribus edit ac bibit?

*i Qui sunt inte-
gru viribus.*

17 Et quum hoc audisset Iesus, dicit eis, ⁱ Ijs
qui valent, non opus est medico, sed ijs qui male
affectu sunt. || non veni vt vocarem iustos, sed pec-
catores ad ^k resipiscenciam,

*1. Tim. 1. 13.
k Matt. 3. 1.*

18³ Discipuli autem Iohannis ac Phariseorum *Mat. 9. 14.*
ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare dis- *Luc. 5. 33.*
cipuli Iohannis & Phariseorum ieiunant, tui au-
tem discipuli non ieiunant?

19 || Tunc ait eis Iesus, Num possunt filij tha-
lami quo tempore cū ipsis est sponsus, ieiunare? quā-
diu habent secum sponsum, non possunt ieiunare.

20 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis
sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

21^m Sed nemo panniculum impexum insuit
vestimento veteri: alioquin, illud ipsius supplemen-
tum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*,
& fit peior fissura.

22 Et nemo iniicit vinum nouum in vtres vete-
res: alioquin vinum nouum disrumpit vtres, & vi-
num effunditur, & vtres percunt: sed vinum no-
uum in vtres recentes iniiciendum est.

23 || Factum est autem vt ipse præteriretⁿ Sab-
batho per sata, & cæperunt discipuli eius iter faci-
endo vellere spicas.

24 Tunc Pharisei dixerunt ei, Ecce, cur faciunt
Sabbatho quod non licet?

25 Et ipse dixit eis, Nunquam legistis || quid fe-
cerit Dauid quum egeret, & esuriret ipse & qui cū
eo erant?

26 Quomodo ingressus sit domum Dei sub^o A-
biathar Pontifice maximo, & panes propositionis
ederit, quos non licet edere || nisi sacerdotibus, &
dederit etiam ijs qui secum erant?

27 Dixit etiam eis, Sabbathum propter homi-
nem factum est, non homo propter Sabbathum.

28 Itaque Filius hominis est etiam p Sabbathi
Dominus.

*Abiathar, at ex aliorum locorum collatione docetur utrumque binominum fuisse,
Vide 1. Par. 24. 2. 1. Sam. 8. 17. 2. Sam. 15. 29. 1. Reg. 2. 26. 2. Reg. 25. 18. p Sabbathi
in sua habet potestate, vt possit pro suo imperio illi dominari.*

r Arefacta manus sanatur. 6 Pharisei cum Herodianis consilium ineunt. 10 Tactu Christi sanantur multi. 11 Eiusdem aspectu daemones genitus accidunt. 14 Duodecim Apostoli. 24 Regnum aduersus sese partitum. 29 Blasphemia in Spiritum. 33 Parentes Christi.

CAP. III.

Mat. 12. 9.

Luc. 6. 6.

1 Tertiò quòd ceremonialem legem (moralis appendicé) morali præferrebant, quum è contrariò ex ista petere oportuerit verum ceremonialis vsum.

2 Quo magis promittitur veritas, eo magis emergit.

a Id est, iniuriam & enectam. *b* Ad verb. animam, vt sit Synecdoche pro toto homine.

c Homines cum iniuriam factam sibi dolent in iram erumpunt, id est, non sine vitio, at Christus sine vitio iratus est, & indoluit non tam propter iniuriam illatam, quam propter illorum improbitatem: illum itaque capiebat aduersariorum commiseratio, ideò condole-scere dicitur. *d* Quasi callo obduruisset, ita vt saluari doctrina amplius locus non esset. *e* Vid. Mat. 23. 16. *f* Quia Petrea dicitur à Ioseph. *g* Quam im-mensa, & quam mirifica. *h* Ad verb. assidue sibi præsto esset.

1 ET ||¹ introiuit rursus in synagogam: erat-
que illic quidam² arefactam manum ha-
bens:

2 Et obseruabant an Sabbathis sanaturus es-
set eum, vt ipsum accusarent.

3 Tunc ait homini habenti manum arefactam,
Surge in medium.

4 Eis autem dixit, Licet Sabbathis benefacere
an male facere *cuiuspiam*³ hominem seruare, an tru-
cidare? Ipsi verò silebant.

5 Et quum circumspe-xisset eos cum ira,⁴ con-
dole-scens quòd⁵ occaluisset cor eorum, dicit ho-
mini, Extende manum tuam, Et is extendit: resti-
tutaque est manus eius sana vt altera.

6⁶ Tunc egressi Pharisei, statim cum⁷ He-
rodianis consilium inierunt aduersus eum, vt eum
perderent.

7 Sed Iesus cum discipulis suis secessit ad ma-
re: & magna multitudo sequuta est eum à Galilæa,
& à Iudæa.

8 Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & regio-
ne *que est*⁸ trans Iordanem: & qui circa Tyrum ac
Sidonem habitabant, magna multitudine, quum
audissent⁹ quanta faceret, venerunt ad eum.

9 Ipse autem dixit discipulis suis vt nauigio-
lū sibi¹⁰ semper adesset, propter turbam, ne ipsum
opprimerent.

10 Multos enim sanauerat, adeò vt ruerent in eum vt ipsum tangerent quotquot tenebantur flagellis.

11 Et ^k spiritus impuri quum eum cõspexerāt, accidebant ei ad pedes, & clamabant, dicentes, Tu es Filius ille Dei.

12 Ipse verò multum interminabatur eis ne ipsum palàm facerent.

13 ¶ Tunc ascendit in montem, & aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.

14 ³ Et ^l constituit duodecim qui secum essent, & quos mitteret vt prædicarent:

15 Haberētque potestatem sanandi morbos, & eiiciendi dæmonia.

16 ^m Primum Simonem, (cui imposuit nomen Petrum:)

17 Et Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi (& imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitruui.)

18 Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi *filium*, & ⁿ Thaddæum, & Simonem ^o Cananitem,

19 Et Iudam Iscariotem, qui & prodidit eum, & veneruntque domum.

20 Conuenit autem rursus turba, adeò vt ne capere quidem cibum possent.

21 ⁴ Et quum hæc audissent ipsius propinqui, venerunt vt prehederent eum: dicebant enim eum apud se non esse.

22 Scribæ verò qui Hierosolymis descenderāt, dicebāt eum habere Beelzebub, & ¶ per principem dæmoniorum eiicere dæmonia.

3 Duodecim discipuli segre gantur ad futurum tyrocinium.

4 Nulli inferiores Euāgelij hostes quam quos minimè oportuit.

Infr. 67.

mat. 10. 1.

luc. 9. 1.

1 Morbis quibus vt flagellis, homines flagellas Deus.

k In ijs quos inuaserāt, vel metonymicè pro ijs qui a spiritibus exagitabantur.

l Elegit ac designauit duodecim, qui secū familiariter versarentur.

m Mat. 10. 2.

n Qui etiam à Luca dicitur Iudas, ad cuius disferentiam proditor dicitur Iscariotes.

o Vide Matth. 10. 4.

Mat. 9. 34.

Et 12. 24.

luc. 11. 14.

p Apostoli in contuberniū recepti in domum

venire, vt posthac cum Christo versarentur. q Ad verb. qui ab eo erant, id est, gentiles seu propinqui: qui enim mente essent capti ad agnatos deducebantur. Mentis non esse compotem.

Cap. iiii.

EVANGELIUM

5 Soli extrā
spē salutis qui
cognitū Chri-
stum malitiosē
oppugnant.

6 Diuersa est
prorsus spiri-
tualis & car-
nalis cognatio
nis ratio.

f Si regnum di-
strahum fuerit
in partes.

1 Id est, Satani-
cus cœtus.

Mat. 12. 34.

Luc. 12. 70.

1. ioh. 5. 16.

u Cuiuscunque
generis instru-
menta,

x Hominibus.

Hebr.

7 Quod nun-
quam delebitur.

7 Verba Evan-
gelista.

Mat. 12. 46.

Luc. 8. 19.

a Fratrum no-
mine, omnes qui
eiusdem sint co-
gnationis intelli-
gunt Hebraei.

23 Quum autem eos aduocasset, dixit eis per
parabolas, Quomodo potest Satanas Satanam eij-
cere?

24 Neque si regnum aduersus sese dissideat,
potest stare regnum illud:

25 Neque si domus contra semetipsam disside-
at, potest stare domus illa:

26 Sic quoque si Satanas insurrexit & dissidet
aduersus semetipsum, stare non potest, sed finem
habet.

27 Non potest quisquam validi alicuius, vasa,
ingressus domum eius, diripere, nisi primò validū
illum vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

28 5 || Amen dico vobis, quæuis peccata remit-
tentur x filijs hominum, & blasphemix quibuscū-
que blasphemarint:

29 Sed quicumque blasphemarint in Spiritum
sanctum, non habet remissionem in æternum, sed
tenetur y æterno iudicio.

30 z Dicebant enim, Spiritum impurum habet,

31 6 || Veniunt igitur a fratres & mater eius: &
foris stantes, miserunt ad eum, & eum vocarunt.

32 Sedebat autem circā eum turba, illi verò
dixerūt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris qua-
runt te.

33 Tunc respondit eis, dicens, Quæ est mater
mea, aut fratres mei?

34 Et quum circumspexisset in circuitu circum
se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fra-
tres mei.

35 Quicumque enim fecerit quod Deus vult, d
est frater meus, & soror mea, & mater.

C A P. II I I I.

4 Parabola seminantis. 14 Eiusdem expositio. 18 Spina
21 Lucerna. 26 Sementis iacta in terram. 31 Gra-
num sinapis. 33 Dormit Christus in puppi.

1 ET || rursus cœpit docere iuxta ^a mare: & coacta est ad eum turba multa, adeò vt ipse nauigium ingressus, ^b federet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat.

2 Et docebat eos per parabolas multas, dicebatq; eis in doctrina sua,

3 ¹ Audite, Ecce, *quidam* qui seminabat, exijt ad seminandum.

4 Et factum est in seminando, aliud quidem cecidit iuxta viam: veneruntq; volucres cœli, & deuorauerunt illud.

5 Aliud verò cecidit in petrosa, vbi nō habebat terram multam: & statim exortum est, propterea quòd non habebat profundam terram:

6 Sole autem exorto torrefactum est, & propterea quòd non habebat radicem, exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas: & assurrexerunt spinæ: ac suffocarunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, deditq; fructum assurgentem ac crescentem: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena, & aliud centena.

9 Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Quum autem esset ^c solus, interrogarunt eū qui ^d circa eum erant cum duodecim, de parabola.

11 Et dixit eis, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: ijs autem qui ^e foris sunt, per parabolas omnia ista fiunt:

12 || Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando convertantur, & remittantur eis peccata.

13 Præterea dixit eis, ^f Nescitis parabolā istā? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14 Seminador ille, sermonem seminat.

15 Isti autē sunt qui iuxta viam *semen excipiunt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquam

Matth. 13. 1,

Luc. 8. 4.

a Tiberiadi.

b In naue in mare deducta.

i Eadem quidem Euangelij doctrina vbiq; seritur, sed nō pari successu: hominum quidem vitio, sed occulto Dei iudicio.

c Ad verb sō-litari.

d Qui illum as-sistabantur.

e Id est, Exterius, alienis & non nostris.

f Quomodo igitur.

Esa. 6. 9,

Mat. 13. 14,

Luc. 8. 10,

Ioh. 12. 40,

Act. 28. 26,

Rom. 11. 9,

2 Etiam si lucem Evangelij respuat mundus, tamen est accédēda, vel ob hanc vnam causam, vt eius scelera patefiant.

3 Quo liberalius communiamus à Deo accepti, eo fit ipse erga nos liberalior.

1. Tim. 6. 17.
4 Dominus ferit & metit, ratione quadā hominib⁹ prorsus ignota.
g Ad huius vitæ negotia pertinentēs.

Mat. 5. 15, luc. 8. 16, & 11. 33.

Mat. 10. 26, luc. 8. 17, & 12. 3.

h Vid. Mat. 5. 15. i Sup. Mat. 7. 2.

Matth. 7. 2, luc. 6. 38.

Mat. 13. 12, & 23. 29, luc. 8. 18, & 19. 26.

k i. Semetipsa. Ea transfigat securus dies ac noctes minime dubitans quin semē germinet, quod noctu & interdum crescit.

l Ministrorum officium est agrum studiose colere, successum Deo commendare. Vis enim illa qua semen adolescit, occulta est, qua ex fructu tantum agnoscitur.

28^m Sponte

audierunt, statim venit Satanas, & tollit sermonem seminatum in cordibus eorum.

16 Et isti sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui videlicet, quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum:

17 Et non habent radicem in se, sed temporarij sunt: deinde orta oppressione aut persecutione propter sermonem, statim offenduntur.

18 Hi sunt autē qui in spinas semen excipiunt, hi sunt, inquam, qui sermonem audiunt:

19 Sed solitudines & seculi huius, & fallacia || diuitiarum, & cupiditates quæ in cæteris rebus versantur, introeuntes suffocant sermonem, isq; redditur infructuosus.

20 Hi sunt verò qui in terram bonam semen exceperunt, qui videlicet audiunt sermonem, & accipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena: aliud sexagena, aliud centena.

21 2 Dixit etiam eis, || Num lucerna venit vt subter modium ponatur, aut subter lectum? nonne vt^h candelabro imponatur?

22 || Non est enim quicquam occultum quod non manifestandum sit, vel quod abscondatur: sed oportet vt palam proferatur.

23 Siquis habet aures ad audiendum, audiat.

24 3 Præterea dixit eis, Videte quid audiat: || i qua mensura metimini, alij vobis metientur, & adicietur vobis qui auditis.

25 || Qui enim habet, dabitur, ei: & qui non habet, etiam quod habet tolletur ab eo,

26 4 Item dicebat, Ita est regnum Dei, vt quispiam iaciat semen in terram,

27 Et^k dormiat, & exurgat nocte ac die: & semen germinet, & assurgat^l quomodo ipse nescit.

28 ^m Sponte enim terra fructum fert : primum herbam , deinde spicam , deinde plenum frumentum in spica.

29 Quum autem prodiderit *sese* fructus , statim mittit falcem : quoniam adest messis.

30 ^{||} Dicebat etiam , Cui *rei* assimilabimus regnum Dei ? aut qua collatione conferemus illud ?

31 Velut grano sinapis : quod quum seminatur in terra , minimum est omnium seminum quæ in terra sunt.

32 Sed quum seminatum fuerit , assurgit , & fit maximum omnium olerum : editque ramos magnos , ita ut possint sub eius umbra volucres cæli nidulari.

33 ^{||} Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem , ⁿ prout poterant audire.

34 Absq; parabola verò non loquebatur eis : priuatim autem discipulis suis ^o explicabat omnia.

35 ^{||} Dixit autem eis die illo , quum serum *diei* esset , Transeamus in ulteriorem *ripam*.

36 Dimissa igitur turba , acceperunt eum ut erat in nauigio : sed alia nauigiola erant cum eo.

37 ⁶ Tunc oritur turbo venti magnus : fluctusq; irruerant in nauigium , ita ut iam impleretur.

38 Erat autem ipse in puppi , cervicali indormiens : tunc expergefaciunt eum , dicuntq; ei , Magister , ^p non est tibi curæ quod perimus ?

39 Experrectus igitur obiurgauit ventum , dixitq; mari , Sile , obmutesce . Tum quieuit ventus , factaq; est tranquillitas magna.

40 Dixit autē eis , ^q Quid ita timidi estis ? quomodo fidem non habetis ?

41 Et timuerunt timore magno , dicebantque alius ad alium , Quisnam iste est , ut etiam ventus & mare auscultent ei ?

5 Deus contra quam soleat homines , a minimis auspicatus , in maxima desinit.

Matt. 13. 31,
Luc. 13. 19.

6 Qui cum Christo nauigant , etiā videatur ille periclitantibus suis stertere , tamen in tempore ab ipso expergefatio seruantur.

Matt. 13. 34.

m Vi quadam seipsum mouēte.
n Pro audientium captu.

Matt. 13. 23,
Luc. 8. 22.

o Ad verb. soluebat , nempe tāquam enigma sum nodos.

p An nihil curare

q Quomodo fidem non habetis ?

CAP. V.

3 *Demoniacus sanatur.* 6 *Demon agnoscens Christum.*
9 *Legio Daemoniorum.* 13 *In porcos intrat.* 22 *Lairi filia.* 25 *Mulier a fluxione sanguinis sanatur.* 26 *Me dici.* 34 *Fides.* 39 *Dormire.*

CAP. V.

Matth. 8. 23,
Luc 8. 26.

a Christi virtutem admiratur multi, qui tamen vel levissimæ rei iactura redemptam nolint.

a Vide Matth. 8. 30.

b Ad verb. in spiritum, In spiritu autem dicantur esse quos spiritus quasi incluserit teneat ac devinctos.

c Versabatur. d. i. Confirma mihi, interposito turremurando fore ut nō me vexes.

e Is Demon, qui etiam pro ceteris legationeungebatur.

f Hac tota regione maxima ex parte est aspera, intercurrentibus montibus Galaad.

g Strab. lib. 16. est in Gadaride stagnū aqua pessima, qua degustata, pecora pilos, ungulas, & cornua amittunt.

1 ET¹ venerunt in ulteriorem ripam maris, in regionem^a Gadarenorum.

2 Egredior^q; ei è nauigio, statim occurrit è monumentis homo in^b quo erat spiritus impurus:

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & ne catenis quidem quisquam poterat eū vincire:

4 Propterea quod sæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, sed discerptæ fuerant ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quisquam potuerat eum domare.

5 Et per omne tempus die ac nocte in montibus & in monumentis^c erat clamans, & concidens seipsum lapidibus.

6 Quum vidisset autem Iesum procul, cucurrit, & adoravit eum:

7 Et clamans voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei altissimi? ^dadiuro te per Deum ne me torqueas.

8 (Dicebat enim ei, Exi spiritus impure ex isto homine.)

9 Tunc interrogavit eum, Quod tibi nomen est? Et respondit dicens, Legio mihi nomen est, quia multi sumus.

10 Et multum^e precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

11 Erat autem illic ad^f montes grex porcorum magnus pascens.

12 Et precati sunt eum omnes illi demones, dicentes, Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus:

13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in^g mare, (erant autem quasi

bis mille) & suffocati sunt in mari.

14 Qui verò pascebant porcos, fugerunt, & renuntiarunt in urbem & in agros. Et illi egressi sunt ut viderent quid illud esset quod factum fuerat:

15 Veniunt igitur ad Iesum, & cōspiciunt eum qui fuerat dæmoniacus, sedentem ac vestitum, & sanæ mentis, eum *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

16 Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actum esset cum dæmoniaco, & de porcis.

17 Tunc illi cœperunt eum rogare ut abiret ex finibus ipsorum.

18 Ipsi verò ingressi in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus, ut esset cum ipso.

19 Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit, Abi domum tuam ad tuos, & eis renuntia ^h quanta tibi Dominus præstiterit, & *quansopere* misertus sit tui, *h Sup 3.8.*

20 Abijt igitur ille, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipsi fecisset Iesus. & omnes mirabantur.

21 Et quum Iesus rursus traiecisset nauigio in ulteriorem *ripam*, coacta est turba multa ad eum: eratque apud mare.

22 || Et ecce, venit vnus ex Principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

23 Et multum precabatur eum dicens, Filiola mea ^h in extremum adducta est: rogo ut venias & imponas ei manus, ut seruetur: & viuet.

24 Abijt igitur Iesus cum eo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

25 ² Tunc mulier quædam quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim:

26 Fueratque multa perpeffa à multis medicis, & expenderat omnia sua, & nihil adiuta fuerat,

Mat. 9. 18.

Luc 8. 41.

i Cæcus non te-

merè conuenie-

bant, sed in sin-

gulis Synagogæ

certi fuerunt ho-

mines qui multi-

tudinem modo-

rarentur.

h Ad verb. ex-

tremè habet.

2 Vera fide

quamuis im-

becilla, vel le-

uissimè att-

ctus Iesus, vir-

tute sua nos

sanat,

sed potius in deterius venerat :

27 Quum audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit vestimentum eius.

28 Dicebat enim, Si vel vestimenta eius tetigero, seruabor.

29 Et statim exaruit fons sanguinis eius : & ¹ sensit corpore se sanatum esse ex eo ^m flagello.

30 Statim autem Iesus quum apud se cognouisset vim quæ ex ipso exierat, conuersus in turbam, dixit, Quis tetigit vestimenta mea ?

31 Et dixerunt ei discipuli ipsius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit ?

32 *Ipse* verò circûspiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

33 Mulier autem, timens & tremens, quum sciret quod in se factum fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixitque ei ^m omnem veritatem,

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit : abi in ^o pace, & esto sana ex flagello tuo.

35 Adhuc eo loquente, veniunt *quidam* à principe synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est : quid amplius ^q vexas magistrum ?

36 ³ Iesus autem, statim vt audiit hunc sermonem qui dicebatur, dicit Præfecto synagogæ, Ne metue, solummodò crede.

37 Neque permittit vt quisquam ipsum sequeretur nisi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

38 Tunc venit domum Præfecti synagogæ, & tumultum conspicit, flentes & eiulantes multum.

39 Et ingressus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis ? puella non est mortua, sed dormit.

40 ⁴ Et deridebât eum, Ipse verò, eiectis omnibus, accepit patrē & matrē puellæ, & ^r eos qui secum erant, & ingreditur eò vbi puella erat iacens.

41 Prehensaquæ manu puellæ, dicit ei, Tali

1 Ad verb. cognouit.

m Supr. 3. 10.

3 Patres suis etiam liberis promissiones vitæ per fidem apprehedunt.

4 Indigni sunt Christi irrisores, qui fiant ipsius bonitatis testes.

n. i. Rem totam ista vt gesta erat.

o Heb. feliciter

p. Ab adibus

Principis.

q. i. Defatigas, vel molesta affici.

r Tres discipulos.

tha cum: quod est si interpreteris, Puella (tibi dico) surge.

42 Et statim surrexit puella, & ambulabat: erat enim annorum duodecim, & obstupuerat stupore magno.

43 Ipse vero multum imperavit eis nequis id resciret: dixitque ut daretur puellæ quo vinceretur,

CAP. VI.

1 *Prædicans Christus à suis in patria contemnitur. 6 Incredulitas Nazarenorum. 7 Mittuntur Apostoli. 13 Eijciunt demonia: Ungunt oleo agrotos. 14 Iudicium Herodii de Christo. 18 Iohannes quare coniectus in carcerem. 23 Salazar. 27 Iohannes decollatus. 29 Sepultus 30 Apostoli reversi à predicatione. 34 Christus docet in deserto. 37 Pasceit populum quinque panibus. 48 Apostoli vexantur in mari. 56 Sanantur infirmi tactu vestimenti Christi.*

1 **E**T regressus est illinc, venitque in patriam suam: & sequuti sunt eum discipuli eius.

2 Quumque advenisset Sabbathum, cepit in synagoga docere: multique audientes percellabantur, dicentes, Vnde huic ista? & quæ est hæc sapientia quæ data est ei, ut etiam virtutes tales per manus eius edantur?

3 Nonne iste est faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Iosæ & Iudæ & Simonis? nonne & sorores eius hic sunt apud nos? Et offendeabantur in ipso.

4 Dicebat autem eis Iesus, ¶ Non est Propheta in honore nisi in patria sua, & inter cognatos, & in domo sua.

5 Neque potuit illic virtutem ullam edere, sed quum paucis ægrotis imposuisset manus, sanavit eos.

6 Mirabaturque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

res intelligunt agnatos omnes. e Non tantum cui insus non tribuitur honor, sed & qui afficitur contumelia. Ioh. 4. 44. f i. Voluit, ad divina enim opera requiritur accipientis fides. Mat. 9. 33. Luc. 13. 32.

CAP. VI.

1 Mundus incredulus nihil quidem de Christi virtute detrahit, sed oblata eius efficacia seipsū privat sciens ac prudens.

a Ad verb. factū Sabbatho.

b Ostupescabant.

c Per virtutes intelligit miracula illa Christi facta, qua divinitus ipsius virtutem declarabant, Mat. 7. 22, Mat. 13. 54.

Luc. 4. 16.

d Hebræorum more, qui per fratres & sorores

Mat. 10. 1. Luc. 9.

1. *supr.* 3. 14.

2 Peculiari le-
gatione præ-
parantur disci-
puli ad gene-
ralém illum A-
postolatam.

Act. 12. 8.

3 Fidis pasto-
ribus ne de re-
bus quidem a-
lioqui ad hanc
vitam necessa-
rijs cogitan-
dum, si vel tã-
tillum eos re-
morentur.

Mat. 10. 14.

Luc. 9. 5.

Act. 13. 51.

Et 18. 6.

4 Dominus
seruorum suo-
rum seuerissi-
mus vindex.

Iac. 5. 14.

Mat. 14. 1.

Luc. 9. 7.

5 Euangelium
pios cõfirmat,
impios pertur-
bat.

Luc. 3. 19.

6 Vide anno-
tat. apud Mat.

g Ad verbum.

duo, duo; Hebr. i. singula ablegant paria.

h *Id est, vestes sibi assumere non vo-*

lunt, sed expeditiores essent ad hanc obsequiam peregrinationem.

i *Id est, Ne in ista subita peregrinatione immutetur hospitium vestra.*

k *Oleum illud, symbolum fuit mirificæ istius virtutis, porro cum iam pridem illud donum ef-*

farit, ceremonia qua alicubi retinetur, est inutilis.

l *Hoc loco virtutis nomen*

pro vi faciendorum miraculorum sumitur.

m *Vetustum.*

n *Id est, capi-*

zussi amputari.

7 || 2 Tunc aduocauit duodecim illos, cepit-
que eos mittere binos : deditque eis potestatem
aduersus spiritus impuros.

8 || 3 Et præcepit eis vt nihil sumerent^h ad iter
nisi virgam tantum, non peram, non panem, non
cuiuslibet zona:

9 Sed vt calcearentur || sandalijs : & neⁱ in-
ducerentur binis tunicis.

10 Et dicebat eis, Vbicunque introieritis do-
mum,^l illic manete, vsquedum exeatis illinc.

11 || 4 Et quicumque non receperint vos, neque
audierint vos, egressi illinc, || excutite puluerem qui
subest pedibus vestris, vt hoc sit testimonio aduer-
sus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodo-
morum conditio siue Gomorrhorum in die iudicii,
quàm vrbs illius.

12 Egressi igitur illi prædicabant vt resipisce-
rent homines.

13 Et dæmonia multa eiiciebant: ||^m vngebant-
que oleo multos ægrotos, & sanabant eos.

14 || 5 Audiuit autem hæc rex Herodes (clarum
enim factum erat nomen eius) dixitque, Iohannes
ille qui baptizabat, surrexit à mortuis, & propterea
virtutes agunt in eo.

15 Alij dicebant, Elias est. Alij verò dicebant,
Propheta est, vel vnus ex Prophetis^o illis,

16 || 6 Quum igitur hæc audisset Herodes, ait,
Hic est Iohannes quem ego^p decollavi, ipse sur-
rexit à mortuis.

Vide Mattheo 16.

17 Ipse enim Herodes missis *sacerdotibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiasdem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam uxorem.

18 Dicebat enim Iohannes Herodi, || Non licet tibi habere uxorem fratris tui.

19 Herodias autem ^q imminebat ei, & cupiebat eum trucidare: nec poterat.

20 Herodes enim metuebat Iohannem, sciens eum esse || virum iustum ac sanctum, & observabat eum: auditoq; eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.

21 Quum igitur dies opportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitijs suis cœnam faciebat proceribus suis ac chiliarchis & primarijs Ga-

22 Et introisset filia ipsius ^f Herodiadis, ac saluasset, placuissetq; Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcumq; volueris, & dabo tibi.

23 Iuravitq; ei, Quodcumq; à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

24 At illa egressa, dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

25 Puella igitur cupidè statim ad regem ingressa, id petiit, dicens, Velim ut iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

26 Rex autem valde tristis factus, noluit tamen, propter iurandum & eos qui simul accumbebant, eam reiicere.

27 Et statim rex, missis ^x spiculatore, imperavit ut adferretur caput eius.

28 Ille verò abiit ac decollavit eum in carcere: attulitq; caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ.

29 Quumque hoc audissent discipuli eius, ve-

Leuit. 18. 16.

Occasiones captabat quibus noceret.

Mar. 13. 28.

Tyrannus libenter audiebat in se sententiam ferri, sed semine cadebat in loca patrosa.

Quam Herodias sustulerat, non ex Herode Antipa, sed ex Philippo: illam Ioseph. Salomon vocat.

Non enim solebant mulieres cum viris accumbere.

Ad verb. et hac, sub hora.

Spiculatores erant regis satelites, a spicula gerendi dicti.

Luc. 9. 10.

7 Christū vel
per ipsa deser-
ta sectantibus
non modò ni-
hil deerit, sed
etiam multum
supererit. Et
quā turpe ab
eo qui vitam
æternam do-
nat, hanc ca-
ducam nō ex-
pectare.

Mat. 14. 13,

Luc. 9. 10.

7 Ad verb. non
erat tempus, i
opportunitas ad
manducandum.

Mat. 9. 26,

Luc. 9. 11.

7 Horarum nu-
mero i quā nullo,
ad verb. cum iam
hora multa fie-
ret, i vergēte ad
noctem die.

Mat. 14. 15.

a Interrogatio
cū admiratione.
atque adēo cum
ironia conuicta,
qua vitantur qui
indignantē ne-
gant se aliquid
facturos.

Mat. 14. 17, Luc.

9. 13, Joh. 6. 9.

b Sūma cōquā
si coronatorum.

c Ad verb. per

conuiuia, conui-
uia, Hebræorum more,
qui carent distributiuo,
Sap. 6. 7. Conuiuia autem vocat
distributiones ordinum eorum qui accubuerunt.

nerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.

30 || Coacti sunt autem Apostoli ad Iesum, & annuntiauerunt ei omnia, & quæ egerant & quæ docuerant,

31 7 Et dixit eis, Venite vos priuatim in deser-
tum locum, & requiescite paululum. Erant enim
multi venientes & abeuntes: & ne cibum quidem
capere ipsis vacabat.

32 || Abierunt igitur in desertum locum nau-
igio seorsim.

33 Vidit autem eos abeuntes turba, & agnoue-
runt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitati-
bus concurrerunt illuc, præueneruntq; eos, & cō-
uenerunt ad eum.

34 || Tunc egressus vidit turbam multam Iesus,
& misericordia commotus est super eis, quoniam
erant vt oues non habentes pastorem: cepitq; eos
docere multa.

35 || Quum autem iam^a multus dies esset, adi-
erunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est
locus, & iam multus dies est:

36 Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes
agros ac vicos, emant sibi panes. nam quo vescan-
tur non habent.

37 At ille respondens dixit eis, Date vos ipsi
quo vescantur. Tunc dicunt ei, Num^a vt profecti
emamus^b ducentis denarijs panes, & demus eis
quo vescantur?

38 Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis & a-
bite & videte: || Et illi re cognita, dixerunt, Quin-
que & duos pisces.

39 Tunc iussit eos facere vt accumberent om-
nes per conuiuia super viridi gramine.

40 Accubuerunt igitur sigillatim per ^d areo-
las, *parim* centeni & *parim* quinquageni.

41 Et acceptis quinque illis panibus ac duobus
illis piscibus, suspiciens in cælum, ^e benedixit, ac
fregit panes: deditq; discipulis suis vt illis appone-
rent: & duos pisces partitus est omnibus.

42 Comederuntq; omnes, & saturati sunt:

43 Et sustulerunt fragmentorum duodecim co-
phinos plenos, & ex piscibus.

44 Erant autem qui comederant, quasi quin-
quies mille viri.

45 ⁸ Et statim coëgit discipulos suos inscende-
re nauigium, & præire Bethsaidam in vltionem
ripam, dum ipse dimitteret turbam.

46 Et quum amandasset ^e eos, abiit in montem
ad precandum.

47 ¶ Quum autem serum *diei* adesset, erat navi-
gium in medio mari, & ipse solus in terra.

48 Viditq; eos vexatos in *nauigio* ⁸ prouehen-
do. (erat enim ventus eis cōtrarius) & circa quar-
tam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super
mare: volebatq; eos præterire.

49 Illi verò viso eo ambulante super mare, pu-
tarunt spectrum esse, & exclamauerunt:

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati
sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit,
Confidite, ego sum, ne timete.

51 Tunc ascendit ad eos in nauigium, quieuitq;
ventus: & *ipsi* ⁱ multò magis apud sese obstupesce-
bant, & mirabantur.

52 ⁸ Non enim intellexerant quod factum fuerat
illis panibus: quoniam cor eorum occalluerat.

obstupescere, vt etiam multò magis quam antea sint percussi, cum viderent ventos
de mare ipsius imperio acquisisse. ⁸ Miraculum illud quinque panum, vel
non perceperant, vel non satis considerauerant, adeò vt viderent ista Christi illi non
miracula esse, quàm si miraculo illi recens facto non interfuisent.

8 Fidos seruos
Dei post leues
labores manet
grauissima ré-
pestas, quam
absens corpo-
re Christus,
virtute præ-
sens, sic mode-
ratur, vt quo
tēpore & qua
ratione mini-
mè expectant,
in felicitatis
portu proue-
hantur. Vera
Ecclesie in
hoc mūdo flu-
quantis ima-
go.

Mat. 14. 23.
iob. 1. 6.
d. Vel iherosolim
ad verb. areolis,
areolis. Hebr. vt
supra.
e. a. Gratias egis
Deo Patri, &
nomen eius inuo-
cauit.

f. Discipulos.
g. Prouehunt re-
mis nauta navi-
gii, i. remis agunt.
h. Nox in qua
timor custodias
erat diuisa.

i. Tantum abest,
vt quum cogno-
uissent, spectrum
non esse, desierunt

9 Christus in patria reiecit^r, ex improviso ad eos appellens à quibus minimè expectabatur, recipitur magno ipsorum bono.

1 Vel eam, sub. fimbriam.

m Recuperabāt sanitatem.

33 Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesaret : & appulerunt.

34 ² Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnitio eo,

35 Quum percurrissent totam illam circumiacentem regionem, coeperūt in grabbatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.

36 Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant agrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallij ipsius tangerent : & quotquot tangebant eum, ^m seruabantur.

CAP. VII.

CAP. VII.

Mat. 23.

1 Nulli magis resistat sapien-
tiae Dei, quam

quos oportuit omnium esse sapientissimos:

adque suarum traditionum zelo, quoniam

nulla in re sibi magis quam in superstitione

(id est commē-
ticio Dei cul-
tu) homines

placent.

*m Ad verb. com-
munibus: Phari-*

sae siquidem illo-

rum manibus cibū

capi volebant,

quod illas cōmuni

teris attrectatione, pollui existimarent. Matth. 15. 2.

Comedere cibum, Hebr. p Iterum atque iterum, metāphora ducta à pugna

qui iteratis pugnis decertant. Pygme enim est illa pugna, vel de Iudeis dicitur qui

pugnam palmas lavando fricarent. q Studiosè obseruantes. r Id est, & dī-

rectis negotijs ne cibū quidē capiunt nisi prius sese in aquas demerserint. s He-

braeorum appellatione intelliguntur omnis generis vasa, quotidiani vsūs destinata

3 Apostoli reprehenduntur comedentes illoti manibus. 4 Phari-
saeorum doctrina de lotionibus. Hypocrita. 8 Praecepta ha-
minum praeceptis Dei praefertuntur. 10 Parentes honorandi.

14 Quae sunt quae verè coinquinant hominem: 25 Chan-
naea. 32 Surdus mutus sanatur.

1 Tunc ¹ coguntur ad eum Pharisei, & qui-
dam ex Scribis, qui venerant Hierosolymam

2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius ⁿ pollutis manibus (id est illotis) ^eedere panem, conquesti sunt.

3 Nam Pharisei & omnes Iudaei, nisi ^r pugna-
lauerint manus, non edunt, ^q tenentes traditio-
nem seniorum.

4 ^r Et à foro venientes, nisi loti fuerint, non e-
dunt. Et alia multa sunt quae acceperunt tenenda,

nempè lotiones poculorum, & ^r sextariorum, & ^r
ramentorum & lectorum.

5 Deinde interrogarūt eum Pharisei & Scri-
bae, Quare discipuli tui non ^r ambulant secundum

3 ^r *Id est, & dī-*

rectis negotijs ne cibū quidē capiunt nisi prius sese in aquas demerserint. s He-

braeorum appellatione intelliguntur omnis generis vasa, quotidiani vsūs destinata

Non insistant vitam. Hebr. apud Hebraeos enim via est genus vitae.

u traditio-

traditionem seniorum, sed illotis manibus edunt panem?

6 ² Ille verò respondens dixit eis, Enimverò bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis: ut scriptum est; || Populus iste labijs me honorat, cor autem eorum procul abest à me.

7 ³ Frustrà verò me colunt, docentes doctrinas, quæ sunt mandata hominum.

8 ⁴ Nam omissio mandato Dei, tenetis traditiones hominum, lotiones sextariorum & poculorum: aliaque similia eiusmodi multa facitis.

9 ⁵ Præterea dixit eis, Sanè bene abrogatis mandatum Dei, ut traditionem vestram seruetis.

10 Moses enim dixit, || Honora patrem tuum & matrem tuam, & || Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur:

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, ² Corban (id est munus) quodcunque ex me eris, sibi proderit: infons eris.

12 Nec permittitis amplius cum quicquam præstare patri suo aut matri suæ:

13 Abrogantes sermonem Dei traditione vestra quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

14 || Præterea aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

15 Nihil est extra hominem quod ingreditur in eum, possit eum polluere: sed quæ egrédiuntur ex eo, illa sunt quæ polluant hominem.

16 Si quis habet aures ad audiendum, audiat.

17 Et quum introisset domum, digressus à turba, interrogarunt eum discipuli eius de parabola.

18 Tunc dicit eis, Itane & vos desipitis? non intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominem, non posse eum polluerè?

19 Non enim ingreditur in cor eius, sed in

Vide Mat. 23. 3.

² Hypocritis, perpetua superstitionis comes.

Esa. 29. 13.

³ Quo magis satagunt superstitionis, eo magis delirant, dum sibi promittunt se Deum de-mereri.

Exo. 20. 12. deu.

5. 16. ephe. 6. 2.

Exod. 21. 17. leu.

20. 9. pro. 20. 20.

⁴ Superstitionum commenta Legem Dei non modo non perficiunt (ut ipsi non sine blasphemia vulgo persuadent)

sed etiam penitus tollunt.

Mat. 23. 10.

⁵ Vera religio superstitioni ex diametro repugnans, in spiritali cultu consistit: & omnes veræ religionis hostes, quantumvis alte radices egissent videantur, euelluntur.

Ironia.

² Sine spe venia morte mulctetur

Mat. 23. 5.

Cap. VII.

EVANGELIUM

Gen. 6. 5.

Et 8. 12.

6 Quod oblatum repudiant superbi, hoc velut extorqueant modesti, & humiles peccatores.

Mat. 1. 5. 11.

7 Sicut nos initio Pater in vno Filio ad hanc vitam condidit, ita etiam in eodem vno ad futuram vitam instaurat.

a Quod enim in latrinam vadit, purgat omnes escas.

b Omnis generis versutia, quibus alij ex aliorum in commodum sua captant commoda.

c Innumerala malitia.

d Vide Mat.

15. 19.

e In extremos Palestina fines, vicinos Tyro & Sidoni.

f Religione, profana.

g Vicina Damascus.

h Vtitur diminutivum, ut maiore cum contemptu loqui videatur.

i Quasi dicat, Ita se re habet ut tu dicis, nam satis debet esse catellis si vel micas excipiant, micas igitur panis, non filiorum panem.

ventrem : & in latrinam abit, ^a purgans omnes escas.

20 Dicebat autem, quod ex homine egreditur, illud polluere hominem.

21 || Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes,

22 Furta, ^b auaritiæ, ^c scelera, dolus, protervia, ^d oculus malus, obreptiones, superbia, amentia.

23 Omnia hæc scelera intus exeunt, & polluant hominem.

24 ^e || Et illinc surgens abiit in ^e confinia Tyriac Sidonis : & ingressus domum, neminem volebat hoc scire : sed non potuit latere.

25 Quum enim de eo audisset mulier cuius filiola habebat spiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius.

26 (Erat autem mulier ^f Græca, ^g Syrophœnissæ genere) & rogavit cum vt dæmoniū eijceret ex filia sua.

27 Iesus autem dixit ei, Sine prius saturentur liberi. non est enim bonum accipere panem liberorum, & obijcere ^b catellis.

28 Ipsa verò respondit, & dixit ei, ⁱ Etiam, Domine : etenim catelli edunt sub mensa ex micis puerorum.

29 Tunc dixit ei, Propter istum sermonem abiit dæmonium ex filia tua.

30 Quum autem illa abiisset domum suam, inuenit dæmonium exisse, & filiam proiectam super lectum.

31 ⁷ Tunc regressus est finibus Tyri ac Sido-

nis,

nis, venit ad mare Galilææ, per medios fines ¹ Decapolis.

^k Regiuncula erat, sed dicta à decem urbibus, quas intercurant & cingunt tetrarchia, Plin. lib. 3. cap. 18.
^l Balbum.
^m Acceptum ab illorum manibus seduxisset.

32 Et offerunt ei surdum ¹ difficulter loquentem: & precantur ut imponat ei manum.

33 Ipse verò quum ¹ abduxisset eum è turba privatim, misit digitos suos in auriculas eius: & quum spuisset, tetigit linguam eius.

34 Ac suspiciens in cælum, ingemuit, dixitque ei, Ephphata, quod est, Adaperitor.

35 Et statim adaperitæ sunt eius aures: & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

36 Et interdixit eis ne cui dicerent. sed ¹ quantumcunque ipse eis interdixisset: multò magis hoc prædicabant.

ⁿ Quo plus.
^o Sub. quam si ille non prohibuisset.

37 Et supramodum percellabantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit ut surdi audiant, & muti loquantur.

CAP. VIII.

¹ Miraculum de septem panibus. ¹¹ Iudæi signa quarunt. ¹⁵ Cauendum a doctrina Phariseorum. ²² Cacus sanatur. ²⁷ Varia populi opinio de Christo. ²⁹ Apostolorum de Christo confessio. ³¹ Prædicat mortem suam Christus. ³³ Petrus, satan. ³⁵ Animam seruare & perdere. ³⁸ Erubescere Christum.

¹ **D**iebuse ¹¹ illis, quum multi omninò turba esset, nec haberent quo vescerentur, aduocauit Iesus discipulos suos, dixitque eis.

CAP. VIII.
Mat. 15. 32.
¹ Vide annot. apud Mat. 15. 32.

² Misericordia commoueor erga turbam: quia iam triduum manent apud me, nec habent quo vescantur.

³ Quòd si dimiserò eos ieiunos ² domum suam, ^b deficient in via. quidam enim ex eis procul venerunt.

^a Domū scil. suam unūquēque.
^b Ad ver. exoluatur, in deliquio animi animi neruū resoluuntur.
^c Ex quo loco versabatur enim solitudine.

⁴ Responderunt autem ei discipuli eius, ^c Vnde istos quispiam possit hīc satiare panibus in deserto?

⁵ Interrogauit autem eos, Quot panes habetis?

2 Obstinati doctrinæ Euangelicæ hostes tot iam pridē editis miraculis non credentes, noua requirunt: Christus autem iratus eos planē deferit.

Mat. 15. 39.

3 Cauendum potissimum ab ijs qui verbū Dei adulterāt quocunque gradu siue in Ecclesia, siue in ciuili politia polleant.

Mat. 16. 1.

4 Terrenis ad dicti, ad cælestia quantūuis manifestē propo-
sita, prorsus caligant.

Mat. 16. 4.

Mat. 16. 5.

Mat. 16. 6.

vide. Mat. 14. 19.

e Hebrai familiaris loquutio, qua significatur Pharisæos eo consilio profectos

domo, ut cum aggrederentur. f. Ex ipsis animi penetralibus profecta sunt ista suspicia, quod Dominus istorum tanta infidelitate esset dehementer commotus.

g. Ecliptica oratio, Hebrai familiaris, in qua subaudi debet, Patiar haberi mendacem, vel aliquid simile quum plenam sententiam concipiunt, addunt, Hac faciat mihi Dominus. h. Vide Mat. 22. 16.

tis? Ipsi verò dixerunt, Septem.

6 Tunc præcepit turbæ ut discumberet humi & acceptis septem illis panibus, quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis ut apponerent & apposuerunt turbæ.

7 Habebant autem pisciculos paucos: & quum benedixisset, dixit ut hos etiam apponerent.

8 Comederunt autem, & saturati sunt: & stulerunt fragmentorum quæ superfuerant, septem sportas.

9 Erant autem qui comederant, quasi quater mille, dimisitque eos.

10 || Et statim ingressus in nauigium cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

11 || Et venerunt Pharisei, cœperuntque altercari cum eo, querentes ab eo signum e cœlo, tentantes eum.

12 Ipse verò, quum alitè ingemuisset spiritu suo, dixit, Cur natio ista signum requirit? amen dico vobis, si dabitur nationi isti signum.

13 || Et eis relictis, ingressus rursus nauigium, abiit in vltiorem ripam.

14 || Fuerant autem obliti discipuli sumere panes, & panem non habebant nisi vnum secum in nauigio.

15 Tunc interdixit eis, dicens, || Videte, caute a fermento Phariseorum, & fermento Herodis.

16 Disceptabant igitur alij aduersus alios, dicentes, Panes non habemus.

17. ¹ Id autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid i. *Vide Matth. 16. 8.*
disceptatis quod panes non habetis? nondum ani-
mum aduerititis, nec intelligentia præditi estis? ad-
huc ² Stupidum habetis cor vestrum? *k. Suprà, 6. 52.*

18. Quum oculos habeatis, non cernitis? & qui
aures habeatis, non auditis? nec meministis?

19. ¹ Quum quinque illos panes fregi in homines *Rohan. 6. 12.*
quinque milles, quot cophinos fragmentis plenos
sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.

20. Quum autem septem illos hominibus qua-
ter mille, quot sportas fragmentis plenas sustulistis?
Illi verò dixerunt, Septem.

21. Tunc dixit eis, ¹ Quo modo hæc non intel-
ligitis? *Qui fieri potest
ut hæc tam aper-
ta tamq. manife-
sta non intelliga-
tis?*

22. Venit autem Bethsaidan: & obtulerunt ei
cæcum, & precati sunt eum ut ipsum tangeret.

23. Tunc prehensa manu cæci, eduxit eum extra
vicum: & quum inspisset in oculos eius, imposu-
itq; ei manus, interrogavit eum ecquid videret.

24. Qui quum oculos sustulisset, dixit, ^m Video
homines: nam cerno instar arborum ambulantes.

25. Deinde rursus imposuit manus oculis eius,
ⁿ fecitq; ut denuò oculos attolleret: & restitutus
est, viditq; procul & dilucidè omnes.

26. ⁶ Tunc Iesus misit eum domum suam, di-
cens, Neque in vicum illum ingreditur, neque hæc
dicito cuiquam in vico.

27. ⁷ Ingressus est autem Iesus ac discipuli e-
ius in vicos Cæsareæ *que cognominatur Philippi:*
& in via interrogavit discipulos suos, dicens eis,
Quem me dicunt homines esse?

28. Illi verò responderunt, Iohannem Baptista:
& alij Eliam: alij verò vnum ex Prophetis.

29. Tunc ipse dixit eis, Vos autem, quem me
dicitis esse? Respondens verò Petrus dicit ei, Tu es
ille Christus.

*Qui fieri potest
ut hæc tam aper-
ta tamq. manife-
sta non intelliga-
tis?*

5 Vera imago
nostre regene-
rationis, quæ
in nobis à mū-
do segregatis,
paulatim à
Christo perfici-
tur.

m Motum homi-
num percipiebat
quæ formā ipsam
non distingueret.

n Id est, iterum
iussit ut reipsa
exploraret rellē-
ne cerneret.

*Matth. 16. 13,
Luc. 9. 19.*

6 Miracula
Christus non
vult à doctrina
separari.

7 Multi Chri-
stum laudant
qui tamē eum
sua laude spo-
liant.

8 Christus sua momenta prædicationi Euangelij præfixit.

9 Christus nec inuitus neque ex insperato, sed præsciens & volens nostri causa passus est quicquid est passus.

10 Nulli magis insaniuit quam qui extra verbum Dei sapiuit.

Matth. 10. 38,

et 16. 24,

Luc. 9. 23,

et 17. 34,

Matth. 10. 39,

et 16. 23,

Luc. 9. 24,

et 17. 33,

Ioh. 12. 31.

Matth. 10. 33,

Luc. 10. 25,

et 12. 8.

11 Discipulos Christi oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponitur stultissimi sunt qui huius vitæ usuram æternæ sceleritatis isaurare dimittunt.

o Additum minus prohibuit. p Tertio post die. q Liberè & planè. r Discede ex meo conspectu. s Non est ista prudentia diuina, sed humana.

30 ⁸ Tunc ^o interminatus est ut nulli *id* dicerent de se.

31 ⁹ Et cœpit eos docere quod oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, principibusq; sacerdotum, ac Scribis, & trucidari: & p tribus post diebus resurgere.

32 ¹⁰ Et ^q apertè eum sermonem loquebatur. Tuncprehendit eum Petrus, cœpitq; obiurgare.

33 Ipse verò conuersus, & intuitus discipulos suos, obiurgauit Petrum, dicens, ^r Abscede à me Satana: nam ^s non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

34 ¹¹ Et quum aduocasset turbam cū discipulis suis, dixit eis, || Quicumque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

35 || Nam quisquis voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam causa mea & Euangelij, is seruabit eam.

36 ¹² Quid enim profuerit cuiuspiam si lucratus fuerit mundum totum, & anima sua mulctetur?

37 Aut quam dabit quispiam compensationem animæ suæ?

38 || Nam quemcunque puduerit mei ac meorum sermonum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cū gloria Patris sui, cū Angelis illis sanctis.

Dominus, fortiter sustinere. 12 Omnium hominum stultissimi sunt qui huius vitæ usuram æternæ sceleritatis isaurare dimittunt.

CAP. IX.

- 2 Transfiguratio Christi. 7 Christus audiendus. 11 De Elia & Iohanne Baptista. 14 Demoniacus sanatur. 23 Fides omnia potest. 31 Predicit Christus mortē. 33 Qui maior inter Apostolos. 36 Christus puerum accipit in vlna. 43 Scandalizans. 50 Sal. Pax.

1 Præterea

1 **P**raterea dixit eis, || Amen dico vobis, sunt quidam ex ijs qui hic adstant qui nequaquam gustabunt mortem, vsquedum viderint regnum Dei venisse cum potentia.

2 || **S**exto verò post die accepit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subduxit eos solos in montem sublimem priuatim: & transformatus fuit coram eis.

3 Et vestimenta eius facta sunt ^b coruscantia, candida valde vt nix, qualia ^c non potest fulgo in terra dealbare.

4 Et visus est eis Elias cum Mose, qui colloquebantur cum Iesu.

5 Tunc respondens Petrus dicit Iesu, Rabbi, bonum est nos hic esse: faciamus igitur tabernaculatriam, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliae vnum.

6 Nec enim sciebat quid loqueretur: erant enim ^d exterriti.

7 Et exitit nubes quae inumbravit eos: venitq; vox e nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repente quum circumspeXissent, non amplius viderunt quenquam, sed solum Iesum secum.

9 || Quum verò descenderent e monte, interdixit eis ne cui narrarent quae viderant, nisi quum Filius hominis a mortuis resurrexisset.

10 Ipse igitur id ^e continuerunt apud se, mutuo quærentes quid illud esset, ^f A mortuis resurgere.

11 Et interrogarunt eum dicentes, Cur Scribae dicunt oportere vt || Elias prius veniat?

12 Ipse verò respondens dixit eis, Elias quidem prius veniens, restituet omnia: & || vt scriptum est de Filio hominis, oportet vt multa patiat, & pro

^g fulo. ^d Id est, pra metu apud se non erant. ^e Quasi cum labore. ^f Non de vniuersali illa qua futura est resurrectione quærebant, sed quod de peculiari illa sua resurrectione dixerat non intelligebant.

CAP. IX.

Matt. 16. 28,

Luc. 9. 27.

Matt. 17. 1,

Luc. 9. 28.

1 Christi mox in cruce ex-natiendi celestis gloria, visibilibus symbolis, Eliae & Mosi praesentia & colloquio, ipsius q; adeo Patris voce, coram tribus discipulis, testibus omni exceptione maioribus, asseritur.

2 Dominus sua tempora Evangelij promulgationi definiuit.

3 Stulta rabbinorum opinio de Eliae aduentu refellitur.

Matt. 27. 9.

a Cum patefacto Evangelio regnum suum inchoabit, id est, post resurrectionem.

Malach. 4. 3.

b Quasi scintillas emittentia.

Esa. 13. 4.

c Id est, nullus

nililo habeatur.

13 Sed dico vobis & Eliam venisse, & istos ei fecisse quæcunq; voluerunt, sicut scriptum est de eo.

14 || Et quum venisset ad discipulos suos, vidit turbam multam circa eos, & Scribas cum eis altercantes.

15 Et statim tota turba viso eo expauit: & accurrentes salutauerunt eum.

16 ¶ Tunc interrogauit Scribas, Quid^g altercamini inter vos?

17 Et respondens quidam e turba, dixit, Magister, adduxi filium meum ad te, habentem spiritum mutum:

18 Qui vbicumque eum corripuerit, ^h lacerat eum, ipse verò spumat, & stridet dentibus suis, & exarscit: & dixi discipulis tuis vt eijcerent, sed non potuerunt.

19 Ipse verò respondens ei dixit, O natio incredula, quousque tandem apud vos ero? quousque tandem tolerabo vos? adducite eum ad me.

20 Illum igitur adduxerunt ad eum. Quum autem eum ⁱ vidisset, continuò spiritus ^k discerpserit & ille quum cecidisset in terram, voluebatur spumare.

21 Tunc interrogauit Iesus patrem eius, Quantum temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, Ab infante.

22 Et sæpe eum in ignem abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed siquid potes, succurre nobis, misericordia commotus erga nos.

23 Iesus autem dixit ei, Si potes hoc credere, omnia fieri possunt credenti.

24 Pater verò pueri statim clamans cum lacrymis, dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meæ.

25 Quum vidisset autem Iesus turbam simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurum, dicens ei, Tu spiritus mute & surde, ego tibi impero,

Et

Mat. 17. 15,
Luc. 9. 38.

4 Christus miraculo confirmat etiam indignis, se venisse vt Satanæ rabiem cohibeat.

g Ad verb. communicatis quæstiones.

h Interno dolore vexat, sicut in colico dolore accidere solet.

i Protinus ac Iesus aduersus puerum aspexisset, spiritus capis suo more sauiore.

k Id est, velle: canit cum sensu grauissimo.

l Nihil est quod non velit & possit Christus ei qui in ipsum credet.

Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

25. Et quum clamasset *spiritus*, multumque dis-
scerpisset eum, exiit: & ille factus est quasi mor-
tuus, adeo vt multi dicerent mortuum esse.

27. Iesus verò prehensa manu eius, erexit eum:
& ille surrexit.

28. Et quum esset ingressus domum, discipuli
eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos non
potuimus *spiritum* illum eiicere?

29. Ipse verò dixit eis, Hoc genus *demoniorum*
nulla re potest exire nisi per precationem & ie-
iunium.

30. Et illinc egressi, vnà iter faciebant per
Galilæam: nec volebat vt quisquam id sciret.

31. Docebat enim discipulos suos, & dicebat
eis, Filius hominis traditur in manus hominum,
qui crucidabunt eum: sed crucidatus, tertio die re-
surret.

32. Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & time-
bant eum interrogare.

33. Venit igitur Capernaum: & quum venis-
set domum, interrogauit eos, Quid in via inter
vos disceptabatis?

34. Ipsi verò siluerunt: nam alij aduersus alios
disseruerant in via quis esset cæteris maior.

35. Et quum cõsedisset, vocauit duodecim illos,
& dixit eis, Siquis vult primus esse, erit omnium
vlimus, & omnium minister.

36. Et acceptum puerulum statuit in medio eo-
rum: & quæ in vlnas recepto, dixit eis,

37. Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit
nomine meo, me excipit: & quicumque me ex-
ceperit, non me excipit, sed eum qui misit me.

38. Respondit autem ei Iohannes, dicens, Ma-
gister, vidimus quendam per nomen tuum eiicien-
tem *dæmonia*, qui non sequitur nos: & prohibui-

5 Quo Christi
virtus ppior,
eo impotētius
fuit Satan.

6 Fide, ac pro-
inde precibus
& ieiunio op^{us}
est ad Saranā,
ex veteri pos-
sessione dei-
ciendum.

Mat. 17. 21.
Luc. 9. 22.

7 Sedulo qui-
dem nos præ-
monet Chri-
stus, ne impro-
uisis malis op-
primamur, sed
incrédibilis
est hominum
sociordia.

8 Sola humi-
tas atrollit.
Mat. 18. 1.
Luc. 9. 45.

9 Deus ordina-
riæ vocationis
autor agit ex-
tra ordinē quo
ties libet. Pro-
batur autē ex-
traordinaria
vocatio à do-
ctrina & esse-
ntis.

m Nulla alia
ratione.

n Id est, adiu-
ctis sibi discipulis.
o In quā solitus
erat discurrere.

Luc. 9. 49.
p Mea causa.
q Non tam me
excipit quā, &c.

2. Cor. 13. 3,
Mat. 10. 42.
10 Deus adeo
seuerus est of-
fendiculorum
vltor, vt quod
uis damnū fa-
ciendū sit po-
tius quā vel
omnino cuiuspiā
obiiciendum
offendiculum.
Mat. 18. 6.
Luc. 17. 1.
Mat. 5. 39.
E. 10. 8.
Esa. 66. 24.
11 Oportet
nos à Deo ve-
luti sale mace-
rari, cum ve si-
mus victimæ
ipsi gratæ, eū
vt maturo cō-
iuncti alij ali-
os saliamus.
Eorum scilicet,
qui in eam
flammam erunt
conuersi.
f Igne saliri de-
bet, id est, verbo
incorrupto con-
ditus sese Deo
consecrare.
Leuit. 2. 13.
Mat. 5. 13.
Luc. 14. 34.

mus eum, quia non sequitur nos.
39 Iesus autem ait, Ne illum prohibite. ¶ nul-
lus enim est qui edat virtutem per nomen meum,
& possit citò maledicere mihi.
40 Nam qui non est contrā nos, pro nobis est.
41 ¶ Quisquis enim potum dederit vobis po-
culū aquæ in nomine meo, id est, quod sitis Chri-
sti, amen dico vobis, nequaquam perdidit merce-
dem suam.
42 ¹⁰ ¶ Et quisquis offenderit vnum ex paruis
istis qui credunt in me, bonum esset ei potius si
circumponeretur saxum molare circa collum eius,
& projiceretur in mare.
43 ¶ Quod si manus tua facit vt tu offendas, ab-
scinde eam: bonum est tibi ad vitam ingredi man-
cum, potius quā duas manus habentem abire in
gehennam, in ignem inextinguibilem:
44 ¶ Vbi vermis eorum non interit, & ignis
non extinguitur.
45 Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscinde
eum, bonum est tibi ingredi in vitam claudum, po-
tius quā duos pedes habentem projici in gehennam,
in ignem inextinguibilem:
46 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non
extinguitur.
47 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue
eum: bonum est tibi introire in regnum Dei luscū,
potius quā duos oculos habentem projici in ge-
hennam ignis:
48 Vbi vermis eorum non obit, & ignis non
extinguitur.
49 ¹² Nam omnis homo igne salietur: & omnis
oblatio sale salietur.
50 ¶ Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit,
quoniam ipsum condietis? habete in vobis ipsis sa-
lem, & pacem habete inter vos mutuo.

CAP. X.

1 Vxor ob solam fornicationem dimittenda. 13 Pueruli Christo offeruntur. 17 A diuine interrogatur Iesus quomodo vita eterna possideatur. 28 Apostoli relinquentes omnia propter Christum. 33 Christus praeclit mortem suam. 35 Filiorum Zebedaei petitio. 46 Bar-timaeus cecus sanatur.

CAP. X.

Mat. 19. 7.

1 ET quum illinc surrexisset, venit in fines Iudaeae per regionem quae est trans Jordanem: & conuenit rursum turba ad eum: & vt consueuerat, rursum docebat eos.

2 Tunc accedentes Pharisei interrogarunt eum, an liceret viro vxorem dimittere tentantes eu.

3 Ipse vero respondens dixit, Quid vobis mandauit Moyses?

4 Ipsi autem dixerunt, || Moses permittit libellum abscissionis scribere & dimittere vxorem.

5 Tunc respondens Iesus dixit eis, Pro duritia cordis vestri scripsit vobis mandatum istud:

6 A principio vero creationis, || masculum & feminam fecit Deus.

7 || Propterea relinquet homo patrem suum & matrem, & agglutinabitur vxori suae.

8 Et qui duo fuerant erunt caro vna. Itaque non sunt amplius duo, sed vna caro.

9 Quod ergo Deus coniunxit, homo ne se iungat.

10 Et domi rursum discipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

11 Ipse vero dixit eis, || Quicumque dimiserit vxorem suam, & duxerit aliam, moechatur aduersus carnem.

12 Et si mulier dimiserit virum suum, & nupsit alteri, moechatur.

13 Tunc obtulerunt ei puerulos vt tangeret eos: discipuli vero obiurgabant eos qui offerebant,

14 Quod quum vidisset Iesus, indignatus est, & dixit, Quam repudiatur, adulter enim est altera consuefcens.

1 Repudia quae

Lex tolerauit;

Dei tamen nu-

quae probauit.

2 Deus pro sua

bonitate non ta-

tum patres, sed

etiam eorum libe-

ros in foedere

comprehendit

ac proinde ip-

sus benedixit.

Deut. 10. 16.

Gen. 1. 27.

Mat. 19. 4.

Gen. 2. 24.

Mat. 19. 5.

Mat. 19. 6.

Mat. 19. 7.

Mat. 19. 8.

Mat. 19. 9.

Mat. 19. 10.

Mat. 19. 11.

Mat. 19. 12.

Mat. 19. 13.

Mat. 19. 14.

Mat. 19. 15.

Mat. 19. 16.

Mat. 19. 17.

Mat. 19. 18.

Mat. 19. 19.

Mat. 19. 20.

Mat. 19. 21.

Mat. 19. 22.

Mat. 19. 23.

Mat. 19. 24.

Mat. 19. 25.

Mat. 19. 26.

Mat. 19. 27.

Mat. 19. 28.

Mat. 19. 29.

Mat. 19. 30.

Mat. 19. 31.

Mat. 19. 32.

Mat. 19. 33.

Mat. 19. 34.

Mat. 19. 35.

Mat. 19. 36.

Mat. 19. 37.

Mat. 19. 38.

3 Malitia pueros fieri oportet, ut ingrediamur regnū celorum.

Mat. 19. 13.

Luc. 18. 17.

4 Duo imprimis fugienda æternam vitā ferid quærentibus, opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & rescinditur: diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam currentes è medio cursu reuocat.

Exod. 20. 17.

5 Quum iter ipsum iniret.

6 Vide Mat. 17.

14.

f Nec vi, nec fraude, nec alia quauis ratione.

dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos. 3 talium enim est regnum Dei.

15 Amen dico vobis, quicumque non exceperit regnū Dei ut puerulus, nequaquā in id ingredietur

16 Et quum accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus, benedixit eis.

17 4d Et egrediente eo *ut se daret in viam*, quidam, quum accurrisset, & c^e accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Magister bone, quid faciam ut vitam æternam possideam?

18 Iesus autem dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi vnus, *nempè Deus*.

19 Mandata nosti, || Ne moechare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Ne *f* damno afficito *quenquam*, Honora patrem tuum & matrem.

20 Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

21 Iesus autem eum intuitus, dilexit eum, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus: & habebis thesaurum in celo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

22 Ille verò mœstus factus propter hūc sermonem, abiit contristatus, habebat enim bona multa.

23 Et quum circumspexisset Iesus, dixit discipulis suis, Quam difficile qui opes habent, in regnū Dei introibunt!

24 Discipuli verò expauerunt ad eos sermones ipsius. Iesus autem rursum respondens dixit eis, Filij, quàm difficile est ut qui confidunt opibus, in regnum Dei ingrediantur!

25 Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?

27 Intuitus autem eos Iesus, dicit, Apud ho-

mines

mines *hoc est impossibile, sed non apud Deum* nam omniaabilia sunt apud Deum.

28 || Tunc Petrus cepit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 Respondens autem Iesus ait, Amen dico vobis, nullus est qui reliquerit domum, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros, mea causa & Euangelij,

30 Quin accipiat centuplicia nunc isto tempore, domos & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persecutionibus, & in seculo venturo vitam æternam.

31 || Multi autem primi, erunt vltimi, & vltimi, primi.

32 || Erant autem in via ascendentes Hierosolimam: & præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequentes timebant. Et ipse, assumptis rursum duodecim, cepit eis dicere quæ sibi erant euentura.

33 Dicens, Ecce, ascendimus Hierosolimam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradentque eum Gentibus.

34 Quæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inspuent in eum, & trucidabunt eum: sed tertia die resurget.

35 || Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæ, dicentes, Magister, velimus ut quicquid petierimus, præstes nobis.

36 Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis præstare?

37 Illi autem dixerunt ei, Da nobis, ut vnus ad dextram tuam & alter ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

38 Iesus autem dixit eis, Nescitis quid petatis, potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 Ipsi verò dixerunt ei, Possumus. Iesus autem

*Mat. 19. 27,
Luc. 18. 28.*

5 Præ Christo omnia negligere, certum est ad vitam æternam iter, modo nequis in via deficiat.

*Mat. 19. 30,
Luc. 19. 30.*

6 Rursum discipuli ad inuidiam patientiæ præparantur, mortis imminenti & simul certò, sequentura vitæ denuntiatione.

*Mat. 30. 27,
Luc. 18. 31.*

7 Annundans prædictum est, quàm triumphandum.

Mat. 30. 30.

8 Centies tantundem, nempe quod ad verum vsum & commodam huius vitæ, si modo illa non ex capis & cupiditate nostra metimur, sed ex Dei voluntate.

h In medijs etiã persequutionib.

1 Regum 18.

k Vide Mat.

30. 32.

8 Magistratus dicit eis, Poculum quidem quod bibo, bibetis: & secundum Deum baptismate quo ego baptizor; baptizabimini: sed sedere ad dextram meam & ad sinistram meam, non est meum dare, sed dabitur quibus paratum est.

41 Et quum hæc audissent alij decem, coeperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

42 Iesus autem quum eos aduocasset; dixit eis, ¶ Scitis eos quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: & qui magni sunt inter eas, licentia in eas uti.

43 Verum non ita erit inter vos: sed quicumque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester.

44 Et quicumque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium servus.

45 Nam & Filius hominis non venit se sibi ministraretur, sed ut ministraret; & daret animam suam redemptionis premium pro multis.

46 Tunc veniunt Hiericho, & eoq; egrediente Hiericho, ac discipulis eius & turba multa, filius Timæi Bartimeus cæcus, sedebat iuxta viam medicæ.

47 Et quum audisset ipsum esse Iesum illum Nazarenum, coepit clamare, & dicere, Fili David Iesu, miserere mei.

48 Et obiurgabant eum multi ut silet: ille vero multo magis clamabat, Fili David, miserere mei.

49 Tunc Iesus quum substitisset, iussit eum vocari. Vocant igitur cæcum, dicentes ei, Confide, surge: vocat te.

50 Ipse vero abiecto pallio suo quum surrexisset, venit ad Iesum.

51 Et respondens dixit ei Iesus, Quid vis tibi prestare? Cæcus autem ait ei, Rabbi, ut visum recipiam.

52 Iesus autem dixit ei, Abi, fides tua te servavit. Statim igitur recepit visum, & sequebatur Iesum per viam.

Magister,
Iohana 8, 16.

CAP. XI.

1 Christus ingreditur Ierusalem uectus asello. 13 Ficus infructuosa maledicitur. 15 Eyciuntur templo vendentes & ementes. 23 Virtus fides. 24 Fides orationis. 25 Peccata fratri remittenda. 27 Sacerdotes petunt qua authoritate Christus faciat qua facit. 30 Baptismus Iohannis unde.

¶ **Q**Uum ¶ 1 autem appropinquaret Hierosolymis Bethphage & Bethaniz ad montem Olearum, misit duos è discipulis suis,

2 Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis est ex aduerso : & statim ut ingrediemini in eum, inuenietis pullum ligatum, supra quem ^a nullus hominum sedit: soluite eum & adducite.

3 Quod si quis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus habere : & cum statim huc mittet.

4 Abierunt autem & inuenerunt pullum ligatum apud ostium foris in biuio : & soluerunt eum.

5 Tunc quidam eorum qui illic adstabant, dixerunt eis, Quid facitis qui soluitis pullum?

6 Ipsi verò dixerunt eis prout mandarat Iesus: & illi dimiserunt eos.

7 ¶ Adduxerunt igitur pullum ad Iesum, & iniecerunt ei pallia sua, seditq; super eum.

8 Multi verò pallia sua strauerunt per viam: alij autem frondes cædebant ex arboribus, & sternebant in viam.

9 Et qui præibant quiq; sequebantur, clamabant, dicentes, Hosanna, ^b benedictus qui venit in nomine Domini.

10 ^c Benedictum regnum patris nostri Dauid, quod venit in nomine Domini : Hosanna ^d qui es in cælis altissimis.

11 ¶ Et ingressus est Hierosolymam Dominus, in templum: quumq; circumspexisset omnia, & ^d ve-

CAP. XI.

Mat. 21. 1, Luc. 19. 29.

1 Vicia spiritualis in terris regni Christi imago.

^a Nondum vultus homo.

Iohan. 11. 14.

^b Bene sit ei qui ad nos venit dominus, seu a Deo missus.

^c Felix ac prosperum.

Mat. 21. 20, Luc. 19. 45.

^d Tempus vespertinum.

Mat. xi. 9.

2 Exemplum
elitionis quæ
hypocritas
manet.

3 Christus re-
spice ostendit se
verè esse Regē
illum ac Pōti-
ficē, ac proin-
de templi di-
uini cultusvin-
dicem.

4 Fidei vis lō-
gè maxima :
cohæret autē
cum fide cha-
ritas.

a Hic manifestè
apparet Hebrai-
smus, nam aliqui
nemo dicatur si-
cui respondere.

Esa. 56. 7.

Iere. 7. 11.

f Id est, Instru-
mentum vltimū,
profanum vide-
licet, cuiusmodi
p'urima habebāt
isti, quibus atrius
templi cæperat
esse pro foro.

Mat. xi. 9.

g Palam erit &
habebitur, Hebr.

h Iuxta ipsam
ficum iter faciē-
tis, erat enim
in via ut dicit
Matth.

i Fides Dei, est
que Deo habet-
ur.

spera iam hora esset, venit Bethaniā cū duodecim.

12 || Et postero die quum exissent Bethania,
esuriit.

13 2 Quumq; procul vidisset ficum habentem
folia, venit visurus videlicet, num inueniret aliquid
in ea: & quum venisset ad eam, nihil inuenit nisi fo-
lia. non enim erat tempus ficuum.

14 Tunc 3 respondens Iesus dixit ficui, Ne am-
plius ex te in seculum quisquam fructum comedat,
Et hoc audierunt discipuli eius.

15 3 Veniunt igitur Hierosolymam. Et ingres-
sus Iesus in templum, cæpit eijcere eos qui vende-
bant & emebant in templo, & mensas numula-
riorum, & cathedras vendentium columbas sub-
uertit.

16 Nec sinebat ut quisquam deportaret vas
per templum.

17 Et docebat dicens eis, Nōne scriptum est
|| Domum meam, domum precationis & vocatum
iri ab omnibus Gentibus? || vos autem eam fecistis
speluncam latronum.

18 Et hoc audierunt Scribæ & principes sacer-
dotum, & quærebant quomodo eum perderent. ti-
mebant enim eum, quia tota turba percellebatur
super doctrina ipsius.

19 Quum verò vespera esset, egressus est Iesus
ex vrbe.

20 4 || Et manè 5 adambulantes ficui viderunt
eam exaruisse radicitus.

21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ec-
ce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Habete i fi-
dem Dei.

23 Amen enim dico vobis, quicumque dixerit
monti huic, tollitor & proijcitor in mare: nec ha-
sitauerit in corde suo, sed crediderit futura quæ di-
cit,

cit, erit ei quicquid dixerit.

24 ¶ Propterea dico vobis, quæcunque precantes petitis, credite^k vos accepturos: & erunt vobis.

25 ¶ Et quum^l adstiteritis precantes, remittite siquid habetis aduersus aliquem: vt & Pater ille vester qui in cœlis est, remittat vobis offensas vestras.

26 Nam si vos non remiseritis, nec Pater ille vester qui in cœlis est, remittet offensas vestras.

27 ¶ Tunc veniunt rursus Hierosolymæ: & quum ipse ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & seniores:

28 Et dicunt ei, Qua autoritate ista facis? & quis tibi dedit autoritatem istam vt hæc facias?

29 Iesus autem respondens dixit eis, Interroabo vos & ego rem quandam. Respondete igitur mihi, & dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

30 Baptisma Iohannis è cœlo erat, an ex hominibus? respondete mihi.

31 Ratiocinabantur autem apud se dicentes, Si dixerimus, E cœlo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

32 Sed si dicamus, Ex hominibus: timemus populum, omnes enim sentiebant de Iohanne, eum verè Prophetam fuisse.

33 Tunc respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit eis, Nec ego dicam vobis qua autoritate ista faciam.

CAP. XII.

1 De vinea, 10 Christus lapis reprobatus à Iudeis 12 De tributo dando Casari. 18 Sadducai negantes resurrectionem. 21 Primum mandatum. 31 Dilectio Dei & proximi præponitur sacrificijs. 36 Christus filius Davidus 38 Cauendum à Scribis & Phariseis. 42 Vidua paupercula.

1 ET ¶ Incipit eis per^a parabolas dicere, Vineam plantauit quidam, & circumposuit sepelem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit.

anigmata & allegorias significat. Mat. 21. 33. Luc. 20. 9. Esa. 54. 1. ierem. 2. 21.

Mat. 7. 7.

Luc. 11. 9.

Mat. 6. 14.

k Ad verbum,

quod accipitis,

tempus autem

presens quasi

rem exhibet.

l Id est, Cum

apparueritis co-

ram altari.

Mat. 21. 14.

Luc. 20. 1.

5 Ordinariæ

successionis

obtentu iam-

pridem oppu-

gnatum Euan-

gelium.

6 Merces ma-

læ cōscientiæ

timere eos

quibus timori

esse licuit.

CAP. XII.

1 Dei vocatio

nec locis nec

personis nec

Temporibus

certis est sine

exceptione

adstricta.

a Parabola apud

Euangelistas non

tantum collatio-

nem aut compa-

rationē, sed etiā

b Tempore quo
colligi fructus
solent.

tuit eam agricolis: ac peregrè profectus est.

2 Misitque seruum ad agricolas suo^b tempore,
vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

3 Illi verò captum eum cæciderunt, ac remi-
serunt inanem.

4 Et rursus misit ad eos alium seruum, & illi
huic quoque lapidato, caput vulnerarunt, & remi-
serunt dedecoratum.

5 Et rursus alium misit, & illum trucidarunt;
multosque alios, hos quidem cædentes, illos verò
trucidantes.

b Id est, Resista,
vide Mat. 21. 42.
d Affectabant
& mirificè capi-
ebant.

e verbo à vena-
tionibus sumpto
utitur Euangeli-
sta.

f Sui, vel Chri-
sti.

g Non ita ex ex-
ternis indicat, vt
ea tenebras of-
fundant veritati
Psal. 118. 22.

*e*sa. 28. 18. mat.

21. 42. act. 4. 17.

rom. 9. 33. 1. pet.

2. 8.

h Qua ad Deum
peruenitur.

i literata inter-
rogatio captiosa.

Mat. 22. 15.

luc. 20. 20.

3. Euangelium
Magistratus
imperium cum
Dei cultu cõ-
iungit.

6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium su-
um dilectum, misit etiam illum vltimum ad eos, di-
cens, Reuerbuntur filium meum.

7 Illi verò agricolæ dixerūt inter se, Iste est ha-
res: venite, trucidemus eū, & nostra erit hereditas,

8 Et captum eum trucidarunt, & iecerunt ex-
tra vineam.

9 Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, &
perdet illos agricolas, & dabit vineam alijs.

10 Ne hanc quidem Scripturam legistis? || Quē
lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est ca-
put anguli:

11 A Domino factum est^c istud, & est mirabile
in oculis nostris?

12 ^d Studebant igitur cumprehendere: sed ti-
muerunt turbam, norant enim cū aduersus ipsos il-
lam parabolam dixisse: itaque omisso eo abierunt.

13 || ² Et miserunt ad eum quosdam è Phariseis
& Herodianis, vt eum^e captarent^f sermone.

14 Illi verò, quum venissent, dicunt ei, Magister,
scimus te veracem esse, neque curare quenquam,
non enim respicis in^g personam hominum, sed in
veritate^h viam Dei doces: Licet censum Cæsari
dare, an non: ⁱ demus, an non demus?

15 Ipse verò, quum sciret eorum hypocrisim,
dixit

dixit eis, Quid me tentatis? proferite mihi denarium, vt videam.

16 Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.

17 Et respondens Iesus dixit eis, || Reddite quæ *Rom. 13. 7.*
sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei *sunt*, Deo. Et admirati sunt supér eo.

18 ||³ Tunc veniunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum, dicentes,

19 Magister, || Moses scripsit nobis vt si cuius frater mortuus sit, ac reliquerit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat ipse frater vxorem eius, & excitet semen fratri suo.

20 Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam, & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semen: & tertius itidem.

22 Et acceperunt eam septem illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est & mulier.

23 In resurrectione ergo, quum resurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam septem habuerunt eam vxorem.

24 Tunc respondens Iesus dixit eis, ¹ Nónne *Interrogatio, vim habens affirmationis.*
propterea erratis quod nesciatis Scripturas, neque potentiam Dei?

25 Postquam enim à mortuis resurrexerint, neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt vt Angeli qui in cœlis *sunt*.

26 De mortuis verò, quòd suscitandi sint, non legistis in libro Moysis quomodo in rubo loquutus sit ei Deus, dicens, || Ego *sum* Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?

27 Non est Deus mortuorum, sed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

Mat. 22. 28.

Luc. 22. 27.

3 Carnis resurrectio, aduersus Sadducæorum inscientiam & malitiam asseritur.

Deut. 25. 5.

4 Vide Mat. 24.

Exod. 3. 6.

Mat. 22. 32.

Mat. 22. 35.

4 Sacrificia
siue externi
cultus nunquā
placuerunt

Deo, nisi præ-
sentibus neces-
sarijs officijs.

Deut. 6. 4.

5 Christus ex
ipso Dauide,
vnde ortus e-
rat secundum
carnē, deitatis
suam probat.

Lamit. 19. 18.

Mat. 22. 39.

Rom. 12. 9.

Gal. 3. 14.

1ac. 2. 8.

6 Non temerē
pastorum mo-
res pro exem-
plo sunt se-
quendi.

m Primarium ac
præcipuum.

m vid mat. 22. 37

Mat. 22. 42.

Luc. 20. 41.

o Sacrificiorum
genus quā tota
adolebantur.

Psalm. 111. 1.

Mat. 23. 6. Luc. 11

43. & 20. 45.

p Ad verb. in

Spiritu sancto.

est in hoc dicendi

genere energia,

quo significatur

non tam Dauide

loquentem fuisse,

quam Spiritum

sanctum, qui quodammodo Dauidem ipsum possederit.

q Inter docendum.

28 || 4 Et quum accessisset quidam ē Scribis qui
audierat eos disceptantes, & sciebat eum bene illis
respondisse, interrogauit eum quod esset primum
omnium mandatum.

29 m Iesus autem respondit ei, Primum omni-
um mandatorum est, || Audi Israel, Dominus Deus
noster, Dominus vnus est :

30 Diliges igitur Dominum Deum tuum ex
toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota co-
gitatione tua, & ex totis viribus tuis. hoc est primū
mandatum.

31 Et secundum illi simile, hoc est, || Diliges
proximum tuum vt teipsum. maius istis aliud man-
datum non est.

32 Tunc dixit ei Scriba ille, Bene, magister, in
veritate dixisti. nam vnus est Deus, nec aliū est
præter eum :

33 Et diligere eum ex toto corde, & ex tota in-
telligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac
diligere proximum vt seipsum, plus est quā o-
mnia ° holocaustomata & sacrificia.

34 Tunc Iesus quum vidisset eum cordatē re-
spondisse, dixit ei, Non longē es à regno Dei. Et
nemo amplius audebat eum interrogare.

35 || 5 Et respondens Iesus dicebat, docens in
templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum esse
filiū Dauid ?

36 Nam ipse Dauid dixit p per Spiritum san-
ctum, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad
dextram meam, vsquedum posuero inimicos tuos
scabellum pedum tuorum.

37 Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum: vnde
igitur filius eius est ? Et multa turba audiebat eum
libenter.

38 || 6 Ipse autem dicebat eis q in doctrina sua,

Caute

Cauete à Scribis, qui ⁊ volunt ⁊ stolati ambulare, & *amant* salutationes in foris.

39 Primosq; confessus in conuentibus, & primos accubitus in coenis:

40 ¶ Qui deuorant domos viduarum, & ⁊ in speciem vtuntur longis precibus: ⁊ isti auferent grauius iudicium,

41 ¶ Et quū sedisset Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat quomodo turba mitteret ⁊ in gazophylacium. multi igitur diuites mittebāt multa:

42 Et quum venisset quædam vidua pauper, misit minuta duo, quod est quadrans.

43 Tunc ille quum aduocasset discipulos suos, dixit eis, Amen dico vobis, vidua hæc pauper, plus misit quàm omnes qui miserunt in gazophylaciū.

44 Nam omnes ex eo quod ipsis redundat miserunt: hæc verò è penuria sua misit omnia quæ habebat, totum *inquam*, victum suum.

Vir illa vestis simbricata, cuius fit mentio Dent. 22. 12. ⁊ Vide Mat. 23. 5. In istis feretur sententia grauior. x Pecuniam ex quocunque metallo, more scilicet Romanorum apud quos initio fuit as signatum.

CAP. XIII.

1 De destructione vrbis Ierosolyma. 9 Persecutiones propter Euangelium. 10 Euangelium predicandum omnibus gentibus. 16 De aduentu Christi ad iudicium. 33 Vigilandum & orandum.

1 ET ¶ ⁊ quum egrederetur è templo, dixit ei Equidā è discipulis eius, Magister, vide quales lapides, & qualia *ista sint* ædificia.

2 Tunc Iesus respondens dixit ei, Vides ista magna ædificia? ¶ non relinquetur lapis super lapidem qui non destruat.

3 Et quum sederet in monte Olearum ex aduerso templi, interrogarunt eum priuatim Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas.

4 Dic nobis quando hæc erunt, & quod si-

Officia secundum Deum præstita, non ex pretio externo, sed ex cordis affectu æstimantur.

Matt. 23. 24,

Luc. 20. 47.

Luc. 21. 1.

⁊ Id est, *Amant*,

ut Matth. 23. 4.

summo studio cō-

tendunt.

f Stola amictus

est muliebris ad

talos demissus:

sumitur autē in

genera pro vesti-

mento ad ornatū

cōposito. hoc sa-

men loco videtur

significari exte-

rior illa vestis simbricata, cuius fit mentio Dent. 22. 12. ⁊ Vide Mat. 23. 5. In

istis feretur sententia grauior. x Pecuniam ex quocunque metallo, more scilicet

Romanorum apud quos initio fuit as signatum.

CAP. XIII.

Matt. 24. 1,

Luc. 21. 5.

1 Prædicatur

templi, vrbis,

atque adeo

totius gentis

excidium, &

Ecclesie iacta-

tio: additur

tamen conso-

latio multi-

plex: & tandem

futura mundi

consummatio

describitur.

Luc. 19. 44.

gnum *eris* quando futurum est vt omnia hæc consummentur.

5 Iesus autem eis respondens cœpit dicere,
¶ Videte ne quis vos seducat.

6 Multi enim venient in ^a nomine meo, dicētes, Ego sum *Christus* : multosq; seducent.

7 Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbamini : oportet enim *ista* fieri, at nondum *eris* finis.

8 Surget enim gens in gentem, & regnum in regnum : eruntq; terræ motus singulis locis, & erunt fames ac turbæ.

9 Principia dolorum ista, sed cauete vos vobis ipsis : tradent enim vos in confessus & synagogas : cœdemini, & coram præsidibus ac Regibus sistemini mea causa, vt hoc sit ^b testimonio aduersus eos.

10 Et apud omnes gētes oportet primū prædicari Euangelium.

11 ¶ Quum autem vos traditos duxerint, ne^c antè solliciti estote quid dicturi sitis, ^d neque meditamini : sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini. non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

12 Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium : & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

13 Et eritis exosi omnibus ^e propter nomen meum : sed qui perseuerauerit ad finem vsque, is seruabitur.

14 ¶ Quum autem videritis abominationem illam vastatricem, quæ dicta est à ¶ Daniele Prophetâ ^f positam vbi non oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui fuerint in Iudæa, fugiant in montes :

15 Qui verò fuerit supra domum, ne descendat domum, nec ingrediatur vt quicquam sumat è domo sua.

16 Et

Ephes. 3. 6,

2. thes. 2. 3.

*a In nomen meū
conuertebantur.*

*b Vt vobis auditis,
tanto magis
conuincantur, nec
possint ignorantiam
prætexere.*

Mat. 10. 19,

*Luc. 12. 11. & 21.
14.*

*c Nō prohibetur
cogitatio, sed an-
xia illa sollicitu-
do, quæ à dī fidē-
tia proficiscitur,
vide Mat. 6. 27.*

*d Artificiose il-
la dicendi ratio-
ne, quid dicturi
sint.*

e Propter me.

Mat. 24. 15,

Luc. 21. 20.

Dan. 9. 25.

*f Quum profu-
na gentes ciuita-
tem Dei, ipsamq;
templum nō mo-
do contaminabūt
suo ingressu, sed
etiam fœdissimè
ouertent.*

16 Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò ut
sumat pallium suum.

17 Vg autem ventrem ferentibus & lactantibus
per illos dies.

18 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.

19 Erunt enim dies illi *salis* oppressio qualis
non fuit à principio rerum conditarum, quas con-
didit Deus, vsque ad hoc tempus, nec erit.

20 Et nisi Dominus contraxisset dies illos, om-
nis caro periret: sed propter electos quos elegit,
contraxit dies illos.

21 Ac tum si quis vobis dixerit, Ecce hic Chri-
stus, vel, Ecce illic: ne credite,

22 Surgent enim pseudochristi & pseudopro-
phetæ: & edent signa ac miracula ad seducendum;
si fieri possit, etiam electos.

23 Vos autem caute. Ecce, prædixi vobis
omnia.

24 Cæterum per illos dies, post oppressionem
illam sol obscurabitur, nec dabit luna splendo-
rem suum.

25 Et stellæ cæli excident, & potestates quæ in
cælis sunt concutientur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem
in nubibus cum potentia multa & gloria.

27 Ipse verò tunc mittet Angelos suos, & suos
electos coget à quatuor ventis, ab extremo tetraz
vsque ad extremum cæli.

28 A ficu verò discite parabolam, Quum ramus
eius immi tener sit, & germinat folia, nostis propè
esse æstatem:

29 Ita & vos, quum hæc videritis fieri, agnosci-
te propè esse & ad fores regnum Dei.

30 Amen dico vobis, nequaquam præterierit
hæc ætas vsquedum facta sint hæc omnia.

31 Cælum & terra præteribunt, sermones au-

*g. Hæc enim ma-
gna est emphasis,
ita enim signifi-
catur fore, ut in
illa tempore
calamitas cala-
mitatem excipiat
perinde ac si tem-
pus ipsum, ipsa
esset miseria: sic
Amos 5. 20. di-
xit diu Domini
fore tenebras.
Matth 24. 29.
Luc. 21. 25.*

*Ezech. 32. 7.
Esa. 13. 10. Iuel. 2.
10. 13. 1. 13.*

2 Non est curiosè ultimus ille dies inquirendus, quem solus Pater novit: sed cauendum potius ne nos imparatos opprimat.

Matt. 24. 23.

b De illo puncto temporis.

i Atrienfes servos, & ianitorem su tantà servorum multitudine in primis habere consueverant veteres.

tem mei nequaquam præteribunt.

32 Sed de die illo ac hora nemo scit, ne Angeli quidem qui in cœlo sunt: nec ipse filius, sed solus Pater.

33 ¶ Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus illud sit futurum.

34 Nam Filius hominis ita est vt quispiam qui peregrè agens relicta domo sua, datâque servis suis potestate, ac suo cuique opere, ianitori mandauit vt vigilaret.

35 Vigilate igitur (nescitis enim quando dominus domus veniet, vespere, an media nocte, an in gallicinio, an manè)

36 Ne quum repentè venerit, inueniat vos dormientes,

37 Quæ autem dico vobis, omnibus dico, vigilate.

CAP. XIII.

CAP. XIII.

Matt. 26. 1.

Luc. 22. 1.

1 Dei voluntate cōtra hominū consiliū accidit, vt Christus caput die Paschæ solenni immolaretur, vt figuræ responderet veritas ex omni parte.

2 Temeraria iudicia coram Deo irrita.

a Vide Matth. 23. 1.

b Quinquaginta tribus libris Fræcicis, vel sex Anglicanis.

1 Consilium Sacerdotum contra Christum. 2 Mulier vngens caput Christi vnguento. 3 Pascha preparata. 4 Institutio Cœnæ. 5 Christi captivitas. 6 Todus osculo prodit Christum. 7 Christus coram Caipha. 8 Petrus negat.

1 ERat ¶ autem Pascha & azyma duobus post diebus: & quærebant principes sacerdotum & Scribæ, quomodo eum dolo prehensum trucidarent.

2 Dicebant autem, Non in festo, ne tumultus sit populi.

3 Quum autem Iesus esset Bethaniæ, in domo Simonis Leprosi, accumbente eo venerat mulier habens alabastrum vnguenti nardi liquidæ multipretij: & cōfracto alabaistro, effuderat ei in caput.

4 Quidam autem indignabantur apud se & dicebant, Quorsum profusio ista vnguenti facta est?

5 Nam poterat hoc vendi amplius quam trecentis

centis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6 Iesus autem ait, Omittite eam: quid ei molestiam exhibetis? bonum opus operata est erga me.

7 3 Semper enim pauperes habebitis vobiscum, & quodcumque volueritis, potestis eis benefacere: me verò non semper habebitis.

8 4 Hæc quod potuit fecit: occupavit enim ungere meum corpus ad sepulturam,

9 Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam id quod iste fecerit, dicetur in memoriam ipsius.

10 5 Tunc Iudas Iscariotes, unus ex duodecim, venit ad principes Sacerdotum, ut eum ipsis proderet.

11 Illi verò eo audito gaudii sunt: & polliciti sunt se pecuniam ei duros. Quærebat igitur quomodo opportunè cum proderet.

12 6 Ac primo die Azymorum, quando pascha mactabant, dicunt ei discipuli ipsius, Vbi vis ut profecti paremus ut edas pascha?

13 Tunc mittit duos de discipulis suis, & dicit eis, Abite in urbem: & occurret vobis quidam portans amphoram aquæ: sequimini cum.

14 Et quocumque introierit, dicite patrifamilias, Magister dixit, Vbi est diuerforium vbi pascha cum discipulis meis edam?

15 Tunc ipse vobis indicabit cœnaculum magnum stratum, paratum: illic parate nobis Pascha.

16 Abierunt igitur discipuli eius, veneruntque

3 Christus semel atque iterum in se ungi sustinuit ceram ob causam: vult autem in pauperibus quotidie ungi.

4 Occulto spiritus instinctu mulier Christum ungens, proxima eius mortis ac sepulturam omnibus ponit ob oculos.

Mat. 26. 14.
Luc. 22. 4.

5 Avaritia zelo charitatis recta, prodedit ac crucifigendi Christi occasio.

Mat. 26. 17.
Luc. 22. 7.

6 Christus factus sub Legem pro nobis, pascha celebrat ex Legis præscripto: & simul edito miraculo declaravit sese mox in carne passurum, nihilominus Deum esse.

1. Antueritis unctionem corporis mei ad sepulturam. d. Quo die, nimirum ad vespem qua initium erat decimi quinti. Vide Mat. 26. 17. e. Metonymia, sacramentis familiarum, i. agnum illum paschalem. f. Mactare solebant. g. Græcorum significat consignationem adunam superiorem, cuiusque usus destinatus quia vero solebant in ea parte domum cenare, cœnaculum vocarunt.

in ciuitatem, & inuenerunt omnia prout dixerat eis & parauerunt pascha.

17 Et quum serum diei esset, venit cum duodecim.

18 ¶ 7 Quumque accubuissent, & ederent, ait Iesus, Amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edet mecum.

19 Ipsi verb coeperunt contristari, & ei dicere sigillatim, Num ego? Et alius, Num ego?

20 Ipse autem respondens dixit eis, Vnus ex duodecim, qui manum intingit mecum in catinum me prodes.

21 Filius quidem hominis abit, prout scriptum est de eo: sed vñ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

22 ¶ Et edentibus ipsis, quum accepisset Iesus panem, & benedixisset, fregit: deditque eis, & ait) Accipite, edite: hoc est corpus meum.

23 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit eis & biberunt ex eo omnes.

24 Et dixit eis, Hoc est sanguis meus Novi illius testamenti, qui pro multis effunditur.

25 Amen dico vobis, non bibam amplius ex fructu vitis vsque ad diem illum quum ipsum bibam nouum in regno Dei.

26 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olearum.

27 ¶ Tunc dicit eis Iesus, Omnes offendemini in me nocte ista. nam scriptum est, Percutiam populum, & dispergentur oues.

28 ¶ Sed postquam surrexero, praibō vobis in Galilæam.

29 Petrus autem dixit ei, Etiam si omnes offendantur, at non ego.

30 Tunc dicit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie nocte

Mat. 26. 20.

Luc. 22. 14.

Ioh. 13. 27.

7 Abrogatur typus legalis mox re ipsa implendus, & in eius locum; substituantur Antitypa noni foederis, ad cōsummationem vsque mundi duratura.

Mat. 26. 26.

1. Cor. 11. 24.

Idem Quia mecum vestes consuevit.

Mat. 26. 23.

Idem Vide Mat. 26.

24.

Idem Vide Matt.

8 Christ⁹ praedicat se mox à suis deferendū eos minimè tamen deserturū.

Ioh. 16. 32.

Zach. 13. 7.

Infrā. 16. 7.

9 Humanae temeritatis & imbecillitatis tristissimum in praestantissimo homine exemplum proponitur.

t. bi, hodie nocte

ne de ista, priusquam his gallus vocem miserit, ter-
abnegabis me.

32 Ac ille multò magis dicebat. Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Idem autem etiam omnes dicebant.

33 Veniunt igitur in locum cuius nomen Bethsemane, Tunc dicit discipulis suis, Sedete hic usquedum precatus fuero.

34 Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cœpitque expauescere & grauissimè angere.

35 Et dixit eis, Undiquaque arctis est anima mea usque ad mortem: manete hic & vigilate.

36 Progressusque paululum, procidit in terram, & orauit ut, si possibile esset, abiret ab ipso hora illa.

37 Dixitque, Abba Pater omnia possibilia sunt tibi: transfer à me istud poculum. verum non quid ego velim, sed quid tu.

38 Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicitque Petro, Simon, dormis? non potuisti vnā horam vigilare?

39 Vigilate & precamini, ne introcatis in tentationem. spiritus quidem promptus est, sed caro infirma.

40 Et quum rursus abiisset, precatus est, & eundem sermonem dixit:

41 Et reuersus inuenit eos rursum dormientes, (sunt enim oculi eorum grauati) neque sciebant quid ei responderent.

42 Et venit tertio dicitque eis, Dormite quod superest, & requiescite: sufficit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

43 Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

illa conduplicatio vehementer Petri assuetudinem magis exprimit.

Mat. 26. 30.

Luc. 22. 19.

Christus in carne pro nobis assumpta, horribiles illos maledictionis Dei terrores subiens, calicem ex Patris manu accipit, quem

mox ipse iustus pro iniustis exhaustus fuit hac conduplicatio recepta eo tempore cum idiomata permiscerentur: Abba autem Syriacum est.

Horrendum humanae focior dicit exemplum in ipsis à Christo electis discipulis.

Mat. 26. 47. Luc.

27. 47. ioh. 18. 3.

12 Sicut homi-

nes Deum co-

ditorē suū de-

fertū ac prodi-

tā, scientes &

volentes sua

laude spolia-

runt ita Chri-

stus volēs pro-

misiis satissā-

turps, a suis

desertus, pro-

ditione tantis-

aris sui capi-

tur tanquā la-

tero, ut pœna

peccatoris respō-

deat, & nos ve-

rē proditores,

desertores ac

sacrilegi ex

diaboli ſequē-

o eximamur.

13 Omnia pœ-

tatis pretextu

licentiā Chri-

stum graſſanti-

bus.

Ita diligenter

ut elabi non pos-

ſit.

Petrus qui

p. Discipulus

Mat. 26. 47.

Luc. 22. 54.

ioh. 18. 24.

q. Linteum quo

amictus ille, au-

dito nocturno tu-

multo, repente accurrerat, ut intelligatur qua licentia isti latrones fuerint graſſati.

Coactum fuit summum concilium quum accusaretur Christus ut blasphemus, & pseudopropheta: tentum enim crimen, lese maiestatis, consilium fuit a Sacer-

dotibus, ut Pilatum ad eum damnandum adigerent.

43. || Et statim, adhuc eo loquente, cecidit

das, qui erat vnus ē duodecim: & cum eo, iuba-

multa cum gladijs & fustibus a principibus Sacer-

dotum & Scribis & Senioribus.

44. Dederat autem eis iste qui cum prodebat,

commune signum, dicens, Quemcumque oscula-

tus fuero, is est: comprehendite eum, & adducite

eum.

45. Quum igitur venisset, statim accedit ad e-

um, dicitque ei, Rabbi, Rabbi: ac deosculatus est

eum.

46. Illi verò iniecerunt in eum mantis, & cepe-

runt eum.

47. Quidam autem a distantium, exerto gladio

percutſit ſeruum Pontificis maximi, & abſtulit ei

auriculam.

48. Et respondens Iesus dixit eis, Ut aduersus

latronem exiſtis cum gladijs & fustibus, ad compre-

hendendum me?

49. Quotidie eram apud vos in templo do-

cens, nec cepiſtis me: Sed oportet, ut impleatur

Scripturæ.

50. Tunc relicto eo omnes fugerunt.

51. Quidam autem iuuenis ſequebatur eum

amictus q. ſindone ſuper nudum corpus: & prehē-

derunt eum iuuenes.

52. Ipse verò derelicta ſindone, nudus eſt fugi-

t.

53. Tunc abduxerunt Iesum ad Pontificem

maximum: & conuenerunt cum eo omnes prin-

cipes Sacerdotum & Seniores & Scribæ.

54. Petrus autem procul ſequutus eſt eum longè

vſque

usque in aulam Pontificis maximi: & erat cõfili-
dens cum ministris, & calefaciens sese ad ignem.

55 ¶ Principes autem sacerdotum & totus
concilius quærebant testimonium aduersus Iesum,
ut eum morte mulctarent: nec inueniebant.

56 Nam multi falsum testimonium dicebant
aduersus eum: sed non erant paria ipsorum te-
stimonia.

57 Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati
sunt aduersus eum, dicentes,

58 Nos audioimus eum dicentem, ¶ Ego de-
struam templum hoc quod est manibus factum, &
triduo aliud absque manibus factum ædificabo.

59 Sed ne sic quidem par erat testimonium
eorum.

60 Tum pontifex maximus quum assurrexisset
in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non re-
spondes quicquam? quid illud est quod isti aduersum
te testificantur?

61 Ipse verò silebat, & nihil respondit, Rursum
Pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei,
Tunc es ille Christus Filius Dei benedicti?

62 Iesus autem dixit, Ego sum. ¶ & videbitis Fi-
lium hominis sedentem ad dextram potentie Dei,
& venientem cum nubibus celi.

63 Pontifex maximus verò, diruptis vestibus
dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur?
¶ Verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum te-
stari mortis pœna.

65 ¶ Et cœperunt quidam conspuere in eum,
& obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, &
dicere ei, Vaticinare. ¶ ministri verò bacillorum
eum exdebant.

66 ¶ Quum verò Petrus esset in aula inferiori,
venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

Mat. 26. 59.

14 Christus a-
dco innocens,
vt ne falsis qui-
dē testibus op-
rimi potue-
rit, tandē Deū
Patrē cõfessus
damatur im-
pietatis coram
Pontifice, vt
nos qui Deum
abnegauimus,
verē impij, co-
ram Deo ab-
soluamur.

Iohan. 2. 19.

15 Christus o-
mnē contume-
liarū genus no-
stro nomine su-
stinēs, æternū
decus in se ere-
dituris acqui-
rit.

Mat. 24. 30.

16 Triste exē-
plū tū humanę
imbecillitatis
tū diuinę mi-
sericordię, spi-
ritū pœnitentię
& fidei suis ele-
ctis donantis.
¶ Non congrue-
bant,

1 Dei, qui omni
laude dignus est.
2 Apparitores
enim bacillos ge-
stabant.

Mat. 26. 69,

Luc. 22. 65,

Ioh. 18. 25.

x In locum aula
proximum.

Mat. 27. 71,

Luc. 22. 56,

ioh. 18. 25.

y Ex diligēti E-
angelistarū cō-
paratione intelli-
gitur Petrum a-
gnitum fuisse à
multis, suggeren-
tibus ancillam imò
apud Lucā, cum
agitur de secūda
abnegatione, sit
inventio serui &
non ancilla.

Matt. 27. 57,

iohau. 13. 38.

z Foras. sub.

67 Et viso Petro qui se calefaciebat, intuita in
eum, dixit, Et tu cum Nazareno Iesu eras,

68 Ipse verò negavit, dicens, Non noui, neq;
scio quid tu dicas. Et exiuit extra in x vestibulum
& gallus vocem misit.

69 || Tunc y ancilla quum rursus vidisset eum,
cœpit dicere ijs qui adstabant, Hic est unus ex ipsis.

70 Ipse verò rursum negavit. Et rursus paulò
pòst qui adstabant dixerunt Petro, Verè ex ipsis es
etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

71 Ipse autem cœpit execrari & iurare, dicens,
Non noui hominem istum quem dicitis.

72 || Tunc secundo gallus vocem misit, & re-
cordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Ie-
sus, Priusquam gallus vocem bis miserit, ter me ab-
negabis. Et quum se z proripuisset, fleuit.

CAP. XV.

1 De his qua Christus sub Pilato præsidi passus est. 11. Et
rabbas Christo præsertur. 15 Christus traditur à Pilato
ut crucifigatur. 17 Spinus coronatur. 19 Confunditur
& irridetur. 21 Simon Cyrenæus portat crucem Chri-
sti. 27 Christus crucifigitur inter duos latrones. 29 Cri-
mitijs afficitur. 37 Expirat. 43 Ioseph sepul-
crum.

CAP. XV.

Matth. 27. 1,

Luc. 22. 66.

1 Christus vin-
ctus apud Iudi-
cis terreni tri-
bunal publicè
non suorum (vr
ex ipsius iudi-
cis ore consti-
tit) sed nostro-

1 ||^a Tatim autem diluculo, consilio inito,
Summi Sacerdotes cum Senioribus & Scri-
bis, ac toto consensu, victum Iesum abduxerunt,
b tradideruntq; Pilato.

2 1 Tunc interrogauit eum Pilatus, Tunc
ille rex Iudæorum? Ipse verò respondens, dixit ei
Tu dicis.

rum omnium peccatorum reus ad crucem damnatur: vt nos nocenti-
simi à nostrorum peccatorum noxa liberati, coram Dei ipsius solio,
publico ipsorum quoque Angelorum consensu absoluiamur.

a Ad verb. ad ipsum manè. b Non licebat illi capitali supplicio aliquem afficere,
nam capitalium criminum illius erepta fuerat cognitio, primum ab Herode Antipa,
postea à Romanis, anno 40. ante templi euerfionem: ideo Pilato tradunt Iesum.

3 Et multum accusabant eum principes sacerdotum.

4 ¶ Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondes quicquam? Ecce, quam multa aduersus te testificantur. *Mat. 27. 12, luc. 23. 3, ioh. 8. 3.*

5 Iesus autem nihil amplius respondit, adeo ut miraretur Pilatus.

6 In festo autem ^c dimittebat eis vnum ex ^c *Id est, Dimittere solebat.* vincis, quemcunque postulassent.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabbas, vincus cum seditionis socijs, qui eadem per seditionem fecerant.

8 Et vociferans turba cœpit petere ut faceret prout semper ipsis fecerat.

9 Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis Regem illum Iudæorum?

10 (Nouerat enim eum per inuidiam traditum fuisse à principibus Sacerdotum)

11 Principes verò Sacerdotum concitarunt turbam ut potius Barabbam ipsis dimitteret,

12 Tunc Pilatus respondens, rursus dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quem dicitis Regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursus clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerunt, Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit eis Barabbam, & Iesum flagellatum tradidit ut crucifigeretur.

16 Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

17 ² Et induerunt eum purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

2 Christus hominum peccata sublaturus, qui Dei ipsius solium usurpare sunt conati, affectati regni damnatus, sub falsa regni specie deridetur: ut nos contra verè futuri æterni reges, ex Dei ipsius manu coronam gloriæ accipiamus.

3 Impiorū rabi-
bici nullus mo-
dus Interea
verò vel ipsa
Christi sub cru-
cis pondere la-
borantis imbe-
cillitas, arguit
agnū ad sacri-
ficium duci.

Mat. 27. 32, Luc.
23. 26.

d. Vide Matth.
Mat. 27. 33, Luc.

23. 33, Ioh. 19. 23.

Mat. 27. 35, Luc.

23. 33, Ioh. 19. 23.

4 Christus ex-
tra terrenæ Je-
rusalem septa
educitur in lo-
cū morticinijs
pollutum, non
in sese quidem
sed in nobis
examinatissi-
mus, propter
imposita ipsi
nostra pecca-
ta: vt nos san-
guine eius ex-
piati, in cœle-
ste sacrariū in-
troducāmur.

Esa. 53. 12.

Ioh. 2. 19.

e. Ad verb. exle-
gibus, i. legis pra-
uicatoribus.

5 Christus nu-
dus in crucem
attollitur, &

tanquam sceleratorum sceleratissimus, omnibus contumelijs afficitur,
vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione san-
ctificati, in calum vsque attollamur.

18 Et cœperunt eum salutare, dicentes, Ave
rex Iudæorum.

19 Et verberabant eius caput calamo, & in-
spuebant in eum, ac summissis genibus adorabant
eum.

20 Quum autem illussissent ei, exuerunt eū pur-
pura, & induerunt eum vestimentis ipsius: eduxeruntq;
vt crucifigerent eum.

21 3] Præterea angariarunt prætercuntē quen-
dam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrem
Alexandri & Rufi) vt portaret crucem eius.

22 4] Duxeruntque eum in locum Golgothæ,
quod est, si interpreteris, Caluarie locus.

23 Et dederunt ei bibendum myrrhatum vi-
num: ipse verò non sumpsit.

24 5] Quumq; crucifixissent eum, partiti sunt
vestimenta eius, iacta sorte super ea, quis quid tol-
leret.

25 Erat autem hora tertia, quando crucifixe-
runt eum.

26 Eratq; inscriptio criminis ipsius inscripta
his verbis, REX ILLE IUDÆORVM.

27 Crucifixerunt etiam cum eo duos latrones:
vnum ad dextram, & alterum ad eius sinistram.

28 Et impleta est Scriptura quæ dicit, || Et cum
sceleratis numeratus est.

29 Et qui præteribant, conuitiabantur ei, mo-
uentes capita sua, ac dicētes, Vah, || Tu qui destruis
templum, & triduo ædificas.

30 Serua teipsum, & descende è cruce.

31 Similiter autem & principes sacerdotum il-
ludentes dicebant alij ad alios cum Scribis, Alios
seruauit, seipsum seruare non potest.

31 Christus ille rex Israël descendat nunc è cruce, vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum eo, probis afficiebant eum.

33 Quum verò aduenisset hora sexta, tenebrae factae sunt super totam regionem vsque ad horam nonam.

34 Et hora nona clamauit Iesus voce magna, dicens, ¶ Eloi, Eloi, lamma-sabachthani ? quod est si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me dereluxisti ?

35 Et quidam adstantium quum audissent, dicebant, Ecce, Eliam vocat.

36 Cucurrit autem quidam, ¶ & impleta spongia aceto, & circumposita calamo, dedit ei potum, dicens, Sinite : videamus an veniat Elias ad detrahendum eum.

37 Iesus autem emissa voce magna, expirauit.

38 Et aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio qui adstabat ipsi ex aduerso, cum ita emissio clamore expirasse, dixit, Verè, homo iste Filius erat Dei,

40 Erant autem etiam mulieres pròcul spectantes : inter quas erat Maria Magdalene : & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome :

41 Quæ, etiam quum esset in Galilæa, ¶ sequutæ fuerant eum, & ministrauerant ei, aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolyma.

6 Ira Dei peccata nostra in Filio sponsore nostro vindicantis tenebrarum horrore sancitur.

Psal. 22. 1.

mat. 27. 46.

Psal. 69. 32.

Luc. 22.

7 Christus cū Satana, cum peccatis, cum morte deniq; horrenda illa maledictione Dei armatis, potenter luctans, corpore pēdens in cruce, sumis doloribus oppresso, animo in inferorum gurgitibus demerso, emergit tamen vociferans, & quanuis accepto à morte vulnere, ad tēpus vita priuatus, summa & ima concutiens, velo tem-

pli fissio extortoq; à suis carnificibus testimonio, victorem sese ac Dominum omnium mox declaratum iri, reliquis adhuc obstinatis & iridentibus hostibus denuntiat. 8 Christus magno cum virorum pudore qui Dominum deseruerant, testes etiam mulieres sibi delegit, vt quæ fuerint omnium istarum rerum spectatrices.

f Ad verb. terram, terra autem nomine Hebræorum more Palestinam intelligit, itaque amplificatur prodigij nouitas, quod in plenilunio Paschatis, scilicet tempore, & sola reliquum orbem illustrante, atque adeo in ipso meridie, ille orbis angulus in quo tantum facinus patraretur, in densissimis tenebris delituerit.

Mat. 27. 57.

Luc. 23. 50.

Ioh. 19. 38.

g Dies qua sabbathum antequa-
ditur.h Plenus autho-
ritatis, ex concilio
Sanhedrim,
vel forsitan qui
adscitus esset in
concilium à Pi-
lato.i Si quis expen-
das quod pericu-
lum ultra subie-
rit Ioseph, quam
fidenti fuerit
animo intelliget.
k Lintheum. Io-
han. 19. 40.42 ¶ Quum autem serum diei iam esset, (quoni-
am erat parasceue, hoc est, & ante sabbathum.)43 Veniens Ioseph orsus ex Arimathæa, ho-
nestus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei,
fidenti animo introiit ad Pilatum, & petiit corpus
Iesu.44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus es-
set, & aduocato Centurione, interrogauit eum an
iam dudum mortuus fuisset.45 Et re cognita ex Centurione, donauit corpus
ipsi Ioseph.46 Is autem emit^k sindonem, & detractum eum
inuoluit sindone: deposuitque in monumento quod
erat excisum è petra: & aduoluit saxum ad ostium
monumenti.47 Maria Magdalene verò & maria Iose^{mater},
spectabant vbi poneretur.

CAP. XVI.

1 De Christi resurrectione. 9 Christus apparuit Maria Ma-
gdalene & alijs. 15 Mittit Apostolos predicandam. 19
Ascensio Christi.

CAP. XVI.

Luc. 24. 1.

Ioh. 20. 1.

1 E T ¶ quum exactum esset Sabbathum, Maria
Magdalene, & Maria Iacobi^{mater}, & Salo-
me emerunt aromata, vt venientes vngerent eum.2 Itaque valde manè, primo die hebdomadis
veniunt ad monumentum, exorto sole.3 Dicebantque inter sese, Quis deuoluet no-
bis lapidem ab ostio monumenti?4 Et^a intuitæ, conspiciunt lapidem esse deuol-
utum: nam erat magnus valde.5 1 ¶ Ingressæ igitur in^b monumentum, viderunt
iuuenem sedentem ad dextram, amictum stola
candida: & expauerunt.6 Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum
illum queritis Nazarenum qui fuit crucifixus: re-
surrexit, non est hic. ecce locus vbi posuerunt eum.

7 Sed

a Cum sepul-
chrum versus
conuertissent o-
culos.b Angeli resur-
rectionis Do-
mini testes.

Mat. 28. 1.

Ioh. 20. 13.

c In speluncam,
in qua excisum
erat sepulchrum.

7 Sed abite, dicite discipulis eius & Petro, *Sup. 14. 23.*
Mat. 26. 32.
 praire vobis in Galilæam: illic cum videbi-
 tis, || prout dixit vobis.

8 Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumen-
 to: tenebat enim eas tremor & stupor. neque cui-
 quam dicebant: timebant enim.

9 ² Quum autem resurrexisset Iesus, manè,
 primo die hebdomadis || apparuit primùm Mariæ
 Magdalenz, || ex qua eiecerat septem dæmonia.

10 Illa profecta annuntiavit ijs qui cū ipso fue-
 rant, logentibus ac flentibus.

11 Illi verò quum audissent eum viuere & con-
 spectum fuisse ab ea, non crediderunt.

12 ³ Postea autem || duobus ex ipsis ambulan-
 tibus apparuit ^c alia forma, quum rus proficisce-
 rentur.

13 Et illi abierunt, & annuntiauerunt reliquis:
 qui ne illis quidem crediderunt.

14 || ^d Postremò, vnà sedentibus ipsis vndecim
 exhibuit sese, & exprobrauit incredulitatem eorū,
 & cordis duritiem quòd ijs qui ipsum conspexerāt
 excitatum non credidissent.

15 ⁴ Et dixit eis, || Profecti in mundum vniuer-
 sum, prædicate Euangelium ^e omni creaturæ.

16 Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabi-
 tur: || qui verò non crediderit, condemnabitur.

17 Signa autem eos qui crediderint, hæc subse-
 quentur, || Per nomen meum dæmonia eijcient:
 || linguis loquentur ^f nouis:

18 || Serpentes tollēt: & siquid lethale biberint,
 nequaquam nocebit eis, || ægrotis manus impo-

Sup. 14. 23.
Mat. 26. 32.

2 Christ^{us} ipse
 Mariæ Magda-
 lenæ apparet,
 discipulorum
 incredulitatē
 exprobrans.

Ioh. 20. 26.

Luc. 24. 34.

3 Christ^{us} duo-
 bus alijs disci-
 pulis apparet,
 & tandē etiam
 ipsis vndecim
 Apostolis.

Luc. 24. 13.

Luc. 24. 36.

Ioh. 20. 19.

4 Designatur
 Apostoli, desi-
 nito ipsorum
 munere, docē-
 di videlicet
 quæ audierāt,
 & sacramenta
 instituta admi-
 nistrandi: ad-
 dita edendi
 miracula po-
 testate.

Mat. 28. 19.

Ioh. 12. 48.

Act. 16. 18.

Act. 3. 4.

Et 10. 46.

Act. 28. 3.

Act. 28. 3.

c Luc. 24. 13.

d Non respexit

temporis seriem Euangelista, sed narrationis distributionem, quam facit triplicem: *e* prima complectitur quomodo mulieribus apparuerit, secunda discipulis, tertia A-
 postolis, idè dicit Postremò. *e* Non Iudæo, nec in Iudæa tantum, sed omnibus
 hominibus & ubique, idque omnes (scilicet) Apostoli. *f* Peregrinus, quæ antea
 non essent.

Cap. I.

Luc. 24. 51.

Heb. 1. 4.

3 Christus in
terrīs suā mu-
nere defun-
ctus, in cœlum
ascendit, inde
Ecclesiam suā,
Apostolica do-
ctrina varijs signis confirmata, ad fines vsque seculorum gubernaturus.

2 Sub doctrinam, itaque doctrinam præire, miracula subsequi debent.

nerit, & bene habebunt.

19 || 5 Dominus igitur postquam loquutus fuis-
set eis: sursum receptus est in cœlum, & sedit ad
dexteram Dei,

20 Illi verò egressi prædicarunt vbique, || Do-
mino vnâ operante, & sermonem confirmante per
signa & subsequencia.

21 Sub doctrinam, itaque doctrinam præire, miracula subsequi debent.

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

C AP. I.

1 Prefatur Lucas. 5 Zacharias & Elizabet. 15 Iohan-
nes qualis futurus. 20 Zacharias incredulus, mutus efficitur.
26 Angelus salutat Mariam, & annuntiat Christi natimita-
tem. 39 Maria visitat Elizabet. 46 Canticum Maria.
68 Canticum Zacharia nuncians Christum promissum ve-
nisse. 76 Iohannis officium.

C AP. I.

1 Lucas huius
historiæ testes
oculosos lau-
dat:

a Ad verb. in
manus sumpse-
runt, (quasi di-
ces) idque non
præstiterint. scri-

pfit autem ante Matthæum & Marcum.

c At verè plenè certiorati sumus, Pleraphoria enim, est certissima animi persuasio.
d Non fuit Lucas oculus testis. itaque minimè is fuit cui cum Cleopa Dominus
apparuit, nec à Paulo tantum, sed ab alijs etiam Apostolis edoctus fuit.

VONIAM 1 multi 2 aggressi
sunt b componere narrationē
earum rerum quarum c plena
fides nobis facta est,

2 Prout d tradiderunt nobis
qui à principio spectatores

ipfi

ipſi & miniſtri fuerunt ſermonis.

3 Viſum eſt etiam mihi, omnia ^{altrè repetita} conſequuto ordine de eis ad te ſcribere, præſtantiſſimè Theophile:

4 Ut agnoſcas earum rerum ^{veritatē} quas auditione accepſiſti.

5 **F**Vir^{al} diebus^m Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ex^a vice Abia: vxor verò ipſius erat ex filiabus Aaron, & nomen eius Eliſabet.

6 Erant autem iuſti ambo in^o conſpectu Dei, incedentes in omnibus^a mandatis & conſtitutionibus Domini^r inculpatè.

7 Nec erat ipſis proles, eo quòd eſſet Eliſabet ſterilis, & ambo prouecti iam eſſent ætate.

8 Factum eſt autem quum is ſacerdotio fungeretur in ordine vicis ſux ante Deum,

9 Secundum ritū functionis ſacerdotalis, ſortitus eſt ^{munus} ſuffimenti faciendi, poſtquam ingreſſus eſſet in^r templum Domini.

10 ¶ Et tota multitudo populi foris precabatur tempore ſuffitus.

11 Viſus autem eſt ei Angelus Domini, ſtans ad dextram altariſ ſuffitus.

3 Iohannes, alter Elias, futurus Chriſti apparitor, ex ſtirpe Aaronis, utroque celebri & inculpato parente, præter ordinis naturæ, adhibito duplici miraculo concipitur, ut homines tempeſtiuè ad audiendum eius præconium, ſecundum Prophetarum prædictiones, excitentur.

1. Paral. 24. 1.

Exod. 30. 7,

Leuit. 16. 17.

e Longè altius Lucas exorſus eſt Euangelium quàm alij.

f Ad verb. diligenti attentione aſſequuto.

g Id eſt, diſtinctè & diſtributè. h Id eſt, potentiſſimè: fuit ergo Theophilus vir primaria nobilitatis aut præcipuo dignitatis loco.

i Pleniorem cognitionem habeas eorum, quæ antea ubicunque cognoueris. k Ad verb. non labilem firmitatem.

l Hebr. id eſt, temporibus, quo exprimitur quàm breuiſſe & caduca regum poteſtas. m Herodis, ſcilicet magni. n Ex claſſe diſtributi enim fuerunt in claſſes poſteri Aaroni, 1. Paral. 24. 1.

o Vera inſtituta nota, ſcilicet quæ Dei iudicio probatur. p Id eſt, vinientes, Hebr. eſt animi vita noſtra inſtar viæ in qua nobis pergendum quoſque ad metam peruenimus.

q In morali & ceremoniali lege. r Quos nemo inre culpæ potuiſſet. Hoc autem loco deſcribuntur fructus, non autem cauſa iuſtificationis, quæ fides eſt, eaq. ſola.

s Populus in atrio cum eſſet, foris autem dicebatur fuiſſe, ingreſſus autem templum Zacharias, ab atrio, diſtingui hac loco templum neceſſe eſt.

1. Hebr. quo significatur quaedam singularis praestantia, sic de Nemrod Gen. 9. 20. dicitur robustissimus venator coram Domino.
2. Quicquid inebriare potest.
3. Faciet ut multi resipiscentes se convertant ad Dominum, a quo discernerant.
Malach. 4. 5.
Matth. 11. 14.
4. Velut solent qui reges anteceduntur, quos ubi videas, sentis non procul abesse regem.
5. Metonymice, pro donis Spiritus, id est, causa, pro effectu.
6. Synecdochice: fore dicit, ut tollat omni generis inimicitias, unde solent sequi in vita maxima perturbationes.
7. Prudentia, & bonitas, duae sunt causa, quibus maxime adduci possunt, ut patres venerentur.
8. Id est, qui apparet, Hebraei omnes ministros principum, ad stare dicunt, id est, paratos esse ad capeffenda principum imperia.

12 Et Zacharias eo viso turbatus est, & paucis incidit in eum.

13 Dixit autem ei Angelus, Ne timeas Zacharia. nam exaudita est deprecatio tua: vxorque tua Elisabet gignet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem.

14 Et erit tibi gaudio & exultationi, multique super eius natiuitate gaudebunt.

15 Erit enim magnus^c in conspectu Domini & vinum^a siceramque non biberet: & Spiritu sancto implebitur etiam ab utero matris suae:

16 ¶ Multosque filiorum Israel^x conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

17 Nam ipse praecedet in^y conspectu eius,^z cum spiritu & virtute Eliae, ut conuertat^a corda patrum in filios, & rebelles ad^b prudentiam iustorum: ut paret Domino populum instructum.

18 Tunc dixit Zacharias Angelo, Quo argumento istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est aetate.

19 Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui^c adsto in conspectu Dei: missusque sum ut te alloquar: & haec tibi laeta nuntiem.

20 Et ecce, filebis, nec loqui poteris ad eum usque diem quo haec fiant: eo quod non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

21 Erat autem populus expectans Zachariam: & mirabantur quod is tardaret in templo.

22 Ille vero egressus non poterat eis loqui: & cognouerunt eum visionem vidisse in templo. Nam ipse innuebat eis: permansitque mutus.

23 Et factum est, ut impleti sunt dies ministerij ipsius, abiit domum suam.

24 Post illos autem dies concepit Elisabet vxor eius:

eius & occultatis se mensibus quinque, dicens,

25 Nempe ita mihi fecit Dominus diebus quibus me intritus est, ut auferret probum illud meum inter homines.

26 3 Mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in urbem Galilææ, cui nomen Nazareth:

27 || Ad virginem ^d desponsam viro cui nomen erat Ioseph, ex ^e domo David: nomen autem virginis erat Maria,

28 Ingressus igitur Angelus ad eam, dixit ^f Ave ^g gratis dilecta: Dominus tecum est: ^h benedicta tu inter mulieres.

29 Illa verò quum eum vidisset, ⁱ perturbata est super eius sermone: & cogitabat qualis esset saluatio ista.

30 Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria: ^k es enim in gratia apud Deum.

31 || Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: || & vocabis nomen eius Iesum.

32 Hic erit magnus, & Filius Altissimi ^l vocabitur: dabitque ei Dominus Deus sedem David patris ipsius:

33 || Regnabitque super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

34 Dixit autem Maria ad Angelum, ^m Quomodo erit istud, quandoquidem virum non sum ⁿ cognitura?

3 Angelus natuscitur Domini no inferuens, ad virginem Mariam mittitur, in qua Filius Altissimi Davidi promissus, virtute Spiritus sancti concipitur.

Matth. 1. 18. d. Id est, sponsione promissam. e. Idem dicendum est de Maria, alioquin non esset Christus filius David. f. i. Gaudere.

Esa. 7. 14. Infr. 2. 21, Matth. 1. 21.

g. Ad verbum, reddi posses gratia & favori plena, subiecitur autem exegitica, quisnam sit illi favor, Dominus est tecum.

Dan. 7. 14. 27, Mich. 4. 7. h. Scilicet à Deo.

i. Re tam insolenti commota. k. Ad verbum, inuenisti, Hebræi enim inuenerunt gratiam eos dicunt, qui sunt in gratia. l. Id est, declarabitur, cum enim Filius esset ab æterno, suo tempore manifestatus est in carne. m. Rei magnitudo cogit, ut sciscitetur Virgo, non quod dissidentia moneatur, imò cùm tantum de modo concipiendi roget: constat ceteris credidisse. n. Hebr. Quo hoc verbo vocabulo cum viro congressionem significant: sensus autem est, quis fiet istud, nam cùm ea sim qua futura sit Christi mater, satù intelligo, id futurum esse debere sine congressu viri: edocta etenim erat Virgo sancta, à Virgine nasciturum Messiam.

4 Elisabet Io-
hānem & Ma-
ria Christum
in utero gesta-
tes, sancto Spi-
ritu afflatæ,
mutuò sibi gra-
tulantur.

o Id est, efficiet
sua vi Spiritus
sanctus ut gi-
gnat.
p Putrum & ab
omni labe immu-
ne, nam qui erat
sublatus pec-
catum, peccati
expers esse de-
bit.

q Declarabitur,
vel manifestabi-
tur.

r Etiam si Eli-
sabet ex tribu
assæt. Levi, co-
gnata tamen
Maria esse po-
tuit, nam cum
caveretur ut si-
lia nuberent vi-
ris suarum tri-
buum, ne scilicet
tribuum distri-
butiones confun-
deretur, non im-
pediebant quin
ex alijs tribubus

Leviti uxores ducerent: Leviti enim nulla portio assignata fuit, in terra divi-
sione. s Id est, Sextum iam agit mensē ex quo concepit. t Id est, Quia
quid Dominus dixerit. u Qua exposita erat ad meridiem Hierosolyma-
rum. x Id est, Hebron, qua olim Cariath arbe dicta fuit, qua una fuit ex ve-
ribus qua fuerant concessa Leviti in tribu Iuda, & qua in montibus Iuda fuisse
traditur. Is. 1. 4. & 21. 9. y Fuit hic motus extraordinarius. z Bene-
dictus est Christus humana natura respectu. a Id est, (quod barbare dicunt)
ex patre Dei.

35 Respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus
superueniet in te, & virtus Altissimi inum-
brabit te: propterea id etiam quod nascetur ex te
p sanctum, q vocabitur Filius Dei.

36 Et ecce, Elisabet cognata tua, & ipsa concepit
filium in senectute sua: & hac mensis est sex-
tus ipsi quæ vocabatur sterilis.

37 Quia apud Deum non erit impossibile vl-
lum & verbum.

38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini:
fiat mihi secundum verbum tuum. Et abiit ab ea
Angelus.

39 Quum autem surrexisset Maria per oēs
dies, profecta est in montanā regionem cum se-
stinatione in urbem Iudæ.

40 Et ingressa est domum Zachariæ, & saluta-
vit Elisabet.

41 Et factum est vt. audiuit Elisabet salutarior-
nem Mariæ, y salijt fetus in utero eius: & repleta
est Spiritu sancto Elisabet.

42 Exclamavitque voce magna, & dixit, Bene-
dicta tu inter mulieres, quia benedictus fructus
vteri tui.

43 Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini
mei ad me?

44 Ecce enim, vt peruenit vox saluationis tuæ
ad aures meas, salijt fetus exultans in utero meo.

45 Et beata quæ credidit: nam perficientur ea
quæ dicta sunt ei à Domino.

46 ^s Tunc ait Maria, ^b Magnificat anima mea Dominum,

47 Et exultat spiritus meus super Deo seruatore meo:

48 Quia ^c respexit ^d humilem ancillam suam, ecce enim, ex hoc tempore beatam me prædicabunt omnes ^e ætates:

49 Quia ^f magnificè mecum egit potens ille, cuius sanctum est nomen:

50 Et cuius misericordia in ^g omnes ætates patet ^h timentibus ipsum.

51 || Forte facinus fecit ⁱ brachio suo: ^k || dissipauit superbos ^l cogitatione cordis ipsorum.

52 Detraxit ^m potentes è thronis, & extulit ⁿ humiles.

53 || ^o Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

54 || ^p Suscepit Israel ^q puerum suum, vt memorem esset misericordiarum.

55 (|| Prout ^r loquutus est patribus nostris, nimirum Abrahamo, & ^s semini eius) in æternum.

56 Mansit autem Maria cum illa quasi menses tres: & postea reuertit domum suam.

57 ^t Elisabetæ verò impletum est tempus pariendi: & peperit filium.

58 Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominum magnificam misericordia sua usum esse erga eam: || & ei gratulabantur.

59 Et factum est, die octauo venerunt vt ci-

⁵ Christus afflictorum Redemptor, superborum Victor, Patribus promissus ce ipsa tandem exhibitus.

⁶ Iohannis natiuitas nouis miraculis illustratur.

^b Alio & magnificè prædicat.

Esa. 51. 9.

Psal. 33. 10.

Esa. 29. 15.

^c Gratuito amore est complexus.

1. Reg. 2. 6.

Psal. 34. 11.

Esa. 30. 18. &

41. 8. & 54. 5.

1. Cor. 31. 3. 20.

Gen. 17. 19. & 31.

25. psal. 132. 17.

^d Ad verb. humilitatem, i. ab-

iectionem meam cõ-

ditionem: non er-

go prædicat sua

merita Virgo,

sed gratiam Dei.

Suprà 1. 4.

^e Vide Mat.

11. 16.

^f Ad verb. Magnifica, seu ingentia facinora. ^g Ad verb. ætates ætatum, i. in perpetuum, vel ad posteros usq. in mille secula. ^h Piti ac religiose vinentibus, Heb. ⁱ Pleonasmus, Hebrais familiaris, sumitur autem brachium pro robore. ^k Quasi palea à vento dissipatur. ^l i. Dissipauit eos & cogitationes ipsorum, vel per cogitationes ipsorum, vt malum consilium fuerit consultori pessimum. ^m Opibus aut potestate insignes. ⁿ Abullos & viles, tales autem sunt vt verè pauperes spiritum, i. qui sibi coram Deo nihil tribuunt. ^o Qui ad extremam redacti sunt inopiam. ^p Prostratum, manu sua subleuauit, ^q Seruum suum. ^r Id est, Pollicitus est. ^s Posteritati.

7 Iohannes
vixdum natus,
autoritate
Spiritus san-
cti, muneri suo
initiat.

1 Signu & nuti-
bus utebant.
2 Id est, Quo
nomine.

Supra, 13.

3 Restitutus
est illi vsus vo-
cis.

4 Ad verb. ser-
monibus omnium
celebrata.

5 Quicquid di-
ctum aut factum
fuerat.

6 Diligenter &
attente conside-
rarunt, & velut
infixerunt ani-
mo.

Infr. 2. 30.

mat. 1. 33.

Psal. 132. 17.

7 Id est, præsens
Dei fauor, & sin-
gularis quadam
virtus in eo ap-
parebat.

Psal. 132. 18.

ierem. 23. 6.

& 30. 10.

8 Omni laude
dignissimus.

9 Quod ipse se memorem re ipsa declarauit populi sui, adeo quidem ut ipse è caelo
descenderit, ut præsens eos inuideret, & redimeret. e Persoluto hirc, id est,
nostra redemptionis pretio. f Cornu Hebrais, robur significat, metaphora à cor-
nupetis ducta: erigere autem robur Israelis, est cum vires Israelis collapsa videban-
tur esse, regnum tamen Israeliticum prostratis aduersarijs assertare. g Amund
condito h Ut re ipsa ostenderet se memorem esse.

cunciderent puerulum: & vocabant eum ex no-
mine patris ipsius, Zachariam.

60 Sed respòdens mater eius ait, Nequaquam:
sed vocabitur Iohannes.

61 Et dixerunt ad eam, Nemo est in cognatio-
ne tua qui vocetur isto nomine.

62 Innuebant enim patri eius quid vellet eum
vocari.

63 Isque postulatis tabellis scripsit, dicēs, || Ioh-
hannes est nomen eius, Et mirati sunt omnes.

64 * Apertum est autem os eius illico, & lin-
gua eius loquebatur, benedicens Deo.

65 Ortus est igitur timor omnibus accolis eo-
rum: & in tota montana regione Iudææ diuulga-
ta sunt omnia & verba ista.

66 Et omnes qui audierunt, & reposuerunt ea
in corde suo dicentes, Quisnam puerulus hic erit?

b Manus autem Domini erat cum eo,

67 Et 7 Zacharias pater eius repletus est Spiritu
sancto: prophetauitque, dicens.

68 || c Benedictus Dominus Deus Israel, quòd
d inuiderit & e redemerit populum suum,

69 || Et f erexerit cornu salutis nobis in domo
David pueri sui:

70 || Prout loquutus est per os sanctorum, qui
a & seculo fuerunt, Prophetarum suorum.

71 Fore ut nos seruaret ex inimicis nostris, & è
manu omnium qui oderunt nos.

72 Ut vteretur misericordia erga patres no-
stros, h ac memor esset Testamenti sui sancti.

73 Et || insiurandi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum se daturum nobis:*

74 Ut sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi,

75 || Cum sanctitate & iustitia in i ipsius conspectu, cunctos dies vitæ nostræ.

76 Tu verò ^k puerule, Propheta Altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini, ut patres vias eius.

77 Et ^l des cognitionem salutis populo eius, per ^m remissionem peccatorum ipsorum:

78 Propter ⁿ viscera misericordiæ Dei nostri, quibus inuisit nos || ^o germen ex alto:

79 Ut appareat ijs qui in tenebris & p vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in ^q viam pacis.

80 Ipse autem puerulus crescebat & corroborebatur Spiritu: fuitque in desertis ad eum vsque diem quo se ostenderet apud Israellem.

loci ierem. 23. 5. & Zach. 3. 8. & 6. 12. dicitur autem germen ex alto. i. diuinitus admissum, non sicut alia sunt germina qua è terra germinant. p. Vide Matth. 4. 16. q. i. In eam viam qua ad veram felicitatem deducit,

Gen. 22. 16.

ierem. 31. 33.

heb. 6. 13. 17.

i. Deo approbato,

sup. 6.

1. Pet. 1. 15.

Id est, quantumvis hodie

tantillus sis,

Id est, aditum patefacias.

Remissio peccatorum est modus quo nos Deus

seruat, Ro. 4. 7.

Supra, 17.

Zach. 3. 8 & 6.

12. malach. 4. 2;

n. Propter intimam, & ipsi

visceribus harentem misericordiam.

o. Alludit ad

p. Vide Matth.

CAP. II.

CAP. II.

¹ Censetur tota terra à Cæsare Augusto. ⁷ Nascitur Christus. ¹³ Canticum Angelorum. ²¹ Christus circumciditur. ²² Puerpera Maria purgatio. ²⁸ Simeon suscipit Christum. ²⁹ Canticum Simeonis. ³⁶ Anna prophetissa. ⁴⁰ Puer Christus. ⁴⁶ Iesus cum doctoribus disputat.

¹ Filius Dei, forma serui accepta exinanitus, in stabulo pauper nascitur: Idem tamè per Augustum regum huius mundi maximū (quāuis nihil tale cogitantem)

¹ Factum ¹ est autem diebus illis, prodijt editum à Cæsare Augusto, ut ² describeretur tota terra.

² (Hæc descriptio prima, facta est præside Syriæ Cyrenio)

³ ubi cunas præparat in Bethlehem, ut Prophetæ prædixerant.

^a i. Ut descriptis omnium ciuitatum capitibus, intelligeretur, quæ cuiusque regionis, urbis, familia, domus facultates essent. ^b Quam latè pateret imperium Romanum.

3 Ibant igitur omnes vt describerentur, in suam quisque urbem.

4 Ascendit autem etiam Ioseph à Galilæa, ex urbe Nazareth, in Iudæam || in e urbem David quæ vocatur Bethlehem (propterea quòd esset ex domo & familia David.)

5 Vt describeretur cum Maria desponsa sibi vxore, quæ erat prægnans.

6 Factum est autem quum essent illic, completi sunt dies quibus ipsa pareret.

7 Peperit igitur filium suum primogenitum, & fascijs eum inuoluit, reclinauitque eum in præsepis eo quòd non erat eis locus in diuersorio.

8 2 Erant autem pastores in eadem regione, d excubantes, & e agentes vigilias noctis super gregem suum :

9 Et ecce, Angelus Domini f superuenit ipsis & gloria Domini circumfulsit eos : & timuerunt timore magno.

10 Tunc dixit eis Angelus, Ne timete : ecce enim s euāgelizo vobis gaudium magnum, quòd erit toti populo :

11 Nempè natum esse vobis hodiè Seruatorem (qui est Christus Dominus) in urbe David.

12 Hoc autem vobis signum erit, Inuenietis infantem fascijs inuolutum, iacentem in præsepis.

13 Et repentinè adfuit cum Angelo multitudo h exercituum cœlestium, laudantium Deum, & dicentium,

14 Gloria in cœlis altissimis Deo, & in terra patribus in homines i beneuolentia.

15 Et factum est, vt discesserunt ab eis Angeli in cœlum, tum pastores illi dixerunt alij ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus k factum istud quod Dominus notum fecit nobis.

16 Venerunt igitur festinantes, & inuenerunt Mariam

Iohan. 7. 47.

e In qua natus & educatus fuerat David.

d Foris & sub dio pernoctantes.

e Ad verb. custodientes custodias, nox enim

quatuor custodijs, i vigilijs diuidebatur.

a Pueruli in præsepis iacentis deitatem &

officium Angelus ipsi pastoribus declarant, neglecto

potentum fastu.

f Repentinè venit, cum nil tale illi sperarent.

g Latius vobis adsum nuncius

ingentis gaudij

h Copia Angelorum, quibus

tanquam militibus circumscripta est Dei maiestas.

i Propensa erga homines Dei voluntas, bona, infinita, & gratuita.

k Ad verb. verbum istud, i, istud totum negotium

de quo audimus,

Mariam & Ioseph, & infantem iacētem in præsep̃i.

17 Quum vidissent autem, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.

18 Et omnes qui audierunt, mirati sunt ea quæ ipsis dicta fuerant à pastoribus.

19 Maria verò ista omnia conseruabat, ¹ conferebat ea in corde suo,

20 Reuersi sunt autem pastores, glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ audierant & viderant, prout ipsis dictum fuerat.

21 ³ ¶ Et quum aduenisset dies octauus vt circumciderent puerulum, ¶ tunc vocatum est nomen eius, I E S U S, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in utero conciperetur.

22 ⁴ Et quum impleti fuissent dies ^m purgationis Mariæ ¶ secundum legem Moysi, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino,

23 (Prout scriptum est in Legge Domini, ¶ Omnis masculus ⁿ primogenitus, sanctus Domino ^o erit.)

24 Et vt darent oblationem, ¶ secundum id quod ^p dictum est in Legge Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25 ⁵ Et ecce, quidam erat in Hierusalem cui nomen Simeon : eratq; homo iste iustus ac ^q religiosus, expectans consolationem Israel : & ^t Spiritus sanctus erat super eum.

26 Fueratq; ipsi ^f diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, ipsum non ^t visurum mortem priusquam vidisset Christum illum Domini.

27 Is igitur venit impulsore Spiritu in tem-

3 Christus Ecclesie caput, sub Lege factus, vt nos (quod& ipsum Iesu nomen indicat) à maledictione Legis liberaret, circumcissus, obsignat in sui ipsius carne, Patrum circumcissionem.

Gen. 17. 18, leuit. 12. 3. Supr. 1. 31, mat. 1. 21, iohan. 7. 22. leuit. 12. 6.

4. Christus cui imposita erant omnia nostra peccata, Deo secundum Legem oblatus, & Mariâ & nos omnes in sese purificat.

Exod. 13. 21, num. 8. 6. leuit. 12. 6.

5 Simeon publicè in templo, Messie aduentum, Isaac-

lis magna ex parte reiectionem & Gentium vocationem furdis prædicat. Diligenter secum omnia ista expendens. m Scilicet vt legem impleverit, aliquis impura non reddita erat Virgo. n Ad verb. adaperiens matricem, id est, qui primus nascēbatur. o Ad verb. vocabitur. p i. Quod mandatum erat. Attente & cautè circumspiciens. r i. Ornatus erat donis spiritus. Minor-
nia. s Vide Matt. 2. 12. accidit, scilicet Simeoni, dum diligenter plenitudinem temporis scrutatur, quod Danieli, Dan. 9. 2. s. Heb. inen-
sensuram mortem.

6 Additur Simeoni altera testis, & quidē omni exceptiōe maior, omnes ad excipiendum exhibitum Messīā inuitans.

u Ioseph & Maria, loquitur autem ex vulgi opinione.

x Potestatem mihi facis discendi ex hac vita, ut patribus meis adiungar. Esa. 8. 14, rom. 9. 32, 1. pet. 3. 8.

y Secundum id quod mihi es pollicitus.

z Id est, quod ipsis oculis vidi, antea enim animo videbat, ut de Abrahamo dicitur, Vidit diem meum & gavisus est.

a Ad verb. Id quod salus continetur.

b Ad verbum, Ante faciem, tāquam signum aliquod edito loco positum, quo cōuertantur omniū

oculi. c Quod Gentibus illucescat. d Pro scopo est destinatus & confusus a Deo. e Casum reproborum sua pereuntium culpa, resurrectionem electorum quibus datur ut credant. f Id est, Scopum, quem omnes certatim figunt. g i. Sanissimis vulnerabit doloribus. h i. Vna cum Simeone.

plum. & quum introducerent puerulum Iesum u parētes, vt eius causa facerent quod ex Lege cōsueuerant.

28 Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit.

29 Nunc x dimittis seruum tuum Domine, y secundum verbum tuum, in pace.

30 Quia z viderunt oculi mei a salutem tuam,

31 Quam parasti b in oculis omnium populorū

32 Lumen c patefaciendum Gentibus, & gloriam populi tui Israël.

33 Pater autem & mater eius mirabātur super ijs quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Simeon, dixitq; Mariæ matri eius, || Ecce d positus est iste in e casum & resurrectionem multorum in Israël, & in f signum cui contradicatur:

35 (Quin & tuam ipsius animam g traijciēs gladius) vt detegantur ex multis cordibus cogitationes.

36 h Erat etiam quedam Anna prophetissa, filia Phanuel, ex tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, postquam vixisset cum viro annis septem à virginitate sua.

37 Et quum esset vidua quasi annorum octoginta quatuor, non abscedebat à templo, ieiunijs & deprecationibus seruiens Deo noctem ac diem:

38 Hæc igitur eo ipso momento b quum superuenisset, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem in Hierusalem.

39 At illi vt perfecerunt omnia secundum Le-

gem Domini, reuerſi ſunt in Galilæam, in urbem ſuam Nazareth.

40 Puerulus autem creſcebat, & corroborabatur Spiritu, ⁱ implebaturq; ſapientia: & Dei gratia ipſi inerat.

41 7 Ibant verò parentes eius quotannis Hieroſolymam, || in feſto paſchæ.

42 Quum igitur factus eſſet annorum duodecim, aſcenderunt ipſi Hieroſolymam ſecundum ritum feſti.

43 Peractisq; eius diebus, quum reuerterentur illi, remaſit puer Ieſus in Hieruſalem: quod neſciuit Ioseph, nec mater eius.

44 Exiſtimantes autem eum eſſe in comitatu, ierunt viam *vnus* dici: & requirebant eum inter cognatos, & inter notos.

45 Et quum eum non inueniſſent, reuerſi ſunt in Hieruſalem, quærentes eum:

46 Et factum eſt, triduo poſt inuenerunt eum in templo, ſedentem in medio magiſtrorum, & audientem eos, & eos interrogantem.

47 Obſtupeſcebant autem omnes qui eum audiebant, ſuper intelligentia & reſponſis eius.

48 Et eo viſo fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita feciſti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

49 ⁸ Tunc dixit ad eos, Quid eſt quòd quærebatis me? *an* neſciebatis quòd in ijs quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe?

50 At ipſi non intellexerunt verba quæ ipſis loquutus erat.

51 ⁹ Descendit autem cum eis, venitq; Nazareth: & erat eis ſubiectus. Et mater eius conſervabat omnia hæc in corde ſuo.

52 Ieſus autem proficiebat ſapientia & ſtatura ac gratia apud Deum & homines.

i *Viſilla Dni-
na ſeſe pro ata-
tis progreſſu in
homine Chriſto
exerebat.*

Dent. 26. 1.

7 Extraordi-
nario facto,
Scribæ & Pha-
riſæi ad audiē-
dam ſuo tem-
pore Chriſti
ſapientiam
excitantur.

8 Minimè qui-
dem negligen-
da, ſed tamen
Dei gloriæ ſe-
cundum voca-
tionem noſtrā
poſtponenda
ſunt quæcunq;
hominibus of-
ficia debemus.

9 Chriſtus,
verus homo,
per omnia ne-
bis ſimilis fa-
ctus, excepto
peccato.

4 Iohannes hortatur ad resipiscentiam. 15 Testimonium ipsius de Christo. 20 Herodes illum in carcerem includit. 21 Christus baptizatur. 23 Catalogus Matrum Christi.

CAP. III.

1 Iohannes tēpore à Prophetis prædicto prodiens, iacit exhibitum Euangelij fundamenta: vera Legis observatione, & gratuita in Christo pōne ipsum aduentū misericordia proposita, addito etiam baptismo, efficaci tū regenerationis, tum remissionis peccatorū symbolo.

Mat. 4. 6.

Mat. 3. 2.

Mat. 1. 4.

Est. 4. 1.

Ioh. 1. 23.

Mat. 3. 7.

a Hic vocatur à Iosepho Ananus.

b Vid. Mat. 3.

c Omnis caro, pro omni homine.

d Vid. sup. 1. 30.

1 Annoⁱ verò decimoquinto imperij Tiberij Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem ipsius fratre tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha,

2 || Sub Pontificibus maximis^a Anna & Caiapha, factum est verbum Domini ad Iohannem Zachariæ filium, in deserto.

3 || Venit igitur in omnem regionem circumiacentem Iordani, prædicans^b Baptismum resipiscentiæ in remissionem peccatorum.

4 Ut est scriptum in libro sermonum Esaiæ Prophetæ, dicentis, || Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua sunt, fient viæ rectæ, & asperæ viæ fient planæ.

6 Videbitq; omnis^c caro^d salutem Dei.

7 Dicebat igitur turbæ venienti ut baptizaretur ab ipso, || Progenies viperarum quis præmonstravit vobis ut futuram iram effugeretis?

8 Ferte igitur fructus dignos ijs qui respuerint, & ne cœperitis dicere apud vosipsos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, posse Deum etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

9 Iam verò securis etiam ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor non edens fructum bonum, exciditur, & in ignem abiicitur.

10 Tunc interrogavit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

11 Respon-

11 Respondens autem dixit eis, || Qui habet *Iac. 2. 15.*
duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet *1. ioh. 3. 17.*
efcas, similiter faciat.

12 Venerunt autem & publicani vt baptizaren-
tur: & dixerunt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quod
constitutum est vobis, exigite.

14 Interrogauerunt autem eum etiam milites,
dicentes, Et nos quid faciemus? dixit eis, Nemi-
nem concutite, neque calumniamini: & contenti
estote stipendijs vestris.

15 ² Expectante autem populo, & cogitantibus
omnibus in cordibus suis de Iohanne, nūmnam i-
pse esset Christus ille,

16 Respondit Iohannes, dicens omnibus, || ³ E-
go quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validi-
or me est, cuius non sum dignus qui soluam solea-
rum corrigiam: ipse vos baptizabit Spiritu sancto
& igni.

17 ³ Cuius ventilabrū in manu ipsius, & perpur-
gabit aream suam: cogetque triticum in horreum
suum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

18 Multa igitur etiam alia exhortans euange-
lizabat populo.

19 ⁴ || Herodes autem tetrarcha quum argueret-
ur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius,
deque omnibus sceleribus quæ ipse fecerat:

20 Adiecit & hoc supra omnia, quod inclusit
Iohannem in carcere.

21 || ⁵ Factum est autem quum baptizaretur o-
mnis populus, & Iesus baptizatus esset, & prece-
retur vt apertum sit cælum:

simulque ipsius Patris voce, Christus æternus Rex noster, sacerdos &
Propheta declaratur.

⁶ Quæ summa est exigenda pecunia vestigalis. f Ad verb opsonijs vestris,
nam cibaria militibus dabantur cum pauxillo pecunia. g Vide Mat. 3. 11.

² Vt ritè & cū
fructu sacra-
menta percipi-
amus, neque
in signis herē-
dum, neque in
eo qui signa
administat,
sed ad Christū
sacramentorū
autore, & rei
ipsius per sa-
cramenta ad-
umbratē exhi-
bitorem, af-
furgendum est
Mat. 3. 11. mar.
1. 8. ioh. 1. 26.
alt. 1. 3. & 8. 4.
& 11. 16. & 19.
4.

³ Euangelium
est mundi to-
tius cribrum.

⁴ Iohannis
præconium
morte ipsius
fanciri oport-
uit.

Mat. 14. 3.

mar. 6. 17.

Mat. 3. 13.

mar. 1. 9.

ioh. 1. 32.

⁵ Baptismus
noster in capi-
te ecclesie
sanctificatur.

6 Christi secundum carnem genus ad Adamum & inde ad Deum usque deducitur, ut eum esse constet quē vnum Deus Abrahamo & Davidi promissum, ab æterno Ecclesiæ suæ ex omni hominum genere colligens destinavit.

22 Ac descenderit Spiritus sanctus corporea specie tanquam columba, supra eum: & vox de cœlo extiterit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus, in te acquiesco.

23 6 Ipse autem Iesus incipiebat esse quasi annorum triginta, filius (ut existimabatur) Ioseph, qui fuit *filius* Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph,

25 Qui fuit Matthatiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Essi, qui fuit Naggæ.

26 Qui fuit Maath, qui fuit Matthatiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iudæ,

27 Qui fuit Ioanna, qui fuit Rhēsā, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er,

29 Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Levi,

30 Qui fuit Simeon, qui fuit Iudæ, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionan, qui fuit Eliacim;

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit David.

32 Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Boos, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Elfron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thara, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam,

dam, qui fuit ^b Dei.

CAP. II. III.

1 De tentatione & ieiunio Christi. 16 Docet in Nazaret magna omnium admiratione. 24 Propheta in patria docens contemnitur. 33 Daemoniacus sanatur. 38 Socrus Petri sanatur. 40 Sanantur & infirmi. 41 Et daemones consensunt Christum.

^b Videlicet filius non genitus, sed factus: Nam ea ratione aliquando se Patrem Deum nuncupat, Deut. 32, 6

1 Iesus || ¹ autem plenus Spiritu sancto, reuertit ¹ à Iordane, & actus est ab eodem Spiritu in desertum.

CAP. III. I.

Mat. 4, 1.

Mat. 3, 12.

1 Christus in desertum quasi extra mundum abreptus, post quadraginta dierum ieiunium, Satana ter superat, velut à celo victor repente prodies munus suum aggreditur.

Deut. 3, 3.

Mat. 4, 4.

2 Christus primum ad diffidentiam de Deo. deinde ad opus & bonorum studium, tertio denique ad vanam de se confidentiam à Satana sollicitatus, ter eum Dei verbo vincit.

Deut. 6, 16.

& 10, 30.

a Memento 12.

2 Dies quadraginta, tentante eum diabolo. Neque comedit quicquam per illos dies: sed ihs exactis postea esuriit.

3 ² Tunc dixit ei diabolus, Si Filius es Dei, dic isti lapidi, ut fiat panis.

4 Et respondit ei Iesus, dicens, Scriptum est, || non pane solo victurum hominem, sed omni verbo Dei.

5 Tunc quum subduxisset eum diabolus in montem sublimem, ostendit ei omnia regna terrarum puncto temporis.

6 Et ait ei diabolus, Tibi dabo ^b potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum regnorum. nam mihi ^c tradita est, & cuique voluero, do eam.

7 Itaque si tu adoraueris me, erunt tua ^d omnia.

8 Respondens autem Iesus, dixit ei, Abscede à me Satana: scriptum est enim, || Adorabis Dominum Deum tuum: & ei soli seruias.

9 ^e Tum duxit eum in Hierusalem, & eum statuit supra pinnae templi: & dixit ei, Si filius Dei es, iace teipsum hinc deorsum.

poru: metaphora ducta à Scribarum punctu. ^b Metonymice potestatis nomine, regna ipsa intelligit. ^c Verè quidem illud. nam princeps est mundi, at precario, non autem absolute: itaque male colligit, se dare ei cui velit. ^d Ex edito loco, cui subiecta erat amplissima regio, suis omnium regionum ei communstrabat, ^e In totum hunc locum. vide Matth. 4

Psal. 91. 13.

3 Christ^{us} quis
sit, & quorsum
venerit, ex E-
saia propheta
palam suis de-
monstrat.

Deut. 6. 16.

4 Familiaritas
contemptu e-
rit Christi gi-
gnit, qui pro-
pterea desertis
suis saepe ad ex-
traneos mi-
grat.

*Mat. 13. 54.**mar. 6. 1.**ioh. 4. 43.*

f Erant enim eo
tempore libri te-
rete baculo cir-
cumuoluti.

Esa. 61. 1.

g Ad verb. veni-
dentiam (barba-
re tamen) d. ce-
re posui.

h Ad ver. in au-
ribus vestris.

i. i. Approbavit
comuni consensu
ac voce de quibus
ipse differebat: te-
stari enim hoc lo-
co, & multis alijs
similibus, signifi-
cat aliquid pub-
lice professione
comprobare.

hæc Scripturarum collationi intererant non solum doctores, sed & plebs: praeterea vernaculo utebantur sermone, alioquin non admirata fuisset multitudo. eundem ordinem insinuat in Ecclesia Corinthiaca Paulus, 1. Cor. 14. l. Vi illa di-
mina qua in Christi verba totoque habitu inerat, quaque homines mirifice ad se al-
liceret, *Psal. 45. 3. D. Iffusa est gratia in labijs tuis.*

10 Scriptum est enim, || Angelis suis mandabit
de te, ut custodiant te.

11 Et in manus tollent te, nequando offendas
ad lapidem pedem tuum,

12 Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum
est, || Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et finita omni tentatione, diabolus abcessit
ab eo ad tempus.

14 Reversus est autem Iesus cum virtute Spiri-
tus in Galilæam: & fama de eo exiit in totam cir-
cumiacentem regionem.

15 Et ipse docebat in synagogis eorum, omni-
bus ipsum glorificantibus.

16 ||³ Venit igitur Nazareth ubi fuerat nutri-
tus: & intrauit, ut consueverat, die Sabbathi, in sy-
nagogam: & surrexit ut legeret.

17 Tunc datus est ei liber Esaie propheta:
quumque^f explicuisset librum, inuenit locum in
quo scriptum erat,

18 || Spiritus Domini super me, propterea quod
unxit me: ut euangelizem pauperibus misit me, ut
sanem contritos corde, ut prædicem captivis di-
missionem, & cæcis^e visus recuperationem, & con-
fractos emittam in libertatem:

19 Ut prædicem annum Domini acceptum.

20 Et complicatum librum quum reddidisset
ministro, sedit: & omnium in synagoga oculi erant
intenti in eum.

21 Cæpit autem eis dicere, Hodie impleta est
hæc Scriptura^h audientibus vobis.

22 ⁴ Et omnesⁱ testimonium ei dabant, ac^k mi-
rabantur super sermonibus plenius^l gratia, qui proce-

debant

debant ex ore ipsius, dicebantq; , Nónne iste est filius Ioseph?

23 Et dixit ad eos, Omnino dicetis mihi hoc prouerbum, Medice, cura teipsum: quæcunq; audiuius facta fuisse in Capernaum, fac etiam hîc in patria tua.

24 Dixit autē, Amen dico vobis, || nemo Propheta acceptus est in patria sua.

25 Sed in veritate dico vobis, || multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum ad annos tres & sex menses, aded vt fuerit famemes magna per totam^m regionem.

26 Sed ad nullā illarum missus est Elias nisi Sareptam urbemⁿ Sidoniæ, ad mulierem viduam.

27 || Et multi leprosi erant in Israel^o sub Elisæo propheta, sed nemo eorum purgatus est nisi Naaman Syrus.

28 ^s Tum repleti sunt omnes ex cādescencia in synagoga, hæc audientes.

29 Et quum^p surrexissent, eiecerunt eum extra urbem, & duxerunt eum vsque ad^q supercilium montis super quem vrbs ipforum erat ædificata, vt præcipitarent eum,

30 Ipse verò quum transisset per medium eorum, profectus est.

31 Et descēdit in Capernaum urbem Galilææ, || ibiq; docebat eos sabbathis.

32 || Et percellabantur super doctrina eius. erat enim sermo ipsius cum autoritate.

33 || Erat autem in synagoga quidam habens^r spiritum dæmoniacum impurum, qui exclamauit voce magna,

34 ⁶ Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, ^{nirum} Sanctus ille Dei.

35 Et obiurgauit eum Iesus, dicēs, Obmutescē,

Ioh. 1. 44.

5 Mundus quo asperius reprehēditur, eo asperius furit: sed piorum vita non est impiorū libidini sine exceptio-
ne exposita.

1. Reg. 17. 9,

iac. 5. 17.

2. Reg. 5. 14.

6 Christus nō tantū homines, quantū uis stupidos, sed ipsa etiā dēmonia, velint, nolint, percellit.

m Ad verberam, id est, Israeliticam, Vnde Marc. 13. 33.

n Id est, Quæ erat in Sidoniorum agro.

o Quo tēpore Eliæ fuit functus est munere Prophetæ.

Mati. 4. 13,

mar. 1. 31.

Mati. 7. 29,

mar. 1. 32.

Marc. 1. 33.

p Dimisso conuentu, vel egressū ē synagoga.

q Metaphoricos, pro parte moniū editiore.

r Ad ver. spiritum dæmonij impuri. i. dæmonem impurum.

& exi ab eo. Tunc dæmonium, abiecto illo in medium, exijt ab eo, nihilq; ei nocuit.

36 Et obortus est paupor in omnibus. & colloquebantur alij cum alijs, dicentes, Quid hoc rei est, quod cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus, & exeunt?

37 Et peruenit rumor de eo in omnem locum circumiacentis regionis.

38 ⁷ ¶ Quum surrexisset autem Iesus e synagoga, introiuit domum Simonis: socrus verò Simonis detinebatur febris magna: & rogauerunt eum pro illa.

39 Tunc ipse ^f adstans supra eam, obiurgauit febrim: & febris eam dimisit. illa verò quum illic surrexisset, ministravit eis.

40 Occidente autem sole, omnes qui habebāt ægrotantes morbis varijs, ducebant ipsos ad eum: ille verò vniciue ipsorum impositis manibus, sanauit eos.

41 ⁸ ¶ Exibant autem etiam dæmonia ex multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. ^c Sed ipse obiurgans, non sinebat ea loqui, quod scirent ipsum esse Christum.

42 ⁹ ¶ Orto autem die egressus profectus est in desertum locum: & turba quærebat eum, veneruntque vsque ad ipsum: & retinebant eum ne ab ipsis discederet.

43 Ille verò dixit eis, Certè etiam alijs vrbibus oportet me euāgelizare regnum Dei: nam ad hoc missus sum.

44 Et prædicabat in synagogis Galilææ.

C A P. V.

1 Christus docet e nauigio. 6 De captura piscium. 12 Leprosus. 16 In deserto orat Christus. 18 Paralyticus. 27 Levi publicanus. 34 Ieiunia & afflictiones Apostolorum post ascensionem. 36 37 38 Vetusis utribus & vestibus discipuli debiles & minus robusti comparantur.

1 Factum

7 Christus, sanādis solo verbo corporis morbis, cōfirmat se Deum esse omnipotentem, salutis hominū causa missum.

Matt. 8. 14.

marc. 1. 30.

f Gestus Christi ad lecti fulcrum inclinantis vt febricitantem alleuaret.

8 Satā perpetuus veritatis hostis, ne tum quidē audientis quum veritatem dicit.

Marc. 1. 35.

1 Vide Marc. 1. 34.

9 Nulla ne zeli quidē specie debemus in vocationis nostrę cursu retardari.

10 Id est, cum prima luce, eāq; aduentante.

1° **F**Actum || ¹ est autem, quum turba ² immineret ei, audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud stagnum Genezareti:

2° Viditq; duo nauigia quæ ad stagnum erant: piscatores verò quum ex ijs descendissent, abluebant retia.

3° Ingressus autem in vnum istorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eum vt à terra proucheret paululum: quumq; consedisset, docebat turbam ex nauigio.

4° Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Prouchito in altum, & demittite retia vestra ad capturam.

5° Tum respondens Simon ait ei, ' Magister, quum per totam noctem nos ^d fatigauerimus, nihil cepimus: tamen ^e ex tuo iussu demittam rete.

6° Et quum hoc fecissent, concluderunt piscium multitudinem magnam. dirumpebatur autem rete eorum.

7° Et innuerunt socijs qui erant in altero nauigio vt venirent, & ipsis opitularentur. Venerunt igitur & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

8° Quum autem hæc vidisset Simo Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede à me. Nam homo peccator sum, Domine.

9° Pauor enim ^f occuparat eum & omnes qui cum eo erant, super captura piscium quam comprehenderant.

10° Similiter autem & Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Tunc ait ad Simonem Iesus, Ne metue: ab hoc tempore homines viuos capies.

11° Illi autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, sequuti sunt eum.

12° || Et factum est, quum esset in quadam vrbe, tum ecce *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu

CAP. V.

Mat. 4. 23,
mar. 1. 16.

1 Christus qua tuor ascitos discipulos admonet Apostolicæ functionis tandem illis committendæ.

a Cum quasi in illum incumbere prævisendi, & audiendi studio, quæ res facit vt è nauigio doceret.

b In altum.

c Epistates, id est qui rei alicui præst, alij Evangelista retinuerunt nomen Rabbi.

d Vid. Mat. 6. 33.

e Ad ver. in verbo tuo, iuxta id quod præcipis.

f Vndiq; concludum tenebat.

2 Christus, leproso sui altitudo munito, & ad sacerdotes remisso, testatur se eum esse quo per fidem apprehenso, nos omnes secundum Legem immundi, testimonio ipsius Dei, mundi ac puri pronuntiemur.

Mat. 8. 2,
mar. 1. 40.

procidens in faciem, rogauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

13 Iesus autem extensa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abiit ab eo.

14 Ipse verò præcepit ei vt nulli hoc diceret: sed vade, inquit, ostende te ipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui, || prout præcepit Moyses, vt hoc sit eis testimonio.

Leuit. 14. 4.

3 Christus manult doctrina quàm miraculis inclarescere, ideoque ab ijs discedit qui ipsum vt corporum medicum, nō vt salutis autorem quærunt.

Matt. 9. 13,

marc. 3. 3.

4 Christus sanato paralytico, malorum omniū causam & remedium ostendit.

5 Sese exereret via illa in Christo, illo tempore.

h De quibus est *git vers. 15.*

i Id est, enervatus, paralytici verò nomen est *usitatum.*

k *Vid. Mar. 3.*

l Id est, cognita, *Hebr.*

m *Divina scilicet intelligentia.*

15 3 Dimanabant autem eo magis sermones de eo: & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum sanarentur à morbis suis.

16 Ipse autem secedens erat in desertis, & præcabatur,

17 Et factum est quodam die, quum ipse doceret, essentq; Pharisei sedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & ex Hierusalem: & ^e potentia Domini adesset ei ad sanandum ^h illos:

18 4 || Tunc ecce *adfuert* quidam ferentes in lecto hominem qui erat ⁱ paralyticus: & studebant eum inferre, & ponere in ipsius conspectu.

19 ^k Et quum non inuenissent qua parte eum inferrent, propter turbam, ascenderunt supra domum, & per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium, ante Iesum.

20 Qui fide eorum ^l visa, dixit, Heus tu, remissa sunt tibi peccata tua.

21 Tunc cœperūt ratiocinari Scribæ & Pharisei, dicētes, Quis est iste qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Iesus autem quum ^m nosset eorum ratiocinationes, respondens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus vestris?

23 Vtrum est facilius, dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse

esse autoritate in terra remittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, surge, & sublato lectulo tuo, proficiscere domum tuam.

25 Is autem illico quum surrexisset in cōspectu eorum, sublato eo in quo iacuerat, abiit domum suam, glorificans Deum.

26 Et stupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie.

27 || Post hæc verò exiit, & conspexit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me.

28 Et ille relictis omnibus surrexit, & sequutus est eum.

29 Et fecit ei Leui epulum magnum domi suæ: eratque turba multa publicanorum, & aliorum qui cum ipsis accumbebant.

30 Qui autem ex ijs erant Scribæ & Pharisei, murmurabant aduersus discipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

31 Et respōdens Iesus dixit eis, Nō opus est ijs qui sani sunt, medico: sed ijs qui malè affecti sunt.

32 || Non veni ut vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscenciam.

33 6 || Ipsi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, similiter & discipuli Phariseorum: tui verò edunt & bibunt?

34 7 Ipse autè dixit eis, Num potestis facere ut filij thalami, quo tempore cū ipsis est spōsus, ieiunent?

35 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, tunc ieiunabunt illis diebus.

36 Dicebat autem eis etiam per parabolā, Nemo panniculum noui vestimenti immittit in vestimentum vetus: alioqui & illud ne uñ findit *vetus*, &

Mat. 9. 9.

Mat. 2. 14.

5 Ecclesia, est peccatorum Christi beneficio resipiscencium multitudo, cū eo conuiuans, magnum superbi & inuidi mundi offendiculo.

6 Hypocritarum & imperitorū hominū est pietatem in ieiunio & rebus medijs collocare.

1. Tim. 1. 35.

Mat. 9. 14.

Mat. 2. 18.

7 Leges de ieiunijs & alijs eiusmodi rebus promiscuè & absque circumstantiarum discernimine posite, non modò sunt tyrānicæ, sed etiam summe perniciosæ in Ecclesia.

veteri non conuenit panniculus *sumptus* ex nouo.

37 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioqui disrumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt:

38 Sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est: & vtraque conseruantur.

39 Et nemo qui biberit vetus, statim vult nouum: dicit enim, *Vetus* u *utilius* est.

et Salubrius.

C A P. V I.

1 Discipuli spicas vellunt Sabbatho. 6 De habente manum aridam. 13 Electio Apostolorum. 20 De beatitudinibus & maledictionibus. 27 Inimici diligendi. 46 Quod fructus verbum Dei sit audiendum.

C A P. V I.

Mat. 12. 5.

mar. 3. 2.

1 Christus aduersus superstitiones in minutissimis quibusque haerentes, ostendit ne sabbathi quidem legem sine omni exceptione latam fuisse, nedum vt in externa eius obseruatione posita esset hominum salus.

1. Reg. 11. 6.

Exod. 19. 33.

leuit. 8. 32.

& 24. 9.

Mat. 12. 5.

mar. 3. 1.

2 Charitas, omnium ceremoniarum regula.

a Cum spicas vellent discipuli recte annotat Epiph. in consuetudine Ebionum, illud factum esse in festo Arimorum. Cum autem in festis plurium dierum vt in festo tabernaculorum & Pascha, primus & ultimus dies pari celebrandi essent ceremoniae, Leuit. 23. ultimus ille dies commodè vocatur à Luca, secundo primum sabbatum, at Theoph. putat intelligendum esse alterum post primum alicuius festi.

b Ad verb. terendo comminantes.

1 Factum ||¹ est verò vt sabbatho^a altero primo pertransiret per sata. Vellebant autem eius discipuli spicas, edebantque,^b confricantes manibus.

2 Quidam autem Phariseorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere sabbathis?

3 Tunc respondens Iesus dixit eis, || Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid quum esuriret ipse & qui cum eo erant?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis sumpserit, edideritque, ac dederit etiam ijs qui secum erant: quos panes non licet edere || nisi solis sacerdotibus?

5 Et dicebat eis, Filius hominis Dominus est etiam Sabbathi.

6 ||² Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogam, ac doceret. Erat

autem

autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

7 Obseruabant autem eum Scribæ ac Phari-
sæi an sabbatho sanaturus esset *illum*, vt inuenirent
accusationem *aduersus* eum.

8 At ipse norat cogitationes eorum : & dixit
homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta
in medio. Ille verò surgens stetit.

9 Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quid-
dam, Licet sabbathis benefacere, an malefacere
cupiam ? hominem seruare, an ^d perdere ?

10 Et quum eos omnes circumspexisset, ait ho-
mini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit :
& restituta est manus eius sana sicut altera.

11 Ipsi autem repleti sunt amentia : & collo-
quebantur alij cum alijs, quidnam facerent Iesu.

12 ³ Factum est autē illis diebus, abiit in montē
ad precandum : & pernoctauit *illic* precans Deū.

13 || Et quum dies ortus esset, aduocauit disci-
pulos suos, & quum ex ipsis elegisset duodecim,
quos & Apostolos nominauit,

14 (*Nempe* Simonem, quem etiam nominauit
Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Io-
hannem, Philippum & Bartholomæum,

15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi
filium, & Simonem qui vocatur zelotes,

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iscarioten,
qui etiam fuit proditor.)

17 Descendit cum eis, stetitque in loco campe-
stri : turbaque discipulorum eius, & multitudo ma-
gna plebis ex tota Iudæa & Hierusalem, & à ^f ma-
ritima regione Tyri & Sidonis, qui venerant vt au-
dirent eum, & sanarentur à morbis suis :

18 Et qui torquebantur à spiritibus impuris : &
sanabantur.

19 Et tota turba studebat eum tangere : quia
virtus ab eo exibat, & sanabat omnes.

3 Christus nō
abique seruā-
tibus & lōgis
precib⁹, duo-
decim contu-
bernales, Apo-
stolos futuros
deligens, ostē-
dit quanta re-
ligione in Ec-
clesiasticis ele-
ctionibus sit
opus.

Inf. 9. r.

mat. 10. 1.

mar. 3. 13.

& 6. 7.

4 Christus ad-
uersus omnes
philosophos,
ac præsertim
Epicureos, do-
cet summum
bonū nulquā
hic in terris,
sed in cœlis es-
se repositum,
afflictiones ve-
rò propter iu-
stitiam, iter il-
lud esse quo ad
id peruenitur.

c Vid. Mar. 3. 4.

*d Qui non inuas
proximum cum
inuare possit, in-
terfici.*

*e Ad verb. & a-
rat pernoctans
in oratione Dei.*

*f A toto illo
tractu maris qui
Syrophœnicia
dicitur.*

Mat. 5. 7.

Esa. 61. 13.

Esa. 61. 3, 7.

Mat. 5. 11.

3 Charitas

Christiana plurimum à mundana diſidēs, non modò nō vindicat iniurias, ſed etiam hoſtes vel acerbiſſimos complectitur, Idq; propter Patrē cœleſtē, nedū vt ſuam in benefaciēdo vtilitatē quærat.

Amos. 6. 1.

ecclē. 31. 8.

Esa. 61. 13.

Mat. 5. 44.

g Id eſt, beati eſtis vos pauperes, eſt enim in tota oratione forma cōpellationis.

Mat. 5. 39.

1. Cor. 6. 7.

Mat. 7. 12.

Job. 4. 16.

Mat. 5. 46.

h E Synagoga eiecerint vt explicatur Iohā. 16. 2.

Qua quidē pœna in Eccleſia eſt grauiſſima, ſi modò cenſores iudicio legitimo, & ex verbo Dei indicent.

gaudij abundantia, vt ſolent laſciuientes pecudes. k Id eſt, quicquid boni vobis quam vobis accidere poteſt, id totum iam ex veſtris opibus conſequimini, itaq; non eſt quod aliam ſperetis mercedem, Mat. 6. 2. l Quid eſt in hoc opere veſtro quod gratum eſſe poſſit? Nam ſi in amando ſpectatū veſtra commoda, ea quæ commoda, qua verè ſint commoda, diligite igitur veſtros inimicos, ſic oſtendit vobis ea expectare commoda, qua à Deo proſciſcuntur.

20 4 || Ipſe verò ſublatis oculis ſuis in diſcipulos, dicebat, ⁸ Beati pauperes: quia veſtrum eſt regnum Dei.

21 || Beati qui nunc eſuritis: quia ſaturabimini, || Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

22 || Beati eritis quum vos oderint homines, & ^h ſeparauerint vos, & conuiſiati fuerint vobis, & nomē veſtrū vt malū eiecerint, propter Filiū hominis.

23 Gaudete illo die & ⁱ ſalite. ecce enim, merces veſtra multa eſt in cœlis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorum.

24 || Sed vœ vobis diuitibus: nam ^k reportatis conſolationem veſtram.

25 || Vœ vobis qui impleti eſtis: nam eſurietis, Vœ vobis qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis.

26 Vœ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pſeudoprophetais patres eorum.

27 ⁵ || Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos veſtros, benefacite ijs qui vos oderunt:

28 Benedicite ijs qui deuouent vos, & precamini pro ijs qui infeſtant vos.

29 || Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alteram: || & ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

30 Cuius autem petenti abs te, da: & ab eo qui tollit res tuas, ne repetito.

31 || Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis ſimiliter.

32 || Nam ſi diligitis eos qui vos diligunt, ^l quæ

vobis

vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

33 Et si benefeceritis ijs qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nam & peccatores etiam idem faciunt.

34 || Et si mutuum dederitis ijs à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria.

35 Itaq; diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa; ac filij eritis illius Altissimi: nam ipse benignus est erga ingratos & malos.

36 Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

37 || Ne iudicate, & non iudicabimini: ne condemnate, & non condemnabimini: ° absoluite, & absoluemini:

38 Date, & dabitur vobis: || mensuram, inquam, bonam, pressam, agitaram, & superfluentem, dabunt in sinum vestrum. Eadem enim mensura qua metimini, vicissim metientur vobis alij.

39 Dicebat autem eis parabolam, || Num potest cæcus cæco præire? nonne ambo in foueam cadent?

40 || Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis eris perfectus discipulus, erit vt magister:

41 || Quid autem aspicias festucam quæ est in oculo fratris tui, trabem autem quæ est in oculo proprio, non animaduertis?

vos postea recepturos sortem. n Id est, Facilem sui prabet usum. o Cum hoc loco non agatur de politiciu iudicijs, constat absoluedi verbo intelligi bonitatem illam qua Christiani orantur in ferendis & condonandis iniurijs. p Hac Epitheta sumpta sunt ab ijs qui liberaliter res aridas metuntur, qui solent illud quod admetuntur succutere, comprimere & cumulare. q Similitudo significans non aequalitas.

6 Fraternas reprehensiones nec curiosas, nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet.

Mat. 5. 42;

deut. 15. 8.

Mat. 5. 45.

7 Imperiti reprehēsores, & se & alios perdūt: quia qualis magister, talis & discipulus.

Mat. 7. 7.

8 Hypocritæ, seuerissimi aliorum reprehēsores, in alijs perspicacissimi, in seipsis cæci.

Mat. 7. 3.

mat. 4. 24.

Mat. 15. 14.

Mat. 10. 14,

ioh. 13. 16, &

15. 10.

Mat. 7. 1.

m Cum mutuum dabitur, solo benefaciendi affectu sita impulsu, non qua speratu

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo: & tum despicies vt eijcias festucam quæ est in oculo fratris tui.

Matt. 7. 17.

43 ||⁹ Nō est enim arbor bona quæ ferat fructū putrē, neque arbor putris quæ ferat fructum bonū.

Matt. 6. 16, & 13. 33.

44 || Vnaquæque enim arbor ex fructu proprio cognoscitur, Neque enim ē spinis colligunt ficus, neque ē rubo vindemiant vnam.

9 Bonus est non quisquis nouit alios carpere, sed qui integritatem tum verbis tum factis probat.

45 Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

Mat. 7. 11,

46 || Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

rom. 2. 13,

47 ¹⁰ Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.

iac. 1. 21.

48 Similis est cuiusdam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, posuitq; fundamentum super petram: vbi autem venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

10 Veram pietatem à ficta tandem discernit tentatio.

49 Qui autem eos audiuit, nec præstitit, similis est cuiusdam qui ædificauit domum suam super solū absque fundamento: cui illisum est flumen: itaque statim cecidit, fuitq; ruina domus illius magna.

C A P. V I I.

C A P. VII.

Mat. 8. 5.

1 Admonet Iudæos Christus proposito i Centurionis exemplo, se contumacia ipsorum offensum, parare transitum ad Gentes

1 De seruo Centurionis. 9 Fides Centurionis. 11 Filia vidua suscitatur in Nain. 18 Iohannes mittit discipulos suos ad Christum. 33 Eiusdem peculiaris victus ratio. 37 Peccatrix rigat pedes Iesu.

Q Vum autem finisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaum.

2 Centurionis autem cuiusdam seruus malè affectus moribundus erat: qui erat ipsi pretiosus. *a Quem multi faciebat.*

3 Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.

4 Isti autem quum venissent ad Iesum, precati sunt eum studiosè, dicentes dignum esse cui hoc præberet.

5 Diligit enim, *aiebant*, gentem nostram, & synagogam ædificauit nobis.

6 Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quum iam non longè abesset domo, misit ad eum Centurio ille amicos, *c* dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim sum dignus vt tectum meum subeas: *b Ades congregationis nostræ ipse curauit ædificandas. c Id est, qui ei suo nomine dice-*

7 Idcò ne meipsum quidem sum dignum arbitratu qui venirem ad te: sed *d* dic verbo, & sanabitur puer meus. *d Id est, solo verbo iube. e Vide Mat. 8. 9*

8 Etenim ego homo sum sub *e* potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, ac venit: & seruo meo, Fac hoc, ac facit.

9 Auditis autem his, Iesus admiratus est eum: & còuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

10 Et domum reuersi qui missi fuerant, sanum inuenerunt seruum qui ægrotus fuerat.

11 Et factum est die sequenti, *f* proficiscebatur in ciuitatem quæ vocatur *g* Nain: & proficiscebantur cum eo discipuli eius multi, turbæq; multa. *a Christus palàm suum in mortem imperium asserit. f Iesus. g Nain perhibetur nomen oppidi in Galilæa, qua sita fuerit ad alterum riuum Cydonis influentis in mare Galilæa.*

12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, *qui vnigenitus erat matri suæ, & ipsi quidem viduæ*: turbæq; ciuitatis multa erat cum ea.

13 Et Dominus eam intuitus, misericordia cò-motus est super ea, & dixit, Ne fletu.

14 Quumq; accessisset, tetigit loculum: (ij verò

qui portabant, subliterunt) & dixit, Adolescens, tibi dico, surge.

15 Tunc resedit qui fuerat mortuus, & cepit loqui: & ille dedit eum matri suæ.

16 Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Certè Propheta magnus ^h surrexit inter nos, & certè Deus respexit populum suum.

17 Peruenitque iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

Mat 11. 2.

3 Iohannes è carcere incredulos suos discipulos ad Christum ipsum confirmandos ablegat.

18 ||³ Et annuntiarunt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui conuocatos duos quosdam è discipulis suis,

19 Misit ad Iesum, dicens, Tunc is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerunt, Iohannes Baptista misit nos ad te, dicēs, Tunc is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

4 Quod procul ostenderunt Prophetæ, proximum indicauit Iohannes: ipse autè Christus quotidie in Euangelio exhibet, idque plerumque frustra, plurimisque vel prorsus futilia vel inanè splendorem querentibus.

21 Eadem autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

4 Quod procul ostenderunt Prophetæ, proximum indicauit Iohannes: ipse autè Christus quotidie in Euangelio exhibet, idque plerumque frustra, plurimisque vel prorsus futilia vel inanè splendorem querentibus.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

4 Quod utuntur viri nobites & suis opibus illis.

23 Et beatus est quicumque non fuerit offensus in me.

24 Quum autè abiissent nuntij Iohannis, cepit de Iohanne dicere ad turbam, Quid existis in deserto vt spectaretis? arundinem quæ vèro agitur?

25 Sed quid existis vt videretis? hominè molibus vestimentis amictum? ecce qui vestitu ^k honorifico & luxu vtuntur, sunt in palatijs regum.

Malach. 3. 10

26 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

27 Hic est de quo scriptum est, || Ecce, mitto nuncium

cium meum ante faciē tuam, qui præparabit viam
tuam coram te.

28 Nam dico vobis, inter eos qui gignuntur
ē mulieribus, nemo est maior Propheta Iohanne
Baptista: sed qui minimus est in regno Dei, maior
est eo.

29 Et his auditis, totus populus & publicani
iustificarunt Deum, qui baptizati fuerant baptis-
mo Iohannis.

30 Pharisei autem & Legis interpretes consi-
lium Dei reiecerunt ^m aduersus semetiplos, non
baptizati ab eo.

31 || 5 Dixit autē Dominus, Cui ergo assimilabo
homines nationis istius? & cui res similes sunt?

32 Similes sunt puerulis sedentibus in foro, &
qui acclamant alij alijs, & dicunt, Cecinimus vobis
tibijs, & non saltastis: lamentati sumus vobis, &
non fleuistis.

33 Venit enim Iohannes Baptista neque edens
panem, neque bibens vinum: & dicitis, Dæmoniū
habet.

34 Venit Filius hominis edens ac bibens, & di-
citis, Ecce homo edax & vini potor, amicus publi-
canorum ac peccatorum.

35 Sed iustificata est sapientia à filijs suis omni-
bus.

36 6 Rogauit autem eum quidam ex Phariseis
ut cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum
Pharisei, discubuit.

37 Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe pecca-
trix, quum cognouisset eum accubuisse in domo
Pharisei, allato alabastro vnguenti,

38 || Et ⁿ stans apud pedes eius retrò, flens cœ-
pit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis
sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vn-
guento vngebat.

*I Deum iustum
bonum, fidelem
& misericordem
predicauerunt.
m. i. suo ma-
ximo damno.
Mat. 11. 16.*

3 Quamcun-
que rationem
Deus offeren-
do nobis Euan-
gelio sequa-
tur, plerique
homines sibi-
ipsis offendi-
cula obijciūt:
sed nihilomi-
nus aliqua col-
ligitur Eccle-
sia.

6 Præsentis
atq; adeo vel
domi suæ ex-
cepti Christi
beneficijs ho-
mines superbi
seipos priuāt
quibus fruun-
tur humiles &
abieci.
*Mar. 15. 40.
iohan 20. 11.
n Adstans ac
manūs ad pedes.*

7 Temeritas
superbiæ co-
mes.

8 Diligere

Christum, cer-
tum est ac per-
petuum remis-
sionis pecca-
torum testi-
monium.

o Pharisæus
respicit legem de
eorum pollutio-
ne, qui alios pol-
lutos cōtrigissent.
p I est, inquit

Thomæ declara-
vit copiosā fidem
suam, & Basil in

concione de Ba-
ptismate, Malū
debenti, multum
dimittitur, ut
magis abunde ille
diligat. Est itaq;
ex similitudine
adeo manifesta
Christi sentētia,
ut mirum sit gra-
tia adversarios

tam ineptē hunc
locum ad stabili-
endam verita tor-
quere. Is enim
cui condonatur
debitū maius, eo
nomine magis di-
ligit illum, qui
istud beneficium
in ipsum contu-

lit: Et mulier hæc declarat officiū summi amoris, quantum beneficium accepisset: charitas itaque non ut causa, sed ut signum accipi debet. Negat enim Christus il-
lam sicut Pharisæus iudicabat peccatricem esse, testatur autem illi vitā priorū re-
missā fuisse peccata.

39 7 Quum autem id vidisset Pharisæus qui vo-
cauerat eum, dixit apud se, Hic si esset Propheta,
nosset quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum:
nam est^o peccatrix.

40 8 Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon,
habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magi-
ster, dic.

41 Duo debitores, inquit Iesus, erant cuidam
creditori: vnus debebat denarios quingentos, alter
verò quinquaginta.

42 Quum autem illi non essent soluendo, gra-
tificateus est vtrisque. Horum igitur, dic, vter eum
plus diligit?

43 Respondens verò Simon dixit, Existimo
eum cui plus gratificateus est. At ille dixit ei, Rectè
iudicasti.

44 Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni,
Vides hanc mulierem? ingressus sum domum
tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc au-
tem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis
sui extersit,

45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex
quo intraui, non intermisit deosculari pedes
meos.

46 Oleo caput meum non vnxisi: hæc autem
vnguento vnxit pedes meos.

47 Cuius rei gratia, dico tibi, remissa esse pec-
cata eius multa: P nam dilexit multum. cui autem
paululum remittitur, paululum diligit.

48 Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata?

49 Et cœperunt qui simul accumbebant, dice-
re inter se, Quis est hic qui etiam peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, fides tua te seruauit: & vade in pace.

q Benedictione confirmat beneficium collatum.

CAP. VIII.

3 Mulieres ministrantes Christo de facultatibus suis 4 Parabola seminantis. 16 Lucerna. 19 Mater & fratres Christi. 22 Christus ventis imperat. 26 De legione. 37 Geraseni Christum reiciunt. 41 Iairi filia sanatur. 43 Mulier a fluxione sanguinis sanatur. 53 Fletus ob mortuos.

1 ET factum est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnū Dei: & duodecim illi erant cum eo:

CAP. VIII.

2 Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, || ex qua septem dæmonia exierant,

Mat. 16. 9.

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei ex facultatibus suis.

4 || Quum autem multa turba conueniret, & qui in singulis viribus erant, proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam,

Mat. 13. 2.
1 Idem Euangelium ubi uisus seritur, ac non parifuctu: idque solo hominum uitio.

5 Quidam qui seminabat, exiit ad seminandum semen suum: & in seminando aliud cecidit in uiam, & conculcatum est, & volucres cæli deuorant illud:

6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem:

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum esset, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

a Myſteria ſunt res arcana, quas diuulgare ſa non eſt, dicta à verbo myzo quod reſtimo ſolum ſignificat, & Latinis eſt mutire.

9 Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes quæ eſſet iſta parabola.

10 Ipſe uerò dixit eis, Vobis datum eſt noſſe myſteria regni Dei: reliquis autem per parabolas.

Esa. 6. 9. mat. 13.

14. mar. 4. 13.

ioh. 12. 40.

act. 18. 26.

rom. 11. 8.

Mat. 13. 18.

mar. 4. 15.

2 Quod quisque priuatim accipit, tenetur in communem vsum depromere.

3 Cœlestia bona parsimonia amittuntur, liberâitate crescent.

b Id est, simul atq; audito verbo, redierunt ad curanda sua negotia.

Mat. 5. 15. mar.

4. 21. Infr. 12. 33

Mat. 10. 26.

mar. 4. 23.

infra. 12. 2.

Mat. 13. 12. &

23. 29. mar. 4. 25.

infra. 19. 26.

c Id est, Non ferunt fructum perfectum & ab solutum, atque consuevit mature sciat, vel non

perducunt ad finem.

d Quod non solum videri, sed esse reipsa studeat, ut

honestum ad externam vitam, bonum ad veras animi virtutes referatur.

e Non sine magno certamine, luctante scilicet aduersus Spiritum Dei nonnumquam

Satana & carne.

f Id est, quomodo affecti ad verbum audiendum accedatis, & eo audito quomodo vos geratis.

g Sub. sibi, vel alijs, vel utriusque, hoc enim hominum genere nihil superbius, si quod celant videas, nil etiam magis ad in-

cantos suscitandos accommodatum.

las loquor, ut || videntes non videant, & audientes non intelligant.

11 || Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei.

12 Qui autem in viam, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorum, ne, quum crediderint, seruentur.

13 Qui verò super petram, ij sunt qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

14 Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt: sed ^b profecti, à solitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ suffocantur, nec fructum ^c perferunt.

15 Quod autem in bonam terram cecidit, ij sunt qui in corde ^d honesto ac bono auditum sermonem ^e retinent, & fructum adferunt per patientiam.

16 || ² Nemo porrò lucernam accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, ut qui ingrediuntur videant lumen.

17 || Non est enim *quicquam* occultum quod non sit futurum manifestum: nec absconditum quod non sit cognoscendum, & venturum in apertum.

18 ³ Videte ergo ^f quomodo audiat. || quis enim habet, dabitur ei: & quicumque non habet, etiam ^g quod videtur habere, tollitur ab eo.

19 ¶ 4 Venerunt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterāt eum conuenire propter turbā.

*Matt. 12.46,
mar. 3.32.*

20 Et annuntiatum est ei, dicentibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui stant foris, cupientes te videre.

4 Nulla est tam arcta sanguinis inter homines coniunctio, quam est Christi & eorum qui vera fide eū amplectuntur.

21 Ipse verò respondens dixit eis, Mater mea & fratres mei, isti sunt, qui sermonem Dei audiunt, & eum præstant.

Mat. 8.23,

22 ¶ Factum est autem quodam die, ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: & dixit eis, Transeamus in vltiorem ripam stagni. Et ^bprouecti sunt.

Mat. 8.23,

mar. 4.36.

23 Nauigantibus autem eis ⁱsopitus est: & descendit turbo venti in stagnum: & ^kcomplebantur, ac periclitabantur.

5 Expedit interdum nos veluti à Christo neglectos, in extrema discrimina venire, vt & ipsius potētia & nostra imbecillitatis eo certius experimētum habeamus.

24 Accedentes autem expergesecerūt eum, dicentes, Magister, magister, perimus. Ipse verò expersēctus obiurgauit ventum ac fluctuationem aquæ: & cessauerunt, factaq; est tranquillitas.

Mat. 8.28,

mar. 5.1.

25 Dixit autem eis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes alij ad alios, Quisnam iste est, vt ventis quoque & aquæ imperet, & auscultent ei?

26 ¶ Et nauigauerunt in regionem Gadareno-
rum quæ est in opposita ripa Galilææ.

6 Christus solus verbis profligans dæmoniorum legionem, diuinam suam virtutem ostendit hominibus à diaboli seruitute liberandis destinatam: sed tātā hanc vl-

27 ⁶ Ipsi autem egresso in terram, occurrit ex urbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in *ulla* domo manebat, sed in monumentis.

28 Is ergo quum vidisset Iesum, & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid

trō oblatam gratiam stolidi homines pleriq; ne leuissima quidem rerum suarum iactura redemerint.

^b Vide Supr. 5.3. ⁱ Sub. Iesus, profundissimum autem fuisse hunc soporem, indicauit geminata illa acclamatio discipulorum in ipso excitando. ^k Catech. non enim discipuli, sed nauis complebatur.

mihi tecum Iesu Fili Dei Altissimi? rogo te ne me torqueas.

29 Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine. nam à multo tempore corripuerat eum: itaq; vinctus ille catenis & pedicis, custodiebatur: sed disruptis vinculis¹ agitabatur à dæmone in deserta.

¹ .i. Cum impetu impellebatur, vt eques calcari- bus equū agitaret.

30 Interrogauit autem eum Iesus, dicēs, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio. nam dæmonia multa ingressa erant in eum.

31 Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in^m abyssum.

^m Abyssus est immensa profunditatis vorago, quasi absque fundo.

32 Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabant eum dæmonia vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.

33 Egressa autem dæmonia ex eo homine, ingressa sunt in porcos: & grex ruit è præcipitio in stagnum, & suffocatus est.

34 Quum autem pastores vidissent quod factum fuerat, fugerunt: & profecti annuntiarunt in urbem & in agros.

35 Exierunt igitur vt viderent quod factū erat: veneruntq; ad Iesum, & inuenerunt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Iesu: & timuerunt.

36 Annuntiauerunt autem ipsis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuisset qui fuerat dæmoniacus.

37 Et rogauit eum tota multitudo circumiacētis regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.

ⁿ .i. Ut liceret apud eū esse, siue eū ipso versari.

38 Rogauit autem eum vir ille à quo dæmonia exierant, vtⁿ esset cum eo: sed dimisit eum Iesus, dicens,

39 Reuertere domum tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abiit igitur prædicans ° per totam urbem quanta ipsi præstitisset Iesus.

° Urbem scilicet Gadarenorum.

Nec aduersatur quod Marcus istud

in Decapoli prædicasse dicit, nam

Gadara à Plinio, lib. 5. cap. 18. inter

Decapoli oppida recensetur: fuit itaque De-

capoli partim cis Iordanem, partim

trans Iordanem sita.

Mat. 9. 13,

mar. 5. 33.

p. i. Reditus omnis gratus acceptusque fuit multitudini.

q. i. Necessaria ad vitam degendam.

7 Christus duplici miraculo sese & vitæ & mortis dominum esse testatur.

r. i. Senti & percepi.

40 Factum est autem quum reuertisset Iesus, excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

41 ¶ 7 Et ecce, venit quidam cui nomen Iairus, qui erat præfectus synagogæ: quumq; accidisset ad pedes Iesu, rogabat eum vt ingrederetur domum ipsius:

42 Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorum duodecim, eaq; moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum.

43 Et mulier quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum victum, nec ab vilo potuerat curari,

44 Quum accessisset à tergo, tetigit himbriam pallij ipsius: & illicò substitit fluxio sanguinis eius,

45 Tunc ait Iesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erant, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis est qui me tetigit?

46 Iesus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego cognoui virtutem à me exisse.

47 Quum autem mulier illa vidisset se non latuisse, tremens venit, & accidens ei ad pedes, declarauit ei in conspectu totius populi quam ob causam tetigisset eum, & quomodo sanata fuisset illicò.

48 Ipse verò dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade cum pace)

49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua: ne vena magistrum.

50 Iesus autem hoc audito, respōdit ei, Ne me-

tue : crede solummodo, & seruabitur.

f. Plangere propriè est cadere & ferire, trãsfertur ad funera lugentium, quòd illic sales esse soleant gestus.

2 Cadauer iacebat, puella verò, recepta vita, vt verè illà non modo reuixisse, sed etiã ab omni morbo liberatam esse constaret, surrexit è lecto.

51 Ingressus verò domum, non permittit ingredi quenquam, nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.

52 Flebãt autem omnes, & plangebant eam: ipse verò dixit, Ne flete: nō est mortua, sed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd scirent esse mortuam.

54 Ipse verò eiectis foras omnibus, & prehensa manu eius, clamauit, dicens, Puella, surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, ac surrexit illico, & ipse præcepit vt ei daretur cibus.

56 Et obstupuerunt parètes eius: ipse verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

C A P. I X.

1 Mittuntur Apostoli ad prædicandum. 7 & 19 Opinio vulgi de Christo. 13 De quinque panibus & duobus piscibus. 20 Confessio Apostolorum. 24 Perdere animam. 35 Christus audiendus. 37 Lunaticus. 46 Continuo Apostolorum de primatu. 49 Quidam eijcens demonia nomine Christi. 52 Samaritani nolunt Christum recipere. 55 Vmbrata prohibita. 57, 59, 61 De tribus Christum sequi volentibus, sed diuersis rationibus.

C A P. I X.

Mat. 10. 1, mar.

3. 13, & 6. 7.

Matth. 10. 7.

Matth. 10. 9,

mar. 6. 8.

1 Duodecim Apostoli solo Christi mada- to & Spiritus potētia instru- ti mittuntur, tum vt nullus Israelita possit ignorātiā prætexere, tum etiã vt pau-

1 Onuocatis ¶ *1* autem Iesus duodecim discipulis suis, dedit eis vim ac potestatem in omnia demonia, & morbos sanandi.

2 ¶ Misitq; eos vt prædicarent regnum Dei, & sanarent ægrotos.

3 ¶ Et dixit eis, Nihil sumite ad iter, neque virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

4 Et in quancunq; domum intraueritis, *b* illic

a Vide Mat. 10. 10. b Ex ciuitate aliqua discessuri, illinc exite, quo primò diuerteritis: in summa prohibet Dominus ne hospitium mistet. Ista etenim promulgatio Euan-gely fuit quasi discursio quadam, ne aliquis in Iudæa posset ignorantiā aduen- tus Christi prætexere,

manete,

manete, & illinc exite.

¶ Et quicumque non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiam puluerem à pedibus vestris excutite, ^{ut sit testimonio aduersus eos.}

6 Exeuntes igitur obibant singulos vicos, euangelizantes & sanantes vbique.

7 ¶ Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & hæsitabat, propterea quod dicebatur à quibusdam Iohannem excitatum esse à mortuis:

8 A quibusdā verò, Eliā apparuisse: ab alijs autem, Prophetam quēpiam ex antiquis resurrexisse.

9 Tunc ait Herodes, Iohannem ego decollavi: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

10 ¶ Reuersi autem Apostoli narrauerunt ei quæcunque fecerant. ¶ Et ipse assumptis illis, secessit priuatim in locum^d desertum vrbis quæ vocatur Bethsaida.

11 Quod quum cognouisset turba, sequuta est eum: ipse autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos quibus sanatione opus erat, sanabat.

12 ¶ Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim, dixerunt ei, Dimitte turbam, ut abeuntes in circumiacentes vicos & agros, illuc^e diuertant, & inueniant cibaria: nam hic in loco deserto sumus.

13 Ipse verò dixit eis, Date ipsis vos quo vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quàm quinque panes, & duo pisces, nisi nos profecti essemus & toti huic populo escas.

14 Aderāt enim quasi viri quinquies mille. Ait autem discipulis suis, ^h Facite ut discumbant per

Infr. 10. 77.

mat. 10. 14. mar.

6. 17. act. 13. 51.

Mat. 14. 1.

mar. 6. 14.

3 Ad Euange-

lij nutitiū mū-

dos in varias

opiniones scin-

ditur, tyranni

autē in primis

trepidant.

3 Nihil ne in

desertis quidē

deerie Christi

sectantibus.

c Quasi perple-

xus, & ipedimus

in luto tenebatur

Mar. 6. 30.

Mat. 14. 13.

mar. 6. 33.

d Desertum dici-

tur Bethsaida nō

quod in vrbe fue-

ris, sed quia in a-

gro cōferebatur ei-

us vrbi à qua co-

gnominabatur.

Mat. 14. 16. mar.

6. 35. ioh. 6. 5.

e ad ver. dissolu-

tur à curribus du-

ctis: dissolunt e-

nim equos qui di-

uertunt à via in

hospitium. Sic à

dinertēdo finxero

Latini diuisi for-

f Eclipsis: ita qua

subnūdendū est,

Non possumus

igitur eu dare.

quo vescantur, nisi nos profecti, &c. g Ad ver. in totum hunc populum, quæ idā huic populo sufficiat. h Vide Mar 6. ubi conuinia vocat quod Lucas desertum.

4 Quāvis mū-
dus inter va-
rios errores
fluctuet, nō est
tamen saltidiē-
da, sed eo dili-
gētius cogno-
scenda, & eo
constātius cō-
ficta veritas.

5 Per crucem
& inuitam pa-
tientiā ad cō-
lestem gloriā
Christus ipse
peruenit.

Mat. 16. 13.

mar. 8. 27.

i. i. De his pani-
bus ac piscibus
gratias egit Deo,
& simul eum pre-
catus est, ut tan-
tilla copia, tantā
multitudinem pa-
sceret, deniq; ut
solum hoc conui-
uium ad Dei glo-
riam referretur.

Mat. 17. 32.

mar. 8. 31.

Infr. 14. 27. mat.

10. 38. & 16. 24.

mar. 8. 34.

k. A turba sepa-
ratus.

Infr. 17. 33. mat.

20. 39. & 16. 25.

mar. 8. 35. iohan.

22. 35.

Mat. 16. 26.

mar. 9. 36.

l. Velut enim dies

dium consequitur, sic crux excipit crucem: crux autem metonymicè, pro humani
uita miseris, fuit enim apud Iudaeos gravissimum & saevissimum crucis supplicium

singulos quosque discubitus quinquageni.

15 Ipsi igitur ita fecerunt, & discubuerunt illi omnes.

16 Ipsi verò, acceptis quinque illis panibus, & duobus piscibus, suspiciens in cœlum, ¹ benedixit eis: & fregit, deditque discipulis ut apponerent turbæ.

17 Comederunt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmentorum, cophini duodecim.

18 || 4 Et factum est quum ipse ^k solus precaretur, erant cum eo discipuli: interrogavitque eos, dicens, Quem me dicit esse turba?

19 Ipsi autem respondentes, dixerunt, Iohannem Baptistam: alij autem Eliam: alij verò Prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

20 Dixit autem eis, Vos verò, quem me esse dicitis? Respondens autem Petrus dixit, Christum illum Dei.

21 Ipse verò interminatus eis, præcepit ut nulli hoc dicerent:

22 ⁵ Dicens, || Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus Sacerdotum, & Scribis, & trucidari, & tertia die excitari.

23 || Dicebat autem omnibus, Siquis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam ¹ quotidie, & sequatur me.

24 || Quisquis enim voluerit animam suam servare, perdet eam: quisquis verò perdiderit animam suam mea causa, is servabit eam,

25 || Quid enim prodest cuiquam si lucretur universum mundum, seipsum autem perdat, siue se ipso mulctetur?

26 || Quem enim puduerit mei ac meorum sermonum, eius pudebit Filium hominis, quando venerit cum gloria sua & patris, sanctorumque Angelorum,

27 || Dico autem vobis verè, sunt quidam ex ijs qui hîc adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint regnum Dei.

28 || 6 Factum est autem, post hæc verba quasi dies octo *intercesserant*, quum assumptis Petro & Iohanne & Iacobo, ascendit in montem vt precaretur.

29 Et facta est inter precandum species vultus eius alia, & vestitus eius albus ac emicans.

30 Et ecce, duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moyses & Elias.

31 Qui visi cum gloria, dicebant ipsius ^m exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

32 Petrus verò & qui cum ipso erant, gravati erant somno: quum autem euigilassent, viderunt gloriam eius, & duos illos viros qui stabant cum eo.

33 Et factum est quum illi discederent ab eo, dixit Petrus ad Iesum, Magister, bonum est nos hîc esse: atque *adeò* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moysi, & vnum Eliæ: nesciens quid diceret.

34 Hæc autem ipso dicente, extitit nubes quæ inumbravit eos: timuerunt autem dum ingrederentur in nubem.

35 Et vox extitit è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsum audite.

36 Et postquam vox illa extitisset, inventus est Iesus solus: ipsi autem siluerunt, & nulli declararunt ^m per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

*Infr. 22. 9. mat.
10. 33. mar. 8. 38.
3. tim. 2. 13.*

*Mat. 16. 28,
mar. 9. 1.*

*Mat. 17. 10
mar. 9. 2.
6 Christus, ne
discipulos of-
fenderet ipse
us in carne ex-
inipitio, vo-
luntariam e-
am esse docet,
cælestis suæ
gloriæ splen-
dore aliquate-
nus ad momē-
tum ostenso.
*m i. Mortem
quam obiturus
erat in Ierusa-
lem.**

*n Ad verbum
diebus illis. scil.
vsque quo Chri-
stus resurrexisset*

Cap. ix.

EVANGELIUM

Mat. 17. 14.

Mar. 9. 17.

7 Nulla rema-
gis offenditur
Christus quàm
incrédulitate,
quãuis eam ad
tempus tolle-
ret.

8 Nô est quod
nobis tràquil-
litatem in hoc
mundo polli-
ceamur, quum
ij ipsi qui Chri-
sto applaude-
re videntur,
paulo post eũ
crucifigant.

9 Ambitionis
exitus, ignomi-
nia: modesti-
autẽ subiectio
nis, gloria.

10 Extraordi-
naria temerẽ
nec probanda
nec damnan-
da.

Mat. 17. 22.

Mar. 9. 31.

o Ut in comitali
morbo fieri solet.
p Attẽdite dili-
genter, & semel
audita cõseruate

Mat. 18. 1.

Mar. 9. 35.

q Non intellige-
rent.

r Translatio à
corpore ad ani-
mam.

Mar. 9. 38.

37 || 7 Factum est autem sequenti die, quum
ipsi descendissent de monte, occurrit ei turba mul-
ta.

38 Et ecce, quidam è turba exclamavit, dicens,
Magister, rogo te, respice ad filium meum: nam v-
nigenitus est mihi.

39 Et ecce, spiritus arripuit eum, & repente cla-
mat, & discerpit eum cum spuma, & vix discedit ab
eo, ° conterens eum.

40 Et rogavi discipulos tuos vt ipsum eijcerent,
sed non potuerunt.

41 Respondens autem Iesus ait, O natio incre-
dula & peruersa, quousque tandem ero apud vos,
& tolerabo vos? Adduc filium tuum huc.

42 Quum autem adhuc accederet, lacerauit e-
um dæmonium, & discerpit: obiurgauit autem Ie-
sus spiritum impurum, & sanauit puerum: & red-
didit eum patri suo.

43 Percellebantur igitur omnes super magni-
fica Dei virtute, Omnibus verò mirantibus super
omnibus quæ faciebat, dixit discipulis suis,

44 8 || Reponite vos in aures vestras sermones
istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur
in manus hominum.

45 Ipsi verò ignorabant dictum istud, eratque
ipsis occultum, adeò vt illud ° non sentirent: & ti-
mebant eum interrogare de hoc dicto.

46 9 || Incidit autem disceptatio inter eos, qui
esset eorum maximus.

47 Iesus autem r visa cogitatione cordis ipsorũ,
acceptum puerulum statuit apud se:

48 Et dixit eis, Quicumque exceperit puerulum
hunc nomine meo, me excipit: & quicumque me
exceperit, excipit eum qui me misit. nam qui mi-
nus est inter vos omnes, is erit magnus.

49 10 || Respondens autem Iohannes ait, Ma-

At, vidimus quendam sub nomine tuo eijcientem
dæmonia: & prohibuimus eum, quia *te* non sequi-
tur nobiscum.

50 Et dixit ei Iesus, Ne prohibete *illum*: qui e-
nim non est aduersum nos, pro nobis est.

51 Factum est autem quum impleretur tem-
pus quo sursum reciperetur, tum ipse se se obfir-
mauit vt proficisceretur in Ierusalem.

52 Misitq; nuntios ante faciem suam: qui pro-
fecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pa-
rarent ei *hospitium*.

53 Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum
præferret proficiscentis in Hierusalem.

54 Quum autem hoc vidissent discipuli eius
Iacobus & Iohannes, dixerunt: Domine, vis ^t dica-
mus vt ignis descendat e cælo, & consumat eos, vt
etiam Elias fecit?

55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicens,
nescitis cuius ^u spiritus vos sitis.

56 Filius autem hominis non venit vt perde-
ret animas hominum, sed vt seruaret. Abierunt
igitur in alium vicum.

57 Factum est autem proficiscentibus ipsis,
quidam in via dixit ei, Sequar te quocunque ieris,
Domine.

58 Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent,
& volucres cæli nidos: Filius autem hominis non
habet vbi caput inclinet.

59 Ait autem ad alium *quendam*, Sequere
me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius
abram ae: sepeliām patrem meum.

60 Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepe-

11 Christus
ultrò ad mo-
tem prope-
rat.

12 Cauendum
à zeli intem-
perie & fluita-
imitatione, in
optima etiam
causa: vt om-
nia ad Dei glo-
riam, & com-
modum proximi referan-
tur.

2. Reg. 8. 10. 12.

13 Oportet
Christum se
quantur ad
quævis in eom-
muni subueni-
da se se com-
parare.

14 Dei voca-
tio quibuscum-
que in homines of-
ficijs, sine vlla
exceptione,
anteponenda.
Mat. 8. 19.

Ad verbum,
Obseruauit fa-
ciem suam, id est
certo iam propo-
sito moriendi se-
se dedit in viam,
& deposito omni
mortis timore in-
ter ingressus est.
Mat. 8. 21.

¹ *Interuenus*. Hebr. ^u Hebr. Id est, cuius voluntatis, consilij, & destinata
sunt: Sic dona Dei spiritus vocantur, quia à Spiritu donantur, & ei contra-
rius à malo spiritum proficiscuntur, vt spiritus auaritia, superbia, & furoris.
² *Homines*, Synecdoche.

liant 7 mortuos suos : tu verò profectus annuntia regnum Dei.

15 Oportet Christum sequi quos, mūdi sollicitudinibus semel renuntiare.

7 Qui etiam si in hac humana & caduca vita permaneant, à vera tamen vita, qua aterna est & divina, alieni sunt.

61 15 Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permittite mihi prius vt valedicam ijs qui sunt domi meæ.

62 Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit ad ea quæ retrò sunt, appositus est ad regnum Dei.

CAP. X.

1 LXX discipuli. 10 Ingrati verbis impietas obicitur
17 Discipulos redeuntes humilitatis admonet. 30 Trinitus quæ. 38 De Martha & sorore Maria.

CAP. X.

1 Aduentus Christi mittuntur septuaginta secundi prænuntij.

Mat. 9. 37.

Mat. 10. 16.

2. Reg. 4. 29.

Mat. 10. 12.

Mar. 6. 10.

2 Fidi ministri verbi sunt in mundo velut agni inter lupos: sed modo in hoc vobis sint intenci, vt officium faciant, qui eos misit, idem etiam conferuat.

1 Post hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta, misitq; eos binos ante faciem suam in omnem urbem & locum quod futurum erat vt ipse veniret.

2 Dicebat ergo eis, || Messis quidem multa, sed operarij pauci: rogare ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam:

3 || 2 Abite, ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

4 Ne portare crumenam, neque peram, neque calceamenta: || & 2 neminem in via salutaueritis.

5 || In quamcunq; domum ingrediamini, prius mūm dicite, Pax huic domui.

6 Quod si fuerit illic quispiam b filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

a Hyperbolicè: sic solent Hebraei præcipere, vt celeriter, & nulla intermissione aliquid obeatur, 2. Reg. 4. 29. Alioqui comes & humana salutationes inter Christiana officia numerantur: Porro hæc vocatio fuit temporaria. b Heb. i. qui pœneat doctrina pacis, & illam amplectatur.

7 ^cManete autem in ea ipsa domo, edentes & bibentes, quæ ab ipsis *apposita fuerint*. || dignus enim est operarius mercede sua, Ne transite è domo in domum.

8 || Sed & in quamcunque urbem ingressi fueritis, & exceperint vos, ^dedite quæ apponuntur vobis:

9 Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 ³In quamcunque autem urbem ingressi fueritis, & non exceperint vos, egressi in plateas eius, dicite,

11 || Etiam puluerem qui adhæsit nobis ex urbe vestra, ^evobis abstergemus: tamen hoc scitote, appropinquasse ad vos regnum Dei.

12 Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore, quàm urbis illius.

13 || Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida. nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere sedentes respuissent.

14 Ideo Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in iudicio quàm vestra,

15 Et tu Capernaum quæ vsque ad cælum sublates, vsque ad inferos deprimèris.

16 || Qui vos audit, me audit: & qui vos reijcit, me reijcit: qui verò me reijcit, reijcit eum qui misit me.

17 ⁴Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia subiiciunt nobis ^fper nomen tuum.

*Deut. 24. 14,
mat. 10. 10,
1. tim. 5. 18.
Mat. 10. 11.*

³ Deus Euangelici ministrum seuerissimum vindex.

⁴ Neq; donum miraculorum, neque aliud cuiusmodi quantumuis excellens, sed sola electio æterna solidi gaudij materiam præbet. Est autem sola Euangelij promulgatio, Satanæ ruina.

Suprà, 9. 5. et.

13. 51. & 18. 6.

Mat. 11. 21.

Mat. 10. 45,

ioh. 13. 20.

^c Hospitium vobis deligite in ea domo, in quam primum ingressi fueritis, id est, ne de quarendo vobis commoda hospitio solliciti sitis, sicut faciunt, qui in aliquo loco diutius commorari constituerunt: non enim hic instituitur sollemnitas illa Euangelij

predicatio qua usurpata fuit quum Ecclesia constituerentur: Sed dimittuntur isti de omnibus Iudæa partibus significent ultimum aduentare Iubilæum. d Conuenite appposito vobis cibo. e i. Aduersum vos. f Discipuli etenim non plena vivebantur potestate, sed innocato Christi nomine miracula edebant.

5 Contemptibilis quidem est Ecclesia, si externam eius speciem consideres, sed nulla in re æquè admirabilis Dei sapientia.

Matth. 11. 25.

6 Aberrat à via quisquis Patrem quærir extra Filium.

7 Noui fœderis & veteris discrimen, in reuelationis mensura.

Mat. 13. 16.

8 Fides non tollit, sed stabilit Legem doctrinam.

Mat. 23. 35.

Mar. 12. 28.

Deut. 6. 7.

Leuit. 19. 18.

9 Collocatur Satan in arce cum suis angelis, Eph. 6. 12. inde verò dicitur detrudi, & quidem cum im-

petu, quâdo voce Euangelij eius potestas aboletur. ^b Nulla vos iniuria afficiat. ^c Sub, huius mundi. ^d Unus quispiam ex propositis cognitionem ac scientiam legitimariam constitutionum, seu Legum Moysaicarum.

18 Ipse autem dixit eis, Spectabam Satanam, ut fulgur ^e è cælo cadentem.

19 Ecce, do vobis potestatem calcandi serpentes & scorpiones, & supra omnem vim inimici: & nihil vos lædet.

20 Sed de eo ne gaudete quòd spiritus vobis subijciantur: gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in cælis.

21 ^f || Eo ipso momento exultauit Iesus spiritu, & dixit, confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quòd hæc absconderis à sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi.

22 ^g Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cuiusque voluerit Filius detegere,

23 ^h 7 Tunc conuersus ad discipulos, seorsim dixit, || Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

24 Dico enim vobis, multos prophetas & reges cupiuisse videre quæ vos videtis, nec vidisse: & audire quæ auditis, nec audiuisse.

25 ⁱ || Tum ecce, quidam ^k Legis interpret surrexit, tentans eum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?

26 At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

27 Ille verò respondens dixit, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: || & proximum tuum ut teipsum.

28 Tum ipse dixit ei, Rectè respondisti: hoc fac, & viues.

29 ⁹ Ille autem volens ¹ iustificare seipsum, dixit Iesu, Et quis est meus proximus?

30 Excipiens autem Iesus dixit, Quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impositis abierunt, eo seminece relicto,

31 ^m Fortè autem Sacerdos quidam descendit per eandem viam: qui viso eo, ⁿ ex aduerso præterijt.

32 Similiter & Leuita, quum venisset ad eum locum & illum vidisset, præterijt ex aduerso.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia commorus est:

34 Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipsum impositum suo iumento, duxit in diuersorium, & eius curam egit.

35 Postero autem die abiens, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curam ipsius age: & quodcunque prætereà insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

37 Ille autem dixit, Is qui vsus est misericordia erga eum. Ait igitur ei Iesus, Abi, & tu fac similiter.

38 ¹⁰ Factum est verò inter eundū, ipse ingressus est in quendam vicum: mulier autem quædam Martha nomine excepit eum domum suam.

39 Et huic erat soror quæ vocabatur Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat ipsius sermonem.

40 Martha verò distrahebatur circa frequens ministerium: superueniens igitur ait, Domine, nō est tibi curæ quòd soror mea reliquit me vt sola ministrarem? dic ergo ei vt mihi vicissim opituletur.

41 Respondens autem dixit ei Iesus, Martha,

N iij

⁹ Proximi nomine intelligitur in Lege, quoscunq; possumus iuuare.

¹ Id est, iustitiam suam asserere, siue ostendere se iustum esse, id est, omni culpa vacare, In hac autē

significatione vtitur nomine iustificationis Iacobus.

^m Id est, cum illud non prauidisset Sacerdos, alioqui prouidentia Diuina respectu nihil est fortuitum.

ⁿ Deslexit de via.

¹⁰ Christus nō lautè tractari, sed attentè vult, cæteris postpositis rebus, audiri.

Cap. xi.

EVANGELIUM

o *Ad verb. tur-
bari : indicatur
siquidē turbida
opera sollicitudo.*

Martha, sollicita es, & ° satagis de multis :
42 Atqui vna re opus est. Maria verò bonam
partem elegit, quę non auferetur ab ea.

C A P. XI.

1 Docet Apostolos orare. 14 Dæmonium mutum ejcitur.
27 Mulier ē turba vocem extollens. 29 Iudai signa pe-
tunt. 37 A Phariseo inuitatus externam sanctimoniam
laruam corripit.

CAP. XI.

1 Verz pr eca-
tionis formu-
la.

Mat. 6. 4.

Id est, quan-
tum in hac diem
opus est, non ut
honestam curam
tuenda huius vi-
ta nobis eximat,
sed solitudinem
illam anxiam qua
plerique se con-
ficiunt.

2 Precandum
est cum fide.

b *Ad verb. im-
pudentiam : ea ve-
rò impudentia de
qua hoc loco agi-
tur, in vitio poni
nō debet, sed ma-
ximè Deo com-
mendata, qui ta-
lem importuni-
tatem probat.*

Mat. 7. 7.

et 21. 23.

mar. 11. 34.

ioh. 14. 13.

et 16. 23.

iac. 1. 10.

Mat. 7. 7.

1 E T factum est quum ipse precaretur quodam
in loco, ut cessauit, dixit ei quidam ex eius
discipulis, Domine, doce nos precari prout & Io-
hannes docuit discipulos suos.

2 ¶ Dixit autem eis, Quum precamini, dicite,
P A T E R noster qui es in cœlis, sanctificetur nomē
tuum : veniat regnum tuum : fiat voluntas tua, sicut
in cœlo, etiam in terra.

3 Panē nostrū quotidianū da nobis^a in diem.

4 Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi
remittimus omnibus qui nobis debent. Et ne nos
inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

5 ¶ Dixit etiam eis, Quis vestrūm habebit ami-
cum, & proficietur ad eum media nocte, & dicet
ei, Amice, da mihi mutuò tres panes :

6 Quoniam amicus meus venit de via ad me,
& non habeo quod apponam ei :

7 Et ille intus respondens dicat, Ne mihi mo-
lestiam exhibe : iam ostium clausum est, & pueruli
mei mecum sunt in cubili : non possum surgere &
dare tibi.

8 Dico vobis, etiamsi non dederit ei surgens,
eo quòd amicus eius sit : at certè propter^b impor-
tunitatem eius surget : ac dabit ei quotquot sunt ei
opus.

9 ¶ Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis :
quærite, & inuenietis : pulsate, & aperietur vobis.

10 ¶ Quisquis enim petir, accipit : & qui quærit,
inuenit

inuenit : & pulsanti aperietur.

11 || Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* Mat. 9. 32.
petierit panem, lapidem ei dabit ? aut si piscem, & 12. 32.
num pro pisce dabit ei serpentem ? Mar. 5. 20.

12 Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpiū ? 3 Exemplum
horrendæ &

13 Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona insanabilis ex-
cagationis, quū mala con-
scientia & de-
stinata malitia
virtus Dei bla-
phematur.

14 ||³ Eiecit etiam dæmonium quod erat mu-
tum : factum est autem, egresso dæmonio, loquutus
est mutus, & mirata est turba. Mat. 9. 32.
& 12. 32.

15 Quidam verò ex ijs dixerunt, || Per Beelze-
bul principem dæmoniorum eijcit dæmonia. Mar. 3. 20.
Mat. 9. 34.

16 Et alij tentātes, signū ē cælo petebant ab eo: Mar. 3. 22.

17 4 Ipse verò quum sciret cogitationes corū,
dixit eis, || Omne regnum dissidens aduersus sese,
vastatur : & domus aduersus sese *dissidens*, cadit. Mat. 12. 33.
Mar. 3. 24.

18 Quòd si etiā Satanas aduersus seipsum dissi-
det, quomodo stabit regnum eius ? Nam dicitis,
per Beelzebul eijcere me dæmonia. 4 Dignoscēdi
veri Christi à
falso hæc verā
ratio est, quòd
verus Christus
cum Satana
nulla prorsus
cōditione pa-
ciscitur. Su-
perest autem
vt cognitus
agnoscatur.

19 Quòd si ego per Beelzebul eijcio dæmonia,
filij vestri per quem eijciunt ? propterea ipsi erunt
vestri iudices. 5 Aduersus
mediatores
qui Christi cū
Satana saltem
ad tempus cō-
ciliandi ratio-
nem quærunt.

20 Sin autē ^d digito Dei eijcio dæmonia, nem-
pe peruenit ad vos regnum Dei. c In nomina vel
authoritate
Beelzebul.

21 Quum validus quispiam armatus custodit
aulam suam, in pace sunt ea quæ habet.

22 Postquam verò quispiam eo validior inua-
dens vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua
confidebat, & spolia eius distribuit.

23 5 Qui non est mecum, contra me est : & qui
non cogit mecum, spargit.

^d Id est, virtute Dei, Exod. 3. 19. e Id est, regiam suam, aula enim pro-
pria declarat locum apertum & vacuum ante ades expositum, transferitur autem
ad ades potentiam.

Mat. 12. 43.

6 Qui nō p-
seuerat, peiore
est condicione
quā qui nun-
quam cœpit.

*f. A. Verro, u,
etc.*

Heb. 6. 4.

1. pet. 2. 20.

7 Christus nō
captat laudem
in sese, sed in
nostra salute.

Mat. 12. 38.

8 Preposterū
miraculorum
flagitatores,
pro miraculis
pœnas ause-
rent.

Ion. 2. 1.

3. Reg. 10. 1.

2. paral. 9. 1.

9 Ideō accen-
duntur mentes
cognitione

Dei vt alij a-
lij prælucē-
amus ac pro-
inde laboran-
dū in primis de
vera illa luce
petenda.

Ion. 3. 5.

Supra, 8. 16.

mar. 4. 21.

Mat. 6. 22.

24 || ⁶ Quum impurus spiritus exierit à quopiā,
transit per arida loca, quærens requiem: & nō in-
ueniens, dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.

25 Veniens igitur inuenit eam ^f versam & or-
natam.

26 Tunc proficiscitur & accipit septem alios
spiritus peiores quā sit ipse: & ingressi habitant
illuc: || sitque vltima conditio hominis illius dete-
rior priore.

27 7 Factum est autē quum hæc diceret, attol-
lens vocem quædam mulier è turba, dixit ei, Bea-
tus vterus qui te portauit, & vbera quæ suxisti.

28 Ipse autem dixit, Imò verò beati qui audiūt
sermonem Dei, & eum obseruant.

29 || ⁸ Quum autem turba congregaretur apud
eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata est: signum
requirit, sed signum non dabitur ei, || nisi signum
illud Ionæ Prophetæ.

30 Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita
etiam erit Filius hominis nationi isti.

31 || Regina Austri surget in iudicio cum viris
nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit
à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis:
& ecce, plus quā Solomon *est* hoc in loco.

32 Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum hac
natione, & condemnabunt eam: || quòd ad præco-
nium Ionæ resipuerint: & ecce plus quā Ionas
est hoc in loco.

33 9 || Nullus verò lucernā accensam in occul-
to ponit, neque subter modium: sed in candelabrū,
vt qui ingrediuntur, splendorem videant.

34 || Lucerna corporis est oculus: quum igitur
oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus
tuum lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam
corpus tuum tenebrosū erit.

35 Considera ergo num lumen quod in te est,
tene-

tenebræ sint.

36 Itaq; si corpus tuum totum lucidum fueris, non habens aliquem partem tenebrosam: sic erit lucidum totum, vt quū lucerna fulgore te illustrat.

37 ¹⁰ Postquam autem loquutus esset, rogauit eum quidam Phariseus vt pranderet apud se. Ingressus igitur discubuit.

38 Phariseus autē quum hoc vidisset, admiratus est eum non prius ablutum fuisse ante prandium.

39 Dixit autem Dominus ei, || Vos quidē Pharisei exteriorem poculi patinæq; partem purgatis: sed & quod intra vos est, plenum est rapina & scelere.

40 Dementes, nōne qui fecit quod foris est, etiam id quod iatus est fecit?

41 Imò, ^h ea quæ adsunt date in elemosynam, & ecce, omnia erunt vobis pura.

42 ¹¹ Sed vā vobis Phariseis, quoniam ⁱ decimatis menthā & rutam, & ^k quoduis olus, sed præteritis ^l iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43 ¹² || Vā vobis Phariseis, quoniā diligitis primū cōfessum in cōuentibus, & salutationes in foris.

44 ¹³ || Vā vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quoniam estis vt monumenta quæ non apparent, & quæ nesciunt ij qui super ea ambulant.

45 Respondens autem quidam ex Legis interpretibus, ait ei, Magister, quum hæc dicis, etiam nos afficis iniuriis.

46 ¹⁴ Ipse autem ait, || Vā vobis quoque Legis impediabant quominus puri vestri possent, opponatur charitas, qua ex ijs qua vobis suppetunt, liberales sitis in egenos. sic futurum est vt sanctificetur quod intra patinā est, etiam si patina abluta non fuerit. ⁱ Decimam partem ex Dei lege persolvendam deciditis. ^k Id est, omne genus olerum, vt explicat August. in Enchir. ad Laurent. cap. 29. vbi simili ratione docet explicandum quod ait, Paulus, 1. Tim 2.4. Deum velle omnes saluos fieri. ^l Id est, quod iustum & æquum est: completitur autem iudicium præcepta secundæ tabulæ, charitas autem Dei primam.

10 Cultus Dei non in externa mūditiæ & excogitatis ritibus, sed in spiritali cordis iustitia & charitate positus est.

Matt. 23. 25.

11 Hypocritarum est minuta persequi, præcipua omittere.

12 Hypocritis & ambitio plerunq; coniungitur.

13 Hypocritæ externo aspectu fallunt.

14 Hypocritæ in alios seuerissimi, omnia sibi indulgent.

Infra. 20. 46,

Mat. 23. 6,

Mat. 23. 38.

Mat. 23. 17.

g Animus vester.

Matt. 23. 4,

Mat. 23. 10.

h Id est, profacultatibus vestris, (quasi dicat) vestri rapinus qua-

15 Hypocritæ sanctos mortuos honore prosequuntur, quos vivos crudelissimè persequuntur.

Matt. 23. 29.

16 Imprudenter precipiunt arcent populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit esse Ecclesiæ janitores.

Gen. 4. 8.

17 Euadit quidem mundus eo deterior, quo magis reprehenditur, sed nihilominus minimè prodenda veritas.

2. Paral. 34. 31.

m Cum furentes persequamini Dei seruos, idque patrum vestrorum exemplo, etiamsi pietatis studium

prætexatis, reuera tamen dum Prophetarum monumenta exornatis, trophæa auita crudelitatis erigitis. *n* Ira inscètabuntur, ut tandem expellant. *o* Id est, ut ratio à vobis reposcatur, atque adeo pœna exigantur fusi sanguinis Prophetarum. *p* Abscondistis & sustulistis è medio, ut nusquam compareant. *q* Varijs propositis questionibus aliquid ex ore elucere, quod insidiando carpere possent.

interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera.

47 ¹⁵ ¶ Væ vobis, quoniam ædificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos:

48 Nempe ^m testimonio vestro comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta,

49 Propterea etiam Sapientia Dei dixit, Mitam ad eos Prophetas & Apostolos, & ex ipsis *quosdam* trucidabunt, & *quosdam* ⁿ expellent:

50 Ut à natione ista ^o requiratur sanguis omnium Prophetarum, effusus à iactis fundamentis mundi,

51 ¶ A sanguine Abel vsq; and sanguinem ¶ Zachariæ, qui periit inter altare & ædem: etiam dico vobis, requireretur ab hac natione.

52 ¹⁶ Væ vobis Legis interpretibus, quoniam ^p sustulistis clauem cognitionis: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.

53 ¹⁷ Quum autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisei vehementer *ipsi* imminere, & cum ^q allicere ad loquendum de multis:

54 Insidiantes ei, & cupide venantes aliquid ex ipsius ore, ut cum accusarent.

CAP. XII.

1 Fermentum Phariseorum. 3 Quis timendus. 3 Confiteri Christum. 17 Parabola dimitis cuius regio exuberant. 22 Terrenorum cura despicienda. 31 Regnum Dei

Dei querendum. 39 Fur in nocte. 51 Disidia ob Evangelium.

1 Interea || ¹ quum coacta esset ² permulta turba, adeo vt alij alios conculcarent, cepit dicere discipulis suis: in primis cauete vobis a fermento Phariseorum, quod est hypocrisis.

2 || Nihil enim opertum est, quod non sit detegendum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.

3 Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, prædicabitur supra domos.

4 || ¹ Dico autem vobis amicis meis, Ne timeatis vobis ab ijs qui trucidant corpus, & postea non habent quod amplius faciant.

5 ^b Præmonstrabo autem vobis quem timeatis: timeate eum qui postquam trucidarit, præditus est autoritate iniijciendi in gehennam: etiam dico vobis, hunc timeate.

6 || Nónne quinque passeruli vaneunt ^c assarijs duobus, & vnus ex ijs non est in obliuione apud Deum?

7 || Quinctiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timeatis: multis passerulis præstatis.

8 || ³ Dico autem vobis, Quisquis me confessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis confitebitur eum coram Angelis Dei:

9 Qui verò negauerit me in conspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

illi nihil possint nisi quod Deus vult, nec vnquam velit Deus quod repugnet suorum saluti. 3 Ingens constantis confessionis merces, horrenda abnegationis pœna, atque adeo irremediabilis pœna si dedita opera ore & animo blasphemetur cognita veritas.

^a Ad verbum, populi myriades, numerus certus pro incerto, id est, multitudo innumerabilis. ^b De impendentibus periculo monet, quoniam impulsus vehementer firmit. ^c Vide Matt. 10.

CAP. XII.

Matt. 16. 6.

marc. 3. 14.

Supr. 7. 17, mat.

10. 26, marc. 4. 22.

1 Fidelibus

doctoribus cõ

stitutis, cauē-

di sunt in pri-

mis qui puri-

tatem doctri-

næ speciosis

commentis in-

ficiunt: deinde

dāda opera vt

palam & intrē-

pidē, auxilio

Dei freti, sin-

ceram doctri-

nā proponant.

Matt. 10. 28.

Matt. 10. 29.

1. Sam. 14. 45.

Act. 27. 34.

Supra, 9. 26.

Matt. 10. 32.

2. tim. 2. 12.

2 Etiam si hy-

pocrita prin-

cipes habeant

sue crudelita-

ris ministros,

nulla tamē cau-

sa est cur vel

rantillum tre-

pidemus quum

Deus quod re-

Mat. 12. 31,
mar. 3. 18,
L. 10h. 5. 16.
Mat. 10. 29,
mar. 13. 12.

4 Magnum est
confessionis
certamen, sed
vel infirmis-
simis certanti-
bus non deerit
suo tempore
qui omnia po-
test.

Eccle 11. 19.

5 Christus tri-
bus de causis
recusat esse fa-
milie heriscu-
dæ iudex: pri-
mo, ne carna-
lem Iudæorum
de Messie re-
gno opinionem
loueat secun-
do, ut politicum
imperium ab Ec-
clesiastico mi-
nisterio distin-
guat: tertio,
ut ijs occur-
redum doceat
qui Euangelij
prætextu, atq;
ad id ministro-
rum nomine

ad priuata sua commoda abutuntur.

6 Nulli dementiores quam di-
tites qui ab opibus suis pende-
re. Pleonexia declarat immodicam illam omnem acquirendi cupiditatem, quæ
fæpius fit cum aliorum detrimento. e Id est, Deus (non bona) author est,
& idem conseruator vitæ. f Is enim hoc loco describitur, qui non fundum
quempiam, sed totam aliquam regionem possideat, ut solent ij qui domum, do-
mo, agrum agro coniungunt. Esā. 5. 8. g Id est, rationes suas apud se subduce-
bat, proprie dictum in auaros, qui totam vitam in nugis transigunt. h Ani-
mo sit læto atque hilari.

10 ¶ Et quisquis dicet quippiam in Filium ho-
minis, ei remittetur: ei vero qui in Spiritum san-
ctum blasphemauerit, non remittetur.

11 ¶ 4 Quum autem adduxerint vos ad syna-
gogas & ad magistratus ac potestates, ne solliciti
estote quomodo aut quid pro defensione allaturi,
aut quid dicturi sitis:

12 Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso
momento, quæ oporteat dicere.

13 5 Dixit autem ei quidam e turba, Magister,
dic fratri meo ut partiatur mecum hæreditatem.

14 Ipse vero dixit ei, Heus tu, quis me vobis
iudicem aut partitorem præfecit?

15 Dixit igitur eis, Videte, & cætiere ab aua-
ritia. neque enim quum bona cuiuspiam redundant,
vita ipsi constat ex bonis suis.

16 6 Dixit autem eis parabolam in hæc verba,
¶ Homini cuiusdam diuitis exuberarat regio:

17 Itaque 7 ratiocinabatur apud se, dicens,
Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus
meos.

18 Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea,
& maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus
meos, & bona mea:

19 Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa
bona reposita in annos multos: requiesce, come-
de, bibe, oblectare.

20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte

animam

animam tuam repetunt abs te : quæ verò parasti, cuius erunt ?

21 Ita est qui thesaurum congerit i sibi, nec est in Deo diues.

22 7 Dixit autē discipulis suis, || Propterea dico vobis, ne solliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis : neque de corpore, quare sitis induendi.

23 Anima plus est quam alimentum, & corpus quam vestitus.

24 Cōsiderate coruos: nec enim semināt, neque metūt: quibus non est cella neq; horreū, & tamen Deus alit eos: quanto vos prastatis volucris ?

25 Quis autem ex vobis sollicitē cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum ?

26 Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis ?

27 Considerate lilia, quomodo crescant : non fatigantur, neque nent : dico autem vobis, ne Solomonem quidem cum omni gloria sua amictum fuisse vt vnum ex ijs.

28 Quod si herbam quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos o exigua fide præditi ?

29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis, aut quid bibitori : & ne ^k suspensio animo estote.

30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt : Pater autem vester nouit vos istis indigere.

31 8 Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis.

32 9 Ne time, o parue grex : nam visum est Patri vestro dare vobis regnum.

33 10 Vēdite bona vestra, & ^l date eleemosynā.

7 Seria cogitatio de prouidentia Dei, remediū prebet aduersus stultissimas & maximē anxias hominum de hac vita sollicitudines.

Mat. 6. 15.

1 pet. 5. 7.

psal. 54. 26.

8 De regno Dei sollicitis nihil deerit.

9 Stultum est ab eo minima non sperare,

qui maxima vltro largiatur.

10 Sancta prodigalitas, certum ad veras opes parandas compendium.

i Sese respiciens, aut seipso fretus.

k Metaphora à meteoris ducta, quæ in ære suspenduntur, qui enim de humana vita solliciti in humana præsidia respiciunt, y pendunt a iis, nunc autem huc, nunc illuc inclinant.

l Metonymia, quæ significatur, benefactio declarata clamē: i misericordia: quæ affectionis benignitas, quæ eleemosyna dicitur, à nomine eleimon deducta, quod ab alio nomine electo, i. misericordia derivatur. Dat igitur eleemosynam, qui benignitatem aliter, & tribuendo aliquid egenti, affici sese misericordia illius ostendit.

Mat. 6. 20.

¶ Parate vobis crumenas quæ nō veterascunt, thesaurum in cœlis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, & ubi tinea non corrumpit,

34 Vbi enim thesaurus vester est, illic & cor vestrum erit.

1. Pet. 1. 13.

11 Fidelium
seruorum Dei
vita in hoc
mūdo, est per-
uigil quædam
peregrinatio,
præcūte Verbi
lucerna.

in Solebant nu-
ptia noctis cele-
brari.

Mat. 24. 43.

apoc. 16. 15.

35 ¶¹¹ Sint lumbi vestri præcincti, & vestra lu-
cernæ accensæ :

36 Et vos similes estote ijs qui expectant quan-
do dominus suus reuersus sit à^m nuptijs : vt quum
venerit ac pulsauerit, statim aperiant ei.

37 Beati serui illi quos quum venerit dominus,
inueniet vigilantes : amen dico vobis, præcinctus
faciet vt discumbant, & prodiens ministrabit eis.

38 Et si venerit secunda vigilia, & si tertia vigi-
lia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.

39 ¶ Hoc autem scitote, si sciret paterfamilias
qua hora fur venturus sit, vigilaret, nec sineret per-
fodi domum suam,

13 Nullis ma-
ior incumbit
vigilandi neces-
sitas, quā ijs
qui aliquē ho-
noris gradum
in Dei familia
sunt adepti.

n Id est, singu-
li in mensibus de-
stinatam mensu-
ram frumenti.

40 ¶¹² Et vos igitur estote parati : quia qua, hora
non putatis, Filius hominis veniet.

41 Dixit autem ei Petrus, Domine, nobis di-
cis istam parabolam, an etiam omnibus ?

42 Dixit autem Dominus, Quisnam est fidus
dispensator ac prudens, quem dominus præficiet
famulitio suo, vt in tempore detⁿ demensum ?

43 Beatus seruus ille quem dominus, quum ve-
nerit, inuenerit ita facientem,

44 Verè dico vobis, omnibus suis bonis præfi-
ciet eum.

45 Quòd si dixerit seruus ille in corde suo,
Tardat dominus meus aduentum : cœperitque
verberare seruos & ancillas, & edere & bibere &
inebriari :

46 Veniet dominus serui illius die quo non ex-
pectat, & qua hora non nouit : & separabit eum,
partemque cum infidis ei assignabit.

47 Ille autem seruus qui nouit voluntatem do-
mini sui, nec se cōparauit, nec fecit ex voluntate
eius, cædetur multis *plagis*.

48 Qui verò non nouit, & fecit digna *plagis*,
cædetur *plagis* paucis. Porro cuiunque multum
datum est, multum repetetur ab eo: & apud quem
deposuerunt multa, ° amplius reposcent ab eo.

49 13 Ignem veni missurus in terram, & quid vo-
lo si iam accensus est?

50 Sed baptismo oportet me baptizari: & quo-
modo constringor vsquequo *hoc* perficiatur?

51 Putatis me aduenisse pacem daturum in ter-
ra? non dico vobis, imò dissidium.

52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna
domo dissidentes, tres aduersus duos, & duo ad-
uersus tres.

53 Dissidebit pater aduersus filium, & filius ad-
uersus patrem: mater aduersus filiam, & filia ad-
uersus matrem: focrus aduersus nurum suam, &
nurus aduersus socrum suam.

54 14 Dicebat autem etiam turbæ, Quum vide-
ritis nubem ° exorientem ab occasu, statim dicitis,
Imber venit: & ita fit.

55 Et quum austrum flantem, dicitis, Æstus e-
rit: & fit *æstus*.

56 Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis pro-
bare: hoc autem tempus quid sit vt non probetis?

57 15 Cur autem & per vos ipsos non iudicatis
quod iustum est?

58 || Enimuerò dum abis cum aduersario tuo ad
magistratum, da operam in via vt libereris ab eo: ne
pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat exactori,
& exactor conijciat te in carcerem.

59 Dico tibi, non exibis illinc vsquequò vlti-
mum etiam minutum reddideris.

Item etiam addita non tantum impensarum, sed etiam carceris poena in rebus.

13 Euangelid
sicut est vnica

verq̃ pacis cau-
sa inter pios,

ita est inter
impios summa

perturbatio-
nis occasio.

14 Homines
in terrenis re-
bus acutissimi

sponanea ma-
licia in ijs quæ

ad cœlestem
vitam spe-

ctant, planè
cæcutiunt.

15 Homines
amore sui cæ-

ci, ac proinde
exosi ac perti-

naces, præ mi-
sere stultitiæ

ferent.

Mat. 16. 2.

o Amplius

quàm ab eo cui
non tam multa

commissa sunt.

p. i. Quæ appare-
ret, & colligere-

tur in illa cœli
plaga.

Mat. 5. 25.

q. Ei qui mul-
tas exigit, cuius

modi erant con-
stitutæ in temerè

litigantes: præter
ea Magistratûs

ministri damna-
tos cogunt ad per-

sonendum quod
debent, iāq̃ in-

ternum etiam addita non tantum impensarum, sed etiam carceris poena in rebus.

1 Iustis aliorū
pccnis non
oportet nos
insultare, sed
ip̃ potius ad
resipiscētiā
erudiri.

2 Longa qui-
dem est Dei pa-
tientia, sed ita-
tamen ut tan-
dem iudicium
exerceat.

3 Christus id-
circo venit, ut
nos à Satanæ
vinculis libe-
raret.

a Annū fr̃e de
cena prædixit in
Iudæa Pontius
Pilatus. Et cir-
citer annis quar-
tuor provincia i-
psius qui esset
15. Regni Tibe-
rij, opus redem-
ptionis humana
morte sua absol-
uit Christus.

b Sub laco, vel
rinulo, fuit enim
Siloam rinulus
unde in urbem
aquaductus fere-
bantur, de quo
Ioh. 9. 7. & Esa
8. 6. erat itaque
turrei vel castel-
lum extructum
ad aqueductum,

quod repente prostratum aliquos occiderit. c i. Peccatores. d Venire,
soleo. e Solum efficit sua in parte sterile, quod aliqui vitibus non inutile fuisset.

1 De Galilæa 4 Et qui in Siloe oppressi sunt. 6 Fl-
cus non ferens fructum. 11 Mulier spiritu infirmitatis,
in morbo à Satana inflicto laborans sanatur. 19 Parabola
grani sinapi, 21 Fermenti, 23 2 An pauci salvandi,
31 Herodes vulpes.

1 Adfuerunt 1 autem eo ipso tempore, qui-
adam annuntiantes ei de Galilæis, quorum
sanguinem 2 Pilatus miscuerat cum ipsorum sacri-
ficijs.

2 Et respondens Iesus dixit eis, Putatis hos
Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuisse,
quoniam talia passi sunt?

3 Non, dico vobis: imò nisi resipiscatis, om-
nes itidem peribitis.

4 Aut illos decem & octo, supra quos cecidit
turrei in b Siloam, & trucidavit eos, putatis c debi-
tores fuisse præ omnibus hominibus qui habitant
in Hierusalem?

5 Non, dico vobis: imo, nisi resipiscatis, om-
nes itidem peribitis.

6 2 Dixit autem hanc parabolam, Ficum ha-
bebat quidam plantatam in vinea sua: & venit
quærens fructum in ea, neque inuenit.

7 Dixit autem vinitori, Ecce, anni tres sunt ex
quo d venio quærens fructum in ficu ista, & non in-
uenio: excinde eam: quorsum etiam terram e in-
utilem reddit?

8 Ille verò respondens dixit ei, Domine, di-
mitte eam etiam hoc anno, usquequò fodero cir-
cum eam, & misero stercus:

9 Et si quidem tulerit fructum, dimittes: sin mi-
nus, in futurum excindes eam.

10 3 Docebat autem in quadam synagoga sab-
batho.

11 Et ecce, mulier aduuit habens ^f spiritum inualetudinis *ab annis decem & octo* : eratq; incurua, nec prorsus *se*se poterat recuruare.

12 Ipsam autem quum uidisset Iesus, aduocauit, & dixit ei, Mulier, ^s absoluta es ab inualetudine tua.

13 Et imposuit ei manus : & illico ^h surrecta est, & glorificabat Deum.

14 ⁴ Respondens autem ⁱ praefectus synagogae, indignans quod Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ, Sex dies sunt quibus oportet operari : his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

15 Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrum Sabbatho nonne soluit bouem suum aut asinam à praesepe, & ducit aequatum ?

16 Hanc autem filiam Abraham, quam vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi ?

17 Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui se opponebant ei : sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quæ fiebant ab eo.

18 || Dixit autem Iesus, Cui rei simile est regnum Dei, & cui illud assimilabo ?

19 ⁵ Simile est grano sinapis, quod acceptum quispiam misit in hortum suum : & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

20 || Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei ?

21 Simile est fermento quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequò fermentaretur tota.

22 || Transibat igitur singulas vices & vicos, docens, & iter faciens Hierosolymam.

O ij

4 Viua hypocrisis imago, & eiusdem merces.

5 Dominus regnum suum à tenuib⁹ principijs inchoat vt imperati progressus potentiam eius melius illustrent.

f Morbo à Satana inflicto laborans.

g i Soluta, compositum pro simplici, Tenebatur enim mulier Satana, quasi vinculis constricta, ita vt, totis octo decim annis, caput attollere non posset.

Matt. 13. 31, mar 4. 31.

h Vel subrepta, subrigimus enim qua deorsum pendunt, erigimus qua iacent.

Mat. 13. 33.

i Unus ex ijs qui Synagoga praerant, plures enim Archisynagogos fuisse apparet, ex Marc. 5.

22. Et Act. 13. 15 Matt. 9. 35, mar. 6. 6.

Matth. 7. 13.

6 In eos qui dum malunt cū multis errare, quā cum paucis recte incedere, tandem tarditate sua à regno Dei excluduntur.

7 Frustrā est in Ecclesia qui non est ex Ecclesia, quod vitæ puritas ostendit.

Matth. 7. 13, & 25. 41.

Psal. 6. 13.

8 Reiectio Iudæorū, & Gentium vocatio prædicatur.

Matth. 19. 30, & 20. 16, marc. 10. 31.

9 Pergendum in vocationis cursu per medios seu veros seu fictos terrores.

10 Nusquam crudeliores priorum hostes quā qui versantur intra ipsum Ecclesiæ sacrarium: sed Deus videt, & suo tempore requiret.

k Undiq̃ ex toto orbe terrarum, cuius sunt ista plaga quatuor. l Frangente insidiatori. m Ad verb. ejicio. n i. Exiguo temporis momento, proverbiali scilicet sententia, ut interpretatur Theop. vel per hodie, præsens, per cras, futurum tempus intelligi potest, quando nimirum suo munere fungetur. o Scilicet peracto pro peccatis sacrificio.

23 6Dixit autem ei quidam, Domine, num pauci sunt qui seruentur? Ipse verò dixit eis,

24 || Contendite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) studebunt intrare; & non poterunt.

25 Ex quo *videlicet* surrexerit paterfamiliās, & occluserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicētes, Domine, Domine, aperi nobis: qui respondens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

26 7 Tunc incipietis dicere, Edimus in tui conspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27 || Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: || abscedite à me omnes qui facitis quod iniustum est.

28 8 Illic erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

29 Tunc venient *multi* ab ^k Oriente & Occidēte, & Borea & Austro: & discubent in regno Dei.

30 || Et ecce, sunt ultimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt ultimi.

31 9 Eo ipso die accesserunt quidam Phariseorum, dicentes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

32 Tunc ait eis, Profecti dicite ^l vulpi illi, Ecce, ^m eijciam dēmonia, & sanationes peragam ⁿ hodie & cras, & tertia die ^o consummabor.

33 10 Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie iter facere: quia fieri non potest vt Prophetā pereat extra Hierusalem.

34 || Hierusalem, Hierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina pulliciem suam sub alas, & nolulistis? *Mat. 23. 37. Ad verb. nidum, pullicies autem pullorum est nidus.*

35 Ecce, relinquitur vobis domus vestra desertæ. Amen autem dico vobis, non videbitis me usque dum venerit tempus quum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XIII.

1 *Hydropicus Sabbatho sanatur. 8 Primi accubitus. 13 Pauperes ad prandium vocandi. 16 Inuitati ad eam magnam. 23 Compulsi. 28 Turrim adificaturus.*

1 ET factum est quum venisset domum cuiusdam ex primoribus Phariseis Sabbatho ad capiendum cibum, ipsi obseruabant eum.

2 Et ecce, quidam hydropicus erat coram eo.

3 Tum respondens Iesus dixit Legis interpretibus & Phariseis, in hæc verba, Licetne sanare Sabbatho?

4 Ipsi verò tacuerunt. Tum ipse prehensum eum sanauit, & dimisit.

5 Et respondens eis dixit, Quis vestrum si ipse asinus aut bos in puteum incidat, non statim extrahet eum die Sabbathi?

6 Et non poterant ei ex aduerso ad ista respondere.

7 Dixit autem parabolam ijs qui vocati fuerant, attendens quomodo primos accubitus eligerent: dicens eis,

8 Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbito primo loco, ne fortè honoratior te sit vocatus ab eo:

9 Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimum locum obtinere.

CAP. XIII.

1 Ne Sabbathi quidè lex officia charitatis debuit impedire.

2 Arrogantiam merces ignominia: verè autem modestiæ gloria.

a Vel ex ijs quos Sabbathum vocabant, vel ex principibus Synagoga. Non enim omnes Pharisei fuerunt Archisynagogi Ioh. 7. 48. Phariseus enim secta nominis fuit, etiam si ex tota historia cõstet, Phariseos fuisse in summa admiratione.

b Ad verb. ad comedendum panem. Hebr. Laborans humoris crudi abundante & se effundente copia, quæ Latini aquam intercurrentem vocant.

c Laborans humorem crudi abundante & se effundente copia, quæ Latini aquam intercurrentem vocant.

c Laborans humorem crudi abundante & se effundente copia, quæ Latini aquam intercurrentem vocant.

Prov. 25. 7.

Infrā, 18. 14,

mat. 13. 12.

Tob. 4. 7,

prov. 3. 9.

3 In eos qui
sua vel ambi-
tiosè vel com-
pensationis spe
profundunt,
quum charitas
Christiana in
Dei tantum glo-
riam & usum
proximi respi-
ciat.

4 Adeò insa-
nit maxima e-
tiā eorū pars,
quibus Deus
seipsum pate-
fecit, ut quæ à
Deo nacti sunt
adiumenta, in
impedimenta
spontè cōuer-
tant.

Matt. 22. 7,

apoc. 19. 9.

d Quasi ex cō-
pacto & consti-
tuto: quamvis e-
nim isti diuersas
asserant causas,
in eo tamen om-
nes conveniunt,
quod sua negotia
prætexant, ne ad
cœnam adfuer-
e In patentes &
latas regiones,

10 || Sed quum vocatus fueris, vade discubi-
tum in ultimum locum: ut quum venerit qui te vo-
cavit, dicat tibi, Amice, ascende superius. Tunc
erit tibi gloria in conspectu eorum qui tecum dis-
cumbunt.

11 || Nam omnis qui se extollit, deprimeretur: &
qui se deprefferit, extolletur.

12 ³ Dicebat autem etiam ei qui ipsum voca-
uerat, || Quum facis prandium aut cœnam, ne vo-
cato amicos tuos, neque fratres tuos, neque co-
gnatos tuos, neque vicinos diuites: nequando &
ipsi te vicissim vocent, ac retribuatur tibi gratia.

13 Sed quum facis epulum, voca pauperes, mā-
cos, claudos, cæcos:

14 Et beatus eris: quia non possunt *gratiam* re-
tribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione
iustorum.

15 Hæc autem quum audisset quidam ex ijs qui
simul accumbebant, dixit ei, Beatus qui comedet
panem in regno Dei.

16 Ipse autem dixit ei, || Homo quidam fecit
cœnam magnam, & vocavit multos:

17 Misitq; servum suum hora cœnæ ut diceret
vocatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.

18 ⁴ Et omnes cœperunt ^d vno ore se excusare,
Primus dixit ei, Agrum emi, & necesse habeo exire
& eum inspicere: rogo te, habe me excusatum,

19 Et alter dixit, Iuga bouum emi quinque, &
proficiscor ad probandum ea: rogo te, habe me
excusatum.

20 Et alius dixit, Vxorem duxi, & propterea
non possum venire.

21 Quū igitur servus aduenisset, annūtiavit ista
domino suo. Tunc iratus paterfamiliās dixit seruo
suo, Abi citò in ^e plateas & vicos urbis, & paupe-
res ac mācos, claudosq; & cæcos huc introducto.

22 Et ait seruus, Domine, factum est vt impe-
rasti, & adhuc locus est.

23 Tunc ait Dominus seruo, Abi in vias & se-
pes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis neminem virorum illorum
qui vocati fuerant, gustaturum coenam meam.

25 Ibat autem turba multa cum eo: & conuer-
sus, dixit eis,

26 ¶ Siquis venit ad me, & non odit patrem
suum & matrem, & uxorem & liberos, & fratres, &
sorores, atque adeo etiam animam suam, non potest
meus esse discipulus.

27 ¶ Et quisquis non portat crucem suam, & non
sequitur me, non potest meus esse discipulus.

28 ¶ Quis enim ex vobis, si velit turrim ædifi-
care, non prius se se dens computat sumptus, an ha-
beat quæ ad perfectionem operis requiruntur?

29 Ne, postquam posuerit fundamētum, & non
potuerit perficere, omnes qui spectarint, incipiant
ei illudere,

30 Dicentes, Homo iste coepit ædificare & non
potuit ædificium perficere.

31 Aut quis rex proficiscens vt committat præ-
lium aduersus alterum regem, sedens prius non
consultat an possit cum decem millibus occurrere
ei, qui cum viginti millibus venit aduersus ipsum?

32 Alioquin, quum adhuc ille procul est, lega-
tione missa, rogat ea quæ ad pacem pertinent?

33 Sic ergo, quisquis vestrum non valedicit
omnibus bonis suis, non potest meus esse discipu-
lus.

34 ¶ Bonus est sal: si verò sal infatuatus fuerit,
quo condietur?

35 Neque ad terrā, neq; ad sterquilinum ^h ap-
ter iubet, sed comparatiuè. Mat. 5. 13. mar. 9. 50. g Domi
antiquam opus aggrediatur. h Id est, Aptus & accomodat.

5 Affectus e-
tiam per se lau-
dabiles, cogē-
di in ordinem,
vt pietas su-
pereminet.
Supra, 5. 23.
mat. 10. 37.

¶ 16. 24.
Mat. 10. 38.
¶ 16. 24.
mar. 9. 24.

6 Christi ve-
ros sectatores
oportet ædifi-
care simul ac
pugnare, ac
proinde ad
quasuis ærum-
nas perferen-
das, tempesti-
uè esse compo-
sitos.

7 Discipulos
Christi oportet
& sibi & a-
lijs sapere, a-
lioqui reddū-
tur omniū ma-
ximè fatui.
f Siquando ni-
mirum (inquit

Theoph.) in Deo
periculum ver-
titur. Non igitur
hac simplici-
supputans omnia

positus est : foras eum abijciunt. Qui habet aures
ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

1 Non desperandum de ijs qui aberrarunt, sed potius de ijs in primis laborandū, Christi exemplo.

Mat. 18. 12.

2 Homines, discessione vltro a Deo facta, bonis accipitis spoliati a seipsum, in infinitas calamitates sese precipitarunt. Deus autem pro sua singulari bonitate, vltro ijs occurrens quos illis calamitatibus domitos ad resipiscentiā inuitauit, non modò benignè eos ad mittit, sed etiā amplioribus quàm vnquam antea donis ornatos, summa felicitate beat.

a i. Undique ex publicanis aliqui & peccatoribus accedebant ad Iesum.

b Partē bonorū ad me pertinet.

CAP. XV.

4 Parabola cuius perditā. 3 Drachma. 12 Filij Prodigii.

1 Accedebant autem ad eum omnes publicani & peccatores, vt eum audirent,

2 Et murmurabant Pharisei & Scribæ, dicentes, Iste peccatores recipit, & vescitur cum eis.

3 Ipse verò loquutus est ad eos hanc parabolam, dicens,

4 ¶ Quis ex vobis, si habeat centum oves, & perdiderit vnā ex illi, non relinquit illas nonaginta nouem in deserto, & pergit ad eam quæ perijt, vsquedum eam inueniat?

5 Et inuentam imponit in humeros suos gaudens?

6 Veniensque domum conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi. nam inueni ouem meam quæ perierat.

7 Dico vobis ita fore gaudium in cælo super vno peccatore resipiscente, maius quàm super nonaginta nouem iustis, quibus non opus est resipiscencia.

8 Aut quæ mulier, si habeat drachmas decem, & perdiderit drachmam vnā, nō accendit lucernam, & verrit domum, queritque accuratè, vsquedum eam inueniat?

9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

10 Ira, dico vobis, gaudium est apud Angelos Dei super vno peccatore resipiscente.

11 Ait autem, Quidam habebat duos filios:

12 Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi partem substantiæ mihi contingentem. Ille igitur diui-

dimisit eis facultates.

*e Ad ver. vitā,
s. ea quibus vita
sustentatur.*

13 Post dies autē non multos, quū omnia co-
egisset iunior ille filius, peregrē profectus est in re-
gionem longinquam: & illic dissipauit substantiam
suam, profusē viuendo.

14 Omnibus verō ab eo consumptis, orta est
fames valida in regione illa: & ipse cœpit *visum*
defici.

15 Abijt igitur & adhæsit vni ex ciuibus regio-
nis illius: qui misit eum in agros suos vt pasceret
porcos.

16 Et desiderabat implere ventrem suum fili-
quis quas edebant porci: & nemo ei dabat.

17 ³ Quū autem ad se redijisset, dixit, Quot
mercenarij patris mei abundant ^d panibus? ego ve-
rō fame pereō.

³ Initium res-
piscētiæ, agni-
tio diuinæ mi-
sericordiæ nos
ad benē sperā-
dū excitantis.
*d i. Cibo, hebr.
e i. Indem,
quia in cœlis di-
citur habitare.*

18 Surgens proficiscar ad Patrem meum, & di-
cam ei, Pater, peccaui ^e in cœlum, & aduersum te:

19 Neq; amplius sum dignus vocari filius tuus:
fac me vt vnum ex mercenarijs tuis.

20 Surgens igitur venit ad patrem suum. Quū
autem adhuc longē abesset, vidit eum pater ipsius,
ac misericordia motus est: & accurrens incidit in
collum eius & deosculatus est eum.

21 ⁴ Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cœ-
lum & aduersum te, neque amplius sum dignus vo-
cari filius tuus.

⁴ In vera res-
piscētia inest
sensus peccati
eum tristitia &
pudore coniu-
ctus: vnde na-
scitur confes-
sio, quā sequi-
tur absolutio.

22 Dixit verō pater ad seruos suos, Promite sto-
lam illam præcipuam, & induite eum, & date annu-
lum in manum eius, & soleas in pedes:

23 Et adductum vitulum illum saginatum ma-
date: & videntes oblectemur.

24 Quia filius iste meus mortuus erat, & reui-
tū: perierat, & inuentus est. Cœperunt igitur ob-
lectari.

⁵ Qui Deū ve-
rē amant, om-
nes optant ha-
bere corriua-
les.

25 ⁵ Erat autem filius eius senior in agro: qui vt

veniens appropinquavit domui, audiuit concentum & choro:

26 Et vocatum vnum ex pueris percontatus est quid istud esset.

27 Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactavit pater tuus vitulum illum saginatum, quòd valentem illum receperit.

28 Indignatus est autem ille, nec voluit introire. Pater ergo ipſius egreſſus hortatus est eum.

29 Ipſe verò reſpondēs dixit patri, Ecce, tot annos ſervio tibi, nec vnquam mandatum tuum ſum transgreſſus, nec vnquam dediſti mihi hædum, vt cum amicis meis oblectarer.

30 Sed quò filius iſte tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactaſti ei vitulum illum ſaginatum.

31 Ipſe verò dixit ei, Fili, tu ſemper mecum es, & omnia mea, tua ſunt.

32 Oblectari autem & gaudere te oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perieratque, & inuentus eſt.

C AP. XVI.

CAP. XVI.

1 Quum homines læpè alienis etiam ſumptibus amicitiis ſibi comparent, turpe nobis eſt, liberali bonorum, in eos vſus acceptorum diſpèlatione Domino non placere, & proximos nō demereri, quum hac vna ratione diuitiæ (quæ ferè ſunt peccàdi illecebræ) in contrarium finē vertantur.

a OEconomum

incratorem, ſeu admiſtratorem rei familiaris. b Tibi non fiet à me poteſtas.

4 Noui

1 Parabola diſpenſatoris delati ad dominum. 13 Duobus dominis ſeruire. 16 Lex & Prophetæ. 19 De diuitiis & Lazaro.

1 Dixit autem etiam diſcipulis ſuis, Fuit homo quidam diues, qui habebat diſpenſatorem: & iſ delatus eſt apud eum vt qui diſſiparet ipſius bona.

2 Vocauit eum igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem diſpenſationis tuæ: nō enim poteris amplius eſſe diſpenſator.

3 Dixit autem apud ſe diſpenſator, Quid faciā, quum dominus meus auferat à me diſpèlationem? fodere non poſſum, mendicare pudet.

4 Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me aliqui domos suas.

5 Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?

6 Is autem ait, Centum^e batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe^d tabulas tuas, & sede citò & scribe quinquaginta.

7 Deinde alij dixit, Tu verò quantum debes? Is autem ait, Cētum^e coros tritici. Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

8 Et laudauit dominus dispensatorem^f iniustum, quòd prudenter fecisset. quamobrem, & filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in suo genere.

9 Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona^h iniusto, vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernaculaⁱ.

10² Qui fidelis est in paucissimis, etiam in multis fidelis est: & qui in paucissimis iniustus est, etiā in multis est iniustus.

11 Si ergo in iniusto mamona fideles non fuistis, k verum mamona quis credet vobis?

12 Et si in^l alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

13³ Nullus seruus potest duobus dominis ser-

² Timendum ne propter terrenam dispensationis abusum cælestibus donis priuemur.

Quomodo enim spiritualibus bene vtetur qui terrenam malè administrant?

³ Nemo simul potest Deū & opes amare.

^c Batus, hebraica mensura liquidorum.

^d Obligationis instrumenta.

^e Corus, hebraica mensura aridorum, Iosiph. Ant. 15. cap. 12.

Matt. 6. 34.

^f Hæc parabola non approbatur æconomi iniustitia, quæ reuera furtum erat: Sed Parabola proponitur, vt obliquè & propòsita veluti imagine qua-

dam aliquid demonstrent, & rei veritatem ostendant, non per omnia similitudine rebus ipsis congruente. Hoc itaq; unum vult hæc parabola Christus docere, cautum esse profanos homines in curandis huius vitæ negotijs, quàm filij Dei sint solliciti de vitæ æterna. g. i. Homines presenti vitæ addicti, quibus hoc loco filij lucis opponuntur: hos spirituales, illos carnales vocat Paulus. h. Ad ver. iniustitia, non ad opes malè partas illud referendum est, vult enim Dominus liberalitatem nostram de mari è fonte puro: sed iniustas vocat dimittas, quibus iniuste vtuntur. i. Sub. pauperes nimirum Christiani, horum enim tabernaculorū illi sunt hæredes, Theoph. k. i. Cælestes & veras dimittas, quæ fluxu & caduci opponuntur. l. In exitu boni, quæ aliena vocat, quia nostra fidei sunt commissa.

Cap. xvi.

E V A N G E L I V M

4 Deū non latent vitia quātumuis hominibus occulta, atque adeo ijs ipsis quibus insunt.

Matt. 11. 32.

5 Pharisei non uideris prae veteri excellentiam cōtemnebant, exactam iustitiā Legis ignorātes: cuius quā falsi essent interpretes Christus ex septimo praecepto docet.

Matt. 5. 18.

Matt. 3. 32,

et 19. 9,

1. cor. 7. 11.

6 Piorū paupertatē & miserias, sempiterna foelicitas: diuitum autem luxū & crudelē factū, æterna miseria, absque vlla misericordiae spe, consequetur.

Qui hinc colligunt, post repudiū nullum esse secundo matrimonio locum, altera superflite parte, ineptē colligunt. Loquitur enim Christus de repudijs apud Iudeos usitatis, inter quae numerari non potest repudiū ob ad alterum, quoniam adulteros ex lege oporteret capitali poenae plesti.

Alia uero preciosa siue constat, byssum autem subtilissimum limum Achaicum fuisse tradit, Plia, pretio aequale auro.

Sed figuris nostra sensui accommodata depinguntur res spirituales.

uire: aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, aut vni adhærebit, & alterum contemnet. non potestis Deo seruire & mamonz.

14 Audiebant autem hæc omnia etiam Pharisei, qui erant auari: & sannis eum excipiebant.

15 4 Tunc dixit eis, Vos estis qui iustificatis uosipsos in hominum conspectu: Deus autem nouit corda uestra. quia quod apud homines sublime est, abominationi est in conspectu Dei.

16 5 Lex & Prophetæ usq; ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, & quiuis in illud vi irrupit.

17 Facilius est autem cælum & terram prætereire, quā Legi vnum apicem excidere.

18 Quisquis dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui à viro dimissam ducit, mœchatur.

19 6 Ceterum quidam erat diues, & induebatur purpura & bysso, & se oblectabat quotidie splendide:

20 Erat uero quidam mendicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlcerosus:

21 Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mensa diuitis. sed & canes ueniebant ac lingebant eius vlcera.

22 Factum est autem ut moreretur mendicus, & asportaretur ab Angelis in sinum Abraham: mortuus est uero etiam diues ille, ac sepultus est.

23 7 Et apud inferos sublati oculis suis, quum

esset

esset in tormentis, vidit Abraham procul, & Lazarum in sinu eius:

24 Tum ipse clamans dixit, Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremū digitum suum in aquam, & refrigeret linguam meam: quoniam crucior in ista flamma.

25 Dixit autem Abraham, Fili, memento te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarū similiter mala: nūc autē hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Et ad hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens constitutus est, vt ij qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transire.

27 7 Dixit autem ille, Rogo ergo te pater vt eū mittas domum patris mei.

28 Habeo enim quinque fratres: vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormenti.

29 Dicit ei Abraham, Habent Mosē & Prophetas: audiant eos,

30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis abierit ad eos, resipiscunt.

31 Abraham autem dixit ei, Si Mosē & Prophetas non audiūt, ne siquidem quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

7 Quum certa vinēdi regula nobis in Verbo præscripta sit, aliæ reuelationes temerē & frustrā quærantur.

CAP. XVII.

1 Scandala. 3 Peccanti in nos ignoscendum. 10 Serui inutiles sumus. 11 De decem leprosis. 20 Regnum Dei quando venturum. 23 Falsi Christi. 26 Aduentus Christi qualis futurus.

CAP. XVII.

Matt. 18. 7, marc. 9. 47.

1 **A**It || 1 autem discipulis, Fieri non potest quin eueniant scandala: sed vā illi per quē eueniunt.

2 Expedit ei si mola asinaria circumponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, potius quā offendat vnum ex paruis istis.

3 2 Cauete vobis. || Si peccauerit in te frater

3 Reprehensiones & iustas esse, & à charitate proficisci oportet,

1 Ecclesia scādalis necessaria obnoxia, sed quæ inulta nō finet Dominus, si vel minimus quispiā fuerit offensus.

Matt. 18. 2.

Matt. 18. 27.

3 Deus quamuis imperfecte, verè tamè cre-
dentibus, nun-
quam deerit,
in ijs etià dif-
ficultatibus
quæ nulla hu-
mana ratione
vinci possunt.

Matt. 16. 20.

a Si vel tantil-
lum fidei habere-
tis, quântulum est
granum sinapis.

4 Quum Deus
suo iure nos
nostraq; om-
nia sibi vendi-
cet, nihil no-
bis quâcumvis
strenuè ad mor-
tem vsque la-
borâtibus de-
bere potest.

5 Legis obser-
uatio vel per-
fectissima, non
est tamè vilius
præmij meri-
toria.

6 Christus in-
gratis etià fu-
turis benefa-
cit: sed solis
gratis profunt
ad salutem be-
neficia Dei.

Leuit. 1. 4. 5.

tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte ei.

4 || Et, si septies in die peccauerit in te, & se-
pties uno die reuertatur ad te, dicens, Resipui: re-
mitte ei.

5 3 Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde
nobis fidem.

6 Dixit autem Dominus, || Si haberetis fidem
quantulum est granum sinapis, diceretis huic sy-
camino, Eradicator, & plantator in mari: & obe-
diret vobis.

7 4 Quis autem vestrum habet seruum aran-
tem, aut pascentem, qui ingressio ab agro dicat sta-
tim, Prodi, & discumbe?

8 Imò nonne dicet ei, para quod cœnem, &
præcinctus ministra mihi vsquedum edero ac bi-
bero: & postea edito tu & bibito?

9 Num gratiâ habet seruo illi quia fecit quæ
ipsi præcepta fuerant? non puto.

10 5 Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præ-
cepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nam
quod debuimus facere, fecimus.

11 6 Et factum est, inter eundum Hierosolymam,
ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam.

12 Et quum ingrederetur in quendam vicum, oc-
currerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul

13 Et extulerunt vocem, dicentes, Iesu Magi-
ster, miserere nostri.

14 Qui quum eos vidisset, dixit eis, Profecti || o-
stendite vos Sacerdotibus. Et factum est vt inter
eundum purgati sint.

15 Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatum esse,
revertit, glorificans Deum voce magna.

16 Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias ei
agens: eratq; iste Samaritanus.

17 Respondens autem Iesus dixit, Nonne decem
illi purgati sunt? nouem autem illi vbi sunt?

18 Non

18 Non sunt reperti qui redierint vt tribueret gloriam Deo, nisi alienigena iste.

19 Et dixit ei, Surge & abi, fides tua te seruauit.

20 ⁷ Interrogatus autem à Phariseis quando venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei ita vt ^b obseruari possit:

21 Neque dicent, Ecce hîc, aut, ecce illic. ecce enim, regnum Dei ^c intus habetis.

22 ⁸ Dixit autē discipulis, Veniet tempus quum desiderabitis videre ^d vnum ex diebus Filij hominis: nec videbitis.

23 ⁹ Et dicent vobis, Ecce hîc, aut, ecce illic: sed ne abite, neque prosequimini.

24 Nam sicut fulgur coruscans ex *una* regione quæ sub cælo est, in *alteram* quæ sub cælo est splendet: ita erit & Filius hominis die suo.

25 Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione ista.

26 ¹⁰ Et prout factum est in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filij hominis.

27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vsque diem quo introiuit Noe in arcam: venitque diluuium, & perdidit omnes.

28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot? edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabant, edificabant:

29 ¹¹ Quo autem die Lot exijt Sodomis, pluit igne & sulphure è cælo, & omnes perdidit:

iudicio opprimetur: fideles autem oportet perpetuas excubias agere.

^b Ad verb. cum observatione, id est, cum externo quopiam maiestatis splendore, ac quo possit agnosci. Alioqui ex manifestis etiam multis signis potuit intelligi Christum esse Messiam illum, cuius regnum tandiu expectatum fuerat. Sed deus hoc loco signis agitur quæ Pharisei animo conceperant, qui terrenum Messia regnum expectabant. ^c Id est, quæritis Messiam tanquam absentem, cum ille sit in medio vestri. ^d Tempus erit quo magna cum animi tristitia frustra absentem Filium hominis requiratu.

⁷ Regnum Dei etiam præsentissimum, à multis non animaduertitur, quoniam illud falso existimant cum externo splendore cōiunctum esse.

Mat. 24. 23.

mat. 13. 31.

⁸ Præsentia sæpe negligimus quæ frustra requirimus amissa.

Gen. 7. 5.

mat. 24. 38.

1. pet. 3. 20.

⁹ Christus prædicat venturos pseudochristos, suam verò gloriam subito, longè latè, que per orbem terrarum propagatum iri, deleta crucis ignominia.

Gen. 19. 24.

¹² Mundus repente Dei

11 Cauendum
in primis ne
vel diffidētis,
vel huius vitæ
illecebræ, vel
vilius coniun-
ctionis respec-
tus nos vel
tantillum re-
moretur.

Gen. 19. 26.

Supra, 9. 24.

Mat. 10. 39.

Mar. 8. 35.

Iohan. 12. 25.

Mat. 24. 41.

12 Vna perstā-
di ratio, Chri-
sto adherere.
Mat. 24. 28.
Id est, serua-

bit, ut explicat Mat. vita enim illa de qua hic loquitur, salus est aterna.

30 Secundum hæc erit dies, quo Filius homi-
nis detegetur.

31 In illo die si quis fuerit supra domum, & va-
sa eius in ipsa domo, ne descendat ad ea sumenda:
& qui in agro, similiter non reuertatur retrò.

32 11 || Memineritis vxoris Lot.

33 || Quicumque quæsierit animam suam ser-
uare, perdet eam: & quicumque eam perdiderit,
viniificabit eam.

34 || Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto
vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Duæ erunt molentes simul, vna accipietur,
& altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter
relinquetur.

37 12 Tunc respondentes dicunt ei, Vbi Domi-
ne? Ipse verò dixit eis, || Vbi corpus, illuc cogen-
tur & aquilæ.

CAP. XVIII.

2 Iudicis iniqui & vidua parabola. 10 De Phariseo &
Publicano. 15 Tuerorum est regnum Dei. 22 Ven-
dere omnia & dare pauperibus. 28 Apostoli relinquunt
omnia. 31 Mortem suam pradicat Christus. 35 Ca-
cus visum recipit.

CAP. XVIII.

Eccle. 18. 22.

Rom. 12. 12.

1. thess. 5. 17.

1 Deus vult
nos assiduitate
precandi nō fa-
tigare, sed ex-
ercere. Itaque
sic lucandum

cum impatientia, vt longior mora precandi cursum non abrumpat.

2 Afflictionibus vel malis cedere, vt faciunt qui animum despondunt. 6 Pa-
ria cum paribus minime conferuntur, sed minus cum maiore. Si etiam ab iniquis-
simo iudice per importunitatem ius obtinetur, quanto magis piorum assidua preces
apud Deum valebunt?

1 DIXIT autem eis etiam parabolam huc spe-
ctantem, || quod oporteret ipsos semper
precari, nec a segescere:

2 b Dicens, Iudex quidam erat in quadam vr-
be, qui Deum non timebat, nec quenquam reuere-
batur:

3 Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ
cum impatiencia, vt longior mora precandi cursum non abrumpat.

venit

venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduersario meo.

4 Ille autem noluit per *multum* tempus: post hæc verò dixit apud se, Et si Deum non timeo, nec quenquam reuerſeor:

5 Tamen quia molestiam mihi exhibet vidua ista, vindicabo eam, ne ad extremum veniens ob-
tundat me.

6 Ait autem Dominus, Audite quid iudex il-
le iniustus dicat:

7 Deus autem non vindicabit electos suos, clamâtes ad ipsum die ac nocte, ^d etiam si iram dif-
ferat super ipsis?

8 Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra?

9 ² Dixit autem etiam quibusdam qui sibi per-
suaserant se iustos esse, & pro nihilo habebant reli-
quos, parabolam istam:

10 Duo homines ascenderant in templum vt
precarentur, vnus Phariseus, & alter Publicanus.

11 ³ Phariseus stans, hæc apud se precabatur,
Deus, gratias ago tibi quòd non sim vt reliqui ho-
mines, rapaces, iniusti, mœchi: vel etiam vt iste Pu-
blicanus.

12 Ieiuno bis ^e hebdomade, decimo quæcun-
que possideo.

13 Publicanus autem ^f procul stans, nolebat
vel oculos in cælum attollere: sed percutiebat pe-
ctus suam dicens, Deus, propitius esto mihi pecca-
tòri.

14 Dico vobis, descendit iste iustificatus domũ
suam *potius* quàm ille: || quia quicumque se extollit,
deprimetur: & qui se deprimat, extolletur.

¹ Ad verb. sabbatho, sabbathum autem pro hebdomade sumitur.
² Phariseo, loco nimirum humiliore.

2 Duo in pri-
mis multorum
preces inanes
reddunt, pro-
pria videlicet
iustitiæ fidu-
cia, & aliorum
contemptus:
quibus vitijs
cor contritum
ac humiliatũ
opponitur.

3 Etiam si quic-
quid habemus
nos à Deo ha-
bere fatea-
mur, nihilomi-
nus vt arrogā-
tes despiciunt
à Deo, si vel
tantillum in
nostris operi-
bus fiduciæ
coram Deo
habeamus.

^c Ad verb. illi-
bus me opprimat
metaphora sum-
pta à pugilibus,
qui aduersarium
pugnũ aut cœ-
stibus obtundunt:
sic importuni su-
is clamoribus,
quasi ictibus au-
res Iudicis ver-
berant.

Supra, 14. 11.
mat. 23. 12.

^d Quantumvis
tardus videatur
in discendis i-
psorum iniurijs.

^f Procul

Mat. 19. 13.

mar. 10. 13.

g Si adferebantur, teneri itaque adhuc erat, quod amplius confirmatur ex eo quod infantes essent. illud autem observandum aduersus hostes pado-baptismi.

Mat. 19. 16.

mar. 10. 17.

4 Christum ex carnis suae sensu aestimare, in finitarum corruptelarum causa.

Exod. 20. 17.

h Eos qui puerulos gestabant, quos discipuli abigebant.

5 etiam infantes fidelium in gratuito credere comprehenduntur.

6 Puerilis innocentia, Christianorum ornamentum.

7 Opum illecebræ plurimos a recta via abducunt

8 Diuitem simul & piū esse singulare Dei donum est.

Mat. 19. 27.

mar. 10. 28.

15 || 6 Adferebant autem ad eum etiam infantes, ut eos tangeret: 4 quum autem hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos.

16 Iesus verò quum^h puerulos aduocasset, dixit, 5 Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: talum est enim regnum Dei.

17 6 Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.

18 || Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo?

19 Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus, nempe Deus.

20 Mandata nosti, || Ne mœchare, ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Ille autem dixit, Hæc omnia obseruavi à iuuentute mea.

22 7 Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: quæcunque habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

23 At ille his auditis, valdè tristis factus est: nam diues erat valdè.

24 8 Quum autem vidisset Iesus eum valdè tristem factum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

25 Facilius est enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitem introire in regnū Dei.

26 Qui verò hoc audierant, dixerunt, Ex quis potest saluus fieri?

27 Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

28 || Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 9 Ipse

29 ⁹ Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parètes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa,

30 Qui nō recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

31 || Iesus autem, assumptis illis duodecim, dixit eis, ¹⁰ Ecce: ascendimus Hierosolymam, & perficientur Filio hominis omnia quæ scripta sunt per Prophetas.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur:

33 Et postquam eum flagellauerint, trucidabūt: sed die tertia resurget.

34 ¹ Ipsi verò nihil horum intellexerunt: erant quæ ista verba ipsis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.

35 || ¹¹ Factū est autē dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedēbat iuxta viā, medicāns.

36 Quum igitur is audisset turbam prætereuntem, percontabatur quid hoc esset.

37 Nuntiauerunt autem ei, Iesum Nazarenum transire.

38 Tunc clamauit, dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

39 ¹² Et qui præibant, obiurgabant eum vt sile-ret: ipse verò multò magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

40 Iesus autē quum substitisset, iussit eū adduci ad se: & quū is appropinquasset, interrogauit eum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

42 Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruaui.

43 Illicò igitur visum recepit, ac sequebatur eum, glorificans Deum. & totus populus quum hoc vidisset, tribuit laudem Deo.

9 Omniū euadunt ditissimi qui Christi causa pauperes fieri nō recusant.

Matt. 20. 17, mar. 10. 33.
10 Certa quidem est crux, sed non minus certa est gloria quæ victores manet.

i Pleonasmis iteratis quanta fuerit discipulorum ignorantia docetur.

Matt. 20. 29, mar. 10. 46.
11 Christus se esse mundi lucē visibili miraculo confirmat.

12 Quòd plures obices opponit Satan, etiā per eos qui Christi nomen profitentur, eò magis nobis est pergendum.

3 Zacchæus publicanus. 13 Mina seruis data ad negotiationem. 29 Iesus ingreditur Hierosolymam. 41 Flens prædicit urbis excidium. 43 Videntes eiecit è templo.

CAP. XIX.

1 Christi gratia eos potissimum præuenit qui maximè videbantur ab ea alieni.

2 Mûdus gratiam Dei repudiâns, iniquè tamè fert eam ad alios transferri.

3 Exemplum veræ resipiscentiæ ex effectu intelligitur.

4 Patiôter expectandum Dei iudiciû, quod suo demùm tēpore patefiet.

a Præfatus publicanus qui ibi cōueniant, erant enim publicani in societates distributi, ut ex infinitis locis orationum Ciceronis docetur.

Mat. 18. 17.

b Ad verb. per Sycophantiam,

cuius vocabuli propria significatio videtur optimè cōuenire persona magistrî publicanorū. Ipsi enim ferè mos est, suis latrocinijis prætexere reipub. commodâ, & hoc obtentu ita prædari, ut si quis sese illorū rapacitati opponat, iniuriâ reipub. fieri clamitent. c Id est, quandoquidem. d Delectus à Deo, quiq; vestigijs fidei Abrahamæ insitat: colligitur autem familia Zacchæi contigisse salutem Domini, quia cum Abrahamo familia etiâ benedictiōe accepit, domestic: enim omnes circumcisi sunt quod

1 Iesus autem ingressus Iericho, transibat: 2 Et ecce, quidam qui nomine vocabatur Zacchæus, a magister publicanorum, & diues.

3 Studebatq; videre quis esset Iesus: nec poterat præ turba, quod statura parvus esset:

4 Præcurrens ascendit in sycomorum, ut eum videret: quoniam futurum erat ut illac transiret.

5 Ut autem venit ad eum locum, suspiciens Iesus, eum vidit, & dicit ei, Zacchæe, festinans descende. hodie enim domi tuæ oportet me manere.

6 Tum is festinans descendit, & excepit eum gaudens.

7 2 Et omnes quum hoc vidissent, murmurabant, dicentes eum ingressum esse ad hominem peccatorem, ut ibi diuersaretur.

8 3 Adhuc autem Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & siquid cuiquam b per calumniam eripui, reddo quadruplum.

9 Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui huic contigit, c eo quod ipse quoque est d filius Abraham.

10 || Venit enim Filius hominis ut quærat & seruet quod perierat.

11 4 Hæc autem ipsis audientibus, pergens, dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem, &

quòd putarét fore vt illicò regnum Dei appareret.

12 Dicit ergo, || Homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquam, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.

13 Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

14 Ciues autem eius oderant eum, miseruntq; legationem post eum, dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

15 Et factum est quum redisset accepto regno, tum iussit vocari seruos illos ad se quibus dederat pecuniã: vt cognosceret quis quid negotiatus esset.

16 Aduit autem primus, dicens, Domine, mina tua decem minas lucrificet.

17 Ille autem ait ei, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua cõfecit quinque minas.

19 Ille verò & isti dixit, Tu quoque præsto quinque vrbibus.

20 Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui sepositam in sudario:

21 Timui enim te, quòd homo sis austerus: aufers quod non deposuisti, & metis quod non seminasti.

22 Tum ille dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male: sciebas me hominem austum esse, qui auferam quod non deposui, & metam quod non seminaui:

23 Quare igitur non dedisti pecuniam meam apud mensam, & ego veniens, cum vsuris eam exegissem?

24 Et astantibus dixit, Tollite ab eo minam, &

stimatione aureorum circiter decem. f Id est, apud mensarios, trapezitas.

Mat. 25. 14.

5 Tria sunt hominum genera in Ecclesia, vnum eorũ qui à Christo quem non cernunt, deficiunt: alterum, eorum qui pro suã vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipsius gloriam & proximorum cõmodum industriè & gnauiter vtuntur: tertium, eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos suo tempore apparet Dominus iustis pœnis vlciscetur: secundos gratis beabit pro laborum quos sustinuerint ratione: ignauos autem, vt inutiles etiam plebet.

6 In eos qui ignauam vitam deliberando & contemplando consumunt.

e Mina fuit Græcorum numisma cuius præci denarij centum, a-

date ei qui decem minas habet.

25 Illi verò dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26 At ille, Nam, inquit, || dico vobis, Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet adimetur.

27 Quinetiam meos illos inimicos qui noluerunt me regnare supra se, adducite huc & iugulate coram me.

28 Et his dictis, & antegrediebatur ascendens Hierosolymam.

29 || 7 Et factum est quum appropinquasset Bethphage & Bethania, ad montem qui vocatur Olearum, misit duos ex discipulis suis,

30 Dicens, Abite in vicum qui est ex aduerso: in quem introeuntes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo unquam hominum insedit: solum eum adducite.

31 Et si quis vos interrogauerit, Quare soluitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus est Domino.

32 Profecti autem qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

33 Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

34 Ipsi verò dixerunt, Quoniam eo opus est Domino.

35 || Duxerunt igitur eum ad Iesum. Et pallijs suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

36 Eunte autem ipso, substernebant pallia sua in via.

37 Et quum iam appropinquaret ad descensum montis Olearum, cœpit omnis multitudo discipulorum gaudentium laudare Deum voce magna, de omnibus quas viderant virtutibus,

38 Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in locis altissimis.

39 ⁸ Tum

Supra, 8. 18,
matt. 13. 12,
& 25. 39,
marc. 4. 25.

8 Discipulis cū-
stitibus, Iesus ad
mortem certissi-
mam pergebat.
Matth. 21. 1,
mar. 11. 1.

7 Regnum suum
nō esse ex hoc
mundo, Chri-
stus in semet-
ipso ostendit.

Matt. 21. 7,
sol. 12. 14.

39⁸ Tum quidam Phariseorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

40 Et ipse respondens dixit eis, Dico vobis, si filierint isti, mox lapides clamatu-
ros.

41⁹ Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit super ea,

42 Dicens, ^h Nempe si ⁱ vel tu noſſes ^k vel hoc ſaltem ^l tuo die, || quæ ^m ad pacem tuam pertinet, Sed ea nunc occulta ſunt oculis tuis.

43 Nam veniet tempus aduerſum te, quo circumiicient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & conſtringent vndique :

44 Te quæ ſolo æquabunt, & filios tuos intus: neque relinquent in te lapidem ſuper lapidem: eo quod non noueris ⁿ tempus illud viſitationis tuæ.

45 || ¹⁰ Et ingreſſus in templum, cœpit ei-
cercare eos qui vendebant in eo & emebant:

46 Dicens eis, Scriptum eſt, || Domus mea, domus pre-
cationis eſt: || vos autem reddidiſtis eam, ſpeluncam latronum.

47 Et docebat quotidie in templo. || principes autem ſacerdotum & Scribæ, & primores plebis ſtudebant eum perdere.

48 Nec inueniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ipſo, quum eum audiret.

8 Ceſſantibus quos oportuit primos eſſe regni Chriſti præcones, Dominus alios inuitis illis ex tra ordinem excitat.
Inſra, 21. 6.
Mat. 24. 1.

9 Chriſtus ne reproborum quidem exitio ſimpliciter deleatur.
Mat. 21. 32.
Mar. 11. 11.
Eſa. 56. 7.
Iert. 7. 11.

10 Chriſtus Hieruſalem ingreſſus viſibili adiecto ſymbolo docet ſibi à Patre mandatas purgandi templi partes.
Mat. 21. 13.
Mar. 11. 17.

^b Deſectius oratio, Chriſti partim commiſerantiæ inſtantem vrbiſ cladem, partim inauditam perfidiam ac contumaciam exprobrantis.
ⁱ Id eſt, ſaltem tu, ſub. Hieruſalem cui propriè deſtinata hoc erat nuntium.
^k Si poſt tot Prophetas interfectos, & me quoque Prophetarum Dominum toties repulſum, nunc hac ſaltem extrema proſeſione, aliquam tuipſius rationem habuiſſes.
^l Dies huius vrbiſ, dicitur tempus illud oportunitum. Hebr.
^m Id eſt, ea in quibus poſita eſt ſua felicitas.
ⁿ Id eſt, Hoc temporis punctum, quo Deus te inuiſit.

C A T. X X.

4 Q Baptiſmus Iohannis unde? 9 Sacerdotum impietas, vinea & agricolarum ſimilitudine nota-
ur. 21 Tribu-

tum Casari reddendum. 27 Sadduceos negantes resurrectionem conuincit. 41 Christus quomodo filius Davidus.

Mat. 21. 33.

mar. 11. 27.

1 Vigi quod ad doctrinæ veritatem at-
tinet Pharisei
de vocatione
externa con-
trouersia mo-
uent, & pro-
priae conscien-
tiæ testimonio
conuincuntur.

1 **E**T || factum est quodam dierum illorum,
equum ipse doceret populum in templo, &
euangelizaret, superuenerunt principes sacerdotum
& Scribæ, cum Senioribus.

2 Et dixerunt ei, Dic nobis qua autoritate ista
facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autorita-
tem.

3 Respondens autem dixit eis, Interrogabo
vos & ego rem quandem. dicite igitur mihi,

4 Baptismus Iohannis è cœlo erat, an ex ho-
minibus?

5 At illi ratiocinati sunt apud se dicentes, Si
dixerimus, E cœlo: dicer, Quare ergo non credi-
distis ei?

6 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: tota
plebs lapidabit nos. persuasum enim est ei Iohan-
nem Prophetam esse.

7 Responderunt igitur se nescire unde esset.

8 Tum Iesus dixit eis, Neque ego dicam vo-
bis qua autoritate hæc faciam.

9 ² Cœpit autem dicere ad plebem parabolam
hanc, || Quidam plantauit vineam, & elocauit eam
agricolis: & peregrè abfuit multum tempus.

10 Et in tempore misit seruum ad illos agrico-
las, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ab-
legarunt inanem.

11 Ille verò perrexit alterum seruum mittere, at
ipsi hunc quoque cæsum & contumelia affectum,
ablegarunt inanem.

12 Et perrexit mittere tertium: at illi & istum
vulneratum eiecerunt.

13 Dixit igitur dominus vineæ; Quid faciam?
mittam filium meum dilectum: forsitan quum hunc
viderint, reuerebuntur.

2 Minimè no-
uum est sum-
mos esse Chri-
sti & ipsius
seruorum
hostes qui in
ipso Dei sacra-
rio versantur.
Sed hoc ipsi
tandem impu-
nè non ferent.

Esa 5. 1. ierem. 2.

31. mat. 21. 33.

mar. 12. 1.

14 Viso autem eo agricolæ colloquuti sunt inter se dicentes, Ille est hæres: venite, trucidemus eum, ut nostra fiat hæreditas.

15 Et eiec'tum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?

16 Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam alijs. Hoc autem quum audissent, dixerunt, Absit.

17 Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo quod scriptum est, || Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli?

18 Quisquis ceciderit super illum lapidem, cōquassabitur: super quem autem ceciderit, dissipabit eum.

19 Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ iniicere in eum manus eo ipso momento: sed timuerunt plebem: cognouerunt enim eum aduersus ipsos dixisse similitudinem istam.

20 ³ Itaque ^a obseruantes eum, miserunt ^b insidiatores, qui se iustos esse simularent: ut ^c carperent eius sermonē, tradituri eum imperio & ^d potestati Præsidis.

21 || Qui interrogauerunt eum dicentes, Magister, scimus te rectē dicere & docere, ^e nec accipere personam, sed viam Dei in veritate docere:

22 Licet nobis censum dare Cæsari, an non?

23 Animaduersa autem eorum ^f calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

24 Ostēdite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes autem dixerunt, Cæsaris.

25 Tūc dixit eis, || Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.

26 Itaque non potuerunt verba eius ^g carpere coram populo, & mirati super eius responso, siluerunt.

3 Vltimum pseudoprophetarū per-fugium est ad veros Prophe-tas perdēdos, seditionis cri-men eis impin-gere.

^a Tempus oppor-tunum eum ca-piendi.

^c Psal. 117. 21.

^e Esa. 28. 16. act. 4. 11. rom. 9. 13.

^f 1. pet. 2. 8.

^b Fraudulente subornatos.

^c i. Vt aliquid ex ipsius sermone arriperent, & hac occasione calumniam illi struerent.

^d Vt necaretur.

^e Mat. 22. 16.

^f mar. 12. 13.

^g Non moueris

gratia vllius.

Personam autem vocat externas circumstantias, quas si quis respu-ciat, paria de pa-ribus non consti-tuat.

^f Panourgia quadam est ad malē agendum solertia, longo usu & tractādū rebus omnibus quæ sita.

^g Rom. 13. 7.

^g Reprehendere,

Cap.xx.

Mat.22.23.

mar.12.18.

4 Affertur
carnis resur-
rectio aduer-
sus Sadducę.
os.

Dent.25.5.

*h Filij huius æ-
ui dicuntur, non
qui huic seculo
sunt addicti si-
cut ante à 16.8.
& quibus filij lu-
cis opponuntur,
sed qui in hoc
mundo versan-
tur.*

*i. i. Homines
resurrectionis
participes, Nam
velut illi verè di-
cuntur victuri,
qui aterna feli-
citate persuen-
tur, ita verè cen-
sentur resurge-
re, qui ad vitam
resurgunt, quan-
tu in genere si
resurrectionis no-
men sumatur, ad
impios etiā per-
tinet, qui ad exi-
tium resurgent,
quod vita pro-
priè non est, sed
mors.*

Exod.3.6.

Mat 22.44.

mar.12.35.

*k. i. Coram eo,
Præclara senten-
tia, Non interire
etiā obita in terris morte, sanctos homines,*

EVANGELIUM

27 ||⁴ Accedentes autem quidam Sadducę-
rum (qui negant esse resurrectionem) interroga-
runt eum,

28 Dicentes, Magister, || Moses scripsit nobis,
Sicuius frater mortuus fuerit habens vxorem, &
sine liberis mortuus fuerit, vt eius frater accipiat
vxorem illam, & excitet semen fratri suo.

29 Septem ergo fratres fuerunt, quorū primus
accepta vxore mortuus est sine liberis.

30 Accepit igitur eam secundus, qui & ipse
mortuus est sine liberis.

31 Deinde tertius accepit eam: itidem autē &
illi septem: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.

32 Post omnes autem mortua est & mulier.

33 In resurrectione ergo, cuius eorū erit vxor?
nam illi septem habuerunt eam vxorem.

34 Tunc respondens dixit eis Iesus, ^h Filij hu-
ius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:

35 Qui verò digni habituri fuerint qui ævū illud
consequantur, & resurrectionem ex mortuis, neque
ducunt vxores, neque nuptum dantur:

36 Neque enim mori possunt amplius: pares
enim Angelis sunt. & filij sunt Dei, quum sint filij
resurrectionis.

37 Mortuos autem excitari, etiam || Moses in-
dicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deum
Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.

38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuorū:
omnes enim viuunt ^k ei.

39 Respondentes autem ei quidam ex Scribis
dixerunt, Magister, bene dixisti.

40 Nec amplius audebant eum quicquam in-
terrogare.

41 || Dixit autem eis, Quomodo dicunt Chri-
stum filium esse Dauid?

42 Et ipse Dauid dicit in libro Psalorum,
Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris

Psalm. 109. 1.
Christus sic
est filius Da-
uidis secundum
carnem, vt sit
eiusdē Domi-
nus (vt potē a-
ternus Dei fi-
lius) secundum
Spiritus.

43 Vsquedum posuero inimicos tuos scabel-
lum pedum tuorum?

Supra, 11. 43.
Matt. 23. 6,
Marc. 12. 38.

44 Dauid ergo Dominum eum vocat, & quo-
modo filius eius est?

45 Audiente verò toto populo, dixit discipulis
suis,

46 ¶ Cauete à Scribis, qui volunt ambulare
stolati, & amāt salutationes in foris, ac primos cō-
fessus in conuētibus, & primos accubitus in cœnis.

6 Vitandum
ambitiosorum
& auarorū pa-
storum exem-
plum.

47 Qui deuorant domos viduarum, & in spe-
ciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius
iudicium.

Metonymia. i.
Bona atq. rem.

CAP. XXI.

1 Vidua supra opes liberalitas. 5 De tempore ruina tem-
pli, 19 & Hierusalem, 25 Signa praesentia extra-
mum iudicium.

1 Intuitus ¶ autem, vidit diuites mittētes mu-
nera sua in gazophylacium.

CAP. XXI.

1 Pauperibus
licet ditissi-
mos etiā quos-
uis beneficen-
tiae studio,
Deo iudice su-
perare.

2 Vidit autem etiam quandam viduam pau-
perculam mittentem illuc minuta duo.

Matt. 12. 41.

3 Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper
misit amplius quàm omnes.

Supra, 19. 34,

4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis redundat
miserunt quod donarent Deo: hæc autem misit ex
penuria sua totum victum quem habebat.

Matt. 24. 1,

5 ¶ Et quibusdam dicentibus de templo, quòd
pulchris lapidibus ac donarijs ornati esset, dixit,

Marc. 13. 1.

6 Hæccine spectatis: venient dies quibus
non relinquetur lapis super lapidem qui non de-
struatur.

2 Prædicatur
templi illius
terreni exci-
dium, vt verum
illud spirituale
ædificium ex-

truatur, cuius architectos oportet in primis circumspectos esse.

*a Græc. anathemasin. anathemata autem erant quæ de parietibus, aut columnis
suspendebantur.*

*Ephes. 3. 6,
2. thess. 1. 3.
b Nomen meum
usurpantes.*

3 Verum templum Domini, per medios tu multus incredibiles, & acerbissimas ærum nas inuicta patientia extruitur, cuius non potest non esse felicitissimus exitus.

4 Prædicitur vrbis totius vltimū excidiū.

Matt. 24. 3,

mar. 13. 9.

Supra. 12. 12,

mat. 10. 19,

mar. 13. 11.

c Is erit earum rerum exitus, ut corā Deo & hominibus testata sit vestrarum hostium perfidia & crudelitas, ac vestra vicissim constantia, Egregia sententia, Afflictiones piorum, sanctorumq; hominum pertinere ad testimonium veritatis.

Matt. 10. 30.

Matt. 10. 22.

Mat. 24. 15, mar.

13. 14. dan. 9. 17.

d Quamuis multa vos undique mala circumstent, fruimini nihilominus virtute vestra, hac omnia fortiter sustinendo.

7 Interrogauerunt autem eum, dicentes, Magister, quando hæc erunt? & quod signum quando futurum est vt ista fiant?

8 || Ipse verò dixit, Videte ne seducamini. multi enim venient^b in nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: & tempus illud appropinquat. ne igitur sequimini eos.

9 ³ Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terremini. oportet enim ista primū fieri: sed non statim *eris* finis.

10 Tunc dixit eis, Insurgit gens in gentem, & regnum in regnum.

11 Et magni terræmotus erunt singulis locis, & fames ac pestilentia, & terriculamenta, & signa è cælo magna erunt.

12 || Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus, & vos persequentur, tradentes in synagogas & carceres, adductos ad reges ac præfides, nominis mei causa.

13 ^c Hæc autem cedent vobis testimonio.

14 || Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt contradicere neque resistere omnes qui se vobis opponent.

16 Prode mini autem etiam à parētib; & fratrib; & cognatis & amicis: & morte multabunt quosdam ex vobis:

17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

18 || Sed pilus capitis vestri non peribit.

19 || Per patientiam vestram^d possidete animas vestras.

20 ⁴ || Quū autem videritis Ierusalem cingi ab

exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationem eius.

21 Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

22 Nam hi sunt dies ultionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.

23 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus in illis diebus. erit enim necessitas magna in hac regione, & ira in populo isto.

24 Et cadent acie gladij, & captiui ducetur in omnes Gentes: & Ierusalem calcabitur à Gētibus vsquequò impleantur tempora Gentium.

25 ¶ Tunc erunt signa in sole & luna & syderibus: & in terra angustia Gentium in consilij inopia, resonante mari & salo:

26 Exanimatis hominibus præ timore & expectatione malorum inuadētium orbem terrarum. nam potestates cælorum agitabuntur.

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.

28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, ¶ quoniam appropinquat redemptio vestra.

29 Dixit etiam eis hanc parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

30 Quum iam emiserint folia, vos ea cernētes, per vos ipsos agnoscitis iam prope esse æstatem:

31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite prope esse regnum Dei.

32 Amen dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas quousque hæc omnia facta fuerint.

33 Cælum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.

34 ¶ Cauete autē vobis, nequādo grauētur corda vestra crapula & ebrietate & curis huius vitæ:

e Per iram ea intelligit qua à Deo irato immituntur.

f Ad verb. ore, hebrai enim acciē gladij os vocant quod ea parte mordeat. Esa. 13. 10, & c. 32. 7, mat. 24. 29, mar. 13. 34.

g Postquā exalta fuerint tempora Gētium saluti, & Iudaorum ultioni cōstitutæ: Sic autem transit ab excidio Hierosolymitano, ad supremi illius & ultimi iudicij narrationem. Rom. 8. 23.

5 Post varias illas tempestates Dominus tandem Ecclesiam suam planē liberaturus apparebit.

6 Oportet nos sobrios esse, & in Domini aduentum dies & noctes intētos ne incauti opprimamur.

Rom. 13. 13.

h In omnes homines ubicunque tandem fuerint.

i Ita appareatis, ut intrepide possitis vultu, & sententiam iudicii sustinere.

& repente vobis superueniat dies ille.

35 Nam ut laqueus, inuadet in omnes qui habitant in superficie totius terræ.

36 Excubate igitur, omni tempore rogantes ut digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & consistatis coram Filio hominis.

37 Docebat autem interdium in templo, nocturno vero exiens diuersabatur in monte qui vocatur Olearum.

38 Et totus populus diluculo veniebat ad eum ut eum audiret in templo.

C A P. X X I I.

3 Iudas vendit Christum. 7 Pascha parant Apostoli, 24 Contendunt de primatu. 30 A Satana expelluntur. 35 Nihil illis defuisse ait Christus, 42 Orat in monte, 44 Sudat sanguinem. 50 Auriculam Malcho amputatam sanat. 57, 58, 60 Petrus ter Christum abnegat. 63 Illudatur & caditur Christus. 69 Fatetur se Filium Dei.

C A P. XXII.

Matt. 26. 1,

mar. 14. 1.

1 Christus Patris providentia potius quam hominum arbitrio, festo paschæ captus.

Matt. 26. 14,

mar. 14. 10.

2 Deus pro sua admirabili providentia ipsum exitij nostri autorem cogit nostræ salutis fieri ministrum.

a Qui custodia templi præerant, quos à presbyteris & ab antistitibus distinctos fuisse liquet ex vers. 52 huius capituli. b .i. Sine tumultu, vel clamore turba qua eum sequebatur assidue: quamobrem etià id tempus observauit, quo solus esse sciebat in orto.

1 **A**ppropinquabat autem festum azymorum, quod dicitur Paschæ.

2 Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum tollerent *è medio*: timebant enim plebem.

3 **I**ntroijt autem Satanas in Iudam cognominatum Iscarioten, qui erat *è numero* duodecim.

4 Qui abiens colloquutus est cum principibus Sacerdotum ac præfectis templo, quomodo ipsis eum traderet,

5 Qui gausi sunt: ac pacti sunt se daturos ei pecuniam.

6 Et ipse spondit: quærebatq; oportunitatem, ut traderet eum ipsis absque turba.

7 || Venit autem dies azymorum, quae opor-
tebat mactari^d pascha:

8 Et misit Petrum & Iohannem, dicens, Pro-
fecti parate nobis pascha ut vescamur.

9 Ipsi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud*?

10 ³ At ille dixit eis, Ecce, postquam introieri-
tis in urbem, occurret vobis quidam aquae ampho-
ram baiulans: sequimini eum domum in quam
ingredietur:

11 Et dicite patri familiam adium, Dicit tibi ma-
gister, Vbi est diuersorium vbi Pascha cum disci-
pulis meis edam?

12 Tunc ipse ostendet vobis coenaculum ma-
gnum stratum: illic parate *pascha*.

13 Profecti autem inuenerunt omnia prout di-
xerat eis: & parauerunt pascha.

14 ⁴ || Quum igitur adesset ^e *constitutum* il-
lud tempus, discubuit, & duodecim Apostoli cum
eo.

15 Et dixit eis, ^f Desiderio desideravi hoc Pas-
cha vesci vobiscum, antequam ego ^g *patiar*.

16 Dico enim vobis me non amplius come-
sturum ex eo, quousque compleatur in regno
Dei.

17 Et accepro poculo, quum gratias egisset, di-
xit, Accipite, hoc, & partimini vobis ipsis.

18 Dico enim vobis me non bibiturum ex fru-
ctu vitis, usque quò regnum Dei venerit.

19 ⁵ || Et accepto pane, quum gratias egisset,
fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum,
quod pro vobis datur: hoc facite in mei recorda-
tionem.

20 Itidem etiam dedit eis poculū, postquam coe-

Mat. 26. 17.

mar. 14. 17.

3 Christus ma-
nifesto miracu-
lo discipulos
suos docet se,
qui mox esset
crucifigendus,
nihil latere, ac
proinde vltro
ad mortē pro-
ficisci.

4 Christus pas-
cha secundum
Legis ritū per
actō, postremū
hoc (secūdam
huius vitæ mo-
dum ac neces-
sitatem) suum
cum ipsis con-
uiuium fore
prædicit.

Mat. 26. 30.

mar. 14. 18.

5 Christus no-
uis symbolis
nouum fœdus,
suamque adeo
nobiscum cō-
municatōnem,
sanctit.

Mat. 26. 26.

mar. 14. 23.

1. cor. 11. 24.

^e Ex Legis ni-
mirum præscri-
pto.

^d i. Agnum,
qui figura erat i-
psius Phasē, me-
tonymia in sa-

cramentorum negotio vñtati ssima. ^e Vespertinum crepusculum quo tempore
hæc cena erat celebranda. ^f Maximopere desideravi, hebr. ^g Supplicio
mortis afficiar.

Mat. 26. 27.

mar. 15. 19.

ioh. 13. 18.

¶ Christus rursum declarat se ultro ad mortem ire, quanuis minime ignoret Iude proditorem.

Psal. 40. 17.

Mat. 20. 25.

mar. 10. 42.

7 Prouidentia decretum, quamuis necessario eueniat, non tamen excusat instrumentorum culpam.

8 Pastores non ad dominandum, sed ad seruandum vocati sunt.

9 Consortes afflictionum Christi, sicut & regni ipsius participes.

Mat. 19. 28.

10 Semper cogitandum de Satanæ insidijs.

b Hoc loco duplex est metonymia,

Primum enim ponitur continens pro contento, poculum videlicet pro vino, quod ipso poculo continetur. Deinde vinum dicitur esse fœdus, quum sit duntaxat fœderum, aut eius potius quo fœdus sancitur (nimirum sanguinis Domini) symbolum ac tessera vera quidem illa ac minime inanis, sed tamen ab eo distinguenda quod ipsa representat. i Aditus articulus indicat excellentiam, & respicit locum. Iere. 31. 31. quo promittitur nouum fœdus. k i. Machinatio phrasi hebr. Sic 2. Reg. 14. 9. Nunquid manus Ioab in isto toto negotio? l i. Magnifici tituli ornantur. Sic enim mos fuit semper principes aliquibus cognomentis honestare.

nasset, dicens, ^h Hoc poculum, est Nouum ⁱ illud testamentum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur.

21 ¶ ⁶ Veruntamen ecce, ^k manus eius qui me prodit, mecum est in mensa.

22 ⁷ Et filius quidem hominis ¶ prout definitum est, vadit: veruntamen v^x homini illi per quem proditur.

23 Tunc ipsi cœperunt mutuò quærere inter se, quisnam esset ex ipsis qui hoc factururus esset.

24 ⁸ Orta est autem etiam contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.

25 Ipse verò dixit eis, ¶ Reges gentium dominantur eis: & qui potestatem habent in eas, ⁱ benefici vocantur.

26 Vos autem non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

27 Nam vter maior est? qui accumbit, an qui ministrat? nonne qui accumbit? At ego sum in medio vestrum vt qui ministrat.

28 ⁹ Vos porrò ij estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.

29 Ego igitur pasciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnum,

30 Vt edatis & bibatis in mensa mea in regno meo, ¶ & sedeat is super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.

31 ¹⁰ Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ec-

ce, ¶ Sa-

te, || Satanas appetijt vos, quos ^m ventilaret sicut *1. Pet. 3. 8.*
triticum.

32 ¹¹ Sed ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua : tu igitur aliquando conuersus, confirma fratres tuos.

33 ¹² Ipse verò dixit ei, Domine, tecum paratus sum, & in carcerem & ad mortem proficisci.

34 || At ille dixit, Dico tibi Petre, non mittet vocem hodie gallus priusquàm ter neges me tibi notum esse.

35 Dixit etiàm eis, || Quando misi vos absque crumena, & pera & soleis, num quid defuit vobis ? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

36 Dixit ergo eis, At nunc qui crumenam habet sumat eam, similiter & peram : & qui non habet, vendat pallium suum & emat gladium.

37 Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici scriptum illud, || Et cum sceleratis numeratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me, finem habent.

38 At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladij hic. Ipse verò dixit eis, Satis est.

39 || Et egressus, profectus est ex more in montem Olivarum : sequuti sunt autem eum etiàm discipuli eius,

40 Quum verò peruenisset ad eum locum, dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

41 ¹³ Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad iacrum lapidis, positisque genibus precatus est.

42 ¹⁴ Dicens, || Pater, si vis, transfer poculum

tum maledictione Dei coniunctæ, nostro nomine superaris; eam nobis reddidit amabilem.

m Agitaret & disperderet, atque etiàm excuteret. *n* Totus hic sermo est allegoricus, quasi dicat, Vixisti adhuc in pace commilitones, nunc verò bellum instat acerrimum, & ceteris rebus omisiss, de vniis armis est cogitandum. Quamam autem missa sint arma, ipse suo exemplo docuit, quum postea in horto precaretur; & quum Petrum gladio ferientem reprehenderet.

¹¹ Quòd ele-
Ai nunquam
penitus exci-
dunt à fide,
Christi preci-
bus debent, id
que vt mutuo
sele erigant.

Mat. 26. 34.

mar. 14. 30.

ioh. 13. 38.

Mat. 10. 9.

¹² Fidem à va-

na securitate

plurimùm di-

stare docet

Christus, pro-

posito tristissi-

mo Petri ex-

emplo.

Esa 53. 12.

¹³ Preces, cer-

tum aduersus

periculosissimi-

mos nostrorū

hostium insul-

tus subsidium;

Mat. 26. 36.

mar. 14. 32.

ioh. 18. 1.

Mat. 26. 47.

mar. 14. 38.

¹⁴ Christus o-

mnibus horro-

ribus mortis

Q

15 Homines in maximis suis periculis penitus torpidi, do nec à Christo excitentur.

16 Christus proditiōe capitur volens, ut nos proditiōe Dei gloriæ reos sua obedientia liberet.

Mat. 26. 47.

Mar. 14. 43.

Joh. 18. 3.

17 Zelus extra vocationis nostræ limites nos abducens, Christo minimè gratus.

18 Ipsa eorum qui Christum ceperunt trepidatio probat partim malam ipsorum conscientiam, partim etiam omnia hæc gesta fuisse ex Dei providentia.

o Ad verb. Et factus in agonia.

Agonia autem summam Christi luculentis angustiam significat: neque enim cum mortis duntaxat terroribus lucubatur Christus ut ceteri homines solent, alioqui videri possent multi martyres ipso Christo constanter.

sed cum terribili Patris irati iudicio, quo nihil formidabilius cogitari potest: quia nimirum peccatorum nostrorum onus in se receperat. p Hæc non solum ostendunt, Christum verum fuisse hominem, sed alia quoque piorum consideratione comprehendenda, quibus arcanum redemptionis generis humani continetur, in illa demissione ad servilem humilitatem Filii Dei, quæ quidam verba sunt inexplicabilia.

non

hoc à me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.

43 Visus est autem ei Angelus é cælo corroborans eum.

44 Et ipse constitutus in o angore, intentius orabat, Erat autem sudor eius quasi p grumi sanguinis descendentes in terram.

45 15 Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia.

46 Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

47 16 || Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu, ut oscularetur eum.

48 Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Filium hominis prodis?

49 17 Videntes autem ij qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemusne gladio?

50 Et quidam ex ipsis percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit auriculam eius dextram.

51 Respondens autem Iesus dixit, Sinite huc usque. & tacta illius auricula, sanauit eum.

52 18 Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerant, nempe principibus sacerdotum, & præfectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem existis cum gladijs ac fustibus?

53 Quum quotidie vobiscum fuerim in templo,

non extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & ⁹ potestas tenebrarum.

54 || Comprehensum autem eum duxerunt, & introduxerunt domum Pontificis maximi. 19 Petrus verò sequebatur procul.

55 || Quumq; accendissent ignem in medio aulae, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter eos.

56 Quum verò eum vidisset ancilla quædam sedentem ad ignem, intentis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

57 Ipse autem abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui eum.

58 Et paulò pòst alius videns eum, dixit, Et tu es ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu, non sum.

59 Et interpolita quasi hora vna, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & iste cum illo erat: etenim Galilæus est.

60 Ait autem Petrus, Heus tu, nescio quid dicas. Et illicò adhuc ipso loquente, vocem misit gal-
lus.

61 Tum conuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipsi, || Priusquam gallus vocem miserit, ter me abnegabis.

62 Et egressus foras Petrus, fleuit amarè.

63 ²⁰ || At ij qui vnà tenebant Iesum, ei illudebant, cædentes *eum*:

64 Et quum eum obuoluissent, verberabant faciem eius, & interrogabant eum, dicentes, Vaticinare quis sit qui te percussit.

65 Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

66 ²¹ || Et vt ortus est dies, conuenit ordo Seniorum populi, & principes sacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eum in suum confessum,

67 Dicentes, Num tu es ille Christus? dic no-

q Concessa potestas tenebris, ad lucem ad tempus premendam.

Matt. 26. 57,

marc. 14. 53,

iohan. 18. 24.

Matt. 26. 69,

marc. 14. 66,

iohan. 18. 26.

19 In Petro spectandū proponitur tū humanæ imbecillitatis, tum singularis in suos electos bonitatis Dei exemplum.

20 Christus luit ignominia nostris peccatis debitam.

Mat. 26. 34,

iohan. 13. 19.

Mat. 26. 67,

marc. 14. 65.

21 Christus immeritò damnatur blasphemie apud Pontificis tribunal, vt ab ea quam commiseri sumus blasphemia corā Deo absolua-

Matt. 27. 1,

marc. 15. 1,

iohan. 18. 28.

bis. Dixit autem eis, Si vobis dixerò, nequaquam credetis:

68 Quòd si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque dimittetis.

Deinceps.

69 ^r Ab hoc tempore erit Filius hominis, sedens ad dexteram potentiae Dei.

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verò dixit eis, Vos dicitis me esse.

71 At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuius ex ore ipsius.

CAP. XXIII.

¹ Christus dānāus seditionis à nobis in mundo excitatā, priuūm omnium pronūtiatur innocēs vt eum cōstet nō suorū (quæ nulla fuerunt) sed nostrorum scelerum pœnam vltro subire.

Matt. 23. 12,

mar. 12. 17,

Mat. 27. 11,

marc. 15. 2,

ioh. 18. 33.

² Christus est principum ludibrium, sed magno cum ipsorum malo.

^a Depravare & inducere in errores.

^b Fuit hic Herodes Antipas tetrarcha: In cuius

tempus gubernationis totius, annorū fere 22. incidit Iohannis Baptista muneris summo atque cades, & Iesu Christi mors ac resurrectio, & initia doctrina Apostolica, & Ierosolymitana actiones, annorum post mortem Christi fere septem. Hic Herodes relegatus fuit circiter annum secundum Cæsarem, Lugdunum.

CAP. XXIII.

¹ Accusatur coram Pilato. ⁷ Mittitur ad Herodem. ¹¹ Illudatur. ²⁴ Cupiditati Iudaeorum exponitur à Pilato. ²⁷ Mulieres plangunt eum. ³³ Crucifigitur. ³⁹ Coniutitur unus ex maleficis. ⁴³ Alter fide seruat. ⁴⁵ Expirat Christus. ⁵³ Sepelitur.

¹ **T**vm surgens vniuersa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.

² Cœperunt autem eum accusare, dicentes, Comperimus istum ^a peruertere gentem, & vetare tributa dare Cæsari, quòd dicat se Christum, id est regem esse.

³ || Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tūne es rex Iudaeorum? Ipse verò respondens ei dixit, Tu dicis.

⁴ ¹ Ait verò Pilatus ad Principes Sacerdotum & turbā, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

⁵ At illi inualescebant, dicentes, Concitat populum, docens per vniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa huc vsque.

⁶ ² Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit eum Galilæus esset.

⁷ Et quum cognouisset eum ad ^b Herodis pote-

statem

statem pertinere, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per eos dies,

8 Herodes autem viso Iesu gauisus est valdè, cupiebat enim à multo tempore eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

9 Interrogauit autem eum multis sermonibus: sed ipse nihil ei respondit.

10 Stabant autem principes Sacerdotum ac Scribæ magna contentione eum accusantes.

11 Herodes autem cum militibus suis, quum eum pro nihilo habuisset, & illulisset ei, amictum veste splendida remisit ad Pilatum.

12 3 Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes eo ipso die: nam antea inimici erant inter se.

13 4 Pilatus verò, conuocatis principibus sacerdotum, & magistratibus ac populo,

14 || Dixit eis, Obtulistis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in vestri conspectu quæstione habita, nullam noxam inueni in homine isto, ex ijs de quibus accusatis eum.

15 Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad illum, & ecce, nihil dignum morte factum est ab eo.

16 5 Castigatum ergo eum dimittam.

17 Necessè autem habebat dimittere eis in festo vnum quempiam.

18 Exclamaui autem simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabam.

19 (Qui erat propter seditionem quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem,)

20 Rursus ergo Pilatus alloquutus est eos, vo-

c. i. Cum comitatu suorum nobilium, & militum qui Herodem à Galilæa sequuti erant.

d. Illis quos Iudæi Sanhedrim vocabant.

Matt. 27. 23,

Mar. 15. 14,

iohan. 18. 38, & 19. 4.

3 Pietatis odium impios inter se coniungit.

4 Secundo absoluitur Christus ab eo ipso à quo damnatus est, vt eum constet iustum iniustos redemisse.

5 Carnis prudentia ex duobus malis minus eligit: sed his consilijs maledicit Dominus.

lens dimittere Iesum.

6 Tertiò ab-
soluitur Iesus
antequam se-
mel damnetur,
vt pateat dam-
nata in eo esse
nostra pecca-
ta.

7 Militaris li-
centiæ exem-
plum.

8 Impiorum
triumphos ex-
cipit horribi-
lis exitus.

Matt. 27. 32,

marc. 15. 31.

9 Christus fit
pro nobis ma-
ledictio in cru-
ce, luens pœnâ
ijs debitâ qui
voluerunt dij
fieri.

e Quasi dicat, si
designant ista in
me fructifero, &
perpetuò viren-
te, & cuius vita
æterna est propter
Diuinam natu-
ram, quid fiet in
vobis instructio-
nis, & omnis iusti-
tia viuifica ex-
pectibus?

Esai. 2. 19, osea,

10. 8, apoc. 6. 16.

2. Pet. 4. 17.

Matt. 27. 38,

marc. 15. 37,

iohan. 19. 18.

21 Ipsi verò reclamabant, dicentes, Crucifige,
crucifige eum.

22 ⁶ Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iste
mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo:
castigatum ergo eum dimittam.

23 At illi instabât vocibus magnis, petentes vt
crucifigeretur: & inualecebant voces eorum, ac
principum sacerdotum.

24 Tum Pilatus iudicauit vt fieret quod ipsi
petebant.

25 Dimisit autem eis illum qui propter sedi-
tionem & cædem coniectus fuerat in carcerem,
quem petierant: Iesum verò tradidit eorum cu-
piditati.

26 ⁷ Quum igitur abducerent eum, prehensio
Simone quodam Cyrenæo, qui veniebat rure, im-
posuerunt ei crucem ferendam pone Iesum.

27 ⁸ Sequebatur autem eum magna multitudo
populi & mulierum: quæ & plangebant & lamen-
tabantur eum.

28 Conuersus autem ad eas Iesus dixit, Filiz
Hierusalê, ne flete super me, verum super vobis ipsis
flete, & super liberis vestris:

29 Nâ ecce, venient dies quibus dicent, Beatz
steriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ
non lactauerunt.

30 Tunc incipient dicere montibus, || Cadite
super nos: & collibus, Operite nos.

31 ^c || Nam si in virente ligno ista faciunt, in a-
rido quid fiet?

32 || Ducebantur autem etiam alij duo malefi-
ci, vt cum eo necarentur.

33 ⁹ Quum igitur venissent in locum qui voca-
tur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & maleficos:
vnum ad dextram, alverum ad sinistram.

34 ¹⁰ Iesus autem dicebat, Pater, remitte eis: nesciunt enim quid faciant. Partientes verò vestimenta eius, iecerunt sortem.

35 Et stabat populus spectans. Iannīs autem excipiebant eum etiam primores cum eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est ille Christus Dei ^f electus.

36 Illudebant autē etiam ei milites, accedentes & acetum ei offerentes.

37 Dicentesque, Si tu es Rex ille Iudæorum, serua te metipsum.

38 ¹¹ Erat autem etiam inscriptio scripta super eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST REX ILLE IUDÆORVM.

39 ¹² Vnus autem ex ^s maleficis qui erant suspensi, cōiuriabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille, serua te ipsum & nos.

40 Respondens autem alter obiurgauit eum, dicens, Ne Deum quidem times, quòd in eadem sis damnatione?

41 Et nos quidem iustè: nam digna factis recipimus: iste verò nihil ^h insolens fecit.

42 Dixitque Iesu, Domine, memento mei quā veneris in regnum tuum.

43 Tum dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie tecum eris in ⁱ paradiso.

44 ¹³ Erat autem quasi hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam regionem vsque ad horam nonam.

45 Et obscuratus est sol, & aulæum templi fissum est medium.

¹⁰ Christ⁹ pro hostibus precans, ostendit se & oblationē esse & pontificem.

¹¹ Pilatus imprudens fit æterni illius regni Christi præco.

¹² Christus in media crucis exinanitione, reipsa ostendit sese tum vitam seruandis credentibus, tum mortem vlciscendis rebellibus in potestate sua habere.

¹³ Christ⁹ etiā moribundus se omnipotētem Deū esse ipsis etiam cæcis ostendit.

^f Quam fauore peculiari Deus complectitur.

^g Itaque vel Synecdochicos intelligendum quod Matthæus refert, aut utrunque inclusisse Christo, sed alterum diuina illa patientia victū in præ-

clarā illam & sempiterna memoria dignam confessionem erupisse. ^h Nihil præter officium. ⁱ Paradisus, id est, hortus visionis, conditus fuit à Deo in plaga Orientali: u autem qui mente comprehenditur est salutis & felicitatis locus sempiterna in Dei benignitate & clementia animarum piorum amantissima quies, & tranquillissima atque latissima habitatio.

Psal. 31. 6.

14 Christ⁹ cō-
fidenter iplas
mortis tene-
bras ingredi-
tur, eam vide-
licet intra ip-
siusmet pene-
tralia debella-
turus.

15 Christus ab
ipsis etiā hosti-
bus suis, quo-
ties libuit, te-
stimoniū quā
honorificetis-
simum extor-
quet.

Mat. 27. 57.

mar. 15. 43.

ioh. 19. 38.

16 Christus in
medio carnifi-
cum colligit &
tuetur suum
pauperulum
gregem.

17 Christus ce-
lebris sepultu-
ra, tum mortis
tū resurrectio-
nis suæ fidem
publico ipsius
Pilati testimo-
nio sancit.

18 Christus à
diabolo & cū-
ctis ipsius or-
ganis oppu-
gnatus, atque adeò in ipsis mortis faucibus versans, infirmas muliercu-
las in aciei fronte collocat, de omnibus illis terribilibus hostibus mox
sine ulla magno conatu triumphaturus.

k *Ad verb. illucescebat, nimirum iam incipiens, luce diei præcedentis vergente ad
occasum, qui fuit Parasceues, id est, præparatio in postero diem feriarum.*

46 ¹⁴ Quumque clamasset voce magna Iesus,
ait, || Pater, in manus tuas depono spiritum meum.
Et quum hæc dixisset expiravit.

47 ¹⁵ Quum vidisset autem Centurio quod fa-
ctum fuerat, glorificavit Deum, dicens, Verè hic
homo iustus erat.

48 Et omnis turba quæ simul ad hoc spectan-
dum accesserat, spectans quæ facta fuerant, verbe-
rans pectora sua reuertebatur.

49 ¹⁶ Stabant autem omnes noti eius procul,
& mulieres quæ erant cum consequutæ à Galilæa,
videntes ista.

50 || ¹⁷ Tum ecce vir nomine Ioseph, senator,
vir bonus ac iustus.

51 (Qui non suffragatus fuerat consilio ac fa-
cto eorum) ex Arimathæa ciuitate Iudæorum: qui
etiam expectabat & ipse regnum Dei.

52 Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petijt corpus
Iesu.

53 Et detractum inuoluit sindone, posuitque
illud in monumento quod erat ex lapide excisum,
in quo nondum quisquam positus fuerat.

54 Porro dies erat Parasceues, & Sabbathi dies
^k succedebat.

55 ¹⁸ Subsequentę etiam mulieres quæ cum eo
venerant ex Galilæa, spectarunt monumentum, &
quomodo positum esset corpus eius.

56 Reuersæ verò parauerunt aromata & vn-
guenta: ac Sabbatho quidem quieuerunt, secun-
dum mandatum.

CAP. XXIIII.

Mulieres ad monumentum accedunt. 9 Qua ab Angelis
acceperunt, Apostolis nuntiant. 13 Duobus euntibus in
Emmaus adiungit se Christus. 27 Interpretatur illis Scri-
pturas. 39 Contreſlandū se prabet Apostolis. 49 Pro-
mittit Spiritum sanctum. 51 Sursum fertur in caelum.

CAP. XXIIII.

Mar. 16. 1.

ioh. 20. 1.

1 Mulierculæ
deliguntur fu-
turæ primæ
testes resurre-
ctionis, præter
suam etiā ex-
pectationē, vt
& fraudis &
violentie absit
omnis suspi-
cio.

Supra, 9. 23.

mat. 17. 23.

mar. 9. 31.

2 Animus plus
quàm mulie-
bris à mulieri-
bus plusquàm
virili animo
per Dei mise-
ricordiā præ-
ditis discipulis
exprobratur :
vt constet re-
gnū Dei in ex-
traordinaria
virtute esse
positum.

ioh. 20. 6.

3 Christus di-
scipulorū in-
credulitate v-

1 PRIMO ||¹ autē die hebdomadis, ^a profundo
diluculo venerunt ad monumentum, seren-

tes quę parauerant aromata: & nonnullę cum ipsis.

2 Inuenerunt autem lapidem deuolutum à
monumento:

3 Et ingressę non inuenerunt corpus Domi-
ni Iesu.

4 Et factum est dum consternatę in ea re hæ-
siterent, ecce, duo viri superucnerunt eis, induti
vestibus fulgorantibus?

5 Quum autem expauescēt inclinarent fa-
ciem in terram, dixerunt eis, Quid inter mortuos
queritis eum qui viuit?

6 Non est hīc, sed surrexit. mementote vt || lo-
quutus sit vobis quum adhuc in Galilęa esset,

7 Dicens, Oportet Filium hominis tradi in
manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die
tertio resurgere.

8 Recordatę sunt igitur verborum illius.

9 ²Et reuersę à monumento annuntiauerunt
hęc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

10 Maria autē Magdalene & Iohanna, & Ma-
ria Iacobi mater, & reliquę cum eis erant, quę hęc
dicebant Apostolis.

11 Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum
verba earum, neque crediderunt eis.

12 ||³ Petrus autem surgens cucurrit ad monu-
mentum, neque crediderunt eis.

tur ad plenam resurrectionis ipsius fidem faciendam, ne nimīū credulē
videatur quod postea toti mundo annuntiarunt, sibi persuasisse.
^a Id est, valde mane (vt inquit Marcus) vel vt Iohannes, Cum adhuc tenebra
essent, id est, cum vix dum inciperet lucescere.

b Quasi prono capite, & propenso collo diligenter obseruasset.

Mar. 16. 12.

4 Probatur resurrectione à duobus alijs oculatis testibus, quos ad fabulam confingendā nullo modo fuisse comparatos, omnes circumstantiæ ostendunt.

c Retinebantur, & impediebantur ita nimirum statuente Domino: non itaque inuisibile fuit corpus Christi, sed oculi impediti fuerunt.

d Quidam ex veteribus existimant alterum discipulū fuisse nostrum hunc Euāgelistā, Epiphanius contra Sathanaelem fuisse scribit, quæ omnia incerta sunt. e Vid sup. 23. 13.

f Ut in illum non inquireretur, sed ut consiliū dāretur.

g Vel tempus, aut res ipsa ducit hodie diem tertium.

h Enostre grege.

mentum: & quum^b introspexisset, videt lintea sola illic iacentia: abiitque, apud semetipsum mirans hoc factum.

13 || ⁴ Et ecce, duo ex ijs ibant eo ipso die in vicum distantem stadijs sexaginta ab Hierusalem, cui *vico nomen est Emmaus:*

14 Et colloquebantur inter se de ijs omnibus quæ euenerant.

15 Et factum est dum colloquerentur, & se mutuo rogarent, ipse Iesus accessit, & vnā iter faciebat cum ipsis.

16 ^c Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

17 Dixit autem eis, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & *quid estis tetrico vultu?*

18 Respondens autem alter cui nomen^d Cleopas, dixit ei, Tu solus commoraris in urbe Hierusalem, & ignoras quæ in ea facta sunt his diebus?

19 Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, *Quæ facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potens operibus & sermonibus coram Deo & toto populo.

20 Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & ^e magistratus nostri, ut ^f morte damnaretur, & crucifixerunt eum.

21 Nos autē sperabamus illum esse qui redēpturus esset Israel: atqui præter hæc omnia, ^g tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.

22 Sed & mulieres quædā^h ex nobis ostupescerūt nos, quæ diluculo venerūt ad monumentū.

23 Et non inuento eius corpore venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere.

24 Et abierunt quidā eorum qui erant nobiscū ad monumentum, & ita inuenerunt prout mulieres

res

res dixerant: ipsum verò non viderunt.

25 Tū ipse dixit eis, O amentes & tardi corde ad credēdū omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ!

26 Nōne hæc oportuit pati Christum, & introire in gloriam suam?

27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso scripta erant.

28 Appropinquarent autem vico in quem proficiscebantur: & ipse fingeat se longius ire.

29 Sed ipsi adegerunt eum, dicentes, Mane nobiscum: quoniam aduesperascit, & inclinavit dies. Ingressus est igitur vt maneret cum eis.

30 Et factū est quum accubuisset cum eis, sumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

31 Adaperti sunt autem oculi eorū, & agnouerunt eum: sed ipse i ablatus est ex eorum conspectu.

32 Tum inter se dixerunt, Nōne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adapteret nobis Scripturas?

33 Et surgentes eo ipso momento, reuersi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vendicim, & eos qui cum ipsis erant:

34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conspectus est Simoni.

35 Tum ipsi exposuerunt quæ gesta erant in via, & vt fuerat agnitus ab ipsis in fractione panis.

36 ¶ Hæc autem ipsis loquentibus, stetit ipse Iesus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

37 Territi verò illi & expauesfacti putabant se spiritum conspiceret.

38 Tum dixit eis, Quid turbati estis, & quare discertationes subeunt corda vestra?

39 Videte manus meas & pedes meos: nam ego ipse sum, cōtrestate me, & videte: nam spiritus carnem & ossa nō habet, prout me cōspicitis habere.

5 Vera & certa esse quæcūque de Christo scripserant Evangelistæ ex Propheticarū prædictionum comparatione liquet.

1. Repetitur sub dictum fuit, nō ergo præsentē illam fuisse sed corpore quod cerni nō posset, fingēdum est, sed reuera locum mutasse intelligi debet.

k Cum panem frāgeret, qui mos erat huius gēis, atque etiam nūc hodie à Iudeis seruatur consue- initio, adhibita precatione.

6 Sese verè resurrexisse & quidem eodē illo quod assumpsit cor- pore, demon- strat ipse Do- minus ex cer- tis & necessa- rijs signis.

Mar. 16. 14, iohan. 20. 19.

l Varia & per- plexa ambages, quales solēt in mō- tem venire, quā aliquid nouū & parum per se pro- babile occurrit.

40 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes.

41 Adhuc autem ipsis non credentibus præ gaudîo, & mirantibus, dixit eis, Habetis hîc escu- lenrum aliquid?

42 Tum ipsi dederunt ei partem piscis assi, & aliquid ex fauo apiario.

7 Euangelij Prophetis pro missi & suo tẽ- pore præstiti, prædicatio A- postolis com- mittitur, cu- ius summa, est resipiscencia & remissio pec- catorum.

m Ad verb. in- cipientibus, sub. Euangelij præco- nibus, qui erant Apostoli.

Iohan. 15. 26,

act. 1. 4.

n .i. Usquequò Spiritus sanctus è calo in vos illa- batur.

Marc. 10. 29,

act. 1. 9,

8 Christus a- scendit in cæ- lum corpore à discipulis a- biens, spiritu corda ipsorum replens.

43 Quæ ille accepit, & in eorum conspectu comedit.

44 7 Dixitq; eis, Hi sunt sermones quos loquu- tus sum vobis quum adhuc essem vobiscum, oportere impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mo- sis, & Prophetis, & Psalmis de me.

45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intellige- rent Scripturas:

46 Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die:

47 Et prædicari in eius nomine resipiscenciam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes, ^m incipiendo ab Hierusalem.

48 Vos autem estis horum testes.

49 || Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autem manete in vrbe Hierusalem ⁿ vsquequò induamini virtute ex alto.

50 8 Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque & sublati manibus suis, benedixit eis.

51 || Et factum est, dum ipse benediceret eis, disunctus ab eis sursum ferebatur in cælum.

52 Ipsi autem adorato eo reuerfi sunt in Hieru- salem cum gaudio magno.

53 Erantq; semper in templo, laudantes & be- nedicentes Deum.

EVANGELIUM SECUNDUM IOHANNEM.

C A P. I.

C A P. I.

1 Filius Dei
coæternalis &
coessentialis
Patri.

2 Manifestat
Filius Dei æ-
ternā illā suam
deitatem, ex
omnium rerū
cōditarum, tū
creatione, tum
cōservatione:
in primis autē
ex præclaris
illis dotibus
rationis & in-
telligentiæ,
quibus homi-
nem præ cæte-
ris animātibus
ornauit.

Coloss 1.16.

1 Sermo ille ante secula ex Deo genitus, 2 & qui semper
apud Patrem residebat, 14 Homo factus est. 6, 7 Io-
hannes quorsum à Deo missus. 16 Concio ipsius de offi-
cio Christi. 19, 20 Testimonium eiusdem Sacerdoti-
bus redditum. 40 Andrea vocatio: 42 Petri:
43 Philippi: 45 Nathanaelis.

1 **N** ^{1a} principio ^b erat Sermo ^c ille,
& Sermo ille erat ^d apud Deum,
eratq; ille ^e Sermo, Deus.

1 Hic Sermo erat in principio apud
Deum.

3 || ^{1f} Omnia per hūc Sermonem facta sunt, &
absq; eo factum ^b est nihil quod factum sit.

4 ⁱ In ipso vita ^k erat, & vita erat ^l Lux illa
hominum:

5 ³ Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ

3 Lux quidem hominum versa est in tenebras, sed ita ut satis super-
sit splendoris quod eos reddat inexcusabiles.

a .i. A principio, ut loquitur Evangelista, 1. Epist. 1. nempe quasi dicat Sermonem
non capisse existere quā Deus initium faceret creandi quicquid conditum est. Nam
iam tum erat ille Sermo quā res creatæ condi cæperunt, ac proinde ante rerum om-
nium principium iam erat. b .i. Subsistebat. c Additus articulus excellen-
tiam notat, discernitq; hunc Sermonem, à mandatis diuinis, quæ alioqui sermo Dei
dicuntur. d Particula apud, indicat personarum distinctionem. e Sermo loco
subiecti, Deus loco prædicati ponitur. f Paulus hunc locum interpretatur Col.
1.15 & 1.6. g .i. Vt Pater operatus est. sic cū eo Filius: fuit enim illi synergos,
b Ex ijs quæ facta sunt, nihil factum est absque eo. i .i. Per ipsum, phrasi He-
braiū familiari, videlicet ipsius vi & efficacia. k Videlicet, iam tum quum per
eum essent facta omnia, alioqui dixisset, Est. l Vis illa rationis & intelligentia in
animo hominum accensa, ad ipsum tanti boni authorem agnoscendum.

Mat. 3. 1, marc.

1. 28, luc. 3. 2.

4 Alia est manifestatio Filij Dei longè plenior, ad cuius cōsiderationē homines tempestiuè excitati sūt, Iohānis veluti apparitoris voce.

Hebr. 11. 4.

Matt. 1. 16.

Matt. 17. 2,

2. pet. 1. 17.

5 Filius Dei quum videret sese in suis operibus ab hominibus quamvis intelligentiæ luce præditis, (qua omnes

eos donauit) nō agnoscī, ipsīs corporeis oculis se cōspiciēdum præbuit populo suo sed ne sic quidē ab eo est agnitus, imō ne admissus quidem. 6 Filius à suis plerisq; exclusus, à paucis quibusdam agnitus, eos vi sua regenitos in communem filiationis dignitatem adsciuit. 7 Filius ille, Deus æternus, assumpsit hominis naturam, vt idem & vnus sit Deus & homo, quod ocularis testibus constitit, inter quos versatus, certis argumentis vtraque naturam demonstrauit.

m Percipere non potuerunt, vt ab ea illustrarentur, atq; adeo non agnouerunt. n Iohannem. o Lux illa de qua diximus. i. Christus, qui vnus potest nostras tenebras illustrare. p Qua verè & propriè meretur Lucis nomē, quum natura luceat non participatione. q Manifestata fuit persona illa sermonis, iam cum mundus conderetur. r Altera sermonis manifestatio, nimirum in carne. s Hoc iure eos dignatus est, vt eos pro filijs adoptaret. t Ex illa crassa & corrupta hominis natura, qua Spiritus passim opponitur. u .i. Homo. sumitur autem pars pro toto, Synecdoche. Assumpsit enim totam naturam humanam. i. verum corpus & veram animam. x Ad tempus, quo peracto sursum ascendit. vitur enim verbo à tentorijs deducto: sic tamen abest a nobis corpore, vt semper præsens sit, non carne, sed vi Spiritus. y Gloria vocatur, manifestatio illa maiestatis Christi, qua veluti subiecta fuit hominum oculis, cum apparuit Filius Dei in carne. z. Hac particula non similitudinem hoc loco, sed rei veritatem explicat, vt hoc dicatur, conspectum esse gloriam, qua deceret, & quam habere par esset unigenam, atq; germanum Filium Regis vniuersorum & Dei.

2 plenus

eam non^m comprehenderunt.

6 ¶ Fuit quidā mis^s à Deo, cui nomē Iohānes;

7 Is venit ad dandum testimonium, id est, vt testaretur de Luce, vt omnes perⁿ eum crederent.

8 Non erat ille^o Lux illa, sed missus fuit vt testaretur de illa Luce.

9 ¶ Hic erat^p Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.

10 ¶ In mundo erat, & mundus ¶ per eum factus est: sed mundus eum non agnouit.

11 ¶ Ad suos venit, & sui eum non acceperunt.

12 ¶ Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis hanc^r dignitatem vt filij Dei fierent, nempe ijs qui credunt in nomen eius:

13 Qui non ex sanguine, neq; ex^t libidine carnis, neq; ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.

14 ¶ Et Sermo ille^u caro factus est: & x comoratus est inter nos, (& ¶ speciaui^y gloriam eius, gloriam inquam^z vt vnigeniti egressi à Patre)

^a plenus gratiæ ac veritatis.

15 ⁸ Iohannes testatus est de eo, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, ¹ Is qui ^b pone me venit, prælatuſ est mihi: quia ^c præstantior me est.

16 || ⁹ Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & ^d gratiam pro gratia.

17 Nam Lex per Moſen data est, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum extitit.

18 || ¹⁰ Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui est in ^e ſinu Patris, ille ^f nobis ^g expoſuit.

19 ^h Et hoc est teſtimonium Iohannis, quando miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis ſacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu quies?

20 Et ⁱ confeſſus est, ^b neque negauit: confeſus est inquam ſe non eſſe Chriſtum illum.

21 Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo es? Tunc es Elias? *Iſe verò dixit, 'Non ſum. Et illi, Es tu ^k Propheta ille? Qui reſpondit, Non.*

22 Dixerunt ergo ei, Quis es? vt reſponſum de- mus ijs qui miſerunt nos: quid dicis de teipſo?

23 Ait, Ego ſum vox clamantis in deſerto, || Cō-

⁸ Iohānes ſi-
dus excellētię
Chriſti teſtis.
Col. 1. 16. & 2. 5.

⁹ Chriſtus, v-
berriſſimus fons
omniū bono-
rū, ſed qui tum
demum plenē
exūdarit, quū
ſeſe reiſpā mū
do exhibuit.
1. Iohan. 4. 13.

1. tim. 6. 16.
¹⁰ Ex vno
Chriſto manat
vera Dei co-
gnitio.

¹¹ Iohānes nec
eſt Meſſias, nec
aliorum Pro-
phetarum ſi-
milis, ſed Meſ-
ſiæ iam præ-
ſentis appari-
tor.
Eſa. 40. 3. mat. 3.

3. luc. 3. 4.

^a Non tantum participauit gratiam & veritatem, ſed ipſa veritatis & gratia
eſſentia plenus fuit. ^b .i. Is ante quem ſum miſſus, viam illi paraturus, vt reſe-
ratur ad tempus vocationis, non atati, cum alioqui Iohannes, ſex menſibus maior
natus fuerit. ^c Ad verb. Prior, illud autem non ad tempus, ſed ad dignitatem
reſertur. ^d .i. Gratiam ſupra gratiam, quaſi dicat, gratiam gratia cumulatam.
^e .i. Qui Patri eſt intimus ac coniunctiſſimus, non modò amoris, ſed etiam natu-
ra coniunctione, atque ad eò vniōe. ^f Antea Legū umbrā occultatum, & hu-
mana menti aciem effugientem detexit, & ſpectandum exhibuit: Nam qui ipſum
videt, videt & Patrem. ^g Planè & apertè agnouit ac dixit. ^h Pleonaſ-
mus, Hebræi familiaris, cuius magna eſt emphasiſ, eadem enim repetuntur, in ſu-
diocerta & explicata elocutionis. ⁱ Iudæi exiſtimarunt Eliam iterum venturum
ante tempora Meſſiæ, idque ex loco Malach. 4. 3. qui de Iohanne intelligi debet,
Math. 11. 14. Negat tamen Iohannes ſe Eliam eſſe, ſcilicet, ex eorum ſenſu loquens.
^k De aliquo eximio Propheta interrogant, non de Chriſto, antea enim negauit
Iohannes ſe eſſe Chriſtum. Exiſtimarunt enim inſignem aliquem Prophetam eſſe
mittendum, ſimilem Moſi, huc detorquentes locum illam Deut. 18. 15. qui de toto
Prophetarum choro, maxime autem de capite Chriſto eſt intelligendus.

12 Christus
autor baptis-
mi non Iohan-
nes, ac proin-
de eius effica-
cia non in Io-
hāne ministro,
sed in Christo
Domino posi-
ta est tota.

Mat. 3. 11. mar.

1. 7. luc. 3. 16.

act. 1. 5. & 11. 26
& 19. 4.

13 In Christo
est corpus &
veritas omniū
Legalium fa-
crificiorū, ad
expian-
dum
mundum.

Mat. 3. 16. mar.

1. 10. luc. 3. 32.

14 Christus vi-
sibili Spiritus
sancti descen-
su, ipsa Patris
voce Iohānis
denique testi-
monio, Filius
Dei compro-
batur.

1 Hinc doceri
potest, Iudaeos
ipso non igno-

rasse mutationem aliquam fore in religione sub Messia. m Talem & inter vi-
n Articulus adiunctus emphasim habet non modò dignitatis, ut à typico agno &
ceteris legalibus victimis distinguatur, sed etiam reuocat in mentem Prophetas E-
saia, & aliorum. o Verbum praesentis temporis significat actum continuum, vñ
enim ea est perpetua, & nativa Agno, ut tollat mundi peccatum. p Id est, Re-
dicem illam peccatorum, nempe corruptionem, & ex consequenti fructus peccati,
qua solent peccata numero multitudinis dici. q Non illum antea de facie notam.
r Articulus, summum aliquid declarat, eumque ab alijs distinguit, qui passim à
Mose & Prophetis filij Dei, vel filij Excelsi dicuntur.

planate viā Domini, prout dixit Esaias Propheta.

24 12 Porro qui missi fuerāt, erāt ex Phariseis:

25 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur
1 ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias,
neque Propheta ille?

26 Respondit eis Iohannes, dicēs, Ego baptizo a-
qua, sed m in medio vestri ūm stat quem vos nescitis:

27 || Hic ille est qui pone me venit, qui praela-
tus est mihi, cuius solearum ego non sum dignus
vt soluam corrigiam.

28 Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanē,
vbi Iohannes baptizabat.

29 13 Postero die, videt Iohannes Iesum veni-
entem ad se, & ait, Ecce Agnus n ille Dei qui o tol-
lit p peccatum mundi.

30 Hic est de quo dicebam, Pone me venit vir
qui praelatus est mihi: quia praelantior me est.

31 Et ego q non nouerā eum: sed vt manifestus
fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua:

32 14 Tum, inquam, testatus est Iohānes, dicens,
|| Conspexi Spiritum descendantem quasi colum-
bam de cœlo, qui etiam mansit super eum.

33 Et ego non noueram eum: sed qui misit me
vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem
videris spiritum descendantem ac manentem su-
per eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto.

34 Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium
r illum Dei.

35 ¹⁵ Postero die iterum stabat Iohannes, & ex discipulis eius duo:

36 ¹⁶ Et intuitus Iesum ambulante, dixit, Ecce agnus ille Dei.

37 ¹⁷ Audierunt autem eum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum.

38 Conuersus verò Iesus, & conspiciatus eos sequentes se, dicit eis,

39 Quid queritis? Illi verò dixerunt ei, Rabbi (q̄ dicitur, si interpreteris, Magister) vbi moraris?

40 Dicit eis, venite & videte. Venerunt, videruntque vbi moraretur: & apud eum manserunt die illo: hora enim erat quasi decima.

41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant illa ex Iohanne, & sequuti fuerant eum:

42 Inuenit hic prior fratrem suum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris, Christus.

43 Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon filius Iona: || tu vocaberis Cephas, quod declaratur * Petra.

44 Postero die voluit Iesus abire in Galilæam: inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

45 Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

46 ¹⁸ Inuenit Philippus Nathanaelem, & dicit ei, Inuenimus illum de quo scripsit || Moses in Legge, & || Prophetæ, nempe Iesum filium Ioseph illum Nazarenum.

47 ¹⁹ Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth po-

¹⁸ Bonos indoctorum etiam conatus adeo probat Dominus, vt eos etiam efficiat doctorum magistros

[Vbi est tuum hospitium. t Nocturnum instabat tempus. u .i. Vnctus, & per excellentiam Rex secundum ritum populi Iudaici. x .i. Rupes vel saxum, quod Petros & Petra dicunt Græci.

¹⁵ Iohānes nō sibi, sed Christo discipulos collegit.

¹⁶ Christus non vt inane spectrum, sed vt mediator noster, nobis sequendus proponitur.

¹⁷ In hac prima discipulorum collectione, ostenditur salutis initium esse à Deo, nos ad Filium suū (seruorum suorum ministro) vocante: quem vicissim nobis occurrētem audire, & domum vsque persequi nos oporteat, vt ab eo erudiri, alijs vicissim manum præbeamus.

Mat. 16. 18.

Gen. 49. 10.

deut. 18. 18.

Esa. 4. 2 & 48.

10. & 45. 8. iere.

23. 5 & 33. 14.

ezech. 34. 23. &

37. 24 dan. 9. 24.

20 Simplex integritas veros israelitas à fideis discernit.

21 Miraculorum finis est, nobis Christū omnipotentem & simul vnicū salutis nostræ autorem proponere, per fidem amplectēdum.

7 Ita significatur Divina virtus, quæ in ipsius ministerio erat cōspicua futura, ministrantibus ei Angelis, ut Ecclesia capiti.

CAP. II.

1 Christus in publico cœtu, insigni miraculo declarās sibi in ipsam etiam rerū naturā imperium esse ad corpora hominū pacēda, omnium animos ad spiritualem & saluificam suam

virtutem cognoscendam indicat. 2 Christus satis superque per se de nostra salute sollicitus, internuntijs non eget.

a Post illud cum Nathanaele colloquium, vel ex quo profectus erat à Iohanni, vel ex quo in Galilaam peruenerat. b Id est, Quid mihi tecum est negotij.

c Tempus opportunum.

test aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

48 20 Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

49 21 Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te.

50 Respondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi: tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israel.

51 Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maiora his videbis.

52 Præterea dixit ei, Amen, amen dico vobis Deinceps videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes ac descendentes super Filium hominis.

CAP. II.

Christus aquam in vinum mutatam, 11 facit signorum suorum principium. 12 Capernaum descendit. 13 Hinc Hierosolymam ascendit, 15 Et mercatum è templo eiecit. 19 Templum nempe corpus suum, soluendum à Iudæis pradicat. 23 Multi credunt in eum ob signa quæ edebat.

1 P Orrò 1ª die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana oppido Galiliæ: eratque mater Iesu illic, 2 Vocatus est autem etiam Iesus ac discipuli eius ad nuptias.

3 2 Et quum defecisset vinum, mater Iesu dixit ei, Vinum non habent.

4 Dicit ei Iesus, b Quid mihi tecum, mulier? nondum venit c hora mea.

5 Dicit eius mater ministris, Quodcunque dixerit vobis, facite.

6 Erant autem ibi lapideæ^d hydrie sex positæ
secundum purificationem Iudæorum, capientes
singulæ^f amphoras binas aut ternas.

7 Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua.
Impleuerunt eas igitur vsq; ad summum.

8 Tunc dicit eis, Haurite nunc, & offerte sar-
chitriclino. Obtulerunt igitur.

9 Vt autem gustauit architriclinus aquam il-
lam quæ facta fuerat vinum, (nesciebat autem vnde
esset: sed ministri sciebant, qui hauserant aquam)
vocat sponsum architriclinus,

10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vi-
num apponunt, & quum^{conuine}^h sitim expleue-
runt, tunc id quod deterius est, tu seruasti bonum vi-
num vsque adhuc.

11 Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana
oppido Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam:
& crediderunt in eum discipuli eius.

12 Postea descendit Capernaum, ipse & mater,
& fratres & discipuli eius: manseruntq; illic non
multos dies:

13 Nam propè erat pascha Iudæorum. Ascē-
dit igitur Iesus Hierosolymam.

14 Et inuenit in templo venditores bouum, &
ouium, & columbarum, & numularios sedentes:

15 Factoq; flagello è funiculis, omnes eiecit è
templo, & oues & boues: & argentariorum nu-
mulos effudit, mensasq; subuertit.

16 Et columbarum venditoribus dixit, Tollite
hinc ista: ne facite domum Patris mei, domum
mercatus.

17 Recordati sunt autem eius discipuli, scriptū
esse, ||¹ Zelus domus tuæ deuorauit me.

3 Christus sub
Lege factus pro
nobis, Legi
paschæ satis-
facit.

4 Christus re-
purgandæ Ec-
clesiæ destina-
tus, maximo
cum zelo inie
sacerdotale &
propheticum
suum munus.

d. i. Auales.
nimirum vasa a-
qua destinata, in
quibus lauabant
se Iudæi.

e Secundum
ritum purifica-
tionis.

f. Amphora sin-
gula capiebat cē-
tum libras duo-
decim uncias,
Ex his intelli-
gitur Christum
suppeditasse vi-
num ad libras
mille & octin-
gentas.

g Qui totum
conuiniuum cu-
rabat.

Psal 68. 10.

h Ad verbum,
inebriati fuerint.
Hebræi autē non
semper in vitio
ponitur inebria-
ri, sed aliquan-
do liberalem vini

sum, qui modum non excedat notat, ut Gen. 43. 34. i Id est, Cognati. Hebr.
Vide Matth. 21. 12. l Zelus hoc loco sumitur pro animi assu ex indignatione
concepta, quæ indignè sunt aduersus eos qui nobis sunt chari.

*Matt. 26. 61, &
27. 40, mar. 14.
58, & 15. 29.*

5 In eos qui ordinariæ vocationi, quæ ipsi turpissimè abutuntur, Deum sic alligant ut extraordinariâ, cuius virtuti (quam ipsi frustra extinctam volunt) Deus è cælo testimonium reddat, nō nisi externis & corporalibus miraculis obfignatam admittant.

6 Non satis tuta fides eorum qui miraculis nituntur. 7 Christus scrutator cordium, ac proinde verus Deus.

m Quo miraculo confirmas, ex quo possit intelligi virtus illa ac auctoritas calis, quæ tibi tribuat ius ita loquendi, & ita faciendi? n. 1. De corpore suo.

C A P. I I I.

1 Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christiana regenerationis instituit. 14 Serpens in deserto. 23 Iohanna baptizat, 27 & suos docet se non esse Christum.

C A P. I I I.

1 Nulli interdum doctores: sed ab vno Christo tum doctis tum indoctis petenda est sapientia.

ERat autem quidam ex Phariseis cui nomen erat Nicodemo, a ex primoribus Iudeorum:

2 Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse b magistrum: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, c nisi Deus sis cum eo.

a Honores seu magistratum gerens in populo Iudaico, Vide Luc 14. 1. b Scimus te missum diuinitus ad nos erudiendos. c Nisi in quo diuina elucet quædam præstantia. Quod si Nicodemus bene nouisset Christum, non modo dixisset Deum esse cum eo, sed in eo, ut Paulus 2. Cor. 19.

3 ² Respondit Iesus & dixit ei, Amen, amen, dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, non potest videre regnum Dei.

4 Dixit ei Nicodemus, ^f Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in uterum matris suæ secundò introire, ac gigni?

5 Respondit Iesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis fuerit ^g genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.

6 Quod genitū est ex ^h carne, caro est. & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuò.

8 Ventus ⁱ quò vult spirat: & sonum eius audis, sed nescis vnde veniat & quo vadat: ita est quisquis genitus est è Spiritu.

9 ³ Respondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es magister Israelis, & hæc non nosti?

11 Amen, amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: ^k sed testimonium nostrum non recepistis.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

Deus est in terris, & homo in cælis, id est, sic homo ut sit etiam Deus, ac proinde omnipotens: & sic Deus ut sit etiam homo, ac proinde eius potentia nobis pateat.

^d Id est, Introire, ut explicat infra 5. ^e In Ecclesiam, Differit enim Christus qui sit ut ius civitatis Dei nanciscamur. ^f .i. Quomodo ego qui sum senex, possum gigni denuò? sic enim respondet, ut ac si ad se unum, verba Christi pertinerent. ^g Vide infra 4. 11. ^h Id est, Carnalis, totus nimirum impurus, & ira Dei obnoxius: significat igitur caro, naturam hominis corruptam, cui opponitur Spiritus, .i. homo Spiritus sancti gratia Christo insitus, cuius natura perennis est ac immortalis, etiam si super sit lucta carnis. ⁱ Libero & vago impetu. ^k Verba tractata dubia & incerto authore profecta, & creditur vobis, at ego certa, & cognita doceo, nec mihi creditur.

2 Initium Christianismi positum est in eo, ut sciamus nos non tantum aliquatenus esse corruptos, sed penitus in peccato mortuos: ut necesse sit naturam nostram, quod ad qualitates attinet rursus & de integro creari: quod quidem nulla alia virtute effici potest, quam divina illa à qua fuimus initio conditi.

3 Arcanum nostræ regenerationis humano captui incomprehensibile, fide percipitur, sed non nisi in Christo: quoniam is &

Cap. 111.

*Infrā, 12, 32,
num. 11. 9.*

4 Christus
prædicat fore
ut ipse per E-
uāgelij prædi-
cationē, velut
salutiferum si-
gnum attolla-
tur, ad quod
totus mundus
accurrat: quod
olim serpentis
erecta figura
fuit in deser-
to adumbra-
tum.

1. Iohan. 4. 9.

*Infrā, 9. 39,
& 12. 47.*

Supra, 1. 9.

5 Patris amor
proci⁹ gratui-
tus, nostræ sa-
lutis est origo.
Christus autē,
is est in quo
iustitia & salus

nostra residet: fides verò instrumentum quo apprehenditur: vita æter-
na, id quod apprehendendum proponitur. 6 Christus non damnat,
sed eius contemptus. 7 Sola prauitas in causa est cur homines obla-
tam lucem repudient.

1 Solus Christus verè celestia docere potest, quia nullus ascendit, &c. m Id
est, Spiritus intelligentia luce pradiatus est, vel unquam fuit, nisi Filius ille qui
sese ad nos demisit. n Quòd è calo descendisse dicitur, ad naturam Diuinam
referri debet quæ carnē assumpsi: deinde ad ipsū conceptionis modum: nam origo
Iesu Christi in terris celestis est, non terrena, ut qui conceptus sit ex Spiritu sancto.
o De toto Christo dicitur, quod alteri natura (Diuina nimirum) est proprium, ut
intelligamus unicam esse personā, in quam dua sint unitæ natura, hanc loquēdi for-
mā vocarunt communicationem idionatam. p Non idem est credere in aliquid,
& credere de aliquo. Illud enim ad diuinitatē, hoc ad quamcunq; rē pertinet, Ne-
tiam. in Oratōe de Spiritu. q Ut sit causa condemnationis, reuera enim præ-
cata causa sunt mortis, alioqui Christus iudicabit viuos & mortuos. r Non vna
Iudæorum gens, sed quicunq; crediderit in eum. s Id est, Condemnationis cau-
sa, quæ quidam in hominibus habet, nisi Dei beneficio ab eo liberentur.

EVANGELIUM

13 1 Nullus enim^m ascendit in cælum nisi qui
descendit è cælo, nempèⁿ Filius hominis, o qui est
in cælo.

14 || 4 Prout autem Moses extulit serpentem in
deserto, ita extolli oportet Filium hominis:

15 Ut quisquis credit in eum, nō pereat, sed ha-
beat vitam æternam.

16 || 5 Ita enim Deus dilexit mūdum, ut Filium
suum vnigenitum dederit, ut quisquis credit p in
eum non pereat, sed habeat vitam æternam,

17 || 6 Non enim misit Deus Filium suum in
mundum ut q condemner mundum, sed ut seruetur
mundus per eum.

18 Qui credit in eum, non condemnatur: qui
verò non credit, iam condemnatus est. quia non
credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

19 7 Hæc est autem f^r condemnatio, || quod
Lux venit in mundum, sed dilexerunt homines
potius tenebras quàm Lucem, quia sunt eorum
mala opera.

20 Quisquis enim peruersè agit, odit lucem:
nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius.

21 Qui verò ^t sincerè agit, venit ad lucem, & manifesta fiant facta ipsius, quòd ^u secundum Deum facta sint.

22 Postea venit Iesus, & discipuli eius in Iudææ territorium: & illuc degebat cum eis, & || baptizabat.

23 Baptizabat autem etiam Iohannes in Ænon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illuc: & veniebant ac baptizabantur.

24 Nondum enim coniectus fuerat Iohannes in carcerem.

25 ⁸ Orta est igitur quæstio quibusdam ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Veneruntque ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem, cui tu || testimonium dedisti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum.

27 Respondit Iohannes & dixit, * Homo non potest recipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo.

28 Vos ipsi mihi testes estis me dixisse, || Non sum ego Christus, sed missus sum qui apparerem coram eo.

29 Qui habet sponsam sponfus est: amicus autem sponsi qui stat & audit eum, y gaudio gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum impletum est,

30 Illum oportet crescere, me verò minui.

31 Qui supernè venit, supra omnes est: qui è ^a terra est, terrenus est, & ^a terrena loquitur: qui è cælo venit, supra omnes est,

32 Et quod ^b vidit & audiuit, hoc testatur: sed testimonium eius ^c nemo recipit.

cum capit voluptatem. z. Nihil aliud est quàm homo terrena scilicet facit opus suum. a Corruptionem, ignorantiam, tarditatem, &c. sentit. b Quid plerique perfecti cognisum habet. c Per pauci.

t Ad ver qui facit veritatem. i. qui vitam ducit verè bonam, & omnium fraudis expertem.

Infr. 4.7.

u. i. Cum Deo, Deo scilicet veluti præsente.

Suprà 1.17, 34.

8 Satan discipulos Iohannis stulta præceptoris æmulatione incēdit, ut Evangelij cursum impediat: Iohānes verò sui officij memor, non modò frangit eius conatus, sed etiā occasionem inde arripit reddendi Christo testimonij: in quo vno testatur vitam æternā à Patre cælesti proponi.

Suprà 1.30.

x Quid conamini mea cōditioni adicere: hac est fors omnium hominum, ut ex se ne tantillum quiddam possint consequi.

y Heb i miris-

scilicet facit opus suum.

a Corruptionem, ignorantiam, tarditatem, &c. sentit.

b Quid plerique perfecti cognisum habet.

c Per pauci.

Rom. 3. 4.
d. Ad ver. non
dat ad mensurā.
Mat. 11. 37.
Haba. 2. 4.
1. ioh. 5. 10.
e i. Arbitrio &
potestati eius per
missit.
f Heb. i. non
fructur.

33 Qui recipit eius testimonium, is obsignavit
 || quòd Deus verax sit.

34 Nam is quē misit Deus verba Dei loquitur,
 non enim huic^d admetitur Deus spiritum.

35 Pater diligit Filium, || & omnia^e dedit in
 manum eius.

36 || Qui credit in Filium, habet vitā æternam:
 qui verò non credit Filio,^f non videbit vitam, sed
 ira Dei manet super eum.

CAP. II. II.

6 Iesus fatigatus petit potum à muliere Samaritana. 27 Ve-
ram adorationem docet. 28 Fatetur se esse Mesiam. 32
Cibus ipsius. 39 Samaritani credunt in eum. 46 Regi
filium sanat.

CAP. III. I.

Supr. 2. 22.

1 Seruandus
 hic modus in
 faciendo offi-
 cio, vt neque
 metu terrea-
 mur quin per-
 gamus, neque
 in accersendis
 periculis simus
 præcipientes.

Gen. 33. 19. & 48
22. Ios. 2. 4. 32.

2 Christus re-
 lictis Phariseis
 factuosus, cum
 muliercula pec-
 catrice & qui
 dem extranea
 thesauros æ-
 ternæ vitæ
 communicat,
 refellens cras-
 sos Samarita-
 norum erro-

1 **V**Tⁱ ergo cognouit Dominus Phariseos
 audisse ipsum plures discipulos facere || &
 baptizare quàm Iohannem :

2 (Quaquam Iesus ipse non baptizabat, sed
 discipuli eius)

3 Reliquit Iudæam, & abiit rursum in Gali-
 læam.

4 Oportebat autem eum transire per Sama-
 riam.

5 ^a Venit ergo in urbem Samarię quæ dici-
 tur Sichar, iuxta prædium quòd dedit || Iacob Io-
 sepho filio suo.

6 Erat autem ibi fons Iacob: Iesus ergo fati-
 gatus ex itinere, ^a ita sedit ad fontem. ^b hora enim
 erat quasi sexta.

7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam:
 dicit ei Iesus, Da mihi potum.

8 Nam discipuli eius abierant in urbem vt ci-
 bos emerent.

res, & verū Dei cultum Iudæis traditum defendens, ita tamē vt vtros-
 que ad se vnum reuocet: in quem videlicet patres omnes ipsæq; adeò
 Legales omnes ceremoniæ respexerint.

^a Ita vt lassus erat, vel idcirco quia lassus erat. ^b Instabat Meridies.

9 Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim vtuntur Iudæi Samaritanis.

10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

11 Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Nū tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum, ex quo ipse bibit, & filij eius, & eius pecora?

13 Respondit Iesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

14 Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam, vt non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.

16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17 Respondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

18 Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir. hoc verè dixisti,

19 Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.

20 3 Patres nostri in hoc monte adorauerunt:

in quo Sanaballeta Cuthæus templum extruxit permissu Alexandri Macedonæ, post victoriam Iſticam: ibique summum Pontificem constituit Manaſſem regnum suum, Ioseph. libr. 11.

3 Duabus ferè columnis, sed admodum infirmis, nititur omnis superstitio forū religio. Patrum videlicet detortis exēplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturā. Non est vsus necessitudinis Iudæi cum Samaritanis.

d Articulus indicat Christū loqui de eximio aliquo dono, nimirū de seipso, quæ Pater huic mulierculæ offerebat. e Hac aqua perennis, i. immensa illa Dei Charitas, viua dicitur, ad differentiam aquæ, quæ ex puteo hauriretur. Sunt autem hæ Metaphoræ Hebrææ familiares, Iere. 2. 13. Ioel. 3. 18. Zach. 13. 11. f Huius montis nomen est Gari-

Dent. 12. 6.

& vos dicitis || Hierosolymis esse locum illum ubi oporteat adorare.

*4. Reg. 17. 29.**1. Cor. 1. 17.*

g Spiritus, oppositur mandato, quod carnale dicitur, Heb. 7. 16. in sese videlicet cōsiderato: sic vitati nō opponit mendacium, sed Legē externas ceremonias, quæ duntaxat adumbrabant quod re ipsa præstat Christus.

h Nomine spiritus intelligit naturam divinam, non tertiam hypostasin.

4 Curare quidē corpus fas est, sed ita ut oblatam amplificādi regni Dei occasione ultro & auidē quibusvis huius vitę vsibus etiam aliqui necessarijs, præferamus.
5 Matura spiritali fruge, nusquam tardandum, nisi à filijs huius seculi redargui velimus.

*Mat 9. 37.**Luc. 10. 2.*

21 Dicit ei Iesus, Mulier crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

22 || Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.

23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem & Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

24 || Deus est ^h Spiritus: & qui adorant eum, oportet ut Spiritu ac veritate adorent.

25 Dicit ei mulier, Scio Messiam venturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26 Dicit ei Iesus, Ego is sum qui loquor tibi.

27 Interea autem venerunt eius discipuli, & mirati sunt quod cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

28 Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in urbem, dixitque eius loci hominibus,

29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quicunque feci: num iste est Christus?

30 Exierunt ergo ex urbe, & venerunt ad eum.

31 ⁴ Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comedere.

32 Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.

33 Dicebant ergo discipuli alij ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?

34 Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

35 ⁵ Nonne vos dicitis, Adhuc quadrimestre spatium superest, & messis aderit? || Ecce, dico vobis, attol-

attollite oculos vestros, & spectate regiones : nam
albæ iam sunt ad messem.

36 ⁶ Porro qui metit, mercedem accipit, & co-
git fructum in vitam æternam : vt & qui seminat,
simul gaudeat, & qui metit.

37 Nam in hoc ⁱ dictum illud verum est, Alius
est qui seminat, & alius qui metit.

38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos
non laborastis : alij laborauerunt, & vos in labores
eorum introistis.

39 ⁷ Ex vrbe autem illa multi Samaritano-
rum crediderunt in eum, propter sermonem mu-
lieris, testantis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fe-
cerat,

40 Quum ergo venissent ad eum Samaritani,
rogarunt eum vt apud ipsos maneret : & mansit
ibi duos dies.

41 Ac multo plures crediderunt propter sermo-
nem ipsius.

42 Et mulieri dicebant, Non amplius propter
tuos sermones credimus : ipsi enim audiuius, &
scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi,
Christum.

43 ⁸ Duobus autem post diebus exijt inde, &
abiit in ^k Galilæam.

44 Ipse enim Iesus testatus fuerat, || Prophetam
in sua patria honorem non habere.

45 Quum ergo venisset in Galilæam, excepe-
runt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fe-
cerat Hierosolymis die festo : nam & ipsi venerant
ad diem festum.

46 ⁹ Venit igitur Iesus rursum || Cana oppidum
Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinū. Erat autē in Ca-

⁶ Prophetarū
doctrina instar
sationis fuit :

Euangelij ve-
rò, instar mes-
sis, & optimè
inter vtrang;
& vtriusque
ministros con-
uenit.

⁷ Amplectun-
tur Samarita-
ni cupidissimè
quod Iudæi
pertinacissimè
repudiarant.

⁸ Contem-
ptores quidē
Christi seipfos
priuant eius
beneficio, sed
nihilominus
sibi præparat
domicilium
Christus.

Matt. 13. 58,
marc. 6. 4,
luc. 4. 2.

⁹ Christus e-
tiam corpore
absens, verbo
suo nihilomi-
nus efficaciter
agit in credē-
tibus.

ⁱ Prouerbiū
illud.

Supra, 2. 1. 12.

^k In oppida &

vicijs Galilææ, quod in patria Nazaretide non vellet consistere, ob contemptum
sui, & vbi, vt referunt alij Euangelistæ, impediretur efficacia beneficiorum ipsius,
mirabili consummatio.

Cap. v.

E V A N G E L I V M

1 Quidā ex Herodu aulicū, nam etsi Herodes rex non esset, sed tetrarcha: tamen si nominis ambitio- nem excipias, rex erat, saltē à vulgo rex diceba- tur, mat. 6. 14.

pernaum regius ¹ quidam, cuius filius ægrotabat.

47 Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filiū: erat enim moribundus,

48 Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

49 Dixit ei regius ille, Domine, descende priusquam moriatur filius meus.

50 Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Cre- didit homo sermoni quem dixerat ei Iesus: & pro- fectus est.

51 Iam autē eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerunt dicentes, Filius tuus viuit.

52 Percontatus est ergo ab eis horam qua me- lius habuerat: & dixerunt ei, Heri circiter horam septimam dimisit eum febris.

53 Agnouit ergo pater id factum esse illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & cre- didit ipse ac domus eius tota.

54 Hoc secundum signum rursus edidit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

C A P. V.

2 Christus ad Piscinam decumbentem, 5 Sanat in Sabbatho, 10 Phariseos precipiti iudicio factum suum calumniantes, 17 Authoritate patris sui conuincit. 19, 20 Diuinam suam virtutem multis argumentis, 45 Moysi etiam te- stimonio comprobat.

C A P. V.

Leuit. 2. 2, deut. 10. 1.

¹ Nullum est tam inuetera- tum malū, cui nō mederi pos- sit Christus.

^a Ex qua pota- re, & in qua mer- sari solent pe-

cudes, quarum magnum numerum Hierosolymis esse oportuit. effusionu, quod in eum locum magna aqua copia effunderetur.

¹ Post hæc erat || dies festus Iudæorum, & a- scendit Iesus Hierosolymam.

² Est autem Hierosolymis ad forum pecua- rium, ^a piscina quæ nominatur Hebraicē ^b Bethel- da, quinq; porticus habens.

³ In his iacebat multitudo magna ægrotorū, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium a- quæ motum.

^b Id est, domus

4 Angelus

4 Angelus enim descendebat certo momēto in piscinam, & turbabat aquam: itaq; qui primus descendisset post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunq; detineretur morbo.

5 Erat autem quidam illic tricesimū octauum annum agens in morbo.

6 Hunc quum vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset eum iam multum temporis egisse in morbo, dicit ei, Cupis sanus fieri?

7 Respondit ei ægrotus ille, Domine, nullum habeo, qui quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim dum ego venio, alius ante me descendit.

8 Dixit ei Iesus, Surge, tolle grabbatū tuum, & ambula.

9 Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabbatum suum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

10 2 Iudæi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est, || non licet tibi tollere grabbatum.

11 Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabbatum tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?

13 Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Iesus enim euaserat ex turba quæ erat in illo loco.

14 Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat.

15 Abiit ille, & nuntiavit Iudæis Iesum esse qui sanum eum fecerat.

16 Ac propterea persequēbātur Iudæi Iesum, & studebāt eū trucidare quod ista fecisset Sabbatho.

17 3 Iesus autem respōdit eis, Pater meus vsq; adhuc operatur, & ego operor.

2 Vera religio nulli⁹ rei prætextu crudeli⁹ oppugnatur, quam ipsius religionis.

Ierem. 17. 8. c Similitudine ducta ab ijs qui ex aquis emergunt, sic enim fere declinant, qui clam e turbæ elabuntur.

3 Diuinum opus nunquam fuit, Sabbathi violatio. Christi autem opera, Patris sunt opera, tū quòd sint vn⁹ Deus, tum etiā quia nō nisi in Filio operatur Pater.

Infr. 4. 7. 19.

4 Pater neminem facit æternæ vitæ participem nisi in Christo, in quo etiam vno ritè colitur.
5 Non colitur Pater nisi sermone Filij per fidem apprehenso, quæ vna via est ad vitam æternam ducens.

6 Omnes sumus peccato mortui, nec alia ratione viuificari possumus quam Christi sermone per fidem apprehenso.

d Id est, sibi propriū ac peculiarem, quod ex eo colligunt, quia operandi verbum quod Deo propriū est, sibi vendicat, atque ideo parem se facit Deo.

e Sine Patris non modò auctoritate, sed etiam vi ac potentia effeclrice. *f* Hæc referenda sunt ad personam Christi, quæ duabus naturis constat, non autè simpliciter ad diuinam naturam: dicit ergo se à Patre impelli & regi in omnibus rebus, nihilominus cum dicit sese pariter operari cum Patre, diuinam naturam asserit. *g* Simili ratione, vna & coniunctim. Non enim res à Patre factas, alijs rebus à se factis exprimit Filius, sed quia in agendo par & coniuncta sit Patri ac Filij dignitas & virtus. *h* Hæc negatio non simpliciter negat Deum gubernare mundum, sed ex Iudeorum hypothesi, qui Filium à Patre separabant, cum potius non sit intelligendus Pater gubernare mundum aliter, quam in persona Filij in carne manifestati. sic infr. 30. dicit se non venisse, vt faceret voluntatem suam, suam doctrinam, suam non esse, infr. 7. 16. Cum & eius parentes non peccassent. q. 30.

i Iudicare per synecdochè pro omni administratione. *k* Antithesi sententiā auget, vititur autè Hebræorum more, præterito, vt in re certissima.

18 || Propterea ergo magis studebāt eum Iudæi trucidare, quia non solum soluiisset Sabbathum, sed & Patrem^d suum dixisset Deum, parem se faciens Deo.

19 Respōdit ergo Iesus & dixit eis, Amē, amen dico vobis, nō potest Filius^e à semetiplo operari, *id est*,^f nisi viderit Patrem operantem. quæcunque enim ille facit, hæc etiam Filius^g, pariter facit.

20 Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & opera istis maiora demonstrabit ei, vt vos miremini.

21 4 Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

22 ^h Neque enim Paterⁱ iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio:

23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.

23 5 Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non veniet,^k sed transiuit à morte in vitam.

25 6 Amen, amen dico vobis, veniet tempus, & nunc est, quum mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint viuunt.

26 Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso.

27 Et¹ auctoritatem dedit ei iudicium etiam exercendi, ^m quatenus Filius hominis est.

28 ⁷ Ne hoc miramini: nam veniet hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocē eius.

29 ⁸ Et⁹ prodibunt qui bona fecerunt, in^o resurrectionem vite: qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis.

30 ⁹ P Non possum ego à meipso facere quicquam, ^q prout audio iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me, *id est*, Patris.

31 ¹¹ Si ego testor de meipso, testimoniū meum non est ^r idoneum.

32 ¹² Alius est qui testatur de me, & scio verum esse testimonium quod testatur de me.

33 ¹³ Vos misistis ad Iohannem, & *is* testimonium dedit veritati.

34 Ego autem ab homine testimonium non capto: sed hæc dico ut vos seruemini.

35 Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autē voluistis ^f ad tempus exultare in eius luce.

36 At ego testimonium habeo maius *testimonio* Iohannis: opera enim quæ dedit mihi Pater ut ea perficerem, ipsa *inquam* opera quæ ego facio, testatur de me, quòd Pater misit me.

37 ¹⁴ Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquam audistis, ¹⁵ neque speciem eius vidistis.

7 Omnes tandem ad tribunal Christi fissentur iudicandi.

Mat. 25. 47.

8 Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate.

9 Christus omnium quæ fecit, Patrē auctorem & approbatorem habet.

Infra, 8. 14.

Mat. 3. 17.

Supra, 1. 37.

10 Christus & Iohānis voce, & infinitis miraculis, & omnium Prophetarū testimonijs, vnicus seruator declaratus est. Mūdus tamen interea alioqui pseudopphetis adductus, & videri volēs religiosus, nihil istorum videt.

Mat. 3. 17.

Et 12. 5.

Deut. 4. 13.

¹ *i* Summum ius gubernandi & administrandi omnia, adeo ut vita & neci potestatem habeat. ^m *Id est*, non tantum quatenus Deus est, indicabit mundum, fidetiam quatenus est homo, hoc accepit à Patre ut sit iudex mundi. ⁿ *Sub. è monumentis.* ^o *In eam resurrectionem quam perennis vita consequatur, cui opponitur resurrectio condemnationis, id est, damnatoria.* ^p *Vide supra. 21.*

^q *Ut Deus nri suggerit intra me habitans.* ^r *Fidèle, id est, dignum cui fides adhibeatur. Vide infra. 8. r 4.* ^f *Temporis momento.*

38 Et sermonem eius nō habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos nō creditis.

39 Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.

40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

41 Gloriam ab hominibus non capio:

42 Sed noui vos^u charitatem Dei non habere in vobis.

43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.

44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alij ab alijs capetis, & || gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quærat?

45^x Ne putate me accusaturū vos apud Patrē: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.

46 Si enim crederetis Moysi, crederetis mihi:

|| de me enim ille scripsit.

47 Quod si illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

*u Charitatem
erga Deum.
x Hac negatio nō
remouet quod
dicitur, sed cor-
rigit: quasi dicat
Christus, Iudæos
nullum habituros
acriorem accusa-
torem Moysi.
Infra 12.43.*

*Gen. 3.15 & 22.
28. & 49.10.
deut. 18.15.*

C A P. VI.

5 Quinque panibus & duobus pisciculis cibantur. 5000. 15 St-
cedens Christus, 17 Discipulos navigantes, 19 Aquā
inambulans assequitur. 26 De vero, 27 & non peri-
turo, 35 Pane vita differit. 41 52 Murmurant Iu-
dæi, 60 & discipuli plerique, 66 recedunt ab eo. 69
Apostoli, Dei Filium esse fatentur.

C A P. VI.

1 Esuriūt qui-
dem interdum
qui Christum
sequuntur, sed
suo subsidio
nunquam de-
stituuntur.

*Leuit. 23.7.
deut 16.1.*

Post hæc abiit Iesus^a trans mare Galilææ,
quod est Tiberiadis.

2 Et sequebatur eum turba multa, quia vide-
bant eius signa quæ ebat in ægrotis.

3 Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedit
cum discipulis suis.

4 Propè autē erat pascha, || festum Iudæorum

*a Non quod traiecerit Tiberiadis lacum, sed quia propter amplos sinus navigatio
erat compendium itineris: idcirco dicitur abiisse trans mare, cum ex uno anfractu, in
aliū traiceret.*

5 || Quum

¶ Quam ergo sustulisset oculos Iesus, & cō-
 spexisset multam turbam ad se venire, dicit Philip-
 po, Vnde ememus panes, vt isti vescantur?

Mat. 14. 16.

mar. 6. 38.

luc. 9. 13.

6 (Hoc autem dicebat, tentans eum: ipse enim sciebat quid esset factururus.)

7 Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.

8 Dicit ei vnus ex discipulis eius, nempe Andreas frater Simonis Petri.

9 Est hic puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

10 Dixit autem Iesus, Facite vt isti discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quinquies mille,

11 Accepit autē panes illos Iesus, & actis gratijs distribuit discipulis, discipuli verò accumbentibus: similiter etiam ex pisciculis illis quantum volebat.

12 Vt autem expleti sunt, dixit Iesus discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmenta, nequid pereat.

13 Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim trophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerant ijs qui comederant.

14 Illi ergo quum vidissent signum quod Iesus ediderat, dicebant, Hic est verè Propheta ille qui venturus erat in mundum.

15 Iesus ergo quum nosset futurum vt venirent, & ipsum correptum facerent regem, secessit rursus in montem solus.

16 ¶ Vt autem serum dies factum est, descenderunt discipuli eius ad mare;

17 Et ingressi nauigium, ibant trans mare^b verum Capernaum iam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

2 Culeu pta.

post ero non

modo non de-

lectatur, sed e-

tiā summopre-

re offenditur

Christus.

3 Perichitamus

quidem; sed

Christo in tem-

pore per me-

dias tempesta-

tes ad nos ac-

cedente; in-

portum perdu-

cimur.

Mat. 14. 25.

mar. 6. 47.

b Mar. 6. 45.

iubentur prauis

Bethsaida, prosi-

cipientibus enim

Capernaū occur-

rebat in via

Bethsaida.

4 Nihil quidē
deest regnum
Dei quærenti-
bus: nō est ta-
men Euange-
lium, ventris
sed animi pa-
bulum.

5 Frustrā sata-
gūt homines,
quum student
placere Deo
absque fide.

e Cum antea
fuisent perterri-
ti, agnita eius vo-
ce, & mutati a-
nimis, eum quem
fugebant, cupide
accipiunt in nau-
im.

d Operam ve-
stram & studiū
vestrū impedit.
Supra. 3. 32.
mat. 3. 17.

e 17. 3.

1 Ioh. 3. 33.

e Id est, quem
indita virtute
sua, quasi impres-
so sigillo, tum a
ceteris homini-
bus distinxit, ut
in eo tanquā an-
titypo Deus Pa-
ter appareat: tum
etiā (quod Chri-
sto proprium est)
huic muneri in-
auguravit, Deo
homines reconci-

liandi in vitam æternam. *f* Quia Deo placeant: putant enim vitam æternam ad
implendā legi conditione pendere, ideo eos ad fidē reuocat Christus. *g* Id est, hoc
demum opus est quod Deus flagitat, ut mihi credatis: reuocat itaq; illos ad fidem.

18 Et mare, vento magno flante, insurgebat.

19 Quum ergo prouecti fuissent quasi stadia vi-
ginti quinque aut triginta, conspiciunt Iesum am-
bulantem super mare, & appropinquantem nauti: &
timuerunt.

20 Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.

21 Cupide ergo receperunt eum in nauigium:
& statim nauigium peruenit ad regionem in quam
ibant.

22 Postero die turba quæ stabat trans mare, vt
vidit illic non esse aliud nauigiolum, nisi vnum il-
lud in quod ingressi fuerant discipuli eius, & Iesum
non introisse cum discipulis suis in nauigium, sed
solos eius discipulos abiisse:

23 Alia verò nauigiola Tiberiade venisse pro-
pe locum vbi comederant panem, posteaquam
gratias egisset Dominus:

24 Quū ergo vidisset turba Iesum illic non esse,
neque discipulos eius, ingressi sunt & ipsi in nau-
gia, & venerunt Capernaum, quærentes Iesum.

25 Et eo inuento trans mare, dixerunt ei, Rab-
bi, quando huc peruenisti?

26 Respondit eis Iesus, & dixit, Amen, amen
dico vobis, queritis me, non quia vidistis signa, sed
quia comedistis panes illos, & saturati estis.

27 Operemini non cibo qui perit, sed cibo il-
li qui permanet in vitam æternam, quem Filius ho-
minis dabit vobis: || hunc enim Pater *e* signauit, id
est Deus.

28 Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt
operemur *f* opera Dei?

29 Respondit Iesus & dixit eis, || Hoc illud est
& opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

30 ⁶ Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum edis, ut videamus & credamus tibi? quid operaris?

31 Patres nostri comederunt manna in deserto: sicut scriptum est, || Panem caelestem dedit eis ut vescerentur.

32 ⁷ Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, non dedit vobis Moses panem istum ^h caeleste: sed Pater meus dat vobis panem illū verē caelestē.

33 Panis enim ille Dei, is est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.

34 Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum.

35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis ille vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriat: || & qui credit in me, non sitiet vnquam.

36 Sed dixi vobis, Etiā vidistis me, nec creditis.

37 ⁸ Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eijciam foras.

38 Quia descendi ē cælo ut faciam ^k non voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me: ut ^l est Patris, ut quicquid mihi dederit, non perdam cælo, sed suscitem illud in ultimo illo die.

40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me: ut omnis qui ^l videt Filium, & credit in eū, habeat vitam æternam: ego verō suscitabo eum ultimo illo die.

41 ⁹ Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixit:

ut proinde initium salutis est à Deo, naturam nostram immutante, ut ab ipso afflati, in Christo erudiri & seruari sustineamus.

⁶ Negat Manna fuisse verum panem caelestem, se autem dicit verum panem, qui in vitam veram & æternā pascit. Quod autem Paulus, 1. Cor. 10. vocat Manna spirituale, non aduersatur huic loco, ille enim rem significatam cum significanti. In tota autem hac disputatione agit cum Iudæis Christus ex eorum scriptis, illi autem, nullam aliam habuerunt Manna rationem, nisi quod ventrem pasceret.

⁷ Qui vitam habeam & illam præbeam. ^k Vide, supra, s. 127. Videre & credere coniunguntur, alia enim species visionis est vniuersali, quæ diaboli vident: hic autem agit de speciali qua electorum est.

6 Christi vis spiritualis fordet terrenorum miraculorum studiosis.

Exod. 16. 14,

num. 11. 7,

psal. 77. 24,

sapient. 16. 20.

7 Christus, verus & vnus æternæ vitæ auctor ac dator, manne symbolo patribus significatus.

Eccle. 24. 19.

8 Ex gratuita Patris in Christo electione manat fidei donum, quam necessarii cōsequitur vita æterna. Est itaq; fides in Christum, certum electionis ac proinde futuræ nostræ glorificationis testimonium.

9 Caro non potest spiritu alia percipere,

Matt. 13. 35.

10 Verus sacramentorum usus est, ab ijs ad rem ipsam, id est ad Christum asurgere: cuius vnus participatione æternam vitam consequimur.

Esa 54. 13.

ierem. 32. 33.

Mat. 11. 27.

11 Christus à Deo Patre hoc ipsum nobis est ad vitam æternam consequendam ac retinendam, quod panis & caro atque adeò cibis & potus ad caducæ huius vitæ usum.

Exod. 46. 15.

12 Caro inter carnalem maleducationem, cuius instrumentum sunt dentes, & spiritumalem esum qui in fide consistit, distinguere non potest, ac proinde damnat quod non intelligit. Sed

nihilominus inculcanda est veritas.

m In libro Prophetarum, in tria enim capita diuidebant vetus testamentum, Legem, Prophetas, & Hagiographa. *n* Filij videlicet Ecclesia, ut explicatur apud *Esa. 54. 13.* id est, ordinati ad vitam, *Act. 13. 48.* est itaque cognitio veritatis calistii, donum & opus diuinum, non virium humanarum. *o* Si solus Filius vidit Patrem, solus illa est qui docere verè possit. *p* Cum hac diceret, seipsum commonestrabat. *q* Qui vitam dat mundo, *sup. 34.* *r* Id est, si quis reuera fuerit Christi (qui cibus est noster) participans.

rat, Ego sum panis ille qui è cælo descendit.

42 Et dicebant, || Nónne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cælo descendi?

43 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum ultimo illo die.

45 Est scriptum inⁿ Prophetis, || Et erunt omnesⁿ docti à Deo. Quisquis audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

46 Non quòd Patrem viderit quisquam, ||^o nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.

47 Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48° Ego sum panis ille vitæ.

49 Patres vestri comederunt || manna in deserto, & mortui sunt.

50^p Hic est panis ille qui è cælo descendit, vt qui eo vescitur, non moriatur.

51¹¹ Ego sum panis^q viuificus qui è cælo descendit: si quis^r ederit ex hoc pane, viuet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.

52¹² Pugnabāt ergo Iudæi alij aduersus alios, dicētes, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare qua vescamur?

53 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis vitam in vobis.

54 ¶ Qui edit carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in ultimo illo die.

55 Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

56 Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Sicut misit me vivens ille Pater, & ego vivo per Patrem: ita etiam qui ederit me, vivet ipse quoque per me.

58 Hic est panis ille qui de cælo descendit: non prout comederunt Patres vestri manna, & mortui sunt. qui ederit hunc panem, vivet in æternum.

59 Hec dixit in synagoga, quum doceret in Capernaum.

60 Multi ergo ex discipulis eius his auditis dixerunt, Durus est hic sermo: quis potest eum audire?

61 Sciens autem Iesus apud se discipulos suos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

62 Quid si igitur conspiceretis Filium hominis ascendentem eò ¶ ubi erat prius?

63 Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quicquam: verba quæ ego loquor vobis, spiritus sunt, & vita sunt.

64 Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. nov erat enim à principio Iesus quoniam essent qui non credebant, & quis eum proditurus esset.

65 Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

s. Prasente Christo prasens est visus, ubi abest Christus, mox prasens est.

1. Cor. 11. 27. Quatenus Christus si homo est, vim illam vivificantem quam suis imperat habet à Patre: adicit autem articulum ut è reliquorum patrum numero eximatur ille Pater.

13 Christi cum membris suis unionem, assequi non potest humana ratio: adoret igitur quod est ipsa excellentius.

Supra, 3. 33.

14 Ideò vivifica est nobis caro Christi, quia idem qui homo est, Deus est, quod mysterium sola fide (quæ Dei donum est electis peculiare) comprehenditur.

¶ Christus significat, quantum homo esset, se tamen vivificantem

¶ Spiritus, id est, vis illa manans à divinitate, facit ut caro Christi, quæ alioqui nihil aliud esset quam caro, & in se vivat, & nobis sit vivifica.

carne habere non ex ipsa carnis natura per se considerata, sed quia caro illa per Patrem vivebat, id est, vim illam vivificantem à Patre habebat. & Spiritus, id est, vis illa manans à divinitate, facit ut caro Christi, quæ alioqui nihil aliud esset quam caro, & in se vivat, & nobis sit vivifica.

Cap. VII.

15 Fa est hominū malitia, vt ex ipsa salutis doctrina (ni si liqui singulari Dei beneficio credant) occasionē exitij sui arripiāt. *Matt. 16. 16.*

16 Parous est numerus Christum proficientiū, & in ijs rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeo omnium hominū deterrimi.

CAP. VII.

Leuit. 23. 34.

1 Dei gratia non est hæreditaria, sed aduentitium donū. Hinc fit vt sæpe filijs Dei exhibeāt propinqui quàm extranei.

a Festus dies à figendis tabernaculis dictus, quia septem totos dies sub tabernaculo agerent.

b Cognati, Heb. 2 Stultis suum votis minime obsequendum.

EVANGELIUM

66 15 Ex eo multi discipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cum eo versabantur.

67 Dixit ergo Iesus duodecim illis, Nam & vos vultis abire?

68 Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes:

69 Et nos credidimus & cognouimus te esse Christum illum Filium Dei viuentis.

70 16 Respondit eis Iesus, || Nōne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolus?

71 Loquebatur autē de Iuda Simonis filio Iscariota. futuri enim erat vt hic proderet eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

CAP. VII.

2 Christus affines ad festū Tabernaculorū profectos, 10 clam sequitur. 14 Docet in templo. 22 Varia de illo sunt vniuersi indicia. 32 Sacerdotes iubent eum comprehendere. 41 Disidium in turba propter eum, 47 & inter Tharisæos & pharisæos ad capiendum eum missos. 50 & Nicodemum.

1 Versabatur autem Iesus post hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa versari, quia studebant eum Iudæi trucidare.

2 Propè autem erat festum Iudæorum || 2 scilicet Nopegia.

3 Dixerunt igitur ad eum fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæam, vt discipuli tui conspiciant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto facit aliquid, & querit ipse celebris esse: si hæc facis, patefacito te ipsum mundo.

5 Nam ne ^b fratres quidem eius credebant in eum.

6 2 Dicit ergo eis Iesus, Tempus meū nōdum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

7 Non potest mundus vos odisse: me autem odit, quoniā ego testor de eo, opera eius mala esse.

8 Vos

8 Vos ascendite ad festum hoc: ego nondum ascendo ad hoc festum, ¶ quia tempus meum nondum impletum est.

9 Hæc autem quum eis dixisset, mansit in Galilæa.

10 ³ Vt ascenderunt autem fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non manifestè, sed velut in occulto.

11 Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

12 Et murmur multum erat in turba de eo, alij quidè dicebant, Vir bonus est: alij autem dicebant, Non: sed turbam seducit.

13 Nullus tamen ^c palàm loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

14 ⁴ Festo autem ^d iam medio ascendit Iesus in templum, ac docebat.

15 Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iste literas novit, quum non didicerit?

16 ⁵ Respondit eis Iesus, & dixit, ^c Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

17 Siquis voluerit eius voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

18 ⁶ Qui à semetipso loquitur, gloriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit ipsum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

19 ¶ ⁷ Nónne Moses dedit vobis Legem, &

Infra. 8. 20.

³ Exemplum horrendæ confusionis in ipso Ecclesiæ sinu. Pastores metu & terrore oppressum populum tenet: populus non apparentem Christum quærit, sese off. retem negligit, nõ defunt etiã qui cognitum temerè condemnent: pauci tantum clanculum rectè sentiunt.

⁴ Christus bonitate certat cum mundi perfidia: plerique interea ex eo ipso arripiunt offendiculi occasionem, quo oportuerat eos ad Christum amplectendū incitari.

Exod. 24. 3.

⁵ Ideò pauci sunt quibus

⁶ Vera salutis doctrina à commentitia eo distinguitur, quòd illa gloriam Dei illustrat, ista homines efferendo, Dei gloriam obscurat.

⁷ Nulli securius clamant se Legis Dei assertores esse, quam qui illam impudentissimè violant.

^e Val libere, Iudæorum enim principes nihil magis optarunt, quam sepeliri eius famam. ^d Circiter quartum diem. ^e Vide sup. 5. 22. loquitur autem ex Iudæorum hypothese, quasi dicat, Mea doctrina, non est mea, id est eius, quem vos hominem unum ex multis putatis esse, atque adeò contemnitis, sed eius à quo missus sum.

Supr. 5. 18.

8 Sabbathum (quod hic nobis pro omniū ceremoniarū regula proponitur) non impediendis, sed potius exercendis Dei operibus destinatum est: inter quæ charitas proximi præcipuum locum obtinet.

Leuit. 12. 3.

Gen. 17. 10.

Dent. 1. 18.

9 Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeuntes personæ, nos transuersos abripiant.
10 Multi mirantur irritos fieri hostium Dei conatus, nec tamen inrerẽ diuinam virtutem agnoscunt.
11 Homines ad struenda sibi obstacula

ingeniosi.

12 Non licet malis quod lubet, sed id demum quod Deus decreuit.
f. i. Si Lex circumcisionis à Mose data, tanti sit apud vos, ut non dubitetis etiam Sabbatho circumcidere hominem, num meritis apud vos reprehendor, quod hominẽ totum sciam?
13 Ex eo quod præ me fero. Videor enim nihil aliud esse quam Galilæus vilis, & contempti fabri filius, sed spectate attentius rem ipsam, & ex fructibus arborem æstimare.

tamen nemo ex vobis præstat Legem? || quid me studetis trucidare?

20 Respondit turba & dixit, Dæmonium habes, quis te studet trucidare?

21 8 Respondit Iesus & dixit eis, Vnum opus edidi, & omnes miramini.

22 Attamen || Moses dedit vobis circumcisionẽ, (non quod ex Mose sit, || sed quia ex Patribus) & Sabbatho circumciditis hominem.

23 Si circumcisionem accipit homo Sabbatho, ut non soluatur Lex Moysi, mihi indignamini quod totum hominem sanum fecerim Sabbatho?

24 || 9 Ne iudicatis secundum speciem, sed iusto iudicio iudicate.

25 10 Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nonne hic est quem student trucidare?

26 At ecce, palam loquitur, & nihil ei dicunt, num verè cognouerunt primores hunc verè esse Christum?

27 11 Sed nouimus vnde hic sit: quum autẽ venerit Christus, nemo cogniturus est vnde sit.

28 12 Clamabat ergo Iesus in templo, docens ac dicens, Et me nostis, & vnde sim nostis: & à me ipso non veni, sed est verax qui misit me, quem vos non nostis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit.

30 13 Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.

12 Christi veritas minimè pendet ex hominum iudicijs.

13 Non licet malis quod lubet, sed id demum quod Deus decreuit.

f. i. Si Lex circumcisionis à Mose data, tanti sit apud vos, ut non dubitetis etiam Sabbatho circumcidere hominem, num meritis apud vos reprehendor, quod hominẽ totum sciam?
13 Ex eo quod præ me fero. Videor enim nihil aliud esse quam Galilæus vilis, & contempti fabri filius, sed spectate attentius rem ipsam, & ex fructibus arborem æstimare.

31 Ex turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit, num signa plura edet ijs quæ hic edidit?

32 14 Audierunt Pharisei turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisei ac principes sacerdotum ministros ut eum prehenderent.

33 Dixit ergo eis Iesus, Adhuc paulisper ero vobiscum, deinde abibo ad eum qui me misit.

34 || Quæretis me, nec inuenietis: & ubi ego ero, vobis non poteritis venire.

35 Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est ut iste proficiatur, ut nos non inueniamus eum? num^h ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iurus est, & Græcos docturus?

36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis: & ubi ego ero, vos non poteritis venire?

37 15 || Ultimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.

38 || Qui credit in me, sicut^k dixit Scriptura, flumina aquæ viue fluent ex ventre eius.

39 (Hoc autem dixit de || Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat^m glorificatus.)

40 16 Multi ergo è turba quum audissent hunc sunt crudeliores Christi hostes ijs qui veritatis sedem occupant. Non licet tamen eis quicquid libet.

^b Ad verb. In dispersionem Gentium seu Græcorum: Græcorum autem nomine, intelligit Hebræos qui erant dispersi inter Gentes, 1. Pet. 1.1. ⁱ Ultimus dies Tabernaculorum, i. octauus fuit aquæ celebris atque primus. ^k Locus non extat, ubi hac ad verbum legantur, sed ex multis locis, ubi sparsim de donis Spiritus inflatur aqua effundenda, ut Ioel. 2. Esai. 44. agitur, sumi videtur: maxime autem ex 33. cap. Esai. ^l Quid nomine Spiritus intelligat, paulò ante expressit, de Spiritu quem accepturi erant credentes. Spiritus ergo nomine, intelligenda sunt virtutes Spiritus sancti. ^m i. Nondum ea erant nota atque perspecta, propter quæ gloria vigeniti erat videnda.

14 Prout crescit regnum Dei, crescit eius hostium rabies, donec tandem absentia bona frustra requirant, quæ præsentia neglexerint.

Infr. 13. 33.

15 Duo sunt salutis nostræ capita: vnum, ut vero summa nostræ inopiæ sensu ferriò tangamur: alterum, ut in vno Christo per fidem apprehenso, quæramus omnium bonorum copiam.

Leuit. 23. 36.

Esai. 55. 1.

Ioel. 2. 28.

act. 2. 17.

16 In ipsa Ecclesia de præcipuo capite religionis certatur: nec alij

Cap. VII.

E V A N G E L I V M

*Dent. 18. 15.
Non est otio-
sus articulus,
vide sup. 1. 21.*

*Mich. 5. 2.
mat. 2. 5.*

*17 Deus è cœ-
lis irridet Filij
sui inimicos.*

*18 Falsi pasto-
res aded sunt
stolidi, vt ex
multitudine
& externo
splendore Ec-
clesiam Dei æ-
stimant.*

Supra, 1. 2.

Dent. 17. 8.

Et 29. 15.

*9 Quid patrarit
qui defectur.*

*39 Non est
consilium con-
tra Dominū.*

sermonem, dicebāt, || Vere hic est Prophetaⁿ ille.

41 Alij dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Num enim è Galilæa veniet Christus?

42 || Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, venturum Christum?

43 Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.

44 Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere, sed nemo iniecit in eum manus.

45 ¹⁷ Venerunt ergo ministri ad pontifices & Phariseos qui dixerunt eis, Quare non adduxistis eum?

46 Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.

47 Responderunt ergo eis Pharisei, Num & vos seducti estis?

48 ¹⁸ Num quis ex primoribus credidit in eum, aut ex Phariseis?

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis est.

50 Dicit eis Nicodemus, || is qui venerat ad eū nocte, & vnus erat ex illis,

51 Num Lex nostra condemnat quempiam, nisi prius audierit ab ipso, || & cognouerit^o quid faciat?

52 Responderunt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus est? scrutare & vide ex Galilæa Prophetam non surrexisse.

53 ¹⁹ Et profectus est vnusquisque domū suam.

C A P. V I I I.

3 Mulieri in adulterio deprehensa, 11 condonantur peccata.
12 Christus Lux mundi. 19 Pharisei querunt vbi ipse sit Pater. 39 Filij Abraha. 43 Filij Dei. 44 Sa-
tan mendacj pater. 46 Abraham vidit diem Christi.

1 Iesus

1 Iesus autem profectus est in montem Oliu-
rum.

2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus
populus venit ad eum: & sedens docebat eos.

3 Adducunt autem ad eum Scribæ & Phari-
sæi mulierem in adulterio deprehensam: & quum
statuissent eam in medio,

4 Dicunt ei, Magister, hæc mulier deprehen-
sa est in ipso facto, quum mœcharetur.

5 || In Lege autem Moses mandauit nobis, vt
tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

6 Hoc autem dicebant tentantes eum, vt pos-
sent eum accusare. Iesus autem incuruatus deor-
sum, digito scribebat in terra.

7 Quum autem perseuerarent eum interro-
gare, erexit se, & dixit eis, || Qui vestrũ immunis
est à peccato, primus in eam iaciat lapidem.

8 Et rursus incuruatus deorsum, scribebat in
terra.

9 Auditis autem his, arguente ipsos conscien-
tia, singulatim alius post alium exhibant, initio fa-
cto à senioribus vsque ad vltimos: & relictus est
solus Iesus, & mulier in medio stans.

10 Quum autem erexisset se Iesus, & nemi-
nem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mu-
lier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condem-
nauit?

11 Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit au-
tem ei Iesus, Nec ego te condemno: vade, & ne
amplius pecces.

12 Rursus ergo Iesus loquutus est eis, di-
cens, || Ego sum Lux mundi: qui sequitur me, non
ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

13 Pharisei igitur dixerunt ei, Tu de teipso te-

CAP. VIII.

1 Mali bonis
insidias nece-
tes, sibiipsis
laqueum ne-
cunt.

2 In hypocri-
tas, qui plus
quam seueri
aliorum cen-
sores, suis vi-
tiji indul-
gent.

Leuit. 24. 10.

3 Christus no-
luit ciuilibus ma-
gistratus par-
tes ad se tra-
here, conten-
tus ad fidem
& resipiscen-
tiam peccato-
res adducere.

Dent. 17. 7.

4 Mundus na-
tura cæcus nul-
quam nisi in
solo Christo
fit lucis com-
pos.

5 Christus te-
stis est verita-
tis omni exce-
ptione maior,
vt qui ob hoc
ipsum sit à Pa-
tre missus, &
ab eodem in-
finitis miracu-
lis mundo ap-
probatus.

Supra, 1. 3,

infra, 9. 5.

4 De teipso testimonium dicis, quod communi opinione omnium improbat, &
propria prædicatio sordida perhibetur.

Supra, 5. 31.

6 Nemo Deū nisi in Christo nosse potest.

7 Dei non hominū arbitrio vivimus & morimur. Itaque illud vnum superest, ut nostro munere constanter fungamur.

Deut. 17. 6, & 19. 13, matt. 18.

16, 2. cor. 13. 1.

hebr. 10. 28.

8 Quoniam homines natura à rebus celestibus abhorrent, nemo est idoneus Christo discipulus, nisi quem Spiritus Dei formavit. Interea tamen mundo oblatam vitam repudiant, necessario pereundum erit.

b Quod s. accipite, 31. vers. negavit, accipiendum est per concessionem, eo autē loco accommodās sese

auditoribus, qui nihil in Christo prater humanitatem agnoscebant, permittēbat suum reū ei testimonium, nisi aliunde confirmaretur: Hoc autem loco Divinitatem suam asserit, ac Patrem testem laudat, sibi consentientem. c Ego nunc simpliciter doceo, neminem condemno: tamen si id facere libeat, sanè pro meo iure faciam, Non enim solus sum, sed mecum est Pater. d Apertè Divinitas ab humanitate distinguitur, aliqui duo testes non essent, cum reus inter testes non numeretur. e Aliqua erit regio conferendis oblationibus destinata.

statis: testimonium tuum non est idoneum,

14 Respondit Iesus & dixit eis, || ^b Etiam si ego testor de meipso, idoneum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò vadam: vos autem nescitis vnde venerim, & quò vadam.

15 Vos secundum carnem iudicatis, ego ^c non iudico quenquam.

16 Quòd si etiam iudicem ego, iudicium meum firmum est, quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

17 Sed & in Lege vestra scriptum est, || duorum hominum testimonium idoneum esse.

18 ^d Ego is sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.

19 ^e Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille Pater? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum: si me nossetis, Patrem quoque meum nossetis.

20 Hæc verba loquutus est Iesus in ^e gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, ⁷ quia nondum venerat hora eius.

21 ⁸ Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & queretis me, & in peccato vestro moriemini: quòd ego vado, vos non potestis venire.

22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit seipsum, quia dicit, Quòd ego vado, vos non potestis venire?

23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego ex supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego nō sum ex hoc mundo.

24 Ideò vobis dixi vos morituros in peccatis vestris. Nā nisi credideritis me *eum* esse, moriemini in peccatis vestris.

25 ⁹ Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Iesus, ^f Id quòd à principio dico vobis,

26 ¹⁰ Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

27 Non cognouerunt cum de Patre ipsis loqui.

28 ¹¹ Dixit ergo eis Iesus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me *eum* esse, & ex meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hæc loqui.

29 Nam qui me misit, mecum est. non relinquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei facio semper.

30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31 ¹² Dicebat ergo Iesus ijs Iudæis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis:

32 Et cognoscetis Veritatē, & Veritas vos ³ in libertatem vindicabit.

33 ^h Responderunt ei, ⁱ Semen Abraham sumus, neque cuiquam seruimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

34 Respondit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, Quisquis committit peccatum, || seruus est peccati.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Itaq; si vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

peccati. b Quidam de multitudine, non illi scilicet qui crediderant: aduersantium animo non assentientium ista est oratio. *i* Procreati ab Abrahamo.

⁹ Is demum quis sit Christus, cognoscat qui attēte audiet quid loquatur.

¹⁰ Deus contemptor Christi doctrinæ vindex.

¹¹ Ipse quoque Christi cōtemptus cedit eius gloriæ: quòd tandem eius hostes maximo suo malo sentiant.

¹² Veri discipuli Christi in eiusdem sermone perseverant, ut magis ac magis in cognitione veritatis proficientes, à durissima peccati seruitute in verā libertatem iustitiæ & vitæ assentantur.

Rom. 6. 18,

2. pet. 2. 19.

f. i. Sum Christus & Saluator, illud enim est quod à principio dixi vobis me esse.

g A seruitute

13 Omnes natura planè diabolica prædictos nasci declarant scelerati ipsorum mores. Immutatur autem, & secundum fœdus cum Abrahamo sanctum, in Dei familiam adfœscuntur in vno Christo per fidem apprehenso: quæ quidè fides ex verè sancta & honesta vita dignoscitur.

14 Christus munere sibi commisso à Patre, omni ex parte est perfunctus.

1. Iohan. 3, 8.

k. i. Idioma, siue etiam linguam, quasi dicat, Non magis quod dico intelligitur, quam si ignota & peregrina lingua vobis loqueretur.

1. Iohan. 4, 6.

l. Initio mundi conditus: nam protinus atque homo conditus fuit, a diabolo præcipitatus fuit in mortem.

m. Infidelitate & integritate. i. non seruauit suam originem, Iud. 6. n. Id est, non perseverauit constanter, vel non permansit. o. Ex suo vniuerso instinctu, & ex suo propriè ingenio. p. Author.

37 13 Scio vos semen Abraham esse: sed studetis me trucidare, quia sermo meus non habet locum apud vos.

38 Ego loquor quod vidi apud Patrem meum, & vos facitis quod vidistis apud patrem vestrum.

39 Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filij Abraham essetis, opera Abraham faceretis.

40 Nunc autem studetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera patris vestri. Itaque dixerunt ei, Nos ex scortatione non sumus geniti: vnum patrem habemus, nempe Deum.

42 Dixit ergo eis Iesus, Si Deus Pater vester esset, diligeretis me. ego enim à Deo profectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

43 Quare^k loquutionem istam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

44 || Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille^l fuit homicida à principio, & in^m veritate non persistit: non enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, o de suo loquitur, quia mēdax est, & mendacij^p pater.

45 Vos autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

46 14 Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?

47 || Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

48 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nonne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere?

49 Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.

50 ¹⁵ Ego verò non quero gloriam meam: ¹ est qui quærat, & iudicet.

51 ¹⁶ Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem ^r non conspiciet in æternum.

52 ¹⁷ Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis, Siquis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

53 Num tu maior es patre illo nostro Abraham qui mortuus est? etiam Prophetæ mortui sunt: quem tu te ipsum facis?

54 ¹⁸ Respondit Iesus, Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse.

55 ¹⁹ Neque nostis eum: ego autem noui eum: & si dixero me eum non nosse, ero similis vestri, id est, mendax. sed eum noui, & sermonem eius seruo.

56 ²⁰ Abraham pater vester ^r gestiuir vt videret diem istum meum: & ^x vidit, ac gauisus est.

57 Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annis etiam omnibus seculis, sese in patribus exeruit, vt qui eum venturum, in promissionibus viderint, & summo cum gaudio viuæ fide apprehenderint.

q. i. Qui contemptum mei, aut sui potius vindicet. r. Non sentiet: in media enim morte, fideles vitam vident. s. Concessionem: quasi dicat, Sit sanæ prædicationis de me mea, quem vos contemnitis, nullius momenti: at est alius qui me glorificat. i. qui celebrat nomen meum. t. Summo affectus sunt desideria. u. Dies spatium est quo aliquis vixit, aut aliquid inigne aut fecit, aut pertulit. x. Fidei minimum oculis, Heb. 11. 13.

15 Christi hostes ad tempus qui dem lasciuir, sed Pater suo tempore apparebit, contumeliarū sibi in Filij persona illatarum vindex.

16 Sola Evangelij doctrina per fidem apprehensa, certum est aduersus mortem remedium.

17 In eos qui sanctorū splendore abutitur vt Christi gloriā obsecrent.

18 Christo nihil magis alienum ab omni ambitione, sed eum supra omnia exultit Pater.

19 Nulla est Dei extra Christum, nec Christi extra ipsius verbū legitima cognitio.

20 Christi virtus præceden-

21 Zelus absque sciencia tadem in aperta rabiè exit: nec tamen licet malis quicquid libet.

7 Christus ut Deus ante Abrahamum erat, erat & Agnus ab origine mundi accesus.

nos nondum habes, & Abraham vidisti?

58 Dicit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, priusquam Abraham fieret, & ego sum.

59 21 Sustulerunt ergo lapides ut iacerent in eum: Iesus autem occultavit se, & exiit e templo, transiens per medium eorum: & sic præterijt.

CAP. IX.

1 Christus cæci nati oculos in Sabbatho aperit. 13 Qui quum diu contra Phariseos disputasset, 22 35 A Synagoga exitum, 36 Christus aterna lucis cognitione donat.

CAP. IX.

1 Omnium quidem etiam corporis malorum prima, est origo peccatum: nec tamen consequitur semper à Deo refutari peccata eorum, quos durissimis etiam flagellis cædit.

Supra. i. 19.

& i. 12.

infra. 12. 35. 46.

2 Christi opera sunt instar lucis mundi tenebras illustrantis.

3 Christus adhibito luti ac deinde fontis Siloam (id est Misericordie) symbolo, cæcum natum sanans, declarat, sicut ipse initio hominem condidit, ita etiam se demum eiusdem tum corporis, tum multò magis animæ instauratorem esse, & ita quidem ut ultro ad nos sanandos prior accurrat.

a Disputat ex hypothese discipulorum, qui præsupponunt morbos non nisi propter peccata committi, respondet ergo Christus aliam fuisse causam cæcitatis, nimirum quod diuinum opus conspiceretur. b Dies & nox metaphoricè pro luce, i. illustra doctrina verritatis calescenti, & tenebris in eisdem doctrina obscurati.

1 Præteriens autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

2 Et interrogauerunt eum discipuli eius dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic, an parentes eius, ut cæcus nasceretur?

3 Respondit Iesus, Neque iste peccauit, neque parentes eius, ut cæcus nasceretur: sed oportet opera Dei manifesta fieri in eo.

4 Oportet me operari eius opera qui misit me, donec dies est: venit nox quum nemo potest operari.

5 Quandiu fuero in mundo, || Lux sum mundi.

6 Hoc quum dixisset, sputit humi, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum oculis cæci:

7 Dixitque ei, Vade, lava in piscina Siloam (quod

et si interpreteris, missus.) Abijt ergo, & lauit, redijtque videns.

8 4 Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum esse, dicebant, Nonne hic est qui sedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant, Hic est: alij verò, Similis est ei. Ille autem dicebat, Ego is sum.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

11 Respondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Iesus, lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piscinam Siloam, & laua. Vt autem abij ac laui, visum recepi.

12 Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

13 Adducunt eum ad Phariseos, eum inquam qui olim cæcus fuerat.

14 Erat autem Sabbathum quum lutum faceret Iesus, & aperiret oculos eius.

15 Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisei, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis, Lutum imposuit oculis meis, & laui, & video.

16 5 Dicebant ergo ex Phariseis quidam, Homo iste non est à Deo: nam sabbathum non servat. Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidium erat inter eos.

17 Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quod aperuerit oculos tuos? Ille autem dixit, Prophetæ est.

18 Non crediderunt ergo Iudæi de eo quod cæcus fuisset, & visum recepisset, usquequò vocarunt eius parentes, eius inquam, qui visum receperat.

19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Hicne est filius vester, quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?

4 Vera imago omnium hominum, qui videntur naturæ cæci sunt, oblatam sibi lucem nec admittunt ipsi, nec in alijs ferunt, & tamen miris modis inter se tumultuantur.

c Hebræorum morte clausi dicuntur oculi eorum, quoniam luci non sunt periti. Itaque dicuntur aperti ijs qui ex cæco sunt videntes.

5 Nullius rei prætextu acrius quam religionis, oppugnetur religio: sed ea quo magis premittitur, eò magis assurgit.

20 Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc esse filium nostrum, & cæcum natum esse:

21 Quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quod timerent Iudæos. iam enim constituerant Iudæi ut si quis eum confiteretur esse Christum, synagoga moneretur.

23 Propterea parentes eius dixerunt, Ætatem habet, ipsum interrogate.

24 Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus peccatorem esse.

25 Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit nescio: vnum scio, me, quum cæcus fuërim, nunc videre.

26 Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

27 Respondit eis, Iam vobis dixi, & non audistis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli eius fieri?

28 Itaque convitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Moïsis discipuli sumus.

29 Nos scimus Deum esse loquutum Moïsi: hic autem vnde sit, nescimus.

30 Respondit eis ille, & dixit eis, Enimvero in hoc mirum quiddam est, quod vos nesciatis vnde sit & tamen aperuit meos oculos.

31 Scimus autem Deum peccatores non audire: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.

32 Ab omni xuo non est auditum aliquem aperuisse

d Solennis formula, qua olim quis adigebatur ad culpam coram Deo agnoscendam, velut si dictum fuisset, Cogitate coram Deo esse, qui rem totam novit: reuerere igitur ipsius maiestatem & hunc illi honorem habere, ut palam fateri rem totam malum, quam coram eo mentiri Ios. 7. 19. 1. Sam. 8. 3. & Hebræis peccator dicitur homo impius, & qui peccandi velut artem facit. 6 Necesse est tandem erumpat superba impietas, frustra sub pietatis zelo delirescens.

ruisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

33 Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere:

34 Responderunt & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

35 7 Audiuit Iesus eum eiecsum foras.: & quum inuenisset eum, dixit ei, Tu ne credis in Filium Dei?

36 Respondit ille & dixit, Quis est Domine, ut credam in eum?

37 Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ille est.

38 At ille ait, Credo, Domine. Et adorauit eum.

39 8 Et dixit Iesus, || 8 Ad iudicium exercendum ego in hunc mundum veni: ut ^h qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

40 Audierunt autem hæc quidam ex Phariseis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci sumus?

41 Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum vestrum manet.

f A prima origine es sceleratus, quod Latini dicunt, Totus quantus es, nihil nisi peccatum es. *g* Cum summo imperio ac authoritate, ut statim quod iustum ac æquum est: quasi dicat, Isti pro arbitrio suo sibi arrogant populi Dei administrationem, quasi soli omnia videant. At ego longè aliter exercebo iurisdictionem meam, quam isti soleant: nam quos isti pro cæcis habent, eos luce donabo, istos autem qui se solos acutissimos esse putant, in profundissimas ignorantie tenebras demergam. *h* In cæcorum & videntium nomen est ironia: loquitur enim ex Phariseorum hypothese, qui se videre, alios cæcitate induebant.

C A P. X.

Phariseos Christus pastores malos, 8 Se verò multis arguentem, 11 14 bonum comprobat. 19 Dissidium propterea oritur. 31 Lapides tollentium, 39 & praeuolare cupientium maris euadit.

T ij

7 Felicitissima est eorum conditio qui ab impijs (etiam nomine Ecclesie superbiens) quam longissime extruduntur, ut Christus eo propius ad ipsos accedat.

Supra, 3. 17, infra, 12. 47.

8 Christus Euangelij prædicatione quousque suarum renebrarum sibi conscios verè illustrat: eos verò qui sibi videntur oculati, penitus excæcat: quales sunt etiam sepe qui primū in Ecclesia locum obtinent.

1 Quum per
vnum Christū
pateat nobis
ad Patrem adi
tus, nec alij vl
li sint veri pa
stores quā
qui ad Christū
primi accedē
tes, alios eō e
riam adducūt:
nec aliud verū
ouile censen
dū quā quod
ad Christum
aggregatur.
2 Nihil refert
quā multi,
vel quā pri
dē fuerint falsi
doctores.

*Esa. 40. 11,
et Ezech. 34. 23.*

3 Christus ve
rē vnicus Pa
stor est Eccle
sia, & ea demū
vera est Eccle
sia, quā hunc
vnum propriē
pastorem ag
noscit. Huic
autē opponū
tur fures, qui
oues non pas
cunt, sed iugulant: itemq; mercenarij, qui quum sui tantū commodi

spe vtcunque gregem pascant, in periculis eum deferunt.

a Loquitur ex illorum temporum more, quo solebant seruum aliquem habere perpetuū ad fores asidentem. *b* Euangelista Paræmia vtitur nomine: Est autem Paræmia, oratio obscurior, & quasi deflexa à communi itinere. *c* Hæc vniuersalis nota accommodanda est ad id de quo agitur: Cum itaq; dicat se esse ostium, fures vocat & latrones omnes eos qui sibi nomen ostij vindicarunt, quod non pertinet ad vllum Prophetarum, qui omnes, omnibus Christum, tanquam ostium indicarunt. *d* .i. Securus vitam aget. *H. br.* Dent. 32. 6. Est tamen peculiaris allusio ad pastorem officium.

1 **A** Men, ¹ amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:

2 Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ouium.

3 Huic aperit ^a ianitor, & oues vocem eius audiūt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Quumque suas oues emisit, antegreditur eas: & oues eum sequuntur: quia norunt vocem eius.

5 Alienum autem nequaquam sequuntur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.

6 Hanc ^b parabolam dixit eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænam illa essent quæ loquebatur eis.

7 Iesus ergo rursus dixit eis, Amen, amen dico vobis, ego sum ostium ouium.

8 ^c Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones, sed non auscultaunt eos oues.

9 ³ Ego sum ostium: per me si quis introierit, seruabitur: & ^d ingreditur & egredietur, & pascua intueniet.

10 Fur non venit nisi vt furetur, & mactet ac perdat *oues*: ego veni, vt vitam habeant, & abundent.

11 ¶ Ego sum pastor ille bonus: bonus pastor

animam

animam suam dat pro ouibus :

12 Mercenarius autem, & qui non est Pastor, cuius non sunt oues proprię, videns lupum venientem, relinquit oues, & fugit : lupus autem rapit, & dissipat oues.

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura ouium.

14 Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oues meas, & agnoscor à meis.

15 Prout^h nouit me Pater, ita & ego noui Patrem : & animam meam pono pro ouibus.

16 ⁴ Alias etiam oues habeo quę non sunt ex hac caula : illas quoque oportet me adducere. nam vocem meam audient, || ¹ fietq; vnum ouile, & vnus pastor.

17 ⁵ Propterea Pater me diligit || quia ego ^k pono animam meam vt eam rursus assumam.

18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso : potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. || Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19 ⁶ Dissidium igitur rursus ortum est inter Iudęos propter istos sermones.

20 Dicebant autem multi eorum, Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis?

21 Alij dicebant, Hęc verba non sunt dæmoniacy : num dæmonium potest cęcorum oculos aperire?

22 || Facta sunt autem ¹ encænia Hierosolymis, & hyems erat.

23 ⁷ Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.

24 Cinxerunt igitur eum Iudęi, & dixerunt ei,

^k Vtitur presenti tempore, quia tota Christi vita, fuit quasi mors perpetua.
¹ Instituta fuerunt Encania à Iuda Macchabeo & fratribus, restituito cultu Dei, pulso Antiochi prasidio, Vide 1. Mach. 4. 59.

4 Gentium vocatio.

5 Christus ex Patris decreto vnicus verę Ecclesię pastor, vt qui vltro vitam pro ouibus suis exposuerit, & ita quidem vt eadem sua virtute reuixerit.

Ezech. 37. 22.

6 Euangelium detegit hypocrisin, ideoq; necesse est mūdum ad eius exortum tumultuari.

Esa. 53. 7.

Act. 4. 28.

7 Increduli & arrogantes homines tenebras in doctrinam Euangelij reijciunt, quas in suis animis circumferunt.
^h Diligit, approbat.

1. Mach. 4. 59.

i Indicium Ecclesię catholię in toto orbe terrarum, quę Caput vnum habet, & solum Christu custodem pastoremq; unicu.

3 Euangelij doctrina duplici testimonio cœlitus cōfirmatur, ipsa videlicet doctrinæ puritate, & adiunctis miraculis.

9 Non mirum est paucos credere, quum omnes suapte natura sint in domitq̃ beatitq̃. Habet tamen suos Dominus quos in oues commutatos, & Filio suo cōmissos, aduersus omnium ferarū truculentiam cōseruat.

Supra, 2. 59.

10 Christ⁹ dignitatē suā ex operib⁹ planē diuinis asserit.

Psal 81. 6.

m Suspensam atque anxiam tenes. n Apertē & sermone minime ambiguo.

o Causam asserit cur nō credāt, scilicet quia non sunt ex ouibus.

p Patris mei auctoritate & potentia fretus. q i. Violari, aut irrita fieri.

Quousque animam nostram^m suspendis? si tu es Christus, dic nobisⁿ apertē.

25 Respondit eis Iesus, dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.

26 Sed vos non creditis: non enim^o estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.

27 Oves meæ vocem meam audiunt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:

28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam e manu mea.

29 Pater meus qui eas dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere e manu Patris mei.

30 Ego & Pater vnum sumus.

31 ||¹⁰ Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

32 Respondit eis Iesus, Multa præclara opera demonstraui vobis ex P Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

33 Responderunt ei Iudæi, dicētes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam: quid est quia tu, homo quum sis, facis te ipsum Deum.

34 Respondit eis Iesus, Nōne scriptum est in Lege vestra, || Ego dixi, dij estis?

35 Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest^q solui scriptura:

36 Me, quem Pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?

37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38 Sin verò facio, etiā si mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo.

39 ¹¹ Rursus ergo studebant eum prehendere: sed exiit ex eorum manu.

40 Abijtque rursus trans Iordanem, in eum locum ubi primum fuerat Iohannes baptizans, mansitque illic.

41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem signum nullum edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.

42 Et multi illic crediderunt in eum.

CAP. XI.

1 Christus ostensus se esse, 25 vitam & resurrectionem, 14 Lazarum mortuum, 17 34 & sepulchrum, 43 resuscitat. 47 Consultantibus pontificibus, 49 Caiaphas pro uno pro multis occidendum pradicat. 56 57 Precepit ut ubi fueritprehendatur.

11 Christus vitæ periculum pō diffidētia, nec mortis metu, nec otid captas, sed vt alibi Ecclesiā colligat.

CAP. XI.

Mat. 26. 7.

infra 12. 1.

1 **Æ** Grotabat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.

1 Christus putridum amici cadaver vitæ restituens, in signe tū summæ potentiz, tū maximæ in homines benevolentiz exēplū edit, quod sit futuræ resurrectionis imago.

2 (¶ Maria autem ea erat quæ vnxit Dominū vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat.)

2 Quod Dens interdū videtur in nobis iuandis cunctator, & suæ gloriæ & nostræ salutis cōsulit, vt rerum exitus probat.

3 Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce is quem amas, ægrotat.

4 Iesus autem hoc audito, dixit, Morbus iste non est mortifer, sed immisus pro Dei gloria, vt per eum morbum glorificetur Filius Dei.

5 Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum.

6 ² Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem mansit duos dies in eo loco ubi erat:

7 Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iudæam rursus.

8 ³ Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quærebāt

3 Hoc vnum est tutum & rectum iter vitæ, Deum vocantem & nobis huius mundi tenebris prælucentem, intrepidè sequi.

a Vbi habitabant ipsius sorores. b Ad verb. ad mortem, id est, idco immisus, vt ipsum perimas.

*e suo tempore
quæq; actiones
debitæ rectè pro-
cedant, & com-
modè perficiun-
tur.*

*d Hebrai mor-
tem somni molli-
ore vocabulo in-
dicarunt, inde Cœ-
miterium, id est,
dormitorium, ubi
corpora resurre-
ctionem expectā-
tia quiescunt.*

*4 Naturales af-
fectus non dā-
nat Deus na-
turæ opifex,
sed ad fidei re-
gulam exigen-
dos docet.
e Resurgere pro-
priè rursus sur-
gere significat, in
sermone autē Ec-
clesiastico pro vi-
tæ recuperatione
sumi solet.*

Supra, 5.29.

Iuc. 14.14.

Supra, 6.35.

te Iudæi lapidare, & rursus illuc abis?

9 Respondit Iesus, ^c Nōne duodecim sunt horæ diei? Siquis ambulauerit interdium, non offendit: quia lucem huius mundi videt:

10 Siquis autem ambulauerit nocte, offendit: quia lux ei non adest.

11 Hæc ait: & postea dixit eis, Lazarus amicus noster ^d dormit: sed proficiscor vt à somno excitem eum.

12 Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, seruabitur:

13 Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte: at ille putauerunt eum de dormitione somni dicere.

14 Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est:

15 Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illuc non fuisse. sed camus ad eum.

16 Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, condiscipulis: Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

17 Venit ergo Iesus, & inuenit eum quantum iam diem in monumento agere.

18 Erat autem Bethania prope Hierosolymam, ferè stadijs quindecim:

19 ⁴ Multiq; ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

20 Martha ergo vt audiuit Iesum venire, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.

21 Dixit ergo Martha Iesu, Domine, si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus:

22 Sed & nunc scio fore vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

23 Dicit ei Iesus, ^e Resurget frater tuus.

24 Dicit ei Martha, Scio resurrecturum || in resurrectione vltimo illo die.

25 Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: || qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet:

26 Et

26 Et quisquis viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

27 Ait illi, Etiam domine, ego credo te esse Christum Filium Dei, qui in mundū venturus erat.

28 Et quum hæc dixisset, abiit, & clam vocauit Mariam sororem suam, dicens, Magister adest, & te vocat.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

30 (Nondum autem venerat Iesus in vicum: sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha.)

31 Iudæi ergo qui domi erant cum ea, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam citò surrexisse, & exiisse, sequuti sunt eam, dicentes, Abit ad monumentum, vt illic flet.

32 Maria ergo quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo, accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

33 Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerant cum ea flentes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum:

34 Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.

35 Lacrymatus est Iesus.

36 Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste non moreretur?

38 Iesus ergo rursus fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus.

39 Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iam olet quatuor enim dierum est.

40 Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi, fore, si credideris, vt videas gloriam Dei?

5 Christus vnà cum carne nostra, humanos etiam omnes affectus (absque peccato ramen) & quidem in primis misericordiã, assumpsit.

Supra, 9.6.

5 Vehementissima commotionis indicia, sed absque peccato: hæ autem affectiones humana natura propria fuerunt.

¶ Ferreꝝ con-
tumaciꝝ hic
est postremus
exitus, vt aper-
tum bellū Deo
indicat, nec ta-
men desinat
tum pietatis
tū publici bo-
ni studium ob-
tendere.

¶ Infaniēs sal-
sæ ecclesiæ cor-
tus, statuit se
saluū esse non
posse nisi eo
sublato per
quem vnū Ec-
clesia subsistit:
nec aliter etiā
in humanis ne-
gotijs iudicat
carnis prudē-
tia, quæ à ver-
tiginis spiritu
regitur.

Infra. 18. 14.

¶ Christus im-
piorum etiam
linguas sic in-
terdū fleat,
vt maledicēdo
benedicant.

¶ Synedrj no-
mine utitur Io-
hannes, quod Iu-
dai Sanhedrin,

vocauerunt.

¶ Ad verbum, tollent, id est, vi eripient. Nam erat adhuc quadam
tunc administratio in populo Iudaico, Pontificia admodum labefactata atque dimi-
nuta. i Quia non erant vt Iudai in una regione coacti, sed ab Oriente ad Occi-
dentem hinc & inde colligendi.

41 Sattulerunt ergo lapidem è loco vbi mortuus
ille fuerat positus. Iesus autē attollens sursum oculo-
los, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

42 Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed
propter turbam circumstantem hoc dixi, vt credant
me à te missum esse.

43 Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna,
Lazare, ades dum foras.

44 Tum, qui fuerat mortuus, prodijt manus &
pedes vinctus fascijs: facies autem eius, sudario
erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & fini-
te abire.

45 Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Ma-
riam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, credide-
runt in eum.

46 ¶ Quidam autem ex eis abierunt ad Phari-
sæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Coegerunt ergo Pontifices & Pharisei & co-
siliū, & dicebant, Quid faciemus? nam hic homo
multa signa edit.

48 Si ita sinamus eum, omnes ei credent: veni-
entque Romani, & delebunt tum locum nostrū,
tum gentem.

49 ¶ Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex
maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

50 ¶ Nec cogitatis expedire nobis vt vnus ho-
mo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 ¶ Hoc autem ex semetipso non dixit: sed
quum esset Pontifex maximus anni illius, prophe-
tauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

52 Nec tantum pro ea gente, sed vt etiam filios
Dei dispersos cogeret in vnum.

53 ⁹ Ab illo ergo die consultabant vnâ vt trucidarent eum.

54 Iesus ergo palàm amplius non versabatur inter Iudæos : sed abiit illinc in regionem quæ est prope desertum, in urbem quæ dicitur Ephraim: & illuc agebat cum discipulis suis.

55 Propè autè erat pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam ex illa regione ante Pascha, vt purificarent se.

56 Quærebant ergo Iesum, & loquebantur alij cum alijs in templo stantes, Quid videtur vobis? an non venturum esse ad festum?

57 Dederant autè Pontifices & Pharisei mandatum, vt si quis nosset vbi esset, indicaret, vt prehenderent eum.

CAP. XII.

1 Christo apud Lazarum cœnanti 3 pedes ungit Maria.
5 Accusatur à Iuda. 7 A Christo defenditur. 10 Sacerdotes Lazarum sublatum cupiunt. 12 Christo Hierosolymam venienti 18 obuiam itur. 20 Grati eum videre cupiunt. 42 Principes credentes in eum, & non confidentes, ob metum, 44 ad fidem hortatur.

1 Iesus || ¹ ergo sex ante pascha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex ijs qui simul accubebant cum eo.

3 Maria ergo, accepta libra vnguenti nardi liquidæ, multi pretij, vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autem impleta est odore vnguenti.

4 Dixit ergo quidâ ex discipulis eijs, nempe Iudas Simonis filius Iscariotes, qui erat eû proditor,

5 Quare hoc vnguentum non vñijt^a trecentis denarijs, & datum est pauperibus?

6 Dixit autem hoc, non quòd pauperum ipsi

9 Cedendum quidè impiorû furori quû sic expedit, ita tamè vt à Dei vocatione minime recedamus.

CAP. XII.

Matth. 26.6,
marci, 14.1.

1 Exemplum horrendum in Iuda, animi auaritia excæcati, & tamen pietatem prætexentis.

a Vide Mar. 14.

Infrā, 13. 29.

2 Extraordinariam vñtionem, vt symbolicam, sic probat Dominus, vt testetur sese nec pompis externis, nec sumptuoso cultu, sed eleemosynis colendum.

Matt. 21. 8, mar.

21. 7, luc. 19. 35.

3 Luce Evangelij sese patefaciente, alij curiosi, alij (& quidem quos minimè oportuit) manifesti hostes deprehenduntur, alij impetu quodā correpti eum honorant, à quo sūt paulò post defecturi, paucissimi qua de- cet reuerentia ipsum excipiunt: Christus interea regnum suū spirituale inter medios inimicos auspiciatur.

Zacha. 9. 9.

4 Ij ipsi qui Christum conantur opprimere, fiunt ipsius gloriæ instrumenta.

cura esset, sed quia fur erat, || & marsupium habebat, & ea quæ *in* ³ *ago* mittebantur, portabat.

7 ² Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulture meæ seruauit istud.

8 Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me verò non semper habebitis.

9 ³ Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eū illic esse: & venerunt non propter Iesum tantum, sed etiam vt Lazarum viderent, quem excitarat à mortuis.

10 Consultarunt autem principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarent:

11 Quia multi ex Iudæis propter eum abibant, & credebant in Iesum.

12 ^b || Postero die turba multa quæ venerat ad festū, quum audissent Iesum venire Hierosolymā:

13 Acceperunt ramos palmarū, & egressi sunt ei obuiam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israelis.

14 Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est,

15 || Ne time filia Sion: Ecce, Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ.

16 Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primò: sed quum glorificatus esset Iesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese illi hæc præstitisse.

17 Testabatur autem turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.

18 Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

19 ⁴ Pharisei ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum sequitur.

20 Erant autem quidam Græci, ex ijs qui

b Vide Matth. 21.

c ascen-

ascendere solebant vt adorarent in festo:

21 Isti ergo venerunt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

22 Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursus & Philippus dicunt Iesu.

23 Iesus autem respōdit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

24 Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si verò mortuum fuerit, multum fructum adfert.

25 ¶ Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

26 Siquis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit. & si quis mihi ministraverit, honorabit eum Pater.

27 Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, conserua me ab hac hora. sed propterea veni in horam hanc.

28 Pater, glorifica nomen tuum. Venit ergo vox ex cælo, dicens, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

29 Turba ergo quæ adstabat & audierat, dicebat tonitru esse factum. Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.

30 Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox exitit, sed propter vos.

¶ Iuxta hanc obedientiam comprobante, rebus omnibus anteponit.

7 Christus mortis suæ genus, diaboli & mundi expugnationem, suum deniq; triumphum ludis prædicat.

¶ Iuxta sollemnem consuetudinem Greci autem à Gentibus nomine primò dicti sunt, postea eo nomine sunt dicti omnes qui à religione Iudeorum essent alieni, qui & Ethnici, falsarum, scilicet, religionum cultores. d. Moritur granum tritici, cuius efficacia solum mutatur, & fit radix frugiferi cultui. e. Sub, mortu in stantia. f. Patri igitur gloria, est Christi gloria.

5 Mors Christi instat facinoris fuit, quæ dū videtur ad interitum tristici tendere, causa est longæ vberioris proventus. Nec verò alia est membrorum quam capitis conditio.

Matt. 16. 29, & 16. 35, marc. 9. 35, luc. 9. 34, & 17. 37.

6 Christus omnes nostris peccatis debitas pœnas laturus, hæcenus vim suam non exercente diuinitate, vt expiationi locum faceret, horrore maledictionis Dei percussus, exclamat, ad preces confugit, petit liberationem: & tamen Patris voluntatē & gloriam, ipso Patre

8 Immenſa quidē Dei miſericordia, ſed cuius contemp-
ptum conſe-
quitur iudiciū
planē horren-
dum.

*Pſal. 88. 37, &
109. 4, & 116. 2,
eſa. 40. 8,
ezech. 37. 25.*

9 Fides non
eſt naturæ, ſed
gratiæ.

Supra, 1. 9.

10 Non modò
pauci credunt,
ſi cum incre-
dulis compa-
rentur, ſed e-
tiā ex ijs pau-
cis pleriq; (&
quidem in pri-
mis maximi
quique) ho-
mines magis
verētur quàm
Deum.

Eſa. 53. 1,

rom. 10. 16.

Eſa. 6. 9,

matth. 13. 14,

marc. 4. 12,

luc. 8. 10,

act. 28. 26,

rom. 11. 8.

¶ Uſus eſt Chri-

ſtus verbo ambiguo ſignificationis, quod attollere, & è medio auferre ſignificat: de
ſua enim morte admonere volebat, at aliter interpretari vidētur Iudæi. h Chry-
ſoſto. & Theoph. omnes, ad omnes gentes referunt, id eſt, non tantum ad Iudæos,
i Intellexerunt ergo verbum tolli Iudæi, pro euaneſcere, & è medio tolli. k. i. Lu-
cis participes. l Brachium Domini, eſt Euangelium, quod eſt potentia Dei in ſa-
lutem omni credenti. Non eſt itaq; brachium Domini reſectum yz quorum Domi-
nus cor non aperit. m Vide Luc. 23. 35.

31 Nunc damnatio a deſt mundi huius: nunc
princeps mundi huius ei jecitur foras.

32 Et ego, ſi ^s ſublatus fuero è terra, ^h omnes
traham ad meipſum.

33 (Hoc autem dicebat, ſignificans qua morte
futurum erat vt moreretur)

34 Reſpondit ei turba, Nos audiuiſus ex Le-
ge, || Chriſtum ¹ manere in æternum: quomodo igitur
tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis eſt
iſte Filius hominis?

35 ⁸ Dixit igitur eis Ieſus, Adhuc *ad* paruum
tempus || lux vobiſcum eſt: ambulate dum lucem
habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam qui
ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

36 Dum lucem habetis, credite in lucem, vt
^k filij lucis ſitis. Hæc loquutus eſt Ieſus: & quum
abiſſet, occultauit ſe ab eis.

37 ⁹ Quum autem tot ſigna coram eis edidiſ-
ſet, non credebant in eum:

38 Vt ſermo Eſaiæ prophetæ impleretur, quem
dixit, || Domine, quis credidit ſermoni noſtro, &
^l brachium Domini cui reſectum eſt?

39 Propterea non poterant credere, quia ite-
rum dixit Eſaias,

40 || Excæcavit oculos eorum, & obdurauit
corda eorum: ne videant oculis, & intelligāt corde,
& conuertantur, & ſanem eos.

41 Hæc dixit Eſaias quando vidit gloriā eius,
& loquutus eſt de eo.

42 ¹⁰ Veruntamen etiā ex ^m primoribus multi

credide-

crediderant in eum: sed propter Phariseos non
confitebantur, ne synagoga moueretur.

43 || Dilexerunt enim gloriam hominum potius quam gloriam Dei.

44 || Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me non credit in me, sed in eum qui me misit.

45 Et qui conspicit me, conspicit eum qui misit me.

46 || Ego lux in mundum veni, ut nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

47 || Et si quis audierit verba mea, & non crediderit, ego non condemno eum. non enim veni ut condemnem mundum, sed ut seruiem mundum.

48 Qui reijcit me, nec recipit verba mea, habet qui condemnet ipsum: || sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

49 Quia ego ex meipso non sum loquutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandauit quid dicam & quid loquar.

50 Et scio, mandatum eius, vitam æternam esse. quæ igitur ego loquor, prout dixit mihi Pater, ita loquor.

Supra. 5. 44.

11 Summa Evangelij, ac proinde salutis hæc est,

clamore ipsius Christi in media Hierusalẽ, testata fide in Christum,

ut unicuique seruatorem nobis à Patre destinatum, recumbere.

Supra. 3. 19.

et 9. 39.

Supra. 3. 17.

Mat. 16. 26.

n Particula negans, hoc loco nihil remouet, sed corriget potius, sic Mar. 9. 37.

CAP. XIII.

4 A cana surgens Christus, 15 Humilitatem commendaturus Apostoli, pedes eorum lavat. 21 Proditorem Iudam, 26 certo signo denotat. 34 Charitatem commendat, 37 39 Et Petro lapsum abnegationis prædicat.

CAP. XIII.

Mat. 2. 62.

Mar. 14. 1.

Luc. 22. 1.

1 Ante || festum autem Paschæ, sciens Iesus Auenisse horam ipsius ut transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset suos, qui

1 Christus non minus certus victoriæ quam certaminis imminetis, ad-

hibito ablutionis pedum symbolo, partim quidem præbet summæ modestiæ exemplum, suamque in discipulos singularem benevolentiam hoc insigni factò, mox ab ijs discessurus, testatur: partim verò se vixisse testatur, qui suorum sordes abluat, idque paulatim, & suis veluti, momentis.

a Domesticos, i. sanctos.

erant in mundo, vsque ad finem dilexit eos.

2 Et cœna facta, (quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ filij Simonis Iscariotæ, vt proderet eum)

b In potestatem.

3 Sciens Iesus, Patrem omnia dedisse sibi in manus, & se à Deo prodijisse, & ad Deum abire:

c Quod dicitur surrexisse Christus indicat tempus intercessisse inter Pascha ceremoniam, & istam abluionem pedum, in quod spatium videtur sacrificia Cœna institutio conferenda.

4 Surgit à cœna, & deponit ^d palliū: & accepto linteo, præcinxit se.

5 Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum, qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Respondit Iesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nescis nunc, cognosces autem postea.

e Ad verb. non habes partem mecum, i. nisi lauarum admiseris, non pertinet ad te pars vllaregni celestis. Infr. 15. 3.

8 Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Nisi lauero te, nihil mecum habebis commune.

9 Dicit ei Simon Petrus, Domine, non solum pedes meos, sed & caput & manus.

10 Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet nisi vt pedes lauet, sed est purus totus. || & vos puri estis, sed non omnes.

11 Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Non estis puri omnes.

12 Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursus discumbens, dixit eis, intelligitis quid fecerim vobis?

13 Vos me vocatis, Magister ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.

14 Itaque si ego laui pedes vestros Dominus & Magister, vos quoq; debetis alij aliorum pedes lavare.

Infr. 13. 30. Mat. 10. 34. Luc. 1. 40.

15 Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis,

16 || Amen, amen dico vobis, Seruus non est maior

maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.

17 Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

18 ² Non de omnibus vobis loquor : ego scio quos elegerim : sed oportet ut impleatur Scriptura, Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcem suam.

19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, ut quod factum fuerit, credatis me eum esse,

20 || Amen, amen dico vobis, quando aliquem misit, quisquis eum recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.

21 Quem hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testatus est, dixitque : Amen, amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

22 || Discipuli ergo aspiciebant alij ad alios, dubitantes de quo diceret.

23 Erat autem quidam ex discipulis Iesu^h recumbens in sinu ipsius, nimirum is quem diligebat Iesus.

24 Innuuit ergo Simon Petrus, ut percontaretur quisnam esset de quo diceret.

25 Ille verò incumbens pectori Iesu, dixit ei, Domine, quis est ?

26 Respondit Iesus, Ille est cui ego intinctam offulam dederò. Et quum intinxisset offulam, dedit Iudæ filio Simonis Ilicariotæ.

27 Et post sumptam offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citò.

28 Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.

29 Quidam enim putabant, quia marsupium habebat Iudas, Iesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad festum : aut egenis ut aliquid daret.

30 Ille ergo accepta offula, statim exiuit, erat

Psal. 40. 19.

2 Christus nõ temerè proditus est, sed Patre quidem ita nostræ salutis causa ordinante, vt in Filio nos sibi reconciliaret, Filio verò vltro, & sponte Patri suo obsequente.

Mat. 10. 30,

Luc. 10. 16.

f. Supra. 11. 33.

g. Palam ac cum

asseruatione lo-

quutus est.

Mat. 26. 21.

Mat. 14. 18.

Luc. 22. 31.

h. Sic accubuit

Iohannes, vt ca-

pus habet in

suo lectulo ver-

sus caput Iesu :

itaque facili at-

tingere potuit si-

num Iesu, notum

enim est veteres

non soliti os ad

mensam sedere,

sed recumbere.

3 In Christi
ignominia no-
bis considerā-
da est ipsius
glorificatio.

3 Hic versiculus
et sequens illu-
stre reddunt te-
stimonium divi-
nitati Christi.

Supra, 7. 34.

Infra. 13. 12.

Leuit. 9. 18.

Mat. 22. 39.

2. ioh. 4. 21.

4 Gloria illa
eterna paula-
tim à capite in
membra deflu-
et. Interea ve-
rò in primis
curandum est,
vt mutua cum
charitate hu-
ius vitæ cur-
sum peraga-
mus.

Mat. 26. 34.

mar. 11. 30.

Luc. 22. 34.

5 Triste teme-
rariæ fiduciæ
exemplum.

autem nox.

31 3 Quum autem exiisset, dixit Iesus, ¹ Nunc
glorificatus est Filius hominis, & Deus glorifica-
tus est in eo.

32 Quod si Deus glorificatus est in eo, Deus
quoque glorificabit eum in sese, & statim glorifica-
bit eum.

33 4 Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum.
quæretis me : sed || sicut dixi Iudæis, Quò ego va-
do, vos non potestis venire : ita & vobis nunc di-
co.

34 || Mandatum novum do vobis, vt alij alios
diligatis : sicut *inquam* dilexi vos, vt etiam diligatis
alij alios.

35 Ex hoc omnes cognoscent vos esse discipu-
los meos, si charitatem habueritis alij in alios.

36 5 Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis?
Respondit ei Iesus, Quò ego abeo, non potes me
nunc sequi, sequeris autem postea.

37 Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum
te sequi nunc ? animam meam pro te ponam.

38 Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me
pones ? || Amen, amen dico tibi, non mittet vocem
gallus, vsquequò ter me abnegaueris.

CAP. XIII.

1 Consolatur discipulos suos, 2 7 Divinitatem suam et
fructum mortis sue exponens. 16 Consolatorem, 17 Spi-
ritum promittens, 26 eius officium describit, 27 pe-
ccatō, suam poll:etur.

CAP. XII.

1 Is credit
Deo qui Chri-
sto credit: nec
alia est ratio
animi in summis difficultatibus confirmandi. Christus non discessit à
nobis vt nos desereret, sed potius vt nos secum in celos tandem attol-
leret.

1 NE ¹ turbetur cor vestrum: creditis in Deum,
etiam in me credite.

2 In domo Patris mei ^a habitationes multæ

^a Domicilia,

fact:

sunt: ^b alioqui dixissem vobis, ^c Proficiscor paraturus vobis locum.

3 Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum, ^d rursum veniam, & assumam vos ad meipsum: ut ubi sum ego, & vos sitis.

4 ² Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.

5 Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeam: quomodo igitur possumus viam scire?

6 Dicit ei Iesus, ^c Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me:

7 ^f Si noveritis me, Patrem etiam meum noveritis: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

8 Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

9 Dicit ei Iesus, Tantum tempus vobiscum sum, & non cognovisti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis Patrem?

10 ³ Non credis me in Patre & Patrem in me esse? verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera.

11 Credite mihi me in Patre, & Patrem in me esse: sin minus, propter ipsa facta credite mihi.

12 ⁴ Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, ² & maiora ijs faciet. Nam ego ad Patrem proficiscor:

² Vnic⁹ Christus via est ad veram & perennem vitam: quoniam is demum est in quo se patetificat Pater.

³ Dei maiestas in Christi tum doctrina tum factis se planè conspicuam præbet.

⁴ Virtutis Christi approbatio, non est in persona ipsius inclusa, sed per totum Ecclesiæ corpus diffusa.

^b .i. Nisi ita esset ut dico, nempe, nisi in domo Patris mei non vni mihi, sed etiam vobis pateret locus, nollem hæc vos vana spe deludere, sed ingenue id vobis dixissem.

^c Tota hac oratio est allegorica, qua suos Dominus consolatur, significans se abire in calum, non ut illic solus regnet, sed ut suis brevi sequentibus præeat.

^d Ad universam Ecclesiam hac sunt referenda, idè Angeli dicebant discipulis attonitis, Quid statim defixum calum oculis? Iesus iste ita venit ut vidistis eum ascendere, Act. 1.11. & post in Scriptura plena consolatio Ecclesiæ in eum diem rejicitur, quo Deus erit omnia in omnibus, qui idcirco dies redemptionis dicitur. ^e Hoc dictum indicat Christinaturam, voluntatem & officium. ^f Nescire Deum & videre Deum, eadem esse ex hoc loco probatur: quod autem dixit antea, Deum nemo vidit unquam, intelligendum est extra Christum, est enim, ut inquit Chrysost. compendiosa & facili demonstratio naturæ Patris, ipse Filius. ^g .i. Non tantum ea facio, sed etiam alijs concedere possum, ut maiora faciant.

*Infrā, 16.33,
math. 7.7,
marc. 11.24,
iac 1.5.*

5 Is demum
rite Christum
amat qui ipsi
mandatis pa-
ret: quod quia
cum infinitis
crumnis est
coniunctum,
ipse quamvis
corpore ab-
sens, præsenti
Spiritus sancti
virtute suos
solatur, quem
incognitum a-
spernatur mū-
dus.

6 Minimè quæ-
rendum est cur
his potius
quàm illis pa-
tescat Euange-
lium, sed cu-
rādum potius
ut Christū ob-
latum ample-
ctentes, vere
ipsum amem⁹,
id est, nos to-
tos ipsi in ob-
sequium addi-
camus.

*h Spiritus san-
ctus dicitur spi-
ritus veritatis,
ab effectu, quia
veritatem inspi-*

*rat, alioqui in seipso veritatem habet. i Homines mundani. k Filii in Pa-
tre est consensuali modo, in discipulo respectu quodam, tanquam adiutor & opor-
tator. l Me quasi aspectabili cognitione exhibebo: est autem illa exhibitio non
corporalis, sed spiritalis, & omnium maxime perspicua.*

13 || Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc
faciam: ut glorificetur Pater in Filio.

14 Siquid petieritis in nomine meo, ego fa-
ciam.

15 Si diligitis me, mandata mea servate.

16 Ego autem rogabo Patrem, & alium con-
solatorem dabit vobis, ut maneat vobiscum in æ-
ternum:

17 Nempe Spiritum illum^h veritatis quemⁱ mū-
dus non potest recipere, quia non videt eum, nec
nouit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud
vos manet, & in vobis erit.

18 Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.

19 Adhuc paululum, & mundus me non am-
plius conspiciet: vos autem conspicietis me: quia
ego vivo, & vos viuetis.

20 In illo die vos cognoscetis^k me esse in Pa-
tre meo, & vos in me, & me in vobis.

21 Qui tenet præcepta mea, & servat ea, is ille
est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur a
Patre meo: & ego diligam eum, & ^l conspiciam
ei exhibebo meipsum.

22 ⁶ Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes, Domine,
quid est cur te sis nobis conspicium exhibiturus,
& non mundo?

23 Respondit Iesus & dixit ei, Siquis diligit
me, sermonem meum servabit: & Pater meus di-
liget eum, & ad eum veniemus, & apud eum ma-
nebimus.

24 Qui non diligit me, sermones meos non
servat, & sermo quem auditis, non est meus, sed e-
ius qui misit me Patris.

25 ⁷ Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

26 ¶ Consolator autem ille, *id est*, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.

27 ⁸ Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neq; formidet.

28 ⁹ Audiuitis me dixisse vobis, Ab eo, & redibo ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utiq; quod dixerim, proficiscor ad Patrem. ^m nam Pater maior me est.

29 Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis.

30 ¹⁰ Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & ⁿ in me non habet quicquam.

31 Sed hæc sunt ut cognoscat mundus me diligere Patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio: surgite, abeamus hinc.

brorum benedictio. ¹⁰ Christus non inuitus sed volens, non diabolocedens, sed Patris decreto obediens, mortem subiit.

^m Illud referendum est ad personam Mediatoris, quo respectu Pater maior est Filio. ⁿ Quasi dicat, me statim aggredietur Satan totis viribus, sed in me nihil habet iuris, nec in me quicquam comperiet, quale se inuenturum sperat.

CAP. XV.

1 Viti 2 & palmitum similitudine, 3 & ostendit quomodo d. scipuli fructum ferre possint. 12 17 Dilectionem mutua commendat. 18 Ad patientiam in afflictionibus, 20 suo exemplo adhortatur.

1 EGO ¶ ¹ sum vitis illa vera, & Pater meus agricola est.

tum apti sumus. Iraque ut vinamus & frugiferi simus, necesse est primum omnium nos Patris manu, Christo, veluti viti palmites, inferi: deinde infitos quotidiana meditatione Verbi & cruce purari: alioquin infitum quidem fuisse cuiquam proderit, nisi penitus viti adhaerens succum inde hauserit.

Infra, 15. 26.

⁷ Quod semel loquutus est Christus, idipsum suis mentis insculpere electorum animis, Spiritus sancti officium est.

⁸ Vera omnis felicitas in vno Christo nobis obtingit.

⁹ Tantum abest ut discessum Christi à nobis secundum carnem, ægrè ferre debeamus.

ut è contrario de eo nos gaudere oporteat, quum ex capitulis glorificatione pendeat omnis mem-

CAP. XV.

Matth. 13. 12,

¹ Natura penitus aridi, & flammis tan-

Supra, 13. 17.

2 Is demum in Christo manet, qui in ipso doctus ac quiescit, ac proinde veros fructus edit: Pater autem vicissim illiusmodi homini nihil prorsus denegabit.

Coloss. 1. 23.

1. Iohan. 3. 22.

3 Charitas Patris in Filium & Filij in nos, & nostra tum in Deum tum in proximum, perpetuo inter se nexu coherere: nec quicquam est ea suavius. Prodit autem sese charitas ex effectis, cuius perfectissimum exemplar Christus ipse nobis suppeditat.

Supra, 13. 34.

1. thess. 4. 9.

1. Iohan. 3. 17.

& 4. 21.

a Quasi dicat, Ita glorificabitur

Pater meus, &

ita demum eritis

mei discipuli, si multum fructum attuleritis. b Id est, In illa charitate qua ego vos prosequor, recipiatur a vobis ista charitas.

2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, ut plus fructus adferat.

3 || Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

4 Manete in me, & ego in vobis, sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, id est, nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.

5 Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego maneo, hic fert fructum multum, nam absque me nihil potestis facere.

6 || Nisi quis in me manserit, eiectus extra vineam, statim ut palmes arescet: deinde coguntur isti palmites, & in ignem abijciuntur, & ardent.

7 2 Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, || quicquid volueritis, petite, & fiet vobis.

8 a In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.

9 3 Prout dilexit me Pater, ita & ego dilexi vos: b manete in illa mea charitate:

10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruavi & maneo in eius charitate.

11 Hæc loquutus sum vobis ut gaudium illud meum in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur.

12 || Hoc est præceptum meum, ut diligatis alios, prout dilexi vos.

13 || Maiorem hac charitatem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis.

14 Vos amici mei eritis, si feceritis quaecunque ego mando vobis.

15 ⁴ Nō amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

16 ⁵ Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & || constitui vos, vt abeuntes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

17 Hæc mando vobis, vt diligatis alij alios.

18 ⁶ Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos, illis odio habitum.

19 Si ex mundo fuissetis, mundus quod suum est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, || Non est seruus maior domino suo. || si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

21 || ⁷ Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nquerunt eum qui misit me.

22 ^d Si non venissem, & loquutus essem eis, peccatum non haberent: nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.

23 Qui me odit, is etiam Patrem meum odit.

24 Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

sint mundo exosi. 7 Odium mundi aduersus Christum, ex mentis stupore, sponte tamen cœcutientis, oritur, vt mundus nihil planè habeat quod culpæ suæ prætexat.

^c Diserte hoc loco dicitur, Salutem hominis esse solius fauoris & benignitatis Dei æterni, & nullius meriti ipsorum. ^d Quasi dicat, Nisi venissem, isti coràm Dei tribunali non desinerent dicere se fuisse religiosos & planè alienos à peccato: sed quum ad eos venerim, & me planè rejiciant, ereptum est illis quicquid sua improbitati prætexuissent.

⁴ Euangelij doctrina, sicut Christi voce prodita est, perfectissima est & absolutissima consilij Dei, quòd ad salutem nostram attinet, declaratio, Apostolis commissum.

Mat. 28. 19.

Supra. 13. 16.

Mat. 10. 24.

Mat. 24. 9.

⁵ Christus autor est ac conseruator Euangelici ministerij ad finem vsque mundi. Est autè ministris in primis opus tum precibus tum charitate mutua.

Infra. 16. 4.

⁶ Non modò non perterrefacere, sed etiā confirmare fides Christi ministris debet, quod instar Domini sui

Psalm 14. 10.

Supra, 14. 26.

Luc. 14. 49.

8 Aduersus
impiorum ra-
biem interiore
testimonio

Spiritus san-
cti perstat:ur:

sed non alia
vox est Spiri-

tus sancti quàm quæ Apostolorum ore sonat.

*1 Aliquando Legu nomine intelligitur Pentateuchus, hoc loco pro tota Scriptu-
ra: locus enim quem citat, legitur in Psalmorum libro.*

25 Sed oportet vt impleatur sermo qui in ^e Lege
eorum scriptus est, || Oderunt me immerito.

26 ⁸ Quum autè venerit Consolator ille || quem
ego mittam vobis à Patre, (Spiritus, *inquam*,
ille veritatis, qui à Patre emanat) ille testabitur de
me.

27 Sed & vos testabimini, quia à principio me-
cum estis.

CAP. XVI.

1 Crucem prædicat discipulis. 7 Consolatorem promittent,
8 9 13 eius officium describit. 21 Mulieri parienti af-
flictiones suorum comparat.

CAP. XVI.

1 Euangelij
ministris non
tātū ab aper-
tis hostibus,
sed etiā ab ijs
ipsis qui dome-
stici atq; adeo
columnæ Ec-
clesiæ sibi vi-
dentur, quæ-
uis probra sunt
expectanda.

Supra, 15. 21.

2 Christi ab-
sentia secundū
carnem, Eccle-
siæ utilis, vt à
spirituali ipsi
virtute toti pē-
deamus.

1 HÆC¹ loquutus sum vobis vt ne offendami-
ni.

2 Mouebunt vos synagogis: imò veniet tem-
pus quum quisquis trucidabit vos, putabit se cul-
tum præstare Deo.

3 Et hæc facient vobis, quia non nouerūt Pa-
trem, neque me.

4 || Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum ve-
nerit tempus illud, memineritis eorum, quòd ego
hæc dixerim vobis. hæc autem vobis à principio
non dixi, quia vobiscum eram.

5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, &
nemo ex vobis interrogat me quòd abeam.

6 Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia
impleuit cor vestrum.

7 ² Sed ego veritatem dico vobis, expedit vo-
bis vt ego abeam. nisi enim abiero, Consolator ille
non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mit-
tam eum ad vos.

8 ³ Et quum venerit ille, ^a arguet ^b mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

9 De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:

10 ^c De iustitia verò, eo quòd ad Patrem ab eà & amplius non conspicietis me:

11 ^d De iudicio autem, ^e eo quòd princeps huius mundi condemnatus sit.

12 ⁴ Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare.

13 Quum autem venerit ille, *id est* Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audierit loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.

14 ⁵ Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

15 Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi *illum* de meo accepturum quod renuntiabit vobis.

16 ⁶ Paulisper, & non conspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me, ⁷ quia ego va-

uum est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem lusciosis illis carnis oculis: unde perenne gaudium in medijs etiam doloribus sentitur.

^a Convincent ita ut nihil habeat quod prætexit. ^b Respicit tempus illud quod ipsius ascensionem consequutus non est, cum effuso in Ecclesiam Spiritu, omnes contradicentes manifestò coarguit: Conuicti autè fuerunt Christi hostes peccati, quum coacti sunt profiteri se in eo errasse quòd non credidissent, idò dicebant Petro, Act.

2. Quid faciemus viri fratres? ^c Ipsius Christi: quum enim mundus videbit per me spiritum effusam, fieri cogetur, me iustum fuisse, qui ex hoc mundo discedens, non fuero damnatus à Patre. ^d De autoritate illa ac potestate, quam ego tunc obtinebo in cælo & in terra. ^e .i. Quia reipsa intelligent & cognoscent

me, diabolo superato, imperium in mundo exercere, quum viderint omnes sese frustra vobis opponere, quoniam vos armabo virtute illa cælesti, qua destruiam omnem celsitudinem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, Vide 2 Cor. 10. 12. ^f Vbi paululum temporis præterierit. ^g Quia transco ad aternam gloriam, unde futurum est ut vobis ad sim multò magis quàm antea: Tunc enim verè, quia & quan-

tius sim experiemini.

³ Spiritus Dei ita est in prædicatione Verbi efficax, ut mundum etiam inuitum tandem cogat & suam iniustitiam, & Christi iustitiā ac omnipotentiam fateri.

⁴ Apostolica doctrina à Spiritu sancto profecta est, & quidem omnibus suis numeris absoluta.

⁵ Spiritus sanctus nullam novam doctrinā affert, sed Christi voce traditam docet, & animis insculpit.

⁶ Gratia Spiritus sancti, vi-

do ad Patrem,

17 Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis eius alij ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non conspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?

18 Dicebant ergo, Quid illud est quod dicit paulisper? nescimus quid loquatur.

19 Cognouit autem Iesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper & videbitis me?

20 Amen, amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

21 Mulier quum parit, dolorem habet, quia venit hora eius: quum autē pepererit puerulum, iam non meminit oppressiois, quòd gaudeat hominem esse natum in mundo.

22 Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini, sed rursus videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23 7 Et illo die me non interrogabitis quicquā. || Amen, amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsq̃ue adhuc non petijstis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Hæc loquutus sum vobis per prouerbia. at veniet tempus quum iam nō per prouerbia loquar vobis, sed apertē de Patre meo renuntiabo vobis.

26 8 Illo die in nomine meo peterit: & non dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis.

27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amatis, & credidistis me à Deo exiisse.

28 || Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.

29 9 Dicunt

7 Spiritus sanctus ab ascensione Christi in Apostolos effusus, summa quæq; mysteria & salutis nostræ arcana, tum ipsos, tum etiam Ecclesiam per ipsos erudit, & ad finē vique seculorum erudiet.

Supra, 14. 3.

mat. 7. 7. & 21.

22. mat. 11. 24.

Luc. 11. 9. iac. 1. 5.

8 Summa cultus Dei est inuocatio Patris in nomine Filij mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, pro quibus & exinanit⁹ fuit, & nunc est glorificatus.

Infra. 17. 8.

29 ⁹ Dicunt ei discipuli eis, Ecce, nunc aperte loqueris, nec prouerbiū vllū dicis.

30 Nunc scimus te scire omnia, nec opus est tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo exiuisse.

31 Respondit eis Iesus, Nunc creditis?

32 || ¹⁰ Ecce, veniet tempus, & iam venit, quū dispergemini vnusquisq; ad suos, meq; solum relinquētis. sed non sum solus: nam Pater mecum est.

33 ¹¹ Hæc loquutus sum vobis vt ^b in me pacem habeatis. in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

ria pendet Ecclesiæ firmitas.

^b

In me prorsus cōquiescatis: Pax enim hoc loco opponitur perturbationi ac tristitia.

CAP. XVII.

1 Orat Christus vt mutua sit illustratio gloria suæ & Patris.

9 Orat pro Apostolu, 20 & toto credentium grege.

1 Hæc ¹ loquutus est Iesus, & sustulit oculos in Cælum, dixitq; ² Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus te glorificet.

2 || Sicut dedisti ei autoritatē in ² omnem carnem, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

3 Hæc est autē vita æterna, vt te ^b solū cognoscāt esse Deum verum, & quē misisti Iesum Christum.

4 Ego te glorificaui in terra: opus consummaui quod dedisti mihi vt facerem.

5 Nunc igitur glorifica me tu Pater, apud te metipsum ea gloria quā habui apud te prius quā hic mundus existeret.

damentum. 2 Præfatur sese, sicut in mundum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis parefaceret Pater, ita huic vni rei studuisse, ac proinde petere vt absoluto suo operi benedicat Pater.

^a In omnes homines. ^b Patrem solum verum Deum vocat, vt illum falsis omnibus dijs opponat, non vt seipsum & Spiritum sanctum excludat, quū sui cognitionem statim cum Patris cognitione coniungat. sed suo more totam diuinitatem in Patris persona proponit. Sic Pater dicitur solus Rex, immortalis, sapiens, habens lucem inaccessam, inuisibilis, Rom. 16. 27. 1. Tim. 1. 17.

9 Fides & solida securitas plurimū distant.

Matt. 26. 31,

marc. 14. 27.

10 Christi virtuti nihil detrahit, neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.

11 Ex vnus Christi victo-

CAP. XVII.

Matth. 28. 28,

1 Iesus Christus æternus Pontifex, mox seipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt vitam, & nos vnā secū, Deo Patri cōsecrat.

Itaque hæc precatio fuit à conditio mundo, est, & erit ad finem vsq; seculorū, Ecclesiæ Dei fundamentum.

Supra, 16. 27.

3 Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis, per quos erat reliquos collecturus, eosq; (repudiata semel omni reproborū turba) Patri cōmendat, quōd ipse quidem eos ab illo sibi traditos in tutelam suā receperit: illi verò vicissim ei⁹ doctrinam amplexi, tot tantōsq; hostes sint habituri, vt sola ipsius ope salui esse possint. *Psalm. 108. 1.*

4 Modū liberationis hunc definit, non vt nulla pericula incurrant, sed vt ex omnibus seruati, re ipsa experiātur verā esse doctrinā salutis quā ex ore ipsius acceptam alijs erāt tradituri.

c Aeternam illam electionem declarat in ipso Dei beneplacito absconditam, quæ totius nostre salutis est basis. *d* Indicat æterni illius & absconditi propōiti declarationem in Christo factam, per quem demum fide apprehensum iustificati sumus, & sanctificati, vt electionis gloriam tandem consequamur. *e* Concordiam & coniunctionem animorum tribus suis precatur, vt imitatione coniunctionis diuinæ inter ipsos consensio sit.

6 3 Patefecit nomē tuum hominibus quos dedisti mihi *selektas* è mundo. *c* tui erant, & *d* mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt.

7 || Nunc nouerunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse.

8 Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & verè norunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.

9 Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro ijs quos dedisti mihi, quia tui sunt.

10 Et mea omnia, tua sunt, & tua mea sunt: & glorificatus sum in eis.

11 Et non sum amplius in mundo, sed hi sunt in mūdo, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, *c* vt sint vnum prout & nos.

12 Quum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit nisi filius ille perditionis: || vt Scriptura impleteretur.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud te.

14 Ego tradidi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout & ego non sum ex mundo.

15 4 Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo.

16 Ex mundo non sunt, sicut & ego non sum ex mundo.

17 ^f Sanctifica eos tua veritate : sermo tuus veritas est.

18 ^s Sicut me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati & per veritatem.

20 ⁶ Non pro eis autē rogo tantum, sed & pro ijs qui per sermonem eorum credituri sunt in me:

21 Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus me à te missum esse.

22 Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt sint perfecti in vnum, & vt cognoscat mundus me à te missum esse, teq; eos diligere sicut me dilexisti.

24 || Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt conspiciant gloriā illam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante facta mundi fundamenta.

25 ⁷ Pater iuste, mundus te non nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te missum esse.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego in eis.

lecti, vnā etiam gloria cum ipso perfruantur. ⁷ Cognitio Patris quæ est in Christo mediatore plenissima, paulatim ab eo suis communicatur, vt in ipso diligantur à Patre eo p̃lo amore, quo Filium completur.

f Id est, sanctos efficit. Sanctum autem dicitur quod Deo peculiariter deuotum est ac consecratum. ³ Opponitur sanctificatio Christi vera, id est, solida, extenu purificationibus.

CAP. XVIII.

¹ Christi, à Iuda proditi, virtute, ⁶ milites in terram proferuntur. ¹³ Christus ad Annam: hinc ad Caiapham ducitur. ²¹ ²³ Ministrum bacillo caesus, quid responderis.

²⁸ Pilato traditur. ³⁵ regnum suum declarat.

⁵ Addit, communem secum esse Apostolis vocationē, ac proinde illos oportere ea ipsa virtute fulciri, vt sese totos Patri deuoueant, qua ipse primus seipsum Patri consecrar.

Supra, 12, 26.

⁶ Secundo loco offert Deo Patri suos omnes, id est quotcunq; in ipsum per Apostolorū doctrinā credē: vt sicut ipse cū Patre coheret omnē inde plenitudinem accipiens, ita & illi cum ipso coniuncti in deū vitā hauriant, ac eādem in eo ipso simul di-

Matt. 26. 36,
marc. 14. 32,
luc. 22. 39,
2. reg. 15. 23.
Matt. 20. 47,
marc. 14. 43,
luc. 22. 47.

1 Christus in hortu proditori cognitum capiendus ultro ingreditur, ut peccatū. quod per vnus hominis in horto rebellionem, in mundum ingressum est, sua obedientia tollat.

2 Christus innocēs capitur velut sceleratus, vtnos scelerati tāquam innocentes dimittamur.

Supra, 17. 12.

3 Christi persona nō virtus ab aduersarijs vincita est quā. do & sicut voluit.

4 Christus boni pastoris officii ne in extremis quidem suis periculis negligit.

Luc. 3. 2.

5 Zelus Dei

intravocationis suæ limites est ab vnoquoque continendus. 6 Christus nostrarum blasphemiarum reus ad terrenū pōtificem trahitur dam-
nandus, vt ab ipso met æterno Pontifice absoluamur;

1 Hæc || 1 quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

2 Nouerat autem eum locum etiam Iudas qui prodebat eum, quia Iesus frequenter cum discipulis suis illuc conuenerat.

3 || 2 Iudas ergo quum accepisset cohortem, & à Pontificibus ac Phariseis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

4 3 Iesus itaq; sciens omnia quæ ventura erāt in se, prodians dixit eis, Quem quæritis?

5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego is sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

6 Vt ergo dixit eis, Ego is sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt humi.

7 Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

8 4 Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse. ergo si me quæritis, sinite hos abire.

9 Vt impleretur sermo quem dixerat, || Ex ijs quos dedisti mihi, non peridi quenquam.

10 5 Simon autem Petrus qui gladium habebat, eduxit eum, & percussit seruum Pontificis maximi, & abscidit auriculam eius dextram. erat autem nomen seruo Malchus.

11 Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. an non bibam poculum quod dedit mihi Pater?

12 6 Cohors igitur & tribunus & ministri Iudeorum comprehenderunt Iesum, & vinxerunt eum.

13 Et adduxerūt primū || ad Annā (erat enim

Socer Caiaphæ, qui erat Pontifex maximus anni illius) is verò nūsit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

14 Erat autem Caiaphas is||qui cōsuluerat Iu- *Supra. 11. 30.*
dæis expedire vnum hominem mori pro populo.

15 || 7 Sequebatur autem Iesum Simon Petrus *Mat. 26. 58.*
& alius discipulus, discipulus verò ille notus erat *Mar. 14. 54.*
Pontifici maximo, & simul introijt cum Iesu in au- *Luc. 22. 54.*
lam Pontificis maximi.

16 Petrus autem stabat extrà ad ostium. Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus Pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrum.

17 Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nōne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille. Non sum.

18 Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se, erat autem cum eis etiam Petrus stans & calefaciens se,

19 8 Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & doctrina ipsius.

20 Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndiq̃ue Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil.

21 Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.

22 Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecidit Iesum, dicens, Itane respondes Pontifici maximo?

23 Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin bene, cur me cedis?

24 || Miserat igitur eum Annas vinctū ad Caiapham Pontificem maximum.

8 Christ⁹ par-
cè causam suā
tuetur, non vt
morti se sub-
ducat, sed vt
ipsum innocē-
tem daminari
constet.

Mat. 26. 57.

Mar. 14. 59.

Luc. 22. 54.

Cap. xviii.

EVANGELIUM

Mat. 26. 69.

mar. 14. 59.

luc. 22. 55.

9 Lapsi semel homines, non modò nò possunt sese suis viribus erigere, sed etià in deteri⁹ magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute surrigantur.

Mat. 27. 2.

mar. 15. 1.

luc. 23. 1.

act. 10. 28. & 11. 3

Mat. 20. 19.

Mat. 27. 11.

mar. 15. 2.

luc. 23. 3.

10 Filius Dei sinitur ad mortalis & quidè profani hominis tribunal, ibique multo minus iniquitatis in profano homine, quàm in ipsi populi Dei principibus inuenitur. Viuamago ira Dei aduersus peccatum, summæ eiusdem misericordie, seu-

rissimi denique iudicij in præfractos oblatæ eius gratiæ contemptores.

11 Christus regnum suum spirituale asserit, mundanum detrectat.

a Ab adibus Caiapha. b Erepta enim illis fuerant capitalia inducia, quadraginta annis ante templi destructionem. c Dixerat Christus fore ut crucifigeretur.

ministri

25 ||⁹ Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.

26 Dicit ei quidam ex seruis Põtifcis maximi, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

27 Rursus ergo negauit Petrus, & statim gallus vocem misit.

28 || Ducùt ergo Iesum à^a Caiapha in Prætorium. erat autem manè, & ipsi non introierunt in Prætorium ne polluerentur, sed vt ederent Pascha.

29 ¹⁰ Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem adfertis aduersus hominem istum?

30 Responderunt & dixerunt ei, Nisi iste esset maleficus, non tradidissemus eum tibi.

31 Dicit eis ergo Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram condemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei, Nobis^b non licet occidere quenquam.

32 || Vt sermo Iesu impleretur, quem dixerat, significans qua morte futurum erat vt moreretur:

33 || Introiuit ergo rursus in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum: dixitque ei, Tunc es rex Iudæorum?

34 Respondit ei Iesus, A teipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?

35 Respondit Pilatus, Num ego Iudæus sum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid fecisti?

36 ¹¹ Respondit Iesus, Regnum meum non est ex hoc mûdo: si ex hoc mûdo esset regnum meum,

ministri mei certarent ne traderer Iudæis : nunc autem regnum meum non est hinc.

37 Dixit ergo ei Pilatus, Num igitur rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis me regem esse. ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut dem testimonium veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.

38 ¹² Dicit ei Pilatus, ^d Quid est veritas? Et quā hoc dixisset, rursus venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

39 || Est autem vobis consuetudo ut vnum dimittam vobis in Pascha : vultisne ergo, dimittam vobis regem Iudæorum?

40 || ^c Clamauerunt ergo rursus omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat verò iste Barabbas latro.

CAP. XIX.

¹ Pilatus Christum flagellatum, ³ & spinis coronatum. ⁴ liberare volens, ⁸ Iudæorum improbitate vincitur. ¹⁶ crucifigendum tradit. ²⁶ Iesus matrem discipulo commendat, ³⁰ Aceto gustato, moritur. ³⁴ Adorti sunt lancea confoditur. ⁴⁰ Sepelitur.

¹ Tunc || ¹ ergo acceptum Iesum Pilatus flagellauit.

² Et milites contextam coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

³ Et dicebant, Ave rex Iudæorum. Et bacillis eum cædebant.

⁴ ² Exiuit ergo rursus Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, ut noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

⁵ Exiuit ergo Iesus foras, ferens spineam coronam, & purpureum pallium, Tunc dicit eis Pilatus, Ecce homo.

⁶ Quum ergo vidissent eum Principes Sacer-

X

¹² Christum oportuit quidā innocentē pronuntiari, sed tamen quatenus nostrā personā sustinet, non modò ut sceleratū, sed etiam ut sceleratorum sceleratissimum damnari.

Mat. 27. 11.

mar. 15. 6.

luc. 23. 27.

Act. 3. 14.

^d Fastidientius atque adeò irridenti vox, non interroganti.

^e Ad verb. Magnū & deformem clamorem ediderunt.

CAP. XIX.

Mat. 27. 26.

mar. 15. 18.

¹ Prudentia carnis ex duobus malis minus eligit, Deus autem illi maledicit.

² Christus rursus eodem illo ore absoluitur quo potè damnatus est.

a Crucifigi vo-
lunt quem ipsi
ex recepta con-
suetudine lapida-
tum suspendisset
quasi blasphemia
convictum: pe-
tunt autem ut
crucifigatur mo-
re, scilicet, Ro-
mano.

3 Conscientia
Pilati pro
Christo pu-
gnat: sed mox
succumbit,
quoniam sin-
gulari Dei vir-
tute non ful-
citur.

4 Pilatus pri-
usquam Chri-
stum damnet,
seipsum eodē
ore condem-
nat.

b Lithostrotos
vocant Græci pa-
uimentum, incru-
statione exiguis
lapillis factum.

c Gabbatha ex-
celsum locum de-
clarat, ut sunt in
dicum tribunalia
5 Christus Sa-
tanam, pecca-
tum & mortē
cruci affigit.

Mat. 27. 31.

mar. 15. 25.

Luc. 23. 26.

dotum & ministri, clamarunt, dicentes, *a* Crucifige,
crucifige, Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, &
crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

7 Responderunt ei Iudæi, Nos legem habe-
mus, & secundum legem nostram debet mori, quia
Filium Dei se finxit.

8 *3* Quum ergo audiisset Pilatus hunc ser-
monem, magis timuit.

9 Et rursus ingressus est Prætorium, & dixit
Iesū, Vnde es tu? Iesus autem responsum ei non
dedit.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi nō loqueris? ne-
scis me potestatem habere crucifigendi te, & pote-
statem habere te absoluedi?

11 Respondit Iesus, Non haberes potestatem
aduersum me ullam, nisi tibi datum esset supernē:
propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum
habet.

12 Ex eo studebat Pilatus eum absoluerē: Iudæi
verō clamabant, dicentes, Si hunc absolueris, non
es amicus Cæsaris, quicumque se regem facit, con-
tradicit Cæsari.

13 *4* Pilatus ergo quum audisset hunc sermo-
nem, adduxit foras Iesum, seditque pro tribunali, in
loco qui dicitur *b* Lithostrotos, Hebraicē autem
c Gabbatha.

14 Erat autem parasceue Paschæ, hora verō
quasi sexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex vester.

15 Illi verō clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige
eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam?
Responderunt principes Sacerdotum, Non habe-
mus regem nisi Cæsarem.

16 *5* Tunc ergo tradidit eum ipsis ut crucifige-
retur. || Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.

17 Et ipse portans crucē suam venit in eū locū
qui dicitur Caluariz, Hebraicē autem Golgotha.

18 Vbi crucifixerūt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

19 ⁶ Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & imposuit cruci. Erat verò scriptum, IESVS NAZARENVS REX IUDÆORVM.

20 Hunc ergo titulum multi Iudæorū legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Iesus. & erat scriptū Hebraicè, & Græcè, & Latine.

21 Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotū Iudæorum, Ne scribito, Rex Iudæorum: sed illum dixisse, Rex sum Iudæorum.

22 Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

23 || 7 Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt eius vestimenta, (& fecerunt quatuor partes, vnicuiq; militi partem) & tunicam. erat autem tunica inlustralis, à summo contexta tota.

24 Dixerunt ergo inter se, Ne findamus eam, sed sortiamur de illa cuius futura sit. vt Scriptura impleretur; dicens, || Partiti sunt vestimenta mea tibi, & super vestem meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

25 ⁸ Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius & soror matris eius, Maria Cleopæ *uxor*, & Maria Magdalene.

26 Quum vidisset ergo Iesus matrem ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eam discipulus domum suam.

28 ⁹ Postea, quum sciret Iesus *reliqua* omnia iam perfecta esse, || vt perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.

29 ⁴ Vas igitur *illic* erat positum aceto plenum.

9 Christus accepto aceto Spiritum exhalat, verè amarissimum & acidissimum in Paternæ calicem nostro nomine penitus exhauriens.

4 Galatinus refert ex libris Sanhedrin solitos fuisse Iudæos potare teū vino thuro cōfictō, unde ratio eius turbaretur: sic scilicet Iudæi cōscietis nocentium cōsultabant.

6 Christus in folio crucis sedens, palā Rex ætern⁹ omniū populorū, eius ipsius manu

proscribitur; cuius ore fuerat vsurpati regni damnatus.

Matth. 27. 35,

marc. 15. 14,

luc. 23. 33.

7 Christus vestiū inter car-

nifices (excep-

pta incōsutili

tunica) distri-

butione signi-

ficat fore vt

mox suis opi-

bis dispersis,

iplos etiā ho-

stes suos per

vniversum or-

bē locupletet:

ita tamē vt v-

nus & integer

maneant Eccle-

sie thesaurus.

Psal 22. 29.

8 Christus nō

in prioris mo-

dō, sed & in po-

sterioris Tabu-

læ obseruatione

perfectū est

omnis iustitiæ

exemplar.

Psal 68. 22,

matth. 27. 32.

10 Christi corpus (ipso sic volente) ad tempus mortuum , fauciatum , at ne minimum quidem os confringitur : nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

11 Christus in cruce mortuus duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem , & verum credentiū lauacrum.

Exod. 12. 46,

num. 9. 12.

Zach. 12. 30.

Matt. 27. 57,

mar. 15. 42,

luc. 23. 50.

Supra, 3. 2.

12 Sepelitur Christus palam & loco celebri , conscio & permittente Pilato , idque ab hominibus sic Christo fauentibus , vt tamē ante eum diem apertē nō essent eum

sequuti : vt neque de ipsius morte neque de resurrectione meritō ambigi possit ex sepultura.

c Velsauciuit. *f* Hoc vulnere plenē facta fuit mortis Christi fides, Nam effusa aqua ex hoc vulnere, indicauit ferrum usq. in pericardion penetrasse, illius videlicet aqua conceptaculum, quo vulnerato necesse est omne animal protinus mori.

runt

Illi verò impleuerunt spongiā aceto , & hysso circumpositam admouerunt ori eius.

30 Quū ergo accepisset Iesus acetū, dixit, Consummatū est: & inclinato capite tradidit spiritum.

31 10 Iudei ergo, vt non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat Parasceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatū vt confringerentur eorum crura, ac tollerentur.

32 Venerunt ergo milites , & prioris quidem latronis confrugerunt crura , & alterius qui crucifixus fuerat cum eo:

33 Ad Iesum autem quum venissent, vt viderūt cum iam mortuum, non confrugerunt eius crura:

34 11 Sed quidam ex militibus lancea latus eius fodit, & statim exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui f vidit testatur, & verum est testimonium eius : ille inquam scit se vera dicere, vt & vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleatur, || Non confringetur ullum os ipsius.

37 Et rursus alia Scriptura dicit , || Videbunt quem transfixerunt.

38 || 12 Post hæc autem rogauit Pilatū Ioseph Arimathæensis (qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu : quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

39 || Venit autem & Nicodemus, (is qui venerat ad Iesum nocte primū) ferens misturæ myrrhæ & aloës libras quasi centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt

runt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudeis sepelire.

41 In eo autem loco ubi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat.

42 Ibi ergo, propter Parasceuen Iudeorum, quod monumentum illud propè esset, posuerunt Iesum.

g Ne quia ipsum resurrectionem calumniaretur, quasi alius quispiam ex eo sepulchro surrexisset, Theoph.

CAP. XX.

1 Maria nuntiat Christum surrexisse. 3 Petrus & Iohannes hoc visuri, 4 excurrunt. 15 Iesus Maria apparet, 19 & discipuli domi congregati. 25 Thomas ante incredulus, 28 credit.

1 **P**rimo ||^a 1 verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtq; lapidem sublatum à monumento.

2 Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus: & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus ubi posuerint eum.

3 Exiuit ergo Petrus, & alter ille discipulus, & venerunt ad monumentum.

4 Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro, venitq; prior ad monumentum.

5 Et incuruatus vidit posita lintea: non tamen introiuit.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & cospexit lintea ibi posita:

7 Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus qui venerat prior ad monumentum, viditq; & credidit.

9 Nondum enim nouerant^b Scripturam, videlicet oportere eum à mortuis resurgere.

CAP. XX.

Mar. 16. 1, Luc. 24. 1. a Vide Matth. 23. 1.

1 Maria Magdalene, Petrus & Iohannes, primi resurrectionis Domini testes: & ita quidem vt suspicæ fidei esse meritò nō possint, quum hoc ipsum illis persuaderi vix potuerit, nedū vt ex composito id sint commenti.

b Per antoninam scripta illa, quibus tanquam tabulis est obsignata Dei voluntas, scriptura dicitur.

Matth. 28. 1.

Marc. 16. 5.

2 Angeli quodque (& quidē bini) facti resurrectionis Domini testes.

3 Iesus ipse præsens se testatur verē resurrexisse.

4 Christus qui resurrexit, non querendus in hoc mundo secundum carnē, sed in celis per fidem quō ipse nobis praeiuit.

Marc. 16. 14.

Luc. 24. 36.

2. cor. 13. 5.

5 Christus inanis clausis repentē vi diuina sese discipulis sistens, plenam eis fidem facit tum resurrectionis suae, tum ipsorum Apostolorum, afflato illis sancto Spiritu, Euangelici ministerij direttore.

c Id est, extra speluncam, in qua excisum erat sepulchrum. d Ad verbum in albis, sub vestimentis. e Loquitur Maria vulgi more, qui de caduere sic loquitur, ut de toto homine. f Fratrum nomine discipulos intelligit, nam proximo versiculo, Maria dicitur annuntiasse discipulis. g Patrem meum dixit secundum naturam in Deitate, & Patrem vestrum propter gratiam in adoptione filiorum Dei, Epiphanius, h Vel sponte patuerunt illi fores, vel ipsi parietes illi fuerunt perierunt.

10 Redierunt ergo discipuli ad suos.

11 || Maria autem flens stabat ad monumētum foris, Dū ergo fleret incurauit se in monumētū.

12 2 Et conspexit duos Angelos^d albatos, sedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, illuc vbi iacuerat corpus Iesu.

13 Qui etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt^e dominum meum, nec scio vbi posuerint eum.

14 3 Et quū hęc dixisset, cōuersa est retrorsum, conspexitq; Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse.

15 Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem queris? Illa putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.

16 Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur Magister.

17 4 Dicit ei Iesus, Ne me tangito: nondum enim ascendi ad patrem meum: sed proficiscere ad^f fratres meos, & dic eis, Ascendo ad^g Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deū vestrum.

18 Venit Maria Magdalene annuntians discipulis se vidisse Dominum, eaq; sibi dixisse.

19 || 5 Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, &^h fores essent clausae illuc vbi erant discipuli coacti propter metum Iudeorum, venit Iesus, stetitq; in medio, & dixit eis, Pax vobis.

20 Et quum hęc dixisset, ostendit eis manus ac latus suū. Gausi sunt ergo discipuli viso Domino.

21 Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: || sicut mi- *Mat. 28. 19.*
sit me Pater, ita & ego mitto vos.

22 Et quum hæc dixisset, afflauit, & dixit eis,
Accipite Spiritum sanctum.

23 ⁶ Si quorum remiseritis peccata, remittun-
tur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt.

24 ⁷ Thomas autem, vnus ex duodecim, qui
dicitur Didymus, non erat cum eis quando vene-
rat Iesus.

25 Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Do-
minum, Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus
eius vestigium clauorum, & immiserò digitum me-
um vestigio clauorum, & immiserò manum meam
lateri eius, nequaquam credam.

26 Oñto igitur pòst diebus rursus erant disci-
puli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus
foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax
vobis.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum
huc, & vide manus meas, & profer manum tuam,
& immitte lateri meo: & ne esto incredulus, sed
credens.

28 Respondit autem Thomas, & dixit ei Do-
minus meus & Deus meus es.

29 ⁸ Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma,
credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

30 ⁹ || Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus
in discipulorum suorum conspectu, quæ non sunt
scripta in hoc libro.

31 Hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum
esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam
habeatis per nomen eius.

6 Promulga-
tio remissionis
peccatorum
per fidem in
Christum, & iræ
Dei declaratio
retinendis in-
credulorum
peccatis, sum-
ma est Euan-
gelicæ prædi-
cationis.

7 Christus ex
Thomæ incre-
dulitate certū
resurrectionis
suz testimoni-
um elicit.

8 Vera fides
ab ore Dei nō
ab oculis car-
nis pendet.

9 Fides in
Christum Filiū
Dei & vnicum
nostrum ser-
uatorem, E-
uangelicæ do-
ctrinæ ac præ-
sertim histo-
riæ resurrecti-
onis scopus,
Infra. 21. 25.

CAP. XXI.

1 Iesum piscantibus Apostoli apparet, & 7 quem miraculo
captorum piscium agnoscunt. 15 Petro omnium curam com-
mittit, 18 mortisque genus eidem prænuntiat.

1 Christus non tantum præsens sed etiam una cum discipulis suis vesicens, plenissimam suæ resurrectionis fidem facit.

POSTEÀ patefecit se rursus Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem sic:

2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & filij Zebedæi, alijque ex discipulis eius duo.

3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti sunt, & ascenderunt in nauigium statim: & illa nocte nihil ceperunt.

4 Mane autem iam exorto stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.

5 Dicit ergo eis Iesus, Pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.

6 At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piscium.

7 Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominum esse, ^a amiculum succinxit, (erat enim nudus) & abiecit se in mare.

8 Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rede *plenum* piscium.

9 Vt ergo descenderunt in terram, vident prunas positas, & piscem impositum, & panem.

10 Dicit eis Iesus, Adferite ex piscibus quos modò cepistis.

11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot essent, non est fissum rete.

12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum scirent Dominum esse.

13 Venit ergo Iesus, & accipit panem, & dat eis,

^a Amiculum ex line quod natiui minime obfisteret.

eis, & piscem similiter.

14 Hac iam tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis, quum resurrexisset à mortuis.

15 ² Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon fili Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

16 Dicit ei rursum secundò, Simon fili Ionæ, diligis me? Ait illi, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce oues meas.

17 Dicit ei tertio, Simon fili Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus quòd ^b tertio dixisset ipsi, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia nosti, tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

18 ³ Amen, amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ibas quò volebas: quum autem senueris, extends manus tuas, & alius ^d te cinget, & transferet ^e quò noles.

19 Hoc autem dixit, significans ^f qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

20 ⁴ Conuersus Petrus videt illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, || qui & recubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?

21 Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid?

22 Dicit ei Iesus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

² Petrus re-
na confessione
in pristinū gra-
dum restituitur,
vnde ter-
na abnegatio.
ne exciderat:
simulq; admo-
netur, eum de-
mū esse pasto-
rē qui Christū
diligens ipsius
oues pascit.

³ Prædicitur
mors Petri
violenta.

⁴ Cauendum
nedum alios
circūspicimus
quod nobis
iniunctum est
negligamus.

^b Nempe aquū
erat, vt triplici
abnegationi tri-
plex confessio op-
poneretur, ne de
tanti peccati re-
missione, & re-
stitutione mune-
ra Apostolici du-
bitaret Petrus.

^c Qui peregrē
proficisciebatur,
præsertim in O-
riente, & in ijs

regionibus quarum incolæ prælongis vestibus utantur, illos necesse est succingi.

^d Respexit ad illam rationem qua captiui loris ac vinculo constringuntur, quasi
dicat, Nunc te liberè accingis, vt proficiscari quò libueris, at qui tempus erit, quum
non te zona accinges, sed alius te vinculo constringet, vt te pertrahat etiam inuitum.

^e Non quidem quòd Petrus inuitus pro Dei veritate quicquam tulerit, quum
non legamus gaudentem redisse è cencilio in quo flagris casus fuerat, sed quia hac
voluntas non proficiscitur à carne, sed ab illo aduentitio Spiritus dono, itaque re-
purantiam quandam indicauit. ^f .i. Petrum morte violenta moriturum.

*g. i. Dimana-
uit.*

23 ² Exijt ergo sermo iste inter fratres, discipu-
lum illum non moriturum: sed non dixerat ei Ie-
sus, Non morietur: sed, Si cum velim manere do-
nec veniam, quid ad te?

5 Vera est
Christi histo-
ria, nec homi-
num curiosi-
tati, sed salutis
sancto cum de-
lectu perscri-
pta.

Supra, 29. 30.

24 ⁵ Hic est discipulus ille qui de his testatur, &
hæc scripsit: & scimus verum esse testimoniū eius.

25 || Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus,
quæ si scribantur sigillatim, ne mundum quidem
ipsum opinor capturum eos qui scriberentur li-
bros. Amen.

ACTA SANCTO- RVM APOSTO- LORVM.

CAP. I.

1 Transito ab
Euangelij (id
est dictorum
& factorum
Christi) histo-
ria ad Aposto-
lorum acta.

2 Ideo Chri-
stus statim à
resurrectione
nō ascendit in
cælum, vt suæ
resurrectionis
plenam fidem
faceret, & A-
postolos in do-
ctrina quam
audierant,
præsens con-
firmaret.

CAP. I.

1 Continuat Lucas hanc historiam ad suum Euangelium 9
Sublato in cælum Christo, 10 Apostoli, 11 monenti-
bus Angelis 12 reuerſi, 14 precibus incumbunt. 15 Petri
instinctu, 18 Iuda proditoris loco 23 Matthias eligitur.

R I M V M ¹ quidem librum
confeci, Theophile, de ² o-
mnibus quæ cœpit Iesus & fa-
cere & docere,

2 Ad eum vsque diem quo
quum mandata dedisset Apo-
stolis per Spiritum sanctum, quos elegerat, sur-
sum receptus est.

3 ² Quibus etiam seipsum, postquam ipse

¹ Facta Iesu, sunt miracula, & actiones deitatis indices, & omnium verum per-
fecta sanctitas, atque adeo doctrina ipsius exempla.

passus

passus fuit, repræsentarat viuum multis^b indubita-
tis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis,
& dicens quæ ad regnum Dei *spectant*.

4 ^c Et congregans eos, || denuntiavit eis ne ab-
scederent Hierosolymis, sed *vs* expectarent pro-
missum Patris, Quod *inquit* audistis ex me.

5 Nam || Iohannes baptizavit quidem aqua,
vos autem baptizabimini^d Spiritu sancto istis non
multis post diebus.

6 ³ Quum igitur illi convenissent, interroga-
runt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore
^e restitues regnum Israel?

7 Dixit autem ad illos, Non est vestrum nos-
se tempora siue^f opportunitates quas Pater in sua
ipsius autoritate posuit.

8 || Sed recipietis virtutē Spiritus sancti, post-
quam supervenerit in vos: eritisq; mihi testes & in
Hierusalem, & in tota Iudæa, Samariaq;, & vsq; ad
vltimas terras.

9 ⁴ || Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis
elevatus est: & nubes susceptum eum abstulit ab
oculis eorum.

10 Et quum essent intentis in cælum oculis eo
proficiscente, ecce, viri duo astiterunt illis albo ve-
stiti:

11 Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis in-
tuentes in cælum? hic Iesus qui sursum receptus
est⁵ à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum
conspexistis eum proficiscentem in cælum.

12 Tunc reuersi sunt in Hierusalem à monte
qui vocatur Oliueti, qui est prope Hierusalem,

tem verè resurrexisse, indicarunt hac signa, loqui, ambulare, edere, manibus sese
contrectandum prabuisse. ^c Congregavit eos Dominus, quum dispersi huc &
illuc fuissent, ut eos una omnes haberet ascensionis sue testes. ^d Sub. à Patre,
vel à me, ut Pater vel Christus opponatur Iohanni. sicut aqua, Spiritus sanctus.
^e Pristino statui. ^f .i. Rei gerenda commodas occasiones, scilicet quas Domi-
nus rebus agendis constituerit. ^g E vestro conspectu.

3 Prius cet-
tandum quàm
triumphandū:
nec curiosè in-
vestiganda quæ
Deus non pa-
tesfacit.

Luc. 24. 49,
Ioham. 14. 25.

Matt. 3. 11, mar.

1. 9, luc. 3. 16,

Ioh. 1. 26. infra,

2. 2, & 11. 16,

& 19. 4.

4 Christus,
promissa Spi-
rit⁹ sancti ple-
na virtute,
qua corpore
absens Eccle-
siam suam re-
gat, corpus
suum à nobis
sursum in cæ-
lestia taberna-
cula sustulit,
ibidē testibus

Angelis ad ex-
tremum vsque
diem æterni
iudicii permā-
surum..

Infra. 3. 2.

Luc. 24. 52.

^b Indubitata si-
gna, Tecmeria
vocat, qua ne-
cessaria vocan-
tur: Christū au-

5. Ecclesiasti-
ci conuentus
ad audiendum
Verbum & cō-
munes preces
concipiendas,
autoribus A-
postolis in do-
mo priuata
primū insti-
tuti & cele-
brati.

6 Petrus, vel
ex arcana Spi-
ritus reuela-
tione, vel ex-
presso Ecclesię
iudicio, Apo-
stolici collegij
antistes & in-
terpres.

Psal. 41. 10,

iohan. 13. 18.

Matt. 27. 5.

7 Occurrit Pe-
trus Iudę pro-
ditoris offen-
diculo, quod
quęcunque ei
acciderunt, a
Deo fuerint
prędicta.

h Circiter duo
millia passum.

i Domum ingressi sunt, quam sibi Ecclesia eo tempore veluti
commune domicilium delegerat. *k* Superiorem domus partem. *l* Ver-
bum Gręcum significationem habet constantia & firmitatis inuicta. *m* Vni-
liter concordia sit mentio: Ea enim preces Deo sunt gratissimę, quę sunt ab ani-
mę & voluntatibus consentientibus. *n* Petebant discipuli tum Spiritus mis-
sionem, tum a pręsentibus periculis quibus circumfidebantur liberationem.

• Confirmari enim decebat uxores, quas socias periculorum essent habituri.
p Cognatis. *q* Ad verb. nominum. Solent enim homines nominatim
censeri. *r* Repexit Lucas non consilium Iudę, sed euentum: Sic aliquid di-
citur malum sibi querere, habita non consilij aut voluntatis, sed euentus ratione.

s Significant verba Gręca prout Iudam prolapsū medium discissum fuisse,
cum quodam singulari crepitu fragore.

h distans itinere Sabbathi.

13. Et quum ¹ introissent, ascenderunt in ^k co-
naculum vbi commorabantur Petrus videlicet &
Iacobus, & Iohannes & Andreas, Philippus &
Thomas, Bartholomęus & Matthęus, Iaco-
bus filius Alphęi, & Simon Zelotes, & Iudas Iaco-
bi frater.

14 Hi omnes ¹ perdurabant ^m concorditer ⁿ in
oratione & deprecatione cum ^o vxoribus, & Maria
matre Iesu, & cum ipsius ^p fratribus.

15. ⁶ Et per eos dies assurgens Petrus in medio
discipulorum, dixit, (erat autem turba ⁹ capitum
eodē loci quasi centum viginti)

16. ⁷ Viri fratres, oportuit impleri Scripturam
hanc, || quam prędixit Spiritus sanctus per os Da-
uid, de Iuda, qui fuit dux vię ijs qui comprehen-
derunt Iesum:

17 Quia annumerabatur nobiscum, & sortitus
erat partem ministerij huius.

18 Is igitur ^r acquisiuit agrum ex mercede in-
iustitię. || & ¹ pręcipitatus crepuit medius, & effusa
sunt omnia viscera eius.

19 Innotuitq; omnibus habitantibus Hiero-
solymę: adeo vt vocetur ager ille propria ipsorum
lingua, Aceldama, hoc est ager sanguinis.

20 Scriptum est enim in libro Psalmorum, || Fiat *Psalm. 69. 16.*

commoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea. || Et, ¹ Episcopatum eius accipiat alius.

21 ⁸ Oportet igitur ex ijs viris qui nobiscum conuenerunt toto tempore quo Dominus Iesus munere suo functus est inter nos,

22 Exorsus à Baptismo Iohannis, ad eum vsque diem quo sursum receptus est * à nobis, vnum fieri nobiscum testem resurrectionis eius.

23 ⁹ Statuerunt igitur duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Matthiam:

24 Et precantes dixerunt, Tu Domine, qui corda omnium nosti, ostēde vtrum elegeris ex his duobus,

25 Vt accipiat ² sortem ministerij huius & Apostolatus, à quo ² aberrauit Iudas, vt abiret in locum suum.

26 ^b Iecerūt igitur sortes eorum: & cecidit fors super Matthiam, qui communibus ^c calculis alle-
ctus est cum vndecim Apostolis.

psit in Doeg regis armentis praefectum. Solent etiam Pastorum, onium & gregis vocabula ad Ecclesiasticam administrationem transferri. n Ad verb. intravit & exiit, quod genus dicendi Hebraei indicat functionis publicae, eiusque laboriosa administrationem, quum de ijs agitur qui in publico munere versantur. Deut. 31. 2. 1. Par. 27. 1. x Anostro casu. y Publice & totius collegij suffragia. 7 Ut sit ipse consors & particeps huius ministerij. a Decepsit suis excidit a prolabendo: metaphora à via ducta. Vocationes enim Hebraei viarum nomine significantur. b Sortiti sunt coniectis sortibus. c Calculis coniectis sententia olim, sine suffragia declarabantur.

CAP. II.

¹ Apostoli. ⁴ Spiritu sancto repleti, ⁸ diuersis linguis loquuntur. ¹² Ebrietas non tam ¹⁵ Petrus tollit: ³⁴ Christum Messiamque esse docet. ³⁷ Auditoribus consertatis ³⁸ penitentiam suadet.

Psalm. 109. 8.

⁸ Apostoli nihil deliberant nisi consulto Dei verbo: deinde quod totius Ecclesiae intererat, non nisi cōsilia Ecclesiae exequuntur.

⁹ Apostolos oportuit imitari à Deo ordinari, ideoque praecibus, eligitur. Matthias sortitione, quae instat diuinae vocis esset. ² Munus & functionem, David quidem hac scri-

1 Apostoli, die maximè solèni ut res esset toti mundo perspecta, vno in loco congregati, vt vnum omnium illorū manus, eūdem Spiritum, eandemque fidem esse constaret, adhibito duplici symbolo, cœliū desigñatur, & excellentissimis quibuscq; Spiritus sancti donis, ac in primis quidem linguarum extraordinario & necessario dono, vnguntur.

a. Ad verbum, completeretur, id est, inchoatus esset, velut Luc. 3. 31. Compleri enim dicunt He-

brai diem vel annum, quum præcedentes exalli sunt. Is autem inchoatur Ieremi 33. 12. Erit autem quum impleti fuerint septuaginta anni, visitabo, &c. Non enim post septuagesimum annum, sed ipso septuagesimo anno, reduxit populum Dominus. Erat autem Pentecostes, dies quinquagesimus post Paschatis festum. b. Duodecim Apostoli, qui futuri essent Ecclesia quasi Patriarcha. c. Sub igni, vel spiritus. d. Alias linguas vocat, quæ diuersa essent ab ea quæ Apostolis erat familiaris, quas Marcus nouas vocat. e. Significat Apostolos, nec temerè, nec fanaticorum instar modò hac, modò illa lingua loquutos, sed magnam habuisse auditorum rationem: in summa, nihil dixisse, nisi Spiritu sancto linguam moderante. f. Apophthegmata dicere. g. Huius facti rumore. h. Non quòd resonante vna voce, audirentur plures, sed peregrinis linguis loquebantur Apostoli: illo enim pacto esset magis audientium miraculum, hoc verò dicentium, Nazianz in Orat. de Pent.

1 Q Vum¹ autem^a aduenisset dies Pentecostes, erant^b omnes concorditer eodem loci.

2 Tum exiit repentè è cælo sonitus tanquà ruentis flatus violenti, qui repleuit totam domum vbi erant sedentes.

3 Et visæ sunt eis dispersitæ linguæ instar ignis, qui etiam^c sedit super vnumquenque eorum.

4 Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cœperuntq; loqui^d alijs linguis, ^e prout Spiritus ille dabat eis^f eloqui.

5 Erant verò Hierosolymis commorâtes Iudæi viri religiosi, ex omni natione eorum qui sub cælo sunt.

6 Orto autem^g hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est, quòd audiret vnusquisq; propria lingua sua eos loquentes.

7 Obstupecebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alij ad alios, Nónne ecce homines isti qui loquuntur, Galilæi sunt?

8^h Quomodo igitur nos audimus eos sua quisque lingua in qua nati sumus?

9 Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui incolimus Mesopotamiam, Iudæamq; & Cappadociam, Pontum & Asiam.

10 Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secundum Cyrenen, & aduen-
 11 Romani, ¹ Iudæique & profelyti.

11 Cretes & Arabes, audimus eos loquentes
 nostris linguis magnifica Dei *facta*.

12 ² Obstupecebant autem omnes, & hæsi-
 bant, dicentes alius ad alium, Quid hoc rei esse
 possit?

13 Alij verò ^k cauillantes dicebant, Vino dulci
 pleni sunt *isti*.

14 Stans autem Petrus cum vndecim, ¹ sus-
 tulit vocem suam, & loquutus est eis, dicens, Viri
 Iudæi, & omnes qui habitatis Hierosolymis,
 hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba
 mea.

15 Non enim, vt vos existimatis, isti ebrij sunt,
 quum sit ^m hora diei tertia :

16 Sed hoc illud est quod dictum est ⁿ per Pro-
 phetam Ioel,

17 ^{||} ³ Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus)
 effundam ex Spiritu meo in ⁿ quamuis ^p carnem :
 & prophetabunt filij vestri, & filia vestra, & iuue-
 nes vestri visiones videbunt, & seniores vestri som-
 nia somniabunt.

18 Et quidem super seruos meos & super an-
 cillas meas, in diebus illis effundā de Spiritu meo,
 & prophetabunt.

a Verbu Do-
 mini alios per
 cellit vt eos ad
 inquirendā ve-
 ritatem adi-
 gat, alios verò
 sic redarguit,
 vt suæ ipso-
 rum impuden-
 tiæ testes esse
 cogat.

3 Petrus ca-
 lumnijs homi-
 num opponēs
 Dei veritatē,
 docet in se &
 suis collegis
 impletū quod
 Ioel de plena
 Spiritus sancti
 exhibitione
 nouissimis tē-
 poribus futura
 prædixerat :
 quæ gratia to-
 ti etiā Eccle-
 siæ offeratur,
 certo eorum
 exitio à qui-
 bus contem-
 netur.

Ioel. 2. 28.

esch. 44. 3.

i Iudaorum no-
 mine eos intelli-

git, qui origine & religione Iudæi erant, quannū alibi nati. Profelyti autem erant
 qui à Paganis, Iudaorum religionem amplectebantur. ^k Vocabulo uti-
 tur, quod contumeliam irrisiois indicat : Hæc autem irrisio, docet nullum
 tantum esse miraculum, cui non audeat obtemperare impietas. ^l Obser-

uanda est Petri confidentia, vt ab initio statim cognosceretur Spiritus Sancti
 gratia. ^m Ab orto sole, quæ in septimam nostram vel octauam incidere po-
 test. ⁿ Nihil aliud dissoluit quæstiones & dubitationes, nisi Propheticum

testimonium : rationes enim hominum euertere possunt, vox Divina euertere non potest.

^o Ad verbum, omnem, indefinitè, id est, Non tantum Iudæi, sed & ceteri gen-
 tibus. ^p s. Hominem.

- 4 *V*ltus præcipuus omnium donorum Spiritus sancti, est homines ad salutem per fidem adducere.
- 5 Christus innocens à sceleratis, ex Dei providentia, crucifixus.
- 6 Christus sicut prædixerat Dauid, non modò resurrexit, sed etiam in ipso sepulchro, ab omni corruptione fuit immunis. *Psal. 16. 3.*
- 7 *I*nuocare, in sacris literis significationem habet precationis ardentis implorantis opem Diuinam.
- 8 *Q*ui sit ihs operibus quæ per illum fecit Deus, tanquam necessarius demonstratio nibus comprobatus.
- 9 *P*raeunte aeterna Dei cognitione, quæ nec à consilio definito diuelli potest, quod Epicurus facit, nec interim mali causa esse: nam pessimum Iuda factum aeterno & immutabili consilio, in optimum finem definiuit. Bene enim agit Deus, etiamsi male agant instrumenta. 10 Dei consilium non excusat Iudæos, quorum manus fuerunt scelerata.
- 11 *T*ribuitur factum ihs quorum consilio & impulsione res acta sunt. 12 *M*ortis dolorum corporis, & animi plena: itaque quum mors videretur esse ipsorum doloris victoria ac imperium, Christus meritò dicitur lethales istos dolores superasse, quum mortuus mortem vicit, in aeternum cum Patre victurus. 13 *N*on permittes me
- 19 Et etiam miracula in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & vaporem fumi.
- 20 Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.
- 21 4 Et futurum est vt quicumque inuocauerit nomen Domini, seruetur.
- 22 5 Viri Israelitæ, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo & approbatum apud vos præstantibus factis & miraculis & signis, quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis.
- 23 Hunc inquam definito consilio, & providentia Dei deditum quum accepissetis, manibus sceleratis cruci affixum interemistis.
- 24 6 Quem Deus excitauit, solutis doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab eareineri.
- 25 Dauid enim dicit de eo, Prospiciebam Dominum coram me semper, quoniam est mihi ad dextram, ne concutiar.
- 26 Propterea oblectatum est cor meum, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requiescet in spe:
- 27 Quoniam non derelinques animam meam apud inferos: nec fines Sanctum tuum sentire corruptionem.

18 ² Notas mihi fecisti vias vitæ : replebis me in conditate in tui conspectu.

19 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha David, || eum & obiisse & sepultum esse, & monumentum eius esse apud nos ad hunc usque diem.

30 Propheta igitur quum esset, & sciret || Deum iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christum excitaret, quem collocaret super eius throno:

31 Præscius loquutus est de resurrectione Christi, || non derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem.

32 ⁷ Hunc Iesum excitauit Deus, cuius rei omnes nos sumus testes.

33 Itaque ^b dextera Dei euectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

34 Neque enim David ascendit in cælos: sed dixit ipse, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,

35 Usquedum ^c ponam inimicos tuos scabellū pedum tuorum.

36 Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse ^d factum à Deo Dominum & Christum: hunc inquam Iesum quem vos crucifixistis.

37 His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

38 ⁸ Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum: & accipietis do-

1. Reg. 2. 10.

infra. 13. 36.

Psal. 132. 17.

7 Iesum Chri-

stum esse Regē

æternum desig-

natum testa-

tur Petrus, &

ex ipsis Spiritus

Sancti do-

nis palam con-

uincit, addito

Davidis testi-

monio.

Psal. 16. 10.

infra. 13. 35.

Psal. 110. 1.

8 Resipiscen-

tia & remissio

peccatorū in

Christo sunt

duo Euangelij

ac proinde no-

stræ salutis ca-

pita. Obtenen-

tur autem ex

promissioni-

bus per fidem

apprehensis: &

per baptis-

mus, quicum

est coniuncta

Spiritus sancti

virtus, in no-

bis obsignan-

tur.

Aditum mihi

ad veram vitam

patefecisti.

^c Efficiam.

^d Factus dicitur Christus, quia in eam euectus est dignitatem: non igitur ad na-

turam refertur, sed ad statum & dignitatem summam.

^a Solenni formula iurasset.

^b Virtute ac potentia Dei.

^d Factus dicitur Christus, quia in eam euectus est dignitatem: non igitur ad naturam refertur, sed ad statum & dignitatem summam.

9 Is demum
verè aggrega-
tur Ecclesiæ
qui sese ab im-
pijs segregat.

10 Insigne vir-
tutis Spiritus
sancti exem-
plum, Non ba-

ptizantur au-
tem adulti, nisi
fidem professi.

11 Verè Ec-
clesiæ signa

sunt, doctrina
Apostolica,
charitatis offi-

cia, Sacramen-
torum admini-
stratio pura, &

vera inuoca-
tio communis

12 Dominus
quoties expe-

dit, extraneo-
rum rabiem
franat, vt Ec-

clesia plantari
& recreari

possit.

13 Charitas
efficit omnia

communia,
quod ad vsum

quidem atinet, pro necessitatis ratione.

14 Fideles initio non tan-

tum ad audiendum verbum, sed etiam ad capiendum cibum magno cū

fructu conueniebant.

e Gratuitum esse donum Epangelias declarat. f Dei interposita au-

toritate. g Facultatum & omnium charitatis officiorum, vt postea explicat.

h Utebantur Hebræi spissis minutis panibus, itaque potius frangebantur, quam cul-

trū secarentur: sic per fractionem panis conuictum illū mustum intellexerunt, atque

adeo communia quæ celebrare solebant. Cum autem Agapas celebrarent, sacramen-

ti Domini Cœnam soliti erant usurpare, in quam iam tum temporis irrepserant

corruptela, quas emendat Paulus 1. Cor. 11. i. Grati & accepti toti populo.

num Spiritus sancti.

39 Vobis enim facta est e promissio & liberis vestris, & omnibus qui longè sunt, quocunque videlicet aduocauerit Dominus Deus noster.

40 9 Alijsque sermonibus plurimis f obtestabatur, & exhortabatur eos dicens, Seruamini ex natione ista praua.

41 10 Qui ergo libenter exceperunt sermonem eius, baptizati sunt: & addita sunt Ecclesiæ die illo capita quasi ter mille.

42 11 Erantque perdurantes in doctrina Apostolorum & s communicatione, & h fractione panis, & precibus.

43 12 Obortus est autem omnibus timor: multaque miracula & signa per Apostolos edebantur.

44 13 Omnes autem qui credebant, erant eodem loci, & habebant omnia communia:

45 Et possessiones ac facultates vendebant, & dispartiebant ea omnibus, prout cuique opus erat.

46 14 Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frāgentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis:

47 Laudantes Deum, & i habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat

quoti-

quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

CAP. III.

*1 Petrus cum Iohanne in templum ascendens, 2 claudum sanat. 9 Populo ad miraculum concurrenti 12 Salu-
is mysterium per Christum exponit, 14 ingratitude
eorum accusans, 16 & pœnitentiam ab illis postulans.*

ICÆterum ¹ Petrus & Iohânes simul ascen-
debant in templum, sub horam precationis nempe nonam.

² Quidam autem vir claudus ab utero matris suæ portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, ut peteret elemosynam ab ijs qui ingrediebantur in templum.

³ Is quum vidisset Petrum ac Iohannem ingressuros in templum, rogauit ut elemosynam acciperet.

⁴ Intentis autem in eum oculis Petrus cum Iohanne dixit, Aspice ad nos.

⁵ Ille igitur ^a attēdebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.

⁶ Petrus autem dixit, Argentum & aurum nō est mihi: quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

⁷ Et prehensa manu eius dextera, erexit eum: illicō verō confirmati sunt pedes ipsius ac maleoli.

⁸ Et exiliens stetit, & ambulauit, & ingressus est cum eis in templum, ambulans & saliens, & laudans Deum.

⁹ Viditque eum totus populus ambulantein, & laudantem Deum.

¹⁰ Et agnouerunt eum esse qui ad petendam elemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

¹¹ Quum ^b teneret autem qui sanatus fuerat

CAP. III.

¹ Christus claudum quendam natū, hominem notum omnibus, loco & tempore celebri per manus Apostolorum sanans, partim eos qui crediderant confirmat, partim alios credituros vocat.

^a Animo & oculis.

^b Vel eorum a quibus curatus fuerat amore, vel metu, ne si eos ex oculis semel amississet, iterum claudus fieret.

Infra 5. 30.

2 Miracula cō
uincendis in-
credulis desti-
nata sunt, ac
proinde pessi-
mē ijs abutun-
tur qui vel in
ipsis miraculis
vel in organis
quibus Deo v-
ti placet, ob-
stupefcentes,
ex eo quod ad
veri cultus (id
est Christianis-
mi) noticiam à
Deo institutū
est, idololatrię
& superstitio-
nis stabiliendę
occasionem ar-
ripiunt.

3 Optimū qui-
dem est Chri-
stum oblatum
statim ample-
cti, sed ijs qui
humana im-
becillitate tan-
tum beneficiū
neglexerint su-
perest resipis-
cētię remediū.
Opponendum
est autem cru-
cis ignominia,
decretum Dei
prædictum per

Prophetas de Christo prius in terris crucifigendo, deinde è caelis lo-
dice & totius mundi instauratore apparituro, vt seruentur omnes cre-
daturi, & omnes increduli semel pereant. *c In seipsa habu-
tem vitam & causam vita. d Quia fide amplexus est illum à mortuū excita-
tum, cuius nomen ex nobis audijt. e Quantum multi fuerint Propheta, omnia
non numero singulari mentionem facit, vt indicet consensum Prophetarum.*

claudus Petrum & Iohānem, cucurrit totus popu-
lus ad eos in porticum qui appellatur Solomonis,
expauesactus.

12 ² Quo viso Petrus respondit populo, Viri
Israelitę, quid miramini super hoc, aut quid inten-
tos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pie-
tate effecerimus vt hic ambularet?

13 ¶ Deus ille Abraham & Isaac & Iacob,
Deus inquam, Patrum nostrorum glorificauit Filiū
suum Iesum, quem vos prodidistis & abnegastis in
conspectu Pilati, quum ille iudicasset esse absol-
uendum.

14 Vos autem Sanctum illum & iustum abne-
gastis, & postulastis homicidam condonari vo-
bis.

15 Principem autē vitę trucidastis, quem Deus
excitauit à mortuis: cuius rei nos testes sumus.

16 Et per fidem in nomen ipsius, hunc quem
conspicitis ac nostis, confirmauit nomen ipsius: ^d h-
des inquam quę per ipsum est, dedit isti integra-
tem hanc coram omnibus vobis.

17 Sed nunc, fratres, scio vos per ignorantiam
ista fecisse, sicut & primores vestros.

18 Deus autem quę pronuntiauerat per ^e os
omnium Prophetarum suorum, Christum passu-
rum, ita impleuit.

19 ³ Resipiscite igitur, & conuertimini, vt de-
leantur peccata vestra: postquam venerint tempo-
ra refrigerationis à conspectu Domini.

20 Et miserit prænuntiatum vobis Iesum Chri-
stum:

21 Quem oportet quidem ^f cælo capi, vsque ad tempora restitutionis omnium, quæ tempora prædixit Deus per omnium os sanctorum suorum à seculo Prophetarum.

22 Moses etenim ad Patres dixit, || ^f Prophetam fuscitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

23 Futurum est autem ut ^b quisquis non auscultarit Prophetam illum, ⁱ disperdatur è populo.

24 Sed & omnes Prophetæ à ^k Samuele & ijs qui deinceps *sequuti sunt*, quorquot loquuti sunt, etiam prænuntiarent dies istos.

25 ⁴ Vos estis ^l filij Prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga Patres nostros, dicens ad Abraham, || Et in semine tuo benedictionem consequetur omnes familiæ terræ.

26 Vobis primum Deus ^m excitatum Filium suum Iesum misit, qui benediceret vobis, vnum-
quenque auertendo ab ipsis sceleribus.

Prophetæ destinati, & quibuscum fœdus est sancitum. m Exhibitum mundo, vel excitatum à mortuis, & in regnum suum euectum.

CAP. IIII.

1 Petrus & Iohannes 3 capti concilio sistuntur, 7 & 19 Christi causam agunt intrepidi. 24 Discipuli preces ad Deum fundunt. 32 Multi possessiones suas vendunt: 36 Inter quos & Barnabas numeratur.

1 **L**oquentibus ¹ autem ipsis ad populum, superuenerunt sacerdotes & ² Præfectus tem-
res vel audaciores sunt Ecclesiæ hostes, quàm qui se vocant eius archi-
tectos: sed quò isti vehementius insaniunt, eò constantius perseue-
rant fideles serui Dei.

^a Habuerunt Iudæi copiosius quasdam ad templi sacrorumq; custodiam & præsidium, Matth. 27. 63. His erat præfectus dux aliquis, qualis fuit Eleazarus Anania pontificis filius, iuuenis, audax & superbus, quum commotum fuit bellum Iudæicū. Iosiph. lib. 3. cap. 1. Iudæa.

Y iij

^f .i. Cælo contineri, vel recipi in calum.

^g Hac promissio est singularis & eximij cuiusdam Prophetæ.

^{Deut. 18. 15,}
^{infra 7. 37.}

^b Ad verb. omnis anima, quæ.

ⁱ Expungetur, siue perimetur sublati de populo contumax ille.

^k Quo tempore regnum Israelis constitutum fuit.

⁴ Iudæi credentes, primogeniti in regno Dei.

^{Gen. 12. 3,}
^{galat. 3. 8.}

^l Quibus peculiariter fuerunt

^m Exhibitum mundo,

CAP. IIII.

¹ Nulli sæpe vel diligentio-

plo & Sadducæi:

2 Molestè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarent in nomine Iesu resurrectionem ex mortuis.

3 Et iniecerunt eis manus, posueruntque eos in custodiam in posterum diem. Nam erat iam vespera.

4 Multi verò eorum qui audierāt sermonem, crediderunt: ^b & factus est numerus virorum, quasi quinquies mille.

5 Factum est autem postero die, vt cogerentur ^c primores eorum & Seniores & Scribæ in Ierusalem:

6 Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant ^d ex genere Pontificio.

7 ² Quum igitur statuissent eos in medio, percontati sunt, Qua potestate, aut ^e quo nomine vos hoc fecistis?

8 Tunc Petrus repletus Spiritu sancto dixit eis, Primores populi & seniores Israel,

9 ³ Quandoquidem ^f de nobis hodie questio habetur super beneficio in hominem egrotum colato, quomodo *videlicet* iste seruatus sit:

10 ⁴ Notum sit omnibus vobis, & toti populo Israel, per nomen Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* istum adstare in vestro conspectu sanum.

11 || Hic est lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli:

2 In eos qui de successione personali (separata doctrinæ successione) gloriantes veros Verbi ministros oppugnant.

3 Lupi verorum pastorum successores, nec Dei, nec Ecclesiæ, sed suam causam agunt.

4 Is demum verus est Pastor qui oues docet ab vno Christo pendere, vt qui iam non sit mortuus, sed mortis victor omne imperiū obtineat.

^{Psalm. 118. 22,}

^{esai. 53. 16,}

^{matth. 21. 42,}

^{marc. 12. 10,}

^{luc. 20. 17,}

^{rom. 9. 33,}

^{1. pet. 2. 7.}

^b Volentes diminuerè numerum, auxerunt. ^c Illi erant qui Sanhedrim constituebant, qui omnes erant ex tribu Iuda, antequam Herodes crudelissimè in familiam Davidi sciret. ^d Ex quibus pontifices Legisferique solebant, mutata iam annui muneris functione. ^e Qua auctoritate.

^f Ad verbum nos inquiritur.

12 Nec est in alio quoquam salus. nec enim aliud nomen est ^h sub cœlo quod ⁱ datum sit inter homines, per quod oporteat nos seruari.

13 ⁵ Conspecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertoque homines esse illiteratos & idiotas, admirabantur, & agnoscebant eos cum Iesu fuisse.

14 Illum verò videntes stantem cum eis qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere.

15 Iussis autem ipsis extra concilium abire, ^l cōferebant inter se,

16 ⁶ Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? nam conspiciunt signum editum esse per eos, manifestum est omnibus habitantibus in Hierusalem, nec possumus negare:

17 Sed ne *id* amplius serpat in populum, minaciter interminemur eis ne posthac ulli hominum loquantur in nomine isto.

18 Itaque vocatis ipsis, denuntiaverunt ne omnino loquerentur vel docerent in nomine Iesu.

19 ⁷ Petrus autem & Iohannes respondentes dixerunt eis, An apud Deum iustum sit, vobis potius auscultare quam Deo, iudicare.

20 Non enim possumus quæ vidimus & audimus, non loqui.

21 ⁸ Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserunt, propter populum, quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.

22 Annorum enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editum fuerat signum istud sanationis.

5 Hoc saltem obtinet seruum Dei ingenua libertas, ut qui sub zeli larua delitescerant, tandem apertè se impios prodant.

6 Qui sibi placeat in ignorantia, tandem sit etià apertè & contra conscientiam malus.

7 Sic parendū hominibus quibus subiungitur ut Deo in primis obsequamur.

8 Tantum abest ut liceat impijs quicquid libet, ut Deus etiam eo quod illis vult licere, ad amplificandam suam gloriam utatur.

9 Non est alius vel alia virtusquam siue auctoritas. Ortum est autē illud genus loquēdi, Hebraiū familiare, eo quod in periculis appellari soleant ij a quibus

opem expectamus. ^h Vspiam, significat autem imperij Christi amplitudinem. ⁱ Sub. a Deo. ^k Idiotas, si opponitur Magistratui, significat priuatum: in mentione artificiorum studiorumq; indoctum: in mentione dignitatis & praestantia, humilem & inhonoratum. ^l Sub. sententias.

9 Apostoli sua pericula cum Ecclesie cœtu communicant.

Psal. 110.

10 Nec expa-
uescitur nos o-
portet hostiũ
minis, nec eo-
rum insultus
stolidè ridere:
sed tum potẽ-
tiaz tum bene-
volentiaz Dei
seriè medita-
tionem/ sicut
veraque nobis
in Christo spe-
canda propo-
nitur) aduer-
sariorum tum
viribus tũ ma-
leuolentię op-
ponẽdo ad Pa-
tris præsidium
confugere.

11 Deus visibi-
li symbolo re-
statur Ecclesie
suz se eum esse
qui terram &
cœlum concu-
tiendo, sit eam
cõfirmaturus.

12 Exemplum
verę Ecclesie,
in qua viget tũ

in doctrina tum in mutua charitate consensus: pastores autem veram
doctrinam sincerè & constanter proponunt.

m Et si unus esset populus Israel, numero tamen multitudinis effertur, non tan-
tum propter duodecim tribus, quarum singula populum constituiebant, sed etiam
propter ingentem multitudinem, quasi gentes multa simul coisset, ut Iud. 5. 14.
n Scelerati, nihil tale cogitantes Dei consilium exequuntur. nec tamen eximur
culpa. *o* Tu pro tua potestate, tuęque iure. *p* Consilium voluntasq; &
iustitiae sensus congruebant.

23 9 Dimissi autem illi venerunt ad suos, & an-
nuntiauerunt quę principes Sacerdotum & senio-
res ipsis dixerant.

24 10 Isti verò, quum hæc audissent, concorditer
sustulerunt vocem ad Deum, dixeruntque, Domi-
ne, tu es Deus ille qui fecisti cœlũ & terram, mare,
& omnia quę in eis sunt:

25 Qui per os Dauid pueri tui dixisti, || Cur fre-
muerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

26 Adstiterunt reges terrę, & principes coacti
sunt eodẽ loco aduersus Dominum, & Christum
eius.

27 Coacti sunt enim verè aduersus sanctum Fi-
lium tuum Iesum quem vnixisti, Herodes & Põti-
us Pilatus cum gentibus & ^m populis Israel,

28 ⁿ Vt facerent quęcunque ^o manus tua & cõ-
sili-um tuum prius definierat facienda.

29 Nunc igitur Domine, intueri in minas eo-
rum, & da seruis tuis vt cum omni libertate lo-
quantur sermonem tuum,

30 Manu tua à te extensa ad sanandum, usque
signa & miracula edantur per nomen sancti Filij
tui Iesu.

31 11 Quum autem precati essent, commotus
est locus in quo erant coacti: & repleti sunt omnes
Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonem Dei cum
libertate.

32 12 Multitudinis autem eorũ qui crediderant,
p erat cor & anima vna: nec quisquam aliquid eo-

rum quæ habebat, suum esse dicebat, sed erant eis omnia communia.

33 Et Apostoli magna vi edebant testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

34 ¹³ Nullus enim erat egens inter eos. quot. ¹³ Vera Charitas etiam cum quot enim erant possessores agrorum aut domorū, suo dispendio videntes adferebāt pretia eorū quæ vēdita fuerāt: subleuat pau-

35 Et deponebant ad pedes Apostolorum. di- perū inopiam, sribuebatur autē hoc singulis prout cuiq; opus erat & ordine omnia admini-

36 Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est, si interpreteris, filius con- stantur. solationis) Leuites, Cyprius genere,

37 Quum haberet agrum, vēdidit eum, & attulit pecuniam, deposuitque ad pedes Apostolorum.

CAP. V.

1 Ananias ob fraudem interuersi precij 5 exanimis corruis CAP. V.

10 & Sapphira eius uxor. 13 Per multa Apostolorum 1 Contrarijs miracula 14 fides propagatur. 18 Carceri inclusos exemplis do- Apostolos 19 Angelus liberat, 26 & quum consilio cet Lucas quā Sacerdotum sistunt, 25 Gamalielis consilio seruantur, tum sit malum 40 caciq; 42 Deum celebrant. hypocrisis,

1 V^l Rⁱ autem quidam nomine Ananias, cum præsertim eorū qui sub falsa zeli specie

2 Etⁱ interuertit aliquid ex pretio, conscia etiam vxore sua: allatāque partem aliquam, ad pedes Apostolorum deposuit. volunt in Ecclesia eminere, a Callide surripuit.

3 Dixit autem Petrus, Anania, cur^b impleuit Satanās cor tuum ut^c mentireris in Spiritum sanctum, & interuerteres ex pretio istius prædij? b Propterea occupauit.

4 Nōne, si seruasses, manebat tibi, & venundatum in tua erat potestate? quid erat cur^d induceres in animum rem istam? non es mentitus hominibus, sed Deo. c Cum enim prædij illud consecrassent Ecclesia, non dubitarunt partem pretij intervertere, quasi illis res esset non cum Deo

5 Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit cum hominibus, ideo postea eos dicit tentasse Deum. d Indicatur consilia & deliberata fraudis, & culpa hominis admittentis instinctus diabolicos.

*Quoties mala
cōscientia fit ali-
quid, toties homi-
nes in seipſos ſen-
tentiam ferūt, &
quantum in ſe eſt
Deū ad irā pro-
uocant quaſi de
induftria volētes
periculum facere
an ſit iuſtus &
omnipotens.*

f. Aduentant.

1 Dominus mi-
rifica ſua vir-
tute alios co-
hibet ne Eccle-
ſiæ noceant, a-
lios in timore
ſui retinet, a-
lios denique
ad ſe allicit.

*g. Magnis lau-
dibus efferebat,
Vide Luc. i. 46.*

2 Quo magis
creſcit Eccle-
ſia, creſcit Sa-
tanæ furor ac
proinde à mi-
nis ad carcerē
venitur.

*h. Hæreſeos no-
mine utitur, ha-
reſis autem electi-
onem ſignificat,
inde pro reſta for-
mula diſciplina,
ſactione, ſtudio &
ratione vita ſu-
mitur, quod ſe-
ctam Latini vo-*

*carūt: initio fuit vocabuli uſus medius, ſed tādē nonniſi in vitio poni cæpit, vnde
hæreticus qui à doctrina ſana ita aberrat, ut contempto Dei & Eccleſia iudicio, in
ſententia permanent, & Eccleſia concordiam violet.*

cidit, & animam efflauit. Et obortus eſt timor ma-
gnus omnibus qui hæc audiebant.

6 Surgentes autem iuuenes corripuerunt eū,
elatumque ſepelierunt.

7 Interceſſit autem ſe i mē horarum trium in-
teruallum, quum vxor quoque ipſus, neſciēs quod
factum fuerat, ingreſſa eſt:

8 Dixit autem ei Petrus, Dic mihi, num tanti
prædium vendidiſti? Ipſa verò dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid eſt cur cōueni-
rit inter vos vt ^e tentaretis Spiritum Domini? ecce,
pedes eorum qui ſepelierunt virum tuum, ^f ad o-
ſtium *adſunt*, & efferent te.

10 Illico verò cecidit ad pedes eius, & animam
efflauit. ingreſſi autē iuuenes inuenerūt eam mor-
tuam, & elatam ſepelierunt iuxta virum ſuum.

11 ¹ Et obortus eſt timor magnus toti Eccleſiæ,
& omnibus qui hæc audiebant.

12 Per manus autem Apoſtolorum edebantur
ſigna & miracula multa in populo: (& erant con-
corditer omnes in porticu Solomonis.

13 Reliquorum autem nemo audebat ipſis ad-
hærere: ſed ^g magnificabat eos populus.

14 Magis autem accreſcebat multitudo credē-
tium in Domino, virorum ſimul ac mulierum.)

15 Adeo vt in plateas efferrent ægrotos, & po-
nerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel
vmbra inumbraret aliquem eorum.

16 Conueniebat autem etiam vulgus vicinarū
vrbium in Hieruſalem, adducens ægrotos ac vexa-
tos à ſpiritibus impuris: qui ſanabantur omnes.

17 ² Exurgens autem Pontifex maximus, &
omnes qui cum eo erant (quæ eſt ^h ſecta Saddu-

ceorum)

corum) repleti sunt inuidia:

18 Et iniecerunt manus in Apostolos, posueruntq; eos in custodia publica.

19 ³ Sed Angelus Domini per noctem aperuit fores carceris: eductisq; illis, dixit,

20 ⁴ Ite, & stantes loquimini populo in templo omnia ¹ verba vitæ huius.

21 ⁵ Illi verò quum hæc audissent, introierunt sub diluculum in templum, & docebāt. Adueniens autem Pontifex maximus, & qui cum eo erant, convocauerunt concilium & vniuersum senatum filiorum Israel: miseruntq; in carcerem *ministros* à quibus illi adducerentur.

22 Quum autem venissent ministri, non inueniunt eos in carcere: *quod* reuersi annuntiauerūt,

23 Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clausum quàm tutissimè, & custodes extrà stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminem intus inuenimus.

24 Ut verò audierunt hos sermones & Pōtifex maximus & præfectus templo, principēsque Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc euisurum esset.

25 ⁶ Adueniens autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos conieceratis in carcerem, stant in templo, & docent populum.

26 ⁷ Tunc præfectus abiens cum ministris, adduxit eos, non *tamen* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur.)

27 Adductos autem eos statuerunt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus,

28 Dicens, Nónne ^k etiam atque etiam denuntiauius vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, repleuistis Hierusalem doctrina vestra, & vultis super nos ^l inducere *effusum* sanguinem hominis istius.

³ Angeli sunt seruatorum Dei ministri.

⁴ Ideo liberat suos Dominus vt eo animosi^{us} hostes lacefant.

ⁱ Verba quibus annuntiatur ad vitam viam.

⁵ Dominus ex alto ridet hostium suorum conatus.

⁶ Quo aperti⁹ se prodit Christi virtus, eo magis crescit coniuratorum ipsius hostium vesania.

⁷ Tyrāni Deū non metuētes, coguntur seruos suos metuere.

⁸ Tyrānis proprium est mādāta sua pro omni ratione obtrudere.

^k Ad verb. precipiendo *præcipimus*, Heb. id est, *enixe atque modis omnibus.*

^l Facere nos homicidā reos, illius hominis quem ne nominare quidem volunt.

9 Nulli homi-
ni nisi secun-
dum Deum Pa-
rendum est.

10 Christus
inuitis suis ho-
stibus, prin-
ceps & serua-
tor Ecclesie
cōstitutus est,
ac reipta de-
claratus.

11 Non satis
est rectum esse
finem, sed etiā
pro vocatio-
nis ratione ad
eum progred-
iendum est.

12 Christus in
ipsa hostium
turba, quoties
ira expedit,
inuenit causę
suz patronos.

13 Cauendum
in religionis
negotio in pri-
mis nequid
pręter voca-
tionem, zeli
prętextu, au-
deamus.

m Significatur
animi irati acer-
ba perturbatio,
translato sum-
pta ab ijs, qui ser-
ua cum fridore
scinduntur.

n Alicuius no-
minis.

o Dissuadet suos ab Apostolorum cade, nec Romanum magistratum appellandum
consuet, quia nihil Iudai impatientius ferebant, quā Romanorum tyrannidem con-
firmari. p Fictum & commentitium.

29 Respondens autem Petrus & Apostoli
dixerunt, Obedire oportet Deo potius quā ho-
minibus.

30 Deo Patrum nostrorū excitauit Iesum,
quem vos interfecistis suspensum in ligno.

31 Hunc inquam Deus dextra sua euectum con-
stituit principem ac seruatore, vt det resipiscen-
tiam Israeli & remissionem peccatorum.

32 Et nos sumus ei testes horum quę dici-
mus: atque etiam Spiritus sanctus, quem dedit
Deus ijs qui obediunt ipsi.

33 At illi his auditis m frendebant, & consilium
inibant eos interimendi.

34 Surgens autem in consilio quidam Pha-
risęus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem to-
tus populus in pretio habebat, iussit vt paulisper
abducerent foras Apostolos:

35 Et dixit illis, Viri Israelitę, attendite vobis
ipsis quod ad istos homines attinet, quid facturi
sitis.

36 Nam ante hęc tempora, exortus est
Theudas, dicens se n aliquem esse, cui adhęsit nu-
merus virorum circiter quadringentorum: qui in-
teremptus est, & omnes qui assensu sunt ei, dissoluti
sunt, & ad nihilum redacti.

37 Post hunc exortus est Iudas ille Galilęus
temporibus descriptionis, & auertit populū mul-
tum post se: periit & ille, & omnes qui assensu fue-
rant ei, dispersi sunt.

38 Et nunc dico vobis, o abstinete ab homini-
bus istis, & finite eos: quoniam si est ex p homini-
bus consilium siue opus hoc, dissoluetur:

39 Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, ac

nescio an etiam cum Deo pugnare comperiamini.

40 Paruerunt autem ei : & quum aduocassent Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne loquerentur in nomine Iesu : & dimiserunt eos.

41 ¹⁴ Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à conspectu cōcilij: quod digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur.

42 Et quotidie in ⁹ templo & domi non cessabant docere & Euangelizare Iesum Christum.

14 Verbis ferendis assueti Apostoli, tandem ipsis verbis assuefuit, & ita quidem ut eod evadant fortiores.

q Publicè & primatim.

CAP. VI.

¹ Apostoli. ³ Ministrandi officium delegant ⁵ septem electi viri: ⁸ Inter quos Stephanus fides plenus, ¹² caput ¹³ violata legi Moysi accusatur.

1 Cæterum ¹ per eos dies quum multiplicarentur discipuli, ortum est murmur ^a Græcorum aduersus Hebræos, quod ipsorum viduæ despicerentur in ^b ministerio quotidiano.

2 ² Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorum, dixerunt, Non est ^c æquum nos derelicto sermone Dei, ministrare ^d mensis.

3 ³ Despicite ergo fratres ex vobis viros septem, idoneo testimonio ornatos, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos præficiamus huic negotio:

4 Nos verò in precibus & administratione Sermonis perdurabimus.

5 Placuit autem hæc oratio toti præsentī multitudini : & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sancto, || & Philippum, & Prochorij munera. Apostoli verò ne Diaconos quidem nisi conscia Ecclesia, elegerunt. 3 In Diaconis, (nedum in pastoribus) eligendis præeat oportet tum doctrinæ tum morum examen.

^a Eorum qui ex Gracii Iudæorum religionem erant amplexi. ^b Distributione rerum necessariorum. ^c Tale est, ut placere non debeat. ^d Conmissis, quāquam mensarum nomine, cetera etiam munera intelliguntur, quæ sint cum illo commissa, ut quæ ad curam pauperum pertinent.

CAP. VI.

1 Satan foris frustra oppugnatam Ecclesiam, intestina dissensione adoritur: Apostoli verò ex eo ipso arripiunt optimā constituendæ Ecclesiæ occasionem. *Infra, 21. 8.*

2 Diuersa sunt (autoribus Apostolis) nec temerè cōiungenda, docendi Verbi & administrandi Ecclesiastici æra-

rum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmeniam;
& Nicolaum Profelytum Antiochensem.

4 Vetus Ec-
clesia ritè ele-
ctos, manuum
impositione
Deo veluti cõ
secrauit.

5 Fœlix ten-
tationis exi-
tus.

6 Ecclesiam
suam Domi-
nus verbis pri-
mum, deinde
carcere, ac
demum etiam
verberibus
præparatam,
tandem ad san-
guinem vsque
& cædes cum
Sarana & mun-
do fœliciter
committit.

7 Academiæ
iam olim falsis
pastoribus ad-
dictæ fuerunt
Sarana flæ-
bella.

8 Falsi docto-
res quia vinci
nolunt, à disputationibus ad manifestas calumnias conuertuntur.

9 Prima Ecclesiæ Christianæ cruenta persecutio ex Sacerdotum
concilio, suggerentibus Academiæ doctores, exorta.

10 Exemplum calumniatorum, ex ijs quæ benè ac verè dicta sunt, fal-
sas conclusiones colligentium.

e Hic totus ritus ab Hebræis fluxit, qui hac formula utebantur, tum in pu-
blici, ac victimarum consecrationibus, tum in precibus ac benedictionibus priu-
ti, ut liquet ex Gen. 48. hunc ritum seruauit Ecclesia, 1. Timoth. 5. 22, infra. 8. 16,
sed nulla hic sit mentio chrismatis, rasura, crucis, &c. f Metonymia, i Do-
ctrina Evangelica. g Eximys ac excellentibus donis. h Ex catu, &
veluti ex gymnasio.

6 4 Quos statuerunt in conspectu Apostolo-
rum: qui quum precati essent, ^e imposuerunt eis
manus.

7 5 Itaque sermo Dei crescebat, & valdè mul-
tiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem:
multaq; turba Sacerdotum auscultabat ^e fidei.

8 6 Stephanus verò plenus fide ac ⁸ potentia:
edebat miracula & signa magna in populo.

9 7 Exorti sunt autem quidam ^h è synagoga
quæ dicitur Libertinorum, & Cyrenæorum, & A-
lexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & A-
sia, altercantes cum Stephano.

10 8 Sed non potuerunt resistere sapientiæ &
Spiritu per quem loquebatur.

11 Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent se
audioisse eum loquentem verba blasphema in Mo-
sen & Deum.

12 9 Commoueruntque plebem & seniores &
Scribas: & cum adorti, correptum adduxerunt in
concilium.

13 10 Statueruntque falsos testes qui dicerent,
Homo iste nō cessat loqui verba blasphema aduer-
sus locum hunc sanctum & Legem.

14 Audiuius enim eum quum diceret, Iesum

istum

istum Nazarenum destructurum hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.

15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, ⁱ viderunt faciem eius quasi faciem Angeli.

i Singularem & eximiam speciem fuisse vultus

Stephani his verbis indicatur, in animi securitate, & conscientia bona, & causa fiducia: Orationem enim habituri Stephani vultum condecorauit Deus, ut aspectu statim ipso percelleret animos Iudaeorum.

CAP. VII.

¹ Stephanus causam dicens ostendit electos à Deo fuisse Patres, ²⁰ priusquam natus esset Moses, ⁴⁷ & staret Templum: ⁴⁴ Externos verò omnes ritus ad cœleste exemplar formatos fuisse. ⁵⁴ Stridentes dentibus Iudæi, ⁵⁹ lapidibus illum obrunt.

CAP. VII.

¹ Admittitur quidē ad causam dicendam Stephanus, sed ut iuris obtentu damnetur.

Gen. 12. 4.

² Testatur Stephanus se veros illos Patres & vnicum illum verum Deum agnoscere: simulq; docet illos esse templo, & omni illo legali cultu, antiquiores, ac proinde aliud esse

¹ Dixit ¹ autem Pontifex maximus, Num hæc dita habent?

² Ipse verò dixit, Viri fratres & patres, audite, || ³ Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahamæ quum esset in ^b Mesopotamia, priusquam habitaret in Charrhan:

³ Et dixit ei, Exrè terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

⁴ Tunc exijt è terra Chaldæorum, & habitauit in Charrhan. Et illinc, postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

⁵ Nec dedit ei possessionem in ea, ^c ne vestigium quidem pedis: quanuis ^d pollicitus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini eius post eum, quum non haberet prolem.

ponendum veræ religionis fundamentum, gratuitum videlicet fœdus.

^a Potens ille Deus gloria & maiestati plenus. ^b Cum postea ver. 4. dicat Abrahamum exysse è Chaldaea, palàm est Mesopotamiam vicinam Chaldaeam continuisse, sic Plinius libr. 6. cap. 17. ^c Ne tantillum quidem, ut in solo suo posset figere pedem. ^d Possessionis promissio certa fuit & pertinet ad Abrahamum, tamen si posteritas dei tui eius, illam possidendo occupauerit: est autem Synecdoche.

Gen.15.13.16.

3 Stephanus diligenter etiam commemorat Patrum

quorundam horrenda scelera, ut Iudeos doceat non temerè ac-

quiescendum esse in Patrum autoritate & exemplis.

Gen.17.9.
Gen.21.2.

Gen.25.24.

Gen.29.33. &
30.5. & 35.23.

Gen.37.28.

8 Anni quadringenti numerantur ab initio exorti seminis

Abrahami, i. à nato Isaac: qua-

dringenti autem & triginta anni,

qui narrantur à Paulo Gal.3.17.

ab eo tempore quo Abraham unà

cum patre exiit ex ur Chaldeorum.

Gen.42.7.
Gen.45.4.

Gen.46.6.

Gen.49.33.

f Hebr quo pe-

culiaris Dei fauor erga aliquos declaratur.

Videtur enim ab ijs abesse, quos inuaro non suffinet: contra prasens illis, quos ex maximis quibusque periculo eripit.

g Ut graciosus esset nomine sapientia coram Pharaone. h Patriarcha filij Iacob, quamuis solius Iosephi fiat mentio, Ios 24.32.

6 Loquutus autem est ita Deus, || Erit inquit semen tuum inquilinum in terra aliena, ubi seruituti subijcietur, & malè accipietur annis quadringentis.

7 Sed gentem cui seruierint puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & ipsi seruient mihi in loco isto.

8 || Deditque ei pactum Circumcisionis: || & ita Abraham genuit Isaac, & circumcidit eum die octauo: || Isaac autem genuit Iacoc, || & Iacob duodecim Patriarchas.

9 3 Patriarchæ vero inuidia moti || Iosephum vendiderunt abducendum in Ægyptum, f sed erat Deus cum eo.

10 Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressio-nibus, || deditque ei s gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Ægypti, qui constituit eum præfatum Ægypto & toti domui suæ.

11 Venit autem fames in vniuersam terram Ægypti & Chanaan, & oppressio magna: & non inueniebant cibos Patres nostri.

12 || Quum audisset autem Iacob esse triticum in Ægypto, misit Patres nostros primum.

13 || Et in secunda profectione agnitus est Ioseph à fratribus suis, & innotuit Pharaoni genus Ioseph.

14 Missis autem nuntijs Ioseph accersuit patrem suum Iacob, omnemque cognationem suam, capitum septuagintaquinque.

15 || Descendit ergo Iacob in Ægyptum: || obijctque ipse & patres nostri.

16 Qui h translati sunt in Sichem, & positi in

sepulchro

sepulchro, || quod emit Abraham pretio argenti à *Gen. 23. 16.*
 filijs Emmor filij Sichem,

17 Quum autem appropinquaret tempus promissionis cuius *causa* Deus iurauerat Abraham, creuit populus & multiplicatus est in Ægypto,

18 Usquequò exortus est alius rex qui non noverat Ioseph:

19 Hic iaduersus genus nostrum ingeniosus, malè accepit patres nostros, *adeò* vt exponerent infantes suos ne sobolescerent.

20 Quo tempore natus est Moses, qui fuit * diuinitus venustus: & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.

21 Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi¹ pro filio.

22 Et eruditus est Moses omni sapientia Ægyptiorum: eratque potens dictis & factis.

23 Vt verò expletum est ei quadraginta annorum tempus, subiit in cor eius vt inuideret fratres suos filios Israel,

24 || Et quum vidisset quendam iniuria affici, tatus est, & percusso Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

25 Existimabat autem fratres suos intelligere Deum per manum ipsius dare eis salutem. At illi non intellexerunt.

26 || Porrò sequenti die visus est ipsis pugnari-
 tibus, & compulit eos in pacem, dicens, Viri, fratres estis vos: cur alij alios iniuria afficitis?

27 Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te constituit principem & iudicem super nos?

28 Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Ægyptium?

29 Ad huc autē sermonē Moses fugit, & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

*i Solerter excogitauit aduersus genus nostrum, nempe iubendo vt exponerentur mares.
 k Dei benigntate & favore nascebatur illi puer, vt esset aspectus illius elegans.
 l Vice filij.*

Exod. 2. 11.

Exod. 2. 13.

Exod. 3.2.
in Filium Dei
nunc Angelum
vocat, Ipse est enim
magni consilij Angelus, &
ideo paulo post
demonstrat eum
dicentem Mosi:
Ego Deus ille pa-
trum tuorum,
&c.

n Ad verbum,
manu, i potesta-
te.

o Logia Graci
vocat oracula
diuinitus demis-
sa, oratione so-
luta.

Exod. 7.3.9.10.

11.14.

Exod. 16.1.

Deut. 18.15.

supra, 3.21.

Exod. 19.3.

Exod. 32.1.

4 Agnoscit
Mosen pro le-
gislatore, sed
ita vt eius i-
psius testimo-
nio probe-
gem in perfe-
ctius quippiā
(nēpē in pro-
pheticum mu-
sus, quod in

30 Expletis verò annis quadraginta || visus est
ei in deserto montis Sina ^m Angelus Domini in
flammeo igne rubi.

31 Moses autem vt conspexit, admiratus est vi-
sum: & quum accederet ad considerandum, extitit
ad eum vox Domini, *dicentis*,

32 Ego sum Deus ille patrum tuorum, Deus A-
braham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefa-
ctus autem Moses non audebat considerare.

33 Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pe-
dum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta
est.

34 Vidi, vidi vexationem populi mei qui est in
Ægypto, & suspiria eorū audiui, & descēdi vt erua
cos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

35 Hunc Mosen quem abnegauerant, dicentes,
Quis te constituit principem & iudicem? hunc in-
quam Deus principem & redemptorem misit, ^o du-
ctū Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

36 || Hic eduxit illos editis miraculis & signis
in Ægypto, & in rubro mari, || & in deserto, annis
quadraginta.

37 ⁴ Hic est Moses ille qui dixit filiis Israel,
|| Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus ve-
ster ē fratribus vestris sicut me: eum audite.

38 || Hic ille est qui fuit in congregatione in de-
serto, cum Angelo qui loquebatur ei in monte Si-
na, & cum Patribus nostris, qui *que* excepit viua ^o e-
loquia quæ nobis traderet.

39 Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed
repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Ægy-
ptum:

40 Dicētes Aharoni, || Fac nobis deos qui præ-
eant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos ē terra Æ-
gypti, nescimus quid contigerit.

Christum, prophetarum caput, ferebatur) respexisse.
41 Et

41 Et vitulum fecerunt per illos dies, obtuleruntq; sacrificium idolo, & oblectarunt sese operibus manuum suarum.

42 Auertit autem se Deus, & tradidit eos in seruitutem exercitus cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, || Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

43 Imò & baiulastis tabernaculum Moloch, & sidus dei vestri Rempham, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaq; transferam vos trans Babylonem.

44 Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat || is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat.

45 || Quod etiam acceptum introduxerunt patres nostri cum Iesu in possessionem Gèrium, quas expulit Deus à conspectu patrum nostrorum, || vsque ad dies David,

46 Qui fuit in gratia apud Deum, petijtq; vt inueniret tabernaculum Deo Jacob.

47 || Solomon autem ædificauit ei ædem.

48 || Sed Excelsissimus ille in manufactis templis non habitat, sicut Propheta dicit,

49 || Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellum pedum meorum. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?

50 Nónne manus mea fecit hæc omnia?

5 Fuit quidem erectum tabernaculum à Mose, sed quod homines reuocaret ad illud exemplar quod viderat in monte.

Amos 5.25.

6 Templum quidem à Solomone extructum est, Dei mandato: at non ea conditione, vt maiestas Dei esset in eo inclusa.

Exod. 25.40,

hebr. 8.5.

Iosue 3.14.

2. Reg. 2.16,

psal. 13.3.

1. Reg. 6.1,

1. paral. 17.12.

Infra, 17.34.

Esa. 66.1.

p Qua supersticio fuit, Egyptiaca idololatRIA, apud hos enim & Apu mirificus vitulus cultum habuit diuinum, ac vacuarum simula-

in insignia fuerunt, Herodotus lib. 2. q Eos à suo spiritu destitutos tradidit Satana & perversis cupiditatibus, vt seruirent stellis, r Per exercitum cæli hoc loco non intelligit Angelos, sed lunam, solem, & reliquas stellas, Deut. 17.3.

s In humeros vestros sublatum tulistis. i. Conuentus. u Per manus traditum. x Metonymicè intelliguntur regiones qua à Gentibus obtinebantur.

y Quas Deus expulit, vt ingredientibus maioribus nostris, cederent harum regionum possessionem.

Ierem. 9. 26,

et Ezech. 44. 9.

7 Stephanus zelo Dei incensus, tandem etiā suos iudices iudicat.

Exod. 19. 7.

8 Satan deprehensus, apertius furit.

9 Quo propius mortem accedūt martyres, eo propius Christum intuentes, in cælum assurgunt.

10 Zelus tum hypocritarū, tum etiam superstitiosorū, tandem in manifestam rabiē exit.

11 Fides & charitas veros Dei seruos ad extremum usque halitum comitantur.

7 Incircuncisi

sunt corde, qui in natura adhuc vitij demersi, harent: alioqui carne erant omnes Iudai circuncisi, duplex ergo fuit circuncisio, Vide Paul. Rom. 2. 28. a Angelorum ministerio. b Translatio, ut suprà 5. 32. c Paratum ad confirmationem in veritatis confessione, & recipiendum ad sese. d Violentus ille fuit impetus, animaduersio enim tunc Iudai concessa non erat, ut apud Pilatum intraretur, dicentes, Non licere sibi occidere quenquam: idē Ioseph lib. 20. refert ab Antio Sadduceo interfecit fuisse Iacobum fratrem Domini, eōq; nomine accusatum fuisse apud Albinum praesidem. e Cautum erat in Lege, ut testes lapidationem auspiciarentur, Deut. 17. 7. f Statuendi vocabulo, intelligit firmam ac perennem peccati imputationem. g Vide 1. Thess. 4. 13.

51 || 7 Duri ceruice, & ² incircuncisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini, sicut patres vestri, ita & vos.

52 Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? trucidarunt, inquam, eos qui prænuntiabant aduentum Iusti illius, cuius nunc vos pro-ditores & occisores fuistis.

53 || Qui accepistis Legem ^a per dispositionem Angelorum, nec seruastis.

54 ⁸ Audientes autem hæc, fredebāt cordibus suis, & ^b stridebant dentibus in eum.

55 ⁹ Quum autem esset plenus spiritu sancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & lesium ^c adstantem ad dextram Dei.

56 Et ait, Ecce, conspicio caelos apertos, & Filium hominis adstantem ad dextram Dei.

57 ¹⁰ Exclamātes autem illi voce magna, continuerunt aures suas, & ^d irruerunt concorditer in eum.

58 Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: ^e testes autem deposuerunt pallia sua ad pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.

59 Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantē & dicentem, Domine Iesu, suscipe Spiritum meum.

60 ¹¹ Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne ^f statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, ^g obdormiuit.

CAP. VIII.

1 *Dum Stephanum lugent pii,* 3 *Saulus Ecclesiam vastat* CAP. VIII.
 5 *Philippus Samaria Christum predicat.* 9 *Simon* 1 *Christus ho-*
magi 13 *avaritia notatur.* 16 *Philippus* 17 *Enu-*
chum *Ethiopem* 18 *baptizat.* stium rabie ad

1 **S**AULUS 1 autem consenserat in necem eius.
 SORTA est verò per id tempus persecutio
 magna aduersus Ecclesiam quæ erat Hierosolymis:
 & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Sa-
 maria, præter Apostolos.

2 2 Extulerunt autem vnà Stephanum viri reli-
 giosi, feceruntq; planctum magnum super eum.

3 3 Saulus verò vastabat Ecclesiam, intrans in
 singulas domos: & trahens viros ac mulieres, tra-
 debat eos carceri.

4 Illi igitur dispersi peragrabant regionem, e-
 uangelizantes sermonem Dei.

5 4 Philippus verò quum peruenisset in urbem
 Samaria, prædicabat eis Christum.

6 Attendebant autem turbæ concorditer ea
 quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes
 signa quæ edebat.

7 Spiritus enim impuri ex multis qui eis tene-
 bantur, exhibant, clamantes voce magna: multi au-
 tem paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

9 5 Vir autem quidam nomine Simon, antea
 in vrbe illa exercuerat artem^b magicam, & gētem
 Samariae^c obstupescerat, dicens se esse quem-
 piam magnum:

10 Quem attendebant omnes à minimo vsq;
 ad maximū, dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

11 Attēdebant autē eum propterea quòd mul-
 to tempore magicis artibus eos obstupescerat.

partem sumebatur, nomine à Persis ducto, apud quos Magi sunt sapientes, postea
 sumptum est in malam. c Ita sibi suis prestigijs conciliarat Samaritanos, ut ea
 te quodam furore ammentes toti essent illi addicti.

propagandum
 regnum suum
 abutitur.

2 Stephanum
 mortuum san-
 cti lugēt & se-
 peliunt, singu-
 lari fidei &
 charitatis exē
 plo: inuocat
 autem nemo.

3 Fidelium
 dispersio, fit
 Ecclesiarum
 vnio.

4 Philippus
 antea diacon⁹
 in Hierusalem,
 fit à Deo ex-
 tra ordinem
 Euangelista.

5 Christus Sa-
 tanam (quo-
 ties libuit) vi-
 ctum velut in
 triumpho du-
 cit, ijs ipsis
 spectantibus
 quos fascina-
 uir.

a Inter piorum
 officia qua hoc
 loco recensentur
 nulla fit mentio
 conditarum reli-
 quiarum.

b Magia pri-
 mum in bonam

6 Impij quæque & reprobi interdum coguntur bonum Dei donū gustare, sed quod mox euomant.

7 Petrus, non iam primas, sed Apollolici collegij legatus, & quidem addito Iohanne collega, pro autoritate sibi cōmissa, Ecclesias Samaritanas iactis à Philippo fundamētis superstruunt.

8 Ambitio & auaritia hypocritas tandem ex suis latebris eliciunt.

9 Simonis, nō Petri, sed magi sunt successores qui res sacras aut emūt aut vendunt.

10 Bene de summis etiam peccatoribus sperandum, quoad eius fieri potest.

d Eximia illa dona, quibus ornatos illos esse oportebat, præsertim qui præficiendi erant Ecclesia. e In hac doctrina quam annuncio. f Verè rectum, & sine simulatione. g Fel amaritudinis, vocat interiorem cordis malitiam, & virtutis illud diabolica impietatis, quo Magus iste totus erat repletus: dicitur autem Magus ille esse in felle, quasi oppressus esse totus felle, & in eo sepultus. h Iniquitatu vinculis irretitum.

12 Quum verò credidissent Philippo euangelizanti quæ ad regnum Dei & nomen Iesu Christi pertinent, baptizabantur tum viri tum mulieres.

13 6 Simon verò, & ipse credidit: & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupesciebat.

14 7 Quum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepissee Sermonē Dei, miserunt ad eos Petrum ac Iohannem.

15 Qui quum descendissent, precati sunt pro eis vt acciperent d Spiritum sanctum.

16 (Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum fuerant in nomine Iesu)

17 Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt illi Spiritum sanctum.

18 8 Quum autem conspexisset Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias,

19 Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum.

20 9 Petrus autem dixit ei, Argētum tuum tecū pereat, qui donū Dei existimaris pecunijs acquiri.

21 Non est tibi pars neque fors in e hoc negotio: cor enim tuum non est f rectum in Dei conspectu.

22 10 Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Video enim te in 2 felle amarissimo, & b nexu iniustitiæ positum.

24 Respondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *isidorum* quæ dixistis.

25 Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Dei, reuersi sunt Hierosolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

26 ¹¹ Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicens, Surge, & vade meridiem versus ad viam quæ ab Hierusalem descendit Gazam: quæ est deserta.

27 Is igitur surgens profectus est: & ecce, quidam Aethiops eunuchus, ⁱ dynastes Candaces reginæ Aethiopum, qui præerat vniuersis illius opibus, veneratque adoraturus in Hierusalem,

28 Reuerterebatur sedens in curru suo, legebatque Esaiam Prophetam,

29 Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum istum.

30 Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam Prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

31 At ille ait, Quis enim possim, nisi quis mihi ^k præierit? Et preceatus est Philippum ut ascenderet, sederetque secum.

32 ¹² Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, || Vt ouis ad macerationem ductus est: & ut agnus coram suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum.

33 ¹ In ipsius deiectione iudicium eius sublatum est: ⁿ seculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

34 Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo Propheta hoc dicit? de seipso,

lem illam conditionem, quam subiit Christus nostra causa, Patris iram sustinens. Quandiu enim ipse sit duraturum. Nam Christus excitatus ex mortuis amplius non moritur, Rom. 6. 9.

11 Christus gratis vocans quoscunque; libuit, Philippo nihil tale cogitante, ad eunuchum imprudentem erudendum & baptizandum vsus, in Aethiopiâ vsq; regni sui limites profert
12 Arcana Dei providentia reguntur etiam quæ maximè videntur fortuita.

ⁱ Opibus & potestate insignis apud Candacem. Candace autem nomen commune erat Reginarum Aethiopia.
^k Ad verb. viâ ad intelligendum demonstraret, vel sit dux itineris.

Esa. 53. 7.
^l Heb. veritas legit: E claustro & iudicio assumptus est. Claustri autem nomine intelligit sepulchrum, ipsaq; adeo mortis vincula, iudicij autem supplicium quo affectus est, & miserabili

an de alio quopiam?

35 Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens à scriptura ista, euangelizauit ei Iesum.

36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad quandam aquam: tum ait Eunuchus, En aqua: quid prohibet me baptizari?

¶ 3 Professio fidei in adultis baptizadis requiritur, ac proinde Baptismo non tunc primū in Christū interimur, sed iam infici confirmamur. *in Summa confessionis necessaria ad Baptismū*

37 ¹³ Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem ille dixit, ⁿ Credo Filium Dei esse Iesum Christum.

38 Iussitque sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & Eunuchus: & ille baptizauit eum.

39 Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum Eunuchus. pergebat enim in via sua gaudens.

40 Philippus autem inuentus est Azotus: & præteriens euangelizauit vrbibus, vsquedum veniret Cæsaream.

CAP. IX.

3 Saulus Damascum petens. 4 à Domino prostrernitur
10 Ananias mittitur, 18 ut eum baptizet. 23 Iudeorum insidias 25 per murum dimissus euadit 31 Petrus Aneā paralytico medatur. 36 Tabitham defunctam 40 Vita restituit.

CAP. IX.

Rom. 9. 3.

galat. 1. 13.

1 Saulus (qui & Paulus) Christum veluti fugientem crudelissimè persequens, in eūdem victorem incidit, & singulari diuinæ bonitatis exemplo pro salutis suæ commerita pœna, non modò in gratiam recipitur, sed etiam Apostolus voce ipsius Domini designatus, Ananiæ ministerio ac testimonio confirmatur.

a Indicatur in Saulo fuisse vehementes impetus minarum de cade discipulorum.

b Ad verb. via: viam autem vocant Hebræi genus vitæ quo quiescitur.

1 Saulus ¹ autem adhuc ^a spirans minas ac eadem aduersus discipulos Domini, adiit Pontificem maximum,

2 Et petijt ab eo epistolas *perferendas* Damascum ad synagogas: ut siquos inuenisset huius ^b sectæ, tum viros tum mulieres, vinctos duceret Hierosolymam.

3 Quum

3 Quum autem iter faceret, factum est ut appropinquaret Damasco: || & repente circumfulsit eum lux e cœlo.

*Infr. 22.6.1.cor.
15.3.2.cor.12.2.*

4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

5 Dixit autem, Quis es Domine? Dominus autem dixit, ego sum Iesus, quem tu persequeris. durum est tibi contra stimulos calcitrare.

*c Prouerbiū de
contumacia seip-
sos ladentium.*

6 Is verò tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & Ingredere urbem, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

7 Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebāt, cōsteterunt attoniti, audientes quidem eius vocem, neminem autem videntes.

*d Cōstiterunt,
ita ut progredi
non possent, sed
attoniti mane-
rent tanquam
saxes.*

8 Surrexit autem Saulus e terra: apertisque oculis suis neminem videbat: itaque manu ducentes eum introduxerunt Damascum.

*e Vocem, sub.
Pauli audierunt:*

9 Vbi fuit tribus diebus, non videns: & non comedit neque bibit.

*nam postea ex-
presse dicitur eos*

10 Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus, Anania. Et ille ait, Ecce, ego adsum Domine.

*no auduisse vo-
cem alloquentis,*

11 Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiscere in vicum qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum quendam nomine Tarsensem. ecce enim precatur.

*22.9. alij tamen
sic locos in speciem*

12 Et vidit per visum virum Ananiam nomine introeuntē, & imponentem sibi manum, ut visum reciperet.

*disidentes conciliant, audierunt
scilicet sonum*

13 Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalem.

*sed non audierūt
vocem distinctā.*

14 Quinetiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui in-

*f Tarsus fuit
vrbis Cilicia vi-*

*cina Anchiala,
quas duas vrbes*

*Sardanapalus
fertur vno die*

extruxisse.

2 Paulus nullo à carne & sanguine petito cōsilio, statim ad munus sibi cōmissum aggreditur.

3 Paulus non pugnat sola auctoritate, sed adhibitis Prophetarum testimonijs.

4 Paulo ipsi tandem crux subeunda proponitur, sed ita ut procul tantum ostendatur.

5 Hostiū infidias & conat⁹ salua vocatio-
ne, vitare nihil prohibet.

6 Non temerè olim quiuis ne inter oues quidem, nedū inter pastores admissus.

g Vel vas in quo
perferatur no-
men meum.

h Demonstrabo
perspicuè.

i Iuda.

k Collatis Scri-
ptura locū, ut ar-
tifices aliquid cō-
pacturi, solēt sin-
gulas partes cōpa-
rare, ut alia alijs
ad amussim qua-
drent.

uocant nomen tuum :

15 Dixit autem ad eum Dominus, Proficisce-
re : nam instrumentum electum est mihi iste, ut
perferat nomen meum in conspectum Gentium,
& regum, & filiorum Israel.

16 Ego enim^h ostendam ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

17 Abijt igitur Ananias, & introiuit domum
illam, & impositis manibus dixit, Saul frater, Do-
minus misit me (Iesus *inquam* qui apparuit tibi in
via qua veniebas) ut visum recipias, & implearis
Spiritu sancto.

18 Statim autem deciderunt ab oculis eius
quasi squamæ, & visum recepit illicò : ac surgens
baptizatus est.

19 Quumque cepisset cibum corroboratus est,
Fuit autem Saulus cum discipulis qui erāt Dama-
sci, per dies aliquot.

20² Et statim in synagogis prædicauit Chri-
stum, *nempe* eum esse Filium Dei.

21 Obstupescabant autem omnes qui eum au-
diebant, & dicebant, Nonne hic est qui popularus
est in Ierusalem eos qui inuocabant nomen istud,
& huc idcirco venit ut vinctos eos adduceret ad
principes Sacerdotum ?

22³ Saulus autem magis inualescibat, & con-
fundebat Iudæos qui habitabant Damasci, ^k colla-
tis testimonijs demonstrans eum esse Christum.

23⁴ Expleto autem multo tempore inierunt
inter se Iudæi consilium illum interimendi.

24 Sed intellectæ sunt Saulo infidiæ eorum ad-
seruabant autem portas die ac nocte, ut eum inter-
imerent.

25⁵ Acceptum igitur eum discipuli nocte, per
murum demiserunt, tunc summissum in sporta.

26⁶ Quum verò Saulus aduenisset Hierosoly-
mam

nam, tentabat se adiungere discipulis: sed omnes timebant eum, non credentes eum esse discipulum.

27 Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apostolos, & narrauit quomodo in via vidisset Dominum, qui loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberè loquutus esset in nomine Iesu.

28 7 Versabatur ergo ¹ cum eis in Hierusalem.

29 Et liberè in nomine Domini Iesu loquebatur & disceptabat aduersus ^m Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

30 8 Quod quò cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaræam, & emiserynt Tarsum.

31 9 Ecclesiæ igitur per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebant pacem, & ⁿ ædificabantur: & pergentes in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus, multiplicabantur.

32 10 Factum est autem vt Petrus, dum illas omnes peragraret, ascenderet etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ:

33 Reperit autem illic quendam nomine Æneâ, ab annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat paralyticus.

34 Et dixit ei Petrus, Æneâ, sanat te Iesus Christus: surge, & sterne tibi ipsi. Is autem statim surrexit.

35 Et viderunt eum omnes qui incolebât ^o Lyddam & Saron, qui conuersi sunt ad Dominum.

36 11 Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ, si interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat diues operum bonorum & eleemosynarum quas præstabat.

37 Factum est autem per illos dies vt ex morbo

7 Pericula ex periculis expectanda constantibus Dei seruis: sed idem Deus pro ipsis excubabat.

8 Licet, ex Ecclesiæ consilio locum mutare Verbi ministris.

9 Ecclesiarum ædificatio, per sequutionis exitus, modò patienter expectetur Dominus.

10 Apostolatus Petri, sano paralytico, obliquatur.

11 Petrus suscitato per nomen Christi caduere, fidem facit omnibus sese Euangelium vitæ annuntiare.

l Cum Petro & Iacobo: eos enim ex Apostolis solos sibi ita fuisse conspectos dicit.

Gal. 1. 28. 29.

m Vid. sup. 6. 1.

n Hæc translatio significat stabilitatem & augmentum.

* Lydda vrbs fuit Palestina, Saron regio campestris, & locus pascuus, inter Cæsaream Palestinam, & Taborem montem, lacumq. Genesareth, tractu longo ultra Ioppen sese extendentem.

moreretur: quam quum lauissent, posuerunt in cœnaculo.

38 Quum autem Lydda esset propè Ioppen, discipuli audito Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum, rogantes ne cunctaretur vsq; ad ipsos progredi.

39 Exurgēs igitur Petrus venit cum eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adstiterunt ei omnes viduæ, flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat quum vnâ cum ipsis esset.

p Cum in genua procubisset, qui est precantiu ges-

40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus ^p positus genibus precatus est: & conuersus ad corpus, dixit, Tabitha surge. Illa verò aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

41 Data autem ei manu Petrus erexit eam: & vocatis sanctis ac viduis, eam viuam repræsentauit.

42 Id autem innotuit per totam Ioppen, & multi crediderunt in Dominum.

43 Factum est autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quendam coriarium.

C A P. X.

1 Cornelius Centurio. 4 Angeli iussu. 5 Petrum accersit, 11 Qui & ipse visione oblata 15 20 ne gentes aspern-
tur, instituitur. 34 Cornelio & familia Euangelium an-
nuntiat: 45 Hi autem Spiritu sancto accepto, 47 ba-
ptizantur.

C A P. X.

1 Petrus, du-
plici miraculo
interueniente,
Gentiū primi-
tias Deo con-
secrat.

1 **P**ORRÒ^r quidam erat Cæsareæ, nomine Cor-
nelius, centurio ex cohorte quæ dicitur I-
talica,

2 ^a Pius ac timens Deum, ^b cum tota domo

^a Colebat igi-

tur v. i. i. Deum nec erat idololatra, nec fidei in Messiam potuit esse expert, qui
pius esset: Sed eum aduenisse nondum cognouerat. ^b Magna laus istius ho-
minis, qui omnes suos domesticos & familiares, atque necessarios studuerit esse re-
ligiosos ac pios,

lra, & præstans eleemosynas multas populo:

3 Qui quum assidue precaretur Deum, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelū Dei introeuntem & dicentem ipsi, Corneli.

4 At ille intentis oculis in eū & expauesfactus dixit, Quid est Domine? Dixit autem ei, preces tuæ & eleemosynæ tuæ^d ascenderunt^e memoriæ causā in Dei conspectum.

5 Nunc igitur mitte aliquos Ioppen, & accersere Simonem qui cognominatur Petrus.

6 Hic diuersatur apud Simonem quendā coriariū, cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem prium ex iis qui cum ipso assidue erant:

8 Et quum eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

9 Postridie verò illis iter faciētib; & appropinquantibus vrbi, ascendit Petrus^f suprà domum vt precaretur, circa horam sextam.

10 Factum est autem vt valdè esuriret, voluitq; capere cibum: paratibus autem illis, incidit in cum^g mentis excessus.

11 Conspectitque cælum apertum, ac descendens ad se^h vas quoddā vt lintheum magnum, quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur in terram:

12 In quo erantⁱ quæuis^h quadrupedia terræ, & feræ, acⁱ reptilia, & volucres cæli.

13 Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & vescere.

14² Ait autem Petrus, Nequaquam Domi-

^c Quid me vis Domine? comparat enim se ad ad diendum.

^d Translatio hebrai familiaris, ab holocaustis ritibus ad preces.

^e Id est, vt Deū veluti non finantui obliuisci. Sic enim solet interdum Scriptura quasi balbutire. ^f Vide Matth. 10. 27.

^g Ecstasis. sicut dē etsi non suspet Petrus, sed Dei colloquio fruitur, & mysteria eius docetur, mēs tamē eius quasi excessu altius euecta fuit, breui ad sedes suas reditura.

^h Vt quadratum videri possit suis se velum.

ⁱ Hic manifestè particula vniverſalis ponitur pro indefinita, id est, cuiusvis generis, vt significetur genera singulorū, non singula generum.

^k .i. Eorum quibus usus humanis

subseruiunt. ^l Quid nomine reptilium intelligatur, docetur, Leuit. 11.

² Petrum post acceptum etiam Spiritum sanctum oportuit quotidie in cognitione beneficii Christi proficere.

ne : nunquam enim edi quicquam commune sed impurum.

15 Tum vox rursus ad eum secundò, *Quæ Deus*
m Ne pro pol- purgavit, tu ^m ne polluito.
luti habeto.

16 Hoc autem factum est ter : & rursus receptum est vas in cælum.

17 Quum autem apud sese ambigeret Petrus quòdnam esset visum illud quod viderat, ecce viri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum.

18 Et euocato *quopiam*, percontati sunt an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

19 Petro verò cogitâte de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quærunt te:

20 Surgens itaq; descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

21 Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego *is* sum quem quæritis: quæ causa est propter quam adestis?

22 Ipsi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerferet te domum suam, & abs te quædam audiret.

23 Intrò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequenti verò die Petrus abiit cum eis, & quidam ex fratribus Ioppenfibus comitati sunt eum.

24 Postridie verò introierunt Cæsaream. Cornelius autem expectabat eos, conuocatis cognatis suis & necessarijs amicis.

3 Adoratio religiosa vni Deo conuenit: ciuilibus autē, & ipsa periculose ministris Verbi tribuitur.

25 ³ Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

26 Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse homo sum.

27 Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenitque multos qui conuenerant.

28 Dixitq; eis, Vos scitis Iudæo nefas esse cōiungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus, ne quem pollutum aut impurum hominem dicerem.

29 Quapropter etiam sine contradictione veni accersitus. Percontor igitur quam ob causam me accersueritis.

30 Tum Cornelius ait, Nudiusquartus vsque ad hanc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit coram me, veste splendida:

31 4 Dixitque, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

32 5 Mitte ergo Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij apud mare, qui quum adfuerit, loquetur tibi.

33 Eodem igitur momento misi ad te: & tu bene fecisti qui adueneris. Nunc ergo omnes nos in cōspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

34 6 Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio || Deum ° non accipere personam,

35 Sed in quauis gente acceptū ei esse p quemvis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

36 Id quod q significauit filijs Israel, annuntiās pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

4 Fides Cornelij ex inuocatione & charitate sese patefecit.

5 Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodem nutritur & adolefcit.

6 Sublatū est populorū discrimē aduētū Christi. Quis autē sit ei gratus, ex fide & iustitia intelligitur.

n Non eandem horam indicat, sed aequalem dñorum videlicet dierum nonam Dent. 10, 17. 2. paral. 19. 7. iob. 34. 19. sap. 6. 8.

eccl. 35. 16. rom. 2. 11.

galat. 2. 6. ephes. 6. 9.

coloss. 3. 25. 1. pet. 1. 17.

o Non iudicare ex externis.

7 Per timorem Dei, Hebrai vniuersum cultum intelligunt: unde intelligitur Cornelium fide minimè caruisse, velut qui ante tempora Christi vixerunt, fidei ex-
pries non fuerunt: ineptè ergo faciunt qui ex hoc loco opera prapparatoria, & liberū
arbitrium constituent. q Significauit Deus Israelitū, ex quauis gente gratum
esse Deo qui piè viuunt, annuntiānt enim pacem hominibus per Christum qui non p
vni genti, id est, israelitica, sed omnium est Dominus.

Luc. 4. 14.

7 Summa Euāgelij, Christū promissum Patribus, & suo tempore exhibitum summa cū Dei virtute (quam omnibus modis ostendit) ac tandem pro nostri reconciliacione crucifixū, resurrexisse tertio die, vt quisquis in eū credit, remissione peccatorum accepta, seruetur, sicut supermo illo die, sedente eodē ipso viuorū ac mortuorū iudice, patefiet.

Iere 3. 34.

mich. 7. 18.

Infra, 15. 9.

8 Quod loquitur Verbi minister ex Dei mandato, Spiritus sanctus in corde obsignat, sicut ex effectis appareret.

9 Baptismus sanctos non facit, sed sanctificationem obsignat.

r Hac formula sumpta est ex Hebraeorum consuetudine, apud quos ungebantur Reges & sacerdotes, inde factum est vt dicantur ungi quos donis ac virtutibus imbuunt ac exornat. *f* Hac Apostolorum Cheirotomia, id est, electio, propriè Deo tribuitur: nam etsi legitima ministrorum electioni Deus præsens, est tamen hac loco tacita antithesis inter Dei Cheirotomian, & hominum suffragia, siquidem à Deo immediatè designantur Apostoli, mediatè ministri Ecclesie.

37 7 Vos nostis quod gestū est in tota Iudæa, || initio factō à Galilæa, post baptismum quod prædicauit Iohannes:

38 Vt Iesum Nazarenum r vixerit Deus Spiritu sancto & potentia, qui obambulauit beneficijs afficiēs & sanās omnes sub diaboli potestatem redactos, quoniam Deus erat cum eo.

39 Quorum omnium quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalē fecit, nos etiam testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.

40 Hunc Deus excitauit tertio die, fecitque vt conspicuus fieret.

41 Nō toti populo, sed testibus quos ipse prius designauerat, *nimirum* nobis, qui comedimus ac bibimus vnā cū eo posteaquā resurrexit à mortuis.

42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 || Huic etiam omnes Prophetæ testimoniū dant, || remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum.

44 8 Adhuc loquente Petro verba ista, illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem.

45 Fideles autem qui erant ex circuncisione, & venerant cum Petro, obstupuerunt quod etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti,

46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus,

47 9 Num quis aquam prohibere potest quod-

minus videlicet baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

48 Iussitque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eum vt perseveraret ad dies aliquot.

CAP. XI.

1 Petrus eo nomine accusatus, 3 sese defendit. 23 Barnabas Antiochiam mittitur, 26 Vbi Discipuli, Christiani nominati sunt. 38 Ibidem Agabus famem futuram praesentiat.

1 **A**vdierunt autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, Gentes etiam recepisse sermonem Dei.

2 Quem igitur ascendisset Petrus Hierosolymam, certarunt aduersus eum qui erant ex circuncisione,

3 Dicentes, Ad viros præputium habentes introisti, & vnà edisti cum eis.

4 Exorsus autem Petrus, omnia exposuit eis ordine, dicens,

5 Ego eram in ciuitate Ioppe precans: & visum in mentis excessu vidi, nempe descendens vas quoddam, ceu linteam magnum, quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur è cælo, & ad me vsque venit.

6 In quod quum intendissem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & volucres cæli:

7 Audiui autem etiam vocem dicentem mihi, Surge, Petre, macta & vescere.

8 Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil comune aut impurum vnquã introiuit in os meum.

9 Respondit autem mihi vox secundò è cælo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

10 Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cælum.

CAP. XI.

1 Petrus immerito reprehensus ab impijs, non obijcit se à nemine iudicandum, sed palam facti sui rationem reddit.

3 De veritate
incomperta
querentes, pla-
cidè audiendi:
sed vicissim e-
iusdem decla-
rationi acqui-
escendum est.
3 Dispersio Ec-
clesiæ Hieroso-
lymitanæ, mul-
tarum aliarum
collectionis
causa.
*Mat. 3. 11.
mar. 1. 8.
luc. 3. 16.
iohan. 1. 26.
supra. 2. 3.
infra. 19. 4.
a De Antiochia
Syria loquitur,
quæ Cilicia erat
vicina.*
4 Antiochenā
Ecclesiam (id
est nouā quan-
dam Gentium
Hierusalē) ex-
traordinariæ
vocationi de-
bemus.
5 Extraordi-
nariam voca-
tionem nō te-
merè damnāt
Apostoli, sed
tamen ex effe-
ctis dijudicāt.

11 Tum ecce, eodē momento tres viri superue-
nerunt in ædes in quibus erā, Cæsarea missi ad me.
12 Dixit verò mihi spiritus vt congregeder cum
eis, nihil ambigens. Venerunt autem mecum etiā
sex isti fratres, & ingressi sumus domum cuiusdam:
13 Qui annuntiavit nobis quomodo vidisset
Angelum domi suæ, qui adstitisset ac dixisset ipsi,
Mitte aliquos Ioppen, & accersere Simonem qui co-
gnominatur Petrus:
14 Qui tibi ea dicturus est per quæ serueris, &
tu & tota domus tua.
15 Quum autem exorsus essem loqui, illapsus
est Spiritus sanctus in eos, quemadmodum & in
nos in principio.
16 Memini autem illius dicti Domini, quum di-
ceret, || Iohannes quidem baptizauit aqua, vos ve-
rò baptizabimini Spiritu sancto.
17 Postquam igitur par donum dedit eis Deus
vt & nobis, quum credidissemus in Dominum Ie-
sum Christum, ego porrò quis eram qui Deum
possem prohibere?
18 2 His autem auditis quieuerunt, & glorifica-
uerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus
Deus resipiscentiam dedit in vitam.
19 3 Illi porrò qui dispersi fuerant ex oppressio-
ne orta ob Stephanum, peruenierūt vsque in Phœ-
niciam & Cyprum & 2 Antiochiam, nemini lo-
quentes sermonem Dei nisi solis Iudæis.
20 4 Quidam autem ex ijs Cyprij & Cyrenen-
ses, quum introissent Antiochiam, loquuti sunt
Græcis, euangelizantes Dominum Iesum,
21 Fuit autem manus Domini cū eis: multusq;
numerus credentium conuersus est ad Dominum.
22 5 Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ
quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Barnabam
vt pergeret Antiochiam vsque.

23 Qui quum aduenisset & vidisset gratiā Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

24 Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide. & adiuncta est multa turba Domino.

25 ⁶ Abijt autem Barnabas Tarsum, vt requireret Saulum: & eum inuētum duxit Antiochiam.

26 Factum est autem vt annum totum conuenerent in Ecclesia, docerentq; turbam multam, & discipuli nominarentur primum Antiochiæ Christiani.

27 ⁷ Per id tempus autem descenderunt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam:

28 Et vnus eorum surgens, nomine Agabus, significauit per Spiritū, famem magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit sub Claudio Cæsare.

29 ⁸ Singuli autem discipulorum, prout cuique suppetebat, decreuerunt ^b subsidio mittere aliquid fratribus habitantibus in Iudæa.

30 Quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

CAP. XII.

1 Herodes Iacobum gladio occidit. 4 Petrum incarceratum
3 Angelus liberat. 20 Rex Tyrus insensu, 22 placatur: 23 Et quum diuinos honores sibi vendicat, 23 à vermibus erosus, vitam finit.

1 Cæterum ¹ per id tempus aggressus est ² Herodes rex malè accipere quosdam ex Ecclesia.

2 ^b Interemit autem Iacobum fratrem Iohānis, gladio.

¹ Herodis Ascalonita cognomento Magni: Is autem de quo mentio fit, fuit nepos Herodi Magni, filius Aristobuli, eius Agrippa pater, de quo postea. ^b In illa causa, & vi aperta occidit.

6 Nulla fuit inter Apostolos de vsurpandis aut retinendis sedibus ac gradibus contentio.

7 Dominus suis flagellis sic cū impijs inuoluit Ecclesiam, vt tamen ei, quacunque ratione expediret, in tempore prospiciat.

8 Ecclesiæ omnes vnū corpus cōstituūt. ^b .i. Vt ex eo possent diaconi pauperibus subuenire: omnia enim ritē, & ordinē administrari oportuit, quamobrem dicuntur hac mississe ad presbyteros. i. ad Ecclesiæ gubernatores.

CAP. XII.

1 Cōcedit qui dem inducias Ecclesiæ suæ Dominus, sed ad tempus.

a Herodis nomē commune fuit po-

2 Tyrānorum
vetus mos est
piorū sangui-
ne redimere
impiorum gra-
tiam.

3 Tyranni si-
bi ipsi crucem
figunt, tū quo-
que quū agunt
ex animi sui
sententia.

e Copiolis qua-
ternorum.

4 Preces, cōsi-
lia tyrānorum
euertunt, An-
gelos à Deo
impetrant, car-
cerem perfrin-
gunt, catenas
dissoluunt, Sa-
tana denique
profligato, Ec-
clesiā seruant.

d Ad verb. in
habitaculo, Sic
honestiora voca-
bulo carcerē vo-
cabant, Plur. in
Solone.

e Ad verb. fū-
tus in sese. Nam
antea prorsus at-
tonitus, quasi ex-
tra se erat.

5 Sacri noctur-
ni cōuentus tū
vīrorū tū mu-
lierum (quum
diurnis locus
non datur) A-
postolico exē-
plo compro-
bantur.

3 2 Et quum vidisset hoc gratum esse Iudæis,
perrexit comprehendere etiam Petrum: (erant
autem dies Azymorum.)

4 3 Quem etiam prehensum coniecit in car-
cerem, traditum e quater quaternis militibus, vt
eum seruarent: volens post pascha producere eum
populo:

5 4 Petrus igitur seruabatur in custodia: pre-
ces autem assidue fiebant ab Ecclesia ad Deum
pro ipso.

6 Quum verò esset producturus eum Hero-
des, nocte illa dormiebat Petrus inter duos mili-
tes, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium
observabant carcerem.

7 Et ecce, Angelus Domini superuenit, & lux
splenduit d in carcere: & pulsato latere Petri exci-
tauit eum, dicens, Surge velociter: Et exciderunt ei
catenæ ex manibus.

8 Dixitq; ei Angelus, Præcingere, & subliga
sandalia tua. Fecit autem ita. Tum ille dixit ei, In-
due pallium, & sequere me.

9 Itaque egressus Petrus sequebatur eum, nec
sciebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed
putabat se visum videre.

10 Quum autem transissent primam ac secun-
dam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ
ducit in ciuitatem: quæ sponte aperta est eis: & e-
gressi, progressi sunt vicum vnum: & statim ab-
cessit Angelus ab eo.

11 Tum Petrus e ad se reuersus dixit, Nunc ve-
rè agnosco Dominum misisse Angelum suum, &
eruisse me è manu Herodis, & ex omni expecta-
tione populi Iudæorum.

12 Et re considerata, venit domum Mariæ ma-
tris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi e-
rant multi congregati & precantes.

13 6 Quum

13 ⁶ Quum pulsasset autem Petrus ostium vestibuli, ^f prodijt puella vt subauscultaret, nomine Rhode:

14 Que agnita voce Petri, præ gaudio non aperuit vestibulum, sed intrò currens annuntiavit ad stare Petrum ante vestibulum.

15 Illi verò dixerunt ei, Insanis. Illa autem affirmabat ita se *rem* habere. At illi dicebant, Angelus eius est.

16 Petrus autem perseverabat pulsare: quum igitur aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

17 ⁷ Quum autem manu eis indixisset silentiũ, narravit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere, dixitq; Annuntiate ista Iacobo, & fratribus. Et egressus, profectus est in alium locum.

18 ⁸ Orto autem die fuit tumultus non parvus inter milites quidnam factum esset Petro.

19 Herodes verò, quum eum requisivisset & nò inuenisset, quæstione de custodibus habita, iussit eos ad supplicium rapi: & quum descendisset à Iudæa Cæsaream, *ibi* commoratus est.

20 ⁹ Herodes autem infenso animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi concorditer venerunt ad eum, & illecto Blastò qui præerat cubiculo regis, petebant pacem: eo quòd aleretur regio ipsorum ex regis agro.

21 Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & confidens pro tribunali, concionsbatur ad eos.

22 ¹⁰ Populus verò acclamabat, Vox Dei, & non hominis.

23 ¹¹ Illicò verò percussit eum Angelus Domini, eo quòd non ^s tribuisset gloriam Deo, & ^h ero-
sus à vermibus animam efflauit.

24 ¹² Sermo autem Domini crescebat ac multiplicabatur.

6 Plus etiam à Deo im-
tramus, quam
ausimus spe-
rare.

^f Videlicet è lo-
co ubi congregati
erant, nò ex ipsis
adibus.

7 Cedendum
quidem inter-
dũ furori, sed
ita vt nihilo
negligentius
fiat opus Do-
mini.

8 Consiliũ ma-
lum tãdem cõ-
sultoribus pes-
simum.

9 Ecclesiæ ho-
stium tristis &
pudendus exi-
tus.

10 Popularis
adulatio stul-
tos infatuat.

11 Superbis
Deus resistit.

^g Ioseph. narrat
hunc Regem non
represse adula-
torum voces, quã
ob causam & iste
moriens, de isto-
rũ vanitate con-
questus est.

^h Ad verb. sa-
lus verminorum.

12 Tyrãni Ec-
clesiam diruẽ-
do ædificant.

ⁱ Illi qui audie-
bant sermonem.

25 Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ex Hieruſalem, expleto miniſterio, ſimul aſſumpto etiam Iohanne qui cognominabatur Marcus.

CAP. XIII.

2 Paulū & Barnabā ſibi ſegregari iubet Spiritus. 6 Paphi, 8 Elymas magus 11 excacatur. 14 Hinc Antiochiam Piſidia proſecti, 17 Euangelium Pradicant, 45 Iudaui acriter contradicentibus.

CAP. XIII.

1 Paulus, adiū. & Barnaba, non ab homine, nec per hominē, ſed Spiritus ſancti extraordinario mandato, Gē. tium Apoſtoli ſecūdo deſignatus.

2 Ieiunium & preces ſolennē manū impoſitionem præcedebant.

3 Paulus cum ſuis Cyprum primo impetu Chriſto ſubi-

git. 4 Satan ſeſe Chriſto oppo-

nēs, eius victoriam illuſtrat. a Is fuit Antipas, qui Iohānem Baptiſtam interfecit.

b Eurgentibus illis munere ſuo, id eſt, ut interpretatur Chryſoſt. facientibus præconium. c Vocare (unde nomen vocatio in Eccleſia uſitatiffimum) dicitur Dominus, cum facit exiſtere quod non eſt, ſive illud ad ſubſtantiam, ſive ad qualitates reſeratur, ſumitur inde tranſlatio, quod cum aliquid eſſe incipit, nomen habet: indicatur etiam diuina potentia, qui dixit & facta ſunt. d Seleucia urbi ſuit Cilicia, à Seleuco uno ex Alexandri ſucceſſoribus.

1 ERant¹ autem Antiochiæ in Eccleſia quæ illic erat, quidam Prophetæ & magiſtri, Barnabas & Simeō qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Manahen qui fuerat vnā cum² Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

2 Quum igitur ij^b miniſtraret Domino & ieiunarent, dixit Spiritus ſanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quos eos^c aduocaui.

3² Tunc igitur quum ieiuaſſent & precati eſſent, & impoſuiſſent eis manus, dimiſerunt eos.

4³ Ipi igitur emiſſi à Spiritu ſancto, deſcenderunt^d Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprū.

5 Quumq; perueniſſent Salamina, annuntiarunt ſermonem Dei in ſynagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem miniſtrum.

6 Peragrata verò inſula Paphum uſque, inuenerunt quendam magum pseudoprophetam Iudæum, cui nomen erat Barieſus.

7 Qui erat cum Procōſule Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire ſermonem Dei.

8⁴ Obſiſtebat autē eis Elymas, id eſt magus,

(ita enim explicatur nomen eius) quærens auertere Proconsulem à fide.

9 Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

10 ⁵ Dixit, O plene omni dolo & omni ^e maleficientia, fili diaboli, hostis omnis iustitiæ, non cessabis inuertere vias Domini rectas?

11 Nunc igitur ecce, ^f manus Domini aduersum te: erisque cæcus non videns solem ad tempus. Illico verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manu duceret.

12 Tunc Proconsul quum vidisset quod factum fuerat, credidit, percussus super doctrina Domini.

13 ⁶ Profecti autem Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphilæ urbem, Iohannes verò abscedens ab eis, reuersus est Hierosolymam.

14 At ipsi quum perrexissent Perga, venerunt Antiochiam urbem ⁵ Pisidiæ, & ingressi synagogam die Sabbathi, sederunt.

15 ⁷ Post lectionem autem Legis & prophetarum miserunt Præfecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, si quis est ^h in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

16 ⁸ Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite,

17 Deus populi huius Israel elegit patres no-

5 Magus extra ordinē quidē, sed corporali tamen poena à Paulo affectus ordinarijs magistratibus exemplum præbuit in eos animaduertendi, qui improbe & obstinate cursum Euāgelij impediunt. 6 Exemplū in eodem cœtu, tum singularis constantiæ, tum magnæ imbecillitatis.

7 In lynagoga (ad cuius exemplar intelligitur fuisse cōstat Ecclesię Christianæ cœtus) primum habebatur sacrorum librorum lectio, deinde etiam ijs qui doctrina pollere videbantur, fiebat ab archisynagogis loquendi potestas.

8 Deus pluri-

mis peculiaribus beneficijs electum Israelē affecit, sed illo in primis quod æternum liberatorem ei promissit.

^a Vitium illud notat, quo qui labore, ad quodvis scelus facile ac propenso animo fuerat. ^f Potentia qua sese exercebat in feriendis & proterendis suis hostibus.

^g Distinguitur ab Antiochia Syria. ^h Heb. quo significatur, diuina gratia dona in nobis esse tanquam in thesauro, eaq. nostra non esse, sed Dei. Sic David, Posuisti in os meum canticum novum, Psal. 40.1.

Exod. 1. 1.

Exod. 13. 14.

Exod. 16. 2.

9 Iesum esse
seruatorem il-
lum ex Dau-
de exoriturum
probat ex Io-
hannis testi-
monio.

Iosue. 14. 7.

Iudic. 3. 9.

1. Sam. 8. 5.

1. Sam. 9. 15.

et 10. 1.

1. Sam. 16. 15.

10 Iudæis pro-
priè promissus
& missus Chri-
stus.

Psal. 89. 31.

Esai. 11. 1.

Malach. 3. 1.

Matth. 3. 10. &

21. 10. Marc. 1. 2.

Luc. 3. 3.

Mat. 3. 11. & Mar.

2. 7. Ioh. 1. 29.

11 Iesu acci-
derunt quæcū-
que de Messia
prædixerant
Prophetæ vt
hinc quoque

constet illum esse verū & vnicū illū Seruatorem: nec tamen propterea
excusantur, qui eum non modò non receperunt, sed etiam crudelissimè
(quanuis innocentem) sunt persecuti.

i Sublatum euexit in dignitatem. k Apertè, exerta vi ad hostes populi sui
conterendos. l A nato Isaac ad delectos vsque, ductore Iosua, Cananaeos, in-
tercesserunt anni quadringenti quadraginta septem, ideò additur particula circiter,
quia tres anni desunt, sed vsus est maiore numero integro Apostolus. m In hos
quadraginta annorum spatio, coniungi debet tempus Samuelis cum temporibus
Sauli, illius enim quasi absorpta fuit a regno administratio. n Iohannes appa-
ritoris instar Christum non eminus, vt alij Prophetæ venturum significauit, sed iam
iter ingressum & sibi imminet em monstraret.

stros, & populum i extulit, quum essent incolæ || in
terra Ægypti, || & ex ea eduxit eos k elato brachio:

18 Et circiter || quadraginta annorum tempus
mores eorum pertulit in deserto.

19 Et quum deleuisset septem gentes in terra
Chanaan, || sorte distribuit eis terram earum.

20 Et postea annis circiter l quadringentis quin-
quaginta || dedit iudices vsq; ad Samuelē Prophetā.

21 Et exinde || petierunt regem, || deditque eis
Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Benjamin,
m annis quadraginta.

22 Et amoto illo, || excitauit eis Dauid regem:
cui etiā testimonio dato, dixit, || inueni Dauid filium
Iesse, virum secundum cor meum, qui exequetur
omnes voluntates meas.

23 9 Huius è semine Deus || secundum promif-
sionem excitauit Israeli Seruatorem Iesum:

24 || Quum ante prædicasset Iohannes n coram
eo iam aduentante, Baptismū resipiscentiæ Israeli.

25 Quum autem expleret Iohannes cursum,
dixit, || Quem me suspicamini esse ? non is sum e-
go, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam nō
sum dignus qui soluam.

26 10 Viri fratres, filij generis Abraham, & qui
inter vos timent Deum, vobis sermo salutis huius
missus est.

27 11 Qui enim habitabant in Hierusalem, &

primores eorum, quum ignorarēt istum, & eo condemnato, voces Prophetarū quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:

28 Et nulla causa mortis inuenta, || petierunt à Pilato vt necaretur.

29 Quū verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erant, detractū è ligno, posuerūt in monumēto.

30 || ¹²Deus autem excitauit eum à mortuis.

31 Qui visus est per dies multos ijs qui simul ascenderant cum eo à Galilæa in Hierusalem, suntque testes eius apud populum.

32 Nos quoque vobis euangelizamus eam promissionem quæ Patribus facta est, Deū expleuisse filijs illorum, *id est*, nobis, ° excitato Iesu:

33 ¹³Vt etiam in Psalmo secundo scriptum est, || Filius meus es tu, ego hodie genui te.

34 Quod autē excitauerit eum à mortuis, non amplius reuersurum in sepulchrum: ita dixit, || Dabo vobis ^p firmas illas Dauidis beneficentias.

35 ¹⁴Idēo & aliās dicit, || Non fines Sanctum tuum sentire corruptionem.

36 Nam Dauid quidem quum sua ætate inuisset Dei consilio, || obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitque corruptionem:

37 At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

38 ¹⁵Notum igitur sit vobis, fratres, annuntiaui vobis remissionem peccatorum per istum:

39 ⁹Et ab omnibus à quibus per Legem Moſis

15 Christus ideò missus, vt per legem damnatos gratuita remissione peccatorum donet.

° Verè enim tunc & manifestè apparuit vt Dei unigeniti Filius, cum deposita infirmitate, victor mortis è sepulchro emerſit.

p Ad verb. sancta Dauid fidelia, sancta autem vocant Græci quod Hebræi beneficentias: vocantur autem beneficentia Dauid passim significatiōe, id est, quæ in Dauidem fuerunt collata: fideles autem dicuntur Hebræorum idiotismo, firma atque constantes. q Cum ceremonia legales vos absolueri non potuerint à peccatu absoluemini per istum, si si de illum amplectamini.

Matth. 27. 22,
marc. 15. 13, luc.
23. 23, ioh. 19. 6.

12 Opponen-
da est gloria
resurrectio-
nis, ignominie
crucis & sepul-
ture. Probatur
autem resur-
rectio tum o-
cularis testi-
bus, tum Pro-
phetarum te-
stimonijs.

Mat. 28. 2,
marc. 6. 6, luc.
24. 6, ioh. 20. 19.
Psal. 2. 7, hebr.
1. 5, & 5. 5.
Esa. 55. 3.

13 Si Christus
mansisset in
morte, non es-
set verus Fili-
us Dei, nec fir-
mū esset scdus
cum Dauid
sanctum.

Psal. 16. 10.

1. Reg. 2. 10.

supra, 2. 29.

14 Sic intrauit
sepulchrū Do-
minus vt ne
corruptionem
quidē senserit.

16 Beneficia
Dei cedunt cō
temporibus
certo exitio.
Haba 1. 5.

17 Gentes
præpnt Iu
dæis in regnū
celorum.

18 Euangelij
eiusdem odor
reprobis in-
credulis mor-
tem spirat, e-
lectis autem
credentibus,
vitam.

19 Euangelium,
expresso Dei
mandato Gen-
tibus promul-
gatum.

*Ad verb. in-
flum declarari.*

ſvid. Mar. 1. 2.

1 Qui relicto
Paganismo, Mo-
ſis religionem e-
rant amplexi.

2 Contumelijs
& conuicijs in-
ceſſantes.

Eſa. 49. 6.

3 ſi oratione
libera, aperta, &
confidente.

4 Hoc veſtro
facto, quaſi ſen-
tentia in vos la-
ta ſtatutum &
decernitū.

5 Itaque aut non omnes erant vita æterna deſtinati, aut omnes neceſſe fuiſſet cre-
dere, quod quia verum non eſt, ſequitur quosdam deſtinatos fuiſſe: itaque non tan-
tum Deum præciuiſſe, ſed etiam præordinari, ut nec fides nec fidei effecta, cauſa
ſint ordinationis, ſed ordinationis fidei.

1 abſolui non potuiſtis, per hunc, quemuis qui cre-
dat, abſolui.

40 **16** Videte ergo ne vos inuadat quod dictum
eſt in Prophetis.

41 ¶ Videte o contemptores, & admiramini, &
evaneſcite: quia opus operor ego diebus veſtris,
opus quod non credetis ſiquis enarrauerit vobis.

42 **17** Egreſſis autem eis ē ſynagoga Iudæoꝝ,
rogarunt Gentes vt in proximē ſequens Sabba-
thum loquerentur ſibi hæc verba.

43 Soluto autem conuentu, ſequuti ſunt multi
ex Iudæis & religioſis profelytis Paulum ac Bar-
nabam: qui alloquentes eos, perſuaſerunt eis vt
perſeuerarent in gratia Dei.

44 Sequentē verò Sabbatho vrbs propè tota
coaſta eſt ad audiendum ſermonem Dei.

45 **18** Viſa autem turba Iudæi repleti ſunt inui-
dia, & contradicebant ijs quæ à Paulo dicebantur,
contradicentes ac blaſphemantes.

46 **19** Tunc libertate uſi Paulus ac Barnabas
dixerunt, Vobis neceſſe fuit primū exponi ſer-
monem Dei: poſtquam autem repellitis illum, &
indignos vos ipſos decernitis æterna vita, ecce,
conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim nobis mandauit Dominus, dicens,
¶ Conſtitui te vt ſis lux Gentium, vt ſis ſaluti vſque
ad vltimas terras.

48 Gentes autem hæc audiētes, gauiſæ ſunt, &
glorificabant ſermonem Domini: & crediderunt
quoꝝ quot erant ordinati ad vitam æternam.

49 Perſerebatur autem ſermo Domini per to-
tam illam regionem.

50 ²⁰ Iudæi verò extimularunt mulieres ^a religioſas & honeſtas, & primos vrbis, & excitarunt perſequentionem in Paulum ac Barnabam, cieceruntq; eos è finibus ſuis.

51 ²¹ || At illi excuſſo puluere pedum ſuorum in eos, venerunt Iconium.

52 Diſcipuli verò replebantur gaudio & Spiritu ſancto.

plicitate ad ſuam crudelitatem exercendam abutantur. ſtat mundi perſidia, quominus tibi Dominus Eccleſiam colligat, & collectam foueat.

Inſra, 18. 6. matt.

10. 14, marc. 6.

11, luc. 9. 5.

²⁰ Ea eſt ho-

ſtium Euange-

lij calliditas,

vt quorundam

etiam, alioqui

non penitus

malorum, ſim-

21 Non ob-

ſta.

a Quæ eſſent Moſis Legem amplexa.

CAP. XIII.

1 Paulus & Barnabas 5 Iconio eſciantur. 6 Paulus Lyſtra 10 claudum ſanat: 13 & ſibi ſacrificantes 15 prohibet. 19 Ibidem Iudæi, autoribus lapidatur, 23 Hinc multis Eccleſiis peragratis, 26 Antiochiam reuertuntur.

1 Factum ¹ eſt autem ^a Iconij vt ſimul introirent ſynagogam Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum ſimul & Græcorum magna multitudo.

2 Qui verò ^b increduli fuerunt Iudæi, incitarunt & ^c malè affectos reddiderunt animos Gentium aduerſus fratres.

3 ² Multum igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes, freti Domino, qui teſtimonium dabat ſermoni gratiæ ſuæ, dabatq; vt ſigna & miracula ederentur per manus eorum.

4 Diuiſa eſt autem multitudo vrbis: & alij quidem erant à Iudæis, alij verò ab Apoſtolis.

5 Quum autem factus eſſet impetus Gécium ac Iudæorum vnà cum ſuis primoribus, vt contumelijs afficerent & lapidarent eos,

6 Re conſiderata, ^d perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lyſtram & Derben, & circumiacentem regionem;

^e Ad verbum, deprauarunt.

^d Licet aliquando fugere pericula opportund.

CAP. XIII.

1 Non minus

conſtantes eſſe

nos oportet,

quàm obſtina-

ta eſt malorū

peruerſitas.

2 Non ceden-

dum minis, i-

mò ne aperto

quidē furori,

nifi quum ita

proſus necel-

ſe eſt, idq; non

quietis captā-

dē cauſa, ſed vt

eo latius pro-

pagetur Euan-

gelium.

^a Iconium vrbis

fuit Lycaonia.

^b Qui non pa-

uerunt doctri-

na.

3 Vet^o est diaboli astus efficeret^r ut fideles serui Dei vel semel profligentur, vel pro idolis colantur, idque præcipue arrepta ex miraculis occasione.

4 Idololatria etiam dicitur quæ creaturis quantumvis sanctis & eximijs, quod vni⁹ Dei est tribuit, nepe inuocationis cultum, 5 Consuetudo quantumlibet vetus non excusat idololatrias.

e Edium in quibus habitabant Paulus & Barnabas.

f Vide Matth. 26. 65.

Gen. 1. 1.

Psal. 146. 6,

apoc. 14. 7,

Psal. 81. 13.

3 Mortales ut vos estis, & eiusdem atque vos humana natura participes.

h Hebraeorum more Idola res vanas vocant.

i Ex arbitrio suo vimere, nulla ipsis præscripta ratione religionis.

7 Et illi prædicabant Euangelium.

8 3 Quidam autem vir Lystris impotens pedibus sedebat, claudus ab utero matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intendisset in eum oculos, & vidisset quod fidem haberet se seruatum iri,

10 Dixit voce magna, Surge in pedes tuos reatus. Tum ille quum exilijsset, ambulauit.

11 Turbæ verò quum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dij assimilati hominibus, descenderunt ad nos.

12 Vocabantq; Barnabam, Iouem: Paulum vero, Mercurium: quoniam is erat dux sermonis.

13 Sacerdos autem Iouis collocati ante illorū urbem, quum tauros vittatos ad vestibula adduxisset, volebat cum turba sacrificare.

14 Quod cum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, diruptis pallijs insilierunt in turbam, clamantes,

15 4 Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? Nos quoque sumus homines 5 iisdem quibus vos affectionibus obnoxij, annuntiantes ut à *h* vanis istis rebus conuertimini ad Deum illum viuum, || qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt:

16 5 Quique præteritis ætatibus || fuit omnes Gentes suis ipsarum vijs incedere.

17 Quanquam non passus est se esse expertem testimonij, nobis benefaciendo, dans nobis cælitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

18 Et hæc dicentes, vix compescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

19 ⁶ Superuenerunt autem quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, || Paulum lapidatum traxerunt extra urbem, existimantes eum mortuum esse.

20 Sed quum cinxissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est urbem: & postmodum abiit Derben cum Barnaba.

21 ⁷ Quumq; euangelizassent urbi illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium, & Antiochiam:

22 ⁸ Confirmantes animos discipulorum, hortantes ut permanerent in fide, & dicentes oportere per multas oppressiones nos ingredi in regnum Dei.

23 ⁹ Quumq; ipsis per suffragia creassent per singulas Ecclesias Presbyteros, precatiue essent cum ieiunijs, commendarunt eos Domino in quem crediderant.

24 ¹⁰ Peragrataq; Pisidia, venerunt in Pamphyliam.

25 Ac Pergæ loquuti Dei sermonem, descendunt ^k Attaliam.

26 || Et illinc abnauigarunt ^l Antiochiam, unde fuerant commendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.

27 Quum autem venissent, & coegissent Ecclesiam, retulerunt quanta Deus per ipsos effecisset, eumq; aperuisse Gentibus ostium fidei.

28 Et egerunt illic multum tempus cum discipulis.

fragijs comprobatos constituerunt. 10 Paulus & Barnabas sua peregrinatione defuncti & Antiochiam reuersi, rationem itineris sui Ecclesiæ exponunt.

^k Attalia urbs Pamphylia maritima, Lycia vicina. ^l Antiochiam Syria.

CAP. XV.

¹ Antiochenis quidam iugum Legis obtrudere conantur.

6 Diabolus in extremum redactus, tandem aperte furit, sed frustra, tunc quoque quum videtur esse superior.

2. Cor. 11. 25.

7 Per medias mortes nihilominus in vocatione perendum.

8 Ministrorum est, non tantum docere, sed etiam iam doctos confirmare, & ad crucem preparare.

Supra, 13. 2.

9 Apostoli plantatas Ecclesias commiserunt proprijs pastoribus, quos quidem, nec temere, sed preuentibus precibus, & ieiunijs, creant, nec pretio aut imperiosa potestate Ecclesijs obtruderunt, sed cæteris sus-

6 Consultant de hac re Apostoli: 19 & quid factu opus
est 23 per literas indicant. 36 Inter Paulum & Bar-
nabam 39 acris contentio oboritur.

CAP. XV.

1 Ecclesia tan-
dem etiam ci-
uili dissidio ex-
ercetur, orto à
superbis & præ-
fractis inge-
nijs malorum
inicio. Fuit au-
tem prima cõ-
tentiõ, de Chri-
sti officio, sola
ne ipsius iusti-
tia per fidem
apprehensa iu-
stificati serue-
mur, an verò
Legis etiã ob-
seruatione sit
opus.

2 Ecclesia-
rum conuen-
tus ad oppri-
endas hære-
ses instituti,
ad quos com-
muni nomine
certi homines
mittebantur.

*Supra, 10. 30. &
11. 13.*

3 Res prius
in Apostolorũ
& presbytero-
rum cõuentu,

audita utraque parte disceptatur, deinde cum plebe communicatur.

4 Deus ipse in vocatione Gentium incircuncisarum, docuit fide absque
legali cultu salutem constare.

a Epiphanius indicat fuisse Cerinthum. b Officiose deducti ab Ecclesiastico
cõitu. i. à quibusdam delegati ab Ecclesia. c Ad verb. à diebus antiqui i. ab
initio mandati præconijs Euangelij, & statim post elapsum super nos Spiritum san-
ctum. d Ex nobis, vel ex nostro cõitu Apostolico.

1 Porro ^{1a} quidam qui descenderant à Iudæa,
docebant fratres, & dicebant, Nisi circunci-
damini ritu Moſis, non potestis seruari.

2 ^{2a} Orta igitur seditione ac disceptatione nõ
exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt
vt ascenderent Paulus & Barnabas & quidem alij
ex illis ad Apostolos ac Presbyteros Hierosoly-
mam, percontari de hac quæstione.

3 Illi ergo ^b deducti ab Ecclesia, peragrarunt
Phœnicen & Samariam, narrantes conuersionem
Gentium: & adferebant gaudium magnum omni-
bus fratribus.

4 Quum autem aduenissent in Hierusalem,
excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac Pres-
byteris: & annuntiarunt quæcunque Deus per ip-
sos effecerat.

5 Sed (aiebant) quidam surrexerunt è secta
Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere
circuncidere eos, & præcipere vt obseruent Le-
gem Moſis.

6 ^{3a} Congregati sunt igitur Apostoli & Pres-
byteri vt dispicerent de hoc negotio.

7 Quum autem multa disceptatio fuisset, sur-
gens Petrus dixit eis, || 4 Viri fratres, vos scitis
Deum ^c iam pridem ^d inter nos elegisse me, vt per
os meum audirent Gentes verbum Euangelij, &
crederent.

8 Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimonium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis :

9 ¶ Nihilque^e discreuit inter nos & illos, fide purgatis cordibus eorum.

10 ¶ Nunc ergo⁸ quid tentatis Deum, ¶ imposito iugo cervici discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus ?

11 Imò per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quemadmodum & illos.

12 ¶ Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quantā Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter gentes.

13 Postquam autem conticuissent, respondit Iacobus, dicens. Viri fratres, audite me,

14 ¶ Symeon exposuit quomodo primùm Deus respexerit Gentes, vtsumeret ex ipsis populum nobis suum.

15 Et huic rei consonant verba Prophetarum : sicut scriptum est,

16 ¶ Post hæc reuertar, & restaurabo tabernaculum Dauid collapsum, & ruinas eius restaurabo, & rursus erigam illud :

17 Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum : dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 ¶ Nota sunt Deo ab omni æuo omnia opera sua.

19 ¶ Quamobrem ego censeo non esse obtrudendos eos ex Gentibus qui ad Deum conuertuntur,

dum cum fratrum infirmitate, vt eis concedatur discendi spatium.

^e Nullum discrimen fecit, quod attineat ad gratuiti fauoris beneficium.

^f Christus pronunciat Beatos, qui mundi sunt corde : tales autem effici fide nunciamus & dilucide dicitur.

^g Cur tentati Deum, quasi ille non valeat saluare fide. ^h Alphai, qui & frater Domini fuit dilectus. ⁱ Nihil ergo sit temerè, sed Dei ordinatione.

Supra, 10. 43.

1. cor. 1. 2.

Mat. 23. 4.

5 Petrus à ceremonijs ad Legem ipsam in genere transiens, docet, si petenda esset à Lege salus, non autem à sola gratia in Iesu Christo, nullum fore seruandum : quoniam Legem præstare nullus vnquam potuit, ne ex Patriarchis quidem, aut ipsis Apostolis.

Amos. 9. 11.

6 Viua legitimi concilij effigies, vbi sola Dei veritas regnat.

7 Gentium vocationem ex Dei verbo confirmat Iacobus Petro assentiens.

8 In rebus medijs hætenus communican-

9 In legitima synodo, nec ij quibus permit titur iudiciū, quicquam tyrannicè statunt, nec communis cœtus tumultuosè se opponit sedentibus ex Dei verbo iudicibus: nec dissimilis ratio obseruatur in significandis & itabiliendis quæ ita fuerint decreta.

10 Concludit synodus Hierosolymitana, labefactari animas ab ijs qui salutem aliunde quam ab vno Christo per fidem apprehensam petendā doceant, vnde cuncte sint profecti, & cuiuscunque authoritatem suæ vocationi prætexant.

11 Ea demum est legitima synodus, cui Spiritus sanctus præest.

k *A sacrificijs, seu à conuinjs quæ in idolorum templis agitantur.* l *Extra congregatione.* m *Translatione sumpta ab illis, qui quod adificatum est, diruunt: adificari autem Ecclesiam, pro constitui, familiaris est Scriptura metaphora.* n *Qui extremis periculis exposuerunt vitam suam.*

o *Mentio fit in primis Spiritus sancti, ne humanum negotium illud esse videatur.* p *Non quod tribuatur propria authoritas hominibus, sed ut ministerij & operæ fidelitas demonstretur.*

20 Sed ad eos scribendum vt abstineant à pollutionibus idolorum, & scortatione, & suffocato, & sanguine.

21 Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula Sabbatha legatur.

22 Tunc visum est Apostolis & Senioribus cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: nempe Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Silā, viros primarios inter fratres:

23 Et ista per manus eorum mittenda scribere: Apostoli & Presbyteri & fratres, ijs qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus qui sunt ex Gentibus, salutem.

24 Quoniam quosdā nobis egressos audivimus vos turbasse verbis, labefactantes animas vestras, iubentes vos circumcidi, & seruare Legem, quibus hoc non præceperamus:

25 Visum est nobis concorditer coactis, electos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,

26 Hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

27 Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis eadem verbis renuntiabunt.

28 Visum est enim Spiritui sancto ac nobis, nequid amplius imponeremus vobis oneris quam

hæc necessaria:

29 ¹² *Videlicet* vt abstineatis ab ijs quæ sunt im-
molata simulacris, & sanguine, & suffocato, & scor-
tatione: à quibus si conseruaueritis vos ipsos, bene
ageris. Valete.

30 ¹³ Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam:
& coacta multitudo reddiderunt epistolam.

31 Quam quum legissent, gauisi sunt super ex-
hortatione.

32 Iudas quoque & Silas, quum essent & ipsi
Prophetæ, multo sermone, adhortati sunt fratres,
& confirmarunt.

33 Et quum egissent *illic* aliquandiu, dimissi sunt
cum pace à fratribus ad Apostolos.

34 Sed Silæ visum est ibi manere.

35 Paulus autem & Barnabas quoque egerunt
Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum alijs
etiam multis sermonem Domini.

36 ¹⁴ Post aliquot autem dies dixit Barnabæ
Paulus, Reuersi inuisamus fratres nostros per om-
nes ciuitates in quibus annuntiauius sermonem
Domini, *cognituri* quomodo habeant.

37 ¹⁵ Barnabas autem consuluit vt assumerent
secum Iohannem qui vocabatur Marcus:

38 Paulus autem æquum censebat eum non as-
sumere qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec
eorum comes in illo opere fuisset.

39 ¹⁶ Sic igitur sunt exacerbati, vt alter ab al-

12 Charitas
etiam in rebus
per se medijs
est necessa-
ria.

13 Omniū in-
terest, quid te-
nendū sit cer-
tò cognosce-
re, nedum vt
Ecclesiam o-
porteat, nihil
sciendo, pen-
dere ex quorū
dam placitis.

14 Ecclesiæ,
nisi assidue ex-
colatur, facil-
limè degene-
rant, ideòque
instituta fue-
runt tū synodi
tum etiam in-
spectiones.

15 Triste diffi-
dij inter opti-
mos & consi-
stissimos vi-
ros exemplum,
non tamen de
rebus profanis
aut priuatis,
neque de do-
ctrina.

16 Deus quidem suorum etiam delictis, ad Ecclesiæ suæ ædificatio-
nem, vtitur: sed tamen in optimis etiam causis cauendum, ne vltra mo-
dum effervescamus.

9 Necessitas illa non fuit precisa, sed referri debuit ad temporis conditionem, vt
aliarum Gentiarum iudis Iudæis esset magis apta, & minus dissentanea vitæ ratio.

7 Hebræi. fratribus illis omnia fausta præstauerunt, & cum bonâ Ecclesiæ venia.

8 Vehementer commoti fuerunt animi. Theoph. pusilli animi affectionem huma-
nam fuisse censet. Est autem consideranda vis consilij diuini: ita enim factum est, vt
diuersis in locis exerceretur doctrina Euangelij.

tero discederet: & Barnabas, assumpto Marco, nauigaret Cyprum:

40 Paulus verò allecto Sila abiit, commendatus gratiæ Dei à fratribus.

41 Peragravitque Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

CAP. XVI.

1 Paulus circumciso Timotheo, 12 Philippu agens, 14 Lydiam in fide instituit: 16 Pythonis spiritum 18 expellit. 20 Propterea 22 virgucasti, 24 in carcerem conjiciuntur. 26 Terramotu 27 carceris ianua aperitur, 31 32 & eiusdem custos Christi fidem recipit.

CAP. XVI.

Rom 16. 21.

philip. 2. 19.

1. thess. 3. 2.

1 Timotheum ne Paulus quidem ipse nisi idoneo testimonio probatum, ad ministerium assumpsit.

2 Timotheus non absoluta necessitate, sed propter temporis circumstantiam ad lucrificandos Iudæos circumciditur.

3 Seruanda

in rebus medijs charitas, tum vt infirmis, tum vt Ecclesiæ paci consularur.

4 Deus sua momenta constituit patefacienda suæ veritati, vt sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio.

a Paulus commendat in posteriore ad Timotheum, pietatem matris & amia Timothei. b Nimirum pietatū & honestatū. c Decreta illa, de quibus ego superiore capite.

1 Peruenit autem Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat illuc nomine || Timotheus, filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis, ceterum patre Græco.

2 Huic^b dabant testimonium fratres qui Lystris erant & Iconij.

3 ^a Eum itaque voluit Paulus secum proficisci & assumptum eum circumcidit, propter Iudæos qui in illis locis erant: sciebant enim omnes patrem eius Græcum esse.

4 ³ Prout autem pertransibant vrbes, tradebant eis seruanda^c instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.

5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, & augebantur numero quotidie.

6 ⁴ Phrygia autem peragrata & Galatica re-

gione,^d prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,

7 Quum venissent in Mysiam, tentabant ire in Bythiniam: sed non fuit eos ire Spiritus.

8 Præterita autem Mysia, descenderunt Troada.

9 ⁵ Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat stans, & rogans eum, & dicens, Traice in Macedoniam & succurre nobis.

10 ⁶ Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, ^e collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominum, vt eis euangelizaremus.

11 Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:

12 Et illinc Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

13 ⁷ Et die Sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, ^f vbi solebat esse precatio: vbi quum con-sedisset mus, alloquuti sumus mulieres quæ conue-nerant.

14 ⁸ Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, nos audiuit: cuius Dominus adaperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo.

15 ⁹ Quum verò baptizata esset & domus eius, rogauit nos, dicēs, Si iudicastis me fidelem esse Do-mino, ingressi domum meam manete. Et adegit nos.

16 ¹⁰ Factum est autem proficiscētibus nobis ad precatōnē, vt ancillula quædā habens spiritū ^g Py-

⁵ Evangelij ministri, ij sunt per quos Do-minus pereun-tibus opitula-tur.

⁶ Sancti non temerè visio-nibus quibusuis credide-runt.

⁷ Deus à mul-lierculæ con-uerfione suum in Macedonia regnum auspi-catus, ostendit nullam esse in Euangelio per sonarum acce-ptionem.

⁸ Dominus quidem vnus cor aperit, sed ad audiendum verbum quod prædicatur.

⁹ Exemplum sanctæ matris-familiæ.

¹⁰ Satan sese in Angelū lu-cis transfor-mans, tentat per cuniculos irrepere, sed à Paulo palam impeditus eij-citur.

^d Cur quidem prohibiti fuerint non dicit, quod autem fuerint prohibiti dicit, ostendit nos ad obediendum, non inquirendum. e Supra, 9. 32.

^f Vbi de more solebant esse conuentus. ^g Epitheton Apollinis qui respon-saderet petentibus.

11 Cupiditas
quæstus, per-
sequenda veri-
tatis occasio.
Deus interea

Timotheo par-
cens, Paulum
& Silam, vt fir-
miores, ad cer-
tamen vocat.

12 Auaritia
prætexitur tū
publicæ pacis,
tum etiam pie-
tatis studium.

13 Satanicum
argumentum à
maiorum auto-
ritate, sine vl-
lo discrimine.

14 Iniquorum
magistratum
exemplum, po-
puli furori ob-
sequentium.

15 Sanctorum
preces cælum
& terram con-
cutiunt.

16 Misericors
Dominus, quo-
ries libuit per
mediam mortem
ad vitam trahit,
& pro iustis
pœnis summam
clemenciam im-
pertitur.

h Miraculum nō
festinavit Paulus
omnia siquidē fe-
cit ductore Spi-
ritu.

i Vt tutius asseruarentur, compegit eorum pedes in numellam. Numella autem
fuit lignea machina genus, in quam pedes & collum immittebant.

thonis, occurreret nobis, quæ quæstum magnum
præbebat dominis suis, vaticinando:

17 Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat,
dicēs, Iſti homines, serui sunt Dei illius summi, qui
annuntiant vobis viam salutis.

18 Hoc autem fecit ad^h multos dies, sed mole-
stè ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præci-
pio tibi per nomē Iesu Christi, vt ex eas ab ea. Exijt
igitur eodem illo momento.

19¹¹ Videntes autem domini abiisse spem quæ-
stus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in
forum ad magistratus.

20¹² Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Ho-
mines isti conturbant ciuitatem nostram, quum sint
Iudæi.

21¹³ Et annuntiant ritus quos non licet nobis
suscipere neque vsurpare, quum simus Romani.

22¹⁴ Vnā autem insurrexit turba aduersus eos:
& præfecti disruptis eorum vestibus, iusserunt eos
virgis cædi.

23 Quumque multas plagas eis imposuissent,
coniecerunt eos in carcerem, additis mandatis com-
mentariensi vt tutò eos asseruaret.

24 Qui quum tale mandatum accepisset, con-
cit eos in intimum carcerem, & i pedes eorum ad-
strinxit numella.

25¹⁵ Media autem nocte precantes Paulus &
Silas hymnes canebant: & qui vincti erant exau-
diebant eos.

26 Repentè verò terræmotus magnus exti-
tit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: &
illicò apertæ sunt omnes fores, & omnium vincula
laxata.

27¹⁶ Expergefactus autem commentarien-

sis, quū videret fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:

28 17 Clamavit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibi ipsi mali: omnes enim hīc sumus.

29 Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*.

30 Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

31 At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

32 Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

33 18 Ipse verò illis assumptis ea ipsa hora notis, lauit eorum plagas: & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illicò.

34 Quumq; perduxisset eos domum suam, proposuit eis mensam: & exultauit quòd cum vniuersa domo sua credidisset Deo.

35 19 Die autem exorto præfecti miserūt ^k viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

36 Annuntiavit autem commentariensis hos sermones Paulo, Miserunt *inquit*, præfecti vt dimittamini. nunc igitur egressi, ite in pace.

37 20 Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè, indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerem, & nunc clàm nos eiiciunt? non profectò: sed veniant ipsi, & nos educant,

38 21 Renuntiauerunt autem Præfectis viatores verba ista: timueruntq; audito eos Romanos esse.

39 Et venientes precati sunt eos, & eductos rogarunt vt egrederentur ex vrbe.

40 22 Egressi autem è carcere, introierunt ad

^k Viatores erant quibus vocandi causa utebantur Magistratus.

17 In medijs, præsertim extraordinarijs, ne pes quidem nisi Deo præeunte mouendus.

18 Deus eadē quū libuit manū vulnerat & sanat.

19 Ignominia tandē iniquorum magistratum merces.

20 Non sunt quidem retaliæ iniuriæ, sed nihilominus vtendum est adminiculis à Domino porrectis, ad cohibendam impiorum libidinē, ne saltem alijs similiter noceant.

21 Impij non Dei, sed hominum metu mouentur: & Deus hac etiam ratione suis prospicit, quum ita opus est.

22 Sic vitanda pericula, vt nunquam negligatur officium.

Lydiam : & visis fratribus , consolati sunt eos , & egressi sunt.

CAP. xvii.

1 Pauli & Silæ eiection, multorum aliorum salus.

2 Christus idem mediator, quia crucifixus resurrexit, nedum ut propter crucis ignominiam sit repudiandus.

3 Zelus incredulorum quorundam quilibet speciosus, tandem palam deprehenditur, neque rectitudine neque vlla æquitate niti. Sed non licet malis quicquid libet, quum inter eos etiam exciter Deus quorum opera ad suos liberandos utatur.

a Cuiusmodi foret in foro vitam terere, viles nimium & venales, quos facere & sententiam vrbis vocare solet Cicero.

b i. Isti ubique Gentium & locorum sunt seditionum authores.

c Hoc de satisfactione iudicio sisti intelligendum est.

CAP. xvii.

Paulus Thessalonica 3 Christum annuntians, 6 7 a Iasone exceptus, 10 Beræam emittitur: 13 inde Athenas profectus, 19 in Areopago 23 Denique illi ignotum annuntiat, 34 nonnulli ad Christum conuersi.

Q Vum¹ autem iter fecissent per Amphipolim & Appolloniam, venerunt Thessaloniam, ubi erat synagoga Iudeorum.

2 Paulus autem sicut consueuerat introiit ad eos, & per sabbatha tria disseruit cum eis ex Scripturis,

3 2 Adaperiens & proponens oportuisse Christum pati, & resurgere à mortuis, & hunc esse Christum Iesum, Quem ego inquit, annuntio vobis.

4 Nonnulli igitur eorum assensi sunt, & consociari sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucae.

5 3 Sed inuidia commoti Iudei qui increduli erant, assumptis quibusdam^a circumforaneis viris sceleratis, ac turba coacta, perturbarunt urbem: & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad populum.

6 Et quum non inuenissent eos, traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad præfectos vrbis, clamando, Hi sunt qui^b vobis terrarum statum subuerterunt: & hinc adsunt.

7 Quos excepit Iason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Iesum.

8 Concitarunt autem turbam & præfectos vrbis hæc audientes:

9 Qui tamen quum^c satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserunt eos.

10 ⁴ Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Berceam : qui quum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

11 ⁵ Fuerunt autem isti ^d generosiores ijs Iudæis qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.

12 Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.

13 ⁶ Vt autem cognouerunt Thessalonicenses Iudæi Berceæ quoque annuntiatum esse à Paulo sermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.

14 ⁷ Sed statim Paulum emiserunt fratres, vt iret velut ad mare : Silas autem & Timotheus substituerunt illuc.

15 ⁸ Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum, deduxerunt eum Athenas vsque : & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quamecitissime ad ipsum venirent, abierunt.

16 ⁹ Paulo autem Athenis illos expectante, irribatur spiritus eius in ipso, quum cõspiceret vrbem ^e idolis deditam.

17 Differebat igitur in synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie ^h cum quibusuis obuijs.

18 ¹⁰ Quidam autem ex Epicureis & Stoicis cū humana, homines irrident quod non intelligūt : Deus autem stultorū curiositate vitur vt electos suos colligat. ¹⁰ Duæ præcipuæ philosophorū sectæ Christū oppugnāt : vna, eorum qui omnē religionē irrident : altera, eorū qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt. ^d Comparat Iudæos cum Iudæis. ^e Non frustra laudati sunt Iudæi Berceensi, qui à Macedonia Athenas Paulum incolamem deduxerunt, cum tota Thessalia, Bœotia, & Attica intercedant. ^f Non poterat sustinere. ^g Idolū additam & mancipatam, Pausanias scribit Athenis plura fuisse idola, quam in reliqua tota Græcia, imò & pudoris, fama & apperitionis apud eos aras extitisse. ^h Quemcumque obuium habuisset Paulus, quis eum loquentem audire sustineret, cum eo diserebat, totus ardens zelo gloria Dei.

4 Ea demū est spiritus prudētia quæ Dei gloriā sibi sic proponit pro scopo, vt nūquam ab ea desleat.

5 Dominus in eadē gente varia inscrutabilis suæ sapientiæ exēpla, eodem penē momento proponit, vt timeatur.

6 Habet etiam suos zelotas Satan, & eos quidem quos minimē oportuit.

7 Non est consilium nec rabies cōtra Deum.

8 Excubāt vicissim oues Christianæ p pastora salute, sed in Domino

9 In lucā sapientiæ diuinę

10 Duæ præcipuæ philosophorū sectæ Christū oppugnāt : vna, eorum qui omnē religionē irrident : altera, eorū qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt.

^d Comparat Iudæos cum Iudæis. ^e Non frustra laudati sunt Iudæi Berceensi, qui à Macedonia Athenas Paulum incolamem deduxerunt, cum tota Thessalia, Bœotia, & Attica intercedant. ^f Non poterat sustinere. ^g Idolū additam & mancipatam, Pausanias scribit Athenis plura fuisse idola, quam in reliqua tota Græcia, imò & pudoris, fama & apperitionis apud eos aras extitisse. ^h Quemcumque obuium habuisset Paulus, quis eum loquentem audire sustineret, cum eo diserebat, totus ardens zelo gloria Dei.

11 Sapientia hominis, vanitas.

12 Ipsi i dololatræ firmissima suppeditât aduersus superstitutionem suâ argumêta.

13 Stultissimû est creatorem creaturæ comparare, incomprensibilem circûscribere, & eum putare donis cõciliari, à quo omnes omnia acceperunt. Ij sunt autê idololatræ fontes.

Suprà. 7. 48. Psal. 50. 8.

14 Deus in operibus suis est mirificus, præfertim in hominis opificio, nõ vt in ipsis operibus ostu-

scamus, sed vt ad opificiẽ asurgamus.

i Ad verbum *seminilegus*, quasi *semina legens*, id est colligens, translatio sumpta ab auicula quæ semina populatur, ad eos accommodata, qui nulla cum arte eam, quam ex quibusdam auditionibus adepti sunt scientiam, ostentant. k Locutus erat dictus quasi Martius collis, vbi indices (qui Areopagita dicebantur) de summis criminibus cognoscebant, apud quos aliquando Socrates causam dixerat, postea impietatis ab illis condemnatus. l Desineri nimio atque peruerso timore Deorû vestrorum. m Sacra vocant, omne id quod religionis causa homines venerantur. n Pausanias in Artici meminit ara Atheniensium, dicata dijs ignotis, Laërtius in Epimenide meminit ara nullo inscripto nomina. o Ex una cognatione suæ origine,

philosophis conflictabantur cum eo: & quidam dicebant, Quid vult nugator iste dicere? Alij verò, Peregrinorum deorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectionem annuntiabat eis.

19 Et prehensum eum duxerunt in ^k Areopagum, dicentes, Possumusne scire quæ sit ista noua quæ à te dicitur doctrina?

20 Peregrina enim quædã ingeris auribus nostris, volumus ergo scire quidnam ista sibi velint.

21 ¹¹ (Cæterum Athenienses & aduenæ hospites nulli alij rei vacabant nisi ad dicendum aut audiendum aliquid noui.)

22 ¹² Stans autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omninò cõspicio vos ^l quali religiosiores.

23 Præteriens enim & cõtemplans ^m sacra vestra, inueni etiam aram cui inscriptum erat, ⁿ Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

24 ¹³ Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quum sit cœli & terræ Dominus, || in manufactis templis non habitat:

25 || Nec manibus hominû colitur, alicuius rei egens, quum ipse det omnibus vitam & halitum & vt in ipsis ope omnia.

26 ¹⁴ Cõdeditq; ex ^o vno sanguine omne genus hominum, vt habitarent per vniuersam superficiem

terræ,

terræ, definitis tempestiuitatibus quas præstituit,
& positis terminis habitationis eorum:

27 Vt quæreret Deum, si forte ^p palpando eum
inuenirent: quanquam profectò nō longè abest ab
vnoquoque nostrum.

28 Per ipsum enim viuimus, & mouemur, &
sumus: sicut & quidam vestrarum poetarum dixe-
runt, Nam huius progenies etiam sumus.

29 || Progenies ergo Dei quum simus, non de-
bemus existimare auro aut argento, aut lapidi,
sculptili artificij aut commentationis hominum,
numen esse simile.

30 ¹⁵ Temporibus igitur istius ignorantie dis-
simulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique
hominibus vt resipiscant.

31 Eo quòd statuit diem quo iustè iudicaturus
est orbem terrarum, per eum virum quem desi-
nijt, fide palàm facta omnibus, illo à mortuis ex-
citato.

32 ¹⁶ Quum audissent autem resurrectionem
mortuorum, alij quidem cauillabantur: alij verò
dicebant, Audiemus te rursus de hac re.

33 Et ita Paulus exiuit è medio eorum.

34 Quidam verò ei adiuncti crediderūt: in qui-
bus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine
Damaris, & alij cum eis.

^p Homines enim
cacorum instar,
Deum non nisi
palpando inue-
stigare poterant
antequam vera
illa lux mundo
illucesceret.
Esa. 40. 23.
¹⁵ Vetus error
errantes nō ex-
cusat, sed Dei
patiētiam cō-
mendat: qui
tamen futurus
est iustus con-
temptorum
iudex.
¹⁶ Homines vt
suam vanita-
tem manifestè
prodant, vno
eodémque E-
uangelio variè
afficiuntur:
quod tamen
non desinit ef-
ficax.

CAP. XVIII.

¹ Paulum Corinthi ⁶ Gentes docentem, ⁹ solatur Do-
minus. ¹² Coram Gallione accusatur, ¹⁶ sed frustra.
¹⁸ Hinc in Syriam, ¹⁹ Deinde Ephesum profectus,
²⁸ Galatia & Phrygia ecclesias confirmat. ²⁴ Ap-
pulos ab Aquila exquisitijs institutus, ²⁸ Christum ma-
gno cum fructu prædicat.

^q Qua mate-
ria, puta aurum, argentum, lapides, solent humano artificio &
comminisci libuit, insculpi, neque enim rudis illa materia, sed arte quadam for-
mam adeptam, coli solet. ^r Christo iudice mundi declarato, per resurrectionem à
mortuis.

CAP. XVIII.

Rom. 16. 3.

1 Veri ministri
adeò nò quæ-
runt quæ sua
sunt, vt suo
iuri vltro re-
nuntient, po-
tiusquàm vel
tantillum im-
pediatur Euā-
gelij progres-
sus.

2 Semper qui-
dem asserenda
est ingenuè ve-
ritas, sed ta-
men temperā-
da est doctrina
prout fert pro-
fectus occa-
sio.

Suprà, 13. 57.

matth. 10. 14.

1. Cor. 1. 14.

3 Omnib⁹ fru-
stra tētatis nò
desistēdum ab
opere, sed con-
tumacibus de-
sertis, ad mo-
rigeros trans-
eundum.

4 Dominus cō-
stantiæ seruo-
rum suorum
vindex & as-
sertor.

a Suetonius, Iudæos autore Christo perpetuò tumultuantes Roma expulit.

b Verb. quo utitur persuadendi habet significationem. c Angebatur animo. Indicatur autem incitati animi vehementia: tātus enim fuit Pauli ardor, vt Heroi-
eo impetu totus sui oblitus ad prædicandum Christum ferretur. d Hebraica phra-
sis, qua significat Iudæos sibi esse authores exitij, se verò culpa carere, quod eos de-
ferendo transiat ad ceteras gentes. e Pleonasmus quo confirmatur Paulus,
Vide Iohan. 1. 30. f Luc. 1, 66.

1 **P**osteà ^a Paulus discedens Athenis, venit
Corinthum :

2 Et reperto quodam Iudæo, nomine || A-
quila, Pontico natione, qui nuper venerat ex Italia,
& Priscilla vxore eius, (eo quod edixisset ^a Clau-
dus vt omnes Iudæi Roma excederent) venit ad
eos:

3 Et quia eiusdem erat artificij, mansit apud
eos, & operabatur: erat enim ars illorum cōficere
tabernacula.

4 ^a Disserebat autem in synagoga omnibus
Sabbathis, & ^b alliciebat tum Iudæos tum Græcos.

5 Vt venerunt autem è Macedonia Silas &
Timotheus, ^c constringebatur spiritu Paulus, testi-
ficans Iudæis Christum Iesum.

6 ^a Illis autem sese opponētib⁹, ac blasphe-
mantibus, || excussis vestibus dixit eis, ^d Sanguis
vester super caput vestrum: purus ego, ab hoc tem-
pore ad Gentes proficiscar.

7 Et digressus illinc, introijt domum cuiusdā
nomine Iusti, colentis Deum, cuius domus erat
confinis synagogæ.

8 || Crispus autem præfectus synagogæ credi-
dit Domino cum tota domo sua: multique Corin-
thiorum audientes credebant, & baptizabantur,

9 ^a Dixit autem Dominus nocte per visionē
Paulo, ^c Ne time, sed loquere, & ne tacueris.

10 Nam ^e ego sum tecum, & nemo te inuadet
vt tibi malefaciat: quoniam populus est mihi mul-
tus in hac vrbe.

11 ⁸ Commoratus est itaque *illuc* annum & sex ⁹ *Ad verb. fedit, unde veteres* menses, docens eos sermonem Dei.

12 ⁵ Quum autem Gallio esset Proconsul ^b Achaiae, insurrexerunt concorditer Iudaei in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal, *fedit nomen sumptum quod tribuerunt Episcopis, sedebat autem, id est, commorabatur Paulus docens sermonem Dei: nil autem hac sedes ad illos, qui docendi causa, sedem nunquam aspexerunt.*

13 Dicentes, Iste persuadet hominibus colere Deum contra Legem.

14 Paulo vero iam os aperturo, dixit Gallio Iudaeis, Siqua iniuria esset, aut facinus malum, o Iudaei, quatenus æquum esset vos tolerarem:

15 Sin vero quaestio est de ^k sermone & ^l nominibus & Lege vestrate, ipsi videritis: iudex enim ego istarum rerum esse nolo.

16 Et abegit eos à tribunali.

17 Omnes autem Graeci Sosthenem praefectum synagogae apprehensum verberabant ante tribunal: neque quicquam eorum Gallioni curae erat.

18 ⁶ Paulus vero quum adhuc *illuc* permanisset dies multos, vale dicto fratribus, enauigavit in Syriam: & cum eo Priscilla & Aquila, quum ^m totondisset caput ⁿ Cenchreis: habebat enim votum.

19 Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse vero ingressus synagogam, disseruit cum Iudaeis.

20 ⁷ Rogantibus autem ipsis ut diutius apud ipsos maneret, non annuit:

21 Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me festum quod instat agere Hierosolymis: sed iterum reuertar ad vos, ^o Deo volente. Et prouectus est Epheso.

presidem non Gracia sed Achaia Romani, quia Gracos subiecerint Romani per Achaeos, qui tum Gracia principes erant, Pausanias. i Quantum aequitas pateret. k De eo quod aliquis (ut vestra fuit religio) non recte dixerit. l De verbis, profanus enim homo putat de religione controuersiam quaestionem esse verborum, non rerum. m Sub. Paulus. n Cenchrea portus fuit Corinthiorum. o Sic nihil nos decet absque ista particula promittere, nescimus enim quid paritura sit postera dies.

Ad verb. fedit, unde veteres sedis nomen sumptum quod tribuerunt Episcopis, sedebat autem, id est, commorabatur Paulus docens sermonem Dei: nil autem hac sedes ad illos, qui docendi causa, sedem nunquam aspexerunt.

Impij male agendo non defatigantur, sed Dominus eorum conatus miris modis irridet.

6 Paulus factus omnibus omnia, ut omnes Christo lucrificaceret.

Num. 6. 18, m. 1. 1. 1. 1. 1. 1.

7 Apostoli non hominum arbitrio, sed Spiritus sancti ductu fuerunt circumacti.

1. Cor. 4. 19,

iac. 4. 15,

h id est, Gracia, Vocabant autem

8 Apollos, homo pius & doctus, tamen in vilis opificis atque adeo mulierculæ schola proficere non recusans, insignis in Ecclesia minister euadit.

1 Cor. 1. 17.

p Scripturarum cognitione egregie instructus.

Rom. 16. 3.

9 Viam qua tendit ad Deum.

r Per diuinum illum & gratuitum fauorem, vel per dona illa eximia in hunc hominem collata.

f Quod Iesus esset ille Christi⁹, i. Messias.

22 Quumq; descendisset Cæsaream, ascendissetq; Hierosolymam, ac salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam,

23 Et quum peregrisset illic aliquantum temporis, abiit, peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

24 8 Iudæus autem quidam || Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, peruenit Ephesum, p potens in Scripturis.

25 Hic erat initiatus via Domini: & feruens spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantum Baptisma Iohannis.

26 Cœpitque liberè loqui in synagoga. Quem quum audissent || Aquila & Priscilla assumpserunt eum, & exquisitiùs ei exposuerunt⁹ viam Dei.

27 Quum autem vellet transire in Achaïam, fratres eum adhorrati scripserunt discipulis vt exciperent eum, qui quum aduenisset, multum contulit ijs qui crediderant per^r gratiam.

28 Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redargebat publicè, ostendens per Scripturas Iesum esse^r Christum illum.

CAP. XIX.

1 Discipuli quidam Ephesi 3 Iohannis doctrina imbuti, 2 ignorantes Spiritus sancti visibiles illas gratias, quibus Deus regnum filij sui ornauerat, 5 baptizantur in nomine Iesu. 13 Exorcista Iudæi 16 à diabolo caduntur. 19 Libri excurantur magici. 24 Demetrius 29 magnam in Paulum seditionem concitat.

CAP. XIX.

1 Paulus Ephesiorum ruditate nihil offensus, Ecclesiam ibidem instituit.

a Dona illa eximia Spiritus sancti, quamimum tum in Ecclesia vigeant.

1 F^r Actum est autem interim, dum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum: vbi quum discipulos inuenisset,

2 Dixit eis, Num^a spiritum sanctum acceperitis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ei, Imò, ne hoc quidem audiuius, an sit Spiritus sanctus.

3 2 Tunc

3 Tunc dixit eis, ^b In quid ergo baptizati estis? At illi dixerunt, In ^c Iohannis baptisma.

4 Dixit autem Paulus, || Iohannes quidem baptizauit baptismo resipiscentiæ, dicens populo, vt in eum qui vēturus erat post ipsum, crederent, hoc est in Christum Iesum. Qui verò audierunt, baptizati sunt in nomen Domini Iesu.

5 Et quum imposuisset eis manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur linguis, & prophetabant.

6 Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.

7 Ipse porro ingressus synagogam, liberè loquebatur, ad tres menses differens & suadens quæ ad regnum Dei pertinent.

8 3 Quum autem quidam indurarentur, & parere nollent, malè loquentes de ^d via Domini apud multitudinem, abscedens ab illis, separauit discipulos, quotidie differens in schola ^e Tyranni cuiusdā.

9 Hoc autem factum est per biennium: ita vt omnes qui habitabāt in Asia, tum Iudæi tum Græci, audirent sermonem Domini Iesu.

10 Virtutes autem non vulgares edebat Deus, per manus Pauli:

11 Ita vt etiam ad ægrotos deferretur à corpore eius sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.

12 4 Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis ^f exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

^g sumitur. ^e Tyranni nomen hoc loco prò riuo est. ^f Sic vocabantur, qui dæmonas eieciabant, addita per Dei nomen obtestatione: initio autem Ecclesiæ sic vocati sunt, qui mira: uoluntate pollentes, manu imponebant energumenis, & a dæmonio obsecrati.

2 Iohannes discipulos tantum inchoauit, quos Christus perficeret.

Supra. 1. 5, & 2. 1. & 12. 16, matth. 9. 11, marc. 1. 3, luc. 3. 16, iohan. 1. 36.

3 Separare se se & alios ab incredulis plane desperatis, non est sciendere Ecclesiam, sed eam potius vnire.

4 Satan cogitur aduersus seipsum testificari.

^b Qua igitur doctrina imbuitur & imbuti esset

^c Baptizati in Iohannis baptisma, est profiteri doctrinam quam Iohannes annuntiabat ac baptismo obsequabatur.

^d Via nomen Hebræi intelligunt certam viam rationem, hic autem per excellentiam, via, pro Christianismo.

^f Sic vocabantur, qui dæmonas eieciabant, addita per Dei nomen obtestatione: initio autem Ecclesiæ sic vocati sunt, qui mira: uoluntate pollentes, manu imponebant energumenis, & a dæmonio obsecrati.

5 Magia publico testimonio, & Apostolica autoritate damnata.

6 Paulus indefatigabilis.

7 Quæstus, accedente pietatis prætextu, vera tam pertinaciter defendendæ idololatriæ causa.

g Illi frustra resistentibus, superior evasit.

h Publicæ, metu divini iudicii perterriti, errata sua professi sunt ac desectati: hoc autem nihil ad confessionem auricularem.

i Qui minimi aestimant, iudei cant excrescere hanc summam ad septem mille & quingentas libras Gallicas, vel circiter octingentas Anglicanas.

k Spiritus infusus, non igitur pertinaciter dicendus est Paulus in mortem ruisse, sed Spiritu ductore.

l Vide supra, vers. 9.
m Effigies erant adium sacrarum cum simulachro Dianæ, quas compararent venerantes illam.

13 Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant.

14 Respondens verò spiritus malus, dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?

15 Et insilijt in eos homo in quo erat spiritus malus, & superatis illis, inualuit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

16 Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomē Domini Iesu.

17 Et multi eorum qui crediderant, veniebant^h confitentes & indicantes facta sua.

18 Multi verò ex ijs qui curiosas artes exercebant, comportatos libros exusserunt in omnium conspectu: quorum supputatis pretijs, repereruntⁱ denariorum quinquaginta millia.

19 Ita fortiter crescebat sermo Domini, & inualefcebat.

20 His autem expletis, proposuit Paulus pet^k Spiritum, peragrata Macedonia & Achaia proficisci in Hierusalem, dicens, Postquam fuero illic, oportet me etiam Romam videre.

21 Missis autem in Macedoniam duobus ex ijs qui ipsi ministrabāt, videlicet Timotheo & Erasto, ipse substitit ad tempus in Asia.

22 Ortus est autem illo tempore tumultus non parvus ob^l viam Domini.

23 Nam quidam nomine Demetrius, signator argenti, qui faciebat^m templa Dianæ argentea, præbebat artificibus non paruum quæstum.

24 Quibus congregatis, & ijs qui similitum rerum erant opifices, dixit, Viri, scitis ex hoc opificio nostras esse facultates:

25 Et spectatis & auditis Paulum non solum Ephesinam, sed propè totius Asiæ multam turbam persuadendo auertisse, quòd dicat deos illos non esse qui manibus fiant.

26 Periculum est autem non solum neⁿ pars ista nobis per ipsum confutata pereat, sed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurumque sit vt etiam destruatⁿur maiestas eius, quam tota Asia & orbis colit. *n* Quasi dicat, si pergat Paulus vt caput, opinionem de Diana imaginibus confutare, totus hic quasi peribit.

27 His autem auditis, pleni exandescencia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

28 Et impleta est ciuitas tota confusione: & irruerunt concorditer in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, socijs peregrinationis Pauli.

29 Paulo verò volente prodire ad populum, nõ fuerunt eum prodire discipuli.

30 Sed & quidam ex Asiæ primoribus quum essent ei amici, nuntijs ad eum missis, rogarunt ne sedaret in theatrum.

31 Alij igitur aliud clamabant, erat enim con- cio confusa, & plerique nesciebant cuius rei causa conuenissent.

32 Ex turba verò quidam preduxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander igitur quum manu silentium fecisset, volebat causam dicere apud populum.

33 Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox extitit vnà omnium, quasi ad horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

34 Tum scriba quum repressisset turbam, dixit, Viri Ephesij, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum, vrbem ædituam esse magnæ deæ Dianæ, & à^o Ioue delapsi simulachri?

35 Quñ igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

8 Inuidia qui- dem constan- tia opus est Verbi præser- tim ministris, sed quæ tamē sancta prudē- tia modeste se regi patiatur. 9 Idololatriæ pro omni ra- tione sufficiūt rabies & cla- mores. 10 Hominis politici exem- plum, menda- ciji pacem re- dimētis. quod nunquam fe- cisset Paulus. 11 Superstitiosē credēbant Eph- esij, simulacrum ad se calius de- latum.

36 Adduxistis enim homines istos, neque sacri-
legos, neque contumeliosos in deam vestram.

37 Quod si Demetrius & qui cum eo sunt ar-
tifices, ^p negotium habent cum aliquo, ^q agitur
forum, & ^r Proconsules sunt, alij alios in ius vo-
cent:

38 Siquid autem de rebus alijs requiritis, in
legitima concione explicabitur.

39 Nam periculum est ne postulemur sedition-
nis propter diem hodiernū, quum nulla subsit causa
ob quam possimus reddere rationem concursus
stius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

^f Legitima concio non tantum opponitur tumultuosa, sed etiam
illi qua extra ordinem aduocabatur: erant enim certi dies habendi concionum
constituti.

CAP. XX.

1 Paulus iter in Macedoniam instituit, 17 Troade in me-
diam noctem sermonem potendens. 9 Eutychum per fen-
stram delapsum 10 resuscitat. 15 Miletum 17 or-
catus Ephesinū presbyteris, 23 quid se 28 & alij
maneant, exponit.

CAP. XX.

1 Paulus non
ut quieturus,
sed alibi labo-
raturus, ex Ec-
clesiæ consen-
su Epheso dis-
cedit.

2 Præposterus
zelus, etiam
homicidiorū
magister nihil
autem vetat
sancta prudē-
tia malorum
conatibus oc-
currere.

3 Copiosa enim
opus erat exhor-
tatione post istā
turbam.

1 Postquam ¹ autem cessauit tumultus, quum
aduocasset Paulus discipulos, & complexus
esset, abiit profecturus in Macedoniam.

2 Quum autem illas partes peragrasset, & hor-
tatus illos fuisset ² multo sermone, venit in Græciā.

3 ² Et ibi peractis mensibus tribus, quum eum
Syriam prouehendo factæ fuissent à Iudæis insidie,
censuit reuertendum per Macedoniam.

4 Comitabatur autem eum usq; in Asiam So-
pater Berceensis: Thesalonicensēs verò, Aristar-
chus, & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timo-
theus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

5 Qui quum præuissent, expectarunt nos
Troade:

6 Nos verò enauigauimus Philippis post dies
Azymo.

Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

7 ³⁶ Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis ad frangendum panem, Paulus diserebat, abiturus postridie : produxitque sermonem vsque in mediam noctem.

8 ⁴ Erant porro lucernæ multæ in coenaculo vbi erant congregati.

9 Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deijciēte eum somno profundo, quum diutius differeret Paulus, præ somno ruens, decidit ex tertia contignatione deorsum : & sublatuſ est mortuus.

10 Quum descendisset autem Paulus, ruit in eum : & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.

11 Quum igitur ascendisset, fregissetque panem ac gustasset, diu colloquutus vsque ad diluculum, ita demum profectus est.

12 Adduxerunt autem puerum viuum, & recreati sunt non mediocriter.

13 Nos autem progressi ad nauem, prouecti sumus Asson, illinc recepturi Paulum. sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturum.

14 Vt autem congressus est nobiscum ad Asson, recepto eo venimus Mitylenen.

15 Et quum illinc abnauigassemus, sequenti die peruenimus contra Chium : postridie verò appulimus Samum : & quum diuersati essemus Trogyli, sequenti die venimus Miletum.

16 ⁵ Deceuerat enim Paulus præternavigare Ephesum, ne ei contingeret tempus terere in Asia. Festinabat enim, si heri posset, vt die Pentecostes esset Hierosolymis.

3 Nocturni cœtus per se damnari non possunt nec debent, quum iusta eorum causa subesse possit.

4 Diabolus meditans ingenti offenculo Ecclesiæ turbare, Paulo suppeditat insignem confirmandi Euangelij occasionem.

5 1 Paulus Christi sedulus imitator, ad vincula perpetuo cursu properans, prius veluti testamentum condit, quo antea vitæ rationem reddit, doctrinam à se propositam tueretur, & Ecclesiæ pastores ad perseverantiam hortatur.

b Ad verbum, primo die Sabbathi, Dominico: ex hoc igitur

in loco, & 1. Cor. 16. 2. non ineptè colligitur iam tum consueuisse Christianos heptadecimenes conuentus agere.

6 Veri pasto-
ris viua ima-
go.

7 Testificatur
se, ex Dei mā-
dato, ad vin-
cula proficisci.
8 Doctrina
Apostolica est
omnibus mo-
dis absolutif-
sima.

c Secundum in-
dicatos locorum
suis, intervallū
fuit illud inter E-
phesum & que
Miletum, ad sta-
dū circiter qua-
dringenta, qua
efficiunt propē
quingenta
millia passuum
Germanica.
d Vide Luc. i.

48.
e Nihil aut per
metum, aut lucri
causa subtrahere-
rim, vel aliqua
ex parte dissimu-
larim.

f Vinculum Spi-
ritus vocat, instimulū Spiritus sancti impellentis ad iter Hierosolymitanum, quem
prompto paratoq; animo ipse sequeretur. g Si perierit, nullam tamen in me
culpam fore, Vide supra 8. 6.

17 Missis autem c Mileto nuntijs Ephesum: ac-
cessit Presbyteros Ecclesie.

18 6 Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis,
Vos scitis, a primo die quo ingressus sum Asiam,
quomodo vobiscum per omne tempus fuerim:

19 Serviens Domino cum omni d modestia, &
multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi even-
runt in Iudeorum insidijs:

20 Venihil e subterfugerim eorum quæ vobis
conducerent, quominus ea vobis annuntiarem, &
docerem vos publice & per singulas domos:

21 Testificans Iudæis simul & Græcis conuer-
sionem ad Deum, & fidem in Dominum nostrum
Iesum.

22 7 Et nunc ecce, ego f victus Spiritu, profi-
ciscor in Hierusalem, ignorans quæ in ea mihi oc-
current:

23 Nisi quod Spiritus sanctus per singulas vr-
bes testificatur, dicens vincula & afflictiones me
manere.

24 Sed nullius rei habeo rationem, neque vita
mea mihi ipsi cara est, vt peragam cursum meum
cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domi-
no Iesu, ad testificandum Euangelium gratiæ Dei.

25 Et nunc ecce, ego scio non amplius visuros
faciem meam vltos ex vobis omnibus, per quos
transiui prædicans regnum Dei.

26 Idco testor vobis hodierno die, me g purum
esse à sanguine omnium.

27 8 Non enim subterfugi quominus annun-
tiarem vobis omne Dei consilium.

28 Attendite igitur vosipsos, & totum gre-
gem in quo vos Spiritus sanctus constituit Epi-

scopos; ad^h pascendam Ecclesiamⁱ Dei, quam proprio^k illo sanguine acquisiuit.

29⁹ Ego enim hoc noui, post discessum meum lupos graues; non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:

30 Et ex vobisipfis exorituros qui loquantur peruersa, vt^l discipulos post se abstrahant.

31 Ideò vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere vnumquenque.

32¹⁰ Et nunc quoque, fratres, commendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem Deus* potest superstruere, & dare vobis quid^m hæreditatis iure possideatis cum sanctificatis omnibus.

33¹¹ Argentum & aurum aut vestem nullius concupiui.

34 Imò ipsi nostis, || vñbus meis, & ijs qui mecum sunt, manus istas ministrasse.

35 In omnibus ostendi vobis oportere sic laborandoⁿ suscipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere.

36 Et quum hæc dixisset; positis genibus suis, orauit cum illis omnibus.

37¹² Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:

38 Cruciatum maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos non esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

deni velle in persona huius, propter unionem duarum naturarum tribui uni in conuenientia proprietatem alterius: id quod pia antiquitas, mentione communicationis promissionum religiosè explicauit. k Articulus additus excellentiam huius sanguinis indicat. l Abundantia miseria, nimirum absentia tanti pastori, & ingressus luporum. m Tanquam fili, atq; idè ex gratuita beneuolentia. n Quasi perrecta manu, alioquin collapsuros retinere.

CAP. XXI.

1 Paulus Hierosolymam attendens, 2 Cesarea Philip-
pum Euangelistam conuenit: 3 cuius etiam vincula

9 Prophetia de pastoribus in lupos mox degeneraturis: aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.
10 Dei potentia & gratuita ipsius promissiones in verbo patefactæ, sunt Euangelici ministerij sustentacula.

1. Cor. 4. 12;

1. thess. 2. 9;

2. thess. 3. 9.

11 Auaritia in primis pastoribus vitanda.

12 Euangelium non tollit, sed verè regit naturales affectus.

h Custodiendam, institutendam & regendam.

i Illustris sententia de Christi Deitate, & ostē-

*prædicit Agabus. 17 Hierosolymam quum aduenisset,
26 templum ingressus, 27 comprehenditur à Iudæis,
32 per Lydiam tribunum ysidem eripitur.*

CAP. XXI.

1 Vocationis
cursum inter-
dum homines
non tantum a-
mici sed etiam
Spiritu Dei
prædicti con-
turbantur remorari:
sed nostrum
officium est v-
bi nos vocari à
Deo scimus,
sine vlla pror-
sus exceptione
pergere.

a Qui prædica-
bant per Spiri-
tum, quæpericu-
la imminerent
Paulo, illud qui-
dam ut Prophe-
ta, at humana
affectione illi de-
terrebant ne Hie-
rosolyma profi-
cisceretur.

Supra, 6. s.

b De septem
Diaconis loqui-
tur, de quibus
antea capite 6.

c Peculiari do-
no prædicendi fi-
tura erant in-
structa.

1 VT autem prouecti sumus, auulsi ab eis, re-
cto cursu venimus Coum, & sequenti die
Rhodum, & illinc Patara.

2 Et inuenta naui quæ traijiebat in Phœni-
cem, ea conscensa, prouecti sumus.

3 Quum autem cœpisset nobis apparere Cy-
prus, ea ad sinistram relictâ, nauigauimus in Sy-
riam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim naui e-
rat suum onus expositura.

4 Permansimus autem ibidem dies septem, in-
uentis discipulis: qui Paulo dicebant^a per Spiri-
tum, ne ascenderet in Hierusalem.

5 Sed peractis illis diebus, abijimus, omnibus
deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec
urbem exiuissemus. & positis genibus in litore,
precati sumus.

6 Et alij alios complexi, conscendimus nauim:
illi autem reuerfi sunt ad suos.

7 Nos verò nauigatione perfecta, perueni-
mus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, man-
simus diem vnum apud eos.

8 Postridie vero egressi Paulus & nos qui cum
eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum
|| Philippi Euangelistæ (qui erat^b vnus ex illis se-
ptem) mansimus apud eum.

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines
^c prophetantes.

10 Et quum illic permanissemus dies complu-
res, descendit ex Iudæa quidam Propheta nomine
Agabus:

11 Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam
Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit,
Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum cuius est hæc
zona,

zona, ita vincient in Hierusalem Iudæi, tradentq; in manus Gentium.

12 Vt verò ista audiuius, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.

13 Tunc respondit Paulus, Quid facitis sientes & comminuentes cor meum? Nam ego non solum vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.

14 Quum igitur non assentiretur, acquieui-
mus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

15 Porro post dies istos collectis sarcinis ascen-
dimus in Hierusalem.

16 Venerunt autem simul etiam *quidam* ex di-
scipulis Cæsarea nobiscum, adducentes secum a-
pud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cy-
prium, antiquum discipulum.

17 Quum igitur peruenissemus Hierosolymā,
libenter exceperunt nos fratres.

18 Sequenti autem die introijt Paulus nobis-
cum ad Iacobum: & omnes Presbyteri adfuerunt.

19 Quos complexus, exposuit sigillatim quæ
Deus fecisset inter Gentes per ipsius ministerium.

20 At illi *his* auditis, glorificauerunt Domi-
num: & dixerunt ei, Conspicis frater, quot sint mil-
lia Iudæorum qui crediderunt: suntq; omnes ac-
censi zelo Legis.

21 Audierunt autem de te ex aliorum sermone,
te defectionē à Mose docere omnes qui inter Gē-
tes sunt Iudæos, & dicere eos non debere circun-
cidere filios, neque *secundum* ritus ambulare.

22 Quid est ergo? omnino oportet conuenire
multitudinem. audient enim te venisse.

23 Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis
viri quatuor d' voto obnoxij:

24 His assumptis * sanctificator cum eis, &
de impuri non agitur, sed de ijs qui Nazareatus voto essent obstricti.

2 Dei volun-
tas, omniū af-
fectuum frānū
est in ijs, qui
Dei gloriā se-
riō quærunt.

3 Deus autor
celebrandus
omnium re & è
dictorū & fa-
ctorum.

4 In rebus
medijs (quales
erant non Pha-
risaica traditi-
ones, sed le-
gales ceremo-
niæ, tantisper
dum plenius
patefieret Iu-
dæis Christia-
na libertas)

præcipit cha-
ritas vt fratri-
bus, nō præfra-
tē & malitio-
sē reluctātib;
veritati, sed
nondum plenē
institutiis quo-
ad eius fieri
potest (præser-
tim quum de
tota aliqua
multitudine
agitur) nos-
ipso vltro
accommode-
demus.

d Ad verb. ha-
bentes votum su-
per se.

e i. Consecra-
tor: hic siquidem
obstricti.

*Supra. 18. 18,
num 6. 18.*

*f. Vt tu huic
voto non tantum
interfuisse, sed
etiam præsuisse
videre: ideo
postea dicitur
Paulus dies pu-
rificationis de-
nuntiasse: Nam
quoniam in Na-
zareorum obla-
tiones esset sum-
mus decreti, li-
cebat tamen is a-
liquid adjicere.
Num 6. 31.*

*g. Significanda
erat sacerdotibus
dierum expletio,
nā quo die Na-
zareorum votum
finiebatur, offe-
renda erant sa-
crificia.*

*5 Zelus prae-
posterus ma-
ximè confusio-
nis & magno-
rum scelerum
causa.*

*6 Dominus
inter ipsos et-
iam profanos
inuenit qui a-
liorū conatus
impediant.*

et adde ad eorum sumptus, ut || radant capita: & no-
rint omnes nihil esse eorum quæ de te fama acce-
perūt, sed te quoq; ita incedere ut Legē obserues.

25 De ijs autem qui crediderunt ex Gentibus,
nos scripsimus, & decreuimus ne quid huiusmodi
obseruent, nisi ut caueant ab ijs quæ sunt immo-
lata simulachris, & à sanguine, & suffocatis, & scor-
tatione.

26 Tū Paulus assumptis viris illis, sequenti die
cum eis sanctificatus ingressus est in templum, & de-
nuntiās expletionem dierū sanctificationis, vsque-
dum oblata fuit pro vnoquoque eorum oblatio.

27 Quum autem septem illi dies iam essent
explendi, quidam Iudæi ex Asia, eum conspicati in
templo conturbarunt totam turbam, & iniecerunt
manus in eum:

28 Clamantes, Viri Israelitæ, succurrite: hic est
homo ille qui aduersus populum & Legem & lo-
cum hunc omnes vbique docet: atque adeo Græ-
cos introduxit in templum, & polluit sanctum lo-
cum istum.

29 (Viderant enim antea Trophimum Ephe-
sium in vrbe cum eo, quem existimabant fuisse à
Paulo introductum in templum)

30 Commota est igitur vrbs tota, & factus est
concurfus populi: & prehensum Paulum trahebāt
è templo: statimq; clausæ sunt fores.

31 Studentibus autem ipsis eum trucidare,
peruenit fama ad Tribunum cohortis, totam Hie-
rusalem conturbatam esse.

32 Qui eo ipso momento acceptis militibus ac
Centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vi-
dissent Tribunum & milites, cessarunt verberare
Paulum.

33 Tunc appropinquans Tribunusprehendit
eum, & iussit vinciri catenis duabus, & percontatus

ense est quisnam esset, & quid fecisset.

34 Alij autem aliud clamabant in turba; & quū non posset certi *quicquam* cognoscere propter tumultum, iussit duci in castra.

35 Quum igitur peruenisset ad gradus, cecinit vt portaretur à militibus propter violentiam turbæ.

36 Sequebatur enim multitudo populi, clamās, Tolle eum.

37 Et quum iam introducendus esset in castra Paulus, dicit Tribuno, Licetne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè nosti?

38 Nōne tu es ^h Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionem concitasti & eduxisti in desertū quatuor millia ⁱ sicariorum?

39 Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iudæus, Tarsensis non obscuræ Cilicum vrbis ciuis: ceterum rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

40 Quum igitur ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu silentium postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est lingua Hebræa, dicens,

h De isto Ægyptio, qui triginta millia hominum coegit, vide Ioseph. lib. 2. cap. 13. Vtitur sicarium nomine Græcè loquēs, Græca tamen inflexione: sicarius autem a sicca dicitur.

CAP. XXII.

1 Paulum rationem fidei suæ reddentem 23 aliquandiu Iudæi audiunt. 23 Illis verò clamantibus, 24 Virgu examinari iussus, 27 Romanum se ciuem esse declarat.

1 Viri fratres & patres, audite meam, qua nunc apud vos vtor, defensionem. CAP. XXII.

2 (Quum audissent autem eum Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silentium, & dixit,)

3 ⁱ Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi, vrbe Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe ^{ad pedes}

i Paulus breui antea vi tæ narratione suam tum vocationem tum doctrinam vt diuinā asserit.

i. i. Assiduus auditor, huc enim respexit, quod qui docent, solent à superiore loco discipulos alloqui in subseilijs sedentes.

Gamalielis, institutus ad exquisitam formam patris Legis, zelo Dei accensus, sicut & vos omnes estis hodie.

4 Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsque ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

5 Ut & Pontifex maximus mihi testis est, & totus seniorum ordo: à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiam eos qui illic essent, vinctos in Hierusalem, ut punirentur.

6 Euenit autem mihi iter faciēti, & appropinquantī Damasco, circiter meridiem, ut repente è cælo circumfulserit me lux multa:

7 Cecidi quæ in solum, & audiui vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

8 Ego verò respondi, Quis es Domine? Dixitque mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.

& Vid. sup. 9. 7.

9 Porro qui mecum erant, ^b lucem quidem conspexerunt, & expauescunt: vocē autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

10 Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autem dixit mihi, Surge ac proficiscere Damascum: & illic tibi dicetur de omnibus quæ constituta sunt tibi ut facias.

11 Quum verò non viderem, præ gloria lucis illius, manu deductus ab ijs qui mecum erant, veni Damascum:

12 Ananias autem quidam vir pius secundum Legem, testimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum.

13 Veniens ad me & adstans dixit mihi, Saul frater, recipe visum. Et ego eodem illo momento sum eum intuitus.

14 Ipse autem dixit, Deus Patrum nostrorum delegit

delegit te qui cognosceres ipsius voluntatem, & videres iustum illum, & audires vocem ex ore eius. *i. Christum, ipse.*

15 Nam eris ei testis apud omnes homines, eorum quæ vidisti & audisti.

16 Nunc igitur, quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

17 Euenit autem mihi reuerso in Hierusalem quum precarer in templo, ut raperer extra me:

18 Et viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi citò ex Hierusalem: quoniam non accipient testimonium tuum de me.

19 Et ego dixi, Domine, ipsi sciunt me pertraxisse in carcerem, & cecidisse per singulas synagogas eos qui credebant in te.

20 Et quum funderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque adstabam, & assentiebar cædi illius, & custodiebam pallia eorum qui interficiebant eum.

21 Tum is mihi dixit, Proficiscere: nam ego te procul ad Gentes mittam.

22 Audiebant autem eum ad hunc usque sermonem: tum verò sustulerunt vocem suam, dicentes, Tolle è terra hominem istiusmodi: non enim conuenit eum vivere.

23 Clamantibus autem eis, & proijcientibus pallia, & puluerem iactantibus in aerem,

24 Iussit tribunus eum duci in castra, dixitque ut in eum verberibus inquireretur: ut resciret quā ob causam sic clamarent aduersus eum.

25 Quum autem adstrinxissent eum loris, dixit astanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

26 Hoc verò quum audisset Centurio, adiit Tribunum, & annuntiavit ei, dicens, Vide quid factu-

d' Propriet. Neque enim praeiudicio, sed manifestis vi Stephani fuit à latronis casus, quum ne per leges quidam liceret Iudaeis quinquam capitis dammare.

e Descriptio seditionis tumultus & furiosa turba.

2 Peruicax superbia, neque veritatem ipsa amplecti, neque ut ab alijs recipiatur, pati potest.

3 Prudentia carnis non quid iustum, sed quid utile sit considerat, & ita quidē ut villitatem ex praesentis aspectu metiatur.

4 Nihil prohibet iustis administratis iniuriam repellere.

rus sis : homo enim iste Romanus est.

27 Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es ? At ille dixit, Etiam.

28 Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui. Paulus autem ait, Ego verò etiam natus sum *cinis*.

29 Statim igitur abscefferunt ab eo qui fuerant cum inquisituri : sed & Tribunus quoque tenuit, cognito eum ^f Romanum esse, quoniam eum *vinxerat*.

f Non patria, sed ciuitati inre.

30 Postero autem die volens pro certo scire cuius rei accusaretur à Iudæis, soluit eum è vinculis, & iussit principes Sacerdotum venire, totumque ipsorum confessum : ac deductum Paulum statuit coram eis.

CAP. XXIII.

1 *Paulum causam dicentem,* 2 *Ananias percuti iubet*
7 *Dissensio inter ipsius accusatores oritur.* 11 *Consolatur Deus Paulum.* 14 *De Iudæorum insidijs.* 20 *Tribunus certior factus,* 27 *Paulum Felici præfidi mittendum curat.*

CAP. XXIII.

1 Paulus bonam conscientiam omnium calumnijs opponit, cuius testis erat totius vite sue cursu.
2 Tandem coguntur hypocritæ sua ipsorum intemperie

sele prodere. 3 De iniurijs queri & impios ad Dei tribunal citare licet, modo id sine odio, & sedato animo fiat.

a *Græci sermonis ratio ostendit, non esse imprecationem, sed pœna denuntiatio- nem.* b *Vehemens est oratio & aspera, à conuictio tamen aliena. Abesse enim potest à sanctis & pijs acerbis animi amari, id est, piccias perturbatio.* c *Iubet enim Lex reum patienter audiri, & de concilio sententia iudicem pronuntiare.*

1 Intentis autem in confessum oculis Paulus ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc usque diem :

2 2 Ananias autem Pontifex maximus imperauit ijs qui ipsi adstant, ut os eius caderent.

3 3 Tum Paulus dixit ei, Futurum est ut percutiat te Deus, paries dealbate. & tu sedes iudicans me secundum Legem, & Legem transgrediens iubes me cædi?

4 Tum qui adstant dixerunt, Pontifici maximo Dei conuiliaris?

5 4 Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximū. scriptum est enim, || Principi populi tui non maledices.

6 5 Quum verò nosset Paulus vnam quidem partem esse Sadducæorum, alterā verò Phariseorum, clamauit in confessū, Viri fratres, || ego Phariseus sum, filius Pharisei: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

7 6 Quum autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Phariseos ac Sadducæos: & diuisa est multitudo.

8 7 Nam Sadducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem, ^d neq; Angelum, neque spiritum: Pharisei autem vtrumque confitentur.

9 8 Ortus est igitur clamor magnus: & quum surrexissent ^e scribæ ex partibus Phariseorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quod si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.

10 9 Et quum magna seditio esset, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militum manum descendere, & cum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

11 Sequenti verò nocte adstans ei Dominus, dixit, Confide Paule. Vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romæ testificari.

12 10 Orto autem die, quidam ex Iudæis facta coitione ^f deuouerunt sese, dicentes neque esuros se neque bibituros vsquequò trucidassent Paulum.

10 Stulto zelo correpti, mentiri & occidere, quiduis denique sibi licere, arbitrantur.

^d Naturas expertes molu corporum. ^e Scribarum munus erat publicum, Phariseorum nomen, seila suis nomen. ^f Execrando, seu deuouendo se promiserunt.

4 Magistratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis.

Exod. 22.28.

Infra. 24.22,

philip. 3.5.

5 Impios licet inter se interdum committere, vt ab oppugnatione desistant, modò id nulla veritatis iactura fiat.

6 Infirma est malorum concordia, quantumlibet ad opprimendam veritatem conspirent.

7 Negare Angelorum & animarum hypostasim, & mortuorum resurrectionem, vetus Sadducæorum hæresis.

8 Dominus inter ipsos hostes inuenit, quum libet, causæ suæ patronos.

9 Deus suos ad extremum non deserit.

13 Erant autem plures quàm quadraginta vii, qui hanc coniurationem fecerant:

14 Qui adierunt principes Sacerdotum & seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus notippos nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulū.

8 *Senatus ita fieri petente, nempe ne priuati quorundam studio Tribunus id a se peti existimet.*

15 Nunc ergo vos indicare Tribuno & ex confessus voluntate ut eum cras ad vos deducar, veluti exquisitus percognituros de ijs quæ ad eū spectant: nos verò, priusquam appropinquet, parati sumus ipsum interimere.

11 *Prudentia Spiritus cum simplicitate est coniungenda.*

16 Quam autē filius sororis Pauli audisset infidias, venit, & ingressus in castra annuntiavit Paulo.

17 11 Paulus autem aduocato quodam ex Centurionibus, ait, Adolescentem hunc abduc ad Tribunal: habet enim quod annuntiet ei.

18 Ille igitur acceptum eum duxit ad Tribunal, & dixit, Vinc̃tus Paulus aduocatum me rogauit ut hunc adolescentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

19 Tribunus verò prehensa eius manu, quum secessisset seorsum, percontratus est, Quid est quod habes mihi annuntiandum?

20 Ille autem dixit, Iudæi constituerunt te rogare ut cras Paulum deducas in confessum, quasi aliquid exquisitus percentaturi sint de eo.

21 Tu verò ne ipsis assentitor, insidiantur enim ei ex istis viri plures quadraginta, qui seippos deuouerunt neq; esuros neq; bibituros vsquequo interemerint eum: & nunc parati sunt, expectantes quid à te renuntietur.

12 *Non est cōsiliū contra Dominum & ipsius seruos.*

22 12 Tribunus igitur dimisit adolescentem, quum ei præcepisset ut nulli effutiret se hæc ipsi indicasse.

23 Et aduocatis duobus quibusdam ex Centurionibus, iussit ut pararēt milites ducētos qui proficiscerētur Cæsaream vsque, & equites septuaginta,

12, & stipatores ducentos, à tertia hora noctis:

24 Et ut iumenta ^b præberent, ut impositum ^b *Torata exhiberent.* Paulum saluum perduceret ad Felicem præsidem:

25 Scripta epistola quæ hæc summam contineret,

26 ¹³ Claudius Lysias præstantissimo præsidi ¹³ *Lysias repetè factus à Domino Pauli patronus.* Felici salutem.

27 Virum huc comprehensum à Iudæis, quum iam esset ab eis interimendus, superueniens cum militum manu erui, quum cognouissem Romanum esse:

28 Et volens scire causam cur eum criminalaretur, deduxi eum in ipsorum confessum,

29 Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullius criminis reum quod sit dignum morte aut vinculis.

30 Quum autem mihi indicatum esset insidias huic viro factum iri à Iudæis, eo ipso momento misi eum ad te: & denuntiaui quoque accusatoribus ut quæ habent aduersus eum dicant apud te. Vale.

31 Milites igitur sicut ipsis præceptum erat, acceperunt Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

32 Postero autem die, relictis equitibus qui cum eo irent, reuersi sunt in castra.

33 Qui quum venissent Cæsaream, & reddidissent epistolam Præsidi, stiterunt coram eo etiam Paulum.

34 Quum legisset autem *litteras* Præses, & interrogasset ex qua provincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

35 Audiam te, inquit, quum accusatores quoque tui adfuerint. Iussitque in prætorio Herodis ipsum custodiri.

CAP. XIII.

1 Tertullo accusante 10 Paulus pro se causam dicit.

11 Præsidi & eius uxori Christum annuntiat. Speratam pecuniam cum frustra Felix expectasset. 28 provincia decedens, vinculum Paulum relinquit.

1 Hypocritæ
quod nec vi
nec fraude pos
sunt, tandem
iuris specie ni
tuntur obti
nere.

a Crudeliter
quidem & aua
re administravit
Prouinciam Fe
lix, multa tamen
præclare ab eo ge
sta narrat Iose
phus, capto nem
pe Eleazaro fici
riorum duce, &
præligato Ezy
ptio illo impossi
re qui magnas in
Iudæa turbas de
derat.

2 Tertullus ex
diaboli rhero
rica, incipiens
ab adulatio
ne, desinit in
médacia: Pau
lus verò diui
na eloquentia
fretus, simpli
ci exordio ad
hibito, vera iu
stificatione ob
iectum seditio
nis crimen à se
reijcit.

b Katorthómatos utitur nomine, quod officium perfectum Stoici definierunt.
c Ad verb. pestem. d Quasi primos ordines ducentem, vel antesignanum.
e Sic vocabantur per ludibrium Christiani, ab urbe Nazareth ubi natus pu
tabant Christum, unde factum ut Iulianus Apostata illum Galilaum vocaret.
f Orationem Tertulli confirmant. g Causam dixit Paulus, biennio ante
quam Felix de Prouincia decederet, infra. 27. antequam autem Felix Iudæa præfec
retur à Claudio administraret Trachonitidem, Batanaam, & Galasinitidem, Io
seph. de bel. Iud. lib. 2. cap. 11.

Q Vinque¹ autem post diebus descendit P6
tifex maximus Ananias cum senioribus,
& Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt
coram præfide contra Paulum.

2 Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus,
dicens,

3^a Nos per te tuarq; prudentiæ egregia in hac
gente^b facinora multam pacem consequutos, &
prorsus & ubiq; agnoscimus, præstantissime Felix,
cum omni gratiarum actione.

4 Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt
audias nos paucis pro tua æquitate.

5 Comperimus enim virum hunc esse^c pesti
lentem, & qui moueat seditionem omnibus Iudæis
per vniuersum orbem, &^d principem sectæ^e Na
zarenorum:

6 Qui templum quoque tentauit profanare:
quem etiam prehensum volumus secundum Le
gem nostram iudicare,

7 Sed interueniens tribunus Lysias, cū magna
vi abduxit eum è manibus nostris:

8 Iussis ipsius accusatorib⁹ ad te venire: ex quo
poteris, ipse, inquisitione habita, de omnibus istis
cognoscere de quibus nos cum accusamus.

9^f Consenserunt autem etiam Iudæi, dicen
tes hæc ita se habere.

10² Respondit autem Paulus, quoniam inuissset ei
Præses vt loqueretur, Quia te^g à multis annis isti
Genti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis

defens

defensione vrar:

11 Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoratus in Hierusalem.

12 Neque verò me in templo inuenerunt cum aliquo differentem, aut coitionem turbæ facientē, neque in synagogis, neque in vrbe:

13 ^b Neque probare possunt ea de quibus nūc me accusant.

14 ³ Hoc verò tibi confiteor, me secundum viam illam quam *sectam* dicunt, ita seruire patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

15 Et spem habeam in Deum, fore quam etiam ij ipsi expectant resurrectionem mortuorum, tum iustorum tum iniustorum.

16 In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.

17 ⁴ Pluribus autē annis interiectis, veni elemosynas exhibiturus genti meæ & oblationes.

18 ^k Quo tempore inuenerūt me sanctificatum in templo, non *samen* cum turba, neq; cum tumultu, quidam ^l ex Asia Iudæi:

19 Quos oportuit apud te adesse, & accusare siquid haberent aduersum me.

20 Aut hi ipsi dicant siquod inuenerint in me iniussè factum, ^m quum ego starem in confesso:

21 Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in iudiciū vocor hodie à vobis.

22 ⁵ Auditis autē his Felix distulit eos, ⁿ Postquam exquisitus pernouero quæ ad sectam istam

^b Ob oculos sistere, & certum argumentum confirmare.

³ In causam religionis Paulus à coniecturali ad qualitatis statū delabitur, obiectam sibi religionē nō modo nō negans, sed etiā vt veram, diuinā & omnium antiquissimam, defendens.

ⁱ Hæresis sine secta in bonā partē

⁴ Rem gestam denique verè narrat Paulus, quā Tertullus multis modis corruperat.

^k Quibus rebus dum esset occupatus.

^l Hinc colligitur Asianos isto sensu esse inimicos Pauli, & eos, qui aduersus eum populum concitassent. ^m Ad quem deductus fuerat à Tribuno.

⁵ Iudex vt de re dubia, Amplius pronūtiat.

ⁿ De impietate iudicare non poterat Felix, nisi melius cognita ratione eius viam proponeret Paulus: de reliquis quæ ad seditionem pertinebant censet audendum Lyfiam, idēo ampliat rem.

6 Fides est suorum cultus Domini, & incredibilis quædam virtus veritatis, etiam inter homines alioqui profanos.

7 In animo sibi malè conficio, etiam si qua in terdum est æquiritatis species, necesse tamē est mox deleri. Interea tamen patientia opus est eaque diuturna.

8 Drusilla soror fuit Agrippæ, de quo postea loquitur Lucas, scilicet libidinosa, quæ ab Antiocho Emeseno regi circumciso, ad hunc Felicem Pallantis liberti Neronis fratris transiit. p Quum infinita in provincia scelera admisisset, solius Pallantis fratris gratia mortem evasit, unde intelligitur cur voluerit Iudæis gratificari.

pertinent, inquit, Quum Tribunus Lyfias descenderit, pernoscam vestrum negotium.

23 Et præcepit Centurioni ut servaretur Paulus ac laxaretur, & nequem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare, aut eum adire.

24 Aliquot autem post diebus quum adesset Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa, accessit Paulum, & audiuit eum de fide quæ est in Christum.

25 Differente autem ipso de iustitia, & continentia, & iudicio futuro, expauesfactus Felix respondit, Nunc quidem abi: cæterum opportunitatem nactus accersam te:

26 Simul & illud sperans, fore ut pecunia ipsi daretur à Paulo, ut eum vinculis exolveret: quamobrem etiam frequentius eum accersens, colloquebatur cum eo.

27 7 Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum: & volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

CAP. XXV.

1 Festus succedens, 6 iubet Paulum adduci. 11 Paulus Cæsarem appellat. 14 Festus Agrippæ regi negotium Pauli exponit, 23 eundemque illi sistit, 27 ut causam cognoscatur.

CAP. XXV.

1 Diligentes ministri Saranæ in captandis omnibus occasionibus: sed exuberans Dominus pro suis, omnia eorum consilia nullo negotio impedit.

1 Festus ergo ingressus provinciam, triduo post ascendit Hierosolymam ab urbe Cæsarea.

2 Indicarunt autem ei Pontifex maximus & primarii ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt,

3 Petentes gratiam aduersus eum, ut accerseret eum in Hierusalem: factis insidijs ut eum in viam interimerent.

¶ Festus autem respondit seruari Paulum Cæsare, se verò citò *illuc* profecturum.

¶ Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & si qua est in hoc viro improbitas, accusent eum.

¶ Et factis inter eos diebus non pluribus quam decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci. 2 In iuriā non iniuriā; sed iure licet repellere.

¶ Qui quum venisset, circumsteterunt eum qui Hierosolymis descenderant Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduersus Paulum, quas non poterant demonstrare.

¶ Quum ipse exciperet, se neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasse. a Certò & indubitatè argumentū confirmare.

¶ Sed Festus volens gratiam inire à Iudæis, respondens Paulo, dixit, Vis Hierosolymam ascendere, & illic de his iudicari apud me? 3 Dominus malorum consilia non tantum auertit, sed etiam in ipsorum caput retorquet.

¶ Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari. Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu pulchrè nosti.

¶ Nam siquam iniuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori: sin verò nihil est eorum quorum isti me accusant, nemo potest me illis, condonare. Cæsarem appello. b Optime.

¶ Tunc Festus cū cōcilio colloquutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficisceris.

¶ Diebus autem aliquot exactis, Agrippa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salutaturi Festum. c Agrippa iste Agrippa fuit filius, cuius moriū antea descripsit Lucas, eius soror Bernice.

¶ Et quum dies complures illic versati fuissent, Festus regi exposuit quæ ad Paulum spectabant, dicens, Vir quidam est relictus à Felice vinctus:

¶ De quo, quum peruenissem Hierosolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & seniores Iudæorum, petentes damnationem aduersus eum. 4 Festus nihil tale cogitans, testibus etiam regibus, Iudæorum improbitatem, & Pauli innocentiam in apertum proferens Ecclesiam Dei mirificè confirmat.

d Non esse Romanum hunc morem ut quempiam ad penam condonetur priusquam, &c.

5 Profani ex intestinis rixis damnadæ verè doctrinæ occasionem arripiunt, sed salua interim manet veritas.

e Prophanus homo Iudaicam religionem superstitionem vocat, id est, coram Agrippa rege, sed mirum id esse non debet quando soliti fuerint provinciarum praesides, ob Romanum imperij maiestatem, sese regibus antepone.

6 Impletur in Paulo quod de eo praedixerat Ananias Dominus, supra. 9. cap. 15.

f Cum magna pompa, id est, apparatus regio.

g Iurisconsultorum verbum pro eo loco ubi ius dicitur.

h Augusto, appellatio primum a bonis Principibus reiecta, post admissa velut à Traiano.

16 Quibus respondi, non esse Romanis morem, quempiam ^dperdendum dare, priusquam is qui accusatur, in conspectu habeat accusatores, & locum defensionis accipiat super criminatione.

17 Quum ergo huc conuenissent, absque ulla dilatione, consequenti die quum sedissem pro tribunali, iussi adduci hominem.

18 Cuius accusatores quum adstarent, nullum crimen obijciebant eorum quæ ego suspicatus eram:

19 ^s Sed quaestiones quasdam de sua ^e superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20 Dubitans autem ego in eiusmodi quaestione, dixi num vellet proficisci in Ierusalem, & illic iudicari super istis.

21 Quum verò Paulus appellasset ut seruaretur Augusti cognitioni, iussi eum seruari quousque mitterem eum ad Caesarem.

22 ⁶ Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audiet.

23 Postero igitur die quum venisset Agrippa & Bernice cum multa ^f ostentatione, & introisset in ^g auditorium cum Tribunis & eminentibus eius urbis ciuibus, iubente Festo adductus est Paulus.

24 Tum Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, conspiciatis istum de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hierosolymis & hic, vociferantes non oportere eum viuere amplius.

25 Ego verò quum comperissem nihil dignum morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustum, decreui eum mittere.

26 De quo quid certi scribam ^h domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maxime ad te, Rex Agrippa, ut inquisitione habita, habeam quod scribam.

17 Nam præter rationem mihi videtur, mittere
vinctum, & crimina in eum collata non significare.

CAP.

XXVI.

1 Paulus coram Agrippa, 4 vitam actam à iuuentute,
16 vocationemq. suam, 22 tanta authoritate exponit,
23 ut etiam Regis animum nonnihil scelleret, 30 sed re
infecta discedunt proceres.

1 Agrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi
pro teipso dicere. Tunc Paulus extensa
manu, hac defensione usus est,

2 1 Super omnibus de quibus postulor à Iu-
dæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd sim ho-
die causam apud te dicturus.

3 Maximè quòd te gnarum esse sciam omniū
quæ apud Iudæos sunt & rituum & quæstionum.
ideo rogo te vt patienter me audias:

4 2 Itaq; vitam quidem meam actam à iuven-
tute, quæq; à principio fuit in gente mea Hiero-
solyms, sciunt omnes Iudæi:

5 Vt qui 3 antea nouerint me iam inde à b ma-
ioribus (si velint testari) secundum e exquisitissimam
illam sectam nostræ religionis vixisse Phariseum:

6 3 Nunc verò ob spem promissionis factæ pa-
tribus nostris à Deo, sto in iudicium vocatus:

7 Ad quam duodecim tribus nostræ, Deo no-
stæ & die perpetuò seruiantes, sperant se peruen-
turas, de qua spe postulor, rex Agrippa, à Iudæis.

8 4 Quid? incredibile iudicatur apud vos quod
Deus mortuos excitet?

9 Equidem statueram mihi aduersus nomen
Iesu Nazareni multa contraria facienda.

10 5 Quod etiam feci Hierosolyms: & multos
sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus
Sacerdotum potestate accepta: & quum ab eis in-
terimerentur, d culi suffragium,

11 6 Exquisitissima erat inter Iudæorum sectas Pharisæismus, quia ca-
teris præstabat. d Comprobati, non enim fuit è Iudicium numero.

capit.

CAP. XXVI.

1 Peritum iu-
dicem nanci-
sci, magnum
& rarum Dei
beneficium.

2 Paulus vitæ
sue narratio-
ne in duo tēpo-
ra distribuens,
prioris testes
citatur ipsos ad-
uersarios, po-
sterioris verò,
patres & Pro-
phetas.

3 Tres sunt
testes maximè
idonei verè do-
ctrinæ, Deus,
viri Patres, Ec-
clesiæ consen-
sus.

4 Mortuos re-
surgere probat
primum ex Dei
potēcia, dein-
de ex Christi
resurrectione
cuius ipse sit
testis idoneus.

Supra, 8, 3.

a Quis antea sue
rim, ubi & quo-
modo vixerim.

b A Pharisæis

*6 Atrocitate
suppliciorum.*

Suprà 9.3.

*5 Euangelij
finis est, ad
Christi cogni-
tionem addu-
ctos, & in eo
per fidem ap-
prehento iusti-
ficatos & san-
ctificatos, ser-
uare.*

*Suprà, 13, & 14.
6 Paulus citat
Apostolici sui
muneris auto-
rem Deum, te-
stem autem, i-
pius gratiam.*

*Suprà, 11.30.
7 Christus, sco-
pus Legis ac
Prophetarum.*

11 Ac per omnes synagogas sæpe ipsos per-
nians, & coëgi ad blasphemandum: & supramo-
dum furens aduersus eos, persequutus sum in exte-
ras vsque ciuitates.

12 Quo tempore etiã ¶ proficiscens Damas-
cum cum potestate & procuratione principum Sa-
cerdotum,

13 Die medio, rex, in via vidi cœlitus lucem,
quæ splendorem solis superabat, circumfulsisse me
& eos qui mecum iter faciebant.

14 Quum autem omnes nos decidissemus in
terram, audiui vocem alloquentem me, ac dicen-
tem, Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris?
durum est tibi contra stimulos calcitrare.

15 Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille
dixit, Ego sum Iesus quem tu persequeris.

16 Sed exurge, & sta in pedes tuos, idcirco
enim apparui tibi, vt designarem te ministrum ac
testem tum eorum quæ vidisti, tum eorum in qui-
bus apparebo tibi:

17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad
quos nunc te mitto,

18 ⁵ Vt aperias oculos eorum, vt se conuer-
tant à tenebris ad lucem, & à potestate Satanz ad
Deum, vt remissionem peccatorum & sortem inter
sanctificatos accipiant, per fidem quæ est in me.

19 ⁶ Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cale-
sti visioni.

20 ¶ Sed ijs qui sunt Damasci primùm, & Hie-
rosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde
& Gentibus, annuntiaui vt resipiscerent & con-
uerterent se ad Deum, opera facientes digna ijs
qui resipuissent.

21 Horum causa Iudæi ¶ me in templo com-
prehensum tentarunt interficere.

22 ⁷ Sed auxilium à Deo nactus perstiti in hunc
vsque

que diem, testificans ista ^f tum paruis tum magnis, nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moyses futura prædixerunt.

23 Nempè Christum ² esse passurum, ac ^b primum ex resurrectione mortuorum, ⁱ lucem annuntiatum huic populo & Gentibus.

24 ³ Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce ait, Insanis Paule, multæ litteræ te ad insaniam adigunt.

25 Tunc ille, Non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.

26 Scit enim ista rex, apud quem etiam libere loquor: nam latere cum quicquam horum non arbitror, neque enim id in ^k angulo gestum est.

27 ⁹ Credis rex Agrippa, Prophetis? scio te credere.

28 Agrippa autem dixit Paulo, Propemodum persuades mihi ut fiam Christianus.

29 Tunc Paulus dixit, ¹ Optarim à Deo & ut propemodum & admodum non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis:

30 ¹⁰ Quum autem hæc dixisset, surrexit rex ac Præses, & Bernice, & qui confederant cum eis.

31 Et quum secessissent, loquebantur alij ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

32 Agrippa verò Festo dixit, Dimitti poterat homo iste, nisi appellasset Cæsarem.

^f Quibuslibet.

² Christum non futurum talem regem qualem si bi Indas somnabant, sed ferendum nostram calamitatem ac peccatorum parum destitutum.

^b Primum ex his qui à mortuis sunt excitati.

³ Sapientia Dei est stultitia infania, sed nihilominus constanter asserenda est veritas.

⁹ Paulus veluti oblitus se capiti causam dicere. Apostolici munus non potuit obliuisci.

¹⁰ Paulus solenniter absoluitur, nec tamè dimittitur. ⁱ Vitam, & eam quidem cum perveni felicitate conisendam: Opponitur enim tenebris, quæ par-

tem mortem, partim etiam calamitatem significant in omnibus ferè lingua. ^k Occultè & clam. ¹ Deum precor ut & parum absit, & valde fiat, ut non inmodò, sed omnes qui me hodie audiunt, efficiamini similes mei, exceptis vinculis.

CAP. XXVII.

¹ Paulo, ⁷ ⁹ periculosam navigationem præmonenti, ¹¹ non creditur. ¹⁴ Diu ventis undique iactati, ²⁷ ⁴² naufragium faciunt: ³⁴ omnes tamen salvi, ⁴⁴ in terram evadunt.

1 Cor. 12. 22.

1 Paulus inter
vinctos quidē
& per medias
montes, sed
multis tamen
splēdidis testi-
monijs orna-
tus, Romā tan-
dē velut ipsius
Dei manu de-
ducitur.

a Quod Cilicia
alluit.

a Providentia
etiam quā ac-
cessit extraor-
dinaria euentus
patet, cap-
sas medias non
soluit, sed ordi-
nat potius ac
disponit, rectū
illarum ysum.

b Creta proma-
torium.

3 Homines hic
potius pruden-
tē quam Deo
per os ieruo-
rum suorum
loquenti ob-
temperantes,
vltro sele mu-
tuo in infinita
pericula conij-
ciunt.

c De ieiunio lu-
dauco intelligit
quod fiebat in fe-
sto expiationis, de
quo, Lev. 23. 27.
incidebat autem

in septimum mensem ad occasum Vergiliarum quod minus idoneum est nauiga-
tibus. d Ad verb. animarum nostrarum.

1 Vt autem decretum est nos nauigaturi
in Italiam, tradiderunt tum Paulum, tum
quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio
cohortis Augustae.

2 Consenso igitur nauigio Adramitteno,
nauigaturi secundum Asiae regiones, prouecti su-
mus; & nobiscum erat Aristarchus Macedo The-
salonicensis.

3 Altera autem die deuecti sumus Sidonem,
& Iulius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad
amicos profectus, ab illis curaretur.

4 Illinc verò prouecti sublegimus Cyprium,
quod venti essent aduersi.

5 Et pelagus quod est a secundum Ciliciam
& Pamphyliam ementi, deuenimus Myra urbem
Lyciae.

6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandri-
nam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

7 Quumq; multis diebus tardē nauigaremus,
vixq; peruenissemus secundum Cnidum, non per-
mittente nobis vento, sublegimus Cretam secun-
dum Salmonem.

8 Et illam vix praterlegentes, peruenimus in
locum quēdam quem vocant Pulchros portus, cui
propinqua erat ciuitas Lasea.

9 Multo autem tempore peracto, & quum
iam esset periculosa nauigatio, quod iam etiam
ieiunium praterisset, admonebat eos Paulus,

10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multoq;
damno non solum oneris & nauis, sed etiam ca-
pitum nostrorum futuram nauigationem.

11 Centurio autem gubernatori & naucleto
potius assentiebatur quā ijs quae à Paulo dice-
bantur.

12 Et quum appositus portus non esset ad hybernandum, plerique coeperunt consilium soluendi etiam illinc, *experturi* siquo modo possent Phoenicia peruenire, & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad ^e Africum & Chorum.

e Africus stat ab occasu brumali, Chorus ab occasu solstitiali.
f Qui & An-

13 Quum autem aspirasset ^f Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præselegebant Cretam.

ster meridionalis.
g Sub. Cretam, à cuius littoribus propterea abra-pta fuit nauis.
h Qui stat ab ortu brumali.
i Obuersa pro-
luctari.

14 Verum haud multo post impegit in ^g cam ventus turbulentus qui vocatur ^h Euroclydon.

15 Quumque abreptum esset nauigium, nec posset obniti ⁱ vento, dato *nauigio statibus*, ferebatur.

16 Et quum infra paruam quandam insulam quæ Clauda vocatur, cursu delati essemus, vix potuimus scaphæ compotes fieri.

17 Qua subducta, adiumentis utebantur, succincta naui: timentesque ne in Syrtim inciderent, summissis velis ita ferebantur.

18 ⁴ Quum autem vehementi tempestate iactaremur, sequenti *die* iacturam fecerunt:

⁴ Exitus tandem ostendit, nullos sibi perius consulere, quam qui soli suæ prudentiæ sese regendos tradunt.

19 Ac tertio die ipsis nostris manibus armamenta naus abiiecimus,

20 Quum autem neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies, & tempestas non parua incumberet, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

21 ⁵ Et quum multa iam fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ^o viri, mihi obediendo non prouehi à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnum.

⁵ Deus parcat etiam impijs ad tempus, propter electos suos.

22 Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquam ex vobis, sed tantum nauis.

23 Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius sum ego, quem etiam colo,

6 Promissio
super fidē effi-
cax.

7 Ad promissā
& certā salutē
per medias ta-
mē tēpestates,
atq; adeo per
ipsas mortes
peruenitur.

8 Nullum est
tā turpe factū
ad quod diffi-
dētia & mala
conscientia
homines non
impellant.

9 Etsi promif-
sionem Dei
exitus à causis
medijs simpli-
citer non pen-
det, tamē Dei
beneficentia
indignos se
reddunt qui
oblata mediā

vel temerē vel
diffidentia nō
amplectuntur.

10 Trepidā-
te mundo, soli
fideles nō mo-
dō quieti ma-
nent, sed alios
etiam suo ex-
emplo confir-
mant.

k. In mari Adriatico, Ptolemeus enim Orientale Sicilia littus, mari Adriatico
allui scribit. l. Se accedere ad aliquam regionem. m. Bolus, est perpendicu-
lum quo altitudinem maris explorant nautae. n. Hebraicum proverbium, quo si-
gnificatur prorsus saluos & integros ipsos fore.

24 Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæsari
fisti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui te-
cum nauigant.

25 6 Propterea bono animo estote viri: credo
enim Deo, ita fore quēadmodū loquutus est mihi,

26 In insulam autem quandam incidere nos o-
portet.

27 7 Cæterum quum quartadecima nox adue-
nisset, & ferremur in^k Adria, nautæ circa medium
noctis suspicati sunt^l appropinquare sibi aliquam
regionem:

28 Et demissa^m bolide inuenerunt passus vigin-
ti: & paululum inde progressi, rursum demissa bo-
lide inuenerunt passus quindecim,

29 Timentesque nequo modo in aspera loca in-
ciderent, iactis ē puppi anchoris quatuor, optabat
diem oriri.

30 8 Nautis verò studentibus fugere ē naui, de-
missa scapha in mare, sub obtentu velut ē prora an-
choras extensuri,

31 9 Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi
isti in naui manserint, vos seruari non potestis.

32 Tunc absciderunt milites funes scaphæ, &
suerunt eam excidere.

33 10 Interim autem dum oriretur dies, horti-
batur Paulus omnes vt caperent cibum, dicens,
Dies hic est decimusquartus ex quo expectantes
ieiuni permanetis, nihil cibi sumentes.

34 Idē vos hortor vt sumatis cibum: hoc enim
ad salutem vestram spectat. ⁿ nullius enim vestrum
capillus ex capite cadet.

35 Et quum hæc dixisset, accepto pane, gratias

egit Deo in conspectu omnium, & quum fregisset, cepit edere.

36 Omnes verò quum iam bono animo facti essent, sumpserunt & ipsi cibum.

37 Eramus autem vniuersa capita in nauigio, ducenta septuaginta sex.

38 Cæterum satiati cibo, alleuabant nauim, projicientes frumentum in mare.

39 Quum autem dies ortus esset, terram non agnoscebant, sinum verò quendam animaduertunt habentem litrus, in quem consilium ceperant, si possent, expellere nauim.

40 Igitur anchoris sublati, permiserunt mari, simul laxatis vinculis gubernaculorum, & sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad litrus.

41 Sed quum incidissent in locum bimarem, illiserunt nauem: ac prora quidem infixæ manebat immobilis, puppis verò soluebatur præ vndarum violentia.

42 Militum autem consilium erat vt victos trucidarent, ne quis quum enataisset, effugeret.

43 At Centurio volens seruare Paulum, prohibuit eos ab hoc consilio: iussitque vt qui possent natate, abijceret se primos, & in terram euaderent:

44 Reliqui verò partim in tabulis, partim quibusdam nauis fragmentis. & ita factum est vt omnes salui euaderent in terram.

CAP. XXVIII.

Barbarorum humanitas erga naufragos. 3 Paulus viperam manu tollit, 6 illatus: 8 Publium 9 & alios sanat. 11 Melita soluentes, 16 Romam perueniunt, 17 Paulus Iudæis 30 causam suam exponit: 23 Iesum docet, 30 biennio.

ET quum salui euasisent, tunc agnouerunt insulam vocari Melitam.

11 Tum maxime expectant de sunt tempestates, quum proximus est portus.

12 Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.

13 Deus inter suos etiam hostes inuenit

quorum opera suos cõseruet.

14 Hominum malitiam vincit Dei bonitas.

o Simus est intraterræ mare, vt Adriaticus Persicus.

p Sic vocatur Isthmus, quod vtrinque mare alluat.

CAP. XXVIII.

a Ea est quæ hodie Melita dicitur.

1 Pios quidem pericula ex periculis manet,

sed glorioso semper exitu.

2 Et si res aduersæ sunt peccatorum pe-

nz tamen quæ Deus affligendis hominibus

nō semper respiciat peccata, temerè iudicant qui vel

non expectant exitum, vel ex rebus prospere

aut aduersis unumquēque æstimant.

3 Hominibus veræ religionis ignaris nihil in verâque

partem instabilius.

4 Seruum Dei quauis miserum & egentē

excepisse, nullum unquam poenituit.

5 Captiuo Paulo, nō fuit tamen captiuus Dei virtus.

6 Deus in suorum gratiam, exteris etiam benefacit.

7 Idola sanctos nullo modo consentientes non polluunt.

8 Ius & fas. e Verbum Græcum incendi aut intumescere significat, porro Di-

ascorides lib. 6. cap. 38. viperæ morsum corporis tumorem gignere scribit, sic & Nicander in Alexipharmacis.

9 Barbari verò præstabant nobis non vulgarem humanitatem, accensa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & propter frigus.

10 Quum igitur cōgregasset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vipera è calore prorepens inuasit eius manum,

11 Vt verò Barbari viderunt pendentem bestiam ex ipsius manu, alij alijs dicebant, Omnino homicida est homo iste, quem seruatum è mari ultio non sinit viuere.

12 At ille excussa bestia in ignem, nihil mali passus est:

13 Illi verò expectabant dum intumesceret, aut concideret repente mortuus. 3 sed quum multum tempus expectassent, & viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum esse Deum.

14 Cæterum circa locum illum erant prædia cuidam primario insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduo peramicè in hospitio habuit.

15 Factum est autem vt pater Publij febris ac dysenteria detentus, decumberet: ad quem Paulus ingressus, quum precatus esset, impositis ei manibus: sanauit eum.

16 Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in insula, accedebant & sanabantur.

17 Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quum prouheremur imposuerunt quæ sui nobis erant.

18 Tribus itaque post mensibus deuecti sumus

mus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemaue-
rat, cui^d erat insigne Castor & Pollux.

12 Et deuesti Syracusas, *illuc* māsimum triduum.

13 Vnde circūlegentes deuenimus Rhegium:
& altero pōst die quum superuenisset Auster, se-
cundo die venimus Puteolos.

14 ⁸ Vbi repertis fratribus, rogati sumus ma-
nere, apud eos dies septem. & ita contendimus
Romam.

15 ² Vnde quum audissent fratres de rebus no-
stris, prodierunt nobis in occursum vsque ad ^a Ap-
pij forum & Tres tabernas: quos quum vidisset
Paulus, gratijs actis Deo, sumpsit fiduciam.

16 Quum autem venissemus Romam, Centu-
rio tradidit vinctos ^f Præfecto exercituum: sed per-
missum est Paulo vt habitaret ^s seorsim, cum milite
qui ipsum custodiret.

17 ¹⁰ Factū est autem vt tertio pōst die conuo-
caret Paulus Iudæorum primos, qui vbi conuenis-
sent, dixit eis, Ego, viri fratres, quum nihil fecerim
aduersus populum aut ritus patrios, vinctus tradi-
tus sum Hierosolymis in manus Romanorum:

18 Qui quæstione de me habita, volebant me
dimittere, quòd nullum sit in me crimen capitale:

19 ¹¹ Sed contradicentibus Iudæis coactus sum
appellare Cæsarem: non *tamen* quasi habeam de
quo gentem meam accusem.

20 Ob hanc igitur causam vos aduocaui, quos
viderem & alloquerer: nam propter spem Israelis
circundatus sum hac catena.

21 Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas ac-
cepimus de te ex Iudæa: neque adueniens quif-
quam fratrum annuntiavit aut loquutus est aliquid
de te mali.

22 Velimus autē ex te audire quæ sentias. nam
de secta ista notum est nobis vbique *ei* contradici.

*d Sic solebant
ornare nauium
proyas, vnde na-
ues quoq; deno-
minabantur.*

*8 Profanorum
etiam corda,
Dominus pro-
ut libet, in suo-
rum gratiam
inflexit.*

*9 Deus nun-
quam patitur
suos supra vi-
res affligi.*

*10 Paulus v-
biq; se Apo-
stolū esse me-
minit.*

*11 Utendum
quidē medijs
à Deo oblati,
sed ita vt glo-
riam Dei, non
autē nos ipsos
queramus.*

*s Via Appia
strata opera mi-
litari, ab Appio
caco longa atque
lata excurrente
maro versua, in
qua tres erant
taberna.*

*f Præfecto pra-
torio.*

*g Non in pu-
blica custodia,
sed in privato
hospitio, quod si-
bi condixerat.*

12 Mutuus est
Legis & Euan-
gelij consen-
sus.

13 Euangelij
credentibus o-
dor vitæ, con-
tumacibus o-
dor mortis.

14 Increduli
spõte quidem
reluctantur ve-
ritati, non ta-
men fortuito.

Esa 6. 9,

matth. 13. 14,

marc. 4. 12,

luc. 8. 10,

job. 12. 40,

rom. 11. 8.

15 Increduli-
tas reproborum
non potest irri-
tam facere Dei
fidem.

16 Non Euan-
gelium, sed E-
uangelij con-
temptus, diffi-
diorum causa.

17 Verbum
Dei non potest
vinciri.

*h Argumenti
idonei adhibitis,
probat regnum*

Dei à Prophetis prædictum aduenisse.

*i Videri se simularunt, quod velimini
cernere, atq. adeo noluerunt hoc videre.*

23 12 Quum igitur constituis-
sent ei diem, vene-
runt ad eum in hospitium complures: quibus cum
resuscitatione exponeret regnum Dei, studens eis
persuadere quæ de Iesu Christo sunt, ex Lege Mo-
sis & Prophetis, à mane vsque ad vesperam.

24 13 Et alij quidem assentiebantur ijs quæ di-
cebantur, quidam verò non credebant.

25 Quum autem inter se discordes essent, dis-
cesserunt, quum Paulus hoc verbum dixisset, Rectè
sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam Pro-
phetam patribus nostris,

26 14 Dicens, ¶ Vade ad populum istum, & dic,
Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes vi-
debitis, & non cernetis.

27 Pinguefactum enim est cor populi huius, &
auribus grauitè audierunt, & oculis suis conui-
uerunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, &
corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.

28 15 Notum ergo sit vobis missam esse Genti-
bus hanc Dei salutem, & ipsos audituros.

29 16 Quum ergò hæc dixisset, exierunt Iudæi,
multam habentes inter se disceptationem.

30 17 Mansit autem Paulus biennium totum in
proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad i-
psum ingrediebantur.

31 Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt
de Domino Iesu Christo, cum omni libertate, ne-
mine prohibente.

EPISTOLA PAV- LI APOSTOLI AD ROMANOS.

C A P. I.

Ab Apostolatus sui approbatione exorsus, 15 Evangelij commendationem subiicit: 16 per quod Deus virtutem suam exerit seruandis 17 Fide hominibus 21 impia ingritudinis reus: 26 in quos ira Dei merito effusa, colligitur, 27 quod laxatus habens in omne scelus passim feratur.

C A P. I.

1 Prima pars epistolæ, utilissimam præstationem continens, usque ad vers. 16.

Att. 3. 1.

2 Attentus reddit Romanos, significans sese nō suo no-

^a AULVS ^a seruus Iesu Christi, ex Dei vocatione ^b Apostolus, ^c preparatus ad prædicandum Euangelium Dei,

2 (Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis)

3 De ^d Filio suo, (^e facto ex semine Dau-

mine, sed vt Dei a. l. Gentes legatum, cum eis agere de re omnium maxima, iam olim plurimis idoneis testibus à Deo promissa, nunc demum autem re ipsa præstita. 3 Reddit Romanos dociles, explicata Evangelicæ doctrinæ summa. Docet igitur Christum (Euangelij materiam & argumentum) vnicum esse non geminum Dei Patris Filium, qui quod ad naturam humanam attinet, ex Dauidis genere sit conditus: quod ad diuinam autem & spiritualement, qua seipsum sanctificauit, sit ex æterno Deo Patre genitus, sicut ex potenti ipsius resurrectione liquet.

^a Munus, neque enim hoc loco seruus opponitur libero, sed munus & officium declarat. ^b Quum in genere se seruum dixisset, speciali nomine se Apostolum dicit, idque non sibi propria auctoritate sumpsisse, sed ex Dei vocatione, ideoq. nil officio suo alienum agere, qui ad Romanos scriberet. ^c Ad prædicandi Evangelij munus à Deo constitutus. ^d Personam unam Christi manifestè asserit, eiusdem duas naturas, earumq. proprietates. ^e Qui carnem assumpsit à Virgine Dauidis filia.

Cap. i. in fine. EPYST. PAVLI

4 Reddit eodis, ^f secundum carnem:
 dem beneuo- 4 ^g Declarato Filio Dei ^h potenter secundum
 los, veris eorū Spiritum sanctificationis, per resurrectionē à mor-
 laudibus com- tuis) nempe Iesu Christo Domino nostro.
 memoratis, & 5 (ⁱ Per quem accepimus ^k gratiam & Apo-
 sua in eos verē stolatū ad ^l obedientiam fidei, inter omnes Gen-
 Apostolica be- tes, ^m pro ipsius nomine:
 neuolentia, ad 6 Inter quas estis etiam vos, ⁿ vocati à Iesu
 hibito Dei i- Christo)
 psius testimo- 7 Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vo-
 nio, confirma- catis sanctis : ^o Gratia sit vobis & pax à Deo patre
 ta. nostro, & Domino Iesu Christo.
 f Quatenus ho- 8 ⁴ In primis quidem gratias ago Deo meo
 mo est, caro enim per Iesum Christum, super omnibus vobis, ^p quod
 per Synecdochen fides vestra annuntiatur ^q in toto mundo.
 pro homine sumi- tur.
 g Demonstrato 9 Testis enim mihi est Deus, cui seruiō ^r spiri-
 & manifestato. tu meo in ^r Euangelio Filij ipsius, quod indefinen-
 h Infirmirati ter meminerim vestri:
 carnis opponitur 10 Semper in precibus meis rogans, vt si quo
 virtus Diuina, modo tandem aliquando prosperum iter mihi de-
 qua mortem su- tur ex voluntate Dei, veniam ad vos.
 perauit.
 i A quo.
 k Hoc beneficium 11 Expeto enim videre vos, vt aliquod im-
 eximia liberalita- pertiar vobis donum spirituale, vt vos stabilia-
 tis, quod mihi o- mini:
 minium sanctiorū 12 Hoc est, ad ^t communem exhortationem
 minimo datum percipiendam apud vos, per mutuā fidem, vestram
 est euangelizare, simul & meam.
 &c. Ephes. 3. 8.
 l Vt homines 13 Nolim autem vos ignorare fratres, me sæpe
 fide obediant proposituisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse
 Deo. vsque adhuc) vt fructum aliquem haberem inter
 m Nominis eius vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes.
 causa.
 n Qui Dei be-
 neficio estis Chri-
 sti.

^o Gratuita Dei beneuolentia. Pax autem Hebraei, est felix rerum omnium
 successus. ^p Quod ea sit vestra fides, vt passim in Ecclesiis commendatur.
^q Per omnes Ecclesias, hyperbole è medio petita. ^r Planè volens & ex animo
 isti additus. ^s In promulgando Filio ipsius. ^t Quantum excellens Pau-
 lus, Ecclesiam tamen docendo ab illa potuit erudiri.

14 Et Græcis & barbaris, tum sapientibus tum insipientibus debitor sum.

15 Itaq; prompta est mea facultas vobis quod "qui Romæ estis euangelizare.

16 Nō enim me pudet Euāgelij Christi, ⁵ potentia liquidem est Dei ad salutem cuius credenti, Iudæo in primis, tum etiam ⁷ Græco.

17 ⁶ Iustitia enim Dei per illud retegitur & ex fide in fidem: || ⁷ sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet.

18 ⁸ Palam enim est ira Dei ² e coelo ¹ aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui ^b veritatem iniuste detineant:

19 ⁹ Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est ^c in ipsis: Deus enim eis manifestum fecit.

20 Ipsius enim inuisibilia, ^d dum ex rebus conditis intelliguntur, ex ^e creatione mundi perspiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas. ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles.

5 Altera pars epistolæ vsque ad noni capituli initium. Est autē huius disputationis status, Vnā esse adipiscēdā salutis rationem (quæ in Euangelio, absque vilo populorum discrimine à Deo proponatur), Iesū Christū videlicet, per fidem apprehensum.

Abac. 2. 4.
6 Cōfirmatio, in Euangelio docetur, nos coram Deo iustificari fide

quotidie augeſcente : ergo & ſeruari. 7 Probatio tum antecedentis, tum ſequentis, ex Abacuc, ¹ qui tum iustitiam coram Deo, tum vitam tribuat fidei.

8 Altera principalis illius quæſtionis confirmatio, Omnes homines in ſe ſue extra Chriſtum conſiderati, ſunt rei tum impietatis, tum iniuſtitia, ac proinde damnationi obnoxii. Ergo aliunde quærant iuſtitiam oportet. 9 Impietatem probat ex eo quod quæ omnes homines habeant illuſtre & perſpicuum ſpeculum naturæ Dei æternæ ac omnipotentis in rebus creatis, tamē ab illis principiis ad abſurdiſſima ſua commenta in conſtituendo Dei cultu defecerint.

¹⁰ Eos intelligit omnes qui Romam incolebant, etiamſi aliqui Romani non eſſent, Vide ſinem Epistolæ.

^x Organon Dei verè potens & efficax ad ſeruandam.

^y Græcus, quum opponitur Iudæo, Gentilem ſignificat.

^z Ex fide, quæ quotidie incrementum accipiat. ^a Aduersus omnes impietatis ſpecies: ^b Veritatis nomine intelligit Paulus quidquid lucis in homine relictum eſt, non quod ea dace poſſint cum Deo in gratiam redire, ſed vt ſui iſtorum iudicio conuincantur ſcleris cum in Deo, tum in homines.

^c In iſtorum animis. ^d Deum non vides, ſed non vt Deum agnoſcis ex operibus eius, Cicero. ^e Ex mundi ſalutis.

*Ex perſonæ integritate non poſſe
ſe, apparet beſoro god ſely, ſe
ſe, and can be a uſed of nec
ſalt: a ſe impiet is contrariu to me
or ſe impiet of ſe, ſe only is
a ſe of ſe, ſe ſe, ſe ſe, ſe
in ſe, ſe.*

10 Iniustitiam
hominum pri-
mum ostendit
in eo quod præ-
ter ipsius natu-
ræ leges mu-
tuis libidinib⁹
se se contami-
nent, iusto Dei
iudicio
11 *Non pro-*
bat longæ mul-
torum scelerū
enumeratione
a quibus, si nō
omnibus, sal-
tem plerisque,
nemo est pro-
fus immunis.

*Non enim eo
cultu coluerunt,
qui ipsius æterna
potentia ac divi-
nitati convenie-
bat.*

*Quasi dicat, a
seipso fuisse in-
tam amentiam
coniellos.*

*h Vel putarent.
i Pro vero Deo,
aliud sunt am-
plexi.*

*Religionis
contemptus om-
nium scelerum
fons.*

*l Ut iustus in-
dex.*

*m Mercedem,
qua meriti re-
sponderet.*

*n Insanam atque perversam, unde fit ut extincta primū confu-
sentia, deinde etiam maxima ex parte sublata syntelesti, homines tandem in omni
scelerū genus præcipites furantur.*

21 Propterea quod quum Deum cognoue-
rint, *tamen* ut Deum non glorificauerunt, neque
gratias *e*gerunt: sed *e*vani facti sunt in ratiocina-
tionibus suis, & obtenebratum est desipiens cor e-
orum.

22 Quum se *h* profiterentur esse sapientes, stul-
ti facti sunt.

23 Mutarunt enim gloriam incorruptibilis Dei
in efformatam imaginem mortalis hominis, & vo-
lucrum, & quadrupedum, & reptilium.

24 *10* Quamobrem etiam *h* tradidit eos Deus
cupiditatibus cordium ipsorum, ad impuritatem, ut
scædarent corpora sua inter se :

25 Ut qui veritatem Dei mutarint in men-
dadium, & coluerint ac seruierint rebus creatis,
præterito Creatore, qui est benedictus in secula,
Amen.

26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus scædis
affectibus : nam & scæminæ illorum mutarunt na-
turalem usum in eum qui est præter naturam :

27 Similiterque etiam masculi, relicto naturali
usu scæminæ, exarserunt sua libidine alius in alium,
masculi in masculos scæda perpetrantes, & *m* com-
pensationem quam oportuit erroris sui in se se re-
cipientes.

28 *11* Et sicut non visum est eis Deum in noti-
tia retinere : ita tradidit eos Deus in mentem *o*-
mnis iudicii expertem, ut facerent quæ minimè
conveniebat :

29 Oppleti omni iniustitia, scortatione, impro-
bitate, avaritia, malitia: pleni invidia, cæde, conten-
tione, dolo, malignitate :

30 Sufurrones, obrectatores, Dei osiores, con-

humeliosi, imperiosi, insoliti, inuentores malorum
parentibus immorigeri,

31 Desipientes, ° foedifragi, charitatis expertes, ° *Pellentes*
implacabiles, immisericordes, *conuentorum*

32 Qui post Dei p iura cognita (*nempe* eos qui *immemores*
talia faciunt, dignos esse morte) non solum ea faci- *p. Per sua Dei*
unt, sed etiam facientibus q patrocinantur: *intelligis sua*
quod Philosophi
sua natura

consulti ius Gentium dixerunt. q Socij sunt in malefaci-
danti.

CAP. II.

1 Omnes ad tribunal Dei sũt. 12 Gentibus excusatio-
nem 14 ab ignorantia praeiud. 17 Virget Iudeos a
Lege scripta, 23 in qua gloriabantur: 27 aequat eos
inter se.

CAP. II.

Iac. 3. 32

1 Q Vapropter i inexcusabilis es o homo qui-
quis alios damnas. nam hoc ipso quod
damnas alterum, te ipsum condemnas: eadem enim
facis tu qui alios damnas.

2 a Scimus verò iudicium Dei esse b secundum
veritatem aduersus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, o homo qui damnas eos
qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugas iudi-
cium Dei?

4 2 An copiam benignitatis eius & toleran-
tiae ac lenitatis contemnīs, ignorans te benignitate
Dei ad resipiscentiam deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde quod resipisce-
re nescit, c || thesaurizas tibi ipsi iram in diem irae,
& patefactionis iusti iudicij Dei:

animaduertunt: vt planè in seiplos sententiam ferant, quum alios dam-
nant. 2 Grauis exclamatio in eos qui sibi placent quod sint alijs
perpiciatores, quum nihilo sint meliores,

4 Nullas adhibet Paulus sententias Scriptura, differit enim aduersus omnes ho-
mines in genere: offert autem prolepses, quas omnium mentibus infusas, Satani ipse
non potuit prorsus euellere. b Ex vera existimatione, non iustem ex specie exte-
rior. c Dum indulges tuis voluptatibus, & sberas te aliquando bonis tuis aduersa-
riis, inuenies Dei indignationem.

1 Conuincit
eos qui ex ca-
terorum nume-
ro videntur ex
imendi, quo-
niam aliorum
vitia redargu-
ant: Istos igit-
ur dicit mini-
mè omnium
esse excusabi-
les, quoniam si
propius & in-
tus confide-
rentur, (quod
omnino facit
Deus) reperi-
tur & ipsi ijs
esse obnoxij,
quæ in reliquis

10 Iniustitiam
hominum pri-
mum ostendit
in eo quod præ-
ter ipsius natu-
ræ leges mu-
tuæ libidinib⁹
sefe contami-
nent, iusto Dei
iudicio.

11 Idem pro-
bat longa mul-
torum scelerū
enumeratione
a quibus, si nō
omnibus, tal-
tem plerisque,
nemo est pro-
sus immunis.

f Non cū co-
culis coluerunt,
qui ipsi aeterna
potentia ac diui-
nitati conuenie-
bat.

g Quasi dicat, a
seipfis fuisse in
eam amentiam
conuersos.

h Vel putarent.
i Pro vero Deo,
aliud sunt am-
plexi.

k Religiosis
contemptus om-
nium scelerum
fons.

l Ut iustus iu-
dex.

m Mercedem,
quæ meritu re-
sponderet.

n Insanam atque peruersam, unde fit ut extincta primam consci-
entia, deinde etiam maxima ex parte sublata sint ceteri, homines tandem in omnia
sceleris genus præcipientes ferantur.

21 Propterea quod quum Deum cognoue-
rint, tamen ¹ vt Deum non glorificauerunt, neque
gratias ei egerunt: sed & vani facti sunt in ratiocina-
tionibus suis, & obtenebratum est desipiens cor e-
orum.

22 Quum se ^h profiterentur esse sapientes, stul-
ti facti sunt.

23 Mutarunt enim gloriam incorruptibilis Dei
in efformatam imaginem mortalis hominis, & vo-
lucrum, & quadrupedum, & reptilium.

24 ¹⁰ Quamobrem etiam ^l tradidit eos Deus
cupiditatibus cordium ipsorum, ad impuritatem, vt
ad quibus, si nō scēdarent corpora sua inter se :

25 Vt qui veritatem Dei mutarint in men-
dacium, & coluerint ac seruierint rebus creatis,
præterito Creatore, qui est benedictus in secula,
Amen.

26 Propterea, inquam, tradidit eos Deus scēdis
affectibus : nam & scēminæ illorum mutarunt nat-
uralem vsum in eum qui est præter naturam :

27 Similiterque etiam masculi, relicto naturali
vfu scēminæ, exarserunt sua libidine alius in alium,
masculi in masculos scēda perpetrantes, & ^m com-
pensationem quam oportuit erroris sui in sese re-
cipientes.

28 ¹¹ Et sicut non visum est eis Deum in noti-
tia retinere : ita tradidit eos Deus in mentem ⁿ o-
mnis iudicij expertem, vt facerent quæ minimē
conueniebat.

29 Oppleti omni iniustitia, scortatione, impro-
bitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, conten-
tione, dolo, malignitate :

30 Susurriones, obtrektatores, Dei osiores, con-

tumeliosi, superbi, gloriosi, inuentores malorum,
parentibus immorigeri,

31 Desipientes, ^{o Tollerum, ac} fœdissimi, charitatis expertes, ^{conuersoriorum}
implacabiles, immisericordes, ^{inimicoriorum.}

32 Qui post Dei ^{p.} iura cognita (nempe eos qui
talia faciunt, dignos esse morte) non solum ea faci-
unt, sed etiam facientibus ^{q.} patrocinantur: ^{p. Per istos Dei}
^{intelligit nos}
^{quod philosophi}
^{istas naturas, iuris}

consulti nos Gentium dixerunt. q. Scij sunt in malefaciendo, & peccantes lan-
dant.

CAP. II.

1 Omnes ad tribunal Dei sistit. 12 Gentibus excusatio-
nem 14 ab ignorantia pyacida. 17 Virges Iudeos a
Lege scripta, 23 in qua gloriabantur: 27 aequatq. eos
inter se.

CAP. II.

Lac. 5. 3.

1 Q Vapropter ^{i.} inexcusabilis es o homo qui-
quis ^{alios} damnas. nam hoc ipso quod
damnas alterum, teipsum condemnas: eadem enim
facis ⁱⁿ qui ^{alios} damnas.

2 ^a Scimus verò iudicium Dei esse ^{b.} secundum
veritatem aduersus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, o homo qui damnas eos
qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugas iudi-
cium Dei?

4 ^a An copiam benignitatis eius & toleran-
tiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate
Dei ad resipiscentiam deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde quod resipisce-
re nescit, || thesaurizas tibi ipsi iram in diem iræ,
& patefactionis iusti iudicij Dei:

1 Conuincit
eos qui ex cæ-
terorum nume-
ro videntur ex-
imendi, quo-
niam aliorum
vitia redarge-
ant: Istos igit-
ur dicit mini-
mè omnium
esse excusabi-
les, quoniam si
propius & in-
tus confide-
rentur, (quod
omnino facit
Deus) repieri-
tur & ipsi ijs
esse obnoxij,
quæ in reliquis

animaduertunt: vt planè in seipsos sententiam ferant, quum alios dam-
nant. 2 Grauis exclamatio in eos qui sibi piacent quò d sunt alijs
perspicaciores, quum nihilo sint meliores.

^a Nulla adhibet Paulus sententias Scriptura, differt enim aduersus omnes ho-
mines in genere: assert autem prolepsis, quas omnium mentibus in suis, Satan ipse
non potuit prorsus euellere. ^b Ex vera estimatione, non autem ex specte exte-
riore. ^c Dum indiges tuis voluptatibus, & speras te aliquà bonâ tui adu-
tam, inuenies Dei indignationem.

onus :

Firmamen-
tum superioris
disputationis,
opus esse om-
nino iustitia,
tum Iudæis
Græcis

7 Ijs quidem qui perstant, ^d boni operis glo-
riam & honorem & immortalitatem, *id est* ijs qui
quærent vitam æternam :

8 Ijs verò qui sunt contentiosi, & qui ^e verita-
ti quidem non obtemperant, sed obtemperant in-
iustitiæ, *reddetur* ^f excandescencia & ira.

Oppressio & angustia aduersus omnem
minam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi
in primis, tum etiam Græci :

10 Gloria verò & honor & pax cuius operan-
ti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

11 ^g Non enim est personarum acceptio apud
Deum.

12 ^h Quicumque enim sine Lege peccauerunt,
sine Lege quoque peribunt : & quicumque in Lege
peccauerunt, per Legem damnabuntur.

13 ⁱ Non enim qui audierunt Legem, iusti sunt
apud Deum, sed qui Legem præstant, ^j iustifica-
buntur :

14 ^k Nam quum Gentes ^l quæ Legem non ha-
bent, ^m natura quæ Legis sunt faciant, isti Legem
non habentes, sibiipsis sunt lex.

6 Occupatio
aduersus Gen-
tes, quæ etiã si

Legem Moſis non habuerint, non habent tamen quid suis sceleribus
prætexant, quum habeant aliquid pro Lege cordibus inscriptum, et
qui quædam ut mala prohibeant & puniant, quædam ut bona præci-
pant & laude prosequantur.

^d Gloriam, quæ bona opera consequitur, quod non ideò proponit, quasi aliquis
se possit qui viribus suis salutem possit consequi : sed ut hac proposita salutis con-
ditione, quam præstare nemo queat, adducat homines ad Christum, qui solus fide lu-
natos iustificat, ut ipse concludit, *Infra 3. 21. 22.* ^e Veritatis nomine naturalem
intellexit notitiam. ^f Ira subito inflammata, Dei nimirum in peccatorem.

^g Homines non metitur Deus ex genere vel ex patria, ut eos amplectatur vel re-
pudiet. ^h Iusti promittuntur apud Dei tribunal, quod scilicet, acciderit
qui essent qui Legem præstarent : At quum non ex Lege, sed ex fide iustificatus sit
Abraham, sequitur neminem ex operibus iustificari ⁱ Non quidem sumptum,
sed cum Iudæis comparata. ^k Honesti iubeant, turpia prohibeant.

15. ¹ Ve qui ostendant opus Legis scriptum in cordibus suis, vñā testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantes, aut etiam excusantibus)

16. ² Iā dic quo iudicabit Dominus de occultis hominum, ³ ex Euangelio meo, per Iesum Christum.

17. ⁸ Ecce, tu cog nominaris Iudæus, & acquiescis in Lege, & gloriaris in Deo,

18. Et nosti eius voluntatem, & exploras quæ discrepant, institutus ex Lege:

19. Confidisq; te ducem esse cæcorum; lucem eorum qui sunt in tenebris,

20. Eruditorem insipientium, magistrum infantium, quod habeas ^o informationem cognitionis ac veritatis ^p in Lege.

21. Qui igitur doces alium, te ipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

22. Qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium admittis?

23. Qui de Lege gloriaris, per Legis transgressionem Deum dedecoras?

24. Nam ^{||} Dei nomen propter vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

25. Nam circumcisio quidem prodest si Legem servaris; quod si transgressor Legis fueris, circumcisio tua facta est præputium.

legali cultu sanctimoniam constituebant. Docet igitur, circumcisionem eternam, si ab interiore separatur, non modò non iustificare, sed etiam damnare circumcisos, à quibus nimirum flagitet, quod ipsa significat, cordis videlicet, ac totius vitæ puritatem ex Legis præscripto: adeò quidem ut si quis corpore incircūcisus detur, qui corde sit circūcisus; longe sit quibusvis solo corpore circūcisus Iudæis antepositus.

Hæc cognitio naturalis est nostris. ^m Sicut testatur doctrinæ hæc, cuius ego sum præco constitutus. ⁿ Possis discernere quæ à Dei voluntate discrepant. ^p Quasi ditionem instituendi ac formandi alios in cognitione veritatis. ^p Quasi ditionem æterni cultus prætextu. Iudæos sibi solis divina vindicasse, quum venera videretur quàm Legem præstaret.

7 Deus iudicia multa differt, quæ tamē suo tempore exequetur per Iesum Christum, severissimo cū examine nō tantum dictorum, & factorū, sed etiā cogitationum maximè arcanarum.

8 Probatio Davidis, & aliorum Prophetarum testimonio; Iudæos summis quidem beneficijs à Deo fuisse affectos tradita eis lege, sed esse omnium hominum maximè ingratos.

Esai. 52. 5.
Ezech. 36. 20.

9 Occupatio peculiaris adversus eos qui in circumcissione & externo

q Metonymia,
præputiatus.

r Præputiati sta-
tus ac conditio.

s Qui est natura
& genere incir-
cuncisus.

t Litera famili-
ari Paulo phrasi
spiritui opponi-
tur: porro hoc
loco literalis cir-
cuncisio est pelli-
cis abscisio,
spiritus autem
circuncisio, est

cordis, id est, spiritualis finis caremonia, vera pietas, iustitia, quibus a prophanis
tibus populus Dei secernitur. u Qui foris, id est, externa caremonia. x
ius vn est interior & in animo.

26 Itaque si q præputium iura Legis seruaueris,
nonne r præputium illius pro circuncisione repo-
nabitur?

27 Et quod est^t ex natura præputium, si Legem
seruet, dampnabit te qui per^r literam & circuncin-
sionem transgressor es Legis?

28 Non enim qui est^u in propatulo Iudæus, Iu-
dæus est: nec ea quæ est in propatulo circuncisio,
est, in carne, circuncisio est:

29 Sed qui in occulto Iudæus est, & circuncisio
cordis, id est^x in spiritu, non litera: cuius Iudæi lau-
non est ex hominibus, sed ex Deo.

CAP. III.

1 Concedit Iudæi aliquam^a ex fœdere prærogatiua
4 sed qua penitus in Dei misericordia sita sit. 9 Iudæi
ac Gentes aequè esse peccatores, 11 autoritate Scripturæ
confirmat: 19 vsumq; Legum monstrans, 28 Fidem
iustificari colligit.

CAP. III.

1 Occupatio
prima aduer-
sus Iudæorum
obedientiam,
An igitur Iu-
dæi nihil ha-
bent amplius
quàm Gentes?
Habent, inquit
Apostolus,
Dei respectu,
qui sui fœderis

1 QVæ^r est igitur præstantia Iudæi? aut quæ
utilitas circuncisionis?

2 Multa per omnem modum. a Primaria
enim illud est quod eis credita sunt^b eloquia Dei.

3 Quid tum enim si quidam^c fuerunt intro-
duli? Tum incredulitas eorum, d fidem Dei
nem reddet?

4 Absit: imò esto Deus verax, omnis autem
homo mendax: sicut scriptum est, e Vt iustificemur

in sermonibus tuis, & vincas^f quando tu iudica-

a Primaria fuit Iudæorum fœderis atq; conditio. b Oracula. c Fuerunt fœderis
fragi. d Fidē à Deo datā. e Vt de iustitia tua cōstet. f Quando edidisti
aberrimū tua iustitia, cōstantia & fidei specimē, seruato eo qui fuerat fœderis

AD ROMANOS.

5 ² Quod si ² iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? num iniustus Deus, qui inferat ^h poenam? (i humano more loquor,)

6 Absit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

7 ³ Etenim si ^k veritas Dei per ^m mendacium redundavit in gloriam ipsius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

8 Ac non potius dicitur (sicut de nobis male loquuntur, & sicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

9 ⁴ Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam ^l antè criminati sumus Iudæos & Græcos omnes esse ^m sub peccato.

10 Sicut scriptum est, || Non est iustus, ne vnus quidem.

11 Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.

12 Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat quod bonum est, non est vsque ad vnum.

13 || Sepulchrum apertum, guttur eorum: lingua suis ad dolum vsi sunt: || venenum aspidum labiis eorum.

14 || Quia os eorum & concupiscentia plena est:

15 || Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorum.

4 Altera ad primam illam obiectionem responsio, Iudæos, si in sese considerentur, iam pridem pronuntiatum esse ore Prophetarum, nihilo esse alijs meliores.

Perfida cum suis fructibus. h Ad verb. iram, metonymicè pro effectu ira. Nec ergo non in mea persona loquor, quasi ita sentiam, sed huc sermonem humani sapientia tribuo, qua Dei voluntati non subijctur. k Fides ac constantia. Arguimus, peractam enim accusationem declarat. m Reus peccati.

5 Altera occupatio ex priore responso præmanans, sic commendari Dei iustitiam nostra iniustitia, vt propterea Deus non obliuiscatur se esse mundi iudicem, ac proinde severum iniustitiæ ultorem.

3 Tercia obiectione, vt quod antè criminati sumus, si peccata cedant in Dei gloriam, non modò non esse puniendam, sed etiam ipsi esse inculpabiles: quam blasphemiam paulus contentus exorari, iustam poenâ blasphemis denuntiavit.

1. Cor. 14. 3, 6

53. 3.

Psal. 5. 10.

Psal. 140. 3.

Psal. 107.

Esai. 59. 7.

Psal. 36. 2.

5 Probat, il-
lam Davidis &
Esaie grauiissi-
mā accusatio-
nem, Iudæos
propriè respi-
cere.

6 Conclusio
totius superio-
ris disputatio-
nis, & vers. 18.
primi capitis.

7 Inquit
Apostolus, non
est quædam
quæ ex illa Le-
ge seu iura vni-
uersali, seu Mo-
sis particulari,
speret se iusti-
ficandam, ac
promittit iustifi-

candam, quā-
m sicut probauimus, ex Legis & vitæ collatione probetur,
omnes peccatores, ac proinde condemnatione dignos in Dei co-
spectu. 7 Itaque, inquit apostolus, ne perirent homines, Dei
quod olim promissit, nunc exhibet, rationem videlicet qua coram ipso
absque Lege iustificati seruemur. 8 Huius iustitiæ veluti mercedem
est Iesus Christus, fide apprehensus, & in hunc finem, ut per
ipsum obtemperemus, cum omni populo, a quo Deus iustitiam
9 Hæc igitur iustitia, quod ad nos attinet, prius est gratuita, ut
quæ nitatur ijs quæ non ipsi fecimus, sed Christus nostri à peccatis re-
dimendi causa pertulit.

n Vita innocens & pacifica. o Mosi p Reus esse comperiat. q Et
eo quod præstetur Lex x Caro ut aliàs sape pro integro homine metonymice
est tamen hoc loco emphasis, Sic enim explicatur antithesis hominū (qui nihil est ali-
ud quā caro per peccatum inquinata) & Dei illius in sese purissimi & perfectissi-
mi. s Absolvitur coram tribunali Dei. t Tacita antithesis iustitiæ coram
hominibus, quantumvis iustis, & iustitiæ quæ coram Deo possit subsistere, porro sua
est Christi iustitia, quæ verè coram Deo possit consistere. u Quæ habetur Christo,
vel nititur Christo. x Gloria Dei nomine intelligitur meta illa ad quam
contendimus, id est vitam æternam, quæ in gloria Dei participatione consistit.

y Ex gratuito dono ac mera liberalitate.

17 Et viam pacis non cognouerunt.

18 ¶ Non est timor Dei coram oculis eorum.

19 Scimus autem, quæcunque Lex dicit,
ijs qui in Lege sunt dicere: 6 ut omne os obture-
tur, & per os eius fiat totus mundus condemna-
tioni Dei.

20 Propterea ex operibus Legis nulla caro
iustificabitur in conspectu eius. per Legem enim
agnitio peccati.

21 Nunc vero absque Lege iustitia Dei pa-
refacta est, comprobata testimonio Legis ac Pro-
phetarum.

22 Iustitia, inquam, Dei per fidem in Iesu
Christi in omnes & super omnes qui credunt: non
enim est distinctio.

23 Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur
gloria Dei.

24 Iustificantur autem gratis, id est eius gra-
tia, per redemptionem factam in Iesu Christo.

AD ROMANOS

25 ¹⁰ Quem proposuit Deus *ut esset* placamen-
tum per fidem, in ² sanguine ipsius, ad declaran-
dam iustitiam suam, per remissionem ³ præceden-
tium peccatorum,

26 ^b Ex Dei tolerantia, ad declarandam iustitiā
suam ^c præsentī tēpore : ^d ut sit ipse iustus, & ^e ius-
tificans eum ^f qui est ex fide Iesu.

27 ¹¹ Vbi igitur gloriatio ? exclusa est. & Per quā
legem ? operum ? non : imò per legem fidei.

28 Colligimus igitur, fide iustificari hominem
absque operibus Legis.

29 ¹² An ^h Iudæorum Deus solū ? annon &
Gentium ? certē & Gentium.

30 Siquidem vnus Deus est qui iustificabit ⁱ cir-
cūcisionem ex fide, & præputium per fidem.

31 ¹³ Legem igitur ^k inanē reddimus per fidem ?
Absit : imo legem ^l stabilimus.

¹⁴ *et in suis promissis constantem, ut qui credentes gratis*

¹⁵ *utliueet.* ¹⁶ Argumentum probandæ conclusioni, Nos fide abs-
que operibus iustificari, à sine sumptum. Finis iustificationis est vnus
Deus. Iustificamur ergo fide absque operibus, quoniam huc per
nostra opera, siue partim fide, partim operibus iustificaremur, glo-
ria huius iustitiæ non tribueretur Deo in solidum.

¹⁷ Aliud argu-
mentum ab absurdo : Si à Lege Moſis penderet iustificatio, Deus solis
Iudæis esset seruator. Item, si alia ratione Iudæos, alia Gentes seruaret,
non esset vnus & sui similis. Vtrosque igitur vna & eadem ratione iu-
stificabit, nempe fide. Est autem coniungendum hoc argumentum cum
proximè consequenti, ut planè sit firma eius conclusio. ¹⁸ Occu-
pato : Non tamen propterea tollitur Lex, sed potius stabilitur, sicut
suo loco declarabitur.

¹⁹ Sanguinis nomen ad veterum sacrificiorum figuram nos reuocat, quorum ve-
ritas est in Christo. ^a Eorum peccatorum quæ, dum inimici eramus, admisi-
mus. ^b Pro sua patientia, ac facilitate. ^c Hoc tempore, nimirum quo scri-
psit Paulus. ^d Ut summè verax ac fidelis cōperiat. ^e Christi impasta-
ta iustitia iustum ac irreprehensibilem constituens. ^f Ex eorum numero qui
Christū fide sunt amplexi, quibus opponitur qui ex circūcisione, id est, ex Lege sa-
tis expectant. ^g Per quam doctrinam ? porro doctrina operū conditionem ha-
bentem si fueris, doctrina verò fidei, si credideris. ^h Deus eorū, Deus esse
eorū scriptura mare, quos beneuolentia sua cōplectitur. ⁱ Circūcisus. ^k Ocio-
sa, vacua, & omnibus viribus destituta. ^l Firmam & efficacē reddimus.

1 Quod antè dixit de fide, exemplo Abraham, 3 6 ac Scriptura testimonio probat : & decies imputationis vocem innuat hoc capite.

Quid igitur dicemus Abraham patrem nostrum adeptum esse ^a secundum carnem ?

2 ^a Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod gloriatur, at non apud Deum.

3 ³ Quid enim Scriptura dicit ? Credidit autem Abraham Deo, & ^b imputatum est ei pro iustitia.

4 ⁴ Atqui ^c ei qui operatur, merces ^d non imputatur ex gratia, sed ex debito :

5 Ei verò qui non operatur, sed credit in eum ^e qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.

6 ⁵ Sicut etiam David pronuntiat beatum ei hominem, cui Deus imputat iustitiam absque operibus, *dicens,*

7 Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obiecta sunt peccata.

8 Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum.

9 ⁶ Ista igitur ^f beatitudinis prædicatio, in circuncisionem *solum* an & in præputium *cadit* ? Dici-

tus est Abrahamus : ergo gratis sine ullo operum ipsius respectu.

4 Probatio prima confirmationis, à contrarijs sumpta : Ei qui suolabore quippiam promeritus est, persolvitur quod debetur : ei verò qui nihil egit, sed gratis promittenti credit, fides imputatur. 5 Altera eiusdem confirmationis probatio, David collocat beatitatem in gratuita condonatione peccatorum : ergo & iustificationem. 6 Non

propositio, istam iustificationis viam tum ad incircuncisos, tum ad circuncisos credentes spectare sicut in Abrahami persona demonstratur.

^a Ex operibus, ut ipse vers. sequenti explicat. ^b Imputare hoc loco & significat acceptum ferre. ^c Ei qui ex opere sit aliquid promeritus.

^d Non numeratur neque tribuitur. ^e Qui cum qui in sese est impius, facit in Christo. ^f Illud igitur Davidi dictum quo beatos illos esse pronuntiat.

mus enim imputatam fuisse Abrahamæ fidem pro iustitia.

10 ⁷ Quomodo ergo imputata est? quum esset in circumcissione, an *quum esset* in præputio? non in circumcissione, sed in præputio.

11 ⁸ Et ⁸ signum accepit circumcissionis, quod obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio, ut esset pater omnium credentium in præputio, ut imputetur etiam ipsis iustitia:

12 ¹⁰ Et pater circumcissionis, ijs *videlicet* non solum sunt ex circumcissione, sed qui etiam incedunt vestigijs fidei patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio.

13 ¹¹ Non enim ¹ per Legem promissio *cessit* Abrahamæ, aut semini eius, ^k ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.

14 ¹² Etenim si ij qui ¹ ex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio.

Cur igitur Abraham fuit circumcissus, si iam erat iustificatus? Ut (inquit) confirmaretur in eo donum iustitiæ. 9 Applicatio exempli Abrahamæ ad incircumcisos credentes, quorum etiam Patrem constituit Abrahamum. 10 Applicatio eiusdem exempli ad circumcisos credentes, quorum sit quidem pater Abraham, sed ex fide. 11 Ratio cur æstimandum sit Abrahamæ semen ex fide, quia videlicet Abraham ipse credendo sit factus eius promissionis particeps, qua factus est omnium gentium pater. 12 Duplex confirmatio illius rationis: una, quod promissio non possit apprehendi ex Lege, ac proinde esset irrita: altera, quod conditio fidei frustra adiungeretur promissioni ex operibus apprehendendæ.

Circumcisionem, qua signum est, ut sacramentum Baptismi dicimus pro Baptismo qui est sacramentum. h Circuncisio dicta fuit prius signum, quod ad internam ceremoniam pertinet, nunc vi & substantia illius signi explicatur, id est, quæsum adhabetur, nempe iustitia fidei, qua in ipsius Christi possessionem mittimur, non simpliciter significanda, sed etiam obsignanda: *Sacramenta Verbo coniuncta*.

per prædicta opera, aut addita implenda Legi conueniunt. *Et per pro signi* met omnes nationes orbis, vel per mundum intelligi potest regio Canaan.

Siq demum sunt hæredes qui Legem impleverunt.

7 Ad incircumcisos id spectare (nam de circumcisis non dubitabatur) sic colligit, Abrahamæ in præputio iustificatus est, ergo in præputio etiam spectatur hæc iustificatio. Imò ne ad circumcisos quidem pertinet ratio circumcissionis, tantum abest ut propter præputium excludantur incircumcisi.

8 Occupatio:

13 Ratio prioris confirmationis, cur promissio non possit ex Lege apprehendi: quia videlicet Lex, quum à nullo obseruetur, non conciliat nobis Deum, sed iram eius denuntiat.

14 Conclusio huius argumenti: Ex fide apprehendente promissionem Abrahamo factam, & quam primus ipse Abraham fide apprehendit, totius posteritatis Abrahami (id est Ecclesie ex omnibus populis collectæ) iustificationem ac salutem proficiisci.

15 Id est, non tantum eorum qui credunt & simul ex Lege circumcisi sunt, sed etiam eorum qui absque circumcisione, & solius fidei respectu, censentur in Abrahami filijs. 16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendens. 17 Descriptio veræ fidei in Dei potentia simul ac beneuolentia penitus acquiescentis, proposito Abrahami exemplo.

18 Annis credentibus. n Coram eo (videlicet) Deo, id est, cognitione spirituali, qua coram Deo locum habet, & Deo nos gratos reddit. o Eo, qui vita æternam donat, quod quem iam sint, qua alioqui re ipsa non sunt, ut qui vel uno verbo quicquam possit ex nihilo efficere. q Fortissimum, ac constantissimum, enim contrarium eius quod negant, fortissimè asseuerant. r Iam essetiam bonus, & ad gignendum sobolem ineptum. s Deo agnito & laudato, ut qui summi boni ac verax esset. t Vera fidei descriptio.

15 13 Nam Lex iram efficit: siquidem ubi non est lex, ibi nec transgressio est.

16 14 Propterea ex fide est hereditas, ut super gratiam, ut firma sit promissio toti semini: 15 Id est non solum ei quod est ex Lege, verum etiam ei quod est ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrum,

17 (Sicut scriptum est, 16 Patrem multarum gentium constitui te) n coram eo cui credidit, Deo videlicet, o viuificante mortuos, & p vocante quæ non sunt, tanquam sint.

18 17 Qui Abraham contra spem sub spe credit, ut fieret pater multarum gentium: secundum id quod ei dictum fuerat, Ita erit semen tuum.

19 Ac minimè imbecillis fide, non considerauit suum ipsius corpus iam emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.

20 Aduersus promissionem autem Dei non disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, tributa gloria Deo:

21 Ac plenè persuasum habens, eum quod promiserat, posse etiam facere.

22 Quapropter etiam hoc imputatum est ei pro iustitia.

23 ¹⁸ Non scriptum est autem propter eum so-
lum, quòd hoc imputatum fuerit ei:

24 Sed etiam propter nos, quibus futurum est
ut imputetur, ijs *nimirum* qui credunt in eum qui

25 Traditum in mortem ^a propter offensas no-
stras, & excitatum propter iustificationem nostri.

26 Ut ex patris nostris peccatis, eundem à mortuis excitauit, ut & nos iu-
stificati in eo seruemur.

^a *Ut offensas nostras lueret.*

18 Vna est per-
petua tū in Ab-
rahamo tum
in omnibus sin-
delibus, iusti-
ficationis re-
gula, fides vi-
delicet in Deū,
qui in Christo
mediatore no-

CAP. V.

1 Amplificationibus illustrat 2 Iustitiam Christi, quæ fi-
de apprehenditur, 5 quia datus est pro infirmis, 8 &
peccatoribus. 14 Inde comparationem facit Christi cum
Adam, 17 Mortui cum Vita, 20 Legi cum gratia.

1 Iustificati ¹ igitur ex fide, pacem habemus
Ierga Deum per Dominum nostrum Iesum
Christum.

2 ¹¹ Per quem etiam fide ^a habuimus hunc
aditum in gratiam hanc per ^b quam ^c stamus, 3 &
gloriamur sub spe gloriæ Dei.

autem conscientiam non Lex, sed fides per Christum, ut antea proba-
uit. Fide ergo, non Lege iustificamur. 2 Quòd fidei tribuitur con-
scientiæ tranquillitas, ad Christum referendum est, ipsius fidei dato-
rem, & in quo ipsa fides est efficax. 3 Occupatio aduersus eos qui
miserias & calamitates Ecclesiæ penè assiduas conspicientes, putant
Christianos somnare, quum suam felicitatem iactant: quibus respon-
det Apostolus, eorum felicitatem alibi esse sub spe repositam, quæ qui-
dem spes adeò sit certa, ut de felicitate illa non minus exultent, quàm
sua fruerentur.

^a Sciamus tamen hoc fidei effectum adhuc vigere. ^b Gratiam, id est, gra-
tiam benevolentiam, vel eam conditionem in quam gratuito sumus adsciti,
Eum permanemus. ^d Non modò aquo animo & moderato su-
mus, sed etiam magna letitia perfusi, nobis placemus de hereditate celesti, qua nos
met.

CAP. V.
Ephes. 2. 13.
1 Aliud argu-
mentum ab ef-
fectis: Eo iusti-
ficamur quòd
conscientiam
verè corā Deo
pacat. Pacat

Iac. 1. 2.

4 Ipse oppressiones multis modis suppeditant exultationis materiam, nedum ut nos reddat miseros.

5 Quia afflictiones patientiae nos assuefaciunt, patientia verò bonitatem Dei nobis reddit exploratam: ista denique experientia spem nostram alit, quae quidem nonquam nos frustratur.

Hebr. 9. 15,
1. pet. 3. 12.

6 Fulcrum spei est certum

conscientiae testimoniū, ex Spiritus sancti dono, nos à Deo diligī: hoc autem nihil aliud est quàm quod fidē vocamus: unde sequitur, fide pacari conscientias.

7 Certa in aduersis consolatio, ne pacem nostram inturbent: quia qui prorsus infirmos atque adeò impios adeò dilexit, ut pro eis etiam mortem subiret, qui posset iam in ipso viuētes & sanctificatos negligere? 8 Amplificatio charitatis Dei erga nos, ut de ea non possumus ambigere, qui pro iniustis, & à quibus nihil boni possit captare, atque adeò pro suis hostibus Christum dedit in mortem. Quomodo igitur quos Christus moriens iustificat, & reconciliat, non seruet ab exitio, iam viuus? 9 Transitio ad alterum caput iustificationis, quod positum est in gratuita obedientiae Christi imputatione: ut ad remissionem peccatorum accedat etiam donum iustitiae Christi per fidem imputatae, quae iniustitiam ab Adamo in nos propagatam, omnesque eius fructus absorbeat: ut in Christo non modò desinamus esse iniusti, sed etiam iusti esse incipiamus.

e Qua nos Deus prosequitur. f Tempore opportuno & idoneo, quod Paulus praescripserat. g Iusti alicuius hominis vice. h Confirmat, in nobis videlicet, ut in medijs afflictionibus sciamus eum nobis adfuturum. i Quum in nobis regnaret peccatum. k Afflictionibus & exitio.

3 Neque id solum, sed etiā gloriamur in oppressionibus, sciētes quòd oppressio patientiā efficiat

4 Patientia verò experientiam, experientia autem spem:

5 Porro spes non pudefacit, quod charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, suo tempore pro impijs mortuus est.

7 Enimverò vix pro iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit ipsi utilis, forsitan aliquis etiam mori sustineat.

8 Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.

9 Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multò magis per eum ab ira.

10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multò magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.

11 Neque id solum, verumetiam gloriamur

in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

12 ¹⁰ Propterea sicut per ¹ unum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transijt, in quo omnes peccarunt.

13 ¹¹ Nam ^o vsque ad Legem peccatum erat in mundo: peccatum verò non ^p imputatur quum nulla est lex.

14 ¹² Regnavit autem mors ab Adam vsque ad Moysen, ^q in eos quoque qui non peccauerant ad ^e similitudinem transgressionis Adam, ¹³ qui est typus illius qui erat futurus.

15 ¹⁴ At non vt offensa, ita etiam est quod Deus gratificatur: nam si ⁱ illius vnus offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quæ est vnus hominis Iesu Christi, in multos redundauit.

iam tum extabat: & ita quidem vt imputaretur: vnde etiam efficitur aliquam iam cum fuisse Legem, cuius transgressio esset mortis causa.

12 Istam autem Legem, non esse illam vniuersalem, nec ab æquali æquo singulorum peccato mortem illam fuisse profectam, illud declarat, quod ipsi infantes qui legem illam naturalem neq; cognoscere viderunt potuerunt nec transgredi, instar Adami tamen mortui sunt.

13 Respondet autem Adamus ille prior alteri posteriori, nempe Christo, sicut mox explicatur. 14 In eo quidem Adam & Christus inter se comparantur, quod vterque quod suum est in suos propaget: in eo verò primum differunt, quod ille quidem naturam suam offensam in multorum exitium propagarit, istius verò obedientia in multos ex gratia redundarit.

1 Adamum, qui Christo confertur, illi similis quod vterque quod suum est suis communicat: dissimiles autem sunt, quod ille peccatum in suos natura deriuat in mortem, Christus suam iustitiam suis per gratiam communicat in vitam. ^m Peccati nomine, verbum illud intelligit hereditarium, quem originalem vulgo vocant: sic enim in numero singulari vocare solet illud peccatum, quam fratri in numero multitudinis soleat vocare, peccata. ⁿ Adamo, ^o Tempore quod ab Adamo ad Moysen intercessit. ^p Vbi lex nulla est posita, nemo vt reus accensitur. ^q Infantes. ^r Secundum eam formam qua peccant adulti, dum cupiditatibus obsequuntur, aliqui tota posteritas quum in Adamo, infestans ac prudens peccaret corrupta fuit. ^s Adam.

10 Ab Adamo, in quo omnes peccarunt, reatus & mors (quæ est reorum pœna) in omnes peruasit.

11 Hoc ita esse, & reatum ac mortem non excepisse post Legem Moysi datam, & vniuersaliter illud manifestè docet, quod mortui sunt homines ante Legem iam positam. Nam quum mortui sint, peccati quod est mortis causa.

15 Altera dis-
paritas in eo
posita est, quod
illius quidem
vna offensio ho-
mines reos ef-
fecit: Christi
autem iustitia
gratis impu-
tata, non ab il-
lo tantum reat-
tu, sed etiā ab
alijs omnibus
soluat.

Tertium
discrimen est,
quod potens
bonitatem sicut
iustitia Christi
gratis imputat
ad vitam af-
ferendā, quam
Adami offen-
sa ad suos po-
steros in morte
adducendos.

17 Itaq; in sum-
ma, sicut ex
Adami offensa
contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduerso iustitia Christi
quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus eos iustificat, ut vi-
tæ æternæ fiant participes. 18 Totius istius comparationis, hoc est
fundamentum, quod duo isti homines sint constituti veluti duo stipites,
ex illo quidem peccatu per naturam, ex isto autem iustitia per gratiam;
in alios proliant. 19 Occupatio: Cur igitur Lex Moïsi superuenit?
Ve tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius effet
Dei beneficium in Christo Iesu. Ad sententiam absolutiorem
1. Vera & perennis vita participes facti. 2. Non tantum quia remissa sunt pec-
cata, sed etiam quia iustitia Christi nobis imputatur. 3. Non igitur solum ad
nos imitatione transijt peccatu, sed etiam hereditaria fuit corruptio. 4. Multis
opponit paucis. a. Accessit ad mortuum illum, quo laborabant omnes homines
vnius peccato contaminati. b. Gratiæ è celo tanta copia fuit effusa, ut peccatorum
non aquaret modò, sed etiam infinitis partibus superaret.

16 Neque ut illud quod introijt per vnum qui
peccauit, ita est beneficium: nam reatus quidem ex
vna offensa introijt ad condemnationem: quod autem
tem gratificatur Deus, datu ex multis offensis ad
iustificationem.

17 Etenim si per vnā offensam mors re-
gnauit per vnum, multò magis qui redundantem
illam gratiam & donum iustitiæ accipiunt, in vi-
ta regnabunt per vnum Iesum Christum.

18 Nempè igitur sicut per vnā offensam
reatus venit in omnes homines ad condemnatio-
nē, ita per vnā iustificationē beneficium redunda-
uit in omnes homines ad iustificationem vitæ.

19 Sicut enim per 7 inobediētiā vnius ho-
minis, peccatores constituti sunt & multi, ita per v-
nius obediētiā, iusti constituentur multi.

20 Lex verò præterea introijt ut augeretur
offensa, sed ubi ductum est peccatum, ibi superabundauit gratia:

21 Ut quemadmodum regnauerat peccatum
in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam
in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum
nostrum.

22 Ut quemadmodum per vnā inobediētiā
contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduerso iustitia Christi
quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus eos iustificat, ut vi-
tæ æternæ fiant participes. 23 Totius istius comparationis, hoc est
fundamentum, quod duo isti homines sint constituti veluti duo stipites,
ex illo quidem peccatu per naturam, ex isto autem iustitia per gratiam;
in alios proliant. 24 Occupatio: Cur igitur Lex Moïsi superuenit?
Ve tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius effet
Dei beneficium in Christo Iesu.

Ad sententiam absolutiorem
1. Vera & perennis vita participes facti. 2. Non tantum quia remissa sunt pec-
cata, sed etiam quia iustitia Christi nobis imputatur. 3. Non igitur solum ad
nos imitatione transijt peccatu, sed etiam hereditaria fuit corruptio. 4. Multis
opponit paucis. a. Accessit ad mortuum illum, quo laborabant omnes homines
vnius peccato contaminati. b. Gratiæ è celo tanta copia fuit effusa, ut peccatorum
non aquaret modò, sed etiam infinitis partibus superaret.

CAP. VI

1 Descendit ad sanctificationem, sine qua neminem inueni
Christi

Christi iustitiam docet, & argumento à baptismo sumpto, inde exhortationes ad vitam puritatem deducit: 16 brevemque mentionem interfert Legis abrogata.

Q Vid igitur dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia auctior fiat?

2 Absit: qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in eo?

3 An ignoratis, || nos quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

4 || Sepulti igitur sumus una cum eo per Baptismum in mortem: ut sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos nova vita ambulemus.

5 Nā si cum eo plantati coaluimus conforma-

iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohererent, & verumque manat à Christo ex Dei gratia. Est autem sanctificatio, abolitio peccati, id est, corruptionis nostrae naturae, in cuius locum succedat natura instauratae puritas. **3** Huius sanctificationis tres sunt partes, nempe veteris hominis siue peccati mors, & sepultura, & novi hominis resurrectio, à Christi mortis, sepulturae, & resurrectionis virtute in nos promanans, cuius beneficii pignus & sigillum est Baptismus noster.

4 Mors peccati, & vitae iustitiae, siue coalitio cum Christo, & in morte, & in vita, nunquam possunt diuelli: ex quo consequitur, neminem esse sanctificatum qui adhuc vivat peccato, ac proinde neminem qui non resipuerit, factum esse per fidem, Christi participem: & quod ante dixerat, Legem non euerti, sed stabiliri per fidem.

a In illa corruptione, etiamsi enim non imputatur nobis reatus peccati, manet tamen in nobis corruptio, quam sanctificatio iustificationem subsequens, paulatim interimit.

b Mortui peccato Paulo dicuntur, qui virtutis Christi participes, ita sunt facti, ut nativa illa corruptio sit in eis emortua, id est, vigore suo exstincto, fructus amarissimos non edat. Contra vero, vivere dicuntur peccato, qui sunt in carne, i. quos Spiritus Dei, à natura corruptionis servitute non afferuit. Peccato autem tertio casu hoc loco construitur: aliqui mori peccato, sexto casu dicitur, in qui peccati quasi immortalis tenetur, qui & mortuus absolute dicitur, infra vers 13.

c Ut cum Christo coalescentes, vim ipsius perciperemus extinguendo peccato, & creando novo homini. **d** Ut ipse Christus, deposita infirmitate, gloriosus cum Deo viveret in aeternum.

e Nos autem qui illius membra sumus, ideo resurreximus, ut & ipsi participes illius virtutis facti, incipiamus vivere vitam novam, quasi nimirum iam in caeli versemur. **f** Quatenus virtute ab ipso in nos derivata, perinde morimur peccato, ut ipse mortuus est.

CAP. VI.

1 Transiit ad aliud Christi beneficium, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio.

Gal. 3. 27.

Col. 2. 12.

1. Cor. 6. 14.

ephes. 4. 33. col.

2. 2. tim. 2. 13.

heb. 12. 1.

1. pet. 2. 2.

2 Beneficium

5 Idem probat a mortis effectis, adhibita Christi capitis cum suis membris collatione.

6 Adhorratio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

7 Patet sic adhuc non esse mortuum in nobis peccatum, ut penitus sit extinctum: sed victoriam fortiter certantibus promittit, quia gratia Dei donati sumus, quæ efficit, ut Lex iam non fiat peccati virtus, & instrumentum in nobis.

8 Perficitur enim indies, imò nunquam quandiu vivemus erit omnino perfecta sanctificatio. h Vniuersam nostram naturam, sicut cum iniquitate concepti sumus & in lucem editi, vetus autem dicitur partim collatione veteris illius Adami cum Christo, partim etiam natura nostra deformationis respectu, quam altera recentiore permiscuimus. i Naturæ nostræ corruptæ Christo tribuitur, non reipsa, sed per imputationem. k Vniuersitas quæ nobis inhaeret. l Finitis sanctificationis, ad quem contendimus, ac tandem perueniemus, nempe quando Deus erit omnia in omnibus. m Una vice pro omnibus. n Apud Deum. o Regnare apud Paulum significat summum imperium obtinere, cui nemo sese opponat, vel si quis hoc faciat, frustra illud faciat. p Peccato tanquam domino alicui, vel tyranno. q Mentem atque illius facultates omnes. r Pro instrumentis quibus ad patranda scelera utimur.

tionem mortis eius, nimirum etiam resurrectionis confirmatione & coalescimus:

6 Illud scientes h veterem illum nostrum hominem cum i eo crucifixum esse, ut eneruetur k corpus peccati, l ne posthac nos seruiamus peccato.

7 Etenim qui mortuus est, liber est a peccato.

8 Quod si mortui sumus cum Christo, credimus fore ut etiam vivamus cum eo.

9 Ut qui sciamus Christum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem inquam ei non amplius dominari.

10 Nam quod mortuus est peccato, mortuus est n semel: quod autem vivit, vivit a Deo.

11 Ita etiam vos colligite, vosipsos tum mortuos esse peccato, tum verò vivere Deo, per Christum Iesum Dominum nostrum,

12 Ne o regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, ut obediat peccato in cupiditatibus corporis,

13 Neque p sistite q membra vestra r arma iniustitiæ peccato: sed sistite vos Deo, ut ex mortuis vivos, & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

14 Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim estis sub Lege, sed sub gratia.

15 ⁸ Quid igitur? peccabimus, quòd non sumus sub Lege, sed sub gratia? absit.

16 || An nescitis quod cui sistitis vosipfos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis: vel peccati ad mortem, vel obedientiæ ad iustitiam?

17 ⁹ Gratia autem sit Deo quòd fuistis quidem serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ in quam estis traditi:

18 Et liberati à peccato, micipati estis iustitiæ.

19 ¹⁰ Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaque sicut sististis membra vestra serua impuritatis & iniquitati, ad *parandam* iniquitatem: ita nunc sistite membra vestra serua iustitiæ ad sanctimoniam.

20 Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.

21 ¹⁰ Quem igitur fructum habebatis tunc ex quibus de quibus nunc erubescitis? nam ^x finis illorum mors est.

22 Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam.

23 ¹¹ Nam stipendia peccati, mors: donum autem Dei est vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

24 odium, proposito vtriusque contrario exitu. 11 Mors est pena peccato debita: sanctificamur autem gratis ad vitam æternam.

^f Hoc dicendi genus emphasin habet, significat enim Evangelicam doctrinam, quasi instar typi cuiusdam esse, cui veluti immittamur, ut eius figura conformemur. ¹ Cum de rebus cœlestibus loquar, libenter tamen me captui eorum ad qui scribo accommodo: ideo similitudines istas seruitutis & libertatis ex hominum commercio sumo. ^v Nullum erat iustitia in vos imperium, ^x Vel tunc aut vestigal.

CAP. VII.

1 Explicat quid sit non esse amplius sub Lege, ² sumpto in coniugij Lege exemplo: 7 ¹² Idem in Legi contumeliam ne urgeat, 14 nostra culpa factum esse docet,

13 Ut in mortu materiam cederet, 17. quo ad vitam
ta erat. 21 Exin transit ad describendam spiritus & car
nis iustitiam.

CAP. VII.

1. Cor. 7. 33.

1 Proposita
coniugij simi
litudine, statu
hominis ante
& post regene
ratione inter
se comparat.
Lex (inquit)
matrimonij
hæc est, ut su
perstite mari
to constet ma
trimonium, &
illo mortuo li
ceat mulieri
alteras nu
ptias contra
here.

2 Accommo
datio similitu
dinis: Ita, in
quit nobis cõ
tigit: Nunc enim sumus Spiritui, quasi secundo marito copulati, ex quo
nouam sobolem procreemus: mortui quidem respectu prioris mariti,
posterioris autem respectu, veluti à mortuis excitati. 3 Explicatio
prioris dicti. Nam, inquit, concupiscentiæ quas in nobis Lex ciebat,
erant in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortui
ram sobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vilo
gis occidentis soluti, transiuimus sub Spiritus imperium, ut iam non
los putres & mortuos, sed vitales fetus edamus.

3 Accommo
datio similitu
dinis: Ita, in
quit nobis cõ
tigit: Nunc enim sumus Spiritui, quasi secundo marito copulati, ex quo
nouam sobolem procreemus: mortui quidem respectu prioris mariti,
posterioris autem respectu, veluti à mortuis excitati. 3 Explicatio
prioris dicti. Nam, inquit, concupiscentiæ quas in nobis Lex ciebat,
erant in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortui
ram sobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vilo
gis occidentis soluti, transiuimus sub Spiritus imperium, ut iam non
los putres & mortuos, sed vitales fetus edamus.

a Erit omnium voce & consensu. b Ad verb. per corpus id est, in corpore
ut intelligatur arctissima illa Christi cum membris communicatio. c Fructus
vocat liberos, quos uxor tollit ex marito. d Qui sint Deo grati. e Cum
semus in prioris coniugij conditione, quam proximo versiculo vocat. vetustatem
tera. f Motus ad peccatum sollicitantes, qui in ipsa etiam uiente vim suam
erunt. g Non dixit à Lege existentes, sed per Legem, natos nimirum ex pa
to intus habitante, & occasionem istorum motuum arripiente ex Legis prohibitionem
nullo quidem Legi, sed nostro vitio. h Vim suam exerebant. i Quasi
ceret, vinculum quo detinebamur emortuum est, ac effluxit, ita ut, quod detinuit
(peccatum videlicet) iam non habeat quo nos contineat.

1 ANⁱ ignoratis fratres (peritos enim Legem
alloquor) legem sanissimè dominari hominibus
quoad ipse vixerit?

2 ¶ Nam viro subiecta mulier viuenti viro de
uincta est per legem: quòd si mortuus fuerit vir,
liberata est à lege viri.

3 Proinde viuente viro, mœcha^a vocabitur
fiat alterius viri: sin autem mortuus fuerit vir, libe
ra est à lege illa: ut non sit mœcha si fiat alterius
viri.

4^a Itaque, fratres mei, vos quoque mortui
estis Legi^b in corpore Christi: ut essetis al
terius, eius videlicet qui ex mortuis excitatus est,
c fructum feramus^d Deo.

5³ Quum enim^e essemus in carne, f affectio
nes peccatorum^g per Legem existentes^h vige
bant in membris nostris, ad fructum ferendum morti
bus.

6 Nunc autem liberi sumus à Lege, i mortui
sunt nobis.

a Erit omnium voce & consensu. b Ad verb. per corpus id est, in corpore
ut intelligatur arctissima illa Christi cum membris communicatio. c Fructus
vocat liberos, quos uxor tollit ex marito. d Qui sint Deo grati. e Cum
semus in prioris coniugij conditione, quam proximo versiculo vocat. vetustatem
tera. f Motus ad peccatum sollicitantes, qui in ipsa etiam uiente vim suam
erunt. g Non dixit à Lege existentes, sed per Legem, natos nimirum ex pa
to intus habitante, & occasionem istorum motuum arripiente ex Legis prohibitionem
nullo quidem Legi, sed nostro vitio. h Vim suam exerebant. i Quasi
ceret, vinculum quo detinebamur emortuum est, ac effluxit, ita ut, quod detinuit
(peccatum videlicet) iam non habeat quo nos contineat.

in quo¹ detinebamur, ut seruiamus in^m nouitate spiritus, ac non in vetustateⁿ literæ.

7 ⁴ Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Imò peccatum nō cognoui nisi per Legem. nam etiam^o cupiditatem nō nossem, nisi Lex dixisset, || Non concupisces.

8 Sed peccatum occasione sumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mādatum. Nam absq; Lege, peccatum est^p mortuum.

9 ⁵ Ego enim viuus eram⁹ sine Lege quōdam: mandati autem illius^r aduentu peccatum reuixit,

10 At ego^r mortuus sum: & repertum est illud mandatum quod institutum erat ad vitam, mihi cedere ad mortem.

11 Nam peccatum occasione accepta seduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.

12 ||⁶ Itaq; Lex ipsa quidem, sancta: &^r mandatum illud, sanctum, ac iustum & bonum.

lo tamen Legis vitio. 5 Proponit sese pro exemplo, in quo omnes homines intueantur, primò quidem quales sint natura, antequam de Lege Dei sensu cogitent, stupidi videlicet, & sine vero sensu peccati ad malum procliuēs: deinde cuiusmodi euadant quum conscientia redarguitur Legis testimonio, perniciosi nimirum, & peccandi libidine multò magis ardentes quàm vnquam antea. 6 Conclusio, Legem quidem per se sanctam esse, totam autem culpam in nobis esse, qui Legi abutamur.

Est enim hic maritus intra nos. l Mala quidem est fidei possessor Satanas, qui fraude nos addixit peccato & sibi: quandiu tamen sumus peccatores, spontè peccamus. m Ut eos decet qui vetere mortuo marito Spiritui sunt adiuncti: qui videlicet Spiritus Dei renouauit. n Per literam, legem intelligit illius

ueteris conditionis respectu: antequam enim voluntas nostra per Spiritum sanctum firmata sit, Lex surdis canit, ac proinde nobis est muta ac mortua, quantum ad imprecationem attinet. o Cupiditatis nomine, non prauas cupiditates hoc loco intelligit, sed earum fontem, illas ipsas etiam Philosophi damnarunt licet obfuso, hanc ne sufficari potuerunt: est nihilominus sedes natua illius lapus.

p Etiam si in nobis sit, non agnoscitur tamen pro peccato, nequa ita furit, ut post Legem cognitionem furere solet. q Quatenus Legem ignorabam, tunc enim

non uiuere mihi videbar, non enim mea me turbabat conscientia, ut qua morbum agnoueret. r Cum mandatum cepi intelligere. s In peccato, super peccatum.

t De non concupiscendo.

Exod. 16, 17,
deut. 5, 12.

1. Tim. 1, 3.

4 Obiectio.
An igitur Lex
& peccatum i-
dem sunt, ac
mutuò consen-
tiunt? Imò, in-
quit, peccatum
à Lege coar-
guitur ac dam-
natur. Pecca-
tum autē quia
redargui non
sustinet, &
quasi non sen-
tiebatur, do-
nec irritare-
tur à Lege, oc-
casionem inde
arripit magis
ferociēdi, nul-

7 Propositio, Legem nō esse mortis materiā, sed corruptam naturam ab ea non tantum delectam, verum etiam iracundā, inde occasione rebellionis arripere, ut quæ eo ardentius res vitæ appetat, unde mortis reatus.

8 Causa huius rei hæc est,

quod Lex cælestem puritatem flagitet, homines autē quales nascuntur, sint corruptionis mancipia, cui sponte seruiunt. 9 Proponit seipsum, ut regeneratū, pro exemplo, in quo dissidium illud spiritus & carnis, proinde Legis Dei & prauitatis nostræ, perspicue appareat. Nam quæ Lex in homine non regenerato tantum mortem parit, facilius in eo immulari potest: in homine autē regenerato quum salutare etiam fructus edat, melius apparet vitiosas actiones non à Lege, sed à peccato, (id est corrupta natura) oriri. Ac proinde, simul docet Apostolus quis sit Legis usus, redarguendo peccato in regeneratis, ad finem usque capitis: sed paulò antè, nempe à vers. 7. usque ad hunc 15. eiusdem vsus docuit in regeneratis. 10 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, immo pugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ consensu cum Lege, repugnantia cum vitæ actionibus, satis apparet aliud suadere Legem rectam voluntatem, aliud verò vitiositatem homini insidētem etiam regenerato. 11 Obseruandum est eundem & vnum hominem dici velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet, quatenus est gratia regeneratus: nolle, quatenus non est regeneratus, siue quatenus talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, Paulus regeneratorum partem sustinens, perinde loquitur ac si vitiositas, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extrà ipsum: quamvis vni postea fateatur hoc malum esse in carne sua, siue membris suis.

12 Vitium istud, siue peccatum, siue Lex peccati, homines non regeneratos prorsus occupat, regeneratos autem remoratur.

13 Mortis mea culpam sustinet. x Ut peccatum ostenderet se esse peccatum, nempe ut proderet se id esse quod est vera. y Quammaximè, explicat in omni suis viribus. z Non approbo. a Corruptio illa nativa, qua etiam in regnatis heret, nondum planè debellata.

13 7 Ergo quod bonū est, mihi factū est? miserum? Absit: imò peccatū mihi factum est mortis materiam: quum, vt x proderetur esse peccatum, mihi per id quod bonum est, gigneret mortem, id est, vt sum fieret & summè peccans per illud mandatum.

14 8 Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subijcerer peccato.

15 9 Quod enim perpetro, 10 z nō agnosco. 11 enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, hoc facio.

16 Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quod bona sit.

17 Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed 2 peccatum quod in me habitat, id perpetrat.

18 12 Noui enim non habitare in me (id est

carne mea) bonum. nam velle adest mihi, sed vt quod bonum est, perficiam, ^b non assequor.

19 Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

20 Quòd si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, id perpetrat.

21 ¹³ Comperio igitur volenti mihi facere bonum hanc legem *impositam esse*, quòd mihi malum adiaceat.

22 Delector enim Lege Dei quod ad ^c interioremem hominem:

23 Sed video aliam legem in membris meis rebellantem ^d legi mentis meae, & captiuum redudentem me legi peccati, quae est in membris meis.

24 ¹⁴ Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

25 ^f Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. & Nempè igitur ipse ego mente quidem seruius Legi Dei, carne verò legi peccati.

quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum: in regeneratis autem certat aduersus spiritum siue legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere, nec tam à malo alieni esse possint quàm volunt. 14 Miserum quidem est, adhuc ex parte obnoxium esse peccato, quod sua natura nos reddit reos mortis: sed clamandum est ad Dominum, qui nos per ipsam mortem aliquando victores reddet, vt qui iam sumus in Christo victores.

^b Hac illi verè conueniunt, quem gratia Dei innotauit: nam ubi non est Spiritus, quae potest esse lucra carnis? ^c Interior homo, id est qui & nouus, cui opponitur exterior, id est, vetus: interioris autem hominis nomine, non mentem & rationem: exterioris, inferiores facultates intelligit, quod facit humana Philosophia: sed exterioris nomine intelligit, quicquid est in homine vel intus vel foris, à capite ad calcem, quatenus quidem homo non est gratia Dei regeneratus.

^d Lex mentis, hoc loco, non de mente, qualis illa est à natura intelligenda est, sed de mente Spiritus Dei renouata. ^e Arummosis & perpetuis pugnis fatigatus. ^f Colligit sese, & se acquiescere significat in Christo. ^g Hac vera est regenerationis perfectio, si se imperfectos esse agnoscant.

C A P. V I I I.

1 Concludit nihil damnationis esse ijs qui sunt Christo inserti per eius Spiritum, & utique enerati sunt adhuc pecca-

F F iij

13 Conclusio, Sicut Lex Dei ad bonum hortatur, ita leges peccati (id est corruptione, in qua toti nati sumus) nos ad mala impellere: spiritum autem, id est, animum nostrum quatenus est regeneratus, cum Legē Dei cōsentire: carne verò, id est, totum hominem, legi peccati esse mācipatum. In summa igitur, malum & mors non sunt à Lege, sed à peccato, quod

1 Conclusio
 totius superio-
 ris disputatio-
 nis à vers. 16.
 primi capituli
 ad hunc vsque
 locum. Quam
 in Christo fide
 iustificati con-
 sequamur pec-
 catorum remis-
 sionem & iusti-

tiæ imputationem, atq; adeo etiã sanctificemur: ex his efficitur, esse et
 cõdemnationis metum, qui per fidem Christo inſiti. 2 Fructus
 ritus, siue sanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidem non in-
 runt Christo, sed nos ei inſitos esse declarant. 3 Occupatio, Quæ
 adeo imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere
 nullam esse cõdemnationem in ijs qui hac vi sunt præditi? Quomodo
 inquit, vis ista Spiritus viuificatis quæ tam imbecilla est in nobis, per-
 fectissima & potētissima est in Christo, & nobis credentibus imputata,
 cit vt perinde censeamur, ac si nullæ prorsus reliquæ corruptionis
 mortis in nobis hærent. Antea igitur disputauit Paulus de remissionem
 peccatorum, & præstationis Legis imputatione, atq; adeo de inchoata
 nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi
 putatione differit, quæ pars ad plenè placidam cõscientiã requirebatur.
 Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & regitur nostræ cor-
 ruptionis reatus obediētiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio
 Apostolus peccatū peccans appellat, sanctificationis quidem dono paulatim
 sanatur in nobis, sed alio præterea remedio eget, nempe ipsius Christi
 carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis creditur im-
 putatur. 4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysterium
 explicat. Quoniã enim, inquit, Legis nõ ea erat virtus (idq; præter
 naturæ nostræ corruptionem) vt hominē posset purum & integrum præbere
 vtq; morbum peccati potius accēderet quàm extingueret, Deus Filius
 induit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penitus aboluit
 viciositatem, vt in eo per fidem apprehenso, penitus integri & incor-
 rupti habitui, plenè comperiamur illam summam perfectionem habere quæ
 Lex flagitat, ac proinde nulla sit in nobis cõdemnatio.

a Duce[m] carnem sequenti: non enim dicitur viuere secundum carnem, qui
 tum ducem sequitur, etiamsi aliquando extra viam vestigium ponat. b
 c auctoritas Spiritus, cui opponitur tyrannis peccati. c Qui veterem
 nem mortificat, nouum viuificat. d Sub absolute & perfecte. e Im-
 siquidem Christi sanctificatio, sanctificationem nostram inchoatã perficit. f
 Legi propria non est, sed vitio nostro accidit. g In homine non regenerato,
 morbum quidem indicare potuit, non sanare. h Homini natura qua corrupta
 per peccatum, donec illam sanctificaret. i Vt peccatum aboleret in carne

condemnavit peccatum in carne.

4 Ut illud ius Legis compleatur in nobis, non secundum carnem incedimus, sed secundum Spiritum.

5 Nam qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò sunt secundum Spiritum, quæ Spiritus sunt.

6 Nam intelligentia carnis mors est: intelligentia verò Spiritus, vita & pax:

7 Propterea quòd intelligentia carnis, inimicitia est aduersus Deum. 8 Legi enim Dei non subiacet: nam ne potest quidem.

9 Ergo qui in carne sūt, Deo placere nō possūt.

10 Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd quis Spiritum Christi non habet, is non est eius.

11 Porro si Christus in vobis est, corpus carnis:

Quia, inquit, carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant.

Probat consequutionem, eò quòd quicquid sapit caro, mortiferum

est: quicquid Spiritus, vitam ac felicitatem spectat.

8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, quia, inquit, Dei est hostis.

9 Ratio cur caro sit Dei hostis, Quoniam illi nec vult nec potest se subijcere.

Carnem autem vocat hominem non regeneratum.

10 Conclusio, Ergo ambulantes secundum carnem, Deo non possunt placere: ex quo effici-

tur non esse Christo insitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundum spiritum ambulant, de quibus contraria omnino superioribus

intelligenda sunt: ac primum definit quid sit in spiritu sine sanctificati-

one, nempe habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat sanctificari-

onem inseparabili nexu, cum nostra in Christum insitione coherere.

Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias, concedens

adhuc quidem illos, (sicut ex ea quæ superest in eis vitiositate intelligi-

tur) altera sui parte (quæ corpus vocat. i. massam) à terrenis sordibus nō-

dum purificata, in morte esse: sed simul iubens de felici certaminis ex-

itu securos esse, quoniam vel exigua Spiritus (si est gratiæ regeneratio-

nis) scintilla, quam ijs inesse ex iustitiæ fructibus cōstet, sit vitæ semen.

Nullum in nos ius habere declaravit.

1 Ipsa Legis Dei substantia complea-

tur, vel illud ipsum quod requirit Lex, ut possimus iusti coram Deo inueniri: nam

sanctificationi adiungatur sanctificatio nobis imputata, iusti sumus ex perfecta illa

Lex formula.

2 Ad carnis præscriptum viuunt.

3 Caro, sine illud omne

quod adducit in mortis & peccati salebri haret.

5 Redit ad id

quod dixerat,

sanctificatio-

nē in nobis in-

choatam, esse

nostræ in Chri-

stum insitionis

certū testimo-

nium: qui qui-

dem est vber-

rimus sanctæ

& honestæ vi-

tæ fructus.

6 Probatio cur

incedere secū-

dum carnē nō

conueniat in

Christum insi-

tis, ambulare,

autē secundū

Spiritū, eis cō-

quidem mortuum est propter peccatum : spiritus autem vita est propter iustitiam.

13 Confirmatio superioris sententiae: Eodem Spiritu praediti estis, quo & Christus. Idem ergo in vobis atque in Christo tandem efficiet, quando videlicet & vos deposita prorsus omni infirmitate, & superata morte, gloria caelesti induet.

14 Adhortatio ad carnem vi spiritus regenerationis, in dies magis ac magis opprimendam: Quia, inquit debito-

res estis Deo, tot acceptis ab eo beneficijs. 15 Alia ratio ab utili, Quia fortiter pugnantes, aeterna vita manet. 16 Confirmatio huius rationis, Quia filij sunt Dei qui ipsius Spiritu reguntur : ergo vita aeterna eos manet. 17 Obiter explicat duobus istis versiculis, quo iure filiorum Dei appellatio credentibus tribuatur : quoniam inquit, Evangelij gratiam accipiunt, in qua Deus sese non rursus formidabilem, sicut in Legis promulgatione, sed benignum Patrem in Christo praebet, adeo ut eum magna cum fiducia Patrem inuocemus, Spiritu sancto videlicet hanc adoptionem in animis nostris per fidem obnante.

18 Probatio consequentis confirmationis, quia qui filius Dei est, cum Christo fruatur Deo.

o Virtute Spiritus, qui sese primum in capite nostro exeruit, sed qui in suis membris quotidie etiam exeritur. p Spiritus nomine, sanctus ille intelligitur, quem accipere dicimus, quum in animu nostru est efficax.

q Quem ciebat in animis nostris predicatione Legis. r Qui obsignat in animis nostris adoptionem nostram, ideoq. aperuit os nostrum. s Bonorum Patri participes, idq. grati, quia filij adoptiui.

quidem

quidem Dei, cohæredes autem Christi: ¹⁹ si modò simul cum eo patimur, vt simul cum eo glorificemur.

¹⁸ ²⁰ Nam statuo minimè esse paria quæ præfenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ.

¹⁹ ²¹ Etenim res creatæ quasi exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.

²⁰ Nam vanitati res creatæ subiectæ sunt, non sua sponte, sed propter eum qui subiecit eas isti vanitati:

²¹ Sub spe quòd & ipsæ vindicabuntur ex seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

²² Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare, & vnà parturire ad hoc vsque tempus:

²³ ²² Neque verò illa solum, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus, nosipsi, inquam, pud nosipfos suspiramus, adoptionem expectantes, id est redemptionem corporis nostri.

²⁴ ²³ Nam spe seruati sumus. Spes autem si peccamus, infinitis partibus superet afflictionum miseriam. ²¹ Quarto, nos certò esse liberandos docet ex ea confusione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua esse non possit, sicut ab initio non extitit. Cæterum sicut ea initium habet ex hominis peccato propter quem erat conditus, Deo sic ordinante: ita cum electis tandem instaurabitur.

²² Quintò, si expectat reliquus mundus instaurationem, veluti suspirans, idque non frustra, nos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quum habeamus Spiritus primitias. ²³ Sextò, Cum fidespes necessario cohæret, quum credamus quæ nondum obtinuimus, & spes in rem præsentem non feratur. Sperandum est igitur, & patienter expectandum quòd futurum credimus.

¹ Omnibus bene expensis colligo. ^v Rerum vniuersitas. ^x Fluxa & euadida conditio. ^y Non propensione naturali. ^z Vt conditoris imperio obsequantur, cui visum est ipsarum vanitate ostendere, quâ opere esset homini offensus. ^a Noluit mundus perpetua maledictioni propter hominis peccatū subijcere, sed sibi illi scis restitutionis. ^b A corruptione cui nunc sunt mancipata, afferentur in solidum illum statum incorruptionis, qui patefiet quum filij Dei in gloriam eueherentur. ^c Significatur non tantum summus dolor, sed etiam fructus qui eum consequitur. ^d Ex intimo corde. ^e Extremam illam instaurationem qua futura est nostra adoptionis consummatio. ^f Metonymia pro eo quòd speratur.

¹⁹ Iam docet Paulus qua via filij Dei ad illam felicitatē perueniāt: per crucem videlicet, sicut & ipse

Christus. Simul autē aperit consolationis fontes, ac primum quidem, quòd Christum ipsum habeamus afflictionum socium: secundò quòd illi quo-

q; simus in aeterna illa gloria socij futuri

^{Luc. 11. 22.} ²⁰ Tertio, quòd hæc gloria quam ex-

²¹ Quarto, nos certò esse liberandos docet ex ea confusione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua esse non possit, sicut ab initio non extitit. Cæterum sicut ea initium habet ex hominis peccato propter quem erat conditus, Deo sic ordinante: ita cum electis tandem instaurabitur.

²² Quintò, si expectat reliquus mundus instaurationem, veluti suspirans, idque non frustra, nos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quum habeamus Spiritus primitias. ²³ Sextò, Cum fidespes necessario cohæret, quum credamus quæ nondum obtinuimus, & spes in rem præsentem non feratur. Sperandum est igitur, & patienter expectandum quòd futurum credimus.

¹ Omnibus bene expensis colligo. ^v Rerum vniuersitas. ^x Fluxa & euadida conditio. ^y Non propensione naturali. ^z Vt conditoris imperio obsequantur, cui visum est ipsarum vanitate ostendere, quâ opere esset homini offensus. ^a Noluit mundus perpetua maledictioni propter hominis peccatū subijcere, sed sibi illi scis restitutionis. ^b A corruptione cui nunc sunt mancipata, afferentur in solidum illum statum incorruptionis, qui patefiet quum filij Dei in gloriam eueherentur. ^c Significatur non tantum summus dolor, sed etiam fructus qui eum consequitur. ^d Ex intimo corde. ^e Extremam illam instaurationem qua futura est nostra adoptionis consummatio. ^f Metonymia pro eo quòd speratur.

20000 20000
21000 21000
22000 22000
23000 23000

23 Septimo,
Non est quod
fatiscamus sub
afflictionum
pondere, quia
firmissimum
praesidium sup-
pedient pre-
ces: quae irritae
esse non pos-
sunt: quum à
Spiritu Dei in
nobis habi-
tante profi-
ciscantur.

24 Octavo,
Neotemerè
neq. nostro ma-
lo affligimur,
sed ex Dei pro-
uidèntia, sum-
mo nostro bo-
no: qui sicut
nos ab æterno
elegit, ita etià
praedestinavit,
Filij sui cõsor-

tionis: ac proinde suo tempore vocatos ac iustificatos, per crucem
ad gloriam adducet.

25 Nonò, Non est quod metuamus ne quic-
quid nobis vtile est, non largiatur Dominus, quum ne Filio quidem suo
pepercerit, ut nos seruet.

cernatur, non est spes. quod enim quis cernit, cu-
speret?

25 Si verò quod non videmus speramus, *nome*
per patientiam expectamus.

26 23 Itidem autem & Spiritus vnà & subleuat
infirmittates nostras. quid enim precemur vt opor-
ter, non nouimus. sed ipse Spiritus^b interpellat pro
nobis suspirijs inenarrabilibus.

27 Qui verò scrutatur corda, nouitⁱ quis sit
sensus Spiritus: quia^k secundum Deum interpel-
lat pro sanctis.

28 24 Nouimus autem, ijs qui diligunt Deum,
omnia simul conferre ad bonum, ijs videlicet qui
ex^m proposito *ipsum* vocati sunt.

29 Nam quos praesciuit, eosdem & praedestina-
uit, vt conformes fiant imagini Filij sui: vt is sit pri-
mogenitus inter multos fratres.

30 Quos veròⁿ praedestinavit, eos etiam voca-
uit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos
autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro
nobis, quis contra nos?

32 25 Is quidem qui proprio Filio non peperit,
sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non eu-
am cum eo omnia nobis^o gratificabitur?

33 Nonò, Non est quod metuamus ne quic-
quid nobis vtile est, non largiatur Dominus, quum ne Filio quidem suo
pepercerit, ut nos seruet.

26 Tanquam onus sustinet, ne nos sub eo fatiscamus. ^b Nos ad preces insti-
gat, atque adeò veluti verba & suspiria nobis intus dicit. ⁱ Qua suspiria à
suo Spiritus afflatu profisciscantur. ^k Quia sanctos docet precari ex ipsius De-
voluntate. ^l Non tantum afflictiones, sed quidam aliud. ^m Propositum
vocari: quod Deus ab æterno pro bona sua voluntate apud se constituit. ⁿ V-
tine Fratris pro presentibus, Hebraeorum more, qui rem futuram per Frater-
tatem aliquando explicant, ut eius firmitas constet: respicit etiam ad actum Dei con-
tinuum. ^o Grati donabit.

33²⁶ Quis tentabit crimina aduersus electos Dei? Deus, is est qui iustificat.

34 Quis est qui condemnet? Christus, is est qui mortuus est, imò verò qui etiam excitatus est: qui etiam est ad dexteram Dei, qui etiam postulat pro nobis.

35 Quis nos separabit à charitate Christi? num oppressio, num angustia, num persecutio, num famines, num nuditas, num periculum, num gladius?

36 (|| Sicut scriptum est, Causa tua occidimur totum diem, habiti sumus velut oves destinatae maculationi)

37 Imò in his omnibus plusquam victores sumus, per eum qui dilexit nos.

38 Nam mihi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura,

39 Neq; sublimitatem, neque profunditatem, neque ullam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

tur in hac vita tanti erit momenti ut nos perterrefaciat, quæ à charitate quæ Deus nos in Filio diligit exciderimus? Nihil profecto, quum illa sit firmissima, tum in sese, tum in nobis certa fide confirmata.

p Qui non modò insontes, sed etiam prorsus iustos in Filio pronuntiat.

q Quæ Christus nos prosequitur. r Non modò tantum malum non frangitur, sed etiam plusquam victores sumus omnium illorum.

CAP. IX.

1 Iudæi occurrit, 7 ac duplex filiorum Abrahe genus dicit, 15 cunctaq; in hoc negotio peragi ex Dei voluntate, 20 instar signi. 24, 30 Tum vocationem Gentium, 31 tum Iudæorum reprobationem, 25 27 Prophetarum testimonijs testatam ostendit.

1 Veritatem dico per Christum, non mentior, (attestante mihi simul conscientia

le vsq; ad duodecimum caput: in qua Paulus ad fidei causas superiores ascendit: ac primam quidem, quoniam de Iudæorum reiectione multa dicturus erat, insinuatione utitur, incredibilem suam in eos benevolentiam duplici aut etiam triplici iureiurando insigni desiderij sui testificatione declarans, & omnes eorum prærogatiuas illis concedens.

P sal. 41. 24.

26 Magnificissima conclusio totius secundæ partis huius epistolæ. I. tractationis de iustificatione, Nobis, nullos coram Deo meruendos accusatores, quum Deus ipse nos iustos absoluat: damnatio, ne verò nobis multo minus esse formidandam, quæ Christi morte & resurrectione, omnipotentia denique ac patrum in vita.

mur Quid igitur

Quæ à charitate

quæ Deus nos

in Filio diligit

exciderimus?

Nihil profecto,

quum illa sit

firmissima,

tum in sese,

tum in nobis

certa fide

confirmata.

p Qui non

modò insontes,

sed etiam

prorsus iustos

in Filio

pronuntiat.

q Quæ Christus

nos prosequitur.

r Non modò

tantum malum

non frangitur,

sed etiam

plusquam

victores sumus

omnium illorum.

CAP. IX.

1 Tertia pars

huius epistolæ.

2 Testimoniū
Deitatis Chri-
sti manifestissi-
mum.

Supra, 2. 17.

Ephes. 2. 12.

Supra, 2. 22.

Gen. 22. 12.

heb. 11. 15.

Galat. 4. 30.

3 Ingressur
tractationem
prædestinatio-
nis per occu-
pationis spe-
ciem, Qui fieri
possit. ut reie-
ctus sit Israel,
quin simul cō-
stitutum sit,
irritū esse pa-
ctum Dei cum
Abrahamo &
eius semine sã-
ctum. Respō.

det ergo, veri-

tatem constare Dei verbo, etiamsi reiectus sit Israel: quoniam sic ge-
neralis est ac communis Israelitici populi electio, ut tamen Deus ar-
cano suo consilio deligat quos visum est. Propositio igitur & status hu-
ius tractationis hic est, Gratiam salutis sic vniuersaliter offerri, ut ta-
men ad solos electos pertineat eius efficacia. 4 Probatio prima, ab
exemplo familiæ ipsius Abrahami, in qua solus Isaac est filius habitus,
idque ex Dei ordinatione: quanuis & ipse Ismael esset ex Abrahamo
ortus, & circumciscus ante ipsum Isaacum. 5 Generalis applicatio
probationis siue exempli superioris.

a Tanta fuit Apostoli erga fratres suos charitas, ut si fieri potuisset, paratū
fuiſſet abdicationem Israelitica gentis redimere, sui sempiterno exitio, anathema-
tis enim nomen illud hoc loco significat. b Carnis coniunctionem. c Arca
fœderis, qua erat præsentia Dei symbolum. d Tabula fœderis, metonymia.
e Lex iudicialis. f Lex ceremonialis. g Quæ facta fuerunt Abrahamo
& posteris. h Israel priore loco pro Iacobo, altero pro Israelitis sumum.
i Isaac tibi erit verus ac germanus filius, ac proinde tua benedictionis heres.
k Qui nati sunt ex Abrahamo consueti natura ordine. l Qui virtute præ-
missionis sunt nati.

mea per Spiritum sanctum.)

2 Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum
cruciatum cordi meo.

3 Optarim enim ego ipse^a anathema esse so-
paratum à Christo, pro fratribus meis, cognatis in-
quam meis^b secundum carnem:

4 Qui sunt Israelitæ: quorum est adoptio, || &
gloria, || &^d fœdera, ^c & Legis constitutio, &
cultus, &^e promissiones:

5 Quorū sunt Patres, & ij ex quibus Christus
quod ad carnem attinet, ² qui est suprā omnes,
Deus laudandus in secula. Amen.

6 ||³ Fieri tamen non potest ut exciderit ser-
mo Dei. nō enim omnes qui sunt ex patre^b Israele,
sunt Israel:

7 Neq; quia sunt semen Abraham, ideo omnes
sunt filij: ⁴ sed ||¹ in Isaac vocabitur tibi semen.

8 Hoc est, non qui^k filij carnis, ij filij Dei
sed qui sunt ||^l filij promissionis, censentur in se-
mine.

6 Promissionis enim sermo hic est, || Hoc ipso tempore veniam, & erit Saræ filius. *Gen. 18. 10. Gen. 25. 21. Gen. 25. 23. Malach. 1. 2.*

10 7 Neque hic solum, || sed Rebecca, quum ex vno concepisset, nempe ex Isaac patre nostro, hæc experta est. 6 Ratio applicationis,

11 Nondum enim natis pueris, quum nihil fecissent boni vel mali, ^m vt propositum Dei quod esset secundum ipsius electionem, id est non ex operibus, sed ex vocante, firmum ⁸ maneret. Quoniam vi promissionis natus est Isaac, ac proinde non fuit electus, imò ne extitit quidē nisi ex gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem consequitur prædestinationis fontem esse promissionem,

12 9 Dictum est ei, || Maior seruiet minori. Sicut scriptum est, || Iacob dilexi, Esau verò odio habui.

14 10 Quid igitur dicemus? ^a Num iniustitia est apud Deum? Absit.

missionem, non carnem, ex qua promissione manat electio particularis: siue electos nasci, non autem iam natos eligi, Dei quidem prædestinantis respectu.

7 Altera probatio vehementissima ab Esau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eodem Isaaco filio promissionis, eadem matre, eodemque partu, non diuersis, sicut Ismael & Isaac: quum tamen Esau reiecto solo Iacob sit electus: idque ante ipsorum ortum, vt neque vlla Iacobi probitas, ipsius eligendi, nec vlla Esau improbitas, ipsius reijciendi causa haberi possit.

8 Non dicit Paulus, Fieret, sed, Factum permaneret. Palluntur ergo qui præscitam fidem, electionis, præscitam infidelitatem, reprobationis causam faciunt.

9 Reiectionem Esau probat, ex eo quòd additus sit fratri in seruitutem, electionem autem Iacobi, ex eo quòd factus sit fratris, & quidam primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictum traheret, declarat Apostolus ex Malachia, optimo Moysi interprete, seruitutem Esau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cum Dei amore fuisse coniunctam.

10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniustus est, vt qui indignos possit amare, & dignos odire. Auersatur Apostolus hanc blasphemiam, & postea sigillatim responderet.

^a Dei decretum quod proficiscitur ex ipsius mera voluntate, qua illi visum est vno præterito, alterum eligere.

^a Humana mens nullas alias amoris vel odij causas, quam quæ in personis sunt nouit, unde emanat hæc obiectio.

Exod. 32. 22.

Exod. 9. 16.

11 Respondet
priori loco de
delectis ad sa-
lutem: in qui-
bus eligendis
negat Deū in-
iustum videri
posse, etiam si
nondum natos
nullius digni-
tatis respectu

elegerit, siue saluti prædestinaret: quoniam videlicet electos non ad-
ducit ad finem destinatum nisi interposita misericordia, quæ causa est
prædestinationi subordinata. Præsupponit autem misericordia mise-
riam, & hæc rursus peccatum siue voluntariam corruptionem humani
generis: corruptio autem creationem cum puritate & integritate. De-
inde misericordia suis gradibus præstatur, nimirum vocatione, fide,
iustificatione & sanctificatione, vt tandem ad glorificationem perue-
niatur, sicut docebit Apostolus. Ista autem omnia proposito Dei sub-
ordinata omnino efficiunt, vt nullo modo videri possit in eligendis &
seruandis suis electis iniustus.

12 Conclusio responsionis; Ergo Deus non est iniustus, gratia
bonitatis eligens & seruans quos ei videtur, sicut etiam respondit Mo-
se pro toto populo deprecanti.

13 Iam respondet de reprobis, siue quos Deus odio habet non-
dum natos, & nullo indignitatis respectu exitio destinauit. Ac pri-
mo verum hoc esse docet prolato testimonio ipsius Dei, de Pharaone,
quem in hunc finem excitauit, vt eo indurato & iuste punito, glorifi-
cetur.

14 Secundò profert finem consilij diuini, vt doceat nullam in eo
inesse iniustitiam. Est autem summus hic finis, non propriè & simplici-
ter ipsorum reproborum exitium, sed Dei gloria in eorum iusto suppli-
cio elucens.

o Gratia & fauore prosequar, quem fauore prosequar.

p Materna veluti misericordia amplectar, quem amplectar.

q Voluntatem vocat cogitationem & conatum animi, cursum vero bona opera,
quorum neutri laudem tribuit, sed soli misericordia Dei.

r Deus in Scriptura sic alloquitur Pharaonem, vel scriptura introducit Deum
alloquentem Pharaonem.

s Feci vt existeres.

13 ¹⁵ Itaque: cuius vult miseretur, quem autem vult indurat.

19 ¹⁶ Dices ergo mihi, Quid adhuc succenset? nam voluntati illius quis resistit?

20 ¹⁷ Imò verò, ô homo, tu qui es qui ex aduerso respondas Deo? || ¹⁸ num dicet "figmentum fictori, Cur me talem fecisti?

uet, nisi gratia iustificatos & sanctificatos, non potest consilium de ipsis seruandis iniustum videri. Nec rursus vlla de iustitia in consilio Dei æterno de ijs quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur responsio ad asserendam Dei iustitiam in æterno reprobandi decreto, posita est in verbo Indurandi: quod tamen subiungitur in præcedente versiculo, quod satis nota sit Pharaonis historia. Est autem maximum eius pondus: siquidem induratio quæ misericordie opponitur, eadem atque illa præsupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur reprobis: & rursus corruptio integrum creationis statum. Est autem ista quoque induratio spontanea, quia sic indurat Dominus corruptione offensus, vt ipsa eorum voluntate quos indurat ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ verè sunt germanæ reproborum damnationis causæ. Cur igitur exitio destinatur? quia vult. cur indurat? quia corrupti. cur damnatur? quia peccatores. Vbi ergo iniustitia? Imò si omnes hoc modo perderet, cui faceret injuriam?

16 Altera obiectio, sed pro reprobis tantum, ex prior responsione nascens, Si Deus quos vult destinatur exitio, & quod semel decreuit impediri non potest, quo iure damnatur qui voluntate ipsius pereunt?

17 Non respondet Apostolus non hanc Dei voluntatem, siue Deum pro suo arbitrio non eligere nec reprobare, quod importuni nonnulli vocant blasphemiam: imò concedit aduersario antecedens vtrunque, hanc nimirum esse Dei voluntatem, & quidem cuius euentus sit necessarius, sed Deum propterea negat iniustum esse malorum vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere constet ex manifestis testimonijs, quæ hæc audacia est, hominem (id est cinerem) Deo respondere, atque ad eum in ius vocare? Quòd si quis neget ita expeditum esse nodum, respondeo nullam esse vllis in rebus firmiorem demonstrationem, vt quæ nitatur certissimo isto principio, Dei voluntatem esse iustitiæ regulam.

18 Amplificatio superioris responsionis, à comparatis sumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei statui à Paulo omnibus causis superius, ita vt non pendeat à secundarum causarum respectu, sed illas potius ordinet.

¹ Quem ei libuit amoris suo destinare. ² Hæc similitudo mihi quadrat prima illi humani generis creatio. ii.

Es. 44. 21.

15 Conclusio

responsionis in

regre ad pri-

mam obiectio-

nem, Ergo quæ

Deus gratis e-

lektos quos vi-

delicet voluit,

non tamè ser-

*Sapient. 5. 7.**ierem. 18. 6.**Osea. 2. 23.**1. pet. 2. 3.*

18 Alludēs ad

Adami crea-

tionem, huma-

num genus

nondum con-

ditum nisi in

opificis mēte,

cōparat mas-

sæ luti, ex qua

Deus postea,

prout ab æter-

no decreuerat,

condiderit, &

quotidie condar,

tum eligendos tum re-

probandos. quōd etiam declarat

verbum Faciendi.

19 Quum in

obiectione facta tantum sit

mentio vasorum ad

dedecus, tamen ali-

rum etiam in hac responsione

meminit, quoniam utrinque

eiusdem opificis eandem iustitiam

esse contendit, sicut etiam

pōscit contrariorum

ratio. 20 Quum igitur

dedecoris nomine, æternæ

mortis igno-

minia notetur, cum Paulo

loquuntur qui quosdam

dicunt ad iustum

exitum à Deo esse conditos,

& qui hac formula offenduntur,

in sciti-

am suam produnt. 21

Secunda responsio est,

Deum, præter-

quam quōd iustè decernit,

quod pro suo iure decernit,

in exequendis

suis decretis ea uti moderatione,

quæ summam ipsius lenitatem

in ipsi

etiam reprobis declarer,

quum eos diutissimè toleret

& multis in-

iurijs beneficijs frui sinat,

donec tandem iustis pœnis

addicat : id quod

optimo fine, nempe ut se

iniquitatis hostem &

ultorem declarer, ut

quæ se ipsius potentia,

seueris istis iudicijs patefaciat,

ut denique ex

contrariorum comparatione,

quanta sit misericordiæ suæ

in electis

amplitudo, re ipsa demonstret. 22 Iterum ergo,

liceat cum Paulo di-

cere, quosdam homines à Deo

opifice conditos esse ad interitum.

23 Stabilita in utranque partem doctrina de æterna Dei prædestina-

tione, iam ad vsum eius descendit, docens eius testimonium non esse

petendum ex arcano Dei, sed ex vocatione quæ patefit in Ecclesia, pro-

posito Iudæorum & Gentium exemplo, ut clarior sit doctrina.

24 Vocatio est gratuita sicut & prædestinatio, ac proinde non est

quod indignitas nostra vel maiorum nostrorum impediatur, quominus sta-

tuamus nos esse electos si ab eo vocemur, ac proinde oblatam salutem

fide amplectamur.

25 Ad vsus honestos. 7 Vasorum nomine intelligunt Hebræi omne instrumen-

tium. 7 Magnitudinem immensam. a Non dicit omnes & singulos Iu-

dæos vocatos, sed ex Iudæis & ex Gentibus.

21 || 18 Annon habet potestatem figulus inla-
tum, ut ex eadem massa faciat 19 aliud quidem vas
ad 2 decus, aliud verò 20 ad dedecus?

22 21 Quid si verò volens ostendere iram, & no-
tam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate
7 vasa iræ 22 coagmentata ad interitum :

23 Et ut notas faceret 2 diuitias gloriæ suæ erga
vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam?

24 23 Quos etiam vocauit, nimirum nos non so-
lùm 2 ex Iudæis, verum etiam ex Gentibus.

25 24 Ut etiā in Osea dicit, || Vocabo populum

qui meus

quod meus non erat, populum meum & eam quæ
dilecta non erat, dilectam.

26 Et erit, in loco ubi dictum fuerat eis, || Non
populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis
Dei.

27 25 Esaias autem clamat super Israel, || *Etiam*
si fuerit numerus filiorum Israel vt arena maris, re-
liquæ seruabuntur.

28 26 Rem enim conficiet & concidet cum iu-
sticia: quoniam rem concisam peraget Dominus
in terra.

29 Et sicut prius dixit Esaias, || Nisi Dominus
Sabaoth reliquisset nobis ^d semen, facti fuissetus
vt Sodoma, & Gomorrhæ similes facti fuissetus.

30 26 Quid igitur dicemus? Gentes quæ ^e non
sectabantur iustitiam, apprehendisse iustitiam, iu-
sticiam autem eam quæ est ex fide:

31 27 Israëlem verò qui sectabatur Legem iu-
sticiæ, ad Legem iusticiæ non peruenisse.

32 Quare? Quia non ex fide, sed velut ex ^f o-
peribus Legis. offenderunt enim ad lapidem offe-
diculi.

33 Quemadmodum scriptum est, || Ecce, pono
in Sion lapidem offendiculi & petram offensionis:
& quisquis credit in eum, non pudebit.

damnationis culpa non aliunde quàm in ipsis hominibus querenda sit.

^b Dominus constituit ad extremam paucitatem populum ingratum redigere.

^c Exercituum, quo Epitheto summa tribuitur Deo potentia. ^d Reliquias

vel tantillas. ^e Nulla ergo erant in gentibus opera praperatoria: quod autem

Gentes eo peruenierint quod non sectabantur, imputandum est Diuina misericordia:

quod non peruenierint Iudæi eo quod sectabantur, imputandum est illis, qui male

quererant. ^f Sub iusticiam apprehensuri, sectati sunt legem iusticiæ.

CAP. X.

¹ Pertrahat effecta electionis, ² quod alij respiciant, alij am-
plectantur, ³ Christum finem Legis, ⁴ Gentium vo-
cationem a Mose, ⁵ Iudæorum verò indurationem ab E-
saiæ prædictam recenset.

Osai. 1. 10.

Esa. 10. 22.

25 E contra-
rio verò, neq;
externa vlla
generalis vo-
catio, neq; ma-
ioris dignitas
idoneum est e-
lectionis testia-
monium, nisi
Deo, vocanti
fide respōdea-
mus: quod in
Iudæis accidit
sicut prædixe-
rat Dominus.

Esa. 1. 9.

26 Electionis
declaratio, est
vocatio fide
apprehensa, si-
cut in Genti-
bus factum est
Psal. 118. 22.

Esa. 2. 14.

Et 28. 16.

1. pet. 2. 6.

27 Vocationis
cōceptus cau-
sa est hominū
superbia, vt

Cap.x.

EPIST. PAULI

CAP. X.

1 Propositurus in Iudæis miræ periticiæ exemplū, insinuatione vititur.

2 Primus ad vocationē ingressus, est suæ iustitiæ renuntiare, alter, iustitiā à Deo in Evangelio gratis oblatā fide amplecti.

Leuit. 18. 5.

ez. ech. 30. 11.

galat. 3. 12.

Dent. 30. 13.

Dent. 30. 14.

3 Probatio, quia Lex ipsa in Christum respicit, ut in eū credentes seruentur, itaque

vocatio ad salutem ex Legis operibus, est fictitia & vana, Christus autem ad salutem cuius credenti offertur.

4 Legem in Christum respicere, illud manifestè probat, quod conditionem proponit quæ à solo Christo præstita est, ut ea per fidem nobis imputata, pacificetur conscientia. nec iam quærat quis poterit in cælum ascendere, vel nos ex inferis eruere, quum utrunque à Christo præstitum doceat Evangelium, idque in eorum gratiam qui vera fide eum vocantem amplectentur.

5 Vocatio fit per verbum prædicatum.

a Ignorantia iuris non excusat coram Deo, præsertim domesticos. b Ignorantia coniuncta arrogantia. c Finis Legis est illos iustificare qui illam obseruant: quum autem carnis nostra vitio Legem non obseruemus, hunc finem non consequimur: At huic morbo medetur Christus, qui pro nobis Legem impleuit.

d Non tantum Iudæis, sed & Gentibus. e Ne apud te cogitari, ut faciant qui perplexo sunt animo. f Per verbum intellexit Moses Legem, quam Dominus voce sua promulgauit: Paulus autem ad prædicationem Evangelij, qua suis Legi perfectio accommodat.

1 Fratres, ¹propensa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum super Israël, est ad salutem.

2 Testor enim de ipsis, eos zelum Dei habere, sed non ex notitia.

3 ²Nam ³ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam ^bstudentes constituere, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti.

4 ³Nam ^cfinis Legis est Christus, ad iustitiam cuius credenti.

5 ⁴Moses enim describit iustitiam quæ est ex Lege, *his verbis*, || Quod qui præstiterit ea, viuet per illa.

6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, || ^eNe dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum? hoc est Christum ex alto deducere.

7 Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

8 ⁵Sed quid dicis? || Prope te ^fverbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum illud fidei quod prædicamus.

9 ⁶ Nempè quòd si ⁸ confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd Deus eum excitauit à mortuis, seruaberis.

10 Corde enim ¹ creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

11 ⁷ Dicit enim Scriptura, || Quisquis ^k credit in eum, non pudefiet.

12 Non enim est distinctio vel Iudæi vel Græciani: idem Dominus omnium, est diues in quosuis à quibus inuocatur.

13 || ⁸ Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, seruabitur.

14 Quomodo igitur inuocabunt eum in quem non crediderint? ⁹ quomodo autem credent ei de quo non audierint? quomodo autem audient absque prædicante?

15 Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est, || Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

16 ¹⁰ Sed non ¹ omnes auscultaunt Euangelio. Esaias enim dicit, || Domine, quis credidit sermoni nostro?

testimonio confirmat. ⁸ Vera inuocatio est veræ fidei testimonium: vera autem fides veræ vocationis: vera autem vocatio veræ electionis. ⁹ Fides ea vera est quæ Deum querit in verbo, & quidem prædicato, prout in Ecclesia constituit Dominus. ¹⁰ Vbi fides est, ibi est & verbum: at non contra, vbi verbum, ibi & fides: quòd multi repudient sermonem.

^g Si planè sincere atque apertè professus fueris, te unum Iesum ducere tuum Dominum, & seruatorem. ^h Pater, qui dicitur excitasse Filium à mortuis, non ut excludatur Filij diuinitas, sed ut Patris consilium de nobis redimendis in Filij resurrectione spectetur. ⁱ Fidei tribuitur iustitia, atque adeo quum oris confessio sit fidei effectus, confessio autem via sit qua ad salutem peruenitur, consequitur fidei salutem quoque tribuit. ^k Credere in Deum est assentiri Dei promissioni de salute per Christum, idq; non tantum in genere, sed quum ad nos illas promissiones pertinere scimus, unde nascitur confidentia. ^l Hoc dicit propter Iudæos.

Esa. 28. 16.

⁶ Ea demùm est vera fides quæ non tantum in cerebro; sed etià in corde residet, quæ externa etiam vita testatur, quæq; in Christum fertur vnicum seruatorem, qualem se in verbo patrefecit.

Ioel. 1. 31.

Esa. 53. 7.

nahum. 1. 15.

Esa. 53. 1.

iohan. 12. 38.

⁷ Alterà partem nunc probat quam proposuerat versu 4. Christum videlicet quoscunque libuit nullo discrimine vocare: quod duplici

Psal. 19. 5.

Deut. 32. 21.

11 Conclusio superioris gradationis, ex hinc oportere ad vocationē ascendere, sicut ex vocatione ad electionis testimonium peruenitur.

Esai. 65. 1.

Esai. 62. 2.

12 Obiectio, Si vocatio electionis testimonium est, annon vocari sunt Iudæi?

Quidni (inquit

Apostolus) hoc fatear, quum nulla sit gens vocationis experta? nedom vt Iudæos vocatos fuisse negem. 13 Pergit querere Iudæorum defensor, Annon etiam Deum vocantem cognouerunt Iudæi? Esaias (inquit Apostolus) hoc negat: & simul quod neglexerunt Iudæi, ad Gentes translaturum fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus, externam illam vocationem vniuersalem, cuius præco est ipsum mundi opificium, non sufficere ad Dei notitiam: particularem autem ex Dei verbo per se inefficacem esse, sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque sola hominum culpa, qui non possunt ignorantiam prætexere.

m Ex Dei mandato. n Vocat gentem non gentem omnes profanos populos, sicut vivere non dicuntur sed mori, qui aeterno supplicio sunt addicti. o Impauide loquitur.

17 11 Ergo fides ex auditu est: auditus autem per verbum Dei.

18 12 Sed (inquam ego) annon audierint? || Imò verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum.

19 13 Sed (inquam ego) nunquid Israël non cognouit Deum? Primus Moyses dicit, || Ego ad æmulationem prouocabo vos per gentem quæ nõ est gens: per gentem intelligentiæ expertem, ad iram vos prouocabo.

20 Esaias autem o vtitur audacia, dicitque, || Inuentus sum ab ijs qui me non quærebant, conspicuus factus sum ijs qui de me non interrogabant.

21 Aduersus Israël autem dicit, || Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & cōtradicentem.

CAP. XI.

1 Ne Iudæorum reiectio ad oculi aspectum limitetur, 4 deceptum olim Eliam fuisse ait, 16 & quum radicem sanctam habeant, 23 plures quoque ex ijs fore sanctos. 18 24 Gentes verò admonet humilitati: 33 & exclamat profunda Dei esse iudicia.

NVM igitur (inquam ego) abiecit Deus populum suum? Absit. ² nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, tribus Benjamin.

³ Non abiecit Deus populum suum quem ⁴ præcognouit. ⁵ An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur cum Deo, dicens aduersus Israël, &

⁶ Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & querunt animam meam.

⁷ Sed quid dicit ei diuinum responsum? ⁸ Fecit ut remanserint mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* ⁹ Baal.

¹⁰ Ita igitur & hoc tempore reservatio ¹¹ secundum electionem gratuitam facta est.

¹² Quod si per gratiam, ¹³ non iam ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Sin ex operi-

CAP. XI.

1. Reg. 19. 10.

1. Iam ostendit Apostolus quemodo sit alijs applicanda hæc doctrina, permanens in proposita hypothefi. Ita que docet Tudorum singulos non esse reiectos, ac proinde non temere de singulis personis pronuntiandum esse, sint necne ex electorum numero.

1. Reg. 19. 10.

¹ Prima probatio, Sum Iudæus, & tamen electus. De nostra ipsorum igitur electione statuere certo possumus, ac debemus, ² ut prius dictum est: de aliena vero non ita certo, sed nostra efficere debet ut de alijs bene speremus.

³ Secunda probatio, Quia Deus sibi constat in suo fœdere, etiamsi sint homines perfidi: Sic ergo quum dixerit Dominus se fore Deum suorum in mille generationes, cauendum ne ob aliquorum perfidiam, totam sobolem reiectam putemus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ membris bene speremus. ⁴ Tertia probatio à responso quod datum est Eliæ, tunc quoque quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamen suos electos, & quidem non paucos, nosse. Hinc autem etiam illud efficitur, non temere de quoquam ut reprobo pronuntiandum, quum eò etiam interdum redigatur Ecclesia, ut velut extincta oculatissimis etiam pastoribus videatur. ⁵ Etiamsi non omnes electi sint, tamen qui electi sunt, gratis se electos esse meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, sibi ipsi hoc imputent.

^a Quem ab aeterno electum amplexus est. ^b Loquitur de reliquis ab aeterno electis, non autem in futuro eligendis: non enim electi sunt, quia idololatra non fuissent, sed ideo idololatra non fuerunt, quia electi erant. ^c Baal patronum significat, vel eum in cuius aliquis est potestate, quo nomine afficiunt idololatra hodie sua idola quæ vocant patronos suos & nostras dominas. ^d Ad verb. secundum electionem gratia, non qua homines gratiam elegerunt, sed qua Deus ex gratia elegit. ^e Hoc versiculo corripit Iustitiariorum omnis de omni genere operum doctrina, quæ decent opera causam esse iustitiae, aut causam partem.

17 ¹¹ Ergo fides ex auditu est: auditus autem
per verbum Dei.

Gal. 3. 2.

Rom. 10. 17.

11 Conclusio
superioris gra-
dationis, ex
de oportet ead
vocationē ef-
ficere, sicut
ex vocatione
ad electionis
testimonium
peruenitur.

Esa. 65. 1.

Esa. 62. 2.

12 Obiectio,
Si vocatio ele-
ctionis testi-
monium est,
annon vocati
sunt Iudæi?

Quidni (inquit

Apostolus) hoc fatear, quum nulla sit gens vocationis experta? nedom
vt Iudæos vocatos fuisse negem. 13 Pergit, quæ-
rens Iudæorum de-
fensor, Annon etiam Deum vocantem cognouerunt Iudæi? Esaias (in-
quit Apostolus) hoc negat: & simul quod neglexerunt Iudæi, ad Gen-
tes translatum fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus, externam il-
lam vocationem vniuersalem, cuius præco est ipsum mundi opificium,
non sufficere ad Dei notitiam: particularem autem ex Dei verbo per se
inefficacem esse, sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, increduli-
tate autem inutilem reddi, idque sola hominum culpa, qui non possint
ignorantiam prætexere.

m Ex Dei mandato. n Vocat gentem non gentem omnes profanos populos, si-
cut viuere non dicuntur sed mori, qui aeterno supplicio sunt addicti. o Impati-
de loquitur.

CAP. XI.

1 Ne Iulæorum reiectio ad oculi aspectum limitetur, 4 de-
ceptum olim Eliam fuisse ait, 16 & quum radicem san-
ctam habeant, 23 plures quoque ex iis fore sanctos. 12
24 Gentes vero admonet humilitatis: 33 & exclamat
profunda Dei esse iudicia.

N Vm¹ igitur (inquam ego) abiicit Deus populum suum? Absit. ² nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, tribus Benjamin.

2 ³ Non abiicit Deus populum suum quem ⁴ præcognouit. ⁵ An nescitis de Elia quid dicit Scriptura: quomodo colloquatur cum Deo, dicens: aduersus Iherusalem,

3 || Domine, Prophetas tuos occiderunt: ² altaria tua sustoderunt, & ego relictus sum solus; & quærent animam meam.

4 Sed quid dicit ei diuinum responsum? || Feci¹ ut remanserint mihi sept. m milia virorum qui non flexerunt genu *imagini* Baal.

5 Ita igitur & hoc tempore reservatio ⁴ secundum electionem gratuitam facta est.

6 ⁵ Quod si per gratiam, ⁶ non iam ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Sin ex operi-

CAP. XI.

1. Reg. 18. 10.

¹ iam ostendit Apostolus quemodo sit alius applicanda hæc doctrina, pertinens in prophetia. ita quæ docet Iudeorum singulos non esse relictos, ac proinde non temere de singulis pronuntiandum esse, sine necne ex electorum numero.

1. Reg. 19. 18.

1 Prima probatio, Sum Iulæus, & tamen electus De nostri populi igitur electione statuere certo possumus, ac debemus, ut prius dictum est: de aliena verò non ita certo, sed nostra efficere debet ut de alijs bene speremus. **2** Secunda probatio, Quia Deus sibi conulat in suo fœdere, etiam si sint homines perfidi: Sic ergo quum dixit Dominus se fore Deum suorum in mille generationes, cauendum ne ob aliquorum perfidiam, totam sobolem reiectam putemus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ membris bene speremus. **4** Tertia probatio a responso quod datum est Elie, tunc quoque quum nullus electus posset in mundo appareret, Deum tamen suos electos, & quidem non paucos, nosse. Hinc autem etiam illud efficitur, non temere de quoquam ut reprobo pronuntiandum, quum eò etiam interdum redigatur Ecclesiæ, ut velut extincta oculatissimis etiam pastoribus videatur. **5** Etiam si omnes electi sint, tamen qui electi sunt, gratis si electos esse meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, sibi ipsis hoc imputent.

a Quem ab æterno electum amplexus est. **b** Loquitur de reliquis ab æterno electis, non autem in futuro eligendis: non enim electi sunt, quia idololatras non fuerunt, sed: deò idololatras non fuerunt, quia electi erant. **c** Baal patronum seruauit, vel eum in cuius aliquis est potestate, quo nomine afficiunt idololatras hodie: ita idola quæ videntur patronos suos & nostras domos. **d** Ad verbi secundam electionem gratiæ, non quia homines gratiam elegerunt, sed quia Deus ex gratia elegit. **e** Hæc versicula corripit Iulianiorum mentis de vniuerso genere operum doctrina, quæ dicit opera causam esse iustitiæ, aut causam partem.

Esa. 29. 10.

6. 9.

matth. 13. 14.

iohan. 12. 40.

act. 28. 26.

Psal. 69. 12.

6 Non tamen accidit hæc in duratio nisi interueniente iusto Dei decreto ac iudicio, sed absque culpa, quum ingratos sic puniat omni sensu eis adæpto, & duplicatis eorū tenebris vt oblata Dei beneficia cedant iusto eorum exitio.

7 Iſtam gentis Iudæorum reiectionē Dominus subor-

dinauit, vt occasionem Vocationi Gentium præberet: & hanc rursus vocationem Gentium conuerteret in occasionem restitutionis Iudæorum, vt videlicet accensi Gentium æmulatione, tandem & ipsi Euangelium amplectantur. Hinc autem discendum est non minus subseruire Dei gloriæ seueritatem ipsius quàm misericordiam, atque adeò, per ipsam seueritatem Deum sibi ad misericordiam aditum inuenire: vt temerè non debeamus de quoquam desperare, nec alijs insultare, sed eos potius ad sanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur.

f Vide Marc. 3. 5.

g Altiſſimum videri, quod omnem sensum adimat.

h Oculos ad non videndum, id est, ad videndum ineptos.

i Sicut infalices aues eo ipso illiciuuntur ad mortem, vnde vitam petunt, sic Iudæis in mortem cedebat illud vnum ex quo vitam captabant, nimirum lex Dei, cuius prapostero zelo Euangelium repudiabant.

k Opulentiæ nomine intelligit Euangelij cognitionem in vitam æternam, Mundi autem, Gentes vniversas per totum orbem dispersas.

l Iudæorum, nempe quum tota gens in communem ad Christum accederet.

m Inſigne & illustre reddo.

bus, iam non est gratia: alioquin opus iam non est opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Israel, hoc non est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui verò^f occalluerunt,

8 (⁶ Sicut scriptum est, || Dedit eis Deus Spiritum^g soporis: ^h oculos vt non videant, & aures vt non audiant) vsq; ad hodiernum diem.

9 Et Dauid dicit, || ⁱ Fiat ipsis mensa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

10 Obtenebrentur oculi eorū, vt non cernant, & tergum ipsorum semper incurua.

11 ⁷ Num igitur, inquam ego, ideo impegerunt vt conciderent? Absit. sed per eorum ruinam salus^{ob} obligit Gētibus, vt eos ad æmulationē prouocaret.

12 Quòd si eorum ruina est ^k opulentiæ mundi, & diminutio eorum opulentiæ Gentium: quāto magis^l plenitudo ipsorum?

13 ⁸ Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium) misterium meum^m illustro:

8 Testatur se suo exemplo cæteris hac in re præire.

14 *Vt experiar* siquo modo ad æmulationem
prouocem consanguineos meos, & seruem aliquos
ex ipsis.

15 Nam si abiectio eorum, est reconciliatio
mundi, quæ eris assumptio, " nisi vita ex mortuis?

16 ⁹ Quod si ^o primitiæ sanctæ, sancta etiā mas-
sa: & si ^p radix sancta est, etiam rami.

17 ¹⁰ Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu
verò quum elies oleaster, insitus es ^q pro ipsis, &
particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es,

18 ^r Ne gloriare aduersus ramos, quod si glo-
riaris, non tu radicem portas, sed radix te.

19 Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego inse-
rerer.

20 Rectè: per infidelitatem defracti sunt, tu ve-
rò per fidem stas, ne effertor animo, ^r sed time.

21 Nam si Deus " naturalibus ramis non pe-
percit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

Ierem. 11. 6.

⁹ Iudæorum
gens in gene-
re ipso & eius
radice, id est,
Abrahamo,
considerata,
sancta est, e-
tiam si pleri-
que eius rami
sunt excisi. I-
taque in iudi-
candis fratri-
bus, non hæ-
rendum in eo-
rum indigni-
tate, vt semel
eos omnes ab

dicatos esse censeamus: sed considerata fœderis radix, & retrò poti-
us ad eorum maiores fideles progrediendum, vt in illorum posteris ali-
quibus (quod & ipsi in nobis experimur) benedictionem fœderis scia-
mus residere. ¹⁰ Nulla causa est cur Gentes misericordiam cō-
sequatæ Iudæis gratiæ contemptoribus insultent, quum ipsis Iudæo-
rum maioribus sint insitæ. Videant porius ne quod in Iudæis meritò
condemnavit Dominus, in ipsis quoque inueniatur. Est autem hinc quo-
que generalis doctrina elicienda, nobis esse studendum Dei gloriæ eti-
am proximorum respectu, nedum vt de eo quod alijs singulari quadam
gratia prælati simus, gloriemur.

ⁿ Futurum erit, vt cum Iudæi ad Euangelium accesserint, mundus quasi remi-
niscat. ^o Alludit ad illorum panum primitias, quorum oblatione tota frugum

massa sanctificabatur, quibus in reliquum annum poterant bona cum conscientia vo-
ti. ^p Abraham. ^q In ramorum defractorum loco.

^r Contra communem agriculturæ rationem accidit, vt stolonis sterili succus mu-
tetur arboris generosa succo. ^s Gloriari quidem licet in Domino, sed non
ita vt despiciamus Iudæos, quos potius decet ad præclaram illam æmulationem pro-
vocare.

^t Modestè ac sollicitè Deum reuerere. ^u Naturales vocat, non quibus à
natura inesset ulla sanctitas, sed qui ex ijs erant nati, quos Dominus gratuito sœde-
re à reliquis Gentibus sibi segregarat.

1. Cor. 13.

2. Cor. 13.

Matth. 23. 34.

Job. 1. 1. 2.

Act. 18. 10.

Ps. 67. 12.

6 Non tamen accidit hæc in duratio nisi interveniente iusto Dei decreto ut indicio, sed absque culpa, quum ingratos sic puniat omni sensu eis adæpto, & duplicatis eorū tenebris ut oblata Dei beneficia cedant iusto eorum exitio.

7 Istam gentis Iulzorum reiectionē Dominus subor-

dinauit, ut occasionem Vocationi Gentium præberet: & hanc ipsa vocationis in Gentium convertet et in occasionem restitutionis Iudæorum, ut videlicet accensæ Gentium amulationis, tandem ipsi Iudæi gentium amplectantur. Hinc autem dices Iam est non minus iustitiae Dei gloriæ severitatem ipsius quam misericordiam, atque adeo, per ipsam severitatem Deum sibi ad misericordiam aditum invenire, ut tamen non desinas de quoquam desperare, nec alibi invidiare, sed eos potius ad tantam amulationem provocare, ut Dei in illis quoque glorificetur.

8 Titatur si hoc exemplo ceteris hac te-

reterro.

f. Vult. Hinc. 1. 1.

h. Oculi et non vident, et auris et non audiunt, sic fideles in mentem re-

verbaliter et in quo videri caput, nunciat loci Dei, cuius praprio

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

bus, iam non est gratia: alioquin opus iam non est opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Israel, hoc non est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui vero occalluerunt,

8 (6 Sicut scriptum est, || Dedit eis Deus Spiritum? Hypocritas: oculos ut non videant, & aures ut non audiant) usque ad hodiernum diem.

9 Et David dicit, || Fit it ipsis mensa et tum pro laqueo, & tendicula, & effendiculo, & talione.

10 Obtenebuntur oculi eorum, ut non cernant, & tergum ipsorum semper incurta.

11 Non igitur, inquam ego, ideo impigerunt ut conciderent? Absit, sed per eorum humani salus obligit Gentibus, ut eos ad amulationem provocaret.

12 Quod si eorum ruina est opulencia quadi, & diminutio eorum opulencia Gentium: quomodo magis plenitudo ipsorum?

13 Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium) ministerium meum in illustro:

ut occasione Vocationi Gentium præberet: & hanc ipsa vocationis in Gentium convertet et in occasionem restitutionis Iudæorum, ut videlicet accensæ Gentium amulationis, tandem ipsi Iudæi gentium amplectantur. Hinc autem dices Iam est non minus iustitiae Dei gloriæ severitatem ipsius quam misericordiam, atque adeo, per ipsam severitatem Deum sibi ad misericordiam aditum invenire, ut tamen non desinas de quoquam desperare, nec alibi invidiare, sed eos potius ad tantam amulationem provocare, ut Dei in illis quoque glorificetur.

8 Titatur si hoc exemplo ceteris hac te-

reterro.

f. Vult. Hinc. 1. 1.

h. Oculi et non vident, et auris et non audiunt, sic fideles in mentem re-

verbaliter et in quo videri caput, nunciat loci Dei, cuius praprio

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

et videri et videri.

14 *Vt experiar* siquo modo ad æmulationem
prouocem consanguineos meos, & seruem aliquos
ex ipsis.

15 Nam si abiectio eorum, est reconciliatio
mundi, quæ erit assumptio, ^o nisi vita ex mortuis?

16 ^o Quod si ^o primitiæ sanctæ, sancta etiā mas-
sa: & si radix sancta est, etiam rami.

17 ¹⁰ Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu
verò quum esles oleaster, insitus es ^o pro ipsis, & radice, id est,
particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es,

18 ¹² Ne gloriare aduersus ramos, quod si glo-
riaris, non tu radicem portas, sed radix te.

19 Dices igitur, Defracti sunt rami ut ego infe-
rerer.

20 Rectè: per infidelitatem defracti sunt, tu ve-
rò per fidem istas, ne effector animo, ¹ sed time.

21 Nam si Deus ^o naturalibus ramis non pe-
percit, vide ne tibi quoque non parcat.

Ierem. 17. 6.
9 Iudæorum
gens in gene-
re ipso & eius
Abrahamo,
considerata,
sancta est, et-
iam si pleri-
que eius rami
sunt excissi. I-
taque in iudi-
candis fratri-
bus, non hæ-
rendum in eo-
rum indigni-
tate, ut semel
eorum omnes ab-

dicatos esse censamus: sed consideranda fœderis radix, & retrò por-
tus ad eorum maiores fideles progrediendum, ut in illorum posteris ali-
quibus (quod & ipsi in nobis experimur) benedictionem fœderis sciri-
mus residere. ¹⁰ Nulla causa est cur Gentes misericordiam con-
sequatur Iudæis gratia contemptoribus insultent, quum ipsis Iudæo-
rum maioribus sint insitæ. Videant potius ne quod in Iudæis meritò
condemnant Dominus, in ipsis quoque inueniatur. Est autem hinc quo-
que generalis doctrina elicienda, nolis esse studendum Dei gloria eti-
am proximorum respectu, nedum ut de eo quod alijs singulari quadam
gratia prelati sumus, gloriemur.

ⁿ *Est autem erit, ut cum Iudæi ad Euangelium accesserint, primum quasi rem-
issat. o* Alludit ad rorum partem primitiæ, quorum oblatione tota fragum
massa sanctificabatur, quibus in reliquum annum poterant bona cum eo fœderis tra-
n. p. Abraham. ^q In rorum non à pastoris loco.
r. Contra domum rem agricultura ratione accedit, ut soloni sterili succum mis-
tur arboris generosa succo. ^f Glorari quidem licet in Domino, si tamen
ita ut despiciamus Iudæos, quos potius debet ad prædicationem illam æmulationem pro-
uocare.

t. Modeste ac solerte Deum venerere. ^u Naturalis vocat non quibus à
natura inest vlla facultas, sed qui ex ipso erant nati, quo Dominus gratuito fœde-
re reliquis Gentibus sibi segregat.

Esa. 50. 20.

Esa. 57. 9.

11 Quum res ipsa ostendat hereditariam non esse electionem (quoniam uis quomodo nosterpe-

tua sit Dei benedictio, culpa sit in hominibus non in Deo) viden-

dum etiam atque etiam ne quod in alijs culpamus, in nobis inue-

niamur. Nam firma quidem est electio, sed verè electi & iusti, non su-

perbiunt in sese, vel cum aliorum con-

temptu: sed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam sibi propositam currunt.

12 Multi ad tempus tunc excisi, id est, extra radicem, qui suo tempore inferuntur: multi quoque aliquatenus & in speciem iusti, qui tamen sua culpa postea exciduntur, & penitus abiiciuntur: quod præsertim in nationibus ac populis considerandum est, ut in Gentibus & Iudeis.

13 Iudeorum excæcatio nec ita est vniuersalis, ut nullos in ea gente electos habeat Dominus, nec perpetua est futura, siquidem tempus erit quo & ipsi (sicut prædixerunt Prophetæ) efficaciter amplectantur, quod nunc adeo pertinaciter, magna ex parte, repudiant.

x Facilem ac lenem animum. y In ea conditione, ad quam benignitas Deite euehit: notandum autem hic non agi de electione singulorum, qua firma semper est, sed gentis vniuersæ. z Naturam intellige, non qualis creata fuit, sed ut est in Adamo corrupta, & ab eo in posteros deriuata. a In Iudeorum gentem, quam mera gratia Deus sanctificarat: loquitur autem de tota gente, non de singulis. b Ne intus insoleatis. c Donec, refertur enim ad tempus. d In Ecclesiam.

22 ¹¹ Vide igitur ^a benignitatem ac seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te verò benignitatem, si permanseris ^y in benignitate: alioquin & tu excideris.

23 ¹² Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inferentur: potest enim Deus rursum eos inferere.

24 Etenim si tu ex ^z naturali excelsus es oleastro, & præter naturam insitus es in ^a veram oleam: quanto magis ij qui naturales sunt, inferentur propriæ oleæ?

25 ¹³ Velim enim vos non ignorare, fratres, mysterium hoc, (ut ne sitis ^b apud vosmetipsos arrogantes) obdurationem *istam* quæ est ex parte, Israelii euenisse ^c tantisper dum plenitudo Gentium ^d introierit.

26 Et ita totus Israel seruiabitur: || sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille Liberator, & auertet impietates à Iacob.

27 Et hoc illis à me fœdus, || Quum abstulero peccata ipsorum.

28 ¹³ Itaque ^e quod ad Euangelium attinet, sunt inimici propter vos: ^f quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.

29 ¹⁴ Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt ut eorum ipsum pœnitere non possit.

30 ¹⁵ Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:

31 Sic & isti nunc non paruerunt ut per vestram misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.

32 Conclufit enim Deus ^g omnes in contumacia, ut omnium misereretur.

33 ¹⁶ O profundas diuitias tum sapientiæ tum cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt ^h eius iudicia, & eius ⁱ viæ imperuestigabiles!

34 ¹⁷ Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio?

sancitum, non potest esse irritum.

15 Altera probatio, Quia quanuis indurati meritò puniantur, tamen non propriè eius gentis odio accidit ista Iudæorum perueicacia, sed ut veluti locus introducendis in Ecclesiam Gentibus pateret, & Iudæi postea misericordiæ Gentibus factæ æmulatione accensi, fierent & ipsi eiusdem beneficii participes, ac ita constaret & Gentes & Iudæos sola Dei gratia seruari: quod non ita esset manifestum, si vel omnes simul in Ecclesiam introduxisset Deus, vel Iudæorum gentem absque ista velut interruptione seruasser.

16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia perculsus, quam etiam docet esse religiosè adorandam, non autem curiosè & profanè scrutandam ultra reuelationis metas.

17 Sacrilegam hominum audaciam triplici freno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimum sit ac planè impium, ex nostra stultitiâ eum metiri. Deinde quòd nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuriâ sibi facta quæri possit. Tertiò, quòd eius gloriæ causa omnia sint condita, ideoque omnia sint ad gloriam eius à nobis referenda, nedum ut cum eo fas sit nobis contendere.

^e Quatenus Euangelium non admittunt. ^f Quatenus Deus respicit non quid mereantur, sed quid Deus Abrahamo promiserit. ^g Tum Iudæos, tum Gentes.

^h Ratio quam tenet in rebus vniuersis & singulis administrandis. ⁱ Consilium & factorum ipsius rationes.

13 Iterum, ut Iudæos & Gentes in vnū veluti corpus in Christo cōiungat, ac præsertim doceat quòd sit Gentium in Iudæos officium, inculcat non penitus & sine certa spe abiectam esse Iudæorum gentem.

Esa. 40. 13.

Job, 41. 2.

1. cor. 3. 16.

14 Probatio, quia scedus de vita æterna cum illa gente

h Enertitur hoc
dicto prauis
operum doctri-
na, & omnis me-
riti. *l* Sub. Deum, ad cuius gloriam omnia referuntur, nec tantum res creata,
sed in primis noua ipsius opera quæ in electis suis edit.

35 Aut quis ^k prior dedit ei, & reddetur ei?
36 Nam ex eo, & per eum, & ^l in ipsum sunt omnia. Ipsi sit gloria in secula, Amen.

CAP. XII.

1 Paraneitica trallat. *2* ad cultum Deo gratum: *9* ad dilectionem non simulatam, *14* *20* etiam inimicorum.

CAP. XII.

Eph. 5. 17.

1. thess. 4. 7.

1. Cor. 12. 11.

epheff. 4. 7.

3 Quarta pars
epistolæ, quæ
absolutis Chri-
stianæ doctri-
næ capitibus,
versatur in vi-
tæ Christianæ
præceptis ex-
plicandis. Pri-
mo autem lo-
co generalia
& fundamen-

1 **P**Recor igitur vos, fratres, per miserationes
Dei, vt ^b sistatis ^c corpora vestra ^d hostiam
viam, sanctam, acceptam Deo, ^e rationalem illum
cultum vestrum:

2 ² Et ne configuremini seculo isti, sed trans-
formemini per renouationem ^f mentis vestræ, ad
hoc || vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa,
accepta, ac perfecta.

3 ³ Enimvero per gratiam quæ mihi data est,
& edico cuius versanti inter vos, ^h ne sapiat suprâ
quàm oportet sapere: sed sapiat ⁱ ad sobrietatem,
|| prout cuique Deus partitus est mensuram ^k fidei:

talia præcepta tradit, quorum hoc est præcipuum vt vnusquisque sese
totum spirituali Dei cultui consecret, ac veluti sacrificet, gratia Dei
fretus. *2* Secundum præceptum est, ne pro vitæ regula, reli-

quorum hominum opiniones aut mores sumamus, sed huic seculo peni-
tus renuntiantes, Dei nostri voluntatem, sicut est nobis in verbo ipsius
patefacta, nobis pro scopo proponamus. *3* Tertio loco, monet
etiam atque etiam, vt quisque & intra suæ vocationis limites permane-
at, & pro gratiæ suæ modulo sapiat.

a Hac præfatione indicat finem ultimum humanarum actionum esse Dei gloriam.

b Olim hostia sistebatur ad altare, hodie altare est ubique. *c* Vos ipsos, Sy-
necdoche, olim aliena, nunc nostra offerenda. *d* Olim mortuam, nunc hostiam
Spiritu vita præditas. *e* Spiritualem. *f* Nullus itaque locus huic rationi,
quam Reginam tanquam in arce locat Philosophia, nec libero hominis arbitrio,
quale fingunt Sophistæ, si mens ipsa renouanda est, Vide Ephes. 1. 18. & 2. 3. &
4. 17. & Coloss. 1. 21. *g* Præcipio.

h Ne sibi immodicè placeat, vt ij solent qui sibi videntur plus sapere, quàm reu-
ra sapiant. *i* Sobrietas erit, si non nobis arrogamus quod non habemus, & si non
de eo quod accepimus, gloriamur. *k* Fidem appellat cognitionem Dei in Christo,
cum doni, quæ manant in fideles per Spiritum sanctum.

4 ⁴ Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem non habent actionem:

5 Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singulatim autem, alij aliorum membra.

6 || ⁵ Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est, siue prophetiam, *prophetemus* pro¹ proportionem fidei.

7 Siue ministerium, *versetur* in ministrando: tum^m is qui docet, in docendo:

8 Tumⁿ qui exhortatur, in exhortatione, ||^o qui distribuit, cum simplicitate: ^p qui præst, cum diligentia: ^q qui misceatur, cum hilaritate.

9 ⁶ Dilectio esto minimè simulata. *Estote* || abhorrentes à malo, agglutinati bono.

10 || Fraternalis charitas alij ad alios amandos propensa. Honore alij alijs præcuntes.

11 || Studio minimè pigri. Spiritu feruentes.

1. Pet. 4. 10.

Matth. 6. 2,

2. cor. 9. 7.

Amos 5. 15.

Ephes. 4. 2,

1. Pet. 2. 17.

1. Pet. 5. 8.

4 Ratio huius præceptionis est duplex: vnà, quoniam Deus non committit quæuis quibusuis agenda, ac proinde præposterè agit, & non modo inutiliter, sed etiam cum aliorum incommodo se & alios fati-

gat, qui vocationis fines præterit: altera, quod ista vocationum & donorum diuersitas & imparitas, in nostrum commodum cedit, quum idcirco instituta sit vt alij alijs obstringantur: vnde consequitur, neminem hoc ægrè ferre debere, quum priuatorum cuiusque donorum communis sit vsus.

5 Quod in genere dixerat, peculiariter sacris muneribus applicat, in quibus periculosius peccatur. Ea verò distribuit in duo genera, Prophetarum videlicet & Diaconorum: & rursus Prophetas in Doctores & in Pastores diuidit. Diaconos autem triplices facit, nempe ararij Ecclesiastici, veluti quædam sunt, qui propriè vocant Diaconos: disciplinæ moderatores, qui & Seniores siue Presbyteri vocantur: & propius curandis ipsis pauperibus seruientes, cuiusmodi erat viduarum collegium. 6 Iam ad secundæ Tabulæ officia accedens, ex charitate velut omnium eorum fonte illa deriuat. Charitatem autem Christianam definit sinceritate, malarum rerum odio, bonarum autem studio, eoque propenso, & colendi proximi audio, cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.

l Ut quisq; teneat reuelationis suæ modum. m Qui Scripturæ interpretationi tantum vacat. n Qui alibi Pastor dicitur. o Sub. elemosynas distribuat bona fide, & sine personarum respectu. p Ecclesia senior. q Qui curandis pauperibus vacant, hilares sint, ne merorem merori addant.

† Domino seruientes.

12 7 Spe gaudentes. In afflictione tolerantes.
|| In oratione perdurantes,

13 ||⁴ Vſibus ſanctorum † communicantes, hoſpitalitatem ſectantes.

14 ||⁵ Benedicite ijs qui vos infeſtantur: benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

16 Eodem animo inter vos mutuò affecti.
|| Non elatè *de vobiſſiſ* ſentientes, ſed × humili-
bus obſecundantes. Ne † eſtote prudentes apud
voſmetipſos.

17 || Nemini malum pro malo viciffim reddē-
tes. Procurantes honeſta coram omnibus homi-
nibus.

18 || Si fieri poteſt, quantum in vobis eſt, cum
omnibus hominibus in pace viuentes:

19 || Non voſmetipſos vlciſcentes, dilecti: ſed
date locum iræ. ſcriptum eſt enim, || Mihi eſt vlto:
ego rependam, dicit Dominus.

20 || Itaque ſi eſurit inimicus tuus, ciba eum: ſi
ſitit, da ei potum. hoc enim ſi feceris, † carbones
ignis coaceruabis in caput eius.

21 Ne vincitor ab eo quod malum eſt, ſed vin-
ce bonitate malitiam,

Luc. 11. 1,

1. cor. 1. 6. 7.

Heb. 13. 2,

1. pet. 4. 13.

Matt. 5. 44.

Prover. 3. 7,

ſa. 5. 11.

Prover. 20. 22,

matt. 5. 39,

2. cor. 8. 11,

1. pet. 3. 9.

Hebr. 12. 14.

Eccle. 3. 18,

matt. 5. 39.

Deut. 32. 35,

hebr. 10. 30.

Prover. 25. 22.

7 Comme-
morat alias vir-
tutes varias
cum ſuis effe-
ctis coniun-
ctas, nempe
ſpem, æ quanti-
mitatem, pa-
tientiam, iu-
gem inuoca-
tionem, libe-
ralitatem in
ſanctos, hoſpi-
talitatem, mo-
derationem a-

nimi in iuuandis etiam inimicis, ſym-
pſiam tum in proſperis tum in ad-
uerſis rebus, modeltiam, honeſtatis & concordia, quoad eius fieri poteſt
cum quibus ſuis colendæ, ardentiffimum ſtudium, quòd nullis etiam cu-
iſquam iniurijs extingui poſſit.

† Reſtè hac clauſula addita, qua diſtinguit officia Chriſtiana, ab officijs Phi-
loſophicis. ſ Non autem delectijs & ſupernacaneis officijs, ac uſibus.

‡ Vera charitatis norma, quàm aliorum iucommodis, non minus quàm noſtrum
afficimur, & ita affecti proximum pro viribus iuauimus. ¶ Bene precamini.

× Nihil aquè ſcindit concordiam atque ambitio, quàm quiſpiam humilia ſuſci-
dit, ſublimia ambitione ſeclatur. † Ne prudentia opinione targeatur. † Sic
Solomon antiquatè iram Dei alicui imminentem depingit.

CAP. XIII.

*1 Vult ut subdamur Magistratibus: & proximos diligamus:
13 viuamus iuste: 14 & Christum induamus.*

1 Omnis ¹ anima ² potestatibus supereminentibus subiecta esto. ³ non enim est potestas nisi à Deo: & quæ sunt potestates, sunt à Deo ^b ordinatæ.

2 Itaque quisquis se opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationem auferent.

3 ⁴ Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. ⁵ Vis autem non metuere potestatem? quod bonum est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

4 Dei enim minister est tuo bono. ⁶ Quod si feceris quod malum est, metue: non enim temerè gladium gestat. nam Dei minister est, ^c ultor ad iram ei qui quod malum est fecerit.

5 ⁷ Quapropter necesse est subijci, non solum propter iram, ^d sed etiam propter conscientiam.

tum ab ipsa rei natura. Quorsum enim in superiore gradu sunt collocati, nisi ut inferiores eis subijciantur? **3** Aliud maximi ponderis argumentum, Quoniam huius ordinis author est Deus, ut qui sunt rebelles, sciant sese cum Deo ipso bellum gerere: unde fieri non potest quin maximas calamitates sibi accersant. **4** Tertium argumentum ab utilissimo fine, Quod hac ratione Deus bonos conseruet, malos coerceat: qua sententia ipsi quoque magistratus admonentur quid subiectis debeant. **5** Optima ratio ferendi iugi istius non modò sine molestia, sed etiam maximo cum fructu. **6** Deus gladio etiam ultorem magistratum armauit. **7** Conclusio, Parendum esse magistratui, non modò pœnæ metu, sed multò magis quia etiamsi magistratus in conscientiam ius non habet, tamen quum Dei sit minister, bona conscientia ei resisti non potest.

^a Etiamsi Apostolus, etiamsi Euangelista, etiamsi Propheta. Chrysostom. Papa itaque tyrannus in omnia regna euertitur. ^b Distributa, alia enim sunt maiores, alia minores. ^c Per quem Deus ulciscitur malos. ^d Vsque ad aras: nam iniqna precipienti, respondendum est illud Petri, Praestat Deo obedire quàm hominibus.

CAP. XIII.

Sapient. 6. 1,

tit. 3. 1.

1. pet. 2. 13.

1 Iam seorsim ostendit quid subiecti debeant suis magistratibus, obedientiam videlicet: à qua declarat neminè esse liberum, & ita quidem ut non tantum ipsi summo magistratui, sed etiam infimis quibusuis magistratus potestate fungentibus debeat.

2 Argumen-

8 Enumerat
præcipua in
quibus posita
est subiectorū
obedientia.

Mat. 23. 11.

Exod. 20. 14,

deut. 5. 18,

Leuit. 19. 18,

mat. 23. 39,

marc. 12. 31,

galat. 3. 14,

1ac. 2. 8.

1. Tim. 1. 1.

9 Ostendit
quomodo futu-
rum sit vt quā
paucissima iu-
dicia exerceā-
tur, nēpē si vi-
tā ita institua-
mus, vt nemo
quicquam me-
ritō possit à no-
bis flagitare,
præter id vnum
quod ex chari-
tatis lege alijs
alijs perpetua
quadam obli-
gatione debe-
mus.

10 Commendat charitatem vt Legis epitomen.

11 Amplificatio à circumstantia temporis, quod & ipsum nos per
se officij admoneat, quum tenebris ignorantie & prauarum cupidita-
tum, diuinæ veritatis cognitione depullis, superfit vt vitam ad cet-
tam illam omnis iustitiæ & honestatis normam, virtute Spiritus Christ-
freti, exigamus,

e Obedientiam, eamque ex animo proficiscentem. f Reuerentiam,
quam magistratui habere par est.

g Non unicum aliquod præceptum
obiit, sed in genere præstitit quod Lex iubet. h Tota siquidem Lex nihil
aliud quam amorem Dei & proximi præcipit. Sed quum Paulus hoc loco de mu-
tuis hominum officijs disserat, Legis vocabulum restringendum est ad secundam
tabulam. i Alibi dicimur in luce versari, sed ita vt nondum appaernerit
quod sumus, adhuc enim videmus vt in crepusculo. k Eam vitam, quam
agunt qui lucem faciunt.

l

habitu

6 8 Propter hoc enim etiam tributa soluitis
siquidem ministri Dei sunt in hoc ipsum incum-
bentes.

7 || Reddite igitur omnibus quod debetis:
cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vecti-
gal: cui^s timorem, timorem: cui^f honorem, ho-
norem.

8 9 Nemini quicquam debete, nisi *hoc* vt alijs
alios diligatis. 10 nam qui diligit alterum, & Legem
impleuit.

9 Siquidem illud, || Non mœchaberis, Non
occides, Non iuraberis, Non falsum testimonium
dices, Non concupisces, & siquod aliud *est* man-
datum, in hoc sermone^h summam comprehend-
ditur, nempe || Diliges proximum tuum sicut te-
ipsum.

10 Charitas proximum non afficit malo. Itaq;
|| expletio Legis, est charitas.

11 11 Idq; perspecta opportunitate, quod *vi-*
delicet tempestiuū iam *sic* nos à somno expergisci.
Nunc enim propius nos est salus quam quum cre-
didimus.

12 Nox processit, ⁱ dies autē propinquat. Ab-
ijciamus igitur ^k opera tenebrarum, & induamur

habitu qui luci conueniat.

13 Vt interdiu, compositè ambulemus : || non *Luc. 31. 14.*
in comestationibus & ebrietatibus, non cubilibus
ac proteruijs, non lite & inuidia :

14 || Sed induimini Domino Iesu Christo, & *Galat. 5. 16.*
carnis curam ne habete, ad *explendas cupiditates.* *1. pet. 2. 11.*
Indui Christo,
est in possessionem Christi mitti, ita ut ille sit in nobis, & nos in illo.

CAP. XIII.

1 Commendat eos qui fide sunt infirma, 15 ne vitio-
sitate scandalizentur. 10 Et illis e diuerso imperat ut non
temerè firmiores iudicent : 19 ut intra adificationis
20 & charitatis terminos, 22 Christiana libertas con-
sistat.

1 EVm¹ verò qui fide est infirmus, ² assumite, *CAP. XIII.*
non tamen^b ad certamina disputationum. 1 lam tractat

2 ² Alius quidem^c credit vescendum esse qui-
busuis : alius autem fide infirmus edit olera. quomodo in

3 ³ Qui edit, non edētem ne pro nihilo habe-
to : & qui non edit, edentem ne cōdemnato. ⁴ De-
us enim cum assumpsit. ceat cum fra-

tribus, non ma-
lizia, nec dam-
nanda supersti-
tione, sed be-

neficij Christi ignorantia, in earum rerum vsu peccantibus. Docet au-
tem, eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidem ut eorum ig-
norantiæ in eiusmodi quidem rebus accommodare nos oporteat, ex
charitatis lege. 2 Proponit pro exemplo, discrimen ciborum,
quod nonnulli ut in Lege præscriptum (quam abrogatum esse nescie-
bant) penitus obseruandum putabant, quum è contrario qui in Euan-
gelij cognitione profecerant, abolitam esse istam Legis pædagogiam
rectè censerent.

3 In huiusmodi facto, inquit Apostolus, neque qui libertatem suam
norunt, fratrem ignorantem arroganter despiciant, neque indocti mo-
rosè condemnent quod non intelligunt. 4 Prima ratio, quia quum
& qui edit & qui non edit, sit nihilominus Christi membrum, nec con-
temni qui non edit, nec condemnari qui edit, meritò potest. Explicatur
autem antecedens versu sexto.

a Ne media & indifferenti rei causa defugiatu eius consortium, sed cum
alimngite vobis. b Ut varijs & incertis disputationibus discedat incertior
quàm veneris, aut perturbata conscientia resiliat.

c Nonis ex fide.

Isac. 4.13.

5 Alia ratio à
superiore de-
pendens, cur
rudes à peritio-
ribus non de-
beant, vt extra
spē salutis po-
fiti, damnari.

Quia, inquit
Apostolus, qui
hodie rudis est

cras potest plenior cognitione donari, vt & ipse firmus confiliet, Ita-
que Dei est nō hominis sententiam illam damnatoriam ferre. 6 Aliud
exemplum legalis discriminis dierum. 7 Opponit isti contem-

ptui & præcipitibus iudicijs assiduum proficiendi studium, vt firmis de
sua libertate bene constet, quænam sit videlicet, & cuiusmodi vsus. Mi-
cissim infirmi quotidie proficiant: ne vel illi abutantur Dei dono, vel
isti in sua infirmitate sibi placeant. 8 Ratio petita ab ipsa rerum
mediarum natura, quas bona conscientia & facere possit aliquis, & ali-
quis rursus non facere. Quum enim & dierum & ciborum discrimen à
Deo statutum esset, qui Legis abrogationem nondum intelligebant, &
tamen alioqui Christum vt Seruatorem agnoscebant, quomodo potu-
issent bona conscientia negligere quod à Deo præceptum sciebant?
Contra verò, qui Christi beneficium hac etiam in parte norant, bona
conscientia nec dies nec cibos curabant. Itaque (dicet Apostolus vers.
10.) Firmi infirmos ob res istas ne damnate, quum infirmi fratres nibi-
lominus sint fratres. Iam verò si quis hanc doctrinam ad nostra hæc
tempora trahere velit, sciat de rebus medijs agi, & quidem eiusmodi,
vt qui eas non arbitrantur medias, fundamentum habere in Lege, &
simplici ignorantia, non autem malitiosa (illis enim ne ad tempus quid-
dem cessit Apostolus) nec superstitione, sed religio Dei metu hallucina-
rentur. 9 Ita significat Apostolus sese de fidelibus tum infir-

ita significat Apostolus reieci debentibus tum in-
mis tum firmis agere. Quid si verò cum infidelibus nobis sit negoti-
um? nempe hinc nobis cauenda sunt duo, sicut in epist. ad Corin. expli-
catur: vnum, ne superstitiones eorum inter res medias numeremus, vt
qui in idoleo accumbabant: alterum, ne tum quoque quum res est me-
dia/vt idolothyeum in macello emere, & domi aut in privato conuiuio
edere) fratrum infirmorum conscientiam vulneremus.

d Vnusquisque apud se, si in conscientia sua dicere possit, se nosse ac sibi persuasum esse per Dominum Iesum, nihil esse per se impurum, illa autem persuasio inuiti debet verbo Dei, *e* Peculiari quadam ratione observat, *f* Domini est iudicium recte faciat an secus: Itaque cur non potius laboratis de eo, ut quisque se Deo approbet, quam ut aliena curetis? *g* Qui nullum facis ciborum discrimen *b* Qui cibis non attingit, quos immundos putat ex Lege.

edit,

edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

7¹⁰ Nullus enim nostrum sibi ipsi uiuit, & nullus sibi ipsi moritur.

8. Nam siue uiuimus, Domino uiuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur uiuamus, siue moriamur, Domini sumus.

9 Ad hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, & reuixit: ut & mortuis ac uiuentibus dominetur.

10 || 11 Tu uero cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu, cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi,

Scriptum est enim, || Vivo ego dicit Dominus: quoniam mihi sese flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

12 Nempe ergo unusquisque nostrum de seipso rationem reddet Deo.

13 12 Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: sed hic potius adhibete iudicium: ut ne offendiculum ponatis fratri, aut scandalum.

esseius suum Domino, ac proinde in rebus quæ, prout conscientia affecta est, vel bonæ vel malæ sunt, non esse infirmos fratres à firmis despicendos, nedum damnandos. Non ualerat autem æquæ hæc consequutio in altero membro, nempe ne infirmi firmos iudicent: quoniam infirmis non est perspectum, eos qui diem non curant, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, sicut firmis notum esse potest infirmos eos qui diem curant & non vescuuntur, Domino diem curare, & Domino non vesci.

14 Vbi quid non faciendum sit conclusit, quid faciendum sit ostendit: nempe cauendum ne fratrem nondum firmum, præpostero usu libertatis nostræ prorsus evertamus.

De unum respicit, quod Hebræi dicunt, Benefacit anima sua.

Influendi formula, Deo peculiaris, qui unus uerè sua vi ac potestate existat.

1 Me agnoscat pro Deo. m Oblique malignos istos censes perstringit, qui hæc consueuerunt totum suum acumen, ut aliquid carpendum inueniant in fratrum vita, quam potius omne rationis iudicium huc conferre oportuerit, ne suo neglectu fratres sui uel præcipitent, uel in aliquod offendiculum impellant.

10 Non hærendum, inquit, in ipso cibo, sed in usu cibi, ut demum uerè possit reprehendi qui sic uiuit, ut in Deum non respiciat. Illi enim & uita & mors nostra consecrata est, & idcirco mortuus est propriè Christus, non autem simpliciter, ut uescamur aut non uescamur hoc vel illo cibo.

2, Cor. 1. 10.

Esa. 45. 23.

philip. 2. 10.

11 Conclusio, relinquendum

1. Cor. 8. 11.

13 Occupatio, verum quidem esse, abrogatam esse illam paedagogiam Legis beneficio Christi, ijs qui hoc norunt, sed nihilominus oportere in huius libertatis usu considerare quid expediat, ut fratri infirmo consulatur, quum idcirco non amittatur libertas.

Tit. 1. 15.

1. Cor. 8. 13.

14 A comparatis, Crudelis est animi pluris facere escam, quam fratris salutem,

quod ij faciunt, qui cum cuiusquam fratris offendiculo sustinent velicij, & ita ei præbent resiliendi ab Evangelio occasionem. 15 Aliud argumentum, Christi exemplum sequi nos oportet: ille verò nedum ut propter escam infirmos perderet, pro ijs vitam ipsam profudit.

16 Aliud argumentum, Quia sic detrahitur de Evangelica libertate, quasi ad quidvis audendum, aditum aperiatur.

17 Ratio generalis, & cæterorum argumentorum fundamentum, Regnum Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiæ & pacis studio, & Spiritus consolatione.

18 Conclusio vniuersalis, usum istius libertatis, atque adeò totam vitam nostram, ad mutuam ædificationem referri oportere, adeò quidem ut quod per se purum est & licitum, tamen propter offendiculum fratris illicitum censeatur.

n Spiritu Domini Iesu, vel per Dominum Iesum, quem noui aduentu suo mortuam diuixisse.

p Natura.

q Male auiliat.

r Qui pacem ac iustitiam tranquille colit per Spiritum sanctum.

14 13 Noui, & persuasum habeo per n Dominum Iesum, nihil esse o impurum p per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, id ei impurum esse.

15 Verum si propter escam frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatem ambulat. 14 Ne esca tua illum perditio pro 15 quo Christus mortuus est.

16 16 Ne vestrum igitur bonum q blasphemat.

17 17 Non enim est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

18 Nam qui r per hæc seruit Christo, gratus est Deo, & probatus hominibus.

19 18 Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem,

20 Ne cibi causa destrue opus Dei. || Omnia quidem pura: sed malum est homini qui edit cum offendiculo.

21 || Bonum est non vesci carnibus, neque bibere vinum, neque quicquam in quo frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmus est.

11⁹ Tu fidem habes: apud te ipsum habes coram Deo. Beatus qui non condemnat seipsum in eo quod approbat.

12 Qui verò ambigit si ederit, condemnatus est, quoniam non edis ex fide: quicquid verò ex fide non est, peccatum est.

13 Si quis autem thesaurum illum conseruet, quo videlicet prudenter & utiliter ita ut dictum est utatur: alteram, quæ infirmos respicit, ne temerè solo aliorum exemplo incitati, titubante conscientia quicquam agant, quoniam sine peccato fieri non potest, quod ex Dei verbo non persuasi sumus ipsi probari.

14 Quia nomine fidei intelligat exposuit supra, vers. decimo quarta, nempe certum esse ac securum in rebus indifferentibus. Quod amplectitur. Secum disceptat.

CAP. XV.

1 Fortiores robur suum conferant ad confirmandos infirmos, Christi exemplo, 7 qui se communicavit 8 non modo Iudæis, 10 sed etiam Gentibus, 15 Scriptio huius Epistolæ ratio redditur.

1 Debemus autem nos qui firmi sumus, imbecillitates infirmorum portare, ac non indulgere nobis ipsis:

2 Itaque unusquisque nostrum proximo indulgeat in bonum, id est ad eius ædificationem.

3 Etenim Christus non indulget sibi ipsis, sed sicut scriptum est, // Conuiuia eorum qui conuiuia tua tibi, inciderunt in me.

4 Nam quæ antè scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: ut per patientiam, & consolationem Scripturarum, spem habeamus.

5 Petulit ut non infirmos modò, sed etiam crudelissimos hostes patientia viduos ad Patrem adduceret. 3 Occupatio, quæ citantur ex veterum exemplis, nobis ad imitandum proponi, ut Patrum exemplo patientia & spe mutuo nos toleremus.

a Alijs spiritibus, b Ipsius bono ac commodo, c A Mose & alijs Prophetis, d Doctrina & consolatio tribuntur Scripturis, quia illis ad docendum & consolandum, utitur Deus.

19 Duplicem in his rebus cautionem addit: vnam ad firmos spectantem, ut qui certam notitiam huius liber-

CAP. XV.

1 Iam differit generaliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerandis, quatenus tamen eorum bono id fieri potest.

Psalm. 69. 10.

2 Confirmatio ab exemplo Christi, qui nihil non

1. Cor. i. 10.

4 Petendum à Deo patientiæ exemplum, ut mutuo consensu tum firmi tum infirmi Deo seruientes, alij alios ad Dei gloriâ adsciscamus, sicut & Christus nos omnes quantumvis indignos assumpsit.
Psal. 118. 50.
Deut. 32. 45.
Psal. 117. 1.

Esa. 11. 10.

5 Christi exempli applicatio ad Iudæos, quos quantumvis indignos, tamen propter promissiones

cum Patribus eorum sanctitas, honore dignatus est, ut etiam nostri officio sit apud eos incredibili cum patientia defunctus. Multo minus igitur æquum esse, ut à Gentibus propter varia vitia spernantur, quos tanti fecit Dei Filius.

6 Eiusdem applicatio ad Gentes, quas & ipsas incomprehensibili quadam bonitate Dominus respexerit, ut à Iudæis quasi extraneæ despici non debeant.

7 Totam superiorem tractationem precibus velut ob signat, potens eis tribui à Domino, quicquid eis præceperat.

e Nos minime dedignatus ultra ascivit, quos gloria Dei faceret participes.

f Circumcisorum Iudaorum, quando enim dixit, intra eorum fines sese constituit.

g Ut Deum esse veracem constaret.

h Patribus factas. i Aperitè profitebor, & celebrabo nomen tuum.

k In quem speramus. l Perfecit & cumulo.

5 4 Deus autem patientiæ & consolationis autor, || det vobis ut eodem animo inter vos mutuo affecti sitis, secundum Christum Iesum:

6 Ut concorditer vno ore glorificetis Deum ac Patrem Domini nostri Iesu Christi.

7 Propterea assumite alij alios, sicut & Christus^e assumpsit nos in gloriam Dei.

8 5 Illud autem dico, Iesum Christum ministrum fuisse^f circumcisionis, ^g pro Dei veritate, ut confirmaret promissiones^h Patrum:

9 6 Et ut gentes pro misericordia glorificent Deum: sicut scriptum est, || Proptereaⁱ confitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo psallam.

10 Et rursum dicit, || Gaudete Gentes cum populo eius.

11 Et rursum, || Laudate Dominum omnes Gentes, & collaudate eum omnes populi.

12 Et rursum Esaias dicit, || Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandū Gentibus: in ipso Gentes sperabunt.

13 7 Utinam verò Deus^k spei impleat vos^l omni gaudio & pace credendo, ut spe abundetis per virtutem Spiritus sancti.

14 ⁸ Persuasum autem habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quod ^m ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis etiam vos mutuò monere.

15 Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte veluti commonefaciens vos, propter gratiam quæ data est mihi à Deo,

16 Ad hoc ut sim minister Iesu Christi apud Gentes, operans Euangelio Dei ut ⁿ oblatio Gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctū.

17 ⁹ Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in ijs quæ ad Deum *persinent*.

18 Non enim sustinuerim quicquā loqui ^o quod non effecerit Christus per me, adducendis ad obedientiam Gentibus, verbis & factis.

19 ^p Virtute signorum ac prodigiorum, virtute Spiritus Dei: adeò ut ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus*, vsq; ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus.

20 Ita porrò ambiens prædicare Euangelium, non ubi nominatus esset Christus, ut ne super alienum fundamentum ædificarem:

21 Sed sicut scriptum est, || Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22 || ¹⁰ Quapropter etiam impeditus sum sæpe-

trinx à se propositæ veritate dubitetur. 10 Suam in eos egregiam voluntatem, & suarum etiam rerum statum familiariter Romanis perscribit, ita tamen ut ab Apostolicæ doctrinæ scopo ne tantillum quidem aberret. Nihil enim narrat nisi sanctum, & ad suum munus pertinens: & veluti quadam digressiuncula Macedonicam Ecclesiam cōmendans, eos ad sanctam æmulationem honestè prouocat.

m Ulro & sponte vestra. *n* Passivè oblationem Gentium, vocat Gentes ipsas, quibus se tanquam sacrificiū dicit Deo quasi victimis litare. *o* Ita mihi in omnibus rebus omnibusq; modis adfuit Christus, ut etiamsi maxime velim, tamen dicere non possum, quid per me non effecerit ut Gentes Euangelio obedirent. *p* Priore loco, virtus declarat vim & efficaciam prodigiorum in animis hominum percellendū posterius verò loco, significat divinam potestatem illius effectricem.

HH iij

8 Peroratio Epistolæ, in qua primum se excusat quòd pluribus ad eos scripserit, ut eos commonefaceret potius quàm doceret: idque ex muneri sui necessitate, quod eum peculiariter Gentibus obliget.

Esa. 52. 15.

Supra 1. 11.

9 Magnificè quidem Apostolatum suum ab effectis asserit, sed ita ut præterquam quod verè omnia loquitur, totam gloriam Deo ut unico autori tribuat: nec sese propriè spectet, sed huc potius respiciat, ut eo minus de do-

ne venirem ad vos.

23 Nunc verò quum non amplius habeam locum in his regionibus, || desiderium autē habeam veniendi ad vos à multis annis.

11 Voluntariæ quidem sunt eleemosynæ, sed quas tamen ex charitatis lege debeamus.

q Sanctus hoc officij impendens, perseverenda ad eos pecunia in ipso. rñ vsus collecta.

1. Cor. 6. 11.

12 Pollicetur sese ad eos non venturum vacuum, benedictione Dei fretus: sed precū officium ab eis postulans, ostēdit quare in quibusvis difficultatibus niti nos maximè oporteat.

r Vsbis eorum inferre.

f Apud eos fideliter & quasi annulo obsegnatum deposuero.

3 Hanc pecuniā in vsus pauperum collectam, eleganter autē elemosyna dicitur fructus.

u Per mutuam illam coniunctionem, qua Spiritus sanctus animos nostros desinxit.

24 Quodocunque proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim fore vt istac præteritis, videam vos, & à vobis deducar illuc: si tamē vestra consuetudine prius ex parte expletus fuero.

25 Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis.

26 Placuit autem Macedoniæ & Achaïæ conferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis.

27 11 || Placuit enim inquam, & debitores illorum sunt. nam si spiritualia ipsorum bona Gentes participarunt, debent etiam ipse in carnalibus eis ministrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis consignauero hunc fructum, abibo istac in Hispaniam.

29 12 Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plēna benedictione Euangelij Christi venturum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & n per charitatem Spiritus, vt mecum certetis vstris pro me apud Deum precibus:

31 Vt liberer ab ijs qui rebelles sunt in Iudæa: vtque ministerium hoc meū erga Hierusalem, acceptum sit sanctis:

32 Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaq; vobiscum refociller.

33 Deus autem pacis princeps sit cum omnibus vobis, Amen.

CAP. XVI.

1 Commendat Thæben. 3 Salutas officiosè compluribus admonetq; ut eos caveant qui discordiarum autores sunt.

1 Com-

1 Commendo ¹ autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis:

2 Ut eam excipiat ² in Domino sicut dignum est sanctis, & aditis ei quacunque in re *ipsi* vsus fuerit vobis. nam hæc tum multis hospitium præbuit, tum mihi etiam ipsi.

3 Salutate || Priscillam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu:

4 (Qui pro anima mea, suam ipsorum cervicem supposuerunt: quibus non ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium:)

5 Item ^b Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, ^c primitias Achaiz in Christo.

6 Salutate Mariam, quæ multum laboravit erga nos,

7 Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt ^d in Christo.

8 Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.

9 Salutate Vrbani adiuatorem nostrum in Christo, & Stachyn mihi dilectum.

10 Salutate Apellen, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus.

11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, eos inquam qui sunt in Domino.

12 Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multum laboravit in Domino.

13 Salutate Rufum selectum in Domino, & matrem eius ac meam.

14 Salutate Asyncritum, Phlegorem Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.

15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum &

CAP. XVI.

Act. 18. 26.

1 Absoluta tota disputatio-

ne, iam ad fa-

miliares com-

médationes &

salutationes

descendit: idq;

in præcipuum

scopum respi-

ciens, nempe

ut norint Ro-

mani qui sint

inter ipsos ho-

nore & pretio

digni, atque a-

deo quos sibi

imitandos de-

beant propone-

re: quam obrem

etiam singulos

egregijs aliqui-

bus testimoni-

is exornat.

a Christi nomi-

ne, illud autem

propriū est Chri-

stiani, cum alio-

qui virtutum il-

larum sint & si-

mulacra apud

profanos homines

q Fidelium cœtū,

in tā ampla enim

ciuitate, distineti

fuerunt cœtus.

c Qui primus

Achaorum sese

Christo consecra-

uit: est autem al-

lusio ad legales

ceremonias.

d Per fidē insiti.

2. Cor. 16. 20.

et 13. 12.

1. Pet. 5. 14.

2. Ioh. 11. 10.

2 Sicuti nominatum eos describens qui commendatione digni erant, satis expresse quos audire ac sequi deberent: ita nunc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, non tamen nominatim, quoniam necessarium id non erat.

3 Simplicitas condienda est prudentia.

4 Pugnandum est certa spe victoriæ.

Act. 16. 1.

Philipp. 2. 19.

5 Adscribit salutationes, partim ad mutuum fouendam

coniunctionem, partim ut totidem veluti subscriptoribus confirmata hæc epistola, plus apud Romanos ponderis habeat. 6 Iam tertio eis valedicens, id eis precatur à quo pendet totius superioris doctrine efficacia.

e Sanctum vocat osculum, quod ab anime proficiscitur sancta illius charitatis pleno: hoc autem referendum est ad illius temporis morem. f Attente et diligenter quasi hostes à specula obseruetis. g Utitur nomine Cretologias, qua pollicitationem qua re ipsa nihil præstet significat, quam cum audis dicas pollicentem magis de tuis rebus quam de proprijs sollicitum. h Cognitione veritatis et prudentia instructos, ut bona amplecti, mala vitare, fraudes et laqueos pseudoprophetarum effugere, illis etiam aperte obistere possint. hic autem locus aperte resellit si dem implicitam Sophistarum. i Qui nullam prorsus artem nocendi inuenerunt, ut re ipsa noceatis. k Qui dicente Paulo excepi.

fororem eius, & Olimpam, & qui cum eis sunt, omnes sanctos.

16 || Salutate alij alios osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

17 2 Precor autem vos fratres, ut speculemini dissidiorum & scandalorum autores, præter doctrinam quam vos didicistis: & declinetis ab eis.

18 Nā qui eiusmodi sunt, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ventri: & per blandiloquentiam & assentationem corda hominum minimè malorum seducunt.

19 3 Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quod ad vos attinet: sed volo vos sapientes quidem esse in rebus bonis, innocentes verò in malis.

20 4 Porro Deus pacis princeps conteret Satanam sub pedes vestros citò. Gratia Domini nostri Iesu Christi sit vobiscum. Amen:

21 5 Salutant vos || Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.

22 Saluto vos in Domino, ego Tertius, qui descripsi epistolam.

23 Salutat vos Gaius hospes meus & Ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator urbis, & Quartus frater.

24 6 Gratia Domini nostri Iesu Christi, sit cum

omnibus

omnibus vobis Amen.

25 || 7 Ei verò qui potest vos stabilire, secundum Evangelium meum & præconiũ Iesu Christi, || ex reuelatione ¹ mysterij quod ^m à temporibus æternis tacitum fuit :

26 Nunc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei omnibus Gentibus ⁿ declaratũ :

27 Soli, inquam, sapienti Deo, gloria per Iesum Christum in secula. Amen.

Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœben ministram Cenchreenfis Ecclesiæ.

vocationis Gentium, vt Romanos in spe huius salutis confirmet.

^l Arcani, id est, vocationi Gentium. ^m Alys omnibus atatibus. ⁿ Oblatum & quarumvis gentium cognitioni exhibitum.

Ephes 3. 30.

Ephes 3. 9.

coloss. 1. 26.

1. tim. 1. 7.

tit. 1. 1.

7 Magnifica gratiarum actione, prædicat Dei potentiam & sapientiam, quæ potissimum in Evangelio eluceant: facta etiam mentione

EPISTOLA PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. I.

¹ Post gratulationem, ¹⁰ quæ vim habet exhortandi, ¹² taxat dissidia Corinthiorum, ¹⁷ eosque a fastu ad humilitatem renocat. ²⁰ Nam euentens omnem mundi sapientiam, ²³ ²⁵ solam crucis prædicationem erigit.

¹ Aulus vocatione ² Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, ³ & Sothenes frater,

⁴ Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, || ⁵ sanctificatis

causam non agat, sed Christi mandata perferat. ³ Sothenē adiungit, vt duobus testibus sanciat hanc doctrinam. ⁴ Ecclesiæ Dei est etiam quæ magnis vitij laborat, modò admonentibus pareat. ⁵ Vera definitio Ecclesiæ Catholicæ, quæ vna est.

CAP. I.

Act. 5. 9.

1. thess. 4. 7.

¹ Inscriptio epistolæ, in qua præcipuè capiat Corinthi-

orum gratiã, ita tamen vt se Dei seruũ esse, non hominum vbique meminerit.

² Si Apostolus, ergo audiendus, etiam si acrius interdũ eos obiurgaret quum suam

causam non agat, sed Christi mandata perferat. ³ Sothenē adiungit, vt duobus testibus sanciat hanc doctrinam. ⁴ Ecclesiæ Dei est etiam quæ magnis vitij laborat, modò admonentibus pareat.

Rom. 1. 7,
ephef. 1. 1,
coloss. 1. 22.
2. tim. 1. 9,
tit. 2. 1.
2. Tim. 1. 22,
6 Fundamen-
tum & vitai
psius Ecclesiæ
Christus à Pa-
tre datus.
Tit. 2. 11,
philip. 2. 20,
1. Thess. 3. 18,
et 5. 25.
7 Damnaturus
multa vitia,
incipit à vera
virtutum præ-
dicatione, ne
odio aut ma-

a in Christo Iesu, || b vocatis sanctis. cum omnibus
|| qui c inuocât nomē Domini nostri Iesu Christi,
in quouis loco, Domini, inquam, tū ipsorū tū nostri.

3 6 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro,
& Domino Iesu Christo.

4 7 Gratias ago Deo meo semper de vobis, ob
gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu:

5 Quod d in omnibus ditati sitis in ipso, s c o-
mni loquendi facultate, omniq̃ue cognitione:

6 9 Prout testimonium Christi i confirmatum
fuit in vobis.

7 Adeò vt nullo dono deficiamini, 10 || s ex-
pectantes h dum reueletur Dominus noster Iesus
Christus.

8 11 || Qui Deus etiā cōfirmabit vos vsq; ad finē
i inculpato, in Diem Domini nostri Iesu Christi,

leuolentia impulsus postea videatur ad obiurgationes descendere: ita
tamen vt omnia ad Deū autorem referat, idq; in Christo, quò magis pu-
deat Corinthios sacra Dei dona profanare. 8 Attingit illud nomina-
tim quo præcipuè abutebantur. 9 Verum istorum donorum vsum in
eo positum ostendit, vt ita illustretur Christi in ipsis potentia, vt postea
magis liqueat, quàm turpiter ad gloriam & ambitionem illis abutantur.
10 Obiter, inquit causam non esse cursibi tantopere de receptis
donis placeant, quum hæc nihil sint præijs quæ sunt expectanda.

11 Testatur se bene etiam in posterum de ipsis sperare, vt eo patien-
tius ferant se postea reprehendi: simul tamen ostendit Dei vnus opus
esse, tum iniuriam, tum etiam complementum nostræ salutis.

a Nos sanctificat Pater. 1. à reliqua colluie nos separat, donando nos Filio suo, vt
ipse sit in nobis & nos in illo. b Quos Deus pro gratuita sua beneuolentia sibi
segregauit: vel quos Deus ad sanctitatem vocauit, illa expositio fontem sanctificati-
onis, hac finem ostendit. c Proprie inuocare id dicitur, qui cum clamore, Dei
subsidiū petis in periculo constitutus, per Synecdochen autem pro toto Dei cultu
sumitur, itaq; innocare nomen Christi, est Christū pro vero Deo agnoscere. d In
omni re, seu negotio. e Quum quandiu hic versumur, ex parte cognoscamus & ex
parte prophetemus, hac vniuersalis nota restringenda est ad præsentē fidelium con-
ditionem, ceterum lōgon vocat non inanem loquentiam, sed sancta facundia donū,
quo abutebantur Corinthij. f Donis illis egregijs Spiritus. g Dum expecta-
tū. h Loquitur de altero Christi aduentu. i Vt sitis inculpati. Inculpato
autē vocat, non quos nunquam quisquam culpauit, sed quos nemo possit merito cul-
pare, id est, eos qui sunt in Christo Iesu, in quibus nulla est condemnatio. Vide Luc. 1. 6.

9 ^k Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filij ipsius Iesu Christi Domini nostri.

10 ¹² Precor autem vos, fratres, per nomē Domini nostri Iesu Christi, ¹³ vt idem loquamini omnes, & nō sint inter vos diffidia, sed sitis ¹ coagmētati eadem mente & sententia.

11 ¹⁴ Declaratum est enim mihi de vobis, fratres mei, à domesticis Chloes, quòd lites sint inter vos.

12 ^m Hoc autem dico, vnumquenque vestrūm dicere, || Ego quidem sum Pauli, ego verò Apollos, ego verò Cephæ, ego verò Christi.

13 ¹⁵ Nūc dispertitus est Christus? ¹⁶ num Paulus crucifixus est pro vobis? ¹⁷ aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

vocare. Prima igitur hæc pars, est de tollendis schismatibus. Est autem schisma quum qui in doctrina alioquin consentiunt, tamen sese ab alijs seiungunt. ¹⁴ Incipit obiurgationem ab occupatione, quoniam ex testibus idoneis intellexerit inter eos esse multas factiones. Simul autem aperit diffidiorum causam, quòd alij ab alijs doctoribus penderent, nonnulli verò etiam sibi ita essent addicti, vt omnes doctores negligerent, solius Christi sese discipulos, exclusi doctoribus, vocantes. ¹⁵ Prima ratio cur vitanda sint schismata, quoniā sic videtur diuidi ac planè lacerari Christus, vt qui, quum vnus sit, non possit esse duorum separatorum ac dissidentium corporum caput. ¹⁶ Altera ratio est, quòd non sine sacrilegij scelere sic pendeant ab hominibus vt à Christo: quod quidē faciunt qui quicquid aliquis dixerit, propter personā probant: sicut isti qui idē Euangeliū ex vnus ore acceptum probabant: ex alterius autē ore saltidiebant: adeò quidem vt factiones istæ ex doctorū nominibus appellarentur. Substituit autem suum ipsius nomen Paulus, non tantūm ne quenquam grauet, sed etiam vt ostendat se causam suam non agere. ¹⁷ Tertia ratio à baptisimi formula & sine desumpta, qua nomē damus, Christo inuocato cū Patre & Spiritu sancto. Itaque etiam si quis à doctrina Christi non deficiat, tamen à certis doctoribus pēdeat cum aliorum contemptu, sit Christi desertor: quoniam si Christum vniū magistrum haberet, cum per quosuis docentem audiret.

^k Verax & cōsians, nos nō tantum vocant, sed etiā nos ornans dono perseverantia. ^l Compacti, vt totum quippiam, quod suis omnibus partibus apte inter se coherentibus componatur. ^m Quod vobis dictum volo, illud est.

1. Theff. 5. 34.

13 Absoluta præfatione ad rem ipsam accedit, ab obrestitutione grauis sima incipiens, quasi Christum ipsum nō Paulum loquentem sint audituri.

Act. 18. 24.

13 Prima pars huius epistolæ, cuius scopus est, ad mutuam concordiam Corinthios, sublati omnibus discordiarum causis, re-

Act. 18. 14.

Infra. 2. 14.

18 Profiteretur
se eo liberiusde his rebus
agere, quod
Dei providen-
tia factum sit,
ut sit extra o-
mnē suspitio-
nem, quasi di-
scipulos alijs

creptos velit sibi vindicare. Ex quo intelligere licet, non tantum discipulos, sed etiam multo magis doctores ipsos hic reprehendi, qui suos greges sibi separatim cogeant. 19 Occupatio, se non fuisse apud illos baptizandis multis intentum: minimè id tamen Baptismi contemptu, sed quoniam in doctrina tradenda præcipuè occupatus, auditores assentientes committebat alijs quorum illi copia erat, baptizandos. Ita verò satis ostendebat quàm esset ab omni ambitione alienus, quum è contrario ij quos reprehendit, quasi sibi non Christo discipulos congregarent, de quamplurimis à se baptizandis, ambitiosè laborarent. 20 Iam se conuertit ad doctores ipsos sibi in splendida & ambitiosa facundia placentes, quò plures discipulos allicerent. Illis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem, suum exemplum Apostolica gravitate opponens peruersis illorum iudicijs. Est ergo alter hic locus huius Epistolæ, de pia simplicitate in docendo Euangelio, tum in sententijs tum in verbis obseruanda. 21 Ratio cur illa verborum pompa, & orationis pigmentis non sit vsus, nempè quòd Deus ea demum ratione voluerit mundum sibi subijcere, ex qua intelligerent homines quantumvis stupidi opus hoc peragi à Deo ipso absque hominum artificio. Itaque sicut proponitur in Euangelio salus per crucem Christi, qua nihil est neque contemptibilius, neque à vita remotius, ita etiam ipsam crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorsus quàm diuersissimam esse ab ijs, quibus solent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideòque quadam sapientissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triumphare, sicut se facturum per Esaiam prædixerat. Hinc autem colligendum est, tum doctores illos ambitiosa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quàm longissimè à scopo suæ vocationis aberrasse.

n Oratoria facultate, hanc autem à se non modò ut non necessariam remouet, sed etiam ut Apostolica facultati omninò prorsus contrariam: suam tamen habuit Paulus dicendi facultatem, sed eam diuinam, non humanam, & à fucatis illis coloribus puram. o Sermo de crucifixo, vel genus orationis quo utimur.

percutit,

pereunt, stultitia est: nobis autem qui seruamur,
 || ^p potentia Dei est.

19 ²² Scriptum est enim, || Abolebo sapientiam
 sapientum, & intelligentiam intelligentium tollam
 è medio.

20 Vbi sapiens? vbi ⁹ Scriba? vbi conquisitor
 seculi istius? nōne infatuauit Deus sapientiam
 mundi huius?

21 ²³ Nam postquam ^f in Dei sapientia ^t mūdus
 nō cognouit Deū ex eius sapientia, ²⁴ placuit Deo
 per ^a stultam prædicationem seruare credentes.

22 ²⁵ || Quandoquidē & Iudæi signum petūt, &

Galat. 5. 1,

2. pet. 1. 16.

Rom. 2. 16.

Esai. 29. 14,

matth. 12. 38.

22 Non mo-
 dō probat A-
 postolus nouū
 hoc non debe-
 re videri, quū
 fuerit tātō an-
 tē tēpore præ-
 dictum, sed e-
 tiam declarat
 Deum sic so-
 lere arrogan-

tiam mundi punire, qui sibi placeat in sua patientia: ac proinde inane
 esse atque aded euanidum, & à Deo tanquam inutile reijci, quod vnum
 isti tantopere curabant. 23 Ostendit dignam fuisse hominum ar-
 rogantiam, quam Dominus ita traderet, vt qui in sapientiā mundi
 clarissimo speculo (i. mundi opificio) noluerint Deum contemplari fi-
 cut par erat. 24 Mira Dei bonitas, sic mundi arrogantiam pu-
 nientis, vt eius saluti nihilominus consulat, docens videlicet homines
 stultescere, vt Deo sapiant. 25 Explicatio eius quod dixerat, Præ-
 dicationem Euangelij stultam esse. Stulta est, inquit, hominibus quos
 Deus noua luce non donauit, i. omnibus in sese consideratis. Iudæi
 enim requirunt miracula, & Græci argumenta, quæ ratione sua pos-
 sint comprehendere: ideoque Euangelio non modō non credunt, sed
 etiam illud irrident. Nihilominus tamen in ista stulta prædicatione in-
 est summa Dei virtus ac sapientia, sed quam soli vocati percipiant: Deo
 manifestē demonstrante, sese tum quoque quum illum planē stultum
 esse insani homines iudicant, ipsis esse longē sapientiores: & quum in-
 firmissima quædam adhibet omne eorum robur superare, sicut in Euan-
 gelicæ prædicationis fructu apparuit.

^p Illud in quo mirificam vim in suis seruandis electis declarat, qua quidem ita
 non emineret, si ab aliquo humano presidio penderet. Sibi enim homo tribueret,
 quod vnius crucis proprium est. ^q Vbi es, o literate, & terendus libris exercita-
 te. ^r O tu qui in huius mūdi arcanis perscrutandis & acutissimis quibusq, quæ-
 stionibus explicandis omnem atatem consumis: insultat autem hominibus huius se-
 culi, quorum nē vnus est qui hoc arcanum suspicari potuerit. ^s In hac mundi
 fabrica, in qua singularis illa sapientia Dei insculpta est, & omnium oculis exposita.
^t Omnes homines non regenerati, sed cuiusmodi sunt quum in hanc lucem præ-
 dent. ^u Sic vocat crucis prædicationem ex aduersariorum hypothese, interim
 aduersarios grauissimē reprehendens, qui malint Deo talia assignere, quam suam
 & agnoscere & deprecari stultitiam.

Græci sapientiam quærent:

23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam:

24 Ipsi autē vocatis, tum Iudæis tum Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam.

25 Nā stultitia Dei sapientior est quā homines: & infirmitas Dei validior est quā homines.

26 Videtis enim ^x vocationem vestram fratres, vos videlicet non esse multos sapientes & secundum carnem, non multos potentes, non multos nobiles.

27 Verū quæ stulta sunt in mundo, elegit Deus ut pudefaciat sapientes: & quæ sunt infirma in mundo, elegit Deus, ut pudefaciat robusta:

28 Et quæ ignobilia sunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt aboleat.

29 Ut ne glorietur vlla caro coram eo.

30 Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiaque & sanctificatio, & redemptio:

26 Confirmatio ex ijs ipsis petita, quæ Corinthi euenerant, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeijs magna ex parte constabat: ut Græci philosophos ad pudorem adigi necesse esset, quum viderent se sua sapientia & eloquentia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant. Simul autem Apostolus hoc modo factum eorum deiicit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & sapientibus illis ut superbirent, sed ut in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius misericordia, & sapientiam istam & omnia ad salutem necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi essent in Christo adepti. 27 Euangelium minime omnium esse contemnendum docet, quum res omnium maximas contineat, veram nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequendæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miserijs & calamitatibus liberationem.

28 Quam rationem sit sequutus Dominus in vobis vocandus. 29 Eo sapientia genere quod unum hominibus probatur: qui quum carni sint spirituales sapientiam non norunt. 30 Quæ penè nulla sunt hominum iudicio. a Vana & inutilia atque adeò nihili esse ostendat. Vide Rom. 3. 31. b Caro ut aliàs sæpe pro homine, significanter autem utitur carni nomine, ut infirmam & miserabilem hominis conditionem Dei maiestati opponat. c Quos deiecerat, eos supra omnes mortales euehit, ita tamen ut eorum omnem dignitatem ostendat extra ipsos, id est, in Christo residere, id est, ex Deo.

31. Vt sicut scriptum est, || ^d Qui gloriatur in

Ierem. 9. 23.

d Deo omnia

tribuat cum eis

superbia, hoc autem loco refellitur liberum arbitrium, quod per se non sufficit.

CAP. II.

1. *Prædicationem suam in exemplum adducit, 4 humanitas quidem abiectam, 7 13 spirituali tamen virtute insignem, 14 Tandem concludit carnis iudicio non posse aestimari.*

CAP. II.

Sapient. 1. 17.

Ab. 18. 1.

Supra, 1. 17.

2. pet. 1. 10.

1. Redit ad

vers. 17. super-

rioris capitis.

i. ad sui ipsius

exemplum, con-

cedens se ne-

que grandilo-

quentia, neque

humanæ sapi-

entiz argumētis

apud eos v-

sum esse, imò

verò maxima

1. **E** Go igitur quum venirem ad vos, fratres, non veni cum eminentia facundie aut sapientie, annuntians vobis ^a testimonium Dei.

2. Non enim ^b decreueram, quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.

3. || Et fui ego cum ^c infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

4. Neque oratio mea & prædication mea *vera est* || in persuasorijs humanæ sapientie verbis, sed in ^d demonstratione spiritualis potentie.

5. ³ Ne fides vestra consistat in sapientia hominum, sed in potentia Dei.

6. ⁴ Sapientiam verò loquimur inter ^e perfe-

cum simplicitate sermonis, abiectum & humilem secundum carnem, v-
num Christum crucifixum apud eos nosse & prædicasse. 2. Quod ad-
uersarijs concesserat, iam in sui ministerij commendationem retorquet,
cuius virtus optimè ipsis perspecta, tanto videlicet illustrior erat, quā-
to magis constabat nullum mundi adminiculum interuenisse. 3. Ad-
monet Corinthios id ita factum esse magno ipsorum bono, ut qui hoc
modo cælestē esse Euangelium manifestè perspicere potuerint. Itaque
tacitè eos obiurgat, quod ostentationem quærentes, maximo fidei ad-
miniculo sese vtrò priuarent. 4. Aliud argumentum sumptum à na-
tura rei, i. Euangelij, quod sit vera sapientia, sed solis perfectionis studi-
olis cognita: ijs verò nihil sapiat, qui in mundo alioqui excellunt, sed
vana & caduca excellentia.

^a Euangelium. ^b Non decreueram profiteri inter vos aliam cognitionem,
quàm Christi & quidem crucifixi. ^c Infirmitatem opponit eminentia sermonis,
idè coniungit timorem ac tremorem veræ modestiæ comites, non illos quibus perter-
rebat conscientia, sed qui vanitati & arrogantia opponuntur. ^d Apodeixeos
nominè vititur, quo significatur probatio, quæ sit certis & necessarijs rationibus.

^e Perfectos vocat, non eos qui iam sint perfectionem adepti, sed qui ad illam
consequuntur, ut Philip. 3. 15. ut perfectum infirmo opponat.

5 Causam reddit cur hæc sapientia ab intelligentibus

ingenijs non perspiciatur, quoniam videlicet, re vera tam sublimis est, ut eo usq; penetrare non possunt
Esa 64.4.

6 Occurrit obiectioni, Si tam abstrusa, quādo & quomodo tandem cognita? Deus inquit, eam apud se ab æterno definiit,

quam hoc tempore ex suis arcanis ad hominum salutem depromeret.
7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc sapientia primariæ autoritatis hominibus ita repudiata est, ut etiam Christum crucifixerint? Respondet Paulus, quia Christum qualis erat non cognouerunt.

8 Rursus obijcitur, sed qui fieri potuit, ut acuti illi homines istam sapientiam non perspicerent? Respondet Paulus, Quia prædicamus, quæ omnem humanum captum superant.

9 Quæstio si captum hominum superat, quomodo à quoquam homine intelligi, nedum à vobis declarari potest? Ex peculiari, inquit, per Spiritum Dei illuminatione: à quo quisquis afflatus est, penetrat usque ad illa Dei arcana.

10 Similitudine illustrat, quod de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenij res humanas peruestigat, sic mens nostra vi illa Spiritus diuini freta, res diuinas intelligit.

f Eorum qui inter homines, vel sapientia vel opibus ac potentia caterū præstant.

11 Quam homines ne suspicari quidem potuissent. h Potentem illum

Deum, vera gloria ac maiestati plenum: continet autem hic locus apertissimum testimonium diuinitati Christi, & vniionis naturarum, qua talis est, ut quod proprium est humanitati, diuinitati tribuatur in concreto, quem tropum communicationem proprietatum vocarunt.

i Ne cogitare quidem ea potest homo, tantum abest, ut ea possit sensibus complecti.

k Nihil in Deo tam profunde abditum, quod non penetret Spiritus.

l Mens ipsius hominū, intelligendi

& iudicandi facultate prædita.

80s: sapientiam autem non seculi huius, neque principum seculi huius qui abolerunt.

7 Sed loquimur sapientiam Dei latentem in mysteriis, id est occultam illam, quam præfinierat Deus ante secula, in gloriam nostram.

8 Quam nemo principum seculi huius cognouit: nam si cognouissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.

9 Sed prædicamus, sicut scriptum est, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt.

10 Nobis autem Deus ea reuelauit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei.

11 Quis enim hominū nouit ea quæ sunt hominis, nisi Spiritus hominis qui est in eo? ita etiam ea quæ sunt Dei nemo nouit, nisi Spiritus Dei.

10. Nos verò non ^m spiritum mundi accepimus, *Supra, 1. 17.*
 sed Spiritum qui est ex Deo: ¹¹ ut ⁿ sciamus quæ *2 pet. 1. 16.*
 Deus est nobis gratificatus: *1. prom. 27. 19.*

13. || ¹² Quæ etiam loquimur, non sermonibus
 quos docet humana sapientia, sed quos docet Spi-
 ritus sanctus, spiritualia cum ijs quæ spiritualia sunt
 coniungentes. *11. Quod in genere dixerat, iam ad ea restringit quæ nobis Deus de salute nostra*

14. ¹³ P Animalis autem homo non est capax e-
 orum quæ sunt Spiritus Dei. sunt enim ei stultitia,
 nec potest ea cognoscere, quia ⁹ spiritualiter diju-
 dicantur. *in Christo pariter fecit, ne quis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Christi seingat: vel fanaticos illos pu-*

15. || ¹⁴ At spiritualis ^r dijudicat quidem omnia,
 ipse verò ¹⁵ à ^r nemine dijudicatur. *ter Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, suas speculationes pro Dei arcanis obrudunt.*

12. Iam ad institutum redit, & concludit
 argumentum quod cæperat ver. 6. est autem eiusmodi, Verba sunt re-
 bus accommodanda, & res verbis convenientibus explicandæ: est au-
 tem illa sapientia spiritualis, non humana: spirituali igitur quodam do-
 cendi genere tradenda est, non humanæ illius eloquentiæ sermonibus,
 ut simplex quidem illa, sed incredibilis Spiritus maiestas ibi luceat.

13. Rursus occurrit offendiculo, qui fiat ut ista tam pauci appro-
 bent. Hoc verò mirum videri non debere, respondet Apostolus quum
 homines in suis (ut vocant) naturalibus, non sint præditi ea facultate,
 quæ res spirituales dignoscuntur (quæ facultas est adventitia) ideòque
 sapientiam spiritualem habeant pro stultitia. Hoc autem perinde est ac
 si diceret, mirum non esse cæcos non iudicare de coloribus, quum ocu-
 lorum luce careant, ac proinde lux sit illis, pro tenebris. 14. Ampli-
 ficatio à contrarijs.

15. Carnis sapientia, inquit Paulus, nihil certi, ne in suis quidem
 rebus constituit, nedum ut aliena, id est, spiritualia, discernat: Spiritus
 autem Dei quo præditi sunt spirituales, falli nullo modo potest, ac pro-
 inde à nullo redargui.

*m. Non sumus afflati spiritu, qui res huius mundi doceat, sed eo qui nos ad Deum
 subleuat. hic locus docet aduersus Sophistas quid sit fides, unde promanet, quæ sit
 illa vi. n. Scire hic proprie sumitur, ea enim vera est scientia, quæ à Spiritu
 Dei summa persuasi. o. Verba rei accommodantes, nempe sicut spiritualia sunt
 quæ docemus, sic spirituale sit docendi genus. p. Homo non alia quàm naturali
 animi luce præditus, ut definitur Iuda 19.*

q. Vi Spiritus sancti. r. Intelligit ac discernit.

s. Homine, quum autem à Prophetis Propheta indicantur, indicium est Spiritu non hominis.

Esā 40. 13.

sapient 9. 13.

rom. 11. 34.

16 Ratio su-

perioris dicti, Quia spiritualis dicitur, qui ex vi Spiritus didicit, quod Christus nos docuit. Iam verò si, quod ex illo magistro didicimus, posset ab alio redargui, eum oporteret esse ipso Deo sapientiores. Ex hoc autem consequitur, non tantum ineptos esse, sed etiam impietatis reos, qui putant se vel perfectius quippiam posse cōminisci, vel meliorem aliquam rationem docere posse sapientiam Dei, quam ij sciuerint aut docuerint, quos certum est illo Spiritu Dei fuisse præditos.

† Collatis consilijs edociturus quid ei sit agendum. † Christi spiritus fuit præditus, qui nobis illa arcana alioquin inscrutabilia, omnemque adeo veritatem patefecit.

CAP. III.

1 Ratione reddita doctrina sua humilis, 4 docet quo locobendi sint ministri: 6 quod minus, 10 qua vera edificandi ratio. 16 Monet Corinthios ne patiantur animas suas profanari 18 superba carnis sapientia.

CAP. III.

1 Explicata sapientie diuinæ (id est, Evangelicæ) dignitate, & dānata vniuersaliter humanæ mentis cæcitate, tandem hoc Corinthiis specialiter applicat, carnales eos appellans, i. in quibus adhuc caro Spiritui præualeret. Adfert autem duplex eius rei testimonium: vnum, quod tales eos esset expertus, adeò vt cum eis non aliter quàm cum rudibus & penè in pietatis doctrina infantibus egisset: alterum, quod re ipsa ostenderent ex istis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ sapientie excitatis, sese parum admodum profecisse.

a Carnales vocat, qui sint adhuc rudes, addit enim exegeticè, infantes. b Solido cibo. c Ut vos solido cibo pascerem: ut igitur adolecebant Corinthij, in eos aluit Apostolus, initio lacte, post autem solido cibo, qua non re, sed tractandi modo differabant. d Iuxta humani iudicii normam.

1 EGO porrò, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed loquutus sum vt carnalibus, id est, vt infantibus in Christo.

2 Lactis potu vos alui, & non b esca: nondum enim c poteratis id ferre: imò ne nunc quidem adhuc potestis.

3 Nam adhuc carnales estis, quum enim in vobis sint liuor & contentio, & dissidia: nōne carnales estis, & d secundum hominem inceditis?

4 Etenim quum dicit quidam, Ego quidem sum Pauli, alter verò, Ego sum Apollos, nōne carnales estis?

¶ Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri per quos credidistis, & ut cuique Dominus dedit?

¶ Ego plantavi, Apollos rigauit: sed Deus dedit incrementum.

¶ Itaque neque is qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed Deus qui dat incrementum.

¶ Is verò qui plantat & is qui rigat, vnum sunt: unusquisque verò suam mercedem accipiet secundum suum laborem.

¶ Etenim Dei sumus & administri: Dei aruum, Dei ædificatio estis.

¶ Secundū gratiā Dei quæ data est mihi, ut perit architectus fundamentū posui: alius autē superædificat. & porro quisque videat quomodo superædificet.

¶ dem esse per quos ad fidem & salutem adducamur, sed ut Dei ministros, & ita quidem ut per se nihil efficiant, sed Deo in ipsis, prout visum est eis donis instruere, sic etiam operante. Non est igitur quis minister loquatur, sed quid dicatur attendendum: & ab eo vno pendere nos oportet, qui per suos seruos loquitur. ¶ Duplici similitudine illa sententia illustrat: primum comparans cœtum fidelium aruum, quod Deus seruorum opera satum & rigatum fecundet: deinde ædificio, quod extruat quidem Dominus, sed suorum operariorum manibus, quarum alijs in iaciendo fundamento, alijs in componendo ædificio utatur. Vtraque autem similitudo huc spectat, ut doceat vnus Dei auctoritate & vi in solidum omnia perfici, ut sit in eum vnum propriè respiciendum. Deinde, quauis Deus quibusdam in præstantiore aliqua operis parte utatur, non tamen propterea alios esse præ alijs negligendos, ac multo minus esse disiungendos (sicut à sacrosistis istis fiebat) quā omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem ut vni & eidem operi perficiendo, quauis dispari operandi ratione inseruiant, adeò ut alter alterius ope & subsidio egeat. ¶ 4. Iam ipsos doctores alloquitur, suos in Ecclesia Corinthiaca successores, & in eorum persona omnes quicunque postea fuerunt, sunt, vel erunt Ecclesiarum pastores, quum in laborem plantatorum & architectorum Apostolorum successerint. Monet igitur primum, ne putent sibi licere suo aliquo modo ædificare, id est, aliquid vel re ipsa, vel docendi genere diuersum ab architectis Apostolis, in Ecclesia proponere.

¶ Subseruientes: Administri autem nec vi sibi à natura insita agunt, sed ex gratia donata, quibus sunt idonei. Infra, 13. 10. & 2 Cor. 3. 6. augmentum autem omnia à Deo, ut nihil inde laudis ad administrum redire possit.

5 Deinde quod sit hoc fundamentum ostendit, nempe Iesum Christum, à quo illis non liceat vel tantillum delectare in ædificij structura.

Infra, 6. 19.

6 Tertio, Curandam ait ut fundamento respōdeat superficies ædificij. A. ut admoni-

tiones, exhortationes, & quicquid ad ædificationem gregis facit, solida Christi doctrina respondeat, tum in materia, tum in forma cuiusmodi doctrina auro, argento, & gemis comparatur: ex qua etiam materia, Etiam & Iohannes in Apocalypsi, celestem civitatem fabricant. Huic autem proponuntur ligna, scænum, stipulæ, i. curiosæ & futiles quæstiones vel ordinationes, itemq; tota illa docendi ratio ad ostentationem comparata: Nā falsæ doctrinæ, de quibus hic nō agit, nō dicuntur propriè superstrui huic fundamento, nisi fortassis specie tenus. 7 Testatur, quod etiam se ipsa declarabat, non omnes esse probos ædificatores, ne eos quidē qui verò & vni illi fundamento insistant: sed hoc opus malorū ædificatorū (inquit) ut ad tempus perstet, tamē nō semper fallat, quoniam lux veritatis tandem vtriusque illius igni exploratur, probæ sint necne, ita etiam Dominus suo tempore, Spiritus & Verbi sui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet ut quæ pura & solida inuenta fuerint, ita etiā perdurent cū opificis laude: quæ verò secus, consumpta evanescent, ac proinde spe sui laboris frustretur opifex, qui sibi in re nihili placebat. 8 Non admittit spem salutis imperitis & ineptis ædificatoribus, qui fundamentum retineant, cuiusmodi erant illi rhetores potius quàm pastores Corinthij: sed addit exceptionem, oportere nihilominus ipsos pati istud operis sui examen, atq; adeo ferre inanium laborum suorum iacturam. 9 Perstans in ædificij metaphora, docet non modò inanem esse istam ambitionem, sed etiam cum sacrilegio coniunctam. Dicit enim Ecclesiam esse inftar templi Dei, quod ipse videlicet sibi suo Spiritu cōsecrat. Deinde ad istos ambitiosos sese conuertēs, profanari docet ab eis Dei templum, quum inania illa artificia, in quibus sibi tantopere placebant, docet esse totidem sacræ Dei doctrinæ & puritatis Ecclesiæ pollutiones: quod facinus non sit futurum inultum.

ritum

11 Nā fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

12 Quod si quis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, scænum, stipulam:

13 7 Cuiusq; opus manifestum fiet: dies enim declarabit: nam per ignem retegetur: & cuiusque opus quale sit, ignis probabit.

14 Si cuius opus manebit quod superædificaverit, mercedem accipiet.

15 Si cuius opus exultum fuerit, damnum faciet: ipse verò servabitur, ita tamen ut per ignem.

16 ¶ 9 An nescitis vos esse templum Dei, & Spi-

rum Dei habitare in vobis?

17 Siquis templum Dei ^f violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei sanctū est, quod estis vos.

18 10 Nullus seipsum seducat: siquis *sibi* videtur esse sapiens inter vos in hoc seculo, stultus fiat, ut fiat sapiens.

19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum. scriptum est enim, || ^e Carpit sapientes cum versutia ipsorum.

20 Et rursum, || Dominus nouit cogitationes sapientum esse vanas.

21 11 Itaque nullus ^h glorietur in hominibus, omnia namque ⁱ vestra sunt:

22 Siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, ¹² siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia, *inquam*, vestra sunt.

23 Vos autem, Christi: Christus verò, Dei.

quos Deus constituit salutis ipsorum, non dominos sed ministros, pro dominis habeant, quod ij faciunt qui ab hominibus pendēt, non à Domino per eos loquente. 12 A personis ad res ipsas transit, v^t maius sit pondus argumenti. Imò etiam à Christo ad Patrem ascendit, ut doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere, quia nos ad Patre v^sq; subuehit, sicut ipsemet Christus vbiq; testatur se missum à Patre, ut hoc vinculo cum ipso Deo, vnà omnes deuinciamur.

f Vtrem sacram polluit ac contaminat. polluit autem Dei templum, Paulo teste, qui carnali facundia puritatem Euangelij inquinabat. g Vtutique sint vafri, tamen Dominus capiet, quum illorum artes reteget. h Sibi placeat.

i Adminicula vobis destinata.

CAP. IIII.

i Definitione veri Apostoli adducta, 7 humilitatis speciem honori sibi magis esse debere quam probro docet. 9 Signa

proferunt re ipsa appareat, 10 nec gloria, 11 nec v^t in ipsum studuisset. 17 Ad finem Timotheum commendat.

12 Sic de nobis reputet ^a homo, ut de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.

dominis eos non habeant: interea verò, ut à Christo missos audiant, missos, *inquam*, ut ex eorum veluti manu, thesaurum illum salutis, ex arcanis Dei depromptum accipiant.

10 A contra-

rijs colligit eos demum puram sapiētiam in templo Dei profiteri, qui humana illa omnia repudiāt quod si à mundo rideantur, satis illis esse debere, quod ex Dei sententia sapiant.

10b. 5. 13.

Psalm. 94. 11.

11 Redit ad propositionem vers. 2. priore loco, auditores monēs, ne deinceps eos

ministros, pro dominis habeant, quod ij faciunt qui ab hominibus pendēt, non à Domino per eos loquente. 12 A personis ad res ipsas transit, v^t maius sit pondus argumenti. Imò etiam à Christo ad Patrem ascendit, ut doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere, quia nos ad Patre v^sq; subuehit, sicut ipsemet Christus vbiq; testatur se missum à Patre, ut hoc vinculo cum ipso Deo, vnà omnes deuinciamur.

f Vtrem sacram polluit ac contaminat. polluit autem Dei templum, Paulo teste, qui carnali facundia puritatem Euangelij inquinabat. g Vtutique sint vafri, tamen Dominus capiet, quum illorum artes reteget. h Sibi placeat.

CAP. IIII.

1 Conclusio officij auditorum erga ministros, ut pro

dominis eos non habeant: interea verò, ut à Christo missos audiant, missos, *inquam*, ut ex eorum veluti manu, thesaurum illum salutis, ex arcanis Dei depromptum accipiant.

^a Quisq;

2 Polteriore loco ministros monet, vt vicissim ipsi sese non vt dominos, sed vt seruos, & quidem fidos, gerant, quū sit eis corā Domino red dēdā suā dispē sationis ratio.

Matth. 7. 1, rom. 2. 1.

3 Quoniam se se proposuerat pro exēplo, ceteros reprehēdēs, vt itur occupatione : & grauitate Apo-

stolica fretus, testatur se nihil morari contraria de se illorum iudicia, à quibus vt homo abiectus habebatur, quòd nihil externi illius splendoris haberet. Afferit tamē rationes optimas, cur nihil moneatur illorū de se iudicijs. 4 Primū, quia quod homines in his rebus iudicāt ex suo sensu, non maioris est momēti quā quum indocti de sapiētiā iudicant, 5 Secundò, inquit, quomodo vos quanti sim vel non sim iudicare potestis, quum ne ego quidē qui mihi probabiliter melius sum notus quā vobis, atq; adeò qui bona conscientia in meo munere me versatum esse ausim profiteri, tamen non ausim propterea mihi quicquā tribuere. Scio enim me nihilominus nō esse irreprehensibilem, nedū vt mihi instar vestri placeam. 6 Tertia ratio, vt conclusio ex præcedentibus rationibus nascens : Dei est æstimare vnumquemque suo pretio, vt qui norit cordis latebras quæ sæpissimè homines fallunt, Vestrum itaque hoc iudicium non est. 7 Reiecto illorum iudicio, rursus se proponit pro singulari modestiæ exemplo, vt qui in hac ipsa epistola reticens illorum factiosorum doctorem nomina, non dubitarit suum & Apollo nomen substituere ipsorum loco, & eorum dedecus hoc modo velut in se recipere, nedum vt se cuiquam anteponeret.

b Ad verb. die, pro iudicio, ex Cilecum idiotismo. c Sed me Domini iudicio permitto. d Laudari pra cateris unus non poterat, quin cateri culparentur. laudū autem potius quā vituperij mentionem facit, quia istius mali hac erat origo, quòd certū hominibus plus tribuerent quā par esset. e Nostro exemplo, qui aliorum etiam vitia in nostras personas transferre maluimus, quā nominatim quenguam capere,

2 Quod superest autem, illud requiritur in dispensatoribus, vt fidus quisq; inueniatur.

3 Mihi verò pro minimo est quòd à vobis dijudicer, aut ab humano iudicio : imò nec meipsum dijudico.

4 Nullius enim rei mihi conscius sum : sed non per hoc iustificatus sum : sed Dominus is est qui me dijudicat.

5 ¶ Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vsquedum venerit Dominus qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet cō-

6 Hæc autem, fratres, figura quadam trans- tuli ad meipsum & Apollo, propter vos : vt in nobis discatis, suprà id quod scriptum est non sapere : vt ne alius pro alio inflemini aduersus alium;

7us ⁸ Quis enim te discernit? quid autem habes quod non acceperis? quod si etiam accepisti, quid gloriaris? ut qui non acceperis?

8 ⁹ Iam saturati estis, iam ditati estis, absque nobis regnum adepti estis: atque utinam sanè regnetis, ut & nos simul vobiscum regnemus.

9 Deus enim, puto, nos ultimos Apostolos spectandos proposuit, tanquam morti addictos. Nam spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.

10 Nos stulti propter Christum, vos autē prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos gloriosi, nos ignominiosi.

11 Ad hoc usque tēpus & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus:

12 || Et laboramus, operantes proprijs manibus: conuitijs affecti bene precamur: persequutionem patientes, sustinemus:

13 || ¹⁴ Infamati precamur: purgamenta mundi facti sumus, usque omnium sordes usque adhuc.

14 ¹⁰ Non ut vos pudore suffundam hæc scribo, sed ut filios meos dilectos admonēo.

15 Nam etsi decem millia pædagogorū habueritis in Christo, at non multos patres habetis. in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

16 Precor vos igitur, imitatores mei estote.

10 Ironiæ acrimoniam temperans, monet ut meminerint à quo sint in Christo geniti, & eum pro exemplo sequi non dubitent, quantumvis in speciem præ alijs abiectum, at Spiritus Dei efficacia potentem, ut ipsi erant in se experti.

f In natura igitur nihil verè laudabile, sed omnia sunt à gratia, contra Pelagianos, & Semipelagianos. g Qui volet antithesin habere Pauli & Episcopi Romani, qui se eius successorem mentitur, comparet delitias Romana curia cum hac Pauli conditione. h Probris affecti. i Sorae undique emenda collecta.

8 Optimum remedium coercendæ arrogantia: ostendit: primum si cogites quo iure te eximas ex aliorum numero, quum & ipse homo sis: deinde si consideres, etiā si quid præter alios habeas, tamen hoc te nō habere, nisi ex Dei liberalitate. Quis autem sanus de alieno gloriatur, & quidem aduersus Dominum?

Act. 20. 34.

1. thess. 3. 9.

2. thess. 3. 8.

Mat. 5. 44.

Luc. 23. 34.

act. 7. 6.

9 Descendit ad grauissimam ironiam, ut ambitiosos illos ad ruborem vel inuitos cogat.

17 Propterea mihi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet ^k quæ sint viæ meæ in Christo, sicut ubique in omnibus Ecclesijs doceo.

Act. 19. 21.

Luc. 4. 15.

11 Postremo, ad Apostolicas etiam minas descendit, sed ut pater filios obiurgans, ne ad calligationem usque veniat, cogatur eorum intemperie.

18 ¹¹ Cæterum perinde quasi ego non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam.

19 Sed veniam breui ad vos, || si Dominus voluerit, & cognoscam non ¹ verba istorum qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.

20 Non enim in verbis *sum* est regnum Dei, sed in *Spiritus* virtute.

21 ¹² Quid vultis? cum virga veniam ad vos? an cum charitate & ^m Spiritu lenitatis?

12 Transitio ad alteram partem huius Epistolæ, in qua gravissimum scelus severissime reprehendit, ostendens Ecclesiasticæ correctionis usum.

k. Quam viam & regulam sequar in docendis passim Ecclesijs. l. Verba vocat istorum phalaras & inanem verborum splendorem, quibus opponit virtutem Spiritus. m. Leniter in vos affectus.

CAP. V.

1 Quod intestuosum privigni cum nouerca coniugium taciti ferrent, 2 6 satis causa esse admonet cur pudore deijciantur potius quam superbiant. 10 Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse, 12 ne contagio latius serpat.

1 **O**mnino ¹ auditur esse inter vos scortatio, & cuiusmodi scortatio, quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeo ut quis uxorem patris habeat.

CAP. V.

1 Graviter reprehendendi qui tolerandis sceleribus Ecclesiam Dei exponunt ipsorum infidelium ludibrijs.

2 ² Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, ut tolleretur e medio vestri qui facinus hoc patrauit?

3 ³ Enimvero ego ut absens corpore, præsens autem ^a spiritu, iam ut præsens iudicaui, ut is qui hoc ita perpetravit,

superbiunt, quam qui sese minus norunt. 3 Excommunicatione non est vnus potestati committenda, sed ex cæteris autoritate, præeunte legitima cognitione, administranda.

a. Animo, cogitatione, voluntate.

4 Vobis

4 Vobis & meo Spiritu ^b in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, & cum potestate Domini nostri Iesu Christi,

5 ^c Eiusmodi inquam homo tradatur Satanæ, ad interitum carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu.

6 7 Non est bona ^d gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?

7 8 Expurgate igitur vetus fermentū, vt sitis non massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim Pascha nostrū pro nobis sacrificatū est, *nēpe* Christus.

8 Itaque s̄festum agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiae: sed non fermentatis panibus sinceritatis & veritatis.

9 9 Scripsi vobis in epistola, ne commisceamur, vt videlicet hoc remedio dometur ipse caro, vt discat Spiritui viuere.

7 Alius finis excommunicationis, ne contagio ad reliquos peruat, quod sit vt necessariò sit in Ecclesia retinenda, ne alij aliorum contagione inficiantur. 8 Allusione ad Paschæ ceremoniam facta, hortatur vt impurum illum è suo cœtu eiiciant. Olim, inquit, Pascha celebratur non licebat fermentatis panibus vesci, adeò vt impurus haberetur & indignus qui Pascha vesceretur qui fermentum vel degustasset. Porro totam nostram vitam esse oportet instar festi illius Azymorum, in quo participes facti maciati illius Agni immaculati, omnem impuritatem ex nobis ipsis, tum ex domibus cœtibusque nostris procul abesse iubeamus. 9 Generalius iam loquitur, & quod de illo incestuoso dixerat, ad alios etiam palam flagitiosos, & suis offendiculis Ecclesiam turbantes ostendit pertinere, qui & ipsi ex Ecclesiæ communione sint ordine legitimo eiiciendi. Mentionem autem capiendi cibi faciens, vel Agapas respicit, in quibus Cœna Domini celebratur, vel communem vitæ vsum & consuetudinem notat: quod & ipsum dextrè accipiendum est, ne quis putet excommunicatione vel matrimonia dirimi, vel officia quæ alij alijs, vt parentibus filijs, magistratibus subiecti, dominis serui, proximi denique proximis lucrificandis debent impediri.

^b Inuocato Domini Christi nomine. ^c Quid sit tradi Satana, exponit Dominus, quum dicit, Fiat tibi sicut Ethnicus & Publicanus, Mat. 18. 17. i. ius ciuitatis Christiana amittere: extra Ecclesiam autem regnat Satan. ^d Immeritò & non bonaratione gloriamini, quasi excellatis, quum inter vos tantū scelus inueniatur.

^e Massa nomine, vniuersum Ecclesia corpus intelligit, singulos azymos. i. spiritum inuocatos, detracta veteri corruptione: ^f Agnus Pascha, metonymicè.

^g Totam vitam tanquam perpetuum festum agamus, instè & integrè.

4 Non dubiū est quin ratum sit in cœlis eiusmodi iudicium in quo videlicet Christus ipse iudex sedeat.

5 Excommunicatus traditur Satanæ potestati, quū ex domo Dei eiiciatur.

6 Finis ramen excommunicationi propositus, nō est excommunicati exitiū, sed salus,

vt videlicet hoc remedio dometur ipse caro, vt discat Spiritui viuere.

mini cum scortatoribus.

h Si prorsus vobis esset abstinentium ab eiusmodi hominum consortio, vobis ex ipso mundo emigrandum esset: de ijs igitur loquor, qui in sinu Ecclesie versantur, quos debetis disciplina Ecclesiastica ad frugem reuocare, non autem de exteris, quos debetis modicum omnibus Christo lucrificare.

10 Eijciendi falsi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

10 ^b At non omnino cum scortatoribus mundi huius, aut cum avaris, aut cum rapacibus, aut idololâtris: alioquin debetis scilicet è mundo exire,

11 Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini, id est si quis quum frater nominetur, sit scortator, aut avarus, aut idololâtra, aut conuiuitor, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi, inquam, ne edatis quidem.

12 ¹⁰ Quid enim mea interest etiam de extraneis iudicare? nonne de ijs qui intus sunt, vos iudicatis?

13 De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur istum sceleratum ex vobis ipsis.

CAP. VI.

1 Inuehitur in forenses contentiones, 6 quibus se mutuo vexabant, sub infidelibus, cum magno Euangelij dedecore. 9 Deinde scortandi licentiam graui comminatione exegit.

CAP. VI.

1 Tertia quaestio de forensibus iudicijs, An liceat fidei fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respondet,

non licere, propter offendiculum videlicet. Neque enim per se malum est.

2 Addit se non prohibere quominus si ita opus est, iure agere liceat cum proximo, sed sanctis disceptatoribus.

3 A comparatis colligit, non sine sanctorum iniuria iudices infideles à fidelibus quaeri, quum sanctos Deus ipse, iudicando mundo & diaboli, sit Christo Filio velut assessores daturus, nedum vt leues istas controuersias, quæ æquitate ac bona conscientia definiuntur, non possint diiudicare.

^a Quasi diceret, Eone vos audacia processisse, vt vos non pudeat Euangelium exponere profanorum ludibrijs. ^b Coram iniustis. ^c Infimis subillis.

dum

item ut quæ ad huius vitæ vsum pertinent non in-
dicemus?

4 Itaque si d iudicia habeatis de ijs quæ ad
huius vitæ vsum pertinent, e eos qui minimi sunt
in Ecclesia, eos inquam in subsellijs collocare. *Matth. 5. 39,
Luc. 6. 29,
Rom. 12. 19.*

5 Ut vos pudeat, vobis hoc dico. Itane nõ est
inter vos sapiens, ne vnus quidem, qui possit diju-
dicare inter fratres suos? *1. Theff. 4. 6.*

6 Sed frater cum fratre iudicio expetitur, id-
que sub infidelibus?

7 ¶ Iam igitur omninò f impotentia in vobis
est, quòd e iudicia habeatis inter vosmetipsos. ¶ qua-
re non potius iniuriam patimini? cur non potius
damnum accipitis?

8 ¶ At vos iniuriam facitis, & damno affici-
tis, idq; fratres.

9 An ignoratis iniustos non esse Dei hæredi-
tatis? *4 Conclusio,
qua remedium
huic malo præ-
scribit, nempe
si de priuatis
negotijs corā
delectis ex Ec-
clesia arbitris
inter se transi-
gāt: Cui mune-
ri, inquit, vel
infirmus quis-
que vestrum sa-
tisfecerit. Non
damnat igitur*

iudicum subsellia, sed quid propter circumstantiam temporis expediat
ostendit, idque sine vlla iuris magilltratus immunitione. Nec enim agit
de iudicijs quæ inter infideles & fideles exercentur, neque de publicis
iudicijs, sed de controuersijs, quas nihil prohibet domesticis etiam
arbitris componi. 5 Thesin accommodat ad hypothefin, huc
semper eos reuocans, vt falsam de sua ipsorum præstantia opinionem
eis adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur. 6 Nunc etiam

longius progreditur, & quauis arbitros ex fidelium cœtu eis conce-
dens, simpliciter non damnet, sed stabiliat potius priuata iudicia, mo-
dò sine offendiculo exercentur: tamen testatur, si tales essent quales
esse optandum erat, futurum fuisse vt ne hoc quidem remedio ege-
rent. 7 Hoc maxima ex parte spectat ad alteram reprehensionis
partem, nempe, quòd etiam apud infidelium iudicum subsellia
litigarent: quod offendiculum debuerant potius, quauis iactura,
redimere. Sed & illud in genere verum est, cedendum esse nobis de
iure nostro, potius quàm temerè, aut aliquo vindicandæ iniuriæ
studio, extremum iuris rigorem experiamur. Corinthijs autem neu-
trum erat curæ, quos ait oportere resipiscere, nisi malint Dei hæredi-
tate priuari.

d Fora ac curias. e Vilissimos quosque. f Impotentia animi, ijs tribuitur
qui à cupiditatibus se superari sinunt, vitium à temperantia & moderatione plu-
rimum disidens: perstringit igitur eos qui ferenda iniuria sunt impares.

g Controuersias in foro disceptandas.

Tit. 3. 3.

Infrā, 10. 28.

Eccle. 37. 31.

8. Transitum

sibi parat ad
quartum huius
epistolæ tra-
ctatū de rebus
medijs, disse-
rens in primis
quomodo viri
mulieribus ri-
tē vti vel non
vti possint: cu-
ius quæstionis
tres sunt loci,
Scortatio, Ma-
trimonium &
Celibatus. Ac

Scortationem quidem penitus damnat: Matrimonium
verò quibusdam præcipit, vt remedium bonum ac necessarium, quibus-
dam liberum relinquit, quibusdam non vt illicitum, sed vt incommo-
dum, non tamen sine exceptione, dissuadet. Celibatum autem (sub quo
etiam virginitatem comprehendo) nemini præcipit: suadet tamen, at
nec propter se, sed propter aliud, nec omnibus, nec sine exceptione. Di-
cturus autem in scortationem, incipit à generali reprehensione eorum
vitiōrum, quibus opulenta & luxui dedita ciuitas præcipuè scatebat:
seriò monens, respicientiam cum peccatorū remissione, siue sanctifica-
tionem cum iustificatione indiuiduo nexu cohærere. 9 Secundo loco
Corinthios præfatū in rebus medijs simpliciter peccare: primū quod
eis abuterentur, tum in eo quod res medias sine discrimine vsurpabant,
quum earum vsus ad charitatis regulam sit exigendus: nec etiam ijs
rectē vtatur qui intemperanter eis abutens, sese illis tanquam domi-
nis subiicit. 10 Secundo, quod multa in rebus medijs recenserent
quæ per se essent illicitæ, veluti scortationem, quam perinde ac esum &
potū inter merē naturales ac licitas appetitiones numerabant. Subiicit
autem Apostolus hæc planè esse dissimilia. Nam, inquit, ad necessarium
huius vitæ vsum conditi sunt cibi, quæ non est perpetua. Nam & cibi &
tota ista alimenti ratio breui spatio abolentur. At non idem sentien-
dum est de scortationis impuritate, cui conditum non esse corpus, sed
è contrariū puritati esse destinatum, vel illud ostendit quod Christo sit
consecratum, sicut & Christus nostris etiam corporibus, ea ipsa virtute
qua resurrexit, viuificandis, datus nobis est à Patre.

*h In Iesu. i Quamvis, restringenda est autem vniuersali nota ad res medias.
& Is certè subiicitur rebus medijs, quicunq; se illis non posse carere putat, vt planè
seruus sub specie libertatis adblandiens, manum in eiusmodi homines iiciat.*

non

nō scortationi, sed Domino, & Dominus corpori.

14 Deus autem & Dominum suscitauit, & || nos suscitabit potentia sua.

15 ¹¹ An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam *ut sint* scorti membra? Absit.

16 ¹² An ignoratis eum qui agglutinatur scorto, vnum esse corpus *cum scorto*? ¹ Fient enim, inquit, ^m qui || duo erant, caro vna:

17 Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritus est.

18 ¹³ Fugite scortationem. omne peccatū quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.

19 ¹⁴ An ignoratis || corpus vestrum esse templum Spiritus sancti, *qui est* in vobis, quem habetis à Deo, ¹⁵ neque esse vestri iuris?

20 || Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

sic naturali illa corporum commixtione) vnum esse non potest cum Christo, quæ vnio est pura & spiritualis. 13 Aliud argumentum, cur fugienda sit scortatio, quoniam peculiari quadam turpitudine corpus commaculat. 14 Tertiū argumentum, Quod scortator sit sacrilegus, quum corpora nostra sint Deo consecrata. 15 Quartum argumentū, Quod nō simus nostri iuris, vt alteri cuiquam alij, nedum Satanæ & carni, nos possimus addicere: quum nos Deus ipse, & quidem maximo pretio, acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloriæ inserviremus.

l Apud Mosē hæc non dicuntur de scortatione, sed de matrimonio: sed cum illa sit istius corruptio & vtrisque sit communis coniunctio carnis, non potest dici Apostolus hoc testimonio abusus. m Apud Mosē particula (duo) non legitur, sed recte expressa est tum hoc loco, tum Matt. 19 5. quia sit tantum mentio viri & uxoris vnius, vnde refellitur polygamia: qui enim cum multis consuevit, in multas veluti partes dissipatur.

CAP. VII.

2 Differens hic de coniugio, 4 quod est remedium vitanda scortationis, 10 indissolubile, 18 20 iubet vniūquemque sorte sua contentum viuere. 25 Qui virginatū finis esse debeat ostendit, 35 & qui coniugium suscipere debeant.

Rom. 6. 9.

11 Expositio superioris argumenti à contrariis, & eius applicatio.

Gen. 2. 24.

Matt. 19. 5.

Marc. 10. 3.

ephe. 5. 31.

Supra, 1. 37.

2. cor. 6. 16.

Infra, 7. 23.

1. pet. 1. 18.

12 Probatio

eiusdem argu-

mēti, Contra-

rij sunt ex dia-

metro scortū

& Christus, ca-

ro & spiritus,

ergo qui vnum

est cū scorto,

(quod quidem

CAP. VII.

1. Pet. 3. 7.

1 De coniugio

docet, quāvis
cælibatus sua

etiam habeat
cōmoda, quæ

postea explica
bit, tamen vi-

tādæ fornicæ

tionis causa ne

cessarium esse

matrimonium:

sed ita ut ne-

que vnus ma-

ritus plures v-

xores, nec vna

vxor plures ha-

beat maritos.

2 Secundò, de-

clarat summa

parium bene-

uolentia colē-

dum esse con-

iugium.

3 Tertiò, mo-

net alterum in

alterius esse potestate,

quòd ad corpus attinet,

ut mutuò se fraudare

non possint.

4 Quartò, addit exceptionem,

nisi alter ab altero ab-

stineat ex consensu mutuo,

ut liberius vacent precibus:

qua in re tamen

monet ut quid expediat considerent,

ne diuturniore ista veluti coniugij

1 C¹ Æterùm de quibus scripsistis ad me, b^b bonum fuerit viro mulierem non attingere.

2 Sed propter fornicationes, suam quisq; vxorem habeat, & proprium quæq; virum habeat.

3 || 2 Vxori vir c^c debitam beneuolentiam reddat: similiter autem & vxor viro.

4 3 Vxor proprium corpus non habet in potestate, sed vir: similiter autem & vir proprium corpus non habet in potestate, sed vxor.

5 Ne fraudate alius alium, 4 nisi siquid ex cōsensu ad tempus, ut d^d vacetis ieiunio & precibus & rursum simul conuenite, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.

6 5 Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio.

7 Nam e^e velim omnes homines esse ut & ipse sum: sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, aliud quidem ita, aliud autem ita.

8 6 Dico autem c^c cælibus & viduis, bonum eis est, si manserint ut maneo ego.

9 Quòd si se non continent, matrimonium

4 Quartò, addit exceptionem, nisi alter ab altero abstineat ex consensu mutuo, ut liberius vacent precibus: qua in re tamen

monet ut quid expediat considerent, ne diuturniore ista veluti coniugij interruptione ad incontinentiam sollicitentur.

5 Quintò, matrimonium docet non esse simpliciter omnibus necessarium, sed ijs demùm qui donum continentiæ non habent. Est enim hoc donum ex peculiari Dei gratia.

6 Sextò, de repetendo matrimonio idem monet, nempe cælibatum quidem probandum esse, sed ijs demùm quibus datum est ut se possint continere: sin minus, repetendas esse nuptias, ut conscientia

paci consulatur.

a Quòd attinet ad ea de quibus ad me scripsistis. b Commodum & (ut dicitur) expediens, quia coniugium multas secum affert molestias, idque ex diuina institutionis corruptela.

c Debiti nomine, genus omne beneuolentia complectitur, quāuis tamen postea vnam speciem copiosius persequitur.

d Toti id vnus agatur.

e Oportet. f Totus hic locus facit aduersus eos qui damnant secundas nuptias.

contra-

contrahant: nam melius est matrimonium contrahere quàm ⁸ vri.

Matth. 5. 32.
& 19. 9.

Mar. 10. 11.
Luc. 16. 18.

7 Septimò, prohibet diffidia & repudiorum nūtiaciones, (de adulterij enim crimine non agit, quod tūc erat Romanis etiā legibus capitale) quibus dissolui coniugij vinculū negat, Christo ipso autore.

8 Octauò, Matrimonia inter infidelem alteram partē, alteram verò fidelem, iam cōtracta, rata esse cōfirmat, ut fidelis infidelē

10 7 Ijs autem qui matrimonio iuncti sunt, denuntio non ego, sed Dominus, || Vxor à viro ne discedito.

11 Quòd si etiam discesserit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.

12 8 Reliquis autem ego dico, non Dominus, Siquis frater vxorem habet infidelem, quæ consentiat ad habitandum cum eo, ne eam dimittito:

13 Et vxor quæ habet virum infidelem, qui cōsentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito:

14 9 Maritus enim infidelis ^h sanctificatus est ⁱ vxori, & vxor infidelis sanctificata est ^k viro: alioqui certè liberi vestri improbi essent: ^l nunc autem sancti sunt.

15 10 At si incredulus discedit, discedat, non est seruituti subiectus frater aut soror in ^m huiusmodi rebus: ⁿ sed ad pacem vocauit nos Deus.

16 Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturus? deferere non possit.

9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelem posse bona cōscientia vti infidelis coniugis vase, ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & seminis tui. 10 Respondet quæstioni, Quid si infidelis fidelem deserat? tum verò, inquit, liber est fidelis, quoniam ab infideli est desertus. 11 Nequis prætextu istius libertatis infidelē præbeat discedendi occasionē, significat pacificè colendum esse matrimonium etiam cum infideli, ut si fieri possit lucrifiat.

g. Libidine ita astuare, ut aut voluntas succumbat tentationi, aut certè Deum pacata conscientia non possit innocare. h. Pietas vxoris plus valet ad hoc ut coniunctio ista pro sancta habeatur, quàm mariti infidelitas ad hoc, ut coniugium istud profanetur. i. Non in sese est ille infidelis sanctificatus, sed respectu vxoris. k. Sub. fidei. l. Hic locus facit aduersus catapaptistas & eos qui præcisam salutis causam ponunt in baptismo, fidelium enim liberi vi fœderis sancti sunt vel ante baptismum, accedit autem baptismus tanquam sanctitatis sigillum. m. Quomodo eiusmodi quippiam incidit.

*Ephes. 4. 1.**Supra. 6. 20.**1. pet. 1. 18.*

12 Occasione

ex eo arrepta

quod de serui-

tute & liberta-

te coniugij di-

xerat, digredi-

tur ad genera-

lem doctrinam

de vitæ statu

& conditione

externa, vt cir-

cuncisione &

præputio, ser-

uitute & liber-

tate: generali-

ter monens vt

quisq; sua for-

te cõrctus vi-

uat in Domi-

no, quoniam

externa illa vt

circuncisum esse vel incircuncisum, seruum vel liberum, non sunt ex

regni Dei (vt loquitur) essentia. 13 Significat tamen in his exem-

plis non omnia esse paria, quoniam circunciso per se non sit appetenda,

libertatem verò, seruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur dunta-

xat paritas est, quòd in istis non sit positum regnum Dei, ac proinde

ista non impediunt quominus Deo pareamus. 14 Rationem dissim-

ilitudinis ostendit, quoniam qui circuncisionem affectasset, sese iam

non Deo, sed humanæ traditioni subijciebat. Est autem hoc multo ma-

gis de superstitionibus intelligendum, quas nonnulli inter res medias

stultè numerant. 15 Repetitio generalis doctrinæ. 16 Virginitatem

nulli præcipit, suadet tamen & laudat propter aliud, nempe tum pro-

pter præsentis temporis necessitatem, quum fidelibus vix liceret vno

loco consistere, & præsentis vitæ commodis frui, ac proinde expeditio-

res essent qui familia non grauabantur: tum etiam propter huius vitæ

curas: quas secum necessario matrimonium trahit, vt illis animum di-

strahi sit necesse: quòd in mulieribus præsertim locum habet.

n. Certo generi vita addixit. o. Attrahere, sub. præputium dicitur, qui chi-

rurgi opera præputiatur, quod quidem sit cute ferro adducta, vt glandem rursus o-

periat. Cels. lib. 7. cap. 25. p. Quasi hac vocatio sit Christo indigna. q. Qui

quum seruus sit conditione, vocatus est ad Christi participationem. r. Ita sin-

cerè & ex animo, vt vos Deo approbetis.

non ha-

17 12 Sed vt vnicuiq; donum partitus est Deus,

vt vnumquenque ⁿ vocauit Dominus, ita incedat:

& ita in Ecclesijs omnibus constituo.

18 13 Circuncisus aliquis vocatus est & ne ^o at-

trahat præputium: in præputio aliquis vocatus est &

ne circuncidatur,

19 Circuncisio nihil est, & præputium nihil est,

sed obseruatio mandatorum Dei.

20 || Vnusquisque in qua vocatione vocatus

fuit, in ea maneat.

21 Seruus vocatus es? ne sit tibi ^p curæ: sed si

potes etiam liber fieri, potius eo utere.

22 Etenim qui ^q in Domino vocatus est

libertus Domini est: similiter & qui liber vocatus

est, seruus est Christi.

23 || 14 Pretio empti estis, ne estote serui hominū.

24 15 Vnusquisque in quo vocatus fuit, fratres,

in hoc maneat ^r apud Deum.

25 16 De virginibus autem præceptum Domini

non ha-

non habeo: sed do vobis quod sentio, ut cui Dominus per misericordiam dederit fidem esse.

26 Existimo igitur hoc bonum esse propter instantem necessitatem, bonum hoc inquam esse homini ita esse.

27 Alligatus es uxori? ne quaere dissolutionem: solutus es ab uxore? ne quaere uxorem.

28 Quod si etiam duxeris uxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccavit: sed afflictionem in carne habituri sunt qui sunt huiusmodi, ego vero vobis parco.

29 Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus consummationis est in posterum: ut & qui habent uxores sint ut non habentes:

30 Et qui b flent, ut non flentes: & qui gaudent, ut non gaudentes: & qui emunt, ut non obtinentes:

31 Et qui utuntur mundo hoc, ut non abutentes, praeterit enim species huius mundi.

32 Velim autem vos absque sollicitudine esse. Qui caelebs est, curat ea quae sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino:

33 At qui duxit uxorem, curat ea quae sunt mundi, quomodo placiturus sit uxori.

34 Discretæ sunt ea quae est uxor & ea quae est virgo, quae est innupta, curat ea quae sunt Domini ut sit sancta cum corpore, tum spiritu: quae verò

secum incommoda trahit: inclinatur ergo ad calibatum, non quod in eo collocet Deum cultum magis quam in matrimonio, sed propter ea incommoda, quibus si fieri possit, cuperet omnes eximi, ut uni Deo vacarent.

In fines siquidem seculorum pervenimus, sed fletus appellatione re aduersas, gaudij prosperas intelligunt Hebraei.

In rebus quas hic Dominus nobis concedit. d. Habitus, figura, vel forma, indicat autem hic nihil esse solidum.

Disfrabuntur cogitationes eorum qui sunt coniugio deminuti, ideo si cui datum est continere, commodior est calibatus: ceterum possunt etiam coniuges curare quae sunt Domini, Clem. Strom. 3.

f. Animo,

Pro ratione
circumstantiarum
hoc vobis consulo.

Quod dicturus
sum dico ego,
qui homo quidam
sum, sed d. gnus
cui fides adhibea-
tur, quia ut talis
esset, a Domino
sum consequen-
tus.

u. Virginem manere.

Propter ne-
cessitatem qua
sanctos solat aspi-
duè urgere, quo-
rum videlicet
perpetua est ia-
ctatio, ut eorum
conditio minime
videatur ad con-
iugium accom-
modata, nisi ex
altera parte car-
nis infirmitas ad
illud adigat.

y. Carnis nomine
comprehendit
quacumque ad pra-
sentem vitam
spectant, coniu-
gium enim mul-

17 Iam ad parentes se conuertit, in quorum potestate sint liberi, monens ut superiorem doctrinam sequuti, dispiciant quid suis liberis conueniat, ne vel necessario aduersus incontinentiam remedio ipsos priuent, vel ad matrimonium adigant, ubi neque voluntas eo inclinatur, nec ulla virget necessitas: & rursus virginitatem laudat: sed simpliciter, neque in omnibus.

Rom. 7. 3.

1. Theff. 4. 3.

nupta est, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

35 Hoc autem dico & vestro commodo: non ut laqueum vobis iniiciam, sed ut decenter & apte adhærescatis Domino absque vlla distinctione.

36 17 Cæterum si quis aliquid non decens à se in virginem suam committi putat, si florem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat, non peccat: iungantur matrimonio.

37 Qui verò stat firmus in corde, nec adigitur necessitate, sed in potestate habet propriam voluntatem, & hoc decreuit in corde suo, ut seruet suam virginem, bene facit.

38 Itaque qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptum, melius facit.

39 || 18 Vxor alligata est in lege quandiu viuit vir ipsius: quòd si obdormierit vir ipsius, libera est ad cui vellet nubendum: tantum in Domino.

40 Sed beator est si ita maneat, secundum meam sententiam: || puto autem me quoque Spiritui Dei habere.

18 Quod de cælibe marito, de vxore quoque vidua pronuntiat, licere ipsi videlicet alias nuptias contrahere, modò id religiosissimè faciat: nec tamen dissimulat eam fore à multis curis liberam quæ cælebs permanferit.

g Significat se nemini imponere necessitatem vel ducenda vxorù, vel non ducenda, sed simpliciter proponere utrum vita genus sit commodius. h Benefacit, ut explicat, infr. vers. 38. i Apud se, Hebr.

k Cui non obstat filia infirmitas, aut alia aliqua ratio quominus eam liberè possit seruare virginem. l Commodius liberis consultit, idq. non simpliciter, sed conditionibus antea expressis. m Per legem matrimony. n Mortui fuerit.

o Religiosè & cum Dei timore.

CAP. VIII.

1 Ab hoc loco vsque ad finem decimi capituli dehortatur ut ab impuri Gentilium epulis abstineant. 2 Abusum Christiana libertatù coerces, 11 & scientiam charitate frandam docet.

1 Cæterum

1 Cæterum¹ de ijs quæ idolis immolantur, CAP. VII. I.
 scimus nos² omnes scientia esse præditos. *Iohan. 13. 13, infra. 12. 3.*
 Scientia³ inflat, charitas verò⁴ ædificat.

2 Quod si quis sibi videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit sicut oportet nosse.

3 Sed si quis diligit Deum, hic edoctus fuit ab eo.

4 2 De eis igitur eorum quæ^d idolis immolantur, scimus idolum^e nihil esse in mundo, & nullum esse Deum alium nisi vnum.

5 Nam etiam si sint qui dicantur dii & in cælo & in terra: (sicut sunt dii multi, & domini multi.)

6 Nobis tamen vnus est Deus Pater ille, f à quo omnia, & nos g in ipso: & h vnus Dominus Iesus Christus, i per quem omnia, & nos per ipsum.

bi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt omnia ista essent munda mundis. Esto, inquit Paulus, simus omnes abundè instructi Christi notitia: dico tamen non esse in ista notitia simpliciter acquiescendum. Ratio est, quia nisi charitate notitia temperetur, non modò non iuuat, sed etiam plurimùm nocet, quum sit factus magistra: imò ne nomen quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione, ac proinde charitate proximi seiuncta.

3 Applicatio eius responsi ad idolothyta. Concedo (inquit) idolum esse re vera inanem quandam imaginationem, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi: at non inde conficitur promiscuè illis vti vt quibusuis cibis licere.

4 Restringenda est nota vniversalis, vt apparet vers. 7. tum notandum est subesse vniuersam, vt apparet ex versu proximo. b Vanitati & arrogantiæ veluti materiã subministrat, quatenus charitate destituitur. c Instruit proximum. d Idolum hoc loco sumitur pro simulachro ad numẽ representandum effictò, cui cultus exhibetur, unde dicta idololatria. e Inane & vanum somnium. f Quum Pater à Filio distinguitur, illi principium tribuitur. g Subsistimus. h Sed, quemadmodum Pater Dominus etiam dicitur, sic Filius Deus, vnius ergo nomen et personæ, sed naturam respicit. i (Per) non causam instrumentalem, sed efficientem significat: operatur enim vnà Filius cum Patre, quod non est ita accipendum vt duas causas constituamus, quum vna sit natura & simplex vtriusq; nam si Personæ sint distinctæ.

Rom. 14. 15.

3 Ratio cur id non consequatur, hæc est, quia quod vos fecitis, non desunt qui ignorent: externarum autem actionum iudicia non tantum à vestra, sed etiā à spectatorum cōscientia dependēt, ac proinde vestrarum actiones nō tantum ad vestram scientiam, sed etiam ad fratrum ignorantiam accommodari debent.

Multi sunt qui non possunt nisi titubante conscientia vesci idolothytis, quod ea impura esse existiment: itaque si tuo exemplo aggrediantur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum conscientia hoc esu: cui malo occasionem præbuiti. 5 Occupatio, An verò propterea æquum fuerit nos iure nostro fraudari? Imò, inquit Apostolus, nihil quod ad Christianismum attinet, vobis decedet si abstinueritis in fratrum gratiam, sicut etiam sumptus cibis nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio coram Deo posita est in cibis: sed cum fratris offendiculo uti libertate, id verò est liberrate abuti, cuius è contrariio legitimus usus est si quis ea sic utatur, ut fratris infirmum rationem habeat. 6 Altera clarior eiusdem rationis applicatio, proposito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factum Corinthij malè inter res medias numerabant, quum simpliciter sit prohibitum ob loci circumstantiam, etiam cessante offendiculo ut suo loco diceretur. 7 Amplificatio argumenti à comparatis simul & contrariis sumpta. Tu (inquit) homuncio de tua scientia tibi placens, quæ plant nulla est, (neque enim si vera scientia præditus esses, in idolorum templo accumberes) fratrè mne pessundabis, tuo exemplo infirmam eius conscientiam ad malè agendum confirmans, pro quo seruando Christus ipse etiam mortem subiit?

k Conscientiam idoli vocat tacitum eorum iudicium qui immunda putabant esse quæ idolis offerebantur, ideoq̃ illis bona conscientia vti non poterant: hæc enim est vis conscientia: ut opus natura sua medium, si bona fuerit bonum reddat, si mala, malum.

7 3 Sed non in omnibus est ea scientia. 4 nonnulli enim cum conscientia idoli vsque ad hoc tempus, ut idolis immolatum edunt: & conscientia eorum, infirma quum sit, polluitur.

8 5 Cæterum esca nos non commendat Deo: neque enim si vescamur, abundantiores sumus: neque si non vescamur, pauperiores reddimur.

9 Sed videte ne quo modo potestas illa vestra offendiculo sit ijs qui infirmi sunt.

10 6 Etenim si quis viderit te qui scientia præditus es, in idoleo accumbere, nōne conscientia ipsius qui infirmus est instruetur ad edendum ea quæ sunt idolis mactata?

11 || 7 Et tua ista scientia frater qui infirmus est, propter quem Christus est mortuus, peribit?

12 ⁸ Ita autem peccantes in fratres, & vulnerantes ipsorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis.

13 ⁹ Quapropter si esca facit ut offendat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam ut frater meus offendat.

rent isti sibi cum infirmis tantum fratribus esse negotium. 9 Conclusio, quam Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab alijs exigere cui sese prior ipse non subiiciat. Malim quidem ego, inquit, in perpetuum usque omni carnis genere abstinere, quam peccandi occasionem ulli fratri meo præbere: nedum ut certo loco vel tempore reculem in fratris gratiam immolatitij carnibus non vesci.

CAP. IX.

1 Ostendit qualiter libertate à Domino sibi permessa 15 ultro abstinerit, 18 22 ne quem in rebus medijs offenderet. 24 Vitamq; nostram stady instar esse dicit.

CAP. IX.

1 **N**onne¹ sum Apostolus? nonne sum liber? 2 Nonne Iesum Christum Dominum nostrum vidi? nonne opus meum vos estis² in Domino?

1 Antequam longius progrediatur in proposita hypothese idolothytorum, voluit omnium istorum malorum causam ostendere simul & tollere, nempe quod de suo

2 Si alijs non sum Apostolus, ac certe vobis sum. nam^b sigillum apostolatus mei vos estis in Domino.

3 ³ Mea responsio apud eos^c qui in me inquirunt, hæc est.

iure non putarent Corinthij se teneri decedere in cuiusquam gratiam. Proponit igitur sese pro exemplo, & quidem in re penè prorsus necessaria. Agit tamen de utroque seorsim, ac primum de persona. Si (inquit) causamini vos esse liberos, ac proinde velle vestra libertate uti, an non sum & ego liber, quum sim etiam Apostolus? 2 Apostolatum suum probat ab effectis, quod ab ipso Iesu Christo fuerit designatus, & apud eos ipsi sui muneris autoritas fuerit ipsorum conversione magnificè ob-signata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, ut pudeat illos sese non aliquosque in infirmorum fratrum gratiam demittere, quum ipse Apostolus nihil non fecisset ut eos penitus profanos Deo lucrificeret. 3 Obiter hoc addit, acsi diceret, Tantum abest ut possitis de meo Apostolatu dubitare, ut etiam eos qui hoc reuocant in controuersiam soleam, oppositis ijs quæ apud vos per me egit Dominus, refellere.

^a Per Dominum. ^b Sigilli instar quo confirmetur meum Apostolatum vestri esse à Domino. ^c Qui de me, quasi iudices de reo questionem habens.

4 Iam de re
dicit. Quā & li
ber sim & verē
Apostolus, cur
mihi nō liceat,
non dico vefci
idolothytis,
sed meis labo-
ribus sustenta-
ri, atque adeo
uxorem etiam
alere: quod &
reliqui Aposto-
li, ac nomina-
tim Iohānes &
Iacob⁹, cognati
Domini, &
ipse Petrus iu-
re faciunt?

1. Tim. 5. 4.

1. Tim. 5. 18.

Rom. 15. 27.

5 Ne videre-
tur Apostolus
grauare, æquū
esse quod face-
rent, ostendit à
cōparatis, quū
& milites sti-
pendijs acce-
ptis, & agrico-
læ suorum la-

borum fructibus, & pastores sui gregis proventu viuunt. 6 Secundo
loco profert etiam ordinationis diuinæ autoritatem, à comparatis,

7 Assumptio argumentorum cum amplificatione, quoniam ne sic
quidem petitur ab illis merces, quæ meritis respondeat.

8 Aliud argumētum maximi momenti: alij apud vosmetipsos alon-
tur, ergo & mihi licuit, idq; etiam potius quàm cuiquam alij: & tamen
recusavi, & quiduis adhuc potius malo perpeti, nequid sit quod retar-
det Euangelium Christi.

*d. Ecclesiæ uidelicet sumptu. e. Fidelem. f. Non viuendi ex maximo la-
bore. g. Militare solet. h. Numq; tantum nitor quæ ex hominum consue-
tudine valent? i. Num ad bonos propriè respexit Dominus quum hanc legem
cenderet? nam alioqui minima etiam ad Dei curam pertinent. k. Ius appellat
facultatem viuendi alieno sumptu.*

4 4 Annon habemus potestatem^d ve scendi
ac bibendi?

5 Annon habemus potestatem^e sororem v-
xorem circunducendi, vt & reliqui Apostoli, &
fratres Domini & Cephas?

6 An solus ego & Barnabas nō habemus po-
testatem^f non operandi?

7 5 Quis^g militat proprijs stipendijs vnquam?
quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut
quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

8 6 Num^h secundum hominem hæc dico?
nōne etiam Lex hæc dicit?

9 Nam in Mosis Lege scriptum est, || Non
obligabis os boui trituranti. ⁱ Num boues curz
sunt Deo?

10 An hoc propter nos omninò dicit? propter
nos enim hoc scriptum est, quòd sub spe debeatis
qui arat arare: & qui triturat sub spe, spei suæ par-
ticeps esse.

11 || 7 Si nos vobis spiritualia seminauimus, ma-
gnum fuerit si nos, vestra carnalia messuerimus?

12 8 Si alij sui in vos^k iuris participes sunt, cur
non potius nos? atqui non vsi fuimus iure isto: sed
omnia sustinemus, nequid remoremur Euangelium
Christi.

13 ⁹ An nescitis || eos qui sacris operantur, ea que *Dent. 18. 1.*
ex sacratio sunt edere? & qui altari assident, cum
altari^m participare?

14 Ita Dominus constituit ijs qui Euangelium
annuntiant, ⁿ vt ex Euangelio vivant.

15 Ego tamen nullo istorum sum vsus. ¹⁰ Ne-
que verò hæc scripsi vt ita fiat in me, nam bonum
est mihi mori potius quàm vt gloriationem meam
aliquis inanem reddat.

16 Etenim si euangelizem, non est quod glo-
rier: necessitas enim mihi incumbit. vñ autem mi-
hi est nisi euangelizem.

17 Nam si volens hoc faciam, mercedem ha-
beo: si inuitus, dispensatio credita est mihi.

18 Quæ igitur mihi est merces? vt quum euan-
gelizem, ^o gratuitum constituam Euangeliū Chri-
sti, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

19 Nam quum liber sim ab omnibus, omnibus
meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

20 Et factus sum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos
lucrificiam: ijs qui sub ^p Lege sunt, vt si *essem* sub
Lege, vt eos qui sub Lege sunt, lucrificiam:

21 Ex legibus vt exlex, (*ita tamen* vt non sim
exlex Deo, sed sublex Christo) vt lucrificiam ex-
leges.

cero, nihil sanè fecerim quod probetur. Quòd si malletm Euangelium
malè audire quàm mercedem non accipere, tum sanè constaret me non
Euangelij, sed mercedis causa labores istos subire. Hoc autem ego ap-
pello iure suo non vti sed abuti. Itaque non hac in re, sed in cæteris eti-
am (quantum fieri potuit) omnibus omnia sum factus, vt eos lucrificerò
Christo & vnà cum ipsiis Christo lucrificerem.

De templo (metonymia) id est de ijs qua in templo offeruntur. *m* Altaris
sunt focj in diuidentia victimæ.

Ex eo quod Euangelium prædicant, sequitur ex hoc loco, Paulum ex missarum
prohibitibus, & eius generis superstitionum, victum nec sibi quæsiuisse, nec voluisse
inde alijs quæri.

Pro quo nullus fiat sumptus, ab ijs quibus illud annuntio. *p* Legis vocabu-
lum, hoc loco ad illam partem qua erat caeremoniarum est restringendum.

22 Factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrificam: ⁹ omnibus factus sum omnia, vt omninò aliquos seruem.

23 Hoc autem facio propter Euangelium, vt ^r vnà particeps eius fiam,

11 Aliam huius mali causam affert, nempè quòd gulæ essent dediti. Erant enim solennes sacrificiorum epulæ: & plus satis celebratus semper fuit sacerdotum luxus. Itaque durum istis erat luxui assuetis,

24 ¹¹ An ignoratis, eos qui in stadio currunt, omnes quidem currere, sed vnum accipere præmium? sic currite vt comprehendatis.

25 Porro quisquis certat, in omnibus est continens. Illi quidem igitur vt perituram coronam accipiant, *sunt continentes*: nos autem, vt incorruptam.

26 Ego igitur ita curro vt non in incertum: sic pugilem ago vt aërem non cædens.

27 Sed contundo ^t corpus meum, & in seruitutem redigo: ne quo modo, quum alijs prædicarim, ipse ^u reprobus fiam.

quum præsertim libertatem Euangelicam prætexerent, ab his conuiuijs arceri. Eos verò ex aduerso Apostolus, tum iucunda similitudine, tum etiam suo exemplo ad sobrietatem, imò etiam ad carnis mortificationem vocat, negans aptos esse ad cursum vel pugilationem (cuiusmodi certamina Isthmica erant) qui corpori indulgerent: ac proinde asfirmans, nullum eos præmium manere, nisi aliam vitæ rationem inisterent.

g In rebus medijs & indifferentibus, quasi diseret, me in omnes formas mutari, vt omni ratione aliquos seruarem.

r Ut & ego cum ijs quibus illud annuntio, fructum ex Euangelio percipiam.

f Exquisitissima vititur diata.

t Veterem hominem spiritui reluctantem.

u Reprobum non opponit electo, sed probato, eum nimirum quem experientia ostenderit non talem esse qualem esse oportebat.

CAP. X.

1 Si Deus Iudæi non pepercit, neque ijs parcat quibus fors est aqualis. 3 4 in tesseriis externis sua gratia. 14 Itaque absurdum esse particeps fieri mensa demoniorum eos qui ana Domini communicant, 24 & qui in rebus medijs rationem proximi non habent.

1 **N**olim autem vos ignorare fratres, || ^a Pa- CAP. X.
tres nostros omnes sub illa nube fuisse, || & Exod. 13. 21.
omnes per mare transiisse : Num. 9. 18.

2 ² Et omnes ^b in Mosen ^c baptizatos esse nu- Exod. 14. 22.
be & mari : Exod. 16. 18.

3 Et omnes ^d eandem ^e escam spiritualem e- Exod. 17. 6. Num.
disse : 20. 10, & 21. 16.

4 || Et omnes eundem potum spiritualementem bi- Num. 26. 63.
bisse. Bibebant enim ^f ex sequente spirituali Petra: Num. 11. 4.
Petra verò ^g erat Christus. & 26. 64.

5 Sed pleròsq; illorum non approbavit Deus. 1 Illustrat
|| prostrati sunt enim in deserto. quod dixerat,

6 ³ Hæc autem ^h typi nostri fuerunt, ut ne cō- proposito hor
cupiscamus res malas, || sicut illi concupierunt. rendo iudicii

7 Ne igitur idololatræ estote, sicut quidam eo- Dei exemplo,
rum, ut scriptum est, || Sedit populus ad edendum in eos qui &
ipsa, id est, e-
iusdem ado-

ptionis & salutis tesseras atq; nos habebant, & nihilominus quum ido-
lorum epulis sese dedidissent, horrendis & multiplicibus pœnis affecti,
in deserto perierunt. Hæc autē præterquam quod appositissimè dicun-
tur in eos qui idololatrarū cōuiuijs intererant, idē etiā videtur refer-
ri quod nonnulli, dummodò cœtus Ecclesiasticos frequentarent, & ba-
ptizati sacro cōuiuio interessent, Christum confitentes, externa illa
putabant tanti non esse, ut Deus propterea ipsis succenseret. 2 Re
pria fuerunt veterum Sacramenta cum nostris, ut quæ & ipsa in vnum
Christum respicerent, qui varijs typis sese illis ingerebat. 3 Appli-
catio exēpli, aduersus eos qui cupiditatibus suis abripiuntur extra me-
tas à Deo propositas. Hæc enim est malorum origo, cuiusmodi sunt, ido-
latria (cuius comes est gula) scortatio, insurrectio aduersus Christum,
murmur, & similia quæ grauisimis pœnis in populo veteri Dominus vin-
dicauit : ut nos qui illis successimus, & multo pleniorē habemus diui-
næ voluntatis declarationem, ita fiamus cautiore.

^a Sic Paulus loquitur sædus respiciens, non personas, nisi in genere. ^b Mose
illū præunte. ^c Omnes quidem externo symbolo baptizati fuerunt, sed non re-
ipsa, quod illi, non Deo imputandum. ^d Eandem videlicet atque nos. ^e Man-
nan, quæ spiritualis fuit cibus credentibus, qui fide Christum verum cibum ample-
cebantur. ^f Ex riuo & rupe profuente, qui populum sit comitatus. ^g Sa-
cramentaliter significabat, i. ita ut esset verè adiuncta rei veritas : Deus enim non
nudum signum, sed rem etiam ipsam significatam offert fide spiritualiter percipi-
endam. ^h Qui Sacramenta nostra significarent, fuit enim Circumcisio Israelitis
quidem sigillum iustitiæ, nobis autem typus fuit baptismi, sic de alijs.

Num. 23. 9.

Num. 21. 6.

psal. 106. 14.

Num. 14. 37.

iudic. 8. 34.

4 Tandem ad Corinthios ipsos delabitur, monēs ne sibi placeant, sed ut potius Satanæ astutijs occurrāt. Vtitur tamen insinuatione, & eos etiam erigit, ne videri possit eos perditis illis idolatris & Christi cōtem

ptoribus qui in deserto perierunt, penit⁹ similes facere.

5 Iam rediens ad illas idolo-

rum epulas, ne quid tergiuersari possint, præfatur sese non alijs rationibus vsurum quàm quas ipsimet optime norint. Est autem inductio à simili: Sacra conuiuia Christianorum sunt pignora communionis ipsorum cum Christo in primis, deinde etiam inter se: Israelitæ quoque suis sacrificijs mutuam in vna eademque religione copulationem sanciunt: Ita igitur etiam idololatræ cum suis idolis aut potius dæmonijs (idola enim nihil sunt) solēnibus illis epulis copulantur. Ex quo efficitur mensam illam esse dæmoniorum mensam: fugienda est igitur vobis. Neque enim fieri potest ut cum Domino simul & cum dæmonijs quicquam habeatis commune, nedum ut huiusmodi epulas in rebus medijs rectè numeretis. An igitur vultis cum Deo confingere, & si id feceritis, an vos putatis fore superiores?

3 Tentare Christum, est cum vult ad certamen provocare, quod ū faciunt, qui eius cognitione abutentes, eam suis cupiditatibus prætexunt. *k* Seculum hoc nostrum finis vocatur, est enim seculorum complementum. *i* Qua ab infirmitate proficiscitur. *m* Ille qui vos vestri boni gratia tentari voluit, aditum faciet ad euadendum. *n* Gratiarum actionis, unde Eucharistia dicitur sacris illud epulæ. *o* Efficax tessera nostræ cū Christo communionis atque adeo incorporationis.

17 Quoniam

ac bibendum: & surrexerunt ad ludendum.

8 Neque scortemur, || sicut quidā eorum scortati sunt, & ceciderunt vno die vigintri tria millia.

9 Neque tentemusⁱ Christum, || sicut quidam eorum tentarunt, & à serpentibus perierunt.

10 || Neque murmurate, sicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore.

11 Hæc autem omnia typicè eueniebant eis: scripta verò sunt ad nostri admonitionem, in quos^k fines seculorum occurrerunt.

12 4 Itaq; qui sibi videtur stare, videat ne cadat.

13 Tentatio vos non cepit, nisi^l humana. fidelis autem est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed^m præstabit vnà cum tentatione etiam euasione, ut possitis sufferre.

14 Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

15 5 Ut peritis loquor: iudicate vos quod aio.

16 Poculumⁿ benedictionis cui benedicimus, nōne^o cōmunio sanguinis Christi est? panis quē frangimus, nōne communio corporis Christi est?

17 Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus: nam omnes vnus panis sumus participes.

18 Videte Israelcem *qui est?* secundum carnem: nōne qui edunt victimas, ⁹ participes sunt altaris?

19 Quid ergo dico? idolum aliquid esse, aut quod idolis immolatum est, aliquid esse?

20 Imò *illud dico*, quæ immolant Gentes, dæmonijs immolare, & non Deo. nolim autem vos ² participes dæmoniorum esse.

21 Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

22 Nōne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo sumus?

23 || ⁶ Omnia mihi licent, at nōn omnia conferunt: omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.

24 Nemo quod suum est querat, sed quisque quod alterius *est*.

25 7 Quicquid in ¹¹ macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

26 || Domini enim est terra & ^x plenitudo eius.

27 Quòd si quis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

28 At si quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illum qui indicauit, &

ab infidelibus vocati, in priuato videlicet conuictu, edere potestis: sed addita exceptione, nisi quis infirmus adsit, cuius conscientia offendatur, appositis immolatis carnibus. Tum enim vobis omninò habenda est illius infirmitatis ratio.

^p Qui adhuc ceremonijs vacant. ^q Eiusdem cultus ac sacrificij sunt confecti, ^r Cum demonijs quicquam habere commune, aut in eam societatem coire, quæ demoniorum auspicijs coit. ^s Solebant prophana Gentes festa sua conuiuia eius dei laudibus cui sacrificatum erat & libatione claudere. ^t Vide *suprà*, 6. 13. ^u Solebant prostrare venales carnes sacrificata, quarum precium ad sacerdotes redibat. ^x Infinita illa rerum copia, quibus plena est.

6 Accedens ad aliam idolothytorum speciem, repetit generalem illam regulam; In rerum mediarum vsu, non nostri separatum, sed etiam proximorum habendam esse rationem, ac proinde multa per se licita esse, quæ propter proximi offensionem, facere sit nefas.

Suprà, 6. 13.

ecclē. 37. 31.

Psal. 24. 1.

7 Applicatio regulæ ad propositam hypothefin, Quicquid in macello venit, tanquā ex Domini manu promiscuè emere, & domi cū fidelibus, siue etiam domum

propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.

29 Conscientiam autem dico non tuam, sed illius alterius. ⁸ cur enim libertas mea damnatur ab alia conscientia?

Coloss. 1. 7.

⁸ Ratio, quia nobis non est committendum ut libertas nostra male audiat, & beneficium Dei, quo uti debemus cum gratiarum actione, in crimine impietatis vertatur, idque nostra culpa, si

30 Et si ego per gratiam cibum participo, cur ob id impius iudicor pro quo ego gratias ago?

31 ¶ ⁹ Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

32 Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei:

33 Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius utilitatem, sed multorum, ut seruentur.

infirmorum conscientiam malimus offendere, quam de nostro iure in re nihili decedere, atque ita occasionem infirmis præbere ita de nobis & libertate Christiana iudicandi. Transfert autem Apostolus ista in suam personam, ut tantò minus habeant Corinthij quod illi opponant. ⁹ Conclusio, ita esse nobis instituendam vitam, ut nos ipsos non quæramus, sed Dei gloriam, ac proinde quamplurimorum salutem: qua in re non dubitat seipsum Apostolus Corinthijs (suo videlicet gregi) sese pro exemplo proponere, sed ita ut eos ad ipsum archetypum (i. Christum) reuocet, quod & ipse respiciat.

⁷ Si ex Dei beneficio hoc vel illo cibo uti mihi licet, cur committam ut mea culpa hoc Dei beneficium mihi vitio vertatur?

CAP. XI.

¹ Notat Corinthios quod in sacris cætibus, ⁴ virtutes velatis capitibus: ⁶ mulieres verò resectis. ¹⁷ In summa, quod in peius conuenirent: ²¹ Et profana symposia permiscerent epulo sacro Cæna Domini: ²³ quam ad primam Christi institutionem exigit.

CAP. XI.

2. Thess. 3. 9.

¹ Quintus hu-

ius Epistolæ tractatus, De publicorum cætuum recta dispositione, tria capita complectens, nempe de virorum & scæminarum decenti habitu, de Cæna Domini ritu, & de recto donorum spiritalium usu. Reprehensus autem nonnulla, incipit tamen ab eorum laude vniuersali, traditiones appellans, particulares de decore & honestate leges, ad Ecclesiasticam politiam spectantes, quas postea Canones vocarunt.

mea

mea meministis, & sicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

3 ^a Vclim autem vos nosse || Christum esse omnium viri caput: caput autem mulieris, virum: caput verò ^b Christi, Deum.

4 ^b Omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecorat caput suum.

5 ^a Omnis verò mulier orans aut prophetas non operto capite, dedecorat caput suum: ^b nam id vnum ac idem est ac si rafa esset.

6 Nam si non velatur mulier, etiam tondeatur: quòd si turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

7 ^a Vir enim non debet velare caput, || quum ^b imago sit & gloria Dei: rat mulier, gloria viri est.

8 ^a Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

9 ^a Neque enim conditus est vir propter mulierem, sed || mulier propter virum.

*Eph. 5. 23.
Gen. 1. 16. 17, &
5. 1, & 9. 6,
col. 3. 10.*

*Gen. 2. 23.
2 Deum in Christo mediatore proponit, non modò pro doctrinæ, sed etiam pro Ecclesiastici decori sine ac scopo. Deinde ad quæstionem propositam, de virorum & foeminarum habitu in publicis cœtibus decenti, illud accommodans, declarat*

foeminam vno gradu inferiorē esse viro, ex Dei ordinatione: virum autem sic subiectum esse Christo, vt in eo oporteat gloriam Dei propter præminentiam sexus elucere.

3 Hinc colligit viros, si operto capite (quod tum habebatur subiectionis signum) publicis cœtibus ad audiendum Verbum & preces concipiendas coactis interfint, sua veluti dignitate seipfos priuare, contra Dei ordinationem.

4 Vicissim etiam colligit, foeminas quæ subiectionis signo, id est velo, sublato, in Ecclesiasticis cœtibus apparent, seipfas dedecorare.

5 Argumentum primum à sensu communi, quasi dictante foeminis natura, turpe illis esse non velato capite prodire in publicum, quum tam densis & prolixis comis eas donarit, quas etiam adeò studiosè alant, vt nullo modo radi sustineant.

6 Occupatio, Nōne etiam comæ viris datæ sunt? Concedo, inquit Apostolus, sed aliud obstat. Nam conditus est vir vt in eius dominio eluceat Dei gloria: foemina verò, vt suæ subiectionis professione virum reddat augustiorem.

7 Inæqualitatem mulieris probat ex eo, quòd vir sit materiale foeminæ principium.

8 Secundò, ex eo quòd foemina sit viri causa condita, non autem vir in foeminæ gratiam.

^a Quatenus Christus est Mediator. ^b Politicam hanc esse legem Pauli temporu suis circumstantijs accommodandam hinc docetur, quòd hodie contraria prorsus ratione capite aperto loqui in cœtu, signum est subiectionis.

9 Conclusio, oportere velatas esse feminas, vt subiectione externo signo testetur.

10 Quid hoc sit, nōdum mihi liquet.

11 Digressio, quam adhibet Apostolus, ne quod de virorum eminentia, & feminarum gradu inferiore dictum erat politicę ecclesiasticę respectu, perinde accipiat aucti nullus sit istius imparitatis modus.

Viros ergo doceat sic eminare, vt interca solos viros nō cōdiderit Do-

minus, sed etiam feminas: & ita esse conditam feminam ex viro, vt viri vicissim interuentu feminę gignantur: quę res admoneant ita vtrinque seruandum esse illum sexus gradum, vt mutua coniunctio foueatur.

12 Inculcat argumentum à communi naturę sensu sumptum. 13 Praefractę contentiosis ad vltimum opponendum est, Ecclesias Dei alienas esse à contentionibus. 14 Transitio ad sequentem tractatum de recta Cęnæ Domini administratione. Vtitur autem hac asperiore præfatione Apostolus, vt intelligant Corinthij se quod in genere obseruabant, (id est Apostoli monita) in re tamen vel præcipua non sine magna culpa neglexisse. 15 In Cęna Domini ritę celebranda requiritur vnio tum in doctrinæ veritate, tum in affectibus, ne profanetur. 16 Schismata & hæreses, et si ex diabolo oriuntur & mala sunt, tamen temerē non eueniunt, & electorum etiam commodo cedunt.

e Velamen, quod sit subiectionis symbolum. d Per Dominum.
e Vt esset illi velamen, & quidem eiusmodi quod aliud accerferet.

10 9 Propter hoc debet mulier ^c potestate habere in capite, ¹⁰ propter Angelos.

11 11 Attamen neque vir absque muliere, neque mulier absque viro, ^d in Domino.

12 Sicut enim mulier ex viro est, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

13 12 Apud vos ipsos iudicate, Num decorum est mulierem non velatam Deum orare?

14 An ne natura quidem ipsa hoc vos docet, quòd viro quidem, comatum esse dedecori sit:

15 Contrà, mulieri comatam esse, glorię sit? Nam coma ^e pro velamine data est ei.

16 13 Quòd si quis videtur contentiosus esse, nos eiusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesię Dei.

17 14 Hoc verò ita denuntio vt vos nō laudem, quòd videlicet non cum emolumento, sed cum detrimento conuenitis.

18 15 Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquam partem credo.

19 16 Oportet enim etiam hæreses inter vos

esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.

20 Itaque quum conuenitis in vnum, *hoc* non est Dominicam Cœnam edere.

21 Nam vnusquisque propriam cœnam ^h præoccupat in vescendo: & hic quidem esurit, ille vero ebrius est.

22 17 Enimvero num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei cõtemnitis, & pudefacitis eos qui non habent? Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

23 18 Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominũ Iesum *videlicet* ea nocte qua proditus est, accepisse panem:

24 ¶ Et gratijs actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meum est corpus quod pro vobis ⁱ frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

25 Itidem & poculum, postquam cœnasset, dicendo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentum per meum sanguinem: hoc facite quotiescũque biberitis, ad mei recordationem.

26 Quotiescunque enim ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annũtiatis, vsquequò venerit.

27 ¶ 19 Itaque quisquis ederit panem hunc, aut

invocato Dei nomine, & eius institutione cum precibus explicata: ac demum fractum panem, comedendum & acceptum poculum, bibendum tradere, vnà cum gratiarum actione. Ex parte vero gregis, Probare se ipsum. i. explorare tum notitiam, tum fidem, tum resipiscientiam suam: Annuntiare mortem Domini. i. vera fide ipsius Verbo & institutioni assentiri: ac demum acceptum ex ministri manu panem edere, & vinum bibere, & gratias Domino agere. Hæc fuit Pauli & Apostolorum liturgia.

19 Qui sacra symbola contemnit (i. minus rectè ijs vtitur) non panis & vini, sed rei ipsius (id est Christi) contemptor habetur, & eius sceleris graues pœnas luet.

^f Quos experientia docuerit esse fidei & pietatis sincere. ^g Usitata hyperbole Apostolus præcisè negat fieri, quod à plerisque ritè non fiebat. ^h Alijs non expectatis sumit. ⁱ Fractionis nomine designatur mortis genus, quoniam Domini corpus grauissimis cruciatibus laceratum, contusum, atque etiam fractum fuit, utiam si non perinde fuerint fracta crura eius ut latronum.

17 Agapas, quauis diu & quidem laudabiliter, auctoribus ipsis Apostolis, in Ecclesijs vsurpatas, tamẽ propter abusum tollendas censet Apostolus.

Mat. 26. 26.

mar. 14. 22.

luc. 22. 17.

Ioh. 6. 55.

18 Vera celebrandæ Cœnæ Domini forma ex ipsius institutione petenda est, cuius hæ partes sunt quod ad pastores attinet, Annuntiare mortem Domini prædicando ipsius Verbum: Benedicere panem & vinum,

biberit hoc poculum Domini ^k indignè, reus tenetur
bitur corporis & sanguinis Domini.

2. Cor. 13. 5.

20 Probatio
sui ipsius neces
sario in Cœna
requiritur, ac
proinde admit
ti ad illam non

28 || ²⁰ Probet autem quisque seipsum, & ita
de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

debent qui se
iplos probare
non possunt,

29 Nam qui edit & bibit indignè, damnationem
subiip si edit & bibit, non ^m discernens corpus Do
mini.

veluti infan
tes, furiosi ac

30 ²¹ Propterea inter vos multi *sunt* debiles &
inualidi, & dormiunt multi.

mente capti,
itemque ho
mines Christi.

31 Etenim si nos ipsos ⁿ dijudicaremus, non pu
niremur.

anz religio
nis, vel nulla

32 Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne
cum mundo condemnemur.

vel non satis
plena cogniti
one imbuti, &

33 ²² Itaque, fratres mei, quum convenitis ad
vescendum, alius alium expectate.

siqui alij sunt
eiusmodi.

34 ²³ Quod si quis esurit, domi edat: ne ad con
demnationem conveniatis, ²⁴ Reliqua verò, quum
venero, constituam.

21 Profanatio corporis & sanguinis Domini in ipsius mysterijs severe
ab ipso vindicatur, ac proinde tanto malo tempestive occurrendum, se
se condemnando & corrigendo. 22 Cœna Domini est communis a
gio Ecclesiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus locus relinquitur.

23 Non ad pascendum ventrem, sed ad animum communione Chri
sti reficiendum instituta est Cœna Domini, ac proinde à communibus e
pulis separari debet.

24 Quæ ad ordinem spectant, ut locus, tempus, precum formula,
& cætera eiusmodi, pro ratione temporum, locorum & personarum, di
sposuit Apostolus in Ecclesijs.

^k Aliter quàm dignum est tanta mysteria tractari. ^l Hinc aperte re
felliatur fides implicita Sophistarum. ^m Discernere corpus Domini dicitur
qui dignitatis illius habet rationem, ac proinde ad hunc cibum cum magna reueren
tia accedat. ⁿ Probaremus & exploraremus, fide & resipiscencia nos ipsos à
profaniis secerneremus.

CAP. XII.

1 Ut à contentione & superbia Corinthios auocet, dicit spiri
tualia dona ideo varia conferri, 7 ut mutuo colla
ta, 12 coalescamus ea symmetria in unum Christi cor
pus, 20 quemadmodum membra corporis humani in v
num coalescunt.

Porro

Porro de spiritualibus donis, fratres, nolim vos in ignorantia versari.

2 Scitis vos Gentes fuisse qui ad idola illa morati, prout rapi contigisset, abripiebamini.

3 Quapropter notum vobis facio, || nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere Iesum contra anathema, || & neminem posse dicere Iesum Dominum, nisi per Spiritum sanctum.

4 Discrimina autem donorum sunt, sed idem Spiritus.

5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed idem Dominus.

6 Et discrimina facultatum sunt, sed idem est Deus, efficiens eas omnes in quibusuis.

7 Vnicuique verò datur declaratio Spiritus ad utilitatem.

8 Nam huic quidem per Spiritum datur sermo in laude fraudabatur: & nulla fratrum habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutebantur, ac proinde Ecclesiam illorum donorum usu priuabant. Abiectiores autem vitiis illi excellentioribus munitis, secessionem meditabatur, ut totum illud corpus veluti dissectum ac dissipatum esset. Istis ergo abusus remedium allaturus, primum eos iubet diligenter considerare, se omnia hæc dona assidue habere, nempe ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriam sint referenda.

Hoc probat ex priorum status collatione, cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati.

3 Conclusio, Scitote igitur vos de Christo ne hucere quidem in ipsius gloriam posse, nisi ex Spiritu sancto gratia.

4 Secundo loco, iacit aliud fundamentum, nempe diuersa quidem esse hæc dona, sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa darundum munera, sed vnum eundemque Spiritum, Dominum, ac Deum, esse omnium istorum datorem, & quidem in eundem finem, nempe ad communem utilitatem.

5 Explicat illam multiplicem diuinitatem, commemoratis præcipuis donis, inculcans quod antea dictum, ab uno & eodem spiritu omnia hæc proficisci.

6 A veri Dei cultu, & exercari, vel quocunque modo de ipsius gloria.

7 Diserte distinguit Spiritum, a donis. Sic Paulus vocat vim animi sancti in Spiritu sancto manentem, quæ quidem illis ad mirifica aptior.

8 Spiritus sese gratis patrefecit, quoniam videlicet hæc dona largitur, & vsum Ecclesie.

CAP. XII.

Mat. 9. 39.

Supra, 3. 6.

Ioh. 13. 33.

Philip. 3. 10.

1. Iam aggre-

diens tertium

locum huius

tractat, id est

de recto spiri-

tualium dono-

rum usu, non

obscure signifi-

cat Corinthios

illis fuisse abu-

sos. Nā qui ex-

cellebant, am-

bitiosè illa ia-

stantes, Denm

horū donorū

autorem sua

laude fraudab-

antur, ac proinde

Ecclesiam illorum

donorum usu pri-

uabant. Abie-

ctiores autem vi-

tiis illi excellen-

tioribus munitis,

secessionem medita-

bantur, ut totum

illud corpus veluti

dissectum ac dis-

sipatum esset.

Istis ergo abu-

sus remedium al-

laturus, primum

eos iubet diligen-

ter considerare,

se omnia hæc dona

assidue habere,

nempe ex Dei gra-

tia ac mera libe-

ralitate, ad cuius

gloriam sint refe-

renda.

Hoc probat ex

priorum status

collatione, cum

eo in quo tum

erant excellenti-

bus illis donis

ornati.

3 Conclusio,

Scitote igitur

vos de Christo

ne hucere quid-

em in ipsius glo-

riam posse, nisi

ex Spiritu sancto

gratia.

4 Secundo loco,

iacit aliud funda-

mentum, nempe

diuersa quidem

esse hæc dona,

sicut diuersæ

sunt functiones,

& diuersa darun-

dum munera, sed

vnum eundemque

Spiritum, Domi-

num, ac Deum,

esse omnium ist-

orum datorem,

& quidem in eu-

ndem finem, nem-

pe ad communem

utilitatem.

5 Explicat illam

multiplicem di-

uinitatem, com-

memoratis præ-

cipuis donis, in-

culcans quod an-

tea dictum, ab

uno & eodem

spiritu omnia hæ-

c proficisci.

6 A veri Dei

cultu, & exercari,

vel quocunque

modo de ipsius

gloria.

7 Diserte dist-

inguit Spiritum,

a donis. Sic Paul-

us vocat vim

animi sancti in

Spiritu sancto

manentem, quæ

quidem illis ad

mirifica aptior.

8 Spiritus sese

gratis patrefecit,

quoniam videli-

cet hæc dona

largitur, & v-

sum Ecclesie.

6 Adijcit etiam aliquid amplius, nempe dona ista quantum impari, sapientissime tamen distribui, quoniam Spiritus Dei voluntas sit huius distributionis regula.

Rom. 12. 3.

ephes. 4. 8.

7 Illustratio superioris disti-
cti, adhibita corporis similitudine. Hoc, inquit, aperte conspicitur in corpore, cuius diuersa quidem membra sunt, sed ita coniuncta, ut vnum corpus constituant.

8 Applicatio similitudinis.

Ita etiam, inquit, de Christo mystico constituendum est. Nos enim omnes qui credimus siue Iudaei, siue Graeci, sumus eodem baptismo simul deuincti cum nostro Capite, ut ita vnum corpus ex pluribus membris compactum constatur: & ex eodem poculo eundem Spiritum hausimus, communem videlicet solum ac motum spiritualem.

9 Amplificat quod ex illa similitudine conseqebatur: ac si dicat, adeo non impediri corporis unitatem hac diuersitate membrorum, ut non possit etiam esse corpus, nisi pluribus & quidem diuersis membris constet.

10 Sapiencia clarissimum est donum, quo praeditus esse oportet, qui non solum docent, sed exhortantur & consolantur, quod pastores proximorum, seruis regum, doctoribus conuenit.

11 Per facultates suorum illa intelligit diuina quatuor festi, qua inter miracula excellunt, ut Moyses in educendo populo, Elia, & Petrus, ut in facto Anania & Sapphira.

12 Futurorum praedictio, ut in falso Propheta & verum dignoscantur, quo donum pra Philipppo excellit. Tamen hunc Mago dignoscendo, Act. 13. m. Christum intelligit cum sua Ecclesia iunctum.

13 Cum Christo vnum corpus fuerimus, quo donum praestitum. Vno quodammodo Domini potu, participes sumus vnius Spiritus ipsius.

mo^h sapientiae, alij verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum:

9 Alij verò fides, per eundem Spiritum: alij verò dona sanationum per eundem Spiritum:

10 Alij verò facultates edendarum virtutum, alij verò prophetia, alij verò discretionis spirituum, alij verò genera linguarum, alij verò interpretatio linguarum.

11 || Sed omnia haec efficit vnus ille & idem Spiritus, distribuens priuatim illa singulis sicut vult.

12 7 Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnus, multa quum sint, vnū sunt corpus: ita & Christus.

13 Etenim per vnum Spiritum nos omnes in vnū corpus baptizati sumus: siue Iudaei, siue Graeci, siue serui, siue liberi: & omnes vna potione potati sumus in vnum Spiritum.

14 9 Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

8 Applicatio similitudinis: Ita etiam, inquit, de Christo mystico constituendum est. Nos enim omnes qui credimus siue Iudaei, siue Graeci, sumus eodem baptismo simul deuincti cum nostro Capite, ut ita vnum corpus ex pluribus membris compactum constatur: & ex eodem poculo eundem Spiritum hausimus, communem videlicet solum ac motum spiritualem.

9 Amplificat quod ex illa similitudine conseqebatur: ac si dicat, adeo non impediri corporis unitatem hac diuersitate membrorum, ut non possit etiam esse corpus, nisi pluribus & quidem diuersis membris constet.

10 Sapiencia clarissimum est donum, quo praeditus esse oportet, qui non solum docent, sed exhortantur & consolantur, quod pastores proximorum, seruis regum, doctoribus conuenit.

11 Per facultates suorum illa intelligit diuina quatuor festi, qua inter miracula excellunt, ut Moyses in educendo populo, Elia, & Petrus, ut in facto Anania & Sapphira.

12 Futurorum praedictio, ut in falso Propheta & verum dignoscantur, quo donum praestitum. Vno quodammodo Domini potu, participes sumus vnius Spiritus ipsius.

13 Cum Christo vnum corpus fuerimus, quo donum praestitum. Vno quodammodo Domini potu, participes sumus vnius Spiritus ipsius.

14 Cum Christo vnum corpus fuerimus, quo donum praestitum. Vno quodammodo Domini potu, participes sumus vnius Spiritus ipsius.

9. Si dicat pes, Quia non sum manus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

10. Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

11. Si totum corpus oculus, ubi auditus? si totum auditus, ubi odoratus?

12. Nunc autem Deus collocauit membra, singula singulationem in corpore, sicut voluit.

13. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?

14. Nunc verò multa quidem membra sunt, unum verò corpus.

15. Nostri potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursus caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

16. Imò multo potius, quæ videntur membra corporis infirmissima esse, necessaria sunt:

17. Et quæ putamus membra corporis maxime esse honesta, ijs: honorem ampliore circum-

10. Tam superstruit doctrinam, iactis illis fundamentis, primū quidem manens in proposita similitudine, deinde etiam nudè & simpliciter. Compellat autē priore loco eos, qui non ita excellentibus donis præditi, idcirco sese ab alijs segregabant, quibus nimium inuidebant. Hoc autem, inquit, perinde est ac si negaret pes

se esse ex corpore, quoniam non est manus, vel auris, quia non est oculus. Oportet ergo potius omnia simul mutuis vñibus colligata, vñitatem corporis tueri. 11. Rursus eosdem compellans, docet fore ut si obicerent quod petunt, nempe ut omnes inter se essent æquales, corpus totius ac proinde ipsorummet destructio consequeretur: quoniam corpus non esset nisi ex pluribus & quidem diuersis inter se coherentibus membris compositum. Ac nequis minus rectè distributam esse inæquitatem causetur, addit, Deum ipsum omnia illa simul compasse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, ut saluum corpus perdiret. 12. Iam ex aduerso compellat excellentioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius sine vñus, aspiciantur. Deus enim, inquit, sic istam inæqualitatem temperauit, ut excellentiora & speciosiora membra alijs abiectionibus & pudendis carnis quodammodo possint, ac de illis regendis & curandis magis etiam habere: ut hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: ut quantumvis impar sit singulorum seorsim consideraturum gradus ac conditio, tamen quia simul sunt copulata, communi habeant eam commodam tam incommoda.

13. Maiorem & abiectionem in faciliatam, ac proinde ceteris aspernabilem, maiore studio regimus.

13 Eandem doctrinam iam absque allegoria Corinthiis applicat, monens, quum res ipsa perspiciant diuersas esse functiones, & diuersa dona superesse ut neque inuidia, neque ambitione peccent alij in alior, sed potius mutua Charitate coniuncti, singuli quod acceperant, pro ministerij sui ratione, in communem usum conferant.

Ephes. 4. 11.

14 Ambitiones & inuidiosam ambitionem

& inuidiam docet, puta si praestantissimis, i. Ecclesiae utilissimis quibusq; donis studeant, ac proinde charitate, quae ceteris longe praestat, alij alios contendant superare.

Ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferant. Aliqua tenent. Nam omnes Ecclesia per orbem dispersa, diuersa sunt vniuersi corporis membra.

Qui fungantur potestate ad edificationem illarum virtutum.

Diaconorum functiones.

Seniorum ordinem declarat, qui discipulos Ecclesiastica custodes erant.

ponimus: & quae sunt in nobis indecora, copiosiorum decorem habent.

24 Nam quae sunt in nobis decora, ista decore non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

25 Ut ne sit diffidium in corpore, sed membra idem curent alia pro alijs.

26 Itaque siue patitur vnum membrum, simul dolent omnia membra: siue honore afficitur vnum membrum, simul gaudent omnia membra.

27 Vos autem estis corpus Christi, & membra ex parte.

28 Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertio doctores, deinde constituit potestates, deinde dona sanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.

29 Num omnes, Apostoli? num omnes, Prophetae? num omnes, Doctores? num omnes sunt potestates?

30 Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?

31 Sed ambite dona potiora. Et porro iter ad excellentiam vobis indicabo.

CAP. XIII.

Monet nulla esse tam eximia dona, quae non visitentur coram Deo, si absit Charitas: adeo, in eius laudes digreditur.

Si

CAP. XIII.

Matt. 17. 20.

1 De charita-

te primo loco

differit, cuius

præstantiam

primùm ex eo

demonstrat:

quod nisi ipsa

interuenerit,

reliqua omnia

dona sint pro

nihilò coram

Deo. quod par

tim inductio-

ne probat, par

tim etiam ar-

gumèto à cau-

sa finali. Quor-

sum enim illa

dona nisi ad

Dei gloriam &

Ecclesiæ utili-

tatem, vt antè

probauit? Do-

na autem ista,

nisi adsit cha-

ritas, nullum

rectum vsum

habent.

2 Charitatis vim & naturam, partim ex contrariorum cor-

paratione, partim ex suis effectis pulcherrimè describit: ex quibus etiã

intelligent Corinthij tum quàm sit in Ecclesia non tantùm utilis, sed

etiam necessaria: tum etiam quantopere ab ea sint alieni, ac proinde

quàm de nihilo superbiant. 3 Secundò, charitatis præstantiam com-

mendat, ex eo quod nunquam in sanctis abolebitur, reliquis autem illis

donis, ad ædificationem Ecclesiæ tantisper dum hic viuimus necessa-

rijs, nullus erit in altero illo seculo locus.

4 Hyperbole Emphatica, quasi diceret, Si lingua essent aliqua Angelorum, &

quæ tenerem; neque illis uterer ad commodum proximi, hoc verò nihil aliud es-

set quàm inanis & obstrepera loquacitas. b Inconditum & confusum so-

num adans. c Fidei nomine donum ad eorum miraculorum intelligit, non fidem

infectantem, quæ charitati experte esse non potest, illa potest. d Ad verb-

um differt. e Non est contumeliosa. f Insuper iustitiam gratulatur:

Iudæi enim veritatis nomine iustitiam intelligunt. g Ratio adpiscenda

sententia ex prophetia.

Si

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

S

4 Ratio, quia nunc eo statum sumus ut quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, puta linguarum & rerum perceptione, ac proinde earum doctoribus egeamus. Tunc verò quā omnē Dei cognitionē adepti fuerimus,

quorū illa, quæ non nisi imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionem contendentibus, adhibentur? 5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, comparans hanc vitam infantiam, in qua balbutimus potius quam loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideoq; ijs indigemus quæ & linguam & mentem forment: ubi autem adoleuimus, quorū illam balbutiem, pueriles naniās, illa denique quibus sensum formata est nostra infantia, requireremus? 6 Accommodatio similitudinis: infantiam quidem, ad præsentem vitam, in qua obscure res diuinas, pro collatz nobis lucis modulo, perceptis linguis, & auditis Ecclesiasticis doctoribus, intuemur: virilis autem & constantis ætatis, ad illam cælestem & æternam vitam, in qua Deum ipsum præsentem cernentes, & plena eius luce irradiati, quorū hominum vocem, & mundana illa imperfectissima requireremus? Tunc tamen longè frequentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincuntur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quauis, non ijs officijs coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiari ter spectant.

7 Conclusio, ac si dicat Apostolus, Ea igitur tum erit nostra conditio, nunc autem tria nobis adsunt, & firma permanent, si modo Chri sumus, ut pote sine quibus vera religio constare non potest, nempe fides, spes & charitas. Inter ista verò maxima est charitas, ut pote quæ in futura vita non aboleatur ut aliæ, sed perficiatur. Quom enim fides & spes in res promissas & futuras feratur, illas præsentis adepti, quorū fidem & spem haberemus? At nos illic demum & Deum & nos quod verè & perfectè amabimus.

h Imperfecto modo & ratione discimus, *i* Hæc omnia per comparationem sunt intelligenda *k* Ad verb. facie ad faciem.

CAP. XIII.

1 Commēdat donū prophetia: *7* & cōparatione à musici instrumentis

9 4 Ex^h parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus:

10 Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolebitur.

11 5 Quum essem infans, ut infans loquebar, ut infans cogitabam, ut infans sentiebam: postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

12 6 Cernimus enim nunc per speculum & per ænigma: tunc autem coram cernemus: tunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout doctus fuero.

13 7 Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harum, charitas.

*in hunc sumpta. 12. verum dicit depretandi. Scripturas vsum
doct. 17. abusus tollit: 24. ac vetat ne minores pu-*

CAPITULUM.

I. Illatio ex

precedentibus

Quia igitur sit

præstantissima

charitas, illam

vobis in pri-

mis dñe pro-

ponite: ac pro-

inde ea ducite

excellētissima

quæ quā pluri-

mis profunt.

(vñ est prophē-

tia, id est docē-

dæ & applicā-

dæ doctrina

donum: quod

quum sit excel-

lentissimum &

plurimo in Ec-

clesiā vsui, ta-

men cōtemne-

batur præ a-

lijs: non autē

1. **E**xamini charitatem, ambire autem spiritu-

2. Nam qui loquitur, lingua, non homini-

bus loquitur, sed Deo, nullus enim audit, & spiritu

verò loquitur mysteria.

3. Qui autem prophetat, hominibus loquitur

ad ædificationem, & exhortationem, & consol-

ationem.

4. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat, qui

verò prophetat, Ecclesiā ædificat.

5. Velim autem omnes vos loqui linguis, ma-

gis tamen ut prophetetis, maior enim est qui pro-

phetat quàm qui loquitur linguis, nisi si interprete-

tur, ut Ecclesia ædificationem accipiat.

6. Nunc verò, fratres, si veniam ad vos linguis

loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar aut per

revelationem, aut per cognitionem, aut per pro-

phetiam, aut per doctrinam?

7. Quia in speciem magis possunt videri mirifica, ut est linguarum donum,

quum videlicet quispiam repente multarum linguarum cognitione do-

nabatur: quod homines in primis obstupesciebat, nec tamen per se

vilius erat vsus, nisi adesset interpret.

8. Taxat peruersum de dono linguarum iudicium. Cur enim conferebatur? nempe ut eo pluribus po-

puis patefierent Dei arcana. Itaque constat prophetiam, cui seruire o-

portet linguarum donum, esse isto præstantiorem: ac proinde non re-

de iudicare Corinthios, qui linguas pluris quàm prophetiam facie-

bant, quoniam videlicet in linguarum dono plus inerat ostentationis.

9. Hinc autem aliter abusus illius doni linguarum consequebatur, quum

Corinthij in publico cœtu linguis vterentur absque interprete: quod

esset fieri poterat cum aliquo fructu eius qui loquebatur, tamen verum

vim illius doni corrumpebat, quum nulla inde utilitas ad auditores re-

deret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius, sed ad communem o-

mnium utilitatem sint instituti.

10. Quid sit prophetia indicat, vers. 3. b. Lingua hoc loco pro idiomate pre-

gnis sumitur, quod nemo intelligat sine interprete. c. Afflatu quem a Spiritu

accipit: quo tamen abutitur, quum loquatur mysteria, qua non intelligantur a

quocumque in cœtu. d. Ne homines promoveant in pietatis studio. e. Cœtum,

3 Illustrat quod dixerat, sumpta à musicis instrumentis similitudine, quæ & ipsa quavis articulatione nō loquatur, tamen sonis suis distinguatur, ut aliquis sit illorum usus.

4 Necessitate interpretationis cū linguarum dono coniungēde ostēdit ex idiomatum multiplici varietate, adeo ut sine interprete alius alij loquens, perinde faciat ac si nō loquatur.

5 Conclusio, Si volūt spiri-

tualibus illis donis ita ut par est excellere, querendam ipsis esse Ecclesiæ utilitatem, ac proinde donum linguarum non aliter usurpandum quam si accesserit peregrinæ linguæ interpretatio, siue ex eodem loquentis ore, siue ab alio interprete.

6 Ratio, quia non satis est nos sic loqui in Ecclesia, ut ipsi Deum colamus spiritu, id est pro ratione doni quod accepimus, sed etiam oportet nos à cætu intelligi, ne quod dicimus sit reliquis infructuosum.

7 Alia ratio, Quam oporteat Ecclesiam loquenti assentiri, atque adeo hunc assensum testari, quomodo assentientur qui non intellexerunt quid dictum sit?

f Commodè rem ipsam explicantem. g Quales sunt Papiæ in omnibus suis concionibus, & qui aliquot verba Hebræa aut Græca ambrosiose à pulpito apud imperitum vulgus effundunt, ut inde sibi ventosa eruditionis fumam concilient. h Petat interpretationis donum. i Si incognito idiomate in Ecclesiastico cætu preces concipiam. k Donum quidem & afflatus Spiritus suas partes poragit, sed mihi soli. l Nullus ex meis precibus fructus ad Ecclesiam redit. m Ita ut ab alijs etiā intelligar & alios instruā. n Solo, nulla habita audientium ratione.

7 3 Atqui inanima quæ sonum edūt, siue tibia sit, siue cithara, nisi distinctione tonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etenim si incertū sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum?

9 Ita & vos nisi per linguam bene significantem sermonem edideritis, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.

10 4 Tot, prout inciderit, genera vocum sunt in mundo, & nihil est mutum.

11 Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui loquitur, apud me barbarus fuerit.

12 Ira & vos, quandoquidem spiritus ambitis, ad ædificationem Ecclesiæ querite ut excellatis.

13 Quapropter qui loquitur lingua, precetur ut interpretetur.

14 6 Nam si precer lingua, spiritus meus precatur, sed intelligentia mea est infructuosa.

15 Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor etiam intelligentia: psallam spiritu, sed psallam etiam intelligentia.

16 7 Quandoquidem si benedixeris spiritu, is

qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actionem? nam quid dicas nescit.

17 Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

18 Gratias ago Deo meo, quòd magis quàm vos omnes linguis loquar.

19 Sed in Ecclesia malim quinque verba ex intelligentia mea loqui, ut & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua.

20 ¶ Fratres, ne estote pueri intelligentia: sed malitia pueri, intelligentia verò adulti estote.

21 In Lege scriptum est, ¶ Propterea per diuersæ linguæ homines & alia labra loquar populo huic, & ita quoque me non audient, dicit Dominus.

22 Linguæ igitur sunt signum, nō ijs qui credunt, sed infidelibus: prophetia verò non infidelibus, sed credentibus.

23 Itaque si eòdem conuenerit tota Ecclesia & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem idiotæ vel infideles, nōne dicent vos furere.

24 Sed si omnes prophetent, ingreditur autem infidelis quispiam aut idiota, arguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus:

25 Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt: atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntians Deum verè in vobis esse.

26 Quid igitur est fratres? quoties conuenitis

Linguarum igitur donum punitur incredulitati seruit, nisi ad prophetiam (id est interpretationem Scripturæ) referatur, ac proinde ab audientibus percipitur quod dicitur. Aliud argumentum, non modò inuile esse fidelibus, liguarum donum absq; prophetia, sed etià tum ijs, tum infidelibus, quos oportuit in cœtu fidelium lucriferi, plurimùm nocere. Ita enim fieri, ut videantur alijs furere fideles, ne dum ut infideles ita erudiantur. 13 Conclusio, ædificationem Ecclesiæ esse regulam ac normam recti spiritualium donorum vsus.

Qui sedet inter primatos. p Unus ergo præibat, ceteri respondebat Amen.

¶ Pausissima. r Legi nomine tota sacra scripturâ intelligit. s Vid. Act. 4. 13

8 Seipsum proponit pro exemplo, tum ut pudeat illos stultæ ambitionis, tum ut omnem inuidiæ suspicionem effugiat. Mat. 18. 3.

Esa. 28. 11. 9 Liberè iam arguit eos puerilis inscitia, qui donum linguarum ad ædificationem Ecclesiarum collatum, non videant in maledictionis instrumentum hac sua ambitione conuertere, quàm inter pœnas quibus populi sui duritiam vitus est Dominus, hæc etià exprimitur, quòd eos inter peregrinos disperterit quorum linguam non intelligebant.

10 Conclusio

13 Forma vsus
doni linguarū,
Vni & alteri
aut ad summū
tribus vicissim
in conuentu, si
modò adfit in-
terpres aliquis
linguarū dono
vū fas esto: sin
abfuerit inter-
pres, qui eo do-
no præditus
est, sibi soli lo-
quitur.
1. Tim. 2. 12.
Gen. 3. 16.
14 Forma pro-
phetiæ, Duo
aut tres propo-
nunt, reliqui
dijudicanto
quod proposi-
tum fuerit, nū
sit videlicet
verbo Dei cō-
sentaneū. Si in
istō examine al-
iquid suppe-
dicarit Domi-
nus cuipiam,
loquendi par-
tes ei concedū
tor. Quiuis, sed
suo ordine &
sigillatim, ad
prophetandū
quoad Eccle-
siæ ædificatio feret, admittitur. Alij aliorum iudicijs se regi sinonto.
15 Mulieribus silentium in publico cœtu imperatur, præcipitur re-
rō vt domi ex viris suis percontentur. 16 Vniuersalis conclusio tra-
ctatus de donorum spiritualium in cœtibus legitimo vsu: cum aspera
obiurgatione, ne soli sapere Corinthij sibi videantur.
17 Doctrina quam adferunt Propheta afflati Spiritu Dei. 18 In spiritualibus
cognoscendū ac dijudicandū eruditur.

quisque vestrū canticum habet, doctrinā habet,
linguam habet, reuelationem habet, interpretati-
onem habet. omnia ad ædificationem fiant:
27 13 Siue lingua quis loquitur, fiat per binos,
aut ad plurimum ternos, & vicissim: vnus autem
interpretetur.
28 Quod si non sit interpres, taceat in Ecclesia
qui loquitur lingua: sibi ipsi verò loquatur & Deo.
29 14 Prophetæ autem duo aut tres loquantur,
& alij dijudicent.
30 Quod si quid alij patefactum fuerit assidēti,
prior taceat.
31 Potestis enim sigillatim omnes propheta-
re, vt omnes discant, & omnes consolationem
accipiant.
32 Et spiritus Prophetarum Prophetis subij-
ciuntur.
33 Non enim est seditionis author Deus, sed pa-
cis, vt in omnibus Ecclesijs sanctorum.
34 15 Mulieres vestræ in conuentibus sileant:
nec enim permixtum est eis vt loquantur, sed im-
pōratur vt subditæ sint, || sicut & Lex dicit.
35 Quod siquid discere volunt, domi suos vi-
ros interrogent. nam turpe est mulieribus in con-
uentu loqui.
36 16 An à vobis sermo Dei profectus est? an
ad vos solos deuenit?
37 Siquis videtur Propheta esse, aut spiritua-
lis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini man-
data.

- 38 ¹⁷ Qui verò ignarus est, ignarus esto.
 39 ¹⁸ Itaq; fratres, hoc ambite, vt prophetetis,
 & loqui linguis ne prohibete.
 40 Omnia verò decenter & ordine fiant.

17 Pertina-
 citer ignaros,
 nec se doceri
 sustinentes ni-
 hil debet cu-
 rare Ecclesia,

& nihilominus pergere in ijs quæ recta sunt. 18 Prophetia in Eccle-
 sijs omnino retinenda, linguarum donum non prohibendum, sed ordi-
 ne facienda sunt omnia.

CAP. XV.

1 Cum essent apud Corinthios qui corporum resurrectionem in
 dubium vocarent, 12 postquam eius necessitatem validus
 argumentis comprobauit, 23 rationem etiam 33 &
 modum subiungit.

1 **E**cce || ¹ porro vobis declaro, fratres, Euan-
 gelium quod euangelizavi vobis, quod & ac-
 cepistis, in quo etiam ^a statis:

2 Per quod etiam, si retinetis quo sermone
 vobis euangelizauerim, seruamini: ^b nisi si frustra
 credidistis.

3 Tradidi enim vobis in primis quod & acce-
 peram, Christum videlicet mortuum esse pro pec-
 catis nostris, || secundum Scripturas.

4 || Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die,
 secundum Scripturas.

5 || Et visum fuisse Cephæ, deinde ^c duode-
 cim illis.

6 Postea visus est amplius quàm quingentis
 fratribus ^d semel: ex quibus pleriq; manent vsque
 adhuc, quidam autem obdormierunt.

7 Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis
 omnibus,

dem eorum oporteat euanescere. Et ita demùm ab ipsius Christi resur-
 rectione hanc tractatione inchoat, nostræ videlicet fundamentum, eamq;
 primùm Scripturarum, deinde Apostolorum, & amplius quàm quingen-
 torum fratrum, suo deniq; testimonio, confirmat.

^a Quod adhuc etiā protestemini. ^b Quod absurdū est & fieri nequit, quin per-
 cipiant fidei fructum, qui crediderint. ^c Selectis illis Apostolis, qui vulgò dice-
 bantur duodecim etiā expulso Iuda. ^d Non diuisim, sed una eodemq; tempore.

CAP. XV.

Gal. 1. 11.

Esa. 53. 5.

Ion. 2. 1.

1. pet. 3. 34.

Iohan. 21. 19.

1 Sextus huius
 epistolę tracta-
 tus de resurre-
 ctione. Vtitur
 autē transicio-
 ne, primū o-
 stendēs se nihil
 noui asserre,
 vt Corinthij
 intellerēt se
 à recto cursu
 cœpisse desse-
 dere: deinde
 non agi de re
 leuicula, sed
 de altero Euā-
 gelij capite,
 quo amisso fi-

*Ad. 9. 5.
rom. 9. 3.
ephes. 3. 8.
Ephes. 3. 7.*

2 Obiter auctoritate sui Apostolatus asserit, quā maximè intererat summā esse apud Corinthios, ut hæc epistola suum apud eos pondus obtineret. Interim autem diuino quodā artificio sese cum quibusvis ita comparat, ut se infra omnes deiciat.

3 Primum argumentum, esse resurrectionem à mortuis. Christus resurrexit, ergo resurgūt mortui.

4 Secundum, ab absurdo. Si nō est resurrectio mortuorum, Christus non resurrexit.

5 Probatio illius absurdi ab alijs absurdis, Si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio Euangelij, & vana est fides quam ei habuistis, & nos mendaces sumus.

6 Repetit idem argumentum ab absurdo, explicaturus quomodo inanis sit fides sublata Christi resurrectione.

7 Primò, quum mors sit peccatorum pœna, frustra crederemus remissa esse nobis peccata, quæ maneant: manent autem peccata, si Christi mortem non exceperit eiusdem resurrectio.

8 Adhuc sunt in peccatis, qui non sunt sanctificati, nec consequuti remissionem peccatorum.

8 ¶ Ultimo verò omnium, velut abortiuo, visus est etiam mihi.

9 ¶ Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est.

11 Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.

12 Quòd si Christus prædicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos, non esse resurrectionem mortuorum?

13 Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est excitatus.

14 Quòd si Christus non est excitatus, inanis videlicet est prædicatio nostra, inanis autē est etiam fides vestra:

15 Reperimur autē etiam falsi testes Dei: quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum: quem non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.

16 Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus:

17 Quòd si Christus non est excitatus, inanis est fides vestra: adhuc estis in peccatis vestris.

18 ⁸ Nempè & qui obdormierunt in Christo, perierunt.

19 ⁹ Si in hac solum vita speramus in Christu, miserimi omnium hominum sumus.

20 ¹⁰ Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: || ¹¹ & primitiæ eorum qui obdormierunt factus est.

21 ¹² Quia enim per hominem mors, per hominem quoque resurrectio mortuorum.

22 Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes & viuificabuntur.

23 || ¹³ Vnusquisque autem suo ordine: primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in aduentu ipse.

qua beati sint qui in Christum sperant, nihil esset illis miserius, ut qui in hac vita sint calamitosissimi.

10 Conclusio superiorum argumentorum, Christus ergo resurrexit.

11 Eandem conclusionem statuit pro enthymematis sequentis antecedente: Christus resurrexit, ergo & nos fideles (de his enim agit) resurgemus. Additur prima huius consequutionis ratio, Quia Christus nobis non ut priuatus aliquis sigillatim & per se considerandus proponitur, sed ut primitiæ. Assumit autem quod omnibus notum erat, totum videlicet cumulum in primitiis sanctificari.

12 Altera eiusdem consequutionis probatio, Quia Christus considerandus est velut Adamo oppositus, ut sicut ex vno homine Adamo propagata mors est, sic etiam ex vno homine Christo propagetur vita: id est, ut omnes fideles sicut, quia natura ex Adamo orti sunt, moriuntur: sic, quia in Christo filij Dei facti sunt ex gratia, ab eo viuificentur.

13 Duo simul agit. Declarat enim sic communem esse Christo cum suis omnibus resurrectionem, ut tamen ipse & tempore (primus enim iam resurrexit) & dignitate emineat, quoniam ab eo & in eo est nostrum omnium vita ac gloria. Deinde hac occasione ad proximum argumentum transit.

Ad illud ad primitias frugum, quarum oblatio reliques fructus sanctificabit.

Aliena vi, nimirum Christi, resurgat.

8 Secundò, Quia nisi Christi resurrectio,

statuatur, perierint omnes in Christo mortui. Quis ergo fuerit fidei fructus?

Coloss. 1. 18,

apoc. 1. 5,

1. Thess. 4. 13.

9 Tertium argumentum, quod & ipsum ab absurdo petitum est, Quia nisi altera vita statuatur, in

Psal. 110. 3,

act. 2. 34,

heb. 1. 13,

& 10. 13,

Psal. 8. 7,

heb. 2. 8.

14 Quartum

argumentum,

quo etiā con-

firmantur re-

liqua, nititur

validissimo

fundamento:

quod videli-

cet oporteat

Deum regna-

re. haec autem sit huius regni ratio, ut velit Pater in Filio suo. homine

facto, Rex demonstrari, cui omnia præter ipsum promittentem subij-

ciantur, ut ipse Pater postea in Filio victore triumphet. Huius autem

dominationis Filij in qua posita est Patris gloria, duas partes facit,

nempè hostium debellationem (quorum alios oporteat omni potesta-

te priuari, ut Satanam & impios omnes, quantumvis potentes & su-

perbos: alios verò prorsus aboleri, ut mortem) & piorum plenam ac

integram ab omnibus hostibus assertionem: ut hoc modo Deus plene

in Ecclesiæ corpore una cum Christo capite suo coherente, regnum

ac gloriam suam, veluti Rex in subditis suis, patefaciat. Huius por-

ro regni primum gradum in Filij capitis resurrectione ponit: comple-

mentum verò in integra membrorum cum capite coniunctione, vti-

mo illo die futura. Omnia porro ista huc pertinent ut doceat, nisi

resurgant mortui, nec Patrem, summum Regem, nec Christum om-

nium Dominum haberi posse. Nec enim donita esset Satanæ & mor-

tis potestas, nec plena Dei in Filio suo & Filij ipsius in suis mem-

bris gloria.

h Complementum siue perfectio. i Omnes suos hostes, qui potentia sua spo-

liabuntur. k Hic consideratur Christus ut in forma servi manifestatus, quo re-

spectu dominatur quidem Ecclesia ut caput, sed quia hac potestas ei data est à Pa-

tre. l Conclusio argumenti à toto ad partem, nam si omnes hostes subijciuntur,

necesse est mortem subijci. m Non quod non antea Patri subiectus fuerit Filius,

sed quia nondum plene Ecclesia (qua eius est corpus) perfecta est; hic enim lan-

guet, nec tota illa gloria particeps, sanctorum etiam mortuorum corpora, qua in

sepulchris iacent ad resurrectionis usque diem gloria erunt expertia: Ceterum Chri-

stus ut Deus, cum Patre non subiectus habet: ut Sacerdos, nobiscum Patri subie-

ctus est, Anzusi, de Trinit. lib. 1. cap. 8. n Significatur magnificentissimi

verbi incomprehensibilis quadam gloria, qua à Deo promanans, nos totos capiti

nostro adiunctos implebit, ita tamen ut capiti sua seruetur eminentia.

24 ¹⁴ Deinde eris ^h finis, quum tradiderit re-
gnum Deo ac Patri: quum aboleuerit ⁱ omne im-
perium, & omnem potentiam & virtutem.

25 Nam oportet eum regnare || usquequo om-
nes inimicos ^k subiecerit pedibus eius.

26 ¹ Ultimus autem hostis aboletur mors.

27 || Nam omnia subiecit sub pedes eius. Quum
autem dicit omnia esse ^{ei} subiecta, palam est hoc
dici excepto eo qui subiecit ei omnia.

28 Postquam verò subiecta fuerint ^{ei} omnia,
^m tunc & ipse Filius subijcietur ei qui subiecit ipsi
omnia, ⁿ ut Deus sit omnia in omnibus.

29 ¹⁵ Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non excitantur? & cur baptizantur pro mortuis?

30 ¹⁶ Et cur nos periclitamur omni momento?

31 In dies morior, & per gloriationem vestram, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

32 ¹⁷ Si secundum hominem aduersus bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi vilitas, si mortui non excitantur? || ¹⁸ Edamus & bibamus: cras enim morimur.

33 ¹⁹ Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mala.

34 Euigilate fustè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt. ad pudorem vobis inueniendum loquor.

35 ²⁰ At dicet aliquis, Quomodo suscitantur mortui? qualia autem corpore prodeunt?

sum Apostoli tot mortibus sese quotidie obijcerent? cupatio, At tu Paule, ambiciosè fecisti, ut homines solent, quum Ephesi cum bestiis certares Scilicet (inquit Paulus) quod enim commodum inde ad me redire potuit, præter gloriam vitæ æternæ quam spero? ¹⁸ Septimum argumentum à proximo dependens, Si nullo mortuorum resurrectio, cur alij cuius rei quàm ventri & luxui fuerit studendum?

19 Conclusio, cum graui exhortatione, ut sibi à praua quorundam consuetudine caueant, unde hoc malum ortum fuisse non dissimulat, monens ut sobriè sapiant iustitiæ.

20 Probata resurrectione, iam patefacit eorum stuporem, qui non sine subfannatione quærebant quomodo fieri posset, ut mortui resurgerent; & si forte resurgebant, quærebant ridentes, qualia essent ista corpora futura. Istos igitur qui sibi acutissimi videbantur, Paulus ad rudes agricolas amandat, à quibus erudiantur.

Qui baptizantur ut mors ipsa extinguatur, sine in resurrectionem ex mortuis, cuius symbolum est Baptismus. p Quasi diceret, quotidie morior, cuius rei testes appello omnes arumnas, quas verè gloriari possum me apud xpi sustinuisse, q Non diuino aliquo impulsu, neque in Deum respiciens, sed vel gloria, vel temeritate actus. r Epicuræorum voces.

f Ut iustitia vacuè.

15 Quintum argumentum à fine baptismi, quod nimirum qui baptizantur, pro mortuis baptizentur: id est, ut aduersus mortem remedium habeant, quum baptismus sit regenerationis symbolum.

Esa. 22. 13. sapien. 2. 6.

16 Sextum argumentum, Nisi sit resurrectio mortuorum, quor-

17 Oc-

31 Potuisti, inquit Aposto-
lus, ex quoti-
diano usu dis-
cere utrūque:
siquidem se-
mina feruntur
& putrescunt,
& tamen tan-
tum abest vt
propterea pe-
reant, vt con-
trā longē or-
natiora pro-
deant, atque
adeo quum nu-
da & arrida se-
rantur, inci-
piunt demum
a morte vire-
re, Dei videli-
cet virtute: &
tibi incredibi-
le videbitur
corpora ita
stra ex putre-
dine resurgere

& quidem multo excellentiore qualitate prædita:
tatem cernimus tum in vna & eadem re, quæ modo hæc, modo illa for-
ma donatur, sua tamen reventa specie: vt in grano apparet, quod nudum
feritur, & longē aliud exurgit: tum in diuersis eiusdem generis specie-
bus, vt inter animalia: tum inter res alterius generis, vt corpora cæle-
stia & corpora terrestria: quæ singula rursus magnō discrimine inter se
variantur. Non est igitur quod vt rem impossibilem & inusitatam repu-
diemus corporum non tantum resurrectionem, sed etiam mutationem
in melius.

33 Corporum excitatorum ex mortuis, triplicem qualitatem po-
nit, incorruptionem, quia nimirum erunt firmissima & prorsus incorru-
pta natura: gloriam, quoniam splendore & decore inenarrabili exorna-
buntur: potentiam, quoniam videlicet absque cibo, potu, & alijs admi-
nīculis, quibus caduca hæc vita nec conseruare quidem sese ab interitu
potest, perennia permanebunt.

34 Sepelitur, & instar seminis homo conditur. u Splendoris & decorū expecta-
x A priori imbecillitate liberum, quod videlicet vicissitudini tam varia sit obno-
xium, nec sese tueri nisi cibo, potu, & cæteris eiusmodi præsidijs possit.

36 21 Demens, quod tu seminas, non viuiscit,
nisi mortuum fuerit.

37 Et quod seminas, non corpus oriturum se-
minas, sed nudum granum, prout incidērit, tritici
aut alicuius ex reliquis granis.

38 22 Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & singu-
lis seminibus suum corpus.

39 Non omnis caro, eadem caro, sed alia qui-
dem caro hominum, alia verò caro pecōrum, alia
verò piscium, alia verò voluerium.

40 Et sunt corpora cœlestia, & sunt corpora ter-
restria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia verò
terrestrium.

41 Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia
gloria stellarum. stella enim à stella differt in
gloria,

42 23 Ita & resurrectio mortuorum. 1 semina-
tur corpus corruptioni obnoxium, excitatur incor-
ruptum:

43 Seminatur 2 ignominiosum, excitatur glorio-
sum. seminatur infirmum, excitatur 3 potens.

44 ²⁴ Seminatur corpus animale, excitatur corpus spirituale: est corpus animale, & est corpus spirituale.

45 ²⁵ Ita etiam scriptum est, Factus est ¹ prior homo Adam animal viuens: posterior autem Adam factus est ² spiritus viuificus.

46 ²⁶ At spirituale non est prius, sed animale, deinde spirituale.

47 Primus homo è terra, ^a terrenus: secundus homo, ipse Dominus ^b è cælo.

48 ²⁷ Qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cœlestis, tales & qui cœlestes sunt.

49 Et sicut gestauimus ^c imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

50 ²⁸ Hoc autem dico, fratres, ^d carnem & san-

cti fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: spirituale verò vocatur, quod vnà cum anima, longè excellentiore virtute viuificatum est, Dei videlicet Spiritu, quæ ex altero Adamo, nempe Christo, in nos deriuatur. ²⁶ Iubet secundo loco considerari ordinem istius duplicis status siue qualitatis, quod animale præcesserit condito Adamo, idque ex terræ limo, spirituale verò superuenerit, quum Dominus videlicet è cælo missus, carnem nostram sibi adaptatam, plenitudine deitatis informaret.

²⁷ Applicat tum Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus nostris, quandiu in terris animaliter versantur, in hac vita videlicet, & in sepulchro: tum Christi spiritualitatem iisdem nostris corporibus, postquam & ipsa resurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò sequuturam.

²⁸ Cōclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri particeps, quin totam illam corporum crassam, sæculentam & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornatur.

¹ Adam prior dicitur, quod ab eo tanquam à radice orti sumus. Christus autem posterior, quia in eo tanquam in principio spirituales omnes comprehenduntur.

² Christus dicitur Spiritus, ab excellentissima illa natura, id est, Deo in ipso habitante corporaliter, vt Adamus animalis ab anima præstantiore eius parte.

^a In cæno manens, & terrestri natura additus. ^b Descendisse de cælo dicitur Dominus, ratione communicationis idiomatum. ^c Imaginem, intellige

non vanam & inanem, sed quam res ipsa consequatur.

^d Hoc loco caro & sanguis sumuntur pro corpore animali, quod non nisi deposita corruptione incorruptionem consequetur.

²⁴ Vno verbo absoluit istam qualitatis corporis mutationem ex resurrectione, quum dicit forte ex animali fiat spirituale: quas duas qualitates planè diuersas mox diligenter explicat. Gen. 2. 7.

²⁵ Animale corpus dicitur quod sola anima vegetatur, cuiusmo-

guinem non posse regni Dei hæreditatem consequi: neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

Mat. 24. 31.

1 thess. 4. 16.

29 Pergit ulterius, declarans fore ut qui superstites ultimo illo die deprehenduntur in hac vita, non descendant in illam sepulchri putrefactionem, sed subitanea immutatione renouentur. quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in ultimum illud tempus differatur certa beneficii & victoriæ Christi fruitio.

Osee. 13. 14.

heb. 2. 24.

1. Ioh. 5. 5.

30 Exhortatio ab utili sumpta, ut quum intelligant alterius vitæ gloriam repositam esse fidei operarijs, persistant in doctrinæ de mortuorum resurrectione veritate.

e Rem arcanam & adhuc occultam ideoq; dignissimam quam attentè audiat. f Indicatur breuissimum fore illud tempus. g Dei ope ac bonitate id efficiente.

51 29 Ecce^e mysterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur.

52 f Momento & iactu oculi, || ad ultimam tubam (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

54 Quum autem hoc corruptioni obnoxium induerit incorruptam naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptum est, || Absorpta est mors ad victoriam.

55 Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô sepulchrum, stimulus?

56 Stimulus verò mortis est peccatum: vis autem peccati, Lex.

57 || Sed Deo sit gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

58 30 Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, immoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum non esse inanem in Domino.

CAP. XVI.

1 Hortatur ut fratrum Hierosolymitanorum inopia succurrant. 10 Deinde Timotheum commendat: 11 & amica exhortatione, 19 deinde salutationibus Epistolam claudit.

1 Porro

1. **P**orro de collecta in sanctos, quemadmodum constitui Ecclesijs Galatiz, ita & vos facite.

2. **P**rimo quoque die hebdomadis unusquisque restituit apud se reponat, recondens ^b quod pro Dei benignitate licuerit: ne quum venero, tunc collecta fiant.

3. **P**ostquam autem accessero, quoscumque probaueritis ^c per epistolas, hos mittam, ut perfectam beneficentiam vestram in Hierusalem.

4. **Q**uod si res digna fuerit ut & ipse profisciscar, mecum proficiscuntur.

5. **V**eniam autem ad vos quum Macedoniam transiero. (Macedoniam enim pertransibo.)

6. **A**pud vos autem fortasse permanebo, aut etiam hybernabo: ut vos me prosequamini quocumque proficiscar.

7. **N**olo enim vos nunc in transursu videre: sed spero temporis aliquatum mansurum me apud vos, si Dominus permiserit.

8. **P**ermanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

9. **N**am ostium mihi apertum est magnum, & efficitur, & aduersarij multi.

10. **Q**uod si venerit Timotheus, videte ut ^e tunc sit apud vos. opus enim Domini operatur ut & ego.

11. **N**equis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum ^f pace, ut veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

12. **P**orro de Apollo fratre multum precatus sum eum ut iret ad vos cum fratribus: sed omnino non fuit ei voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.

13. **V**igilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

CAP. XVI.

1. Collecta olim ex Apostoli instituto fiebant, primo quoque die hebdomadis, quo nimirum iam tum mos erat conuenire.

2. Reliqua pars Epistolae scribendis rebus familiaribus consumitur, ita tamen ut omnia semper ad scopum propositum (id est Dei gloria & Corinthiorum aedificationem) referantur.

a Qui olim dies solis, nunc Dominicus dicitur.

b Ut quisque conferat pro ratione prosperitatis, quam a Domino obtinuerit.

c Quas illis dabitur perferendas.

d Ad magnas res conficiendas opportunum.

e Sine iustitiae occasione.

f Saluum & incolumem, atque adeo cum bona gratia.

14 Omnia vestra cum charitate fiant.

15 Precor autem vos, fratres, nostis familiam
Stephanæ esse primitias Achaiae, & sese in mini-
sterium sanctis^h addixisse:

16 Ut & vosⁱ subijciamini talibus, & omnibus
operam suam conferentibus & laborantibus.

17 Gaudeo verò de aduentu Stephanæ & For-
tunati & Achaici, quoniam absentiam vestram hi
suppleuerunt.

18 Refecerunt enim^k spiritum meum ac ve-
strum. ^l Agnoscite itaque qui sunt huiusmodi.

19 Salutant vos Ecclesiae Asiae. Salutant vos in
Domino multum Aquila & Priscilla, cum Ecclesia
quæ est domi ipsorum.

20 Salutant vos fratres omnes. || Salutate alij
alios osculo sancto.

21 Salutatio manu mea Pauli.

22 Siquis non amat Dominum Iesum Chri-
stum, sit anathema, ^m maran-atha.

32 Gratia Domini Iesu Christi sit vobiscum.

24 Charitas mea cum omnibus vobis in Chri-
sto Iesu. Amen.

*Ad Corinthios prior, missa fuit Philippus per Stephanum
& Fortunatum & Achaicum &
Timotheum.*

^g Stephanus no-
men viri est, non
autem mulieris.
^h Sese totos mi-
nisterio deuotus.
ⁱ Honore & re-
uerentia profe-
quimini, illis ce-
datis, & ab his si-
natis vos regi ut
par est, quum
sese, & faculta-
tes vobis inuan-
di consecrarint.
Rom. 16. 16,
2. cor. 13. 12,
2. pet. 5. 14.
^k Animum.
^l Tales ducite,
quales sunt re-
uera.
^m Sic designa-
tur species ex-
tremi anathe-
matis.

EPISTOLA PAV- LI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I.

¹ A laude afflictionum auspicatur, ⁸ exponens quid in Asia pertulerit, ¹⁰ & quam dexter affulserit Deus. ¹⁷ Ad-
dis nulla lenitate id factum esse, quod non venerit, uti fuerat
pollicitus.

¹ ¹ **P**AVLVS Apostolus Iesu Chri- CAP. I.
sti per Dei voluntatem, & Ti- 1 Vide huius-
motheus frater, Ecclesiae Dei modi saluta-
quae est Corinthi, vnà cū sanctis tionum expli-
omnibus qui sunt in tota Achaia. catione in su-
prioribus e-

² Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, pistolis.
& Domino Iesu Christo. Ephes. 1. 3,

³ || ² Benedictus Deus ac Pater Domini no- 1. pet. 1. 3.
stri Iesu Christi, Pater *inquam* ille ^b misericordia- 2 Incipit suo
rum: & Deus omnis consolationis *author*. more à gratia-

⁴ Consolans nos in omni oppressione no- quam tamen
stra, ³ vt possimus *posse* in quauis oppressione cō- præter morem
solari, ea ipsa consolatione qua nos ipsos Deus cō- sibi applicat,
solatur. epistolam in-
choans à sui A-

⁵ Nam sicut abundant ^c perpeffiones Christi postolatus di-
da, coactus (vt apparet) eorum importunitate, qui ipsius despiciendi gnitate asserē-
argumentum ex eius miserijs captabant. Ipse verò respondet, ita se da, coactus
affligi, vt superent tamen consolationes, quarum etiam fontes osten- argumentum
dit, nempe Dei Patris misericordiam in Christo. ³ Ideò nos conso- affligi, vt su-
latur Dominus, vt tanto certius possimus alios solari. perent tamen

^a Laus & gloria tribuatur. ^b Summè misericors. ^c *Examina*, quas ob
Christum perpetimur, sine quas in nobis perpetitur Christus.

4 Negat despi-
ci meritò pos-
se tum arunas
quibus premi
solebat, tum
consolationes
quas à Domi-
no percipie-
bat quā maxi-
mū ex verisq;
cōfirmationis
argumētū ca-
pere possint ac
debeant Co-
rinthij.

5 Testatur a-
deo se non pu-
dere illarū af-
flictionum, vt
etiam cupiat
earum magni-
tudinē ab o-
mnibus intel-
ligi, ac suā vi-
cissim, quāuis
nondum plenā
liberationem.

Rom. 15. 30.

6 Ne seipsum

videatur efferre, omnia tribuit Deo, & simul piorum precibus se pluri-
mū tribuere proficitur. 7 Gloria Dei, finis afflictionum sanctorū,
quas proinde pretiosas haberi oporteat. 8 Secundo loco aliam ca-
lumniam diluit, videlicet quod homo levis esset, & cui temerē non ef-
set credendum, quum promississet se ad eos venturū, nec tamen venisset.
Præfatur autem de animi sui simplicitate & sinceritate, quā & ex ipsius
præsentis vocē cognouerint, & in absentis literis debeant recognosce-
re: & se porro alium nunquam futurum testatur.

d Etiam si gratuito nobis datur salus, quia tamen certo itinere ad eam perueni-
tur, nimirum innocenti, & integra vita curriculo peracto, ideo dicitur salus
nostram operari, Philip. 2. 12. Iam vero quia Deus vnus est, qui pro gratuita sua
benivolentia in nobis omnia efficit, ideo dicitur salus ab eo effici in nobis per gratia
videlicet, per quā nos ad æternā vitam oportet, superatis omnibus difficultati-
bus, contendere. e Prorsus inopes consilij essemus, quomodo periculum vni-
uersaderemus quod ad humana videlicet præsidia. f Intus & in animo, consiti-
tum nobis erat mori. g Ex summis illis periculis.

videlicet

in nobis: ita per Christum abundat etiam conso-
latio nostra.

6 Siue autē premimur, id sū pro vestra con-
solatione ac salute, quæ efficitur in tolerantia ea-
rundem perpassionū quibus & nos afficimur: huc
consolationem accipimus, id sū pro vestra conso-
latione ac salute: & spes nostra firma est de vobis.

7 Quod sciamus vos, sicut socij estis perpas-
sionum, ita etiam socios fore consolationis.

8 Non enim volumus vos ignorare, fratres,
de oppressione nostra quæ nobis euenit in Asia,
nos summē grauatos fuisse supra vires, adeo vt
prorsus animi penderemus, etiam quod ad vitam.

9 Sed ipsi apud nos decretum mortis ha-
buimus, ne consideremus in nobis ipsis, sed in Deo
qui mortuos excitat:

10 Quique ex tāta morte liberauit, & liberat:
in quo speramus nos adhuc etiam liberatum firi:

11 ¶ 6 Vobis etiam vnā pro nobis operam cō-
ferentibus ad deprecandum, 7 vt donum ex multis
personis in nos collatum, per multos celebretur
gratiarum actione pro nobis.

12 Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium

videlicet conscientiar nostrar, quòdcum simplicitate
& sinceritate Dei, non cum sapientia carnali, sed
cum gratia Dei versati sumus in mundo, potissi-
mum autem apud vos.

13 Non enim alia scribimus vobis quàm quæ
legitis aut etiam agnoscitis, spero autem vos etiam
ad extremum agnituros,

14 Sicut & aliquatenus agnouistis nos ^m glori-
ationem vestram esse, quemadmodum & vos no-
stra estis, in ⁿ diem Domini Iesu.

15 Itaque hac fiducia prius volui ad vos venire,
vt ^o secundam gratiam haberetis.

16 Et per vos transire in Macedoniam, & rur-
sum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci
in Iudæam.

17 Hoc igitur quum deliberarem, nunquid
leuitate sum vsus? aut num quæ dilibero ^p secun-
dum carnem dilibero, q vt sit apud me Etiam &
Non?

18 Imò ^r fidelis Deus nouit sermonē nostrum
apud vos non fuisse Etiam & Non.

19 Nam Dei Filius Iesus Christus, qui inter
vos per nos prædicatus est, id est, per me & Sylua-
num ac Timotheum, non fuit Etiam & Non, sed
fuit Etiam in ^r ipso:

20 Quotquot enim sunt promissiones Dei,
promissiones in Christo esse firmas ac ratas.

9 Inficiatione
repellit calū-
niam, & illud
quidem in pri-
mis quòd non-
nulli studebāt
Corinthijs per
suadere, Paulū
sibi in docēdo
Euangelio nō
constare. De
hoc enim labo-
rabat.

10 Deū ipsum
citāt testem ac
iudicem suæ in
docendo, vno
& eodem Euā-
gelio constan-
tiæ.

11 Adiungit
suos collegas
testes, quibus
cum summo
consensu sem-
per idem, id est
vnum Christū,
docuit.

12 Denique
summam suæ
doctrinæ ex-
plicat, omnes
videlicet salu-

^h Candore, & animi quasi perspicuitate sancta & vera, vt testis est Deus ipse.
ⁱ Fretus ea ipsa sapientia, quam Deus mihi cælitus est gratificatus. ^k Candidè
& absque fūco scribere se dicit: qui enim fucata oratione scribit, meritò sanè dici-
tur alia scribere quam qua leguntur, illud autem à Corinthijs agnosci & approbari
dicit Apostolus. ^l Perfecit. ^m Gleratio Pauli in Domino erat,
quod Corinthios lucrificasset, Corinthiorum verò quòd à tali Apostolo tam purè
ac sincerè fuerant instituti. ⁿ Quo index sedebit. ^o Alterum bene-
ficiū. ^p Hominum more, qui temerè solent polliceri quiduis, & leuiter
consilium mutare. ^q Vt aliquid modò affirmem, modò negem,
^r Verax, & de cuius fidelitate nefas sit dubitare. ^s Non fuit varius &
inconstans, & sub Deo.

¹ in ipso sunt Etiam, & in ipso sunt Amen) ad Dei gloriam ² per nos.

¹³ Huius constantiæ laudē vni gratiæ Dei per Spiritum sanctū tribuit, simulque concludit non posse de sua & collegarum fide dubitari, quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quum sint ipsi sibi optimē conscij.

²¹ ¹³ Porro qui nos confirmat vobiscum in Christum: & qui vixit nos, Deus est: Qui etiam ob signavit nos deditque ³ arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.

²² ¹⁴ Ego verò testem Deum inuoco: & in animam meam, me idcirco. nondum venisse Corinthum vt vobis parcam.

²³ ¹⁵ Non quòd dominemur vestræ fidei, sed quòd administri simus ⁴ gaudiij vestri. nam fide statis.

¹⁶ Iam ad rem accedens, iurat tantum a. besse vt leuiter consilium de sua ad eos professione mutarit, vt contra idcirco non venerit, ne præsens cogeretur durius quā vellet cum ipsis agere. ¹⁷ Remouet omnem arrogantiae suspicionem, testans sese non vt dominum sed vt seruum loqui, ipsis in Domino consolandis destinatum.

¹⁸ Omnes uno Christo proponuntur exhibenda ac praestanda, constanti & inuariatatione. x Nostro ministerio. y Arrhabo, id est omne quo dato confirmatur promissio.

¹⁹ In caput meum, siue vita mea periculo. a Gaudium & pacem conscientia, cuius facit authorem Deum, opponit tyrannico terrori, simul finem Euangelij designat.

CAP. II.

¹ Excusans se quòd non venerit, ² etiam illos taxat, ³ & communem sympathiam ostendit: ⁴ vt nequeat nisi ipsis hilaribus gaudere, ⁵ Maccho, quem Satana tradi praeceperat, ⁶ respicienti veniam dari ⁷ obsecrat, ⁸ & professionis sua in Macedoniam meminit.

CAP. II.

^a Tristitia causā vobis adferens, quod futurū erat si prius ad eos venisset quam respuissent.

^b Quia omnino speravi fore vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis: quia mea gaudia existimatis vobis esse cōmuniā.

¹ Hoc autem mihi faciendum iudicaui, ne rursum ad vos cum ^a tristitia veniam.

² Nam si ego tristitia vos afficiam, quis est qui exilaret me, nisi ipse qui tristitia afficitur ex me?

³ Et hoc ipsum vobis scripsi, ne quum venero, tristitiam capiam ex ijs de quibus oportebat me gaudere: ^b confusus de vobis omnibus, meum gaudium

dom, omnium vestrum *gaudium* esse.

4 Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas: nō vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quam habeo abundantissimam erga vos.

5 Quod si quis tristitiam attulit, non mihi tristitiam attulit, sed quā antenus, (ne illum aggrauem) vobis omnibus.

6 Sufficit istiusmodi homini ista obiurgatio à pluribus profecta.

7 Vt è contrario potius vos ei condonetis, eūque consolemini, ne quo modo redundate tristitia absorbeatur vir huiusmodi.

8 Quapropter precor vos vt & ratam faciatis in illum charitatem.

9 Nam in hunc finem etiam scripsi, vt cognoscerem probationem vestri, id est, an ad omnia obediētes sitis.

10 Cui verò condonatis, & ego condono. nam & ego siquid condonaui, cui condonaui, propter vos id feci, in conspectu Christi, vt ne occupemur à Satana.

11 Nō enim illius machinationes ignoramus.

12 Porro quum venissem Troadem ad predicandum Euangelium Christi, etiamsi ostium mihi apertum erat per Dominum, nō habui relaxationem in spiritu meo, eo quod non inuenissem Titum fratrem meum:

13 Sed quum illis valedixissem, abij in Macedoniam.

14 Deo autem gratia, qui facit vt semper trium-

^c Quasi dicat, perinde esse absternam illam omnem molestiam, ac si nunquam illam sensisset. ^d Mecum, inquit Paulus, nullum est illi amplius negotium.

^e Ne iam per se gravato onus adjiciam, quod potius detractum cupio. ^f Vt pro eo quod antea illum senere vlti estu, nunc illi condonetis. ^g Me deprecato- re, publico Ecclesia consensu declaretis vos illum denuò pro fratre completi.

^h Vero & ex animo. ⁱ Nefanda consilia & sceleratam voluntatem.

Transit ad alterum locū huius Epistolæ, qui ramen velut inseritur superioribus, ad quæ postea reuertitur. Agit autem de inceltuosi illi absolutione, quoniam suam resipiscēciam satis testatus videbatur: verum excommunicationis vsū declarās, nepe vt nō ab odio, sed à charitate incipiat, & in eandē definat, ne dum modū nullum tene- mus, Satanæ seruiamus.

2 Redit ad Apostolatus sui confirma- tionem, prolatis, tum suorū laborum, tum etiam Dei benedictionis, testimonijs.

Infra, 4. 3.

3 Quoniam constabat eum non pari successu ubique recipi, imò vèrò longè pluri mos eū despicerè, atque a deò execrari, negat propter ea de sui Apostolatus autoritate quicquam detrahendum, quum Christum doceat non tantum vt credentium seruatorem, sed etiam vt contemptorum iudicem. 4 Rursus remouet arrogantiae crimen, omnia à se gelta tribuens Dei virtuti, cui sincerè & absque turpi vlla cupiditate inseruiat: cuius rei ipsosmet facit testes, vsque ad verum sextum proximi capitis.

k Alludit ad sacerdotum unctionem & sacrificiorum suffragium.

l Callide & auarè, minus denique sincerè tractamus metaphora à cauponibus dila, qui nihil non adulterant.

phemus in Christo: & ^k odorem notitiae suae manifestum facit per nos omni in loco.

15 3 Nam Christu bona fragrantia sumus Deo in ijs qui seruantur, & in ijs qui pereunt.

16 His quidem, odor mortis ad mortem: illis vèrò, odor vitae ad vitam. 4 & ad hæc quis idoneus?

17 || Non enim, vt plerique ^l cauponamur sermonem Dei, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei, de Christo loquimur.

CAP. III.

1 Dicit se satis habiturum commendationis. 4 quando in fide permanserint. 6 Se ministrum non litera, sed Spiritus. 8 Discrimen Legis & Euangelij exponit, 12 quod illius claritas magis perstringat oculos, quam illuminet: 13 huius vero lux conspiciam Dei faciem exhibeat.

CAP. III.

1 Obiter alludit ad externi apud vos, aut à vobis commendatitijs. 2 Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus. 3 Dum palàm sit vos esse epistolam Christi subministratam à nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei ^c viui, non in tabulis lapideis, sed in carnis tabulis cordis.

senfim a persona commendatione, ad rem ipsam accedat. b Cui veluti scribenda operam nostram impendimus. c Tacitè virtutem Dei opponit atramento quo scribitur Epistola, vt ostendat vim illam esse à Deo.

fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum apud Deum.

20 *Nō* quòd idonei simus ex nobisipfis ad cogitandum quicquam, velut ex nobisipfis: sed quòd idonei sumus, id ex Deo est:

21 *Qui* etiam fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non ^f literæ, sed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Quòd si mortis ministerium literis & informatum in saxis, fuit ^h gloriosum, adeò vt non possent intueri filij Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

8 Quì non potius ⁱ ministerium Spiritus erit gloriosum?

9 Nam si ministerium condemnationis fuit gloriosum, multo magis ministerium ^k iustitiæ abundat gloria.

10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificationem quidem fuit hac in parte, id est quòd ad superantem gloriam attinet.

11 Nam si quòd ^l aboletur, fuit gloriosum, multo magis est gloriosum id quod manet.

2 Amplificat suum & suorum collegarum ministerium. i. Euangelicum, eius collatione cum ministerio Legalis, quod considerat in Moysi persona, per quæ videlicet Lex tradita est: cui opponitur Christus Euangelij autor. Est autem collatio eiusmodi ab ipsa substantia ministerij sumpta. Lex est veluti scriptum quoddam per se mortuum &

inefficax: Euangelium autem siue nouum fœdus, est velut ipsa Dei virtus in innouandis, iustificandis, & seruandis hominibus. Lex proponit mortem, omnes iniustitias reos peragens: Euangelium offert & confert iustitiam & vitam. Legis æconomia fuit ad tempus subseruiens promotioni: Euangelium manet ad finem seculorum. Itaque quis est illius splendor præ istius gloria?

d. Hanc confidentiam exerimus, & ita magnificè nobis gloriari licet de nostri ministerij dignitate & fructu. e. Quòd apti & accommodati simus ad tantam gratiam missi: impertendam. f. Non Legis, sed Euangelij. g. Impressum & insculptum: ex hoc autem loco facile colligitur Apostolum non agere de caeremonijs, sed de ipso Decalogo. h. Gloria, splendorem & maiestatem declarat, qua quidem in Moise corporalis fuit, in Christo fuit spiritualis. i. Per quod Deus offert atque adeò tradit Spiritum non modò non mortuum, sed etiam viuificantem. k. Sub Christi, cuius imputatione non modò non condemnatur, sed etiam vt iusti coronamur. l. Aboletur Lex atque adeò ipse Decalogus, cum ipso Moise conuictum, si ministerium Moysi per se respiciatur.

Exod. 34. 34.

3 Ostēdit quā in re sit posita hęc Euāgelicę prædicatio nis gloria, nē- pē in eo quōd perspicuē pate- faciat id quod Lex obscurē ostendebat, ut quę ad Christi- ſtum vēturum sanandos au- ditores aman- daret, quos ipsa vulnera- uerat.

Iohan. 4. 14.

4 Obiter ex- ponit allego- riam velaminis Moſis, quod fuit symbolum

obscuritatis & imbecillitatis hominum, qui Legis fulgore hebetarentur potius quā illustrarentur: quod velamen aduentu Christi, corda illu- strantis & ad Dominum conuertentis, sublatum sit, ut ab ista cæcitatē seruitute in lucis libertatem per Christi Spiritus virtutem afferamur.

5 Pergens in allegoria velaminis, comparat Euāgelium speculo, quōd etsi sit limpidissimum, tamen intuentium aciem non modō non perstringat ut Lex, sed suis etiam radijs transformet, ut & ipsi sint eius glorię ac splendoris participes, alijs videlicet illustrandis: sicut dice- bat Christus suis, Vos estis lux mundi, quum ipse solus esset vera Lux. Quinetiam alibi iubemur ut mundi faces cæteris præluce- re, ut qui si- mus Spiritus Domini facti participes. Sed propriē hīc agit Paulus de Euāgelij ministris, ut ex præcedentibus & sequentibus liquet, idque proposito sui suorumq; collegarum exemplo.

m In imas vsque partes ministerij Moſis. n Cor eorum. o Christum est illi Spiritus qui tollit velamen, in cordibus nostris agens, sicut etiam lex externa ei non vocabat, sed frustra, quum mortuū loquatur, donec isto Spiritu simus uiuificati.

CAP. IIII.

1 Recenset se adeo laborasse in prædicando Euāgelio, 4 ut à Satana excacati sint, qui illius splendorem non cerant, 7 prolatum in testaceis uasculis 10 tot arumnis obnoxij.

16 itaq; suo exemplo ad fortitudinem eos hortatur, 17 ex contemptu præsentis vitæ.

CAP. IIIT.

1 Iam manifestè restatur sese cum collegis (sed per Dei misericordiã) integrè & sincerè vocatione sua, neglectis omnibus periculis, defungi.

Gen. 1. 3.

2 Obiectio, multos audire Euageliũ, quò nihilo magis, quàm prædicatione Legis illustrentur: Respondet, culpã esse in ipsis hominibus, quibus Satan in mundo dominans oculos eruit. Interea verò nihilomi-

1 Propterea quum ministerium hoc habemus prout misericordiam cõsequuti sumus, non segnescimus:

2 Sed abdicauimus^b turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque^c falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis cõmendantes nosipsum apud omnem consciẽtiã hominum, in conspectu Dei.

3 Quod si tectum est Euangelium nostrum, ijs qui percunt, tectum est:

4 In quibus Deus huius seculi excecavit mentes, id est infidelibus, ne irradiet eos^d lumen Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

5 Non enim nosipsum prædicamus, sed Christum Iesum Dominum: nos autem, seruos vestros propter Iesum.

6 Quoniam Deus || qui dixit vt è tenebris lux splendesceret, is est qui splenduit in cordibus nostris, ad præbendum lumen cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi.

7 4 Habemus autem thesaurum hunc in te-

nus clarissimam Euangelij lucem à se & suis collegis spectandam proponi, quum Christus, quem vnum prædicat, is sit in quo vno Deus cognosci ac veluti perspicui possit. 3 Remouet suo more omnem ambitionis suspicionem, se quidem fideliter docere confirmans, sed vt seruum, & totam hanc lucem quam alijs conferat cum suis collegis, à Domino testans promanare. 4 Occurrit offendiculo, quod apud plerosque offundebat tenebras Euangelici ministerij splendori, quoniam, videlicet, Apostoli erant omnium calamitosissimi. Respondet Paulus, se quidem & collegas suos esse veluti testacea vasa, sed in quibus situs sit pretiosissimus thesaurus.

a Malu & calamitatibus fracti non cedimus. b Versutias & fraudum omni genus, quæ tãquam latebras homines capiunt, quibus sua probra operiant. c Quod superiore cap. dicebat cauponantes. d Lumen perspicua ac illustris prædicationis, quæ annuntiatur gloria Christi. e In quo seipsum conspiciendum præbet Pa- ter. f Vt hunc ipsum Iesum vobis prædicemus. g Qui solo verbo facit. h Vt à Deo illustrati, vicissim alijs eam lucem præbeamus.

5 *Causas mirificas affert cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velic affligi, vt, inquit omnibus constet eos non humana sed diuina, eaq; præstantissima virtute fretos consistere, quum milies moriatur, & nunquam pereant.* *Psal. 116. 10.* *staceis vasculis, 5 vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis:*

8 *Dum in omnibus premimur, at non coactamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus:*

9 *Persequutionem patimur, sed in ea non deserimur: dei cimus, at non perimus:*

10 *6 Quolibet mortificationem Domini Iesu in corpore circumferentes, vt etiam vita Iesu in corpore nostro manifesta fiat.*

11 *Semper enim nos qui viuimus, morti tradimur propter Iesum, vt etiam vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.*

12 *7 Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.*

13 *8 Et quia habemus eundem Spiritum fidei, secundum illud quod scriptum est, || Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoque credimus, quamobrem etiam loquimur:*

14 *Sciētes fore vt qui excitauit Dominum Iesum, nos quoq; per Iesum excitet, & sistat vobiscū,*

15 *9 Nam hæc omnia propter vos, n vt gratia illa copiosissima, pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.*

7 *Conclusio admodum artificiosa: ac si diceret. In summa igitur nos morimur, vt morte nostra viuatis, quum videlicet Ecclesiarum ædificandarum causa omnia illa pericula subirent, & suæ patientiæ exemplis non desinerent omnes fideles confirmare.* 8 *Declarat præcedentem sententiam, ostendens sese cum suis collegis mori quidem quodammodo, vt alijs vitam compararent, sed se nihilominus esse eiusdem vitæ cum illis participes: quoniam quod alijs credendum proponant, ipsi quoque in primis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tandem seruentur.* 9 *Quomodo hæc constantia in ipsi stoneatur ostendit, quoniam videlicet in Dei gloriam respiciunt, & Ecclesiarum sibi commissarum salutem.*

i *Sic vocat Paulus miseram illam fidelium conditionem ac præcipuè ministrorum,*

k *Qui vita illa viuimus, nempe Spiritu Christi, inter tot & tantas arumnas.*

l *Misera illi conditioni obnoxia. m Eandē fidem ex eiusdem Spiritus afflatu.*

n *Quum sacro liberatus & vobis restitutus, ingēs illud beneficium quod in misefusum erit, vicissim in Dei gloriam redundet, multis gratias agentibus.*

16 Propterea non segnescimus: ¹⁰ sed etiam si
 externus homo noster corrumpitur, internus tamē
 • renouatur quotidies.

17 Momentanea enim p. leuitas oppressio-
 nis nostrae excellenter aeternum pondus ⁹ gloriæ con-
 ficit nobis:

18 Dum non spectamus ea quæ cernuntur, sed
 ea quæ non cernuntur. nam quæ cernuntur, tem-
 poraria sunt: at quæ non cernuntur, æterna.

hæc vita sustinendæ ærumnæ, præ constantissima illa & æternæ gloria.

o Nonis vires acquirit ne nouis malis ingruentibus frangatur externus, qui interni
 viribus sustinetur. p Non dicuntur ærumna leuis, quasi sint ipsa exigua, sed eas
 illico pertiansire ostendit, quum ne tota quidem vita nostra sit diuturna q Quæ
 constantissimè manet immota.

CAP. V.

1 Perstat in eodem argumento, 6 de certa spe salutis & per fi-
 dem: 13 Non ut se iactet, 14 cum Deum & ipsius Ecclesiam
 præ oculis habeat: 17 & nihili aestimet omnia, præter vitæ no-
 uitatem in Christo.

1 Scimus enim nos, si terrestris huius domus
 nostræ tabernaculum dissolutum fuerit, ædi-
 ficium ex Deo habituros, domicilium videlicet nō
 manufactum, æternum in cælis.

2 In hoc enim suspiramus, || expetentes domi-
 cilio nostro, quod ^a ē cælo est, ^b superindui.

3 Siquidē etiam induti non nudi reperiemur.

igitur tabernaculo: cui opponit cæleste domicilium, sic vocans firmam &
 perennē eiused corporis in cælo glorificati conditionem: adeo quidem,
 inquit, ut nos nō modò nō simus isti tabernaculo additi, sed potius do-
 micilium illud cum suspirijs & gemitibus expetamus. Est autē etiam hic
 locus de futura gloria, isti tractationi de ministerij dignitate insertus,
 ut & ille alter de quo diximus initio capituli secundi. 2 Declaratio
 superioris dicti, Non temerē, inquit, desideramus illo domicilio cælesti
 (scilicet gloria & æterna immortalitate) quasi veste operiri. Neque enim
 hinc migrantes manebimus nudi, semel amisso corporis regimento, sed
 aliæ veluti veste insuper induetur receptum corpus: ac proinde non hu-
 ius vitæ tædio, sed præstantioris desiderio suspiramus. Neque hoc desi-
 derium irritum est, quum ad hanc vitam conditi simus: cuius rei pignus
 Spiritum adoptionis habemus.

a Cæleste, gloria nimirum, non autem substantia. b Vestem vocat immorta-
 litatis gloriam, quæ veluti veste induimur.

10 Adijcit ve-
 luti triumphæ-
 le epiniciū,
 sese quidē af-
 fligi exterius,
 sed interius
 proficere quo-
 tidie: & nihili
 esse omnibus
 modis quæcū-
 que sunt in

CAP. V.

Apoc. 16. 15.

1 Arrepta oc-
 casione ex cō-
 paratione pro-
 ximè præcedē-
 te, corp⁹ istud
 ita ut est i hac
 vita calamito-
 sum, comparat
 caduco & fra-

2 Declaratio
 superioris dicti,
 Non temerē, inquit,
 desideramus illo
 domicilio cælesti
 (scilicet gloria &
 æterna immortalitate)
 quasi veste operiri.

Rom. 14. 10.

3 Illatio ex proximè præcedente sententia nascens, Itaque quò ex Spiritu sciam⁹ nos aduenas esse quandiu hic versamur, cōstanter hanc morā ferimus, (sic enim cum Domino nunc sumus, vt illū non conspiciamus nisi fide, ac proinde ab ipso nunc quidem absimus) ita tamen vt semper ad illū aspiremus : quamobrē etiam ita nos gerimus vt & hic viuētes & quū ad eum hinc discedemus, possimus ei esse accepti.

4 Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, suspiramus onerati: in quo non cupimus exui, sed superindui, vt absorbeatur mortalitas à vita.

5 Porro Deus *is est* qui nos ad hoc ipsum cōdidit, qui eam dedit nobis *d* arrhabonem Spiritus.

6 ³ Confidentes igitur semper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregrē absumus à Domino.

7 (Per fidem enim incedimus, non per aspectum.)

8 ² Confidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 ^h Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei esse accepti.

10 || ⁴ Omnes enim nos ⁱ comparere oportet coram tribunali Christi, vt vnusquisque repòtet quæ in corpore feceris, congruenter ad id quod fecerit, vel bonum, vel malum.

11 ⁵ Scientes igitur ^k terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autem manifesti sumus : & spero nos etiam conscientijs vestris manifestos esse.

4 Nequis vniuersale esse putet quod de illo domicilio cœlesti dixerat, addit vniciuique prius reddendam rationem suæ peregrinationis, postquam hinc migrarit.

5 lam per transitionem, occasione ex proximè præcedente sententia arcepta, redit ad vers. 16, superioris capitis, suam & suorum collegarum sinceritatem confirmans.

c Respicit primam illam creationem, vt significetur in hunc finem fuisse condita corpora, vt ea cœlesti immortalitate induantur. d Vide sup. 1. 21.

e Confidentes vocat eos qui sunt animo præsentis, id est, quieti & ad sustinenda pericula parati, quòd de sælici exitu nihil dubitent. f Earum rerum quas suspiramus, non autem in ipso præsentis conspectu Dei.

g Sic tamen confidimus, sic forti & tranquillo animo peregrinationem illam consciscimus, vt tamen multo malius ad Dominum discedere.

h Quod quum ita sit, ita anitmur viuere, vt & nostra peregrinatio illi placeat, & tandem ab eo domum recipiamur.

i Sisti præsentis, & illic inquiri, vt palam fiat, qui fuerimus. k Formidabile illud iudicium.

12 * Enimvero non iterum nosipfos commen-
damus vobis, sed vobis occasionem præbemus glo-
riandi de nobis: vt habeatis quod dicatis aduersus
eos qui ex facio gloriam caprant, at non ex corde.

13 7 Nam siue insanimus, Deo insanimus: siue
sane mente sumus, vobis sana mente sumus.

14 8 Charitas enim illa Christi ^m cōstringit nos:

15 Vt qui hoc statuerimus si ⁿ vnus pro omni-
bus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos, &
illum pro omnibus mortuum esse, vt qui viuunt,
posthac ^o non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mor-
tuus est, & resurrexit.

16 9 Itaque nos posthac neminem nouimus se-
cundum carnem. 10 quod si etiam nouimus Chri-
stum secundum carnem, nunc tamen non amplius
nouimus.

17 11 Siquis igitur est in Christo, ^p noua creatura
est: vetera præterierūt, ecce noua facta sūt omnia.

non minus quam quum simpliciter vobis euangelizo. 8 Pergit in de-
pellenda omnis ambitionis & ostentationis suspitione. Nos enim, in-
quit, huc adigit amor Christi, vt quū ipse pro nobis omnibus qui mor-
tui eramus quum nobis viueremus (id est, quum terrenis adhuc affecti-
bus dediti essemus) mortuus sit, nos vicissim vitam quam ab ea accepi-
mus (donati videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cæleste meditemur)
totam ipsi consecremus. 9 Declarat quid sit non sibi sed Christo vi-
uere, nempe neminem secundum carnem nosse. i. sic inter homines ver-
sari, vt humana illa & carnalia non curet, vt qui genus, patriam, formam,
gloriam, opes, cætera deniq; eiusmodi spectant, in quibus sese homines
fatigant. 10 Amplificatio, Hoc, inquit, adeo verū est, vt ne de Christo
quidē ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundū reliquerit, ac
proinde sit nobis spiritualiter considerādus. 11 Exhortatio, vt vnus-
quisque iam Christi Spiritu innouatus, cælestia nō terrestria mediterur.
l Externū laruū & sūcāt a illa pompa sapientia & eloquentia humana, non au-
tem vera pietate, qua in corde sedem habet. m Totos nos possidet. n Hoc
locus de sanctificatione agit, qua fit vt Christus in nobis uiuat. o Vide 6. & 7.
cap. ad Rom. p Veluti res quædam recens à Deo condita, nam etsi non de nouo
condatur homo quem regenerationis Spiritu donat Deus, sed sola qualitates im-
mutantur: sic tamen voluit loqui Spiritus sanctus, vt doceat omnia in solidum tri-
bunda gloria Dei, non quod trunci aut stipites simus, sed quia creat in nobis Deus
vt bene velimus, & possimus.

6 Noua ratio-
ne remouet o-
mnem super-
bia suspicio-
nem, quod nō
sua sed illorū
inter sit ince-
rū haberi ipsi
Apostolorum;
contra vanam
quorūdam o-
stentationem.

Esa. 41. 19.

apoc. 21. 5.

7 Sensus est,
etiam quū (vt
nonnulli cen-
sent) insanio,
dū videor me-
ipsum stultorū
more vendica-
re, vestro com-
modo id facio,

12 Commen-
dat ministerij
Euāgelici prae-
stantiam, cum
ab ipsius Dei
autoritate, ut
qui sit ministe-
rij istius autōr
tū ab ipsa do-
ctrinae prae-
stia, ut quae an-
nuntiet recō-
ciliationē cum
Deo, gratuita
in Christo no-
strorū pecca-
torū remissio.

ne & iustificatione oblata, id quae tam benignē, & liberaliter, ut Deus ipse quodammodo ministrorum ore homines obsecret ut suis ipsorum habeant rationem, nec tantum beneficium aspernentur. Hæc autem dicens, non obscure carpit illos qui pastorum nomen mentiebantur.

q. *Vsus est nostra opera, Heb. r Qui esset a peccato alienus. s. Peccator non in sese, sed ex omnium nostrorum peccatorum reatu ipsi imputato.*

3 *Iusti apud Deum, & quidem iustitia non nobis inhaerente, sed qua cum in Christo sit, nobis per fidem a Deo imputatur.*

CAP. VI.

1 *Ut vitam Christo dignam uiuant, hortatur, s. ne afflictionibus deiciantur, 9 nec gloria insolecant: 14 pollutiones fugiant, 16 quum sint vna uiuentis Dei templa.*

CAP. VI.

Esa. 49. 3.

1 Ministerio
Euangelij non
tantum indi-
gent homines
ante gratiam
acceptam, ut
fiant eius par-

trices, sed etiam accepta gratia, ut in ea perseuerent.

2 *Quod offertur gratia, ex gratia Dei est, qui sua constituit rebus omnibus momenta, ut oblatam occasionem arripiamus.*

3 *Gratuita benivolentia: quo videlicet tempore Deus suum illum immensum amoris effudit.*

1 Sed 1 & ut operam nostram ei accommodantes, hortamur ne frustra gratiam Dei vos receperitis.

2 Dicit enim Deus, || Tempore 2 accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

3 Nullam

3 Nullam vlla in re præbentes offensionem,
ne vituperetur ministerium:

4 Sed & in omnibus nos^b approbantes, || vt
Dei ministri, & tolerantia multa in oppressiõibus,
in necessitatibus, in angustiis,

5 In plagis, in carceribus, in^c tumultuationi-
bus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs,

6 Puritate, scientia, lenitate, bonitate, Spiritu
sancto, charitate non simulata,

7^d Sermone veritatis, ^e virtute Dei, ^f armis
iustitiæ dextris ac sinistris.

8 Per gloriam & ignominiam, per conuitia
& laudes: vt seductores, & *tamen* veraces:

9 Vt ignoti, & *tamen* noti: vt morientes, &
ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occi-
dimur:

10 Vt dolentes, semper tamen gaudentes: vt
pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes,
sed omnia obtinentes.

11^g Os nostrum^h apertum est erga vos, Co-
rinthij, cor nostrum dilatatum est.

12ⁱ Non habitatis angustè in nobis, sed angu-
sti estis^k in visceribus vestris.

13 Loquor autem vt filijs de pari compensa-
tione: dilatamini & vos.

& necessarias virtutes recenset, & quibus armis omnia impedimenta
superentur. 6 Obiurgaturus eos, præfatur se ingenuè & animo a-
perto cum ipsis agere, & simul conqueritur illos in redamando Patre
paria non facere.

^b Declayantes & re ipsa præstantes. ^c Siue agitationibus crebris, quum nul-
lam quietam sedem inuenirent. ^d Prædicatione Euangelij. ^e Potestate
etiam miracula & malos domandi. ^f Integritate. ^g Particula (per) non
causam significat, sed quemadmodum dicimus per campos, per urbem incedere, de-
scribit enim iter difficillimum. ^h Oris & cordis dilatatio vehementissimum
declarat affectum eius qui loquitur, vt fieri solet in summa aliqua latitia.

ⁱ Vos in animo meo tanquam in domicilio estis, eoque minime angustis: totum enim
cor meum vobis patefaci, at vos intus estis mihi angusti. ^k Viscera vocat Hæq;
hæc enim more teneriores illos affectus, intimo cordi insidentes.

NN ij

1. Cor. 4. 7.

3 Præbet Co-
rinthijs veri
pastoris exem-
plar in suo &
Timothei ac
Syluani exem-
plo, nempe vt
(sicut ab ini-
tio proposue-
rat) sibi & suis
similibus au-
toritatem con-
ciliet.

4 Recenset
priore loco
quæ nec per-
petuò nec sine
exceptione
ministri ad-
sunt, nisi quod
ad animi affe-
ctum attinet:
patientia ta-
men excepta,
quæ & ipsa v-
na est ex per-
petuis boni
ministri vir-
tutibus.

5 Secundo lo-
co perpetuas

Cap. VII.

Eccle. 13. 23.

2 Cor. 3. 17, &

6. 19.

Leuit. 26. 12.

Esa. 52. 11.

Ierem. 31. 2.

7 Iam liberè
eos obiurgat
quòd se infi-
delibus adiun-
gerent socios
in externa ido-
latria, quasi
re media & in-
differente, qui
quartus est ku-
rus epistolę lo-
cus, cuius con-

clusio est, oportere quos Dominus filiorum nomine dignatus est, puros se non tantum animo, sed etiam corpore præstare, ut toti sint Deo sacri.
1 Quid commune habet. m Deum viuentem opponit Idolu. n Habitu nobiscum Deus, quia Christus factus est Immanuel.

EPIST. PAULI.

14 7 Ne in pari iugo copulemini cum infidelibus. || quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? & quæ communio luci cum tenebris?

15 Et quæ concordia Christo cum Belial? aut
1 quæ pars fidei cum infidei?

16 Et quæ consensio templo Dei cum simulacris? || nam vos templum estis Dei^m viuentis, sicut dixit Deus, ||ⁿ Habitabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

17 || Quapropter exite è medio eorum, & separamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego excipiam vos:

18 || Et ero vobis Pater, & vos eritis mihi filij ac filiarum, dicit Dominus omnipotens.

CAP. VII.

1 Ne nimium teneros animos urgendo prosterнат, 2 probabile reddit quod omnia dixeris 4 ex ingenti ergastio dilectione: 8 itaque sibi non displicere quod maiore mi affecerit, 10 & adduxerit ad penitentiam non paritendam.

CAP. VII.

1 Rursum ab illa admonitione, ad personam suam redit, opponens tum fidelitatis suæ, tum perpetuæ in eos beneuolentiæ suæ testimonio.

a Corporis & animi, ut sic hoc modo perfecta sanctificatio utraq; sui parte constans.

1 **H**As igitur promissiones quum habeamus, dilecti, purgemus nos ipsos ab omni inquinamento^a carnis ac spiritus, perficientes sanctificationem cum timore Dei.

2 1^b Accipite nos: nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminem expilauimus.

3 ^c Ad condemnationem vestri non loquor: nam antè dixi vos in cordibus nostris esse, ad simul moriendum & simul viuendum.

4 Multa mihi loquedi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus sum consolatione,

b Sinite ut locum apud vos inueniam, vobis videlicet docendus c Ut vos ingrati animi vel perfidia condemnem,

vhe-

vehementē exūdō gaudio in ōni afflictione nostra.

5 Etenim quum venissemus in Macedoniam, nullā habuit relaxationē caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi: foris pugna, intus terrores:

6 Sed qui consolatur^d abiectos, consolatus est nos Deus,^e a duentū Titi.

7 Non solū autem aduentu illius, sed etiam consolatione quam ille accepit ex vobis, quum renuntiaret nobis vestrum vehemens desiderium, vestrum eiulatum, vestrum pro me zelum: adeo vt magis gauisus fuerim.

8² Nā etiam si tristitia vos affeci per epistolā, nō me pœnitet, etiā si pœnituerit. video enim epistolā illam, tamen si ad tempus tristitia vos affecisse:

9 Nunc gaudeo, non quod tristitia affecti fueritis, sed quod tristitia affecti fueritis^f ad resipiscētiā: nam tristitia affecti fuistis secundum Deum, vt nulla in re detrimento sitis affecti per nos.

10 Nam qui^g secundum Deum est dolor, is resipiscētiā efficit ad salutem: cuius nūquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

11 Ecce enim istud ipsum, quod secundum Deū tristitia affecti fuistis, quantum in vobis effecit studium? imō defensionem, imō indignationem, imō timorem, imō vehemens desiderium, imō zelum, imō vindicationem? per omnia testatum fecistis vos esse puros in hoc negotio.

12 Nempē etiam si scripsi vobis, non scripsi vobis eius causa qui iniuriam fecerat, nec eius causa qui iniuria affectus fuerat, sed vt apud vos manifestum fieret studium illud nostrum pro vobis^h in conspectu Dei.

^f Ita vt ea tristitia vobis ad emendanda vestra vitia presuerit. ^g Secundum Deum dolor non formidine pœnae territū, sed quod sentiat se Deum clementissimū Patrem offendisse: huic opponitur dolor, qui pœnā duntaxat timet, aut qui aliquibus terrenis bonis perditis angitur: illius fructus est resipiscētia, huius desperatio nisi Dominus succurrat. ^h Minimē fucatus, sed eiusmodi vt Deo possim illud approbare.

2 Obiectio, At

tu nos asperri-

mē tractasti: Re-

spondet Apo-

stolus se nō si-

ne dolore vsū

hac asperitate.

Addit deinde,

se iam etiā gau-

dere quod il-

los ad eam tri-

stitiā, quāuis

minimē volēs,

impulerit, quā

tam illis fuerit

fructuosa. Quā

dam enim esse

non solū lau-

dabilē, sed etiā

necessariā tri-

stitiā, ex qua vi-

delicet suis gra-

dibus oriatur

resipiscētia, de

qua magnificā

ipsum laudat,

Est q; huius epi-

stolæ quintus

iste locus.

^d Deiectos &

prostratos.

^e In qua Titus

adueniens venun-

tiauit de vobis,

quo fructu vide-

licet literas meas

perlegeritis, pra-

terquā quod ipsa

Titi praesentia

sum recreatus.

13 Propterea consolationē acceperimus ex consolatione vestri: sed longē plurimū gaudiū fuimus ob gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis.

14 Et siquid apud eum de vobis gloriatus sum, non fui pudefactus: sed vt omnia verē loquuti sumus vobis, ita & gloriatio nostra, *qua vsus eram apud Titum, vera comperta sit.*

Intimus illius amor.

15 Et viscera eius amplius erga vos affecta sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrum, vtq; cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

16 Gaudeo igitur quod penitus cōfidā de vobis.

CAP. VIII.

1 Macedonē, 9 atq; ad eū ipsius Christi exemplo, 14 vt liberales sint in sanctos, hortatur. 16 Titum, 13 & alium fratrem hac de causa ad ipsos profectos dicit.

CAP. VIII.

1 Sextus locus huius epistolæ, continēs varias exhortationes Corinthijs ad beneficentiam in-
stamandis, qua Hierosolymitanæ Ecclesiæ inopia necessario tempore subleuaretur. Proponit autē eis priore loco Macedonicarū Ecclesiarum,

1 Porro¹ notam facimus vobis, fratres, ^a gratiam Dei præstitam Ecclesijs Macedonum.

2 Nam^b in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorū paupertas redūdauit in copiosam benignitatem ipsorum.

3 Nam pro viribus (testor) vt supra vires^c voluntarij fuerunt:

4 Multis cum precibus nos rogantes vt^d gratiam & societatem subministratiōis quæ in sanctos impenditur, susciperemus.

5 ² Ac non sicut sperabamus ita fecerunt, sed semetipsos dediderunt primū Domino, deinde & nobis, per Dei voluntatem:

alioqui multis ærumnis ad extremam penuriam redactarum, exemplum quod æmulentur. 2 Amplificat Macedonum alacritatem in eo quod Paulum etiam rogant vt Corinthios, Tito ad eos remisso, ad absolūdam eleemosynarum collationem incitaret.

^a Beneficium Divinum. ^b Quod multa illa ærumna quibus Dominus ipsos explorauit, eorum alacritatem non modò non extinxerint, sed etiam clariorem effecerint. ^c Sponte liberales. ^d Gratiam vocat quod aly onus vocassent, hic autem vers. ex o. est explicandus.

6 Vt adhortaremur Titū, vt sicut antè cœpit, ita etiam absoluat apud vos hanc quoque gratiam.

7 Itaque sicut in omnibus abundantis fide, & sermone, & cognitione, & omni studio, & vestra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abundetis.

8 Non ex imperio loquor, sed ex aliorum studio, vestræ quoque dilectionis sinceritatem redens exploratam.

9 Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, eum videlicet propter vos pauperem factum esse, quum esset diues: vt vos illius paupertate ditesceretis.

10 Et sententiam in ea re *meam* edo: nam hoc vobis conducit, qui non solum facere, sed etiam velle antè cœpistis anno superiore.

11 At nunc etiam illud ipsum facere absoluite: vt sicut *adsuit* promptum illud velle, ita etiam *adsit* ipsum perficere ex eo quod habetis.

12 Etenim si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.

13 Non enim vt alijs relaxatio sit, vobis autem oppressio: sed pari conditione hoc tempore vestra abundantia *supplet* illorum defectum.

14 Vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat, vt fiat æquabilitas.

15 Sicut scriptum est, Qui multū *collegit*, non habuit amplius: & qui paulum, non habuit minus.

16 Gratia autem sit Deo, qui cordi Titirum fides, quasi eos summisserit ad expilandas Ecclesias: tum vt eò sint ad collationem promptiores.

a Macedonum rogatu. *f* Tum apparet germana esse charitas quum reipsa, idq; promptè ac liberaliter fratribus succurrimus propter Christum. *g* Non solum facere, sed etiam ultro facere. Designat enim voluntatem spontaneam absque aliorum impulsu, nedum ab ambitione profectam. *h* Vt sicut nunc alijs inopi- bus vos abundanter largimini è vestro, sic alijs vicissim de suo vobis largiantur.

3 Tertio, monet vt con- citatam de se expectationē non fallant.

4 Quartum argumentum, ab exemplo Christi.

5 Diligenter cauet ne vi extorquere velle videatur, quod, nisi sit voluntarium, Deo gratum esse non possit.

6 In eos qui tenuitatem solent excusare, quasi solis diuitibus proprium sit inopes iuuare.

7 Christiana beneficentia est mutua, vt ius analogum seruetur.

Exod. 16. 18.

8 Commendat Titum & duos eius collegas multis nominibus, tū vt minimè sit suspecta eo-

duit idem studium pro vobis.

i In predicatione Evangelij.

k Muneribus collatis in subsidium Ecclesie Hierosolymitanae.

l In hac copiosa Ecclesiarum munificentia, qua nostra fidei commissa est.

m Duobus Titii collegis.

Rom. 12. 17.

n Per quos gloria Christi illustratur.

o Testes huius vestre pietatis habituri omnes Ecclesias, in quarum velut conspectu versamini, quum legatos cernatis ad vos missos, suffragijs delectos.

17 Quod tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio ultro ad vos abiit.

18 Misimus autem vnam cum eo fratrem illum, cuius laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.

19 (Nec id solum, sed etiam suffragijs delectus est ab Ecclesijs socius peregrinationis nostrae, cum hac^k beneficentia quae administratur à nobis ad ipsius Domini gloriam, & comprobandum promptum animum vestrum)

20 Vitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac exuberantia quae administratur à nobis.

21 || Ut qui procuremus honesta non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus.

22 Misimus autem cum eis fratrem nostrum, quem saepe in multis probauimus studiosum, nunc autem multo studiosiorem, ob multam fiduciam quam habeo in vobis.

23 Siue de Tito queritur, socius meus est, & apud vos adiutor: siue^m de fratribus nostris, legati sunt Ecclesiarum & gloria Christi.

24 Itaque demonstrationem charitatis vestrae & nostrae de vobis gloriationis edite in eos, in conspectu Ecclesiarum.

CAP. IX.

2 Cur de eorum voluntate bene sentiens. 3 illi tamen adhortandus sedulo incumbat, 4 rationem adducit: 6 & sementi eleemosynas comparat, 10 quas Deus rependit magna sanore.

CAP. IX.

i Prudenter occurrit suscipioni quam concipere poterant Corinthij,

quasi Apostolus adeò anxie illos vrgens, de eorum voluntate dubitaret. Testatur ergo se non ideo id facere ut eos doceat subueniendum esse sanctis, quum sese etiam pro ijs sponso-rem apud Macedonas interposuerit, sed tantum ut sponte currentes incitet, quòd sint omnia tum paratiora, tum etiam copiosiora.

11 Nam de subministracione quidem quae fit in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.

2 Noui enim promptum animum vestrum, quem de vobis iacto apud Macedones, Achaia[m] videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis ^{istius} zelus prouocauit complures.

3 Misi autem hos fratres ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebam) parati sitis.

4 Nequo modo, si mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudeamus (vt ne vos dicam) ^a in præsidente ista gloriatione.

5 Itaque necessarium putavi adhortari fratres vt prius eant ad vos, & prius absoluant antea inditam beneficentiam vestram, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt ^b extortum aliquid.

6 ^a Illud autem dico, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benignè, benignè etiam metet.

7 Quisque sicut ^c praeoptat corde, ita agat || non ^d ex tristitia aut ^e necessitate. || nam hilarem datorem diligit Deus,

8 Potens est autem Deus efficere vt ^f omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus semper omnino quantum sufficiat penes vos habentes, abundetis ^g ad omne opus bonum:

9 (Sicut scriptum est, || Dispersit, dedit pauperibus: beneficentia eius manet ^h in seculum.

10 Porro qui suppeditat semen ferenti, is quoque panem ⁱ vobis ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestram, & augeat ^j fructus beneficentiae vestrae)

11 ^k Vt inquam abundetis, in omnibus ditati ad omnem benignitatem, quae per nos efficit vt gratiz agantur Deo.

^l Est perennis. loquitur autem Dauid de viro Deum timente, & proximum amantem, cui dicit nunquam defuturum, quod alijs largiatur. ^m Pjs hominibus beneficentia est pro omnibus latifundis.

^a Vtitur nomine hypostaseos quod significat animi quandam imperfectam subsistentiam. ^b Quasi ab avaris.

^c Vltro seligit ac constituit apud se. ^d Illiberali animo.

^e Inuitus, vt qui nolis male audire.

Rom. 12. 8.

Eccle. 35. 11.

^a Eleemosyna, nec tenaciter nec malignè praestari debet. Voluntaria autem & liberalis comparatur satiationi, quam vberima messis amplissimae benedictionis consequitur.

^f Psal. 112. 9.

^g Omnis Dei munificentia.

^h Vt alios omnibus modis inuare possitis bene faciendo.

ⁱ Proximum amantem.

^j Pjs hominibus

3 Alius duplex fructus beneficentiae in sanctos, vel praestantissimus hic est, quod occasionem praebet Dei laudandi, & ita etiam patefiat nostra fides.

4 Ex hoc vestra charitatu

specimine, in hac subministratio. 1 Quod uno consensu declaraveritis vos vnum Evangelium agnoscere, cui vos ipsos libenter subieceritis, ex quo doceati vni cum Ecclesia Hierosolymitana consentire. 2 Ne gloriosa ista predicatione efferventur Corinthij, claudis hoc epiphonemate, hanc exhortationem.

CAP. X.

3 Qua fiducia, 4 quibus armis, 6 qua vindicta instructus adversus improborum calumnias, ostendit, 7 Si, quae praesentem non minus virtutis habere in operibus, 11 quam absens gravitatis in verbis.

CAP. X.

1 Redit ad illam Apostolatus sui defensionem, sed ita ut simul autoritate sua reipsa utatur. Serio enim & graviter monet, additis etiam

1 Ceterum precor vos per clementiam & 2 Equitatem Christi, ego ipse Paulus qui coram quidem humilis sum inter vos, absens vero, sum erga vos confidens.

2 Hoc autem rogo, ne, quum praesens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdam, qui nos aestimant ut si b secundum carnem incederemus.

planè terribilibus minis, ut se dociles praebant. Refellit autem superbos quosdam, qui quoniam in Paulo nihil hominum more splendidum viderant, & cum levissimum experti fuerant, qui tamen absens severissime ad eos scripsisset, de eo non aliter quam de Thraseone quopiam iudicabant, qui soleret adversus absentes ferocire. Primum igitur sese clementem & moderatum fuisse prolicetur, sed Christi exemplo, cuius lenitatem si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturum quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere ut de humanis functionibus iudicant, nimirum ex apparentia quam externam vocant.

a Nimirum illam ad misericordiam potius, quam ad summum ius persequendum propensam. b Non alio praesidio freti essemus, quam quod praesens sero: opponitur itaque caro, imbecilla Pauli conditio, spiritali & Apostolica dignitati.

3 ² Nam in carne incedentes, secundum carnem bellum non gerimus.

4 (Arma enim militiæ nostræ nō carnalia sūt, sed ^d diuinitus valida, & ad subuersionē munitionū)

5 Dum ratiocinationes euertimus, omnemq; sublimitatem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: ³ & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo:

6 Et paratum habemus quo vindicemus omnem contumaciam, postquam impleta fuerit vestra obedientia.

7 ⁴ Quæ ob oculos sunt aspicitis? si quis apud se confidit se Christi esse, hoc vicissim cogitet ex sese, quemadmodum ipse Christi est, ita & nos Christi esse.

8 Nam si amplius etiam quippiam gloriæ de potestate nostra quam dedit Dominus nobis ad ædificationem, ac non ad subuersionem vestri, non pudeam:

9 Ne videar ceu perterrefacere vos per epistolas.

10 Nam epistolæ quidem ⁵ (inquit) graues sunt & validæ: sed præsentia corporis infirma est, & sermo nihili.

11 Hoc cogitet qui istiusmodi est, quales sumus verbo per epistolas quum absumus, tales etiam fore reipsa quum aderimus.

12 ⁵ Non enim ^b audemus nos ⁱ inferere aut

dem, sed maximo cum sententiâ & verborum potestate. ⁵ Coactus resellere stultas quorundam ambitiosorum iactationes, testatur eos nihil proferre posse, nisi quod ipsi sibi de seipsis falso persuaserint: se verò, etiâ si de maximis rebus gloriatur, nō tamē ultra metas eius mensuræ progressurū quam sit ei admensus Dominus, ut qui ad eos usq; perueniret euangelizâdo, ac longius etiâ se perrecturū cōfidat, vbi & ipsi ita profecerint, ut in ijs erudiendis non sit necesse ipsum amplius occupari. Additur autem amplificatio, ex eo quod in alienos labores nusquam successerit.

^e Ea quibus homines auctoritatem sibi apud alios parant, & res illas magnas gerunt. ^d Infinita illa Dei potentia nituntur. ^e Itane verò in assequendum hominibus externam illam laudem intuemini? ^f Etiam a me non admonitus. ^g Indicat certus aliquis huius sermonis auctor. ^b Ironia, ⁱ Numquid.

2 Secundò, testatur se quantum alioqui cæterorum hominum similē, tamen ijs viribus instructū, p̄dire, quibus nullæ hominū munitiones, siue fraude & astu, siue robore & potentia resisterint, parere possint, quoniā diuinis armis certet.

3 Amplificatio spiritualis istius virtutis, quæ hostes quantumuis calidos & potentes sic domet, ut alios quidē respiscētes ad Christū adducat, alios præfractē rebelles ab ijs q̄ regi se patiūtur separatos, p̄meritis vlciscatur.

4 Inculcat ea-

5 Coactus re-

k Non sentit vel animadvertunt.

Ephes 4.7.

l Sola de seipsis persuasione freti, nihil non sibi arrogant.

m Alios omnes contemnentes, pro mensura nihil aliud adhibebant, quam seipsos.

n De iis quae Deus non est nobis ad mensus.

o Dum Christum prae dico.

p Quasi Deus terrarum orbem inter Apostolos dimiserit excolendum.

Ierem. 9.24,

1. cor. 1.31.

q In regionibus ab alijs preparatis, & quasi ex cultu Evangelij prae dicatione.

6 Emollit quod de se dixerat, simulque Corinthios ad alia audienda prae parat, testatus se nihil aliud quærere, quàm ut Deo sese approbet, cuius unius gloriæ studeat.

conferre cum quibusdam qui seipsos commendant: sed ^k non intelligunt quod ^l ipsi in sese seipsis metiuntur, & sese sibiipsis ^m comparant:

13 At nos non gloriabimur de iis ⁿ quæ mensuræ nostræ non sint, || sed secundum dimensionem regularem eius mensuræ quam Deus nobis dispertitus est, gloriabimur nos peruenisse ad vos etiam usque.

14 Non enim ut si non perueniremus usque ad vos, extendimus nos ipsos supra modum: nam usque ad vos etiam peruenimus ^o in Euangelio Christi.

15 Non de iis quæ ^p mensuræ nostræ non sunt gloriantes, id est, de alienis laboribus, sed sperantes, nos, augeſcente fide vestra, per vos admodum amplificatum iri in assignata nostra mensura:

16 Ut in ijs regionibus quæ ultra vos sunt, euangelizem: non ut ^q in alteri assignata mensura, de prae paratis gloriemur.

17 || ⁶ Cæterum qui gloriatur, in Domino gloriatur.

18 Non enim qui seipsum commendat, is probatus est, sed is quem Dominus commendat.

C A P. X I.

3 Ingenti se erga Corinthios amore cogi testatur, ⁵ ut suas laudes depradicet. **9** Gratuitam illi suam operam impendisse, ¹³ ne qua in re superiores essent pseudoapostoli: ²³ quos longe antecellere recenset in iis quæ vera sunt laudi.

C A P. XI.

1 Agnoscit se quodammodo

stultos imitari in rerum istarum prae dicatione, sed addit se inuitum hoc facere ipsorum bono, quòd eos à vanis quibusdam & astutis hominibus non sine Satanæ fraude deceptos videat.

Vtinam ¹ toleraretis paulisper insipientiam meam: imò etiam tolerate me.

2 Ambio enim vos Dei ^a zelotypia. Præparavi enim vos quos vni viro (*vs* virginem puram) ^b sistam, nempe Christo:

3 Sed metuo ne quomodo sicut || serpens ille Euam seduxit calliditate sua, ^c ita corruptæ mentes vestræ degenerent à simplicitate ^d quæ est in Christo.

4 ² Enimvero si veniat qui ^e alium Iesum prædicet quem non prædicauimus, aut si Spiritum alium accipiatis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, rectè *eum* toleraueritis.

5 Puto enim me nihilo inferiorem fuisse ^f summis Apostolis.

6 ³ Quod si ^g rudis *sum* sermone, non tamen *sum* rudis cognitione: sed omninò manifesti facti sumus in omnibus apud vos.

7 ⁴ Num peccaui quum meipsum demitterem vt vos attolleremini? quòdque gratuito Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

8 Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inferuirem: & quum apud vos essem & egerem, || non obtorpu cum cuiusquam incommodo.

9 Inopiam enim meam suppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me præ-

mihî possitis objicere, nisi quòd quiduis subire vestri causa sustinui, & quum egerem, partim manibus meis victum quærere, partim etiam quòd visit inopia, aliunde viaticum petere malui, quàm vobis villo esse oneri, etiam si vobis euangelizabam?

^a Loquitur vt prociis, sed qui tamen non sibi at Domino illos ambiat.

^b Vt vos coniungam.

^c Hic locus notandus contra eos, quibus natina illa & incorrupta sacrarum scripturarum simplicitas, præ humana facundia facit ac pigmentis sordet.

^d Quæ ijs conueniat qui in Christo sunt. ^e Perfectionem doctrinam de Iesu.

^f Ad verbum, ijs qui supraquàm valde sunt Apostoli.

^g Macula illa & Euangelio digna eloquentia non caruit Paulus: carere autem voluit siccata illa discendi ratione, quam nimirum multi hodie sequuntur.

Gen. 3. 4.

2 Testatur eos falli si vel excellentius aliquod Euangelium vel præstantiora Spiritus dona se à quoquam accepturos somnient.

3 Refutat illorum Thrasionum calumnias. Sum, inquit, fa-teor, non ita facundus orator, sed illi certè mihi Euangelij noticiam non possunt adimere, sicut vos ipsi estis modis omnibus experti.

Infra, 12. 13.

4 Alia calūnia quòd videlicet homo esset vulgaris & manuum suarum labore victitans, Hic verò, inquit Apostolus, quid

stuti vobis minimè onerosum, & præstabo.

5 Amplificatio, adeò se iustius facti non pudere, vt etià deinceps non aliter agere apud ipsos decreuerit, quo verè semper possit affirmare se gratis in Achaia docuisse: minimè id quidem quòd Corinthios de dignetur, sed vt Thraſones isti occasione iampridem captatam nunc quā inueniant: ipse verò interea illis proponat quod æmulentur, vt verè tandem possint dicere se esse Pauli similes.

10 ^h Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio ⁱ non obstruetur contra me in regionibus Achaia.

11 Quapropter? an quòd non diligam vos? Deus nouit.

12 Sed quod facio, etiam faciam: vt amputem occasionem ijs qui optant occasionem, vt in eo de quo ^k gloriantur, reperiantur quales & nos.

13 ⁶ Nam istiusmodi pseudoapostoli, operarij dolosi sunt, transformati in Apostolos Christi.

14 Neque id mirum: ipse enim Satanas transformatur in Angelum ^l lucis.

15 Non magnum est igitur si transformentur vt ministri iustitiæ etiam eius ministri: quorum finis erit secundum opera eorum.

16 ⁷ Rursum dico, ne quis me putet insipientem esse: alioquin etiam vt insipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier.

17 Quod dico, non dico secundum Dominum, sed vt insipienter, in prædidente ista gloriatio.

18 Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

6 Apertè tandem istos suis coloribus depingit, prædicens fore vt quantumcunque celum gloriæ Dei simulent, tandem seipſos prodant. ⁷ Pergit aperta cum fiducia, & grauissima quadam ironia vtens, petit sibi veniam tribui si velut ad tempus apud sapiētes Corinthios desipiens eum summis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, puta de genere, de maioribus, deq; rebus fortiter gestis.

^h Forma iurifurandi, quasi diceret, Ne censeatur in me veritas. ⁱ Mihi semper patebit. ^k Captarunt aduersarij omnes occasiones, vt pares essent Paulo. Quum igitur nunquam gratis essent docluri, quum potius Corinthios excederent, captabant aliam occasionem, nempe vt Paulus aliquid acciperet: quod si fecisset, tum denum se pares fore sperabant. Nam ita celum & scientiam simulabat, & ea vana specie eloquentia exornabant, vt aliqui etiam Paulum despicere, ostēdit autem hæc omnia factum esse. ^l Luci nomine gloria celestis intelligitur, cuius sunt participes Angeli.

19 Libenter enim toleratis insipientes, quum sitis sapientes.

20 Toleratis enim si quis vos in seruitutem addigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis attollit sese, si quis vos in faciem egedit.

21 ^m Quantum ad contumeliam dico, nempe nos infirmi fuimus: imò in quocunque audacia vti velit aliquis (insipienter loquor) audacia velim vti & ego.

22 || Hebræi sunt? *sunt* & ego: Israelitæ sunt? *sunt* & ego: semen Abraham sunt? *sunt* & ego:

23 Ministri Christi sunt? (desipiens loquor) supero ego: in fatigationibus amplius: in vulneribus supra illos: in carceribus amplius: in mortibus sæpe.

24 A Iudæis ^q quinquies accepi quadragenas plagas, una minus.

25 || Ter virgis cæsus fui, || semel fui lapidatus, || ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi.

26 In itineribus sæpe fui, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis à meis gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres:

27 In fatigatione & ærumna, in vigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate.

28 Absque ijs quæ extrinsecus eneiunt, *urgēs*

derent. n Infirmus habetur Paulus, qui vilis, abiectus, ignobilis artifex, idiota calamitatibus obnoxius Corinthijs videretur, quum in eo emheret viua illa Diuina.

o Paulus veram gloriam nactus, aperte ministerium suum asserit non sui causa, sed quod doctrinam suam videret periclitari. p Præsentibus mortis periculis.

q Respicit illud quod scriptum est Deut. 32. 3. Hic locus præterea ostendit multa quæ pertulit Paulus, fuisse prætermissa à Luca. r A præfatiu Romano. s AErumna est agritudo laboriosa, veluti quum delassatus aliquis pro quiete cogitur noui labores capessere.

8 Antequam ad rem accedat perstringit Corinthios, qui quum sibi sapientissimi viderentur, interea non animaduertebant pseudapostolos ad quæstû abuti ipsorum simplicitate.

Philip. 3. 5.

Act. 16. 25.

Act. 14. 19.

Act. 27. 1.

9 Hoc tandem addit velut appendicem, ut Corinthios pudeat eum aspernari à cuius solitudine omnes penè Ecclesias pèdere res ipsa testabatur. Quasi dicat, habita eius contumelia rationis quæ vos afficiunt (id dico) quæ sane minor non est, quàm si vos ca-

agmen illud in me quotidie confurgens, id est solitudo de omnibus Ecclesijs.

29 Quis affligitur, quin ego affligar? quis offenditur, quin ego vrar?

Act. 23. 4.

10 Retorquet in aduersarios quod ab eis obijciebatur: ut si dicat, Proferunt illi meas ærumnas ut mihi auctoritatem detra-
hant, at ego si gloriarī velim, non aliunde sumpserim argumentum: nec quicquam hic à me confingi Deus ipse est testis.

30 ¹⁰ Si gloriari oporteat, de ijs quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.

31 Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, laudandus in secula, nouit me non mentiri.

32 || In vrbe Damasci, gentis præfectus nomine Aretæ regis, præsidio tenebat Damascenorum urbem, cupiens meprehendere:

33 Sed per fenestram in sporta demissus fui per moenia, & eius manus effugi.

CAP. XII.

1 Inuitus recenset 3 reuelationes diuinitus 4 sibi factas, 6 ob quas quum uerè gloriari posset, non uelit, 10 infirmitatum suarum conscius: 11 sed hanc sibi necessitatem ineptiendi ipsos iniicere, 20 dum se adducunt ambrosiobus, per quos à Christo alienantur.

CAP. XII.

1 Pergit in proposito, & quoniam gloriosuli illi reuelationes iactabant, commemorat quæ ipsum supra cõmunem hominum captū attollant: at non absque præfatione, & accusata etiam excusatione.

1 GLoriari ¹ sanè non expedit mihi. veniam Genim ad visiones & reuelationes Domini.
2 Noui hominem ² in Christo ante annos quatuordecim, (an in corpore nescio: an extra corpus nescio: Deus nouit) raptum ^b in tertium usque cœlum.

3 Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus nescio: Deus nouit)

4 Raptum fuisse ^c in Paradisum, & audisse

^a Quod in Christo dico. i. quod sine ambitione dictum uelim, quum nihil aliud quàm unum Christum respiciam. ^b In sublimissimum usque cœlum: nec enim in nomine tertij est philosophandū. Sed tamen hic locus aduersus eos obseruandus qui cœlum ponunt ubique. ^c Sic vocant Græci quæ Latini uinaria, barbarè parum, vocant, in quibus plantæ excoluntur & fera pascuntur. Per excellentiam Græci interpretes sic vocauerunt hortum illum Eden: Hinc factum ut beata illa gloria Desides eo nomine vocaretur.

ineffa-

⁴ ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

⁵ ^a De eiusmodi re gloriabor: de meipso verò non gloriabor, nisi ex infirmitatibus meis.

⁶ Nam si voluero de ijs gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. sed parcè loquor, nequis de me cogitet supra id quod videt esse me, aut quod audit ex me.

⁷ ³ Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus est mihi ^c surculus infixus carni, & angelus ^b Satan, vt me colaphis cædat, ne supra modum efferrar.

⁸ Super hoc ^b ter Dominum rogavi, vt abscederet à me.

⁹ Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatem perficitur. ⁴ Libentissimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Christi.

¹⁰ Propterea ^k oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo: quum enim impotens sum, tunc potens sum.

¹¹ Fui insipiens in gloriando: vos me coegistis:

stigi velis: nempe ne nimium efferrantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione perficiantur.

⁴ Concludit se pseudapostolorum iactationibus solas suas ærumnas vellemponere: simulque se excusat quòd ipsorum importunitatem de his rebus tam multa dicere sit coactus, nempe quòd euerso, ipsius Apostolatu necesse erat ipsius doctrinam ruere.

^d Qua fando explicari à quoquam homine non possunt. ^e Quæ nulla vi hæ sanctorum quidem possit explicari, nempe quia diuinum est numen: Sic explicat Clemens Alex. Strom. 1. ^f Concupiscentiam intelligit, qua teli instar nobis inhabitat, ut cogat etiam regeneratum Paulum exclamare, Non facio bonum quod volo, & Sarcinam autem vocat, translatione ducta à surculis, qui vestigijs pedum insistenti sunt, si per cadidas sylvas est ambulandum.

^g Qui cupiditates illas incendit. ^h Sape. ⁱ Vt magis ac magis sentiam virtutem Christi: Nam quo sunt nostra tabernacula infirmiora, eo magis elucet illius virtus Christi. ^k Illas non tantum a quo vel forti animo fero, sed etiam voluptatem maximam ex illis percipio.

² Vt omnem ambitionis suspicionem remoueat, testatur se illa vt extrinseca non vt sua iactare, quauis nihil hic affingat, ne hac occasione plus, ei tribuatur ab alijs quàm per se sit: ac proinde se velle potius in suis miserijs gloriari.

³ Excellens doctrina, cur Dominus præstantissimos & etiam seruos suos à Satana vexari, & omni tentatione genere affligi.

Cap. XII.

EPIST. PAULI

5 Testes rursum Corinthios facit eorum quibus suum apud eos Apostolatam obfigharat Dominus, & denuò quàm sit tum ab omni auaritia alienus, tum in eos propensus, certis argumentis declarat.

Supra, II. 9.

6 Aliam calumniam longè grauissimam se depellit, nimirum quod astu & per alios quæstum faceret.

7 Concludit se hæc ad eos non scribere quasi defensione egeat, quum nullius

sibi sit conscius: sed quod eorum maximè intersit de eius fide minimè dubitare à quo instituti fuerant.

1. *Vide supr. cap. II. vers. 5. in Argumenta, ex quibus liquet me verè esse Apostolum Domini.*

n Potentia facta.

ne vobis essent oneri, p

o Non fui remissus in vultu meis manibus mihi querentibus, p

Vt enim loqui verè ac sincerè conuenit, qui se in Christo

5 nam ego debueram à vobis commendari. nulla enim in re inferior fui 1 summis Apostolis, tamen nihil sum.

12 ^m Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnem tolerantiam, & signa & prodigia & ⁿ virtutes.

13 Nam quid est in quo fueritis inferiores ceteris Ecclesijs, nisi quod ego ipse || ° non obtorpui cum vestro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam.

14 Ecce, tertio paratus sum venire ad vos, ne cum vestro incommodo obtorpescam. non enim quero quæ vestra sunt, sed vos. non enim debent filij parentibus thesauros congerere, sed parentes filijs.

15 Ego verò libentissimè impendam & expendar pro animabus vestris: etiam si, abundè vos diligens, minus diligar.

16 ⁶ Sed esto, ego vos non grauavi: sed quum sim callidus, dolo vos cepi.

17 Num per quenquam eorum quos misi ad vos, expilavi vos?

18 Precatus sum Titum, & cum eo misi fratrem: nunquid vos expilauit Titus? nonne eodem spiritu incessimus? nonne eisdem vestigijs?

19 ⁷ Rursum putatis quod nos vobis excusamus? in conspectu Dei, & in Christo loquimur: omnia tamen hæc, charissimi, pro vestri edificatione.

30 Nam metuo ne quo modo, quum venero, non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obrectationes: susurri, tumores, tumultuationes:

31 Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum qui ante peccarunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & protervia quam patrarunt.

CAP. XIII.

1 Tertiò adueniens, 2 scusiorum vindictam illis denuntio: 3 qui seipsa experti sunt virtutem Christi in suo Apostolatu. 10 Optat tandem ut resipiscant: 11 & simul illi precatur.

1 Tertia hac vice venio ad vos. || Ex ore duorum testimonium aut trium, firmum erit omnne verbum.

2 Prædixi & secundò prædico ut præsens, & absens nunc scribo ijs qui ante peccarunt, & reliquis omnibus, fore ut, si denuò venero, non parcam:

3 Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis.

4 Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, vituit tamen ex potentia Dei. nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum eo, ex virtute Dei apud vos.

5 || 2 Vos ipsos tentate annon sitis in fide, ipsi cum Christo commune. 2 Confirmat quod de virtute Dei dixerat in suo ministerio elucente, colligitque ex mutua inter fidem populi & ministri prædicationem relatione, oportere ut vel Apostolatum eius rovereantur, in cuius doctrina fundata sit ipsorum fides, vel seipsos damnent infidelitatis, & se non esse ex Christi corpore fateantur.

a Quum opus fuerit ad vos ulciscendos erit potentissimus. b Quod attinet ad infirmam illam formam scrui quam accepit, semetipsum exinanient. c Partialis (nam non est casualis, sed illativa).

8 Confirmata sua apud eos autoritate, acrius eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, fore videlicet ut nisi resipuerint, ipsis deinceps non parcat, quum tertiò iam eos admonuerit.

CAP. XIII.

Deut. 19. 15, math. 18. 16, iohan. 8. 17, hebr. 10. 17.

1. Cor. 11. 30.

1 Grauiissima increpatio, quod dum Apostolicas admonitiones despiciunt, Christi ipsius patientiam tement: atque adeò dū ipsum, ut calamitosi aspernantur, nihil obijciant quod non sit

3 Mitigat illam asperitatem sperans fore ut se dociles fidei Apostolo prebeant: illud etiam addēs, se famam & estimationem suam nihil morari, dum modo seruiat eorum saluti, qui sit vnicus eius scopus.

d. *Hominum iudicio.*

e. *Ut omnibus bene composita, Ecclesia membra qua lacerata erant in locum suum restituantur.*

4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes complectatur.

5 Familiariter eos salutat, ac eadem eis bene precatur.

vosipfos probate. annon agnoscitis vosmetipsos, videlicet Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobis estis.

6 3 At spero fore ut cognoscatis nos non esse reprobos.

7 Opto verò à Deo, nequid mali faciatis: non ut nos probati comperiamur, sed ut quod honestum est faciatis, nos verò d velut reprobis simus.

8 Nō enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

9 Gaudemus enim quum nos infirmi fuimus, vos autem validi fueritis: hoc autem etiam optamus, vestram videlicet * instauracionem.

10 Propterea hæc absens scribo, ne præsens seueritate utar, ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem,

11 4 Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis auctor erit vobiscum.

12 5 Salutate alij alios sancto osculo: Salutant vos sancti omnes.

13 Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis, Amen.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippo vique Macedonia, per Titum & Lucam.

EPISTOLA PAV- LI APOSTOLI AD GALATAS.

CAP. I.

¹ Post inscriptionem ⁶ subiungit obiurgationem, Galatas accusans defectionis ⁹ à suo Evangelio, ¹⁵ quod à Deo accepit ¹⁷ antequam cum illo Apostolorum consulisset.

¹ **P**AVLVS Apostolus (non ^a ab hominibus, neque ^b per hominem, || ^c sed per Iesum Christum, ac Deum Patrem, qui suscitauit eum ex mortuis)

² Quiq; mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiz:

³ Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo:

⁴ ² Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, || vt eximeret nos ex præsentī ^d seculo malo, secundum voluntatem Dei & Patris nostri:

⁵ Cui sit gloria in ^e secula seculorum. Amen.

⁶ ³ Miror vos ita citò, deserto eo qui vocat vos in gratiā Christi, ^f trāsferri in aliud Euangelium:

nihilò selectis illis Christi discipulis inferiorem, & prorsus cum eis consentientem, quorum nominibus pseudopostoli abutebātur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguēs eos leuitatis, quòd tam citò aures ijs præbuerint qui ipsos ad nouum Euangelium traducebant.

^a Designat authorem ministerij in genere, hoc enim est commune omnibus ministerijs. ^b Instrumentalem attingit causam: hac enim est peculiaris Apostolorum prerogatiua, quòd à Christo vocati sint immediatè. ^c Christus quidem homo est, sed etiam Deus & Ecclesiæ Caput, eo nomine ex hominum numero eximendus. ^d Ex deprauatissima illa conditione extra Christum. ^e In infinitum spacium, tot. ^f Viuitur voce passiva, vt culpam in pseudoapostolos rejiciat, & tempora præsentī, vt indicet ab illis rem nondum confectam, sed eos in actu esse.

CAP. I.

¹ Salutatio paucis completens Apostolicæ doctrinæ summam, ac præterea, etiā statim ab initio, præferens Apostolicæ auctoritatis grauitatem, aduersus pseudopostolos mox asserenda.

Tit. 1. 3.

² Veri Evangelij summa est, Christum sua vniuersæ oblatione nos ex mundo selectos seruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione.

Luc. 1. 74.

³ Prima pars epistolæ, qua se Apostolum esse testatur ni-

1. Cor. 15. 1.

Act. 9. 1.

4 Tempestiue
monet vt me-
minerint non
esse multiplex
Euāgelium, ac
proinde quic-
quid prætexāt
isti pseudapo-
stoli, qui Legē
Mosen, patres
in ore habebāt
totidē hęc esse
veri Euangelij
corruptelas, &
seipsum, atque
ad eō Angelos
etiā ipsos, (ne-
dū istos pseu-

dapostolos) execrabiles esse oportere, si vel tantillum velint in Euan-
gelio quod ipsis antea tradiderat, innouare. 5 Confirmatio
tum à natura ipsius doctrinæ sumpta, tum ab ea ratione quam erat in
docendo sequutus. Nec enim inquit, vel ea docui quæ hominibus ar-
riderent, vt isti qui in rebus externis & operibus Legis salutis partem
constituunt: neque cuiusquam gratiam captaui: ac proinde cælestem
Ea doctrinam quam vobis tradidi, res ipsa clamat. 6 Secun-
dum argumentum, prorsus diuinam esse suam doctrinam, vt pote quam
ē cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominum adminiculo, hausit:
qua in re vel illis ipsis sit quodammodò superior, quos Christus homi-
num more in terris erudiit. 7 Probat se à Christo ipso extra ordi-
nem fuisse edoctus, ex anteaquæ suæ vitæ historia, satis vel ipsis Gala-
tis perspecta. Nam, inquit, in qua schola fuerim à puero institutus no-
tum est, nempe apud capitales Euangelij hostes. Et, nequis calumnie-
tur me nomine non re discipulum Phariseorum fuisse, nemo nescit me in
Pharisaismo etiam excelluisse, & repente Apostolum Gentium ex Pha-
risæo factum, adeo vt nullum spacium interceserit, quo potuerim ab
hominibus institui.

g Nihil enim magis est contrarium fidei suæ gratuitæ iustificatiōi, quàm ex
Lege seu ex meritis iustificatio. h Vide Rom. 9. 3. i Pseudoapostoli per-
stringit, qui homines semper in ore habebant, ille etsi nihil derogare vellet Aposto-
lis, se tamen Deum suadere non homines. k Hic locus de patefactione extraor-
dinaria intelligendus est. Nam alioqui solus Filius Euangelium suum patefecit per
Spiritus suum, sed hominum ministerio, quod excludit Paulus.

in Iu.

7 4 Quod non est aliud: sed nonnulli vos tur-
bant, & volunt^s inuertere Euangelium Christi.

8 Sed etiam si nos, aut Angelus ē cælo enan-
gelizet vobis præter id quod vobis euangelizauimus,^h anathema esto.

9 Vt antē diximus, etiam nunc iterum dico, Si
quis vobis euangelizauerit præter id quod accepi-
stis, anathema esto.

10 5 Nūc enim virūⁱ i homines an Deū suadeo?
aut quæro hominibus placere? Enimvero si adhuc
hominibus placerem, Christi seruus non essem.

11 6 Notū autē vobis facio, fratres, Euangelij
prædicatum à me non esse secundum hominem.

12 Neq; enim ego ab homine id accepi, neq;
edoctus sum, sed^k patefaciente mihi Iesu Christo.

13 7 Audistis enim quomodo versatus sum olim

in Iudaismo, me *videlicet* summè persequutum esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse.

14 Et profecisse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quum vehementiore studio tenerer traditionum, ¹ quas à patribus meis acceperam.

15 Sed quando placuit Deo, qui ^m separauit me ab utero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,

16 Retegere Filium suum ⁿ in me, || vt euangelizarem ipsum inter Gentes, ^s non statim ^o contuli ^r cum carne & sanguine.

17 Neque redij Hierosolymam ad eos qui ante me *suerant* Apostoli: sed abij in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum.

18 Deinde tribus pòst annis redij Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

19 Alium autem ex Apostolis non vidi quendam nisi Iacobum fratrem Domini.

20 In ijs porrò quæ scribo vobis, ecce ^q coram Deo, non mentior.

21 Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 Eram autem ignotus facie Ecclesijs Iudææ quæ erant in Christo.

23 Sed solùm audierant qui dicerent, Qui persequeretur nos aliquando, nunc annuntiat ^r fidem quam olim vastabat.

24 Et glorificabant Deum de me.

vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit: inde verò cœpisse in Syria & Cilicia docere, approbantibus Iudææ Ecclesijs quibus ex fama tantum notus esset, nedum vt ibi fuerit ab hominibus institutus.

l Paternas vocat traditiones quia non solùm ipse Phariseus erat, sed etiam Pharisæus patre natus. m Loquitur de aterna Dei prædestinatione ad Apostolatam, cuius tres constituit gradus, consilium Dei æternum, designationem ab utero. Et vocationem: nullam autem præursorum operum facit mentionem. n Mihi, hac rationem pharasis Hebræis familiaris indicat gratiam cælitus illapsam. o Communicam. p Cum quoquam mortalium. q Invisurandi formula. r Doctrinam fidem.

Ephes. 3. 8.

8 Quoniam obijci poterat, fuisse quidem ipsum in via vocatum à Christo, sed postea ab Apostolis & alijs eruditum quorum (vt antè dixi) nominibus ad destruendum ipsius Apostolatam, pseudapostoli abutebantur, quasi aliud traderet quàm veri Apostoli, nec esset ipse ex eorum numero quibus sine exceptione credendum esset: idcirco respondet Paulus se statim à vocatione cœpisse Damasci & in Arabia Euangelizare, nec ab eo tempore Hierosolymis nisi quindecim diebus fuisse,

1 Nihil à suo Euangelio diuersum sensisse Apostolor, à incircumcisi Titi exemplo ostendit. *11* Et quod asseruerit illud aduersus Petri simulationem. *17* inde transitum suum ad causam translationem, gratuito nos iustificari per Christum, &c.

D E inde ¹ interiectis annis quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumpto simul & Tito.

² Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euangelium quod prædico inter Gentes : sed priuatim cum eis qui sunt in pretio, nequo modo ^a frustra currerem aut cucurrissem.

³ Sed neque Titus qui mecum erat, quum esset Græcus, coactus fuit circumcidi.

⁴ Nempe propter ^b emissarios falsos fratres qui irrepserant ad explorandam libertatem nostrā quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem adigerent :

⁵ Quibus ne ad momentum quidem cessimus per ^c subiectionem, ut ^d veritas Euangelij permaneret ^e apud vos :

⁶ Ab ijs autem qui putantur esse aliquid, qualescūque fuerint, nihil mihi discrepat. || per personam hominis Deus nō accipit. Nam qui sunt in pretio, ^f nihil mecum præterea contulerunt.

⁷ Imò è contrario, quum vidissent mihi concreditum fuisse Euangelium & præputij, sicut Petro circumcisionis :

suum comitem circumcidi, frustra ringentibus qui ipsum insidiosè obseruabant : neq; vel tantillum ad eam doctrinam quam prædicat adiecerint, imò etiam datis dextris ipsum & Barnabam ut Apostolos à Domino Gentibus destinatos agnouerint.

a Nullo cum frustra, nam quantum ad doctrinam, de ea nil dubitauit Paulus, sed quia spargebatur illum à reliquis Apostolorum dissentire, quod cursum Euangelij impedire potuisset, huic incommodo mederi studuit. *b* Qui per fraudem & pitiatū simulationem infidelium album irrepserant. *c* Ut nos illi, prodita libertate, subiceremus. *d* Vera ac sincera Euangelij doctrina, nullis istorum falsis doctrinis corrupta. *e* Galatarum nomine omnes gentes intelligit. *f* Nihil noui mihi adiecerunt. *g* Inter Gentes, ut Petro inter Iudæos.

CAP. II.

Deut. 19. 17.

2. Cor. 19. 7.

106. 34. 19.

sapien. 6. 8.

eccle. 35. 16.

act. 10. 34.

rom. 3. 11.

ephe. 6. 9.

coloss. 3. 26.

1. pet. 1. 17.

1. iam ostendit

quā sibi

cum Apostolis

conueniat, qui

buscum se fa-

tetur de Euan-

gelio quod in-

ter Gentes do-

cuerat, deci-

mo quarto de

mū à sua cō

uersione anno

cōtulisse quod

quidem ita sit

illis probatum

ut neque coe-

gerint Titum

suum comitem

circumcidi, frustra

ringentibus qui

ipsum insidiosè ob-

seruabant : neq;

vel tantillum ad

eam doctrinam quam

prædicat ad-

iecerint, imò etiam

datis dextris ipsum

& Barnabam ut

Apostolos à Do-

mino Gentibus

destinatos agnouerint.

8 (Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circumcisionis, efficax fuit etiam per me erga Gentes.)

9 Quumque cognouissent gratiā mihi datam Iacobus & Cephas & Iohānes, ^h qui putantur esse columnæ, ⁱ dextras dederunt mihi ac Barnabæ societatis: ut nos inter Gentes, ipsi verò inter circumcisos, *Apostolatu fungeremur.*

10 Solum *monuerunt* ut pauperum meminissimus: quod & ipsum studui facere.

11 Quum autem venisset Petrus Antiochiam, ^h in os ei restiti, eo quòd condemnandus esset.

12 ² Nam antequam venissent quidam à Iacobo, vnā cum Gentibus edebat: quum autem venissent, subdixit sese ac separauit ab eis, metuens eos qui erant ex circumcisione.

13 Ac simulabāt vnā cum eo reliqui etiam Iudæi: itaque etiam Barnabas simul ^l abreptus fuit in illorum simulationem.

14 Sed quum vidissem eos ^m non recto pede incedere, ut ⁿ veritati Euangelij congruebat, dixi Petro corā omnibus, Si tu, quum sis Iudæus, Gētiliter viuis, ac nō Iudaicè, cur Gentes ^o cogis iudaizare?

15 ³ Nos natura ^p Iudæi, & non ex Gentibus ^q peccatores:

16 Scientes non iustificari hominem ex operi-

2 Alia vehementissima sui Apostolatus, atque adeò eius quam traderat doctrinæ de gratuita per vnā fidē iustificatione, probatio, quod ob hoc ipsum palam Antiochiæ Petrum reprehenderit in eo peccantem quòd in Iudæorum quorūdam Hierosolymitanorū gratiam iudaizans, Gentes quæ crediderant, offēdisset.

3 Secūda pars huius epistolæ, cuius stat^{us} est, Nos fide in Iesum Christum absque operibus Legis iustificari. Quod

quidē sic proponit ut primū occurrat obiectioni, (sum enim, inquit, & ego Iudæus, nequis possit obijcere me esse Legis hostem) deinde verò id confirmet expresso Dauidis testimonio.

^b Quos solos isti pro columnis habent Ecclesia, quorum nomine ad vos decipiendos abutuntur. ⁱ Porrexerunt manum, quod symbolum esset nostra in Euangelij doctrina summa consensionis. ^k Coram omnibus. ^l Exemplo potius quā iudicio. ^m Rectum pedem opponit simulationi prapostera. ⁿ Veritatem Euangelicam vocat, tum ipsam doctrinam, tum doctrina v'surpationem, qua vulgè practica dicitur. ^o Cogi eos dicit, qui exemplo Petri Iudaizabant. ^p Etiam si Iudæi simus, tamen ex fide iustificationem docemus, quia nimirum satū intelligimus, ex Lēge neminem posse iustificari. ^q Sic vocabantur à Iudæis Gentes, quod aliena essent à Dei fide.

Rom. 7. 19.

4 Antequam
lōgius progre
diatur, occur
rit eorum ob
iectiōi qui ab
hac gratuitæ
per fidē iusti
ficationis do
ctrina eo no
mine abhorrēt
quod sic dicāt
homines à bo
norū operam
studio abduci.
Obiectio autē
est huiusmodi,
Si peccatores
iustificarentur
fide per Chri
stum absque
Lege, Christus
est iustitia, igitur
peccantes ap
probaret, atque adēd
suo ministerio velut ad peccandum hortaretur.
Respondet Paulus, hanc consequutionem falsissimā esse, quoniam Christus in credentibus peccatum destruit. Ita enim, inquit, Legis terroribus homines ad Christum confugiunt, per quem à Legis maledictione soluti & iustificati seruentur, ut simul Christus vim illam suam peccati peremptricem insinuet: ut vetere homine per crucifixi Christi efficaciam abolito, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque si quis accepto Euangelio sese peccatis dedat, accuset non Christum, nō Euangelium, sed seipsum, ut qui opus Dei in sese destruat. 5 Secundum argumentum ab absurdo, Si Lege iustificari possunt homines, ergo Christum ne cesse non fuit mori.

¶ In Iesum Christum. s. Vllus homo: in nomine autem carnis magna est emphasis, quo significatur hominis natura prorsus corrupta. 1 A iustificatione descendit ad sanctificationem alterum beneficium Christi apprehensi. 2 Lex terrens conscientiam ad Christum adducit, qui vnus efficit ut verē moriamur Legi, quoniam nos iustificando tollit conscientia terrores, & nos sanctificando, facit ut concupiscentia in nobis mortificata, non ita possit accipere occasionem peccandi ex Legis prohibitionē, ut antea faciebat, Rom. 7. 10. & 17. x Qui olim fui.
y In hoc mortali corpore. 2 Quum nulla causa esset cur id faceret.

CAP. III.

1 Exprobrat quod se abduci passi sint ab illis ad vinum expressa in Christo

bus Legis, sed per fidem Iesu Christi: etiam nos inquam in Christum Iesum credimus, ut iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis: propterea quod non iustificabitur ex operibus Legis vlla caro.

17 ¶ Quod si, dum quærimus iustificari per Christum, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

18 Nam si quæ destruxi, ea rursus ædifico, transgressorem meipsum constituo.

19 Ego enim per Legem Legi mortuus sum, ut Deo viuerem.

20 Vnā cum Christo crucifixus sum. Viuo autē, non amplius ego, sed viuit in me Christus. & vitam quā nunc viuo in carne, viuo per fidem Filij Dei qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21 Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legē Christus est iustitia, igitur Christus sine causa mortuus est.

in Christo iustificationis gratia. 6 Abraham exemplum adducit. 10 Effectum, 11 et causas lata Legis exponens. Gen. 15. 16,

rom. 4. 3, iac. 2. 13.

1 **A** Mentem Galatæ, quis vos fascinauit ne obsequeremini veritati: quibus ^a ob oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

2 Hoc solum cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis ^b Spiritum accepistis, an ex ^c fide per auditum percepita?

3 ² Ad eum amentes estis? quum Spiritu inceperitis, nunc ^d carne perficimini?

4 ³ Tam multa passi estis frustra? si modò etià frustra.

5 ⁴ Qui igitur subministrat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex fide per auditum percepita subministrat?

6 ⁵ Sicut || ^e Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

7 ⁶ Ita nōtis nempè, eos qui ex fide sunt, esse filios Abrahamæ.

1 Tertium argumentum ab ijs Spiritus sancti donis sumptum quibus auditō & credito per Pauli ministerium Evangelio cœlitus fuerat donati, quæ quum essent omnium oculis sic exposita ut veluti vivæ essent imagines in quibus Evangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum

ipsum crucifixum spectarent, in cuius unius morte considerent, miratur fieri potuisse ut à pseudopostolis dementarentur. **3** Quartum argumentum superiori insertum, & id quidem duplex. Si fidei adiicienda est Lex, hoc non erit progredi sed regredi, quum excellentiora sint dona illa spiritualia in vos collata, quam quæcunq; possunt à vobis proficisci. Deinde consequeretur, Legem præstantiorem esse Christo, quia perficeret quod Christus duntaxat inchoaret. **3** Adhortatio per modum exprobrationis, ne tot certamina frustra subierint. **4** Tertium illud argumentum ab effectis sumptum repetit, quoniam quædam alia inseruerat. **5** Quintum argumentum maximi ponderis, cuius triplex est antecedens. Primum, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secundum promissionem fide apprehensam gratis ei imputata: quod expressè testatur Moses. **6** Alterum, Ex fide æstimandos esse filios Abrahamæ.

^a Quibus ita egregiè ac perspicuè fuit propositus Christus, ut quasi vestris oculis representata fuerit viva ipsius imago, ac si apud vos ipsos esset crucifixus.

^b Spirituales illas gratias, quibus obsegnata erat in Galatiæ Evangelij prædicatio.

^c Doctrina fidei. ^d Carnis nomine ceremonias Legis intelligit, quibus opponis Spiritum, id est, spirituales Evangelij efficacias. ^e Vide Rom. 4.

7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credentes comprehendendi in benedictionis promissione.

Gen. 12. 3, eccle.

44. 10, act. 3. 25.

Deut. 17. 26.

Abac. 2. 4, rom.

1. 17, heb. 10. 38.

Leuit. 18. 5.

8 Probatio secundi & tertij antecedentis, ex verbis Moſis.

9 Conclusio quinti argu-

menti, Ergo ſicut Abraham fide eſt benedictus, ita & eius filij (.i. omnes etiam ex Gentibus credentes) benedicuntur. i. gratis iuſtificantur.

10 Sextum argumentum, cuius etiam conclusio eſt in precedente verſiculo, à repugnantibus, Maledicuntur qui ſunt ex operibus Legis. i. qui ex præſtatione Legis æſtimant iuſtitiam: Ergo benedictio eorum eſt qui ſunt ex fide. i. qui ex fide iuſtitiam habent. 11 Probatio antecedens: cuius ſyllogiſmi propositio eſt, Maledictus eſt quiſquis non implet totam Legem. 12 Aſſumptio cum conclusione, Nemo autem Legem implet: Nemo igitur Lege iuſtificatur, ſive Omnes maledicuntur qui ex operibus Legis iuſtitiam quærent. Additur autem ſimul ipſius aſſumptionis probatio eiufmodi, iuſtitia & vita tribuitur fidei: Nemo igitur Legem implet. 13 Ratio ſuperioris conſequutionis oſtenditur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ipſam præſtant, ac proinde ſi præſtaretur, iuſtificaret & viuificaret. Scriptura autem fidei iuſtitiam ac vitam tribuens, Legi adimit, quum illa quidem ex imputatione iuſtificet, iſta verò ex operis præſtatione. 14 Occupatio, Quomodo igitur poſſunt benedici, quos Lex pronuntiat execrandos? Quoniam Chriſtus ſuſtinuit maledictionem à Lege inflictam, vt nos eam eſſugeremus.

15 Probatio reſponſionis, ex Moſis teſtimonio.

f Benedictio hoc loco ſignificat gratuitam ex fide promiſſionem.

g Cum ſideli Abraham, non per fidelem Abraham dixit, vt intelligatur benedictionem non manare ab Abrahamo, ſed ab eo per quem Abraham ipſe cum poſteris eſt benedictus. h Particula (ex) hoc loco non materiam, ſed inſtrumentum ſignificat.

eſt

8 7 Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iuſtificaturum Gentes, antè Euâgelizauit Abraham, || 8^f Benedicentur, *inquiens*, in te omnes Gentes.

9 9 Itaq; qui ex fide ſunt, benedicuntur cum ſideli illo Abraham.

10 10 Nam quotquot ex operibus Legis ſunt, ſub execratione ſunt. 11 Scriptum eſt enim, || Execrabilis quiſquis nõ manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis, vt faciat ea.

11 12 Nullum autem per Legem iuſtificari apud Deum, manifeſtum eſt: ſiquidem || iuſtus^h ex fide viuere.

12 13 Lex autem non eſt ex fide: ſed || Qui ſecerit ea homo, viuere in ipſis.

13 14 At Chriſtus nos redemit ab execratione Legis, dũ pro nobis factus eſt execratio: 15 Scriptum

est enim, || Execrabilis quisque pendet in ligno.

Dent. 21. 23.

Hebr. 9. 17.

14 ¹⁶ Vt in Gentibus benedictio Abrahamæ extet in Christo Iesu, & vt promissum illum Spiritum accipiamus per fidem.

16 Conclusio omnium superiorū, de quibus in quinti & sexti argumenti tractatione disseruit, nempe & Gentes fieri in Christo gratiz benedictionis Abrahami participes, & Iudæos

15 ¹⁷ Fratres, * humano more loquor, Homini licet pactionem ¹ autoritate confirmatam nemo abrogat, aut *aliquid ei* superaddit.

16 Abrahamæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis: sed vt de vno, Et semini tuo, ¹⁸ qui est ¹⁹ Christus.

17 ¹⁹ Hoc autem dico: pactionem antè confirmatam à Deo ²⁰ respectu Christi, Lex ²⁰ quæ post

etiam ipsos quibus se accenset Apostolus, non nisi per fidem consequi promissam illam Evangelij gratiam, quam Spiritum vocat. Distinctè verò Apostolus & his & illis conclusionem applicat, aditum sibi parans ad sequens argumentum, in quo explicat non aliter quàm fide in Christum posse coalescere semen illud vnicum Abrahamæ ex omnibus populis constitutum. 17 Sequenti argumento quod septimum est ordine, duo axiomata præponit: vnum, Ritè pacta & conuenta inter homines, rescindere non licere, nec quicquam eis adijcere: alterum, sic pactum esse Deum cum Abrahamo, vt eius sobolem quæ ex Iudæis & ex Gentibus composita est (sicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus colligeret: vt qui nō dicat se Deū fore Abrahamæ & seminibus eius (quod tamen dicendum esset si plura haberet diuersa semina, nempe Gentes, seorsim, & seorsim Iudæos) sed se Deū fore Abrahamæ & ipsius semini, quasi vni.

18 Proponit septimi argumēti summā, nempe in vno Christo tum Gentes tum Iudæos, in vnum seminis Abrahamæ corpus coalescere, vt omnes sint vnus Christus: sicut infra explicatur vers. 28. 19 Argumentum octauū à comparatis, Si authenticum hominis pactū firmū manet, multo magis Dei pactū. Ergo, Lex nō fuit lata vt abrogaret promissionem cum Abrahamo sancitam, quæ in Christū respiciebat. i. cuius exitus à Christo pēdebat. 20 Amplificatio argumēti, Promissionē illam præterquam quod per se firmissima est, lōgissimī etiā temporis præscriptione, nempe 430. annorum, fuisse confirmatam, vt infringi nullo pacto potuerit.

i. Sic Latini abire in malam crucem iubent, quibus exitum imprecantur summo cum dedecore coniunctum. factus est autem pro nobis execratio, qui nobis debitam maledictionem sustinuit, vt nos sua iniuria redderet participes. k. Vt ar exemplo quod sumam ex medio & promiscuo hominum usu, vt vos pudeat minus tribuere Dei quàm hominum pactis. l. Quod vulgò dicunt authenticam. m. Non ait Paulus de Christi persona, sed de duobus populis qui in vnum, nimirum Christum, coalescebant. n. Qua ferebat in Christum.

annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritam, vt aboleat promissionem.

21 Obiectio, Fatemur promissionem nō abrogari Legis pacto, ideoq; Legem cum promissione coniungimus. Imò, inquit Apostolus, stare hæc duo simul non

18 ²¹ Nam si ex Lege est ^o hæreditas, non iam ex promissione: Abraham vero per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.

19 ²² Quid igitur Lex? ^p Transgressionum gratia addita est ^q vsquequò venisset semen illud cui facta est promissio: ²³ Lex, inquam, ^r ordinata per ^f Angelos per manum internuntij.

20 Internuntius autem, vnus non est: ²⁴ Deus verò vnus est.

possunt, nempe, vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quum promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legem non esse datam iustificandi causa, quoniam ita infringeret promissio.

22 Obiectio ex superiore responso nascens, Si non est ex Lege hæreditas, saltem aliqua ex parte: quorsum igitur data iam pridem promissione, lata est Lex? Idcirco, inquit Apostolus, vt homines coargueret peccati, ac proinde doceret in Christum respicere, in quo tandem promissio illa omnium populorum simul seruandorum impleteretur: nedum vt sit lata Lex hominibus iustificandis.

23 Confirmatio superioris responsionis, ex ipsa ferendæ Legis ratione ac forma desumpta. Lata enim est, magnum omnibus terrorem impudentibus Angelis, & interueniente Mose internuntio, Internuntio porro opus non est vni, sed duobus minimum, iisque dissidentibus: Lex ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerunt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines sibi reconciliare, abolita promissione, aut Lege ad promissionem adiecta.

24 Occupatio, nequis obijciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid adijci pactis, aut priora etiam pacta rescindi. Hoc, inquit Apostolus, in Deum non cadit qui semper vnus est, id est, idem ac sui similis.

^o Hæreditati nomine, significatur ius seminis, vt Deus sit Deus noster, id est, ex pacti formula, cum Abrahamo fideli: vt & ipsi fideles benedicamur.

^p Ut homines intelligerent perfectum transgressionibus, se sola Dei gratia quam Abrahamo patefecerat seruari, idque in Christo.

^q Donec diruta macerie, surgeret plenum semen illud coagmentatum ex viroq; populo Iudæi & Gentibus, seminis enim nomine, non Christus per se, sed cum suo corpore coniunctus intelligendus est.

^r Imperata siue edicta.

^f Opera & ministerio.

21 ²⁵ Num igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit. nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia. *Rom. 3. 2.*

22 Sed ¶ conclusit "Scriptura" omnia sub peccatum, vt ² promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

23 ²⁶ Antequam autem venisset fides, sub Legis præsidio tenebamur, conclusi ⁷ in eam fidem quæ erat reuelanda.

24 Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christum *respiciens*, vt ex fide iustificaremur.

25 At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus.

26 ²⁷ Omnes enim filij Dei estis, per fidem in Christo Iesu.

27 ²⁸ Nam quicumque in Christo ² baptizati

quia sic iustificaret, ac proinde aboleret iustificationem illam Abraham & semini eius promissam ex fide. Imò potius lata est, vt omnium reatum patefaceret, quo confugientes ad Christum promissum, omnes credentes gratis in eo iustificarentur. ²⁶ Iam subsequitur secundæ partis huius epistolæ altera tractatio, cuius status est, Etiam si non iustificet Lex (id est tota illa Legalis æconomia) an propterea sit abolenda, quum Abraham ipse circumciscus fuerit, & eius posteri Legis Mosaicæ vsum retinuerint. Affirmat autem Paulus abolendam fuisse, quoniam idcirco fuit instituta, vt veluti custos ac pædagogus esset populi Dei, tantisper dum reipsa appareret promissio, id est, Christus & Euangelium manifestè ac summa cum Spiritus efficacia promulgatum. ²⁷ Quoniam ætas conditionem seruorum non mutat, addit nos conditione esse liberos, ac proinde ex pueritia egressis, iam non opus esse custodia vel pedagogo.

28 Particula vniuersali vsus, ne viderentur saltem Iudæi obstringi Legis vinculo, pronuntiat Baptismum esse omnibus credentibus communem, quod sit nostræ in Christo liberationis pignus: tum Iudæis, tum Græcis, vt verè hoc modò omnes sint vnus in Christo, id est, semen illud Abraham promissum, ac vitæ æternæ hæres.

¶ Legem Scriptura nomine intelligit. ¶ Omnes homines, & quicquid ab homine proficiscitur. x In singulis verbis latet enthymema operum marita conuolens: nam promissio, fides, Christus, daretur, credentibus, meriti aduersantur. ¶ Causam finalem notat. ¶ Tacitè circumcisioni quam iacobus & pseudopostoli, opponit Baptismum.

a Ecclesiam oportet Christo tanquam veste operiri, & sub eo delitescere, ut sancta sit prorsus, & irreprehensibilis.

estis, ^a Christum induistis.

28 Non est Iudæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus ac fœmina. omnes enim vos ^b vnus estis in Christo Iesu.

39 Quodd si vos *estis* Christi, nempe Abraham semen estis, & secundum promissionem hæredes.

^b *Vnius instar, sic summa coniunctio significatur.*

CAP. IIII.

1 A tutela Legis emancipatos. 4 Christi adventu qui eius est finis, 9 absurdum est ad egenas superstitiones elabi. 13 Remocat ergo eos ad puritatem doctrinæ Evangelij. 21 Es pulchra allegoria suam disputationem exornat.

CAP. IIII.

Rom. 8. 15.

r Declarat alia duplici similitudine, quod de custode ac pedagogo paulo antè dixerat. Legè enim (i. totam illam Legalem & conomiam) dicit sit Deus Filium suum factum ex ^d muliere, factum fuisse instar tutoris siue curatoris ad certum tempus, dum, finita illa temporaria tutela, iuris nostri fieremus, ac tandem ut filij, non ut serui viveremus. Sed & obiter Legale illud regimè velut alphabeti & rudimentorum instar fuisse docet, præ illa Evangelij doctrina.

¹ **H**oc autem dico : Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quanuis sit dominus omnium :

² Sed sub tutoribus & curatoribus est, ^a vsque ad tempus quod pater præfinierit.

³ Ita & nos, quū essemus infantes, sub ^b elementis mundi eramus in seruitutem redacti :

⁴ ² At postquam venit ^c plenum tempus, emittit sit Deus Filium suum factum ex ^d muliere, factum Legi obnoxium :

⁵ Ut eos qui Legi erant obnoxij, redimeret, ^e vt adoptionem acciperemus :

2 Multa simul tradit, nempe suo tempore finita fuisse tutelam, vt desinat, curiosi homines quærere cur tam diuturna fuerit illa pedagogia : item nos non esse natura filios, sed ex adoptione, idque in illo Dei Filio, qui carnem nostram idcirco induerit, vt fratres ipsius fieremus.

^a *Hoc additur, quoniam qui est sub perpetua tutela & curatione, vix potest liber censeri.* ^b *Lex vocatur elementa, quia illa velut rudimenta, Deus Ecclesiam suam erudit, postea pleno cornu effudit Spiritum sanctum tempore Evangelij.*

^c *Plenum dicitur tempus, cuius omnia spatia sunt peracta : itaque nec serui nec tardius venire debuit Christus.* ^d *Mulierem, sexus ratione, vocat Mariam, non vt opponitur virgini, fuit enim incorrupta.* ^e *Adoptio filiorum est æterna, sed suo tempore exhibetur.*

6 ³ Quoniam

6 ³ Quoniam autem estis filij, ^f emisit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, Abba, id est, Pater.

7 ^h Itaque non amplius es seruus, sed filius: quod si filius, etiam ⁱ hæres Dei per Christum.

8 ⁴ Imò tum quidem ignorantes Deum, seruibatis ijs qui natura non sunt dij:

9 At nunc quum cognoscatis Deum, imò potius edocti sitis à Deo, quomodo convertimini retrorsum ad impotentia & ^k egena elementa, quibus ^l retrorsus ab initio seruire vultis?

10 Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.

11 Metuo de vobis ne frustra fatigatus sim apud vos.

12 ⁵ Estote quasi ego: nam ego sum quasi vos: fratres, rogo vos. nihil mihi fecistis iniuriæ.

13 Nostis autem me per ^m infirmitatem carnis vobis prius euangelizasse:

14 Et ⁿ experimentum mei quod siebat in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis: sed

enim Iudæi præ illis aliquam excusationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Christianam libertatem asciti fuissent, quo prætextu poterant ad illa rudimenta regredi?

5 Temperat quæcunque poterat videri acerbius dixisse, miro atque adeò planè diuino artificio, sic declarans suam in illos benevolentiam, vt necesse fuerit Galatas hæc legentes, vel prorsus esse desperatos, vel cum lacrymis leuitatem suam agnoscere ac deprecari.

f Ex consequente antecedens colligit. g Spiritum sanctum, qui Patri est & Filij Spiritus: peculiari autem ratione dicitur Spiritus Filij, quia per eum obsequatur nostra in illum adoptio. h Seruus non dicitur hoc loco qui peccato seruit, quod est infidelium, sed qui sub caeremonijs adhuc degit, quod est Iudæorum. i Particeps bonorum. k Egena & impotentia vocantur elementa in sese, & seorsum à Christo: deinde quod ea ratione ipsi sese egenos esse in Christo testarentur, quum tamen à Christo ad caeremonias relabi nihil aliud sit quam relictis opibus, inaniam sectari. l Retrosus vestigijs. m Per varias afflictiones. n Has ipsas vexaciones quotidianas, quibus Dominus me explorauit inter vos.

3 Ostendit sic nos esse liberos & nostri iuris factos, vt interea nos Spiritu Christi gubernari oporteat, qui in cordibus nostris regnans, verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc non est seruire, sed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet.

4 Applicat superiorem doctrinam Galatæ, peculiari cum reprehensione. Poterāt

5 Quoniam Pseudapostoli perpetuo vrgēbant, nisi Gentēs circumciderentur, Christum eis nihil profuturū, & istud dissidium eorum qui ex circumcisione crediderant aduersus incircumcisos credentes, plenu erat offendi- culi, Aposto- lus, post varia argumenta, quibus illorū errorem refuta- uit, profert allegoriam in qua dicit Spi- ritum sanctum

adumbrasse omnia hæc mysteria: fore videlicet, vt duo filiorum gene- ra Abrahamum communem patrem haberent, sed planē diuersorum. Sicut enim Abraham ex Agar ancilla extranea genuit Ismaelem, vana- turę ordinaria: ex Sara verō ingenua sustulit Isaacum, vi promissionis, & ex sola gratia: quorum ille non modò non fuit hæres, sed etiam hæ- redem est persecutus: ita duas esse pactiones, & velut duplices ex du- abus illis pactionibus tanquam matribus nasci Abrahamo filios. Vnus igitur latam fuisse in Sina extra terram promissam, secundum quam pa- ctionem geniti sint Abrahę filij secundum carnem, Iudæi videlicet, in illa pactione (i. ex Lege) quærentes iusticiam: at non hæredes, imò tan- dem ex domo eiijciendi, vt qui veros hæredes persequantur. Alteri verò in illa sublimi Hierusalem, siue in Sione (ipsius videlicet Christi sa- crificio) sanctam, quæ filios promissionis gignat, virtute nimirum Spi- ritus sancti credentes, & in promissione gratuita instar Abrahę repro- bantes, qui soli, expulsis illis seruis, sint filiorum iure, patrie heredi- tatis futuri participes.

o Mai ministerij causa. p Quamvis ubique rumor erat hominum, vnde prædicantium? q Nam commodi sui privati causa depereunt. r Perueni- amorem à me in ipsos transferat. s Bonam suam Zelotypiam, peruersa p- deapostolorum opponit. t Alijs verbis apud vos vti, u Qui vltro appetit, habuisse:

me vt Angelum Dei, p vt Christum Iesum excep- stis.

15 p Quæ igitur erat beatitudinis vestrę prædica- tio? testimonium enim reddo vobis, vos, si fieri po- tuisset, oculos vestros effossos daturus mihi fuisse.

16 Itaque num inimicus factus sum vobis, dum vobis vera loquor?

17 Depereunt vos? non bene, imò excludere vos volunt, vt se depereatis.

18 Sed præclarum est v̄ vehemēter amare in re bona semper, & non solum dum præsens sum apud vos.

19 Filioli mei, quos iterum parturio, vsquequò formetur Christus in vobis.

20 Velim autem nunc adesse apud vos, & muta- tare vocem meam: quoniam hæsitō in vobis.

21 s Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Le- gem non auditis?

22 Scriptum est enim, Abrahamum duos filios

habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.

23 || Sed is qui ex ancilla natus est, ^x secundum carnem natus est: || qui verò ex libera, ^y per promissionem.

Gen. 16. 15.
Gen. 21. 1.

24 Per quæ aliud figuratur. Nā hæ ^z sunt ^a duæ illæ passionēs, vna quidem quæ est Agar, ex monte ^b Sina, generans prolem ad seruitutem.

25 Sina enim mons est in Arabia, ^c pari autem serie respondet ei Hierusalem quæ nunc est, ^d seruitq; cum filiis suis.

26 Sublimis verò illa Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum.

27 ^e Scriptum est enim, || Latere sterilis quæ non parit: erumpe & clama quæ non parturit. quoniam plures sunt liberi ^f desertæ, quàm eius quæ habet virum.

28 || Nos igitur, fratres, ^g secundum Isaac, ^h promissionis filij sumus.

29 Sed quemadmodum tunc is qui ⁱ secundum carnem genitus fuerat, persequabatur eum qui natus erat ^j secundum Spiritum: ita & nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura? || Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio libera.

31 Nempè, fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ.

32 Legalem seruitutem, quum ancillæ filij non sint hæres.

^z Consuetudinem hominum more, & natura vi ordinaria. ^y Vi promissionis, quam Abraham sibi & vero suo semini apprehendit. Nam alioqui effecti erant Abraham & Sara. ^a Figurant & adumbrant. ^b Dna dicuntur passionēs, vna veteris, altera noui testamenti: quæ tamen re ipsa duæ non fuerant, sed temporū & dispensationū. ^c Sina facit mentionem, quòd in eo monte sancita fuit illa pax, quam adumbrabat Agar. ^d Quam rationem habet Agar ad filios suos, eandem Hierusalem habet ad suos. ^e Sub Sina. ^f In sublimi, id est, excelsum deoposita. ^g Deserta & excisa. ^h Exemplo Isaac, qui caelestis Hierusalem primogenitus, velut Ismael serua synagoga. ⁱ Semen illud ad quod pertinet promissio. ^j Natura vi ordinaria. ^k Diminuit & spiritum.

6 Ostendit se in hac allegoria sequutū Esaiæ Prophetæ vestigia, qui prænuntiarie Ecclesiam constitutendam ex filiis Saræ sterilibus, id est ex iis qui merè spiritualiter per fidem fieret Abraham filij, potius quàm ex Agare fecunda: iam tū prædicans Iudeorum reiectionem & Gentium vocationē;

Esa. 54. 1.

Rom. 9. 8.

Gen. 21. 10.

7 Conclusio superioris allegoriæ, Nullo modo accer-

1 Quia ex libera ortos esse dixit, admonet quantum sit prae-
tium tanta libertatis: 13 qualiter ea sit utendum. 16 et
spiritui obediant, 19 & resistent carni.

CAP. V.

Act. 15. 2.

1. Cor. 1. 17.

1 Altera ob-
testatio qua
disertè testa-
tur iusticiam
operum & iu-
sticiam ex fide
non posse si-
mul stare, quo-
niam nemo ex
Lege iustifica-
ri potest, nisi
qui plenè ac
perfectè illam
præstat. Arri-
pit autem cir-
cuncisionis e-
xemplū, quo-
niam ea erat

1 IN libertate igitur qua Christus nos liberauit,
perstate, & ne è contrario implicamini serui-
tutis iugo.

2 ¶¹ Ecce, ego Paulus dico vobis, ² si circun-
cidamini, Christum nihil vobis profuturum.

3 Testor enim rursus omni homini qui cir-
cunciditur, cum esse debitorem totius Legis ser-
uandæ.

4 Facti estis ^b inanes Christi ¶ quicumq; ^c per
Legem iustificamini, & à gratia excidistis.

5 ² Nos enim ^d Spiritu ex fide spem iustitiæ
expectamus.

6 ³ Nam in Christo Iesu neque circuncisio
quicquam valet, ⁴ neque præputium, ⁵ sed ^e fides
per charitatem agens.

totius Legalis cultus basis, & præcipuè vrgebatur à pseudapostolis.
2 Tacitè comparat nouum populum cum vetere. Certum enim est
hunc quoque in fide non in circuncisione spem omnem iustitiæ ac vitæ
fundasse, sed ita vt eorum fides esset cæremoniali & externo cultu im-
plicata: nostra autem fides nuda est, ac spiritali cultu contenta.

3 Ratio additur, Quia nunc circuncisio est abolita, Christo no-
bis exhibito cum plena spiritalis circuncisionis vbertate.

4 Facit etiam præputij mentionem, ne sibi Gentes in eo placeant,
vt Iudæi in Circuncisione. 5 Occupatio, Si abolutus est totus ille
Legalis cultus, qua in re igitur nos exercebimus? In charitate, inquit
Paulus. Neque enim fides de qua agitur, otiosa esse potest, imò assiduus
charitatis fructus edit.

^a Circuncisio, aliàs sigillum iustitiæ dicitur, sed hic obseruanda est circum-
stantia temporis, quo Baptismus Circuncisioni successerat. Præterea disputat
Apostolus ex aduersariorum hypothesi, qui Circuncisioni salutis partem adscribi-
bant. ^b Vacui, id est, vt postea explicat, à gratia excidisti.

^c Id est, Quæritis per Legem iustificari, reuera enim nemo per Legem iusti-
ficatur. ^d Spiritu, qui fidem gignit. ^e Sic vera fides ab adul-
terina distinguitur, non autem charitas fidei tanquam iustificationis Synaition
adiungitur.

7 ⁶ Currebatis pulchrè, quis vos interpellavit, ut non obsequeremini veritati?

8 ⁷ Hæc persuasio nō est ^f ex eo qui vocat vos.

9 ⁸ Paulum fermēti totā massam fermentat.

10 ⁹ Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet condemnationem, quisquis fuerit.

11 ¹⁰ Ego autem, fratres, si circumcisionem etiā prædico, quid adhuc persecutionem patior? nempe abolitum est offendiculum crucis.

12 ¹¹ Vinam etiā abscindantur qui vos ⁸ inquietant.

13 Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: tantū ne libertatem *arripite ut datam* carni occasionem, sed ex charitate seruite alijs alijs.

14 ¹³ Nam ^h tota Lex vno verbo completur, isto videlicet, ^{||} Diliges proximum tuum ut teipsum.

15 ¹⁴ Quod si alijs alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alijs ab alijs consumamini.

16 ¹⁵ Hoc autem dico, ^{||} spiritu incedite, & quod

momenti videatur contendere, sollicitè monens (similitudine à fermento sumpta, qua Christus etiam ipse usus est) ne vel minimo vitio patiantur puritatem Apostolicæ doctrinæ infici. ⁹ Mitigat superiorem increpationem, deriuans culpam in pseudapostolos, quibus horrendū iudicium Dei denuntiat. ¹⁰ Iubet eos considerare quam hac in re suum commodum non querat, quum ipsi liceat hominum odia vitare, si velit Iudaismum cum Christianismo coniungere. ¹¹ Exemplum veri pastoris, zelo gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati. ¹² Tertia pars epistolæ, docens rectum Christianæ libertatis usum in eo positum esse, ut à peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alijs aliorum saluti seruiamus, ex charitate. ¹³ Charitatem proximi proponit tanquam scopum, ad quem Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio. ¹⁴ Exhortatio ad charitatis officia, ab vili: quoniam nulli sibi peius consulant, quàm qui mutuo se oderūt. ¹⁵ Agnoscit maximam piorum imbecillitatem, quod ex parte sunt regenerati: sed monet ut meminerint se donatos esse Dei Spiritu, qui eos à seruitute peccati, ac proinde à Lege, asseruerit, quatenus est peccati virtus, ne cupiditatibus sese dedant.

^f Ex Deo. ^g Qui enim Legem prædicant, cogunt conscientias perpetuò trepidare. ^h Ad secundam tabulam restringi debet.

⁶ Iterū obiurgat Galatas, sed cum admiratione & superioris etiam cursus laude, quo plus verè cūdiæ ipsis incuriat.

^{1. Cor. 5. 6.}

⁷ Agit ex Apostolica auctoritate, negans posse ex Deo esse illam doctrinam suæ repugnantem.

^{Leuit. 19. 18,}

^{matth. 22. 39,}

^{mar. 12. 31, 10m.}

^{13. 9, iac. 2. 8.}

^{Rom. 13. 14,}

^{2. pet. 2. 11.}

⁸ Hoc addit ne de re parui

16 Quod in genere dixerat, particulatim explicat, præcipua aliquot carnis effecta recēlens, eaque Spiritus fructibus opponens, ut nemo possit ignorantiam prætexere.

17 Nequis obijceret Paulum agere sophistā, ut qui Spiritum vrgendo, nihil aliud quā quod Lex præcipit vrgeret, ostendit se non literalem illam & externam, sed spiritualem obedientiam requirere, quæ non ex Lege

promanet, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quem oportet esse nostræ vitæ moderatorem. 18 Adijcit peculiare exhortatione, prout nouerat Galatas certis vitijs esse obnoxios, ac primum quidem ambitionem cauendam esse docet, quæ duas habet comites, obiditatem & inuidiam, vnde infinitas contentiones, & iniurias necesse sit exoriri.

6 In uno enim eodēque homine regenerato caro habitat, regnat autem spiritus non tamen sine iusta quod copiosè explicatur, Rom. 7. ^k Non sunt igitur fructus liberi arbitrij, nisi quatenus à gratia liberatum est. ^l Si verò dominus illo Spiritu viuifico, qui facit ut peccato mortui, Deo viuamus, hoc iussu ad est, sancta vita testemur.

concupiscit caro ne perficite. 17 Namⁱ caro concupiscit aduersus spiritum spiritus autem aduersus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, ut non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quod si spiritu ducimini, nō estis sub Lege.

19 ¹⁶ Porro manifesta sunt opera carnis: quæ sunt adulterium, scortatio, impuritas, proteruita.

20 Idololatria, veneficiū, inimicitiz, lis, emulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comellationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: eos ^{delices} qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.

22 At ^k fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

23 ¹⁷ Aduersus eos qui sunt eiusmodi, nō est lex.

24 Qui enim ^{sunt} Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.

25 ¹ Si viuimus spiritu, spiritu etiā incedamus.

26 ¹⁸ Ne simus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocantes, alij alijs inuidentes.

CAP. VI.

1 Agit iam in specie de charitate erga delinquentes & lapsos: 6 erga ministros verbi, 10 erga domesticos fidei: 13 Ne quemadmodum falsi Legis Zelatores, 14 qui in carne uisitata gloriantur, 14 non autem in cruce Christi.

3 Fratres

1 ¹ Patres, ² etiam si ³ preoccupatus fuerit ho-
mo in aliqua offensa, ⁶ vos spirituales in-
staurate huiusmodi hominem cum ⁴ spiritu man-
suetudinis: ² considerans temetipsum, ne & tu
reteris.

³ ³ Alij aliorum onera portate: & ita cōple-
te ⁵ Legem Christi.

³ Nam si quis sibi videtur aliquid, quum nihil
sit, hunc suus ipse animus fallit.

⁴ Opus autem suum probet unusquisque: &
tunc in semetipso gloriationem habebit, & non
in alio.

⁴ Nam unusquisque onus suum portabit.

⁵ Communicet autem qui instituitur in
sermone, ei qui se instituit, omnia bona.

⁶ Ne fallimini: Deus non irridetur. quic-
quid enim seminaverit homo, hoc & metet,

⁸ Nam qui seminat ⁸ carni suæ, ex carne me-
tet interitum: qui verò seminat spiritui, ex spiritu
metet vitam æternam.

⁹ Porro ne benefaciendo segnescamus. tē-
pore enim suo metemus, si non elanguerimus.

igitur oportere non ex aliorum reprehensione, sed ex suis ipsius appro-
batione laudabilem vitam sectari.

⁴ Ratio, cur homines oporteat
in se potissimum esse intentos: Quoniam videlicet unusquisque non ex
comparatione cum altero, sed ex suis ipsius vita coram Deo censetur.

⁵ Aequum est magistros pro facultatum ratione a discipulis ali.

⁶ Beneficentiam in egenos commendat, primum omnium eos obiur-
gans, quos non pudet hoc vel illud prætexere quominus proximos iu-
vent, quasi Deum possint fallere. deinde eleemosynam comparans ratio-
ni spirituali, quam consequutura sit spiritualis messis, ut nihil sit ea lu-
crosum: avaram autem parsimoniam sationi carnali, unde nihil nisi ca-
ducum & mox perituum colligatur. ⁷ In eos qui initio quidem sunt
benefici, sed non perseverant, quod diutius videatur messis differri,
perinde ac si vnum & idem esset sationis ac messis momentum.

^a ^a A carne & Satana. ^b Qui virtute Spiritus suscinemini. ^c Nitamini in eo
supplere quod deest. ^d Sic loquuntur Hebr. ut omnes veras virtutes intelligamus à
Deo proficisci. ^e Christus charitatis præceptum diserit & peculiariter vocat suum
mandatum. ^f Quamvis pro facultatum ratione. ^g Huius præsentis vitæ cōmodis.

8 Domestici
fidei (i.e. eadem
religionis pro
fessione nobis-
cum cōiuncti)
ceteris quibus
cunque sunt
anteferēdi, ita
tamen vt in
quosuis nihilo
minus benefi-
cētia nostra re-
dundet.

9 Quarta &
ultima pars e-
pistolæ, in qua
redit ad præci-
puum scopum,
nempe ne Gala-
tæ sese à pseu-
dopostolis am-
plius sinant ex-
tra viā abripi.
Depingit autē
illos pseudapo-
stolos suis co-
lorib⁹, arguēs
illos ambitio-
nis, vt qui ne
Legis quidem
studio faciant

quod faciunt, sed idcirco duntaxat vt ex Galatarū circuncisione bonam gratiam suæ gentis aucupentur. 10 Comparationem sui cū illis non dubitat instituere, testificans se ex aduerso ijs ærumnis gaudere, quas Christi causa sustineat, & sicut à mundo despiciatur, se vicissim mundū pro nihilo habere: quæ sit vera veri Israelis circuncisio. 11 Perseuerās in eadē translatione, ærumnas suas, atque adeò plagarū sibi pro Christi nomine impositarū vibices, opponit externæ circūcisionis cicatrici, tāquam verū Apostolatus sui sigillū. 12 Valedicens precatur eis gratiā & Spiritū, aduersus pseudopostolorū fraudes, externa illa inculcātes.

h Speciem opponit veritati. *i* In caeremoniarum obseruatione. *k* Crucifixi prædicationem. *l* Quod vos Iudaismo implicuerint: alludīt tamen ad formam circuncisionis.

m Hoc verbū apud Paulū in laude positū, significat aliquā in re acquiescere. *n* Verū Israelē cuius laus est ex Deo, non ex hominibus, Rom. 2. 29.

o Inuitas notas, quales in mari seruis fugitiuus solebāt. *p* Multū enim interest cuius stigmata feramus, siquidē causa facit martyre, non pœna. *q* Cū animis vestris.

10 ⁸ Nempe igitur dum tempus habemus, si-
mus benefici erga omnes, maximē verò erga dome-
sticos fidei.

11 ⁹ Videtis quā longis literis vobis scripse-
rim mea manu.

12 Quicunque volunt ^h speciosi apparere ⁱ in
carne, ij cogunt vos circuncidi, tantū ne ob ^k cru-
cem Christi persecutionem patiantur.

13 Nam ne ipsi quidem qui circuncidūtur, Le-
gem seruant: sed volunt vos circuncidi, vt ^l de ve-
stra carne glorientur.

14 ¹⁰ A me verò absit ^m gloriari nisi in cruce
Domini nostri Iesu Christi: per quem mūdus mihi
crucifixus est, & ego mundo.

15 Nam in Christo Iesu neq; circuncisio quic-
quam valet, neque præputium, sed noua creatio.

16 Et quicunque secundum hanc regulam ince-
dent, pax erit super eos & misericordia, & super
ⁿ Israelē Dei.

17 ¹¹ De cætero, ne quis mihi molestias exhibe-
to: ego enim ^o stigmata ^p Domini Iesu in corpore
meo porto.

18 ¹² Gratia Domini nostri Iesu Christi ^q sit cum
spiritu vestro, fratres. Amen.

Ad Galatas scripta fuit Roma.

EPISTOLA PAV- LI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAP. I.

1 Post salutationem 4 de gratuita Dei electione. 5 & adoptione differit: 7 13 a qua salus hominum tanquam ex vero & nativo fonte manat. Et quia tam sublime arcanum capi non potest, 16 precatur, ut ad plenam 20 Christi cognitionem Ephesios Deus adducat.

CAP. I.

1 **P**AULVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, || sanctis, qui agunt Ephesii, & a fidelibus in Christo Iesu.

1 Inscriptio & instauratio, de quibus in alijs epistolis dictum est.

1. Cor. 1. 1.

1. Cor. 1. 3.

2. Pet. 1. 2.

2 Prior pars epistolę, in qua omnes salutis nostrę causas, proposito Ephesiorum exem-

2 Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 || 2 Benedictus Deus 3 & Pater Domini nostri Iesu Christi, 4 qui benedixit nobis omni b benedictione spiritali c in cœlis 5 in Christo:

4 6 Sicut elegit nos d in ipso antequam iacerem, & varijs exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoans suo more agnitionis actione. 3 Causa efficiens nostrę salutis est Deus, non

uniuersaliter & confusè consideratus, sed ut Pater Domini nostri Iesu Christi. 4 Causa finalis proxima, & nostri respectu, est salus nostra, collatis omnibus ad salutem necessarijs. quod benedictionis genus est cœlestis & electorum proprium. 5 Materia nostrę salutis Christus in quo vno, spiritali ac saluifica benedictione donamur. 6 Explicat causam efficientem, siue quomodo Deus Pater nos in Filio seruet: Quia, inquit ab æterno elegit nos in Filio.

a Sanctorum definitio. b Omni beneficentia genere, quæ verè cœlestis est ac diuina. c Quia nos è sublimi suo solio donat Pater, vel quia ihs donis donatur simili quæ propria sunt civium cœlestium. d Adoptandos.

7 Explicat
causam illam
finalem proxi-
mam quam du-
plicem facit.
sanctificatio-
nem videlicet,
& iustificatio-
nem, de qua
mox disleret.
Ex his autem
duo sunt etiā
notanda, nepe
non posse vitæ
sanctitatem à
gratia electio-
nis separari: de
inde, quicquid
in nobis est pu-

rentur fundamenta mundi, 7e vt simus sancti, &
inculpati coram eo per charitatem.

5⁸ Qui prædestinavit nos quos adoptaret in
filios per Iesum Christum^h in se, pro beneuolento
affectu voluntatis suæ,

6⁹ Adⁱ laudem gloriøsæ suæ gratiæ, 10^{qua}
nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto:

7¹¹ In quo habemus redemptionem per san-
guinem ipsius, remissionem, inquam, peccatorum
ex diuite ipsius gratiæ:

8^{12^k} Qua redundauit in nos^l omni sapientia
& intelligentia.

9 Patefacto nobis^m mysterio voluntatis suæ,
13 secundum gratuitam suam beneuolentiam, quā
proposuerat in se.

ritatis, esse beneficium Dei gratuito nos eligentis. 8 Alia
etiam dilucidior explicatio causæ efficientis, ipsiusque aded æternæ de-
ctionis, qua nos dicitur Deus in Christo elegisse, quoniam videlicet ei
visum est apud se nos nondum natos destinare quos per Iesum Christum
adoptaret in filios: vt nulla hic sit ratio electionis nisi in gratuita Dei
beneuolentia querenda, nec fides præuisa sit prædestinationis causa,
sed effectum.

9 Causa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei
Patris, vt qui nos gratis seruat in Filio. 10 Altera finalis causa

proxima, nostra iustificatio, dum nos in Filio suo gratis habet pro iustis.
11 Explicatio causæ materialis, quomodo in Christo simus facti Deo
grati, quoniam is vnus est cuius sacrificium ex Dei misericordia nobis
imputatur ad peccatorum nostrorum remissionem.

12 Nunc demum ad causam formalem, id est ad vocationem, suæ
prædicationem Euangelij, accedit, qua Deus consilium illud æternæ
gratuitæ noiæ in Christo reconciliationis ac salutis exequitur. Euan-
gelij autem loco substituens omnem sapientiam & intelligentiam, quia
ta sit eius præstantia declarat. 13 Non tantum electio, sed etiam vo-
catio est à mera gratia.

• Non ergo, quia eramus aut esse debebamus sancti, ideo nos elegit Deus: sed quia
sancti essemus. f Christi iustitia induti. g Verè ac sincerè. h Nihil
que præsens, neque futurum respexit Deus, sed seipsum.

• Ut beneficentia ipsius, sicut summam laudem meretur, ita etiam prædicetur.

k Per quam gratiam seu beneficentiam. l Perfecta & integra.

on Nisi enim Dominus nobis illud mysterium declarasset, qui unquam per se
suspicari potuisset?

10 ¹⁴ *Nempè* ut in pleni temporis dispensatione recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cælis sunt, tum quæ in terra:

11 ¹⁵ In ipso, *inquam*, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundum propositum eius qui omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.

12 Ut nos simus laudi gloriæ ipsius, qui prior sperauimus in Christo.

13 ¹⁶ In quo sperastis & vos, audito sermone veritatis, id est Euangelio salutis vestræ. in quo etiā posteaquam credidistis, obsignatis estis Spiritu illo promissionis sancto:

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

15 ¹⁷ Propterea etiam ego, quum audissem eam

cælis quum ipse in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant) alij verò in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colliguntur. 15 Vocationis beneficium seorsim applicat Iudæis credentibus, ad fontem usque recurrens, ut & ipsi neque sibi, nec generi suo, neque ulli alij rei quàm vni Dei gratiæ ac misericordiæ salutem suam acceptam ferant, tum quia vocati, tum quia priores vocati. 16 Iam etiam exquat Ephesios (aut potius Gentes omnes) Iudæis, quia etiam si posteriores accesserunt, tamen eodem Euangelio vocati, fide sunt illud amplexi, & eodem Spiritu, quod est electionis pignus, tantisper dum ipsa cernatur hæreditas, fuerunt obsignati, ut & in ipsis emineat Dei gloria. 17 Redit ad superiorem gratulationem, duo simul concludens ex præcedentibus: primum, omnia bona à Deo Patre in Christo & per Christum in nos proficisci, ut eorum nomine à nobis lauderetur: secundum, illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fidem videlicet & charitatem, certis gradibus in nos augeri, ut ab eiusdem gratia petendum sit incrementum à quo est initium, & à quo finis speratur.

¹⁸ Recolli dicuntur fideles in Christo, quia fide cum eo coniuncti sunt, veluti vni hominis instar. o Omnia sine exceptione tribuit gratia Dei, nec tamen idcirco sumus stipites: ea enim nobis ut velimus & possimus concedit. Phol 3.13. De Iudæis loquitur. q Sermone illo qui propriè verax est, ut qui à Deo proficiscitur.

r Translatio sumpta à sigillis, quorum impressione authenticæ ab incertis distinguuntur. s Spiritu illo qui non affert Legem, sed promissionem gratuita adoptionis. i Plenam & perfectam.

14 Pater tum exhibuit mundo Christum omnium electorum caput quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora sapientissimè disposuit. Christus autem is est in quo omnes à condito mundo electi, palātes alioqui & à Deo separati simul collecti sunt: quorum alij iam erant in

18 Causæ fidei sunt, Deus Patet sancto suo Spiritu mentes nostras illustras, ut Christi in Euangelio sibi patefactum amplectantur ad vitam æternam obtinendam, & ipsius Dei gloriam prædicandam.

Coloss. 2. 19, infra, 3. 7.

19 Fidei excellentia declaratur ab effectis, quoniam in illa sese exerit potentissima Dei virtus.

20 Potentiam & gloriam illam Dei longe sublimissimam, cuius credentes omnes sunt parti-

cipes, adhuc tamen in nobis (propter crucis ignominiam & carnis infirmitates) per obscuram, iubet nos Apostolus in Christo gloriosissimo fidei oculis contemplari.

21 Ne summam illam Christi gloriam putemus aliquid à nobis alienum esse, testatur illum esse à Deo Patre constitutum caput totius Ecclesiæ. oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui absque membris mutilum quiddam esset: quod tamen necessitate non fit (quum Ecclesia potius vnus Christi virtute viuificetur & sustentetur, nedum ut eius supplemento indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere.

22 *a* Maiestatis plenus. *x* Non enim sufficit semel nosse, sed etiam agnoscentem est nobis Deus quotidie magis ac magis. *y* Quia bona ille vos ad Christum vocare sperare iubet. *z* Collocari ad dextram Dei, consorti est esse illius imperij summum. *a* Quicquid existit, vel supra res etiã omnes eminentissimas. *b* Ut esset caput summum, adeo ut ei nihil non subsistat. *c* Tantus siquidem erga Ecclesiam est Christi amor, ut etiam si omnia omnibus ad plenum præstet, tamen sese veluti manum & mutilum caput existimet, nisi Ecclesiæ sibi habeat velut corpus adiunctum.

quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, mentem vestri faciens in precibus meis.

17 ¹⁸ Ut Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille ^u gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, per ^x agnitionem ipsius:

18 Illuminatis oculis mentis vestræ: ut sciatis ^y quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ operis gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

19 ¹⁹ Et quæ sit excellens illa magnitudo potentie ipsius in nobis qui credimus, || pro efficacia fortis roboris ipsius,

20 ²⁰ Quam exeruit in Christo quum excitauit eum ex mortuis, & ^z collocauit ad dextram suam in cælis,

21 Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & ^a omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, verum etiam in futuro.

22 ²¹ Et omnia subiecit eius pedibus, eumque constituit ^b caput super omnia ipsi Ecclesiæ,

23 Quæ est corpus ipsius, & ^c complementum eius qui omnia implet in omnibus.

CAP. II.

*Ut gratia magnitudinem ex comparatione amplifcet, 1 re-
ducit illis in memoriam, 5 quod exitio prorsus additi,
1 gratia sint seruati, 13 & propinqui facti, 16 re-
conciliatione per Christum facta, 17 & per Euangelium
publicata.*

ET ¹ vos unà ² vinificauit, quū ³ effectis ⁴ mor-
tui ⁵ in offensis & peccatis:

² ³ In quibus olim versati estis, ⁴ vt est vita
mundi huius, ⁵ secundum principem cui potestas
est aëris & spiritus ⁶ nunc agentis ⁷ in hominibus
contumacibus.

³ ⁶ Inter quos & nos omnes conuersati sumus
olim in cupiditatibus ⁸ carnis nostræ, facientes quæ
carni ac cogitationibus libebant: ⁷ eramusq; na-
tura ⁸ filij iræ, vt etiam ⁹ reliqui.

⁴ ⁸ Sed Deus qui diues est misericordia, pro-

bit, vt dicat nos, quod ad spirituales motus attinet, non semimortuos
sed planè ac prorsus mortuos nasci. ² Causam mortis indicat,

nempè peccata. ³ Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab
effectis. ⁴ Vniuersale esse hoc malum testatur, adeò vt omnes sint

Satanæ mancipia. ⁵ Ideo homines mancipati sunt Satanæ, quod
Deo sint sponte rebelles. ⁶ Gentibus seorsum damnatis, Iudæos

iplos quibus se ipsum aggregabat, fatetur nihilo esse per se meliores.
⁷ Conclusio, omnes homines nasci iræ & maledictioni Dei obnoxios.

⁸ Iam sequitur alterum collationis membrum, nostram excellen-
tiam declarans, quod videlicet Christi virtute simus à morte illa li-
berati, & æternæ vitæ participes facti, vt tandem & ipsi cum eo regne-
mus. Inculcat autem multis modis, huius beneficii causam efficien-
tem esse gratuitam Dei misericordiam: materiam verò, Christum ipsum:
instrumentum, fidem, quæ & ipsa sit gratuitum Dei donum: finem de-
niq; Dei gloriam.

⁹ Vide Rom 6.3. Mortuos itaque eos vocat qui non sunt renati: nam sicut im-
mortalitas damnatorum non est vita, sic hac anima & corporis coniunctio propri-
etas non est, sed mors in ijs qui Spiritu Dei non aguntur. ^b Ex arbitrio prin-

cipi. ^c Filij contumacia dicuntur qui contumacia sunt dediti, Heb. ^d Car-
nis nomine primo loco totum hominem intelligit, quem in duas partes dimidit: car-
nem, eam nempe partem quam álogon vocant philosophi, & cogitationem, quæ
dilogicòn vocant, itaq; nihil relinquit homini semimortuum, sed concludit ho-
minem natura filium iræ. ^e Homines filij iræ dicuntur passiuè, id est, iudicio
Dei irati rei æternæ mortis. ^f Populi prophani.

CAP. II.

Coloss. 2.13.

¹ Rursus ma-
gnitudinè di-
uinæ beneuo-
lentiæ declarat
collatione mi-
serimi illius
status in quo
nati sumus, cū
ea dignitate in
quā à Deo Pa-
tre euehimur
in Christo. Sic
igitur eam cō-
ditionē descri-

pter multam charitatem suam qua dilexit nos.

9 Expresse detrahit operibus nostris iustitiæ laudem, quum ipsa bona opera sint gratiæ effecta in nobis.

10 Superiore doctrinā Gentibus applicās, ostēdit eas nō tātū natura, ut & ipsos Iudeos, sed peculiari etiam ratione fuisse à Deo alienissimas: quo magis oporteat ipsas tanti Dei beneficii memoriam conservare.

Rom. 9.4.
11 Christus unicum est Iudeorū & Gentium vinculum, quo cum Deo cōciliantur.

g Nempē ut postea subiicit (in Christo.) Neque enim adhuc id in nobis praestitum est, sed in capite duntaxat, cuius Spiritu cœpiimus, peccato mori, vivere. Donec opus illud plene perficiatur: spes tamen certa est, ut non magis certum sit quod percepimus, quā quod expellamus. h Coherent ergo gratia, id est, Dei Donū & fides, quibus opponuntur Servari ex nobis vel ex operibus. Quid ergo illis in mentem venit qui tam dissensanea velint coniungere? i Hic de gratia, non de natura agitur: opera igitur quantumvis sint bona, gratia in solidum debentur. k Qui nullo alio nomine quā Gentes vocabamini, ut vestra impunitas omnibus esset testata. l A Iudæis qui Circumcisione, Fœderis nota à vobis discernebantur. m Merito à Christo auspicatur omnium promissionum sēpt.

n Qui nullum ius Israëlita civitatis habetis.

5 Etiam quum per offensas mortui essemus, vnā viuificauit nos per Christum, cuius gratia estis seruati:

6 & Vnāque excitauit, vnāque collocavit in cælis in Christo Iesu:

7 Ut ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, suæ erga nos benignitate in Christo Iesu.

8 h Gratia enim estis seruati per fidem, idque non ex vobis: Dei donum est.

9 i Non ex operibus, nequis glorietur.

10 i Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus ut in eis versaremur.

11 10 Propterea mementote vos quondam Gentes in carne, k qui dicebamini Præputium ab ea l quæ vocatur Circumcisio in carne, & quæ manibus fit:

12 Vos, inquam, illo tempore fuisse m absque Christo, n alienos à republica Israëlitis, & || extraneos à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo:

13 11 At nūc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinem, inquam, Christi.

14 ¹² Ipse enim est pax nostra, qui utraque fecit *Coloss. 3. 14.*
num, & inrergerini parietis septum soluit:

15 ¹³ Inimicitijs, id est lege mandatorum quæ in
ritibus posita est, per carnem suam abolitis: ut ex
duobus illis conderet in semetipso vnum novum
hominem, faciens pacem,

16 Et utrosque in o vno corpore reconciliaret
Deo per crucem, peremptis inimicitijs per eam.

17 ¹³ Et veniens euangelizauit pacem vobis
qui procul eratis, & ijs qui propè erant.

18 Quoniam utrique per ipsum habemus adi-
um per vnum Spiritum ad Patrem.

19 ¹⁴ Nempe igitur non amplius estis hospites
& inquilini, sed cōciues sanctorū, ac domestici Dei:

20 ¹⁵ Superstructi super fundamentum Aposto-
lorum ac Prophetarum, cuius primus angularis la-
pis est ipse Iesus Christus:

21 In quo totum ædificiū congruenter coag-
mentatum, crescit ut sit templum sanctū Domino.

22 In quo & vos vnà ædificamini, ut sitis habi-
taculum Dei per Spiritum.

23 ¹⁶ Conclusio, Gentes in consortium salutis esse ascitas. Describit au-
tem Ecclesiæ præstantiam, eam vocans ciuitatem & domum Dei.

24 ¹⁷ Doctrinam salutis deposuit Dominus initio penes Prophetas: de-
inde penes Apostolos: cuius scopus atque adeo veluti materia & sub-
stantia est Christus. Itaque ea demum est Ecclesia vera Catholica quæ à
Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tanquam templum spi-
rituale Deo consecratum.

25 ¹⁸ Alludit ad Legis sacrificia, qua veram & unicam istam hostiam representa-
bant per Mortem enim mortē destruxit, crucisq; velut affixit. q Christus est veluti
idolum per quem ad Patrem accedimus, Spiritu autē sancto tanquā duce accedimus.
26 ¹⁹ Præcipuus, id est, ædificij caput, nam ædificiorū fundamenta sunt veluti capita,
27 Non tantum igitur fundamentum, sed totum ipsum ædificium Deo debetur.

CAP. III.

28 ¹ Paulus dicit à Iudeis multa passum, & quod mysterium de
Gentibus seruandū. 2 Dei iussu predicauerit. 3 De-
interrogat Ephesios ne ob afflictiones quas patitur deficiant: 4
et propterea orat Dominum 11 Ut percipiant quanta sit Chri-
sti dilectio.

1 Afferit Apostolatum suum aduersus offendiculū crucis, ex quo etiam sumit argumentum ad eū confirmandum, affirmans se non modò designatum Apostolū per Dei misericordiam, sed etiam peculiariter Gentibus vndiquaq; ad salutem vocādis destinātū: quoniā ab initio Deus ita decreuerat, quāuis diu distulerit eius cōsiliij patefactionē.

2 Vocatio Gentium inopinata, ipsis etiam Angelis cœlestibus & speculi instar in quo magnificā Dei sapientiam intueantur.

a Captiuus Christi passimē dici. *sur*, id est, qui pro Christi asserta gloria captiuus teneatur.

b Non quòd nemo Gentium vo-

sationem antea nosset, sed quòd paucū manifestata fuit, quibus autem fuit manifestata veluti Prophetū, figuris tamen & obscurius significata fuit. c Vnica semper fuit Deo ratio homines saluandi, sed varia fuit forma. d Quod omni principio sit antiquius. e Fidem in ipsum.

1 Huius rei gratia ego Paulus sum^a captiuus Hille Christi Iesu pro vobis Gentibus:

2 Si quidem audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos:

3 Deum videlicet per reuelationem notum mihi fecisse mysterium illud, (sicut ante scripsi paucis:

4 Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi.)

5 Quod alijs ætatibus non innotuit filiis hominum, vt nunc reuelatum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gentes videlicet esse cohæredes & concorporales, consortesq; promissionis eius in Christo per Euangelium.

7 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

8 Mihi, inquam, longè minimo omnium sanctorum, data est hæc gratia, euangelizandi inter Gentes imperueffigabiles opes Christi,

9 Et in lucem proferendi omnibus quæ sit cōmunio mysterij quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

10 Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperijs ac potestatibus quæ in cœlis sunt^c multiformis illa sapientia Dei:

11 Secundum propositum^d æternum, quod cōstituit in Christo Iesu Domino nostro:

12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per^e fidem ipsius.

13 Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

14 ³ Huius rei gratia, flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi,

15 (Ex quo tota ¹ familia in cœlis & in terra nominatur.)

16 Ut det vobis, ² pro diuite sua gloria, ut fortiter corroboremini per Spiritum suum in ^h interiore homine:

17 Ut inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris:

18 Ut in ¹ charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis ^k quæ sit illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas:

19 Et cognoscere ¹ charitatem illam Christi ^q cognitione superiorē: ut impleamini ad ⁿ omnem usque plenitudinem illam Dei.

20 ⁴ Ei verò qui infinita cum redundantiâ potest omnia facere suprâ ea quæ petimus, aut mente cōcipimus, pro vi illa agente in nobis,

21 Sit gloria in Ecclesia per Christū Iesum, in omnes ætates seculi seculorum. Amen.

Deus Pater in Filio complexus est, fundentur ac radices agant, quum tota familia, cuius pars iam in cœlum recepta est, pars adhuc in terris hæret, ab illa adoptione Patris cœlestis in vinco Filio suo, pendear.

⁴ Erumpit in gratiarum actionem, qua confirmantur etiam Ephesij, quidvis ex Deo sperent.

^f Illa gens quæ unum Patrem familias habet, ea autem est Ecclesia, in Christo adoptata. ^g Pro magnitudine misericordiae ipsius. ^h Vide Rom. 7. 23.

ⁱ Quæ diligimur a Deo, ea enim est radix nostra electionis. ^k Quam sit illud quod Christus omnibus partibus absolutum. ^l Quam exhibuit nobis Deus in Christo.

^m Quæ superat omnem ingenij nostri captum, ut quidem plene animo capi possit: nam alioqui quisque Dei Spiritu fretus pro modulo suo tantum persequi, quantum ad salutem satis est. ⁿ Ita ut in nobis abundent quacunque ad usum illam cum Deo perfectionem requiruntur.

CAP. II.

Triolvi. cap. præceptiones de moribus continent. ¹ Hortatur ad mutuam consensionem: ⁷ propterea varia dona à Deo conferri, ¹⁶ ut adificetur Ecclesia. ¹⁸ Renocat ut eos ab infidelium vanitate, ²⁵ a mendacio, ²⁹ & cunctis sermonis.

3 Docet suo exemplo efficaciam doctrinæ à Dei gratia pendere, ac proinde preces cū predicatione & auditione Verbi esse coniungendas, quibus in digeant non modò qui sunt novitij, sed ipsi quoque veterani; ut magis ac magis, per fidem cū Christo coalescentes, omnibus spiritualibus donis confirmati, in cognitione eius immensæ charitatis quæ nos

small

CAP. IIII.

1 Altera pars
epistolæ, præ-
cepta vitæ

Christianæ cō-
plectens: quo-
rū summa est,
vt vnusquisq;
se gerat sicut
tāta Dei gratia
dignum est.

2 Secundò, a-
nīmi mansue-
tudinem com-
mendat, quæ
in sese mutuò
tolerandis de-
monstretur.

3 Tertiò, sum-
mā cōiunctio-
nem requirit,
sed quæ Spiri-
tus sancti vin-
culo deuincia-
tur.

4 Argumentū
maximi momē-
ti ad mutuam
charitatē ma-

ximo studio colendam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in-
num veluti corpus conflati, vnum Dominum vna fide colentes, & vno
baptismate ipsi consecrati, vnam eandemque gloriam, ad quam vocati
sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat.

5 Admonet, omnes quidem vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui
potenter domitis omnibus hostibus, in cælis regnat (vnde Ecclesiam
donis omnibus cumulet) omnia bona proficisci: sed interea variè ac di-
uersè, dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnumquemque
debere, suo modulo contentum, id quod accepit, ad communem totius
corporis vtilitatem referre.

a Vocationem vniuersalem fidelium intellige, nempe vt sancti sint sicut Deus
sanctus est. b Vide Mat. 18. 35. c Qui vnus summum habet in Ecclesia
imperium. d Vnus prouidentiam suam per omnia Ecclesia membra diffundit.

e Vnus in Christo nobiscum coniungitur. f Quod Christus contulit.

g Captiuorum multitudinem. h In terram, qua est pars infima mundi.

i Donis suis cumularet. k Ecclesiam.

1 **P**Recorⁱ itaque vos, ego captiuus in Domino,
vt ambuletis ita vt dignum est^a vocatione
qua vocati estis,

2 ² Cum omni modestia ac mansuetudine,
cum^b animi lenitate, tolerantés alij alios per cha-
ritatem:

3 ³ Studentes seruare vnitatem Spiritus per
vinculum pacis.

4 ⁴ Vnum est corpus & vnus spiritus, sicut &
vocati estis in vnam spem vocationis vestræ:

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma:

6 Vnus Deus & Pater omniū, qui est^c super
omnia &^d per omnia &^e in omnibus vobis.

7 ⁵ Sed vnicuique nostrū data est gratia pro
mensura^f doni Christi.

8 Quapropter dicit, Quum ascendisset in sub-
lime, captiuam duxit^g captiuitatem, & dedit dona
hominibus.

9 Cæterū illud Ascendit, quid est nisi quòd
etiā descenderat prius^h in infimas partes terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiā ascēdit longe
suprà omnes cælos,ⁱ vt impleret^k omnia.

11 ⁶ Dedit igitur ipse alios quidem, ¹ Apostolos: alios verò, ¹¹ Prophetas: alios autem, ¹¹ Evangelistas: alios autem, ¹⁰ Pastores & doctores.

12 ⁷ Ad coagmentationē sanctorū, ad opus ministerij, ad ædificationē, *inquam*, ⁸ corporis Christi.

13 ⁸ Donec euadamus omnes ⁹ in unitatē fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, ad mēsuram staturæ ⁹ adulti Christi:

14 ⁹ Vt ne simus amplius pueri, ¹⁰ qui fluctuamus & circumferamur quouis vento doctrinæ, in hominum ¹ alea, ¹ veteratoria ad insidiosē fallendum versutia.

15 ¹¹ Sed veritatem sectātes cū charitate, pror-

tendit, nempe vt hominū ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnū Christi corpus mysticum cōstituant. ⁸ Huius ministerij vsus perpetuus est dū in mundo versamur. i. vsq; ad tempus illud quo carne exuti, penitus inter nos cōsentientes, capiti nostro Christo adhærebimus. Hoc autē fit crescente in nobis cognitione Filij Dei, ipsoq; adeo paulatim in nobis adoleſcēte, donec viri perfecti euadamus, quod quidem in altero sæculo, quū Deus erit omnia in omnibus. ⁹ Inter pueritiā (id est statum admodum imbecillū, quum videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectam ætatē, quæ nobis in altero demum sæculo obtinget, aliquid est medium, nempe adoleſcentia, & firmus ad perfectionem progressus. ¹⁰ Eos qui in verbū Dei nō recumbunt, comparat nauiculis quæ doctrinis hominū tanquam vētis cōtrarijs huc & illuc agitatæ fluctuēt, & finalis præmonet id accidere nō tantū humani ingenij leuitate, sed etiā quorundam versutij qui hanc velut artē faciāt. ¹¹ Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, iustar vitalis spiritus, sic totum corpus vegetantis vt singulos artus propriū modulo nutriat, Ecclesiā suā diuersis functionibus quasi membris cōstantē, seruata vniuscuiusq; proportionē viuificat & fouet. Inde verò cōsequitur, neq; extrā Christū posse hoc corpus viuere, neq; quenquam posse spiritualiter crescere, qui sese à cæteris membris seiungat.

Apostoli fuerūt illi duodecim, quibus accessit Paulus: horū sunt officiū per vniuersum orbē Ecclesias constituere. m. Prophetarū munus fuit vnū ex principibus tantum erāt qui insigni aliqua sapiētia pollerent, quorū aliqui etiā futura prædicauerunt. n. Hi utebantur Apostoli vt comitibus in suo fungēdo munere, quū omnia non possent sufficere. o. Pastores ū sunt qui Ecclesiam regunt, Doctores qui p. Ecclesia. q. Ad eam summā coniunctionē cuius vinculū est fides, Christus dicitur adoleſcere nō in sese, sed in nobis. s. Incertū illis casibus, quæ inuadantur homines. 2. Eorum qui ad alios fallendos mirè sunt exercitati.

6 Priore loco functiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Evangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & Doctores, commemorat.

7 Finem Ecclesiasticarum functionum o-

12 Descendens ad doctrinæ Christianæ fructus, primum differit de morum & actionum principijs, gratissimā comparationē instituens filiorum Dei, cū ijs qui non sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse corruptas, mēte vanitati dedita, sensibus densissima caligine obscuratis, affectibus autem ad malū paulatim sic assuefactis, ut eostādē omni amisso iudicio oporteat ad turpissima quævis præcipites ferri

Rom. 2. 21.

Coloss. 3. 8.

13 Sequitur

antithesis hominum vera ac viua Christi cognitione regeneratorum, qui longē alia habeant actionum principia, desideria videlicet sancta & honesta, & mentem prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, unde similes quoque effectus nascuntur, vita videlicet iusta & verē sancta.

¶ Vi Christi, qui anima instar singula membra vegetat. x Ita crescit, ut par est corpus crescere. y Charitas est ipsa artuum commissura. z Si per omnes anima etiam nobilissima, corrupta sunt, quid est homo aliud quam corruptio.

a Quia Deus vinit in ipsis. b Omni iudicij expertes facti sunt. c Quia agatur de lucro, ita ut alius alium superare cōtendat. d Vi edocti sunt qui ac seriō Iesum agnoscunt. e Vos ipsos. f Vbi oportuit vim rationis prævalere, ibi potissimum omnia vasta is grassatur corruptio. g Ad Dei imaginem.

h Effectus & finis nouæ creationis. i Minimi sūctam, sed genuinam.

25 14 Quæ

16 Ex quo totum corpus cōgruenter coagmetatum, & compactū per omnes suppeditatas commissuras, ex^u vi intus agente pro mensura vniuersusque membri, incrementum capit^x corpori cōueniens, ad sui ipsius extructionem per^y charitatem.

17 12 Hoc itaq; dico, & obtestor per Dominum, ne amplius versemini || sicut reliquæ Gentis versantur^z in vanitate mentis suæ,

18 Cogitationem habentes obscuratam, & alienatam à^a vita Dei propter ignorantiam quæ est in ipsis, ex obduratione cordis eorum.

19 Qui posteaquam^b dedoluerunt, semetipsos dederūt proteruiæ, ad^c certatim patranda impuritatem omnem.

20 13 Vos autem non ita didicistis Christum:

21 Si modò eū audistis, & per eum edocti fuistis, ^d sicut est veritas in Iesu:

22 || Nempè deponere quod ad pristinam cōuersationem attinet, ^e veterē illum hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur:

23 Renouari verò^f spiritu mentis vestræ,

24 Et induere nouum illum hominem qui secundum Deum conditus est^h ad iustitiam & sanctimoniamⁱ veram.

25 ¹⁴ Quapropter deposito mendacio, loquimini veritatem quisque proximo suo. nam sumus alij aliorum membra.

26 ¹⁵ Irascimini, & ne peccate: sol ne occidat super iracundiam vestram:

27 Neque date locum diabolo.

28 ¹⁶ Qui furabatur, non amplius furetur: sed potius laboret, operando manibus ^m quod bonum sit, ut possit impertiri cui opus fuerit.

29 ¹⁷ Nullus sermo ⁿ corruptus ex ore vestro egreditor, sed si quis est comodus ad ædificationis vum, ut ^o gratiam auditoribus adferat.

30 ¹⁸ Et ne tristitia afficite Spiritū illū sanctum Dei, per quem obsignati estis in diē redemptionis.

31 Omnis amaritudo, & exandescencia, & ira, & clamor, & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.

32 Sed estote alij in alios benigni, misericordes, condonantes vobis mutuò *offensas*, ¹⁹ sicut & Deus in Christo condonauit vobis.

Illo cōsultore arripiēs, nos pessundet. 16 A corde descendit ad manus, furta cōdemnans: & quoniā huic sceleri dediti solent inopiam prætere, docet laborē optimū esse aduersus paupertatē remedium, cui sic benedicat Dominus, ut ijs qui laborant, aliquid etiā supersit unde alios iuvet, nedū vt aliena cogantur surripere. 17 Inijcit etiam frenū lingue, sic docēs temperādū sermonē, vt non modō nō destruat̃ auditori animi, sed etiā instruatur. 18 Generalis præceptio aduersus omnes cōpētācias affectuum positorū in facultate, quam irascibilem vocant, quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autem præfationem legē vehemētissimā, cauēdum esse ne Spiritū sanctum in nobis ea lege habitantem vt nostris omnibus affectibus moderetur, nostra intemperie tristitia afficiamus. 19 Argumentum ab exemplo Christi sumptum, quo nullum esse potest gravius, etiamsi hominibus inimicissimis condonandæ sint iniuriæ, nedum si vel habenda sit miserorum ratio, vel deferenda erga quosvis moderatioe & morum suavitate agatur.

Si irasci contigerit, at ne peccate, id est, iram cohibete, vt quod malē cogitastis nullum exequamini. l Ne iracundos vos nox deprehēdat, i omnia citō componatur. m Laborādo in rebus sanctis & proximo utilibus. n Ad verbi patrū. Vocat gratiam quod ad progressum in pietate & charitate pertineat.

CAP. V.

Ioh. 13. 24, &

15. 11,

1. Ioh. 3. 23,

Supra, 4. 19,

coloss. 3. 5,

1. thess. 2. 17.

1. Iam accedit

ad alterā affe-

ctuū speciem,

positam in fa-

cultate quam

concupiscibile

appellant: no-

minatim scor-

tationē, avari-

tiam, & dicaci-

tatem, & qui-

dē grauissimē,

reprehendens.

Matth. 14. 4,

marc. 13. 5,

luc. 11. 8,

2. thess. 2. 30.

2. Quoniam

hec scelera sūt

ex eorū nume-

ro quē pleriq;

ne inter vitia

quidem nume-

rāt, expergefa-

cit pios, vt tanto

magis sibi ab ijs vt

nocentissimis pestibus

caueant.

3. Quia nihil

procluius est

quā mala exempla

sequi, idcirco

monet

sanctos Apostolus

vt aliudē

meminerint

ceteros esse

veluti tenebras

fese verō instar

lucis. Illos igitur

turpissima quæq;

(vt in tenebris

solet) patrare: ipsos

verō oportere non

modō nō sequi

illorū exempla

sed etiā (quod

propriū lucis

munus est) eorum

tenebras coarguere.

præeunte Christo,

vera illa luce, sic

incedere vt

prudentes

deceat.

a Sales quos

homines iaculantur,

vt vel inane

quiddam spectetur,

vel enim

vel male dicentia

peccetur. b Idolorum

seruituti addictus,

auarus enim in

opibus vitam suam

positam esse putat. c

Fideles dicuntur

lucē, tum quia

lucē illustrantur,

tum quod alijs

præluceant, vt

sceleratorū etiā

vitam coarguant.

d Cuius vī

falsi sumus

lux in Domino.

3 Et ne in vitijs quæ reprehendit, oscitantē suis admonitiōe excipiant, 5 seuerā denuntiatione eos terret, 8 stimulis etiā adhibet, 15 & a generali morum peraneſi, 22 ad specialem vīdēdū. 23 & maritorum descendit.

1 Estote || igitur imitātores Dei, vt filij dilecti.

2 Et verſamini cū charitate, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationē ac victimam Deo, in odorē bonæ fragrantie.

3 || Scortatio verò & omnis impuritas aut avaritia, ne nominator quidem inter vos, ſicut decet ſanctos:

4 Et obſcenitas, & ſtultiloquiū, & dicacitas, quæ non conueniunt: ſed potius gratiarum actio.

5 Nam hoc noſtis, nullum ſcortatorem aut impurum, aut auarum, qui eſt idololātra, habere hæreditatem in regno Chriſti & Dei.

6 Ne quiſquam vos ſeducat inanibus ſermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

7 Ne igitur eſtote conſortes eorum.

8 Eratis enim olim tenebræ, nūc autem lux in Domino: vt filij lucis incedite:

9 (Nam fructus Spiritus ſui eſt in omni bonitate & iuſticia & veritate.)

10 Probanres quid ſit acceptum Domino.

11 Et non cōmerciū habete cū operibus illis.

3 Quia nihil procluius eſt quā mala exempla ſequi, idcirco monet ſanctos Apoſtolus vt aliudē meminerint ceteros eſſe veluti tenebras ſeſe verò inſtar lucis. Illos igitur turpiſſima quæq; (vt in tenebris ſolet) patrare: ipſos verò oportere non modō nō ſequi illorū exempla ſed etiā (quod propriū lucis munus eſt) eorum tenebras coarguere. præeunte Chriſto, vera illa luce, ſic incedere vt prudentes deceat.

a Sales quos homines iaculantur, vt vel inane quiddam ſpectetur, vel enim vel male dicentia peccetur. b Idolorum ſeruituti addictus, auarus enim in opibus vitam ſuam poſitam eſſe putat. c Fideles dicuntur lucē, tum quia lucē illuſtrantur, tum quod alijs præluceant, vt ſceleratorū etiā vitam coarguant.

d Cuius vī falſi ſumus lux in Domino.

inſtrug

infrugiferis tenebrarum, sed potius etiā^e arguite.

12 Nam quæ occulte fiunt ab istis, turpe est vel dicere,

13 Sed omnia dum arguuntur, à luce manifesta fiunt. lux enim illud est quod omnia facit manifesta.

14 Quapropter^f dicit, Excitare qui dormis, & surge^g à mortuis, & illucescet tibi Christus.

15 ||^h Videte igitur quomodo accuratè incedatis, non vt insipientes, sed vt sapientes :

16^b Redimentes occasionem, quoniamⁱ dies mali sunt.

17 || Propterea ne estote imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

18^g Et ne inebriamini vino, in quo^k luxur est, sed implemini Spiritu :

19 Loquentes inter vos mutuò per psalmos & hymnos & cantiones spirituales : canentes & psallentes^l in corde vestro, Domino.

20 Gratias agentes semper de omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.

21° Subiecti alijs alijs, cum timore Dei.

22 ||⁷ Vxores proprijs viris subiectæ estote⁸ vt Domino :

23 ||⁹ Quoniā vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ : ¹⁰ & is est q̄ salutē dat corpori. quem omnia referenda sint, vt propter Deum alijs alijs seruiant. ⁷ Iam vt economiam descendit, singulas economices partes ordine distribuit. Vxorū autem officium in eo positum esse dicit, vt viris subijciatur. ⁸ Primū argumentum, Quoniam maritis rebelles esse non possunt, quin Deo ipsi huius subiectionis autori resistent. ⁹ Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput. ¹⁰ Aliud argumentum, Quia vxoris salus à viro dependet, vt non tantum iusta, sed etiam vxori vtilissima sit illa subiectio: sicut etiam Ecclesiæ salus est à Christo, quanuis longe distinetur ratione. ^e Palam facite, sanctam nimirum vitam. ^f Scriptura, vel Domini scriptura. ^g Loquitur de morte peccati. ^h Metaphora à mercatoribus ducta, qui lucrum etiam tantillum delictijs omnibus anteposunt. ⁱ Difficultatum & asperitatis plena tempora. ^k Omni profusio, eaque summa cum inordinate coniuncta. ^l Serio cordis affectu, non lingua dumtaxat.

4 Quo corruptiores sūt huius seculi mores, eo magis in omnes occasiones intentos esse nos oportet, nec aliud nobis ipsis quam Domini voluntatem proponere.

Coloss. 4. 5.

Rom. 12. 2.

1. thess. 4. 3.

5 Dissolutis in fidelium conuiujs sobrios & sanctos fideiū cætus opponit, in quib⁹ personēt vni⁹ Domini laudes, siue aduersis siue prosperis rebus.

Coloss. 3. 18. tit.

2. 5. 1. pet. 3. 1.

1. Cor. 11. 3.

6 Brevis repetitio scopi ad quem omnia referenda sunt, vt propter Deum alijs alijs seruiant. ⁷ Iam vt economiam descendit, singulas economices partes ordine distribuit. Vxorū autem officium in eo positum esse dicit, vt viris subijciatur. ⁸ Primū argumentum, Quoniam maritis rebelles esse non possunt, quin Deo ipsi huius subiectionis autori resistent. ⁹ Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput. ¹⁰ Aliud argumentum, Quia vxoris salus à viro dependet, vt non tantum iusta, sed etiam vxori vtilissima sit illa subiectio: sicut etiam Ecclesiæ salus est à Christo, quanuis longe distinetur ratione. ^e Palam facite, sanctam nimirum vitam. ^f Scriptura, vel Domini scriptura. ^g Loquitur de morte peccati. ^h Metaphora à mercatoribus ducta, qui lucrum etiam tantillum delictijs omnibus anteposunt. ⁱ Difficultatum & asperitatis plena tempora. ^k Omni profusio, eaque summa cum inordinate coniuncta. ^l Serio cordis affectu, non lingua dumtaxat.

Cap. v.

EPIST. PAULI

11 Conclusio officij vxorū erga maritos. *Coloss. 2. 19.*

12 Maritorum officium est vxores vt seipsos diligere: cuius dilectio nis viuum est exemplar Christi erga Ecclesiam charitas.

Gen. 2. 24. mat. 19. 5. mar. 10. 7. 1. cor. 6. 16.

13 Quoniam multi solēt vxorū infirmitates suæ duritiei & inhumanitati prætexere, iubet nos contēplari Apostolus, qualem Ecclesiam nactus sit Christus, quā

eam sibi adiungeret, & quomodo omnes eius sordes ad eū non sit dignatus, vt sua etiam puritate omnes illas eluere non desināt, tantisper dum illam penitus purificet. 14 Aliud argumētum, Vnusquisque naturæ sponte seipsum amat: resistit ergo naturæ qui vxorem non amat. Consequutionem probat primū ex mutua Christi & Ecclesiæ coniunctione mystica: deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronuntiet esse inftar singularis indiuidui. 15 Nequis naturalem Christi & Ecclesiæ coniunctionem somninet, qualis est viri & vxoris, necnam eam esse ostendit, spiritualem videlicet, & quæ à communi hominū captu sit quā remotissima: utpote quæ spiritus non carnis virtute, si de non naturali aliquo connexu constet.

m Sanctam efficeret. *n* Promissionem gratuitam in Christo iustificationis, & sanctificationis fide receptam. *o* Ecclesia in se considerata, non prius erit sine ruga, quā cum ad metam peruenierit, in hac enim vita in stadia currit: at si Christo consideretur, munda est & sine ruga. *p* Summū corpus. *q* Alludit ad creationem mulieris, qua nostram cum Christo coniunctionem significat, quasi fide, ac sacramento Cæna obfignatur. *r* Vide Matth. 19. 5.

24 11 Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunt* in omnibus.

25 12 ¶ Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea.

26 13 Vt eam ^m sanctificaret, postquam eam purgasset lauacro aquæ ⁿ per verbum.

27 Vt listeret eam sibi gloriosam, *id est* Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta & inculcata.

28 14 Ita debent viri diligere suas vxores vt sui ipsorum corpora: qui diligit suam vxorem seipsum diligit.

29 Nullus enim vnquam ^p suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam, sicut & Dominus Ecclesiam:

30 Quoniam membra sumus corporis eius, ^q ex carne eius, & ex ossibus eius.

31 ¶ Propterea derelinquet homo patrem ac matrem, & ^r agglutinabitur vxori suæ: & qui duo *erant*, fient vna caro.

32 15 Mysterium hoc magnum est: loquor au-

tem de Christo & de Ecclesia.

33 ¹⁶ Itaque & vos singuli *ita facite*, suam quique uxorem ita diligat ut seipsum: vxor autem *videtur* ut reuereatur virum.

16 Conclusio officij tum vi-ri in uxorem, tum vxoris in virum.

CAP. VI.

1 Subiecit præcepta de liberorum, 5 seruorum, 9 dominorum officijs. 10 Deinde proponit quam acriù pugna fidelibus sit proposita: 12 quibus armis in ea utendum. 31 Postremo Tychicum commendat.

CAP. VI.

Coloss. 3. 20.

Exod. 20. 12.

deut. 5. 16. eccl. 3. 10. mal. 15. 4.

mar. 7. 10.

1 Accedit ad aliam æconomices partem: & liberorū erga parentes officij in eo positum esse docet, ut parentibus obtemperent.

Coloss. 3. 22 tit. 2. 9. 1. pet. 2. 18.

1 ¹ **L**iberi, auscultate ² in ³ Domino parentibus vestris: ³ id enim est iustum.

2 ⁴ Honora patrem tuum & matrem tuam: (quod est præceptū primum cum ^b promissione)

3 Ut bene tibi sit, & sis longæuus super terrā.

4 ⁶ Et vos patres, ne prouocate ad iram liberos vestros, sed enutrite eos in doctrina & ^c monitis Domini.

5 ⁷ Serui auscultate ijs qui *vestri* domini sunt secundum carnem ^d cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, ut Christo.

6 Non ad oculum seruientes, ut qui homini-

1 Primum argumentum, Quia sic Deus fanciuit. Ex quo etiam consequitur, hæc tenei liberos hac obedientia, ut tamen à Dei cultu non discedant. 3 Secundum argumentum, Quod iustissima sit hæc obedientia. 4 Probatio primi argumenti. 5 Tertium argumentum, ab utili, Quod Dominus hoc præceptum inter cætera sit peculiari benedictione dignatus. 6 Patrum officium est, moderatè & ad Dei gloriam iure patriæ potestatis vri. 7 Iam ad tertiam æconomices partem descendit, nempe ad mutua seruorum & dominorum officia. Seruorum autem officium in eo positum esse docet, ut ex animo dominos suos ament & reuereantur. 8 Mitigat seruitutis asperitatem, quod nihilominus eis maneat intacta spiritualis libertas, quæ corporalem seruitutem non aboleat: adeò quidem ut Christi esse non possint, nisi dominis suis fideliter & sponte inseruiant, quatenus quidè salua conscientia ad fieri potest.

4 Dominus enim author est, & secundum illum præstanda est obedientia.

b Peculiari, nam aliqui secundum præceptum habet misericordia promissionem in mille generationes, sed vniuersalem. c Monitū ex verbo Dei petitiū, suis sanctū & Deo acceptū. d Cum sollicita reuerentia, nam ne seruilis metus probetur in seruis Christianis.

9 Vt quibus-
uis prætenti-
bus occasione
præcidat, do-
cet non sine
Dei voluntate
seruos nasci
aut fieri, ac
proinde in Dei
voluntatem ef-
se ipsis respi-
ciendum, quā-
tumlibet dura
sit seruitus.

Deut. 10, 17.

2. paral. 19, 7.

Job, 34, 19. sap. 6.

3. eccle. 35, 16.

act. 19, 34. rom. 3

11. galat. 2, 6.

solo. 3, 33.

1. pet. 1, 17.

Supra, 2, 1.

10 Etiam si in-
gratis aut cru-
delibus domi-

nis seruiatur, tamen seruorum nō minus quā liberorū obedientia Deo

est accepta. 11 Minorum officiū est, moderatē & sanctē uti suo in

seruos imperio, quum & ipsi alio respectu communem habeant Dominū

qui in cœlis est, & tum seruos tum liberos iudicabit. 12 Concludit al-

teram huius epistolæ partem, graui exhortatione, ut omnes sint in pro-

cinctu, & spiritualibus armis fidei, constanter pugnent, donec hostes pe-

nitus profligantur. Monet autem primo loco, ut arma ex Deo sumamus,

quibus solis confici possit hostis. 13 Secundo, præcipuos hostes in-

uisibiles ac potentissimos esse declarat, ne putemus nobis cum homini-

bus præcipuē certandum. 14 Sola Dei armatura profligari istos ho-

stes declarat, nempe conscientie integritate, pia & sancta vita, Euange-

lij cognitione, fide: denique Dei verbo, adhibitis precibus assiduis &

seruentibus pro Ecclesie salute, ac præsertim pro verè piorum ac for-

tium Verbi ministrorum constantia.

• Dei reuerentia commoti, & quasi ipsi Deo. f Libertati aut seruituti.

• Homines, quorū fragilis & caduca est natura, cui opponitur versutia spiritua-

les, infinitis partibus potentiores. h Ista nomina tribuit Angeli mali propter

effectus, non quod eos sua vi possint præstare, sed quia illi Deus laxas habenas.

matu-

bus placere student, sed ut serui Christi, facientes
ex animo quæ vult Deus :

7 Cum beneuolentia seruientes Domino, &
non hominibus.

8 10 Vt qui illud sciatis, singulos, quicquid fe-
cerint boni, hoc reportaturos à Domino, siue ser-
uus fuerit, siue liber.

9 11 Et vos domini, eadem facite erga illos, re-
missis minis : scientes vestrum etiam ipsorum Do-
minum esse in cœlis, nec persone respectum ef-
se apud eum.

10 12 Quod superest, fratres mei, corroboremi-
ni per Dominum, & forte ipsius robur :

11 Induite vniuersam illam armaturam Dei, ut
possitis stare aduersus insidias diaboli.

12 13 Quoniam non est nobis lucta aduersus
sanguinem & carnem, sed aduersus imperia, ad-
uersus potestates, aduersus mundi dominos, rectores
tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales ma-
litas quæ sunt in sublimi.

13 14 Propterea assumite vniuersam illam ar-

maturam Dei, vt possitis resistere i tempore aduerso, & omnibus confectis stare.

14 State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ:

15 Calceatis pedibus ^k præparatione Euangelij pacis.

16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula Mali illius ignita extinguere.

17 Galeam etiam salutarem accipite, & gladium spiritualem, hoc est verbum Dei:

18 Omni prece & supplicatione, precantes omni tempore per ^l Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseverantia & supplicatione pro omnibus sanctis,

19 Et pro me, vt mihi detur ^m sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelij,

20 Cuius causa legatione fungor in catena, vt, inquam, de eo liberè loquar sicut oportet me loqui.

21 ¹⁵ Vt autem sciatis & vos res meas, & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus minister in Domino:

22 Quæ misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

23 Pax sit vobis fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

24 Gratia sit cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad ⁿ immortalitatem. Amen,

i Vid. sup. s. 1
k Vt præparatio Euangelij sit calceorum instar: optimè autè conuenit epitheton, cum nos ad Deum per insensibilissimos hostium cuneos pergentes id nos ad fortiter pergendum hortetur, quod ex Euangelij doctrina sciamus nos ad Deum nobis reconciliatum contendere.

l Vt sancta præces à sancto Spiritu proficiantur.

m Loquendi facultas.

15 Familiaris & beneuolentia plena sui status declaratio, vñ cum precatione solenni, qua consuevit Paulus epistolæ suas claudere.

n. Vitam æternam.

Missæ fit: Roma ad Ephesios, per Tychicum.

EPISTOLA PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

3 De pio animi sui erga Philipp. affectu, testatus, 12 de si
 & de suo vinculo tractat: 23 & eos suo exemplo incitat,
 27 hortaturq. ad unitatem 33 & patientiam.

CAP. I.

1 Scopus Epistolæ est, Philippenses modis omnibus confirmare, ut non modò nō deficient, sed etiā proficiāt: Ac primò quidem præterita laudat, ut ad pergendū hortetur: quod se etiam omninò sperare dicit, idq. ex viæ charitatis ipsorū testimoniō, sed interea ad vnus Dei gratiam omnia refert.

AULVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, vnā cū episcopis ac diaconis:

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

1 Gratias ago Deo meo cum summa memoria vestri,

(Semper in omni precatōe mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

2 Super vestri in Euangelio participatione, à primo die vsque ad hoc tempus:

3 Persuasum habens hoc ipsum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum, perficiat d vsque ad diem Iesu Christi:

4 Sicut iustum est vt ego id sentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & in vinculis meis, & in defensione & confirmatio-

a Episcoporum nomine eos qui verbo & gubernationi præerant, Diaconorum eos qui Ecclesia ararij essent æconomi intelligit. b Quòd & vos facti estis principes Euangelij. c Ex quo vos cognoui. d Ad extremum vsq. finem non deseret vos Dei Spiritus, donec mortalia vestra corpora sistantur Christi iudicio glorificanda. e Vera cum Christo coniunctio verum argumentum.

ne Euāgelij, vos, *inquam*, omnes vnā mecum fuisse
gratiæ meæ participes.

8 ² Testis enim mihi est Deus quā propen-
samem vos omnes in visceribus Iesu Christi:

9 ³ Et hoc precor, vt charitas vestra adhuc
magis ac magis redundet in cognitione & omni
sensu.

10 Vt dignoscatis quæ discrepant, vt sitis
sinceri, & inoffenso cursu pergatis ad diem vsque
Christi:

11 Pleni ⁵ fructibus iustitiæ, qui *insunt vobis* per
Iesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.

12 ⁴ Velim autem vos scire, fratres, quæ
mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelij
euenisse:

13 Adeo vt vincula mea ^h in Christo celebra-
sint in toto ⁱ prætorio, ac reliquis omnibus locis:

14 Et plerique ex fratribus in Domino, freti
vinctis meis, magis audeant impavidè ^h Sermo-
nem loqui.

15 Ac nonnulli quidem per inuidiā & conten-
tionem: nonnulli verò etiam propensa voluntate
Christum prædicant:

16 Alij quidem, *inquam*, per contentione Christum
annuntiant ⁱ non purè, existimantes sese affli-
ctionem addere vinctis meis:

17 Alij rursus ex charitate, scientes me ad de-
fensionem Euangelij constitutum esse.

mendi ipsius Apostolatus. Quibus respondet, Deum sic
captiuitati, vt inde sit etiam factus illustrior, dignitate Euangelij, quā-
vis non simili omnium studio, tamen re ipsa per istam occasionem ma-
gi opere amplificata.

^f Gratiam vocat quasi singulare aliquod beneficium, vincula sua.

^g Si iustitia est arbor, Opera bona sunt fructus, falsi necesse est Sophistas, quā-
dant opera causas esse iustitia. ^h Christi nom. ne. ⁱ In Casariis veria.

^k Euangelium per excellentiam sermo dicitur.

^l Non puro animo, alioqui putam doctrinam.

² Addit suæ
in eos beneuo-
lentiz decla-
rationem, o-
stendens simul
qua re maximè
possint confir-
mari, nempe
precibus assi-
duis.

³ Quid præ-
cipue nobis sit
petendum, o-
stendit, pri-
mum videlicet
vt in vera Dei
notitia, (adeo
vt discrepan-
tia possimus
dignoscere)
deinde in cha-
ritate cresca-
mus, vt ad ex-
tremum vsque
ad gloriam
Dei per Iesum
Christum, verè
bonis operi-
bus incumba-
mus.

⁴ Occurrit
crucis offen-
diculo, vnde
nonnulli oc-
casionem arri-
piebant depri-

5 Suo proposito exemplo, docet verum gaudium esse nostrarum afflictionum exitum, idque virtute Spiritus Christi, quæ petentibus largiatur.

6 Persecrancia opus est ad extremum usque, summa cum fiducia, proposita nobis vna Christi gloria, siue viuendum sit, siue moriendum.

7 Exemplum veri pastoris, suam quamuis felicitatem postponentis ouium suarum utilitati.

8 Illis instar præmiij præpositis, iam ad exhortationes descendit, primum omnium

monens vt consensum & in doctrina & in voluntatibus seu animis conseruent, deinde vt communibus illis vinculis coniuncti, perstent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere, vt nihil Euangelica professione indignum admittant.

m Speciosam scilicet causam i. Christum ipsum prætexebant sua ambitioni & inuidia. n In hoc mortali corpore degere. o Standi verbum athletæ conuenit, qui immoto velut gressu consistunt.

18. 5 Quid igitur? attamen quouis modo, siue in speciem, siue sincerè, Christus annūtiatur; de hoc quoque gaudio, atque etiam gaudebo.

19 Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & subministrationem Spiritus Iesu Christi.

20 6 Secundum intentam expectationem & spem meam, quod nulla in re pudeam, sed cum omni libertate, vt semper, *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.

21 Mihi enim *est* Christus, & in vita & in morte lucrum.

22 7 Vtrum verò ⁿ viuere in carne mihi operæpretium sit, & quid eligam, ignoro.

23 Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longè optimum est:

24 Sed permanere in carne, magis necessarium est propter vos.

25 Et hoc confisus noui me mansurum esse, & vnà permansurum cum vobis omnibus, ad vestrum profectum & gaudium fidei.

26 Vt abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

27 8 Tantum vt dignum est Euangelio Christi vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, vos ^o perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelij.

28 ⁹ Nec vlla in re territio ab ijs qui se oppo-
nunt: quod illis quidem est exitij indicium, vobis
autem salutis: idque à Deo.

29 ¹⁰ Quia vobis datum est in Christi negotio,
non solum in eum credere, sed etiam pro eo affli-
gi.

30 ¹¹ Idem certamen sustinendo quale vidistis
in me, & nunc auditis de me.

cum impiorum exitij. 10 Confirmatio eius quod dixerat, crucem
esse nostræ salutis indicium, quoniam pati pro Christo donum est Dei,
quo suos, sicut & fide, dignatur. 11 Iam ostendit quo consilio suarum
afflictionum meminerit.

CAP. II.

1 Obtestatur eos ut nihil prius habeant 2 humilitate:
6 idq. exemplo Christi. 19 Timotheum se illi breui
missurum promittit, 26 & moram Epaphrodisi ex-
cusat.

1 Siqua ¹ igitur consolatio est in ² Christo, si-
quod solatium charitatis, siqua communio
spiritus, ^b siquæ viscera ac miserationes,

2 Explete meum gaudium, ut itidem sitis af-
fecti, eandem charitatem habentes, vnanimis, &
sententijs vni.

3 Nihil gerite per contentionem, aut per ina-
nem gloriam, sed ex modestia, alium quisq; se præ-
stantiorem existimet.

4 Ne sua quisque spectetis, sed vnusquisque e-
ciam quæ sunt aliorum.

5 ² Itaque is sit affectus in vobis qui fuit & in
Christo Iesu,

scilicet & morum suauitatis exemplum, Iesum Christum, quem nos oportet
pro viribus imitari. Is autem, quanuis nihil sit eo sublimius, ta-
men nostri causa eò vsque se abiecit, ut serui formam (nostram videlicet
carnem) vltro induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem
vsque crucis obnoxiam.

^a Christiana. ^b Siquis intima charitatis sensus.
^c Patem.

9 Persequu-
tiones ab Euā-
gelij hostibus
intentatæ nos
non deicere,
sed erigere po-
tius debent,
quum certa
sint à Deo ipso
testimonia tū
nostræ salutis,

CAP. II.

1 Vehemen-
tissima obte-
statio, ut ea
omnia repel-
lant, quibus il-
la summa con-
sensus violari
solet, nempe
contentionem
& superbiam,
quibus sit ut
alij ab alijs se-
iungantur.

2 Proponit
perfectissimam
omnis mode-

6 Qui quum esset ^d in forma Dei, ^e non duxit rapinam, ^f parem esse cum Deo :

7 Sed ipse se ^g exinaniuit, ^h forma serui accepta, similis hominibus factus :

8 Et habitu compertus vt homo, ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis,

3 Summissio-
nis Christi glo-
riosisimū exi-
tum ostendit,
vt modestiam
doceat verum
iter esse ad so-
lidam laudem
& gloriam.

4 Conclusio,
oportere nos
summissos &
humiles per no-
strā vocatio-
nis viam ad sa-
lutem progredi.

5 Solidissi-
mum aduersus
arrogantiā ar-
gumentum, nihil nos habere laudabile nisi ex dono Dei gratuito, & qui-

dem aduentitio, quoniam [ne] ad bene volendum quidem (necum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quā ex gratuita Dei misericordia habemus. 6 Modestiam à contrarijs superbijs effectis describit, alienam esse docens tum ab omni maligna & occulta similitudine, tum ab apertis contentionibus & rixis.

d Talu qualu est ipse Deus, ideoq, Deus, quum vnus Deus sit sinipsius prorsus similiu. e Christus ille Deus aterna gloria pradius, sciebat quidem ius fasque esse non in humili carne apparere, sed cum magnificentia Deo digna: verum maluit sese dimittere. f Quum par Filius sit Patri, equalitatem esse necesse est, contra Arrium: quum Filius Patri comparetur, necesse est personarum esse distinctionem, contra Sabellium. g Quasi ex omni se ipsum ad nihil redegit.

h Assumpta humana natura. i Dignitatem & celebritatem nominis, sed eum re ipsa coniunctam. k Omnis creatura tandem subijcietur Christo.

l Omnis gens. m Consecrare salutem dicitur, qui in iustitia studio currit.

n Non sumus igitur stipites, sed bene volumus, non quidem natura, at quia Deus ex mala voluntate bonam fecit.

ac discere

re disceptationibus.

15 || 7 Vt sitis irreprehenſi & ſinceri, filij, *inquam*, *Mat. 5. 14.*
Dei, inculpato, in medio nationis prauæ ac per- *1. pet. 4. 9.*
uerſæ: inter quos *homines* ſplendetis vt luminaria

in mundo,

16 ° Sermonem vitæ prætendentia: 8 vt gloria-
ri poſſim in die Chriſti me non fruſtra cucurriſſe
nec in vanum laboraſſe.

17 Quin etiam ſi pro libamento offerar ſuper
hoſtia ſacrificiò que fidei veſtræ, gaudeo & gratu-
lar omnibus vobis.

18 Itidem autem & vos gaudete, & gratulami-
mini mihi.

19 9 Spero autem in Domino Ieſu, me || Timo-
theum breui miſſurum vobis, vt & ego 9 bono ſim
animo, cognito ſtatu veſtro.

20 Neminem enim habeo pari animo prædi-
tum, qui germanè res veſtras curaturus ſit.

21 || Nam 7 omnes quæ ſua ipſorum ſunt quæ-
runt, non quæ Chriſti Ieſu.

22 Porro probationem eius noſtis, quòd veluti
cum patre filius, mecum ſeruierit in Euangelio.

23 Hunc igitur ſpero me miſſurum ſimulatque
videro rerum mearum ſtatum.

24 Conſido autem in Domino, me quoque cito
uenturum ad vos.

25 Sed neceſſarium duxi, Epaphroditum fra-

etiam eorum mentes tum remiſſo Epaphrodito, cuius fidem erga eos &
ſummum in ſe iuuando ſtadium collaudat: tum etiam promittens fore
vt breui Timotheum, ex cuius præſentia magnum fructum ſint perce-
pturi, ad eos mittat: atque adeò fore ſperans vt (volente Deo) ipſe cito
ad eos veniat.

1 Evangelium vocatur Sermo vitæ, ab effectu.

2 Quasi diceret, Ego vos ad Chriſtum adduxi, cui poſtulo vt vos hoſtiam vinam
ſtati, nec dubitem in hoc veſtro ſpirituale ſacrificio, tanquam libamini additamē-
tum interuenire.

3 In alacritate animi conſirmer.

7 Plurique.

R R

7 In ſumma
requirit vitam
inculpata &
integram, vt
verbo Dei il-
luſtrati inter
huius ſeculi
tenet bras ſplen-
deant.

Aſt. 16. 1.

8 Rurſus ad-
dit eis ſtimu-
los, propoſita
ſua de ipſis ve-
rè Apoſtolica
ſolicitudine:
conſolans etiā
eos ne magni-
tudine affli-
ctionum ipſius
contriſtentur,
ne ſi ipſum
quidem mori
oporteat, vt
ſuo ſanguine,
veluti liba-
mento, obla-
tionem eorum
perficiat.

1. Cor. 10. 34.

9 Confirmat

trem & collegam ac commilitonem meum, vestrum autem legatum, quique mihi subministrauit quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

26 Quoniam expetebat omnes vos, & gravissime angebatur, propterea quod audissetis eum agrotasse.

27 Et certe ægrotavit proximè mortem: sed Deus misertus est eius: nec eius solum, sed & me, ne dolorem haberem super dolore:

28 Eo studiosius itaque eum misi, ut quum videritis eum rursus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

29 Excipite igitur eum in Domino cum omni gaudio: & tales in pretio habete.

Opus Christi vocat, Christum in persona Pauli vinctum & egentem inuisere.

30 Nā propter opus Christi accessit ad mortem usque, non habita vitæ ratione, ut suppleret defectum vestri erga me officij.

CAP. III.

3 Refellit inanes pseudapostolorum iactantias, 7 & illud Christum opponit, 10 vim & naturam fidei describit 15 ut posthabitis omnibus, aspirent ad communionem crucis Christi: 18 cuius inimicos notat.

CAP. III.

1 Conclusio superiorum, ut pergant hilares in Domino.

2 Præfatio ad sequentem admonitionem, ut à pseudapostolis sibi sedulo caueant, circumcissionem cum Christo (id est, operum iustitiam cum gratuita per fidem iustificatione) coniungentes, & ceremonialia abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitijs inculcantes. Vocat autem eos canes, ut profanos latrones: malos operarios, quod vera opera negligerent, & veram eorum usum non traderent. Denique vocat concisionem, quod circumcissionem virgutes, & sese & alios ab Ecclesia rescinderent.

a Qua ex me sæpe audistis. b Alludit ad circumcissionem, cuius dum nomen gloriarentur, Ecclesiam concidebant.

1 Q UOD superest, fratres mei, gaudere in Domino. 2a Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete^b concisionem.

3 ³ Nos enim sumus circūcisio, qui spiritu ser-
uimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec con-
fidimus ^c in carne:

4 ⁴ Quanquam ego habeo de quo confidam
etiam in carne. Si quisquam alius videtur fiduciam
habere in carne, ego maximè habeo:

5 Circuncisus octauo die, ex gente Israelis,
tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, || religione
Pharisæus:

6 || Quod ad zelum attinet, persequens Eccle-
siam: quod ad iustitiam quæ est in Lege, irrepre-
hensus:

7 Sed quæ erant mihi ^d lucra, ea duxi propter
Christum damnum esse.

8 Quin etiam certè duco ^e omnia damnum
esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu
Domini mei: propter quem omnibus istis meipsum
multavi, eaq; duco pro stercorebus, vt Christum
lucrificiam.

9 Et comperiar ^g in eo, ^h nō habēs meam iu-
sticiā, nempe quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidē
est Christi, id est iusticiam quæ est ex Deo per fidem:

10 ⁱ Vt ⁱ cognoscā eum, & vim resurrectionis
ipsius, ⁶ & communionem perpeffionum ipsius;

nostrorum fiducia cum gratuita per fidem in Christo iustificatione con-
sistere. 5 Finis iustitiæ ex fide hic est, quod ad nos attinet, vt virtute
resurrectionis ipsius ex morte euadamus. 6 Iter ad æternam illam
salutem est, Christi vestigijs insistere, per crucis ærumnas, donec ad
Christum ipsum, vt mesam nobis propositam euadentes, palmam ad quā
nos Deus in ipso vocat accipiamus. Hæc autem vera pietatis exercitia
opponit Apostolus euandis illis legalibus ritibus, in quibus pseudapo-
styli summam pietatis collocabant.

In rebus externis, neque ad animum ipsum pertinentibus. ^d Qua pro lu-
cre habebam. ^e Excludit omnia opera tam præcedentia, quam subsequētia

^f Vt illorum loco Christum nactus, planè fiam ex paupere locuples, ne-
que ut quicquam amiserim. ^g Christo: qui enim extra Christum inueniuntur,
sunt illi obnoxij cōdemnationi. ^h Illud est in Christo esse, Inveniri non in sua in-
iustitia, sed Christi iustitia imputata indui. ⁱ Sentiam reipsa & experiar.

3 Veram cir-
cūcisionem v-
surpandā, ostē-
dit, eam nimi-
rum quæ sit a-
nimi, vt rese-
ctis per Christi
virtutē omni-
bus pravis af-
fectibus, puri-
tate vitæ Deo
seruiamus.

2. Cor. 11. 22.

Act. 13. 6.

4 Peruersis Le-
gis zelotis non
dubitāt seipsū
etiā secundum
carnē antepo-
nere, vt omnes
norint se quod
illa omnia ex-
terna nihil mo-
retur, certo a-
mini iudicio fa-
cere: quod vi-
delicet q. Chri-
stū habeat, nul-
lo supplemēto
indigeat, imò
nō possit operū

Cap. 3.

dum conformis fio ipsius morti:

11 *Experiens* ecquo modo perueniam ^k ad resurrectionem mortuorum.

12 Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus sim: sed persequor *experies* an quoque apprehendam, cuius etiam rei causa ^l apprehensus sum à Christo Iesu.

13 Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

14 Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscēs, ad ea verò quæ à fronte sunt contendens, scopum versus feror ad palmam supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.

Rom. 16. 17.

7 Conclusio huius exhortationis, tribus membris constans. Vnum, vt in huius doctrinæ veritate perstet quicunque in ea profecerunt.

Alterum, vt si qui sunt adhuc rudes, adeò vt ista nòdum intelligant, & de

Legis abolitio ne dubitent, turbas non moueant, & benignè tolerantur dum & ipsi erudiantur à Deo. Tertium, vt pseudapostolos ex fructibus æstiment: qua in re non dubitat sese pro exemplari proponere.

⁸ Pseudapostolos, malevolentia nec ambitione impulsus, sed dolens & non sine lacrymis, suis coloribus depingit: quòd videlicet Euangelij Christi hostes (nòpote quod cum cruce sit coniunctum) nihil aliud spectent quàm huius vitæ commoda, id est vt pace, otio, & rebus omnibus abundantes, cum magna apud homines existimatione viuāt: quorum miserrimum exitum fore prædicit.

^k Vitam æternam, quæ resurrectionem sanctorum consequetur. ^l Non timemus, nisi quatenus à Christo apprehensi sumus. ^m Antea dixerat si perfectum non esse. Perfectos itaq; hoc loco eos vocat qui aliquosq; sunt progressi, quos videlicet rudibus opponit, vt ipse sequente vers. explicat. ⁿ Merces.

15 ⁷ Quotquot itaq; ^m perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd siquid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

16 Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula, & itidem simus affecti.

17 Estote simul imitatores mei, fratres, & considerate qui ita incedunt, sicut habetis nos pro exemplari.

18 ⁸ Nam complures incedunt, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico, || hostes esse crucis Christi.

19 Quorum ⁿ finis est exitium: quorum Deus est

venti

venter, & gloria cum confusione ipsorum: qui terrestria curant.

20 ⁹ Nos enim ut municipales cœlorum nos gerimus: unde etiam Seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum:

21 || Qui transformabit corpus nostrum humile, ut conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacia qua potest etiam subijcere sibi omnia.

et suo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

¹ Quam captant ab hominibus.

CAP. IIII.

¹ A particularibus monitis, ⁴ ad generalia descendit.

10 Eorum liberalitate ita quidem se fuisse exhilaratum dicit, 12 ut patienter defectum laturus fuerit.

1 Itaque, ¹ fratres mei chari & exoptati, gaudium & ² corona mea, ita stete in Domino, dilecti.

2 ² Euodiam precor & Syntychem precor, ut sint itidem affectu in Domino.

3 Et rogo te quoque, socie germane, opitulare ipsis, ut quæ in Euangelio vnâ mecum certarunt, vnâ cum Clemente quoque & reliquis adiutoribus meis, || quorum nomina sunt in ^c libro vitæ.

4 ³ Gaudete in Domino semper: rursus inquam gaudete.

5 ⁴ Moderatio vestra nota sit omnibus hominibus. ⁵ Dominus propè est.

gerent, partim ut reliquos eo alacrius incitent. 3 Adijcit particulares exhortationes, quarum prima est ut Philippenf. gaudium nullæ ab impijs illatæ afflictiones impedian. 4 Altera, ut omnia æqui boni consulentes, moderatè se gerant cum omnibus. 5 Occupatio, non oportere ut impatientia tumultuemur, quum Deus sit nobis proximus, ut omnibus nostris malis suo tempore medeatur.

^a Meum decus. ^b Ea concordia cuius Dominus sit vinculum. ^c Dicitur per Anthropopathiam Deus librum habere, in quo electorum suorum nomina descripterit, quibus vitam æternam sit daturus: Eum Ezechiel vocat Scripturam domus Israel, & arcanum Domini, cap. 13. 9. ^d Sic à gaudio mundi distinguitur nostrum gaudium. ^e Tranquillus animus.

1. Cor. 13, sit 2.
12.

9 His opponit veros pastores qui neglectis terrestribus, in cœlum toti aspiciunt fore ut etiam in corpo-

CAP. IIII.

1 Conclusio- nis repetitio, ut ad victoriæ usque adepti- nem fortiter, Domini robo- re freti, perse- uerent.

Apo. 3. 5, & 10. 8, & 21. 27.

2 Quosdam etiam nomina- tim appellat, partim quod peculiari ex- hortatione e-

6 Tertia, ne anxie simus vlla de re solliciti, sed certa cum fiducia Deo gratias agentes, ab eo petamus quibuscumque nobis est opus, ut pacata conscientia nos ei totos ex animo summittamus.

7 Conclusio vniuersalis, ut sicut tum verbis, tum exemplis fuerunt edocti, vitam suam ad omnis sanctimonie & iustitie regulam exigant.

8 Gratam sibi esse testatur eorum beneficentiam, quam in summa rerum inopia fuerat ab eis subleuatus: ita tamen orationem temperans ut ab omni sordium suspicione se purum esse, atque adeo se animum habere tum secundarum, tum etiam aduersarum rerum capacem, se denique in sola Dei voluntate acquiescere, testetur.

f Sic David sepius à lachrymis orsus in gratiarum actionem desinit.

g Summa illa tranquillitas animi, quam unus Deus in Christo largitur.

h Animum diuidit in cor, id est voluntatis & affectuum sedem, & superiorem partem, qua intelligimus & rationamur.

i Eiusmodi ut vos sancta quadam gratuitate exornet. k Penuria mea habens rationem. l Vtitur generali nomine, de una crucis specie loquens, nempe de paupertate: solet enim paupertas secum omnis generis incommoda trahere. m Metaphora ducta à rebus sacris, vita hac enim nostram

stat est sacrificij.

6 De nulla re solliciti estote: sed omni in re precibus & supplicatione cum gratiarum actione petitiones vestre innotescant apud Deum.

7 Et pax Dei quæ superat omnem intellectum, præsidio erit cordibus vestris, & mentibus vestris in Christo Iesu.

8 Quod reliquum est, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque veneranda, quæcunque iusta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, siqua virtus, & siqua laus est, hæc cogitate.

9 Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc, inquam, facite, & Deus pacis amator erit vobiscum.

10 Gaudis sum autem in Domino magnopere quod iam tandem reuiuistis in vestra pro me cura: qua de re tamen solliciti eratis, sed destituebamini opportunitate.

11 Non quod penurie meæ respectu loquar: nam ego didici, in quibus sum, ijs ipsis contentus esse.

12 Noui autem deprimi, noui etiam abundare: vbique & in omnibus initiatus sum, & ad saturitatem & ad esuritionem, id est, tum ad abundantiam, tum ad inopiam.

13 Omnia valco per Christum qui me corroboret.

14 Attamen rectè fecistis, quòd simul communicastis meæ oppressioni.

15 ¹ Nostis autem & vos, Philipenses, quum initio Euangelij proficiscerer è Macedonia, nullam mihi Ecclesiam communicasse in ratione dati & accepti, nisi vos solos.

16 Nam etiam Thessalonicam semel & iterum quod opus erat mihi misistis.

17 ¹² Non quòd requiram donum: sed requiro fructum exuberantem, *qui*° in rationem vestram inducatur.

18 Accepi autem omnia, & abundo: expletus sum, *inquam*, acceptis ab Epaphrodito quæ à vobis missa fuerant, ^p odore bonæ fragrantiae, hostia Deo accepta ac grata.

19 Deus autem meus supplebit quicquid opus fuerit vobis, secundum diuitias suas, gloriosè, in Christo Iesu.

20 Deo autem & Patri nostro sit gloria in secula seculorum. Amen.

21 Salutate omnes sanctos in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

22 Salutant vos omnes sancti, maxime verò qui sunt ex Cæsaris domo.

23 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

11 Testatur se superiorum quoque officiorum memoriam conservare & rursus sinistram immo-dicæ cupiditatis suspicionē repellit, quòd à nullis alijs quicquam acceperit.

12 Rursus testatur, quòd eorum officium approbet, non tam id suam quam illorum causa facere, ut qui non tam ipsi quam Deo hoc veluti sacrificium obrulerint, cuius non sit Dominus ipse futurus immemor.

n Initio prædicati Euangelij apud vos.

o In vestras rationes referatur, *p* Alludit ad Legis thymiamata.

q Ex Neronis aulicis.

Ad Philipenses scripta est Roma per Epaphroditum.

RR iiij

EPISTOLA PAV- LI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 Post inscriptionem 4 illos laudat, ut attentos faciat ad se audiendum. 7 Testimonium doctrinae quam ab Epaphra audierant, reddit. 13 Dilectionem erga eos gratiam suam ei-
gys prae-dicat, 20 Et omnes nostrae salutis partes in Iesu Christo omnino sitas esse, exponit.

CAP. I.

1 Commendat doctrinam ab Epaphra ipsis traditam, & eorum in ipsa excipienda alacritatem.

2 Suam in eos benevolentiam declarat, admonens minime oportere ipsos in eodem gradu consistere, sed ulterius etiam progredi tum in ipsa cognitione Evangelij, tum in vero ipsius usu.

a Gratuita Dei liberalitate.

b Colossa sita sunt in Phrygia, non procul Hie-

rapoli & Laodicea, qua parte imminet Lycia & Pamphilia. c Non potest aliter a nobis considerari Deus in salutem, nisi quatenus est Pater Christi in quo sumus adoptati. d Speratam gloriam. e Spiritualem, siue a Spiritu manantem.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

3

9 Propterea & nos, ex quo die *id* audiui-
mus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt
impleamini omni agnitione voluntatis eius, cum
omni sapientia & intelligentia spirituali:

10 Vt incedatis sicut Domino dignū est, vt per
omnia placeatis, omni opere bono fructum profe-
rentes, & crescentes in agnitionem Dei.

11 3 Omni robore corroborati, secundum glo-
riosam vim ipsius, ad omnem tolerantiam & ani-
mi lenitatem cum gaudio:

12 4 Gratias agentes Patri, qui idoneos nos
fecit ad participandam sortem sanctorum in luce:

13 || Qui, *inquam*, liberauit nos à potestate tene-
brarum, ac transtulit in regnum Filij sibi dilecti.

14 6 In quo habemus redemptionem per san-
guinem ipsius, *id est* remissionem peccatorum.

15 || 7 Qui est imago Dei inconspicui, primo-
genitus omnis rei creatæ:

16 || Nam per eum condita sunt omnia quæ in
coelis sunt & quæ in terra, visibilia & inuisibilia,
sive throni, sive dominia, sive imperia, sive pote-

3 Perseueran-
tiæ donū à no-
bis non est, sed
à Dei virtute
gratis nobis
communicata.

Matth. 3. 17.

Et 17. 5.

2 Pet. 1. 7.

Heb. 2. 9.

Iohan. 1. 3.

4 Absoluto
proœmio, rem
ipsam aggredi-
tur, *id est* toti-
us Christianis-
mi breuem qui-
dem, sed excel-
lentissimam
descriptionē,
quæ in tres
tractatus cō-
modè distri-
bitur. Pri-
mū enim ve-
ram doctrinā
secundum or-

dinem causarum explicat, ab hoc versiculo ad 21. Inde verò incipit va-
rijs exhortationibus illam applicare Colossensibus, vsque ad capitis 2,
versic. 6. At tertio demum loco, vsque ad caput tertium corruptelas ve-
ræ doctrinæ indicatas resutat. 5 Causa efficiens nostræ salutis est va-
na Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad participandam vi-
tam æternam, à tenebris in quibus nati sumus in lucem cognitionis glo-
riæ Filij sui assertos. 6 Materia ipsa nostræ salutis est Filius Dei
Christus, qui sui oblatione nobis peccatorum remissionem obtinuit.

7 Christi personæ graphica descriptio, ex qua intelligimus eum ipsum
esse in quo vno sese Deus conspicuum præbet: qui antequam quicquam
conderetur (*id est* ab æterno) genitus est à Patre: per quem etiam om-
nia quæ facta sunt, facta sunt, sine vlla prorsus exceptione, per quem eti-
am consistunt, & cuius gloriæ subseruiunt.

f Dei. g Quæ minimè extorqueatur ab inuitis, sed qua ab animo lato & ala-
cri proficiatur. h In illo regno cœlesti & glorioso. i Antè genitus quam quic-
quam cōderetur, ideoq; æterni Patri æternus Filius. k Angelos exornat præstantis-
simi nominibus, vt ex præstātissimorū intellectū cōparatione, intelligamus quā in-
finita sit Christi præstātia, in quo solo præteritū etiā Angelū nobis est acquiescendum.

1. Cor. 13. 31.

apoc. 1. 5.

Iohan. 1. 14.

infra. 3. 9.

3 Magnificen-
tissime declara-
ta Christi per-
sonæ suprema
dignitate, eius
munus & offi-
ciū describit,
nēpe ut sit ipsi
Ecclesiæ quod
caput est cor-
pori, id est pri-
ceps eius & gu-
bernator, ip-
sūque adeo
veræ vitæ prin-
cipium, ut qui
primus resur-
gēs vitæ æter-
næ sit autor, ut
inter omnes e-
mineat, in quo
vno nimirū ple-
nissima sita sit

states: omnia, inquam, per eum & eius respectu cō-
dita sunt.

17 Estque ipse ante omnia, & omnia per eum
constant.

18 8 Estque caput corporis Ecclesiæ, principiū
|| & 1 primogenitus ex mortuis, ut in omnibus pri-
mas teneat.

19 || Quoniam in eo placuit Patri ut^m omnis
plenitudo inhabitaret:

20 9 Et pace per sanguinem crucis eius facta,
per eum reconciliareⁿ omnia sibi, per eum, inquam,
tum quæ in terra, tum quæ in cælis.

21 10 Itaque vos quondam abalienatos & ho-
stes, mente operibus malis *inse nsa*, nunc sanè^o re-
conciliauit.

22 In corpore illo^p carnis suæ, per mortem: ut
sisteret vos sanctos & irreprehensos & inculpato
coram se:

23 11 Siquidē permanetis in fide fundati & fir-
mi, nec dimouemini à spe Euāgelij quod audistis,
Euāgelij, inquam, prædicati⁹ omni creaturæ quæ sub

oranium bonorū abundantia, quæ in Ecclesiam exundet. 9 Iam docet
quomodo sit Christus illo munere sibi à Patre imposito defūctus, mor-
tem crucis videlicet (id est cum maledictione Dei cōiunctam) ex ipsius
decreto subiens, ut hoc sacrificio omnes tum qui in venturū ipsum cre-
dentes, iam sub hac spe in cælis erant collecti, tum qui in eum deinceps
in terris crederent, Patri reconciliaret. Sic autem describitur ab Apolto
iustificatio, vna eaq; præcipua beneficii Christi pars. 10 Alterum
opus Dei in nobis per Christū, est sanctificatio, quum nos videlicet qui
Deum pessimè Oderamus, & toti vltro in vitia ferebamus, sic in bonam
Patris gratiam restituit, ut simul sancto suo Spiritu nos purificet, ac ius-
titiz consecret. 11 Secunda huius partis epistolæ tractatio, qua ex-
hortatur Colossenses ut ab hac doctrina nullo modo se dimoueri pati-
antur, declarans nullum aliud vsquam esse verum Euangelium.

l Qui sic resurrexit ut non amplius sit moriturus, & qui alios ad vitam vi sua
excitat. m Plenissima rerum omnium Diuinarum copia. n Vniuersam Ec-
clesiam. o Sub. Filius. p Id est, carneo, ut intelligamus non fuisse imagina-
rium corpus, sed verum. q Vniuersis hominibus: sic autem docet Euangelium
non fuisse conclusum vnius Iudææ angulū.

celo est: ¹² cuius factus sum ego Paulus minister:

²⁴ Qui nūc gaudeo de ijs quæ patior ^r pro vobis, & ⁶ reliquias afflictionū Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, id est Ecclesia:

²⁵ ¹³ Cuius Ecclesie factus sum minister ex dispensatione Dei, quæ data est mihi erga vos, ad implendum Dei sermonem:

²⁶ || Nempe mysteriū absconditū à seculis & ætatibus, nunc autē illud patefactum est sanctis eius,

²⁷ Quibus voluit Deus notū facere quæ sint divitiæ gloriosi huius mysterij inter Gentes, id est Christi inter vos, qui est spes illa gloriæ:

²⁸ ¹⁴ Quemque nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes x omni sapientia: ut quemuis sistamus perfectum in Christo Iesu:

²⁹ Ad quod etiam enitor, decertans secundum efficacitatem ipsius agentem in me potenter.

profert, nempe quod Deū habeat eius autorē, à quo etiā peculiariter sit designatus Gentium Apostolus, ut hoc modo per ipsum impleatur quod Prophetæ de Gentiū vocatione prædixerunt. ¹⁴ Testatur se fideliter suo Apostolico munere passim defungi, ut qui ad vnum Christum homines adducat, Domino ipsius laboribus copiosissimè benedicente.

^r Vestro commodo atque fructui. § Quod superest afflictionum Christi: afflictiones autem Ecclesie, Christo dicuntur, propter illam capitis cum corpore communionem, non quia amplius Ecclesiam redimere sit necesse, sed ut virtutem suam Christus in quotidiana suorum infirmitate exerit, denique pro totius corporis consolatione. † Quos ipse in Christo consecrandos sibi delegit: porro mysterium nostræ redemptionis dicit absconditum fuisse à seculis, id est, iampridem & ab omnino, paucis exceptis qui & ipsi extra ordinem edocti fuerunt. u Sic inquit Paulus sanum curiositatis hominum x Integra & absoluta, quæ nimirum in sese sit absoluta & tandem suos sectatores perficiat.

C A P. I I.

⁴ Vanitatis damnat quicquid est extra Christum. ¹⁷ Nominatim de circumcisione, ¹⁶ ciborum abstinencia, ¹⁸ Angelorum cultu loquitur. ²⁰ Vnde constituit à decretis per Christum liberatos esse.

¹ Velim enim vos scire quantū certamen sustineam pro vobis & ijs qui sunt Laodiceæ, Laodicenses inuaserit, nō factū vlla negligētia, & se tāto magis de illis esse sollicitum.

¹² Autoritate huic doctrinæ conciliat etiam ex suo Apostolatu: cui certam approbationē ex suis afflictionibus sumit, quas pro christi nomine sustineat, ut Ecclesias istis quoque patiētiæ exemplis erudiat

Rom. 16. 25,

ephes. 3. 9,

2. tim. 1. 10,

tit. 1. 2,

2. pet. 1. 20.

¹³ Aliam sui Apostolatū approbationem

membrum
est

¹ Occupatio quod nec Colossenses nec Laodicenses in-

& quotquot non viderunt ^a faciem meam in carne:

² Breui concludit summam superioris doctrinae, quod videlicet certae sapientiae & cognitionis Dei vel reconditis summae summae omnis sit in vno Christo, cuius hic sit usus, quod ad homines attinet, ut mutua charitate compacti, in tanti boni cognitione felices conquiescant, tantisper dum eo plenè perfruantur.

1 Cor 5.3.

³ Transito ad sequentem

tractatum aduersus Christianismi corruptelas.

⁴ Corruptelas omnes ad tres species reuocat. Prima est quae ex speculationibus curiosis, & tamen subtilis cuiusdam sapientiae speciem referentibus, exoritur.

⁵ Secunda, quae est manifestè superstitiosa & inanis, & sola consuetudine, fictisque enthusiasmis nititur.

⁶ Tertia species, eorum erat, qui mundi rudimenta (id est Legalem cultum) cum Euangelio coniungebant.

⁷ Vniuersalis confutatio omnium corruptelarum hæc est, quod falsam religionem esse necessariò oporteat, quæ Christo quicquam adjicit.

a Me corpore præsentem. *b* Sub. quos non viderat. *c* Eius intelligentia, quæ certam & indubitatam persuasionem in nostris animis gignit.

d Extra Christum nulla est vera sapientia. *e* Oratione ad persuadendum comparata.

f Disciplina Ecclesiastica rationem. *g* Doctrinam. *h* Non ergo ab hominum traditionibus pendet Christus. *i* Verbum militare, quod significat prædam abigere. *k* Rudimenta, quibus Dominus Ecclesiam suam quasi sub paedagogo erudit.

² Ut consolationem accipiant ^b eorum corda, ipsis charitate compactis, & omni opulentia certò persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterij Dei & Patris & Christi:

³ In quo sunt omnes thesauri ^d sapientiæ ac cognitionis absconditi.

⁴ ³ Hoc autem dico, nequis vobis imponat ^e probabilitate sermonis.

⁵ || Etsi enim corpore abssum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernens vestrum ^f ordinem, & ⁸ soliditatem vestræ in Christum fidei.

⁶ Sicut igitur ^h accepistis Christum Iesum Dominum, ita in eo incedite:

⁷ Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarum actione.

⁸ ⁴ Videte nequis sit qui vos ⁱ deprædatur per philosophiam & inanem deceptionem, ⁵ secundum traditionem hominum, ⁶ secundum ^k elementa mundi, ⁷ & non secundum Christum.

9 ³ Nam ¹ in eo ^m inhabitat ^a omnis plenitudo deitatis ^o corporaliter:

10 Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij ac potestatis:

11 ⁹ In quo etiam circumcisi estis || circumcissione quæ sit sine manibus, dum ^p corpus carnis peccato obnoxie exuistis per circumcisionem Christi.

12 || ¹⁰ ⁹ Consepulti cum ^r eo per Baptismum, ¹¹ per quæ etiã cum eo resurrexistis, per fidem ^f Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis:

13 || ¹² Vosque mortuos in peccatis ¹³ & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

14 || ¹⁴ Ac deletio quod aduersum nos erat ^r ri-

8 Ratio, Quia vnus Christus Deus & homo perfectissimus est, & supra omnia excellentissimus, vt qui illū habet, nihil ampli⁹ possit requirere.

Rom. 2. 29.

Rom. 6. 4.

ephes. 1. 19.

Ephes. 2. 1.

Ephes. 2. 15.

9 Iā peculariter aduersus tertiã speciem

agit i aduersus eos qui Iudaismū vrgebāt: ac primū quidē circumcissione carnis nobis opus esse negat, quum absq; ea simus Christi virtute intus circūcisi, 10 Occupatio, Ne signo quidē externo nobis opus esse vt Patribus, quum iam Baptismū habeamus interioris illius renouationis tesseram ac sigillum efficacissimum. 11 Finis Baptismi vnus est, mors ac sepultura veteris hominis, idque ex potentia vnus Dei, cuius virtutem in Christo mortuo & suscitato, per fidem apprehendimus.

12 Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in Christo pro nobis mortuo, & fide apprehenso, remissionem peccatorū gratuitam & vitam æternā adipiscamur. 13 Nouum argumentum eiusmodi, latens in his paucis verbis, Non impedit præputium quominus in Christo iustificati vitam conuequeremini. ergo circumcissione præputij non est vobis opus ad salutem. 14 Generalius iam loquitur aduersus totum Legalem cultum, quem abolitum esse docet duplici ratione: primū, quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsum illa Legis adminicula requireret? Secundò, quoniam si quis illos ritus propius consideret, comperiet totidem fuisse nostri reatus testimonia, quibus veluti chirographis nos damnationem mereri palam testabamur. Itaque Christus aduentu suo chirographum illud deleuit, eoq; cruci affixit, de omnibus nostris hostibus, quantumlibet potenti- bus, triumphauit. Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorum rei, & hostium tyrannidi obnoxij?

1 Significatur distinctio naturarum. m Naturarum unio. n Assertur perfectissima deitas. o Sancita est coniunctio Dei & hominis substantiali & hypostatica unione. p Periphrasis veteris hominis, quem solet etiam corpus, peccati vocare. q Vide Rom. 6. 4. r Vt tota vi non ex opere operato, sed ex virtute Christi ad nos emanet, adiungitur siquidem resurrectio Christi & fides. s Qua à Deo manat. t Abolitus ritibus.

1 Significatur distinctio naturarum. m Naturarum unio. n Assertur perfectissima deitas. o Sancita est coniunctio Dei & hominis substantiali & hypostatica unione. p Periphrasis veteris hominis, quem solet etiam corpus, peccati vocare. q Vide Rom. 6. 4. r Vt tota vi non ex opere operato, sed ex virtute Christi ad nos emanet, adiungitur siquidem resurrectio Christi & fides. s Qua à Deo manat. t Abolitus ritibus.

tuum chirographo, quod, *inquam*, erat nobis contrarium, ipse verò cruci affixum & medio sustulit:

15 Et expoliata^u imperia ac potestates^x traduxit palàm triumphatis illis & per eam.

15 Conclusio, nominatis etiam certis speciebus, puta ciborum & dierum diff. crimine, quibus nos non obstringi nullo argumento probat, quoniam videlicet, res illæ Christum venturum adumbrabant, nos verò iam eum ipsum nobis exhibitum possidemus.

16¹⁵ Nequis igitur vos damnet ob cibum, vel potum, aut respectu diei festi, aut nouilunij, aut Sabbathorum:

17 Quæ sunt umbra rerum futurarum, at² corpus, est Christi.

18¹⁶ Nullus voluntarius moderator de vobis statuatur ex³ subiectione & cultu Angelorum: ¹⁷ sese ingerens in ea quæ non vidit, ¹⁸ &^b temerè turgens carnis suæ sensui:

19¹⁹ Neque obtinens caput, ex^c quo totum corpus per commissuras & compages supeditatum & compactum, augefcit^d Dei augmento.

16 Aduersus primam speciem corruptelæ disputat, cuius exemplum proponit Angelorum cultum: quod falsæ religionis genus primum hac ratione resutat, quòd qui huiusmodi cultum inuehant, sibi tribuunt quod vnius Dei est, nempe ius conscientiarum religione obligandarum, quantumvis ista videantur homines ad humiliter de se sentiendum adducere.

17 Secundò, quòd nec visanec audira, sed à se excogitata, pro oraculis temerè obtudant.

18 Tertiò, quòd ista non alio fundamento quàm opinione hominum sibi immodicè in suis commentis placentium innitantur.

19 Quartum argumentum maximi momenti, quoniam Christum sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori, tum fouendo, tum etiam augendo sufficiat.

^u Satanam & eius Angelos.

^x Tanquam victor, captivos ignominia causa transuehit.

^y In ea videlicet cruce, qua fuit instar triumphalis currus.

^z Corpus, vt rem firmam & solidam opponit umbris.

^a Stolidi demissione animi, cum alioqui demissio etiam inter virtutes locetur: arrogantia enim isti Angelorum cultores insimulabant eos qui relictæ ad Deum contenderent. ^b Sineratione. ^c Christo.

^d Augmento quod à Deo proficiscitur.

20 ²⁰ Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elementis mundi, quid ē vt viuentes in mundo, ritibus oneramini,

21 ²¹ Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris!

22 ²² Quæ omnia ipso vsu pereunt, ²³ *prescrip-
ta* ex mandatis & doctrinis hominum.

23 ²³ Quæ rationem quidem habent, ^f sapien-
tiaz in ^g cultu voluntario & summissione animi, &
^h in eo quod corpori non parcant: non *tamen* vilius
sūt pretij, *quum* ad ea *spectens* quibus farcitur caro.

20 Iam vlti-
mo loco pu-
gnat aduersus
secundæ spe-
ciei corrupte-
las, quæ vide-
licet merè sunt
superstitiosæ,
& ab homini-
bus partim va-
fricie sua sim-
plicitatē quo-
rundam fallen-
tibus, partim
etiā planè ridi-

culis, excogitatæ: veluti quum in certo ciborū genere, & cæteris simi-
libus rebus, pietas, remissio peccatorū, vis denique aliqua collocatur,
quam ne ipsi quidem eiusmodi rituum autores intelligunt, quū nusquam
sit. Vitur autem argumento à cōparatis sumpto: Si morte Christi no-
uum fœdus suo sanguine sancientis, ab ijs ritibus externis estis liberati
quibus visum fuerat Domino, mundum veluti rudimētis quibusdam ad
plenam illam veræ religionis cognitionem præparare, qua tandē ratio-
ne, nescio quibus decretis oneraremini, quasi sitis huius mundi ciues. i.
quasi ab hac vita & rebus terrenis pendeatis? Causa verò hæc est cur su-
pra ver. 8. alium ordinem sequutus sit quàm in refutatione, quod illic o-
stendat quibus gradibus falsæ religiones mundum inuasert, initio vi-
delicet factō à curiosis sapientum speculationibus, quas tandem crassa
illa superstitio sequuta est, quibus malis deinde Dominus Legalem illū
cultum opposuit, quo nonnulli rursus abusi sunt: in refutatione verò in-
cepit à Legalis cultus abolitione, vt a comparatis doceret multò ma-
gis illos falsos cultus esse tollendos. 21 Mimesis, in persona istorum
superstitiosorum. 22 Aliud argumentum, nō posse spirituale & inter-
num regnum Dei consistere in rebus istis externis, & quæ vsu consumū-
tur. 23 Tertium argumentum, Quia Deus non est istarum traditio-
num autor, ac proinde conscientias non ligant. 24 Occupatio, Spe-
ciosa quidem hæc esse, quod ita videantur homines optimo animo Deū
colere, sese submittere, & corpus cui curando tam multi incumbunt,
negligere: sed nihilominus res esse nullius dignitatis, quum minimè
spectent, ad spiritualia & æterna, sed ad carnis alimentum.

ⁱ Quasi vestra felicitas sit in rebus istis terrenis posita, & non potius spirituale
sū Dni regnum. ^f Qua videntur quidem exquisita quadam res esse, nimirum
omnisdam sapientia è cælo allata. ^g Hinc nata sunt opera supererogationis, quasi
homines plus præstarent quam illis fuerit præscriptum, origo scilicet redimendorum
meritorum Monachalium. ^h Graphica Monachatus descriptio. ⁱ Quum
in eis & potius posita sint, in quibus non est positum regnum Dei.

CAP. III.

1 Terrenis exercitijs qua pseudopostoli urgebant, 2 caelestia opponit: 3 & a mortificatione carni orditur, 4 unde deducit particulares exhortationes, 18 & particularia officia qua ex singulorum vocatione pendunt.

CAP. III.

1 Altera pars epistolæ: in qua, arrepta occasione ex vanis illis exercitijs, suo more post doctrinam ipsam explicatam, ad Christianæ vitæ descriptionem descendit.

Ephes. 5. 3.

2 Renouatio siue regeneratio ex participatione resurrectionis Christi, fons est o-

mnis sanctimonie, vnde postea deducuntur riuus. 3 Finis & scopus omnium Christianæ vitæ officiorum est, cælorum iter ingredi, & ijs quæ nos eò deducunt, incumbere, i. solidæ pietati, non autem externis illis & corporalibus. 4 Argumentum à connexis simulque à causis efficientibus, Mortui estis quod ad carnem attinet, id est, ad veterem naturam caduca omnia querentem: & è contrario, cœpistis Spiritu viuere: ergo spiritualia & cælestia, non autem carnalia & terrena curate.

5 Occupatio, Nos adhuc quidem in hoc mundo versari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeo ut quodammodo lateat vita quæ in nobis est: sed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Christum ipsiusque Dei manum depositæ complementum cerè patefiet in glorioso illo Domini aduentu. 6 Mortua natura ne sit amplius in vobis efficax, sed viuua sit efficax. Vigor autem naturæ ex motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant spirituales motus illis contrarij. Recenset autem longum vitiatorum & contrariarum virtutum catalogum.

a Christi enim participes, in alteram veluti vitam transferimur, ubi nec cibo nec potu egebimus, similes enim erimus Angelis. b Sic vocat speciem illam religionis, de qua superiore cap. egit. c Eleganter motus & cupiditates membra vocat, quibus ratio & voluntas hominis deprauata perinde vititur ac corpus membris, d Venire solet.

iram;

iram, ex candescantiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore vestro.

9 Ne mentimini alius aduersus alium. 7 quum exueritis veterem illū hominem cum factis ipsius:

10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur in agnitionem congruentem imagini eius qui ipsum condidit.

11 9 Vbi non est Græcus & Iudæus, Circuncisio & Præputium, Barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.

12 1 Induimini igitur, vt electi Dei, sancti & dilecti, 2 visceribus miserationum, benignitate, modestia, mansuetudine, lenitate:

13 Tolerantes alij alios, & condonantes vobis mutuo, si quis aduersus aliquem habuerit quærelā: sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.

14 Ad hæc autem omnia: induimini charitatē, quæ est vinculum perfectionis.

15 Et pax Dei imperet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in vnum corpus: & gratificetote.

16 Sermo Christi inhabitet in vobis copiose cum omni sapientia: docendo & comonefaciendo vos mutuo 1 psalmis, hymnis, & cantionibus spiritualibus cum gratia canentes in corde vestro, Domino.

est, ad totius animæ reſtitutionem) transformante, posita est. 9 Iterum inculcat Euangelium illa externa non spectare, sed veram iustificationem & sanctificationem in vno Christo, quarum fructus multiplices recenset. Duo verò commendat in primis, sanctam videlicet concordiam, & verbi diuini studium assiduū.

Lequitur de agnitione efficaci. f Ornati estote, ita vt nunquam exuati.

Tenerrimis illis affectibus summa misericordia. h Quo omnia hominum in se officia continentur ac coherant. i Omnia regat ac moderetur.

In vnum corpus Dei beneficio coniuncti, vt alij alijs membrorum inſtar adesse-

1 Psalmos, vocat quascunque sacras cantiones varijs argumentis scriptas, Hymnos, qui laudes contineant, Cantica, peculiare quasdam & artificiosas metru cantiones, quæ & ipsa laudes continebant, sed augustiore quadam forma com-

7 Definitio regenerationis à partibus sumpta, quæ sunt, veteris hominis (i.

prauitatis nobis ingenitæ) depositio, & noui hominis (i. puritatis nobis per gratiam collatæ) instauratio. V.

traque verò in nobis nunc inchoata, suis gradibus absoluitur, illo quidem sensum moriente, isto verò sensum ad perfectionē alterius vitæ perueniente.

8 Nouitas vitæ in agnitione, hominē ad Dei cōditoris imaginem (id

1. Cor. 10. 31.

Ephes. 5. 22.

10 Ad æconomica præcepta ab ethicis descendēs, ab vxoribus exigat subiectiōnem secundū Deum.

1. Pet. 3. 1.

Ephes. 6. 1.

11 A viris, vt vxores diligant, & leniter eas habeant.

Ephes. 6. 3.

tit. 2. 9.

1. Pet. 3. 18.

12 A liberis, vt sint ex Dei mandato parentibus obsequentes.

13 A patribus, vt benigne sint in liberos.

14 A seruis, vt Deum ipsum reueriti, cui grata est eorum obedientia, reuerenter, fideliter, & ex animo dominis obtemperent.

15 A dominis, vt memores se quoque reddituros rationem coram Domino illo cœlesti, qui iniuste facta, nullo habito seruorum & dominorum discrimine vindicabit, iustos & æquos sese seruis suis præbeant.

¶ Inuocato Christi nomine, vel ad Christi laudem ac gloriam. n. Ab omni enim coniuges quicumque Deum sibi in Christo non proponunt in amando, quidominò ignorauit Philosophia.

o In Domino, vt explicatur Ephes. 5. 19. p. Pro eo quod dominus repperuerit, tempus erit, quum ex seruis filios vos sanctos & ipsa agnoscat, cum eius hereditatem erunt participes.

17 || Et quicquid egritis sermone aut facto, in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo & Patri per eum.

18 ||¹⁰ Vxores, subiectæ estote proprijs viris, vt conuenit in Domino.

19 ||¹¹ Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.

20 ||¹² Liberi, auscultate parentibus ° in omnibus: hoc enim gratum est Domino:

21¹³ Patres, ne irritate liberos vestros, ne despondeant animum.

22 ||¹⁴ Serui, auscultate per omnia ijs qui domini sunt secundum carnem, non obsequijs ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere student, sed cum simplicitate cordis, timentes Deum.

23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus:

24 Scientes vos à Domino recepturos p mercedem hæreditatis: nam Domino Christo seruitis.

25¹⁵ Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque est personarum respectus.

CAP. IIII.

1 Ad generales exhortationes redit, 3 & precandi studium, 6 ac sermonis suauitatem præcipit. 7 Postremam commendationes & salutaciones subiungit.

Vos domini, æquitatem & æquabilitatē seru-
uis exhibete: scientes vos quoque habere
Dominum in cælis.

2 || 1 In precibus 2 perdurate, inuigilantes ijs
cum gratiarum actione:

3 || 3 Precātes simul etiam pro nobis, vt Deus
aperiat nobis ^a ostium sermonis, vt loquamur my-
sterium Christi, propter quod etiam sum vinctus:

4 Vt, inquam, illud patefaciam sicut oportet
me loqui.

5 || 4 ^b Sapienter vos gerite erga extraneos,
opportunitatem redimentes.

6 ^c Sermo vester semper ^d cum gratia sit: sa-
le conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vni-
cuique respondere.

7 Res meas omnes vobis notās faciet Ty-
chicus dilectus frater, & fidus minister, ac cōseruus
in Domino:

8 Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognos-
ceres vestras, & corda vestra confoletur.

9 Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est
et vobis: Omnia igitur vobis exponent quæ hic
aguntur.

10 Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate
socius, & Marcus cōsobrinus Barnabæ, de quo ac-
cepistis mandata: si venerit ad vos, excipite eum.

11 Et Iesus qui vocatur Iustus, qui sunt ex cir-
cuncisione: hi ^e soli adiutores in ^f regno Dei, fuerunt
mibi solatio.

12 Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus
Christi, semper decertans pro vobis in precibus, vt
lectus perfecti: & completi in omni voluntate Dei.

^g Considerat ^e ac circumspectè. ^c Occasionem illos lucrificandi, etiam enim
operum rerum iactura quærentes. ^d Ad commodum proximi comparatum.

^h Hæc opponitur sermo patris, de quo Ephes. 4. 35. ^f Roma igitur eo tem-
poris fuit Petrus. ^g In Euangelio.

CAP. III.

LUC. 18. 1,

1. thess. 5. 17.

1 Generales
aliquot exhor-
tationes adij-
cit, & tandem
additis fami-
liaribus mul-
tis salutationi-
bus ac pijs cō-
mendationi-
bus, epistolam
claudit.

Ephes. 6. 18.

1. thess. 3. 1.

Ephes. 5. 15.

2 Preces as-
fiduas & ar-
dentes esse o-
porter.

3 Precib⁹ Ec-
clesiarum spe-
ciatim commē-
dādi qui Ver-
bū ministrant.
4 Habenda est
magna etiam
externorū ra-
tio in toravi-
tæ nostræ ra-
tione.

5 Sermonem
ad audientium
utilitatem ac-
commodatum
esse oportet.

^a Os apertum
& liberum, ad
predicandum E-
uangelium.

13 Hoc enim de eo testor, cum multo vestri studio ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.

14 Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, & Demas.

2. Timot. 4. 11.

15 || Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & Ecclesiam quæ in domo illius est.

16 Et quâ perlecta fuerit apud vos epistola, facite ut etiâ in Laodicensi Ecclesia recitetur: & eâ quæ scripta est ex Laodicea, ut vos quoq; legatis.

17 Et dicite Archippo, Vide ut ministerium quod accepisti in Domino impleas.

18 Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia sit vobiscum. Amen.

Scripta est ad Colossenses Roma, per Tychicum & Onesimum.

EPISTOLA PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSIS. I.

CAP. I.

1 Gratiarum actionem ideò præponit, 4 ut Dei beneficium esse admoneat quicquid prædicat in ipsis laude dignum 1 & quòd reliqui exemplum facti sunt.

I **PAULUS & Silvanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensi quæ est in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.**

2 Gratia

2 ¹ Gratias agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionē vestri faciētes in precibus nostris:

3 ² Indefinenter memoria repetentes efficaciam vestram fidem, & laboriosam charitatem, & volentem illam spem in Domino nostro Iesu Christum Deo Patre nostro.

4 Vt qui sciamus, fratres dilecti, ^a vos esse à Deo electos:

5 ³ Quoniam Euāgelium nostrum cōstitit apud vos non loquutione duntaxat, sed etiā virtute, cum in Spiritu sancto, ^b tum in certa persuasione multarum sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

6 ⁴ Et vos imitatores nostri facti fuistis & Domini, recepto sermone cum oppressione multa, cū gaudio Spiritus sancti:

7 Adeo ut fueritis exemplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim non solum personuit sermo Domini in Macedonia & in Achaia, verum etiam in omni loco fides vestra quæ est in Deum, dimanavit, ut necesse non habeamus quicquam loqui.

9 Siquidem ^d ipsi de nobis annūciant qualem ingressum habuerimus ad vos, ^e & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, ut seruiretis Deo viuo & vero:

is ornatos, non perseverare in Dei electione. 3 Alia ratio cur omnino sit eis perseverandum, quoniam dubitare non possunt de ipsius doctrina tot modis cœlitus comprobata, sicut ipsi optimè norant.

4 Alia ratio, quoniam ad eum usque diem summa alacritate fuerunt Evangelium amplexi, adeo ut reliquis vicinis essent exemplo: quo turpius illis fuerit in medio cursu deficere. 5 Vera conuersio non est idola deserere, nisi quis simul Deum verum & viuum in Christo vniuerso redemptore colat.

^a Ad verb. electionem vestram esse à Deo. ^b Fructum maximum ex Pauli predicatione consequutum, duabus rebus demonstrat, donis illis Spiritus sancti, & tanta persuasione, quam in illorum animis in se disse res ipsa ostendit, quum alacribus animis crucem pertulerint. ^c Cum gaudio, quod à Spiritu promanat.

^d Credentes omnes.

1 Gratulationis verè Christianæ exemplum, unde etiam discimus duplici iniecto freno cohiberi, qui magnarum virtutum sibi sunt conscij, nempe si cogitent se à Deo omnia accepisse, & ab eo petendam perseverantiam, ad quam etiam tota epistola Thessalonicenses hortatur.

2 A tribus præcipuis donis eos commendat, fide efficaci, charitate indefatigabili, & spe patientissima: nempe ut eos pudeat tot excellentibus donis

10 Et expectaretis Filiū eius è cælis, quem ex-
citauit à mortuis, *nempè Iesum qui liberat nos ab*
ira illa ventura,
accipit pro ultione seu vindicatione, qua Dominus terribiliter iratus, mundum
vandem ulciscetur.

C A P. 11.

1 Declarat quanta fide ipsi Euangelium prædicarint, 3 ne-
que lucrum, 6 aut gloriam quaſierit: 10 idē coram
testimonio probat: 14 Et quid ipsi inſaſto animo perſe-
quutiones à ſuis tulerint. 17 Addit ſe magno illos viſen-
di deſiderio teneri.

C A P. 11.

1 Quod de
ſuo Apoſtola-
tu paucis atti-
gerat, copioſè
explicat, in
eum quem dixi
ſinem.

Act. 16 32.

2 Veri paſto-
ris virtutes,
ingenuè & in-
trepidè medijs
in periculis e-
uangelizare.

3 Puram do-
ctrinam, puro
animi affectu,
fideliter do-
cere.

4 Alienum ab
omni aſſenta-
tione & auari-
tia, Deo ſuam conſcientiam approbare.

5 Omni vitata elatione, ſe-
ipſum inſinis quibuſuis, eos lucrificandi cauſa, ſummittere.
a Dei ope ac gratia ſecti. b Vilo ſcelere aut ma'eficio. c Cum inter Dei &
hominum iudicia hoc interſit, quod homines in eligendo ſpuſellant earum rerum qua-
litates qua proponuntur: Deus verò in ſeipſo inuenit ſui conſilij rationem, ſi ut
quum ne ad cogitandum quidem ſinus idonei, eos quos ipſe primum ad ſanctam illa
uocationes eligit, eos non inueniat, ſed faciat idoneos. Itaque hæc approbatio à Di
miſericordia pender. d Qui grata & accepta habet. e Quum meo iure pr-
uiſſem Eccleſia ſumptibus vivere.

1 **N**Am ipsi noſtis, fratres, ingreſſum no-
ſtrum ad vos non fuiſſe vanum:

2 **I**mò etiam quum ante afflicti fuiſſemus
& contumelijs affecti Philippiſ, ſicut noſtis, liber-
tate uſi ſumus ^a in Deo noſtro, ad annuntiandum
apud vos Euangelium Dei cum multo certamine.

3 **E**xhortatio enim noſtra non fuit ex impo-
ſtura, neq; ex ^b impuritate, neq; cum dolo.

4 **S**ed ſicut ^c placuimus Deo quibus credere-
tur Euangelium, ita loquimur, non vt hominibus
placenter, ſed Deo qui ^d approbat corda noſtra.

5 **N**eq; enim vnquam ſermone aſſentatorio
uſi ſumus, ſicut noſtis, nec auaritiæ cauſa quicquam
prætenuimus: Deus teſtis eſt.

6 **N**eq; ex hominibus quærentes gloriam,
nec à vobis, nec ab alijs, quum poſſemus ^e oneri
eſſe, vt Apoſtoli Chriſti:

7 Sed fuimus^f placidi in medio vestri, vt si nu-
trix foueat suos foetus.

8 ⁶ Ita cupidi vestri, auebamus impertiri vobis
non solum Euangelium Dei, sed etiam nostras ip-
sorum animas, quod chari nobis essetis.

9 ⁷ Meministis enim fratres, || laboris nostri ac-
tuum: nocte enim ac die operando, nequem ve-
strum grauaremus, prædicauimus apud vos Euan-
gelium Dei.

10 ⁸ Vos testes estis & Deus, quomodo sanctè
& iuste & inculpate vobis qui creditis vixerimus.

11 ⁹ Sicut nostis quomodo vnumquemque ve-
strum, tanquam pater liberos suos, hortabamur &
consolabamur:

12 || ¹⁰ Et obtestabamur vt ambularetis sicut
dignum est Deo vocante vos ad suum regnum ac
gloriam.

13 ¹¹ Propterea etiam nos gratias agimus Deo
indefinenter, quod acceptum de Deo sermonem
quem audistis ex nobis, exceperitis non vt sermo-
nem hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermo-
nem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

14 ¹² Vos enim, fratres, imitatores facti estis Ec-
clesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, ¹³ in Christo Ie-
su, vt qui eadem passi sitis & vos à proprijs^h con-
tribulibus, sicut & ipsi à Iudæis:

15 ¹³ Qui etiam Dominum Iesum occide-

nientium alacritatem suæ in docendo diligentia respondenter, & co-
rundem infractâ patientiâ cõmendat. 12 Confirmat eos in domesti-

cis afflictionibus, quoniam à suis vexabantur: quod dicit eis esse cum
Iudæis Ecclesijs commune, ac proinde iucundum etiam illis esse debe-

re. 13 Occurrit offendiculo, quod Iudæi præ cæteris Euangelium per-
sequerentur. Id verò, inquit, nouum non est, quum ipsum Christum &
bonos Prophetas occiderint, meque adeo expulerint.

^f Meritis minimè aspersis, sed faciles & benigni, sicut nutrix quæ neque ambitio-
nemque auaritia ducitur, sed quæ materno affectu omnes molestias patienter susti-
net. ^g Christi auspicijs collecta. ^h Ab ijs ipsis quibuscum gentem & ciuita-
tem conuertimus habetis.

6 Gregem sibi
cõmissum pro
pria vita cha-
riorè habere.

Act. 20. 34,

1. Cor. 4. 12,

2. thess. 3. 8.

7 Sui potius
iure cedere
quàm oues
grauare.

8 Sanctæ &
inculpate vitæ
exemplo cæ-
teris præire.

Ephes. 4. 1,

philip. 1. 27,

coloss. 1. 10.

9 Paternum
affectum ad ex-
hortationes &
consolationes
asferre.

10 Omnes ad
vitam sicut
Deo dignū est
instituendam,
sedulo & ardē-
ter vrgere.

11 Approbato
suo ministerio
rursum, in eum
quem dixi si-
nem Thessalo-

14 Extremum exitium Iudæorū prænuntiatur, ne quis eorū rebellionem moueat.

15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miseris versantes non statim accurrerit. Cupiui, inquit, sæpe, nec per me stetit, sed Satan meos conatus impedijt, ideoque Timotheū fidum meū col legam ad vos misi, quoniam nihil est mihi vobis charius.

i Iudæi enim nec in regnum Dei introire volebant, nec alios sinebant ingredi.
k Hereditaria impietas eorumque excrescat, donec expleto iniquitatu carnali, ad iram prorumpat Deus. Hebr. l Irati Dei iudicium, quod sanè paulo post apparuit in excidione urbis Hierosolymitana, in quam plurimi etiam provinciales conuenerant quum obsideretur. m Disincti à vobis & quasi orphani.

CAP. III.

1 Desiderij erga illos sui fidem facit, quòd Timotheum ad eos miserit, 6 quòd prosperi eorum status nuncio ita sit affectus, 9 ut gratias agere satis non possit. 11 Itaque in prædicationem erumpit.

CAP. III.

1 **Q**uamobrem hoc desiderium non amplius ferentes, optimum duximus soli Athenis relinqui.

Act. 16. 1.

2 || Misimusque Timotheum fratrem nostrū, ac ministrum Dei, & adiutorem nostrum in Evangelio Christi, ad vos stabiliendos & exhortandos super fide vestra:

3 Vt nemo commoueat in oppressionibus istis:

illis: ^a ipsi enim nobis nos ad id esse constitutos.

4 Etenim quum apud vos essemus, prædicabamus vobis fore vt affligeremur: quod & evenit, & nobis.

5 Quamobrem etiam ego non amplius ferēs *vestri desiderium*, misi eum vt cognoscerem fidem vestram, nequo modo tentasset vos tentator ille, & inanis redditus esset labor noster.

6 ^a Nuper autem quum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem ac *charitatem vestram*, vósque bonam nostri memoriam retinere, semper cupientes nos videre, sicut nos quoque vos:

7 Propterea consolationem accepimus, fratres, ex vobis, in omni afflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

8 Nunc enim ^a viuimus, si vos perstatis in Domino,

9 Quam enim gratiarum actionem possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo nostro,

10 ¶ Nocte ac die quam vehementissimè precātes vt videamus vestram faciem, & quæ desunt fidei vestræ ^b compleamus?

11 Ipse verò Deus & Pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

12 ^a Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quæ admodum & nos in vos:

mentum in alterum aduentum Christi differetur, tunc demum qua gratia hoc opus in nobis cæpit, eadem illud perfecturi.

^a Nam nunc non aliter vobis videmur salui, quàm si pergitis in fide. ^b Adversariorum importunitate coactus fuerat, vix inchoatū adificiū relinquere: quam ob causam Silam & Timotheum in Macedonia reliquerat, atque quum Timotheus ad ipsum Athenas venisset, statim illum remisit. Itaque desiderat videre Thessalonicenses, vt omnibus numeris fidem eorum imperfectam absoluat.

¹ Volūtas Dei hac lege suos vocātis, vt eos per crucem ad gloriam adducat, certū est aduersus afflictiones remedium.

² Rursus ex eo quòd tam feliciter adhuc perrexerint, ad reliquū iter perficiendum eos hortatur, in eo etiā gratissimum ipsi, eorum Apostolo, facturos.

Rom. 1. 10.
& 15. 23.

³ Altera pars epistolæ, in qua de Christi anæ vitæ officijs disserit.

Docet autem duabus in rebus positā esse Christianæ vitæ perfectionē nēpe in charitate erga omnes, & interiore cordis puritate, quarū tamen comple-

2. Cor. 1. 3.

mfr. 5. 23.

13 Vt corda vestra inculpata stabiliat || in sanctimonia coram Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.

CAP. IIII.

1 Hortatur 3 ad vitam sanctitatem, 9 & charitatem tuam. 13 More infidelium eos tristiari vetat. 15 & historiam resurrectionis nostrae graphice depingit.

CAP. IIII.

1 Varię exhortationes, quarum fundamentum est, ut eorum quę ex Apostolo audiunt: sint memores.

Rom. 12. 1.

ephef. 5. 27.

2 Summa eorum quę ipsis tradiderat, hæc est, ut se totos Deo cōsecrent. Damnat autē dixerit omnem libidinofam scditatem, ut pote quę Dei volūtati prorsus repugnet.

1. Cor. 6. 8.

2. Cor. 1. 3.

3 Altera ratio. Quod corpus ipsum polluat.

4 Tertia, quod honestate & puritate discernantur sancti ab ijs qui Deum non norunt. 5 Secundo, omnem violentam oppressionem & immodicam cupiditatem rephendi: quorum scelerum vindicem fore Deum feuerissimē demonstrat, ut Dei propheta.

a Ita conemini magis ac magis excellere, ac vos ipsos quotidie superare.

b Vide Iohan. 7. 17. c Hæc mandata quę dedi vobis.

1 **Q**uod superest, igitur fratres, rogamus vos & precamur per Dominum Iesum, ut sicut accepistis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, a magis excellatis.

2 Nostis enim quę mandata dederimus vobis per Dominum Iesum.

3 ^a Nam hæc est voluntas Dei, nempe ^b sanctificatio vestra, id est, || ut abstineatis à fornicatione:

4 ³ Et sciat vestrum unusquisque suum vas possidere cum sanctificatione & honore:

5 ⁴ Non cum morbo cupiditatis, sicut Gentes quę non nouerunt Deum.

6 || ⁵ Nequis opprimat aut circunueniat in negotio fratrem suum: nam ultor est Dominus omnium istorum, sicut & antè diximus vobis, ac testificati sumus.

7 || Non enim vocauit nos Deus ad impuritatem, sed sanctificationem.

8 Proinde ^c qui hæc reiicit, non reiicit hominem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum suum sanctum.

9 ¶⁶ Cæterum, de fraterna charitate non ne-
cesse habetis vt scribam vobis: ipsi namq; diuinitus
docti estis vt diligatis alij alios.

10 Nam & facitis hoc erga cunctos fratres qui
sunt in tota Macedonia: obsecramus autem vos,
fratres, vt magis excellatis:

11 ⁷ Et contendatis quieti esse, & res vestras a-
gere; ⁸ ac operari proprijs manibus vestris, sicut
vobis denuntiauius:

12 Vt vos geratis honestè erga extraneos, &
nulla re vobis sit opus.

13 ⁹ Nolim autem vos in ignorantia versari,
fratres, ¹⁰ quòd ad eos attinet ¹¹ qui obdormie-
runt, vt ne doleatis, sicut & cæteri qui spem non
habent.

14 ¹² Nam si credimus Iesum mortuum esse,
& resurrexisse, ita etiam Deus eos qui obdormie-
runt ^d in Iesu, ^e adducet cum eo.

15 ¹³ Hoc enim vobis dicimus ^f verbis Domi-
ni, fore vt ⁸ nos viui qui reliqui erimus in aduentu
Domini, non præueniamus eos qui obdormierint.

rioribus exhortationibus, ad quas etiã postea reuertitur, inserta, in qua
de luctu mortuorum & modo resurrectionis, & futuro illo supremo die
differit. 10 Cauendum ne mortuos ultra modum lugeamus, .i. vt so-
lent qui eos arbitrantur perisse. 11 Confirmatio, quia mors est tan-
tum corporis somnus (de fidelibus enim agit) tantisper dum adueniat
Dominus. 12 Ratio confirmationis, quia quum resurrexerit caput,
resurgent & membra, idq; Dei virtute. 13 Resurrectionis futuræ hic
modus erit, Mortuorum corpora velut è somno expergeant ad Dei tu-
bz clangorem. Descendet ipse Christus de calis. Sancti (de his enim pro-
priè agit) qui tunc viui deprehendentur, vnà cum mortuis qui resur-
rexerint rapiuntur in nubes in occursum Domini, perpetuæque glo-
ria cum eo fruentur.

^d Moriantur in Christo, qui ad ex-
tremum vsq; vita spiritum persuerant in fide qua sunt Christo insiti. ^e E se-
pulchris euocatos, quantum ad corpora, quibus animi rursus erant adiuncti. ^f In
nomine Domini, & quasi eo ipso loquente. ^g De his rebus loquitur quasi vnus sibi
suius ex eorum numero, quos Dominus adueniens sit vnus deprehensurus, quia
nimirum incertum est illud tempus: singulos autem nostrum ita comparatos esse
oportet, ac si singula momentu Dominus venturus esset.

Ioh. an. 13. 34,

& 15. 13,

1. ioh. 1. 7. 8, & 4. 22

6 Tertiò, ani-

mus ad omne

beneficentiæ

genus pròptè

requirit: in qua

etiam virtute

hortatur vt ma-

gis ac magis

proficiant.

7 Ingenia in-

quieta, & reru

ad se nihil per-

inentium cu-

riosa damnat.

8 Otiũ & iner-

tiã arguit: quo

vicio qui labo-

rant, ad turpia

tandem cogua-

tur, magno cū

Ecclesiæ offen-

diculo

9 Tertia pars

epistolæ, supe-

1. Cor. 13. 51.
b Celeuma
proprie est hortationem
quod apud
nautas est sole-
ne, quo uno velu-
ti concentu remos
adducant.
i Repete & oculi
momento.

16 || Nam ipse Dominus cū^h hortationis cla-
more & voce Archangeli ac Dei tuba, descendet
cælo: & qui mortui fuerint in Christo, resurgent
primū:

17 Deinde nos viui, qui reliqui erimus, i rapie-
mur simul cum eis in nubes, in occursum Domini,
in aëra: & ita semper cum Domino erimus.

18 Itaq; cōsolamini alij alios istis sermonibus.

CAP. V.

i Curiosam temporum aduentus Christi inquisitionem damnam,
6 admonet vt assidue ad eum excipiendum sint parati.
11 Hinc descendit ad varias admonitiones.

CAP. V.

1 Dies quem
huic iudicio
Deus destina-
uit, nobis est
incompertus.
Certū est autē
hominibus ni-
hil minus expe-
ctantibus su-
peruenturum.
Esa. 59. 17.
ephes. 6. 17.
2 Rediēs ad ex
hortationes,
monet nostrū
officiū esse, qui
Dei cognitio-
ne illustrati su-
mus, non deli-
ciari securē, vt
voluptatibus
sopiti deprehe-
damur ex im-
prouiso: sed ē

1 Porroⁱ de temporibus & ² opportunitati-
bus, fratres, non est opus vt vobis scribam,

2 Ipsi enim penitus scitis diem illum Domini,
vt furem in nocte, ita venturum esse.

3 Quum enim dicent, Pax & tuta omnia: tūc
repentinum eis imminet exitium, sicuti dolor par-
tus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

4 ² At vos, fratres, nō estis in tenebris, vt dies
ille vos tanquam fur, deprehendat.

5 Omnes vos filij lucis estis, ac filij diei: non
sumus noctis, neque tenebrarum.

6 Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, sed
vigilemus & sobrij simus.

7 Nam qui dormiunt, noctu dormiunt: & qui
inebriantur, noctu sunt ebrij.

8 ³ At nos qui sumus diei, sobrij simus, || in-
duti thorace fidei & charitatis, & pro galea, spe
salutis.

9 ⁴ Nam nō constituit nos Deus ad iram, sed

contrariō esse in Dominum intentos, nec pati vt ab huius mundi curis
degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, istud verō luci.

3 Fide & spe pugnandum est, nedum vt securē sit stertendum.

4 Addit nobis stimulos, certa victoriæ fiducia proposita.

a Vide Act. 1. 7.

ad

salutem obtinendam per Dominum nostrum Iesum Christum,

10 ⁵ Qui mortuus est pro nobis: ut siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum eo viuamus.

11 ⁶ Quapropter adhortamini alij alios, & edificare singuli singulos, sicut & facitis.

12 ⁷ Rogamus autem vos, fratres, ut ^b agnoscat eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis ^c in Domino, & admonent vos:

13 Et quàm maximè charos ducatis, ^d propter opus ipsorum, ⁸ pacem colite inter vos mutuo.

14 ⁹ Precamur autem vos, fratres, monete ^e inordinatos, cōsolamini qui pusillo animo sunt, subleuate infirmos, patientes estote erga omnes.

15 ¹⁰ Videte ne quis malum pro malo cuipiam reddat: sed beneficentiam semper sectamini, tum inter vos mutuo, tum erga omnes.

16 ¹¹ Semper gaudete.

17 ¹² Indefinenter orate.

18 In omnibus gratias agite. hæc enim est ^f voluntas Dei per Christum Iesum erga vos.

19 ¹³ Spiritum ne extinguite:

20 ¹⁴ Prophetias ne pro nihilo habete.

21 Omnia explorate: quod bonū fuerit retinete.

22 ¹⁵ Ab omni ^b specie mali abstinete.

& officio suo funguntur. 8 Mutua concordia in primis colenda.

9 Habenda vniuscuiusq; ratio, & secundum morbi speciem remediū

adhibeatur. 10 Charitas nullis iniurijs vinci debet. 11 Animus se-

datus ac tranquillus, assiduis precibus fouetur, dum in voluntatem Dei respicimus. 12 Spiritus Dei scintillæ in nobis accēsz, iugi auditione

Verbi Dei fouentur, sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda.

13 Generalis conclusio, ut in Christi aduentum intenti, & Dei Spiritu freti, mente, & voluntate, & corpore, puritati studeamus.

^b Agnoscat is tales esse quales sunt, dignos videlicet, quos in maximo pretio habeamus. ^c In ijs quæ ad cultum Dei spectant: Sic Ecclesiasticum munus a civili

administratione, & veros Pastores à lupis distinguit. ^d Vbi ergo cessat hæc causa, cesset honor. ^e Qui stationem non seruant. ^f Res Deo accepta, & qua

in primis delectatur. ^g Verbis Deo interpretationem. ^h Quidquid vel vltimam

speciem mali pro se fert, ab eo abstineo.

5 Mors Christi nostræ victo-

riæ pign^r. I ded

enim mortuus

est, ut ipsius vi-

ta seu virtutis

fiamus partici-

pes, etiā quan-

diu hic viui-

tur.

6 Non tantum

vigiladum no-

bis est, sed etiā

alij alios tene-

mur experge-

facere & con-

firmare.

Thom. 17. 15,

et 20. 30,

matth. 3. 44,

rom. 12. 17,

1. pet. 3. 9.

Eccle. 1. 3. 12,

luc. 18. 31.

7 Habēda ma-

gnatio eorū

qui Verbi mi-

nisterio & Ec-

clesiæ guber-

nationi præfe-

cti sunt à Deo,

1 Cor. 1. 9.

24 Certa aduersus omnes difficultates confirmatio, est, Dei tū beneuolētia tum potentia, quā testimoniū firmum in nostrā uocatione extat.

25 Reliqua pars epistolæ, qua sese & hanc epistolam grauissima cum obtestatione illis commendat.

26 *A mundo separatos sibi consecret suo spiritu, in Christo, in quo uno uerā illam pacem consequemini.* k *Semper idem, & sibi constans, quiq; uerē præstet quod promisit: est autem uocatio efficax, nihil aliud quam uera uolūtatū Deū declaratio, itaque firma est electōrum salus.* l *Qui uos perficiet.*

23 Ipse autem Deus pacis *autor* i sanctificet uos totos: & integer uester spiritus, & anima & corpus inculpate in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

24 || 14 k Fidelis est qui uocauit uos, l qui etiam id efficiet.

25 15 Fratres, orate pro nobis.

26 Salutate fratres omnes cum osculo sancto.

27 Adiuro uos per Dominum, ut recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus.

28 Gratia Domini nostri Iesu Christi sit uobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior, scripta fuit Athenis.

EPISTOLA PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAP. I.

3 Laudat incrementa Fidei, Charitatis, 4 & Tolerantiæ Thessal. 6 Et Dei ultionem aduersus piorum oppressores describens, 10 Fideles docet recumbere in expectationem extremi iudicii.

1 AVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium, quæ est in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

2 Gratia

Gratia, sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3. ¶ ¹ Gratias agere debemus Deo semper de vobis, fratres, vt dignum est, quòd ² vehementer augeat fides vestra, & abundet mutua vniuscuiusq; omnium vestrum charitas:

4 Adeò vt nos ipsi de vobis gloriemur apud Ecclesias Dei, id est de tolerantia vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & oppressi- bus quas toleratis.

5 ² Quæ res manifesto est indicio iusti iudicij Dei vt digni censeamini regnò Dei, pro quo etiam ipsi patimini:

6 ³ Si quidem iustum est apud Deum, vicissim reddere ijs qui affligunt vos, afflictionem:

7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem nobiscum, ¶ ⁵ quum patefiet Dominus Iesus de celo cum Angelis potentia suæ,

8 Cum flammeo incendio, infligens ultionem ijs qui Deum non nouerunt, neque auscultant Euangelio Domini nostri Iesu Christi:

9 Qui pœnam pendunt æterni exitij, damnati à præsentè Domino, & potentè ipsius gloria:

10 Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus, ⁷ (quòd fides habita sit testimonio nostro apud vos) in die illo.

turi iudicij testimonium, ipsumque adeò nobis iucundissimum, hostibus autem acerbissimum eius exitum. 3 Probatio, Deus iustus est: ergo iniustos meritis pœnis affliciet, & suorum miseras abolebit.

4 Obiter eos confirmat, hac etiam ratione quòd communem cum eis conditionem & præsentis & futuri status habeat.

5 Magnificentissima secundi aduentus Christi descriptio, omnibus & piorum miserijs & impiorum triumphis opponenda. 6 Nulla est saluifica Dei notitia extra Christi Euangelium.

7 Ex fide in prædicatum ab Apostolis Euangelium censebuntur f. Dei.

8 Quòd quò ante exciderit, quotidie etià ad illud incrementum aliquid accedat.

1. Thess. 1. 3.

1 Primà pars epistolæ gratulatoria, quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hostium insultus sustinuerint. in quo præterea ipsos cõfirmat, ostēdens quibus præcipuè donis sit pugnam dum, fide vide licet & charitate, quotidie augecētibus. Iud. 6.

1. Thess. 4. 16.

2 Fontem omnis veræ consolationis aperit, nempe quòd in afflictionibus quæ propter iustitiam nobis ab impijs inferuntur, quasi in speculo intueri nobis liceat iusti illius fu-

8 Proposita meta superest vt eò perueniatur. Peruenitur autē certis causarū gradibus, Primū gratuita Dei beneuolentia, cuius vi cæte-

ra causæ inferiores agunt. Inde manat gratuita vocatio ad Christum, & ex vocatione fides, quam tandem consequitur & Christi in nobis, & nostra in Christo glorificatio.

b Vocationem vocat non ipsam vocandi actionem, sed illud ipsam ad quod vocati erant, nempe cælestis illius regni gloriam. *c* Quod iam olim ipse ex gratuita & in vos propensa bonitate decreuit. *d* Est ergo fides insigne boni operis in nobis, neque hic quicquam Apostolus concurrenti libere arbitrio reliquit, velut imaginatur Sophista.

11 8 Cuius etiam rei gratia precamur semper pro vobis, vt vos dignetur ista ^b vocatione Deus noster, & compleat ^c omnem suæ bonitatis gratiam tam beneuolentiam, & ^d opus fidei potenter.

12 Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei nostri & Domini Iesu Christi.

CAP. II.

3 Negat venturum Christi diem donec in apostasiam prolapsus fuerit mundus, 3 & reuelatus fuerit Antichristus, cuius interitum describit, 15 infertque inde exhortationem ad constantiam.

CAP. II.

1 Secūda pars epistolæ excellentē prophetiam continēs futuri Ecclesiæ status, ab ipsis Apostoli temporibus ad vltimum diem iudicii.

1 Rogamus ^a autem vos, fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostrum cum ^a aggregationem.

2 2 Ne citò à mente dimoueamini, neque turbemini neque ^b per spiritum, neque ^c per sermone, neque ^d per epistolam tanquam per nos, scriptam, quæ si instet dies ille Christi.

3 Cauendum à pseudoprophetis in hoc præsertim argumento, quorum triplex ferè est dolus. Aut enim fictas reuelationes propheticas iactant: aut suas quasdam coniecturas & rationes afferunt: aut supposititijs scriptis vtuntur.

a Cogitatio illius immensa gloria, cuius cum Christo erimus participes, optatum nobis remedium aduersus leuitatem & impatientiam, nempe ne vel mundi splendor nos alliciat, vel crucis horridus aspectus terreat. *b* Per somnia & commenta, quibus prætexitur Spiritualis reuelationis nomen. *c* Vini voce, vel conscripto libro. *d* Scriptis vel ementitis, vel falso expositis.

3 Nequis

3 Ne quis vos seducat vilo modo: 3 non enim
veniet dies Christi quin venerit defectio prius, &
 reiectus fuerit homo ille sceleratus, *filius, inquam,*
 illius perditionis,

4 Sese opponens & effereus aduersus quicquid dicitur Deus, aut numen: adeo vt in templo Dei tanquã Deus sedeat, præ se ferens se esse Deũ.

§ 5 Annon meministis me, quum adhuc essem
apud vos, hoc dixisse vobis?

6 Nunc verò quid obſtet noſtris, vt iſ ſuo tē-
pore reſtegatur.

7 ⁶ Iam enim peragitur mysterium iniquitatis: tantum qui nunc obstat, *obstabit* usquedum è medio sublatus fuerit:

8 ⁸ Et tunc retegetur ⁱ impius ille, quem Dominus ^{||} ^k conficiet ^l Spiritu oris sui, & illustri adventu suo abolebit.

9 ⁹ *Illum inquam, cuius aduentus est ex effica-*
cia Satanæ, cum omni potentia & signis ac prodi-
giis^m mendacibus.

in ipsius Ecclesiæ sinu. 5 Hæc prophetia assidue fuit Ecclesiæ veteri-
tunculcata, sed à posteris neglecta. 6 Iam ipsius Apostoli tempori-
bus prima apostaticæ sedis fundamenta iaciebantur, sed ita vt homines
fallerent. 7 Romano imperio sublato, apostaticam sedem successurâ
prædicat, illius videlicet arcem occupaturam, vt ipsi veteres Tertullia-
nus, Chrysostomus & Hieronymus interpretantur. 8 Verbo Domini
tandem illa impietas detegetur, & aduentu Christi penitus abolabitur.
9 Prædicat Satanam omnes suas vires, etiam addito omni falsorum
miraculorum genere, in illa sede stabilienda, explicaturum, idque maxi-
mo cum successu, sic merente mundi perfidia, ita tamen vt soli increduli
sint illius fraude perituri.

f De uno loquens, corpus Ecclesiastica tyrannidia notat. *g* Omnes norunt quid sit illi qui se dicit posse pro arbitrio cælum referare & aperire: qui in Monarchias sumit imperium, ad cuius pedes promoluntur Monarcha, illum Antichristum veluti Deum adorantes. *h* Quid enim remoretur ac retineat. *i* Qui nunc regit, siue rerum potitur, Romana scilicet Monarchia. *k* Ad verbum exlex, id est qui legem Dei prorsus conculcabit. *l* Ad nihilum rediget. *m* Verbo suo, nemini verbi ministri sunt instar oris, per quod efflat Dominus potens illud & auctoritatem verbum, quo tanquam ferrea virga hostes coneret. *n* Partum falsis, verum mendacii stabilendi causa editis.

10 Electi à ma-
lis istis omni-
bus tui persta-
bunt. Electi
autem ex istis
testimonijs in-
telligitur: ex
sanctificatione
colligitur si-
des: fides ex eo
quod assenti-
mur. veritati:
veritas ex vo-
catione per E-
uangelij præ-
dicationem. vn-
de demum ad
certam spem glo-
rificationis a-
scenditur.

11 Conclusio.
Superest igitur
vt in doctrina
& voce & scri-
ptis Apostolo-
rū tradita, gra-
tuita Dei bene-
uolentia nos
per spem inui-

ctam consolante, & vita nostra omni san-
ctæ instituta. perseueremus.
n. Vm quandam in illis decipiendū efficacissimam. o Ita mendacium appa-
bauerunt, vt etiam in eo sibi placuerint, qui summus est vesani gradus. A. II.
p. Vt vos sanctificaret. q. Fide qua non mendacium, sed veritatem Dei (id est
Euangelium) amplectatur. r. Nostra predicatione.

CAP. III.

Ephes. 6. 19.

coloss. 4. 3.

1. Iam pro suo
more varias
admonitiones subiicit: quarum prima est vt pro Euangelij propaga-
tione & fidorum eius ministrorū salute, preces ab Ecclesijs concipiantur.

10 Et cum omni fraude inuoluitur in dolo qui per-
reunt, pro eo quod amorem veritatis non recepe-
runt vt salui fierent.

11 Propterea igitur miser illis Deus. effici-
am deceptionis vt credant mendatio:

12 Vt damnentur omnes qui non crediderunt
veritati, sed acquieuerunt in iniustitia.

13 Nos autem debemus gratias agere Deo
semper de vobis, fratres dilecti à Domino, quod
elegit vos Deus ab initio ad salutem per sancti-
ficationem Spiritus, & fidem habitam veritatem

14 Quo vocauit vos per Euangelium ad-
strum, ad obtinendam gloriam Domini nostri Ie-
su Christi.

15 Nempe igitur, fratres, perstate, & tenete
traditam doctrinam quam edocti estis siue per feri-
monem, siue per epistolam nostram.

16 Ipse verò Dominus noster Iesus Christus
& Deus ac Pater noster, qui dilexit nos, & dedit
consolationem æternam & spem bonam per gra-
tiam,

17 Consoletur vestra corda, & stabiliet vos in
omni sermone & opere bono.

18 Et vita nostra omni sanctæ instituta. perseueremus.

CAP. III.

1. Monet vt p̃ys precibus Euangelij predicationem. prouocent.
6. & se subducant ab ijs qui otio. 11. & emittantur in
ordinem publicum: 14. quos etiam à communis salutis
causa excludit.

1. Quid || superest, precamini fratres, pro
nobis, vt sermo Domini curat, & pro-
pagetur.

superior fidei & apud vos: *quasi in isto mundo*

9 *9930* Erit eripiamur à prateritis ac sceleratis hominibus. ² non enim omnium est fides.

10 *10000* Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos & tuebitur à malis.

11 *10001* Cōfidimus aptē per Dominū de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos esse.

12 *10002* Porro Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatem, & Christi expectationem;

13 *10003* Denuntiamus autem vobis, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatē se gerit, & non ex tradendo. Strina quam accepit à nobis.

7 *10004* Nam ipsi scitis || quomodo oporteat nos imitari: || quoniam non inordinatē nos gessimus inter vos:

8 Neq; gratis panem edimus acceptum à quocumque sed cum labore & ærumna nocte dieq; operantes, ne quem vestrum grauaremus.

9 *10005* Non quòd nobis id non liceat, sed vt nosmetipsos pro exemplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

10 Etenim quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd si quis nolit operari, etiam non edito.

11 *10006* Audim⁹ enim quosdā versari inter vos inor-

to, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò ne ferendos quidem. 6 Ne durius cum eis agerē videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui praterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat.

7 *10007* Quare ut sic vitium otij declarat ex eo quòd nemo sit quem Dominus frustra condiderit, atque adeò quem in certa veluti statione non collocarit: ex quo consequitur ab otiosis perturbari ordinem à Deo prescriptum, quòd quidem est maximum scelus.

8 *10008* Qui sui officij nullam curam habent. b A Satana insidijs, potest etiam malum nostro genere sumi. c Vbi igitur Monachorum & sacrificorum otiosi veniunt, monachis (inquit Socrates Tripartita historia lib. 8.) qui manibus non laborant, similis est prædanti.

20 Mirum non est tam multis exotum esse Euangelij, quā fides sit rarum Dei donū: Ecclesia tamen multitudine malorū nūquā pessundabitur, quoniam nititur Dei fidelitate.

3 Secunda ad monitio, vt Apostolicam doctrinā, pro vitæ regula perpetuo sequantur.

1. Cor. 11. 1.

1. Thess. 4. 11.

4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex sola Dei gratia nobis donantur, charitatem videlicet, & animum in aduentum Christi intentum.

5 Quarto loco, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò ne ferendos quidem. 6 Ne durius cum eis agerē videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui praterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat.

7 Quare ut sic vitium otij declarat ex eo quòd nemo sit quem Dominus frustra condiderit, atque adeò quem in certa veluti statione non collocarit: ex quo consequitur ab otiosis perturbari ordinem à Deo prescriptum, quòd quidem est maximum scelus.

8 Qui sui officij nullam curam habent. b A Satana insidijs, potest etiam malum nostro genere sumi. c Vbi igitur Monachorum & sacrificorum otiosi veniunt, monachis (inquit Socrates Tripartita historia lib. 8.) qui manibus non laborant, similis est prædanti.

Cap. III.

EPIST. PAULI AD THESS. II.

8 Taxat vitium cum superiore coniunctum, unde infinita mala consequuntur: nempe quod nulli curiosius inuestigant alienam quam qui sua nihil curant.
9 Præcipit Dominus, & precantur Apostoli per Christi nomen, primum, ut nemo sit otiosus, deinde ut quisque tranquillè curet munus sibi à Domino impositum.

10 Cauendum ne quorundam indignitas nos reddat ad beneficentiam frigidiores.

11 Excommunicatio, perniciæ pena.

12 Familiaritas cum excommunicatis vitanda.

13 Finis excommunicationis est, non exitium, sed salus peccatoris, ut pudore saltem victus resipiscat.

14 Sic vitanda fratrum excommunicatorum familiaritas, ut eorum in viam reuocandorum occasiones omnes sedulò quærantur.

15 Preces sunt omnium exhortationum sigilla.

16 Subscripsit suis literis sua manu Apostolus, ne falsæ pro veris supponerentur.

dinatè, nihil operis facientes, sed curiosè agentes.

12 9 Ijs autem qui sunt istiusmodi, denuntiamus & eos obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum, ut cum quiete operantes, suopere vescantur.

13 10 Vos autem, fratres, ne segnescite in benefaciendo.

14 11 Quod si quis non auscultat nostro per epistolam sermone, hunc notate: 12 & ne commercium habete cum eo, 13 ut eum pudeat.

15 14 Neque ut inimicum ducite, sed admonere ut fratrem.

16 15 Ipse autem Dominus pacis *autor* semper det vobis pacem omni modo. Dominus sit cum omnibus vobis.

17 16 Salutatio, mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola: ita scribo.

18 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sis* cum omnibus vobis. Amen.

*Ad Thessalonicenses posterior missa
fuit Athenis.*

EPI-

EPISTOLA PAV- LI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

*Aboluitum verum posterius exemplar proponens, cum precipua
causa fundio sit in docendo, 4 monet ut reuoluat vanis qua-
sitionibus ea tradat, 5 qua charitatem & fidem spirent.
Ac ne contemptui sit sua auctoritas, 14 qualis fa-
ctus sit per Dei gratiam honorifice predicat.*

CAP. I.

1 Initio tum
suam tum Ti-
mothei gratui-
tam vocatio-
nem asserit, vt
hæc ex illa con-
firmetur: si-
mulq; doctri-
næ Apostolicæ
summam expli-
cat, misericor-
diam Dei vide-
licet in Christo
Iesu per fidem
apprehenso,
cuius exitus
adhuc spera-

1 **P**AVLVS Apostolus Iesu Chri-
sti ex ordinatione Dei seruatoris
nostri, & Domini Iesu Christi,
spei nostræ,

2 Timotheo germano filio in fi-
de. Gratia sis tibi, 2 misericordia & pax à Deo Pa-
tre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

3 2 Quemadmodum te sum precatus vt per-
maneres Ephesi, quum proficiscerer in Macedo-
niam, permaneto, vt denunties quibusdam ne diuer-
sam doctrinam doceant.

4 3 Nec attendant fabulis & b genealogijs in-
finitis, quæ potius quæstiones præbent quàm ædi-

ficat. 2 Tota hæc epistola in admonitionibus consistit, quibus omnia
fidei pastoris officia graphice prorsus describuntur. Prima autem admo-
nition est, nequid vel in Apostolica ipsa doctrina, vel in eius docendi ra-
tione, nouetur. 3 Corruptitur doctrina non tantum falsis dogma-
tibus, sed etiam inanibus & curiosis speculationibus: quarum videlicet
explicatio fidem nostram nihil iuuat.

4 Misericordia à gratia distinguitur, vt effectus à causa, Gratia enim illa est gra-
tuita beneuolentia qua nos in Christo elegit, misericordia, id est, gratuita iustificatio
sequitur. b Speciem unam vanarum quæstionum attingit.

Cap. i.

Infra, 1.7,

& 6.4,

tit. 3.4.

4 Secunda admonitio, cum ipsa doctrina cōiungendum esse legitimum ipsius vsum. Is autē est in charitate pura & conscientia bona, & germana fide positus.

5 Quod in genere de vanis & curiosis cōtrouersijs dixerat, applicat ijs qui Legis zelum prætexentes, in externis immorantur, nullum

de nugis quibusdam postea garriendi finem facientes. 6 Nulli doctiores & impudentiores in sanctitatis nomine vsurpando quam philosophi matæologi. 7 Occupatio, se non damnare Legem, sed legitimum eius vsum requirere. 8 Is demum effugit Legis maledictionem, ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex damnat, eius obseruationi ex animo studet: nō autem qui de externis & curiosis quibusdam garrit. 9 Matæologie opponit non tantum Legem, sed etiam Euangelium, vt pote quod minimè damnet, imò maximè commendet sanam doctrinam præceptis Dei comprehendam ac proinde gloriosum & beati Dei Euangelium vocat, cuius virtutem isti garruli ignorabant. 10 Ratio cur nec aliter nec aliud docendum sit in Ecclesia quam ipse docuerit, quoniam nullum sit aliud Euangelium, quam quod Deus ipsi commisit. 11 Afferit necessariò suum Apostolatam aduersus quosdam superiores ipsius vitam calumniantes, seipsum ad impios vsque deiiciens, vt Christi misericordiam attollat, qua omnia superiora aboleuerit.

c Legi. *d* Nec extra conscientiam bonam charitas, nec extra fidem conscientia bona, nec fides extra Dei verbum. *e* Is demum talis est quem Dominus veraciterina, & Spiritu sancto imbuat. *f* Ad verb. ex-legibus. *g* Veluti aliquam peccati artem exercentibus. *h* Qui vires mihi indidit, non solum quante voluntas quidem adesse, sed etiam quum in contrariam partem totus ferebat.

efficit

EPIST. M. PAVLI

ficationem Dei quæ est per fidem.

5 ¶ 4 Porro finis mādati est charitas ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata.

6 5 A quibus quum quidam vt à scopo abstarint, deflexerunt ad vaniloquentiam:

7 6 Quū velint esse Legis doctores, nec intelligent quæ loquuntur, neq; de quibus asseuerant.

8 7 Scimus autem bonam esse Legem, siquæ ea legitime vtatur.

9 8 Nempe sciens Legem iusto positam non esse, sed Legis cōtemptoribus, & ijs qui subijci ne sciunt, impijs & peccatoribus, nefarijs & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,

10 Scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, & mēdacibus, periuris, & siquid aliud est quod sanæ doctrinæ sit oppositum:

11 9 Quæ est secundum gloriosum Euangelium beati Dei, 10 quod concreditum est mihi.

12 11 Gratiā igitur ei habeo qui me robustū

effecit, id est Christo Iesu Domino nostro: quod d
me fidelem duxerit, vt qui me in ministerio consti-
meris.

12 Qui prius eram blasphemus & persecutor
& iniuriolus: sed mei misertus est. nam ignorans
id sciebam fidei expertus.

14 Superabundauit autem gratia Domini no-
strum cum fide & dilectione in Christo Iesu.

15 ¹³ Fidus est hic sermo, & modis omnibus
dignus quem amplectamur, || Christum Iesum ve-
nisse in mundum vt peccatores seruariet, quorum
primus sum ego.

16 Verum ideo misertus est mei, vt in me primo
ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, vt
essem exemplo credituris ipsi in vitam æternam:

17 ¹⁴ Regi autem æterno, immortalis, inuisibili,
soli sapienti Deo honor sit & gloria in secula se-
culorum: Amen.

18 ¹⁵ Hoc mandatum commendo tibi, fili Ti-
mothee, nempe vt secundum prægressas de te pro-
phetias, milites per eas bonam illam militiam:

19 Retinens fidem & bonam conscientiam:
qua repulsa, nonnulli fidei naufragium fecerunt.

20 Ex quibus Hymenezus & Alexander: || ¹⁷
quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphe-
mare.

in amplificanda Dei gratia sibi ipsi satisfacere. 15 Conclusio v-
triusque paternæ superioris admonitionis, nempe vt fortiter aduersus
omnia impedimenta decertans Timotheus, præeuntibus multorum pro-
phetis ad ministerium vocatus, & doctrinam acceptam & bonam con-
scientiam tueretur. 16 Rectam conscientiam qui non seruant paula-
tim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eoque tristis-
simo exemplo probat, 17 Non ferendi apostatæ in Ecclesia, imò e-
tiam excommunicandi.

Hæc sunt opera præparatoria, quibus sese effert Paulus. k Dignus cui fides
conferatur. l Vide Iohan. 17. 3. m Illi fuerunt. n Sanam doctrinam.
p Ex Ecclesia eiectos Satana mancipari. p Ut suo malo discant, quid sit bla-
spemare.

12 Hanc mu-
tationem pro-
bat ab effectis,
quod qui pro-
fanus erat, fa-
ctus sit fidelis,
& qui Chri-
stum furiosissi-
mè perseque-
batur, iam ip-
sius amore ar-
deat.

Matth 9. 2,

marc. 2. 17.

13 Retorquet
calumniæ ad-
uersariorum
in ipsorum ca-
put, docens
hoc singulare
bonitatis Dei
exemplum, ce-
dere totius
Ecclesiæ com-
modo.

1. Cor. 5. 2.

14 Erumpit
in exclamatio-
nem præ ani-
mi ardore,
quod non pos-

15 Conclusio v-

In precibus publicis vult omnes commendari Deo, 4. 1. que duplici ratione: 8 Inde omnes cuiuscunque loci sint, ad orationem inuitat: 9 & quo vestitu, et quomodo modestiamulieres in sacro cœtu se gerere debeant, differt.

CAP. II.

I Vbi absoluit quæ ad doctrinam spectant, iam secundo loco de altera ministerij Verbi parte (id est de publicis precibus) differt. Ac primò quidem quæ questionem explicans pro quibus precandū sit, docet pro quibus suis precandum, ac præsertim pro quibus

Adhortor igitur ante omnia vt fiant deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus:

2 Pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis: **2** vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate & honestate.

3 Nam hoc bonum est & acceptum coram seruatore nostro Deo,

4 Qui quosvis homines vult seruari, & ad agnitionem veritatis venire.

5 Vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus:

6 Qui semetipsum dedit redemptionis pretiū pro quibusvis, *Christus inquam, testimonium illud suis temporibus destinatum.*

tim pro quibusvis magistratibus, quod aliqui extra controuersiam non erat, quum reges, imò etiam plerique magistratus eo tempore hostes essent Ecclesiæ. **2** Argumentum à sine sumptum, Quoniam nimirum idè constituti sint magistratus, vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commendare, vt possint tam necessario munere fideliter defungi. **3** Aliud argumentum, Cur pro quibusvis, sublato gentis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandum, quoniam videlicet Dominus quosvis, interdum etiam ab Euangelio alienissimos vocando, sic Ecclesiam suam velite colligi, ac proinde preces pro quibusvis haberi.

4 Non videretur vnus quorumnis hominum Deus, nisi in quibusvis seruandis bonitatem suam ostenderet: nec vnus videretur Dei & quorumnis hominum mediator Christus, humana cum quibusvis hominibus communi natura assumpta, nisi pro quibusvis satisfecisset, & pro quibusvis intercederet.

5 Confirmatio, Quoniam ipsis etiam gentibus nunc patefactum est salutis arcanum, ipso Apostolo ad hoc manus propriè designato, quo quidem fideliter & sincerè fungatur.

a Complectitur hoc nomen omne officij genus, quod vigere in hominum communijs debet. b Homo scilicet, factus.

7 || Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus (veritatem dico per Christum, & non mentior) doctor, inquam, Gentium, cum fide ac veritate.

2. Tim. 1. 11.
2. Pet. 3. 1.
1. Cor. 14. 34.
Gen. 1. 27.

8 ¶ Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus & attollentes absque ira & disceptatione.

Gen. 3. 6.

9 || Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornare sese, non circinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:

6 De personis differuit, pro quibus concipiendæ sint preces: nunc vero etiam locorum discrimen sublatum docet Olim enim

10 Sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

vna gens vno tantum certo loco ad publicum cultum conveniebat: nunc vero ubivis

11 Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.

(ritè tamen & ordine) Ecclesiæ coguntur, & ad Deum

12 || Mulieri enim docere non permitto, neque auctoritatem usurpare in virum, sed esse in silentio.

13 || Adâ enim prior formatus est, deinde Eva.

14 Et Adam non fuit seductus: || sed mulier seducta, causa transgressionis fuit.

& ad Deum

15 ¶ Servabitur tamen liberos gignendo, si

publicè communibus precibus colendum convenitur, nec de gente, aut corporis purificatione, aut loco, sed de animo ab omni offensione puro, & certa fiducia pleno, laborandum est. 7 Tertio loco statuit ut mulieres honeste & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis certibus discant. 8 Primum argumentum, cur mulieribus in Ecclesia non liceat docere, quoniam hoc modo supra viros collocarentur, quorum videlicet essent magistræ, quod repugnat Dei ordinationi.

9 Hanc Dei ordinationem qua viro subest mulier, primum probat ex eo quod Deus mulierem posteriorem creavit viri causa.

10 Deinde, quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri, per quam vir deceptus est. 11 Obiter inserit consolationem, non impedit hanc subiectionem, quominus & ipsæ mulieres perinde ut viri ferventur, si sese in conjugalibus illis oneribus cum fide & charitate sanctas & modestas præbuerint.

¶ Hebraicus pleonasmus magis confirmans. d. Fidelis & sincerus: fidei autem nomine sanam doctrinam, veritatis, sinceram functionem intelligit.

¶ Manus sublationem pro invocatione posuit, id est, signum pro re ipsa.

¶ Illis offensionibus animi, quæ prohibent quoniam bona conscientia Deum possimus invocare. g. Dubitatione, quæ fidei repugnat, loco. 1. 6.

¶ Adam fuit seductus, sed uxori opera, ideoque merito hac quoque ratione debet esse viro subiecta.

add. 18

manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

CAP. III.

1 Episcopos, 2 & Diaconos Christianos depingit, cum eorum uxoris, 12 liberis & familia, 13 Et Ecclesiam domum Dei nominat.

CAP. III.

TIT. 1.

1 Absoluta tractatione tū de doctrina & docēdi ratione, tum de publicis precibus, tertio nūc loco ad personas ipsas accedit, agens primum de Pastoribus, deinde de Diaconis: utiturq; præfatione, ut certos esse hos Canones novit Ecclesia.

2 Episcopus, siue ministerium Verbi, non est otiosa dignitas, sed opus, & quidē præclarum: ac proinde multis virtutibus & domi & foris Episcopum ornatum esse oportet. Itaque & doctrina, & facultatū siue donorum, & vitæ examen præeat futuræ electioni necesse est. 3 Diaconos quoque prius præbari oportet, ut de eorum honestate, veritate, sobrietate, animo ab omni avaritia, alieno, eruditione in fidei doctrina, bona denique conscientia & integritate constet.

a De ambitu non loquitur, quo vix quicquam magis horrendum est in Ecclesia, sed in genere de animo & studio ad Dei Ecclesiam inuandam comparat, quando & Ubique Dominus visum fuerit. b Ergo qui conjugatos, quia conjugati sunt ab Episcopatu excludit, Antichristus est. c Vino quasi aspidem. d Ne ex eo ipso quod in eum irascentia est, occasionem arripiat superbia, qua ipsi emoretur, atque ita in eandem condemnationem veniat atque ipse Diabolus. e Hi sunt qui pauperum curam habebant.

1 **F**idus est hic sermo, 2 Siquis Episcopatum appetit, præclarum opus desiderat.

2 **O**portet igitur Episcopum irreprehensum esse, b vnius uxoris virum, vigilantem, sobrium, compositum, hospitalem, aptum ad docendum: mod id

3 Non vinosum, non perculforem, non piter lucri cupidum: sed moderatum, alienam a pugnis, alienum ab avaritia:

4 Qui suæ domui bene præsit, qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate: utroq

5 (Nam si quis propriæ domui præfisse nescit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?) un 13 di

6 Non novitium: ne inflatus, d in criminationem incidat diaboli.

7 Oportet autem eum etiam bonum habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum diaboli.

8 3 c Diaconos itidem honestos, non bibul-gues, non multo vino deditos, non turpiter lucu cupidos:

9 Tenentes mysterium fidei || cum pura cō- *Supra, r. 19,*
scientia.

10 Atq; hi etiam probentur prius, deinde mi-
nistrent, si sint inculpati.

11 4 Vxores itidem honestas, nō calumniosas,
fidas in omnibus.

12 5 Diaconi sint vnus vxoris mariti, qui libe-
ris recte præsint, & proprijs domibus.

13 Nam qui benè ministrauerint, & gradum si-
bi bonum acquirunt, & multam libertatem per-
fidei quæ est in Christo Iesu.

14 6 Hæc tibi scribo, sperans fore vt celerius ad
te veniam:

15 Quod si tardius venero, vt noris quomodo
opporat 7 in domo Dei versari, quæ est Ecclesia
Dei viui, columna & stabilimentum veritatis.

16 8 Et sine controuersia magnum est pietatis
mysterium: Deus conspicuus factus est in carne,
iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab An-
gelis, prædicatus est Gentibus, fides illi habita est
in mundo, sursum receptus est in gloriam.

magis sollicitus sit Timotheus, ne quum aduenerit, negligentia coar-
gui possit. 7 Pastori assiduo cogitandum est se in domo Dei viui
versari, in qua conseruatur veritatis thesaurus. 8 Hac verita-

te cuius custos & conseruatric est inter homines Ecclesia, ministerio
Verbi propterea ibi constituto, nihil augustius esse potest. Docet enim
res omnium maximas, nempe Deum in Christi persona, assumpta no-
stra natura, factum esse visibilem, cuius tamē in tanta infirmitate maie-
statis infinitis modis eluxit, adeo vt ipsos Angelos rei tantæ conspectus
perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus est, &
hinc sursum in summum gloriæ gradum euectus.

9 Evangelicam doctrinam, qua verè est mysterium: caro enim & sanguis
non reuelant.

10 Decus ac dignitatem.

11 Fiduciam intrepidam.

12 Hominum, & inimicū respectu: innititur etenim Ecclesia angulari illi la-
pide Christo, sed ea est veritatis conseruatric, non mater.

13 In illa infirma carne Christi, ita vi diuinitatis sese exornit, vt Chri-
stum quantumvis hominem infirmum, palam fuerit esse Deum.

4 Inquiren-
dum etiam in
Pastorum &
Diaconorum
vxores.

5 Polygami
(id est plures
simul vxores
habentes) fi-
cut ad episco-
patū ita ne ad
diaconia qui-
dem vocandi.

6 Peculiaria
multa subie-
cturus ad quo-
tidianum Pa-
storis munus
spectantia,
præfatur de
suo ad eum ad-
uentu, vt eo

CAP. III.

1 Opponit ver-
rē illi doctri-
nā falsā dog-
mata quæ om-
nino futurum
prædicat ut à
quibusdam a-
postatis sugge-
stione diaboli
introducuntur
& ita quidem
ut minimè de-
sint qui illis
assentiantur.
2 Hæretici
quæntūcūque
simulēt sancti-
moniam, nulla
cōscientia præ-
diti sunt.

1 Falsas doctrinas, 2 tam de coniugio & ciborum discrimine
7 quàm profanas damnat: 8 commendat autem pietatis
studium, 12 & assiduam Scripturæ lectionem.

1 Spiritus autem disertè dicit fore ut poste-
rioribus temporibus descendant quidam à
fide, spiritibus deceptoribus attendentes ac do-
ctrinis dæmoniorum.

2 Per hypocrisin falsiloquorum, quorum
conscientia cauterio resecta est,

3 Prohibentium contrahere matrimonium,
iubentium abstinere à cibis quos Deus creavit ad
participandum cum gratiarum actione, fidelibus
& ijs qui cognouerunt veritatem.

4 Nam quicquid creavit Deus, bonum est
nec quicquam reiiciendum est, si cum gratiarum
actione sumatur:

5 Sanctificatur enim per verbum Dei, &
preces.

3 Duas falsæ istius doctrinæ species exprimit, nempe cælibatus le-
gem, & delectum ciborum. 4 Eiusmodi doctrinas probat se inuenisse
vocasse dæmoniacas, primùm quòd earum doctores de rebus alienis de-
cernant. An enim ipsi cibos creant? 5 Secundò, quòd finem cuius
causa creati sunt à Deo omnes cibi, nempe ut ijs frueremur, suis placitis
euertant. 6 Tertiò, quòd Deum hoc modo suo honore spoliēt,
qui in illorum usu velit celebrari. Simul autē declarat Apostolos, sobriè
& cum bona conscientia utendum illa Dei liberalitate. 7 Canonem
Apostolicum de tollendo ciborum delectu falsæ illi doctrinæ opponit.
8 Is demùm bonis Dei donis legitimè utitur, qui illorum largito-
rem ex ipsius verbo agnoscit & inuocat.

a Vera Dei doctrina. b Sunt enim velut histrionica quædam attenti
taturi, nequæ existimet fore ut in aliquo angulo delitescant, aut pudorū speciem in-
tineant. c Quorū ita obdurnis conscientia, ut callum obduxerit, deinde canem
illam inuasisse, postremò iam esse cauterio amputatam. d Purum & sanctum
fit nostri respectu, ut eo uti possimus bona conscientia, tanquam de manu Domini.
e Agnoscimus Deū creatorem esse earū creaturarū quibus utimur, & largitōr.
Secundò, nos ex ijs esse qui Christi beneficio iam illud in reliquis animantia deperditū
a lani culpa, recuperamus. Tertiò, precibus petimus ut nobis concedat Dominus
dapibus ab ipsis manu acceptis bona conscientia frui. Quartò, gratiarum actione &
repetitis precibus conuinia claudimus: Ita nobis sanctificantur cibi.

6 ⁹ Hæc si subieceris fratribus, bonus erit minister Iesu Christi, innutritus in sermonibus fidei, bonæque doctrinæ, quam affectatus es.

7 ¹⁰ Cæterum profanas & aniles fabulas reijce: ¹¹ sed exerce te ipsum ad pietatem.

8 ¹² Nam corporalis exercitatio paululum habet utilitatis: at pietas ad omnia utilis est, ut quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ.

9 ¹³ Fidus est hic sermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

10 Nam idcirco etiam fatigamur, & probris afficimur quòd speremus in Deo viuo, qui est conservator omnium hominum, maximè verò fidelium.

11 Hæc denuntia & doce.

12 ¹⁴ Nemo tuam iuventutem despiciat, sed esto exemplar fidelium in sermone, in cōversatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate.

13 ¹⁵ Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

14 Ne negligito donum quod in te est, quod datum est tibi ad prophetandum, cum impositione

manuum austeritate, quæ etsi rectè usurpata aliquem usum habet, tamē nullo modo cum pietate est conferenda. Prodest enim illa per accidēs, ista verò promissionem habet præsentis & futuræ vitæ. ¹³ Digressio, in qua ostendit eos qui pietati student, etiam si ærumnis & probris vexentur, idcirco tamen non esse miseros ut cæteros homines, quum ob eandem causam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè dissimulatio ipsorum exitus. Quomodo enim suos Dominus desereret, qui suos etiam hostes sua beneficentia dignatur? quam doctrinam monet sedulo esse inculcandam. ¹⁴ Iam ad exhortationem illam redit, ostendens quæ sint veræ Pastoris virtutes, quibus etiam si desit ætas, reverentiam sibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei, & puritatis testes: litui verò, insularum, annuli, pallij, & puerilium huiusmodi ineptiarum nulla usquam mentio. ¹⁵ Pastoris privatum exercitium est, assidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & sibi & alijs saluificæ.

f. A cunctis latere magnam disceris.

2. Verum cultum.

9 Conclusio cum exhortatione, ut Timotheus ista sedulo, velut ab Apostolo penè cum lacte hausta, Ecclesijs proponat.

10 Iterum sanam doctrinam opponit non modò falsæ illi & apostaticæ doctrinæ, sed etiam vanis omnibus & curiosis argutijs. ¹¹ Non tantum sana doctrina, sed etiā pia & religiosa vita ministro Verbi opus est.

12 Pietas in spirituali cultu posita est, non in externis.

13 Digressio, in qua ostendit eos qui pietati student, etiam si ærumnis & probris vexentur, idcirco tamen non esse miseros ut cæteros homines, quum ob eandem causam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè dissimulatio ipsorum exitus. Quomodo enim suos Dominus desereret, qui suos etiam hostes sua beneficentia dignatur? quam doctrinam monet sedulo esse inculcandam. ¹⁴ Iam ad exhortationem illam redit, ostendens quæ sint veræ Pastoris virtutes, quibus etiam si desit ætas, reverentiam sibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei, & puritatis testes: litui verò, insularum, annuli, pallij, & puerilium huiusmodi ineptiarum nulla usquam mentio. ¹⁵ Pastoris privatum exercitium est, assidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & sibi & alijs saluificæ.

b Ordine Presbyterorum.

i Fides est ex auditu, auditus

ex predicatione:

Itaque sic dicuntur sese & alios

seruare Ministri Verbi, in quibus

manuum presbyterij

15 Hæc exerce, in his est, vt tuus professus sit inter omnes.

16 Attende tibi ipsi & doctrinæ: perseque ris, id enim si feceris, & tempus seruabis & qui te audierint.

Dominus posuit sermonem reconciliationis.

CAP. V.

1 Postquam modum monendi singulos præscripsit, & de vidua agit, qua tunc in Ecclesia ministerium cooptabantur.

17 Inde ad presbyteros transit, & quadam corporis valetudini seruientia admiscet.

CAP. V.

1 De mediocritate in priuatis reprehensionibus, secundum ætatis & sexus gradus seruanda.

2 De viduarum cura constituit hos Canones Apostolus.

3 Liberi & nepotes viduarum parentum pro viribus curam gerunt.

4 Prima ratio, Quoniam sibi ipsis quod suis impendunt.

5 Altera, Quoniam natura ipsa docet maioribus vicem rependere.

6 Quoniam Deo gratum est hoc officium.

7 Secundus Canon, Nam viduarum (id est quæ inopes & suorum presidio destitute sunt, & pie ac religiose viuunt) curam Ecclesia suscipit.

8 Tertius Canon, Viduæ in luxu degentes, & suæ familiæ curam negligentes, inter apostatas & ipsi infidelibus deteriores censentur.

9 Viduarum curam habet, qua presidio indigent.

1 Seniore[m] ne increpato, sed hortare vt patrem: iuniores, vt fratres.

2 Mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores vt sorores, cum omni puritate.

3 Viduas honora quæ verè viduæ sunt.

4 Quod si qua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis in propriam domum pietatem exercere, & vicem rependere parentibus.

5 hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.

6 Porro quæ verè vidua est ac sola, speret in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

7 At quæ in luxu viuunt, ea viuens mortua est:

8 Hæc igitur denunciato, vt sint irreprehensibiles.

9 Quod si qua suis & maxime domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deteriore.

9 Vidua allegatur non minor annis sexagin-

10 In operibus bonis idoneo testimonio orna-
ta si liberos educavit, si fuit hospitalis, si sanctorum
pedes lavit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus
est assidue sectata.

11 Porro iuniores viduas recusata: postquam
enim lascivire coeperint aduersus Christum, nubere
volunt:

12 Ex eo damnandæ quod primam fidem receperint.

13 Simul autem etiam otiosæ discunt circum-
ire domos: imò non solum otiosæ, sed etiam nu-
gæ & curiosæ, garrientes quæ non oportet.

14 Velim igitur iuniores nubere, liberos gi-
gere, domum administrare, nullam occasionem
dare aduersario ad maledicendum.

15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequuntur
Satanam.

16 Quod si quis fidelis aut si qua fidelis habet
viduas, eis subuenit, & non oneratur Ecclesia, ut
quæ verè viduæ sunt subueniat.

17 Qui bene præsunt presbyteri, duplici
honore digni habentur: maxime qui laborant in
sermone & doctrina.

18 Altera ratio, Quod
plurimæ sunt garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura, discursantes.

19 Quintus Canon, Viduæ iuniores nubunt, & sanctæ famili-
as regunt.

20 Sextus Canon, Fideles, priuatim quâti fieri po-
tuit, suas viduas iuuato, nec istis sumptibus Ecclesia grauator. 21 Iam
quomodo cum presbyteris. i. pastoribus, denique disciplinæ Ecclesiæ præ-
sentis se gerere debeat qui eorum collegio præest, his præscriptis Can.
22 Canon: De presbyteris officio suo benè fungentibus, honestè
sustentandis, Ecclesia, sicut Deus ipse præcepit, in primis laborato.

23 Quæ à viro meritis repudiata alteri non misceat.

24 Ne in collegium viduarum admitte.

25 Duplex fuit ordo pres-
byterii, alij gubernationi, alij sermoni & orationi vacantes.

9 Quartus

Canon, in vi-

duarum Eccle-

siæ ministran-

tium album,

nulla sexagin-

ta annis minor

admittitur, ab

omni impudi-

citiæ probro

immunis, de

cuius diligen-

tia, charitate,

& integritate,

idoneis testi-

bus constat.

10 Ratio pri-

ma cur iunio-

res viduæ ad

ministerium

non admittan-

tur, Quoniam

videlicet pro-

pter ætatis

lenitatem, ex-

cusso tandem

onere sibi à

Christo impo-

sito, de repetē-

do potius ma-

trimonio cogi-

Dent. 25. 4.

1. cor. 9. 9

Mat. 10. 10,

Luc. 10. 7.

15 Secundus

Canon, Accu-
satio aduersus
presbyterum,
nisi prius audi-
tis duobus aut
tribus testibus
ne admittitor.

Infra 6. 17.

16 Tertius Ca-

non, Presbye-
ri sic conuicti
palam coargu-
untor, vt sint
alijs exemplo.

17 Quartus

Canon, In Ec-

clesiasticis

(praesertim ad-

uersus ipsos

presbyteros)

cognitionibus

quibus Deus

ipse & Domi-

nus Iesus

Christus Angelorum multitudine stipatus interest, summa, sine vilo pre-

iudicio & personarum respectu, sine eritas obseruator.

18 Quintus Canon, Neminem antistes leuiter ordinato: nullius boni

in reſtultitiz aut minus recto affectui fauens, alienam culpam, in se det-

riuat, siquid à collegis perperam fiat, is suam conscientiam purgat

uato. 19 Sextus Canon, Presbyteri in victus ratione, suae valetudi-

nis moderatam rationem habento.

20 Quoniam vt summa diligentia adhibeatur, irrepunt tamen adu-

nisterium hypocritaz, monet Pastores Apostolus, ne hac te perturbetur,

vel quicquam propterea de sua in inquirendo diligentia remittatur,

quia Dominus peccatis eiusmodi hominum detegendis, suum tempus

constituit: nostrum autem est culpam tantum praestare.

21 Alia consolatio ad eos spectans, qui calumnijs interdum oppri-

muntur.

2. Ne temere quosuis ad Ecclesiasticam vllam functionem admittis, quoniam
delictis in te est.

18 Dicit enim Scriptura, || Boni trituranti non
obligabis os. Et, || Dignus est operarius mercedem
sua.

19 15 Aduersus presbyterum accusationem
admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20 16 Eos qui peccant, coram omnibus argu-
ut & reliqui timeant.

21 17 Obtestor in conspectu Dei, & Domini
Iesu Christi, & electorum Angelorum, vt haec ser-
ues, absque eo vt vnum alteri praeferas, nihil scien-
s in alteram partem declinando.

22 18 Manus cito necui imposito, neque com-
municato peccatis alienis: temetipsum purum ser-
ua.

23 19 Ne amplius esto abstemius: sed vino
culo utere, propter stomachum tuum & crebra
tuas infirmitates.

24 20 Quorundam hominum peccata antea mani-
festa sunt, praecuntia damnationi: quosdam vero
subsequuntur.

25 21 Itidem & bona opera antea manifesta
sunt: & ea quae secus habent, occultari non possunt.

CAP. VI.

Docet quid seruos doceat, 10 Quam exitiosa pestis sit avaritia: 13 Et postquam obiter de diuitiis meminit, sternum quibus Timotheum, no si in ambu doctrina impediatur.

Q Vicumque sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducunto, ¹ ne nomen Dei & doctrina blasphemetur.

² Qui vero fideles habent dominos, ne eos despiciant quod fratres sint: sed potius inseruiant, quod fideles sint ac dilecti, ³ ut qui sint beneficij sui participes. ⁴ Hæc doce, & exhortare.

⁵ Siquis diuersam docet doctrinam, neque accedit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi: ei quæ secundum pietatem est doctrina,

⁶ Is turget, nihil sciens, sed insaniens circa questiones ac ⁷ yerborum pugnas: ex quibus nascitur inuidia, lis, maledicentia, suspensiones malæ,

⁸ Peruersæ ⁹ exercitationes hominum mente corruptorū, & qui priuati sunt veritate, & quæstui habent pietatem. secede ab ijs qui eiusmodi sunt.

¹⁰ Summa fide eis seruiunto. ¹¹ Ratio, ne Deus videri possit Euangelij doctrina homines ad rebellionem & res omnes malas incitare.

¹² Secundus Canon, Fideles serui dominos fideles nati, ne fraterno amore abutuntur, sed tantò libentius eis obsequuntur. ¹³ Conclusio generalis, hæc omnia non tantum esse simpliciter docenda, sed etiam exhortationibus sedulò inculcanda. ¹⁴ Eos qui in sermone Christi (i. doctrina pietatis) non acquiescentes, in vanis quæstionibus (vana enim sunt alia omnia) & se & alios fatigant, grauissimè dānos extra Ecclesiam eijcit, ut superbos, qui in Christi doctrina non consistunt: ut mendaces impostores, qui meram vanitatem crepent: ut venenosos, qui de rebus nihili tantopere laborent: ut pessimas pestes, qui maximarum contentionum autores, & mentes ac iudicium hominum corrumpant: denique ut profanos & impios, qui pretioso illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrum abutantur.

¹⁵ Hæc sufficiat, quod in ijs qua ad vitam æternam pertinent, sint eiusdem Dei, & eiusdem socij. ¹⁶ Concertationes de verbis non de rebus: verba autem etiam inuoluentia, nihil habent solidi, aut ex quibus nulla vadit utilitas.

¹⁷ Tales videntur in ludo illo impudentia matheseos Sophistica.

CAP. VI.

¹ Subijcit etiam Canones de seruorū officio in dominos: quæ de re non dubium est quin tunc multè fuerint agitatae quæstiones ab ijs qui ex euangelio arripiunt publici perturbandi status occasiones. Primus autem Canon est, Serui fideles, dominos infideles nati nihilominus

6 Veniſſet de-
torquet nomē
quæſtus, confi-
tens pietatem
eſſe maximum
lucrum, ſed
diuerſa pror-
ſus ratione,
quoniam vide-
licet veram
ſufficienciam
aſſert.

7 Scultitiam
eorum irridet
qui rebus ca-
ducis adeo cu-
pidè inhiant,
vt expleri nul-
lo modo poſ-
ſint, quum ta-
men eo quod
ſupra modum
eſt frui non
poſſint.

Supra 9. 31.

Mat. 27. 17,

ioh. 1. 37.

Supra 1. 11,

apoc. 17. 14, &

19. 16.

8 Alia ratio-
ne Timotheum
ab auaritia de-
terret, nempe
quod infinitas
eaſque nocen-
tiſſimas cupiditates ſecum trahat, quibus ſeipſos avari excamiſcant,

conſueque vt fidem etiam & ſalutem ſuam abijciant.

9 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus paſtores ſe
ornatos eſſe oporteat. 10 Grauiſſima obteſtatio, vt ſumma & ſu-
periora omnia ſeruentur, intentis in Ieſu Chriſti aduentum oculis, quos
gloria vano huius mundi ſplendori, & potentia omnibus impiorum
riculamentis ſit opponenda.

d. Dolor & cura videntur animum quodammodo perfundere, auaritia muni-
miſia. e. Quem Spiritus Dei regit.

6 ^{no} Eſt autem quæſtus magnus pietas) cōmo-
nimo ſua ſorte contento.

7 Nihil enim intulimus in mundum, videli-
cet nec efferre quicquam poſſumus.

8 Sed habentes alimenta, & quibus te gamus,
his contenti erimus.

9 Qui autem volunt diſceſcere, & inſidant in
tentationem & laqueum, & cupiditates inuoluen-
tibus & damnofas, quæ demergunt homines in
exitum & interitum.

10 Si quidem radix omnium malorum eſt amor
pecunie: quam quidam dum appetunt, aban-
dunt à fide, & ſeipſos tranſlexerunt doſoſibus mul-
tis.

11 Tu verò, homo Dei, iſta fuge: ſectare
autem iuſtitiam, pietatem, fidem, charitatem, tol-
eranciam, lenitatem.

12 Decerta præclarum certamen fidei: appre-
hende vitam æternam, cuius cauſa & vocatus eſt &
professus præclaram profeſſionem coram multis
teſtibus.

13 Denuntio tibi coram Deo qui viuificat
omnia, & Ieſu Chriſto, qui teſtaram fecit coram
Pontio Pilato bonam illam profeſſionem.

14 Vt ſerues hæc mandata, macule & cæpe o-
mnis expers, uſque ad illuſtrem illum aduentum
Domini noſtri Ieſu Chriſti.

15 Quem temporibus ſuis oſtenderit illi.

omnis solus Princeps, Rex regum, & Dominus dominorum.

Quis solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, quem vidit nemo hominum, neque videre potest, cui honor & robur æternum. Amen.

Iis qui ditiores sunt in hoc seculo, denuntiant effertur animo, neque spem ponant in diuitiis incertis, sed in Deo viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum:

Ut alii benefaciant, ut diuites sint operibus bonis, faciles ad impartiendum, facili conuictus:

Recondentes sibi ipsi fundamētum bonum in posterum, ut apprehendant æternam vitam.

Timothee, depositum serua, & auertere profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falso nominatæ scientiæ:

Quam nonnulli præ se ferentes, circa fidem aberrant à scopo. Gratia sit tecum. Amen.

Ad Timotheum prior, missa fuit Laodicea, quæ est in metropoli Phrygiæ Pacatiæ.

Law beneficentiæ ab effectis, quod sit firmum Spiritus Dei in habitantibus, ac proinde salutis nobis donandæ, testimonium.

Præcipuum omnium superiorum admonitionum repetit, amonitum ministrorum Verbalitius ingendam: nempe ut inane sophistice garrulitatem fugiant, in sincera doctrinæ simplicitate per-

Synonima multa congerit, quibus potentiam Dei asserit, quæ sunt in fide, & persequitur.

Verum ad vitam pertinentium, quibus cum comparantur qui sunt bonorum vitam desit.

Veri existens & æterni: nam Deo opponit caducam omnium naturam, non tantum voca, sed etiam vultu, resu: in summa se comparat, & sublimi de se premitant.

EPISTOLA PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

CAP. I.

CAP. I.

Scopus epistolæ præcipue est, Timotheum confirmare, ut fortiter ad extremum usque perseueret, proposita primum sibi in eum beneuolentia, deinde commemoratis excellentibus donis, quæ velut hereditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipsi maioribus, quæ quidem ipsum tanto magis deo obstringant.

Act. 22. 3.

Difficultatibus ingruentibus monet inuicem spiritus virtutem opponendam, qua sumus à Deo donati.

a A Deo legatus, ut annuntiem vitam quam promissit in Christo Iesu. b Abrahamo, Isaac, & Iacobo: non enim agit de Pharisæismo, sed de Christianismo. c Domum Dei agi velut quadam viua flamma in cordibus nostris accensa, quam nitentur caro & Satanas suffocare: nos contra magis ac magis accensam suscitare debemus.

Laudata fide Timothei, 6 ut in munere sibi commissa fideliter pergat, eum hortatur: 8 & ne propter suauitatem, 15 aus aliorum defectiones labascatur, 17 in seipso Apostolatui gloriatur. 14 & depositi custodiam illud commendat. 16 Laudat suam Onesimum.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & secundum promissionem vite, quæ est in Christo Iesu, Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iohanne domino nostro.

1 Gratiam habeo Deo, || cui semio à temporibus cum pura conscientia, ut assiduam tuam memoriam teneo in precibus meis nocte ac die.

4 Desideras te videre, memor tuarum lacrymarum, ut gaudio replear:

5 Reuocans in memoriam eam quæ in te non simulatam fidem, quæ habitauit prius in matre tua Loide, & matre tua Eunice: persuasus sum tuum quoddam in te quoque.

6 Quam ob causam suggero tibi ut exas-

testimonij Dei quod est in te per impositionem
manuum mearum.

V Nō enim dedit nobis Deus spiritum timi-
ditatis, sed roboris, & charitatis, & sanitatis animi.

8 Ne igitur te pudeat testimonij Domini
nostri, neque te pudeat mei, qui sum captivus ip-
sius: sed esto particeps afflictionum Evangelij ex
potentia Dei:

9 Qui servavit nos, & vocavit || vocatione
sancta: non ex operibus nostris, sed ex suo propo-
sito & gratia, quæ data quidem est nobis in Chri-
sto Iesu || ante tempora secularia:

Sed patefacta nunc est per illustrem illum
adventū servatoris nostri Iesu Christi, qui & mor-
tem abolevit, & vitam in lucem produxit ac im-
mortalitatem per Evangelium:

Cuius constitutus sum ego præco & A-
postolus, ac doctor Gentium,

6 Quam ob causam & hæc patior: 7 neque
escesco. noui enim cui crediderim, & mihi per-
suaſum est eum posse depositum meum in illum
diem servare.

ut doctrina conjuncta nos obstrinxerit, commemoratis salutis nostræ
causis, nempe gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis in Chri-
stodentur servandis, unde factum sit ut à Deo tandem gratis per Evan-
gelij prædicationem, ad Christum mortis destructorem & immortal-
itatis autorem vocaremur. **5** Evangelium illud est quod prædicavit

Apostolus. **6** Apostolatū suū inexpectato argumēto confirmat,
nempe quod mundus illud ferre non posset, ac proinde ipsum eius præ-
dicatū persequeretur. **7** Proposito suo exemplo, ostendit quomo-
do futurum sit ut nos crucis Christi non pudeat, nempe si certi simus
Deum & posse & velle salutem, quam veluti penes se depositam habet,
nobis in illum diem servare.

8 Quæ percellamus & porterosiamus, ut quas vult Dominus perdere. **9** Ip-
sus causa.

f Evangelium quodammodo dicitur affligi in ijs a quibus annuntia-
tur. **3** Fectus personis Dei. **h** Datam esse dicis ab æterno gratiam, ad quam

omnes sumus prædestinati. Repugnat itaque doctrina de prævisa fide vel operi-
bus, gratia Dei ex diametro. **5** Ante annuntium scribere qui ab initio fluxerunt.

6 Feci ut illucesceret vita.

3 Crucis igno-
miniam non
modò probro-
sam esse negat
sed etiam ho-
norificentissi-
mam esse prob-
bat: primum,
quòd Euange-
liū cuius causa
pij affligun-
tur, sit testimo-
nium Christi:
secundò, quòd
in illis demum
eluceat summa
Dei virtus,

1. Cor. 1. 2.

Rom 6. 25,

ephes. 1. 4,

coloss. 1. 26,

tit. 1. 3,

1. Tim. 1. 7.

4 Ostēdit quā
tis beneficijs
Deus fortiter
asserenda suæ
gloriæ cum sa-

8 Exprimere qua potissimum in re oporteat ipsum esse quā constantissimū, nempe & in ipsa doctrina, cuius epitomæ sunt fides & charitas, deinde in ipsa eius tradendæ ratione cuius velut expressam effigiem in Apostolo Timotheus cognoverat.

9 Amplificatio à dignitate tātæ rei penes ministros depositæ.

13 Exemplar teneto sanctorum sermonum, quos à me audisti cum fide & charitate quæ est in Christo Iesu.

14 Præclarum depositum serva per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis,

15 Nosti hoc, auersatos me fuisse omnes qui sunt in Asia: ex quibus est Phygellus & Her-mogenes.

16 Præstet misericordiam Dominus Onesti-phori familiæ: quoniam sæpe me recreauit, & carnam meam non erubuit.

17 Imò quum esset Romæ, studiosissimè qua-siuit me, & inuenit.

18 Det ei Dominus ut inueniat misericordiam apud Dominum in die illo: quā multa etiam B- phesi subministrarit, tu optimè nosti.

10 Occupatio, arduum quidem id esse præ-stare, sed potentissimum esse Dei Spiritum, qui sua virtute nos ipsos donarit.

11 Occurrit offendiculo propter Apostatas quoddam exorto, eorum etiam nomina exprimendo, ut ab omnibus dignoscere-tur. Sed ijs opponit vnus hominis singularem fidem, ut vel vnicuique-nū exemplum malis omnibus præponderet.

CAP. III.

1 Ut perseverantiā in militia Christiana commendet, 2 per-ludines sumit 4 à militibus, 6 Et ab aggre-ssis 10 Vincula sua sanctis vsui esse declarat. 15 Inde per-tenet Timoth. ut sermonem veritatis recte dispartiat: 17 Et reproborum exempla fugiens, 22 modeste omnia agat.

CAP. IV.

1 Conclusio superioris exhortationis, addita tamen declaratione, nō seruari de-positum ab ijs qui illud intus contineant, sed ab ijs potius qui quāli-beralissimè cum alijs id communicent, ut hoc modo quamplurimè fiant eius participes, sine vllō cuiusquam detrimento.

1 T V igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ est in Christo Iesu:

2 Et quæ audisti à me inter multos testes, hæc committe fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoque docendos.

3 Præsentibus multis, qui de his rebus possint testari.

3 Tu igitur feras laborem ut bonus miles le-

4 Nemo qui militat implicatur ^b vitæ nego-

5 Quod si certet etiam aliquis, non corona-

6 Agricolam oportet prius laborando fru-

7 Considera quæ dico. Det igitur tibi Do-

8 Memento Iesum Christum resurrexisse ex

9 In quo, velut facinorosus, affligor usque ad

10 Ideo omnia sustineo propter electos, ut &

11 Fides est hic sermo || nam si cū eo mortui

12 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, diser-

13 Occupatio, Se quidem instar sceleratorum in vinculis teneri, sed

14 Quarta admonitio, Non de verbis & quæstionibus non modo in-

15 Negatis ad rem familiarem, aut occupationes illas consuetas pertinentibus,

16 Si unacum Christo & Christi ipsius causa affligimur.

2 Alia admonitio, Ministerii verbi esse spiritualē militiam, qua nemo sic fungi possit ut imperatori suo placeat, nisi omni bus auocamētis semel valedicat.

Rom. 6. 5.
3 Tertia admonitio, Ministerium esse instar gymnici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit quātumvis duræ & diffi-

4 Alia similitudo eodem spectans, Non si etiam ad am messem

5 Omnia ista non intelligi

6 Quodammodo

7 Quodammodo

8 Quodammodo

Mat. 19. 12.
mar. 2. 17.

Rom. 1. 1. & 9. 6.

9 Quinta ad-

monitio, Mini-

strum esse o-

portere non

otiosum dispu-

tatorem, sed

fidelem in ve-

ritatis sermo-

ne recte distri-

bueno dispe-

satore, adeo

quidem ut etiā

aliorum gar-

riā curiosita-

te cohibeat.

10 Astutiā Sa-

tanā parafa-

cit, qui ab his

intrijs exor-

sus, sensim nos

pertrahit ad

impietate, ser-

pente illo pro-

tanā garrulita-

tis malo: quod

tristi eorū ex-

emplo probat

qui resurrexi-

onē iam factā

docebant.

11 Digressio, qua

offendiculis ex

illorum defectione

exor-

sumus, cum eo etiam vinemus:

12 Si toleramus, etiam cum eo regnabimus: si

abnegamus, & ille abnegabit nos:

13 Si infidi sumus, ille tamen fidos manet: u-

gare seipsum non potest.

14 Hæc suggere, & obtestari coram Domi-

ne verborum pugnas sequuntur: quod nullum u-

fert utilitatem, imò auditores subvertit.

15 Stude te ipsum probatum: listere Deo, ope-

rarium qui non erubescat, & qui recte sermonē

veritatis fecerit.

16 Profanos autem de rebus inanibus elabo-

res cohibe: 10 ad maiorem enim procedent im-

pietatem.

17 Et sermo eorum depascet ut gangrana, ex

quibus est Hymeneus & Philetus:

18 Qui circa veritatem aberrarunt à seipso, si-

centes resurrectionem iam esse factam: & subver-

tunt quorundam fidem.

19 11 Solidum tamen fundamentum Dei sit,

habens sigillum hoc, Noverit Dominus qui sunt sui:

& Discedat ab iniustitia omnis qui non nominat no-

men Christi.

20 12 Cæterum in magna domo non tantum

sunt vasa aurea & argentea, sed etiā lignea ac testacea:

11 Digressio, qua offendiculis ex illorum defectione

exor-

tis medetur: primò ostendens electos esse extra huiusmodi defectionis

periculum: secundò, Deo notos illos esse, non nobis: ac proinde mirum

non esse si sepe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem

dandā esse operam ne illorum similes simus, sed ut potius re ipsa

quod dicimur.

12 Occupatio, Non cedere in patris familiā: dedecus

quod in magna domo non habeat omnia eiusdem generis & vñs vñs,

sed curandum nobis esse ut vasa ad decus comparata comperiamus:

11 Digressio, qua offendiculis ex illorum defectione

exor-

¶ & alia quidem ad decus alia vero ad dedecus.

¶ Si quis igitur seipsum ab his expurgarit, erit vas ad decus, sanctificatum & accommodatum vbi Dominus, et ad omne opus boni comparatum.

22 Iuueniles autem cupiditates fuge: sed seque iustitiam, fidem, charitatem, pacem cum ijs qui interrogant Dominum ex puro corde.

23 Stultas autem & inerudititas quaestiones reijce, sciens eas gignere pugnas.

24 Scitum autem Domini non oportet pugna- re, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docen- dum, tolerantem malos.

25 Cum lenitate erudientem eos qui contra- rio animo sunt affecti: et quando det eis Deus ut re- spicientes agnoscant veritatem:

26 Et elapsi ex diaboli laqueo, à quo captiui te- nentur, mentis sanitatem recipiant ad praestandam illius voluntatem.

¶ Non causam propositi, sed executionem declarat: eorum quod nos expurga- mus non libertas nostri arbitrij illud tribuendum, sed ei, id est Deo, qui grati & in- illius efficit in nobis bonam & efficacem voluntatem. Loquitur de ijs quibus mundum perspecta est veritas.

CAP. III.

¶ Predicit quàm infesta pjs tempora imminuant: 9 sed si- lucia victoria 19 animas cum ad certamen: 24 exor- tationem sana doctrina in primis commendans.

¶ Illud autem scito, fore ut extremis diebus insistent tempora molesta.

¶ Erunt enim homines sui amantes, avari, glo- riosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, in- grati, impuri,

¶ Charitatis expertes, nescij foederis, calum- niatores, intemperantes, immites, minimè aman- tes bonorum,

¶ Quibus magnum perditur immorū hominum prouentum in ipso etiam Ec- clesie sinu, qui tamen summam pietatem & charitatem prae se ferant.

Rom. 13.

13 Redies va- de fuerat aver.

16 digressus monet ut in re- bus scrijs & ad pietatē ipsam

speculantibus se se exerceat.

1. Cor. 14.

1. Tim. 1. 4.

et 4. 7.

Tit. 3. 9.

14 Sexta ad- monitio, Vita-

dam in primis omnem animi

acerbitatem, tū in docendo

omnibus, tum etiā in reuocā-

dis qui extra viā aberrarūt.

¶ Loquitur de ijs quibus

CAP. III.

1. Tim. 4. 1.

2. Pet. 1. 3.

Iud. 1. 8.

¶ Septima ad- monitio, Non

esse sperandā Ecclesiam ali-

quam incorru- ptā in hoc se-

culo, sed fore

¶ Quibus nullum est suo nec fas.

3 Cum eiusmodi hominibus non simpliciter errore, sed peruersitate animi resistentibus veritati (quod ex eorum fructibus appareat, quos hic graphicè prorsus describit) non est quod ludatur opera, quum sint potius auerandi.

Exod. 7. 11.

3 Consolatio-
ne addit Domini-
num tadem
istis omnē lar-
uā detracturū.

2. Pet. 1. 20.

4 Quominus
ab eiusmodi
hypocritis de-
cipiamur, pro-
ponendæ sunt
nobis sanctorū
seruorum Dei
virtutes, nec
fugiēda crux,
quā illi vltro
subierint,
& quæ perpe-
tua est verę pi-
etatis comes.

Apostolica ve-

rò doctrina in primis est retinēda, cuius summa est nos fide in Christum Iesum seruari. 5 Octaua admonitio longè pretiosissima Pastore ex vobis scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradatur quæcūq; ad ad vera dogmata cognoscēda & stabiiliēda, falsa verò refellendā: tum ad malos quidē mores corrigēdos, bonos autē instituendos spectant.

b Tu non modo quid docuerim, quid egerim, sed etiam quia mea mens ac voluntas fuerit, prorsus nati. c De Antiochia Pisidia intellige. d Illorum in-
probitas quotidie augetur.

4 Proditores, præcipites, inflati, voluptuosi amantes, potius quā amantes Dei.

5 Habentes formam pietatis, sed qui vim eius abnegarint. 2 istos igitur auerfare.

6 Ex his enim sunt isti qui irrepūt in familias, & captiuas ducunt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus varijs:

7 Semper discētes, sed quæ nunquam ad cognitionem veritatis venire possint.

8 ¶ Quemadmodum autē Iannes & Iambres resisterunt Moysi, ita & hi resistent veritati, homines mente corrupti, reprobī circa fidem.

9 3 Sed non procedent amplius: nam amentia istorum euident erit omnibus, ut & illorum fuit.

10 4 Tu verò b assequutus es doctrinam meam, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Persecutiones, afflictiones quæ mihi acciderūt c Antiochiæ, Iconij, Lystri: quas persecutiones sustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

13 Improbi autē homines & impostores d procedent in peius, tū seducētes alios, tum seducti.

14 At tu permanc in ijs quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:

15 Te quæ à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

16 ¶ 5 Tota scriptura diuinitus est inspirata, &

illis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ est in iustitia. *¶* **V**er perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfecte instructus.

CAP. III.

¶ **O**mnestatur enim ut maximè Euangelium prædicet in tam deplorato tempore: *¶* **S**ibi in propinquo esse mortem: *¶* **S**ed ita ut quasi victor ad gloriosum triumphum properet. *¶* **T**andem accersendi Timoth. necessitatem: *¶* **E**x præfenti suo statu ostendit.

¶ **B**estior igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illuſtri illo suo aduentu & regno suo: *¶* **P**rædica sermonem, inſta tempeſtiuè, intempeſtiuè: argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.

¶ **N**am erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus pruriètes, ipsi sibi profuls cupiditatibus coaceruabunt doctores:

¶ **E**t à veritate quidem aures auertent, ad fabulas verò conuertentur.

¶ **A**d tu vigila in omnibus, perfer, opus perage euangelistæ, ministerij tui plenam fidem facito.

¶ **N**am ego iam libor, & tempus meæ resolutionis instat.

¶ **C**ertamen illud præclarum decertavi, cursum consummaui, fidem seruaui.

¶ **Q**uod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex: non solum autem mihi, sed & omnibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

¶ **A**d suas fabulas vltro reuersuris. *¶* **M**undi perfidia debet fidos ministros eò magis sollicitos reddere. *¶* **P**rædicat maximum suum obitum, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

¶ **E**ntia ac inuictas doctrinas, quibus ita nunc fasciatus est mundus ut veritatis aperta lux è malis prodiu omnibus extincta, quæ è tenebris emergere. *¶* **V**eruar-gumini comprobate germanum esse Dei munusculum. *¶* **P**ro libameto offeror: alludimur ad sanguinis, aut etiam vini perfusionem quæ in sacrificijs vsurpabantur.

¶ **H**omo Dei proprius & peculiariter dicitur Prophetæ, & voluntatis Dei interpretes.

CAP. III.

¶ **S**uma & præcipua omnium admonitionum, ac proinde grauiſſima obſtatione ſancita, hæc eſt, vt ſancta etiam quædam cū importunitate proponatur Dei verbum, prout fert neceſſitas: ita tamē vt ſolidum doctrinæ fundamentum ſubſternatur, & acrimonia omni ſancta lenitate temperetur.

¶ **C**aptandæ iam olim fuerunt fidis paſtorib⁹ omnes occaſiones, hominibus mox

5 Vltima pars
epistolæ, gra-
uissimas aduer-
sus quasdam
querelas, &
singularis vbi-
que pietatis,
ac indefessi a-
nimi exempla
præbens.

*Caloss. 4. 9,
d Acquisit in
hoc seculo.*

*a Neronis.
f Parum me
fermabit, ne quid
committam in-
dignū Apostolo.
g Vt regni sui
participē facias.
Supra, 1. 6.*

6 Stude venire ad me, ita
Ma Demas me dereliquit, & simplex ap-
sens seculum, & profectus est Thessalonica: Cre-
scens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 || Lucas mecum est solus, Marcum assu-
ptum adduc tecum: est enim mihi perutilis ad mi-
nisterium.

12 Porro Tychicum misi Ephesum:

13 Penulam quam reliqui Troade apud Car-
purn, adfer quum venies, & libros, maxime mem-
branas.

14 Alexander faber ætarius multa mala mihi
exibuit: reddat ei Dominus secundum facta ipsius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim resistit
sermonibus nostris.

16 In prima mea defensione nemo mihi adfuit,
sed omnes me deseruerunt: (ne illis impuerur.)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroboravit
me: ut per me fieret fides præconij quod audirent
omnes Gentes: & ereptus fui ex ore leonis.

18 Et eripiet me Dominus ab omni opere
malo, seruabitque me regno suo celesti: cui gloria
in secula seculorum. Amen.

19 Saluta Priscam & Aquilam, & || Onesimo
ri familiam.

20 Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem
reliqui Mileti ægrotantem.

21 Stude venire ante hyemem. Salutat te Eu-
bulus & Pudens & Linus & Claudia, & fratres
omnes.

22 Dominus Iesus Christus sis cum spiritu tuo:
Gratia eius sis vobiscum. Amen.

*Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primo
Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus
isernum sisset eum: Cæsari Neroni.*

EPISTOLA PAV- LI APOSTOLI AD TITVM.

CAP. I.

Asserit suum
Apostolatū,
non Titi, sed
Cretensium
causa, tum ex
vocationis ex-
ternae testimo-
nio, tum ex suo
cū omnibus ab
initio mundi co-
hæsis cōsensu.
*Rom. 16. 25,
ephes. 3. 9,
coloss. 1. 26,
2. timot. 1. 9,
1. pet. 2. 10.
Galat. 1. 1.*

Decem quatuor oportet. Ministros eligere, 10. simul asser-
dit quomodo vaniloquis os obturare oportet. 12. Hac occa-
sione perstringit Cretensium mores, 14. ac Iudæos qui in
rebus externis sanctitatem locabant.

PAVLVS seruus Dei, Apo-
stolus autem Iesu Christi se-
cundum fidem^b electorum
Dei,^a & agnitionem verita-
tis quæ est secundum pieta-
tem:

2. Ad^c spem vitæ æternæ, quam^d promisit
Deus ille mentiri nescius || ante^e tempora secula-
rum profecit autem temporibus suis:

3. Videlicet sermonem illum suum, per præ-
dicationem || quæ concredita est mihi ex manda-
to^f seruatoris nostri Dei: 4. Tito germano filio in
cōmuni fide.

2. Fides in qua omnes electi consentiunt, est vera ac sincera Dei co-
gnitio, huc spectans, vt Deum ritè colentes, vitam æternam tandem,
secundum veracis Dei promissionem, ex æterno ipsius proposito suis
temporibus in Christo exhibitam, consequamur. 3. Hæc veritas
non est alibi quàm in Apostolica prædicatione querenda. 4. Titi cō-
munem secum consensionem in fide prædicans Apostolus, Cretenses ad
illum audiendum excitat, simulq; monet quæ potissimum ex re veros mi-
nistros à falsis distinguere oporteat.

Minister, quæ ratione ipse Christus, quatenus fuit minister, & quidem Prophe-
tarum caput, seruus dicitur, *Esa. 49. 10.* b. Eorum quos Deus elegit.
c. Spes finis est fidei. d. Quæ vltro & gratuita liberalitate promittit. e. *Vide*
1. Tim. 1. 9. f. Socer non tantum conseruator vitæ, sed & datorum significat.

5 Communis est & eadem salutis ratio pastoribus & gregi.

2. Timot. 3. 2.

6 Prima admonitio, ut presbyteri oppidatim constituantur.

7 Secunda admonitio, à quibus præsertim vitijs alienos, & quibus præcipue virtutibus ornatos esse oporteat Pastores, quos etiam Presbyteros vocauit.

8 Tertia admonitio, Pastorem eius doctrinæ tenacissimum esse oportere, quæ ab Apostolis

tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnibus relictis.

9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ scientiam ad usum esse applicandam, qui quidem duabus in rebus consistit, nempe in regendis qui se dociles præbent, & refractarijs refutandis.

10 Applicatio thesæ ad hypothesein, Cretenses inter ceteros acerbis reprehensionibus egere, tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam imperu propensos: tum propter auaros quosdam Iudeos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quasdam antiquæ, partim veteres ceremonias cum Euangelio coniungebant.

a. Sic propriè dicuntur equi vel boves, qui iugum subire nolunt.

b. Quia Deus suorum donorum dispensatorem constituit.

c. Non aspera moribus, & difficili natura.

d. Circumspectum & sanctum indicij, & singulare moderatiuius exemplar.

e. Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Christum Legis ceremoniarum prædicabant.

4. Gratia sis tibi, misericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo seruatore nostræ salutis.

5. Huius rei gratia reliqui te in Creta, ut reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandavi.

6. Si quis est inculpatus, vnius uxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non sint refractarij.

7. Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem, non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum.

8. Sed hospitalem, bonorum amatorem, temperantem, iustum, pium, continentem.

9. Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, ut possit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere.

10. Sunt enim multi refractarij, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ij qui sunt Circumcisione.

11. Quibus oportet os obturare: qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

oia dicitur quidam ex ipsis proprius ipsorum prophetarum: Crescens semper mōdaces, mala ferat,

1930 Testimonium hoc est verum, quam ob cau-

1934 sam eos redarguitur praeiſe, vt ſani ſint in fide:

1934 Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium veritatem.

15 || Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, ſed polluta eſt eorum & mens & conſcientia.

16 Deum proſitentur ſe ſcire, ſed factis negant, quum ſint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

que ſit reiſa vera religio prorsus neſcire, atque adeo nihil minus eſſe quam quod videri volunt.

Epimenides, qui inter ſutidicos habitus eſt, vide Laertium & Cicero. 1. de Diſtinctione. Dure, ac ſiſa viliſ ambagibus. Si mens & conſcientia im-

1934 quid puri reſtat ante regenerationem?

CAP. II.

1934 Perſonarum & etatum praſcribens officia, & inbet vt de moribus doceat Eccleſiam, & a ſine redemptionis argumētatur, & quem dicit eſſe ſtudiū piē & recte viuendi.

1934 **A**Tu loquere quae decent ſanam doctrinam.

2 Vt ſenes ſobrij ſint, venerandi, temperantes, ſani fide, charitate, tolerantia.

3 Anus iidem vt ſine habitu qui ſanctimonia deceat, non calumniatrices, non vino multo ſeruientes, honeſtatis magiſtrae:

4 Vt ad ſapientiam inſtruant adoleſcentulas, maritos ſuos diligant, vt liberos ament,

5 Vt temperantes ſint, purae, domi manentes, bonae, ſubiectae ſuis viris: ne ſermo Dei blaſphemetur.

6 tum & iuuenum, tum virorum, tum mulierum virtutes, ad quas illos adhibere incitari oportet.

7 Quae huc & ilinc non obterrent.

2. Timoth. 1. 4.

Rom. 14. 30.

11 Paucis o-

ſtendit purita-

tem non in Le-

gali & exter-

no cultu (velu

ti deſectu ci-

borum, & ab-

lutionibus, &

ceteris eiuf-

modi iam ab-

olitis) ſed in

mente & con-

ſcientia poſſi-

tam eſſe: &

qui ſecus do-

adeo nihil mi-

Capit.

1 Quinta ad-

monitio, Non

tantum in ge-

nere puram eſ-

ſe doctrinā o-

portere, ſed

etiam ſingulis

etatibus & or-

dinibus, pro

circumſtanti-

rum varietate

applicari.

Ephes. 5. 1.

2 Quae ſint

praeſcipuae ſe-

6 Adolescentes itidem adhortare, ut sint temperantes.

3 Sexta admonitio, In te grā esse oportere Pastoris, tum vitam tū doctrinam.

4 Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio.

Ephes. 6. 3.

coloss. 3. 22.

1. pet. 3. 18.

1. Cor. 1. 1.

coloss. 1. 22.

5 Octaua admonitio ad omnes pios spectans, ut quum Deus ad Euangelium omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit ut etiam sanctificarit, omnes veræ pietati & iustitiæ incumbamus, certa spe immensæ illius gloriæ proposita, quod quidem ita sic inculcandum, ut etiam contradicentes cum summi Dei autoritate sint coarguendi.

b Non qua homines arceat ab aditu ministri, sed qua ad omnem reuerentiam honestam componat aduantes. *c* Qua sine Dei offensione prastari possunt.

d Fides hoc loco pro fidelitate sumitur. *e* Cupiditatibus carnis qua ad profanos, vita, ac mundi istius rationes referuntur.

f Apertissimi Christus dicitur magnus Deus, & metonymicè spes nostra, sicut aduentus Epiphaneia. *g* Quasi in istar pecuniarum reconditum. *h* Cum autoritate summa.

7 ³ Per omnia teipsum præbens exemplum bonorum operum, in doctrina integritatem, ^b gratitatem,

8 Sermonem sanum, qui damnari non possit: ut qui se ex aduerso opponis, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

9 ⁴ || Seruos hortare ut suis dominis subijciant sese, ut ^c in omnibus sint eis accepti, non responditores:

10 Nihil interuertentes, sed omnem bonam ^d fidem ostendentes, ut doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

11 || ⁵ Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus:

12 Erudiēs nos ut abnegata impietate & ^e mundanis cupiditatibus, temperanter & iustè & piè uiuamus in præsentī seculo:

13 ^f Expectantes beatam illam spem & illud illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris nostri, nempe Iesu Christi,

14 Qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibiipsum populum ^g peculiarem, studiosum bonorum operum.

15 Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni ^h imperio. nemo te despiciat.

CAP. III.

Generaliter nunc vult omnes moneri ut placide colant ordinem politicum: 3 Et memores sint vita pristina ut iustitiam communem ex gratia esse existiment 9 Quod si quis contentiosus his reclamat 10 illum iubet omitti.

1 Veggere ipsis ut sese subijciant principatibus ac potestatibus, ut obtemperent, ut ad omne opus bonum sint parati:

2 Ne cuius famam lædant, ut sint à pugnis alieni, moderari, omnem exhibentes lenitatem erga quosvis homines:

3 Nam || eramus quondam & nos amentes, rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus ac voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

4 Sed postquam bonitas & erga homines amor apparuit seruatoris nostri Dei,

5 Non ex operibus^a iustis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationem^b Spiritus sancti:

6 Quem effudit in nos copiose per Iesum Christum seruatorem nostrum:

7 Ut iustificati ipsius gratia, hæredes efficemur secundum spem vitæ æternæ.

8 Fides est hic sermo, & hæc volo te affirmare, ut studeant^c bona opera tueri qui crediderunt Deo: id est quæ sunt honesta & hominibus utilia.

9 || Stultas autem in quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe: sunt enim inutiles & vanæ.

10 Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem reijce:

tendas rixas utilibus quæstionibus. 4 Hæretici (id est qui Ecclesiasticis admonitionibus insanabiles, præfracti & factiosè perturbant Ecclesiæ pacem) semel sunt Verbi ministris omittendi.

^a Ad Tit. Ex operibus quæ sunt in iustitia: porro hic locus abundè refutat meritum iustitiam. ^b Quam præstat & efficit vis Spiritus sancti. ^c Bonis operibus sedulo vacare.

CAP. III.

Rom. 13. 1.

Quod ingenere dixerat, iam per partes explicat, præcipua quædam declarans quæ homines hominibus, ac præsertim subiectis suis magistratibus debeant.

1. Cor. 6. 11.

2. Tim. 1. 9.

2 Iterum proposito nostræ regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus est Baptismus noster) superioris exhortatione confirmat.

1. Tim. 1. 4, & 4.

7, 2. Tim. 2. 23.

3 Iterum quoque magna cū asseueratione inculcat solidæ pietati esse incumbendum vitæ omni-bus vanis, & ad solas exci-

EPIST. PAULI

11 Ut qui nōris euerſum eſſe eum qui ſit ei⁹ modi, & peccare, vt qui ſuoꝑte iudicio ſit cōdenatus.

5 Vltimo loco, quādam de rebus priuatis ſcribit, quosdam etiā commendans.

12 Quum miſero Arteman ad te aut Tichum, ſtude venire ad me Nicopolin : nām illiꝑ de creui hybernare.

13 Zenam legisperitum & Apollo ſedulo deducito, nequid illis deſit.

14 Diſcant autem & noſtri bona opera tuā ad neceſſarios vſus, vt non ſint inſrugiferi.

15 Salutant te qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia Dei ſis cum omnibus vobis. Amen.

Ad Titum, qui primus Cretenſium Eccleſiæ ordinatus fuit Episcopus, ſcripta ex Nicopoli Macedonia.

EPISTOLA PAULI APOSTOLI

AD PHILEMONEM.

1 Paulus argumentum humile hic tractans, ſuo tamen mori ſublimis ad Deum euahitur. 8 Fugitiuum ſeruum & ſuum Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & grauius de aq̃itate Chriſtiana concionatur.

1 **P**AULVS captiuus Chriſti Ieſu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori noſtro,

2 Et Apphiz dilectæ, & Archippo commilitoni noſtro, & quæ domi tuæ eſt Eccleſiæ :

3 Gratia

Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro,
& Domino Iesu Christo.

¶ Gratias ago Deo meo, semper mentionem
faciens in precibus meis.

¶ Quod audiam tuam charitatem, ac fidem
quam habes erga Dominum Iesum & erga omnes
sanctos:

6 Ut communicatio fidei tuæ efficax fiat, ut
agnoscatur quicquid boni est in vobis per Chri-
stum Iesum.

7 Gaudium enim habemus multum, & conso-
lationem super dilectione tua, quod viscera san-
ctorum refocillata sunt per te, frater.

8 Quapropter quantum multam in Christo
libertatem habeam mandandi tibi quod officij tui
est,

¶ Tamen propter charitatem potius precor,
quam talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem
quam captivus Iesu Christi.

¶ Precor autem pro filio meo quem genui in
vinculis meis, Onesimo:

11 Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mi-
hi perutili: quem remisi.

12 Tu autem eum, id est viscera mea, excipe.

13 Quem ego cupiebam apud me retinere, ut
pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

14 Sed absque tua sententia nihil volui facere,
ne velut ex necessitate sit beneficium tuum, sed
spontaneum.

15 Nam mirum ni secessit ad tempus, ut per-
petuum eum reciperes:

16 Non iam ut servum, sed amplius quam

inratum. d Ut filium meum quem genui. e Ut non coactus, sed sponte
huius servi tui operam nobis commodaris. f Emollit fuga nomen. g Ad tem-
poris momentum.

1. Thess. 1. 2,

2. 1bess. 1. 3.

a Communica-
tionem fidei vo-
cat officia beni-
gnitatis in san-
ctos, promanan-
tia ex fide effi-
caci.

b Ut hac ratione
omnes experian-
tur, quam divi-
tes siti in Chri-
sto, nempe fide,
charitate, &
omni beneficen-
tia.

1 Christianæ
pro alio excu-
sationis & cō-
mendationis
exemplum.

Coloss. 4. 9.

c Quod ita of-
ficiosè & prom-
ptè refocillariis

sanctos, ut incre-
dibili quadam vo-

luptate sint intus
perfusi: viscerum

enim nomine, non
solum intimas

necessitates, sed
& consolationem

ad ipsa usque pe-
netralia descen-

dentem declarat,
quasi cor ipsum

sit refectum ac

h Quia mancipium tuum est, carcerorum servum meum; & quia Domini servus est, ut illum & tuo & Domini nomine tibi charum esse oporteat.
i Certè frater, sine ut hoc beneficium à te consequar.

servum, fratrem dilectum, maximè mihi, quanto autem magis tibi & ^h in carne & in Domino?

17 Itaque si putas nostra esse communia, excipe eum tanquam me.

18 Quòd siquid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato.

19 Ego Paulus scripsi mea manu, ego dependam: ut ne dicam tibi te etiam teipsum mihi misuper debere.

20 ⁱ Et iam, frater, hunc ego fructum abs te consequar in Domino: refocilla mea viscera in Domino.

21 Scripsi tibi, confisus fore ut auscultes, ut qui norim te etiam amplius quam dico facturum esse.

22 Simul autem etiam para mihi hospitium. Spero enim me per preces vestras donandum vobis.

23 Salutant te, Epaphras (meus in captivitate propter Iesum Christum socius,)

24 Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

25 Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum servum.

AD HEBRÆOS

EPISTOLA.

Scopus & summa huius epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum, æternum & vnicum Prophetam, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipsa exhibitum: à quo doceri, regi, ac sanctificari totam Ecclesiam oporteat.

CAP. I.

¹ Ut ostendat doctrinam à Christo allatam primas tenere, quia sit omnium Prophetarum clausula: ⁴ nominatim illum supra Angelos effert: ¹⁰ & varijs Scriptura testimonijs longè omnibus præcellere probat.

¹ **D**EVS multis vicibus multisq; modis olim loquutus Patribus per Prophetas, ² vltimis diebus hisce loquutus est nobis per ^{1b} Filium.

² Quem cōstituit ^c hæredem omnium: per quem etiam ^d mundum condidit.

³ || Qui quum sit ^e splendor gloriæ, & character personæ ^f illius, ^g sustineatque omnia verbo illo suo potente, ³ purgatione peccatorum no-

strum Regem ac Dominum à Patre designatum, per quem etiam omnia condidit, & in quo vno gloriam suam atque adeò seipsum contemplan- dum proponat, quiq; omnia suo nutu sustineat. ³ Tertia pars eiusdē propositionis, Eundem Filium sacerdotis partibus seipso oblato defun- ctum, esse vnicum & potentissimum nostrum in cælis mediatorem.

⁴ Ergo nec plena fuit superior illa per Prophetas declaratio, nec ad hanc postre- mam quicquam adijciendum. ^b Qui Deus & homo est vnus Filius. ^c Pos- sorem & ex aquo consortem omnium cum Patre. ^d Ad verb. secula: quic- quid vnquam extitit, extat aut extabit. ^e Is in quo resplendet gloria illa ac missus Patris, alioquin infiniti & inconspicui. ^f Patris. ^g Sustinet, sus- citat, & aliat.

CAP. I.

¹ Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Fi- lium Dei, cum demū esset Pro- phetam, sine Doctorem, qui quod Deus per Prophetas ali- quatenus & propositis vr- bris significa- rat, reipsa præ- stitit, & Patris voluntatē mū- do plenè pate- fecit.

Sapient. 7. 26,

coloss. 1. 15.

² Altera pars eiusdē propo- sitionis, Eundē Filiū, esse no-

4 Antequam
ad officij ex-
plicationem
accedat, per-
sonæ dignita-
tem exponit,
ac primū qui-
dem sic homi-
nem esse do-
cet, vt simul sit
etiam Deus.

Psal. 2. 7.

infra, 5. 5.

2. Sam. 7. 14,

1. paral. 22. 10.

Psal. 97. 7.

Psal. 104. 3.

Psal. 45. 7.

Psal. 101. 26.

5 6 7 8 9 10

His sex ex-
pressis testimo-
nijs, argumen-
tum diuinita-
tis Christi in
carne manife-
stata confir-
matū, ex qui-
bus liquet eum
supra omnes

Angelos emi-
nere & ita quidem vt Filius & Deus appelletur.

h Hoc indicat non modo gratissimum Patri, sed etiam perennem esse illius sa-

crificij odorem, tum verò quanto præstet in Pontifex, alyis pontificibus.

i Dignitatem ac præstantiam. *k* Filius à Patre ab aeterno genitus est, sed a-

terna illa generatio, suo tempore mundo representata fuit, ideò addidit (*hodie*).

l Rursus autem Dominus non contentus semel dixisse, idem atibi repetit.

m Cherub, *Psal. 18. 11* *n* Seraph *Esa 6. 2.* *o* Thronus propriè Principi

tribui solet, non seruo. *p* In aeternum, hæc enim repetitio in immensum aug-

q Administratio regni tui rella. *r* Repetitio Hebraica per antithesin, in qua

maximum inest pondus. *s* Quatenus Verbum caro factum est, effuso in

Spiritu sine mensura. *t* Ille etenim Caput, nos membra huius sumus.

u Terram firmam ac stabilem creasti.

strorum per seipsum facta, ^h sedit ad dextram trapi-
icestatis illius excelsissimæ!

4 ⁴ Tanto præstantior factus Angelis, quanto
excellentiùs præ illis sortitus est nomen.

5 ⁵ Nam cui dixit vnquam Angelorum, [¶] Filius
meus es tu, ego ^k hodie genui te? ⁶ Ac rursus,
[¶] Ego ero ei pater, & ipse erit mihi filius?

6 ⁷ Rursus autem quum inducit primoge-
nitum in orbem terrarum, dicit, [¶] Et adorant eum
omnes Angeli Dei.

7 ⁸ Et de Angelis quidem dicit, [¶] Qui Ange-
los suos facit ^m spiritus, & ministros suos, ⁿ ignis
flammam.

8 Ad Filium autem, [¶] Thronus tuus, Deus,
^r in seculum seculi: ^q virga recta, virga regni tui.

9 Dilexisti iustitiam & ^r odisti iniquitatem:
propterea ^r vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exulta-
tionis, vltra ^r consortes tuos.

10 ⁹ Et, [¶] Tu in initio Domine ⁿ terram fun-
dasti: & opera manuum tuarum sunt cæli:

11 Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes
vt vestimentum veterascent:

12 Ac velut amictum circunuolues eos, &
mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non de-
ficient.

13 ¹⁰ Ad quem autē Angelorum dixit vnquam,
Filius & Deus appelletur.

I Sede ad dexteram meam, vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

14 Nonne omnes sunt ^a ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos qui habere debent salutis.

CAP. II.

¹ Inde infert, Christi doctrina solidam audientiam deberi, ² & cum nobis fratris loco in carne nostra proponit, ut libenter nos totos illi tradamus.

1 Propterea oportet nos eo magis attendere ^a ijs quæ ² audiuiamus, nequando ^b persuasum.

2 Etenim si per Angelos dictus ^c sermo fuit firmus, omnisque transgressio & consumacia iustam mercedis retributionem retulit,

3 Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? **4** Quæ quum primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab ^d ijs qui ipsum audierant fuit nobis confirmata:

4 Testimonium illis præbente Deo & signis & prodigijs, varijsque virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, pro sua voluntate.

5 Non enim Angelis subiecit ^e mundum illum futurum, de quo loquimur.

Psalm. 110. 2.

1. cor. 15. 25.

infra, 10. 13.

x Ministratores vocat quos vultgo solemus principum apparitores vocare.

CAP. II.

Marc. 16. 39.

1 Iam veluti respirans, & quorum tendant hæc omnia ostendens, huc videlicet, vt ex proportionem Christi supra omnes creaturas intelligatur perfectissima esse eius doctrina, maiestas, ac sacerdotium, exhortatione adhibet à comparatis sumptum.

2 Si Angelorum sermonem non licuit impune transgredi, multo minus fas erit Euangelium à Domino Angelorum annuntiatum, Apostolorum voce confirmatum, totque cœlestibus prodigijs, in primis autem tanta sancti Spiritus efficacia comprobatum, negligere. *3* Si Angelos qui serui sunt, nefas fuit aspernari, multo magis potentissimum illum Regem mundi instaurati.

a Scipsum auditorem constituit. *b* Persuasa dicitur qui sermonem auditum non continet. *c* Lex, quæ transgressoribus poenas præscripsit: eam autem latuisse per Angelos dicit Paulus, Galat. 3. 19: & Stephanus, Act. 7. 53.

d Apostolus *e* Miraculorum verus finis. Signa autem ea dicuntur, quia aliæ præsentant quàm quod cernitur: Prodigia, quod nouum & insolitum aliquid obſeant: Virtutes, quod Diuina virtutis specimen edant. *f* Futurum seculum, cuius Pater est Christus, Esa. 9. 6. vel Ecclesiam, quæ veit nouum mundum: & in Euangelio colligenda.

*Psal. 82.**1. Cor. 15. 27.*

4 Vltim istius regie dignitatis, declarat in eo positum esse, vt homines non modò amissam suam dignitatem recipiant in Christo, sed etiam in eo super omnia euehantur, quam hominum præstantiâ David excellētissime describit.

Phil. 1. 8.

5 Obiectio, Atqui vbi est

tantam ista dominatio? 6 Responsio, Iam hoc impletum est in nostro illo capite Iesu, qui ad tempus nostri causa infra Angelos subsidit, homo factus: nunc autem in summam gloriam est euectus. 7 Causam huius subsidentiæ declarat, nempe vt nostra causa mortem gustaret, ac proinde expiatoris partes obiens, nollet non tantum Propheta & Rex, sed etiam Sacerdos esset. 8 Hic posita est vis argumenti Neque enim cum ipso tandem glorificaremur, nisi pro nobis (& quidem omnibus credentibus) exinanitus fuisset. Atque hac occasione Apostolus ad alteram partem explicationis personæ Christi accedit, in qua sic Deum esse probat vt sit etiam homo. 9 Cur Filium Dei, verum illum Deum (vt paulò antè probauit) nihilominus, decuerit hominē fieri omnibus miseris (excepto peccato) obnoxium, alijs præterea argumentis probat. 10 Primum, Quia Pater ad cuius gloriam tendunt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios nisi vnicus eius Filius factus esset hominum frater?

g Quid tandem est in homine cur tantam ipsius curam habeas, & tanto honore si eum dignatus? h Hominem & filium hominis vocat omnes cælesti illius regni ciues, quales sunt in sese antequam Dominus eos iure illius ciuitatis donet in Christo.

i Hæc prima est futuri mundi ciuium dignitas, quod proximè ad Angelos accedunt. k In summo enim honoru gradu eminebunt, quum regni erunt participes. Loquitur autem de re futura in presenti, quia certa est.

l Nimirum ex ipsius virtute in Ecclesia manifestissime apparente. m Qui ad tembus se exinanivit, forma serui accepta, n Ut mori posset. o Mortem sentiret, p Deus.

nos filios in gloriam adducendo, ¹¹ q principem salu-
tis ipsorum per afflictiones consecraret:

¹¹ ¹² Nam & qui ^r sanctificat & qui sanctifican-
tur, ex vno sunt omnes: quam ob causam non e-
rubescit fratres ipsos vocare,

¹² ¹³ Dicens, || Annuntiabo nomen tuum fra-
tribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos can-
nam.

¹³ ¹⁴ Et rursum, || Ego ^t fretus ero ipso. Et ite-
rum, || ^u Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

¹⁴ Quoniam igitur pueri ^x participes sunt
carnis & sanguinis: ipse quoque consimiliter par-
ticeps factus est eorundem, || vt per mortem abo-
leret eum ^y qui mortis imperium habet, hoc est
^z diabolum.

Psal. 22. 13.

Psal. 18. 3.

Esai. 8. 17.

Osai. 13. 14.

1. cor. 15. 54.

¹¹ Secundo,
Pater constituit
illos filios ad
gloriam addu-
cere, nempe ex
ignominia in
qua antea ia-
cebant. Filius
ergo non vide-
retur planè ho-
mo factus nisi
alijs similis es-
set factus, vt
eo ipso itinere

perueniret ad gloriam quò alios adduceret. Imò illum principem salu-
tis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus consecrari Pro-
phetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum salutem, quæ sunt istius
principatus partes. ¹² Firmamentum vtriusque superioris argumē-
ti. Neque enim essemus filij in eo, neque afflictionibus consecrari potu-
isset, nisi homo nostri similis factus esset. Sed quoniam hæc filiatio à so-
la natura non pendet, quia non censetur Dei filius nisi qui præterquam
quòd homo est, etiam frater est Christi, (quod fit sanctificatione, id est
coalitione per fidem cum Christo nos sanctificante) ideò facit Aposto-
lus mentionem sanctificantis (nempe Christi) & sanctificatorum (nempe
omnium fidelium) quos propterea Christus dignatur fratrum nomine.
¹³ Quod de incarnatione sanctificatoris docuit, applicat Prophetico
muneri. ¹⁴ Idem applicat regiæ Christi potentie asserendis suis ab
imperio diaboli & mortis.

^q Antesignanum, & qui sicut est primus dignitate, ita est primogenitus ex mor-
tuis inter multos fratres. ^r Prasenti tempore utitur, vt ostendat nos adhuc in
huius sanctificationis progressu versari. Sanctificationis autem nomine intelligit se-
parationem, purificationem & consecrationem. ^f Eiusdem natura scilicet hu-
mana. ^t Recipiam me in eius fidem & præsidium. ^u Hac de se & discipulis
sui dicit Esaias, sed omnes ministros adumbrans, vt illius discipuli vicijs Ecclesi-
am totam designant. Quum igitur Prophetarum ac ministrorum Caput sit Christus,
melius etiam iure hæc illi tribuuntur, quam ipsi Esaias. ^x Constant carne &
sanguine, fragili videlicet & caduca natura. ^y Diabolus dicitur mortui imperi-
um habere qui auctor est peccati: à peccato autem mors, atque adeò nos quoti-
die ad peccandum sollicitat. ^z De vno loquitur, tanquam de vno principe, cui
iacit adiunguntur reliqui ipsius Angeli.

15 Explicat
vocabula illa
carnis & san-

guinis aerē
hominem esse
Christum o-
stendens, idq;
non diuinæ
suz naturæ
conuersione,
sed humanæ

assumptione. Nominat autem Abrahamum. respiciens ad promissiones
de hac re Abrahamo factas. 16 Idem etiam applicat sacerdotio ad
quod non fuisset idoneus, nisi homo factus esset, & quidem per omnia
nobis (excepto tamen peccato) similis.

a Mortem intellige cum ira Dei coniunctam, qualem extra Christum necesse est
esse: ea autem nihil potest fingi miserius.

b Angelicam naturam. *c* Sed veram hominis naturam. *d* Non solum
quod ad naturam, sed etiam quod ad qualitates attinet.

e Qui nostrarum arumnarum verbis sensu tangeretur. *f* Sincerè munus sum
peragens. *g* Quis exploraretur & ad malum à Diabolo sollicitaretur.

CAP. III.

1 Nunc ostendit quanto inferior sis Moses Christo: 3
nempe quantum distat seruus à domino. 7 Inde exhorta-
tiones minasque admiscet ex Davidi testimonio, 8 si quis
vel contumaciter repugnet, 12 vel ad obsequendum sit
tardior.

CAP. III.

1 Substrato
fundamento,
id est, explica-
ta, & probata

utraque vnius eiusdemq; Christi natura, triplex ei munus tribuit, nem-
pe Propheticum, Regium, & Sacerdotale, instituta eius collatione cum
Mose & Iosue, quod ad Doctoris & rectoris munus attinet, usque ad
capitis proximi versicul. 14. cum Aarone vero in Pontificatu. Proponit
autem de quo dicturus est grauissima cum exhortatione, ut in Christum
tanquam vnicum illum æternum Doctorem, Rectorem ac Pontificem
omnis nostra fides referatur.

a Legatum & nuncium sicut, Rom. cap. 15. dicitur minister Circumcisionis.

b Eius doctrina quam profitemur, nimirum Evangelica.

2 || 2 Fidelem

2 ¶ Fidelem ei qui ipsum ^c constituit: 3 vt & Moses fidelis fuit in tota domo ipsius.

3 4 Tanto nanq; ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domum, quàm domus ipsa.

4 Omnis enim domus constituitur ab aliquo: porro qui condidit omnia hæc Deus est.

5 Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificanda quæ post dicenda erant:

6 At Christus, vt filius, domui suæ præest: cuius domus sumus nos, si ^e fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

7 Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, ¶ Hodie si vocem eius ^f audieritis,

8 Ne obdurate corda vestra, sicut ^g in exacerbatione, in die tentationis illius in deserto:

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Quapropter inensus fui nationi isti: & dixi, Semper ^h errant corde, neque cognouerunt vias meas.

Num. 23. 7.

2 Duplici ratione hanc adhortationē stabilit: primò, quòd Christus Iesus sit à Deo talis designatus: secundò, quòd idem impositis sibi à Patre muneribus penitus sit defunctus.

Psal. 95. 3, infra. 4. 7.

3 Iam accedit ad collationē cū Mose: quos inter se similes facit, quòd vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus suū peregerit, sed mox in illa similitudine maximam esse imparitatem

ostendit. 4 Prima collatio, Architectus præstantior est domo ipsa, ergo & Christus Mose. Ratio consequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mose tribui non potest: ac proinde Moses non propriè fuit Architectus, sed ipsius domus pars. Christus verò vt Dominus ac Deus, totam hanc domum est architectatus. 5 Altera collatio, Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i. in Ecclesia) subseruiens venturo Domino: Christus autem regnat & præest vt Dominus domui suæ. 6 Applicat suo fini superiorem doctrinam, verbis Davidis omnes exhortans, vt iam Filium ipsum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia acquiescant, quum aliter non possint in æternam illam requiem admitti.

^c Sub Apostolum & Pontificem. ^d Cuius sub. Christi. ^e Fiduciam vocat effectum illud fidei præstantissimum, quo fit vt clamemus Abba, Pater, fiducia autem spem coniungit. ^f Iterum ergo post Mosē Deus erat loquens. ^g In die exacerbationis, vel contentionis. ^h Vecordes sunt & infirmi.

7 Iam expendes verba Davidis, primum ostendit ex particula Hodie, negligenda non esse occasione tantisper dum adhuc viget. Neque enim ad seculum Davidis restringendam esse vocem illam, sed totum illud tempus complecti quo Deus nos commpellat.

8 Iam ponderat verba illa, Si audieritis: vocem, &c. explicans ista de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatem.

1 Quoad durat dies hodiernus, id est, quandiu offertur nobis Evangelium.

2 Principium fiducia: principium autem vocat Hebraeorum more, quod praeceptum est. 1 Quandiu hac vox personat. in Cadavera.

11 Itaque iuravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

12 7 Videte fratres, nequando sit in vltro vestro cor malum & infidele, deficiendo a Deo vivo:

13 Sed exhortamini alij alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis induretur fraude peccati.

14 8 Christi enim participes facti sumus, si modo h principium illud quo sustentamur, firmum tenuerimus ad finem usque:

15 Interim dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, ut in exacerbatione.

16 Nam quidem quum audissent, exacerbaverunt Dominum: non omnes tamen ij qui exierant ex Aegypto per Moysen.

17 Quibus autem insensus fuit quadraginta annis? nonne ijs qui peccauerant quorum corpora conciderunt in deserto?

18 Quibus autem iuravit non ingressuros in requiem suam, nisi ijs qui non obedierant?

19 Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

C A P. I I I I.

1 Adhortationem comminationi admiscet, ne quemadmodum Patres, requie sibi oblata, priventur: sed in eam ingredi studeant. 14 Inde initium facit tractandi de sacerdotio Christi.

C A P. I I I I.

1 His verbis, I vocem eius, declarat significari a Davide praedicationem Christi, qui tunc quoque annuntiabatur, quum Moyses & Prophetae non aliud respicerent.

M Etuamus igitur nequando derelicta promissione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

2 1 Etenim nobis euangelizatum est sicut & illis

illis: at non profuit illis auditus sermo, ut^a qui fi-

dei mixtus non fuerit ipsis qui audierant.

3^a Ineroimus enim in requiem nos qui cre-

didimus, sicut dixit, || Itaq; iuravi in ira mea, si in-

gressuri sint in requiem meam: licet operibus à ia-

dis fundamentis mundi perfectis.

4 Ita enim dixit quodam in loco de septimo

die, || Et requieuit Deus die septimo ab omnibus

operibus suis.

5 Et hic rursus, Si introibunt in requiem

meam.

6 Quia igitur reliquum est ut aliqui introeant

in eam, & quibus prius annuntiatum fuit, non in-

troierunt propter incredulitatem:

7 Rursus quendam præfinit diem, Hodie, apud

Dauidem dicens tanto post tempore, (prout dictum est) || hodie si vocem eius audieritis, ne ob-

durate corda vestra.

8 Nam si eos^b Iesus in requie collocasset, ne-

quaquam de alio posthac die loquutus fuisset:

9 Itaque reliquus est aliquis sabbatissimus po-

pulo Dei.

10^c Nam qui ingressus est in requiem ipsius,

Psal. 93. 11.

Gen. 2. 2,

dent. 5. 14.

Supra, 3. 7.

2 Nequis ob-

ijceret illa in-

telligi de terra

Chanaā & Mo-

sis doctrina, ac

proinde ad

Christum & vi-

tam æternam

nō rectè trahi,

ostendit Apo-

stolus dupli-

cem requiem

in Scripturis

commemora-

ri, vnam diei

septimi, qua

Deus dicitur

ab omnibus

operibus suis

quieuisse: alte-

ram verò com-

memorari in

quam Iosua po-

pulū introdu-

xit: sed quæ re-

quies non sit vltima ad quam vocamur. quod probat duabus rationi-

bis. Quum enim tanto post tempore Dauid populum alloquens in ter-

ra Chanaan collocatum, vltur aduerbio Hodie, & minetur non in-

gressuros in requiem Dei qui vocem Dei tunc sonantem repudiarint,

neceffe est dicamus aliud tempus quàm tempus Moſis, & aliam requiē,

quàm terram Chanaan, ab eo significari. Ea verò est æterna illa in qua,

cessante huius vitæ cursu, incipimus Deo viuere: sicut Deus die septi-

mo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mundo) destitit. Si-

gnificat autem simul Apostolus, in vno demùm Euangelio aperiri huius

requietis iter, quam Moſes, & terra Chanaan, & tota illa Legalis æco-

nomia adumbravit.

^a Euangelij prædicationem potui comparat, qua hausta, id est, audita nihil proſit,

nisi temperetur fide. ^b De Iosue loquitur filio Nun: velut autem terra Cha-

naan typus fuit vera nostra quietis, sic Iosue, Iesu typus fuit. ^c Velut Deus se-

ptimo die quieuit, sic nobis ab operibus nostris, id est, quæ à natura nostra corrupta

proficiuntur, est quiescendum.

requieuit & ipse ab operibus suis, quemadmodum
à suis Deus.

3 Redit ad exhortationem.

4 Amplificatio à natura

Verbi Dei, cuius ca vis est vt

in ima vsq; animi penetra-

lia penetret, contumacibus

lethale vulnus infligens, cre-

dētesverò planē viuificans.

5 Iam aggreditur Pontifi-

catus Christi collationem

cum Aaronis sacerdotio, &

in ipso statim initio summam

huius Pontificis excellentiā

declarat, eum vocans filium

Dei, & in iplis cælis ad tribunal Dei collocans, non obscura antithesi

cum Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas compara-

tiones postea luculenter declarat. 6 Ne videretur tanta huius po-

stri Pontificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subiicit eum nihilo-

minus verē nostrum fratrem esse (quod etiam antea probauit) & ne-

stras omnes misérias, suas ducere, vt intrepidē nos ad se vocet.

d Ne quis fiat simile infidelitatis exemplum. e Viuum vocat summum &

aius effectum in q; quibus annuntiat. f Doctrina Dei annuntiata tum in Logi-

tum in Euangelio. g Animam vocat in qua resident affectus. h Spiritum,

id est, partem illam nobilissimam qua mens dicitur. i Dei. k Retinamus,

nec sinamus ē manibus nostris elabi.

11 3 Studeamus igitur ingredi in illam re-
quiem, d nequis in idem incidat contumaciæ ex-
emplum.

12 4^e Viuus est enim f sermo Dei & efficit, &
penetrantior quouis gladio ancipiti: ac perringit
vsq; ad diuisionē g animæ simul ac h spiritus, com-
pagumq; & medullarum: & dijudicat cogitatio-
nes & conceptiones cordis.

13 Nec est vlla res creata quæ non manifesta
sit in conspectu i ipsius: imò omnia sunt nuda &
patentia oculis eius quicum nobis est negotium.

14 5 Habentes igitur Pontificem magnum, qui
penetrauit cælos, Iesum Filium Dei, k teneamus
hanc professionem.

15 6 Non enim habemus Pontificem qui non
possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed ten-
tatum in omnibus similiter, absque peccato.

16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronum
gratiæ, vt consequamur misericordiam, & gratiam
inueniamus ad opportunitum auxilium.

CAP. V

1 Primò docet quòdnam sit summus pontificis officium: 2 Se-
cundò Christum à Deo nostrum pontificem constitutum esse:

3 Et verè præstitisse quæ summus pontificis erant.

1 Nam

Nam omnis Pontifex ex hominibus assumitur, & pro hominibus constituitur in ijs quæ apud Deum agenda sunt: ² ut offerat ^a donaria & ^b victimas pro peccatis.

² Qui quantum ^c satis est possit miserari ^d videntium ignorantium & aberrantium: quod & ipse ^e circumdatus sit infirmitate:

³ Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre *victimam* pro peccatis.

⁴ Neque sibi ipsi quisquam sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo || sicut & Aaron.

⁵ Ita & Christus non sibi hunc honorem tribuit ut fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei, || Filius meus es tu, ego hodie genui te.

⁶ Sicut & alibi dicit, || Tu es Sacerdos in æternum, secundum ^f ordinem Melchisedec.

⁷ Qui in ^g diebus carnis suæ, quum deprecationes & supplicationes apud eum qui poterat ipsum servare à morte, cum clamore valido & lacrimis obtulisset, & exauditus esset ex metu,

⁸ Quanvis Filius esset, tamen ex ijs quæ passus est didicit obedientiam:

CARV.

1 Primæ collationis Christi Pontificatus cum Aaronico pars prior: Alij pontifices sumuntur ex hominibus, & vocantur humano quodam more. 1. Paral. 23. 13. Psal. 137.

supra. r. 5.

Psal. 110. 4.

infra. 7. 17.

2 Alterius collationis pars prior: Alij ut infirmi, constituentur pontifices, ut eius mali sensu affecti quod est illis cum toto populo commune, dona & victimas quæ

sine communis fidei ac respicientiæ testes, suo ac populi nomine offerunt. 3 Tertia collatio integra. Vocantur alij à Deo, sic & Christus, sed alio ordine quàm Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & sacerdos æternus secundum ordinem Melchisedec.

4 Secundæ collationis pars altera, Christus verò insigniter affligus & insigniter misericors, non pro suis peccatis quæ nulla erant, sed pro nostro metu rogavit quod impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit.

5 Oblationes rerum vitæ expertium. 6 Pecudes quæ ingulabantur, potissimum verò in sacrificijs pro dilato & peccato. 7 Qui sit aptus & idoneus.

8 Eorum qui in peccatis sunt constituti. nam apud Hebræos ignorantium & errorum nomine quodvis peccatum intelligitur, etiam voluntarium.

9 Quod & ipsa naturam ipsam incommodum & vitij obnoxiam circumferat.

10 Secundum similitudinem, ut infra explicatur. 7. 13,

11 Quum adhuc nobiscum infirma & imbecilla nostra natura præditus degeret.

12 Ipsam eximere morte. 13 Rensæ expertus est quid sit Patrem habere, cui perendum sit.

Cap. vi.

EPISTOLA

5 Primæ col-
lationis pars
altera, Christ⁹
autē consecra-
tus est à Deo
Patre, vt no-
stræ salutis au-
tor & æternus
Pontifex, ac
proinde ita ho-
mo vt sit lōgē
supra omnes
homines.

6 Digressio
vsque ad septi-
mi capitis ini-
tium, qua He-
bræos partim
retinet Apo-
stolus in atten-
ta considera-

tione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat, de quibus
dicturus est. 7 Exemplum Apostolicæ obiurgationis.

k Vide sup. 2. 10. l Sermonis quo docetur iustitia. m Omnes intelligendi
& indicandi facultates.

9 Et ⁹ consecratus, factus est autor salutis æ-
ternæ omnibus qui ipsi auscultant :

10. Cognominatus à Deo Pontifex secundum
ordinem Melchisedec,

11 ⁶ De quo nobis multa sunt dicenda, eaquæ
difficilia explicatu: quandoquidem segnes facti estis
auribus.

12 ⁷ Vos enim quos oportuit pro temporis ra-
tione doctores esse, rursus opus est doceri quæ
sint elementa initij eloquiorum Dei: factique estis
ij quibus lacte sit opus, & non solido cibo.

13 Enimvero cui cum lacte res est, is rudis est
sermonis iustitiæ : (infans enim est.)

14 Sed adultorum est solidus cibus, eorum vi-
delicet qui propter habitum, m sensus habent ex-
ercitatos ad discretionem boni ac mali.

CAP. VI.

1 Hebræorum puerilem ignaniam perstringens, 4 seuerade-
nuntiatione eos terret: 7 Et mature proficiendi studium
excitat: 9 meliora de ipsis sperans 12 Abrahæ exemplum
citât: 17 Fidemque verbo innixâ. 19 anchora comparat.

CAP. VI.

1 Capita ca-
te chismi quæ
summa quidē
totius Euāge-
licæ doctrinæ
complectūtur,
sed paucis &
summarie (vt
loquuntur) ru-

dibus tradebantur, professio videlicet resipiscentiæ & fidei in Deum
cuius doctrinæ articuli (quos vocant) ab extraneis quidem exigebantur
statis Baptismi diebus: à fidelium autem liberis in infantia baptizati,
quum eis imponebantur manus. Inter eos autem articulos, diserte be-
merantur duo, nempe carnis resurrectio, & iudicium æternum.

4 Primis Christianismi principijs, quæ Catechismum vocant.

3 Atque:

- 3 Atq; id faciemus, siquidem permiserit Deus. *Infra 10. 26,*
 4 || 2 Nam^b fieri non potest ut qui semel fue- *mat. 12. 45,*
 rit illustrati, ^c gustauerintque donum cœlestē, & *2. pet. 2. 20.*
 participes facti fuerint Spiritus sancti,
 5 Gustauerintque bonum Dei verbum, ac vir-
 tutes futuri seculi:
 6 Si prolabantur, ut denuò renouentur per re-
 spiscētiā, ut qui rursus ^d crucifigant sibi meti-
 plis Filium Dei, & ad ignominiam exponant.
 7 3 Nā terra quæ imbrem sæpius in se venientē
 cōbiberit, & progenuerit herbam accōmodam eis
 per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo:
 8 At quæ profert spinas & tribulos, reproba est,
 & maledictioni affinis: cuius exitus *tendit* ad exu-
 tionem.
 9 4 Sed persuasimus nobis de vobis dilecti, istis
 meliora, & cum salute coniuncta, etiam si ita loqua-
 mur.
 10 5 Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscā-
 tur operis vestri, & laboriosæ charitatis quam ex-
 hibuistis ipsius nomini, ut qui ministraveritis san-
 ctis, & ministretis.
 11 Cupimus autem, ut unusquisque vestrū i-
 dem ostendat studium ad plenam spei persuasionem
 ad finem usque:
 12 6 Ut ne sitis segnes, sed imitatores eorum
 qui per fidem ac patientiam obtinent promissam
 hereditatem.
 13 7 Deus enim pollicitus Abraham, quum non
 exempla sibi proponant imitanda. 7 Alius stimulus, Quod certa sit
 hereditatis si ad extremum perseveremus: quoniam non tantum
 promissit Deus, sed etiam cum iureiurando promissit.
 De apostasia universalī loquitur, non autem de peccatis humana infirmitate cō-
 tinuam aut secundam tabulam admittit. c Notanda emphasis huius verbi,
 cuius ratiō est credere, ut Lydia cuius Deus cor aperuit Act. 16. 13. aliud gustū ali-
 quod habere. d Ut qui odio ferantur in Christū & quasi eum rursus crucifixum
 ludibrio exponant, idq; suo ipsorum exitio, quod fecit Iulianus Apostata.

Gen. 12, 2, & 17.
4, & 22, 17.

8 Spem compa-
rat anchora:
quoniam sicut
anchora in pro-
fundum maris
projecta totā
navim firmat,
ita etiā spes in
ipsa vsque cœ-
lorū adyta pe-
netret. Mēti-
onem autem fa-
cit Sanctuarij,
alludens ad Ta-
bernaculū ve-
tus, & hac ra-
tione regredi-
tur ad illas col-
lationes Pōti-
ficatus Christi
cum Leuitico.
9 Repetit Da-
uidis verba q-
bus omnes il-
læ collationes
quas antea

commemoravit significantur: sicut toto sequenti capite declarat.
e Cumulatissimè te beneficijs cumulabo. f Amplius etiam quam necessitas,
nisi hoc flagitaret hominum improbitas, qui ne iurato quidem Deo credant.

CAP. VII.

CAP. VII.

Gen. 14, 18.

1 Explicans
verba illa Se-
cundum ordinem Melchisedec, quibus nōitur illa comparatio Christi
Pontificatus cum Leuitico, primū consideratur ipse Melchisedec
Christi typus, cuius comparationis hæc sunt capita: Melchisedec
rex & sacerdos: talis reuera est Christus vnus. Fuit rex pacis ac iusti-
tiæ, talis est Christus vnus reuera.

posset per quenquam maiorem iurare, iuravit per
seipsum,

14 Dicens, || Certè: benedicens benedicam
tibi, & multiplicans multiplicabo te.

15 Atque ita cum patienter expectasset, asse-
quutus est promissum.

16 Nam homines quidem per eum iurant qui
sit maior: atque iisdem omnis controuersie finis,
est iusiurandum ad confirmationem adhibendum.

17 Qua in re Deus volens ex abundanti bz-
redibus promissionis ostendere immutabilitatem
consilij sui, fideiussit iureiurando:

18 Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri
non potest vt mentitus sit Deus, validam consola-
tionem habeamus nos, qui cursum eò corripimus
vt spem propositam obtineamus:

19 Quam velut animæ anchoram habemus
tutam ac firmam, & ingredientem vsque in ea quæ
sunt intra velum.

20 Quò præcursor pro nobis ingressus est Ie-
sus, secundum ordinem Melchisedec, Pontifex fi-
ctus in æternum.

1 Hactenus ipsos stimulauit, vt attentè expendere quæ
Melchisedec considerata sunt, 15 In quibus similes
Christus: 20 In summa cur cedere Lex Euangelio debet.

1 Nam hic || Melchisedec rex erat Salem,
Pōtifex Dei altissimi, qui occurrat Abræ
reuer.

revertenti à cæde regum, & ^a benedixit ei:

2 Cui & decimas ex omnibus impartitus est Abraham: qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ, deinde verò etiam rex Salem, quod est rex pacis.

3 Sine patre, sine matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

4 Spectate verò quantus hic fuerit, cui etiam decimas spoliatorum dedit Abraham patriarcha.

5 Et ij quidem qui sunt ex filiis Levi, sacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo secundum Legem, hoc est à fratribus suis, licet ^b egressis ex lumbis Abraham:

6 Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit.

7 Porro sine vlla controuersia, id quod minus est, ab eo quod maius est benedicitur.

8 Atque hic quidem homines qui moriuntur decimas accipiunt: illic autem is de quo testatum est quòd vivat.

9 Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus est etiam ipse Levi, qui decimas solet accipere.

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat quum occurreret Abraham Melchisedec.

11 talis reuera est Christus, à quo pendet ipsius Abrahami & omnium credentium sanctificatio, atque adeò quem vt omnium autorem colere & venerari omnes debent. 4 Amplificatio duplex: vna, Melchisedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus est Christi, quum nusquam commemoretur mors ipsius, & David eum proponat vt sacerdotem æternum / Leuitici verò sacerdotes, vt mortales, alijs succedant: altera, Levi ipse fuit decimatus in Abraham à Melchisedeco. Ergo Melchisedeci sacerdotium, (id est Christi quum ordinem illius pronuntiatur sacerdos æternus) præstantius est Leuitico.

12 Nunc solenni ac Sacerdotali benedictione. b Progenitis ex Abrahamo, De publica eaq, sacerdotali benedictione loquitur.

YY ij

Num. 18. 27.

2 Alius typus, Melchisedec proponitur spectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors eius describantur, talis est reuera Filius Dei, sacerdos nimirum æternus: quatenus Deus, amator, ineffabiliter genitus quatenus homo, apator, ineffabiliter conceptus.

3 Alius typus, Melchisedec ratione sacerdotij fuit ipso Abrahamo superior, vt potestatem decimarum, & cui vt sacerdos bene-

*Psal. 110. 4,
supra, 5. 6.*

5 Tercius tra-
ctatus huius e-
pistolæ, in quo
postquā Chri-
stus Prophetā,
Regem & Pon-
tificem esse cō-
probavit, nunc
de omnium il-
lorum munerū
ratione ac præ-
stantia distin-
guēdifferit, hæc
omnia in alijs
vmbatilia fu-
isse ostendens,
in Christo au-
tem vera &
perfecta. Inci-

pit autem à sa-
cerdotio, in
quo etiam su-
perior tracta-

tio desierat, vt sic omnia membra disputationis melius cohærent. &
primo imperfectum fuisse probat Leviticum sacerdotium, ex eo quod
alius sacerdos secundum ordinem alium (id est diuersæ regulæ ac formæ)
tanto post tempore promittatur. 6 Hac noui sacerdotij institutione
non tantum declarari Levitici sacerdotij imperfectionem ostendit, sed
etiam ipsum Leviticum sacerdotium cum hoc nouo commutari: quo-
niam hæc duo simul constare non possint, quum prior illa Levitica or-
dinatio tribum Iuda excluderet, atque adeo ipsi Leui subijceret: poste-
rior autem ista sacerdotium in tribu Iuda collocet. 7 Nequis obi-
ciat translatum quidem fuisse sacerdotium à Leui ad Iudam, sed nihil-
minus idem manere, expendit simul & explicat illa Dauidis verba, Ia-
uēternum, secundum ordinem Melchisedec, ex quibus intelligitur di-
uersa etiam sacerdotij ordinatio. 8 Diuersitatem & præstantiam or-
dinationis Melchisedeci probat ex eo quod legale sacerdotium exter-
na & corporali vnctione & ritu constabat: Melchisedeci verò æternum
sacrificium ac merè spirituale describitur.

d Si Sacerdotium Leviticum aliquem perficere potuisset.

e Ordinationi Aaronica. f Curauit altare.

g Non ex ordinatione, qua infirma & caduca omnia præcipiat, sicuti in Aa-
næ consecratione, totoq; illo munere factum est.

11 Porro si d cōsummatio per Leviticum Sa-
cerdotium erat, (nam sub hoc sancita Lex est po-
pulo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacer-
dotem secundum ordinem Melchisedec, nec segun-
dum ordinem Aaronis dici?

12 6 Mutato igitur Sacerdotio, necesse est vt
Legis quoque mutatio fiat.

13 Nam is de quo hæc dicuntur, ad aliam tri-
bum pertinet, de qua nullus attendit altari.

14 Palam est enim e tribu Iuda exortum esse
Dominum nostrum, cuius tribus respectu nihil de
Sacerdotio loquutus est Moses.

15 7 Idque etiam magis patet ex eo quod ad in-
star Melchisedec exoritur Sacerdos alius,

16 8 Qui non s ex Lege, cuius mandatum sit
carnale, factus est sacerdos, sed ex vi indissolubili
vitæ.

17 Testificatur enim ad hunc modum, || Tu es
Sacerdos in æternū, secundū ordinē Melchisedec.

18 Nam^h mandatum præcedens abrogatur, quod nullis viribus sit præditum, & inutile.

19 Nihil enim sanctificauit Lex, sed adscita spes melior, per quam appropinquamus Deo.

20 Et quatenus non absque iureiurando.

21 Nam illi quidem, citra iusiurandum Sacerdotes facti sunt: hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit ei, || Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

22 Tâto potioris fœderis spôsor fact⁹ est Iesus.

23 Et illi quidem, plures facti sunt sacerdotes, quod mors prohiberet eos permanere.

24 At iste propterea quod in æternum manet, perpetuum habet Sacerdotium.

25 Vnde & seruare prorsus^k potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis.

26 Talis enim nos decebat Pontifex, pius, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cælis factus:

27 Cui non sit quotidie necesse, quemadmodum illis pontificibus, || prius pro peccatis proprijs victimas offerre, deinde pro peccatis populi: ¹³ id enim

11 Aliud argumentum eodem pertinens, Leuitici sacerdotes, vt pote mortales, æterni esse non potuerunt: Christus verò vt æternus est, ita etiam æterno sacerdotio fungitur, pro ijs efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt. 12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas summa in Pontifice requiritur, quæ ipsum à peccatoribus segreget, pro quibus oblationem facit. Atqui Leuitici Pontifices tales non inveniuntur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerrent: sed vnus Christus talis est, ideoq; verus & vnicus Pontifex. 13 Aliud argumentum, quod tamen postea pertractabit, Leuitici victimas repetitis vicibus primùm pro se, deinde pro populo offerebant. Christus autem non pro se, sed pro alijs, non victimas, sed seipsum, non sæpe, sed semel, obtulit. Neque id mirum (inquit) videri debet, quum illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurando Pontifex æternus consecratus.

De æternitate. i Quod præterire non potest. k Idoneus est.

l Quod obtulit sacrificium.

9 Nequis etiã obijciat adieciũ fuisse sacerdotium posteriori, vt simul cõ iuncta perfectũ quiddam constitueret, probat posteriore abrogatũ fuisse prius vt inutile, ex ipsa eorum natura.

Quomodo enim illa corporalia & caduca nos sanctificarent vel sola vel cum alio?

Psal 110. 4.

10 Aliud argumentum præstat. tiz sacerdotij Christi supra Leuiticũ, quod illud sanctum sit iureiurando, hoc verò non item.

Leuit. 16. 11.

14 Aliud argumētum à tempore, Posterioribus tollūtur priora.
 m Ita factum fuit, ut iterum repetere minimè sis necesse. n Mandatum Domini cui additum est iurandum. o Exhibiti.

CAP. VIII.

1 Quo certius probat abrogatas esse Legi ceremonias, s. idā institutas esse commemorat, ut caelesti protypo seruirent, 8 Ieremia locum adducit, 15 ut veteris Testamenti correctionem probet.

CAP. VIII.

1 Paucis re-
 petit illud ad
 quod omnia i-
 sta referenda
 sunt, nempe,
 habere nos Pō
 rificem longē
 aliū quā Le-
 uitici illi sint,
 ut qui sit ad
 dexterā excel-
 sissimi Dei in
 caelos vsque
 euectus.
 2 Leuitici fue-
 runt pōtices
 in terreno sa-
 crario, Christ⁹

1 Cæterum^r eorum quæ dicimus hæc summa
 est, Talem nos habere Pontificē, qui conse-
 dit ad dexteram throni maiestatis illius caelestis.
 2 2^a Sanctuarij minister, 3 ac^b veri illius ta-
 bernaculi quod fixit Dominus, & non homo.
 3 4 Omnis enim Pontifex ad offerenda dona
 & victimas constituitur: vnde necesse fuit hūc quo-
 que habere quod offerret.
 4 5 Nam si esset in terra, ne Sacerdos quidem
 esset, manentibus illis sacerdotibus qui secundum
 Legem offerunt dona.

5 Ut qui exemplari & vmbra deseruiunt rerū
 caelestium, sicut diuinitus dictum est Moysi quā
 verò est in caelesti. 3 Leuitici in tabernaculo caduco sacerdotum
 suum exercuerunt: Christus autem tabernaculū circumfert longē aliud,
 nempe suum corpus, quod Deus ipse æternum futurum compegit, ut
 explicabitur infra 9.11. 4 Rationē adfert cur corpore (quod vocat
 tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit prædictum
 esse Christum, nempe ut haberet quod offerret: alioqui enim Pontifex
 non esset. Idem autem corpus, est & tabernaculum & victima.
 5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem nostrum versari in caele-
 sti sacrario, non autem in terreno: quoniam (inquit) ne si nunc quidem
 esset in terris, terreno sacrario ministraret, stantibus Leuiticis sacerdo-
 tibus, quā iij propter illum sint constituti, id est ut sint illius perfecti
 exemplaris antitypi. Quorsum autem antitypi præsentē ipso verò ac
 primario exemplari?

a Calorum. b Sui corporis.

esset

esset absoluturus tabernaculum. || Vide enim, inquit, *ut facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte.*

6. *¶* Ac nunc *noster ille Pontifex* eo excellentius ministerium sortitus est, quo præstantioris est cœderis intercessor, quod præstantioribus promissis sancitum est.

7. Nam si prius illud tale fuisset ut nihil in eo posset requiri, haud quaquam fuisset secundo quaeritus locus.

8. Nam inculcans eos, inquit, || Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum pangam cum domo Israel & cum domo Iuda cœdus novum.

9. Nō secundū cœdus quod feci cum patribus ipsorū, quo die prehendi manū ipsorum ut educerē eos ex Ægypto: nam ipsi non perstiterūt in illo meo cœdere, & ego desepi eos, dicit Dominus.

10. Quamobrē hoc est cœdus quod paciscar domui Israel post dies illos, dicit Dominus: indam Leges meas mēti eorum, & cordi eorū inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus,

11. Neque docebunt singuli proximum suum, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominum: nam omnes cognoscent me ab eo qui pūillus fuerit inter eos ad eum vsque qui magnus fuerit inter eos.

12. Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorum: & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.

13. Dum novum dicit, antiquavit prius: porro quod antiquatur ac senescit, propē est ut evanescat. antiquum: neque enim novum diceretur quod à veterē non dissideret. Tollitur autem id demū quod est corruptioni obnoxium, ac proinde imperfectum.

¶ Permetiam d. Domum vocat, quasi unam totius regni familiam: Nam quum regnum David scissum esset in duas factiones, eas significat Propheta nomi fœderis auspicijs vtriusq; coniunctum iri.

Exod. 25. 40.
alt. 7. 44.

6 Aggreditur collationē Veteris ac tēporarij cœderis, cuius spōsore fuerunt Leuitici pōtiffices, cum Novo cuius æternus sponsor est Christus, ut non modò istud esse illo omnibus modis præstantius, sed etiam illud per hoc abrogatum fuisse, declararet.

Ier. 3. 37.

32. 33. 34.

rom. 11. 37.

infra. 10. 16.

7 Esse ali- quod secundū cœdus, ac proinde prius illud non fuisse perfectū probat ex Ieremix testimonio.

8 Conclusio, Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquum.

neque enim novum diceretur quod à veterē non dissideret.

Tollitur autem id demū quod est corruptioni obnoxium, ac proinde imperfectum.

¶ Permetiam d. Domum vocat, quasi unam totius regni familiam: Nam quum regnum David scissum esset in duas factiones, eas significat Propheta nomi fœderis auspicijs vtriusq; coniunctum iri.

1 Distributio prioris tabernaculi, quod mundanum (id est caducū) & terrenū vocat, in duas partes, nempe in Sancta & Sancta Sanctorū.

Num. 17. 10.

2. Reg. 8. 7.

2. paral. 5. 10.

Exod. 15. 12.

2 Iam accedit ad sacrificia, quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuū ac solēne, in quo solus Pontifex in Sancta Sanctorum semel tantū quotannis penetrans cum sanguine, pro se & populo offerebat.

3 Ex quo ritu annuo, colligit eiusmodi sacrificij nō fuisse patefactā viam in cælū, quod

per Sancta sanctorum adumbrabatur. Cur enim Pontifex solus eo ingrediebatur, cæteris exclusis, idque ut ibi tum pro suis tum pro aliis offerret, & postea rursus Sancta sanctorum occludebat?

a Terreſtre & caducum. b Ad verb. secundum: secundum autem vocat velum, quod distinguebat Sancta sanctorum, ab atrio sacerdotum, altero enim velo atrium sacerdotum distinguebatur ab atrio populi. c Sacrarium sacratissimum. d Hebrai Arce Fæderis operculi nomen à propitiations, derivant, sic illud Græci hilasterion, nos propitiatorium vocamus. e Pro peccatis. Vide sup. 5. 3.

Tabernaculi dispositionem, 10 & ritus Legales, ut ad veritatem in Christo exhibitam conferent, 11 concinendi non iam amplius alio sacerdote opus esse; 12 quia ipse Christus sub novo Testamento has partes impleat.

1 Igitur habebat quidem etiam prius sædū constitutos religionis ritus & sanctuarium mundanum.

2 Tabernaculum enim constructum fuit: prius quidem in quo erant lucernæ, & mensa, & propoliti panes, quod Sancta vocant.

3 Post medium autem velum erat Tabernaculum quod vocant Sancta sanctorum.

4 Aureum habens thuribulum, & Arcam Fæderis vndique circumtectam auro: in qua urna aurea habens manna, || & virga Aaron quæ germinavit: || & Tabulæ Fæderis.

5 || Supra hanc autem Cherubin gloriosi, obumbrantes d propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim.

6 2 His autem ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculum quovis tempore ingrediuntur Sacerdotes qui ritus obeunt:

7 In secundum autem, semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine quem offert pro seipso & pro populo erratis:

8 3 Hoc declarante Spiritu sancto, nondum patefactam fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc consistente.

9 4 Quod erat exemplar^f pro tempore illo *Leuit. 16. 14.*
 presenti, quo dona sacrificiaque^g offeruntur, quæ *NUM. 19. 4.*
 non possunt conscientia sanctificare cultorem,

10 5 In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis
 abluitionibus ac ritibus carnalibus vsque ad tem-
 pus correctionis^h imposita.

11 6 Adueniens autem Christus Pontifex futu-
 rorum bonorum, 7 perⁱ maius & perfectius Taber-
 naculū non manufactū, id est non huius structuræ,

12 8 Neque per sanguinem^k hircorum & vitu-
 lorum, sed per proprium sanguinē ingressus est se-
 mel in Sacrarium, æternam redemptionē^l nactus.

13 9 Nam si sanguis taurorum & hircorum,
 reuocarentur, suo aduentu omnia illa corrēdūrum.

Cur illa non potuerint cultoris conscientiam mundare, quoniam vide-
 licet externa erant & carnalia, siue corporea. 6 Iam aggredi-
 tur figurarum explicationem, ac primò quidem Leuiticum Pontificem
 comparans cum Christo (id est figuram cum re) huic tribuit futurorum
 bonorum administrationem (id est æternorum) in quæ illa carnalia re-
 spiciebant. 7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis
 cum posteriore (id est cum humana Christi natura) quæ est verum Dei
 templum incorruptibile, in quod est ingressus Filius Dei, sicut Leuitici
 Pontifices in alterum illud caducum. 8 Alia collatio sanguinis
 victimarum cum Christo, Leuitici per illa sua sancta, in suum sacrarium
 penetrantes, sanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum dun-
 taxat: Christus verò sanctum illud suum corpus ingressus, per illud in
 ipsum cælum penetrauit, quum suum ipsius sanguinem purissimum in
 æternam redemptionem obtulit. Idem enim Christus & Pontifici, & ta-
 bernaculo, & sacrificijs, & victimis ipsis correspondet, vt figuris ve-
 gitas, vt idem sit & Pontifex, & tabernaculum, & victima, eaque omnia
 verè & in æternum.

9 Si externa sanguinis & cineris
 animalium aspersio verum & efficax fuit purgationis symbolum, res ip-
 sa præsens veritas, illis externis sacramentis olim adumbrata, quan-
 to magis hoc ipsum præstabit: id est sanguis eius qui sic est sanguis ho-
 minis, vt sit etiam Filij Dei sanguis, ac proinde æterna viuificandi vir-
 tute præditus.

f Pro eo tempore quo vigere illud exemplar oportuit. g Sumpsit tempus
 præsens de re loquens, nulla habita temporis ratione. h Fuerunt enim onerū in-
 star, quod nobis Christus exemit. i Præstantius & excellentius. k Adhi-
 bitur enim in hoc reconciliationis anniuersario sacrificio, duplex victima, inuen-
 tum & hircum. l Meritò adeptus, idē, nobis.

9 Pro eo tempore quo vigere illud exemplar oportuit. g Sumpsit tempus
 præsens de re loquens, nulla habita temporis ratione. h Fuerunt enim onerū in-
 star, quod nobis Christus exemit. i Præstantius & excellentius. k Adhi-
 bitur enim in hoc reconciliationis anniuersario sacrificio, duplex victima, inuen-
 tum & hircum. l Meritò adeptus, idē, nobis.

1. Pet. 2. 24, 1. 10.
h. 1. 7, apoc. 1. 6.
Luc. 2. 75.
Luc. 3. 74.
Rom. 5. 6.
1. Pet. 3. 18.
Gala. 3. 15.

10 Conclusio
superioris ar-
gumenti: Ita-
que quum pec-
catus sanguis
non expiaret
peccata, nouū
Fœdus olim
promissum, in
quod illa ex-
terna respicie-
bant, nunc est
reipsa sancitū,
cuius virtute
omnes præua-
ricationes tol-
lantur, & cœlū
nobis verè a-
periatur. Hinc
autem sequi-

tur, Christum etiam pro Patribus fuisse sanguinē, vt qui per veteres
illos ritus fuerit adumbratus, alioqui nisi illi repræsentando seruifis-
sent, prius inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur posterius, nō quod ad
efficaciam (id est remissionē peccatorū) attinet, sed eius tēporis res-
pectu quo res ipsa perfecta est, i. quo Christus reuera mundo exhibitus, o-
mnia impleuit ad salutem nostrā necessariā. 11 Ratio cur sponsoris
morte oportuerit hoc fœdus sanciri, Quoniā habet hoc fœdus rationē
Testamenti seu donationis mortis causā, ideoq; vt effectū sortiretur,
oportuit testatoris mortē interuenire. 12 Analogiam esse oportet
inter ea quæ purificāt & quæ purificātur. Sub Lege typi ōnes illi terreni
erant, Tabernaculū, liber, vasa, victimæ, quāuis rerū cœlestiū typi. O-
portuit igitur illa oīa lustrari eiusdē naturæ materiā ac ritu, nempe pec-
cudum sanguine, aqua, lana, hyssopo. Sub Christo verò cœlestia sunt o-
mnia, cœleste tabernaculum, cœlestis victima, cœlum denique ipsum pro
æterna sede proponitur. Itaque hæc omnia simili ratione (nimirum vi-
uifici illius sanguinis Christi æterna oblatione) sanctificantur.

m Symbola à re separata seorsim considerat n A peccatis quæ à morte pro-
ficiuntur, & nihil aliud quā mortē generant. o Sicut Dominus præceperat.

tum

& cinis iuuentæ aspergens inquinatos, sanctificat
ad^m carnis puritatem:

14 Quanto magis || sanguis Christi, qui per Spi-
ritum æternum seipsum obtulit inculpatum Deo,
|| purgabit conscientiam vestram à^m mortuis ope-
ribus || ad seruiendum Deo viuo?

15 10 Itaq; ob id noui Fœderis mediator est, || vt
morte intercedēte, ad redemptionē carū præua-
ricationū quæ fuerant sub priore Testamēto, vocari,
promissionem accipiant æternæ hereditatis.

16 11 Nam vbi testamentum est, mors interce-
dat necesse est testatoris.

17 || Testamentum enim in mortuis ratum
est, quandoquidem nondum valet quum viuit te-
stator.

18 12 Vnde ne prius quidem illud absque san-
guine dedicatum fuit.

19 Quum enim Moses omnia mandata o se-
cundū Legem recitasset toti populo, sumpto san-
guine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana
coccina & hyssopo, simul & ipsum librum & 10

unum populum & asperxit.

20 || Dicens, Hic est sanguis testamenti quod mandauit vobis Deus.

21 Insuper autem & Tabernaculum, & omnia vasæ sacrorum, sanguine similiter asperxit.

22 Et omnia ferè secundum Legem sanguine purificantur: & absque sanguinis effusione non fit remissio.

23 ¶ Itaq; necesse fuit exemplaria quidem eorū quæ sunt in cælis, hisce rebus purificari, ipsa verò cælestia potioribus quàm hæ sint victimis.

24 ¶ Non enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar vero sacrarii respondens: sed in ipsum cælum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

25 ¶ Neque vt sæpe offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno:

26 (¶ Alioquin oportuisset cum sæpe passum fuisse à condito mundo) sed nunc semel in consummatione seculorum, ad abolendum peccatū, per immolationem sui ipsius patefactus est.

27 Et sicut illud statutum est hominibus vt semel moriantur, postea verò iudicium:

oblationē, Christus semel tantū sese offerens, peccatū in genere aboluit, tum præteritorū tum vêtutorū seculorū. ¶ Argumentū non repetēda Christi oblationis: Quū à condito mūdo fuerint expianda peccata, & probatum sit solo Christi sanguine peccata posse expiari, oportet et ipsum à condito mundo sæpe mortuū esse. Atqui homo semel tantū mori potest. Ergo Christi oblatio nouissimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec potest. Quod quum ita sit, certa vis ipsius & ad præterita & ad consequentia ipsius aduentum peccata porrigitur.

¶ Aspergere consuevit. ¶ Rerum cælestium typi fuisse terreni, itaque eos rebus terrestribus lustrari oportuit, puta sanguine pecudum, lana, hyssopo. At sub Christo omnia cælestia fuerunt, quare ea vniuersi illius sanguinis oblatione sanctificari oportuit. ¶ Diebus consuevit. ¶ Totam illam peccati radicem.

¶ De naturali hominum cōditiōe loquitur, Nam quod Lázarus & alij bñ mortui sunt, extraordinarium fuit: in ijs verò qui repente immutabuntur, immutatio in species mortis erit, 7. Cor. 15. 51.

Exod. 24. 8.

13 Alia collatio duplex, P6
tifex Leuiticus
in Sacriariū il-
lud ingredie-
batur, Dei quid-
dem iussu, sed
tamen hominū
manu fabrefa-
ctū, vt esset al-
terius excellē-
tioris (nempè
cælestis regiz)
exēplar. Chri-
stus verò in cæ-
los vsque ipsos
penetrauit. I-
tem ille coram
arca, Christus
corā Deo ipso
Patre cōparer.

14 Alia collatio duplex, Le-
uiticus Ponti-
fex alienum,
Christus suum
sanguinē obtu-
lit: ille quotan-
nis repetebat

15 Argumentū non re-
petēda Christi oblationis: Quū à condito mūdo fuerint expianda pec-
cata, & probatum sit solo Christi sanguine peccata posse expiari, oportet et ipsum à condito mundo sæpe mortuū esse. Atqui homo semel tan-
tū mori potest. Ergo Christi oblatio nouissimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec potest. Quod quum ita sit, certa vis ipsius & ad præterita & ad consequentia ipsius aduentum peccata porrigitur.

¶ Aspergere consuevit. ¶ Rerum cælestium typi fuisse terreni, itaque eos rebus terrestribus lustrari oportuit, puta sanguine pecudum, lana, hyssopo. At sub Christo omnia cælestia fuerunt, quare ea vniuersi illius sanguinis oblatione sanctificari oportuit. ¶ Diebus consuevit. ¶ Totam illam peccati radicem.

¶ De naturali hominum cōditiōe loquitur, Nam quod Lázarus & alij bñ mortui sunt, extraordinarium fuit: in ijs verò qui repente immutabuntur, immutatio in species mortis erit, 7. Cor. 15. 51.

Rom 5.3,
2. pet. 3.18.

16 Obiter proponit Christū iudicē, partim

ad eos terrendos, qui in vna vnus Christi oblatione semel facta non acquiescunt, partim vt fideles in officio contineat, ne resiliant.

17 Sic vniuersalis promissio ad solos electos restringitur: quarendum est autem electionis testimonium non in arcano Dei consilio, sed ex fidei effectu, vt ab imo gradu ad summum progrediamur, ibi demum certam & immobilem consolationem inueniamus.

CAP. X.

CAP. X.

1 Occurrit tacite obiectioni, Cur igitur illæ hostiæ offerrebantur?

Respondeo primum Apostolus de anniuersario illo sacrificio quod erat omnium maximè solenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium superiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud non habuit vim sanctificandi.

Quorsum enim repeterentur iam expiata peccata, & vnde noua peccata prodirent quotannis repetenda, si illa sacrificia peccatum abolerent? 2 Illatio ex precedentibus, reliqua etiam sacrificia comprehendens, Quia Legalia sacrificia hoc non possent efficere, ideo Christus de se loquens vt declarato in carne nostro Pontifice, disertè testatur Deum non acquiescere in sacrificijs, sed in Filij sui nostri videlicet Pontificis obedientia, qua seipsum Patri pro nobis semel obtulit.

a *Æternorum, quæ Patribus promissa, in Christo exhibitæ fuerunt.*

b *Ingressus mundum dicitur Filius Dei, quum homo factus est.*

28 ¶ Ita & Christus semel oblatus vt multorum peccata tolleretur, 16 altera vice absque peccato conspicietur ijs qui ipsum expectant ad salutem.

1 Legi sacrificia inde colligit infirma fuisse, 2 quia quotannis repetebantur: 3 Christus verò hostiam unicam esse, & perpetuam 6 Davidi testimonio probat, 19 Hinc exhortationem subiiciunt, 29 seuerè hys minatur qui Christi gratiam abiecerint. 36 Postremò tolerantiam, 38 quæ ex fide nascitur, commendat.

1 **L** Ex enim umbram obtinens 2 futurorum bonorum, non expressam formam rerum, ijs hostijs quas singulis annis easdem assidue offerret, nunquam potest accedentes sanctificare.

2 Alioqui non desissent offerri, propterea quod qui sacrificassent, ac semel purgati essent, nullorum peccatorum amplius essent sibi conscij.

3 Atqui in istis repetita fit mentio peccatorum quotannis.

4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

5 2 Quapropter b ingrediens mundum, dicit,

¶ Sacri-

Sacrificium & oblationem noluisti, ^c corpus au- *Psal. 40. 7.*
tem aprasti mihi.

6 Holocaustomata & hostiam pro peccato nō approbasti.

7 Tunc dixi, Ecce adsum (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

8 Quum superius dixisset, Sacrificium & oblationem & holocaustomata & hostiam pro peccato noluisti, neque approbasti: (quæ iuxta Legem offeruntur.)

9 Tunc dixit, Ecce adsum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. ^d Tollit prius, vt posterius statuatur.

10 Qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel *factam.*

11 ³ Omnis igitur Sacerdos ^e adstat quotidie operans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata.

12 Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum || sedet ad dextram Dei:

13 ⁴ Id quod superest expectans, || donec inimici ipsius scabellum pedum eius fiant.

14 Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.

sacrificijs, neque illis victimis, non denique illis pontificibus tolli potuerunt peccata. At Christus vna victima (seipso videlicet) pro peccatis omnium semel oblata, suis in æternum sanctificatis, sedet ad dextram Patris, omnem potestatem adeptus.

15 Occurrit tacite obiectioni, Nos videlicet nihilominus adhuc esse abnoxios peccato & meriti. Ad quod respondet Apostolus, plenam efficaciam virtutis Christi nondum sese exernisse, sed tandem apparituram quum omnes semel hostes suos, quibuscum adhuc luctamur, profligabit.

^e Ad verbum, vt in Hebræo habetur, *Aures perforasti mihi, id est, docilem me & obsequentem ad audiendum reddidisti.*

^d Tollit prius, id est sacrificia, vt statuatur posterius, id est voluntatem Dei.

^e Sub. ad aram.

Suprà, 1. 13.

Psal. 110. 2.

1. cor. 13. 35.

Suprà, 1. 13.

3 Epilogus cum altera parte collationis, Leuiticus Pontifex quotidie in suo tabernaculo eadem sacrificia repetit: ex quo consequitur, neque illis sa-

Ier. 31. 33,

rom. 11. 27,

supra, 8. 8.

5 Quamuis adhuc super sint peccati reliquiae in nobis, ab eodem tamen nunquam repetendo sacrificio pendere nostrae perficiendae sanctificationis opus, sic probat Apostolus, rursum prolato eiusdem Ieremiae testimonio: No-uo foedere sublatum est peccatum, quod dicebat Dominus fore ut ex eius formula peccatorum nostrorum amplius non recordetur. Ergo nullo iam expiatorio sacrificio agemus quo tollatur quod iam est sublatum, sed danda potius opera ut nunc illius sacrificij fiamus per fidem participes.

6 Summa superioris tractationis, Nunc non excludimur a Sacramentum ut Patres, sed in verum Sacramentum (id est in caelum) patet nobis aditus, non pecuino, sed Iesu sanguine purificatis. Neque ut olim, opposito velo nos excludit Pontifex, sed per velum (id est carnem suam) in caelum ipsum nobis praesens, nos introduxit, ut verè iam habeamus magnum sacerdotem domui Dei praepositum.

7 Exhortatio grauissima, in qua docet quò modo nobis sacrificium illud Christi applicetur: nimirum fide, quam etiam describit à consequentibus, nimirum sanctificatione Spiritus, quae facit ut cerò in Deum speremus, & pro mutua charitate alij aliorum salutem modis omnibus procuremus.

f Vbi igitur purgatorius ignis, & distinctio illa poena & culpa? *g* Bene addidit pro peccato: restat enim alia oblatio, nempe actionis gratiarum. *h* Sic caro Christi diuinitatem nobis quasi sub velo ostendit, cuius alto qui fulgerem non possemus sustinere. *i* Idem subdolo vel fucato, sed quod verè sit additum Deo. *k* Hoc est quod dicit Dominus, Sancti estote, quia ego Sanctus sum. *l* Spiritus S. gratia.

con-

15 Testificatur autem nobis & ipse Spiritus sanctus: nam posteaquam praedixit,

16 Hoc est foedus quod paciscar cum ijs post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorum, & eorum mentibus eas inscribam:

17 Et peccatorum atque iniquitatum ipsorum non recordabor amplius,

18 Porro ubi est horum remissio, non est amplius oblatio & pro peccato.

19 Quum igitur fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacramentum per sanguinem Iesu,

20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, hoc est per carnem suam:

21 Quumq; habeamus Sacerdotem magnū, praefectum domui Dei.

22 Accedamus cum vero corde, & certa persuasione fidei, puris cordibus à conscientia mala:

23 Et abluto corpore aqua pura, teneamus

confessionem spei non vacillantem: (fidelis enim est qui promisit)

24 Et obseruemus alij alios vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

25 Non deserentes aggregationem nostri mutuum, sicuti mos est quibusdam, sed adhorrantes a-

26 ¶ Nam si vltro peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua est hostia:

27 Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus est aduersarios.

28 Qui contemserit Moysi Legem, absque misericordia ex duorum aut trium testimonio moritur:

29 Quanto (putatis) acerbior supplicio dignus confectur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem foederis per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?

30 Nouimus enim eum qui dixit, ¶ Meum est Mensci, ego rependam, dicit Dominus. Et rursus, Dominus iudicabit populum suum.

31 Horrendum est incidere in manus Dei viui.

32 Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquam illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis.

33 Partim quidem dum & cum probris & cum

memistorum est, Quia Deus contemptorum vltor: alioqui Ecclesiam suam nec non gubernaret. Nihil est autem ira Dei viui horribilius.

Sicut apostatas perterrefecit, ita constantes & firmos nunc cōsolatur, proposito superiorum certaminum successu, ad certam spem, & quidem proximæ victoriæ ipsos stimulans.

Sine aliqua causa, aut causa specie. Aliud enim est humanitas peccare, aliud Deo ianquam hosti bellum indicare. Governabit.

Supra. 6. 4.

8 Facta vlti-
mi aduentus
Christi mencio-
ne, sanctos a-
cuit ad sanctæ
vitæ medita-
tionem, & per-
fidos apostata-
tas ad horrendū
iudicis tri-
bunal citat,
quod eum in
quo solo posi-
ta est salus, per
fidiosè reiece-
runt.

Dent. 19. 15,

mat. 18. 16,

ioh. 8. 17,

1. cor. 13. 1.

Dent. 32. 35,

rom. 12. 19.

9 Si capitale
fuit Legem Mo-
ysi violare, quā-
to magis exi-
tiosū est à Chri-
sto deficere?

10 Ratio om-

Cap. xi.

p Ignominia
causa estis pro-
ducti.

q Eorum arum-
nas vobiscum
communes esse
duxistis.

r Bona ac facul-
tates.

f Paulum ad-
modum temporis
adhuc superest,
dum veniat.

Abac. 2. 4.

rom. 1. 17.

galat. 3. 11.

12 Firmę fi-
dei præstantiam ab effectu commendat, quod vnicum sit ad vitam iter
quam sententiam illustrat opposito contrario.

EPISTOLA

oppressionibus p in theatrum estis producti: partem
verò, dum q socij facti estis eorum qui in eo statu
versantur.

34 Nam & de vinculis meis mecum doluistis, &
direptionem facultatum vestrarum cum gaudio
accepistis: vt qui sciretis vos habere apud vos po-
torem r substantiam in cœlis, & quæ permanear.

35 Ne igitur abijcite fiduciam vestram, quæ ma-
gnam habet præmij retributionem.

36 Nam patientia vobis est opus, vt vbi volun-
tatem Dei præstiteritis, reportetis promissionem.

37 Adhuc enim tantillum, tantillum, inquam,
& qui venturus est veniet, neque tardabit.

38 || 12 Iustus autem ex fide viuet: at si quis se
subdlexerit, non probat eum animus meus.

39 At nos non ij sumus qui nos subducamus ad
exilium, sed qui credamus ad animæ salutem.

quàm sententiam ab effectu commendat, quod vnicum sit ad vitam iter
quam sententiam illustrat opposito contrario.

CAP. XI.

1 Tractat vsque ad finem capituli non aliunde salutem adepti
esse Patres, quicunque ab initio mundi Deo probati fuerunt,
quàm ex fide: vt sciant Iudei hac sola se colligari Patribus
in sanctam unitatem.

CAP. XI.

Gal. 1. 1. ioh. 1. 10.

1 Excellens
fidei descri-
ptio ab effe-
ctis, quod res
adhuc in spe

positas repræ-
sentet, & inuisibilia veluti oculis subijciat a Docet, Patres ex hac
demum virtute esse æstimandos. 3 Proprium fidei ostendit, propo-
sitis selectissimis exemplis eorum qui à condito mundo in Ecclesia excel-
luerunt.

a Ad verb. subsistentia eorum quæ sperantur. b Ad verb. seniores. illi
Patres, à quibus orti sumus, & quorum autoritate & exemplo nos plurimum co-
moveri par est.

mundum

mundum verbo Dei, ^e ut quæ cernimus non sint ^e Ita ut mundus
 ea apparentibus facta. ^e ista quem cerni-
 mus non sit ex a-

4 4 || Abel per fidem, maioris pretij sacrifici-
 um obtulit Deo quàm Cain : per quam testimoni-
 um obtinuit quòd esset iustus, testimonium perhi-
 bente Deo de donis eius: & per hanc mortuus ad-
 huc loquitur.

5 5 || Per fidem Enoch fuit translatus, ne ^d vi-
 deret mortem: nec fuit inuentus, propterea quòd
 transtulerat eum Deus. priusquam enim trans-
 ferretur, testimonium obtinuerat quòd placuisset
 Deo.

6 Atqui fieri non potest ut sine fide quisquam
 ei placeat, nam qui accedit ad Deum, hunc crede-
 re oportet esse Deum, & ^e præmia largiri ijs qui ip-
 sum requirunt.

7 6 || Per fidem diuinitus admonitus Noe de
 ijs quæ nondum videbantur, veritus, apparauit ar-
 cam ad seruandam domum suam: per quam arcam
 condemnauit mundum, & eius quæ ex fide est iu-
 stitiæ factus est hæres.

8 7 || Per fidem, vocatus Abraham auscultauit
 Deo, ut abiret in locum quem accepturus erat
 in hereditatem: & exiuit, nesciens quòd esset ven-
 turus.

9 Per fidem commoratus est in terra promif-
 si vt aliena, commoratus est in tabernaculis cum
 Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.

10 Expectabat enim ^f urbem habentem fun-
 damenta, cuius artifex & conditor est Deus.

11 Per fidem || & ipsa Sara vim ad conci-
 piendum semen accepit, ac præter ætatis ratio-
 nem peperit, quòd fidelem iudicauit eum qui pro-
 miserat,

12 Quapropter & ex vno, eoque iam ^g emor-
 tuo, nati sunt posteri, quanta est æstorum cæli mul-
 tiplix.

^f Opponentur
 fundamenta fir-
 ma tabernaculis.

Gen. 17. 19,
 & 21. 5.

^g Non magis ad
 generandum ha-
 bili, quam si pro-
 prios mortuorum
 fuisset.

titudo, & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad oram maris.

13 Secundum ^h fidem mortui sunt isti omnes, non adepti, ⁱ promissa sed eminus ea conspicui, postquam credidissent, ^k & amplexi essent, ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.

14 Nam qui hæc dicunt, palam ostendunt se patriam querere.

15 Quod si illius memores fuissent ex qua exierant, habuissent tempus ad reuertendum:

16 Nunc autem meliorem expetunt, hoc est cœlestem: quapropter non erubescet ipse Deus, vocari Deus eorum, parauerat enim eis urbem.

17 || Abraham quum ^l tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum, *inquam*, illum obtulit is qui in promissiones exceperat.

18 Ad quem dictum fuerat, || In Isaac vocabitur tibi semen:

19 Quum illud secum perpendisset, Deum vel a mortuis excitare posse: ⁿ vnde etiam illum ^o similitudine quadam, recepit,

20 ⁸ Per fidem || de futuris benedixit Isaac *filium* Iacob & Esau.

21 || ⁹ Per fidem, Iacob moriens singulis filiis Ioseph benedixit, || & adorauit baculo innixus.

22 ¹⁰ || Per fidem, Ioseph moriens de egressione filiorum Israel meminit, deq; ossibus suis mandauit.

23 ¹¹ || Per fidem, Moses quum natus esset, occultatus est menses tres a parentibus suis, quod timerent venustum esse puerulum: & non ^p mouerunt || edictum regis,

24 Per fidem, || Moses iam grandis reuocatus filius filia Pharaonis.

h Fide, quam vni habuerunt, eos usque ad sepulchrum comitante.

i Metonymicè, res promissas.

k Patriarchæ nimis acceptis promissionibus, fidem suam soliti sunt profiteri, extrinsecus aut, & inuocato Dei nomine. Gen. 12.10, eccle. 4.15.

l Exploraretur à Domino.

Gen. 22.12, rom.

97.

m Etiam si promissiones vita in illo vnigenito Isaac facta essent illum tamen morti destinauit. Sic in spem contra spem credidit. 8 Isaac.

Gen. 27.27, & 39.

9 Iacob.

Gen. 47.13.

Gen. 47.31.

18 Ioseph.

Gen. 50.24.

10 Moses.

Exod. 2.2, act. 7.

31.

Exod. 1.16.

Exod. 2.11.

n Ex qua morte.

o Non enim vera fuit Isaaci mors, sed instar mortis, videtur quasi resurrexisse.

p Sub, ita ut vererentur alere.

p Sub, ita ut vererentur alere.

25 Potius eligens simul malis affici cum populo Dei quam temporarijs cōmodis ⁹ peccati frui:

26 Maiores arbitratus diuitias probrum Christi, quam Ægyptiorum thesauros, Intuebatur enim in præmij largitionem.

27 Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eum qui est inuisibilis, ita forti animo fuit.

28 Per fidem || peregit Pascha, & effusionem illam sanguinis, ne, qui perimebat primogenita, ipsos tangeret.

29 ¹² Per fidem || transierunt rubrum mare, veluti per siccam terram, cuius facto periculo Ægyptij absorpti sunt.

30 ¹³ Per fidem || mœnia Iericho conciderunt, quum ea circuiissent ad dies septem.

31 ¹⁴ Per fidem, || Rahab ^r meretrix illa non perijt vnā cum ijs qui non obedierant, || quum ^r pacifice excepisset hospitio exploratores.

32 ¹⁵ Et quid præterea loquor? deficiet enim me tempus commemorantem de || Gedeone, || de Barac, & || Samstone, || & Iepthē, & || Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

33 Qui per fidem de bellarunt regna, exercuerunt iustitiam, assequuti sunt ^r promissiones, occluserunt ora leonum:

34 Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladij, validi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt.

35 ^u Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alij verò ^x distenti sunt, neglecta liberatione, vt potiozem resurrectionem nanscisceretur.

⁹ Promissionum fructum. ^u Innuere videtur historiam Sayreptana illius, cuius filium Elias suscitauit, & Synamitidu, cuius filium matris restituit Elizabetha.

^r Respicit eam persequutionem, quam exercuit Antiochus.

⁹ Commodis quibus frui non poterat, quin ira Dei in se prouocaret.

Exod. 12. 13.

¹² Rubrum mare.

Exod. 14. 11.

¹³ Iericho.

Iosue. 6. 20.

¹⁴ Rahab.

Iosue. 6. 23.

^r Insigne beneuolentia Diuina exemplum.

Iosue. 2. 1.

¹⁵ Gedeon Barac, & alij iudices ac Prophetæ.

Iudic. 6. 11.

Iudic. 4. 6.

Iudic. 13. 24.

Iudic. 11. 1, &

13. 7.

1. Reg. 1. 18, &

13. 14.

^r Benigne & beneuolē, ita vt illos non modo nihil laferit, sed etiam intactos præstiterit.

3 Vilibus & asperis amittibus, sanctos ad extremam inopiam redactos, ferarum instar coactos in asperissimis locis vivere.

16 Amplificatio à circumstantia temporis, tanto admirabiliorem

esse illorum fidem, quanto fuerunt obscuriores de rebus futuris promissiones, quæ nobis demum sunt reipsa exhibitæ, ut vna sit & illorum & nostra fides ac consecratio.

2 Sed eminus viderunt Christum. ^a Trastantius. ^b Pendebat siquidem eorum salus ab eo nempe Christo, qui fuit nostris temporibus exhibitus.

CAP. XII.

1 Non modò ab eorum Patrum quos recitavit exemplis hortatur ad patientiam & constantiam, 3 sed etiam ab exemplo Christi: 11 Non rectè estimatum iri castigatione Dei, ex presenti carnis nostra sensu.

CAP. XII.

Rom. 6. 4, col. 3.

2, ephes. 4. 24,

1. pet. 2. 1.

1 Applicatio superiorum exemplorum, quibus nos incitari oporteat ad totum stadium, abiectis omnibus remoris & impedimentis, decurrendum.

1 **P**roinde nos quoque, quum tanta nos circumstet testium nubes, abiecto omni pondere & peccato ad nos ^a circūcingendos procliui, constanter propositum nobis stadium decurramus:

2 ² ^b Intuentes in fidei ducem ac perfectorem Iesum, qui ^c vice sibi propositi gaudij pettulit crucem, ignominia contempta, & ad dexteram throni Dei confedit.

3 ³ Reputate igitur quis ille sit qui talem se-

2 Metam huius curriculi proponit, Iesum ipsum ducem etiā nostrum, ut qui eiusdē viæ omnes asperitates volens superarit. 3 Amplificatio à circumstantia personæ & rerum ipsarum quas inter se comparat. Quis enim est Iesus præ nobis, & quanto duriora pertulit quam nos?

^a Nos enim undique peccatum obsidet, ita ut excurrere non possimus. ^b Tanquam in fidei metam. ^c Qui quum omne genus beatitudinis in manu potestate haberet, tamen ultro ignominiam crucis subiit.

stinuit à peccatoribus aduersus sese contradic-
tionem, ne animis deficientes, fatiscatis.

4 ¹ Nondum ad sanguinem vsque restitistis,
aduersus peccatum decertantes.

5 ¹ Et obliti estis exhortationis, quæ vobis
tanquam filiis loquitur, || Fili mi, ne negligito ca-
stigationem Domini, neque deficias animo quum
ab eo argueris.

6 Quem enim diligit Dominus castigat, & fla-
gellat quemcunque filium recipit:

7 Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis
offert vt filijs (quis enim est filius quem non casti-
get pater?)

8 Quodd si estis absque castigatione, cuius par-
ticipes sunt omnes, nempe spurij estis, & non fi-
lij.

9 ⁶ Deinde corporum nostrorum patres ha-
buimus castigatores, & eos reueriti sumus: annon
multo magis subiiciemur Patri spirituum, & viue-
mus?

10 ⁷ Nam illi ad paucos dies, prout ipsis vide-
batur, nos castigabant: hic autem ad commodum
nostrum, vt participes simus sanctimonix ipsius.

11 Omnis autem castigatio in præsens quidem
non videtur esse gaudij, sed tristitiæ: at postea fru-
ctum tranquillum iustitiæ reddit ijs qui per eam
fuerint exercitati.

12 ⁸ Quapropter ^d manus remissas & genua

filios suos castigare, annon multo magis subiiciemur patri illi nostro, &
spiritualis & æternæ vitæ auctori?

7. Amplificatio eiusdem argumenti, Patres illi pro suo arbitrio, ca-
duci alicuius boni causa nos castigarunt. Deus autem summi nostri com-
modi gratia nos erudit vt suæ sanctimonix nos consortes efficiat: quod
est præsens sensus non percipiat, rei tamen exitus probat.

8. Conclusio, Alacriter pergendum, & quidem recto sensu per & (quæ
ad fieri potest) inoffenso cursu seruato.

^d Descriptio hominis inertis & animum despondentis.

ZZ iij

4 Argumen-
tatur ab vili-
tate quæ ex
Dei castigati-
onibus ad nos
redit, nisi per
nos steterit:

primùm quòd
ita dometur
peccatum, siue
carnis nostræ
peruicax illa
vitiositas.

Prouer. 3. 12.

5 Secundò,
Quod sint pa-
ternæ in nos
benevolentix
testimonia, a-
dèd quidem vt
sese spurios es-
se declarent
qui se à Deo
castigari non
ferunt.

6 Tertiò, Si
Patribus, qui-
bus secundum
Deum hanc vi-
tam debemus,
hoc ius omnes
concedunt vt
meritò possint

soluta surrigite.

13 Et rectas^e orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum *est* abducatur à via, sed vt sanetur potius.

Rom. 12. 18.

9 Pax & simonia cum omnibus colenda.

10 Scudendum mutuz ædificationi, tum in doctrina, tum in vitæ exemplis.

Gen. 25. 33.

Gen. 27. 38.

11 Vitanda scortatio, & prophanus animus. i. Deo suū honorē nō tribuēs: cuiusmodi scelera quā grauius tandē Deus vlciscatur, horrēdum Esau exemplū docet.

Exod. 19. 16.

Exod. 20. 19.

Exod. 19. 18.

12 Itā ad propheticum & regium munus

Christi cum Mose comparati, eandem exhortationem applicat, hoc modo: Si tanta fuit Legis maiestas, quantā putatis esse Christi & Euangelii gloriam? Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat.

e Rectum cursum tenete, & itā vt honesta vita vestra vestigia appareant, quā nimirum alij ingredientur.

f Ne aliqua hæresis, aut apostasia, sit offendiculum.

g Nullus locus reliquus est ipsius penitentia: quam autem fuit eius penitentia ex effectu docetur, ex patris enim conspectu decedens, mortem minitatus fratrem.

h Qui manibus palpari possit, crassa videlicet materia ac terrena. *i* Oblata species & imago minime quidem filitia, sed vera.

14 ¶ Pacem sectamini cum omnibus & simoniam, sine qua nemo videbit Dominum:

15 ¶ Prospiciētes ne quis deficiat à gratia Dei, nequa^f radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

16 ¶ Ne quis sit scortator, aut prophanus, velut ¶ Esau, qui vnico edulio vendidit suum ius primogeniti.

17 ¶ Scitis enim cum etiam postea, quum vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatum fuisse. ^g non enim reperit penitentia locum, quamuis cum lacrymis benedictionem illam exquisisset.

18 ¶ Non enim accessistis ad^h contredabilem ¶ montem, & incensum ignem, ac turbinem, & caliginem & procellam.

19 Tubæque sonitum, & vocem verborum: quam qui audierant, ¶ deprecari sunt ne amplius sibi fieret sermo.

20 (Non enim ferebant quod imperabatur, ¶ Si vel bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

21 Et Moses (adeò terribile eratⁱ visum quod apparebat) dixit, Expergefactus sum ac tremebundus)

32 Sed accessistis ad montē Sion, & ciuitatē Dei
vini, Hierusalē cœlestem, & myriadas Angelorum,

33 Conuentum & concionem primogenitorū
qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem vniuersorū
Deum, & spiritus iustorum^k consecratorum.

24 Et ad noui Testamenti mediatorem Iesum
& sanguinem asperfusionis, præstantiora loquentem
quàm loqueretur sanguis Abel.

25¹³ Videte ne asperneminieum qui loquitur.
nam si illi non effugerunt qui auersabatur eum qui
loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos,
sicut qui de cœlis est auersetur,

26¹⁴ Cuius vox tunc cōcussit terram: nunc au-
tem denuntiavit, dicens, ||¹ Adhuc semel ego cō-
cutiam non solūm terram, sed etiam cœlum.

27 Porro illud, Adhuc semel, declarat instabi-
lium rerū, vt puta scitiarum, amotionem: vt ma-
neant quæ sunt stabilia.

28¹⁵ Quapropter regnum assumētes quod con-
cuti non potest, teneamus gratiam, per quam ita
seruiamus Deo vt ei placeamus, cum^m reuerentia
& religione.

29 Etenim || Deus noster, consumens ignis est.

netter & religiosē viuamus, qui sicut suos potentissimē beat, ita etiam
rebelles quā seuerissimē vlciscitur. Hæc autem est Christianæ vitæ
summa, priorem Tabulam respiciens.

^k Vel perfectorum: sic enim vocat in cælum receptos, etiam si altera sui parte dor-
munt in puluere. ^l Hac ad regnum Christi referenda esse, satis indicat quod
Propheta de Gentium vocatione subiicit, ^m Significatur pudor ille honestus
qui homines in officio retinet. ⁿ Religioso metu.

CAP. XIII.

¹ Præceptiones addis non tantūm qua ad mores, 7 sed etiā
quæ ad doctrinam pertinent.

! Fraternalis charitas maneat.

! Hospitalitatis ne sitis immemores: || per
dū, cuius summa est, charitas, præsertim in peregrinos & afflictos.

ZZ iiii

13 Applicatio
superioris col-
lationis, Si nō
licuit sermonē
in terra loqui
ti aspernari,
quanto minus
eius vocē qui
est ex cœlis
ipsi?

14 Euangelij
stabilem maie-
statē, qua to-
tus orbis est
cōcussus, ipsa.
quæ adeo cœ-
lorū machina
velut obitu-
puit, cum exili
& euascente
Legalis æco-
nomiæ sonitu
comparat.

Ag. 2.7.
Deut. 4.24.

15 Generalis
exhortatio vt
sub tātī Regis
felicissima sub
iectione reue-

CAP. XIII.

Rom. 12.10.

1. pet. 4.9.

Gen. 18.3.

Eccl. 19.3.

1 Ad secundā

Tabulā acce

2 Castum con-
fugium in om-
ni hominu a or-
dine commen-
dat: scortato-
ribus & adul-
teris extremū
à Deo exitium
minatur.

3 Damnatur
avaricia, cui
opponitur ani-
mus sua sorte
contentus

Iosue. i. 3.

Psalm. 118. 6.

4 Fortium
ducum exem-
pla sedulo ad
imitationem
proponenda.

5 Summā do-
ctrinā repetit,
unicum vide-
licet, omnium
de moribus
præceptorum
fundamentum

Est autem eiusmodi: In vno Christo nobis esse acquiescendum, nec in-
quam extra eius notitiam seruatum fuisse quenquam, aut hodie seruari,
aut deinceps seruandum esse. 6 Perstringit eos qui externum cultū
ac præsertim discrimin ciborum, cum Euangelio permiscebant, quam
doctrinam planè damnat, vt ex diametro repugnantem Christi benefi-
cio. 7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorem, Qui oīem
seruiebant tabernaculo, non vesebantur victimis quarum sanguis pro
peccato inferebatur per pontificem in sacrarium: illæ porō victimæ
Christum nostram oblationem repræsentabant. Itaque non possunt e-
ius fieri participes qui tabernaculo deseruiunt, id est, qui in Legali cul-
tu perstant. Nos verò non pudeat illum extra Hierusalem erectū & pas-
sum sequi, nam in hoc quoque Christus veritas illi figuræ respondet,
quod extra portam est passus.

a Perinde afficiamini ac si vos ipsos illa calamitas attinzeret. b Ipse scilicet
Dominus. c Opponitur homo Deo. d Ex una specie, nempe mundorum &
immundorum ciboru discrimine intellige omnem caeremonialem cultum. e Qui-
orum discrimen superstitiosa retinuerunt. f Altaris nomine oblationes intelligit.
edendi

hæc enī quidā inscij exceperunt Angelos hospitio.
3 Memores estote victorum, tanquam vnā
cum illis victi: eorum qui malis premuntur: ac si
ipsi quoque corpore afflicti essetis.

4 2 Honorabile est inter quosuis coniugium,
& cubile impollutum: scortatores autem & adul-
teros damnabit Deus.

5 3 Sint mores alieni ab avaritia: suis conten-
ti præsentibus, dixit enim ipse,

6 || Non te deferam, neque te derelinquam;

7 Adeo vt confidenti animo dicamus, || Do-
minus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mi-
hi homo.

8 4 Memores estote ducum vestrorum, qui lo-
quuti sunt vobis sermonem Dei: quorum imita-
mini fidem, considerantes qui fuerit exitus con-
uersationis ipsorum. 5 Iesus Christus heri & hodie
idem est, & in secula.

9 Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferi-
mini, bonū enim est gratia constabili cor, non
cibus quibus nō sunt adiuti e qui in ipsis versati sunt.

10 7 Habemus altare ex quo non habent ius

edendi: qui tabernaculo deseruiunt.

11 || Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pontificem, horum corpora exiuntur extra castra.

12 Quapropter & Iesus, ut sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

13 ⁸ Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes,

14 || Non enim habemus hinc sitam ciuitatem, sed futuram inquirimus.

15 ⁹ Per ipsum igitur assidue offeramus Deo sacrificium laudis. || id est fructum laborum confitendum nomini eius.

16 Beneficentiae verò & communicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus.

17 ¹⁰ Obedite ducibus vestris, & obsecundate. vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri, ut eum gaudio hoc faciant & non gementes. id enim est vobis inutile.

18 ¹¹ Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conscientiam habere, ut qui in omnibus cupiamus honestè conuersari.

19 Amplius autem obsecro vos ut id faciatis, ut celerius restituar vobis,

20 Deus verò pacis auctor, qui magnum illum omnium per sanguinem scederis æterni pastorem, Dominum nostrum Iesum à mortuis reduxit,

21 ^h Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandam ipsius voluntatem, efficiens in vobis quod

11 Ultima pars epistolæ, in qua suum ministerium Hebræis commendat: perseverantiæ & gratiarum incrementum ipsis à Domino precatur: excusat se quod paucis sit eos consolatus, consumpta videlicet in disputando epistola: & quosdam familiariter & amicè salutat.

8 Cuius non possunt esse participes, qui legi ritus obstinate retinent. h Apos vel idoneos vos reddat. i Hinc illa Patrum sententia, Denique in nobis coronare opera sua.

Leuit. 4. 11, & 6

30, & 16. 27.

8 Lōgius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis significatū dicit, oportere pios Christi sectatores velut è mundo migrare ipsius crucem portantes.

Mich. 2. 10.

Os. 14. 3.

9 Sublatis illis corporali- b⁹ sacrificijs, docet vera cōfessionis sacrificia superesse, quæ partim in gratiarum actione, partim in beneficentia cōsistunt, quibus demum victimis nunc delectatur Deus.

10 Parendum pastorum & presbyterorum monitis, eorum videlicet qui pro animarum ipsius commissarum salute vigilant.

acceptum sit in conspectu suo, per Iesum Christum
cui sit gloria in secula seculorum. Amen.

22 Precor autem vos fratres, sufferte sermonem
consolationis: etenim breuibus scripsi vobis.

23 Scitote fratrem nostrum Timotheum solui
esse, cum quo (si celerius venerit) visam vos.

24 Salutate omnes duces vestros, & omnes san-
ctos. Salutant vos Itali.

25 Gratia sit cum omnibus vobis.

*Ad Hebræos scripta est ex Italia
per Timotheum.*

EPISTOLA

CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

CAP. I.

a Uniuersalis,
quod uni vel a-
licui homini, vel
civitati vel re-
gioni non sit in-
scripta.

b Fidelibus om-
nibus Iudæi cu-
iuscunque tribus
sint per terrarum
orbem dispersis

c Misera quum
esset eorum con-
ditio in illa di-
spersione, recte
hinc auspicatur.

x Primus lo-
cus, de conso-
latione in ad-
uersis, in qui-

4 Differit de patientia, 6 De fide, 10 de animi modestia
ad dimittere. 13 Deinde ostendit tentationes ad malum, non
ex Deo esse, 17 quum omnis boni author sis. 21 Quo-
liter recipiendus sit sermo vita.

CAP. I.

IACOBUS Dei ac Domini
Iesu Christi seruus, duode-
cim tribubus *b* dispersis, salu-
tem.

1 Pro *c* summo gaudio du-
cite, fratres mei, quoties *2* in
tentationes varias incideritis:

bus nos non modò non frangi animo, sed etiam exultare oporteat.
2 Primum argumentum, Quia afflictionibus explorabitur fides
nostra: quam maximè nostra interest esse quam purissimam.

Unde ¶ *scientes*, ^{3 d} probationem fidei vestrae parere patientiam.

¶ *Ceterum* patientia opus perfectum habeat, ut sitis perfecti & integri, ita ut nihil desit.

¶ *Quod* si cui vestrum deest ^e sapientia, postulet à Deo qui dat eam omnibus benignè, nec exprobrare & dabitur ei.

6 ¶ Sed postulet cum fide ^f nihil disceptans: ^e nam qui disceptat, similis est fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur.

7 Ne igitur existimet homo ille se quicquam accepturum à Domino:

8 Vir animo duplici, inconstans *est* in omnibus vijs suis.

9 ¶ Porro frater qui est ^h abiectus, gloriatur in sublimitate sua:

10 ⁸ Contra, qui ⁱ diues *est*, in abiectione sui ¶ quoniam veluti flos herbarum præteribit.

cernatur. Crux est velut instrumentum quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectum afflictionum est nostri in Christo consummatio. 5 Responsio ad tacitam obiectionem, Facile quidem id esse dictum, factum verò non item. Responder, opus quidem hic nobis esse longè alia sapientia quam humana, ut quæ carni sunt adeò repugnantia, nobis tamen optima esse statuamus: sed eius sapientiæ dono facillimè nos potituros, si modò illud à Deo, quo nihil est munificentius, ricè, id est certa cum fiducia, petierimus. 6 Digressio aduersus preces cum animi hesitatione conceptas, ubi certam Dei promissionem habemus, qui secundus est huius epistolæ locus. 7 Redit ad institutum, repetita propositione, exultandum esse in cruce, utpote quæ nos non deprimat, sed attollat. 8 Antequam concludat, tradit doctrinam superiori oppositam, quomodo videlicet prosperis rebus (ut quum omnium rerum copia suppetit) sit utendum: ita nimirum ut nemo idcirco sibi placeat, sed eo magis sit ab omni fastu alienus. 9 Argumentum ab ipsa rerum natura sumptum, quibus nihil sit varius & incertius.

d. Illud quo exploratur fides vestra, nempe multiplex illa tentatio. e Sapien-
tiam vocat doctrina illius cuius mentio facta est cognitionem: nempe quorsum affli-
gamur à Deo, & quis fructus ex afflictione sit capiendus. f Quid ergo opus est
alijs mediato-ribus? g Cogitatu, & factu sui omnibus. h Qui affligi-
tur ut inopertate, contemptu, vilo deniq; calamitatu genere. i Cui omnia
bene succedunt.

Rom 5.3.

3 Secundu m
Quia sic in no-
bis gignitur pa-
tientia, virtus
longè præstan-
tissima.

Matth.7.7,

marc.11.14,

luc.11.9,

iohan.14.13,

& 16.33.

Eccle.14.28,

esai.40.6,

1. pet.1.14.

4 Tertiū argu-
mentum, forma
quadam exhor-
tationis propo-
situm, ut vera
& perpetua pa-
tientia à ficta &
temporaria dis-

11 Nam *velut* exorto sole cum æstu, exaruit herba, & flos illius decidit, & spectabilis decolor ipsius perit: ita & diues ^k in vijs suis marcescet.

Iob. 2. 17.

10 Conclusio, Crucem patienter esse ferendam, addito quarto argumēto, quod superiorum summam complectitur, quia nimirum hoc itinere ad coronam vitæ peruenitur, ex gratia tamen, secūdum promissionem.

11 Tertius locus huius epistolæ, in quo a tentationibus externis (id est ab affli-

ctionibus quibus à Deo exploramur) ad tentationes internas descendit, id est ad eas cupiditates quibus ad male agēdum incitamus. Summa est, Non Deum sed vnumquemque sibi ipsi istarum tentationum esse autorem: Nos enim in sinu illam vitiositatem gestare, quæ arrepta vndeunque occasione, vitiosos motus in nobis excitet, ex quibus demum vitiosæ actiones, ac mors tandem earum merces consequatur.

12 Additur ratio cur Deus non possit nobis esse malè agendi autor, quoniam malum non appetit.

13 Alia ratio à repugnantibus sumpta, Deus est omnium bonorum autor, & ita quidem ut semper sit sui similis: quomodo igitur malorum autor censeretur?

^k Et quacunq; aliquis vel animo designat vel facit.

^l Afflictionem per quam exploratur a Domino.

^m Ad male agendum sollicitatur.

ⁿ Peccati nomine hoc loco actuale peccatum intelligit.

^o Ab eo qui fons est & author omnium bonorum.

^p Pergit in metaphora, sol enim pro varia & multiplici conuersione, horas, dies, menses, annum, lucem & noctem efficit.

18 ¹⁴ ¹⁵ quia voluit, progenuit nos sermone veritatis, ut essemus ^r primitiæ quædam suarum creaturarum.

19 Itaq; , fratres mei dilecti, || sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

20 Nam ira viri ^r iustitiam Dei non exequitur.

21 Quapropter abiectis omnibus sordibus & excremento malitiæ, cum ^r lenitate recipite insitum sermonem, qui possit seruire animas vestras.

22 || ¹⁵ Reipsa verò præstare sermonem: nec sitis auditores solum, ¹⁶ fallentes vosmetipsos.

23 ¹⁷ Nam si quis audit sermonem, & eum non præstat, is similis est viro consideranti faciem suam ^r nativam in speculo.

24 Consideravit enim seipsum, & abiit, & statim oblitus est qualis esset:

25 At qui introspexerit in perfectam illam Legem libertatis, & in ea permāserit, quia non fuerit auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus erit in ^x opere suo.

26 ¹⁸ Siquis videtur religiosus esse inter vos, loquentem audire, imò etiam ad correptiones indignemur: quibus vitij placidum & sedatum animum & puritatis amantem opponit.

15 Altera admonitio, Idcirco audiri Dei verbum, ut ex eius præscripto vita instituat. 16 Rationes addit, & eas quidem gravissimas: primum, quia qui secus fecerint, pessimè sibi ipsi consulant.

17 Secunda, Quoniam præcipuum usum verbi Dei amittant qui agnita ex eo vitia non emendant.

18 Tertia admonitio, Verbo Dei non tantum bene agendi, sed etiam bene loquendi regulam præscribi.

⁹ Id est, quod Paulus gratuitam benevolentiam vocat, hic autem fons est nostræ salutis. ^r Sacra cuiusdam oblationis instar, ex reliquo hominum acervo collecta. ^s Quod Deus præscribit. ^r Lenitatem vocat modestiam & quicquid ferocia altius, illis spiritibus opponitur. ^u Alludit ad nativam illam maculam, cui opponitur puritas ad quam renascimur, cuius vim imaginem in Lege spectamus. ^x Ita se gerens, opera etenim arguunt fidem.

Prom. 17. 27.

Matth. 7. 22,

rom. 3. 13.

14 Quartus locus de sermonis Dei præstatiæ & fructu. Summa est, studiosissimè nobis audiendum esse verbū Dei, quum hoc sit semen quo nos Deus pro gratuita sua benevolentia ex numero creaturarum selectos, sibi genuit. Damnat autem Apostolus duo vitia, quæ nos hac in re valdè interturbant, nempe quod ita nobis placeamus ut loqui ipsi malimus quam Deum

7 Garrulitas,
maledictio, pe-
tulancia fons est
seipsum nō nosse.
7 Apud Deum
qui Pater est.
a Curare & pro
virili subleuare.

non frænans linguam suam, sed & suum ipsius cor
seducens, huius vana est religio.

27 ¹⁹ Religio pura & immaculata ² apud Deū
& Patrem, hæc est, ^a inuifere orphanos & viduas
in afflictione ipsorum: & immaculatum seipsum
seruare à mundo.

¹⁹ Quarta, Charitate in proximos (præsertim alieno subsidio ni-
rentes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verum Dei cultum
constare.

CAP. 11.

1 Personarum acceptiones discrepare dicit à Christi fide,
14 quam non satis est verbum profiteri, nisi *15* & operibus
misericordia & charitatis præstemus eandem, *31* Abia-
ha exemplo.

CAP. 11.

Leuit. 19. 15,
deut. 1. 17, & 16.
19, prou. 24. 24,
eccle. 4. 3.

¹ Quinta,
Charitatem,
quæ à vera fi-
de proficisci-
tur, cum perso-
narū acceptio-
ne cōsistere nō
posse: quod il-
lustrat, propo-
sito eorū exē-
plo, qui cum
pauperum cō-
tumelia diui-
tes colunt.

¹ **F**ratres mei, ne cum respectu personarum
habete fidem Domini nostri Iesu Chri-
sti ^a gloriosi.

² Nam si quis in cœtum vestrum ingrediatur
aureum gestans anulum, veste splendida, ingre-
diatur autem & pauper cum sordida veste,

³ Et respexeritis ad eum qui vestem gestat
splendidam, & dixeritis ei, Tu sede hic ^b pulchrè:
& pauperi dicatis, Tu sta illic, aut se de hic subter
scabellum meum:

⁴ ^c Nōne discrimen fecistis apud vos, & facti
estis iudices ^d peruersè deliberantes?

⁵ ² Audite fratres mei dilecti, nōne Deus
elegit ^e pauperes mundi huius *vt fierent diuites fi-*
de, & hæredes regni quod promisit ijs à quibus

² Peruersos diligitur?

esse iudices qui

diuitem pauperi antepōnāt, declarat ex eo quod Deus è contrariio pau-
peres quos veris diuitijs locupletaret, diuitibus anteposuerit.

^a Si enim quæ est Christi gloria cognosceretur, & vt debet asimaretur, non tan-
tus esset personarum respectus. ^b Honesto & honorifico loco. ^c Nōne (quod
minimè oportuit) hoc modo apud vos vnum alteri præferendum iudicasset? ^d Ad
verb. peruersarum cogitationum. ^e Tennes, inopes, & (si mundi iudicium spe-
des) omnium hominum abiectissimos.

6 At vos contumelia affecistis pauperem.
Nonne diuites per tyrannidem opprimunt vos,
& trahunt vos ad tribunalia?

7 Nonne blasphemant præclarum illud nomen à quo estis cognominati?

8 4 Siquidem 8 Legem regiam præstatis secundum Scripturam, Diliges proximum tuum ut teipsum, bene facitis:

9 Sin verò personam respicitis, peccatum committitis, & redarguimini à Lege veluti transgressores.

10 5 Quisquis enim totam Legem seruauerit, offenderit autem in vno, ^h omnibus tenetur.

11 6 Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas. Quod si non fueris mœchatus, occideris autem, factus es transgressor Legis.

12 7 Ita loquimini & ita facite ut per Legem libertatis iudicandi.

13 Nam damnatio absque misericordia erit ei qui non præstiterit misericordiam: & gloriatur misericordia aduersus damnationem.

acceptioe conuenire non posse, quum via regia sit incedendum.

5 Nouum argumentum ad eiusdem conclusionis probationem, Nō diligi proximos ab ijs qui alijs neglectis certos quosdam ambiciosē colant: quoniam non obedit Deo qui ex Dei mandatis rescindit quod minus fuerit ipsi commodum, imò reus meritò censetur violatz Legis in gēdere, etiam si cætera obseruari.

6 1. Probatio, Quia vnus & idem est Legislatores, & corpus Legis indiduum. 7. Conclusio totius tractationis, ea conditione nos esse liberatos à Legis maledictione per Dei clementiam, ut vicissim teneamur mutuam beneficentiam fouere: & qui secus fecerit, gratiā Dei non sensurum.

f Ad verb. quod inuocatum est super vos. g Lex regia instar via regia dicitur, quæ est plana & sine disverticulis, ea omnes & singulos proximi nomine cōprehendit, quos officio inuare possumus h Non quod peccatorum sit aequalitas, sed quia qui vnicum Legu apicem violauit, in maiestatem Legislatoris violauit.

i Qui durus & asper aduersus proximum fuerit, aut etiam qui non eum inuenit, in durum ac præfactum iudicem Deum experietur.

3 Secundo, 1. Insanos etiam eosdem esse probat, ex eo quod diuites sint potius execrabiles, ut qui Ecclesiam persequantur, & Christum blasphemant. Loquitur enim de impijs & profanis diuitibus, cuiusmodi semper fuerunt plerique, quibus pios pauperes & abiectos opponit.

4 Conclusio, Charitati quam præscribit Deus, cum illa personarū

8 Quintus locus cum superiore tractatu optimè coherens, De vera seu viua fide, cuius loci propositio est, Fidem quæ opera non edat, non esse fidem illâ qua iustificamur, sed fidei simulacrum, siue per fidem non esse iustificatos, qui fidei effecta non demonstrant.

Gen. 22. 10.

9 Prima ratio à simili, si quis famelicus dixerit, Satur esto, nec interea quicquam subministret, non erit hæc vera

charitas: ita si quis dixerit se credere, & nulla edat fidei opera, non erit vera hæc fides, sed mortuum quoddam fidei nomine ornatum, de quo non est cur quisquam gloriatur, nisi velit manifestè redargui, quum ex effectis intelligatur causâ. 10 Altera ratio ab absurdo, Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, ut qui illam habeant. Atqui nihilominus cohortescunt. non sunt igitur iustificati, nec fides illa vera est fides, 11 Tertia ratio ab exemplo Abrahami, quem non dubium est vera fide fuisse præditum. Is vero filium suum offerens, ea fide se præditum demonstravit quæ minimè esset operum inanis, ac proinde verum sibi fuisse præbitum testimonium, quum diceretur fides ei ad iusticiam fuisse imputata.

k Imo etiam sic cuius licebit tuam arrogantiam retundere. l Nonne ex operibus compertus est fuisse iustificatus: hic enim non de causis iustificationis dissentit, sed ex quibus effectus cognosci possit. m Efficacem et fecundam bonorum operum. n Fidem declaratam fuisse, nempe veram fuisse, idque ex operibus.

14 ⁸ Quæ utilitas, fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera verò non habeat? num potest fides illa eum seruare?

15 ² Quòd si frater aut soror nudi fuerint, & gentes quotidiano victu.

16 Dicat autem eis aliquis vestrum, Abite cum pace, calefite & saturamini: non tamen dederitis eis quæ sunt apta corpori, quæ *eris* utilitas?

17 Ita quoque fides, si opera non habeat, mortua est per se:

18 ^k Quinimò dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

19 ¹⁰ Tu credis Deum vnum esse: rectè facis: & demonia credunt, & horrescunt.

20 ¹¹ Vis vero nosse, homo vane, fidem illam quæ est absque operibus, mortuam esse?

21 Abraham pater ille noster, nonne ex operibus iustificatus est, || quum obtulisset Isaac filium suum super altare?

22 Vides fidem ^m administram fuisse operum ipsius, & ex operibus ⁿ fidem perfectam fuisse?

23 Itaque ^o impleta est Scriptura quæ dicit *Gen. 22. 6, 7, 8.*
 ¶ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est *4. 3. gal. 3. 6.*
 ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

24 ¹² Videtis igitur ex operibus iustificari hominem, & non ⁹ ex fide tantum?

25 ¹³ Similiter autem etiam ¶ Rahab illa meretrix, annon ex operibus iustificata est, quum exciperet nuntios, & alia via emisisset?

26 ¹⁴ Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa quæ est absque operibus, mortua est.

meretricis, quæ & ipsa vera fide se iustificatam esse ex operibus probat.

¶ 14 Conclusio repetita, Non fidem, sed cadauer quoddam esse fidem quæ opera non edat.

¶ Tum impleta fuit Scriptura, quum planè perspectum est, quàm verè illud fuerit de Abrahamo scriptum. p Iustum comprobari. q Ex illa videlicet mortua & enanida, quam vos iactatis.

CAP. III.

¶ Vi doceat linguam homini Christiano esse coercendam fidei & charitatis sancta repagulis, 9 commoda & incommoda quæ ab ea proveniunt ostendit: 15 & quid humana sapientia 17 à cælesti distet.

¶ 1 NE sitis multi magistri, fratres mei, ² scientes ^a fore ut gravius iudicium auferamus.

2 In multis enim labimur omnes. ¶ 3 Siquis in sermone non labitur, hic perfectus est vir, ut qui possit fræno moderari totum etiam corpus.

3 4 Ecce, equis frænâ in ora immittimus ut obediant nobis, & totum corpus eorû circumagimur.

2 Ratio, Quia Dei seueritatem in sese prouocant, qui rigide alios damnant, quum et ipsi rei inueniantur. 3 Septimus locus de frænanda lingua, cum superiore coniunctus, ut constet neminem esse qui meritò culpâ non possit, quum vel linguam frænare rarissima sit virtus. 4 Duabus similitudinibus, vna à frænis equorum, altera à nauium gubernaculis sumpta, quantæ res recta linguæ moderatione effici possint ostendit.

¶ Sub, nisi ab ista censurâ & arrogantia plena reprehensione aliorû destiterimus.

12 Conclusio, Iustificari non qui fide qualicumque sit præditus, sed ea fide quam opera consequantur.

Iosue. 2. 1.

13 Quarta ratio à simili exemplo, Rahab

CAP. III.

1 Sextus locutus, Nequis (quod plerique ambitiosè faciunt) ius rigidæ censuræ in alios sibi usurpet.

Eccle. 14. 1, & 19. 17, & 25. 11.

¶ ram sollicitè & Septimus locus de frænanda lingua, cum superiore coniunctus, ut constet neminem esse qui meritò culpâ non possit, quum vel linguam frænare rarissima sit virtus.

Prouer. 3. 34,

1. pet. 9. 5.

4 Occupatio,
Animos quidē
nostros spon-
tē in hac vitia
ruere, sed tan-
to diligentius
esse cauenda:
quod studium
inane non erit
quā Deus con-
tumaces qui-
dē oppugnet,
modestos au-
tem ea gratia
donet quā sit
omnib⁹ illis vi-
tiji superior.

Ephes. 4. 17.

1. Pet. 5. 6.

Rom. 14. 4.

5 Conclusio,
Cōtrarias vir-
tutes illis vi-
tiji esse oppo-
nēdas, ac pro-
inde pro eo
quod diaboli

suggestionibus obsequebamur, Deo subiiciendas esse mentes nostras,
& diabolo certa cum spe victoriæ resistendum: denique studendum vt
puritate & sinceritate vitæ ad Deum quā proximē accedamus.

6 Pergens in eadem oppositorum collatione, profanis illis gaudijs
seriam animi contritionem, & arrogantiaē sanctam modestiam opponit.

7 Aliud duplex superbiæ malum grauissimē reprehendit: vnum,
quum superbi volunt ceteros viuere ex ipsorum arbitrio, ideoq; super-
ciliosē damnant quicquid ipsis non aridet: quod fieri sine graui in vni-
eum nostrum Legislatorem iniuria non potest. Ita enim eius leges quod
non satis diligenter scriptæ culpantur, & sibi arrogant homines quod
vnus est Dei quum legem consciētiji imponunt. 8 Alterum vitium,
Quum de his vel illis rebus ac negotijs perinde homines confiderent
statuunt, acsi aliunde non penderent singula ipsorum vitæ momenta.

a Hoc vocabulo Græci tristitiam cum pudore quodam coniunctam declarant,
quæ in vultu demisso, & humi quasi affixo apparet.

mundi inimicitiam esse cum Deo. Quicunq; ergo
vulnerit amicus esse mūdi, inimic⁹ Dei cōstituitur.

5 4 An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad
inuidiam fertur spiritus qui habitat in nobis?

6 Sed maiorem offert gratiā, quia dicit, || Deus
superbis resistit, modestis autem dat gratiam,

7 || 5 Subijcite igitur vos Deo, resistite diabo-
lo, & fugiet à vobis.

8 Appropinquate Deo, & appropinquabit vo-
bis: emundate manus, vos peccatores: & purifica-
te corda, vos duplices animo.

9 6 Affligimini & lugete, & flete, risus vester
in luctum conuertatur, & gaudium in ^a mœrorem.

10 || Summittite vos in conspectu Domini, &
extollet vos.

11 7 Ne alij aduersus alios loquimini fratres:
qui loquitur contra fratrem, quiq; damnat fra-
trem suum, loquitur contra Legem, & damnat Le-
gem. quod si damnas Legem, non es obseruator
Legis, sed iudex.

12 Vnus est Legislator qui potest seruare & per-
dere: || tu quis es qui iudicas alium?

13 8 Age nunc qui dicitis, Hodie vel cras ibi-

mus in illam urbem, & agemus ibi annum vnum
& mercabimur, & lucrabimur:

14 Qui ignoratis quid *futurum* sit postero die,
quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exi-
guum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

15 Pro eo quod dicere debuistis, || Si Dominus
voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia ve-
stra: omnis eiusmodi gloriatio mala est.

17 ⁹ Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit,
hic peccato tenetur.

CAP. V.

¹ Diuini iudicij seueritatem diuitibus denuntiat, enumerata eo-
rum superbia, ⁷ ut pauperes audientes diuitum insolentem
exitum, ⁸ a quo animo afflictiones, ¹¹ ut Iob,
¹⁴ etiam quum infirmantur, ferant.

¹ **A** Gite nunc diuites, flete, ululantes super
Amiserijs vestris superueniuntis.

² Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, vestimen-
ta vestra obnoxia tinea facta sunt:

³ Aurum & argentum vestrum æruginè vitia-
tum est: & ærugo eorum testabitur aduersum vos,
& exedet carnes vestras velut ignis thesaurum con-
gessistis in ultimos dies.

⁴ Ecce, merces operariorum qui messuerunt
regiones vestras, à vobis intercepta, clamat: & cla-
mores eorum qui messuerunt, ^a in aures Domini
Sabaoth introierunt.

⁵ In delicijs vixistis super terram, & lasciuistis:
contulistis corda vestra ut in ^c die mactationis.

⁶ Condemnastis, occidistis iustum: non re-
sistit vobis.

⁷ ^a Patientes igitur estote, fratres, vsq; ad Do-

^a Exauditi sunt à Domino multo potentiore quam ipsi sitis.

^b Indulgentiam vo-
^c Diem sacrificij vel conuiuij vocant Hebraei diem solenni epulo de-
sumatum.

1. Cor. 4. 19.

⁹ Conclusio
totius tracta-
tionis superio-
ris, Non modò
nihil prodesse
voluntatis Dei
cognitionem,
nisi vita ei re-
spondeat, sed
etiam peccata
efficere multo
grauiora.

CAP. V.

¹ Diuitibus
iniquis, profa-
nis, & in suo
luxu immerfis,
ultimum exi-
tium denuntiat,
stultam eorum
fiduciam irri-
dens, quum
nihil sit eius-
modi rebus
inanius.

² Pauperibus
applicat quòd
in diuites di-
xerat, monens
ut patièter ex-
pectent, dum
adueniat Do-
minus, qui in-
iurias à diuiti-
bus illatas vl-
ciscatur.

3 Occupatio, Quāvis tardus videatur eius aduētus, tamē imitandos saltem esse nobis agricolas, qui tēpora fructibus terrā destinata, patienter expectant. Deū porro ne tantillū quidē dilaturū tempus illud quod constituit.

Matth. 5. 34.

4 Patientiam Christiānā ex eo commēdat, quōd quū reliqui solēat mutuo sese accusare, prae impatīentia, fideles e contrariō ne acceptis quidē injurijs sint queruli.

5 Cōclusio, Pro foribus adesse Dominum, suorum defensionem, & hostium vltorem, ac proinde non esse cur nos ipsos satigemus.

6 Quoniā pleriq; solent obijcere, praestare iniurias quomodocunque repellere, opponit Patrum exempla, quorum patiētia felicitissimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementissimus Pater suos nunquam deserit.

7 Quoniā ab optimis etiā quibusq; interdū impatīentia extorquet vt in iuramēta quādoq; leuiora quādoq; grauiora erumpant, monet Apostolus vt tantū scelus execrātes, simplicitati & veritati sermonis linguā assuefaciamus.

8 Optimū aduersus omnes afflictiones remedium ostendit, preces nimirum, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus.

9 Peculiariter ostēdit ad quos potissimū medicos sit in morbis cōfugiendū, nimirū ad presbyterorū preces, qui & corpus (prout tūc vigeat sanationis donū) curēt, & praecipuā morborū causam tollāt, peccatorū videlicet remissione, suis precibus & monitis, & grotantibus impetrata.

d Gemitum vocat intestinam quādam querimoniam, qua impatīentiam declarat.

e Quem exitum dederit Dominus. f Quod affirmandum fuerit, simpliciter

et sine iurando affirmate: quod negandum, simpliciter negate.

mini aduentum. 3 Ecce, agricola expectat pretiosum fructum terrae, patienter eum expectans, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam.

8 Patientes estote & vos, & stabilite corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

9 4 Ne d ingemiscite alius aduersus alium, fratres: vt ne condemnemini: 5 ecce, iudex ante ianuam adstat.

10 6 Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiae, Prophetas qui loquuti sunt in nomine Domini.

11 Ecce beatos pronuntiamus eos qui afflictionem sustinent. tollerantiam Iob audistis, & finem Domini vidistis: nam valde misericors est Dominus ac commiserans.

12 || 7 Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per caelum, neque per terram, neque aliud vllum iusiurandum: f sit autem vestrum est, est, & non, non, ne in condemnationem incidatis.

13 8 Affligitur aliquis inter vos? ore. & quo animo est aliquis? psallat.

14 9 Infirmatur quis inter vos? accersat pres-

byreros Ecclesiæ & orent pro eo, || vngentes eum *Mat. 6. 13.*
oleo, ^h in nomine Domini.

15 Et oratio fidei seruabit laborantem, eriget-
que eum Dominus: quòd si ⁱ peccata commiserit,
remittentur ei. *3. Reg. 17. 2,
E 18. 45,
Luc. 4. 35.*

16 ¹⁰ Confitemini alij alijs offensas, & orare a-
lij pro alijs, vt sanemini, ¹¹ multum enim valet de-
precatio iusti efficax.

17 || Elias homo erat ijsdem quibus nos obno-
xius, & ^k precibus precatus est ne plueret: & non
pluit super terram annos tres, & sex menses.

18 Et rursum precatus est, & cælum dedit plu-
uiam, & terra protulit fructum suum.

19 ¹² Fratres, || si quis inſter vos aberrarit à veri-
tate, & ^l conuerterit eum quispiam,

20 Sciat eum qui auerterit peccatorem ab er-
rore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & ob-
tecturum multitudinem peccatorum.

11 Preces cõ-
mendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modò
ex puro animo proficiſcantur. 12 Occupatio, non damnari
quaſuis reprehensiones, quum è contrario nihil ſit Deo gratius quam
oberrantem fratrem in viam reuocare.

9 Fuit hoc ſymbolum doni ſanationis: nunc verò quum non extet donum, non
eſſe neceſſarium amplius ſymbolum. ^h Inuocato nomine Domini.

10 Reſſe peccatorum meminſit, propter qua nimirum plerūque immittuntur
mori. ^k Repetiſio Hebræica, quaſi diceret, religioſe precatus eſt.

11 ^l Repetitiſio Hebræica, quaſi diceret, religioſe precatus eſt.

AAa iiij

EPISTOLA CATHOLICA PE- TRI APOSTOLI PRIOR.

BITHIC CHRISTIANA.

CAP. I.

1 Magnificè extollit Dei gratiam in Christo, 7. qua fide recipitur, & spe possidetur: 10 de qua vaticinati sunt Propheta. Inde deducit exhortationem. 15 ut renunciantes mundo 23 & priori vita, se Deo conforment.

1 **P**ETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam:

2 Dilectis ex ^a prænotione Dei Patris ad ^b sanctificationem Spiritus per obedientiam & asperisionem sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

CAP. I.
1 Dicitur⁹ Petrus de Christianæ vitæ officijs, primo loco de præcipijs omnium Christianarum actionum differit, longe supra naturam asur-

gens, & longius etiam nos deducens. Ostendit enim nos alioqui peccatores, per Dei Patris gratuitam misericordiam primùm quidem fuisse ab æterno electos: deinde ex æterno illo decreto secunda quadam creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius tum Spiritu intus mutemur, tum etiam sanguine ipsius reconciliemur, idque ut tandem sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoque in eandem gloriam cælestem & æternam recipiamur.

^a Vel, ex proposito Dei. ^b Ut spiritu segregati, Deo consecrarentur, Eph. 1.5.
^c Perennem.

4 In hæreditatem, quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in cœlis seruatam.

5 ² Qui virtute Dei custodimur per fidem, ad salutem quæ parata est patefieri ^d tempore ultimo.

6 Qua in re exultatis, tristitia paululum nunc (si opus est) in varijs tentationibus affecti:

7 Ut exploratio fidei vestræ multo pretiosior exploratione auri, quod perit, & tamē per ignem exploratur, comperiat *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, ^e quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, *ei* tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem ^f animarum.

10 ³ De qua salute inquisierunt, & *quam* scrutati sunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulum prænuntius ille qui in ipsis *erat* Spiritus Christi, declararet *eventuras* Christo perpassiones & gloriam illas consequuturam.

12 Quibus patefactum est eos non sibi sed nobis ea administrare quæ nūc annuntiata sunt vobis per eos qui vobis prædicarunt Evangelium per ^g e-

mur. 3 Fidem veram ab adulterina distinguit, eam videlicet quæ in Prophetica & Apostolicam doctrinam respicit, deinde vnus eiusdemque fidei duos facit gradus pro diuersæ reuelationis modo, quum reipsa sit vnica & singularis. Tertiò, Apostolicam prædicationem dicit esse Propheticæ complementum, quanuis adhuc vltimus eius exitus ab ip-
sis etiam Angelis expectetur.

^d Illud est tempus, quod Daniel tempus finis vocat, quo videlicet futura est summa illa instauratio, quam rerum vniuersitas expectat, Rom. 8. 19, ^e De secundo aduentu loquitur. ^f Sub. vestrarum. ^g Alludit ad Prophetiam Iosue in Apostoli tanquam in primitijs Spiritus sancti exhibitam die Pentecostes, quam idem noster Petrus explicat, Act. 2. 6.

2 Tam quo itinere ad eam gloriam perueniatur, ostendit, nempe per medias omnis generis afflictiones, in quibus tamen fides nos ita securos præstat, vt non modò non frāgamur doloribus, sed etiam Deum ipsum alioquin inuisibilem, fidei oculis cōspicientes, inenarrabili quoddā lætitia perfundamur: quoniam eiusmodi omnia præterquam quod temporaria sunt, nobis nō perdedis, sed velut igne quoddā excoquendis ac perficiendis adhibeantur, vt tandē salutem consequamur.

Luc. 1. 71.

Leu. 11. 44, & 9.

2, & 20. 7.

Dint. 10. 17,

rom. 3. 11,

galat. 3. 6.

4 A fide ad
spem transit,
individuā ni-
mirum fidei
comitem, uti-
turque argu-
mento à cōpa-
ratis, Non de-
bere nos in tā-
te rei expe-

ctatione defari-
gari, quā sum-
mo desiderio
ipsi etiam An-
geli expectant
tempore.

5 Qualem o-

portet spem nostram esse, mira breuitate explicat, perpetuā nimirum,
tantisper dum re sperata potiamur: deinde quid nobis sit sperandum,
gratia nimirum, (i. gratuita salus) nobis in Euangelio patefacta, nō
autem quod temere sibi pollicentur homines. 6 Argumentum

ad animos nostros erigendos, quum Deus minimē expectet ut se que-
ramus, sed tantum beneficium ad nos vsque deferendum curet.

7 Scopum fidei proponit, ne quis vel citius vel serius sibi plenam
illam salutem promittat, alterum videlicet Christi aduentum: simul-
que monet ne ex præsenti statu dignitatem Euangelij metiamur, quum
id quod nunc sumus, nondum sit patefactum. 8 A fide &

spe transit ad vtriusque fructus, qui obedientiæ nomine intelligun-
tur. Posita autem ea est duabus in rebus, nempe ut cupiditatibus
rennuietur, & sanctæ vitæ instituat. Et habent quidem illæ ini-
tium ab ea cæcitate in qua omnes homines nascuntur: sanctum o-
nia verò à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis, ut
eadem sit patris & filiorum indoles. 9 Ostendit sancti-
tatem necessariò consequi adoptionem. 10 Ut antea fidem

& spem, sic nunc quoque obedientiam veram à ficta discernit, extor-
larum opponens perspicacissimos Dei oculos, & vanæ securitati seriam
reuerentiam.

*h Translatio sumpta ex vetusto more: quum enim prælongis vestibus uterentur,
non poterant nisi succincti iter facere. hinc illud Christi dictum, Sint lumbi vestri
præcincti. i Solidè ac sincerè k Si eius Patris filij, vultu cognominari.*

18 ¹¹ Ut qui sciatis vos non caducis rebus, argento vel auro, fuisse redemptos ex vana vestra conversatione, ex patrum traditionibus accepta: 1. Cor. 6. 20,
1. Tim. 6. 20,
1. Pet. 1. 18,

19 || Sed pretioso sanguine, utpote agni immaculati & incontaminati, nempe Christi: Rom. 16. 25, Eph.
3. 9, Col. 2. 26, 2. Tim. 2. 19, Tit. 2. 5.

20 || ¹² Præordinati quidem ante ¹ iacta mundi fundamenta, patefacti verò ultimis temporibus propter vos, Infrā, 2. 17,
Rom. 12. 10,
Eph. 4. 3.

21 Qui per eum creditis Deo, qui excitavit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, ut fides ac spes vestra in Deo esset. Esa. 40. 6,
Eccl. 14. 18,
Iac. 1. 10.

22 ¹³ Animabus vestris purificatis, auscultando veritati per Spiritum, || cum charitate fraterna simulationis experte, ex puro corde alij alios diligite impensè: 11 Exhortatio, proposita beneficij Dei Patris, in nobis proprij Filij morte sanctificandis, dignitate ac magnitudine. Oponit autē pariter legales purificationes ipsi rei, (i. Christi sanguini) partim etiā humanas traditiones, quas ut prorsus vanas & superstitiosas damnat, quantumvis sint inveteratæ.

23 Renati nō ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem Dei vivi, & manentis in æternū. 12 Occupatio. Quid igitur mundo factum est ante exhibitum Christum? an nulla prius fuit sanctimoniam, nulla deniq; Ecclesia? Respondet Apostolus, fuisse præordinatum Christum liberandis hominibus antequam ipsimet homines extiterint, nedum ut vlla fuerit extra eum Ecclesia ante ipsius aduentum in carne: sed nos tamen esse scilicet sanctos præ alijs, quibus reipsa exhibitus fuit Christus, ut qui morte pro nobis obita ac superata, quæ efficacissimè nunc in nobis agat Spiritus sui virtute, ad fidem, spem, ac charitatem in nobis creandas.

24 || ¹⁴ Nam omnis ^m caro est ut gramē, & omnis gloria hominis ut flos graminis. exaruit gramē, & flos eius decidit. 13 Obedientiæ practicen (id est charitatem) commēdat, sedulo rursum inculcans sese non de charitate aliqua vulgari, & à corrupta illa nostra natura promanāte differere, sed de illa demum cuius principium est Dei Spiritus, animas nostras Verbo fide apprehēso purificans, atq; adeo spiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, sicut Deus ipse purissimus est & verè vivus.

14 Ratio cur caelesti ista gentitura necessariò sit opus, Quoniam videlicet homines, quantumcunq; videatur illorum splendor, natura sunt omnis veri ac solidi boni inanes. 15 Ab æterno, Carnis nomen imbecillitatem nostrā naturā declarat, quæ quidem præcipuè in carne consideranda est.

15 Ab æterno, Carnis nomen imbecillitatem nostrā naturā declarat, quæ quidem præcipuè in carne consideranda est.

15 Rursum ne- 25 15 Sed verbum Domini manet in æternum:
quis spirituale hoc autem est verbum illud quod euangelizarum
illum vigorem est vobis.
in fictitijs ima-
ginationibus quærat, reuocat nos Apostolus ad verbum Domini: & ita
quidem vt doceat non esse verbum aliud Domini expectandum, sed in
eo vno consistendum quod euangelizatum est.

CAP. II.

1 Fideles verbo Dei renatos, hortatur ad ducendam vitam qua
genitura respondeat: 6 Ac ne titubet eorum fides, allegat
quid de Christo prædictum fuit. 11 Hortatur deinde ad
obedientiam præstent magistratibus, 21 Et patienter ad-
uersa ferant Christi exemplo.

CAP. II.

Rom. 6. 4,
ephes. 4. 22,
coloss. 3. 8,
hebr. 12. 1.

1 Substrato
illo fundamen-
to Spiritus Dei
per verbū effi-
caciter agen-
tis, cui tres vir-
tutes superstru-
xit, omnium
Christianorum
actionū bases,

1 P Roinde || 1 deposita omni malitia & omni
dolo & simulationibus & inuidentijs, & o-
mnibus obrectationibus,

2 2 Vt 2 modò nati infantes, lac illud sermo-
nis sincerum expetite, vt per illud adolescatis:

3 3 Si quidem gustatis quòd benignus sit Do-
minus.

4 4 Ad quem accedentes, qui est lapis viuus,
ab hominibus quidè reprobatus, apud Deum ve-
rò electus ac pretiosus:

5 Ipsi quoque, veluti viui lapides, ædificemini,

nempè fidem, spem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem
progreditur, cuius prius membrum est vt omnem tum occultæ tum ma-
nifestæ malitiæ speciem fugiamus. 2 Alterum, vt ex nouo illo
Verbi incorrupti semine recens geniti, idem Verbum auidè tanquam
lac sugentes, magis ac magis in illa spiritali vita velut adolescamus.
Sincerum autem illud vocat, non modò quia res est purissima, verum
etiam vt nobis ab ijs caueamus qui illud adulterant.

3 Commendat spirituale illud alimentum, à suauitate & vtilitate.

4 In eadem exhortatione pergit, sed diuersa translatione vtens,
allusione ad templum facta. Itaque fidelium cætum veluti quoddam sa-
crum spirituale ædificium esse dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius
fundamentum sit Christus, velut viuus lapis, omnes sibi adiunctos sua
vitali virtute fulciens, & secum compingens, quanuis ab hominibus
tantum hoc bonum negligatur.

a Vt noui homines facti.

dōmus

domus spiritualis || ⁵ sacerdotium sanctum , ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

6 ⁶ Quapropter etiam continetur in Scriptura, || Ecce pono in Sion lapidē in imo angulo , electum, pretiosum : cui qui credit, non pudefiet.

7 ⁷ Vobis igitur est, honori qui creditis : immorigeris verò, || lapis quem reprobaucrunt ædificantes, hic factus est caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offensionis:

8 Nempè ijs qui offendunt ad sermonem, || immorigeri, ad quod etiam conditi fuerunt.

9 || ⁸ Vos autem, genus electum, regale sacerdotiū, gens sancta, populus quem *sibi Deus* vt pro-

(id est sanctitate ac iustitia) ipsum colamus. sed vt templum ita etiam sacerdotium Christo superstruit, in quo vno gratæ sint nostræ omnes spirituales oblationes. 6 Probatio ex Esaia Prophetæ testimonio.

7 Opposita inter se conditione credentium beatissima, rebellium autem longè miserrima, stimulos addit credentibus, alijs autem insultat : deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euangelicæ huius doctrinæ nulli magis resistent quàm qui primas tenent in Dei populo, quales tum erant quum Petrus hæc scriberet, Sacerdotes & Seniores & Scribæ. Respondet igitur primū omnium, non esse cur ad hanc illorum contumaciam, quasi rem aliquam nouam, quisquā obstupescat, quum tot ante seculis præmoniti scimus ita id futurum: deinde sic visum esse Domino nonnullos ad hoc ipsum condere, vt in eorum iusta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Christi gloriam sic quoque plurimum illustrari, quum nihilominus maneat Christus firmum Ecclesiæ suæ caput, & qui in eum impingunt, non Christum sed seipsos euerant. Quartò, etiamsi ad hoc isti conditi sint, Deo tamen non esse illorum exitium tribuendum, sed præfractæ ipsorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius executionem siue ipsorum damnationem intercedit, est quæ vera & genuina eorum exitij causa. 8 Oppositum membrum, Electorum videlicet summam excellentiam describit, simulque nequis ambigat sit electus necne, reuocat nos Apostolus ad vocationem efficacem, id est ad Euangelij vocem, & in auribus & in animis nostris externa etiam prædicatione & Sacramentis sonantem, ex qua æternum illud aliqui occultissimum electionis nostræ decretum certè intelligamus, id quæ ex vna Dei gratuita eligentis & vocantis misericordia. Itaq; illud iam superesse dicit, vt tantam Dei potentissimi bonitatem modis omnibus prædicemus.

Apoc. 1. 6.

Esa. 28. 16,

rom. 9. 33.

Psal. 118. 22,

matth. 21. 42,

act. 4. 12.

Esa. 8. 14,

rom. 9. 33.

Exod. 19. 6.

5 Pergens in

eade similitu-

dine, nos iam

cōparat sacer-

dotibus, idcir-

cò in illo spiri-

tuali tēplo col-

locatis, vt spi-

rituali cultu

Ose. 2. 33,

rom. 2. 35.

9 Redit ad generalem illam exhortationē.

Rom. 13. 14,

gal. 5. 16.

Infrā, 3. 16.

Matth. 3. 16.

Rom. 13. 1.

10 Ratio cur sanctē nobis sit viuēdum, quia nimirum cælestes ciues sumus, ac proinde nō ex huius mundi corruptissimi, sed ex cælestis ciuitatis legibus viuendum nobis est, etiam si aduenz simus in mundo.

11 Aliud argumentum, Carne (id est corrupta illa natura) non viuunt Filij Dei, sed spiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent.

12 Tertium argumentum, Quia quantumvis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen salutem nostram non desinant oppugnare.

13 Quartum argumentum ab utili, Quoniam sic quoque nostræ existimationi consulimus, dum epi qui de nobis detrahunt cogimus tandem sententiam mutare.

14 Sextum argumentum, quod etiam est maximi momenti, quia sic maximè amplificatur Dei gloria, dum honestæ nostræ vitæ exemplo vel profanissimi homines adducti, sese Deo subiiciunt.

15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, sigillatim particularia hominum officia describens. Ac primo quidem loco agit de obedientia, quæ tum legibus tum magistratibus & summis & inferioribus debetur.

16 Primum argumentum, Quia Dominus est istius humanæ (id est inter homines constitutæ) politiz author & vindex, ac proinde veros huius Domini seruos oportet præ cæteris esse huius ordinis obseruandi studiosos.

17 Occurrit quorundam cauillo, qui regibus quidem & summis magistratibus parere se velle dicunt, eorum autem ministros aspernantur: quasi verò ministri non sint armati eius à quo mittuntur auctoritate.

b Quando illorum quoque Deus miserebitur. c Ordinationis nomine ciuili gubernationis dispositionem intelligit: eam autem humanam vocat, non quòd humanis sit excogitata, sed quòd hominum ea sit propria.

prium vèdicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suam lucem.

10 || Qui quondam eratis non populus, nunc estis populus Dei: qui non consequuti misericordiam, nunc estis misericordiam consequuti.

11 9 Dilecti, 10 precor vt tanquam aduenz ac peregrini, 11 abstineatis || à carnis cupiditatibus, 12 quæ militant aduersus animam:

12 13 Et || conuersationem vestram habeatis honestam inter Gentes: vt pro eo quòd loquuntur aduersus vos velut maleficos, || 14 ex bonis operibus quæ spectarint, glorificent Deum^b die visitationis.

13 15 Proinde || subiecti estote cuius^c humanæ ordinationi 16 propter Dominum: 17 siue regi, vt qui superemineat:

14. Siue præsidiis, ut qui per eum mittantur
15. tum ad ultionem maleficorum, tum ad laudem
recte agentium.

15. 19 Quoniam ita est voluntas Dei, ut bene
agendo capistro frænetis amentium hominum
ignorantium:

16. Ut liberi, ac non veluti malitiæ velamen ha-
bentes libertatem, sed ut serui Dei.

17. 20 Omnes d^d honorate, || e^e fraternitatem di-
ligere. Deum timete: Regem honorate.

18. || 21 Famuli, subditi estote cum omni ti-
more dominis, non solum bonis & æquis, sed
etiam prauis.

19. || 22 Hoc enim gratum est, si quis propter
conscientiam Dei, suffert molestias iniuste af-
flictus.

20. Quæ enim est laus si quum peccantes co-
laphis cædimini, toleratis? sed si quum benefaci-
tis, tamen afflicti toleratis, hoc est gratum apud
Deum.

18. Secundum
argumentum à
fine huius or-
dinis non tan-
tùm utilissimi,
sed etiam pla-
nè necessarij,
quum hac de-
mùm ratione
præmia virtu-
ti, vitij pœnz
constituuntur:
quibus rebus
cōtinetur hu-
ius vitæ tran-
quillitas ac fœ-
licitas.

Supra. 1. 21,

rom. 12. 10.

Eph. 5. 6,

coloss. 3. 22.

1. Cor. 7. 10.

19. Primum ar-
gumentum ex-
plicat copio-
sius, ostendens

Libertatem Christianam minimè omnium (sicut iam tum nonnulli regnū
Dei planè imperiti dicabant) in eo positam esse ut frænum legum ex-
eruiamus, sed in eo potius ut ex Dei voluntate vitam sanctè instituen-
tes, omnibus planum faciamus, Euangelium non esse scelerum velamen:
quum sic liberi simus, ut simus tamen Dei serui non peccati. 20. Ci-
vilem vitam, occasione ex ijs quæ dixerat arrepta, in duas partes uni-
versales dividit, nempe in officia quæ privati privatis, ac præsertim fi-
deles fidelibus debent, & in eam subiectionem qua inferiores sunt supe-
rioribus obstricti: ita tamen ut reges Deo minimè exæquetur, quum
Deo timor, regibus honor debeatur. 21. Transit ad servorum
erga dominos officia, quæ his finibus describit, ut ultro non coactè,
non tantum æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis
sibi sese subijciant. 22. Occupatio, Duram quidem esse servi-
lem conditionem, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tanto fo-
re Deo gratiorem hanc subiectionem, si voluntas ipsius plus apud ser-
vos valeat quàm dominorum iniuriæ.

d^d Charitate & officijs prosequimini. e^e Fratrum cætum, & coniunctionem,
ut Zacha. 12. 14. vel fraternam coniunctionem. f^f Quod ei sis religio Deum
offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus sibi impositum.

Esa. 53. 9,

1. iohan. 3. 6.

23 Seruitutis asperitatem lenit, quum disertè pro seruis etiam passum esse Christum ostendit, vt rãto æquius ferat istam inter eiusdem naturæ homines inæqualitatē: deinde proponens illis Christum illū Dominum domi-

norum pro exemplo, significat non posse nō videri nimium molles, qui in tolerandis iniurijs difficiliore se præbeant, quàm ipse Christus iustissimus simul & durissimè omnium afflictus, & tamen patientissimus.

24 Remedium aduersus iniurias illis ostendit, nempe vt Deo causam suam commendent, Christi exemplo. 25 Videtur conuertere orationem ad dominos qui & ipsi Dominum ac iudicem in cœlis habent, iniurias seruis illatas iustè (id est absque personarum acceptione) ulturum. 26 Reuocat eos Apostolus à consideratione iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem simul & finem beneficij à Christo accepti.

g Translatio sumpta a pictoribus vel à pedagogis.

CAP. III.

1 Ne mulieres Christianæ viros suos licet Ethnicos contemnant, 5 piarum mulierum exemplum proponit. 8 Addit generales præceptiones, 14 vt æqui animis sustineant persequutiones, 16 & intrepide respondeant de suis suis, 18 idq; auspicijs Christi.

CAP. III.

Colos. 3. 18.

eph. 5. 22.

1 Tertio loco vxorū in maritos officia perscribit, subie-

ctionem etiam illis præciens. 2 Nominatim de ijs agit quæ maritos habebant non Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas oporteat, vt eos honestate ac pudicitia Domino lucrificent.

2 Vbi

2 Vbi spectarint cum reuerentia coniunctam causam conuersationem vestram.

3 ¶ Quorum ornatus non sit externus ille in nodis capillorum, & circumposito auro, vel palliorum amictu:

4 Sed occultus ille cordis homo, sicut in in corruptione lenis ac quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus.

5 ¶ Ita enim olim & sanctæ illæ mulieres sperantes in Deo, ornabant sese, subiectæ suis viris.

6 Sicut ¶ Sara obediuit Abraham, dominum eum vocans: cuius factæ estis filix dum benefacitis, etiam quum non terremini villo pauore.

7 ¶ Viri similiter, vnâ versentur vt sciē-
tias decet, 7^a vasi muliebri vt infirmiori tribuentes honorem, 8 vtpote quum vnâ etiam hæredes suis gratiæ vitæ, 9 ne interrumpantur preces vestræ.

8 10 Denique omnes esse concordēs, mutuo

sunt meticolosæ, significat se subiectionē ab eis requirere, quā nec vis metus extorqueat. 6 Maritos vicissim suum officium docet, nempe vt quanto excellent intelligentiā ac prudentia, tanto se præsentent prudentiores & magis circumspectos. 7 Argumentum secundū, Quomodo vxor et si natura sit viro infirmior, tamē sit insignē viri argumētū, vnde longē præstantissimos conditam: vnde consequitur: non idcirco esse negligendam quoniam sit imbecillis, sed ē contrariō tanto magis sollicitè habendam. 8 Tertium argumentum, In eo quod longē maximū est (id est, in vitæ æternæ beneficio) pares esse, quæ in domo contubernio sint impares, ac proinde minimē esse aspernandas, quantumvis sint infirmæ. 9 Quartum argumentum, Vitanda turgia, quod preces impediāt, ac totum Dei cultum ad quem iunctim sunt vocati maritus & vxor. 10 Rediens ad communis exhortationes, concordiam commendat, & quæcūque ad pacem & unitatem coniunctionem fouendam spectant.

¶ In mente sedem fixam habent. opponitur ergo occultus homo externo carnis ornati. ¶ Verè pretiosus, & ipsius Dei indicio. c Omnia vultumque sua obas. a Quo maiore est prædictus prudentia, eo magis circumspiciet se vt in se perfertur in modum, quibus infirmus muliebris & sibi, & marito superuacuo molesta est. e Mulier vocatur vas Hebraeorū more, quia est vti maritus ad vtilitatem & ad vtilitatem, ad fidelitatem & Deo vitā transgredam. f Honestā & sollicitudinē. g Gratia illius beneficii, quo donatur vitā nimirū æterna.

1. Tim. 2. 9.

3 Mulierū luxum damnat, & verū ac coram Deo pretiosum earū ornatū indicat, interiorem videlicet & incorruptibile, in placido & quieto animo positum.

Gen. 18. 12.

4 Argumētū a sanctarū mulierum, ac præsertim Saræ credentiō matris exēplo.

1. Cor. 10. 3.

5 Quomodo mulieres natura

molestiarum sensu affecti, fraterna prae-diti charitate, misericordes, comes;

Proh. 17. 11, &

20. 32.

Matt. 5. 39,

rom. 12. 17,

1. thess. 5. 15.

Psal. 34. 13.

11 Non modò referendæ non sunt iniuriæ, sed etiam beneficijs pensandæ.

Esa. 1. 16.

Matt. 5. 20.

Esa. 1. 27, &

15. 14.

12 Argumentum à comparatis, quò ipsi à Deo quæ toties offendi-

mus, vocati si-

mus ad tantum

bonum, nedum ut iniurias sibi à nobis factas, viciscatur, an possit

tanta beneficentia reddemus indignos potius quàm ut mutuas offe-

sas condonemus? Est autem digressio ad fortiter sustinendas affi-

ctiones, ab hoc versu vsque ad finem huius capituli.

13 Tacito iectio. Atqui nostra hæc patientia nihil aliud quàm malorum impro-

bicatem fouebit, ut impune quidem illi in nos grassentur, nos vero

pereamus. Imò verò respondet Apostolus Davidis ipsius verbijs, et

ne noxa vinere, & fugientem etiam pacem persequi, id est ad salutem

& tranquillam pacem. Quòd si quis iuste agendo affligitur, Deus

omnia obseruat, suo tempore pios clamantes liberaturus, & impios

perditurus, 14 Secundum argumentum, Impij lacerant, magis

magis proteruiunt: itaque beneficijs potius sunt vincendi. Quòd si

sic quidem possint lucrificari, nihilominus tamen beati erimus si pro-

pter iustitiam affligamur. 15 Consilium certissimum in affli-

ctionibus quantumvis terribilibus, sibi animo constare. Ac quomodo

9 || Non reddentes malum pro malo, aut con-

uitium pro conuitio, sed contra, benedicentes

12 ut qui sciatis vos ad hoc vocatos esse ut benedi-

ctionis hæreditatem possideatis.

10 || 13 Itaque qui vult vitam diligere, &

derere dies bonos, coerceat linguam suam a malo,

& labia sua, ne loquantur dolum,

11 || Declinet à malo, & faciat bonum: quærat

pacem, & persequatur eam.

12 Nam oculi Domini sunt intenti in iustos, &

aures eius in deprecationem eorum: 1 vultus vero

Domini aduersum eos qui faciunt mala.

13 14 Et quis est qui affligat vos, si bonitatis e-

mulatores fueritis?

14 || Sed & si quid perpetiamini propter iustitiam,

beati tamen estis. 15 Cæterum || timorem eorum

ne timeate, neque turbamini:

16 Quia qui iuste agendo affligitur, Deus omnia obseruat,

suo tempore pios clamantes liberaturus, & impios perditurus,

17 Secundum argumentum, Impij lacerant, magis proteruiunt:

itaque beneficijs potius sunt vincendi. Quòd si sic quidem possint

lucrificari, nihilominus tamen beati erimus si propter iustitiam affligamur.

18 Consilium certissimum in afflictionibus quantumvis terribilibus, sibi animo constare. Ac quomodo

consequemur? Si Deum sanctificauerimus in animis nostris, id est

eum ut omnipotentem, ut hominum amatorem, ut verò bonum et

racem, recumbamus.

19 Beatam ac felicem vitam transgredere. 20 Ad verba facias, sicut etiam

beatorum more pro ira. 21 Ne in inferna more & exemplo consue-

15 Sed Dominum Deum¹ sanctificate in cordibus vestris. 16 *Estote autem semper parati ad respondendum cuilibet petenti ratione eius spei quæ in vobis est, cum lenitate & reuerentia:*

16 Conscientiam bonam habentes, vt pro eo quod loquuntur aduersum vos tāquam maleficos, pudeant, qui incessunt vestram bonam in Christo conuersionem.

17 Melius enim est vt benè agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes:

18 Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, 19 iustus pro iniustis: 20 vt nos ad Deū adduceret, 21 mortificatus quidem^m carne, viuificatus autem Spiritu.

non spiritu reddenda, vt non habeant hostes quod merito possint ostendere, sed potius suis ipsorum eis pudeat.

17 Ratio duplici paradoxo Christiano constans: vno, quoniam si semel omnino subeundæ sunt afflictiones, præstat iniuste quàm meriti: altero, quoniam non temerè, sed Dei nostri voluntate sic affligimur.

18 Probatio vtriusque paradoxii, prolato Christi ipsius (nostri archetyp) exemplo, vt qui non propter sua peccata (quæ nulla erant) sed pro nostris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto.

19 Argumentum à comparatis, Passus est Christus iustus pro non iniustis, & nos iniustos pœnitebit pati pro iusti nomine?

20 Aliud argumentum, partim à connexis sumptum, Quoniam viuimus qua via Christus incescit, eadem & nos ad Patrem suum adducimur.

21 Aliud argumentum, Quoniam nimirum Christus non modò moritur pro exemplo quod imitemur, sed etiam sua virtute nos in virtutis viæ asperitatibus sustinet, donec ad Patrē nos adducat.

22 Aliud argumentum ab istarum afflictionum exitu felicissimo, Quoniam Christus nobis & exemplo & virtute præt, vt qui grauius quidem sit ad mortem vsque perpassus, sed altera tantum sui vitæ tempore carne, siue humanæ naturæ: sed tamen victor diuinitatis

resurrexit.

Omni enim ei laudem & gloriam tribuite, & ab ipso solo pendete.

Secundum humanam naturam, corpora etenim mortua est, anima vero deum

Rom. 5. 8, hebr. 9. 15.

16 Vult nos propter iustitiam afflictos, sollicitos esse, nō de vita nostra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut alijs eiusmodi artibus redimenda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem, sed tamē cum placido & Dei reuerentiæ

Gene. 6. 14,
matth. 24. 38,
Iuc. 17. 26.

22 Tacita ob-
iectio, Christi
quidē hoc po-
tuit, nos autē
quid? Imō (re-
spondet Apo-
stolus) hanc
ipsam virtutē
omnibus secu-
lis Christus &
seruandis pijs,
quāuis paucis-
simis & cala-

mitosissimis, & suorum hostium rebellionī vindicandæ exeruit, vt ex il-
luj historia liquet. Christus enim is est qui tēporibus illis quum Deus
patientissimus terminum ad respiscēdum mundo definisset, adfuit, non
quidem corporali præsētia, sed diuina illa sua virtute, prædicans res-
piscētiā, per os videlicet ipsius Noe, arcam apparantis, spiritibus il-
lis immorigeris qui nunc in carcere seruantur, plenam suā rebellionis
mercedem expectantes, & paucos illos (id est octo omnino capita) mi-
seris seruauit. 23 Applicatio anagogica superioris exempli ad tem-
pora aduentum Christi consequuta. Fuit enim illa Noe conseruatio in
aquis, nostri Baptismi figura: minime id quidē quasi materialis illa Ba-
ptismi aqua nos seruet, vt aquæ illæ arcam sustinentes, Noe seruauit:
sed quia Christus vi sua interiore quam Baptismus exterior adumbrat,
nos ablutos conseruat, vt possimus Deum bona conscientia inuocare.

24 Eadem illa virtus qua Christus resurrexit, & nunc in celum
euectus, omnem potestatem accepit, nos hodie tuetur ac conseruat.

n Hoc aduerbio declaratur tempus ultimū præfixū fuisse, quo elapsō nullū postea
superesset. o Homines. p Conscientia sanctificata potest libere Deū inuocare.

CAP. IIII.

1 Longius profert Christi exemplum, 6 nempe ad totā
mortificationem. 8 Charitatem in primis commendat.

12 Redit inde ad patientiā doctrinā. 17 Necesse est
esse vt initium correctionis ab Ecclesia fiat.

CAP. IIII.

1 Absoluta di-
gressione, iam
ad intermissam

exhortationem redit, arrepta occasione ex eo quod de Christi morte
& resurrectione dixerat, sanctificationem nostram sic designans, vt sa-
ctificari idem sit atque pati in carne, id est desistere a nostra illa vicio-
sitate: & resurgere Deo, id est virtute Spiritus sancti renouari, vt quod
reliquum est vitæ, ex Dei voluntate transigamus.

armamini, nempe quod qui passus est in carne, destitit à peccato,

2. ² Ut non amplius cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est temporis in carne viuat.

3. ² Satis enim est nobis quod antea cō vitæ tempore^b libidinem Gētium patrauerimus, quum accederemus in proteruijs, cupiditatibus, vinolentijs, comestationibus, comotationibus, & nefarijs simulacrorum cultibus.

4. ³ Quamobrem illi, non concurrētibus vobis ad eandem luxus profusionem, c peregrinari sibi videntur, blasphemantes:

5. ⁴ Qui reddituri sunt rationem ei qui paratus est ad iudicandum viuos & mortuos.

6. ⁴ Nam idcirco mortuis quoq; prædicatum est Euangelium, vt damnarentur quidem secū dum homines, id est carne, viuerent autem secundum Deum, id est Spiritu.

7. ⁵ Omnium autem finis imminet. Estote igitur sobrij & vigilantes ad orandum.

8. ⁶ Ante omnia verò charitatem alij in alios properatam habentes: nam || charitas operiet multitudinem peccatorum.

9. ⁷ Obiectioni, Quā Christus nō ita pridem aduenerit, videri excusationem habituros qui antea mortui sunt. Hoc verò pernegat Apostolus, quoniam, (inquit) idem hoc Euangelium fuit illis etiam annuntiatum, (magis enim alloquitur) idque in eundem finem atque nunc vobis illud annuntio, nempe vt carne, (id est vitiositate illa quæ in hominibus regnat) abolita, virtute Spiritus Dei se gubernari paterentur.

10. ⁸ Redit ad propositum, addito argumento à circumstantia temporis. Quod vltimus ille finis immineat, ab proinde tanto diligentius vigilandum & precandum vera cum animi sobrietate. 6 Charitatem mutuam commendat, ex eo quod innumerabilia peccata veluti sepeliat, ac proinde pacis ac concordie sit faulrix & conseruatric. Qui enim inter se amant, mutuas offensas facile condonant.

11. ⁹ Quod presenti vitæ in hoc corpore transigenda superest. b Profanè ac libidine Gentium instar vixerimus. c Rem nouam & insolitam existimant esse.

2 Memoria turpitudinis antea vitæ in peccatorū sortibus, ad sermā respicientiam nos inuitat.

Ephes. 4. 23.

3 Ne peruersis hostium de nobis iudicijs & calumnijs moueamur, opponendum est extremū illud Dei iudicium quod eos manet, quū nemo prorsus siue tū viuos deprehē datur, siue antea mortuus fuerit, sit illud effugiturus.

Prover. 10. 12.

4 Digressio, quoniā extremi illius iudicii vniuersalis mentionē fecerat. Occurrit

Rom. 12. 13,

hebr. 13. 2.

Rom. 12. 6,

philip. 2. 14.

7 Ex multis
charitatis offi-
cijs, vnū cuius
tum præsertim
maximus erat
vſus, nomina-
tim cōmēdat,
nempe hospi-
tālitate, quam
vult eſſe volū-
tariam ac pla-
nē benignam.

matth. 5. 10.

8 Charitatis
vſum oſtendit,
nēpē vt quod
quiſq; donum
propriū ha-
bet, ad proxi-
mi vtilitatem
referat.

9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo vt ſimus iplius æconomi. 10 Species duas iſtorum donorum vt præcipuas commemorat; nempe docendi munus in Eccleſia, & reli- quas Eccleſiaſticas functiones, in quibus duo ſint in primis obſeruan- da: nempe vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, à Dei Patris in Chriſto gloriam, veluti ſcopum, referatur.

11 Quoniam cum ſincera religionis profeſſione crux eſt conſpi- cta, commodè repetit Apoſtolus quod prius attigerat, nos commone- faciens ne afflictionibus vt re quapiam noua & inſolente perturbemur.

12 Ratio prima, Quoniam Dominus hoc velut igni minimè vult conſumere, ſed excoquere ac perficere. 13 Altera ratio, Quoniam diuerſiſſimæ ſunt piorum & impiorum afflictiones tribus in rebus: Primum, quia ſoli pii in afflictionibus cum Chriſto communicant, ac pro- inde gloriæ quoque iplius ſuo tandem tempore participes ſient.

14 Secundo, Quia quanuis infideles longè aliter ſtatuunt, vt qui pios affligendo ſint in Deum blaſphemi, tamen pii eo ipſo quòd tot pro- bris afficiuntur, vera gloria ſpirituale à Deo afficiuntur, & ipſorum ad- pro à Dei Spiritu in iplis obſignatur.

d Aſi in rem nouam, & de qua antea non cogitaueritis, incidatis.

e Spiritus nomine intelligit ipſa ſpiritus dona.

9 ||⁷ Hospitales eſtote alij erga alios, ſue mur-
murationibus.

10 ⁸ Vt || quiſque accepit donum, ita alius in
alium illud ſubmiſtrantes, ⁹ vt boni diſpenſato-
res variæ Dei gratiæ.

11 ¹⁰ Siquis loquitur, loquamur vt eloquiſa Dei:
ſiquis miniſtrat, miniſtres tanquam ex viribus quas
ſuppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus
per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in
ſecula ſeculorum, Amen.

12 ¹¹ Chariſſimi, ne tanquam ^d hospites, ¹² ex-
ploratione illa per ignem quæ ſit in vobis ad veſtri
experimentum, percellimini, vt ſi peregrinum ali-
quid vobis accideret:

13 ¹³ Imò in eo quòd conſortes eſtis afflictio-
num Chriſti, gaudete: vt & quum pateſcet eius glo-
ria gaudeatis exultantes.

14 ||¹⁴ Si probris afficiimini in nomine Chriſti,
beati eſtis: quoniam & gloriæ & Dei ^e Spiritus lu-

per vos requiescit: qui quod ad illos quidem atti-
net, blasphematur, quod ad vos autem, glori-
ficatur.

14¹⁵ Nequis igitur vestrum affligatur vt homi-
cida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum
inspector.

16 Sed si vt Christianus, ne pudeat, imò glo-
rificet Deum hac in parte.

17¹⁶ Nam tempus est quo incipiat iudicium à
domo Dei: 17 quod si primum incipit à nobis,
quis erit finis eorum qui non parent Dei Euan-
gelio?

18 Et si iustus vix seruatur, impius & pecca-
tor ubi comparebit?

19¹⁸ Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei,
tanquam fideli conditori commendent animas su-
as benefaciendo.

PROV. 2. 31.

15 Tertium
discrimen,
Quia non ob
scelera affli-
guntur pii, sed
ob iustitiam,
vt Christiani:
vnde fit vt
crux cum sit
illis fidei ac iu-
sticie testimo-
nium, non tri-
sticie sed ine-
narrabilis cu-
iusdam latitæ
argumentum
ipsis submini-
stret. Proponit

docem hoc tertium discrimen Apostolus sub exhortationis forma.

16 Tertia ratio, quia totius mundi Dominus de suis domesticis
potissimum sollicitus, ideo illos in primis castigat, ita tamen vt in
iusticiam maximam seueritate modum teneat. hoc autem quum sem-
per alias consueuerit, nunc potissimum facit, quum seipsum Ecce-
leste sue presentem exhibuit. 17 Ne pii vmbratili illa impio-
rum felicitate offendantur, quasi Deus non sit mundi gubernator,
quum impijs bene fit, pijs autem male, docet nos Apostolus à com-
paratis colligere, Deum qui ne suis quidem pareat quominus eos
sub cruce erudiat, suo tandem tempore longè aliter tractaturum
rebelles & impios, quos semel perdere constituit. 18 Con-
clusio, Quum non temerè, sed ex Dei voluntate pii affligantur,
illis minime esse desperandum, sed nihilominus in sanctitatis & be-
nevolentie via pergendum, se Deo suo fideli conditori (id est Patri)
commendando.

C A P. V.

1. Seniores admonet ne imperium usurpent in Ecclesiam.

2. Iuuenibus docilitatem & modestiam commendat.

3. Sobrietatem quoque & excubias aduersus hostem tru-
lulentum.

1 Peculiari-
ter describit
presbyterorū
(id est eorum
qui Ecclesie
curam gerunt)
officiū.

Rom. 12. 18,
1ac. 4. 6.

2 Præfatur à
sue personæ
circumstantia,
se videlicet, vt
ipsorum col-
legam, non de-
rectus incom-
pertis, sed
quas optimè
omnium esset
expertus, cum
eis agere, &

eam ipsam conditionem eis proponere quam ipse prior subierit quum
& labores eosdem sustineat, & spem etiam communem cum eis habeat.

3 Primus Canon, Qui pastor est, gregem pascito.

4 Secundus, Pastor gregem non suum, sed Dei esse cogitato.

5 Tertius, Pastores non alienos greges inuadunt, sed sibi à Deo commissum

pascunt. 6 Quartus, Pastores non coactè, sed libenter: non
auarè, sed animo in gregem propenso: non vt domini sortis & hæ-
reditatis Dei, sed vt eius ministri, Ecclesiam Verbo, & sanctæ acin-
culatæ vitæ exemplo gubernant. 7 Ne hominum perli-

dia vel etiam crudelitate frangantur pastorum animi, monet eos, vt
in summum illum Pastorem & coronam in cælis repositam, perpe-
tuo intueantur. 8 Peculiares multas virtutes Christianas

commendat, ac modestiam quidem in primis: qua admonitione
omnes quidem egemus, sed iuniores præsertim, propter ætatis il-
lius præteruiam & superbiam. 9 Quoniam superbia pleris-

que videtur iter esse ad huius vitæ splendorem, testatur Aposto-
lus ex aduerso, ignominiam quidem esse superbiæ mercedem, mo-
destiæ verò gloriam. 10 Quoniam modestia minantur su-

perbi illi spiritus, monet Apostolus, vt potentiam Dei superbiorum
hominum vanitati opponamus, & ab eius prouidentia tori pen-
deamus.

a Non dicit, offerte pro uinis & mortuis, & peregrina lingua cantones male con-
sutos cantillate, sed Pascite. b Clerus sortem & hereditatem Domini signifi-
cat, id est, populum Christianum.

mi Dei, vobis in tempore extollat.

7 **¶** Omnis cura vestra in eum coniecta : nam *Iac. 4. 10.*
illi cura est de vobis.

8 **¶** Sobrii estote: vigilate. nam aduersarius *Psal. 55. 23,*
vester diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat, *sap. 1. 13,*
quærens quem deuoret. *mat. 6. 25,*
luc. 12. 35.

9 Cui resistite firmi per fidem ¹² scientes eas-
dem afflictiones à vestra quæ in mundo est ¹¹ fra-
ternitate impleri, *Vigilantia*
& fide expug-
natur Satanæ
crudelitas, in
omnes ad nos
vorandos oc-
casiones in-
tenti.

10 ¹³ Caterum Deus omnis gratiæ autor, qui
vocalit nos ad æternam suam gloriam in Christo
Iesu, paulisper afflictos, is *inquam*, absolutos vos
reddat, stabiliat, roboret, fundet.

11 Ipsi gloria & robur in secula seculorum.
Amen. *Rom. 16. 16,*
1. cor. 16. 20,
2. cor. 13. 13.

12 ¹⁴ Per Syluanum vobis (vt opinor) fidelem
fratrem paucis scripsi, adhortans vos, & testificans
hanc esse veram gratiam Dei in qua statis.

13 ¹⁵ Salutat vos ea quæ est ¹² Babylone vobis-
cum electa *Ecclesia*, & Marcus filius meus.

14 **¶** Salutate alij alios charitatis osculo. Pax
vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

Satanæ excitatæ: ac proinde patienter ferendum est, in quo tales tor-
que socios certaminis habemus. ¹³ Superiorem doctrinam so-

lenni preceatione veluti sigillo obsignat, rursus inculcans vt ab eodem
petant virum incrementum, à quo & initium habuerunt & comple-
mentum sperant: nempe à Deo Patre in Christo Iesu, in quo certa
est nobis æternæ vitæ gloria. ¹⁴ Perseuerantia in doctrina A-

postolica, vnicum est Christianæ fortitudinis fundamentum. Doctrinæ
autem Apostolicæ summa est, gratuita à Deo salus.

15 **¶** Salutationes familiares.

Fraternum catu per orbem terrarum disperso. d In illa celebri Assyria
cinitate, in qua tunc erat Petrus Apostolus circuncisionis.

EPISTOLA CATHOLICA PE- TRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. 1.

3 Postquam Dei bonitatem, 5 & fidei bona commemora-
uit, 6 sanctitatem vitæ illis commendat, 12 Et quo
plus ponderis habeat monitio, 14 se iam morti vic-
num indicat: 16. Insuper etiam oculatum testem se esse
asserit.

CAP. I.

I I

IMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, ijs qui æquæ pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per a iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu

1 Salutatio, in qua signifi-
cat se vt Chri-
sti legatum
cum eis agere
quibuscū alio-
qui vnam &
eamdem fidem
communē ha-
beat, in Iesu
Christo Dei ac
seruatoris no-
stri iustitia
fundatam.

Christi:

2 Gratia vobis & pax multiplicetur 2 per a-
gnitionem Dei, & Iesu Domini nostri:

3 3 Vtpote quum b diuina vis ipsius omnia
nobis donarit quæ ad vitam & pietatem per sinent
per d agnitionem illius qui vocauit nos ad glori-
am ac virtutem:

a Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis felicitas in nos pro-
manat. 3 Christus sese nobis in Euangelio patefaciens, idque sua
vnius vi, donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requirun-
tur, in qua videlicet nos glorificare constituit, tum etiam ad pietatem,
dum vera virtute nos instruit.

a Ex eo quod Deus vt staret promissis fidelem sese ac proinde iustum nobis ex-
hibuit. b De Christo loquitur, quem Deum facit, & quidem seruatorem
unicum. c Ad salutem. d Hac est summa vera religionis, vt a
Christo, quasi manu ducamur ad Patrem,

4 ^a Ex eo quod maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint ut per hæc efficeremini ^a diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in mundo per ^a cupiditatem.

5 ^b Ad hoc ipsum verò vos omni præterea collato studio, ^b adijcite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,

6 ^c Scientiæ verò temperantiam, temperantiæ verò tolerantiam, tolerantia verò pietatem:

7 Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propenso charitatem.

8 ^d Hæc enim si vobis adsunt & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficiunt ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

9 Nam cui hæc non adsunt, is cæcus est, in nihil procul cernens, obliuiscit sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

10 ^e Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.

sanctificationis causis) iam nos exhortari incipit ut toto animo in istius gratiæ verum usum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet ut virtute (id est bonis sanctisque moribus) cumulemus, sed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat. 6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum alia ad priorem, alia ad posteriorem Legis tabulam pertinent. 7 Sicut ex vera cognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur & crescit ipsa cognitio, adeo quidem ut qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis domini sit oblitus. 8 Conclusio, Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeo quum hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest ut totis animis huc feramur.

^e Diuina natura nomine, non essentiam, sed participationem qualitatuum intelligit, quæ imago Dei in nobis reſtituitur. f In hominibus. g Est enim cupiditas sedes corruptionis, illa autem in nostris visceribus est collocata.

h Præterea sufficite & suggerite. i Is in quo cognitio Dei non est efficax, cæcus est quantum ad Dei regnum attinet, qui non cernat longius remota, i. celestia.

4 Explicatio superioris sententiæ, expositio tantorum beneficiorum causis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona, inquam, longè pretiosissima, ut liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circumferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipsius Dei similes.

5 Substrato fundamēto (id est explicatis nostræ salutis, ac præsertim

9 Amplificatio conclusio-
nis, addita mo-
desta excusa-
tione, in qua
suum in eos
studium decla-
rat, vicinum
suum obitum
prædicens.

Iohan. 31. 17.

*2. Cor. 1. 17, &
2. Cor. 1. 13.*

10 Alia am-
plificatio ab
huius doctri-
næ summa tum
certitudine,
tum dignitate,
vipere cuius
sit autor Do-
minus ille no-
ster Iesus Chri-
stus Filius Dei,
cuius gloriæ &
spectator & au-
ditor fuit ipse
Apostolus.

Matth. 17. 5.

2. Tim. 3. 1.

11 Euangelij
veritas ex eo
etiam elucet
quod cum Pro-
phetarum prædi-
cationibus⁹ prorsus
cōsentiat.

12 Apostolica

doctrina Prophetica minimè excludit, quum sese mutuis testimonijs
stabiliant. Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes
tantisper dum Euangelij fulgor splenderet. 13 Legendi quidem
Prophetæ, sed ita ut à Deo petatur interpretationis donum, ut idem sit
Propheticorum scriptorum autor & interpretes.

& Corpore. 1 Planior & apertior cognitio, quam sub Legi umbræ.
m Clarior illa Euangelij doctrina.

11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis in-
troitus in æternum regnum Domini nostri & Ser-
uatoris Iesu Christi.

12 9 Quapropter non negligam vos de istis
semper commonefacere, tametsi periti & confir-
mati sitis in præsentī veritate.

13 Iustum enim arbitror, quandiu sum in
hoc & tabernaculo, excitare vos per commonefa-
ctionem:

14 Quum sciam breui futurū ut deponam hoc
tabernaculum meum: || sicut Dominus noster Ie-
sus Christus declarauit mihi.

15 Sed & studebo ut vos subinde post exitum
meum possitis horum mentionem facere.

16 || 10 Non enim arte compositas fabulas se-
quuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu
Christi potentiam & aduentum: sed ut qui oculis
nostris aspeximus illius maiestatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem &
gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magni-
fica gloria, || Hic est ille Filius meus dilectus, in quo
acquiesco.

18 Et hanc vocem nos audiuius e cælo dela-
tam, quum essemus vnà cum eo in monte sancto.

19 11 Et habemus firmissimum sermonem pro-
pheticum: 12 cui rectè facitis quod attendatis, vel-
ut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum
1 dies illucescat, & m lucifer exoriatur in cordi-
bus vestris.

20 || 13 Si illud primū noueritis, nullam pro-

phetiam

phetiam ⁿ Scripturæ esse ^o propriæ explanationis.

21 Non enim libidine hominis allata est olim Prophetia, sed ^p acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti ^q Dei homines.

ⁿ Scripturam coniungit Prophe-
tia, ut veram à
falsa distinguat.
^o A Deo siqui-
dem proficiuntur

vera Scriptura interpretatio. ^p A Deo afflati: compositis tamen intelligi his
motus, non quales fuere profanorum Vatum. ^q Divini interpretes ac nuncij.

CAP. II.

1 Expone cur hac monuerit superius, nimirum propter falsos
doctores, 2 quorum nefandas artes ac interitum descri-
bit. 13 Brutis animalibus, 17 Et fontibus sine aqua
eos comparat, 20 quod homines Deo consecratos, ad pra-
stinam immunditiam retrahant.

Henry Glaze

1 Fverunt¹ autem & pseudoprophetae in ^a po-
pulo, ut etiam inter vos erunt falsi doctores,
qui subintroducet hæreses exitiales, etiam Domi-
num qui illos mercatus est abnegantes, accersen-
tes sibi ipsis velox exitium.

CAP. II.

1 Ut olim fue-
runt duo Pro-
phetarum ge-
nera, vnum ve-
rum, alteru fal-
sum: ita prædi-
cavit Petrus quos-
dā veros, quos-
dā falsos fore
doctores in
Ecclesia, adeo
ut ipse Christi
à quibusdam
abnegetur, qui
tamē illum re-
demptorē vo-
cabunt.

2 Et multi sequentur eorum exitia, per quos
via veritatis blasphemabitur.

3 Et per avaritiam fictis sermonibus ^b vos
negotiantur: 4 quibus damnatio iam olim non
ostatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam si Deus Angelis qui peccauerāt non
pepercit, sed in ^e tartarum detrusos, ^f catenis cali-
ginis tradidit damnationi servatos:

5 Et ^g prisco mundo non pepercit, sed octauū

Iob. 4. 18. ind. 5.

6 Non tantum erunt hæreses, sed etiam multi earum sectatores.

3 Avaritia plerumq; hæreseos comes, insinuta ipsarum etiam ani-
marum mercatura. 4 Consolatio piorum, Deum qui Angelos aposti-
tas in tartara tenebrosa precipites dedit, tandem iudicandos: qui pri-
mum mundum, servato octavo Noe, diluvio perdidit: qui Sodoma, ser-
vato Loto, in cinerem redegit: suos electos ab istis erroribus liberatu-
rum, & iniustos illos semel destruendum.

a Sub. Lege, stante adhuc politia. b Vobis tāquam pecoribus ad mundinationē
adversentur. c Sic vocaverunt Græci infima terra loca, quæ puniendū nocētum
animū essent destinata. d Caligine quasi catenis constrinxit: caliginem autem
vocat mīseriam & horrorem plenam vitæ conditionem. e Qui fuit ante diu-
inum, non quod novum Deus condideris, sed quia nova orbis facies apparuit.

Gen. 7. 2.

¶ Noe iustitiæ^f præconem seruauit, diluuiο in mū-
dum impiorum inducto:

Gen. 19. 13.

5 Ad aliud
corruptorum
hominū, in Ec-
clesiæ tamen
sinu versantiū,
genus descen-
dit, eorum vi-
delicet qui ne-
quitiz sunt de-
diti, & seditio-
se magistratū
autoritatem

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in
cinerem redactas ¶ subuersione damnauit, fecitq;
ut essent exemplar impiè victuris.

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum con-
uersatione fatigatum eripuit.

8 (Iustus enim ille quum habitaret inter eos,
in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & vi-
dendo & audiendo^h excruciabat)

9 i Nouit Dominus pios è tentatione eri-
pere, iniustos autem in diem iudicij, puniendos
seruare:

(quam ne ipsi
quidem Ange-
li coram Deo
ministrātes vi-
tuperant) con-
uitijs incescūt.

Vera & expres-
sa Romani cle-
ri (quē vocāt)
descriptio.

6 Graphica
eorundem pi-
ctura, in qua
bestijs compa-
rantur, idcirco
natis ut dum
vētri student,

10 5 Maximè verò eos qui carnem sequentes,
in impura cupiditate incedunt, & dominatum des-
piciunt, qui *inquam*, ut sunt audaces & sibi placen-
tes, non horrent^k dignitates conuitijs incescere.

11 Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac pote-
state maiores, non ferant aduersus eas apud Do-
minum iudicium maledicum:

12 6 At isti, veluti animantia rationis expertia
quæ^l naturali impetu feruntur, ^m facta ad eum finē
ut capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant,
ⁿ sua ipsorum corruptela interibunt:

13 Reportaturi mercedem iniustitiæ, ut qui
pro voluptate ducant quotidianas delicias: labes
sefe in laqueos indant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quā-
uis quæ ignorant, audacissimè vituperent: & fore ut bestiarum exem-
plo, ijs ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Ecclesiæ cœtum con-
taminant, exitium sibi ipsis accersant.

^f Centum enim & viginti annis, non desyt impies & dictū & factū commone-
cere, quanta illi ira Dei immineret.

^g Quocumq; oculos vel aures applicuisset,
^h Anxiam ac doloribus confectam animam trahabat. ⁱ Longo usu exercita-
tus est in liberandis & eripiendis iustis. ^k Principes, & quantumuis augusta
maiestate pradios.

^l Natura nomine (vipote de brutis loquens) quod sen-
sualitatem vocant, intelligit. ^m Idcirco condita, ut cedant alijs in prædam.
Sic isti sese spontè in Satana laqueos conijciunt. ⁿ Eo exitio peribunt, quod
ipsi corrupti illis moribus accersunt.

ac ma-

et maculæ, qui per fraudibus suis se oblectant, vobiscum epulando.

14. ? Oculos habentes plenos adulterij, & qui a peccando cessare nesciant, inescientes animas instabiles, cor habentes ad auaritiā exercitatum, per exercitandi homines:

15 Qui relicta recta via, aberrarunt, sequuti viam || Balaam filij Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit:

16 Sed redargutionem suæ transgressionis sustinuit: nam subiugis asina muta, humana voce loquuta prohibuit prophetæ dementiam.

17 || 8 Isti sunt 9 fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitæ: quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

18 Nam prætumidam vanitatem loquendo per carnis cupiditates lasciuas, eos inesciant qui verè effugerant eos qui in errore versantur:

19 || Libertatem eis pollicendo, quum ipsi serui sint corruptionis: siquidem à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

20 2 Itaque si postquam inquinamenta mundi, per agnitionem Domini & Seruatoris Iesu Christi effugerint, his rursum implicari superentur, facta est vltima eorum conditio deterior priorè.

21 Satiùs enim fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quam cognita illa, regredi à sancta doctri-

Num. 22. 27,
ind. 11.

7 Eisdem damnatur, ut ipso etiam gestu & vultu, in exhaustæ libidinis, ut leuiculatorum hominum animas negotiantes, ut in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendum filijs Dei venales, exemplo Balaami, quem mutum etiam pecus redarguit.

Ind. 32.

Ioh. 8. 34,

rom. 8. 30,

Mat. 22. 45,

heb. 6. 4. filio

8 Alia eorum-

dem nota, ex

qua possint

quales sunt o-

primè deprehē-

di, quod inuis-

nihil habeant

nisi vel prius

vanum, vel magnopere noxium, quāvis magni cuiusdam boni speciem

per se ferant: quod quidem eis impune non cedit, ut qui falsæ liberta-

tis obtentu, homines in miserrimam peccati seruitutem pererabant.

9 Præstaret nunquā cognouisse iustitiæ viam, quā ad ea ad veteres

pollutiones reuerteret: quod hominū genus catibus & porcis eōparatur.

10 Isti in sacris Ecclesiis cōiuijs versantes, quum hoc pacto videri velint vera esse

Ecclesiæ mittere, labes tamē & macula Ecclesiæ.

11 Ad ver. maledictiōis filijs

9 Quis sciantiam quidem iustitiam, sed unus nihil minus habens.

12 Derisus

13 Quasi pisces

homo captiuit.

14 Reipsa, non simulatè, nempe qui ab idololatria desinuerunt.

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

na ipsis tradita.

Prov. 26. 12.

22 Sed accedit eis quod verò proverbio dici solct, || Canis reuersus est ad suum ipsum vomitum & Sus lota, ad volutabrum coeni.

CAP. III.

1 Offendit non frustra hac repeti, 2 quia sapiens excitandi sint, 4 ob periculum quod ab illis scribis illis impendet. 5 Itaque pios monet ne ex carnis sensu, 12 diem Domini metantur, 14 sed quasi presentem sibi statu- ant. 15 In qua doctrina Paulum facit sibi socium & suffragatorem.

CAP. III.

1 Remedium aduersus per- ditos illos ve- rz doctrinæ & sanctimoniz hostes, ex iu- gi meditatione Prophetico- rum & Aposto- licorum scri- ptorum peren- dum est.

1. Tim. 4. 1.

2. Tim. 3. 1.

ind. 18.

2 Nomina- tim aduersus Epicureos as- serit alterum Christi aduen- tum.

3 Ratio quam prætexunt irrisores, quoniam conti- nuus est naturæ cursus, qualis ab initio fuit, idcirco perpetuum fuisse & futurum mundum.

4 Opponit illis creationem cæli & terræ, per Dei sermonem, quam isti voluntaria inscitia ignorant.

5 Secundò, opponit diluuium vniuersale, quod fuit quasi totius mundi interitus.

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

1 Hæc iam alteras vobis literas scribo, dile- cti, quibus sinceram mentem vestram per- commonefactionem excito.

2 Ut memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & doctrinæ nostræ, qui su- mus Apostoli Domini & Seruatoris.

3 || 2 Illud primum scientes, venturos extre- mis diebus a irrisores, vt qui in suis ipsorum co- piditatibus incedant:

4 3 Et dicant, Vbi est pollicitatio aduentus ei- ius? nam ex quo die Patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.

5 4 Illud enim spontè ipsos lætetur, cælos iam olim extitisse per Dei sermonem, & terram ex qua & in aqua consistentem.

6 5 Quamobrem is qui tunc erat mundus: a-

3 Ratio quam prætexunt irrisores, quoniam conti- nuus est naturæ cursus, qualis ab initio fuit, idcirco perpetuum fuisse & futurum mundum.

4 Opponit illis creationem cæli & terræ, per Dei sermonem, quam isti voluntaria inscitia ignorant.

5 Secundò, opponit diluuium vniuersale, quod fuit quasi totius mundi interitus.

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

4 Hominum monstra, qui Dei contemptu & sacrilega audacia volunt ingeniosè apparere. b Qua, aquis in unum locum collectis, cepit emergere. c Aquis scilicet in suum illud pristinum locum redeuntibus, mundus, i. ista aspectabilis terra de- cor, & animantia quacunque in terra degabant.

qua

qua inundatus perijt?

7. ^o Qui verò nunc sunt cœli ac terræ, eodem sermone repositi, seruantur igni in diem damnationis & exitij impiorum hominum.

8. ⁷ Vnum autem hoc ne vos lateat, dilecti, || Vnum diem apud Dominum *perinde esse* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

9. ⁸ Non tardat Dominus qui promisit, (vt nō nulli tarditatem *hanc esse* ducunt) sed patiens est erga nos, || nolens vltos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere.

10. || ¹⁰ Venit autem, sicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cœli cum ^d stridore præteribunt, elementa verò æstuantia soluentur, terræque & quæ in ea sunt opera exurentur.

11. ¹¹ Quum igitur hæc omnia soluantur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs:

12. Expectantes & ^e properantes ad aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & elementa æstuantia liqueſcent?

13. || Sed cœlos novos ac terram nouam secundum promissum expectamus, in quibus iustitiam videtur hoc iudicium differri, nostro quidem respectu verum esse, at nō totum Deo, cui nullum est vel longum vel breue tempus.

8. Venturus omninò est Dominus, quia promisit: idque nec tardius, nec citius quàm promisit.

9. Ratio cur non protinus adueniat vltimus ille dies, quia Deus patienter expectat, dum electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorum përeat.

10. Descriptio supremi interitus mundi, brevis quidem illa, sed quæ nihil grauius dici possit.

11. Exhortatio ad vitæ puritatem, proposito horrendo illo Dei iudicio, quo frangari nostram lasciuiam, & simul tamen nos recreari oporteat, modò vigilantes & ad iudicis occursum parati ab ipso inueniamur.

⁸ Impetu veluti sibilantis procellæ. ^e Petit à nobis patientiam, minimè tantum torpescentiam s. Calis.

6 Tertiò, pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cœlum & terram die illo destructioni impiorum destinato, (quod etiam faciet) quam olim eum ea creare solo verbo, & postea aquis obruere.

Psal. 90. 4.

Exech. 18. 33,

et 33. 11,

1. tim. 3. 4.

Mat. 24. 44,

1. thess. 5. 2.

apoc. 3. 3,

et 16. 15.

Esa 65. 17,

et 66. 22,

apoc. 21. 1.

7 Occupatio, Quòd diu

tia inhabitat.

14 Quapropter, dilecti, hæc expectantes, in-
de te vt immaculati & incontaminati ab eo repa-
mini & cum pace.

Rom. 2. 4.

12 Pauli e-
pistolæ expre-
ssio Petri testi-
monio appro-
batæ.

15 || Domini que nostri patientiam salutem ar-
bitramini: 12 sicut & charus frater noster Paulus
pro sibi data sapientia scripsit vobis:

16 Vt qui in omnibus ferè epistolis loqua-
tur de istis: 13 inter quæ sunt nonnulla diffici-
lia intellectu, quæ indocti parumque stabiles de-
torquent, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum
exitio.

17 Vos igitur, dilecti, qui hæc præscitis, caute
ne illorum nefariorum errore abducti, excidatis à
propria stabilitate.

18 Sed crescite in gratia & agnitione Domini
nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc
& ad tempus sempiternum. Amen.

13 Quædam
sunt in his re-
bus obscura:
vnde indocti
arripiunt oc-
casionem quos-
dam minus
firmos euer-
tendi, detortis
Scripturæ te-
stimonijs in
suum ipsorum exitium. Remedium autem hoc est aduersus istiusmodi
fraudem, laborare vt in dies magis ac magis crescamus in Christi co-
gnitione.

g Vestra bono, clementem illam ac pacificam exportari.

EPISTOLA

EPISTOLA

CATHOLICA IO-

HANNIS APOSTO-

LI PRIMA.

C A P. I.

Sermonem illum aeternum in quo est Vita & Lux, annuntiato se testatur: & propitium fidelibus Deū fore, si gementes sub vitiorum onere, confugere discant ad eius misericordiam.

V O D I erat à principio,
 quod audiuius, quod vi-
 dimus oculis nostris, quod
 spectauimus, & manus nostræ
 contrectarunt de Sermonem
 vitæ:

C A P. I.

Incipit
 personæ Chri-
 sti descriptio-
 ne, quem vni-
 eum facit, non
 geminum, &
 eum quidem
 tum Deū eter-
 num (vt qui e-
 rat ab initio
 apud Patrem,
 quique est æ-
 terna illa vita)
 tū verū homi-
 nem factū, quē
 Iohannes ipse
 cum suis colle-

2 (Nam vita patefacta est, & vidimus, & te-
 stamur, & annuntiamus vobis vitam illam æter-
 nam, quæ erat apud Patrem, & patefacta est nobis)

3 Quod, inquam, vidimus & audiuius, id
 annuntiamus vobis, vt & vos communionem ha-
 beatis nobiscum: & communio nostra sit cum Pa-
 tre & cum Filio eius Iesu Christo.

4 Audiuisti loquentem, & spectaristi, & palparisti. 5 Vtus huius doctrinæ hic
 est, vt omnes vnā coniuncti cum Christo per fidem, filij Dei habeamur:
 quæ vnā in re plena felicitas est posita.

6 Audiuisti loquentem, vidi ipse oculis meis, contrectavi meis manibus verum
 Deum, verum hominem factum, nec ego solus, sed alij præterea qui mecum fuerunt,

7 Ipsum illius Sermonem aeternum, per quē omnia facta sunt, & in quo vno est vita,

8 Ab eo missi, velle autem ea doctrina annuntiata dicitur: nemo enim de ea se
 suspicari quidem possit, nisi fuerit annuntiata.

C C c ij

*Iohan. 8. 12.
Hebr. 9. 23,
1. pet. 1. 19.
apoc. 2. 5.
1. Reg. 8. 46,
2. par. 6. 36,
prou. 20. 9.*

3 Iam aggregatur quaestio-
nem vnde in-
telligamus nos
cum Christo
esse coniun-
ctos, nempe si
regamur ipsius
luce, quod ex
vitae nostrae ra-
tione intelli-
tur. Sic autem
argumentatur,

4 Et hæc scribimus vobis vt gaudium vestrum
sit plenum.

5 ||³ Hoc est igitur nuntium quod audiui-
mus ex ipso, & renuntiamus vobis, Deum lucem esse,
nec tenebras in eo esse vllas.

6 Si dixerimus nos societatem habere cum
eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè
agimus.

7 Quod si in^d luce incedimus, sicut ipse est in
luce, communionem habemus cum eo mutuam,
||⁴ & sanguis Iesu Christi Filij eius purgat nos ab
omni peccato.

8 ||⁵ Si dixerimus nos peccatum non habere,
nos ipsos fallimus, &^f veritas in nobis non est.

9⁶ Si confiteamur peccata nostra, & fidelis est
& iustus, vt^h remittat nobis peccata nostra, & pur-
get nos ab omni iniquitate.

10⁷ Si dixerimus nos non peccasse, ⁱ menda-

Deus est lux purissima in sese: itaque optimè ei conuenit cum ijs qui lu-
cidi sunt, cum tenebrosis autem nihil est ei commune. 4 Digressio
ad peccatorum remissionem. Nam sanctificatio ista eorum qui in luce
ambulant, est quidem testimonium nostrae cum Christo coniunctionis:
sed quoniam nostra ista lux est valde caliginosa, aliud simul beneficium
in Christo necesse est consequamur, nempe vt nobis sanguine ipsius as-
persis remittantur peccata: & hoc demùm est nostrae salutis fulcrum.

5 Hoc beneficio nemo est qui non prorsus egeat, quum nemo nō sit
peccator. 6 Initium igitur salutis est malum suū agnoscere, & apud
eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata: quia sic factum
se promisit, & est ipse fidelis ac iustus. 7 Repetitio superioris sen-
tentiae, qua omnes sine exceptione damnauit peccati, aded vt si quis se-
cus sibi persuadeat, Dei ipsius vanum reddat sermonem, quantum in se
est. Quorsum enim vel sacrificij olim, vel nunc Christo & Euangelio
fuiſſet opus, si non sumus peccatores?

d Deus dicitur lux esse ex sua natura, atque in luce esse. i. in aeterna illa & infi-
nita beatitate: nos verò in luce incedere, quatenus illius radij in Verbo præſent.

e Hinc perfectio illa, quam quidam somniant, & supererogatio facile reſelluntur.

f Non igitur vt aliqui excipiunt, ita modesta gratia loquitur Iohan. sed quia tri-
res est. g Pendet ergo salus nostra à gratuita Dei promissione, qui quia fidelis est
& iustus, præſtabit quod promisit. h Vbi ergo merita nostra hac ſiquide veritas
noſtra felicitas. i Non modo ſeipſos fallunt, ſed etiam in Deum ſunt blaſphemi.

confacimus eum, ^k & sermo eius non est in nobis.

^k Doctrina eius locum nō habet in nobis, id est in cordis penetrabili-

amantibus. CAP. II.

¹ Propositio Christo mediatore & aduocato, ² docet in vita sanctimonia sitam esse Dei cognitionem: ¹² quam cuiusvis ætatis & conditionis hominibus communem facit, ¹⁴ modo vni Christo adhæreant. ¹⁵ Tandem ubi ad contemptum mundi hortatus est, ¹⁸ suadet Antichristos fugiendos esse: ²⁴ inharendum autem agnita veritati.

¹ Filii mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. CAP. II.

¹ Quod si quis peccarit, ² aduocatum apud Patrem habemus, Iesum Christum iustum.

² Et ipse est ^b propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solum, sed etiam pro totius ^c mundi peccatis.

³ ² Et per hoc scimus nos eum ^d nosse, ^e si mandata ipsius obseruamus.

⁴ ³ Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est: & in eo veritas non est:

⁵ ⁴ Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc ^f charitas Dei expleta est, per hoc scimus nos ^g in ipso esse.

desperandum, quum aduocatum & expiatorem habeamus Iesum Christum iustum, ac proinde Patri acceptum. ² Redit ad testimonium nostræ cum Deo coniunctionis, nempe sanctificationem, explicans quid sit in luce incedere, nempe mandata Dei obseruare. Ex quo efficitur sanctimoniam non esse positam in ijs quæ homines sunt commenti, nec in vana Euangelij professione. ³ Sanctimonia (i. vita ex præscripto mandatorum Dei) quantumvis imbecilli simus, instituta, necessariò cum fide (i. vera Patris in Filio cognitione) cohæret. ⁴ Qui mandata Dei obseruat, is verè Deum amat: qui Deum amat, in Deo est, siue cum Deo cohæret. Ergo is demùm qui mandata eius obseruat, est in Deo.

^a Christum quum nominat, alios omnes excludit. ^b Propitiatio cum munere aduocati coniungitur, ut intelligamus eundem esse aduocatum & Pontificem.

^c Pro hominibus omnium ordinum, ætatum, locorum, ut non ad Iudæos tantum, de quibus agit, ut ostenditur vers. 7. infr. sed etiam ad alias nationes pertineat hoc beneficium. ^d Hac non de qualicumque notitia, sed de fidei cognitione sunt intelligenda. ^e Ex fructibus enim agnoscitur arbor. ^f Quia Deus diligitur.

^g Significat nostram cum Christo coniunctionem.

5 Qui vnum est cum Christo, eius vitam viuam necesse est: illius vestigijs incedat.

Infrā, 3. 14.

6 Explicatur præceptum mutuae charitatis, præfatur se, quum san-ctimoniam vrget, nouā quāpiam vitæ rationem non adferre (vt solent qui traditiones subinde ex cogitant) sed eam ipsam Legem inculcare quæ est à Deo initio tradita, per Moysen videlicet, quum Deus cæpit Leges populo suo condere.

7 Addit, Veterem quidem esse illam doctrinam, sed quæ nunc sit quodammodo noua, tum Christi tum etiam nostri respectu: in quibus nimirum ille per Euangelium efficaciter Legem suam non tabulis lapideis sed animis nostris insculpat.

8 Iam ad secundam tabulam, (i. mutuam charitatē) accedens, negat vera luce præditum, siue verè regeneratum, ac Dei filium esse, qui fratrem odit: & eiusmodi hominem miserè in tenebris errare, quantamcūq; Dei cognitionem iacet, vt qui sciens prudens in barathrum ruat.

9 Iterum à sanctificatione ad peccatorum remissionem reuertitur, quod gratuita in Christo reconciliatio sit nostræ salutis fundamentum, cui postea veluti basi, sanctificatio est superstruenda.

10 Hanc doctrinam singulis ætatibus conuenire docet, ac primum quidem senes alloquens, ostendit Christum & eius doctrinam res esse longè vetustissimas, ac proinde si veteribus delectantur, nihil eis atque gentium esse oportere.

h Quæ res, nempe nouam esse doctrinam quam scribo vobis, vera est in illa & in vobis. *i* Ideo ad vos scribo, quia ex eorum estu numero, quos Deus suauiter reconciliavit. *k* Propter eum. Christum autem nominans, ceteros excludit, qui illi sit in calu, siue in terra.

6 Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

7 ⁶ Fratres, nouam doctrinam non scribo vobis, sed doctrinam veterem, quam videlicet habuistis iam inde à principio. Verus hæc doctrina, sermo ille est quem audistis iam inde à principio.

8 ⁷ E contrario doctrinam nouam scribo vobis, quod verum est in ipso, & in vobis: quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux iam lucet.

9 ⁸ Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.

10 ¹¹ Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat: & nescit quò eat, quia tenebræ oculos ipsius obæcarunt.

12 ⁹ Scribo vobis, filioli, quoniam remissa sunt vobis peccata, ^k propter nomen eius.

13 ¹⁰ Scribo vobis, patres, quoniam nolis eum.

quod à principio est. ¹¹ Scribo vobis, adolescentes, quoniam Malum illum vicistis. ¹² Scribo vobis, pueruli, quoniam nostis Patrem.

¹³ Scripsi vobis, patres, quoniam nostis eum qui est à principio. Scripsi vobis adolescentes, quia fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & illud Malum vicistis.

¹⁴ Ne diligite ¹ mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Siquis diligit mundum, non est ² charitas Patris in eo.

¹⁶ Quoniam quicquid est in mundo, cupiditas carnis, & libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.

¹⁷ Porro mundus præterit, & cupiditas ipsius qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.

¹⁸ Pueruli, ¹⁷ vltimum tempus adest: ¹⁸ & sicut audistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi coeperunt esse: vnde scimus vltimum tempus adesse.

pari serie subiicit: ac si diceret, Memineritis Patres quod modò scripsi, patet factum esse nobis æternum Dei Filium. Memineritis adolescentes, vites illas quibus dixi Satanam à vobis esse profligatum, à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos esse collatas. ¹⁴ Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & fastu plenus, Patri cælesti penitus est inuisus. Itaque Pater & mundus simul diligi non possunt: quæ admonitio in primis est florenti iuuentutis necessaria.

¹⁵ Quanto præstet Patris voluntati quam mundi cupiditatibus obsequi, ex ipsa veriusque natura & dispari exitu demonstrat. ¹⁶ Iam ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se conuertens, socordiam illi ætati familiarem iubet eos excutere varijs argumentis. ¹⁷ Primum, quia vltimum tempus adsit, vt nullam dilationem res patiatur. ¹⁸ Secundò, quod antichristi (id est, apostatæ) quos venturos audierant, iam præteces adsint. Huius autem periculi oportuit incautam illam ætatem in primis admoneri.

¹ Mundum considerat quatenus cum Dei voluntate non consentit: alioqui dicitur Dominus ipse mundum infinito quodam amore dilexisse, Iohann. 3. 16. id est, eos quos ex mundo elegit. ^m Quia Pater amatur. ⁿ Diminutio vitæ, non quia infantes alloqueretur, sed blandioris appellationis causa.

¹¹ Adolescentes monet, si vires suas cupiant ostentare, gloriosissimum certamen hæc eis proponi, Satanam videlicet pessimum hostem superandum: iubens eos esse de victoria tam securos quam qui iam sint ea potiti.

¹² Pueris denique ostendit, verum Patrem à quo bona omnia sint expectanda, in Evangelio ipsis commonstrari.

¹³ Totidem exhortationes

exhortationes

19 Digressio
aduersus offen-
dicula quibus
illa præsertim
rudis græ per-
celli potest.

Itaque ne tam
turpi quorun-
dā defectione
terreātor, pri-
mūm testatur
apostatas, et si
in Ecclesia ver-
sati sint, tamē
ex Ecclesia nū-
quā fuisse,
quoniā Eccle-
sia est electorū
cætus, qui pe-
rire ac proinde
à Christo deli-
cere non pos-
sunt.

20 Secūdo, In
Ecclesia com-
modū hæc fie-
ri ostendit, vt

patefiant hypocritæ. 21 Tertiò, solatur eos vt firmi perstent, quū
à Spiritu Sancto vncti sint vera totius salutis noticia. 22 Occupa-
tio, Se ista non scripsisse vt religionis ignaris, imò vero vt veritatis
gnaris, adeò quidem vt possint veritatem à mendacio distinguere.

23 Falsam Antichristorum doctrinam apertè iam demonstrat, nem-
pè quòd vel Christi personam vel eius officium vel vtrunque simul op-
pugnent: quod qui faciunt, Deum frustra iactant, quū negato Filio,
negetur etiam Pater. 24 Illi doctrinæ tota Prophetica & Aposto-
lica prædicatio repugnat. Est igitur illa prorsus repudianda, ista verò
omniò retinenda, huc nos deducēs vt in gratuita promissione (id est,
in vno Christo per Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus.

25 Idē Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & sancti-
ficat, perseuerantiæ donum eis tribuit.

o Electi igitur à gratia nunquam prorsus excidunt. p Gratiam spiritus sancti,
translatione sumpta ab vnctionibus in Lege receptu. q A Christo, qui Sanctus
peculiariter dicitur. r Verum esse Messiam. s Falluntur ergo & alios fallunt,
qui Turcas & infideles alios eundē Deum adorare tradunt, quem nos adoramus.

3 Spiritus quem à Christo accepistis, quiq; vos in omnem veritatem induxit.

19 19E nobis egressi sunt, sed nō erant ex nobis, n-
nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; no-
biscum: 20 sed hoc factum est vt patefieret nō om-
nes esse ex nobis.

20 21 At vos p vnctionem habetis, & à Sancto
illo profectam, & nostis omnia.

21 22 Non scripsi vobis idcirco quòd veritatem
ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum menda-
cium ex veritate esse.

22 23 Quis est mēdax nisi qui negat Iesum esse
Christum? hic est antichristus, negans Patrem
& Filium.

23 24 Quisquis negat Filium, is ne Patrem qui-
dem habet.

24 24 Quod igitur audistis à principio, in vobis
maneat, si in vobis manserit quod audistis à prin-
cipio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.

25 Hæc autē illa est promissio quam ipse pol-
licitus est nobis, nempe vita illa æterna.

26 25 Hæc scripsi vobis de ijs qui seducunt vos.

27 Sed vñctio quam vos accepistis ab eo, ma-

neceſſari vobis. nec neceſſe habetis vt quiſquam doceat vos: verum ſicut eadem ² vnctio docet vos de omnibus, quæ & verax eſt, & non mendax, & ſicut docuit vos, manebitis in eo.

¹⁸ Nunc igitur, filioſi, manete in eo: vt quū patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudeſſimus coram eo in ipſius aduentu.

²⁹ Si ſciſtis eum iuſtum eſſe, noſtiſ, quicumque exercet iuſtitiam, ex ipſo natum eſſe.

verſo quodam ordine idem argumentum explicantem. Illic enim ab effectis ad cauſam docuit nos aſcendere: hic verò à cauſis ad effecta descendit. Eſt autē huius argumenti ſumma, Deum eſſe omnis iuſtitie fontem, ac proinde eos demum qui iuſtitie ſtudeant, ex ipſo natoſ eſſe deprehendi, vt qui Deum Patrem referant.

v. Earum rerum minime rudes eſtiſ, quas non tanquam ignotaſ propono, ſed vt notaſ inculco. x Ita celeſtem commendat doctrinam qua imbuti erant, vt ſimul magnifice fidem prædicet & diligentiam eorum qui inter eoſ docebant, ita tamen vt nihil de dignitate Spirituſ decedat.

CAP. III.

¹ Ineſtimabilem diuina adoptioniſ honorem commendant,

⁷ teſtandum eſſe boniſ operibuſ, vita nouitatem docet,

¹⁴ Cuiuſ certum ſymbolum eſt charitaſ. ¹⁹ Deinde fiduciam, ²² & Dei inuocationem ſubneſcit.

CAP. III.

¹ Videte ¹ a qualem charitatem dedit nobiſ Pater, nempe vt filij Dei ^b vocemur. ² pro-

pterea munduſ non nouit noſ, quia nō nouit eum.

³ Chariſſimi, nūc filij Dei ſumus, ſed nondū patefactuſ eſt quid erimuſ. ſcimuſ autem fore vt quū ipſe patefactuſ fuerit, ^c ſimileſ ei ſimuſ: quo-

in noſ charitate, qua noſ ita complectitur vt etiam in filioſ adoptet.

¹³ Antequā hanc adoptionē declaret, duo præfatuſ: vnum, non eſſe tantam iſtam dignitatē ex carniſ iudicio æſtimandam, quoniā mundo ſe incognita, vt qui ne Deū quidē ipſum Patrem nouit. ³ Alterum, Ne nobiſ quidē ipſiſ (nedū extraneis) adhuc plenē patefactā eſſe iſtam dignitatē: cuiuſ complementū certum quidē noſ manet, & quidem tale vt ſimuſ ipſi Filio Dei ſimileſ futuri, eiſque re ipſa ſicuti eſt, conſpectuſ fruicturi, ſed tamen in alterum eiſ aduentum differtur.

^a Cuiuſ charitatiſ munuſ. ^b Vt ſimuſ, & ita quidem vt taleſ noſ eſſe cōſteſ.

^c Non dixit pater, ſed ſimileſ.

²⁶ Cōcluſio totiuſ tum exhortationiſ tu etiā tractationiſ ſuperioriſ,

²⁷ Tranſitio ad ſequentem tractationem, eodem quidē ſpectātē, ſed tamen luculētiorem, & di-

¹ Auspicatur huiſ conuenientiæ patriſ & filiorum explicationem à ſumma cauſa, nempe à gratuita illa Dei

4 Iam ista adoptionē, cui gloria in spe adhuc posita est, ab effectu deferibit, quod videlicet quisquis est factus Dei filius, Patre studeat puritate referre.

Esa. 53. 6,

et 9. 17,

1. Pet. 3. 22. 14.

Iohan. 1. 44.

5 Puritatis huius regula non aliunde quam ex Lege Dei petenda est, cuius transgressio illud est quod peccatum vocatur.

6 Argumentum à materiali nostrae salutis causa: Christus est purissimus in se, et venit ut peccata nostra tolleretur, nobis videlicet Spiritu suo sanctificatis. Ergo qui verè Christi particeps est, sese non dedit peccato: & e contrario, qui peccato se dedit, Christum ignorat.

7 Aliud argumentum à coniugatis, Qui iuste vivit, iustus est, & Christum iustum refert, unde etiā Dei filius esse intelligitur. 8 Argumentum à repugnantibus, Diabolus est peccati autor, ac proinde ex diabolo est, siue assilatu diaboli regitur, qui servit peccato: quod si diabolus filius, non igitur Dei. Nā ita inter se repugnant diabolus & Deus, ut verè Filius Dei sit missus destruendis diaboli operibus. Itaque ex oppositis, quicūque peccato resistit, Dei est filius, Spiritu ipsius videlicet velut novo semine regeneratus, adeo quidē ut iam necessariō ex subiectione peccati sit liberatus. 9 Conclusio, Ex vita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sine Dei filij.

Nunc enim videmus per anigmata, 1. Cor. 13. 12. e Similitudinem significat non paritatem. f Puritati non studet. g Peccati brevis definitio.

h Peccare dicitur, qui puritati non studet, in eo autem peccatum regnat: in fidelibus autem dicitur habitare peccatum, non regnare. i Diabolus refert, ut filius patrem, & eius spiritum regitur. k Ab ipso mundi exordio. l Non dicitur peccavit, sed peccat, in actu enim continuo peccandi versatur. m Sic vocatur Spiritus sanctus ab effectu, quod eius virtute tanquam ex semine quidam novi homines efficiamur.

niam videbimus eum sicut est, non duplium. illo

3 4 Et quisquis habet hanc spem in eo suam, purificat se, & sicut & ille purus est. 11

4 5 Quisquis committit peccatum, etiā Legem transgreditur: nā peccatum est Legis transgressio.

5 6 Et scitis illum patefactum esse ut peccata nostra tolleretur, & peccatum in eo non esse.

6 Quisquis in eo manet, non peccat: quisquis peccat, non vidit eum, neque novit eum.

7 7 Filioli, nemo vos seducat. qui exercet iustitiam, iustus est, sicut ille iustus est.

8 8 Qui committit peccatum, ex diabolo est, quoniam à principio diabolus peccat, ad hoc patefactus est Filius Dei ut dissolvat opera diaboli.

9 Quisquis natus est ex Deo, peccatum non committit: quoniam semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, eo quod ex Deo natus est.

10 9 Per hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli.

boli. quisquis non exercet iustitiam, nō est ex Deo,
 10 & qui non diligit fratrem suum.

11 || 11 Quoniam hoc est nuntium quod audistis
 à principio, vt diligamus alij alios.

12 || 12 Non sicut || Cain, qui ex illo Malo erat,
 & occidit fratrem suum; 13 Cuius autem rei gratia
 occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris
 autem eius iusta.

13 Ne miremini, fratres mei, si odit vos mūdus.

14 || 14 Nos ° scimus nos translatos esse ex mor-
 te ad vitam, quia diligimus fratres: qui non diligit
 fratrem, manet in morte.

15 || 15 Quisquis odit fratrem suum, homicida
 est: & nolitis nullum homicidam habere vitam
 æternam in se manentem.

16 || 16 Per hoc cognouimus charitatem, quòd
 ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur de-
 bemus pro fratribus animas ponere.

17 || 17 Qui verò habuerit mundanas faculta-
 tes, & viderit fratrem suum egentem, & clauserit
 vlcera sua coram eo, quomodo charitas Dei ma-
 net in eo?

hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio, cui qui tandem non malit
 esse similis quàm Caino? 14 Ratio secunda, Quia charitas est te-

stimonium nos à morte ad vitam esse translatos: ac proinde odium in
 fratres est mortis argumentum, cui quisquis indulgeat, velut mortem
 in sinu fouet.

15 Confirmatio, Quisquis homicida est, versatur
 in morte æterna: qui fratrem odit, est homicida: ergo est in morte. Inde
 sequitur oppositum, cum qui fratrem diligit, ad vitam transiisse. Nam
 quæra mortui nascimur.

16 Iam quousque charitas Christiana por-
 rigatur ostendit, eousque videlicet vt Christi exemplo, sui etiam quis-
 que obliuiscatur vt fratribus consulat.

17 Argumentatur à compa-
 ratis. Nam si vel ipsam vitam tenemur proximis pendere, quanto ma-
 gis fratris inopiam facultatibus nostris subleuare?

Exemplum præfert & aptissimum & antiquissimum, in quo contemlemur, &
 filium Dei, & filium Diaboli naturā, qua nos in hoc mundo maneat cōditio, &
 quid dixerim vtrorumque, sui futurus exitus. o Charitas indicium est nos translatos
 à morte ad vitam nempe quia ex effectu agnoscitur causa. p Vnde hac vita su-
 stentatur. q Non aperuerit illi suum pectus, nec prompto illi animo succurrerit.

Iohan. 13. 34, &
 15. 12.

10 Charitatis
 in fratres, vt
 alteram filiorū
 Dei, notam, in-
 cipit commen-
 dare.

Gen. 4. 3.

11 Ratio pri-
 ma à præcipiē-
 tis Dei autori-
 tate.

Supra, 2. 19,

leuit. 19. 17.

12 Amplifica-
 tio à contrario
 exemplo Caini
 fratricidæ.

Iohan. 15. 13,

ephes. 5. 2.

Luc. 3. 11.

13 Breuis di-
 gressio, Ne mi-
 remur nos, dū
 officium faci-
 mus, esse mūdo
 exosos, quum

18 Charitas Christiana nō in verbis, sed in re ipsa posita est, & ab affectu sincero proficiscitur.

Matth. 23, 23,

iohan. 15, 7,

& 16, 23,

infra, 5, 34.

19 Charitatem commendat à triplici effectu. Primum enim ex ea intelligim⁹ nos verē esse Dei filios, vt antea declarauit.

iohan. 6, 29,

& 17, 3.

iohan. 13, 34,

& 15, 10.

18 18 Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua solum, sed opere & veritate.

19 19 Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse, 20 & coram ipso secura reddemus corda nostra.

20 20 Nam si nos condemnet cor nostrum, potentior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

21 21 Charissimi, si cor nostrum nos non condemnet, fiduciam habemus apud Deum:

22 || Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam praecepta eius custodimus, & ea quae ipsi placent facimus.

23 || 22 Hæc est igitur eius doctrina vt credamus nomini Filij eius Iesu Christi, & diligamus alij alios, sicut mandauit nobis.

24 || Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, nempe ex 1 Spiritu quem nobis dedit.

20 Inde fit vt pacatam conscientiam habeamus, sicut è contrariū qui statuit se Deum habere pro iudice, quod sit malè sibi conscius, vel nunquam vel temerè quietus est, quum Deus multo quàm nos acutius videat, & seuerius iudicet.

21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quod in his miseris certi sumus nos exaudiri, vt qui filij Dei sumus: sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus.

22 Conclusio, Fidem in Christum & charitatem mutuam, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respondere.

r Si mala conscientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnandos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda nostra norit, quàm nos ipsi.

f Spiritum sanctificationis intelligit, id est, ex quo regenerati viuimus Deo.

CAP. IIII.

1 Vbi quadam infernit de probandis spiritibus: 4 quia alij ex mundo, 5 alij ex Deo loquuntur: 7 ad Charitatem redit, 11 19 & Dei exemplo ad fratrum amorem hortatur.

1 Dilecti,

Dilecti, ne cuius^a spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetae venerunt in mundum.

Ex hoc cognoscite Dei Spiritum.^b Quicumque spiritus confitetur Iesum^c Christum in carnem venisse, ex Deo est.

At quicumque spiritus non confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo non est. sed hic est ille spiritus Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos, quoniam potentior est qui est in vobis, quam qui in mundo est.

Ipsi enim mundo sunt, ideo mundana loquuntur, & mundus eos audit.

Nos ex Deo sumus: qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoscimus^e spiritum veritatis & spiritum erroris.

teram, ne, quia multi falsa docent, idcirco nullis credamus. Tenendam igitur esse mediam viam, ut Dei spiritus qui omnino sequendi sunt, nouerimus, ab impuris spiritibus fugiendis distinguere.

Certam & perpetuam Antichristianae doctrinae dignoscendae regulam tradit, nempe si Christi diuina aut humana natura, aut vera eandem vnio negetur: vel de ipsius, vnici videlicet nostri Regis, Prophetae, ac Pontificis aeterni, officio vel tantillum detrahatur.

Solatur electos certa spe victoriae, ita tamen ut eos doceat non sua, sed Dei virtute pugnare.

Causam adfert cur istis mundus potius quam veris doctoribus applaudat: quoniam videlicet nihil nisi mundanum spirant: quae etiam est altera Antichristianae doctrinae dignoscendae ratio.

Suam & collegarum suorum doctrinam testatur certum esse Dei sermonem, quem vniuersis totius mundi suffragijs securè opponere sit necesse, & inde veritatem à mendacio distinguere.

Metonymicè, id est, ei qui se Spiritus dono prae datum dicit ad obsequium Prophetarum. **b** De doctrina simpliciter loquitur, non de persona. **c** Verum Moysen. **d** Verum hominem. **e** Veridicos Prophetas, quibus opponuntur spiritus erroris, id est, errantes & alios in errorem abducentes.

CAP. IIII.

Iohan. 3. 47.

Occasione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, quae praecipue à vera eiusdem notitia penderet, separaretur: reddit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis dixerat.

Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam, ut quàm multi sint pseudoprophetae, temerè quibusuis non credamus: al-

fumit

6 Redit ad
charitatis mu-
tue commen-
dationem.

Iohan. 3. 16.

7 Ratio pri-
ma, Quoniam
res est planè
diuina, ac pro-
inde filijs Dei
prorsus con-
ueniens, adeò
vt qui illius est
expers, dici
nò possit Deū
verè nosse.

Iohan. 1. 12,

1. timot. 6. 16.

8 Confirma-
tio, Quia Dei
natura sit ho-
mines dilige-
re: cuius rei
illustrissimum
præ cæteris
documentum
est quòd non
quosuis, sed
Filium illum
suum, & eum
quidem Vni-

genitum, sola illa gratuita & infinita in nos hostes suos beneuolentia
impulsus, tradiderit in mortem, cuius sanguine expiati, fieremus eter-
næ ipsius gloriæ participes. 9 Ratio altera à comparatis, Si Deus
nos ita dilexit, an nos ipsius filij, inter nos non amabimus?

10 Tertia ratio. Quia Deus oculis inuisibilis, ex hoc sui Spiritus ef-
fectu (nempè charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, sed nos
biscum coniunctus, in quibus ita sit efficax.

11 Huic charitati fundamētum aliud subternit, nempè fidem in Je-
sum, quæ verè nos cum eo coniungit; sicut charitas nos cum eo con-
iunctos esse testificatur. Reddit autem Christo testimonium, vt deus
latus testis.

f Deum, dum vocat charitatem, multo plus dicit, quàm si eum in finem nos
pronunciaret. g Verè ac reipsa comprobata. h Confessionem intellige ad
vā fide manantem, & quā charitas consequitur, vt omnia cohaereant.

7 Dilecti, diligamus alij alios: 7 nam chari-
tas ex Deo est: quisquis diligit, ex Deo natus est; &
nouit Deum.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: 8 nam
Deus est charitas.

9 || Per hoc patefacta est charitas Dei in no-
bis, quòd Filium illū suum vnigenitum misit Deus
in mundum vt viuamus per eum.

10 In hoc est charitas, non quòd nos dilexe-
rimus Deum; sed quòd ipse dilexerit nos, & mi-
serit Filium suum vt esset propitiatio pro pecca-
tis nostris.

11 9 Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus
& nos alij alios diligere.

12 || 10 Deum nemo spectauit vnquam: si dili-
gamus alij alios, Deus in nobis habitat, & charitas
eius expleta est in nobis.

13 Per hoc cognoscimus nos in eo habitare &
ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 11 Nos verò spectauimus & testamur Patrem
misisse Filium qui esset seruator mundi.

15 Quisquis h cōfessus fuerit Iesum esse Filium
Dei, Deus in eo habitat, & ipse in Deo.

16 Et nos cognouimus & credidimus charita-

quam habet Deus in nobis. ¹² Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

¹⁷ Per hoc expleta est charitas in nobis, ut fiduciam habeamus in die iudicii. quod ¹ qualis ille est, tales & nos sumus in hoc mundo.

¹⁸ Metus non est in charitate: expleta charitas foras eiecit metum: quoniam metus cruciatum habet. qui autem metuit, non est perfectus in charitate.

¹⁹ ¹⁴ Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.

²⁰ ¹⁵ Siquis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est, ¹⁶ qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

²¹ ¹⁷ Et hoc mandatum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligit & fratrem suum.

teretur, ita fiat ut intrepidè supremum illum diem iudicii expectemus, adeò ut trepidatio & cruciatus ille conscientie à charitate expellatur. ¹⁴ Nequis illam conscientie pacem existimet à charitate nostra ut causa proficisci, recurrit ad fontem, nempe ad gratuitam dilectionem qua nos Deus licet iram ipsius promeritos persequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, utraque primæ illius index accessit, ea videlicet qua Deum qui prior nos dilexit redamamus: ac demùm propter illum, proximos quoque diligimus. ¹⁵ Sicut charitatem proximi à charitate Dei in nos inseparabilem esse ostendit, quoniam hæc illam gignit: ita iam aliam charitatis speciem qua nos Deum diligimus, à charitate proximi disiungi posse negat: unde consequitur, impudenter mentiri, qui se Dei cultores vocant, quum proximos negligant. ¹⁶ Prima ratio à comparatis, cur non possit proximus odio haberi & Deus diligi, nempe quia qui fratrem non potest amare quem videt, quomodo Deum invisibilem amaverit? ¹⁷ Secunda ratio, Cur non possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia unus & idem Legislatores se & proximum diligere præcepit.

Similitudinem significat, non paritatem.

Si ex charitate intelligimus nos esse in Deo, & Deum in nobis, nos filios esse, ut Deum nosse, vitam eternam esse in nobis: rectè colligit pacem ac tranquillitatem inde colligi.

¹² Quarta ratio, Deus est. sons & origo charitatis, ip-

saque adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet.

Ioh. 13. 34,

& 15. 12.

¹³ Rursus ut paulò antè charitatem ex eo cõmendat, quod quum ex nostri cum Deo in hac convenientia, certum nobis nostræ adoptionis testimonium suppedi-

1 Ostendit fraternum amorem & fidem esse res coniunctas,
10 Nullam autem haberi posse fidem Deo, nisi credendo in
Christum. 14 Hinc certa est innuatio: 16 ut pro
fratribus etiam valeant preces nostrae.

CAP. V.

Matth. 12. 30.

1. Cor. 15. 57.

1 Pergens in
eodem argu-
mēto, quomo-
do utraque il-
la charitas in
nobis ex Dei
in nos charita-
te deriuetur,
ostendit: nēpē
per Iesum me-
diatorem fide
apprehensū,
in quo facti
Dei filij, & Pa-
trē ex quo sic
geniti sumus,

1 **Q**uisquis credit Iesum esse ^a Christum,
ex Deo natus est: & quisquis diligit
genitorem, diligit etiam ^b eum qui ex eo geni-
tus est.

2 ^a Per hoc cognoscimus nos diligere filios
Dei, quum nos Deum diligimus, & ^c mandata ei-
us seruamus.

3 **¶** ³ Hæc est enim charitas Dei, ut mandata
eius seruemus: ⁴ & mādata eius grauiā ^d non sunt.

4 ⁵ Quoniam quicquid natum est ex Deo, vin-
cit mundum: ⁶ & hæc est victoria quæ ^e vicit mun-
dum, nēpē ^f fides nostra.

5 ⁷ Quis est qui **¶** vincit mundum, nisi qui cre-

& fratres similiter nobiscum genitos diligimus. 2 Charitas proximi
ā charitate qua Deum diligimus sic dependet, ut hanc illi præire o-
porteat: inde consequitur charitatē non esse appellandā quum ad male
agendū coeunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei
mādata non respicimus. 3 Ratio, Quia Deum diligere est mandatis
eius obsequi: quod quū ita sit, & utraq; charitas ab eodē Legislatore
sit mādata (ut antea docuit) efficitur illud quoq;, Diligi nō posse pro-
ximum vbi mandata Dei violantur. 4 Quoniam docet experientia
nullā inesse carni facultatē, imō ne voluntatē quidē ad præstanda Dei
mādata, idcirco ne videatur Apostolus toties inculcās mandatorū Dei
obseruationē, impossibilia flagitare, pronūtiat grauiā nō esse Dei mā-
data, hæten⁹ quidē ut eorū onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniā ex
regeneratione nacti simus vires quib⁹ superatur mūd⁹, i. quicquid mā-
datis Dei reluctatur. 6 Explicat quānā sint illæ vires, nēpē fides.
7 Duo præterea declarat, vnū, quæ sit vera fides, ea nimirū quæ in vnū
Iesum Filiū Dei respicit: ex quo cōsequitur alterū, nēpē has vires pro-
priē non esse fidei, sed fide tāquā instrumento, ex Iesu Christo Filio Dei
hauriri.

^a Verum esse Messiam. ^b Singulari numero vtem⁹,
omnes fideles intelligit. ^c Charitas ibi nulla est, vbi vera doctrina non extat.
^d Regeneratis, qui Dei spiritu aguntur, & qui liberati sunt per gratiam à Legi
maledictione. ^e Vixit praterito tempore, ut indicetur etiam si adhuc versamur
in hac lucta, certissimam tamen esse victoriam. ^f Quæ est instrumentu-
tali causa, apprehendens eum qui illud reuera præstat.

dic Iesum esse Filium Dei?

6 ⁸ Hic ille est qui venit per aquam & sanguinem, *nempè* Iesus Christus: ⁹ non per aquam solum, sed per aquam & sanguinem: & ⁸ Spiritus is est qui testificatur spiritum veritatem esse.

7 Nā tres sunt qui testificantur in coelo, Pater, ^h Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres ⁱ vnum sunt.

8 || Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus ⁹ & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum consentiunt.

9 ¹⁰ Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est: ^k nam hoc est testimonium Dei quod testificatus est de filio suo.

10 ¹¹ Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacem eum fecit, quia non credidit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.

11 ¹² Est autem hoc testimonium, *nempè* quod vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius est.

12 Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Patris in Christo per fidem ex Spiritus sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus. 9 Monet ne aquam à sanguine (i. sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa non nitimur nisi quatenus est huius testimonium: hæc verò etsi ab illa nūquam separetur, tamen sola est nostre salutis materia. 10 Argumento à comparatis, ostendit quantum superius cœlestis testimonij quod Pater edidit de Filio cui consentit & ipse Filius, & Spiritus sanctus. 11 Firmitatem etiam terrestrium testimonij probat ex conscientia vniuscuiusque, testimonij illud in sese habentis, quam falli non dicit, utpote quæ cœlesti Patris de Filio testimonio assentiatur: alioqui enim Patrem oporteret esse mendacem, si conscientia Patri assentiens mentiretur. 12 Iam tandem quod sit hoc testimonium tot testibus confirmatum declarat: *nempè* vitam siue sclicitatem æternam esse merum Dei donum, quæ in filio resideat, & ab eo in nos, qui per fidem cum eo coniuncti sumus, promanat, adeò ut extra eum nusquam inueniatur vita.

g Spiritus noster tertius testis, testatur Spiritum sanctum esse veritatem, i. esse verum quod nobis ille dicitur, *nempè* nos esse Filios Dei. h Vide Ioh. 8. 13. i In vnum consentiunt. k Merito ita colligo: nam illud testimonium quod dixi in cœlo perhiberi, à Deo manat, Filium suum ornante.

Ioh. 3. 16.

8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus cōprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus Cœlestes sunt, Pater, à quo missus est Filius, Sermo ipse caro factus, & Spiritus sanctus. Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis (i. iustificatio nostra) Spiritus, i. agnitio.

EPISTOLA

bet Filium Dei, vitam non habet.

13 ¹³ Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filij Dei: vt sciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filij Dei.

14 ¹⁴ Et hæc est fiducia quam apud Deum habemus, || ipsum, siquid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire.

15 Quodd si scimus eum audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petijmus.

16 ¹⁵ Siquis viderit fratrem suum peccare peccato *quod non est* ad mortem, ¹ petet & dabit ei vitam: peccantibus *dico* non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget.

17 || ¹⁶ Omnis iniquitas peccatum est: sed est peccatum *quod non est* ad mortem.

18 ¹⁷ Scimus quod quisquis natus est ex Deo, non peccat: sed qui genitus est ex Deo, conseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

19 ¹⁸ Scimus nos ex Deo esse, & mundum to-

13 Epilogus epistolæ (in quo primum ostendit hac doctrina etiã ipsos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide crescant: id est vt quotidie de sua in Christo, per fidem salute fiant certiores.

Supra, 3. 22.

Mat. 12. 31,

mar. 3. 29.

14 Quoniam quod speramus nondum reipsa obtinemus, inuocationem cum fide connectit Apo-

stolus, quam vult ex fide proficisci, deinde ita concipi, vt nihil diuinæ voluntati non consentaneum petatur: cuiusmodi preces vanæ esse non possunt.

15 Preces non tantum pro nobis ipsis, sed etiam pro fratribus peccantibus sunt concipiendæ, ne sint eis mortifera ipsorum peccata: additur tamen exceptio peccati illius quod nunquam remittitur, siue peccati in Spiritum sanctum, i. vniuersalis, & ex animo proficiscentis apostasiã cognita Euangelij veritate, sicut in annotationibus pluribus exposuimus.

16 Occupatio, Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehendendi, sed non idcirco desperandum, quoniam non omne peccatum est lethale, & extra spem remedij.

17 Ratio cur non omne, imò etiam cur nullo peccatum sit quibusdam lethale: quia nimirum ex Deo sunt nati, i. facti filij Dei in Christo: cuius Spiritu donati non seruiunt peccato, neque à Satana lethaliter vulnerantur.

18 Vnumquenq; oportet vniuersales promissiones sibi peculiariter applicare, vt certò nobis persuadeamus, nos (quò totus mundus sit natura peditus) gratis factos esse Dei filios, misso ad nos Filio ipsius Iesu Christo, à quo illustrati sumus veri Dei & vitæ æternæ noticia.

1 Perinde est ac si diceret, Petet à Domino vt illi condonet, qui rogatus illi dabit veniam.

rum

tum in malo iacere.

20 Sed scimus Filium Dei venisse, || & dedisse nobis mentem ut cognoscamus illum qui verax est: & sumus in verace illo, in Filio eius Iesu Christo. ^m hic est verus Deus, & vita æterna.

21 ¹⁹ Filioli, caute vobis ab idolis. Amen.

ut hoc veluti sigillo totam superiorem doctrinam obfignet.

m Apertissime asseritur Christi divinitas.

LUC. 24. 48.

¹⁹ Diserte exprimit præceptum de cavendis idolis: quæ vni vero Deo opponit.

EPISTOLA IOHANNIS SECUNDA.

1 Inscríbítur hæc Epístola exímia ac præstanti dignitate famina, 4 quæ suos in Dei timore rectè educatos habebat.

6 Hanc orat ut in charitate Christiana perseveret, 7 ne in Antichristos incidat: 18 quin potius eos omnino vitet.

1 Resbyter ^a electæ ^b dominæ, 1 Christianæ & liberis eius ¹ quos ego verè coniunctionis diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem. 2 Vera hæc professio posita est, tum in vinculum est vera & cõstans veritatis professio.

3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris ^c cum veritate & charitate.

4 ² Gaudis sum valdè quòd inuenerim ex fida doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & ista sunt inter se inseparabilia.

^a Electa appellativum est nomen, non proprium. ^b Exímia atque præstanti dignitate famina. ^c Cum vera cognitione, quam charitas comitetur.

DD d ij

EPIST. IOHAN. II.

lijs tuis ^d qui integrè incedant, sicut mandatum accepimus à Patre.

3 Antichristi personā & officium Christi oppugnantes, iam in Ecclesiam temporibus Apostolorum irreps-
erant.

Iohan. 15. 12.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam.

5 Cum peruersæ doctrinæ defensoribus commercium nobis esse non debet.

d Prout veritas præscribit.

e Circumspicite, & diligēter considerate.

Rom. 16. 17.

f Ad verb. os ad os.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mādatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, || vt diligamus alij alios.

7 Hæc autem est charitas, vt incedamus secū- dum doctrinam eius, Hæc est doctrina, vt sicut audistis à principio, ita in eo ambuletis.

7 3 Nam multi impostores ingressi sunt in mundum qui non consentient Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

8 4e Attendite vobis ipsis, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: Qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.

10 5 Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam nō adfert, || ne recipite eum domum, nec aue ei dicite:

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spero me venturum ad vos, & ^f præsentem præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

13 Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amen.

EPIST.

EPISTOLA

IOHANNIS

TERTIA.

1 Hospitalitatem Gai laudat. 9 & Diotrophus petulantiam accusans: 10 Gaium monet ut benefaciendo perseveret, 12 Postremo Demetrium commendat.

1 **E**NIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

2 Dilecte, in primis opto ut prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.

3 Gaius sum enim valdè quum venissent fratres, & testimonio suo commendassent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

4 Maius^a istis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

5 Dilecte, ^b fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

6 Qui testimonio suo commendarunt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ: quos rectè facies^c si prosequutus fueris ut Deo dignum est.

7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi, ut administri simus veritati.

9 ² Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrophes non recipit nos.

10 Propterea, si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos:

DDd iij

1 Exemplum Christianæ gratulationis.

2 Ambitio & avaritia duæ pessimæ pestes (præsertim in ijs qui Ecclesiasticum aliquod munus sustinent) in Diotrophis persona damnantur.

a Sub gaudijs.

b Agni ut fideliem decet.

c Commendat Gaius vel eos ipsos quos ià antea exceperat, ad eam redeuntes ad promouenda Ecclesiæ negotia, vel alios quorum eadem erat conditio.

d Ut & ipsi aliquid conferamus ad veritatis prædicationem.

EPISTOLA

quique etiam his non contentus, neque ipse recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Ecclesia eiecit.

^a *Non noſcit.* 11 Dilecte, ne imitare quod malum eſt, ſed quod bonum eſt, qui bene facit, ex Deo eſt, qui autem male facit, non ^e vidit Deum.

12 Demetrioq; testimoniũ redditũ eſt ab omnibus: & ab ipſa veritate: ſed & nos testimoniũ perhibemus, & noſtis testimonium noſtrũ verum eſſe.

13 Multa poſſem ſcribere, ſed nolo atramento & calamo tibi ſcribere:

14 Spero autem fore vt ſtatim te videam, & vt coram loquamur.

15 Pax tibi. Salutant te amici: Saluta amicos nominatim.

EPISTOLA CATHOLICA IVDÆ APOSTOLI.

1 Admonet pios vt ſibi caveant ab eo hominum genere,
4 qui ex Chriſti gratia laſciendi prætextum captant.
5 quos non impunẽ laturos eius gratia contemptum,
6 7 tribus exemplis demonſtrat: 14 Et varicinium
Enoch proferit. 20 Modum denique pijs oſtendit, quo
omnes eorum machinas diſcere queant.

^a Vt diſtinguatur ab Iſcariote.
^b Per Deum Patrem.
^c Sepoſitis a-
terno Dei conſilio, qui Chriſto
traderentur cuſ-
todiendi.

1 **I**VDAS Ieſu Chriſti ſer-
uus, ^a frater autem Iaco-
bi, vocatis ^b à Deo Patre
ſanctificatis, & Ieſu Chriſto
^c ſeruatis.
2 Miſericordia vobis & pax
& charitas multiplicetur.

3 Dilecti

3 ¹ Dilecti, quum omne studium adhibeam vt scribam ad vos ^d de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt ^e decertetis pro fide quæ ^f semel tradita est sanctis.

4 ² Nam subrepsērunt quidam homines, prius iam olim descripti ad hanc damnationem, ³ impij, qui Dei nostri gratiam transferunt ad lasciuiam, & solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

5 ^d Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis Dominum, quum populum ex Ægypto liberasset, rursus *illos* qui non credebant perdidisse.

6 *¶* ⁵ Et Angelos qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

7 *¶* Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates simili modo atque ⁸ illæ scortatæ, & ^h carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo, ignis æterni pœnam sustinentes.

8 Similiter tamen & isti ⁱ sopiti, carnem quidem polluunt, ⁶ ^k dominatum verò reiiciunt, & dignitates conuitijs incessunt.

9 ⁷ At Michael archangelus, quum aduersus eam, vt hodie facit Anabaptistarum secta, quos Libertinos vocant.

4 Proponit horrenda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur. 5 Angelorum lapsus seuerissimè punitus, quanto magis homines perfidos vliscetur Dominus? 6 Alterum istorum dogma perniciosissimum, quòd Magistratum autoritatē etiam cū conuitijs tollebant, vt hodie Anabaptistæ, 7 Argumentū à cōparatis, Michael ex præcipuis Angelis vnus Satanā, quanuis execrabile contentus fuit iudicio Dei coercēdū trahere: & istos homunculos peruersos non pudet potestates à Deo ordinatas cōuitijs inceslere. ^d De ijs quæ ad nostram omnium salutem spectant. ^e Pro viribus tuamini fidem, sana scilicet doctrina & vita exemplū. ^f Quæ ita semel tradita est, vt possea nunquam sit immutanda. ^g Sodoma & Gomorrha vestigia secuta. ^h Sic adumbrat prodigiosas libidines. ⁱ Perinde stolidi & rationis expertes ac si altissimo veterno sensus omnes haberent sepultos. ^k Magis est dominatum assernari, quàm Dominos, i. rem ipsam quàm personam.

1 Scopus huius epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdam, & in sana doctrina, & in rectis moribus cōfirmat. 2 Non temerè sed ex Dei prouidentia fit vt nonnulli perditī in Ecclesiam irrepant.

Num. 14. 37.

2. Pet. 2. 4.

Gen. 19. 24.

3 Hoc primū in istis damnat quòd ex Dei gratia captarent lasciuie di prætextum: quod fieri non potest quī Christo summū imperiū abrogetur, quum eius modi homines Satanæ se addi

EPISTOLA

diabolum certans disceperet de corpore Moſis, non auſus eſt illi impingere notam maledicti, ſed dixit, Increpet te Dominus.

8 Concluſio, iſtos duplici ſcelere teneri, nempe audaciſimæ inſcitia in quibuſdam damnandis, & impudentiſcōtemptus eius cognitionis, quam quum eſſent a de pti nō aliter tamen quā brutarationis experia viuebant, ventri nimirū ſeruientes.

Gen. 4. 8.

Num. 22. 37,

1. Pet. 2. 15.

Num. 16. 1.

1. Pet. 2. 17.

Pſal 17. 10.

9 Prædicite-
orum exitium,
quoniam Cai-
num impuden-
ti malitia, Ba-
laamum turpi
auaritia, Core
denique factio

10 8 At iſti, quæ non nouerunt, ea conuitijs in-
ceſſunt: quæ verò naturaliter, vt animantia ratio-
nis expertia, ſciunt, in ijs corrumpuntur.

11 9 Væ iſtis: nam viam || Cain ingreſſi ſunt, &
deceptione mercedis, qua deceptus fuit || Balaam,
effuſi ſunt, & || contradictione Core perierunt.

12 10 Hi ſunt macularum inſtar in 1 agapis ve-
ſtris, dum vobiſcum conuiuantur, m abſque vllius
metu ſeipſos paſcentes: || nubes aqua carentes, ven-
tis circumactæ: arbores emaridæ, infrugiſeræ, bis
emortuæ, eradicatæ:

13 Vndæ maris efferatæ, deſpumantes ſua ipſo-
rum dedecora, ſtellæ erraticæ, quibus a caligo te-
nebrarum in æternum ſeruata eſt.

14 Prophetauit autem etiam de iſtis ſeptimus
ab Adam Enoch, dicens, Ecce, o Venit Dominus
cum ſanctis millibus ſuis,

15 Vt ferat iudicium aduerſus omnes, & redar-
guat quicumque ex iſtis ſunt impij, de factis omni-
bus quæ impiè patrarint, deq; omnibus duris quæ
loquuti fuerint aduerſus ipſum peccatores impij.

16 Hi ſunt murmuratores, quærule, in cupidita-
tibus ſuis incedentes: & || quorum os loquitur præ-
tumida, admirantes perſonas vtilitatis gratia.

17 11 Vos autem dilecti, memores eſtote ver-

ſo & ambitioſo ingenio referant. 10 Alijs multis epithetis tum for-
des & petulantiam eorundem, tum verò maximè inanem eorū gran-
diloquentiam & vaniſſimum factum grauiffimè inſectatur, grauiffima
comminatione adiuncta, ex Enoch antiquiſſima prophetia de futuro
iudicio. 11 Prædictus eſt illiuſmodi monſtrorum exortus, nere i no-
uitate percellamur.

l Agapæ erant fraternæ Eccleſiaſtici cætus conuiuiæ, quæ deſcribuntur à Tertu-
liano in Apologet. cap. 39. m Impudenter & abſque vlla vel Dei vel Eccleſia
reuerentia. n Denſiſſima tenebræ. o Præteritum futuri loco Hebr. more.

borum

borum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis, ¶ in extremo tempore futuros irrisores qui in impijs suis cupiditatibus incedant. *1. Tim. 4. 1, 2. Tim. 3. 1, 2. Pet. 2. 3.*

19 ¹² Hi sunt qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vospfos, per Spiritum sanctum orantes,

21 Alij alios in charitate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.

22 ¹³ Et alios quidem habito delectu commiseramini,

23 Alios verò ^p terrore seruare, ex flamma rapientes, odio habentes ^q vel eam tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

24 ¹⁴ Cæterum, ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ inculpato cum exultatione:

25 *Id est* soli sapienti Deo seruatori nostro, gloria & magnificentia, & robur & potestas, & nunc & in omnia secula. Amen.

flamma versantes, seuera præsentis periculi denuntiatione seruare studeant: ita tamen vt sic abhorreant à malis & turpibus, vt vel leuissimam eorum contagionem fugiant. 14 Commendat eos Dei gratiæ, satis declarans Dei solius esse eam ipsam quam à nobis requirit constantiam nobis præstare.

p Absterrentes illos, & sancta seueritate reuocantes.

q Hyperbola ab interdictis pollutionum Legalium sumpta.

12 Antichristorum est sese à pijs segregare, vt qui Spiritu Dei non regantur: contra verò Christianorum est mutuum in fidem in charitate sese sanctis precibus adificare, tantisper dū Christi misericordia appareat ad plenam suorum salutem.

13 Inter eos qui aberrant, hic delectus pijs seruandus est, vt alios leuius tractent, alios iā in ipsa

IN APOCALYPSIN Nihilatum tale visum est edere quale in superiores libros: interea tamen visum est subycere qua ante aliquot annos de huius libri autoritate scripsimus. Sunt autem eiusmodi.

QU^{VI}A de huius libri autoritate iam pridem nonnulli dubitarunt: paucis diluam argumenta qua in hanc partem adferri solent: deinde quid mihi videatur exponam. Argumenta verò citabo uti sunt ab Erasmo studiose ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi videtur in hoc argumento (ut in multis alijs) iudicium fuisse, ut quid statuerit, non facile iudicare possu, nisi quòd eò tandem videtur inclinare, ut existimet aliquam esse quidem huius libri autoritatem, sed non eam tamen qua sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur inquit, diuus Hieronymus: Apocalypsin atate sua non fuisse receptam à Gracis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr, in compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo insula Euangelium suum scripsisse: huius autem libri non meminit. Athanasius Gracus in suo catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus, cuius verba citat Eusebius libro. 7. Ecclesiastica historia, librum existimat ab alio quopiam Iohanne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis, ut Iohanni non sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 4. qui à Cerintho haeretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respondeo. Si spectetur quibus rationibus permoti sunt nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facile appariturum quam immerito hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse a plerisque receptum, adeò quidem ut Epiphanius illos à quibus reiciebatur, aperte inter haeticos recensuerit: ut interim omittere antiquissimos scriptores, Iustinum philosophum, & Irenaeum Lugdunensem episcopum, martyrem utrumque, non modò illum comprobasse, sed etiam commentarijs illustrasse. De Dorotheo quod assertur nihil habet momenti, qui sua tantum silentio videatur librum hunc reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmi ipse annotauit. De Dionysio more viderimus, quum ipsius rationem expendemus. Caium (quicumque tandem is fuerit) vel ipsius Dionysij verbis refuto qua scripta sunt libro Ecclesiastica historia tertio. Eusebium autem sanè nihil morer, in quo docti omnes iudicium requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus, Scribit, inquit, Hieronymus quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum multu conuictis fuisse infelatos, quasi nihil haberet Apostolica grauitas, sed vulgatam tantum verum historiam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententijs esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo, Quicumque tandem isti eruditissimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quod conuictis ausi sint eum librum exagitare, qui sanè sit breuissimus si ea demas qua ad verbum ex Propheta exscripsit, Longè aliter Basilium, Gregorium, Cyrillum, Epiphanius, Irenaeus, Hippolytus (ut Aretius testatur) qui hunc librum

non modò (ut Dionysius Alexandrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse, sed aperte etiam Iohanni Apostolo vendicarunt: nunquam id certè facturi si Apostolica gravitatis nulla in eo vestigia animadverterissent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorum & singularis pietas & summa eruditio testata est plurimum ipsorum monumentum, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent: argumenta verò satis indicant quam meritò eruditissimi appellentur. Negant in hoc scriptore ullam apparere gravitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit. Dicunt cum complecti vulgatam rerum historiam. Id verò qui potest in eo verum esse qui (si admodum pauca excipias) res prateritas non narret, sed futuras prænuntiet? Ista igitur non modò vera non sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic, inquit, sollicitè suum nomen inculcat, perinde quasi syngrapham scriberet, non librum. idq. non solum præter morem Apostolorum, verum multo magis præter suum morem, qui in Evangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamen usquam suum vocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille quem diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de visionibus suis, rem exponit sub alterius persona. At hic tam arcana cum Angelu colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hac est ratio qua Dionysium Alexandrinum impulit, ut ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librum arbitraretur. At, Deus bone, quàm hæc sunt infirma & imbecilla! Non animadverterunt boni viri aliud esse historiam, aliud Prophetiam scribere. Nam historia veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò, quia res futura prædicantur, nulla nisi revelanti & annuntianti auctoritate immixta, quum non videret hoc requiri in primis ut unde tandem illarum prædictio emanet, qui patefecerit, quis scripserit intelligamus? Ideo videmus non modò in Prophetiarum initijs sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè sollicitè adscribi atque Dei distantis & Prophetæ scribentis nomen. Exemplo sit vel unus Ieremias, qui minimum centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omninò faciendum erat, ne latebras quærere videretur, ut pseudopropheta solebant. Quid verò? Apud Daniele à capite septimo non penè singulis versiculis repetitur, Ego Daniel? Esaias autem quoties Esaiam filium Amos inculcat? Atque Iohannes hoc non consuevit in Evangelio. Fateor: nam historiam scribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs discipulis, ut ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipse hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo suas visiones ex professo non tractabat: sed quoties sui muneris præstantiam asserit, quàm altè, quàm magnificè sese Paulum illum dicit non ab hominibus, neq. per homines, sed à Iesu Christo designatum Apostolum? Quid? quum sua illa certamina prædicat, an personam alienam assumit? Sed aliquid etiam amplius consideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (nisi me calculus fefellerit) quinque tantum repetitur: & illud ego Iohannes, tribus tantum locis, nempe capite 1. vers. 9. addita tamen explicatione, quæ una ad omnem amolendam arrogantiam suspitionem satis superq. sufficit. Item cap. 21. vers. 2. & cap. 22. vers. 8. quibus locis simpliciter tantum commemorat quid viderit, ut de visionis fide dubitari non possit. Ergo (ut paucis hoc argumentum absolvam) ratio illa Dionysij non modò inutilis est, sed etiam imperitiâ arguit, atq. adeò plena est calumnia: imò verò (quod ingenuè & sine ulla malevolentia à me dici Deus testis est) nimirum inconsiderata est vox ista, hunc scriptorem perinde suum illud Ego Iohannes, inculcare ac si syn.

Clocu

grapham non librum scriberet. Accedo ad quartum argumentum. In Græci, inquit, quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Evangelista, sed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Evangelista vendicat, quem nemo ignorat cat'echoen fuisse Theologum à veteribus appellatum: quod de Christi divinitate nemo unquam hominum aperitius aut divinius scripserit. Alter autem ille Iohannes, quem ego sanè supposititium esse suspicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed presbyter dicebatur. Venio tandem ad styli dissimilitudinem, quam Dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, ut refert Nicephorus Ecclesiast. historia lib. 6. cap. 23. Primum ex tota orationis indole ac ductu: deinde quod quum Evangelio & epistola Iohannis catholica multa sint communia, hic liber ne syllabam quidem ullam habeat cum eis communem. Postremo quod sermonis etiam dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noster rusticis barbarismis & solacismis utatur. At ego primum omnium respondeo, istam styli dissimilitudinem minimè esse admirandam in tam dissimili argumento. Nam in Evangelij historia, & in epistolis quannus impulsu Spiritus sancti, tamen ex suo sensu loquitur: hic audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem gestam, partim docet: hic de rebus futuris agit, & quidem prescriptis verbis, & miramur eum non iisdem uti sententijs? imo quis unquam hanc legem cuiquam scriptori prescriptis? Quid quod pleraq; ipsis superiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariae, Esaiæ, & aliorum) verbis illi distantur ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hac eadem erat loquutus? Itaque mirum nemini videri debet quod non ita culto sermone utatur, ut qui à Prophetarum qui Hebraicè scripserunt, ne verbis quidem, nedum charactere discedere voluerit: quo minus sanè suspicari par est quicquam hic commentitium Ecclesia obtrudi. Superest ultimum argumentum, quod videatur Chiliastrarum heresi favere: quo nomine nonnulli adducti sunt ut hoc opus à Cerintho editum sub Apostoli nomine putarint. Ego verò, ut concedam Chiliastras nonnulli ex hoc libro testimonijs esse abusos, idcirco tamen haeretico tam impuro hunc librum esse tribuendum absit ut concedam, nisi locos illos aliter accipi commodè non posse quisspiam ostenderit: alioquin quem eandem librum admitemus? Aliter autem accipiendos esse doctissimi viri tampridem indicarunt: ut huic libro idem plane acciderit atque epistola ad Hebraeos, quam nonnulli pertinacissimè repudiarunt quod facere pro Novatianis videretur: quum ipsi potius suam ignorantiam debuerint accusare. Deinde, obsecro, quum alia praterea fuerint Cerinthi deliria, ut qui Deum esse mundi conditorem negarit, Christum ex Maria ac Iosepho ceterorum hominum more genitum docuerit: Christum & Iesum ut distinctas personas separavit: cur non etiam hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tantum abest ut hoc faciat, ut contra adversus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: ut à Cerintho ista proficisci non potuisse, vel ex una ista ratione satis appareat. Quid verò quod ubi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impie garriebat? Vbi enim luxus ille? ubi cibus & potus? ubi nuptia & ioci? ubi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile est hoc argumentum. Quæ quum ita se habeant, quamvis non censuerim quidem ego pertinacius de scriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apostolo potius quam cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam praterquam quod

v. iustif.

vetustissimum esse constat, & ex veteribus doctissimi & religiosissimi quique, Iohannis Apostoli esse non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quod illi temporibus non videam cui tandem alij tanta maiestatis plena prophetia, tamq̃ augustum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quod planè Apostolica sit dignitas non uni alicui Ecclesie, sed Asiaticis Ecclesiis scribere: postremò, quod quae de insula Patmo commemorat, cum ijs prorsus conveniant quae de Iohannis exilio veteres summo consensu tradunt. Quòd si tamen liceret ex stylo coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipse Iohannes dictus est: adeò non in verbis tantum, sed etiam in formulis dicendi plerisq̃ similis, ac fere idem est Euangelij Marci & huius libri character. Ad ipsum autem librum quod attinet, quannù cum esse me agnoscam cui hac mysteria valde adhuc obscura videantur, tamen quum ubique videam Spiritus prophetici rumen eminere, & veterum Prophetarum non tantùm vestigia, sed sententias, ipsaq̃ adeò verba in hoc libro agnoscam: quum manifesta & magnificentissima ubiq̃, tum diuinitatis Christi, tum nostrae redemptionis testimonia in eo extare videam: quum denique ex ijs quae praedicta sunt nonnulla manifestè iam apparuerint, veluti quae de Asiaticarum Ecclesiarum excidijs, & scorti illius septem montibus insidentis regno praedixit: venio in eam sententiam ut existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum congerere voluisse quae ex superiorum Prophetarum praedictionibus implenda post Christi aduentum supererant: ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognovit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac praesertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei providentia iudicia in Ecclesia sua administratione, rebus nostris praeiunctu intenti, non consideramus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat, ideoque prophetiarum lucem pro sua infinita sapientia non aliter iam olim tēperauit quàm Ecclesiae utile fore praesciuit. Superest igitur ut hac mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & utile est, scrutentur: omnes verò, siue quae nouerint, siue quae non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur, potius quàm nonnullorum more vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

* *
*

CAP. I.
a *Reverentia oculorum patris factio.*

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 Indicat doctrina genus quod hic tractatur: 8 nempe illius qui est principium & finis: 12 Deinde septem candelabrorum & stellarum 20 mysterium explicat.

b *Quam Filius de
sine Patris nobis
per Angelos re-
velavit.*

c *Iehoua nomen
quod Deo pro-
prium est prae-
riti, praesentis &
futuri temporis
notatione, signi-
ficatur.*

Exod. 3. 14.

d *Hi sunt Spi-
ritus, quos infra,
5. 6. Agni cornua
& oculi dicuntur:
eos autem adiun-
git Deo tanquam
stipatores.*

Psal. 89. 38.

1. Cor. 15. 21.

coloss. 1. 18.

Hebr. 9. 14.

1. pet. 1. 19,

1. iohan. 1. 9.

1. Pet. 2. 5.

APOCALYPSIS b Iesu Chri-
sti, quam dedit ipsi Deus, ut
indicaret servis suis quae oportet
fieri cito: is vero missam
per Angelum suum, seruo suo
Iohanni significavit.

2 Qui testificatus est sermonem Dei, & testi-
monium Iesu Christi, & quaecunque vidit.

3 Beatus qui legit, & beati qui audiunt verba
prophetiae huius: & servant ea quae in ea scripta
sunt, tempus enim propè est.

4 Iohannes septem Ecclesijs quae sunt in A-
sia: Gratia sit vobis & pax || à c Qui est, & Qui erat,
& Qui venturus est: & à d septem Spiritibus qui
in conspectu throni eius sunt:

5 Et à Iesu Christo, || qui est fidus ille testis,
|| primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regum
terrae: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris
|| per sanguinem suum:

6 Et fecit nos || reges & sacerdotes Deo &
Patri suo: ei, inquam, gloria & robur in secula se-
culorum. Amen.

7 || Ecce,

7 || Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum
* omnis oculus, etiam qui eū transfixerunt: & plan-
gent coram eo omnes tribus terræ, etiam, Amen.

8 || Ego sum ^fA & Ω, id est, principium & finis:
dicit Dominus, Qui est, & Qui erat, & Qui ven-
turus est, ille, *inquam*, omnipotens.

9 Ego Iohannes, *qui* & frater vester sum, &
socius in afflictione & regno & tolerantia Christi
Iesu, erā in insula quæ vocatur ^g Patmos, propter
sermonem Dei & testimonium Iesu Christi.

10 Fui autem ^h Spiritu correptus die ⁱ Domini-
co, & audiui à tergo vocē magnam tāquam tubæ.

11 Dicentis, Ego sum A & Ω, primus ille &
vltimus: & Quod vides scribe in libro, & mitte
septem Ecclesijs quæ sunt in Asia, Ephesi & Smyr-
næ, Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Phi-
ladelphis, & Laodiceæ.

12 Conuersus sum igitur vt ^k viderem vocem
quæ loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi
septem candelabra aurea.

13 Et in medio septem candelabrorum *quendam*
similem Filio hominis, indutum talari veste, &
præcinctum ad mamillas zona aurea.

14 Caput autem eius & capilli erant candidi vt
lana alba, tanquam nix: & oculi eius vt flamma
ignis.

15 Pedes autem eius similes calcolibano, velu-
ti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox
aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextra sua stellas septem:
& ex ore eius anceps gladius prodibat, & facies
eius qualis sol in suo vigore lucet.

17 Quam autem vidissem eum, cecidi ad pedes
eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextram
suam, dicens mihi, Ne metue: || ego sum primus
& vltimus.

Esa. 3. 14.

Matth. 24. 10.

Iud. 1. 4.

Infra. 21. 9. & 13

e Omnes ho-

mines.

f Ego is sum,

ante quē nihil est

imo per quem fa-

ctū est quicquid

factū est, quicquid

vt omnia intere-

ant, superstes il-

lus omnibus ma-

neam.

g Patmos una est

Sporadum in qua

exulasse Iohannes

perhibetur.

h Sic explicatur

sanctus ille en-

thousiasmos,

quo Propheta cor-

repti extra mun-

dū peregrinabā.

i tur cum Domini-

sic Ezechiel sape

dicit se translatū

fuisse à Domini

Spiritu, & Spiritū

Domini in se

incidisse.

i Dominicū vo-

cat diem quem

Paulus primum

hebdomados vo-

cat.

r. Cor. 16. 2.

k Vt eum vi-

derem cuius vo-

cem audieram.

Esa. 41. 4. &

44. 6.

18 Et qui uiuo, sed fui mortuus, & ecce uiuo in secula seculorum, Amen. & habeo claues inferorum & mortis.

19 Scribe quæ uidisti, & quæ sunt, & quæ post hac sunt futura,

20 Mysterium septem stellarum quas uidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, ¹ Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quæ uidisti, septem Ecclesiæ sunt.

¹ Angelorum nomine Ecclesiarum ministros intelligit.

CAP. 11.

Inbetur Iohannes scribere quæ Dominus necessaria nomenat Ecclesijs 2 Ephesiorum, 8 Smyrnenſium, 12 Pergamenorum, 18 Thyatirensium: 25 ut quæ ab Apostolis acceperunt, teneant.

1 **A**ngelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septem candelabra aurea:

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam, & quod non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperiſti eos esse mendaces.

3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meum laborasti, & non es defatigatus.

^a *Quod tecum exposuisti.*

4 Sed habeo aliquid ^a aduersum te, quod charitatem tuam primam omiseris.

5 Memor esto itaque vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniam aduersum te cito, & mouebo candelabrum tuum e loco suo, nisi resipueris.

6 Sed hoc habes, quod odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio ^b paradisi Dei.

8 Angelo verò ^c Smyrnenſium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit.

^b *Sic Christus loquitur, nempe ut mediator.*

^c *Smyrna una fuit Ionicarum ciuitatum in Asia.*

9 Noui

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es) & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

10 Nil metue eorum quæ passurus es. ecce, futurum est ut mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victor non lædetur à morte secunda.

12 Angelo verò ^d Pergamenis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæam illam vtrinque acutam,

13 Noui opera tua, & vbi habites, nempe vbi thronus est Satanæ: & quod teneas nomen meum, neque negasti fidem meam, ^e etiam ijs diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanæ habitat.

14 Sed habeo aduersum te pauca, quod habetas istic qui teneant doctrinam || Balaam, qui docuit Balac obijcere offendiculum coram filiis Israel, ut ^f ederent ex ijs quæ simulacris immolantur, & scortarentur.

15 Ita habes etiam qui teneant doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum te cito, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victori dabo edere ex ^g Manna illo abscondito: & dabo illi ^h calculum album, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo novit nisi qui accipit.

18 Angelo verò Thyatirensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquam flammâ ignis, & cuius pedes sunt similes chalcobano:

^d Pergamum celeberrima olim urbis in Asia nomen, Attalicon regum sedes.

^e Amplificatur Pergamenium fides, quod in ipse persecutionis æstus constantes fuerint.

Num. 24. 14. & 25. 1.

^f Quod hic dauidolothyrus agit, refertur ad eam speciem de qua agit Paulus, 1. Cor. 10. 14.

^g Alludit ad cognitionem illâ quæ habetur, 6 Iohâ. & ad locum Psal. 105. 40.

^h Eiusmodi calculum refert Aretas solum dari Athletis in certaminibus, vel quod calculi olim essent albi indicantes ab

solutionem.

ⁱ Sic vocat officia sanctorum praestita.

19 Noui opera tua & charitatem, & ⁱ subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

20 Sed habeo aduersus te pauca, quod permittis mulierem Iezabel, quae se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt ^h scortentur, & edant ex ijs quae simulachris immolantur.

21 Et dedi illi tempus vt respiceret a scortatione sua: & non relipuit.

22 Ecce, ego abijciam eam in lectum: & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximam, nisi relipuerint ab operibus suis.

23 Et filios eius ⁱ interficiam morte: scientque omnes Ecclesiae me esse || scrutatorem renum & cordium: & dabo vnique vestrum secundum opera sua.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirensibus, Quicumque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt ^m profunditates Satanæ, vt aiunt: nō imponam vobis aliud onus.

25 Tamen id quod habetis, tenete quousque veniam.

26 Nam si quis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes.

27 || Et reget eas virga ferrea: & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo:

28 Et dabo ei stellam matutinam.

29 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

CAP. III.

CAP. III.

a Sardus florentissima & celeberrime urbis nomen, Lydorum regis sedes.

ⁱ Sequitur Epistola quinta ad Pastores Ecclesiarum Sardinenſium, 7 Philadelphenſium, 14 & Laodicenſium, 16 ne tepidi ſint, 20 ſed gloria Dei promouenda operam dent.

ⁱ Angelo autem Ecclesiae quae est a Sardibus ſcribe, Hæc dicit qui habet ſeptem Spiritus Dei

Dei & septē stellas, Noui opera tua, nempē^b quod^b dicaris viuere, sed mortuus sis.

^b Nomine viuus, sed reuera es mortuus.

2. Esto vigilans, & confirma^c reliqua moribunda: nō enim inueni opera tua plena corā Deo.

^c Cetera, quoniam ea est conditio, ut iam laborant, mox nisi confirmantur interiura.

3. Memento igitur quæ acceperis & audieris: serua igitur & respisce. Quod si non vigilaueris, veniam ad te || tanquam fur, neque intelliges quā hora veniam ad te.

Infra, 16. 15.

4. Habes tamen aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinant vestimenta sua, ideoq; incendunt tecum albari: ^d digni enim sunt.

1. thess. 5. 2.

2. pet. 3. 20.

5. Qui vicerit, amicitur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex || libro vitæ, sed profitebor nomē eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.

Infra, 20. 13.

Et 21. 27.

philip. 4. 4.

6. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

^d Idonei, scilicet, quia in Christo iustificati fuerunt, quod reuera comprobant: iustus enim est qui iustitiam facit, sed ita ut arbor fructu gignat. Vide Rom. 8. 13.

7. Angelo verò Philadelphiēsis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet^e clauem Davidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit.

^e Potestatem omnem gubernationis, iubendo & vetando & expediendo ac coercendo. Est autem domus David Ecclesiæ, regni autem Davidici premisio perpetua, ad Christum pertinet.

8. Noui opera tua: ecce, proposui tibi ostium apertum, nec quisquam potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruaſti sermonem meum, neq; abnegasti nomen meum.

^f In eum statum redigam.

9. Ecce, ^g præbebo eos qui sunt ex synagoga Saronæ, id est eorum qui dicunt se Iudæos esse, nec sunt, sed mētūtur: ecce, inquā, faciā, ut veniāt & addo: et ante pedes tuos, & sciant quod ego dilexi te.

^g Quia patientiam illā & constantiam præstisti, quā a me requiro.

10. Quoniam ^h seruaſti sermonem tolerantiaem, ego quoque te liberabo ex tempore tērationis, quod venturum est in orbem vniuersum, ad explorandos incolās terræ.

11. Ecce, venio citō: tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.

12. Siquis vicerit, faciā ut sit columna in templo

h Vide sup. 2.7. ^b Dei mei, nec foras egredietur amplius : & inscribam ei nomen Dei mei , & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalem, quæ descendit è cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem , audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

i Amen Hebrai *verè seu veritatem ipsam significat.* ^k Hæc dicit Amen, testis ille fidelis & verax ^k principium opificij Dei:

15 Noui opera tua, *nempè* te neq; frigidum esse, neq; feruidum : vtinam frigidus esses aut feruidus.

k A quo principium ducunt omnes res condita. 16 Itaq; quoniam tepidus es , nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neq; nosti te esse ærumnosum, & miserabilem, & pauperem, & cæcum, & nudum.

18 Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias : & vestimèta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

Prou. 3. 12, heb. 12. 5.

l Zelus opponitur ijs qui nec calidi nec frigidi sunt.

19 || Ego quosunque amo , arguo & castigo: ^l æmulare igitur ac resipisce.

20 Ecce, sto ad ostium, & pulso : si quis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoq; mecum.

21 Siquis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem , audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

CAP. IIII.

¹ *Alia narratur visio* ³ *diuinæ maiestatis gloriam continens:* ⁸ *qua à quatuor animalibus,* ¹⁰ *& viginti quatuor senioribus celebratur.*

¹ **P**ost hæc vidi, & ecce, ostium apertum in cælo: & vox prima quam audiui tanquam tubæ loquen-

loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri postea.

2 Statim igitur fui ^a correptus à spiritu: & ecce, ^a *Vide supra,* thronus positus erat in cælo: & *quidam* throno ^{110.} insidebat.

3 Porro qui sedebat, aspectu similis erat lapidi iaspidi & sardio: & in circuitu throni erat iris aspectu similis smaragdo.

4 Et in circuitu sedis, sedilia vigintiquatuor: & super sedilia vidi vigintiquatuor senes sedētes, amictos vestibus albis: & habētes super capita sua coronas aureas.

5 Prædibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & septem lampades igneæ ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei.

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum simile crystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal simile aquilæ volanti.

8 Et ^b quatuor animalia singula per se habebant alas senas in circuitu, & intus plena erāt oculis, die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est. ^b *Vnumquodq; animalium habebat alas senas.*

9 Et quum ^c tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam*, viuenti in secula seculorum, ^c *Dicitur dari Deo gloria, honor, regnū & cætera huiusmodi, quum celebratur pia predicatione id quod ipsius est proprium.*

10 Procidebant vigintiquatuor Senes ante illum insidentem throno, & adorabant illum viuentem in secula seculorum, & abijciebant coronas suas ante thronum, dicentes,

11 || Dignus es Domine, qui accipias gloriam & *Infra, 5. 12.*

honorem & virtutē : quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.

C A P. V.

1 *Librum septem sigillis ob signatum*, 3 *quem nemo aperire poterat*, 6 *Agnus ille Dei* 9 *dignus qui aperiat*, 12 *omnium celestium voce decantatur.*

1 **D**Einde vidi ad dexteram eius qui insidebat throno, librum scriptum intus & à tergo, ob signatum sigillis septem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librū, & soluat eius sigilla?

3 Nemo autem poterat neque in cælo, neq; in terra, neq; subter terram, aperire librum, neque eum inspicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

a *Obtinuit.*

5 Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fletis: ecce, a vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Davidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habēs cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnē terrā.

7 Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno insidet.

8 Quumq; accepisset librū, quatuor illa animalia, & vigintiquatuor illi senes ceciderūt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffituum, quæ sunt b preces sanctorum.

b *Vide inf. 8.3.*

c *Non vulgare.*

9 Et cecinerunt canticum c nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione.

10 || Et

10 || Et fecisti nos Deo nostro reges & sacer- *Supra. i. 6.*
dotes : & regnabimus super terram. *1. pet. 2. 9.*

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum, || numero^d millies centies mille, & decies centies mille :

Dan. 7. 10.
d Indicatur numerus ingens.
e Cui deferatur laus omni, tanquam potentissimo, sapientissimo, &c.

12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus^e qui accipiat virtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem :

13 Sed & omnem creaturam quæ in cælo est, & quæ super terram & sub terra & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia, Seffori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

14 Quatuor autem animalia dicebant, Amen. & vigintiquatuor senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

1 *Aperit Agnus primum Libri sigillum, 3 secundum, 5 tertium, 7 quartum, 9 quintum, 12 & sextum : Quibus apertis, cades, fames, pestis, sanctorum quærela, terremotus, & varia cæli prodigia oriuntur.*

1 **P**ostea aspexi, quum aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitruï, Veni & vide.

2 Aspexi igitur, & ecce, *aderat* equus albus : & qui insidebat ei habebat arcum, & data est ei corona, & prodijt vincens, & vt vinceret.

3 Quumque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni, & vide.

4 Et prodijt alius equus rufus : & ei qui insidebat super eum, datum est vt tollat pacem e terra, vt alij alios mactent : datumque est ei gladius magnus.

5 Et quum aperuisset sigillum tertium, audi-

ui tertium animal dicens, Veni, & vide. Aspexi igitur, & ecce, equus niger *aderat* : & qui insidebat ei, habebat staterem in manu sua.

a Magna indicatur caritas annona, est enim chænix mensura aridorum, octava pars modij, olim apud Græcos diurni cibi serui lu.

6 Et audiui vocē in medio quatuor animalium dicentem, *a* Chænix tritici denario, & tres chænicæ hordei denario : & vinum & oleum ne læseris.

7 Quumque aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem, Veni & vide.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus, & eius quæ insidebat ei, nomen erat Mors : & infernus sequebatur eam, datæque est eis in quadrantē terræ potestas trucidandi gladio, & fame, & morte, pèrque terrestres feras.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintum, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerāt propter verbum Dei, & propter testimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicentes, Vsq̃uequo Domine, qui sanctus es & verax, non iudicas ac vindicas sanguinem nostrum de ijs qui habitant in terra ?

b Vsq̃uedum compleatur numerus eorum.

11 Tum datæ sunt singulis stolæ albæ, & dictū est eis vt requiescerent adhuc paululū temporis, vsquequo *b* compleantur etiam conserui eorum & fratres eorum, qui trucidandi sunt sicut & ipsi.

c Ita vocabant olim opera pilis texta.

12 Deinde aspexi quum aperuisset sigillum sextum, & ecce terræ motus magnus factus est : & sol factus est niger vt *c* saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis :

13 Et stellæ è cœlo ceciderunt in terram, sicut ficus abiicit grossos suos quum vento magno concutitur.

14 Et cœlum abscessit sicut liber qui conuoluitur : & omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt :

15 Et reges terræ, procères, & diuites, & tribuni

luni, & potentes, omnesque tum serui tum ingenui absconderunt se in speluncis & in petris montium :

16 Et dixerunt montibus & petris, || Cadite super nos, abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni : *Esa. 3. 19. osee. 10. 2. luc. 23. 30.*

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius : & quis poterit stare ?

CAP. VII.

1 *Grassantes in orbe Angeli,* 3 *inhibentur donec Electi Domini.* 5 *ex omnibus tribubus signentur.* 13 *Deinde eorum qui Christi causa persequutionem sustinuerunt,* 16 *selicitas* 17 *& gaudium describitur.*

1 **P**ostea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor CAP. VII.
angulis terræ, tenentes quatuor ven- *a In quatuor*
tos terræ, ne flaret ventus super terram, neque su- *terra plagis sem*
per mare, neque in ullam arborem. *cardinibus.*

2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui : qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari, neque arboribus, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis,

4 Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israel.

5 Ex tribu Iuda, duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben, duodecies mille obsignata : ex tribu Gad, duodecies mille obsignata :

6 Ex tribu Aser, duodecies mille obsignata: ex tribu Nephtali, duodecies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata :

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: ^b ex tribu Leui, duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata :

8 Ex tribu Zabulon, duodecies mille obsigna-

*b Omisit Dan,
& recessit Leui.*

a Ephraim alterius filij Ioseph, & qui primogenitura donatus est, unde Ioseph ducitur.

ta: ex tribu ^c Ioseph, duodecies mille ob signata: ex tribu Benjamin, duodecies mille ob signata.

9 Postea aspexi, & ecce, aderat turba multa, quam numerare nemo possit, ex omnibus gētibus & tribubus & populis & linguis: stabantque ante thronum & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorum.

10 Et clamabant voce magna, dicentes, Salus à Deo nostro est, sedente super thronum & ab Agno.

11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senum & quatuor animalium: & procubuerunt in conspectu throni in facies suas, & adorarunt Deum,

12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo nostro in secula seculorum. Amen.

13 Tum me compellauit vnus ex senibus, dicens mihi, Isti qui amicti sunt stolis albis, quinam sunt, & vnde venerunt?

14 Et dixi ei, Domine, tu nosti. Et dixit mihi, Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt stolas suas, ac dealbarunt in sanguine Agni.

15 Ideò sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui insidet throno, ^c habitabit cum eis.

16 || Non esurient amplius, neque sitient amplius: nec in eos incidet sol neque vllus æstus.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni est, pascet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum: || & absterfus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAP. VIII.

1. Septimo sigillo aperto, 3 offeruntur Sanctorum preces per suffragium. 6 procedunt septem Angeli cum tubis: 7 & quatuor primis clangentibus ignis decidit, 8 mare turbatur, 10 & aqua amarescunt, 11 & stella obtinebrantur,

1 Porro

d Alludit ad diurna & no-cturna Levitarum ministeria, alioqui nulla nox est in celo.

Esa. 49. 10.

e Vel super eos, ut significetur diuina defensio atque protectio quasi erga illos, qui vt sub diuinis tabernaculis sunt in tuto.
Esa. 25. 8.
infra. 31. 4.

1 **P**orro quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in celo, media ferme hora.

2 Et vidi septem illos Angelos qui ^a adstant coram Deo, quibus datæ sunt septem tubæ.

a Qui coram eo apparent ut ministri.

3 Tum alius Angelus venit, & stetit ante aram, habes thuribulum aureum: & dati sunt ei suffitus multi, ut offerret cum precibus Sanctorum omnium, super altare aureum quod est ante thronum.

4 ^b Ascendit autem fumus suffituum cum precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conspectum Dei.

b Nullius sunt prety nostra preces, nisi adsit in primis unica illius oblationis verè grat^{us} odor, id est, nisi prius in Filio per fidem iustificati placeamus.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecitq; in terram: & facta sunt tonitrua & voces, & fulgura & terræ motus.

6 Et septem Angeli qui habebant septem tubas, præparauerunt se ut clangerent.

7 Primus igitur Angelus clauxit, & facta est grando & ignis, mista sanguine, proiectaq; sunt in terram: & tertia pars arborum exusta est, & omne scænum viride exultum.

8 Deinde secundus Angelus clauxit, & quasi mons magnus igne ardens proiectus est in mare: factaq; est tertia pars maris, sanguis.

9 Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia dico: & tertia pars navium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clauxit, & cecidit è celo stella magna, ardens velut fax, ceciditque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.

11 Nomen autem stellæ dicitur Absinthium: versa est igitur tertia pars aquarum in absinthium: & multi homines mortui sunt ex aquis, quodd amaræ factæ essent.

12 Deinde quartus Angelus clauit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita ut obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volentem per medium cæli, dicentem voce magna, Vx, vx, vx incolis terræ, à reliquis sonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

C A P. I X.

1 Quinto Angelo clangente, 2 locusta vastatrices produnt. 13 Sextus autem clangens 16 equites educit, 20 humanum genus deuastantes.

1 T Vm quintus Angelus clauit, & vidi stellam è cælo cecidisse in terram, cui data est cla-

a Abyssum vocat profundissimi tartari tenebras.

uis putei^a abyssi.

2 Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei ut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locustæ in terram: dataq; est illis potestas qualem habent potestatem terrestres scorpionij.

4 Et ipsis est dictum ne læderent gramen terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: sed tantum homines qui non habent signum Dei in frontibus suis.

5 Datum autem est eis non ut occidant eos, sed ut crucientur illi menses quinque, sisque cruciatus eorum ut cruciatus scorpionij quum percusserit hominem.

6 ¶ Itaq; per eos dies homines quærent mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt mori, sed fugiet mors ab eis.

7 ¶ Figuræ autem locustarum similes erant equis paratis ad prælium, erantque super capita eorum tanquam coronæ similes auro, & facies eorum

rum

Supra, 6. 16,
esa. 2. 19,
ose. 10. 8.

Sap. 26. 9.

rum vt facies hominum.

8. Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9. Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curruū, equis multis currentibus ad bellum.

10. Sed & habebāt caudas similes scorpionum, erantq; aculei in caudis earum: & earum potestas erat nocere hominibus menses quinque.

11. Habent autem sibi impositum regem, Angelū abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, id est perdens.

12. Vt vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo vt postea.

13. Tum sextus Angelus claxit, & audiui vocē quendam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

14. Dicentem sexto Angelo qui habebat tubā, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15. Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mensem & annum, vt occidāt tertiam partem hominum.

16. Erātque numerus equestris exercitus his millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17. Itemque vidi equos per visionem: & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos: erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorum prodibat ignis & fumus & sulphur.

18. Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, nempe ab igne, & fumo, & sulphure, quæ prodibant ex ore ipsorum.

19. Potestas enim eorum in ore eorum est, & in caudis eorum. nam caudæ eorum similes sunt ser-

b Alludit ad aram suffitus, col locatam in atrio, sacerdotum è regione Arca faderis, interposita tamen velo.

magnus

pentibus, habentes capita per quæ nocent.

*Psalm. 115. 4.
& 123. 15.*

20 Porro reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non respuerunt ab operibus manuum suarum, ut ne adorarent dæmonia & simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare.

21 Neque respuerunt ab homicidijs suis, neque à veneficijs suis, neque à scortatione sua, neque à furtis suis.

C A P. X.

1 Alius apparet Angelus amictus nube, 2 libellum apertum tenens, 3 inclinat: 9 & Iohanni, 8 & eraculi iussu, deuorandum tradit.

1 **T**Um vidi alium Angelum fortem descendētem de cælo, amictum nube: in cuius capite erat iris: facies autem eius erat ut sol, & pedes eius ut columnæ igneæ.

2 Habebatq; in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.

3 Clamauitque voce magna sicut leo rugit: & quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.

4 Et quum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: sed audiui vocem de cælo dicentem mihi, 2 Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas.

*a Teneas ocul.
ta.*

5 Et Angelus quem vidi stantem super mare, hic erat gestus re & super terram, b sustulit manum suam ad iurantū, ut etiā cælum, num hodie.

6 Et iurauit per eum qui viuit in secula seculorum, qui creauit cælum & ea quæ sunt in eo, & terram & ea quæ in ea sunt, & mare & ea quæ in eo sunt, c tempus non fore amplius.

*a Nihil temporū
erit amplius.*

7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quum cœperit

cœperit clangere, consummandum esse mysterium Dei, sicut annuntiavit seruis suis Prophetis.

8 Et vox quam audieram ē cœlo, rursus loquuta est mecum, & dixit, Abi, & accipe libellum illum apertum *qui est in manu Angeli stantis super mare & super terram.*

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei ut daret mihi libellū. Et dixit mihi, Accipe, & deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum ē manu Angeli, & deuoravi eum: eratque in ore meo dulcis tanquam mel: sed quum deuorassem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis, gentibus, linguis, & regibus multis.

CAP. XI.

1 *Templum metiri iubetur. 3 Dominus testes duos excitat: 7 quos à bestia sanatos. 9 nemo terra mandat. 11 Deus autem in vitam reuocatos. 12 ad cœlum euocat. 13 Terrentur impij. 15 Et septimi Angeli tuba, resurrectionis 18 & iudicij nuntiā describitur.*

1 Datus est autem mihi calamus similis virgæ: Adstititque Angelus, dicēs, Surge, & metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Sed ^a atrium quod extra templum est ^b exclude, & ne metiaris illud: nam datum est Gentibus: & Urbem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.

3 Sed Dabo *illam* duobus testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

4 Hi sunt duæ illæ olæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ posita.

5 Quod si quis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eo-

a Loquitur de atrio exteriori, quod atrium templi dicebatur. quoniam omnibus patebat. b Ad verb. ejce foras: ejci autem censetur quod in metiendo tanquam profanum negligitur.

rum : nam si quis velit eis nocere, ira oportet eum occidi.

6 Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum : & potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinē, & percutiendi terram omni plaga quotiescunque voluerint.

a Quum legationem suam obserint.

7 Porro quum ^c finierint suum testimonium, bestia ascendens ex abyſſo, geret aduersus eos bellum, & vincet eos, & occidet eos.

d Occultiore quadam singulartu intelligentia consideratione.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vr-
bis magnæ, quæ vocatur ^d spiritualiter Sodoma & Ægyptus : vbi & Dominus noster crucifixus est.

9 Et videbunt homines ex tribubus & populis & linguis & Gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

10 Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur : & munera mittent alij alijs, quod hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingreditur in illos : stabuntque erecti in pedes suos, & timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

12 Deinde audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascenderuntque in cœlum per nubem : & viderunt illos inimici eorum.

e Confessione sua celebrarunt gloriam Dei.

13 Factusque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Urbis cecidit, & occisa sunt in terræmotu capita hominum septies mille : & reliqui territi sunt, & ^e dederunt gloriam Deo cœli,

14 Væ secundum abijt, & ecce væ tertium veniet citò.

15 Septimus igitur Angelus clauxit, & factæ sunt

sunt voces magnæ in cælo, dicentes, Facta sunt regna mundi: regna Domini nostri, & Christi eius, qui regnabit in secula seculorum.

16 Tum vigintiquatuor illi Senes qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorarunt Deum,

17 Dicentes, gratias agimus tibi Domine, Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es potestatem tuam magnam, & regnum inuisti:

18 Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua: & tempus mortuorum, ut iudicentur, & des præmium seruis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui per dunt terram.

19 Tunc apertum est templum Dei in cælo, & visa est Arca fœderis eius in templo eius: & facta sunt fulgura & voces, & tonitrua, & terræ motus, & grando magna.

CAP. XII.

1 Mulieris 2 parturientis signum apparet, 4 cuius filio insidiatur Draco, 7 qui a Michaelē deuictus, 9 De-
icitur. 13 Et quō magis vincendus excluditur, eo acius
suas non desinit multiplicare versutias.

1 Visum est autem signum magnum in cælo: Mulier amicta sole, sub cuius pedibus erat luna: & in capite corona stellarum duodecim:

2 Vterum ferens, clamabat parturiens, & cruciabatur ut pareret.

3 Visum est autem aliud signum in cælo, & ecce adfuit draco magnus rufus, habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

4 Cuius cauda trahebat tertiam partem stellarum cœli, quas abiecit in terram: stetit autem is draco ante mulierem parituram, ut quum peperis-

set, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium masculum, recturum omnes gentes virga ferrea: & raptus est Filius eius ad Deum & ad thronum eius.

6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locum paratum à Deo, vt illuc pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

7 Et factum est prælium in cælo: Mi chael & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & Angeli eius:

a Eiecti sunt, ita vt nusquam potest apparuerint in cælo.

8 Sed non obtinuerunt, neque locus eorum amplius inuentus est in cælo.

9 Et proiectus est draco ille magnus, serpens ille antiquus, qui vocatur Diabolus & Satan, qui seducit totum terrarum orbem proiectus, inquam, est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cælo, Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

b Ad verb. & non dilexerunt animam suam, is autem Hebraus dicitur diligere animam suam. i. vitam, qui nihil habet hac vita charius: & e contrario non diligere animam suam, qui non dubitat illam periculis exponere quoties ita facto opus est.

11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonij sui: & anime suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

12 Propterea lætamini cæli & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descendit Diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui sciat se paululum temporis habere.

13 Quum igitur vidisset draco se proiectum esse in terram, persequutus est mulierem quæ pepererat masculum.

c In eum locum qui est à Deo ipse destinatus.

14 Sed datae sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à conspectu serpentis in desertum, in locum suum, vt alatur ibi per tempus & tempora, & dimidium temporis.

15 Eiecit

15 Eiecit autem serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, ut eam faceret rapere à flumine:

16 Sed succurrit terra mulieri, aperuitque terra os suum, & absorbit flumen quod eiecerat draco ex ore suo,

17 Iratus est igitur draco aduersus mulierem: & abiit ut gereret bellum cum reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium Iesu Christi.

18 Stetitque super arenam maris.

C A P. X I I I.

1 Describitur Bestia illa multiceps, 8 Quae maximam mundi partem in idololatriam seducit. 11 qua ab alia bestia ascendente 15 confirmatur.

1 **T**VM vidi bestiam è mari ascendentem, quae habebat capita septem & cornua decem: & super cornua eius erant decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiae.

2 Eratque haec bestia quam vidi, similis pardo, & pedes eius ut pedes ursi, & os eius ut os leonis. dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnam.

3 Et vidi vnum ex capitibus eius quasi lethaliter caesum: sed ipsius plaga lethalis curata est: & admirans vniuersa terra sequuta est bestiam.

4 Et adorarunt draconem qui dedit potestatem bestiae: & adorarunt bestiam, dicentes, Quis similis bestiae? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datumque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agendi menses quadragintaduos.

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, ut conuicijs afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in caelo habitant.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum San-

ctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguam, & Gentem.

8 Itaque adorabunt eam omnes incolæ terræ, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati, iam inde à iactis mundi fundamentis.

9 Siquis habet aurem, audiat.

Gen. 9. 6,
matth. 26. 32.

10 Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: || siquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. hic est patientia & fides sanctorum.

11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem è terra, habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

12 Ea verò potestatem prioris bestię omnem exercet in conspectu eius: & facit vt terra & ipsius incolæ adorent bestiam illam primam, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Editq; signa magna, adeò vt etiam ignem faciat è cælo descendere in terram in conspectu hominum.

14 Et seducit incolas terræ, propter signa quæ datum est ei vt faciat in conspectu bestię: dicens incolis terræ vt faciant imaginem bestię quæ gladio vulnerata fuit, sed reuixit.

^a Vitam inde-
ret, nempe sicut
Iannes & Marn-
bres, Moyses pro-
digia imitaban-
tur.

^b Notam nomi-
ni bestia.

15 Datumque est ei vt ^a animaret imaginem bestię, vt etiam loquatur imago bestię, & faciat vt quicumque non adorarint imaginem bestię, occidantur.

16 Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & pauperes, liberi & serui, accipiant ^b characterem in manu sua dextera, aut in frontibus suis.

17 Et ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem aut nomen bestię, aut numerum nominis eius.

18 Hic sapientia est. Qui intelligentia prædi-
tus

tus est, computet numerum bestiar. numerus enim hominis est : & numerus eius, sexcenta sexaginta sex.

CAP. XIII.

1 *Agnos stante super montem Sion,* 4 *una cum castis suis cultoribus,* 6 *Angelus unus Euangelium nuntiat.* 8 *Alius Babylonis casum pradicat.* 9 *Tertius bestiam vitari monet.* 13 *Vox è cælo beatos illos pronuntiat qui Domini causa moriuntur.* 16 *Mittitur postea falx Domini in messem,* 18 *& in vindemiam.*

1 **T**VM aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans super montem Sion, & cum eo centum quadragintaquatuor millia, habentia nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.

2 Et audiui vocem è cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tãquam sonum tonitruui magni: & vocem audiui citharædorum pulsantium citharas suas:

3 Et canentium quasi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neq; quisquam poterat discere canticum illud nisi illa centum quadragintaquatuor millia, *ij videlicet* qui empti sunt è terra.

4 Hi sunt qui cum mulieribus non sunt inquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo & Agnosacræ:

5 Et in quorum ore non est inuentus dolus: sunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo:

7 Dicentem magna voce, || *Timete Deum,* & *Psal. 145. 6.* ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicii eius: & adore eum || qui fecit cælum & terram, & mare *Mat. 14. 15.* & fontes aquarum.

*Esa. 21. 9,
ierem. 51. 8,
infra, 18. 3.
a Scortationis
sua, qua Deus est
ad iram inflam-
matus.*

8 Et alius Angelus sequutus est, dicens, || Cecidit, cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum^a iræ scortationis suæ potandum præbuit omnibus gentibus:

9 Et tertius Angelus sequutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua,

10 Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, ex mero *inquam*, infuso in poculum iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum ascendet in secula seculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius,

12 Hic tolerantia sanctorum est: hic qui observant mandata Dei: & fidem Iesu.

13 Tunc audiui vocem è cælo dicentem mihi, *b Ad verb. in Domino. i. propter Dominum.* Scribe, Beati posthac mortui, ij *inquam*, qui *b* Domini causa moriuntur. Etiā, dicit Spiritus: quoniam requiescunt à laboribus suis, & *c* opera eorum sequuntur eos.

14 Aspexi autem, & ecce *adverat* nubes candida: & super nubem sedebat *quidam* similis homini, habens in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodijt è templo, clamans voce magna ad eum qui insidebat nubi, || Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam || aruit messis terræ.

16 Misit igitur is qui insidebat nubi falcem suam in terram: & demessa est terra.

17 Tum alius Angelus prodijt è templo quod est in cælo, habens & ipse falcem acutam.

18 Et alius Angelus prodijt ab altari, habens potestatem

Joel 3. 3.

Matth. 3. 7.

potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nam maturæ sunt eius vix.

19 Misit igitur Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & misit in magnum illum lacum iræ Dei.

20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exiuitque sanguis è lacu vsque ad frænos equorum, per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

1 Apparent septem Angeli habentes plagas septem ultimas,
3 Victores Bestia Deum laudant. 6 Angeli septem, septem dantur diuini furoris phiala.

1 **D**Einde vidi aliud signum in cœlo magnum & admirabile, Angelos septem habentes plagas septem ultimas, quoniam per illas expleta est ira Dei.

2 Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriam reportant ex bestia & imagine eius & charactere eius, ex numero nominis eius, stantes apud mare vitreum, & habentes citharas Dei:

3 Qui etiam cantabant canticum Moſis & serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: || iustæ & veræ sunt ^b viæ tuæ, rex sanctorum.

4 || Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? nam solus sanctus es. Nam omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta sunt.

5 Et post hæc aspexi, & ecce, apertum est templum Tabernaculi testimonij in cœlo.

6 Et prodierunt è templo septem Angeli, habentes septem plagas, induti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

a Sic vocatur Moſes per excellentiam, sicut describitur, Deut. 34. 10. Psal. 146. 6. Ierem. 10. 7. b Gestia sua.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit septē Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuētis in secula seculorum.

8 Et impletum est templum fumo *prodeunse* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquā poterat ingredi in templum donec explerentur septem plagæ septem Angelorum.

CAP. XVI.

3 & 17 Effundunt Angeli septem commissas sibi furoris diuini phialas: quibus effusis varia plaga in orbe terrarum exoritur, 18 ad terrendos improbos, 19 & magna urbs incolas.

1 **T**unc audiui vocem magnam è templo, dicentem septem Angelis, Ite, effūdite septē phialas iræ Dei in terram,

2 Abijt igitur primus *Angelus*, & effudit phialam suam in terram: factumque est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebāt characterem bestię, & eos qui adorabant imaginem eius.

3 Deinde secundus Angelus effudit Phialam suam in mare, ^a factumque est quasi sanguis cadaueris: & ^b quodcunque animal viuebat in mari, mortuum est.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam suam in flumina & in fontes aquarum: & factæ sunt sanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iustus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, quia hæc iudicasti:

6 Quia, *inquam*, sanguinem sanctorū & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti ad bibendum: digni enim sunt.

7 Et audiui alium è sanctuario dicentem, etiā, Domine, Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

8 Postea

*a Versum est in sanguinem & eū quidem putrem & saniosum, qualis solet esse cadauerum.
b Ad verbum, omni anima pro omnis animante.*

8 Postea quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.

9 Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemarunt nomen Dei habentis potestatem in has plagas: neque resipuerunt vt darét ei gloriam.

10 Tum quintus Angelus effudit phialam suam super thronum bestiarum: & factum est regnũ eius tenebrosus: & mandebant linguas suas præ dolore:

11 Et blasphemarunt Deum cœli præ doloribus suis & vlceribus suis: nec resipuerunt ab operibus suis.

12 Tum sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum, nempe Euphraten: & siccata est aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu solis aduentantium.

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore bestiarum, & ex ore pseudoprophetae illius tres impuros spiritus similes ranis *prodeuntes*:

14 Sunt enim spiritus dæmoniorum edentes signa, qui abeunt ad reges terrarum & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

15 Ecce, venio || vt fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua ne nudus ambulet, & videantur verenda ipsius.

*Supr. 3. 3.
matth. 24. 44.
luc. 12. 39.*

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tum septimus Angelus effudit phialam suam in aërem: & prodijt vox magna è templo cœli, à throno, dicens, Factum est.

18 Factique sunt sonitus, & fulgura, & tonitrua: & terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram, terræmotus *inquam* adeò magnus.

19 Et disrupta est vrbs illa magna in tres partes,

Jerem. 23. 13.

*c Disparuerunt,
quod Hebræi di-
cunt & non ipsi,
Gen. 5. 24.*

*d Quasi talenti
pōdo, erat autem
talentum sexagē-
ta minarū, id est
sexcentarū drach-
marum, ut signi-
ficetur ingens &
inauditū pondus.*

& ciuitates Gentium ceciderunt, & Babylon ma-
gna venit in memoriam ante Deum, || vt præberet
ei poculum indignationis iræ suæ.

20 Et omnis insula fugit, & montes non sunt
c inuenti.

21 Et grando magna, quasi ^d talentaria, descen-
dit è cœlo in homines: & blasphemarūt Deum ho-
mines propter plagam grandinis: quoniam magna
fuit plaga eius vehementer.

CAP. XVII.

*1 Describitur Meretrix illa magna, 2 cum qua reges terra
scortantur: 6 ebria piorum sanguine: 7 & Bestia
qua portat illam, mysterium utriusque, 11 & exitium.
14 Postremo Agni victoria.*

*a Latam senten-
tiam de isto scor-
to.*

1 **T**VM venit vnus ex septem Angelis qui ha-
bebant septem phialas, & loquutus est
mecum, dicēs mihi, Heus, tu, ostendam tibi ^a dam-
nationem meretricis magnę, sedentis super aquas
multas:

2 Cum qua scortati sunt reges terræ, & cuius
scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.

*b Coccineo colo-
re, id est, veste
rubra & purpu-
rea: nec sanè te-
merè factū est ut
hic color Roma-
næ curiæ placue-
rit.*

3 Quumque me per spiritum in desertū trans-
tulisset, vidi mulierem insidentem bestię ^b coccinæ,
plenæ nominibus blasphemię, habenti capita sep-
tem, & cornua decem.

4 Erat autem mulier illa amicta purpura &
cocco, & inaurata auro & lapidibus pretiosis &
margaritis, habens poculum aureum in manu sua
plenum abominationibus & immunditia scortati-
onis suæ:

5 Et in fronte suo nomen scriptum, Mysteriū,
Babylon magna, mater scortationum & abomina-
tionum terræ.

6 Et vidi mulierem illam ebriā sanguine san-
ctorum & sanguine martyrum Iesu: & miratus sum,
quum viderem illam, admiratione magna.

7 Tunc

7 Tunc dixit mihi Angelus. Quare miraris? ego dicam tibi mysterium mulieris, & bestię quę portat cam, quę habet capita septem & cornua decem.

8 Bestia quam vidisti, fuit, & non est: & ascensura est ex abyſſo, & in exitium abitura: & mirabitur incolę terrę, (quorum nomina scripta nō sunt in libro vitę à iactis mundi fundamentis) videntes bestiam quę erat, & non est, & tamen est.

9 Hęc est mens quę habet sapientiã. *Septem* c *Tueri etiam*
capita, septem mōtes sunt super quos mulier sedet. *norūt qua illa sit*

10 Et reges septem sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue *tempus* manere. *septicolis ciuitas*
tantoperē decan-
tata, de qua Vir-
gilius Septē quo-
vna sibi muro cir-
cundedit arces: de
illa videlicet qua
cū hac scriberet
Iohānes, habebat
regnum super re-
ges terrę: erat &
non est, & tamen
adhuc est, sed ad
exitum tendit.
Infra, 9, 15,
2. tim. 6, 15.

11 Bestia autem quę erat, & non est, is octauus est, & ē septem est, & in exitium abit.

12 Decem autem cornua quę vidisti, decem reges sunt qui regnum nōdum acceperunt, sed potestatem tāquam reges vna hora accipient cū bestia.

13 Hi vnum consilium habent, & vires ac potestatem suam bestię tradent.

14 Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: || quoniam Dominus dominorū est, & Rex regum: & qui cum eo sunt, vocati, & electi & fideles

15 Deinde dixit mihi, Aquę quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & turbę, & gentes, & linguę.

16 Et decem cornua quę vidisti in bestia, hi odio persequentur meretricem, & solam reddent illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum est ei, & vt consentiant, dentq; regnum suum bestię donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna quę habet regnum super reges terrę.

2 Horrendum Babylonis excidium proponitur : 11 16
18 lugent negotiatores terræ, qui ex pompa & luxu ipsius
ditati sunt. 20 Exultant verò omnes Electi ex tam iusta
Dei ultione.

1 ET posthæc vidi alium Angelum descenden-
tem è cælo, habentem potestatem magnam,
adeò vt terra resplenduerit gloria eius,

2 Exclàmavit autem vehementer voce ma-
gna, dicens. || Cecidit, cecidit Babylon illa magna,
& facta est domicilium dæmoniorum, & custodia
omnis spiritus impuri, & custodia omnis volucris
immundæ & inuisæ:

3 Quia ex vino iræ scortationis eius biberunt
omnes gentes: & reges terræ cum ea scortati sunt,
& mercatores terræ opibus deliciarum eius diui-
tes facti sunt.

4 Et audiui aliam vocem è cælo dicentem,
Exite ex ea popule mi, ne participes sitis peccato-
rum eius, & ex plagis eius accipiat.

5 Nam^a accumulata peccata eius pertige-
runt vsq; in cælum: & recordatus est Deus scelerum eius.

6 Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: &
duplicate ei duplum secundum opera eius: in po-
culo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum extulit sese & luxuriata est, tan-
tum date ei cruciatum & luctum: quia in^b corde
suo dicit, Sedeo regina, ^c nec sum vidua, nec lu-
ctum^d videbo.

8 Ideò^e vna die venient plagæ eius, mors &
luctus, & fames: & igne exuretur, quia validus est
Dominus Deus, qui damnavit eam.

9 Tum flebunt eam, & plangent super ea re-
ges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt,
quum viderint fumum incendij eius:

10 Procul stantes propter timorem cruciatus
eius

Supra, 14.8,
Esa. 21.9,
Ierem. 51.8.

^a Vñus est ver-
bo quo significa-
tur peccata mis-
eris sese conse-
quentia & alia
nascensia ex a-
liis, in eum tan-
dem cumulum
excreuisse, vt ad
cælum vsq; per-
vixisset.

^b Secum, sine
apud se.

^c Sum populo-
sæ ac potens.

^d Sentiam &
experiar.

^e Breui, & vno
eodemq; tem-
pore.

eius, & dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugent super ea: quoniam merces eorum nemo emit amplius:

12 Merces auri, & argenti, & lapides pretiosi, margaritarum, byssi, purpuræ, serici & cocci, & omne lignum thynum, & omne vas eburneum, & omne vas ex ligno pretiosissimo, & ære, & ferro, & marmore,

13 Et cinnamomum, & suffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & similam, & triticum, & iumenta, & oves, & equorum merces, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et fructus desiderij animæ tuæ abierunt à te: & omnia pingua & præclara abierunt à te: nec amplius ea inuenies.

15 Harum inquam rerum mercatores diuites facti, procul ab ea stabunt propter timorem cruciatus eius, flentes ac lugentes:

16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretiosis & margaritis: quinam vna hora deslitutæ sunt tantæ diuitiæ?

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus versantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæstum faciunt, longè stabunt,

18 Et clamabunt videntes fumum incendij eius, & dicent, Quæ similis erat vrbi istî magnæ?

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabunt flentes ac lugentes, & dicentes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebant naues in mari, pretijs eius, quæ vna hora desolata est.

20 Exulta super eam cælum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam

f Leiticarum, fuit autem rheda Gallicum vehiculi nomen, quod postea à Romanis usurpatum, ad Græcos transiit.

h Græcè Opora, significat autem tempus proximè antecedens Autumnum, quo tempore fructus maturescunt, quorum etiam nomen est Opora, i. fructuum a nimo expetiti.

h Ad verb. indicauit vestrum iudicium.

fun wot

vestræ ultionis causa de illa.

21 Tum sustulit quidam Angelus fortis lapidē instar molæ magnæ, & proiecit in mare, dicens, Ita cum impetu proijcietur Babylon vrbs illa magna, necⁱ amplius inuenietur.

22 Et vox citharæcedorum & musicorum, & tibia ac tuba canentium non audietur in te amplius: nec ullus artifex cuiuscunq; artis inuenietur in te amplius: & sonitus molæ non audietur in te amplius:

23 Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox sponsi & sponsæ non audietur amplius in te: cuius mercatores erant proceres terræ: & cuius veneficijs seductæ sunt omnes gentes.

24 Sed in ea sanguis Prophetarum & sanctorū inuentus est, & omnium qui mactati sunt in terra.

CAP. XIX.

1 Laudant Cælestes Deum quod vindicauit sanguinem suorum à manu Meretricis. 2 Beati scribuntur qui ad cenam nuptiarum Agni vocati sunt. 3 Angelus adorari se prohibet. 4 E cælo summus ille Rex regum apparet. 5 Belium oritur, 6 in quo apprehenditur Bestia. 7 Et in stagnum ardentem deijcitur.

a Laudate De-
minum.

Posthæc audiui vocem magnam turbæ multæ in cælo dicentis, ^a Halleluia: salus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo nostro est:

2 Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricem illam magnam quæ corruptit terram scortatione sua, damnauit, & vindicauit sanguinem seruorum suorum ex manu eius.

3 Deinde secundò dixerunt, Halleluia: & fumus eius ascendit in secula seculorum.

4 Et prociderūt vigintiquatuor Senes & quatuor animalia, & adorauerunt Deum insidentem throno, dicentes, Amen, Halleluia.

5 Tum vox è throno prodijt, dicens, Laudate Deum nostrū omnes serui eius, & qui timetis cum parui & magni.

6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquam sonitum aquarum multarum, & tāquam sonitum tonitruorum magnorum, dicētiū, Halle-
luia: quoniam regnauit Dominus Deus ille noster omnipotens.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus glori-
am ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit se.

8 Et datum est ei vt amiciatur bysso puro & splendido. byssus enim ^b iustificationes sunt San-
ctorum.

*b Bona opera
qua sunt vna
fidei testimonia.
Mat. 23. 2.*

9 Tum dixit mihi, Scribe, || Beati qui ad cœ-
nam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi,
Hæc verba Dei vera sunt.

10 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eum :
sed dixit mihi, Vide ne feceris: conseruus tuus sum,
vnus ex fratribus tuis qui habent ^c testimonium
Iesu. Deum adora: testimonium enim ^d Iesu est
spiritus prophetiæ.

*c Quibus man-
datum est, vt de
Iesu testificetur.
d Ad eum enim
tanquam ad cer-
tissimum scopum
feruntur omnes
Prophetiæ.
e Exegeticè
additum.*

11 Deinde vidi cœlum apertum, & ecce affuit
equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur
Fidelis & Verax, & qui ^e iustè iudicat & pugnat.

12 Oculi autem eius erant tanquam flamma
ignis, & in capite eius diademata multa, habebatq;
nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse.

13 Et amictus erat veste tincta sanguine: voca-
turq; nomen eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui sunt in cœlo, sequeban-
tur eum equis albis, vestiti bysso albo & puro.

15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo
percutiat gentes. || ipse enim reget eas virga ferrea, *Psal. 2. 5.*
ipse enim est qui calcet lacum vini furoris & iræ
Dei omnipotentis.

16 Habebatq; in vestimento & in femore suo
nomen scriptum, || Rex regum, & Dominus domi-
nantium,

*Supra, 17. 14.
1. Tim. 6. 15.*

17 Tunc vidi *quendam* Angelum stantem in sole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus aui-
bus quæ volabant per medium cœli, Adeste, & cō-
gregamini ad cœnam magni Dei,

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribuno-
rum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eo-
rum qui ipsis insident, & carnes omnium liberorū
ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi Bestiam illam, & reges terræ, &
exercitus eorum congregatos ad gerendum bel-
lum cum eo qui insidebat equo, & cum exercitu e-
ius.

20 Sed apprehensa est Bestia & cum ea pseudo-
propheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus
seduxit eos qui acceperunt characterem bestię, &
qui adorarunt imaginem eius: viui coniecti sunt hi
duo in stagnum ignis ardens sulphure:

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet
equo, prodeunte ex ore ipsius: & omnes aues satu-
ratæ sunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1 Angelus 2 Satanam, vinculis confringit ad mille an-
nos: 3 quibus soluitur Gog & Magog, i. occultos & aper-
tos hostes in Sanctos concitat. 11 Sed Dominus vindicta co-
ercet illorum insolentiam, 12 Aperiantur libri, ex qui-
bus indicantur mortui.

1 D E inde vidi Angelum descendentem e cœ-
lo, qui habebat clauem abyssi, & catenam
magnam in manu sua.

2 Et apprehendit draconem: serpentem in-
quam illum antiquum, qui est diabolus & Satanas:
& vinxit eum ad annos mille.

3 Coniecitque eum in abyssum, & clausit eum;
& obsignauit super eum, vt non seducat amplius
gentes, donec compleantur anni mille, nam post-
ea oportet eum solui ad exiguum tempus.

4 Deinde

4 Deinde vidi ^a sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est eis: & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quique non adorarunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: vivéntque & regnabunt cum Christo mille annis.

*a Datum est si-
quidem illi iudi-
ciii, quatenus vi-
delicet mēbra ca-
piti sunt coniu-
cta: nō autē quia
Christi officii ad
eos transfertur.*

5 Reliqui verò ex mortuis non reuiuiscunt donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

Gumfrey

6 Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima: in hos enim secunda mors non habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum verò expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas e carcere suo.

8 Et exibit vt seducat gentes quæ sunt in quatuor ^b angulis terræ, || Gog & Magog, vt congreget eos in prælium: quorum numerus est sicut arena maris.

*b Plagi & capi-
dinibus.
Ezech. 39. 2.*

9 Ascenderunt igitur ^c super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorum, & urbem dilectam: sed descendit ignis à Deo e cælo, qui deuorauit eos.

*c Quasi diceret,
ita vt terra su-
perficies quantu-
cunque est, com-
pleta fuerit.*

10 Et diabolus qui seducebat eos, coniectus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta: & cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidentem, à cuius conspectu fugit terra & cælum, quorum locus non est inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu Dei, & libri aperti sunt: & alius || liber apertus est, qui est liber vitæ: iudicatusque sunt mor-

*Supra. 3. 5. infra
21. 27. phil. 4. 3.*

tui ex ijs quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus reddiderunt mortuos quos habebant: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

14 Infernus autem ac Mors coniecti sunt in stagnum ignis: quæ est mors secunda.

15 Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

CAP. XXI.

1 *Novam Hierusalem descendente[m] à cælo. 9. sponsam, uxorem Agni. 12 ac illius structuram describit. 19 Pre-*
tiosis lapidibus ornata[m]: 22 cuius templum est Agnus.

*Esa. 65. 17, &
66. 22.
2 Pet. 3. 13.*

1 **D**Einde ¶ vidi cælum novum & terram novam: ¶ primum enim cælum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

2 Et ego Iohannes vidi sanctam urbem Hierusalem novam, descendente[m] à Deo e cælo, paratam vt sponsam ornata[m] viro suo.

3 Et audiui vocem magnam e cælo, dicentem, Ecce, tabernaculum Dei est cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi, populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit, Deus ipsorum.

*Supra, 7. 17,
Esa. 26. 8.*

4 ¶ Et absterfus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius, quia prima abierunt.

*Esa. 45. 19,
2. Cor. 5. 27.*

5 Et dixit is qui insidebat throno. ¶ Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nam hæc verba fidelia sunt & vera.

*Supra, 1. 8.
infra, 22. 13.*

6 Et dixit mihi, Actum est: ¶ Ego sum A, & Ω, initium & finis. Ego sitienti dabo ex fonte aquæ viuæ, gratis.

7 Qui vicerit, possidebit omnia: & ero ei Deus, & ipse erit mihi filius.

8 Timidus

8 Timidis autem, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & scortatoribus, & veneficis, & idololatriis, & omnibus mendacibus, ^a pars ^a *Sors & lotum* *quam hereditas,* *Heb.* ^b *assignata est in flagrum ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.*

9 Tum venit ad me vnus ex septem illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens, Veni ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

10 Et sustulit me per Spiritum in montem magnum & sublimem, & ostēdit mihi urbem magnā, sanctam *inquit* illam Hierusalem, descendentem ē celo à Deo:

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen erat simile lapidi preciosissimo, tanquam lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

12 Habebat autem murum magnum & sublimem, habentem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel:

13 Ab oriente erant portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab austro, portæ tres: ab occasu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamenta duodecim, in quibus erant duodecim nomina Apostolorum Agnorum.

15 Porro ^b qui loquebatur mecum, habebat calceamentum aureum, vt ingrederetur urbem, & portas eius & murum eius.

16 Vrbs ipsa ^c quadrangularis est: cuius longitudo, tanta est quanta & latitudo. Mensusq; est urbem calamo, ad stadiorū duodecim millia: suntq; longitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

17 Et mensus est murum eius, ^c centum quadraginta quatuor cubitorum, mēsurā hominis, quæ est Angelī.

^b *Quadrata figura est equalis laterū & angulorū rectorū vocant autē Græci tetragonon, firmum, constans & omnibus numeris absolutū.*

^c *Multiplacatio numeri duodecim in seipsum.*

^d *Hoc addidit quia Angelus hominis speciem referebat.*

18 Erat autem structura muri eius ex iaspide ipsa verò vrbs aurum purum, & similis vitro puro

19 Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioso ornata: fundamentum primum erat iaspis: secundum, sapphirus: tertium, chalcodonius: quartum, smaragdus:

20 Quintum, sardonius: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ sunt, & singulæ portæ ex singulis margaritis sunt: & forum vrbis, aurum purum, tanquam vitrum perlucidum.

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est Agnus.

23 ¶ Neque vrbs ista eger sole vel luna, ut luceant in ea: nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

24 ¶ Et gentes quæ seruatae fuerunt, ambulant ad lucem eius: & reges terræ gloriam suam & honorem ad eam adferent.

25 ¶ Nec portæ eius claudentur interdium: non enim non erit illic.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

27 Non intrabit in eam quicquam quod inquinat, aut abominandum quippiam parat, vel mendacium loquens: sed qui scripti sunt in libro vitæ Agni.

CAP. XXII. quid v

1 Ostenditur aqua viua flumens, & arbor viua. Sequitur prophetia huius conclusa, et sic, dicitur Iohanni ostendit verissima esse quæ hic contempnuntur. Et iam tertio repetit dictata hæc omnia ab eo esse qui est A & Ω.

1 D Einde ostendit mihi purum fluium aquæ viue, splendidum tanquam crystallum, proceden-

9 Sic vocat vrbis locum magis patentem.

Esa. 60. 19.

Esa. 60. 3.

Esa. 60. 11.

Supra, i. 5. & 30. 11. Psal. 4. 3.

cedentem ex throno Dei & Agni,
 2 In medio *autem* foro eius, & ex utraq; par-
 te fluminis, erat arbor vitæ adferens fructus duo-
 decim, per menses singulos edens fructum suum,
 & folia sua ad sanitatem Gentium.

3 Nec ullum maledictum erit amplius: sed ser-
 des Dei & Agni in ea erit: & serui eius seruiant ei.

4 Et videbunt faciem eius: & nomen eius in
 frontibus ipsorum.

5 || Et nox illic non erit, neque opus est eis *Esā. 6. 19.*
 lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Do-
 minus Deus illustrat eos: & regnabunt in secula
 seculorum.

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida sunt & ve-
 ra: & Dominus Deus sanctorum Prophetarum
 misit Angelum suum, ut indicet seruis suis, quæ o-
 porteat fieri citò.

7 Ecce venio citò: beatus qui obsecrat verba
 Prophetiæ libri huius.

8 Ego verò Iohannes, is sum qui hæc audiui
 & vidi: Et quum audissem, & vidissem, || Cecidi ut *Supra, 19. 10.*
 adorarem ante pedes Angeli qui mihi hæc osten-
 debat.

9 Is verò dixit mihi, Vide ne feceris: cōseruus
 enim tuus sum, & unus fratrum tuorum Prophetarum,
 & eorum qui seruant verba libri huius. Deum
 adora.

10 Deinde dixit mihi, Ne obsignes verba pro-
 phetiæ libri huius: tempus enim propè est.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est,
 sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur ad-
 huc: & sanctus, sanctificetur adhuc.

12 Ecce venio citò: & merces mea mecum est, *Rom. 2. 6.*
 || ut reddam unicuique prout opus ipsius erit. *Supra, 1. 3, &*

13 || Ego sum A & Ω, principium & finis, pri- *21. 6, Esā. 41. 6,*
 mus & ultimus. *& 44. 6.*

14 Beati qui seruant eius mandata: ut sit eis lux
in tenebris vite, & per portas ingrediantur in ur-
bem.

15 Foris autem erunt canes, & venefici, & for-
tatores, & homicidæ, & idololatræ, & quilibet
amar de communitate mendacium.

16 Ego Iesus, misi Angelum meum, ut hæc vo-
bis testificetur in Ecclesijs: Ego sum stirps, &
progenies illa Davidis, stella splendida & matu-
rina.

17 Et Spiritus & sponsus dicunt, Veni. Et qui
audit, dicat, Veni. & qui sitit, veniat: & qui vult,
accipiat aquam vite gratis.

18 Et qui vult, conuertat auris audienti verba
Prophetæ libri huius, si quis addiderit ad hæc, ma-
gis addet Deus plagas scriptas in libro istius.

19 Et si quis abstulerit aliquid ex verbis libri
Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro
vite, & ex urbe sancta, & ex ijs quæ scriptæ sunt in
libro istius.

20 Dicit qui testatur istud: Etiam venio cito.
Amen. Etiam veni Domine Iesu.

21 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum vo-
bis. Amen.

22 Et qui vult, addat ad hæc, & non auferat
de his quæ scriptæ sunt in libro istius.

23 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

24 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

25 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

26 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

27 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

28 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

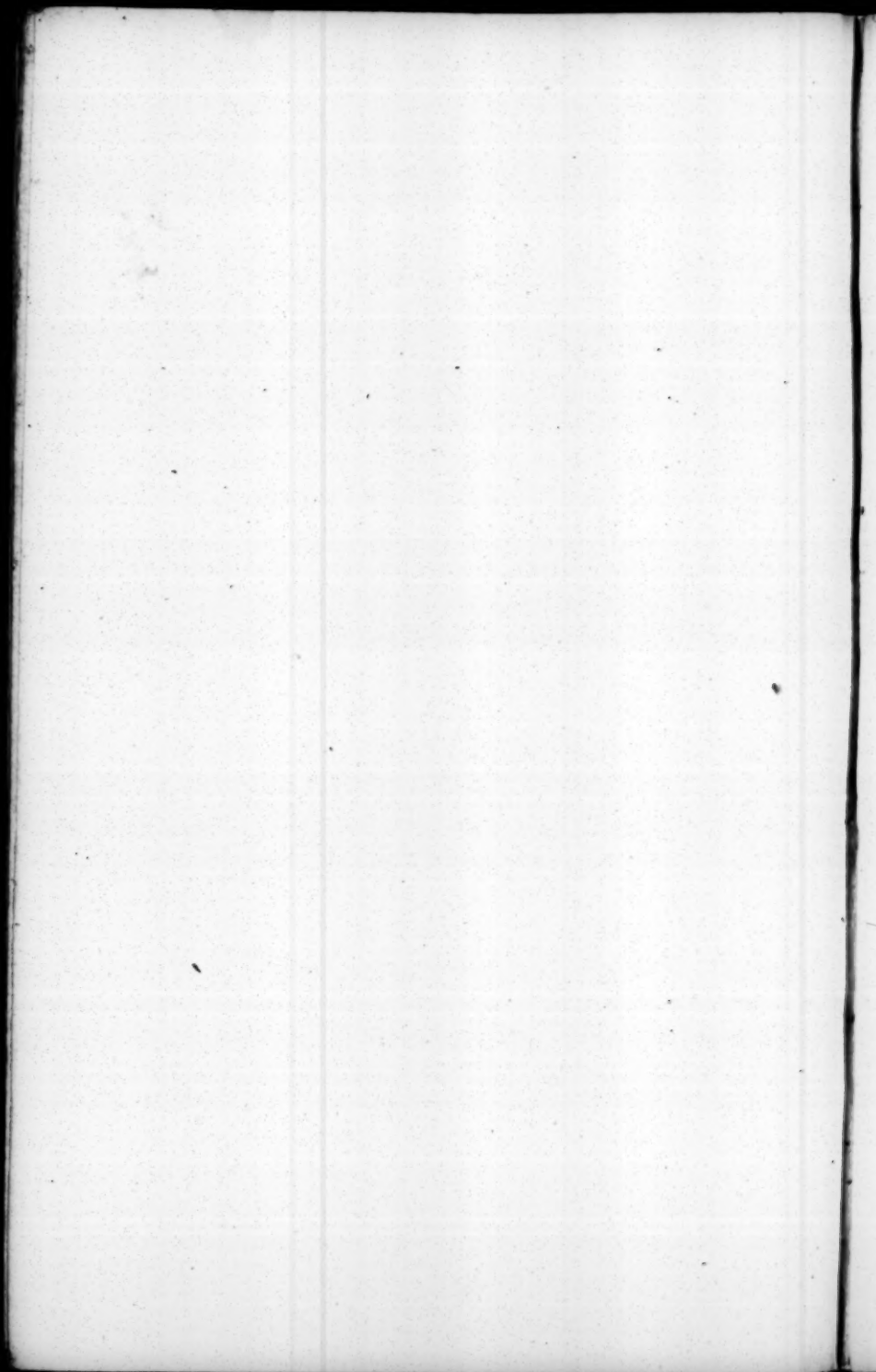
29 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

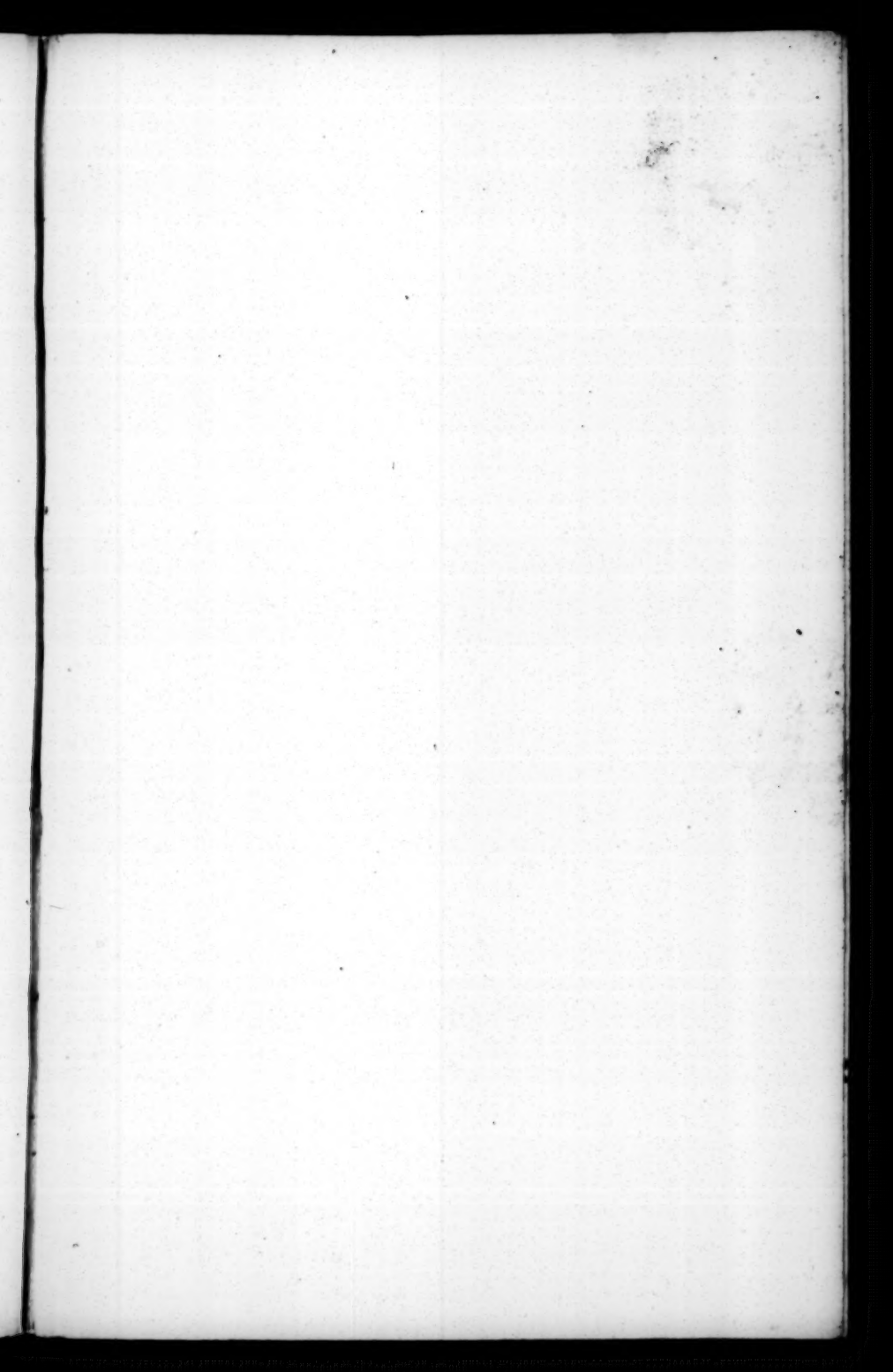
30 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

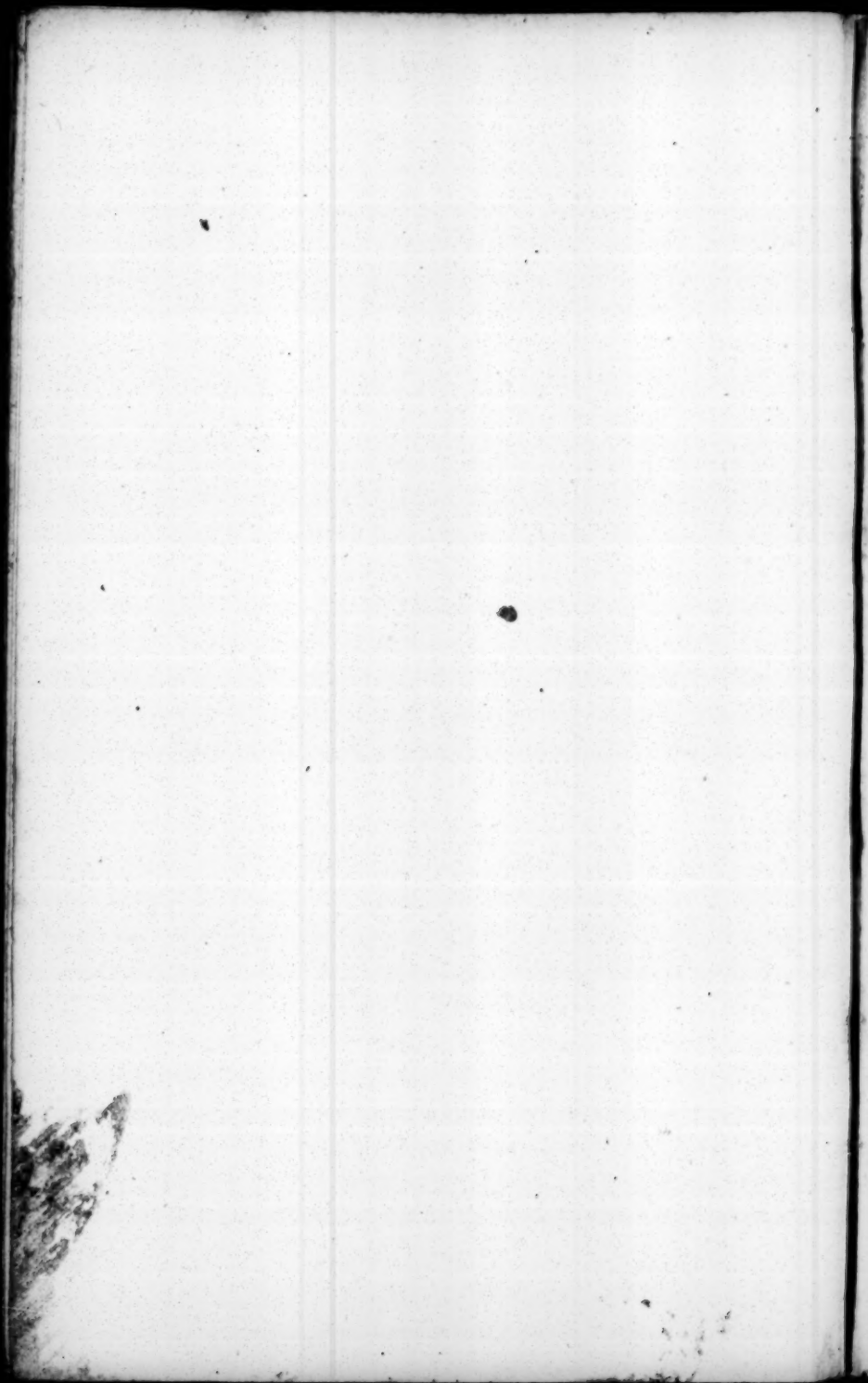
31 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

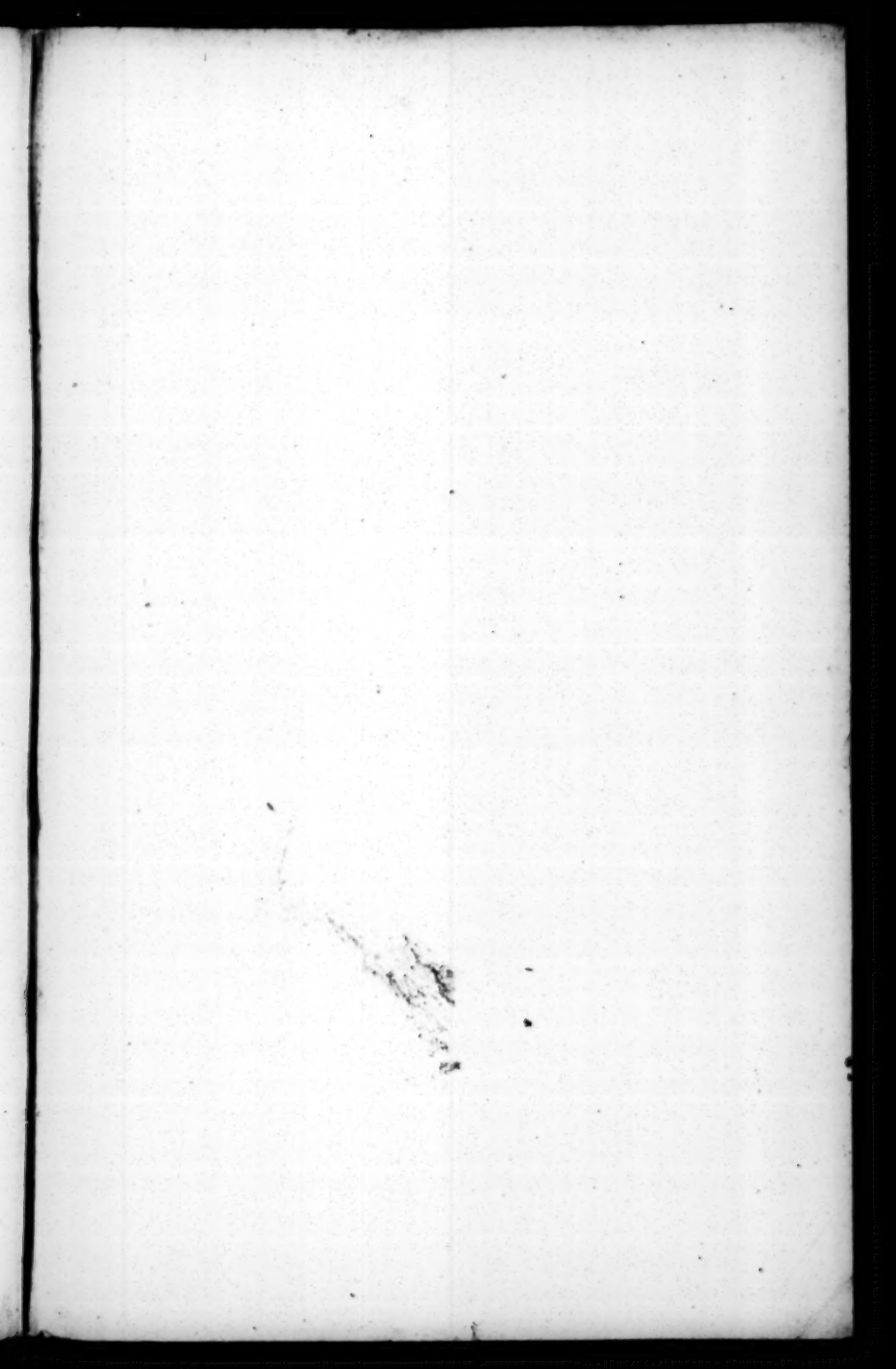
32 Amen. Amen. Amen. Amen. Amen. Amen.

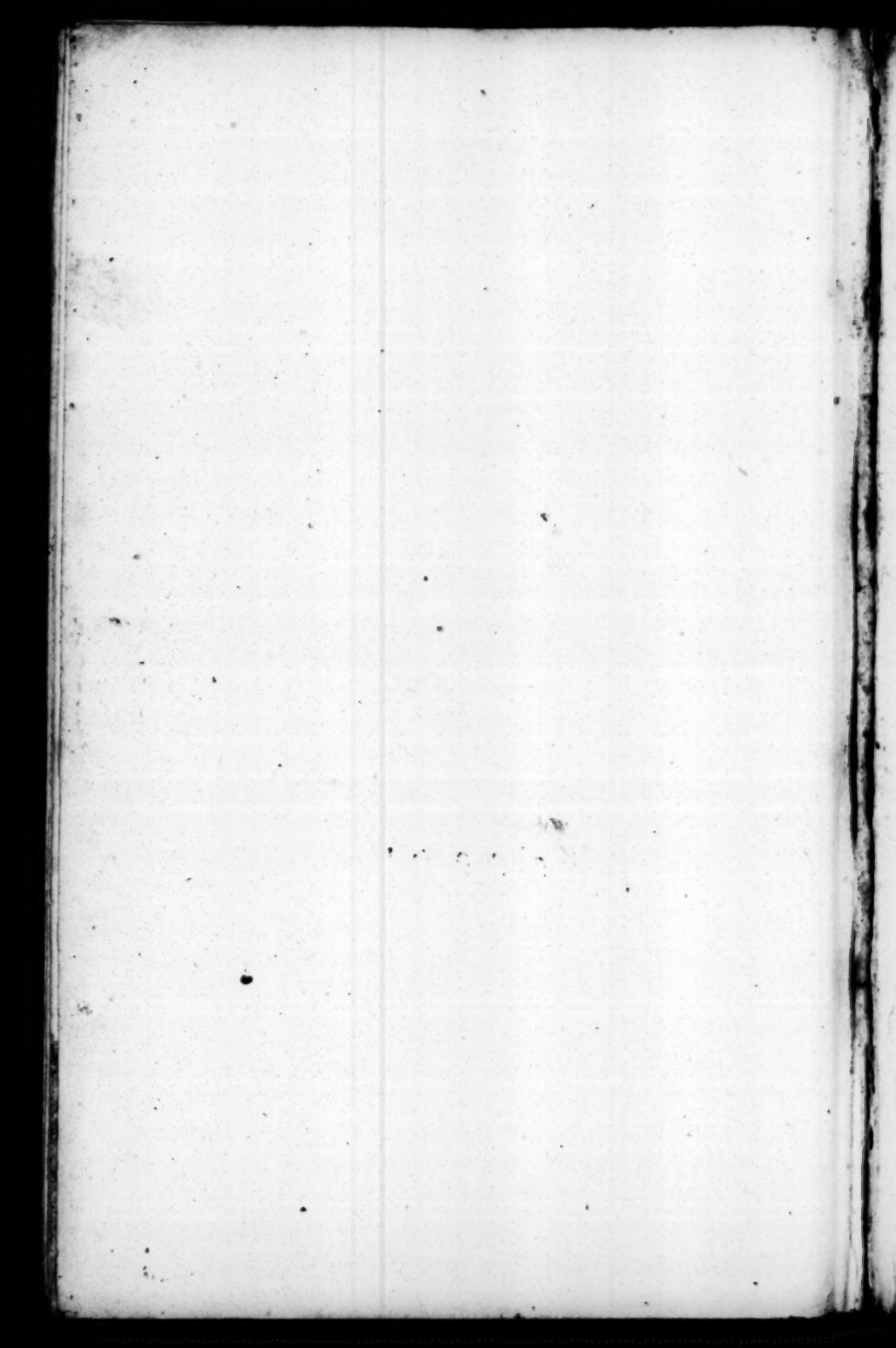

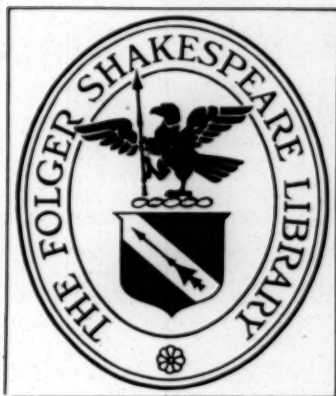

757

2806

000001